

Digitized by the Internet Archive
in 2011 with funding from
Research Library, The Getty Research Institute

B E S C H R Y V I N G
D E R
S T A D T E N L A N D E
V A N
B R E D A :

Behelzende de Oudheid van het Graaffchap STRYEN, defzels eerste Bewoonderen, en oude Gestalte, met een Historisch Verhael van het Leven der Graven van STRYEN, en daar op gevolgte Heeren van B R E D A ;

M I T S G A D E R S

De Opkomst en eerste Beginfelen der Stadt B R E D A , defzels Benaming, eerste Omwalling, en verdere Vergrootingen en Versterckingen, met de voornaemste, zoo Wereldlycke als Geestelycke Gebouwen, de wyze der Regeering, Hoogheden, Voorrechten, enz.

A L S M E D E

Eene naeukeurige en beknopte Beschryving van het Landt van B R E D A , defzels Dorpen, Vryheden en Heerlykheden, met der zelve Oudheden, Regeeringen, Aanzeggen en gemeene Gebouwen:

Uyt veele Oude en Nieuwe Schryvers byeen verzamelt, en met een aanmerckelyck getal van tans noch onuytgevene echte Stucken, Brieven, enz. bevestigt,

D O O R

T H O M A S E R N S T V A N G O O R ,

M E T K O P E R E P L A A T E N .

I N ' S G R A V E N H A G E ,
By J A C O B U S V A N D E N K I E B O O M ,
M D C C X L I V .

ABSTRACT

STADT- u. LÄNDE

VON

B R E I T E R

Handwritten text, likely a title or subtitle, possibly mentioning 'Geographie' and 'Landeskunde'.

1854

Handwritten text, possibly a publisher's information or a list of contents.

Handwritten text, possibly a publisher's information or a list of contents.

Handwritten text, possibly a publisher's information or a list of contents.

Handwritten text, possibly a publisher's information or a list of contents.

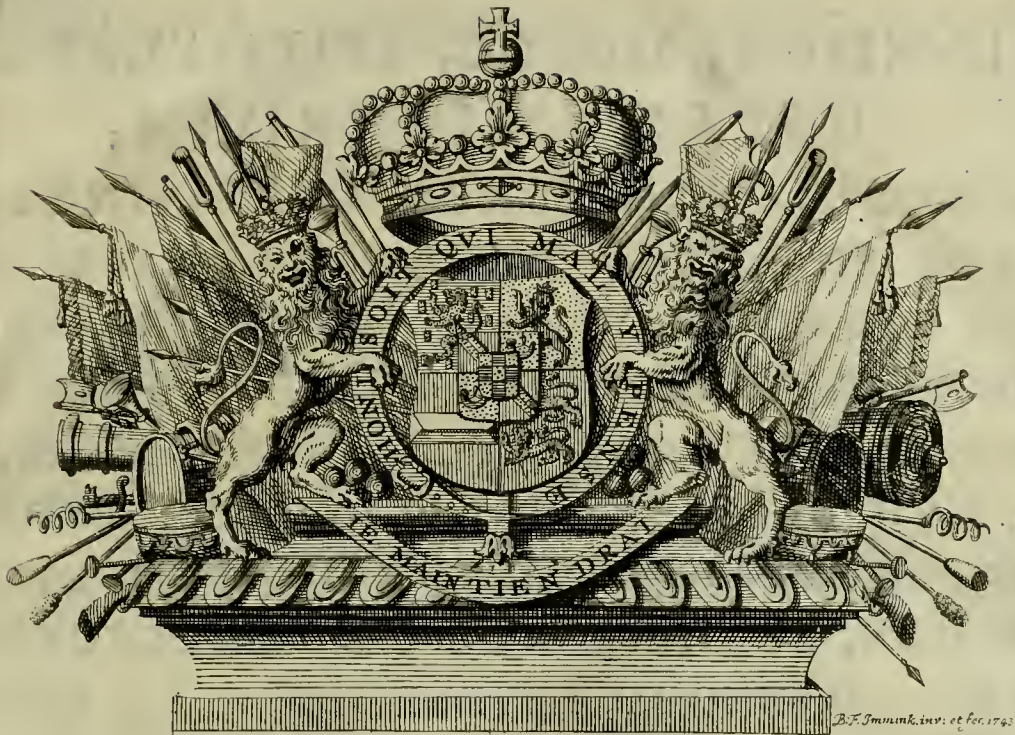
Handwritten text, possibly a publisher's information or a list of contents.

Handwritten text, possibly a publisher's information or a list of contents.

Handwritten text, possibly a publisher's information or a list of contents.

Handwritten text, possibly a publisher's information or a list of contents.

Handwritten text, possibly a publisher's information or a list of contents.

OPDRACHT

AAN DEN

DOORLUCHTIGSTEN VORST

EN HEER

WILLEM KAREL
HENDRIK FRISO,

BY DER GRATIEN GODS

PRINS VAN ORANJEN EN NASSAU,
GRAAF VAN KATZENELLEBOGEN,

* 2

VIAN-

VIANDEN, DIETZ, SPIEGELBERG,
BUREN EN LEERDAM;

MARQUIS VAN VERE EN VLISSINGEN;
HEER EN BARON VAN BREDÁ, BEILSTEIN,
DER STADT GRAVE EN LANDE VAN KUYCK,
LIESVELDT, DIEST, GRIMBERGEN, HERSTAL,
KRANENDONK, WARNETON, ARLAY, NOSEROY,
ST. VITH, DAESBURG, POLANEN, WILLEMSTADT,
NIERVAERT, YSSELSTEIN, BREDEVOORT, STEEN-
BERGEN, ST. MARTENSDYCK, GEERTRUYDEN-
BERG, TURNHOUT, SEVENBERGEN, DE HOOGHE
EN LAAGE ZWALUWEN, NAALDWYCK;

HEER VAN AMELANDT;

ERFBURG GRAAF VAN ANTWERPEN,
EN BESANÇON;

ERFMARSCHALK VAN HOLLANDT;

STADHOUDER, KAPITEIN, EN ADMIRAEEL GENE-
RAEL VAN GELDERLANDT, EN HET GRAAF-
SCHAP ZUTPHEN;

ERFSTADHOUDER EN KAPITEIN GENERAEL
VAN VRIESLANDT;

STADHOUDER EN KAPITEIN GENERAEL VAN
GRONINGEN, DE OMLANDEN, EN VAN 'T
LANDSCHAP DRENTHE;

MITSGADERS

RIDDER VAN DEN KOUSSEBANDT.

ENZ. ENZ. ENZ.

DOOR-

DOORLUCHTIGSTE VORST,

DE natuurlycke zucht en neyging, welke den Mensch als ingeschapen is, tot zyn Geboorte-plaats, is door de ondervinding van een reeks van Eeuwen genoegzaam bewaerheid geworden. Dus hoorde men den beroemden Dichter OVIDIUS in zynen tyd al opzingen :

Nescio, qua natale solum dulcedine cunctos

Ducit, & immemores non sinit esse sui.

Dat is:

Ik weet niet, door wat zucht de Mensch staag wordt bezeten,

Tot zyn Geboorte-plaats, en die nooyt kan vergeten.

Door deze Neyging zyn zoo veele brave Mannen opgeweekt en aangemoedigt geweest, om de handt aan de ploeg te slaan, en de Landen, Steden, en Plaatzen, alwaar zy eerst het licht zagen, met hunne pennen te vereeuwigen.

Deze Neyging heeft my insgelyks, reeds in myne jeugt, al aangeport, om myne Landsgenooten ten nutte te zyn, en alles optezoeken en te verzamelen, wat eenigzints tot opheldering der Oudheden en Ge-

fchiedeniffen myner Vaderftadt, welke als in eene diepe duyfternis bedolven lagen, zoude mogen ftrecken.

Dit Werk, in diervoegen door my by de handt genomen, is van tyd tot tyd uytgebreid geworden, en geftradig, als een sneeuwbal, voortrollende, eyndelyk in dien ftaat gebracht, waar in ik tans de vryheid neme, 't zelve op het aldernedrigfte UWE HOOGHEID aantebieden.

En waarlyk, DOORLUCHTIGSTE VORST, aan wien anders zoude ik het kunnen of mogen opdragen, dan aan UWE HOOGHEID, op Wiens grondt het als een tedere plant is opgekweekt, en onder Wiens gunftige befcherming het alleen zyn volkomen wasdom kan erlangen.

In deze bladeren zal UWE HOOGHEID konnen zien de Befchryving eener Stadt, die wegens haare hooge Oudheid, aangename gelegenheid, en 't groote deel, 't gene zy, door haare byzondere Lotgevallen, in de Gefchiedeniffen dezes Lands heeft gehad, ten hoogften is vermaart geworden: Eener Stadt, die zich beroemen kan, dat door het gelukkig Huwelyk van dezelfs Erfdochter JOHANNA VAN POLANEN met GRAAF ENGELBRECHT, het DOORLUCHTIGST HUYS VAN NASSAU zich

in deze Landen heeft nedergezet, en aldus een gezegent middel in Gods handt is geworden, om dezelve van Gewetens-dwang en Slavernye te verlossen: Eener Stadt, zeg ik, welke, door haare beproefde trouwe, en onwrikbaar aankleven aan den dienst van deszelfs Baanderheeren, altyt heeft uytgeblonken: Gelyck ook alle de Gunsten, en Voorrechten haar deswegen, door de gemelde Heeren, van tyd tot tyd gracieuselyk verleent, zulks overbodig te kennen geven; en waar van UWE HOOGHEID zelf, ten tyde van Deszelfs plechtige en heuchelyke Inhuldiging, genoegzame blycken heeft gezien, hebbende UWE HOOGHEID doenmaals veel meer bezit genomen van de harten Uwer getrouwe Onderzaten, dan van Deszelfs zoo aanzienelyk Erfdeel.

Het behage dan UWE HOOGHEID deze myne BESCHRYVING DER STADT EN LANDE VAN BREDAMet een gunstig oog te bestralen. De Edelmoedigheid, welke te gelyck met alle andere Vorstelycke deugden en hoedanigheden, in zoo een ruymen maate, in UWE HOOGHEID uytfschittert, geeft my daar een welgegronde hoope toe; en dan zal mynen arbeid, die ik daar aan heb te koste geleid, ryckelyk vergolden wezen.

Leef lang, DOORLUCHTIGSTE VORST,
 tot heil en welstant Uwer Onderzaten! Hunne oog-
 gen zyn alleen op UWE HOOGHEID geflagen,
 en zy verwachten onder UWE HOOGHEIDS ge-
 luckige Regeering alle bedenkelycke zegeningen.
 Leef lang met Uwe Koninglycke Egtgenoot! De
 Algenoegzame vervulle Uwer harten wensch, en doe
 UWE HOOGHEDEN zien een reeks van Man-
 nelycke Naazaten, door welke het DOORLUCH-
 TIGST HUYS VAN NASSAU moge werden uytge-
 breid en bestendig gemaakt tot in latere Eeuwen!

Ick ben met het alderdiepste ontzag en schuldige
 eerbiedt

DOORLUCHTIGSTE VORST,

UWE HOOGHEIDS

Onderdanigste en gehoorzaamste

Dienaar,

Breda den 3 April

1744.

THOMAS ERNST VAN GOOR.

NOBILISSIMO DOCTISSIMOQUE

VIRO

D. THOMAE ERNESTO
VAN GOOR, J. U. C.

URBIS PATRIAE SCABINO, ETC. ETC.

LITERARUM ET LITERATORUM AMANTISSIMO,
CUM BREDAE ANTIQUITATEM, ORTUM, INCREMENTUM,
ET STATUM,
OMNIAQUE, QUAE AD EJUS HISTORIAM PERTINENT,
ACCURATISSIME COLLECTA ET DESCRIPTA,
IN LUCEM EDERET
EGREGIUM, ET MULTIS LUCERNIS EVIGILATUM
OPUS.

*N*otitiam rerum secretis quaerite chartis,
Quisquis amat Patriae discere fata suae.
Abdita venturis tradit monumenta Papyrus,
Linigerae quondam munera digna Deae.

* *

Haec

*Haec facit, ut clarae gentes, & facta priorum
A sera possint posteritate legi.*

*Omnis in humanos apte convertitur usus,
Seu Pacis scribas, seu grave Martis opus.*

*Litera, si mandes, ab Iberis Gadibus usque
Ibit ad extremos fida ministra Getas,*

*Sermonum longis peragit commercia terris,
Famaque suspecta est, si caret hujus ope.*

*Mortales vitas longos producit in annos,
Quaeque mori debent, non sinit illa mori.*

*Haec tibi praeteritum, quoties lubet, advocat aevum,
Et praesens acti temporis acta refert.*

*Certior & cantu, magicisque potentior herbis,
Exanimis cogit post sua fata loqui.*

*Nunc quoque Laomedon struit altae moenia Troyae,
Frustraturque duos fraude doloque Deos.*

*Divitis hic Priami florent felicia regna,
Ut fuerint Grajis invidiosa viris.*

*Mox tibi subjectis uruntur Pergama flammis,
Et volat ante oculos atra favilla tuos.*

*Hac fugit Aeneas oneratus pondere sacro,
Atque alio jussum quaerit in orbe locum.*

*Verte, precor, folium, brevis est labor ille, videbis
Creverit ut parva maxima Roma casa.*

Hinc eadem septem dominos ad sidera montes

Evebit, & Latii saxa superba Jovis.

Caesaris haec domus est, cui surgit Apollinis aedes

Proxima, & Augusto bibliotheca foro.

Singula qui referat: citius flaventis arenas

Litoris, Hyblaeas & numeraret apes.

Omnia quis nos haec docuit? nisi charta fidelis,

Praecipue docta quae sit arata manu.

Saepe tamen casus & sunt sua fata libellis,

Ut quibus interdum non sit habenda fides.

Scrinia nonnunquam populatur barbarus hostis;

Namque etiam hic metuit, sensit & arma locus.

Quot libros avidis hausere incendia flammis!

Quot calidae furum subriperè manus!

Incustoditus propriis, miserabile, morbis,

Aut tacito tineae carpitur ore liber.

Interdum bibula vitata volumina charta

Vidimus humentis non bene tuta loco.

Quid quod barbarico saepe horret epistola ductu,

Aut antiquatis litera scripta notis.

His tandem atque aliis rerum primordia causis

Saepe tenebrosa condita nocte jacent.

Haec quoque, Breda, tibi quondam res obsuit, ut non

Natalem facile sit reperire tuum.

Et tua fortassis jam nunc latuisset origo,

Sedula nî GORÎ cura tulisset opem.

Pervigil ille moras omnes, obicesque removit,

Unus sollicitas ausus inire vias.

Ille vetustatem lustrans, caecosque recessus,

Condedit hoc raræ nobilitatis opus.

Inspice materiam; longis deducitur annis,

Quaeque diu latuit fit novitate recens.

Est quiddam affectis naevos detergere scriptis,

Aut lucem obscuro spargere posse loco.

Est quiddam hic atque hic chartas reperire latentes,

Quarum usu gaudens construit auctor opus.

Occultum Aeaciden si non revocasset Ulysses,

Moeonidae Iliados copia nulla foret.

Haec tibi non tituli, nec habendi nominis ardor,

Sed BREDÆ solus scribere suasit amor.

Scilicet officium est generosi civis, ut urbi,

Qua possit, Patriae serviat usque suae.

Inter finitimas urbes memorabile nomen,

Parsque est historiae, Belgica terra, tuae.

Illam patet tandem solo te vindice, GORÎ;

Hoc erat immensae sedulitatis opus.

Quando sit orta doces, quibus aucta sit incrementis,

Ardua quis primus moenia condiderit.

Enumeras veteres, primasque ab origine gentes,
 Utque sit ingenio terra beata suo.
 Qui fuerint quondam Taxandri, sub quibus olim
 Strinae Principibus fluxerit annis avis.
 Claraque facta Ducum, casusque per horrida bella,
 Urbs fuerit quoties victa, quibusque modis.
 Haeredes, Thalamos, Tabulas, Dotalia, Pacta,
 Ostendit fida pagina scripta manu.
 NASSAVIAMque domum, & tangentes sidera tures,
 Et bustum Pario marmore conspicuum.
 Praecipuasque aedes, & tot castella, tot arces:
 Ut pars propositi non vacet ulla tui.
 Urbs ipsa in medio tanquam Regina theatro
 Regali cultu suspicienda sedet.
 Quam bis septeni cingunt toto aequore pagi,
 Bredani juris qua patet omnis ager.
 Sed quorsum abripior! tibi cedimus omnia, GORÎ,
 Area sola tuis illa terenda rotis.
 Non caruisse illos successu gratulor ausus,
 Velaque te ventis explicuisse suis.
 Gratulor ante alios, Patria est communis utrique,
 Illa tuas cunas vidit, & illa meas.
 Omnes Bredanos haec tangit gloria cives,
 Omnes pars urbis magna minorve sumus.

Accipe nunc laudes magnorum, ERNESTE, virorum,

Doctrinae atque animi praemia digna tui.

Nec mea me fallunt vatis praesagia, vives

Clarus BREDANA scriptor ab HISTORIA.

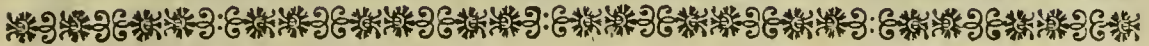
P. G. CROYZÉ.

T A F E L

DER

HOOFSTUKKEN.

E E R S T E B O E C K .

I. H O O F T S T U K .

V An de eerste Bewoonderen van het Landt van Stryen, en deszelfs oude Gestalte.

I I .

Van de Vorsten, onder wiens bestier 't Landt van Stryen, van 't Jaar 500. tot 't Jaar 631., gestaan heeft.

I I I .

Van de H. Geertruid, eerste Vrouwe dezer Landen, en daar op gevolgde Graven van Stryen.

I V .

Van de Heeren van Breda, uyt de Huyzen van Stryen, Breda, en Loven.

V .

Van de Verdeeling van 't Landt van Breda, en de Huyzen van Gaven, Liedekerke, en Raffegem.

V I .

Van de Heeren van Breda, uyt de Huyzen van Polanen en Nassau.

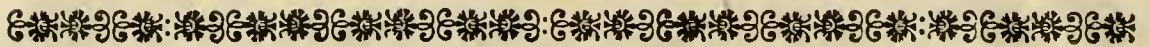
V I I .

Byzondere Beschryving der Stadt Breda, derzelver Opkomst, Versterking, Uytlegging, en Gemeene Gebouwen.

Befchryving van den Godsdienst, mitsgaders der Kerken, Kapellen, en andere openbaare Geestelyke Gebouwen binnen de Stadt Breda.

I X.

Gedenkwaardige Zaecken binnen de Stadt en 't Landt van Breda voorgevallen.

T W E E D E B O E C K.

I. H O O F T S T U K.

V An de Hoogheid en Gerechtigheden der Stadt Breda.

I I.

Van de Hooft- en Leenbanck 's Lands en Ressorde van Breda.

I I I.

Van de Hooge Amptenaren, en hun Regtsgebiedt, en eerst van den Droffaert.

I V.

Van den Binnen Borgemeester en Schepenen.

V.

Van den Buyten Borgemeester en Tresorier.

V I.

Van den Griffier en Secretaris.

V I I.

Van de Tien Raden.

V I I I.

Van de Weesmeesters, en de Weeskamer.

I X.

Van den Krygsraad der Stadt Breda.

X.

Van de Binnen en Buyten Poorters, hunne Rechten en Gerechtighe-
den.

X I.

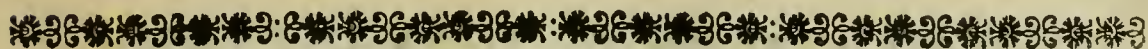
Van de Ingezetenen, mitsgaders van de Vierfchaer en Vryheid der
Stadt Breda.

X I I.

Vertoog der Geleerde en Beroemde Mannen binnen de Stadt en 't
Landt van Breda geboren.

X I I I.

Coftumen, Keuren, Ordonnantien, en Reglementen der Stadt Breda.

DERDE BOECK.

I. HOOFSTUK.

Vervattende eene Algemeene Beschryving van 't Landt van Breda.

I I.

Beschryving der Heerlykheden Terheyden en Teteringe.

I I I.

Beschryving der Vryheid Oosterhout.

I V.

Beschryving der Heerlykheid Dongen.

V.

Beschryving der Heerlykheid Gilze en Ryen.

V I.

Beschryving der Heerlykheden Ginneken en Bavel.

V I I.

Beschryving der Heerlykheden Alphen, Baerle, en Chaam.

* * *

VIII.

Beschryving der Heerlykheden Zundert en Rysbergen.

I X.

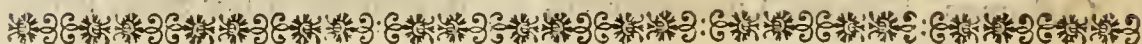
Beschryving der Vryheid Rosendael, en Heerlykheid Nispen.

X.

Beschryving der Vryheid Etten, mitsgaders der Heerlykheden Leur en Sprundel.

X I.

Beschryving der Heerlykheid de Hage.

VIERDE BOECK.

Vervattende veele Privilegien en oude Brieven, mitsgaders Vryheden, Rechten, Costuymen, en andere, zoo algemeene als byzondere Stucken, betreffende de Stadt en 't Landt van BREDA, meest dienende tot bewys en opheldering der Geschiedenissen en zaecken in de drie voorgaande Boecken verhandelt: Namentlyk

N°. 1.

Giftbrief van Engelbrecht de Salische Frank, waar by hy 't Dorp Alphen schenkt aan den H. Willebrord, en 't Klooster van Epternaken.

2.

Uyterste Wil van den H. Willebrord, Aertsbisschop van Utrecht, en Verkondiger van 't Kristen Geloof in deze Landen.

3.

Brief, waar by Keyzer Otto de I. aan de Kerk van Nivelles alle haare bezittingen, oock in 't Landt van Stryen gelegen, bekragtigt.

4.

Stichtbrief van 't Klooster van Thoor, door Hilfondis Gravin van Stryen.

5.

Brief, waar by Engelbrecht van Scoten, al zyn oudt Goedt, 't gene hy te Scoten hadt, geeft aan de Kerk van Villers:

N°. 6.

N°. 6.

Hendrick, Hertog van Lothryck, geeft aan Godevaert, Heer van Breda, het Goedt van Breda te leen.

7.

Brief, waar by Dirk de VII., Graaf van Hollandt, afstaat van al 't Recht 't gene hy meende te hebben op 't Landt van Breda.

8.

Godevaert, Heer van Breda, geeft zich met zyn Landt over, in Vassallagie, aan Hendrick Hertog van Lothryck.

9.

Gifte der Hoeve van Niculandt aan 't Klooster van Tongerlo.

10.

Overeenkomst van den Hertog van Brabant, en den Heer van Breda, wegens de Stadt en den Burgt van Breda.

11.

Hildegond, Abdis van Thoor, noemt den Hertog van Brabant haren Advocaat.

12.

Verdrag tusschen Hendrick Hertog van Brabant en Heer Gillis van Breda, ter besliffing der geschillen onder hen gerezen.

13.

Uyterste Wil van Godevaert den IV, Heer van Breda.

14.

Privilegie, waar by de Poorters van Breda vry verklaart worden van alle Schattingen.

15.

Brief, waar by Hendrick, Heer van Breda, 't Beggynhof aldaar begunstigt.

16.

Bevestiging van den voorgemelden Giftbrief door Hendrick, Bisschop van Luyck.

17.

Brief, waar by Arnout van Gaesbeek goedkeurt de oprechting der Kerk van Rosendael, tot eene Parochie Kerk.

N°. 18.

Arnout van Loven, Heer van Breda, geeft aan die van Oosterhout den vrydom van alle Tollen, enz.

19.

Arnout van Loven noemt zich Richter of Droffaert van den Lande van Breda.

20.

Brief, by welke Arnout van Loven veele Goederen schenkt aan 't Klooster van St. Katarinen Dal.

21.

Arnout van Loven verkoopt aan de Abtdis van Thoor de Thienden van Etten.

22.

Brief, waar by Arnout van Loven aan die van Breda geeft 't Landt gelegen tusschen Emelenberg en den Ypelaer.

23.

Jan Hertog van Brabant geeft aan Arnout van Loven 't Landt van Breda, om 't zelve, geduurende zyn leven, te gebruyken.

24.

Afdeeling van Breda en Bergen op Zoom, tusschen Heer Raso van Gaveren, en Heer Gerard van Wefemale.

25.

Limietfcheyding tusschen de Heeren van Breda en Bergen op Zoom.

26.

Brief, waar by Raso van Gaveren aan de Stadt Breda geeft 't recht om Kasseygelt te vorderen.

27.

Uytgift van Sevenbergen, door Willem Heer van Stryen.

28.

Brief, waar by blykt, dat de Kerk van Gilze is geweest de Moederkerk van Etten en Merterfen, of de Hage.

N°. 29.

Uyterste Wil van Heer Jacob, Deken van Beeck, waar by hy de Parochie Kerk van Breda oprecht tot eene Collegiale Kerk.

30.

Hervorming van 't Kapittel der Collegiale Kerk.

31.

Scheyding der Kerken van Ginneken, Merterfen, Etten, en Bavel, van de Moederkerk van Gilze.

32.

Gerard van Raffegem vergunt aan die van Breda, dat zy binnen de Stadt mogen Acchyns heffen.

33.

Verlegging der Weekmarkt te Breda van Maandag op Dingsdag, met het Recht der Laken neering aldaar.

34.

Willem van Duvenvoorde verkrygt in Erfpacht het Huys te Stryen.

35.

Gifte van 't hooge en neder Gerecht van Oosterhout aan Heer Willem van Duvenvoorde.

36.

Gerard van Raffegem verkoopt 't Landt van Breda aan Jan den III. Hertog van Brabant.

37.

Aanstelling van Klaas van Nispen tot Schoutet van den Lande van Breda.

38.

Brief, waar by de Hertog van Brabant aan Klaas van Nispen volmagt geeft, om Schepenen en Dingbanken te mogen aanstellen in 't Landt van Breda.

39.

Overdracht van den Hertog van Brabant, en Jonkvrouwen Marie en Margriet van Liedekerke, wegens 't Landt van Breda.

Akte van Legitimatie van Heer Willem van Duvenvoorde, door Keyzer Lodewyck van Beyerem.

41.

Privilegie, dat alle 't Wollewerck inkomen moet binnen de Poort van Breda.

42.

Jan Hertog van Brabant maakt de Schepenbanck der Stadt Breda 't Hooft van 't geheele Landt.

43.

Vonnis en Uytpraak van Philips van Valois, Koning van Franckryck, tusschen Jan Hertog van Brabant, en Gerard Heer van Rassegem, wegens de Verkoping van 't Landt van Breda.

44.

Vidimus van 't Appointement, uytgegeven by Philips Koning van Franckryck, ter besliffing der verschillen, gerezen tusschen Jan Hertog van Brabant, en Gerard Heer van Rassegem, wegens 't Landt van Breda.

45.

Brief, waar by Jonkvrouwe Marie van Liedekerke aan Heer Willem van Duvenvoorde al haar recht overgeeft, 't gene zy op 't Landt van Breda nog voorbehouden hadt.

46.

Jan Hertog van Brabant verkoopt 't Landt van Breda aan Jan van Polanen, Heer van de Leck.

47.

Jan van Polanen, Heer van de Leck en Breda, geeft aan die van Breda de Halle en Wage, en recht de Lakenhal op tot een Rechtbanck.

48.

Vergunning aan de Stadt Breda om den Acchyns te mogen hoogen en laagen.

49.

Akte, waar by Wenselin en Johanna, Hertog en Hertogin van Brabant, verklaren, dat die van Breda geene bedde aan den Hertog schuldig zyn.

DER HOOFSTUKKEN. XXIIJ

Nº. 50.

Verpanding der Heerlykheden Groot-en Kleyn Zundert, de Hage, Sprundel, en Nispen, aan Jan van Polanen, Heer van de Leck en Breda.

51.

Jan van Polanen sticht in de Kerk te Breda een Capellanye.

52.

Verdrag tusschen die van Breda en Terheyden.

53.

Stichtbrief van een Outaer in de Parochie Kerk te Oosterhout.

54.

Inkomst van Engelbrecht Graaf van Nassau, en Johanna van de Leck, als Heer en Vrouwe van Breda.

55.

Engelbrecht Graaf van Nassau geeft aan die van Breda, dat nergens oplach van Goede zyn mag in 't geheele Landt, dan binnen de Stadt Breda, en derzelve Vryheid.

56.

Kwytbrief, waar by Engelbrecht, Graaf van Nassau, van die van Breda bekent ontfangen te hebben Twee duyzent Rhynsgulden.

57.

Raming en Middeling, gedaan by de goede Steden van Brabant, tusschen de Stadt Breda, en de Dorpen van Alphen, Gilze, en Baerle, wegens het Brouwen, Weven enz.

58.

Jan Graaf van Nassau geeft aan die van Breda het Vorrecht om hun eygen Bier te mogen brouwen; sonder daar van eenig Gruytgelt te betalen.

59.

Bekrachtiging van 't gemelde Voorrecht by Maximiliaen en Maria, Hertog en Hertoginne van Brabant.

60.

Brief, waar by de Hertog van Brabant den Heer van Breda vry verklaart van alle Tollen, zoo te water als te landt.

Nº. 61.

N°. 61.

Blyde Inkomst van Engelbrecht den II, Graaf van Nassau, als Heer van Breda.

62.

Engelbrecht Graaf van Nassau bevestigt aan die van Breda alle hunne voormaels verkrege Vorrechten.

63.

Maria van Loon, Gravin van Nassau, sticht het Klooster van Vredenburg, op de Hoeve van Wuestenberg, te Bavel.

64.

Philips Aertshertog van Oostenryck, Hertog van Brabant, stelt die van Breda en Bergen buyten bedwang van alle Heeren, Bancken, en Rechteren.

65.

Blyde Inkomst van Hendrick Graaf van Nassau, als Heer van Breda.

66.

Fundatie by Hendrick Graaf van Nassau gedaan, om hondert arme Personen jaarlyks te kleeden enz.

67.

Ordonnantie, gemaakt by Hendrick Graaf van Nassau, op de timmering der afgebrande Huysen en Hoffsteden binnen de Stadt Breda.

68.

Keyzer Karel de V. ontslaet die van Breda, voor den tyd van agtien jaaren, van het betalen der Tollen, wegens den grooten Brandt enz.

69.

Octroy, waar by de Stadt Breda wordt opgericht tot eene Vrye Stadt, en voor altyt ontheven van den Brabantschen Tol.

70.

Bekrchtiging van 't voorgemelde Octroy en Vrydom, door de Algemeene Staten der Vereenigde Nederlanden.

71.

Verbondt der Steden van Brabant, houdende de zyde der Algemeene Staten.

N°. 72.

Aentekening der Bedycking van verscheyde Polders in en omtrent het Landt van Breda gelegen.

73.

Oude Munten w^aar van in de voorgemelde Brieven gewaagt wordt, met derzelve evaluatie, naa de tegenwoordige waarde.

74.

Eedt van den Heer der Stadt en Lande van Breda.

75.

Eedt van de Poorteren en Ingezetenen der Stadt en Lande van Breda.

76.

Affchrift van 't gene geschreven staet onder de Schilderye van 't zoogenaemde Sacrament van Mirakelen van de Niervaert, voor zoo veel 't zelve in wezen is.

77.

Affchrift van een met de handt geschreve Rym Kronyck, behelsende de Afkomst ende Opvolging van het oudt Doorluchtig Geslacht van Nassau.

78.

De Abt en 't Konvent van St. Bavo te Gendt verklaren, dat het Recht ter begeving der Kapel van Kleyn Zundert behoort aan 't Konvent van Tongerlo.

79.

Verklaring van Hendrick den II. van dien naam, Bisschop van Luyck, wegens de Kerken en Thienden van Nispen en Sundert.

80.

Willem Graef van Holland, geeft aan Willem van Duvendoerde het Scout Ambacht van Geertruidenberg enz.

81.

Willem Graef van Hollandt, geeft aan Jan van Polanen, Heer van de Leck, den Borch van Geertruidenberg.

82.

Bulle van Nicolaes den V., Paus van Romem, waar by hy aan Maria van Loon, Gravinne van Nassau, verscheide gunsten verleent.

83.

Brief van Jan Hertog van Brabant, waar by hy Engelbrecht Graaf van Nassau vryspreekt van 't gene denzelve te laste was gelegd.

N°. 84.

N°. 84.

Verklaring der Baenrodzen, Ridderfchap en Steden van Brabant, ten voordeele van Engelbrecht Graef van Nassau enz.

85.

Request, by Prins Willem den I. aan den Keyzer overgegeven, om de Appellatie van de Hooft- en Schepenbancken te Breda in eene Reformatie te veranderen.

86.

Ordonnantie van Hendrik Graef van Nassau, aangaende de Vestkamer te Breda, enz.

87.

Nadere Ordonnantie van Maurits Prins van Oranjen, nopens de Vestkamer ter Secretarye van Breda.

88.

Vonnis van den Raad van Brabant, belangende de Vestkamer ter Secretarye der Stadt Breda.

89.

Brief van Jan van Beyeren, Bisschop van Luyck, waar by die van Hertele, Seymaer, Heyde en Wagenberg, nu te zamen het Dorp en Heerlykheid van Terheyden uytmakende, tot een Parochie worden opgericht.

90.

Uytspraak van de Heeren van Dongen, van Zelvach, van Assche enz., als verkore Scheydsmannen, tot beslissing der Verschillen, gerezzen tusschen Engelbrecht Graef van Nassau, en Hendrick Heer van Bergen, over het Landt en de Heerlykheid van Breda.

91.

Oprechting en Fondatie van het Manhuys op den Haegdyck te Breda, door de Uytvoerders der uysterste Wille van Heer Anselmus Smit, gezegt Fabri.

92.

Engelbrecht Graef van Nassau zegt aan Jan Bisschop van Luyck, zyne Manschapop.

93.

Brief, waar by Jan Hertog van Brabant, den Grave van Nassau schadeloos houdt wegens 't opzeggen van zyne Manschap aan den Bisschop van Luyck.

NAAM-

N A A M - L Y S T

DER HEEREN

IN T E E K E N A R E N .

DE HEEREN

A.

Jacob Willem van Alphen, *Controlleur van 's Heeren Domeynen te Breda.*
Dirck van Andel.

B.

Mr. Andreas de Bons, *President der Stadt Breda.*
W. H. van Borsselen, *Heer van Geldermalsen.*
Petrus van Beek, *Raad en Rentmeester van het Hoog Vorstelyk Stift Thoor.*
Bernardt de Brengues, *Schepen der Stadt Breda.*
Pieter de Bruyn, *Rentmeester van de Braak.*
Jacob de Bruyn.

C.

P. G. Croyzé, *M. D. en Oud Schepen der Stadt Breda.*
F. J. C * * *, *Groot Papier.*
H. V. D. C.

D.

Arent vander Duffen, *Raad der Stadt Delft, en Gedeputeerde ter Admiraliteyt &c. Groot Papier.*
Johan Hendrik Damisse, *Stadthouder der Stadt en Baronnie van Breda.*
Paulus Demony.
De Regenten der Heerlykheid Terheyden.

F.

D. Gerardus Fabricius, *Predicant te Etten.*

G.

Joris Geferanus.
Floris van Gilst, *Schoutet van Alphen, Baarle en Chaam.*
Hendrik van Gils, *Secretaris der Vryheid Oosterhout.*
A. de Grand.
A. van Gaalen, *Substitut Secretaris der Heerlykheid Terheyde.*

H.

Mr. Samuel van Hulst, *Raad der Stadt Delft.*
A. Hardy.
D. Martinus Hasebrouk, *Predicant te Breda.*
P. de Hasselaer.
C. Henny, *Stokhouder der Stadt Breda.*

K.

Mr. Gaspar Rudolph van Kinschot, *Heer van Nieuwerkerk, Secretaris der Stadt Delft, &c. Groot Papier.*
Andreas David Knollard, *Schepen der Stadt Breda.*
D. Jacobus Koets, *Predicant te Baarle-Nassau.*
Johannes van den Kieboom, *Boekverkooper in Breda.*

L.

Hendrik Willem van de Luyfter.
F. L.
J. L.
Mr. Hendrik Leuftink Hendrikfz.

D E H E E R E N

M.

M. S. Mestral, *Luytenant-Collonel van een Regiment Zwitsers ten dienste deezer Landen.*

Mr. Sebastiaen van Meyers, *Griffier der Stadt en Landen van Breda.*

N.

Carel van Naarffe, *Rentmeester der Domeynen der Stadt en Barönnie van Breda.*

Gerard Johan Nooſtberg, *Raad en Weesmeester der Stadt Breda.*

N. N.

J. Nummer, *Secretaris der Heerlykheid de Hage.*

O.

Mr. Louis van Overbeke, *Burgemeester der Stadt Breda.*

P.

Pronk, *Burgemeester der Stadt Harderwyk.*

R.

Christiaen Graaf van Reghteren, *Collonel van de Cavallery ten dienste deezer Landen.*

Mr. Jacob Rygersma, *Ordinaris Raad en Reckenmeester van Syne Hoogheid den Heere Prince van Oranje en Nassau. Groot Papier.*

Mr. Cornelis van Ryckevorsel.

Mr. Huybreght van Ryckevorsel.

Jan van Rhyn.

S.

Hendrick van Slingelandt, *Burgemeester van 's Gravenhage, &c. &c. &c.*

Bouthout van Slingelandt, *Raad en Vroetschap der Stadt Delft, &c. &c. &c.*

L. T. de Saumaise, *Majoor ten dienste deezer Landen.*

Mr. Abraham Santvoort, *Schoutet van Ginneken en Gilze.*

Mr. J. J. Steurman, *Droſſaart van het Westquartier van 't Marquisaat van Berge op Zoon.*

Dr. Jan George van Son, *Schepen der Stadt Breda.*

Willem Schoorn, *Rentmeester der Geestelyke Goederen, en Schepen der Stadt Breda.*

T.

Jan Fredrick Troomer, *Oudt Schepen en Postmeester der Stadt Breda.*

Mr. P. J. Tollius, *Griffier van de Leenen der Stadt en Landen van Breda.*

Isaac Tirion, *Groot Papier.*

V.

Mr. W. H. Verbrugge, *Schepen der Stadt Breda.*

Constantinus van Vechelen, *Secretaris der Stadt Breda.*

Mr. J. T. van Vechelen.

P. van Vechelen.

W.

Mr. Cornelis Elias van Wenssenburgh.

Mr. Albertus Gerard Waalwyk, *Auditeur Militair van 't Garnisoen te Breda.*

Westervelt, *Burgemeester der Stadt Harderwyk.*

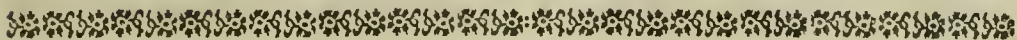
Z.

Mr. Remees Floris van Zanen, *Regerend Schepen der Stadt Haarlem.*

J. Zylmans, *Substitut Ontfanger van de Vryheid Oosterhout.*

B E S C H R Y V I N G
 D E R
 S T A D T E N L A N D E
 V A N
 B R E E D A.

E E R S T E B O E K.

I. H O O F T S T U K.

*Van de eerste Bewoonderen van 't Landt van STRYEN,
 en deszelfs oude Gestalte.*

Et Landt van Stryen is oudtyts, zoo verre men kan naagaan, bewoont geweest by de Taxanders, gelyk Plinius zulks getuygt, zeggende: *A Scaldi incolunt extera Taxandri pluribus nominibus*; dat is, van de Schelde, in de buytenste plaatzen, wonen de Taxanders onder verscheide benamingen.

Omtrent de bepaling van 't eygentlyke Landt, 't gene de Taxanders zouden bewoont hebben, zyn het de Geleerden niet eens. P. Cluverius meent, dat de Zeeuwen de rechte Taxanders zyn, welke de Eylanden aan den mont van de Schelde en Maas bewoonden; nemende de woorden van Plinius in deze betekenis op, dat de Taxanders aan den buyten-kant der Schelde, of over de Schelde gezeten waren; 't gene echter met den zin dier woorden gantsch niet overeenkomt: vermits Plinius, bezig zynde met de Belgische Provintie te beschryven, en ook de Volkeren aldaar op te tellen, over de Schelde niets te verrichten hadt, en by gevolg ook geen voornemen kan gehadt hebben om eenige melding te maken van de Bewoonderen der Eylanden aan de overzyde van de Schelde gelegen. Andere wederom, als Ortelius, Pontanus, Valesius, stellen, dat de Taxanders hunne woonplaatzen gehadt hebben van de Schelde af tot aan de Maas, en langs den Demer, tot in de Luykfe kempen, en de Meyerye van 's Hertogenbosch: welk gevoelen ook het meest gevolgt is, als best overeenkomende met de tegenwoordige gelegenheid der Landen waar van in de oude Brieven gewaagt wordt.

Plin. Hist. nat. l. 4. c. 17.

Marcellin. Hist. l. 17.

Inleyd. der Oudh. en Gest. van Zeeland, §. 5.

Havermans korts Begrip van Brabant, cap. 8. Divai Antiquit. Belg. pag. 42.

Tot beter verstant van 't gene gemeld is, zal men eens naauwkeurig gaan onderzoeken den ouden loop van de Maas en Schelde, voornamentlyk in deze Landen, zynde zeer versnillende met dien welke zy hedendaags hebben; om dus een recht denkbeeld te kunnen maaken van de waare gelegenheid van Taxandrië of Tessenderlandt, gelyk het doorgaans by de latere Schryvers genoemd wordt.

De Maas, voorheen een scheidpaal tusschen de Gauliërs en de Batavieren, houdende de eerste den Zuiden kant, en de Batavieren den Noorden-kant van die Rivier, neemt haren oorsprong uyt den berg Vogesus, en naa verscheide Plaaitzen van Lotteringen, Frankryk en der Nederlanden voorbygestroomt te hebben, behoudt zy haren ouden naam en loop noch langs Grave, Ravestein en Megen. Deze Rivier plagt van daar verder te loopen bezuiden 't huys te Bokhoven naar Hermikhuyzen, daar 't oude kanaal, nu gantsch verlandt doch echter gezien wordt; als mede Zuidwaarts de Stadt Heusden naar Doveren, en voorts midden door den Dordrechtsen verdrinken Waard, volgens de paalen tusschen de Visscheryen van de Graaffelykheid van Hollandt en van den Prins van Oranje heden nog bekend, latende Geertuidenberg aan de Zuidzyde, en Dordrecht aan de Noord- en Noord-oostzyde leggen. Van daar heeft de Maas voortgestroomt naar Maasdam, daar ze nu door eenen dam is afgesneden, en zoo Westwaarts aan tot Westmaas, verder tot de Gorlingen, naderhant bedykt onder den naam der Beyerlanden, en van daar langs 't Landt van Putten, tusschen Puttenstein in 't Westen, en Godschalkoirt in 't Oosten, voorby de Stadt Brielle in de Noord-zee.

De Rivier de Schelde heeft haren oorsprong uyt 't Graaffchap Vermandois in Pikardyen, van waar ze, een groot gedeelte van Henegouwen en Vlaanderen doorstroomt hebbende, liep langs de woonplaatzen der Menapers en Moriners, de oude Bewoonderen van Brabant en der Zeeuwfche Eylanden, scheidende die van de Taxanders. Van daar verder stroomende, ging zy hare wateren storten in de Maas, gelyk Julius Cæsar getuygt. Doch dat gevoelen wordt door Plinius tegengesproken, die den loop der Schelde beschryvende, dezelve in de Noord-zee brengt, zonder van eenige menging harer wateren met de Maas te gewagen. Maar deze twee tegenstrydende gevoelens kunnen echter zeer lichtelyk overeengebragt worden, indien men de stelling wil volgen van den Heer Alting, die den ouden loop van de Schelde zeer klaar affchetst in de eerste Kaart van zyn geleerd Werk, daar men ziet, hoe die Rivier, by hem mede Tabuda en Tunger genaamt, zich verdeelt in twee armen, waar van de eene, loopende naar 't Zuid-westen, de Zeeuwfche Eylanden aan de linkerzyde besluyt, de andere, langs dezelve West- en Noord-westwaarts aan loopende, zich vereenigt met de Maas, en dat dan die twee Rivieren te samen haren loop meer Noordwaarts wenden, tot dat zy met den ondersten arm van den Rhyn, te weten de Waal, vereenigt zynde, te samen met dien afgrysselyk grooten mont, waar van Tacitus gewaagt, zich uytstorten in de Noord-zee.

Behalven deze twee Rivieren kwam eertyts nog uyt de Maas, niet verre van Dordrecht, vloeyen een Riviertje de Streene, by anderen Unstrit, genaamt, 't gene Westwaarts aan stroomende, omtrent Bergen-op zoom zich met de Schelde vermengde. Ter plaatze alwaar de Streene uyt de Maas stroomde lag voormaals 't Dorp Stryenmonde, aldus genoemd naa die zamenvloeying, 't welk met die Rivier in den grooten Vloed van 't jaar 1421. vergaan is: men ontving aldaar den tol van de voorbyvaarende schepen. De Bredaafche Kronyk-schryver verhaalt, dat een zekere Strenius, Landvoogd over dit Gewest, deze Rivier, omtrent 't jaar 603, zoude hebben doen graven en leyden uyt de Maas, van Stryenmonde tot by Stryenham in de Schelde, op welke Rivier hy mede een Tollhuys deedt bouwen, Streenberg genaamt, 't gene den naam zoude gegeven hebben aan de Stadt Steenberg.

Den loop der voorgemelde Rivieren dus beschouwt hebbende, zoo zal men den rechten stant van Taxandrië in dezer voegen bepaalen. Die Landstreek hadt dan tot grenscheyding de Maas ten Oosten, de Schelde ten Zuiden, 't Riviertje de Streene ten Westen, en 't Markgraaffschap van Antwerpen

Somserers
Batav.
cap. 5.
Ba'en Be.
schr. van
Dord.

Jul. Cæs.
de bel.
Gall. 1. 6.
Plin. Hi-
stor. nat.
1. 4. 13. 17.
Alting Not.
Germ.
infer. tab.
1. 2. 3.

Tacit.
Annal.
2. 6.

Leeuwen
Batav. ill
Bl. 1238.
Van der
Heeven
Handv.
Kronyk.

Someren
Batavia
Bladz. 72.
Bred. Kro-
nyk op 't
jaar 603.

Buthens
Troph. de
Brabant 1.
1. ch. 6.

pen met den Demer ten Noorden, begrypende 't grootste gedeelte van 't Graafschap van Loon; 't Landt van Hoorn, Kuyk, Kessel en Ravestein; 't Landt van Stryen, en 't oude Graafschap van Orten, tegenwoordig behelzende de Landen onder de Meyerye van 's Hertogenbosch behoorende.

Dat de voorschreve Landen onder Taxandrië behoort hebben, kan men met verscheide echte bewysstukken bevestigen; en derhalven is 't te verwonderen dat Geleerde Mannen, die zoo veel werks hebben gemaakt om de Taxanders in de Zeeuwsche Eylanden te plaatzen, daar omtrent niet eenige opmerking genomen hebben. Want 't is niet te geloven en uyt geene Historischryvers bekend, dat de Taxanders, zedert den tyd van Plinius tot omtrent 't jaar 700 naa de Geboorte des Heylands, hunne woonplaatzen zouden verandert, en zich van de Zee-kusten dieper landtwaarts in begeven hebben: immers uyt de volgende stukken zal blyken, dat in de agste, negende en tiende Eeuwen verscheide plaatzen in Taxandrië al opgenoemt zyn, welke in die Landtstreek heden nog gevonden worden.

1. De H. Willebrord, Aartsbisschop van Utrecht, en zoo genaamde Apostel dezer Landen, tekent in zynen uystersten wil, gemaakt in 't jaar 726, verscheide Plaatzen aan in Taxandrië gelegen, namentlyk *Wadradoch*, nu Weert; *Peplo*, nu Poppel; *Duthmala*, de Dommel; *Diosna*, Dieffen, en *Alpheim*, nu Alphen; meerendeels in de Meyerye van 's Hertogenbosch en in 't Landt van Breda heden nog bekend.

Procves
n. 1.

2. Men vindt mede gewag gemaakt van 't gemelde Dorp *Alphen*, als gelegen in Taxandrië, by den Brief waar in Engelbrecht, de Salische Frank, 't zelve schenkt aan den H. Willebrord en 't Klooster van Epternaken, omtrent 't jaar 711.

n. 2.

3. Keyzer Otto de I., in den jaare 966, aan de Kerk van Nivelles haare goederen en bezittingen bevestigende, noemt in 't byzonder de Erffenis van de H. Geertruid in 't Landt van Taxandrië, gelegen aan de Rivier de *Strcene* in de Stadt van *Bergen*.

n. 3.

4. Keyzer Karel de Kaale, en zyne Gemalin Richildis, by haaren Brief aan de Kerk van Nivelles in 't jaar 877 gegeven, welke naderhant door Zuentibold, Koning van Lothryk, in 't jaar 897 bevestigt is, gewagen onder andere van 't Dorp *Forest* in 't Landt van Taxandrië, 't gene, hedendaags Voorst genaamt, gelegen is omtrent den Demer.

Mirus
Donat.
Belgic.
cap. 14.
15. lib. 2.

5. De Dorpen *Northbrevic* en *Edingebem*, nu Norderwyk by Herentals, en Edighem of Eghem, tusschen Antwerpen en Lier, worden opgenoemt, als in 't Landt van Taxandrië gelegen, in den Brief waar by Keyzer Otto de II. aan de Monnikken van St. Bavo te Gendt hunne ontnomene goederen weder geeft, in 't jaar 976.

Mirus
Donat.
Belgic.
lib. 1. cap.
14.

6. In 't oudt Jaar-getyde-boek der Kanonniken van Utrecht wordt onder andere, ten tyde van Koning Zuentibold, gewag gemaakt van *Stenem*, nu Steenbergem, als gelegen in Taxandrië.

Grammaye
Antiq.
Bied.
cap. 19.

7. Het Dorp *Tessenderlo*, gelegen in 't oude Graafschap van Manfuariën, omtrent de Stadt Dieft, wordt by alle de Schryvers gehouden voor zeer oudt, en als zynen naam ontleent hebbende van Taxandrië of Tessenderlandt, willende zoo veel zeggen als *Taxandriae locus*.

Ammian.
Marcell.
lib. 17.
Divul Ans.
Belg. pag.
41.

8. In den Brief door Keyzer Otto den I. aan de Abtdye van St. Bavo te Gendt, ter bevestiging van deszeifs bezittingen, in 't jaar 965 gegeven, wordt onder Taxandrië wel byzonderlyk opgenoemt het Dorp *Risbecha* op de Rivier *Atua*, met den Molen enz Welk Dorp, nu Rysbergen genaamt, met den Watermolen op de Rivier de Aa of Weerreys, in 't Landt van Breda tans nog bekend is.

Grammaye
Antiq.
Bred. cap.
2.

9. *Bladelle*, nu Bladel, gelegen in de Meyerye van 's Hertogenbosch, voorheen het Hof der Koningen van Oost-frankryk, het gene in die tyden een zeer prachtig en door zyne grachten omvange vierkant Slot was, staat omtrent de negende Eeuw bekend als in Taxandrië leggende.

G. van
Loon ou-
de Holl.
Hist 2.
Decl, bl.
146.

Men zoude veelvuldige diergelyke bewyzen kunnen bybrengen, maar het zal genoeg zyn aangetoont te hebben, dat in der daat oudtyts de bepaaling van Taxandrië zoodanig is geweest als hier voor is ter nedergesteld.

Het Landt van Stryen dus, gelyk gemeld is, een gedeelte van Taxandrië

Butkens

Troph. 1.
1. ch. 6.

uytmaakende, hadt zynen naam van de Hoofdplaats Stryen, gelegen aan de Rivier de Streene. Het was een zeer wyd uytgestrekte Landtsreek, in zynen omtrek begrypende al 't gene nog heden tot 't Landt van Stryen behoort, met verscheide Dorpen in den Vloed van 't jaar 1421 verdrongen; 't Landt van Breda (waar onder behoorden Bergen, Steenberg, Scoten, Mercxem, Eekeren, Loenhout, Oostmal, enz.) Geertruidenberg, Zevenbergen, en zoo voorts alle 't gene gelegen was tusschen 't Markgraaffschap van Antwerpen en den loop van de oude Maas en Streene.

Wendel.
de Leg. Sal.

Omtrent wat tyd 't Landt van Stryen eerst is bekend geworden, zulks is niet wel te bepaalen, nademaal in 'de oude Kronyk-schryvers daar van niets zekers geboekt is. De alderverste geheugenis die men 'er van kan naavorschen, vindt men in de Salische Wetten, welke de Franken, in de vyfde Eeuw na de Geboorte des Zaligmakers, als zy onder de regeering van P'armond, hunnen eersten Koning, over den Rhyn getogen waren, hebben gemaakt: ten welken eynde zy hunne Vergaderingen in verscheide Plaatzten of Maalsteden, by hen *Mallos* genaamt, hebben gehouden, waar van Wendelinus eenigen opnoemt, te weten *Streona*, nu Stryen; *Baurg*, nu Bergen; *Turnbal*, Turnhout; *Scoten*; *Etten*; *Cham*; meerendeels in 't Landt van Breda of daar omtrent gelegen. Deze Wetten hadden haaren naam bekomen van de Saliërs, 't edelite Volk der Franken.

Voor al eer wy nu verder gaan tot betooging der byzondere zaaken 't gemelde Landt betreffende, zullen wy eerst eens onderzoeken de oude gestalte van 't Landt van Stryen, waar in zeer groote veranderingen, zoo in de Wateren als in 't Landt, van tyd tot tyd zyn voorgevallen; en dan vervolgens opgeven een korte lyst der Vorsten, onder wiens heerschappye dat Landt van oudts her af gestaan heeft.

Ten opzicht der Wateren is 't zeker, dat, behalven den ouden loop van de Maas en Schelde, zeer verschillende met den hedendaagsen, gelyk hier boven aangewezen is, insgelyks in deze Landen andere mindere Stroomen en Beeken zyn geweest, die, of door de kracht der Vloeden, of door 't toedoen van menschen, verandert of gantsch te niet gegaan zyn.

Proeven
D. 4.

1. In den Sticht-brief van Thoor, van 't jaar 992, wordt gewaagt van een Bosch, leggende tusschen de twee Marken. Waar dat die twee Wateren gelooopen hebben, kan men niet zeker melden, weshalven men alleen eenige gifingen zal bybrengen, waar uyt, met eenige waarschyndelykheid, derzelve gelegenheid zal kunnen betoogt worden. By 't nieuwe Veer aan de Haagsche zyde, legt een laagte, welke men gewoonlyk de oude Mark noemt. In oude Vest-brieven vindt men, dat de Leurse Vaart voorheen door de oude Mark in Zwartenberg heeft gelooopen, maar met de indyking van dien Polder, in 't jaar 1507, is uytgefloten, en door een Vliet van Kreytenberg geleid. In 't oudt Landt van Zevenbergen, aan den Haseldonksen weg, is de oude Mark bekend. Noch ziet men in de Ettenfche beemden een doorgaande laagte, de oude Vaart genaamt. De Huyzen op de Leur, aan de Noordzyde, worden in de oude Brieven gezegt te strekken voor van de Straat tot agter aan den Zee-dyk. Uyt alle deze bygebrachte redenen is wel eenigzints af te nemen, dat de twee voornoemde Marken omtrent deze streek moeten gelegen hebben, doch daar van is tot den huydigen dag geen geheugenis overgebleven.

2. De Barlaake liep van Haseldonk, voorby den Oudenbosch, West- en Zuid-westwaarts in 't Diep van den Appelaar, alwaar zy haaren naam verloor, en zoo voorts langs 't Diep van de Dintel, tot in 't Volkerak, doch is nu voor een groot gedeelte, door de indyking van den Appelaar, afgesneden.

3. De Vaart of Beek van Rozendaal plag te loopen Noordwaarts in 't Diep van den Appelaar, tegen over de stelle van den Fynaart: doch stroomt nu, langs den dyk van Kruyslandt, Noord-westwaarts in 't Volkerak.

4. De oude Stroom van de Donga is hedendaags onzeker: in 't Broek van Oosterhout was hy by staande landen aan wederzyden bedykt, en liep van de Noord oostzyde der hoeve van Sandoel, aan en voorby de muuren van Geertruidenberg, alwaar een brug was, waar over men naar Raamsdonk kon gaan, en voorts tusschen de Heerlykheden van Stanthafen en Raamsdonk, tot by Klooster-

Kloosteroort in de Maas. En alzoo de Donga dikmaals 't zware opperwater niet konde lossen, en daar door de kaadyken overliepen en doorbraken, heeft Willem de Goede, Graaf van Henegouwen en Hollandt, tot behoef der Gemeenten van Oosterhout en Dongen, een vryen watergang verkogt, om de Donga door 's Gravenlandt tot in de Maas te leyden. Waar van de Brief by Graaf Willem, Jan van Henegouwen, Heer van Beaumont, zynen broeder, en Willem van Henegouwen, Graaf van Zeelandt, zynen zoon, op Maria Magdalena avondt 1335., te Binch bezegelt is.

*Van der
Hoeven
Handv.
Kron.*

5. Zevenbergen wordt in de uytgift van den jaare 1290. bepaalt tusschen de Okkerlake en de Lindonk, en tusschen de Mark en de Zwaluwe, alzoo als de Okkerlake uytter Marke Westwaarts liep en reede op de Sprange, en als de Sprange uytter Zwaluwe weder tegen de Okkerlake liep. In de plaats van de Okkerlake, die uyt de Mark voortkwam, en Zevenbergen en de Niervaart bepaalde, is door den Elifabeths Vloed, in 't jaar 1421., gekomen een groot Diep, leggende tusschen den Moerdyk en 't Landt van Zevenbergen. Dit Diep heeft, boven den weg-floot, den naam gehadt van de Blooken, en beneden den naam van Leechte of Lichte; de Leechte beginnende aan de Westzyde van den weg-floot, zoo die van oudts plagt uyt te loopen in 't Diep van der Sprange, tusschen de Blooken en 't Landt van Zevenbergen. Hier van is de Moerdyk van oudts genaamt de *Sprangblok*, en mogelyk 't *Eyland van Sprange* in 't Landt van de Schelde, waar van Keyzer Otto de II., in den Brief aan 't Klooster van Nivelles van den jaare 967, gewag maakt. De Rivier de Zwaluwe, waar van 't Dorp de Zwaluwe den naam voert, is hedendaags onbekent, en is daar van geen 't minste teken overgebleven, waar die geloopt heeft.

*Proeven
n. 27.*

*Goudhoov.
Kron. Bl.
92.*

Door de watervloeden en overstromingen van Landen heeft 't Landt van Stryen ook groote veranderingen moeten ondergaan, en voornamentlyk in 't jaar 1421 op St. Elifabeths nacht, wanneer den grooten Thiefselaars of Thyfelingwaart doorbrak, en daar in twee-en-zeventig Parochien door 't water overstroomt wierden. Op wat wyze zulks veroorzaakt is, wordt door de Schryvers zeer verscheiden verhaalt. Zommigen stellen vast, dat door 't verwaarloozen van een zeyl, leggende in den dyk te Achthoven onder Wioldrecht, den inbreuk geschiedt is, daar by haalende 't Hantvest van Willem Graaf van Hollandt, gegeven in den Hage den twintigsten van Sprokkelmaandt 1414. Maar 't zelve komt wat onwaarschynlyk voor, als men overweegt, dat in zulken geval de Waard door een langzamen loop zoude vervult zyn geworden, en bygevolge zoo veele duyzende menschen niet konden verdrinken, gelyk verhaalt wordt. Weshalven lichtelyker te vermoeden is, dat door den zwaren stormwindt, en 't daar door opgejaagt vloey-water, de dyk alomme gelykelyk is overstort, en aldus de Landzaten met dien haastigen overval van water overyft en versmoort zyn. Behalven een groot gedeelte van 't eygentlyke Landt van Stryen, met de Hoofdplaats van dien, en veele en verscheide Parochien daar onder behoorende, zyn door dien Vloed ook overloopen de Niervaart, Gastel, Nieuwenbosch en andere Plaatzen, die naderhant weder ingedykt zyn. En dus heeft 't Landt van Stryen door dien grooten Vloed een geheel andere gedaante gekregen, wordende in de plaats van de Maas en Streene, die 't zelve bepaalden, huynen gezien een zeer wyd uytgestrekt Diep, waar door de Maas, gelyk hier voor is aangewezen, haaren ouden loop heeft verloren, en van de Rivier de Streene zelf geen geheugen is overgebleven.

*Balen,
Beschr. van
Dordrecht.*

By deze gelegenheid zal 't niet r' onpas komen, om eens naader te onderzoeken, of deze en nabuurige Landen beneden aan den Rhyn, Maas en Schelde, van oude tyden af bedykt zyn geweest. Het gemeenste gevoelen is, dat de Inwoonderen van dien, hen van den beginne af aan met kaaden, dyken en andere middelen tegen 't water beschut hebben, hoewel niet met zulke wetenschap als zy daar naa van de Romeynen hebben geleert, of gelyk hedendaags by nadere bevinding gebruykelyk is. Tot bewys daar van dient dat de Celten, welke de oudste Bewoonderen beneden aan den Rhyn geweest zyn, de kennis hadden om den slag der Zee met hunne gereedschap-

*Ælian.
Var. Hist.
lib. 4.
Dio, lib. 4.*

pen te breeken; 't gene van Spaden, Zooden, Paalen, Planken, Ryfch, Keyen, en diergelyke ftoffen verftaan moet worden.

*Jul. Caf.
de bell. Gall.
lib. 4.*

Ten tyde van Julius Cæfar maakte de Rbyn niet verre van de Zee veele Eylanden, waar van een groot gedeelte bewoond wierdt, 't gene zonder middel van dyken of kaaden niet mogelyk is geweest, zoo om de fpring- en hooge vloedén, als wegens de krachtige opperwateren van den Rbyn, Maas en Schelde, voornamentlyk als door een zwaren wint 't zee- en opperwater tegen elkanderen fteigerden. Indien 't waar is dat de Schelde in de

Idem; 1.6.

Maas heeft gelooopen, gelyk Julius Cæfar getuygt, en waar van reeds breeder gehandelt is, zoo volgt daar uyt, dat 't Landt van Stryen van die tyden af al in wezen was, en ongetwyffelt bewoont wierdt. Want naa 't zeggen van Tacitus, zoo hebben de Batavieren met 't innemen van 't Landt tuffchen de armen van den Rbyn, ook bezit genomen van de uyerfte oorden van Galliën, waar mede de Landen beneden tuffchen de Merwe en Maas verftaan moeten worden: maar terwyl dat niet kon gefchieden zonder 't leggen van kaaden en dyken, en die dikwyls niet hoog en geweldig genoeg hier en elders gemaakt wierden, zoo zyn dezelve veelmaals door de kracht der wateren en groote ftoormen ingebroken: en hier door zyn de Cimbren en andere Volkeren genootzaakt geweest hunne woonfteden te verlaten.

*Tacit. Hift.
l. 4. c. 12.*

*Cluver. de
Rhen. Alv.
cap. 8.*

Strabo.

Dan na dat de Inwoonderen dezer Landen Bondgenoten der Romeynen geworden waren, is 't te gelooven dat zy, tot hun eyge behoudenis, van dezelve geleert hebben de manier van hooge en zware dyken te leggen, op de proeve van den fpring- of hoogften vloed: want van de kloekheid en ervarentheid der Romeynen, om vyandyke Steden met grachten en wallen te befluyten, kaaden en dyken, zelfs midden door moeraffen, te maaken, is een ieder genoeg bewuft, die maar eenigzints in de Romeynfche Gefchiedeniffen en Wetten ervaren is.

*Helmold,
Hiftor.
Schlaven
l. 1. c. 89.*

*Douza,
Annal.
lib. 6.
Eyndii
Chr. Zel
l. 1. c. 20.*

Naa de Romeynen zyn de Saxen, Franken en Deenen ofte Normannen ook niet minder zorgvuldig geweest om hen met dyken tegen de wateren te befchutten. Helmold, een zeer oudt en geloofwaardig Schryver, getuygt, dat de Saxen eertyts aan de Elve dyken gelegd hebben. Van de dykagien der Franken vindt men mede veel gewag in hunne oude Wetten, ten tyde van Karel den Grooten uytgegeven, voornamentlyk in 't vierde Boek, onder 't Hoofdstuk van Dyken te leggen aan de Loire. De Deenen hebben ook voormaals de Eylanden van Zeelandt, welke zy met de wapenen overheert hadden, tegen de Zee bedykt. En de Ingezetenén dezer Landen zyn daar na, door de gefladige oeffening, in 't dyken zoo ervaren geworden, dat zy alle Volkeren daar in overtroffen hebben.

*Jul. Caf.
de bell.
Gall. 1.6.*

Het Landt van Stryen heeft niet alleen in 't Water, maar ook in 't Landt groote verandering geleden: want voorheen is aldaar meer Bofch en Hout geweest als nu ter tyd. Julius Cæfar getuygt, dat de Maas in de Schelde liep in 't uyerfte gedeelte van Galliën en van 't Bofch van Ardenne, en dat de Inwoonderen van die Landen zich, uyt vrees voor de Romeynen, in de Bofchen verftoken hadden.

*Zozim.
Hiftor. l. 3.
princ.*

Zozimus gewaagt, dat Keyzer Juliaan, in 't jaar 357, in de uyerfte paalen en deelen van Duytschlandt, daar de Rbyn in de Zee valt, uyt de Bofchen daarby en omtrent gelegen, agt-hondert fchepen hadt doen bouwen, om koren uyt Engelandt te haalen, tot onderhoudt der Duytsche Volkeren en ter bezaaying der Landen die door de Saxen en Franken verwoeft waren. Jacob van den Eynde, Heer van Haemfede, in zyn Kronyk van Zeelandt, deze plaats van den Griekfchen Schryver nader verklarende, beweert met goede redenen, dat door den Rbyn alhier de Schelde of Maas moet verftaan worden. En tot bevestiging van dat gevoelen dient aangemerkt te worden, en 't blykt ook uyt de Hiftorifchryvers, dat 't Eylandt van Merwede, in den jaare 1018, onbewoonbaar was wegens de menigte der Bofchen en Moeraffen.

*Balderic,
in Chron.
Camer.*

*Van der
Hoeven,
Hol. Kron.
z B. 4 kap.*

In den Sticht-brief van Thoor, van 't jaar 992, wordt gemeld van zeker Bofch, gelegen tuffchen de twee Marken, over welkers plaatsing hier boven nader gehandelt is. In zeker Handveft van Floris den V. Graaf van Hollandt, gegeven in 't jaar 1213, wordt gewag gemaakt van een Bofch tuffchen Oof-
terhout

terhout en Schenlo (mogelyk Steelo, nu Steelhoven.) In de Hoevensche Charter van den jaare 1267. vindt men opgenoemt een Bosch onder Etten, *Vuchte* genaamt. En Arnout van Loven in zynen Brief, op Servaas-dag 1380. aan de Inwoonderen van Breda gegeven, gewaagt van een Bosch, *Verdebosch* genaamt, liggende tusschen Ernelenberg en den Ypelaar.

Proeven
n. 22.

Men kan ook uyt de menigte der boomen en struyken, die in deze Landen onder den gront gevonden worden, zekerlyk afnemen, dat dezelve zeer boschachtig geweest zyn; en hier komt het van daan, dat verscheide Dorpen en Gehuchten deswegen benoemt zyn. Als van *Hout*; den *Hout*, *Oosterhout*, *Loenhout*, *Wernhout*, *Kalmthout*, *Minderhout*, *Ulvenhout*, *Heusenhout*, *Vroenhout*, *Groenhout*, en 't *Hout* onder de *Hage*: van *Bosfchen*; den *Oudenbosch*, *Nieuwenbosch*, *Eykelenbosch* en *Bosfhoven* onder *Baarle*: van *Heggen*; de *Hage*, *Mishagen*: van *Rys*; *Rysbergen*, *Rysbroek*: en van *Doornen*, *Westdoorn*.

Het is zeer waarfchynelyk, dat de gemelde oude Bosfchen in een zwaren Storm en grooten Vloed der Zee overftolpt en ter nedergevelt, en naderhant van tyd tot tyd met moer of veen overdekt zyn geworden: want onder alle diepe moeren vindt men takken en geheele boomen gekrookt, en de stronken met de wortels in 't zant vast zitten. Deze boomen zyn van allerlei geflacht, naar den aart van den gront, doch meest mast- en pynboomen, welke in deze Landen zeer licht voortgroeijen, gelyk uyt de Bosfchen onder de *Hage*, *Ginneken*, *Gilze*, *Zundert* en elders gelegen, heden nog genoegzaam te zien is. Goropius Becanus verhaalt, dat hy onder de moeren boomen gezien heeft ter lengte van de mast van een groot fchip. In de moeren te *Zundert* heeft men voormaals een eykenboom gevonden, welke de lengte van tachtig voeten had; boomen van zeventig voeten en mindere grootte worden 'er veeltyts uytgedolven. Men bevindt dat alle de toppen van deze boomen gekeert leggen naar of omtrent 't Zuid-oosten; waar uyt af te nemen is, eerftelyk, dat het in den voorgemelden Vloed uyt 't Noord westen gestormt heeft. De oplettendfte Schryvers tekenen aan, dat de zwaarste stormen en vloedden, in deze Landen, byzonder omtrent de Slachtmaandt gefchieden, wanneer het, tegen de volle Maan, uyt 't Westen stormt, en de wint naar 't Noorden keerende, 't Zee-water op de kusten dringt: ten anderen, dat de gemelde Bosfchen op eenen en denzelven tyd ter neêrgestort zyn, 't welk voor zeker gestelt zynde, zal men voorbygaan 't gevoelen der genen die dryven, dat de gemelde boomen van elders onder de aarde gevoert zyn, of onder dezelve waffen.

Becan.
Hiflor.
Antverp.

Pontan.
Hifl. Gelr.
l. 8.

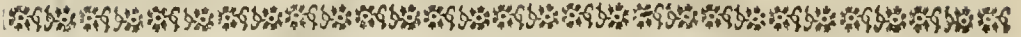
Meteren,
Nederl.
Hiflor. 3 B.

Eyndii
Chr. Zel.
l. 1. 2. 3.

Om den rechten tyd van den voorgemelden Storm en Vloed te weten, is groot verschil onder de Schryvers. Zommige willen alhier op den tyd zien dat de Cimbren en Duytschers, door den inbreuk der Noord-zee, uyt hun vaderlandt verjaagt zyn. De hedendaagsche Gefchiedenis-fchryvers zyn meerendeels van gevoelen, dat die Storm gebeurt zoude zyn in 't jaar 860. Die 't zelve wat nader meenen onderzocht te hebben, stellen daar toe 't jaar 1170.: doch den vasten tyd, naa zulken verloop van jaaren, te willen bepaalen is zeer onzeker, alzo geene oude Schryvers, nog die van de Middel-eeuw, daar van eenig gewag maaken.

Florus,
l. 3 c. 3.
Heda.
Fanni
Barav.
cap. 13.
Doaza
Ann. l. 4.
Cluver. de
Rhen. Al'v.
c. 6.

De moer of 't veen waar mede men deze boomen gemeenelyk bedekt vindt, en die van tyd tot tyd door de verrotting van 't mosch en bladeren aangroeyt, legt in deze oorden gewoonlyk van twee tot twaalf voeten diep, en behelst eene sulferachtige stoffe, waar van delf-en slag-turf, tot brant, gemaakt wordt. Deze stoffe vat zeer licht vuur, en in drooge zomers heeft men verscheide malen voorbeelden gezien, dat die moeren door 't een of 't ander toeval zyn aangestoken geworden. Onder andere is 't gebeurt in den jaare 1590. dat een Schaapherder onder Dongen in de moeren aldaar eenig vuur liet vallen, waar van zeer schielyk zulken fellen brant ontstont, dat de lucht van vuur en vonken glinsterde. Die van Dongen, Loon en Tilborg hadden wel getracht dien met water te blusschen, doch te vergeefs, waarom zy eindelyk genootzaakt wierden groote slooten en grachten tot op 't zandt uyt te delven; door welke voorzorg de brant ten laafsten gestuyt wierdt.

II. HOOFSTUK.

*Van de Vorsten onder wiens Bestier 't Landt van STRYEN,
van 't Jaar 500. tot 't Jaar 631., gestaan heeft.*

*Bred. Kro-
nyk.*

*Havermans
kort Begrip
der Hist.
van Brab.
10. kap.*

DE Franken zich in deze Landen, gelyk hier voor gemeld is, nedergeslagen hebbende, brachten die vervolgens onder de macht hunner Vorsten, welke ze weder aan voornaame Krygslieden, onder zekere jaarlykse erkentenis, uytgaven, of, gelyk zommige willen. dezelve door Landvoogden lieten bestieren, ter tyd toe dat 't Frankische Ryk, naa 't overlyden van Clodoveus, dezelfs eersten Kristen Koning, verdeelt zynde onder zyne zoonen, deze Landen, in 't jaar 511. zyn gebracht onder 't Koningryk van Aufrasiën of Oost-Frankryk, waar van alsdoen Koning was Theodoric, oudste zoon van den voorgenoemden Clodoveus.

Het zal tot ons oogmerk niet ondienstig zyn, dat wy hier wat nader melden de opvolging der Koningen van Oost-Frankryk, onder welkers heerschappye 't Landt van Stryen lange jaaren gestaan heeft, ter tyd en wyle het door zyne Heeren en Graven is bebiert geworden.

*Mezeray,
Histoire de
France.*

Koning Clodoveus op den zes-en twintigsten van Slachtmaandt 511. te Parys gestorven zynde, volgde hem zyn oudste zoon Theodoric op, als Koning van Oost-Frankryk, die den Koninglyken zetel te Mets vestigde, en deswegen veelmaals in de Kronyken van Frankryk Koning van Mets genoemd wordt. Dees, naa drie-en-twintig jaaren geregeert te hebben, stierf in 't jaar 538. latende 't Ryk aan zynen eenigen zoon Theodebert, welke mede in 't jaar 548. overleden zynde, opgevolgd wierdt door zynen zoon Theodebald. Dees Koning was zeer zwak van lichaam en geest, en stierf zonder kinderen omtrent 't jaar 555., latende 't Ryk van Oost-Frankryk aan zynen oom Clotarius, die te gelyk Koning van Neufriën of West-Frankryk zynde, door die erffenis de gantsche heerschappye der Franschen in zyn persoon vereenigde.

Clotarius in 't jaar 561. te Compiëgne overleden zynde, wierdt 't Fransche Ryk wederom tusschen zyne vier zoonen verdeelt, en viel 't Koningryk van Oost-Frankryk te beurt aan zynen derden zoon Sigebert, welke stervende in 't jaar 575, naaliet een eenigen zoon genaamt Childebert, nog maar vyf jaaren oudt zynde, die gedurende zyne regeering veele moeijelykheden en oorlogen moest ondergaan, en stierf in 't jaar 595., den ouderdom van vyf-en-twintig jaaren naauwelyks bereykt hebbende, zoo men vermoed, van vergif hem gegeven door zyne moeder Brunchaud, eene vrouwe, wegens haare gruwelyke wreedheden en ellendig einde, in de Geschiedenissen zeer vermaart.

Hy wierdt opgevolgt van zynen zoon Theodebert, tien jaaren oudt zynde, onder de Voogdye van dezelfs grootmoeder Brunchaud. Dees Koning was zeer woest en wreed van aart, en hadt in zyn leven eenen gedurigen oorlog met zynen broeder Theoderic, Koning van West-Frankryk; welke twist voornamentlyk aangestookt wierdt by de Koningin Brunchaud, tot zoo verre, dat Theoderic zynen broeder Theodebert in twee veltslagen t'eenemaal verwonnen hebbende, dien met zyn gantsche geslacht deed uytroeijen.

Naa de doot van Theodebert viel 't Ryk van Oost-Frankryk onder de macht van den Overwinnaar Theoderic, die mede, op gelyke wyze, door vergif omgebracht wierdt in 't jaar 612., en zyne Staten naaliet aan eenen van zyne bastaart-zoonen, genaamt Sigebert, welke, nog jong zynde, bleef onder 't bestier van de gemelde Brunchaud. Clotarius, Koning van West-Frankryk, broeder van den bovengemelden Childebert, niet konnende dulden dat een bastaart zich stelde in 't bezit der Landen hem by wettige opvolging toekomende, deedt aanstonts zyne krygsbenden aanrukken, versloeg Sigebert in een veltslag, en liet hem met alle zyne broeders ombrengen.

Clotarius, dus meester zynde van de gantsche heerschappye der Franschen, heeft dat Ryk met voorspoet geregeert tot zyn afsterven, voorgevallen in 't

jaar

Geslacht Tafel der Graven van STRYEN, tot
Graaffchap is afgezoncrt in

WITGER de
I. Graaf van
STRYEN, by
erffenis van
Geertruid, doch-
ter van *Pepyn*
van *Landen*, en
eerste Vrouwe
van dit Gewest,
getrouwt met
Imenia, Doch-
ter van *Fudul-
fus* Landvoogd
van *Austrasien*,
of *Oostfranck-
ryck*, sterft om-
trent 't jaar
680.

WITGER de
II. Graaf van
STRYEN, sterft
omtrent het
jaar 700.

WITGER de
III. Graaf van
STRYEN, ge-
storven om-
trent het jaar
.

WALBERT
Graaf van
STRYEN, ge-
trouwt met *Ku-
negunda*, Doch-
ter van *Dirck*
Graaf van *Kleef*
en *Teisterbant*,
gestorven in 't
jaar 759.

WITBERT
Graaf van
STRYEN, die
sterft omtrent
den jaare

ELBERT Graaf
van STRYEN
getrouwt met
Hildebrand,
Dochter van
Boudin Graaf
van *Wenna*. In
zyn tyd wierdt
den *Burg* te
Breda gebouwt
omtrent 't jaar
840.

N, tot tyde 't Landt van BRED A van 't zelve
Dndrt in den jaare 1039.

ELBYT Graaf
van STRYEN,
getrouwt met
Hildegard,
Dochter van
Benedictus Graaf
van Zena. In
zyn tyege-
deert werd
den Breda
omtre-
1040.

WITGER de
IV. Graaf van
STRYEN, stichte
den Burgt
te Bergen, en
maakte Breda
tot eene Stadt,
doende die met
wallen omgra-
ven in den jaa-
re 888.

WITGER de
V. Graaf van
STRYEN, ge-
trouwt met Er-
mengard, doch-
ter van Beren-
ger Graaf van
Namen, sterft
omtrent den
jaare

HILSONDIS
Gravin van
STRYEN, ge-
trouwt met
Ansfrid Graaf
van Teisterbant
en Huy, in 't
jaar 956. Die
beyde den Geef-
telycken Staat
aanveert heb-
ben. Ansfrid
wierdt Bisschop
van Utrecht, en
Hilsondis stichte,
in 't jaar
992, het Kloof-
ter te Thoor.

REINILDE,
getrouwt met
N. N.

BENEDICTA
Gravin van
STRYEN, Eerste
Abdis van het
Klooster te
Thoor, gestor-
ven in 't jaar
1000.

LAMBERT
Graaf van
STRYEN, naa de
afzondering
van 't Land van
BRED A, van 't
zelve Graef-
schap, in 't jaar
1039, getrouwt
met Oda, doch-
ter van Edouard
Graaf van Or-
ten, sterft in 't
jaar 1087.

RAGINER,
naa 't overly-
den van Bene-
dicta, Graaf
van STRYEN,
die zyn Graaf-
schap tusschen
zyne twee Soo-
nen verdeelde
in 't jaar 1039.

HENDRICK,
Eerste Heer
van BRED A,
naa de gemelde
Verdeeling,
sterft omtrent 't
jaar 1090.

jaar 628. Hy gaf by zyn leven 't Koningryk van Oost-Frankryk aan zynen zoon Dagobert, onder 't bestier van Pepyn van Landen, Grootmeester van 't Paleis. Deez' Pepyn was een zoon van Karloman Graaf van Haspengouw, en wordt van de meeste Brabantsche Historie-schryvers gehouden voor den eersten Hertog van Brabant. Hy was getrouwd met Itta of Iduberga, dochter van Godin Graaf van Gasconjen, en zuster van den H. Ruothald, Aartsbischop van Trier, en van de H. Severa, Abdis aldaar; by dewelke hy wan eenen zoon, met name Grimoald, naa zyn overlyden Grootmeester van 't Paleis, en twee dochters.

De oudste, genaamt Begga, hadt ten huwelyk Ansigifus, naa 't afsterven van Grimoald, Hertog van Brabant, en is moeder geweest van Pepyn van Herstal, eerst Grootmeester van 't Paleis, en naderhant Prins der Franschen. Doch naa de dood van haaren Gemaal in den Geestelyken staat overgegaan zynde, reisde zy naar Romem, van waar zy te rug keerende, te Ardenne op den Maas-kant een Klooster stichtte, der Zeven Kerken genaamt, ter gedachtenis van de zeven Hooft-kerken door haar te Romem zoo godvruchtig bezogt. Zy stelde ook in de Orden der Beggynen, die deswegen naa haar benoemt zyn, en stierf den zeventienden van Wintermaandt 698.

En de jongste, met name Geertruid, stichtte met haare moeder Itta de Kerk van Nivelles, waar van zy Abdis wierdt. Zy wordt gerekent voor de eerste Vrouw van 't Landt van Stryen, alwaar zy lang verkeert, en verscheide godvruchtige instellingen gedaan heeft.

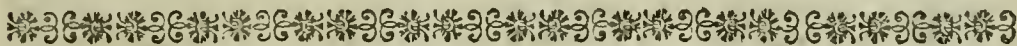
De voorgenoemde Pepyn van Landen hadt mede eene zuster, genaamt Amelberga, die trouwde met Graaf Walbert, en van dewelke men zegt dat Amelberg, buiten Breda aan de rivier de Marke gelegen, nog heden den naam voert.

Butkens
Troph.
l. 2. ch. 1.
Le Roy Not.
March. 5.
R. Imp.
Dinter.
Chr. Brab.
l. 1. c. 25.

Vander
Hoeven,
Holl. Kron.
7. B. 6. kap.
Reyckel
Vita S.
Begga.

Reyckel
Vita S.
Gertrudis.

Butkens
Troph.
l. 2. ch. 1.
Bred. Kron.

III. HOOFSTUK.

Van de H. GEERTRUID, eerste Vrouwe dezer Landen, en daar op gevolgde Graven van STRYEN.

Geertruid, jongste dochter van den voorgemelden Pepyn van Landen en zyne vrouw Itta, geboren te Landen, te dier tyd eene zeer groote en vermaarde Stadt van Brabant, alwaar 't Hof van den Hertog gehouden wierdt, dus in den jaare 651. Vrouw van 't Landt van Stryen (waarichynelyk door gifte van Dagobert, Koning van Oost-Frankryk) geworden zynde, heeft dat Landt met veel roem geregeert, overal blyken naalatende van haare uitmuntende deugden en Godsvrucht. Zy stichtte in de Stadt Bergen, by Vrouw Hilfondis, naderhant den Berg des oevers genaamt, een Kapel. Dit Kapelleke, hoewel door den oorlog verwoest, en nu staande buiten de Stadt Bergen, omtrent een lopende Bron van zoet water, welke, niet tegenstaande 't gestadig overstromen van zout water, echter zyn smaak en zoetigheid behoudt, is in 't jaar 1631, ter begeerte des Prinsen van Oranje, van harden steen weder opgemaakt, en wordt nog jaarlyks van de Roomsche-gezinden bezocht, en de H. Geertruid aldaar geëert. Zy bouwde insgelyks te Bergen de groote Kerk, ter haarer gedachtenis van ouds de Ste. Geertruids Kerk genaamt, en dede die door den H. Amandus Bisschop van Maeftricht inwyden. Boven den ingang dezer Kerke stonden voormaals nog in gulde letteren de volgende woorden:

De Rouch
Nederl.
Herauld,
blad. 230.

*Sancta Gertrudis, hujus terræ quondam
Domina, interveni pro populo tuo.*

Dat is,

*Heilige Geertruid, certyds Vrouwe dezer
Landen, bidt voor uw Volk.*

*Reyckel
Vita S.
Gertrudis.*

Zy is op den zeventienden van Lentemaandt 664. in den ouderdom van drie-en-dertig jaaren te Nivelles overleden, en aldaar by haare Ouders begraven. Omtrent 't jaar 1220. heeft Paus Honorius de III. haar onder 't getal der Heiligen geplaatst.

*Kronyk van
Breda.*

Naa haare dood volgde haar op Witger, zoon van den bovengemelden Graaf Walbert en zyne huisvrouw Amelberga. Deez' staat bekend als de eerste Graaf van Stryen: doch door wien en op wat wyze dat Landt tot een Graaffchap is opgerecht, vindt men in geene Schryvers vermeld. Hy hadt ten huwelyk Ifmenia, dochter van Fudulfus, Landvoogd van Oost-Frankryk, en liet by dezelve naa eenen zoon, mede genaamt Witger; dewelke, omtrent 't jaar 700. overleden zynde, opgevolgt wierdt door zynen zoon Witger, den III. van dien naam. Dezès zoon Walbert, naa zyns vaders dood de vierde Graaf van Stryen, was gehuwd met Kunegunde, dochter van Dirk Graaf van Kleef en Teisterbant, en stierf in 't jaar 759, naalatende eenen zoon, genaamt Witbert; welke mede in 't jaar 820. gestorven zynde, opgevolgt wierdt door Elbert, zelden Graaf van Stryen; in wiens tyd de Burgt te Breda door de Normannen gebouwt wierdt. Doch vooral eer wy de verdere opvolging der Graven van Stryen verhandelen, zal 't niet ondienstig zyn ietwes te melden wegens den inval der Noordsche Volkeren, die, onder den naam van Deenen of Normannen, omtrent dezen tyd, bynaa gantsch Europa in rep en roer stelden; en onder andere zich mede aan dezen oort nedergezèt hebben.

*Regino, ad
annum 800.*

Omtrent 't jaar 800. hebben de Normannen, onder welke benaming wy alleen de Deenen en Noorwegers verstaan, op de kusten van Duytschlandt, niet sluipswyze, als wel te voren, maar met machtige Heirlegers en Vlooten beginnen te stroopen. Keyzer Karel de Groote heeft tegen hen op alle zeehavens en monden der rivieren Sterktens gebouwt, en die met zware bezettingen van krygsvolk voorzien, daar hy Liderik, Forestier of Woudmeester van Vlaanderen, als Zeevoogd van de Noord-zee, over gestelt hadt: zoo dat, om de goede wacht die overal op de kusten ten tyde des gemelden Keyzers gehouden wierdt, de Normannen weinig schade in Duytschlandt en Frankryk gedaan hebben.

*Averin.
fol. 201.*

Dan in den hoogen ouderdom van deszelfs zoon Lodewyk den Godvruchtigen, die wegens de kwelling, hem door zyne zoonen Lotharius, Pepyn en Lodewyk aangedaan, hart en moedt verloren hadt, hebben de Normannen in 't jaar 838. Wyk te Duerstede, 't Eylandt Walcheren; Doorne, Lier, Mechelen, Landen en andere plaatsen verwoest en verbrant, en den Friesen, inwoonders van Bataviën, zware schattingen afgeperft. Antwerpen wierdt by hen door verrassing ingenomen en in koolen gelegt, desgelyks ook Witlam, of, gelyk het andere noemen, Willant of Wiltlandt, doenmaals een vermaarde koopstadt, gelegen aan den mont van de Maas, waarschynelyk op 't Eylandt Goeree by de Oost-duynen, doordien ter zelve plaatse nog aanmerkingswaardige overblyfselen van eene oude verwoeste Stadt of Haven gevonden worden, welke zedert door de Zee ingezwolgen, en by de Stuurlieden onder den naam van de oude Werreld als nog bekend zyn.

*Van Loon,
Hollandsche
Historie,
2. Deel
bl. 63.*

En als naa deszelfs overlyden in 't jaar 840. de meeste Adel en de oude ervaren Krygslieden, in den oorlog die tusschen zyne kinderen ontstaan was, omgekomen waren, zyn zy zonder ophouden met koninglyke Vlooten en Heirlegers de rivieren de Elve, Weser, Eems, Rhyn, Maas, Schelde, Somme, Seine, Loire en Garonne ingelopen, en hebben verscheide binnenlandsche gewesten van Duytschlandt en Frankryk overvallen en vermeestert. Frieslandt hebben zy onder hun jok en slaverny gebragt, en in den jaare 856 Utrecht overweldigt, bouwende op veele en verscheide oorden, voornamentlyk aan de rivieren, Kasteelen en Sterktens, en die met krygsvolk en alle nootdrift wel toerustende.

Beka.

*Pistorii
Chronic.
pag. 57.*

*Crantz.
Norveg.
l. i. c. 38.
Regino,
pag. 41.*

*Grammaje
Antiquit.
Ered.
cap. 10.*

In 't Landt van Breda hebben zich de Normannen by deze gelegenheid mede nedergeflagen, gelyk in een zeer oud Boek, voorheen in de Kerk aldaar bewaart geweest, op de volgende wyze verhaalt wordt. De dochter eens Konings van Deenmarken, die met een scheeps-vloot naar Engelandt geleid wiert, om met den Koning van dat Ryk te trouwen, onderweg op zee verdronken zynde, is haar overgebleve volk, bevreesd zynde in Deenmarken of Engelandt

aan te landen, de Maas ingeloopt, en heeft aan de rivier de Mark, omtrent de plaats daar nu 't Kasteel van Breda gelegen is, een Burgt of Sterkte gebouwt, en dien Bruneshelm genoemd, vermoedelyk naa hunnen Oversten Bruno of Brunus. Hooger de Marke op trekkende, onder 't beleid van hunnen Oversten Gelmelius, hebben zy den Burgt te Gelmel gesticht, ter plaatse daar nu 't Kasteel van Hoogstraten staat. Men vindt nog blyken van die oude benaming in het Graffschrift van Jan van Kuyk Heer van Hoogstraten, 't gene in de Kerk van 't Klooster te Korsendonk te zien is, als mede by den huidige naam van Gelmel of Gelmelstraat, strekkende van de Vryheid Hoogstraten naar 't Kasteel aldaar. Den rechten tyd van het neêrslaan der Normannen op de rivier de Marke weet men niet zeker; dan 't is waarschynelyk, dat het in den hoogen ouderdom van Keyzer Lodewyk den Godvruchtigen, en ten tyde van Elbert, zelden Graaf van Stryen, geschiedt is.

Grammays,
Antiquit.
Anverp.
i. 4. c. 11.
Le Roy,
Notis.
March. S.
R. imper.
lib. 7. c. 1.

Dit bovenstaande aangaande de Normannen verhandelt hebbende, keeren wy weder tot Elbert Graaf van Stryen. Deez' was getrouwt met Hildegard, dochter van Boudewyn Graaf van Altena, en wan by dezelve Witger den IV. van dien naam, die naa zyns vaders dood wierdt de zevende Graaf van Stryen.

Bred.
Kronyk.

Deez' Witger leefde omtrent 't jaar 888, en bouwde op den oever van de Schelde een Burgt, by de stad Bergen-op-zoom. Men zegt ook voorzeker, dat hy Breda, alwaar doenmaals niet dan weinige Visschers woonden, tot eene Stadt heeft doen maaken, en die met wallen omgraven. Hy is mede met de andere Graven van dien oort, aan 't hooftunner onderhorige benden, verscheenen te Vlaardingen, hooft-zetel van 't Graaffchap van dien naam, om aldaar Zuentibold, Koning van 't Lothryksche Ryk, te ontfangen, en hem, omtrent 't jaar 894, te helpen tegen Keyzer Karel den Eenvoudigen, die met zyn Heir reeds tot by Nimmegen was doorgedrongen: van welken Zuentibold hy met den volen eigendom van verscheide koninglyke goederen in dien oort beschonken wierdt, welke zedert, door deszelfs klein-dochter Hilfondis, aan het door haar gestichte Klooster van Thoor gegeven zyn. Hy wierdt naa zyn overlyden opgevolgt van zynen zoon Witger den V. van dien naam, en agften Graaf van Stryen, die tot zyne gemalin nam Ermengard, zuster van Berenger Graaf van Namen, by dewelke hy verwekte alleen twee dochters, Hilfondis en Reinilde, en stierf omtrent 't jaar 950.

Annal.
Met. ad
ann. 898.

Proeven
n. 4.

Bred.
Kronyk.

Hilfondis wierdt naa haar vaders affterven Gravin van Stryen, en trouwde met Ansfrid Graaf van Teisterbant en Huy, in rechte lyne aftammende van Wittekind Hertog der Saxers: hoewel Butkens uit verscheide oude Schriften tracht te beweeren, dat hy is geweest Graaf van Brabant, Loven, Huy, enz. de zoon van Lambert Graaf van Loven, die een zoon was van Gislebert Hertog van Brabant, en van zyne huisvrouw Gerberge, welke, naa haar gemaals dood, hertrouwde met Lodewyk den IV. Koning van Frankryk. Deze te zamen een reeks van jaaren in liefde en eendracht doorgebragt hebbende, gedurende welken tyd zy eene dochter, met name Benediccta, verwekt hadden, kwamen met onderlinge toestemming overeen om de wereld te verlaten, en zich geheel en al aan den dienst van God en zyne Kerk toe te wyden. Ten welken einde Hilfondis, op den raad van Ansfrid, een Klooster stichtte in haar eigen goet van Thoor by Maseyk, 't welk zy begiftigde met veele goederen, onder andere met de Kerk van Stryen, den Berg des oevers, alwaar de H. Geertruid lichaamelyk verkeert heeft, Gilze, Baarle, met den Outaar by haar aan den H. Remys toegewyd, 't Kasteel van Sprundelheim en nog eenige verdere giften, breeder vermeldt in den Brief daar van gegeven den eersten van Zomermaandt 992. Ansfrid begaf zich mede tot den Geestelyken staat, en wierdt kort daar naa Bisschop van Utrecht, in welke hoedanigheid hy aan de Kerk van de H. Maagd Maria en St. Maarten gaf de Dorpen van Westerlo, Odobolo nu Oelen, Meerbeke, Honbeke en Burente, alle gelegen in 't Landt van Rhyen, welke hy te voren in eigendom bezeten hadt. Hy stichtte ook in 't jaar 1006, op den Heiligen berg by Amersfoort, voor de Benedictyner Monnikken een Klooster, alwaar hy in den jaare 1009 zyne dagen geëindigt hebbende, ook begraven is. Dit Klooster is naderhand in 't jaar 1050 overgebragt binnen de Stadt Utrecht, en genaamt de Abtdye van St.

Van Loon,
Holl. Hist.
2. Deel.
bl. 111.
Butkens
Troph.
l. 2. ch. 6.

Proeven
n. 4.

Sigebert.
ad ann.
997.
Miraci
Donat.
piar. c. 42.
Historie van
het Utrechtsche
Bisdom,
1. Deel.
blad. 349.

*3. à Leidis
Chr. Belg.
ad ann.
990.
Butkens
Troph.
l. 2. ch. 6.*

De Hollandsche Kronyk verhaalt, dat 't volgende geval wel voornamentlyk aanleiding heeft gegeven tot scheiding van dit huwelyk, en tot eene zoo uitmuntende bekeering. De Gravin Hilfondis, eene zeer godsdienstige vrouw, was gewoon des nachts op te staan en zich alsdan uit haar Slot, gelegen by Driel aan den Maas-kant, te begeven naar de voorplaats, alwaar een kapel met een outaar stont, om aldaar God in stilte en eenzaamheid te bidden. Een der huisgenoten van den Graaf zulks bemerkende, kreeg kwaad vermoeden, en ging het zynen meester op eene hatelyke wyze aandienen, die daar door misleid en ontrufft zynde, voornam haar op een nacht, wanneer zy naar gewoonte uit 't Kasteel tradt, heimelyk te volgen en haar doen te verspieden; doch tot zyne groote verbaaftheid wierdt hy gewaar dat de Gravin zich naar de kapel begaf, alwaar zy haare gebeden ging uitstorten, gedurende welken tyd haar hoofd omringt was met een hemelsch licht vol schitterende stralen. Door dit gezicht wierdt de Graaf dus bewogen, dat hy zynen dienaar meende om 't leven te brengen, maar de Gravin belette zulks, zeggende, dat een die zoodanig voor de eer van zynen meester waakte, veel meer lof dan strafte waardig was. Zedert dien tyd wierdt Ansfrid met zulk een eerbied en agting voor zyne gemalin Hilfondis ingenomen, dat hy te gelyk met haar 't voornemen nam om de wêreld te verlaten, en hen t'eenemaal tot de oeffening van Godsvrucht af te zonderen.

*Butkens
ibid.*

Naa deze scheiding heeft Hilfondis nog eenige jaaren in 't Klooster van Thoor doorgebracht, en is aldaar in den jaare 996. gestorven, naalatende tot haare eenige erfgenaam in alle haare Graaflyke en andere goederen, mitsgaders tot eerste Abtdis van Thoor, haare voorgemelde dochter Benedicte. Deze mede omtrent 't jaar 1000. overleden zynde, viel 't Graaffschap van Stryen, met de daar onder horende Landen, te beurt aan Raginer, zoon van haare moeye Reinilde, die een zuster was van de Gravin Hilfondis.

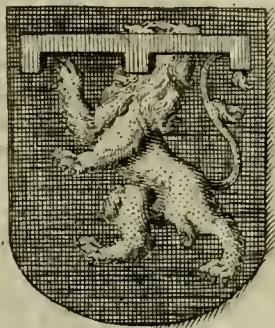
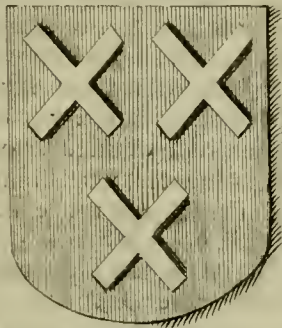
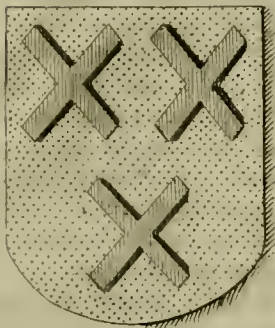
*Bred.
Kronyk.*

Men vindt niet met wie Raginer Graaf van Stryen gehuwd is geweest, maar wel dat hy naagelaten heeft twee zoonen, tusschen welke hy zyn Graaffschap in 't jaar 1039. verdeelde; latende aan zynen oudsten zoon Lambrecht, als Graaf van Stryen, al 't Landt 't gene gelegen was Noord-oostwaarts van Brede Aa af, tot op de Maas en Streene, daar onder begrepen waren de Landen van St. Geertruydenberg, Zevenbergen en Stryen, mitsgaders de Dorpen in den grooten Vloed van 't jaar 1421. meest verdronken: en aan zynen tweeden zoon Hendrik, al dat Zuid-waarts strekte van de Aa en Streene af, langs de Schelde tot Zandvliet toe, paalende tegen 't Markgraaffschap van Antwerpen, en vervattende Breda, Bergen-op-zoom, Scoten, Merxhem, Eekeren, Loenhout, Oostmal en andere plaatfen: waarom hy ook bekend staat als de eerste Heer van Breda.

IV. HOOFSTUK.

*Van de Heeren van BREDA, uit de Huizen van
STRYEN, BREDA en LOVEN.*

Hendrik, eerste Heer van Breda naa de verdeeling en afzondering dezer Landtstreek van 't Graaffschap Stryen, heeft dat Landt bezeten met zoodanige macht, recht en onafhankelykheid, als 't zelve was voor dat het nog 't Graaffschap van Stryen was ingelyft; en te zamen een Graaflyk lichaam, met de hoofd-plaats van dien, uitmaakte: ende gelyk voor die afzondering 't Landt van Stryen was een hooge Heerlykheid op zich zelve, niet onderhorig aan Holland of Brabant, zoo is, naa de voorschreve verdeeling, Breda en deszelfs Landt mede geweest een Landtstreek op zich zelve, niet erkennende in opperhoofdigheid, noch den Hertog van Brabant, noch den Graaf van Holland; waarom de Wethouderen van Breda in vorige tyden de gedingen voor hen hangende by arrest vonnisten, zonder elders daar van beroep te mogen doen.

Deez' Heer Hendrik omtrent 't jaar 1090 gestorven zynde, is hem zyn zoon Engelbrecht opgevolgt als Heer der Stadt en Lande van Breda. - Na wiens dood hem in alle zyne Heerlykheden volgde zyn zoon Hendrik, de II. van dien naam, welke met de Deenen of Normannen, die, niet tegenstaande hunne landsgenooten zedert lange jaaren uit derzelve wingewesten verdreven waren, echter 't Slot Bruneshem nog inhielden, in oorlog geraakte, om zyn Landt van dat roof-ziek volk te ontlasten: voornamentlyk steunende op de gunst en bystant van Godevaart met den Baard, Hertog van Lothryk. De Heer van Wesemale, die hem op 't bevel des Hertogs te hulp gekomen was, heeft een grooten hoop van die Deenen, welke te Minderhout, in 't Landt van Hoogstraten, bezig waren met plonderen en stroopen, overvallen en alle dood geslagen. De overwinnaars der nedergeslagenen kleederen aange-togen hebbende, zyn in dien schyn naar Bruneshem getrokken, en van de wachters der poort, die niet beter wisten of 't waren hunne medemakkers, ingelaten zynde, hebben zy den Burgt overweldigt, en deszelfs sterkens en torens tot den grond toe afgebroken; van al 't welke de geheugenis nog is bewaart door 't volgende tyd-veers:

Bred. Kroon

*Anno milleno centeno bis duodeno,
Castrum de Breda cum turri corruiit alta.*

Hendrik Heer van Breda was getrouwd met Ludgaard, dochter van Ansfriid Graaf van Kleef, by dewelke hy verwekte twee zonen, met namen Arnout en Engelbrecht, welke in 't jaar 1125. ondertekent hebben de Kaart, waar by Boudewyn Graaf van Aalst, en zyn broeder Jan, de Kerk van Affligem verscheide goederen schenken, en ook te dier tyd genoemt worden onder de Baander-heeren van Brabant.

*Mirans
Donat.
piar.
cap. 79.*

Deez' Hendrik omtrent 't jaar 1125 overleden zynde, wierdt zyn oudste zoon Arnout Heer van den Lande van Breda, die onder andere goederen aan zynen broeder Engelbrecht, tot deszelfs aandeel in zyns vaders erffenis, toevoegde de helft in de Heerlykheden van Scoten en Mercxem, waarom hy ook met den toenaam van *Scoten* bekend staat: welke gemelde goederen door den voornoemden Engelbrecht in 't jaar 1148 gefchonken wierden aan den Abt en 't Konvent van Villers.

Proeven
n. 5.

Butkens
Preuves,
pag. 41.

Mireus
Donat.
diar. c. 99.

Bred. Kron.
op 't jaar
1147.

Butkens
Troph.
l. 4. ch. 3.

De oude Geschicht-schryvers melden niet met wie Heer Arnout is getrouwd geweest, maar wel, dat hy heeft naagelaten twee zonen, Godevaart en Hendrik, die beide als getuigen voorkomen in den Brief door Godevaart den III. Hertog van Brabant aan de Kerk van Villers in 't jaar 1160 gegeven, waar by hy de voorgemelde gift van Engelbrecht van Scoten in alle deelen goedkeurt en bekragtigt; en van dewelke Hendrik, die den toenaam van *Scoten* mede gevoert heeft, in den jaare 1179 ondertekende 't hūwelyks Verbond, gesloten tusschen Hendrik, oudsten zoon van Godevaart Hertog van Brabant, en Mathildis, klein-dochter, van Philip Graaf van Vlaanderen.

De Kronyk-schryver van Breda, als mede het zoo genaamde *Discours van de Heeren van Breda*, geplaatst voor 't Stadts oude Keur- en Perkament-boek, noemen tot opvolger van den gemeldē Hendrik eenen Gerard, die met zyne vier zonen, Zeger, Jan, Gerard en Hendrik, in 't jaar 1145 zoude geweest hebben in den sryd van Grimbergen, met Hertog Godevaart in de Wieg, tegen de Berthouts, Heeren van Grimbergen en Mechelen, alwaar de twee eerste zouden dood gebleven, en de twee andere gekwest zynde, met hun vaders baniere ontkomen zyn. Maar dewyl de geloofwaardigste Brabantsche Histori-schryvers dien gantschen veltlag voor beuzelachtig en verciert houden, zoo als Butkens en andere zulks met veele en bondige redenen betoogen, dienvolgens komt ons deez' Heer Gerard mede als verdigt voor: immers vindt men hem in geene oude Brieven of Charters, noch ook onder de Baander-heeren van Brabant in dien tyd vermeldt; daar in tegendeel Arnout met zynen broeder Engelbrecht en zyne twee zonen Godevaart en Hendrik zeer dikmaals voorkomen. Indien men ook den voorschreven Gerard onder de Heeren van Breda wil plaatsen, zoo spruit 'er die ongerymtheid uit, dat hy zoude moeten geleefd hebben ter zelve tyd als Godevaart en Hendrik, welkers wezentheid echter vast staat, en geveft is op de oude Charters en Archiven der Abtdyen van Brabant, die in deze duistere Eeuwen, by gebrek van goede Schryvers, alleen moeten dienen tot een richtsnoer, om daar uit de waare opvolging der Heeren van Breda te kunnen naafpooren.

Proeven
n. 6.

Butkens
Troph. l. 4.
pag. 158.

Ant. Mat-
thai, Ano-
nymi Chro-
nic. Brab.
pag. 38.

Dinter.
Chronic.
Brabant.
l. 4. c. 10.

Proeven
n. 7.

Naa 't overlyden van Arnout wierdt zyn oudste zoon Godevaart Heer van den Lande van Breda, die eenen zoon naaliet, mede genaamt Godevaart, den II. van dien naam. Deez' heeft met meer andere Ridderen, in 't jaar 1180, gestaan over de gifte van Hendrik den I. Hertog van Brabant aan 't Klooster van St. Michiel te Antwerpen. Hy gaf in 't jaar 1190 zyn Kasteel te Breda, met alle zyne goederen gelegen in den Hage, met de Venne te Stryen, en den Geley-tol te Breda, in handen van den gemelden Hertog van Brabant, die dezelve wederom aan hem in rechten leen overgaf. Hy bezwoer onder andere mede 't Verbond van vrede en eenigheid, in 't jaar 1197 gesloten tusschen Hendrik Hertog van Brabant en Otto Graaf van Gelderland. Hy staat insgelyks als getuige bekend in den Brief van Vergelyk tusschen den Hertog van Brabant en den Graaf van Holland van 't jaar 1203. waar van wy, als tot de zaaken van Breda eenigzins opzicht hebbende, een woord in 't voorby gaan zullen spreken.

Het Landt van Breda, naa de afzondering van 't Graaffchap Stryen, een Landstreek zynde die op zich zelf was, zoo hadden de Hertogen van Brabant en de Graven van Holland, tusschen welkers Staten het gelegen was, daar op begonnen een gewaant recht te maaken, beide beweurende Breda onder hun gebiedt te-behooren: welk geschil eerst een einde heeft genomen in 't jaar 1203, wanneer Diederik de VII. Graaf van Holland door Hendrik den I. Hertog van Lothryk en Brabant verflagen en gevangen zynde, zyn voorgewend recht op de Stadt en 't Landt van Breda heeft afgestaan ten behoeve van den Hertog.

Heer

Heer Godevaart heeft mede als borg ondertekent het Verdrag, in den jaare 1206 gefloten tuffchen Hendrik Hertog van Brabant en Lodewyk Graaf van Loon, welke ten huwelyk hadt Ada, dochter van Diederik Graaf van Holland, gemeenlyk in 's Lands Jaarboeken de ongelukkige Gravin genaamt, en die door dat huwelyk zich veel onheil op den hals haalde, wegens den gedurigen twist en oorlog, zoo met 's Lands Edelen, als met Willem Graaf van Ooft-Friesland, welkers zyde Hertog Hendrik gekozen hadt.

Butkens
Troph. 1. 4.
pag. 171.
L. Smits
Schark.
Bl. 7.

In 't jaar 1208 was 'er groote twist gerezen tuffchen den Abt en 't Konvent van Villers aan de eene, en Godevaart Heer van Breda aan de andere zyde, over 't goedt van Scoten, 't gene Engelbrecht, oom van Godevaart, aan de Kerk van Villers gefchonken hadt: om welk verfchil te befliffen, de Hertog zyne Mannen vergaderde binnen de Stadt Lier, en naa een naauwkeurig onderzoek verklaarde, dat de Heer van Breda geen 't minfte recht hadt tot 't goedt van Scoten; volgens den Brief daar van gegeven in Lentemaandt 1208. daar by en tegenwoordig waren Hendrik Prooft van Loven, Reynier van Hugaarden Notaris van den Hertog, Reynier van Lens zyn Kapellaan, Arnout van Wefemale, Hendrik van Hildebiernes, Niklaas van Tomines, Ridderen, en nog verfcheide andere Mannen van den Hertog.

Butkens
Troph.
1. 4. ch. 4.

Wy hebben hier voor gezien, dat Heer Godevaart in 't jaar 1190 Leenman is geworden van den Hertog van Brabant: doch in Lentemaandt 1212 is Breda, 't gene te voren van 't Hertogdom Brabant verfcheiden was, daar geheel aan gekomen en vastgehecht; wanneer Godevaart, mits de gift der helft van den Geley-tol op de Schelde, en der Heerlykheden van Schakerloo en Offendrecht, aan Hendrik Hertog van Lothryk plegtig beloofd heeft, dat hy en zyne erfgenamen voortaan, met hunne Kasteelen, Mannen, Landen en Ambagtslieden, den Hertog en zyne nakomelingen getrouwelyk zouden dienen. Ten welken einde de Ridderen van Godevaart, en der Ridderen zoonen, en twee-hondert en veertig mannen van de twaalf Dorpen 's Landts van Breda, plegtig hebben gezworen, zoo Godevaart zyne beloften niet naakwam, dat zy den Hertog tegen Godevaart dienen zouden: en is alzoo de Stadt en 't Landt van Breda van den Hertog ontfangen tot een recht Leen.

Dinter.
Chron.
Brabant. 1.
4. c. 12.
Proeven
n. 8.

Heer Godevaart hadt tot zyne vrouwe Ludgaard, nicht des Hertogs van Brabant, by dewelke hy van Godevaart, zynen navolger; Gillis, Heer van Alphen; Hendrik, Deken van St. Maarten te Utrecht; Sophia, getrouwd met Rafo Heer van Gaveren en Liedekerk; en Beatrix, gemalin van Arnout Heer van Wefemale. Hy ftont op den dertienden van Louwmaandt 1214 over den Brief, waar by Keyzer Otto de IV. aan Willem Graaf van Holland vergunt alle de Leenen by dezelfs voorzaten de Graven Floris en Dirk bezeten. Hy gaf mede in 't jaar 1216 aan de Kerk van Tongerlo de Hoeve van Nieuwlandt te Alphen, en ftierf kort daar naa; leggende in de Abtdye-kerk van Tongerlo begraven.

Butkens
Troph. 1. 4.
pag. 186.

Proeven
n. 9.

Naa dezelfs dood gaf zyne nagelate weduwe Ludgaard, in Grasmaand 1219, aan de Kerk van St. Michiel te Antwerpen, twaalf ponden Vlaamsche munte, daar voor verbindende eenige goederen gelegen te Perke by Vilvoorden, om daar voor op den outaar van O. L. V., voor dewelke zy ook haar begraafplaats verkoos, eene dagelyksche miffe te doen, tot laaffenis der zielen van wylen haaren man Godevaart, van haare ouders, van Godevaart van Rhenen voormaals Biffchop van Utrecht, en van Gerard zynen broeder, van welken die goederen op haar verftorven waren; volgens den Brief daar van gegeven onder haar zegel, en dat van haaren oudften zoon Godevaart, en by toefstemming van haare verdere kinderen, Gillis, Hendrik, Sophia en Beatrix: welke gift de Hertog van Brabant in 't zelfde jaar bekragtigt heeft.

Butkens
Ibid.

Naa 't overlyden van Godevaart den II., wierdt zyn oudfte zoon Godevaart, de III. van dien naam, Heer van Breda. Hy hadt by zyne huisvrouw Machtelt van Bethune gewonnen twee kinderen, namentlyk Hendrik en Godevaart. Tuffchen dezen Heer Godevaart en den Hertog van Brabant is in Bloeymaandt 1223 een nader Verdrag getroffen binnen de Stadt Lier, waar by verklaart wordt, dat 't Kasteel en de Stadt van Breda een eigen goedt van den Hertog is, 't gene hy van niemand verheft, en dat Godevaart, vader van den

Proeven
n. 10.

gemel-

gemelden Godevaart, 't zelve in zynen tyd van den Hertog te leen hadt gehouden.

Godevaart de III. stierf in 't jaar 1223, en zyn zoon Hendrik volgde hem op in alle zyne Landen en Heerlykheden: die kort daar naa mede overleden zynde, gevolgt wierdt van zynen broeder Godevaart den IV., nog jong zynde; gedurende wiens minderjaarigheid Gillis Heer van Alphen, zyn oom, 't Landt van Breda als voogd regeerde, en in dien tyd veele moeyelykheden en geschillen hadt met Hendrik Hertog van Lothryk en Brabant, welke ten laatsten in een openbaren kryg uitbarsteden, waar in, naa verscheide schermtusfelingen, Heer Gillis veel buit bekvam. Eindelyk is tusschen beide de partyen in 't jaar 1232 een Verdrag getroffen, waar by bevoorwaart wierdt, dat de Hertog alle 't leed en ongelyk, hem by Heer Gillis, zyne aanhangers en medehelpers aangedaan, zoude vergeven: waar tegen Heer Gillis aan den Hertog zoude wedergeven allen den buit hem en den zynen ontweldigt, daar en boven aan den Hertog betalen zekere somme van penningen, tot boete van 't gedane leed, en nog verder in handen des Hertogs stellen den Burgt of 't Kasteel van Breda, onvermindert echter 't recht van zyne weezen, derzelver erven en nakomelingen.

Proeven
n. 12.

Deez' Heer Godevaart gaf in den jaare 1243 de Landbouwing van Chaam aan Willem, bringer van den Brieve, gelyk hy hem noemt, ten erfelyken rechte, op den last van 's jaarlyks aan den Heer van Breda te betalen, in den naam van bede, twee sesteren Rogs, vier sesteren Gerst, en zes schellingen Lovens; met verder besprek, dat Willem zoude gehouden zyn, gelyk de andere Lieden van 't Landt van Breda, hem Godevaart te helpen met lyf of goed, in krygstochten, als hy beoorloogt mogt werden, of zyne dochter ten huwelyk zoude besteden, of hy in gevangenis mogt gehouden werden.

Hy nam ten huwelyk Machtelt, zuster van Arnout Heer van Dieft, welke 't Begynhof te Breda stichtte, en wan by haar Godevaart, jong gestorven, Hendrik, mitsgaders eene dochter, naamaals getrouwd met Arnout Heer van Gaasbeek. Hy maakte in 't jaar 1246 zynen uitersten wil, en by denzelven veele erfmaakingen aan Kerken, Kloosters en Gasthuizen, en dede veele milde giften aan verscheide byzondere personen daar in benoemt. Hy stelde tot uitvoerders van dien de Abten van Villers en van St. Michiel, den Oversten der Preekheeren te Antwerpen, Heer Anc. Berthout, Heer Hendrik Berthout, en Heer Willem van Grimbergen; en stierf kort daar naa, leggende in de Klooster-kerk der Preekheeren te Antwerpen begraven.

Proeven
n. 13.

Naa zyn afsterven wierdt Heer van 't Landt van Breda zyn zoon Hendrik, de III. van dien naam, omtrent welken Butkens, anderzins een der naauwkeurigste naavorfchers der Brabantsche Oudheden, merkelyk mistaft. Hy stelt, dat Godevaart de IV. zonder kinderen is gestorven, alleen naalatende een bastaart-zoon, met name Hendrik, en dat hy in zyne Landen opgevolgt is door zynen oom Hendrik, Deken van St. Maarten te Utrecht, die, den Geestelyken staat verlatende, zoude getrouwd hebben Isabelle, en daar by gewonnen eenen zoon met name Hendrik. Op wat grond Butkens dit verhaal bouwt, heb ik niet kunnen naagaan, dewyl, tot bevestiging van dien, geen de minste preuve bygebracht wordt: doch hoe ongerymt het zelve is, zal aanstonds voor 't oog komen, indien men maar met naauwkeurigheid acht geeft op den voorgemelden uitersten wil, by Heer Godevaart kort voor zynen dood gemaakt; alwaar hy met uitdrukkelyke woorden stelt: *Item, maak ik aan mynen eenigen zoon Hendrik, enz.* Door welke woorden immers geen bastaart-zoon kan verstaan worden, die nooit in eenige oude Brieven onder de benaming van *eenigen zoon* voorkomt. Wy kunnen derhalven 't gevoelen van Butkens in dit geval niet aannemen; maar willen veel liever volgen den inhoudt van 't meergemelde Discours, alwaar de voorschreve Hendrik mede bekend staat als een zoon van Godevaart van Breda en van Machtelt van Dieft, en als opvolger in alle zyns vaders Landen en Heerlykheden.

Butkens
Troph. 1. 5.

Proeven
n. 13.

Discours
van de
Heeren van
Breda, MS.

Proeven
n. 14.

Deez' Hendrik gaf in 't jaar 1252, aan zyne Poorteren van Breda het oudste nog in wezen zynde voorrecht, houdende vrydom van alle schattingen, behoudens alleen de Ridderfchap van zyne zoonen, 't Huwelyk van zyne dochters, en

en de Verloffing van zyn Persoon uit de gevangenis, indien hy mogt gevangen worden; mits dat zy gehouden zouden zyn hem bystant te doen in Heirvaarten, als hy des van noode zoude hebben ter bescherming zyner Landen: Verders aan de Wethouderen van Breda vergunnende, dat, als zy lieden in eenige zaaken voor hen hangende zwarigheid vonden, zy daar van raad zouden mogen halen by die van Antwerpen.

De voorgemelde Heer Hendrik liet naa eenen zoon, mede genoemd Hendrik, den IV. van dien naam, welke, naa zyns vaders dood, voorgevallen in 't jaar 1260, bleef onder de voogdye van Wouter Berthout, Heer van Mechelen, wiens dochter, genaamt Sophie, hy naamaals trouwde in 't jaar 1266.

Hy verkogt in 't jaar 1263, met de toestemming van zynen voogd Wouter Berthout, onder andere, zekere menigte van moeren onder Halteren gelegen, en in 't jaar 1267 gaf hy aan de Inwoonderen van Etten, in de paalen van de Hoeven, hun Landt-recht, gemeenlyk de Hoevensche Charter genaamt, 't gene zy hedendaags nog agtervolgen. Hy verleende mede 't recht van Patronaatschap, en de Outaren der Kerken van Scoten en Mercxem aan 't Kapittel en de Kanonniken van de Hooft-kerk te Antwerpen. In Bloeymaandt 1265, hebben Godevaart van Wefemale, Heer van Perk, en Isentrudis van Alphen, zyne huisvrouw, bekrachtigt de gift by Ludgaard Vrouwe van Breda, met kennis van haare kinderen, in 't jaar 1219 aan de Kerk van St. Michiel te Antwerpen gedaan; volgens de Brieven daar van by veele Edelen en anderen bezegelt. Deze Isentrudis Vrouwe van Alphen was eene dochter en erfgenaam van Gillis Heer van Alphen en zyne gemalin Oliviere, nicht van den Hertog van Brabant.

Men vindt niet dat Heer Hendrik eenig wettig mans-oir heeft naagelaten, maar wel twee dochters, waar van de oudste, Aleida genaamt, gehuud was met Hendrik van Loven, Heer van Herstal, zoon van Godevaart van Loven, die een broeder was van Hendrik den III. Hertog van Brabant; welke hen in 't jaar 1272. toegeschreven hebben den titel van Heer en Vrouwe des Lands van Breda, en stierven beide kort daar naa, zonder eenige wettige geboorte agter te laten.

Middeleryl hadt de gemelde Hendrik zynen broeder Arnout van Loven gehuud met Elisabet van Breda, zynen vrouwen zuster, en hem aangestelt tot Rechter of Droffsaart over 't Landt van Breda. En wierden deze Arnout en Elisabet, naa 't overlyden van de voornoemde Hendrik en Aleida, Heer en Vrouwe van Breda; welke gedurende haar leven veele godsdienstige werken verrigt, en aanmerkelyke giften en vergunningen aan Kerken, Kloosters enz. gedaan hebben, gelyk uit 't volgende verhaal blyken zal.

Zy slichtten omtrent 't jaar 1272 't Klooster der Guillelmiten te Huybergen, alwaar zy ook begraven leggen. Den negen-en-twintigsten van Zomermaandt 1272, gaven zy aan hunne Mannen van Oosterhout in voorrecht, dat zy zouden vry wezen van alle Tollen, Straat-gelt en Gruyte, door geheel Brabant, en dat zy mogten hebben hunne Week- en Jaar-markten, gelyk haare andere goede Steden in den Lande van Breda.

Zy verplaatsten mede 't Klooster der Premonstratenfer Nonnen van St. Katarinen Dal, 't gene Servaas van Liedekerke, in den jaare 1270, te Vroenhout by Woude gesticht hadt, vermits het door de wateren verwoest was, by de Stadt Breda, en gaven aan die Nonnen de gronden waar op zy nog heden den grond-cyns heffen onder Sonseel, als mede nog veertig buinderen Made by Rosendaal, daar voor zy tegenwoordig jaarlyks veertig gulden heffen uit den grond-cyns van Rysbergen, en onder andere goederen nog agt-en-veertig buinderen moers, met de gronden van Vroenhout.

Zy gaven aan de Stadt en Inwoonders van Breda alle de beemden en wilderden die gelegen waren tusfchen Emelenberge en den Ypelaar, de Molen-gracht en Verdebosch, thans uitmaakende 't Dorp van Teteringe, met alle de nieuwe Thienden aldaar, gelyk blykt by den Brief daar van verleent in 't jaar 1280. Zy richtten de Stadt Steenberg, toenmaals maar een Dorp wende, tot eene Vryheid, en verleenden aan dezelve haare plaatselyke Rechten, die men voor 't grootste gedeelte aldaar nog agtervolgt. Zy gaven aan den Abt en 't Konvent van Tongerlo de Kerk en de Thienden van Nispen,

*Zie hier
onder III:
Boek 10.
Hoofstf.*

*Butkens
Troph. 1. 4.
ch. 7.*

*Idem, Prent-
ves pag.
20. 21.*

*Proeven
n. 19.*

*Le Roy
Notit. M.
S. R. Imp.
I. 2. c. 14.*

*Proeven
n. 18.*

*Proeven
n. 20.*

*Proeven
n. 22.*

Rosendaal en klein Zundert. Zy verkogten aan de Abtdis en 't Klooster van Kortenberg omtrent een-hondert en vyftig buinderen moeren en woestyne, gelegen in 't broek van Oosterhout. Zy verkogten insgelyks aan de Abtdis en 't Konvent van Thoor alle de Thienden, zoo oude als nieuwe, van den Dorpe en Parochie van Etten.

Proeven
n. 21.

Butkens
Proeven
pag. 218.
219. 220.

Zy gaven in den jaare 1275, enkel'om Gods wil, tot een eigen vry goedt, aan den Abt van St. Bernards op de Schelde, alle de nieuwe Thienden van de Parochie van Gastel, en 't bosch met de gronden, genaamt Baarlebosch, alwaar tegenwoordig den Oudenbosch gelegen is; mitsgaders daar by nog tweehondert buinderen moeren, met alle de Heerlykheid en de Thienden, alleen 't hooge Rechtsgebiedt aan hen behoudende. Daar naa verkogten zy, in 't jaar 1276, aan denzelven Abt en 't Konvent van St. Bernards, zes-hondert buinderen, te weten vyftig hoeven moers en woestyne in dezelfde Parochie gelegen, met voorbeding van 't hooge Rechtsgebiedt, en gaven hen nog daar en boven hondert en tien buinderen in vryen eigendom.

Grammaye
Antiquit.
Bredan.
in fine.

Daar naa verkogten zy nog, in 't jaar 1277, aan den gemelden Abt en de Geestelyken van St. Bernards, op de voorverhaalde wyze, tweehondert agt-en-veertig buinderen moeren, al te zamen gelegen aan en by de Parochie van Gastel, en gaven hen daar benevens 't recht der begeving van de Parochie-kerk aldaar. Zy verklaarden verders, aan den voorschreven Abt en 't Konvent overgegeven te hebben alle de Thienden, zoo oude als nieuwe, van de Dorpen Woude en Loenhout, benevens de Thienden gelegen ter plaatse genaamt de hooge Schoten, de Erbrandt, de Lyderwyk en de Kardepolder, als mede nog 't recht der begeving van de Kerk van Eekeren, met 't gebruik van alle de gemeenten, zoo van beemden als wateren, door 't geheele Landt van Breda. Zy verkogten nog aan den meergemelden Abt en 't Konvent, in den beginne van 't jaar 1282, by toestemming van Jan Hertog van Lothryk en Brabant, hondert hoeven, elk houdende twaalf buinderen moers en woestyne (welke heden nog uitmaaken 't Dorp deswegen de Hoeven genaamt) voor vyf-hondert ponden Cleve munte eens, met 't middele en laage rechtsbedwang, 't hooge alleen overal aan zich behoudende. Alle welke voorgemelde en nog meer andere giften, vergunningen en verkooping, by Heer Arnout en Vrouwe Elifabet enkel en alleen gedaan wierden uit inzicht van haarer zielen zaligheid.

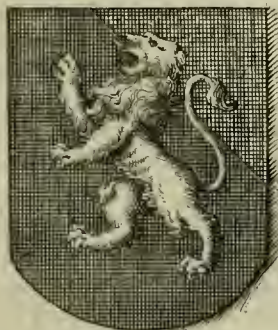
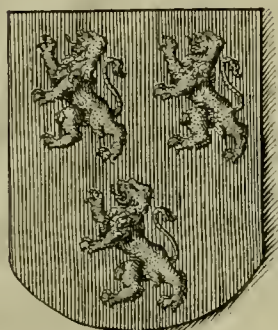
Proeven
n. 23.

Vrouw Elifabet van Breda, in 't jaar 1282, zonder kinderen naa te laten overleden zynde, bleef Heer Arnout, met goedvinden des Hertogs van Brabant, 't Landt van Breda in vrugt-gebruik bezitten zoo lang hy leefde, te weten tot den jaare 1193.

Butkens
Proeven
pag. 217.

Nu dient geweten, dat de bovengemelde Godevaart de IV. Heer van Breda eene dochter hadt, welke moeye was van Hendrik Heer van Breda, en getrouwd met Arnout Heer van Gaasbeke, die zich in 't jaar 1263. nog schreef en tekende Voogd en Heer des Lands van Breda, als daar in hebbende, uit hoofde van zyne vrouwe, eenige gedeelten; onder andere, Kalfdonk, Hulsdonk, Langdonk en Rosendaal, daar van den eigendom toebehoorde aan de twee dochters die hy van zyne huisvrouw hadt behouden; van welke de oudste, met name Aleida, ten huwelyk hadt Rafo Heer van Liedekerke, die te zamen, omtrent 't jaar 1291, nog in 't leven waren. De andere, genaamt Beatrix, was gehuud geweest met Heer Arnout van Wefemale, en stierf, agterlatende eenen eenigen zoon, namentlyk Heer Gerard van Wefemale, Ridder.

V. HOOFSTUK.

Van de Verdeeling van 't Landt van BREDA, en de Huizen van GAVEREN, LIEDEKERKE en RASSEGEM.

VRouw Elisabet van Breda, huisvrouw van Arnout van Loven, overleden zynde, zoo heeft Jan Hertog van Brabant, des zondags voor St. Jan Baptist 1287, uit aanmerking der getrouwe diensten hem reeds gedaan, en toen ter tyd nog te doen by Gerard van Wefemale, Ridder, denzelven toevoegt, als zyne gerechte erflykheid, de eene helft van 't geheele Landt van Breda, met alle de vruchten daar toe behoorende, gelyk als 't binnen den omtrek van Brabant was gelegen, om, naa 't affsterven van Heer Arnout van Loven, dat te hebben en vryelyk te bezitten, in dier voegen dat Rasfo Heer van Liedekerke zoude behouden de Stadt van Breda, en ontfangen alle de Leenen aan denzelven Lande behoorende, van welke Heeren die ook afgekomen waren. Ten aanzien van de gemelde Stadt en Leenen, zoude Heer Gerard van Wefemale, voor zyn gedeelte hem van 's moeders wegen aangekomen, goederen hebben de voorgemelde Stadt Breda gelyk wende; en dat zulks gedaan zynde, 't overschot van 't voornoemde Landt alsdan tusschen Heer Gerard van Wefemale en den Heer van Liedekerke voorts zoude gedeelt worden van voet tot voet, in hoogen en leegen, in natten en droogen, in bosschen en beemden, en zoo vervolgens; en dat Heer Gerard van Wefemale zyn gedeelte, voor zich en zyn oir, gehouden zoude zyn van den Hertog en deszelfs nakomelingen te Leen te ontfangen, naa 't recht des Leenhofs van Brabant.

Proeven
n. 24.

Dienvolgens gelastte de Hertog Heer Jan de Bere, en Everden Schoutet van Antwerpen, om de grenscheiding en paaling daar van te doen; die 't zelve hebben verricht in Grasmaandt 1290, kort naa 't overlyden van Heer Arnout van Loven, voor zoo veel aanbelangde den verschen Wildert, in dier voegen dat Breda, Oosterhout, Nispen, Hulsdonk, Kalfdonk, Gilze, Ginneken, Bavel, ten Ryen, klein Oosterhout, Dorst, Dongen, Hage, Etten, ter Heyden en Teteringe, met hunne gevolgen, zyn aanbedeelt aan Rasfo van Gaveren, Heer van Liedekerke. En aan Heer Gerard van Wefemale, Bergen, Woude, Heerle, Halteren, Noordgeest, Borgvliet, Hilderniffe, Woensdrecht, Put, 's Gravenwefel, Schoten, Mercxem, Rucvenne, Schakerloo en Offendrecht, met haare toebehoorten; zoo dat de paalscheiding der Heerlykheid Bergen zich strekte ten Oosten aan 't Landt van Breda en den Abt van Tongerlo, ten Zuiden aan 't Landt van Eekeren en met den Dam van Eekeren en Borgvliet, ten Noorden aan 't Waterlandt ten midden van de Schelde tot Zeeland, en met een einde tot den gemeenen van Steenbergen. En 't verdere Landt, 't gene zy in gemeenschap bleven bezitten, paalde West- en Noordwaarts tot in den stroom van Zeeland en Holland, en Oost en Zuidwaarts tot aan 't Landt van Breda.

Proeven
n. 25.

De Rouck
Nederl.
Herauld
Bl. 287.

En belangende de Stadt van Steenberg, die toenmaals nog maar een Vryheid was, en de Dorpen van Oud-Gastel, (daar onder begrepen waren alle de woestynen van Zout en Wildert, als 't geheele Kruislandt, Calleloo, en alle andere nu ter tyd bedykte polders, gorffingen, aanwassen en wateren onder Steenberg;) den Ouden en Nieuwen Bosch, de Hoeven, St. Meertens Polder, Nieuw-Gastel, Stant-daar-buiten, Fynaart, Ruygenhil, Appelaar, en voorts alle gorffingen en wateren daar aan behoorende, bleven de bovengemelde Heeren in 't gemeen en onverdeelt bezitten tot den jaare 1458, gelyk hier naa breeder zal verhandelt worden.

Proeven
n. 26.
Buskens
Troph.
l. 4. pag.
313.
Martens
Tbesaur.
Aneecdot.
tom. 1. fol.
1236.

Rafo van Gaveren, Heer van Liedekerke, de eerste Heer van Breda naa de voorschreve afdeeling, gaf by zyne inkomst, in 't jaar 1290, aan de Stadt Breda en derzelve Ingezetenen 't recht van 't Kassey-gelt, 't gene men aldaar nog dagelyks vordert en ontfangt van wagens en paarden daar in komende en weder uitvaarende. Hy was mede, op den vyfden van Zomermaandt 1288. in den slag van Woeringen, alwaar hy met zyne Baniere veel dienst aan den Hertog van Brabant dede. Hy stelde zich in 't jaar 1290. tot borg voor Jan van Avesnes, Graaf van Henegouwen, ten behoeven van die van Valengyn, dat de gemelde Graaf de voorrechten en oude herkomsten dier Stadt zou handhaven.

Heer Rafo hadt by Vrouwe Aleida, zyne gemalinne, vier zoonen en eene dochter, namentlyk Rafo van Liedekerke Heer van Boelaar, Philips van Liedekerke Heer van Ulvenhout en Alphen, en Zeger van Liedekerke naamaals ook Heer van Boelaar, alle drie Ridders; en nog eenen jongeren zoon, mede genaamt Rafo: mitsgaders Katrine van Liedekerke, die in 't vervolg trouwde met den Heer van Morsele.

Naa 't overlyden van Vrouwe Aleida, nam Heer Rafo ten huwelyk Adewyne, dochter van Willem Heer van Stryen, aan welke hy, met toestemming van zynen oudsten zoon Rafo Heer van Boelaar, gaf en bewees voor haar en haare kinderen die hy by haar verwekt hadt, de erfelykheid en 't inkomen der Dorpen van Oosterhout en Rosendaal, met de middele en laage Heerlykheid van dien, 't hooge Rechtsgebiedt voor zich, zyne kinderen, en hunne naakomelingen voorbehoudende. Van dit huwelyk zyn in rechte lyne afgestamt de Heeren van Lodyck en Rymerswaal in Zeeland.

Rafo Heer van Liedekerke en Breda gaf nog, te gelyk met Heer Gerard van Wefemale, in 't jaar 1291, aan den meergemelden Abt en 't Konvent van St. Bernards op de Schelde, op de voorwaarden hier boven gemeld, twee-enzeventig buinderen, en daar naa nog hondert en negen buinderen moeren en woestynen, alle te zamen gelegen in de Parochie van Gastel. Hy verkogt nog, met toestemming van zynen oudsten zoon, in 't jaar 1293, aan de Meesters van 't Godshuis van St. Jan en den H. Geest te Brugge, zeven-hondert agt-entertig buinderen moeren en woestynen in de Parochie van Etten, die men namaals noemde den Monniken-moer. Hy verleende mede, in den jaare 1299; aan den Pastor van Gilze, de begeving der Parochie-kerk te Etten.

Proeven
n. 29.

Heer Rafo omtrent 't jaar 1203 overleden zynde, volgde hem zyn oudste zoon, Rafo Heer van Boelaar, op in de twee Landen en Heerlykheden van Liedekerke en Breda; welke, in 't zelfde jaar 1203, de Cure of Pastorye der Parochie-kerk van Breda, waarvan hy 't recht van begeving hadt, met alle de Thienden en verdere inkomsten daar toe behoorende, gaf aan 't Kapittel, en hechtte dezelve aan de Kanonniksyden, toenmaals eerst in die Kerk door Heer Jacob, Deken van Beek en Pastor van Gilze, opgericht. Hy plaatste, in 't jaar 1308, het Klooster der Nonnen van Ste. Katarinen-Dal ter stede alwaar 't nog in wezen is, en scheidde die Jonkvrouwen van de Geestelyken aan wie de zorg over 't Gasthuis aanbevolen was, en met welke zy, in den jaare 1295 vereenigt waren.

In 't zelfde jaar heeft Philips van Liedekerke, Heer van Ulvenhout en Alphen, den Abt en 't Konvent van Tongerlo, wegens de Hoeve van Nieulandt te Alphen, met de inwoonderen van dien, ontheven van alle soorten van dienften, lasten en schattingen.

Heer Rafo verkogt nog, op dingsdag naa Dertiendag 1310, aan eenen Peter van Dils, en meer anderen in den Brief genoemt, twee-hondert zeventig buin-

buinderen moeren, die gelegen waren boven Vlaffelt, Sonfeel afgaande, en paalende aan 't Landt van Zevenbergen, voorheen genaamt de Zevenbergfe Moer, doch nu de Polder van Krauwelsgorfeh, gelegen aan de rivier de Marke, tuffchen ter Heyden en Zevenbergen.

Men vindt niet dat deez' Heer Rafo gehuwd is geweest, en bygevolg eenig wettig oir heeft naagelaten; weshalven hy, in 't jaar 1314 overleden zynde, door zynen broeder Philips van Liedekerke, Heer van Ulvenhout en Alphen, in beide de Heerlykheden van Liedekerke en Breda opgevolgt is. Deez' droeg de Heerlykheden van Ulvenhout en Alphen, te gelyk met de Baanderye van Boelaar, op aan zynen broeder Zeger van Liedekerke, zynde Rafo zyn jongfte broeder reeds gestorven zonder kinderen agter te laten.

Philips Heer van Liedekerke en Breda was getrouwd met Sophia van Gent, by dewelke hy wan drie dochters; namentlyk Adelife, die trouwde met Gerard van Raffegem, Heer van Lens; Margriet, gehuwd met Jan van Leefdale, Heer van Oorschot en Perk; Burggraaf van Brussel; en Marie, welke bleef buiten huwelyk, en omtrent 't jaar 1350 eerst overleden is.

Heer Philips heeft met zynen broeder Rafo mede als getuige geftaan over den uiterften wil van Jan den II. Hertog van Brabant, in 't jaar 1312; en in 't jaar 1314. ondertekende hy met veele Ridderen en Edelen de blyde Inkomst van Jan den III. Hertog van Brabant: waar naa hy ftierf in 't jaar 1318.

Naa 't overlyden van Heer Philips van Liedekerke wierdt Gerard van Raffegem en zyne huisvrouw Adelife Heer en Vrouw van Breda, welke, naa de voltrekking van hun huwelyk, binnen Breda, in 't jaar 1321. gehuldigt zyn, en alstoen, uit aanmerking van hunne blyde Inkomst, aan de Stadt in voorrecht gaven, dat in dezelve zoude mogen Accyns geheven worden. Zy verleiden de Week-markt aldaar van maandag op dingsdag, met zulke vryheid, dat niemand om fchuld beflagen kan werden, van dingsdag naa zonnen opgang tot woensdag 'smiddags, 't en ware de fchuld op den Markttag gemaakt was.

Heer Gerard van Raffegem groote fchulden gemaakt hebbende, heeft op St. Valentyns-dag in Sprokkelmaandt 1326, zonder kennis van zyne huisvrouw en haare zusters, aan dewelke nog geen bewys van eenige afdeeling gedaan was, de Stadt en 't Landt van Breda verkogt aan Jan den III. Hertog van Brabant, die daar van aanftonts bezit nam: waarom kort daarna groote twist ontfont, zoo tuffchen den Hertog en den Heer van Raffegem en zyne vrouwe, als tuffchen denzelfen en haare twee gemelde zusters met haare naafte vrienden en bloedverwanten. Zulks dat die gemelde vrienden, in den naam van de Jonkvrouwen Margriet en Marie van Liedekerke, in 't jaar 1328 verscheenen voor den Hertog van Brabant, met verzoek en bede, hy wilde hen-lieden bewyzen 't Landt van Breda, zoo als 't gekomen was van den Heer van Liedekerke haaren vader; waarop de Hertog antwoordde, dat gaarne te willen doen, en gaf hen-lieden de keuze, of zy wilden volgen 't Landt-recht, of 't verfchil met de gemeene vrienden en bloedverwanten in der minne liffen. En zy droegen overeen met een gemeen verdrag, dat middeleerwyl de Jonkvrouwen Margriet en Marie van Liedekerke zouden hebben en gebruiken doorgaans de eene helft van 't Landt van Breda, gelyk het de Heer van Liedekerke haar vader bezeten hadt, en dat, niettegenftaande alle verkooping, verminderingen of vermeederingen zedert gedaan, haar deel niet zoude te minder wezen. Welk verdrag gemaakt wierdt op St. Jacobs-dag 1328.

En dewyl de Hertog 't gemelde verdrag niet agtervolgde, en des niettemin 't Landt van Breda bleef bezitten, zoo zyn Gerard van Raffegem en Adelife zyne huisvrouw, welke in de verkooping van haar Landt zoo weinig als haare zusters hadt willen toefstemmen, genootzaakt geweest hen te beklagen aan Philips Koning van Frankryk, die als fcheidsmen, op den zeventienden van Wintermaandt 1334, uitspraak dede tuffchen den Hertog van Brabant en den Heer van Raffegem met Adelife zyne huisvrouw, en by voorgaande toefstemming des Hertogs beval, dat de Heer van Raffegem aan den Hertog zoude wedergeven zoodanige penningen als hy van hem voor 't Landt van

*Butkens
Troph.
l. 4. pag.
367.*

*Proeven
n. 32.
Proeven
n. 33.*

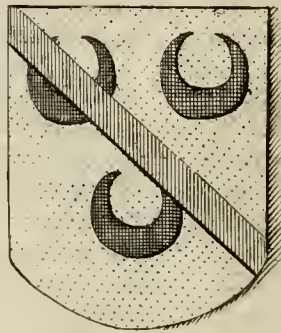
*Proeven
n. 36.*

*Proeven
n. 39.*

*Proeven
n. 43.*

Breda genoten hadt, en dat hem de Hertog van Brabant zoude ontfangen in hulde van 't zelve Landt, en hem stellen of doen stellen in 't werkelyk bezit van dien. Beveelende voorts, dat, tot verzekering der redelyke, nootzaakelyke en voordeelige verbeteringen, de Heer van Rassegem weder in handen van den Hertog zoude overdragen 't Landt van Breda, en dat by den Koning zekere goede Mannen zouden werden afgezonden, om te weten en te onderzoeken de waarheid van den redelyken verlegge, ter zaake van de voorschreve verbeteringen gedaan, en om hem getrouwelyk over te brengen 't gene zy zouden bevonden hebben daar in verrigt te moeten werden; mitsgaders dat de Heer van Rassegem zoude genieten 't volle inkomen van 't Landt van Breda, op die wyze gelyk het zyne Voorzaten genoten hadden, ter tyd toedat by den Koning de wedergeving van 't Landt zoude wezen vastgesteld: en indien de Heer van Rassegem van zulks te doen bleef in gebreke, zoo wilde de Koning, dat de Hertog van Brabant ophief en dede opheffen 't inkomen van 't gemelde Landt, tot de bovengemelde fomme toe.

Maar des niettegenstaande bleef de Hertog 't Landt van Breda bezitten, en heeft daar af, op dingsdag naa *Divisio Apostolorum* 1334. verzet aan Rafo van Liedekerke de Dorpen van Ulvenhout, Bavel, Alphen en Gilze, te lossen met duizent ponden Parisis, gerekent den grooten Tornoise voor tien penningen: en verzette daar naa 't overschietende gedeelte van 't Landt van Breda, op donderdag naa St. Niklaas-dag 1339. voor de fomme van agt-en-twintig duizent kleine florynen, aan Jan van Polanen, Heer van de Leck, en Jan zynen zoon, Ridderen, niettegenstaande hy den voorigen dag 't zelve Landt gegeven hadt aan Willem van Duvendoorde, Heer van Oosterhout, om het gedurende zyn leven te houden en te bezitten, en zulks voor de getrouwe diensten door hem aan den Hertog van Brabant reeds gedaan, en nog te doen.

Deez' Heer Willem van Duvendoorde was een bastaart-zoon van Jan van Duvendoorde, Heer van Polanen, die vader was van Jan van Polanen, Heer van de Leck. Docht-wierdt, uit aanmerking van zyne zonderlinge deugden en uitmuntende hoedanigheden, door Keyzer Lodewyk van Beyerens op den elfden van Oogstmaandt 1329. te Pavie gewettigt. Hy was in zyn tyd een zeer vermogend en ryk Heer, groot-Kamerling en Schat-bewaarder van Willem den III. Graaf van Holland, en een der Hoofden van de Hoekse Edelen aldaar. Hy hadt ten huwelyk Hedwig, dochter van Zweer Heer van Vianen, by dewelke hy geene kinderen verwekt heeft. Hy heeft gedurende zyn leven verscheide godvruchtige instellingen gedaan: als 1. fondeerde hy, op den eersten dag van Wynmaandt 1336. St. Antonis Gasthuis, in de Kapel ten Houte onder Oosterhout. 2. Stichtte hy in 't jaar 1353, op een heuvel aan de Oostzyde van de Donge, naa by Raamsdonk, een Kartuyzers Klooster, genaamt 't Huis des Bergs. 3. Wierdt nog door hem gebouwt 't Klooster der ryke Klarissen te Opbruffel, by de Stadt Bruffel. Boven deze godvruchtige werken dede hy den Burgt te Geertruydenberg maaken, en sterkte die Stadt. Hy vestte mede de Stadt Vianen, en liet die met muuren en wallen omringen.

Heer Willem van Duvendoorde heeft nevens Jan van Polanen, Heer van de Leck, en meer andere Ridderen en Edelen, op den derden van Louwmaandt 1348, gestaan over den Brief, waar by Keyzerin Margriet de erfvolging van Hol-

Proeven
n. 40.

Le Roy Not.
March. S.
R. Imp.
l. II. c. 2.
pag. 459.

Groot Pla-
caat Boek,
3. Deel,
Bladz. 1.

Holland en haare andere Landen vaststelt op haaren zoon Willem Hertog van Beyeren. Hy verkreeg van Willem Graaf van Holland, in 't jaar 1319, 't Burggraaffschap van Geertruydenberg, met de Wedden en Heerlykheid dier Stede, en de Gerechten van Almonde, Dubbelmonde en Twintighoeven, met alle de Thienden en Renten daar toe behoorende. In 't jaar 1324. verkreeg hy van Gye van Vlaanderen, Heer van Rykenborg, en Beatrix Vrouwe van Putten en Stryen, zyne huisvrouwe, in Erf-pacht, 't Steenhuis of haare wooning te Oosterhout, dat men noemde 't Huis te Stryen, met alle de goederen daar toe behoorende, en alle vervallen daar af komende, zoo aldaar, als binnen Dongen, Dorst, Ulvenhout, Wernhout, tot Zundert en tot Steelhoven gelegen. Hy verkreeg daar en boven nog van Adelise Vrouwe van Liedekerke en Breda, en van Gerard van Raffegem haaren man, by gift, 't Dorp van Oosterhout, met alle de hooge en laage Gerechten van dien, volgens den Brief daar van gegeven woensdags naa St. Jan Baptist 1325. Boven dien was hy nog Heer van Dongen en Raamsdonk.

Proeven
n. 80. en 81.

Proeven
n. 34.

Proeven
n. 35.

Dezelve Willem van Duvendoorde hadt ook weder beloofd in 't jaar 1342, aan de uitvoerders der uiterste wil van den bovengemelden Raso van Liedekerke, met kennis en goedvinden des Hertogs van Brabant, de vier aan hem verpande Dorpen van Alphen, Baarle, Ulvenhout en Gilze, van hen te zullen overnemen, en de Brieven daar van gemaakt te kwyten, alzoo Heer Rasof, by zynen uitersten wil, al 't recht 't gene hy op de voorschreve Dorpen, volgens de Brieven van verzette, hadt, kwyt scholdt en daar van afgang. Hy hadt ook, met goedvinden van Margriet van Liedekerke en van Jan van Leefdaale, Heer van Oorschot, Perk en Beek, haaren wettigen man en momboir, in den jaare 1344 verkregen haar recht en gezag dat zy, voor haar vaderlyk en moederlyk erfdeel, in 't Landt van Breda nog eischte. Hy verkreeg ook daar naa, in 't jaar 1349, van Marie van Liedekerke, met Diderik Staken haaren voogd, gelyk recht en gezag, 't gene haar mede van 's vaders en moeders wegen op 't voorschreve Landt toekwam; en alle deze zoo verkrege giften, lossingen en koopen, met meer anderen, gaf hy Willem van Duvendoorde, volgens zynen uitersten wil, gemaakt in 't jaar 1350, daar naa over aan Jan van Polanen, Heer van de Leck en Breda.

Proeven
n. 45.

Heer Willem van Duvendoorde stierf in 't jaar 1358, en legt in de Kerk van 't door hem gestichte Klarisse Klooster by Brussel begraven, naalatende alleen eenen bastaart-zoon genaamt Willem, en vier dochters, waar van de oudste, met name Beatrix, getrouwd was met Roelof van Daalhem, aan wien hy de Heerlykheid van Dongen opdroeg. Berta, de tweede dochter, tradt in huwelyk met Gerard van der Heyden, Droffsaart van Brabant. De derde, Amelberga, huwelykte met Jan van Cosselaar, Heer van Withem, bastaart van Jan den II. Hertog van Brabant. En de vierde was getrouwd met N. Bak, Edelman van 's Hertogenbosch.

Goudboeven
Kronyk,
Fol. 142.

Naa dat de Hertog van Brabant alle de gemelde verzettingen en giften van 't Landt van Breda hadt gedaan, zoo heeft hy eindelyk, op den eersten van Grasmaandt 1350. zynde donderdag naa Paaschen, by toelaten van Godevaart, en Johanna van Brabant, Gravin van Henegouwen en Holland, zynen zoon en dochter, de erfelykheid van 't geheele Landt van Breda, met alle deszelfs toebehoorten (alleen aan Heer Willem van Duvendoorde zyn lyftocht voorbehoudende,) verkogt aan Jan van Polanen, Heer van de Leck, deszelfs oir, erven en naakomelingen, te bezitten in rechten erfleen, voor de somme van drie-en-veertig duizent gulde hallingen, daar van hy bekende wel en wettiglyk betaalt te zyn.

Proeven
n. 46.

Gedurende den korten tyd dat Jan Hertog van Brabant de Stadt en 't Landt van Breda onder zyn gebiedt hadt, heeft hy 't zelve niet weinig begunstigt. Want eerstelyk gaf hy aan de Stadt, op Kers-avond 1331 't voorrecht, dat alle wolle-werk inkomen moet binnen de poort van Breda; dat is, dat niemand zyne lakenen maaken, noch binnen 's Lands doen maaken, noch weven, noch vollen, noch scheerders houden, noch lakenen snyden mag, 't en zy hy wone binnen de voorschreve Stadt, en daar van Poorter zy. Ten tweeden, heeft hy, op St. Remys-dag 1328, aan Klause van Nispen, dien hy op denzelfden dag hadt aangestelt tot Schoutet of Droffsaart van 't Landt van Breda, vol-

Proeven
n. 47.

Proeven
n. 37.

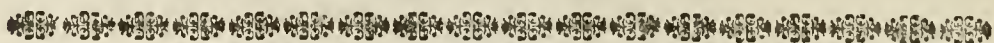
komen

Proeven
n. 38.

komen macht gegeven, om in alle Dorpen van 't gemelde Landt Schepenen en Dingbanken te zetten. Ten derden, maakte hy de Schepen-bank der Stadt Breda, 't hooft van allen Schependomme in 't zelfde Landt.

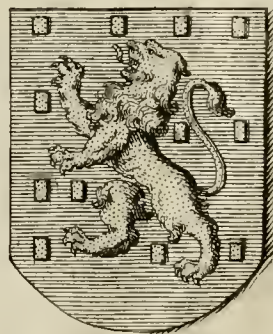
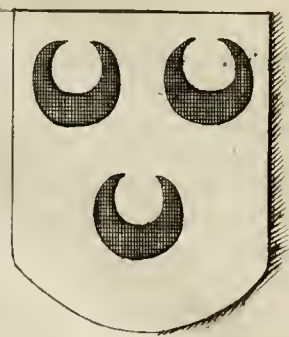
Discours
van de Hee-
ren van
Breda.
MISS.

De voorgemelde Adelife Vrouwe van Liedekerke en Breda, liet by haaren man Gerard van Raffegem geene zoonen naa, maar verscheide dochters, waar van de oudste, met name Johanna, gehuwd was met Arent van Gaveren, Heer van Lens. En nadien haar moeder, noch zy, de verkooping van 't Landt van Breda, by Gerard van Raffegem gedaan, ooit hadden willen goedkeuren, zoo verschenen zy in 't jaar 1355 voor Wenselin en Johanna, Hertog en Hertoginne van Brabant, en ontvingen van dezelve 't Landt en de Heerlykheid van Breda, met alle deszelfs toebehoorten, te Leen, en deden voorts voor den Hertog en de Hertoginne rechtelyk dagen Jan van Polanen, Heer van de Leck, en allen anderen die hen eenig recht vermeten wilden tot 't Landt van Breda. En naa lange rechtsvorderingen hebben beide de partyen hen omtrent die zaak onderworpen aan de uitspraak van den Hertog en de Hertoginne, die 't gemelde Landt eindelyk toegewezen hebben aan Jan van Polanen, deszelfs oir en naakomelingen; en dat Vrouw Johanna met haaren man en momboir al 't recht hen op 't voorschreve Landt toekomende zoude afstaan, en bekennen van alles voldaan te zyn, mits ontvangende eene somme van zeven-duizent oude schilden, die Jan van Polanen aannam tot hunnen profyt binnen Mechelen of Brussel by wissel te zullen verstreken. Waar op Arent van Gaveren, Heer van Lens, verklaarde, dat hy willig en bereid was de uitspraak van den Hertog en de Hertoginne te zegelen en te voldoen, voor zoo verre hy zulks vermogt, maar dat hy Johanna van Liedekerke, zyne huisvrouw, om geene zaake daar toe kon brengen. En heeft dezelve Vrouw in die weigering volhart tot 't jaar 1395, wanneer zy aan Hendrik van de Leck, Heer van Heeswyk en Dinter, eerst belooft heeft, dat zy, ten vermaanen der Jonkvrouwe van de Leck en Breda, de Leenen, die zy van haar schuldig was te ontfangen, zoude komen verheffen.

VI. H O O F T S T U K.

Van de Heeren van Breda, uit de Huizen van POLANEN en NASSAU.

Simons van
Leeuwen,
Bat. ill.

JAn van Polanen, Heer van de Leck en Breda, was afkomstig uit den Huize van Duvenvoorde, 't gene een tak is van 't oud Adelyk Geslacht van Waffenaar: want Philips, jonger zoon van Philips van Waffenaar, die omtrent 't jaar 1200 Burggraaf van Leyden was, tot zyn erfgoedt verkregen hebbende de Heerlykheden van Duvenvoorde en Polanen, liet by zyne huisvrouw, de dochter des Graven van Stryen, naa twee zoonen, met namen Arent en Jan. Arent kreeg tot zyn aandeel de Heerlykheid van Duvenvoorde, en is ook de eerste geweest die daar van den naam gevoert heeft.

Geflacht-Tafel der Heeren van B R E D A , uit de Huizen van Po

JAN van POLANEN, Heer van *de Leck*, als mede van B R E D A , by koop van *Jan*, Hertog van *Brabant*; getrouwd 1. met *Oede* van *Hoorne*; 2. met *Margriet* van *Rotseelaar*; 3. met *Marie*, dochter van den Graaf van *der Lippe*, sterft in het jaar 1384.

JAN van POLANEN de II. Heer van *de Leck* en B R E D A , uit de 1ste. Vrouw; getrouwd 1. met *Maria*, bastaart dochter van *Jan* Hertog van *Brabant*; 2. met *Odilia* Gravin van *Solms*, sterft in den jaare 1394.

PHILIPS van *de Leck*.

HENDRIK van *de Leck*, Heer van *Heeswyk* en *Dinter*.

WILLEM, Kannonnik te *Luyk*.

OTTO, Heer van *Hedel* en *Almstein*.

BEATRIX, getrouwd met *Hendrik* van *Bouterffem*, Heer van *Bergen*.

OEDE, getrouwd met *Hendrik*, Burggraaf van *Montfoort*.

JOHANNA Jonkvrouw van *de Leck* en B R E D A , uit de tweede Vrouw, getrouwd in den jaare 1403, met *Engelbrecht* Graaf van N A S S A U , sterven in de jaaren 1443 en 1446.

JAN Graaf van N A S S A U , Heer van *de Leck* en B R E D A , getrouwd met *Maria* Gravinne van *Loon* en *Heinsberg*, sterft in het jaar 1475.

HENDRIK, getrouwd met *Genoveva* van *Vernembourg*.

MARIA.

WILLEM.

PHILIPS.

ENGELBRECHT de II, Graaf van N A S S A U , Heer van B R E D A , getrouwd met *Limburg*, dochter van *Karel* Markgraaf van *Baden*, zonder kinderen gestorven in 't jaar 1504.

JAN Graaf van N A S S A U , getrouwd met *Elisabet*, dochter van *Hendrik* Landgraaf van *Hessen*, sterft in den jaare 1516.

MARIE, getrouwd 1. met *Philips* Grave van *Katzenellenbogen*; 2. met *Otto* Hertog van *Brunswyk*.

ADRIANE, getrouwd met *Philips* Graaf van *Hanau*.

JOHANNA, getrouwd met den Graaf van *Waldeck*.

ODILIA, Priorin van het Klooster *Vredenburgh*.

HENDRIK Graaf van N A S S A U , naa de dood van zynen oom *Engelbrecht*, Heer van B R E D A ; getrouwd 1. met *Françoise* van *Savoyen*, Gravin van *Romond*; 2. met *Claude*, dochter van *Jan* van *Chalons*, Prins van *Oranje*; 3. met *Mencia* de *Mendoza*, Markgravin van *Zenette*, sterft in 't jaar 1538.

WILLEM Graaf van N A S S A U , getrouwd met *Juliane* Gravin van *Stolberg*, sterft in 't jaar 1559.

R
van
van
naa
van
derly
P
lons
OR
trou
doch
toni
Lott
der
in
W
den
Wil
Prin
je
Prin
JE
B
1. n
Egm
Ann
3. r
de
met
lign
jaar
J
N A
trou
bet,
Geor
van
sterf
re

POLANEN en NASSAU.

PHILIP WILLEM, uit de 1ste Vrouw, Prins van ORANJE, Heer van BREDA, getrouwd met *Eleonora de Bourbon - Condé*, zonder kinderen gestorven in 't jaar 1618.

MAURITS, uit de 2de Vrouw, naa zyn broeders dood, Prins van ORANJE, Heer van BREDA, ongetrouwd gestorven in het jaar 1625.

FREDRIK-HENDRIK, uit de 4de Vrouw, naa zyn broeders *Maurits* afsterven, Prins van ORANJE, Heer van BREDA, getrouwd met *Amelia* Gravin van *Solms*, sterft in 't jaar 1647.

WILLEM-LODEWYK Grave van NASSAU, Stadhouder van *Vriesland*, getrouwd met *Anna*, dochter van *Willem* Prince van *Oranje*, sterft zonder oir in 't jaar 1620.

ERNST-KASIMIR Grave van NASSAU, Stadhouder van *Vriesland*, getrouwd met *Sophie - Hedwig*, Princes van *Bronswyk - Lunenburg*, sterft in 't jaar 1632.

WILLEM-FREDRIK Vorst van NASSAU, Stadhouder van *Vriesland*, getrouwd met *Albertine-Agnes*, Princes van *Oranje*, sterft in 't jaar 1664.

WILLEM de II. Prins van ORANJE, Heere van BREDA, getrouwt met *Maria Stuart*, dochter van *Karel* den I. koning van *Engelant*, sterft in den jaare 1650.

LOUISE, getrouwt met *Fredrik - Willem*, Keurvorst van *Brandenburg*.

ALBERTINA-AGNES, getrouwt met *Willem-Fredrik*, Vorst van *Nassau*, Stadhouder van *Vriesland*.

HENRIETTE, getrouwt met *Georg Johan*, Vorst van *Anbalt-Deffau*.

MARIE, getrouwt met den Paltsgraaf *Lodewyk - Hendrik Maurits*, Hertog van *Simmeren*.

HENDRIK-KASIMIR Vorst van NASSAU, Stadhouder van *Vriesland*, ongehuwd gestorven in 't jaar 1640.

WILLEM-FREDRIK Vorst van NASSAU, Stadhouder van *Vriesland*, getrouwd met *Amelia-Agnes*, Princes van *Oranje*, sterft in 't jaar 1664.

WILLEM de III. Koning van *Groot-Brittanje*, Prins van ORANJE, Heer van BREDA, getrouwd met *Maria Stuart*, dochter van *Jacobus* den II. Koning van *Groot-Brittanje*, zonder kinderen gestorven in 't jaar 1702.

FREDRIK de I. Koning van *Pruiffen*, Keurvorst van *Brandenburg*, sterft in 't jaar 1713.

HENDRIK-KASIMIR Vorst van NASSAU, Stadhouder van *Vriesland*, getrouwd met *Amelia*, Princes van *Anbalt-Deffau*, sterft in 't jaar 1696.

HENDRIK-KASIMIR Vorst van NASSAU, Stadhouder van *Vriesland*, getrouwd met *Amelia*, dochter van *Georg-Johan* Vorst van *Anbalt-Deffau*, sterft in den jaare 1696.

FREDRIK WILLEM Koning van *Pruiffen*, Keurvorst van *Brandenburg*, sterft in 't jaar 1740.

JAN WILLEM FRISO Vorst van NASSAU, Stadhouder van *Vriesland*, by den uitersten *Willem* den III. Koning van *Groot - Brittanje*, verklaart tot Prins van ORANJE, Heer van BREDA, getrouwd met *Maria-Louise*, Princes van *Hessen - Kassel*, sterft in het jaar 1711.

JAN WILLEM FRISO Prins van ORANJE en NASSAU, getrouwd met *Marie-Louise* Princes van *Hessen - Kassel*, sterft in den jaare 1711.

FREDRIK de II. Koning van *Pruiffen*, Keurvorst van *Brandenburg*.

WILLEM KAREL HENDRIK FRISO Prins van ORANJE en NASSAU, Heer van BREDA, Stadhouder van *Gelderland*, *Vriesland*, *Groningen*, enz. getrouwd met *Anna*, oudste dochter van *George* den II. Koning van *Groot - Brittanje*.

WILLEM KAREL HENDRIK FRISO Prins van ORANJE en NASSAU, getrouwd met *Anna*, Kroon-Princes van *Groot-Brittanje*.

heeft. Van hem zyn voortgekomen de volgende Heeren van Waffenaar-Duvenvoorde. Jan wierdt Heer van Polanen, en hadt ten huwelyk Katarine, dochter van Dirk Heer van Brederode en van Beatrix Vrouwe van Valkenburg, die hem de Heerlykheid van de Leck aanbragt. Hy wan by haar Jan van Polanen, Heer van de Leck en Breda, welke, gelyk zyn vader, dien naam voerde van 't Slot Polanen, niet wyd van de muuren van Delft gelegen, 't gene in den jaare 1359, ten tyde van Albrecht van Beyeren, Graaf van Holland, door die van Delft omvergeworpen is. Hy was een der hoofden van de Hoekfche Edelen in Holland, onder welke hy getelt wordt in 't Verbond, by Willem Hertog van Beyeren met de zynen van de Kabeljauwfsche party gemaakt den drie-en-twintigften van Bloei maandt 1351.

Groot Placaat Boek,
3. Deel
bl. 2.

Jan van Polanen is gedurende zyn leven driemaal getrouwd geweest: als 1. met Oeda, dochter van Willem van Hoorn, Heer van Gaasbeek, en van Oede Vrouwe van Putten en Stryen; 2. met Machtelt Vrouwe van Rotfeelaar; en 3 met Vrouwe Margriet, dochter des Graven van der Lippe. Hy wan by zyne eerste huisvrouwe eenen zoon, met name Jan, zynen opvolger in de Landen van de Leck en Breda: en by zyne twee andere vrouwen verwekte hy verfcheide kinderen; te weten 1. Philips van de Leck; 2. Hendrik van de Leck, Heer van Heefwyk en Dinter; 3. Willem, Kanonnik te Luyk; 4. Otto van de Leck, Ridder, Heer tot Hedel en Almstein, die trouwde met Sophie, dochter van Fredrik Heer van den Berg en Bilandt, en welke, verlatende den naam en de wapenen van zyn Stamhuis, die van den Berg aannam, welke zyne nakomelingen, de Graven van den Berg, nog voeren, en ook in 't Landt van Breda twee Windmolens, den eenen te Zundert en den anderen te Alphen, met den Watermolen te Kaarfchot onder Rysbergen, bezeten hebben; 5. Beatrix van de Leck, die in 't jaar 1356 trouwde met Hendrik, oudsten zoon van Hendrik van Bouterflem en Maria van Mercxem, Heer en Vrouwe van Bergen-op-zoom. By de huwelyksche voorwaarden, gemaakt op St. Servaas-dag, was besproken, dat met Beatrix vyf-hondert gulde hallingen, en met Hendrik, de goederen van Mercxem, Scoten en Brecht, ter waarde van agt-hondert gulde hallingen, beide aan erfelyke renten, ten huwelyk zouden gegeven worden; behoudelyk alleen aan Heer Hendrik en Vrouwe Maria, om met de gemelde goederen hunnen vryen wil te mogen doen, naadien de Heerlykheid van Bergen op hunnen oudsten zoon moest afkomen: en verbonden zich de wederzydsche ouders, dat zy de voorgemelde beloften niet zouden breeken, op de verbeurte van twee-duizent oude fchilden; 6. en laatstelyk Oede van de Leck, getrouwd met Hendrik Heer van Montfoort: by de huwelyksche voorwaarden, die gemaakt zyn op St. Maurits-dag 1377, geeft Jan van Polanen de II. met zyne zufter twee-duizent vyf-hondert oude fchilden, goed van goude. Dan alzoo daar naa verfchil ontfont tuffchen die twee zwagers over de erffenis van den ouden Heer van de Leck, zoo hebben Reinaut Heer van Perk en Gennep, en Dirk van Polanen Heer van Asperen, als gekoore Scheidsmannen, by uitspraak van den elfden van Bloei maandt 1379, verklaart, dat de goeding in de huwelyksche medegave van twee-duizent vyf-hondert oude fchilden zoude blyven in 't geheel, en dat Jan van Polanen, Heer van de Leck, daar en boven aan zyne zufter Oede zoude gehouden zyn jaarlyks uit te keeren vyf-hondert gulden in oude fchilden.

Archiven der Heeren van Breda.

Heer Jan van Polanen leyde, op den tienden van Bloei maandt 1350, den eerften steen van 't oude Kasteel te Breda, 't gene hy verders, naar de wyze dier eeuw, zeer fterk met vier hoek-torens deed optimmeren, van 't welke men heden alleen overig ziet den zwaren vierkanten hoek-toren ten Zuid-westen, met nog een gering ftuk van 't oude gebouw: zynde de twee andere, met de zaal, kapel, en andere vertrekken, by Hendrik Graaf van Nassau, in 't jaar 1535, en de derde, by Willem den III. Prins van Oranje, in 't jaar 1686, ter neder geworpen.

Hy gaf in 't jaar 1355 aan de Stadt Breda 't voorrecht om de Accynfen te mogen hoogen en laagen, ten meeften nutte der Poorteren. En in 't zelfde jaar, op den zevenden van Herffft maandt, gaf hy aan dezelfde Stadt de Halle en Waag. Hy richtte de Laken-hal aldaar mede op, en ftelde die tot een Recht-bank. Hy gaf aan zyne lieden van Breda een gefchikte order, hoe en op

Proeven,
n. 48.
n. 47.

wat wyze de Dorpen de Stads Baniere ter heirvaart zouden volgen. Hy verkogt insgelyks, te zamen met Hendrik van Bouterffem, Heer van Bergen-op-zoom, in den jaare 1356, aan hunne onderzaten van Steenberg en anderen, 't landt toenmaals genaamt Oud Kromwiele, en nu 't Oude Landt, om het te bedyken tot een verfeh korenlandt, en in 't jaar 1376 't landt leggende in den polder genaamt 't Westlandt. Hy dede in zyn leven groote dienften aan Albrecht Hertog van Beyeren, Ruard van Holland, voornamentlyk gedurende de belegering van Delft, wanneer hy aan denzelve veel gelts opfchoot, waar voor de Hertog, by zyne bezegelde Brieven, gegeven Vrydag naa St. Pauwels Bekeering 1359, hem, ter fomme van vier-duizent vyf-hondert en twintig oude schilden; op de Poorters van Delft bewees.

Hy was met zynen zoon Jan van Polanen, in den jaare 1371, met zyne Baniere mede in den slag van Baafwylre, tegen Willem Graaf van Gulik, alwaar hy met den ongelukkigen Wenselin Hertog van Brabant gevangen bleef, tot welkers loffing die van Breda veel gelts opfchoten. In 't volgende jaar was hy, nevens de andere Baander-heeren, mede tegenwoordig op de vergadering der Staten van Brabant te Kortenberg, alwaar veele heilzame Wetten gemaakt wierden.

*Butkens
Troph.
l. 4. p. 489.
Mines
Notic.
Ecl. Bel.
c. 216.
221.*

Hy wierdt ook, nevens Jan van der Aa, Heer van Grimbergen en Gruyt-huize, Koenraad, Deken van O. L. V. Kerk in 's Gravenhage, Godefroid van Clory, en Rutger Willemszoon, verkoren tot Scheidsman ter befliffing der verffchillen die gerezen waren tuffchen Wenselin en Johanna, Hertog en Hertoginne van Brabant, ter eene, en Albrecht Hertog van Beyeren, Graaf van Holland, ter andere zyde; ten welken einde zy binnen de Stadt Breda vergaderden, en op den agtienden van Wynmaandt 1374 aldaar hunne uitpraak deden.

*Dinter.
Chr. Dut.
Brabant.*

Jan van Polanen ftierf te Breda in 't jaar 1384, en legt in de Kerk aldaar nevens 't hooge koor begraven onder eenen verheven zerk-steen, waar op hy tuffchen zyne twee vrouwen, Oede van Hoorn en Margriet van Rotfelaar, afgebeeld legt.

Naa zyn overlyden wierdt Heer der beide Landen van de Leck en Breda, Jan van Polanen de II. van dien naam, en oudfte zoon van den voornoemden Heer van de Leck en deszelfs huisvrouw Oede van Hoorn. Hy hadt reeds in 't jaar 1362, by zyn vaders leven, naa de dood van zyne moeder, van Vrouw Beatrix, zyne mocye, by erffenis verkregen 't Landt en de Heerlykheid van Niervaart.

Hy nam ten huwelyk, eerft Maria, bastaart-dochter van Jan den III. Hertog van Brabant, die weduwe was van Willem, oudften zoon van Jan Heer van Rotfelaar, Senefchal van Brabant, welke zynen vader in die ampten opvolgde, en in 't begin van den jaare 1354 ftierf. Hertog Jan gaf zyne dochter mede ten huwelyk agt-duizent konings-guldens, welke gift door Keyzer Karel den IV, by zyne opene Brieven, gegeven den eerften van Herffmaandt 1354, bekragtigt is. Daar naa, Vrouw Maria zonder kinderen overleden zynde, trouwde hy met Odilia, dochter van Jan Graaf van Solms en van Philipote van Valkenburg, welke in den jaare 1384 in 't landt kwam. Zy lieten te zamen agter alleen eene eenige dochter, genaamt Johanna, die geboren wierdt in Louwmaandt 1392.

*Butkens
Troph. l. 4.
Pag. 449.*

Jan van Polanen beleende, op den agtften van Sprokkelmaandt 1387, van Vrouw Johanna Hertoginne van Brabant, de Heerlykheden van Groot-Zundert, Klein-Zundert, de Hage, Sprundel en Nifpen met de fomme van duizent franken. Hy fondeerde, in den jaare 1388, in 't Kasteel te Breda een Kapellanye van eene dagelykfche Miffe, behoudende aan zich de vryheid om die Kapellanye te begeven, en die Miffen ook te mogen doen lezen in zyne Kapel in de Parochie-kerk van Breda. En op den dertienden van Bloeimaandt 1390 droeg hy zyne Heerlykheid van Niervaart op in handen van Albrecht van Beyeren, Graaf van Holland, die hem daar weder mede verleide tot een onverfterfelyk Erf-leen. Ten zelve dage maakte hy die Heerlykheid aan zyne huisvrouw Odilia van Solms in lyftocht. Waar naa hy ftierf op den tienden van Oogftmaandt 1394, en Vrouw Odilia in 't jaar 1428.

*Proeven
n. 50.*

*Van der
Eyck Besch.
van Zuid-
Holland.
bl. 12.*

By zynen uiterften wil, daags voor zynen fterf-dag gemaakt, begeert hy, dat

dat zyne lieve gezellinne, Vrouw Odilia, zal behouden alle de kleinodien die zy hem bragt, en maakt haar zyne wooning beneden in de Stadt, met den inboedel daarin, gedurende haar leven, indien zy ongehuwd blyft, en niet langer. Hy bezette Oede, zyne bastaart-dochter, duizent oude schilden eens tot haar huwelyks goet, en aan twee knechtken zyne bastaarden, elk vyftig oude schilden 's jaars. Hy verkoor zyn begraaf-plaats in de Kerk te Breda, aan 't hooge koor voor het H. Sacrament, onder eenen verheven toets-steenen zerk, waarop zyn beeltenis gehouwen legt: welke Tombe naaderhand by Hendrik Graaf van Nassau verplaatst is recht tegen over daar die plag te staan, om redenen dat hy aldaar 't Sacraments-huisken deed bouwen. Men vondt ter zelve tyd onder den zerk-steen eenen gemetselden kelder, waar in de kist stont, daar 't lichaam van Heer Jan van Polanen nog in lag, en op dezelve een roode fluweele met goud doorstikte beurs, waar in allerlei soort van goude en zilvere munte was; welke beurs, naa de verplaatsing van 't graf, wederom op de kist, als te voren, is gelegd geworden. Hy begeert verders, dat zyn broeder Hendrik van de Leck zal aanvaarden de voogdye en momboirschap over zyne onmondige dochter Johanna, en haare Landen en Heerlykheden wel bezorgen: stellende tot uitvoerders van zynen voorschreven uitersten wil Dirk van Polanen, Hendrik van de Leck; Jan van Campen Drossaart van Breda, Broeder Gillis van den Bosch zynen Biecht-vader, en Willem van Oesterzeel Rentmeester van Breda.

Niet tegenstaande by den gemelden uitersten wil Hendrik van de Leck, Heer van Heefwyk en Dinter, als vaderlyke oom, tot voogd van de eenige nagelate Erf-dochter was verklaart, zoo heeft nochtans Hendrik van Bouterflem, Heer van Bergen, als in huwelyk hebbende Vrouwe Beatrix van de Leck, moeye van 't gemelde weeskindt, naar die voogdye gestaan, en heeft hem als voogd beginnen te dragen, nemende Rosendaal en Steenberg en met geweld in. Dan is de momboirdye aan den Heer van de Leck toegewezen, die zich in die bediening ook zeer weerdig gedragen heeft.

Jan van Polanen dus, als gemeld is, in 't jaar 1394 overleden zynde, is hem zyne eenige dochter Johanna in alle zyne Landen en Heerlykheden opgevolgt, onder de voogdye van Hendrik van de Leck, Heer van Heefwyk en Dinter, die in den jaare 1400, bevestigt en bezegelt heeft 't Verdrag, getroffen tusschen de Stadt Breda en de Gezworenen en Gebuurmänner in de Vierfchaar van Hartel; waar by die van Hartel, Schymaar, Heyden en Wagenberg, nu gezamentlyk ter Heyden genoemt, voor dezen een aanhangfel der Kerke van Breda, voor altyd daar van gescheiden zyn, en hen vergunt wierdt een Kerk of Kapel te mogen bouwen. Waar tegen zy-lieden hen ten eeuwigen dagen erkennen verbonden te zyn in de uitreiking der Stads Accyns, als mede ten inhalens, dat is, dat een Poorter en Ingezeten van Breda vermag eenen inwoonder van ter Heyden raauwelyks in te roepen, en voor Schepenen van Breda te dagen, zonder dat hy gehouden is dien voor zynen dagelykschen Rechter aan te spreken.

Johanna van Polanen, Vrouwe der Landen van de Leck, Breda en Niervaart, tradt, op den eersten van Oogstmaandt 1403, in huwelyk met Engelbrecht Graaf van Nassau, zoon van Jan Graaf van Nassau en Vrouwe Margriet van der Marck; aan welke de Stadt Breda, in aanmerking van hunne blyde Inkomst, verstrekte twee-duizent goede zware Rhyns-gulden, volgens den Kwyt-brief daar van by Graaf Engelbrecht verleent op den een-en-twintigsten van Slagtmaandt 1405. Ten aanzien van dit huwelyk hebben Hendrik van de Leck Heer van Heefwyk, Dirk van de Leck, Otto van de Leck Heer tot Hedel, Ridderen en broeders, by gezegelde Brieven van den twee-en-twintigsten van Lentemaandt 1404, aan Graaf Engelbrecht hunnen neef beloofd, dat zy, des verzogt zynde, hem hulp en bystant zouden doen met hunne Sloten, Landen en Luiden, tegen allen daar mede hy geschil mogt krygen, al zoo verre als zy machtig mogten zyn: en dat zy hem de Stadt, den Burgt en 't Landt van Breda zouden helpen houden en weeren, tegen allen die hem daar in hinder of schade zouden willen doen.

Zy wonnen te zamen zes kinderen: te weten 1. Eenen zoon, genaamt Jan, geboren den eersten van Oogstmaandt 1410; die over de Vonte gehouden wierdt

Proeven
n. 52.

Proeven
n. 54.

n. 55.

n. 56.

by Willem Hertog van Beyerens, Graaf van Holland, Adolf Hertog van Kleef, en de Vrouw van Teylingen; 2. Eenen zoon, geboren in 't jaar 1414, met name Hendrik, die in den jaare 1435 trouwde met Genoveva Gravin van Verneburg, en, uit aanmerking van dit huwelyk, zoo van zynen vader Engelbrecht Graaf van Nassau, als van zynen vrouwen vader Robert Graaf van Verneburg, verkreeg hunner beiden aandeel in de Sloten en Landen van St. Vyt en Butgenbach; 3. In 't jaar 1415 eene dochter, genaamt Margriet, die naamaals, in 't jaar 1429, trouwde met Diderik Graaf van Zeyne; 4. Daar naa in 't jaar 1418, eene dochter, met name Maria; 5. Nog in 't jaar 1419 eenen zoon, genaamt Willem; en laastelyk, in 't jaar 1420, eenen zoon, genaamt Philips.

Graaf Engelbrecht liet in 't jaar 1410 aan de Parochie-kerk van Breda 't koor bouwen; en gaf aan de Poorteren dier Stadt verscheide voorrechten: onder andere, dat nergens in den geheelen Lande van Breda opslag van goederen mogt zyn dan binnen de Stads Vryheid. Hy heeft veele loffelyke Keuren en Wetten met die van de Stadt en de Hooftbank gemaakt, die alle gestelt zyn in 't Stads oud Keur-boek, gemeenlyk 't Houte-boekske genaamt. Hy verkreeg van Willem den VI. Graaf van Holland de Heerlykheid Drimmelen, van de Graaffelykheid te houden tot een onverlterffelyk Erf-leen, volgens den Brief daar van verleent op St. Margrieten-dag 1411. Hy gaf, te gelyk met zyne gemalinne, aan de Reguliere Kanonniken van St. Michiel, (een Klooster van den Orden van den H. Augustinus, staande in den Hem, buiten Schoonhoven) een stuk lands, de Donk genaamt, gelegen binnen de Parochie van Brandwyk in den Alblafferwaard, om aldaar een Klooster-kerk en Bouw-huis te timmeren, volgens den Brief daar van bezegelt op den agtsten van Zomermaandt 1424. Hy heeft ook in 't jaar 1426, als Raadsheer van Jan Hertog van Brabant, gestaan over de Acte, by dewelke de Hertog, op den zevenden van Slagtmaandt, de Universiteit van Loven opricht.

Omtrent het jaar 1418 verviel Graaf Engelbrecht, die wegens zyne uitmuntende hoedanigheden van een ieder geacht en gelieft was, en deswegen veele nydige oogen naar zich trok, in ongunst van den Hertog; welk geval zich in dezer voegen toedroeg. Willem van den Berge, Schatmeester van Brabant, en vertrouwd Raad en gunsteling van Jan den IV. Hertog van Brabant, wist den Hertog zoo afkeerig te maaken van Engelbrecht Graaf van Nassau deszelfs Raad en Kamerlink, van Heer Hendrik van Bergen, en van Hendrik van de Leck Heer van Heeswyk en Dinter, dat de Hertog hen noch zien noch hooren wilde: jaa men verbreidde, dat de Schatmeester den Hertog geraden had, om Heer Hendrik van Bergen, en nog twee of drie der voornaamste Baanrodsen van kant te helpen, onder voorgeven, dat de Hertog anders nooit oppermachtig Heer zoude zyn. Waar door de Schatmeester zich bovenmaten gehaat maakte, en, zoo het uit de gevolgen blykt en toefchynt, ook de verschillen tusschen den Hertog en deszelfs Echtgenoot, Vrouw Jacoba van Beyerens, Gravin van Holland, zoude vermeerdert hebben; want eerlang wierdt de gemelde Willem van den Berge, door de bastaarden van Holland, de natuurlyke halve broeders van Vrouwe Jacoba, om hals gebracht. Kort naa het omkomen van dezen, wist Vrouw Jacoba den Grave van Nassau, als geen deel gehadt hebbende aan 't gene hem was te last gelegd, met haaren gemaal den Hertog te verzoenen, die hem ook onschuldig verklaarde by zyne opene Brieven, gegeven te Nivelles op den negen-en-twintigsten van Hooimaandt 1422. Gelyk ook de Edelen en Steden van Brabant hem insgelyks vry kenden van den laster hem naagegeven door Reynier van den Berge, even of hy het Verbondt, tusschen den Hertog en de Staten van den Lande, tot onderlinge rust en eendracht, te Loven op den twaalfden van Bloeimaandt 1422 gemaakt en gesloten, zoude verbroken hebben, volgens den Brief by hen verleent den tienden van Grasmaandt 1423.

Graaf Engelbrecht en Vrouw Johanna verkogten in 't jaar 1430, erflyk op 's Heeren cyns, vier-hondert bunderen, gelegen in de woestynen tusschen de Dorpen Etten en Rysbergen, heden nog de Kyfmoer genaamt, en ontfingen boven dien cyns van zes schellingen Lovens op 't buinder, nog van elk buinder twintig nobelen, en nog andermaal op den hoop veertien-hondert

oude

*Oudh. en
Gesicht.
van Zuid-
Holland.
bladz. 152.*

*Martenne
Thes.
Anecd.
tom. 1. fol.
1769.*

*Divaï Ref.
Brab. pag.
224. 226.*

*Harai An-
nal. Bra-
bant. tom.
1. pag. 388.*

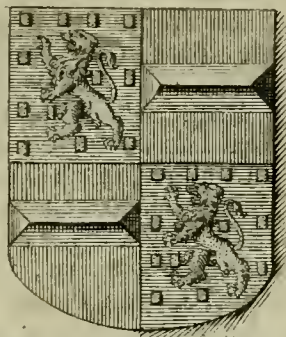
*Dinter.
Chr. Brab.
l. 6. c. 199.*

*Proeven
n. 83.*

*Proeven
n. 84.*

oude schilden; en zulks nog boven andere verscheide buinderen moeren by hen uitgegeven voor zekere bruik-jaaren, den grond aan zich behoudende. Zy gaven ook in 't jaar 1420, met Jan van Glimes Heer van Bergen, andermaal uit, om weder bedykt te worden, 't Westlandt by Steenbergén, 't gene zedert lange jaaren door de wateren overstroomt en verlaten was geweest.

Graaf Engelbrecht stierf op den derden van Bloemaandt 1443, en zyne vrouw Johanna daar naa in 't jaar 1446; en leggen begraven in den Noorder omgang van 't koor der Kerke van Breda, onder een verheve Tombe, door hen in hun leven doen maaken. By zynen uitersten wil, op zyn sterf-bed, den vier-en-twintigsten van Grafmaandt 1443 gemaakt, heeft hy zyn begraafplaats verkoren aan de deur van 't Kanonniken koor, agter de pylaaren daar hy gewoon was de Misse te hooren. Hy bezette aan Jonkvrouwe Marie, zyne dochter, drie-hondert gulden eens; aan Margriet, zyne bastaart-dochter, Hüge Wynricx wyf, twee-hondert gulden eens, en aan Lysken Jans, zyns broeders naturelyke dochter, een-hondert gulden eens: stellende tot uitvoerders van dien Heer Aart Wonder Persoon tot Rosendaal, Hendrik van Ringelbergen zynen Drossaart, en Dirk van Oesterzeel, Rentmeester 's Lands van Breda.

Jan Graaf van Nassau, Vianden, Dietz enz. volgde zynen vader in alle deszelfs Landen en Heerlykheden, en wierdt op den laaften van Hooimaandt 1446 te Breda van zyne onderzaten gehuldigt. Hy gaf ter zelve tyd, uit aanmerking van zyne blyde Inkomst, aan de Poorteren van Breda 't groot voorrecht van hun eigen drinke Bier te mogen brouwen, zonder daar af eenig accyns of gruyt-gelt te betalen: welk voorrecht naaderhand by Maximiliaan en Marie, Hertog en Hertoginne van Brabant, op den zevenden van Wintermaandt 1477, goedgekeurt en bekrachtigt is.

Proeven
n. 58.

Hy verkogt, te zamen met Jan Heer van Bergen, als Heeren der gemeen gebleve Landen, in 't jaar 1446, erfelyk op Heeren cyns, 't landt in den polder genaamt Nieuw-Kromwiel, by Steenbergén. De twee gemelde Heeren bragten ook te wege, dat de Hertog van Brabant, op den agtsten van Wintermaandt van 't zelfde jaar, verklaarde, dat die van Breda en Bergen vry waren van 't Rechtsgebiedt van Antwerpen, en dat zy tot 't Markgraafschap des H. Ryks niet behoorden als deszelfs leden, maar onmiddelyk afhingen alleen van den Hertog van Brabant.

Proeven
n. 59.

In den jaare 1458 deelden Jan Graaf van Nassau en Jan Heer van Bergen te zamen 't gemeene Landt van Breda, 't gene hunne voorzaten en zy-lieden dus lange onverdeelt gebruikt en bezeten hadden. Als wanneer de Heer van Breda, voor zyn aandeel, verkreëg de Stadt Steenbergén met deszelfs toebehoorten, met den gemeinen van Steenbergén, en met den gemeinen van Rosendaal en van Woude, met alle de Heerlykheden, cynsen, renten, opkomingen, voordeelen en vervallen, die zy te zamen in 't gemeen hadden gehad, of schuldig waren te hebben, gelyk de voornoemde Stadt gelegen is, Noordwaarts aan de Graaffelykheid van Zeeländ, Westwaarts aan de Graaffelykheid van Holland, Zuidwaarts aan 't geheele Landt van Bergen, Woude en Rosendaal, tot in 't diep van 't water der Beeke van Rosendaal, ten halven diepe toe, gelyk de schepen altyd haaren gang moeten hebben. West- en Noord-westwaarts tot den halven diepe voor Calleloy, en van daar voorts langs den diepe Noordwaarts, tot den halven diepe van den Appelaar, en

Proeven
n. 64.

De Rouck
Ned. Her.
bladz. 289.

van daar voorts langs den diepe Noord-oostwaarts, tot den diepe van 't Volkerak aan de Graaffelykheid van Holland: en dit alles onder die zonderlinge voorwaarde, dat de Stadt Steenberg en haar hoofd en geding zoude halen te Breda.

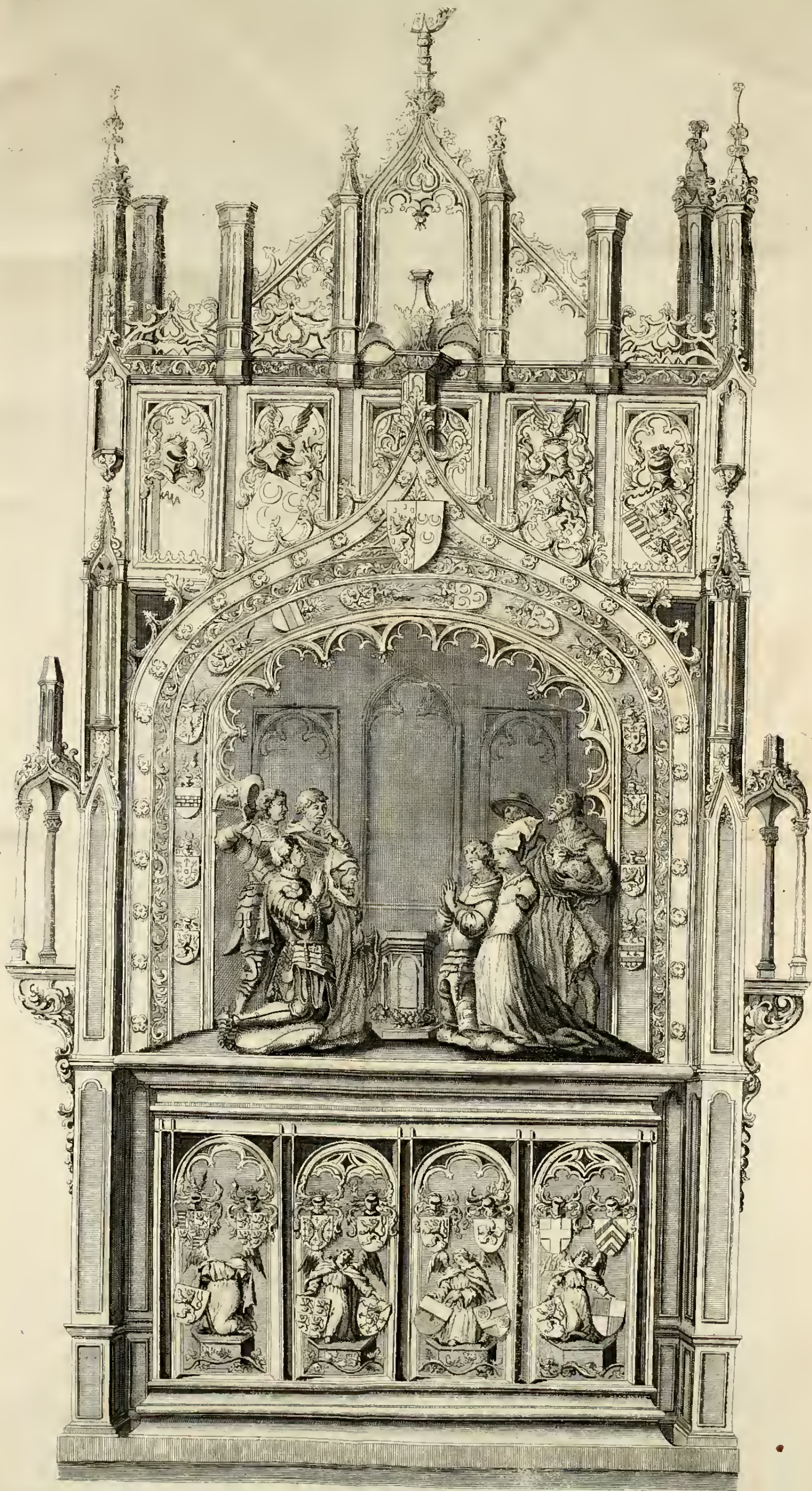
En den Heer van Bergen bevielen daar tegen, als zyn geregt aandeel, de Dorpen van Gastel, Oudenbosch, Nieuwebosch, en de hoeven, met hunne toebehoorten, in Heerlykheden, renten, opkomingen, voordeelen en vervallen, die zy te zamen in 't gemeen aldaar gehadt hadden of schuldig waren te hebben, mitsgaders met alle opkomende gronden, zanden, slyken, wateren en stroomen daar toe behoorende, mede onder voorwaarde, dat die Dorpen haar hoofd en geding zouden halen te Bergen. Welke scheiding en deeling, in alle derzelver leden, Philips Hertog van Burgondiën en Brabant, by zyne opene Brieven, gegeven in 't jaar 1458, bekrachtigt heeft.

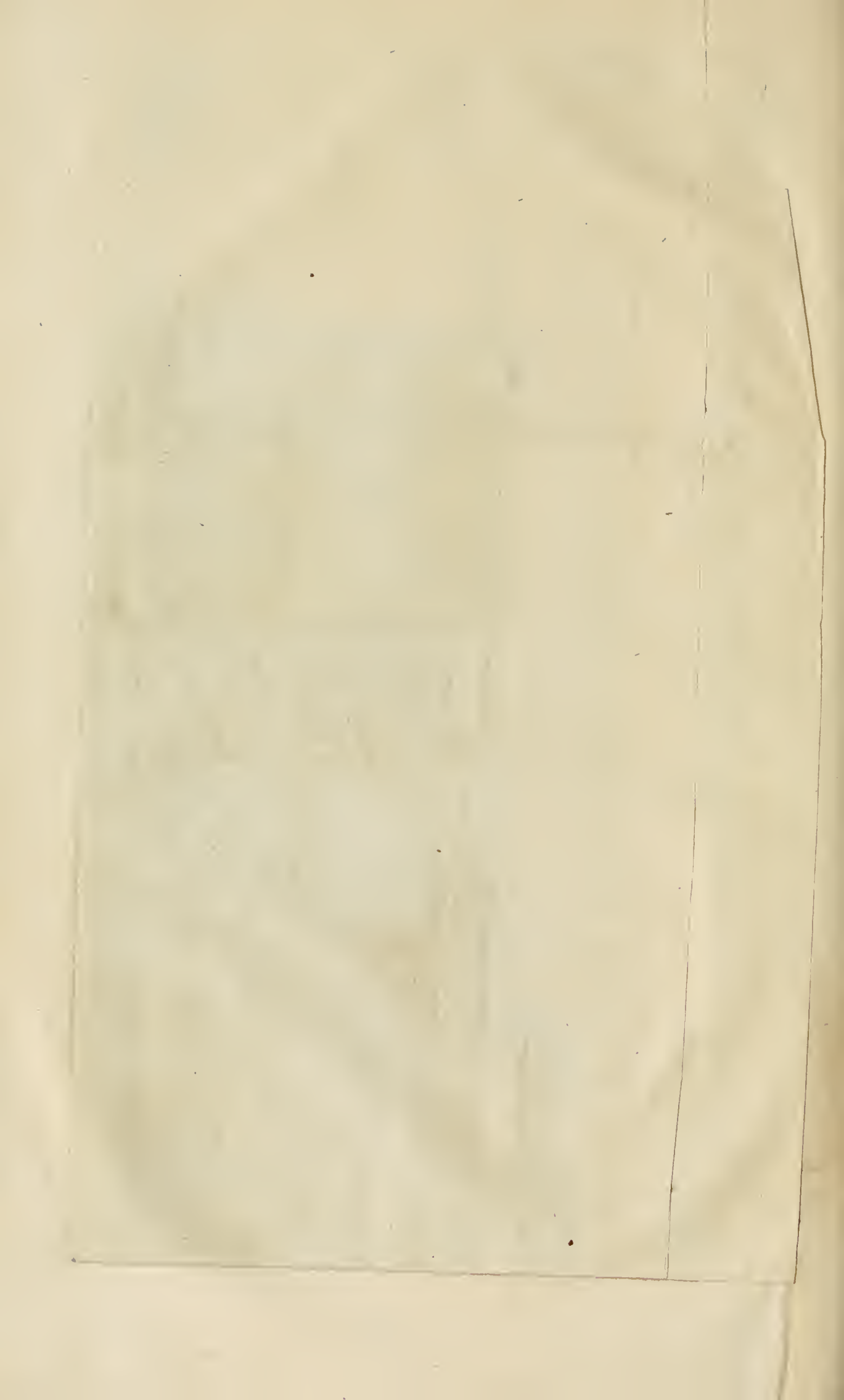
Dan naaderhand, in den jaare 1505, over de voorschreve gronden, zanden, slyken, wateren en stroomen, voor den grooten Raad van Mechelen geding gerezen zynde, eerst tusschen de gemelde Heeren van Breda en Bergen, en vervolgens tusschen den Procureur-generaal van Brabant en beide die Heeren, onder voorgeven, dat die opkomende gronden niet de gemelde Heeren, maar den Hertog van Brabant toekwamen; zoo is, by vonnis van den zeventienden van Hooimaandt 1510, den Procureur-generaal zynen eisch ontzegt, en zyn de voorschreve opkomende gronden en wateren aan de Heeren van Breda en Bergen toegewezen, gelyk die ook vervolgens, in 't jaar 1512, door Afgezonden van den grooten Raad, zyn gestelt in 't werkelyk bezit van dien. En tot grens-scheiding tusschen hen beide, en dienvolgens tusschen Brabant en Holland, is aangewezen en vastgesteld de Tonnekreek en de verdroogde kromme Marke, volgens de scheidraaye nog heden tusschen den kleinen Fynaart en de Niervaart bekend. Uit kracht van welk gewysde, de Heeren van Breda en Bergen die opkomende gronden, slyken en wateren, ieder in 't zyne, ook geruft bezeten hebben, en van tyd tot tyd daar van hebben bedykt en goedgeemaakt verscheide landen en polders; gelyk de Heer van Breda in verscheide polders aanbedykt heeft 't gantsche Eylandt van den Ruigenhil, of Willemsstadt, en de Niervaart gezegt de Klundert; en de Heer van Bergen, mede in 't jaar 1548, ten wederzyden van 't diep den Appelaar, den polder genaamt Vrouw Jacobs Polder, nu den ouden Fynaart, daar 't Dorp van den Fynaart in gelegen is; en in 't jaar 1551, aan de overzyde van dat diep, aan den Brabantschen kant, langs den Oudenbosch en Gastel, den polder, van ouds genaamt St. Jans-landt, en nu Nieuw-Gastel.

Graaf Jan van Nassau gaf uit, by zyn leven, verscheide groote en merkelyke stukken van moeren, om voor zekere lange jaaren, en op eenen gezetten hoofd-schat en last-gelt, gebruikt te worden, den grond aan zich en zyne naakomelingen behoudende; mitsgaders ook eenige aanwassen effelyk, op den gewoonlyken grond-cyns. Maar daar tegen verkreeg hy wederom by koop verscheide andere landen, en onder dezelve de Baanderye van Grimbergen en Couroit, met alle de geregtigheden daar aan behoorende.

Hy nam tot zyne gemalinne Maria Gravin van Loon en Heinsberg, eene zeer groothertige vrouwe en een uitmuntend voorbeeld van Godvruchtigheid, en wan by haar twee zoonen, waar van de oudste genaamt was Engelbrecht, en de ander Jan; over welke hy, by opene Brieven van den twintigsten van Louwmaandt 1450, momboirs gestelt heeft, uit kracht van de zonderlinge toelating van Philips Hertog van Brabant, verleent den negenden van Wynmaandt 1448. Mitsgaders nog vier dochters; namentlyk Marie, eerst getrouwd aan Philips, Graaf van Katzenellebogen, en naaderhand aan Otto Hertog van Brunswyk en Lunenburg; Adriane, gehuwd met Philips Graaf van Hanau; Johanna, huisvrouwe van den Graaf van Waldeck; en Odilia, welke de eerste Priorin is geweest van 't Klooster Vredenburg.

Jan Graaf van Nassau, Heer van Breda, overleedt te Dillenburg op den derden van Sprockelmaandt 1475, en zyn lichaam wierdt gebracht te Breda, en aldaar, den dertienden derzelfde maandt, in de graf-plaats van zynen vader Engelbrecht begraven. Maria van Loon en Heinsberg bleef nog in 't leven tot 't jaar 1500, wanneer zy stierf, en in de gemelde graf-plaats mede bygezet wierdt.

wierdt. Gedurende haaren weduwelyken staat heeft zy verscheide godsdienstige werken gedaan. In 't jaar 1476 slichtte zy, met toestemming van Lodewyk van Bourbon, Bisschop van Luyk, 't Klooster van Vredenburg, op de hoeve van Wuestenberg te Bavel, 't gene naderhand overgebracht is te Boei-meer onder de Hage. Zy begiftigde, in den jaare 1486, zeer rykelyk de arme maagden en weduwen, woonende by St. Wendelins Kapel in de Katerstraat: en zy liet buiten 't Ginnekens-einde verscheide huiskens maaken, tot wooningen voor arme luiden, en voorzag dezelve van hunnen nootdrift: Haare liefde tot Godsvrucht en liefdadigheid is ook van den Hemel gezegent geweest, want zy, tot haare gróote vergenoeging, uit haare drie gemelde dochters heeft voortgesproten gezien twee-en-twintig kinderen, waar van zy of groot-of over-grootmoeder was. Paus Niklaas de V. maakt ook zonderling gewag van haare deugden, in eene byzondere Bulle, gegeven te Romén den zes-en-twintigsten van Zomermaandt 1448, waar by hy aan haar verscheide rechten en gunsten verleent.

Proeven
n. 63.

Volgens den uitersten wil van Graaf Jan, behieldt Engelbrecht, zyn oudste zoon, alle de Landen en Heerlykheden aan deze zyde van den Rhyn, en onder die de goederen in Brabant en Holland gelegen. En Jan, zyn andere zoon, hadt tot zyn aandeel alle de Landen aan geene zyde van den Rhyn, welke hy met veel lof geregeert heeft, zynde altyd geweest een zeer godsdienstig Heer, meer zoekende 't voordeel van 't gemeene dan van zich zelf te betrachten. Hy heeft ook uit Godvruchtigheid een reis naar 't H. Landt en Jerusalem gedaan, om 't Graf des Zaligmaakers te bezoeken.

Proeven
n. 82.

Naa de dood van Jan Graaf van Nassau, wierdt zyn oudste zoon Engelbrecht, de II van dien naam, Graaf van Nassau, Vianden, Dietz, enz. Heer van Breda, en nam tot zyne huisvrouw Limburg, of Cuymburg, dochter van Karel Markgraaf van Baden, en van Anna van Oostenryk, zuster van Keyzer Maximiliaan, door wien hy wierdt aangesteld tot Stádhóuder en Kapitein-generaal over alle de Nederlanden, mitsgaders tot Ridder van 't gulde Vlies.

Hy gaf, by zyne Inkomst en huldiging, aan de Stadt Breda veele voorrechten, en by eenen byzonderen Brief bekrachtigde hy aan dezelve de Rechten; Keuren en Geregtigheden, by zyne voorzaten aan haar van tyd tot tyd vergunt.

Proeven
n. 61.

Proeven
n. 62.

Hy was tweemaal in den oorlog gevangen: als eerstmaal in den slag by Nancy, met Karel den Stouten Hertog van Burgondiën, die aldaar dood bleef, in 't jaar 1477 wanneer die van Breda veel gelts tot deszelfs lossing opschoten: en andermaal in den veltslag by Blangis, tegen de Franschen, voorgevallen den zevenden van Oogstmaandt 1479, en by zynen broeder Jan gerantsoeneert voor tagtig-duizent Franken. Hy won, met den Graaf van Romond, den slag by Guinegate, en dede den Keyzer Maximiliaan en de Nederlanden groote diensten, zynde altyd geweest en kloek verstandig Heer, en een groot man van oorlog.

Em. van
Meteren
10 Boek
fol. 187.

Om welke groote rantsoenen te betalen, was Graaf Engelbrecht verplicht zyne Landen met veele lasten en renten te bezwaren, ten welken einde hy octroy hadt bekomen van Marie Hertoginne van Brabant, volgens derzelve opene Brieven van den agtienden van Bloemaandt 1477: welke renten hy bynaa alle weder loste, voornamentlyk met de penningen van den legschat der gorsfingen en aanwassen besloten in Sinte Oncommers polder by Steenbergén, heden genaamt 't Kruislandt, groot omtrent vier-duizent gemeten; welke aanwasse hy, in den jaare 1482, effelyk verkogt, aan zich behoudende de Thienden, Heere-cyns en andere heerlyke rechten.

Hy dede daarenboven in de Stadt Brussel bouwen het huis van Nassau, en verkreeg by koop de Stadt Landen en de Heerlykheden van Dieft, Caggelune, Sichem, Meerhout, Vorst, Holede en Seelhem, daar toe gevende een gedeelte van 't gene hem kwam in de goederen zyne moeder Maria van Loon bestorven in de Steden van Gangelt, Vucht en Millen.

In 't jaar 1490, den zeven-en-twintigsten van Oogstmaandt, hadt Graaf Engelbrecht binnen Breda doen houden een Ridderlyk Tournoy of Steek-spel, waar toe veele Ridders en Edellieden genodigt waren: maar gedurende die vermaken ontfont aldaar, aan de Visch-markt, zeer schielyk een hevigen brandt, die

die met zoo veel geweld van daar voortging, langs de Haver-markt, naar de Haagdyksche poort, dat binnen weinige uren, meer dan hondert en zeventig huizen in de asche gelegd wierden.

*Goudboe-
ven Kron.
fol. 150.*

Graaf Engelbrecht overleedt te Brussel op den een-en-dertigsten van Bloei-maandt 1504, zonder wettige geboorte, alleen by Katrina van Haaften naa-latende eenen bastaart-zoon, genaamt Jan. Vrouw Limburg van Baden, zyne gemalin, was reeds te voren in 't jaar 1500 gestorven, en zy leggen te zamen begraven te Breda in de Kapel, aan de Noord-zyde van 't koor der Parochie-kerk, onder eene zeer pragtige Tombe, by Hendrik Graaf van Nassau, des-zelfs opvolger, naamaals doen maaken.

Jan Graaf van Nassau en Dietz, broeder van Engelbrecht, was gehuwd met Elifabet, oudste dochter van Hendrik Landgraaf van Hessen, Graaf van Catzenellebogen, en hadt by dezelve twee zoonen, Hendrik en Willem, die, naa haar moeders affterven, by erffenis verkregen de eene helft van 't Graaf-schap Catzenellebogen; de andere helft toekomende aan Jan Hertog van Kleef, zoon van Odilia van Hessen, zuster van de bovengemelde Vrouwe Eli-fabet, die naamaals zyn gedeelte aan de Graven Hendrik en Willem verkogt. Deez' Hendrik wierdt van Graaf Engelbrecht, als zyns broeders oudste zoon, benoemt tot zynen eenigen algemeenen Erfgenaam in alle zyne Landen en Heerlykheden.

*Proeven
n. 65.*

Hendrik Graaf van Nassau, Vianden, Dietz en Catzenellebogen, Heer van Breda, Grimbergen, Dieft, enz. was in zyn leven Ridder des gulden Vlies en groot-Kamerlink van Keyzer Karel den V, en trouwde, by 't leven van Graaf Engelbrecht, met toestemming van zynen vader, met Françoise van Savoyen, dochter van Jacob van Savoyen, Graaf van Vault en Romond, en van Marie van Luxemburg, naaderhand Hertoginne van Vendomois.

By de huwelyksche voorwaarden, door den Hertog van Brabant in zynen Raad op den vierden van Hooimaandt 1503 bekrachtigt, staat Graaf Jan toe, dat, ingevalle Graaf Engelbrecht zyn broeder voor hem stierf, zyn zoon Hen-drik van hem zoude gaan, en de erffenis van Graaf Engelbrecht hebben ter-standt naa deszelfs affterven, niet tegenstaande hy nog mogt in 't leven zyn. En dienvolgens verklaarde Graaf Engelbrecht ter zelve tyd den gemelden Hendrik tot zynen eenigen Erfgenaam, indien hy zonder kind van echten bedde overleedt. En Vrouwe Maria van Luxemburg verdroeg, tot profyt van haare dochter en Graaf Hendrik, al 't recht dat zy hadt op de Landen en Heerlykheden die de Graaf van Romond, voor zyn erfdeel van 't Huis van Savoyen, waar van hy een jonger zoon was, gedurende zyn leven be-zeten hadt, of, in plaats dier Landen, zoodanigen somme van penningen als men geeft aan de dochters van 't Huis van Savoyen, begroot wordende op hondert duizent gulden, der munte van Savoyen. Daarenboven gaf zy nog aan haare dochter 't Landt en de Heerlykheid van Rodes, in Vlaanderen ge-legen, en bevestigde de gift, die zy voorheen gedaan hadt, van de Heerlyk-heid en Kastelenye van Vendeuil, op den last van tocht, die haar zoon Karel van Luxemburg, Bisschop en Hertog van Laon, zyn leven gedurende daar aan hadt. Deze voorwaarden waren gesloten by Engelbrecht Graaf van Nas-sau, de gemachtigden van Vrouwe Maria van Luxemburg, en by Jan Graaf van Nassau met deszelfs gemalin Elifabet Landgravin van Hessen. De ge-tuigen waren Philips van Kleef Heer van Ravestein, met Françoise van Luxemburg zyne gemalin, de Bisschop en Hertog van Laon, Vrouwe Jacoba van Luxemburg Gravin van Portian, Willem van Croy Heer van Chievres, groot-Bailjuw van Henegouwen, Lodewyk van Halewin, Heer van Pien-nes, Karel Heer van Lalaing, Antoni d'Ally, Heer van Barêmes, Jan bastaart van St. Paul Heer van Belle, Karel van Viefville Heer van Fresny, Sene-schal van St. Paul, en meer andere.

*La Pise
Hist. des
Princ.
d'Orange.*

Vrouw Françoise van Savoyen zonder kinderen overleden zynde, ver-kreeg Graaf Hendrik, door voorspraak en bemiddeling van François den I. Koning van Frankryk, tot zyne gemalinne Claude, eenige dochter van Jan van Chalons, Prins van Oranje, en van Vrouwe Philipote van Luxemburg, by dewel-ke hy verwekte eenen eenigen zoon, genaamt Reynier. En naa 't affterven van zyne huisvrouw Claude Princesse van Oranje, trouwde hy ten derde-maal,

maal, met Mencia de Mendoza, Markgravin van Zenette; dochter des Hertogs van Calabriën, welke hem 't Markgraaffchap van Zenette ten huwelyk aanbragt.

Graaf Hendrik verkogt, op de wyze als zyne voorzaten gedaan hadden, in 't jaar 1505, 't landt leggende in den polder van Swartenberg, om tot versch korenlandt bedykt te worden, ter grootte van een duizent gemeten; als nog; in 't jaar 1515, 't landt gelegen in den polder van de Heye by Steenberg, groot een duizent buinderen; en nog, in 't jaar 1537, 't landt leggende by de Stadt Steenberg, in den polder, naa hem Graaf Hendriks Polder genaamt. Hy gaf daarenboven uit, voor een groote fomme van penningen, 't gebruik van verscheide groote stukken moeren, alleen voor zekere jaaren; den grond aan zich behoudende, waar onder eenige gelegen waren te Rysbergen in de woestyne, en onder de Zwaluwe, als mede de Bloemen te Rosendaal, en nog twee-hondert buinderen op de Lëur ter Wete uitkomende.

Hy verkreeg ook de verbeurt verklaarde Heerlykheden van Dongen en de Laage-Zwaluwe, die Heer Jan van Daalhem was houdende van de Graaffelykheid van Holland en van den Heer van Breda, ter zaake van zekeren manslag, en nog meer andere feiten, by den gemelden Jan van Daalhem begaan: volgens de gewysdens des Leen-hofs van Breda van den vyf-en-twintigsten van Sprokkelmaandt 1513, mitsgaders van 't Hof van Holland van denzelfden jaare.

Hy wierdt in den jaare 1515 als Gezant door Keyzer Maximiliaan gezonden aan François den I. Koning van Frankryk, om in deszelfs handen den Leen-eedt te doen wegens de Graaffchappen van Vlaanderen en Artois. En op den derden van Wiedemaandt van 't zelfde jaar tekende hy onder andere mede in de Vergadering der Staten, gehouden te Dordrecht, de Aëte van huldding van Karel Koning van Kastiliën als Graaf van Holland. Hy bragt ook door zyn verstant en onvermoeiden yver by de Keurvorsten van 't Duytsche Ryk te wege, dat de gemelde Karel in den jaare 1519, op den Ryksdag te Frankfort, tot Roomsch Keyzer verkoren wierdt.

Hy heeft ook, op den zesden van Louwmaandt 1532, gesicht eene Dotatie en eeuwige Aalmisse van vyf-hondert guldens jaarlyks, en daar voor verbonden zyne Heerlykheid de Hooge-Zwaluwe, om uit dezelve alle jaaren, ten eeuwigen dagen, hondert arme lieden eens te kleeden met twee hemden; eenen tabbert, een paar hozen, een paar schoenen, een bonnet of hoet, en daar toe jaarlyks aan elken armen te geven twintig stuivers, en een brood van eenen stuiver: en dit alles ter eeren van God Almachtig enz.

Omtrent dezen tyd is de Stadt Breda in groot gevaar geweest van t'eenemaal verwoest te worden, zynde te gelyk overvallen van een zware Pest en Brandt. Want naa dat die Stadt, zes jaaren naa den anderen, was bezogt geweest van besmettelijke ziekten, waar door 't grootste gedeelte der inwoonderen was weggerukt; zoo is, op den drie-en-twintigsten van Hooimaandt 1534, omtrent de Kapel van St. Jan in de Veter-sstraat, een zeer hevigen brandt ontstaan, die, by gebrek van genoegzamen tegenstant, zich zoo verre uitspreidde, dat binnen weinige uren, zoo in de Stadt, als in de Voorsteden, die toenmaals nog niet binnen den wal gefloten waren, meer dan dertien-hondert huizen, met een ongelooflyke menigte van graanen, huisraad en koopmanschappen, door de vlamme verteert zyn, en daar onder de Kapel van St. Jan, de Gasthuis-kerk, die van de Graauwe Zusters, de Kapel van St. Wendelin, en de gebouwen van 't Klooster van St. Katarinen-dal, uitgenomen de Kerk en de slaap-plaatsen.

Door deze onheilen waren de meeste ingezetenen genootzaakt de Stadt te verlaten, en hen elders heen te begeven, Graaf Hendrik zulks trachtende voor te komen, en de overgeblevenen aan te moedigen om hunne afgebrande huizen weder op te bouwen, verkreeg van Keyzer Karel den V. vrydom van alle Tollen voor zyne Stadt Breda, gedurende den tyd van agtiën jaaren, volgens de Brieven daar van gegeven den een-en-twintigsten van Sprokkelmaandt 1535. Hy maakte ook, op den zes-en-twintigsten van Slagmaandt 1534, een Keure en Ordonnantie, waarby hy vaststelde, dat niemant voor aan eenige huizen zoude mogen weder opbouwen, 't en zy met steene gevelen;

E

muuren

*Vannis der
Hoof en
Leenbank.
MS.*

La Pife.

*Groot Pla-
caat Boek,
3 Deel
bladz. 20.*

*Apologie
du Prince
d'Orange.
pag. 23.*

*Proeven
n. 66.*

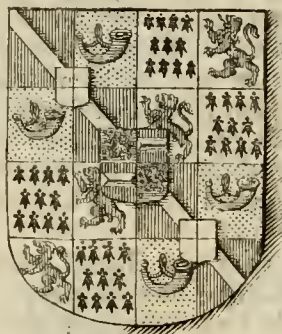
*Officiaal
Boek L. A.*

*Proeven
n. 68.*

*Proeven
n. 69.*

mauren en harden dake, waar toe hy beloofde een vierde gedeelte der onkosten te zullen afdragen. Door welke voorzorg 't is gebeurt, dat de Stadt Breda veel heerlyker als te voren is herbouwt, en met veele pragtige gebouwen verciert.

Graaf Hendrik rechte binnen Breda nog op de Weeskamer; tot nut en voordeel der onmondige Weezen, waar omtrent nog niet voorzien was, en gaf aan dezelve een wydlopige Ordonnantie, by hem getekent den dertienden van Wintermaandt 1535. Hy stelde mede, op den dertigsten van Herfftmaandt 1536, de Aalmoesseniers aan: en stierf op den zevenden van Wynmaandt 1538; tot groote droefheid, verdriet en verlies der Stadt Breda, wordende in de bovengemelde pragtige Grafftede by zyne twee eerste vrouwen begraven.

Naa 't overlyden van Hendrik Graaf van Nassau, Heer van Breda, is hem zyn eenige zoon Reynier in alle zyne Landen en Heerlykheden opgevolgt. Hy was reeds, by den uitersten wil van Philibert de Chalons Prins van Oranje, zynen oom van 's moeders zyde, die in 't jaar 1531, gedurende de belegering van Florencen, zonder kinderen was overleden, verklaart tot deszelfs algemeenen Erfgenaam in 't Prinsdom van Oranje, en andere heerlyke goederen in Burgondiën gelegen, onder die voorwaarde, dat hy, met zyne erven en nakomelingen, zoude verlaten den naam en de wapenen van Nassau, en die van Chalons aannemen; waarom hy ook daar naa meelt bekend staat met den naam van Reynier van Chalons Prins van Oranje. Hy wierdt op den drie-en-twintigsten van Louwmaandt 1539. te Breda, als Heer dier Stadt en Baanderye, van zyne onderzaten plegtig gehuldigt. En in 't jaar 1540. nam hy ten huwelyk Anna; dochter van Antoni Hertog van Lotteringen en Bar, met dewelke hy op den zeven-en-twintigsten van Herfftmaandt te Brussel kwam, en aldaar met groote pragt en staatsie ingehaalt wierdt. Hy wan by haar alleen eene dochter, genaamt Marie, die naauwelyks drie weeken oud zynde stierf.

La Pife.

*Orlers
Genealog.
Com. Nass.*

Reynier Prins van Oranje wierdt kort naa de dood van zynen oom Philibert aangestelt tot Landvoogt over Burgondiën, en in 't jaar 1543. verklaarde hem Keyzer Karel de V. tot Stadhouder van Gelderland, Zutphen, Holland, Zeeland en Vriesland, mitsgaders tot Ridder van 't gulde Vlies. Doch in 't volgende jaar met den Keyzer zynde in 't beleg voor St. Dezir, wierdt hy dus van 't geschut getroffen, dat hy des anderen daags, den agtienden van Hooimaandt 1544, aan zyne wonden overleedt, naauwelyks den ouderdom van zesen-twintig jaaren bereikt hebbende, en zonder wettige kinderen naa te laten. Zyn lichaam wierdt naar Breda gevoert, en aldaar in de pragtige Grafftede van zynen vader bygezet.

La Pife.

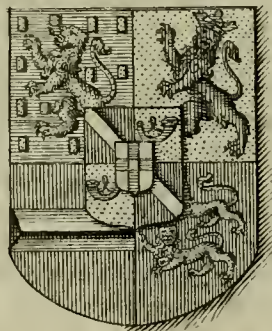
Aldus stierf Prins Reynier in den bloei zynen jaaren, tot groote smert en droefheid van zyne onderzaten. Hy was in zyn leven zeer gemint van den Keyzer, geëert van de grootste Krygsmannen dier eeuw, en van een ieder, wegens zyne uitmuntende hoedanigheden, ontzien en geacht. In de krygs-tochten, door 's Keyzers bevel gevoert, gedroeg hy zich altyd met 't grootste beleid en dapperheid, en bragt ze gelukkig ten einde, zoo dat men de verwachting hadt, dat een Prins, die in zyne eerste jeugd zoo veele Landen en Steden voor den Keyzer hadt gewonnen, tot mannelyke jaaren voortgeklommen zynde, den hoogsten top van roem en eer zekerlyk zoude bereikt hebben.

Hy

Hy benoemde by zynen uiterften wil, volgens krygs gebruik gemaakt, tot zynen Erfgenaam en Opvolger in alle zyne Landen en goederen, zynen volen neef Willem, oudsten zoon van Willem Graaf van Nassau, die een broeder was van Graaf Hendrik. Hy maakte verders aan Anna van Lotteringen, zyne gemalinne, 't vrugt-gebruik van alle zyne goederen, tot haar overlyden of hertrouwen toe, mits aan zynen Erfgenaam jaarlyks uitreikende twintigduizent guldens: doch naadien zy niet lang daar naa hertrouwde met den Hertog van Aarschot, zoo geraakte Prins Willem haaft aan 't volle genot der geheele naalatenschap. Voorts maakte hy aan zynen bastaart-zoon Palamedes vyftien-hondert guldens aan jaarlyksche renten. Aan Johanna van Chalons, bastaartdochter van zynen oom Philibert van Chalons Prins van Oranje, gelyke vyftien-hondert guldens jaarlyks, en eindelyk aan Alexis van Nassau Heer van Gourri, en aan Elisabet van Nassau, huisvrouw van Jan van Renesse Heer van Mal, bastaart-zoon en dochter van zynen vader Graaf Hendrik, ieder vyf-hondert guldens aan jaarlyksche renten.

De voorgemelde uiterfte wil wierdt, naa de dood van Prins Reynier, ten verzoeke van Jan van Renesse Heer van Mal, Drossaart van Breda, en van Hugo de Maubus, Raad van den overleden Prins, uit den naam der Princesse weduwe, op den zes-en-twintigsten van Hooimaandt 1544, te Brussel, voor Vrouwe Maria Koninginne van Hongaryen en Landvoogdes der Nederlanden, geopent, in de tegenwoordigheid van Philips van Croy Hertog van Aarschot, Antoni van Croy Heer van Sampi, Ridders van 't gulde Vlies, van Lodewyk van Schore, Voorzitter van den geheimen Raad, en Claude van Bouton Heer van Corbaron, Ridderen, van Philips Nigri, Aarts-diaken van Terrouane, Raad van State en Kancelier van de Orden, en Engelbrecht van Dalen, Ridder, Heer van Leefdale, Kancelier van Brabant, mitsgaders van Pieter Verreyken, Pauffelyken en Keyzerlyken Notaris, eersten Geheimschryver en Audiencier des Keyzers, en van Jan le Begge, Notaris.

*Apolog. du
Prince d'Orange.
pag. 17.*

Naa 't openen van den voorgemelden uiterften wil, kwam Willem Graaf van Nassau in de Nederlanden, en verzogt van den Keyzer, dat Willem, zyn zoon, verwekt by Juliane Gravin van Stolberg, en te Dillenburg op den veertienden van Grasmaandt 1533. geboren, mogt worden gestelt in 't bezit der Erf-goederen des overleden Princen van Oranje, welk verzoek by den geheimen Raad redelyk en billyk geoordeelt zynde, echter door den Keyzer niet volkomen ingewilligt wierdt, maar verstaan dat de gemelde Willem, nog jong, onder de macht en tucht van bekwame Meesters in Duytschlandt opgevoedt wordende, aan hem zoude werden overgelevert, die dan ook vervolgens in Herfstmaandt 1544. door de Princesse weduwe van Oranje te Brussel gebragt, en aan de Koninginne Maria overgelevert is. Hy wierdt daar naa by den Keyzer aangenomen als Pagie van eer, en gedurende den tyd van negen jaaren in deszelfs kamer opgetogen, onder de voogdye des Aartsbiffchops van Keulen, des Heeren van Westerlo en van Claude van Bouton, Heer van Corbaron, mitsgaders onder 't bestier en opzicht van Fredrik Perenot, Heer van Champigny, jongsten broeder van Antoni Perenot, Biffchop van Utrecht, en naamaals Kardinaal van Granvelle.

*Apologie
du Prince
d'Orange.
pag. 11.*

Prins Willem tot zyne mondige dagen gekomen zynde, is by den Keyzer in

*Leven van
Willem den
I Prince
van Oranje.*

grootte gunst geweest, die hem tot Edelman der Bedkamer en Opper-bevelhebber van Nederlands Ruiterye aanstelde. Vervolgens wierdt hy van Koning Philips den II. tot Ridder van 't gulde Vlies, mitsgaders tot Stadhouder over Holland, Zeeland, Vriesland en Utrecht, als mede over 't Graaffchap Burgondiën verklaart. Doch bemerkende dat die Koning alleen voorhadt om de Nederlanden van alle hunne oude voorrechten en geregtigheden te beroven, en aldaar eene vrymachtige heerschappye op te richten, zoo heeft hy zich met de uiterste kloekmoedigheid daar tegen gekant, en onder den Goddelyken zegen de zaaken dus verre gevordert, dat door de tekening van 't Utrechtsche Verbondt de grondslag is gelegd van de vryheid der Vereenigde Nederlanden.

Myn bestek laat niet toe het leven en de daden van dezen Hield, als mede van deszelfs doorluchtige Opvolgers, hier uitvoerig te beschryven. Het zal genoeg zyn eens voor al te zeggen, dat myn voornemen is, alleen zulke zaaken voornamentlyk aan te halen, die betrekkelijk zyn tot de Stadt en 't Landt van Breda, en voor 't overige de korthed te behertigen: te meer, naadien zoo veele destige Schryvers de beruchte daden van dat doorluchtig geslagt vereeuwigt hebben, en ik ook hier naa, onder het IX. Hoofdstuk, gelegenheid zal hebben om icts naders deswegen te verhandelen.

*Troeven
n. 70.*

Prins Willem wierdt te Breda, als Heer dier Stadt en Baanderÿe, door zyne onderzaten, op den negen-en-twintigsten van Lentemaandt, zeer pragtig ingehaalt en gehuldigt. En in 't jaar 1581. bragt hy door zyn gezag te wege, dat de Stadt Breda, met toestemming der Staten van Brabant, op 't advies van den Aartshertog Matthias, als Gouverneur en Kapitein-Generaal der Nederlanden, wierdt opgericht tot eene vrye Stadt van Brabant, en voor altoos vry verklaart van den Brabantschen Tol.

Deez' Prins heeft vier vrouwen gehad: de eerste was Anna van Egmond, eenige dochter van Maximiliaan van Egmond Graaf van Buren, en van Françoise de Lannoy; by dewelke hy heeft gewonnen twee kinderen, namentlyk Philips-Willem, en Maria, naamaals getrouwd met Philips Graaf van Hohenlo, beide zonder kinderen overleden.

De tweede huisvrouw was Anna, eenige dochter van Maurits Keurvorst van Saxon, by dewelke hy verwekte drie kinderen: 1. Maurits, zynen Opvolger in 't Stadhouderschap en andere hooge bedieningen; 2. Anna, gehuwd met Willem-Kasimir Graaf van Nassau, Stadhouder van Vriesland, zonder kinderen gestorven; 3. Emilia, die trouwde met Don Emanuël Prins van Portugaal, by denwelken zy verscheide kinderen heeft gewonnen.

Zyne derde huisvrouw is geweest Charlotte van Bourbon, dochter van Lodewyk Hertog van Montpenier, gesproten uit koninglyken bloede van Frankryk, die hem zes dochters ter wereld bracht: 1. Louise-Juliane, getrouwd met Fredrik Keurvorst van de Palts; 2. Elifabet, in huwelyk getreden met Hendrik de la Tour, Hertog van Bouillon; 3. Katarina-Belgica, gehuwd met Philip-Lodewyk Graaf van Hanau; 4. Charlotte-Brabantine, naamaals huisvrouw van Claude Hertog van Trimouille en Touars; 5. Flandrina, in Frankryk tot den Roomschen Godsdienst overgegaan zynde, wierdt Abdis van 't H. Kruis te Poitiers; 6. Emilia, getrouwd met den Paltsgraaf Fredrik-Kasimir, Hertog van Landsberg.

Zyne vierde gemalin was Louise de Coligny, dochter van Kaspar de Coligny Graaf van Chatillon, Admiraal van Frankryk, en weduwe van den Heer de Teligny, beide in de Parysche moord omgebracht; welke hem alleen eenen zoon, met name Fredrik-Hendrik heeft gebaart, van welken hier naa zal gehandelt worden.

Boven en behalven deze gemelde twaalf wettige kinderen, heeft hy nog eenen bastaart-zoon naagelaten, genaamt Justinus van Nassau, welken hy ook openlyk erkent heeft. Hy hadt dien verwekt by Eva Elinx, naamaals getrouwd met A. Arondeaux, Geheimschryver der Stadt Hulst. Deez' Justinus te Leyden studeerende, en ziende dat de Studenten geene vrydom van Accynsen, gelyk in andere hooge Schoolen, hadden, heeft die by zynen vader verzogt en bekomen. Hy is eerst geweest Zeevoogt van Zeeland, en daar naa Stadvoogt van Breda. Hy trouwde in 't jaar 1597. met Anna van Mèrode, zuster

zuster des Heeren van Petershem, en weduwe van den Engelschen Oversten Morgan, by dewelke hy alleen twee dochters gewonnen heeft, waar van de oudste, met name Anna, in huwelyk tradt met Willem-Hendrik Graaf van Hoorn.

Justinus van Nassau stierf te Leyden op den zes-en-twintigsten van Zomermaandt 1631, oud zynde twee-en-zeventig jaaren, en Anna van Merode, op den agtsten van Wynmaandt 1634, den ouderdom bereikt hebbende van een-en-zeventig jaaren; en leggen beide aldaar in het koor der Hooglandsche of St. Pancras-kerk onder eenen zerk, waar op twee verheve beelden, een man in 't harnas en eene vrouw, gehouwen zyn, begraven.

Prins Willem, naa veele loffelyke daden, die hem een onsterfelyken naam verzorgt hebben, uitgevoerd te hebben, is eindelyk op eene moortdadige wyze, door eenen Balthazar Gerards, geboortig uit het Graaffchap Burgondiën, daar toe door den Koning van Spanje en den Hertog van Parma omgekogt, op den tienden van Hooimaandt 1584, te Delft in 't St. Agnieten Klooster doorschooten. En dus was het einde van dien Prins, die naa zyne zinspreuk, *Sevis tranquillus in undis*, dat is, *Gerust in 't midden der woeste baaren*, geleefd heeft, en ook gestorven is.

Hy was een welgemaakt man, van middelmatige lengte, eer mager dan vet, bruin van aangezicht en hair, minzaam en aantrekkende in het spreken en ommevang, mededogend, mild, geen verachter, niet trots of hovaardig, vermaakelyk daar het te pas kwam, zonderling aan tafel, anderzints zynen tyd gestadig met zorg en arbeid doorbrengende, ook wel met lezen in de Historien en Staatkundige boeken. Hy was begaafd met een kloek-verstant en een uitnemend geheugen, waarby de ervarentheid komende, hem verreziende, en van een scherp en doordringend oordeel gemaakt hadt: en door behulp der Latynsche taale hadt hy groote kennis van de Wysgeerte, zoo dat zyne vertoogen en schriften volkrachtige bewys-redenen waren om zynen raad aan elk een te doen smaaken. In de Wiskonstige wetenschappen was hy wel geoeffent, en in Krygskunde ging hem niemand, in zynen tyd, te boven. Omtrent agtien jaaren lang hadt hy eenen geweldigen oorlog tegen den machtigsten Koning van gantsch Europa gevoert, die voor geheel Duytschlandt, Frankryk en Engelandt vreesfelyk geweest was, en nochtans was hy dien, door zyne voorzichtigheid, volstandigheid, grootmoedigheid, billykheid, geduld en matigheid, dus verre te boven gekomen: welke deugden, naa 'de getuigenis van den Voorzitter de Thou, naauwelyks in een mensch zoo groot geweest zyn. En overzulks hebben ook de Staten der Vereenigde Nederlanden, tot eene eeuwige gedachtenis en ware erkentenis, t'zyner eeren, binnen de Nieuwe-kerk te Delft, een koninglyke en konstryke Grafstede doen oprechten, met een opschrift waar in alle de roemruchtige daden van dien Prins opgetelt worden.

Thuanus
Hijor.

Naa deszelfs overlyden is hem zyn oudste zooh Philips-Willem in 't Prinsdom van Oranje en andere heerlyke goederen opgevolgt. Deez' Prins was te Breda geboren den negentienden van Oogstmaandt 1554, en wierdt, op den vier-en-twintigsten van Louwmaandt 1568, omtrent dertien jaaren oud zynde, door Vargas, Voorzitter van den Bloedraad, in den naam des Hertogen van Alba, uit zyne studien te Loven weggehaalt, en tegen de voorrechten van Brabant en van die Universiteit, gebragt te Antwerpen, onder de bewaring van den Graaf van Ladron: van waar hy door Don Pedro de Toledo, met een wacht van twaalf Kapiteins en twaalf Vaandrighs, naar Spanje gevoert is. In Spanje gekomen zynde, wierdt hy aldaar zeer naauw bewaart, en vervolgens gezonden naar de hooge School van Alcalá de Henares, om zyne studien te voltrekken, doch onder zoo strikten hoede, dat hy niemand, dan de genen die verlof hadden hem te naderen, mogt aanspreken. Hy is in Spanje agt-en-twintig jaaren gevangen geweest, ter tyd toe dat de Kardinaal Albert van Oostenryk, by den Koning van Spanje benoemt zynde tot Opperlandvoogt der Nederlanden, en bevroedende, dat zyne komst aldaar des te aangenamer zoude zyn indien hy den Prins van Oranje met zich bragt, door zyne voorspraak van den Koning verworf, dat de Prins in alle vryheid met hem mede zoude reizen. Waar naa de Kardinaal, met den Prins van

La Piz.

La Pife.

Oranje en veele Grooten en Edelen, op den agt-en-twintigften van Herftmaandt 1595, uit Spanje is vertrokken, en voorts onder 't geleide van zes en-twintig galeyen, waar over de Prins Doria 't bevel voerde, den zevenden van Wynmaandt te Genua aankwam. En naadien de Kardinaal genootzaakt was aldaar eenigen tyd te vertoeven, wierdt de Prins van Oranje middelerwyl naar Romem gezonden, die den vyf-en-twintigften dier maandt aldaar aankwam, en aanftonts ter gehoor en voetkus van den Paus toegelaten wierdt. Hy wierdt van denzelve met zeer groote eer en achting ontfangen, en gedurende zyn verblyf zeer pragtig onthaalt. Waarna hy op zyn vertrek van den Paus met heerlyke gefchenken begiftigt wierdt, 't gene insgelyks deden de andere Italiaanfche Vorften, welker Hoven hy in 't voorbyreizen bezogt. Van Genua is de Prins met den Kardinaal naar Turin vertrokken, van waar zy den weg namen door Savoyen, 't Graaffchap Burgondiën, Luxemburg enz. en op den elfden van Louwmaandt 1596 hunne intrede te Bruffel deden.

Daar naa, in 't jaar 1599, wierdt de Prins door Philips den II Koning van Spanje tot Ridder van 't gulde Vlies verheven, en in die hoedanigheid door de Ridders van die Orden te Bruffel met veel luifter ontfangen.

Hy trouwde den drie-en-twintigften van Slagtmaandt 1606, te Fontainebleau, met Eleonore van Bourbon, zufter des Princen van Condé, by dewelke hy geene kinderen verwekt heeft. Ten aanzien van dit huwelyk verworf hy van den Koning van Frankryk 't volle bezit des Prinsdoms van Oranje, met alle de vryheden, hoogheden en onafhangelykheid daar toe behorende, veel volkomener dan zyne voorzaten oit te voren genooten hadden, zelf met afdoening van al 't gewaande recht 't gene de Kroon van Frankryk op dat Prinsdom nog behouden hadt.

Hy wierdt op den twaalfden van Hooimaandt 1609 te Breda, als Heer dier Stadt en Baanderye, plegtig ingehaalt en gehuldigt, en den vyftienden daar aan volgende kwam de Princes mede aldaar, te Zundert door den Prins met zes kornetten paarden en veertien vaandelen voetknechten ontmoet zynde. Van waar zy naar de Stadt geleidt, en door den Magiftraat en de Borgeren zeer feestelyk ontfangen is.

Ter zelfde tyd wierdt de Prins door den Heer van Brederode, en andere Afgezonden van wegen de Algemeene Staten, te Breda plegtig verwelkomt, die van den Prins zeer minnelyk ontfangen, en naa een heerlyk onthaal, met den volgende Brief, in de Franfche taal gefchreven, te rug gezonden wierden.

MYNE HEEREN,

„ Ik houde het voor een groote gunft en eer, de betuigenis die Gyl. my
 „ doet, zoo door Uwen Brief, als door de bezending van den Heer van Bre-
 „ derode, en andere Heeren uit het midden van Ul. Vergadering, van Uwe
 „ vriendschap en goedwilligheid te mywaarts; en ik gevoel een innerlyk
 „ genoegen en blydfchap, wegens de geheugenis die Gyl. betoont te heb-
 „ ben van de weldaden door wylen mynen Heer Vader aan Uwen Staat
 „ bewezen, en van 't gene hy voor Uwe zaak geleden heeft. Het moet my
 „ alleen dat myne wederwaardigheden, die my zoo fchadelyk zyn geweest, en
 „ my de beste jaaren mynes levens benomen hebben, Ul. van zoo weinig
 „ vrugt en nut hebben mogen wezen. Ik bid God, dat ik in den tyd, die
 „ my nog overig is, gelegenheid mag hebben om Ul. te betoonen, dat er
 „ niemand is die meer verlangen heeft om ietwes toe te brengen tot be-
 „ veftiging, zekerheid en welltant van Uwen Staat, dan ik, die door geboorte
 „ en genegenheid ben „

*UL. zeer toegenegene en dienst-
 vaardige Dienaar,*

DE PRINS VAN ORANJE.

Deez'

Deez' Prins Philips-Willem was een zacht, goedertieren en vroom Heer, en 't bleek genoegzaam dat de Koning van Spanje hem meer tot Godsdienstigheid dan tot den oorlog hadt laten optrekken. Hy heeft in zyn leven en sterven grooten yver betoont voor den Roomschen Godsdienst, 't gene hy by zynen uitersten wil voornamentlyk heeft te kennen gegeven, bewyzende aan zyne dienaren en de armen groote vriendschap en mildadigheid, hoewel nochtans ook zorg dragende voor de eer en hoogheid van zyn Huis en Geslagt, 't gene door de Princen Maurits en Fredrik-Hendrik, zyne broeders, zeer doorluchtig geworden was. Daarom hy ook den verschillenden Godsdienst niet heeft aangezien, maar alle zyne heerlyke en andere goederen gelaten aan zynen volgende broeder Maurits, volgens zynen uitersten wil, gemaakt te Brussel op den twintigsten van Sprokkelmaandt 1618; op welken dag hy ook aldaar overleden is: wordende zyn lichaam, volgens zyn begeerte, naar Delft gebragt, en aldaar met weinig staatsie begraven.

Maurits, Prins van Oranje, Graaf van Nassau enz. die gedurende zyns gemelden broeders gevangenis in Spanje, alle deszelfs goederen, zoo in de Nederlanden als elders gelegen, beheert hadt, is, uit kracht van den voorschreven uitersten wil, hem in 't Prinsdom van Oranje, en andere Graaffschappen en Heerlykheden opgevolgt. Hy wierdt op den veertienden van Slagtmaandt 1567, te Dillenburg geboren uit Anna van Saxen, zyns vaders tweede echtgenoot, en naa zyns vaders smertelyk affterven, wierdt hy, nog maar agtien jaaren oud zynde, aangestelt tot Stadhouders van Gelderland, Holland, Zeeland, Zutphen, Utrecht en Overysfel, en Opper-zeevoogt der Vereenigde Nederlanden.

Hy verkreeg van Vrouwe Walburg-Gravin van Meurs, eerst weduwe van Philips van Montmorency Graaf van Hoorn, te Brussel onthalt; en daar naa van Adolf Graaf van Nuenaar, volgens haaren uitersten wil, het Graaffschap en 't Landt van Meurs.

In den jaare 1613 wierdt deez' Prins, door Jacobus den I. Koning van Engelandt, met de Ridder Orden van den Kouffeband vereert, die hem door 's Konings Gezant in den Hage met veel staatsie wierdt omgehangen.

Prins Maurits heeft in zyn leven den Lande groote en uitmuntende diensten gedaan, en door het winnen van verscheide Veltlagen, en 't veroveren van omtrent veertig Steden en Sterktens, de Spaansche macht zoodanig gefnuikt, dat de Koning van Spanje, by het twaalf-jaarg bestant, te Antwerpen in den jaare 1609 gefloten, genootzaakt is geweest den Staat der Vereenigde Nederlanden te erkennen voor vry en onafhankelyk, waar op noch de Kroon van Spanje, noch de Aartshertogen van Oostenryk, ietwes te eiffchen of te verhalen hadden.

Hy deed op den dertigsten van Bloeiamaandt 1620, als Heer der Stadt en Lande van Breda, aldaar zyne blyde Inkomst, en wierdt van zyne onderzaten, welke hy op eene wonderbare wyze van het Spaansche jok verlost hadt, met de uiterste blydschap en vergenoeging ingehaalt.

Prins Maurits is nooit gehuwd geweest, doch hy hadt by de Jonkvrouwe van Mechelen twee naturelyke zonen verwekt, met namen Willem en Lodewyk, welke hy ook erkent, en met veele goederen, en daar onder met de Heerlykheden van de Leck en Polanen begiftigt heeft.

By zynen uitersten wil, gemaakt in den Hage op den dertienden van Grasmaandt 1625, benoemt hy zynen broeder Fredrik-Hendrik tot zynen eenigen en algemeenen Erfgenaam en Opvolger: en kort daar naa, te weten op den drie-en-twintigsten der gemelde maandt, is hy in den Hage overleden; van hertzeer, zoo men zegt, dat hy de Stadt Breda, welke hy in 't jaar 1590 door middel van 't Turf-schip veroverd hadt, door den Markgraaf Spinola in den jaare 1624 belegert zynde, niet kon ontzetten.

Deez' Prins was een zeer wys en dapper Vorst, verciert met alle de hoedanigheden welke in een groot Krygs-oversten vereifcht worden; en hy verstant de krygs-kunde in zoo groote volmaaktheid, dat veele voorname Vorsten der Christenheid het zich tot eene eer rekenden die onder hem te mogen leeren.

Zyn lichaam is met een grooten stoet en gevolg naar Delft gevoert, en aldaar

daar in de konftryke Grafftede, door laft der Algemeene Staten ter gedachtenis van zynen vader Prins Willem opgerecht, begraven.

Naadien Prins Maurits ftierf zonder eenige wettige geboorte naa te laten, volgde zyn eenige broeder Fredrik-Hendrik, geboren te Delft den negen-entwintigften van Louwmaandt 1584, hem op in alle dezelfs goederen en waardigheden.

*Leven van
Fr. Hendr.
Pr. van
Oranje.*

Hy wierdt naa zyns broeders affterven, met eene algemeene toefstemming, aangenomen tot Stadhouder van Gelderland, Holland, Zeeland, Utrecht en Overyffel, in welke hoedanigheid hy, in Herffftmaandt 1625, de gewoonlyke eeden afleyde. In 't vervolg wierdt hy, naa 't overlyden van Hendrik-Kafimir Graaf van Naffau, nog aangefteft tot Stadhouder van Groningen, Ommelanden en 't Landfchap Drente. Hy dede den Lande uitnemende dienften, dezelfs grenffen verzekerende door 't veroveren van een reeks bynaa onwinbare Steden en Sterktens. Weshalven ook de Staten der voorgemelde Landfchappen, tot een blyk van erkentenis en dankbaarheid, zynen eenigen zoon Willem Prins Oranje, in den jaare 1630, tot Opvolger in 't Stadhouderschap en andere hooge waardigheden verklaart hebben.

Prins Fredrik-Hendrik trouwde in Grasmaandt 1625 met Amelia, dochter van Jan-Albert Graaf van Solms, welke hem eenen zoon en vier dochters ter wereld bragt: namentlyk Willem, geboren in den Hage den zeven-entwintigften van Bloeimaandt 1626; Louife, naamaals getrouwd met Fredrik-Willem Keurvorft van Brandenburg; Albertina-Agnes, die huwelykte met Willem-Fredrik Vorft van Naffau, Stadhouder van Vriefland; Henriette-Katarine, getrouwd met Georg-Jan Vorft van Anhalt-Deffau; En Maria, die in huwelyk tradt met den Paltsgraaf Lodewyk-Hendrik-Maurits Hertog van Simmeren.

Hy hadt nog, boven de voorgemelde wettige kinderen, eenen naturelyken zoon verwekt, welke bekend is geweest onder den naam van Heer van Zuylenstein, naderhand Bevelhebber van 't Staatsche heir en Stadvoogt van Breda, die in den jaare 1672, gedurende 't beleg van Woerden, gefneuvelt zynde, eenen zoon naaliet, denwelken Koning Willem tot Graaf van Rochefort verheven heeft, en van welken nog afkomelingen in wezen zyn.

Aitzema.

In 't jaar 1627 wierdt de Prins, door Karel den I. Koning van Engelandt, met de Ridder Orden van den Kouffeband vereert: en in den jaare 1637 fchonk hem Lodewyk de XIII. Koning van Frankryk den eernaam van *Alteffe*, of Hoogheid, welken eer-titel de Prins, met toefstemming der Algemeene Staten, ook aannam.

*Proeven
n. 71.*

Naa dat de Prins, in 't jaar 1637, de Stadt Breda weder onder 't gebiedt van den Staat gebragt hadt, begunftigde hy die met veele voordeelen. Onder andere bragt hy door zyn gezag te wege, dat de Algemeene Staten, by derzelver befluit van den derden van Sprokkelmaandt 1643, bevestigden het voorrecht, oetroy en den vrydom van den Brabantschen Tol, voorheen, in 't jaar 1581, by den Aartshertog Matthias, in den naam van Philips Koning van Spanje, en met toefstemming der Staten van Brabant, aan de Stadt Breda verleent, tot eene belooning, zoo zy zeggen, van de onuitspreekelyke dienften van Willem Prins van Oranje, Heer van Breda, den Lande gedaan.

Hy rigtte binnen Breda ook op eene illuftre School en Collegie, welke hy in 't jaar 1646 met veele beroemde Hoogleeraars verzorgt hebbende, op den zeventienden van Herffftmaandt plegtig deed inwyden: ten welken einde verfcheide gehoor-plaatsen vervaardigt wierden in de Kerk der Premonftratenfer Nonnen van Sinte Katarinen-dal, die hy, met haare bewilliging, verplaatfte te Oosterhout.

Prins Fredrik-Hendrik ftierf, naa eene langdurige kwynende ziekte, in den Hage, op den veertienden van Lentemaandt 1647, in den ouderdom van drie-en-zefftig jaaren. Zyn lichaam wierdt den tienden van Bloeimaandt daar aan volgende met de uiterfte pragt naar Delft gevoert, en aldaar by zynen vader en broeder begraven.

Deez' Prins bezat zeer groote deugden: hy was zeer beleeft, minzaam en gemeen, getrouw aan zyn vaderlandt, en zeer gematigt omtrent 't ftuk van den Godsdienft. Van zyne grondige kennis en bekwaamheid in de Krygskunde,

kunde, heeft men doorstralende blyken gezien in de veelvuldige zware belegeringen door hem uitgevoerd. Zyn moedt was zoo groot, dat die dikwils tot vermetelheid ging. Hy was stantvastig en onverzaagt, waakzaam en slipt in den krygsdienst. Hy was edelmoedig, sprak nooit kwaad van iemand, maar prees de goede daden opentlyk in de tegenwoordigheid van jonge lieden, om hen tot derzelve naavolging aan te sporen. Hy zonderde steeds eenige uren van den dag af, tot oeffening der geleertheid, waar in hy zeer verre gevordert was, dragende de Aantekeningen van Cæsar in 't Latyn gemeenlyk by zich. Hy handelde zyne vyanden met zachtmoedigheid, en verliet nooit zyne vrienden, wat ongeluk hen ook overkwam. Hy was agterhoudend, en itelde geen vertrouwen op niemant, voor en alcer hy hem verscheide malen beproeft hadt. De vleyery hadt geen toegang by hem: hy was zeer oplettende op al 't gene eenigzints strekken kon tot roem en grootheid van zyn Geslagt; en wat zyne innerlyke Godsvrucht aanbelangt, zyn voorbeeldig en slichtelyk gedrag in zyne laatste ziekte en sterven, geeft daar genoegzame blyken van.

Ik moet hier nog melden, dat als de Stadt Breda in 't jaar 1625 voor den Koning van Spanje was vermeestert, en dezelve met de gantsche Baanderye wierdt verbeurt verklaart, zoo hadt Jan Graaf van Nassau, welke den Staatschen dienst verlaten hebbende, in dien van Spanje was overgegaan, en aldaar 't bevel over de Ruiterye voerde, zich by den Koning aangegeven, met verzoek dat hy, als de naaste in den bloede en den Roomschen Godsdienst toegedaan, mogt werden gestelt in 't bezit der voornoemde Stadt en Baanderye. Waar over geding ontstaan zynde voor den Raad van Brabant te Brusfel, tusschen Graaf Jan en den Procureur generaal van Brabant, was 't zelve van dien uitslag, dat de gemelde Graaf door den Koning als Heer van Breda wierdt erkent, en in den jaare 1630 gestelt in 't werkelyk bezit dier Stadt en Baanderye. Zedert dien tyd, tot 't jaar 1637, staat Jan Graaf van Nassau als Heer der Stadt en Lande van Breda in alle de Stads Registers en Handelingen bekend; hoewel hy in de eigentlyke opvolging der Heeren van Breda geen plaats kan hebben, alzoo door die geweldige bezitneming 't recht des Princen van Oranje niet kon werden verkort. Men vindt deswegen het volgende aangetekent.

*Resolut. der
Stadt Breda.*

„ Myne Heeren Drossaert, Schouteth, Borgemeesters, Schepenen en Tienraedsmannen der Stadt Breda, uyt liefde en affectie die sy tot syn Forst.
„ Gen: Graef Jan van Nassau, honnen genadigen Heere, syn toedragende, en
„ om hen devoir te thoonen, hebben, gelyck de voorige Heeren van Breda
„ thaerder blyder incomste, oft nemen der possessie van dese Stadt als Heer en
„ Baron van Breda, beschoncken mette somme van duyfsent R: guld: eens, tot
„ veertig grooten 't stuk. Biddende den voorsz: Drossaert, Schouteth, Borge-
„ meesters, Schepenen en Tienmannen, dat het syn Forst: Gen: gelieve de voorsz:
„ gifte in dancke aentenemen, en dese Stadt en welvaren derselve te houden
„ voor gerecommandeert, ende haere oude Privilegien genadelyck te bevesti-
„ gen, maintineren ende vermeederen. Aldus gedaen by myne voorsz:
„ Heeren, den 10 Juny 1630. „

Naa 't overlyden van Prins Fredrik-Hendrik volgde hem zyn eenige zoon Willem Prins van Oranje, uitwyzens zyns vaders uitersten wil, in alle deszelfs heerlyke goederen en waardigheden, waar van hem de overleving, door de Staten der bovengemelde Landschappen, reeds in 't jaar 1630 opgedragen was.

Onder zyne regeering wierdt de langdurige en bloedige oorlog tusschen den Staat en den Koning van Spanje, gedurende welken de Stadt Breda zoo veele rampen geleden heeft, gelyk hier naa, onder het IXde Hoofstuk, breeder zal verhaalt worden, in den jaare 1648, door een plegtig Tractaat gelukkig geëindigt, waarby de Koning de Vereenigde Nederlanden erkent voor enen vryen en onafhankelyken Staat, waar op noch dezelve, noch zyne naakomelingen ietwes te eiffchen of te verhalen hadden.

Prins Willem de II. van dien naam, wierdt, op den zevenden van Louwmaandt 1650, als Heer der Stadt en Lande van Breda plegtig ingehaalt, en

ter zaake van zyne blyde Inkomft aldaar, van Stadswegen befchonken met eene gifte van twaalf-duizent guldens.

Deez' Prins, naauwelyks bereikt nebbende den ouderdom van vier-en-twintig jaaren, wierdt, in het einde van Wynmaandt 1650, zeer fchielyk van eene geweldige kinder-ziekte overvallen, die met zoo veele hevigheid voortging, dat hy, op den zesden van Slagtmandt van 't zelfde jaar, daar aan overleedt, ten hoogften beklaagt van allen die zyne uitmuntende hoedanigheden van naaby kenden.

Hy hadt in 't jaar 1641 ten huwelyk genomen Maria Stuart, dochter van Karel den I. Koning van Engelandt, welke hy op zyn afderven zwanger naahet, en waar uit, op den veertienden van Slagtmaandt 1650, agt dagen naa zyn vaders dood, gebooren wierdt een zoon, welken men noemde Willem-Hendrik, en die zynen vader in alle dezelfs heerlyke en andere goederen opvolgde.

Willem-Hendrik Prins van Oranje, Heer der Stadt en Lande van Breda, bleef onder de voogdye van zyne moeder tot haar overlyden toe, voorgevalen den vyf-en-twintigften van Wintermaandt 1660; wanneer zyne grootmoeder, Princes Amelia, de voogdye aanvaardde, en zich in dezelve zeer loffelyk gekweten heeft, doende den jongen Prins met veel zorg en vlyt optrekken, op eene wyze overeenkomende met zyne hooge geboorte.

Deez' Prins wierdt, nog in zyne tedere jeugd zynde, ongeacht de krachtige vertogen door Princes Amelia zyne grootmoeder, den Koning van Engelandt en den Keurvorft van Brandenburg zyne oomen, aan de Staten van Holland gedaan, door het zoogenaamde eeuwige Edict, ontzet van alle de hooge waardigheden by zyne doorluchtige voorouders met zoo veel luifter bezeten: doch tot zyne mannelyke jaaren gekomen zynde, wierdt hem door de Algemeene Staten, in 't jaar 1672, het Opper-bevelhebberfchap over het krygsvolk van den Staat aangeboden, in welke hoedanigheid hy, op den vier-en-twintigften van Sprokkelmaandt van dat jaar, de gewoone eeden afleyde. Kort daar naa wierdt hy mede aangestelt tot Stadhouder over Gelderland, Holland, Zeeland, Utrecht en Overyffel; en door zyn voorzichtig en wys beleid bragt hy te wege, dat het Algemeene wezen der Vereenigde Nederlanden, 't gene door den inval der Franschen, welke zich binnen korten tyd reeds van drie Provintiën hadden meester gemaakt; met eene geheele omwenteling gedreigt was, op eene wonderlyke en gantsch onverwachte wyze uit het gevaar wierdt geredt. Weshalven de Staten van Holland, Zeeland en Utrecht, uit eene oprechte erkentenis en ware dankbaarheid, in den jaare 1674, besloten de waardigheden van Stadhouder en Kapitein Generaal erfelyk te verklaren op de mannelyke afkomelingen van den Prins.

Prins Willem tradt in 't jaar 1677 ten huwelyk met Maria Stuart, oudste dochter van Jacob Hertog van Yorck, die naa de dood van zynen broeder Karel den II. wierdt Koning van Engelandt; met dewelke hy, in Wynmaandt van 't zelfde jaar, in Holland kwam, en op den veertienden dier maandt zeer pragtig binnen den Hage ingehaalt wierdt.

In 't jaar 1682 liet de Prins de Stadt Breda met nieuwe vestingwerken omringen, en kort daar naa voltrok hy den bouw van 't Kasteel, 't gene zedert lange jaaren, door de gestadige oorlogen en den wisselvalligen ftant dier Stadt, tot nog toe hadt onvoltooit gelegen, en bragt het zelve in dien heerlyken ftaat waar in het tegenwoordig nog gezien wordt.

Naa dat Karel de II. Koning van Engelandt, in den jaare 1685, zonder wettige kinderen agter te laten, overleden was, wierdt hy door zynen broeder, den Hertog van Yorck, onder den naam van Jacobus den II. opgevolgt. Deez' hadt, gedurende zyn verblyf in Frankryk, den Roomschen Godsdienst aangenomen, en trachtte niet alleen dien in zyne Koningryken in te voeren en voort te planten, maar teffens de grond-wetten des Lands met de voeten tredende, daar in een volftrekte vrymachtige heerschappye op te rechten. De Engelschen hen in gevaar ziende om te gelyk hunnen Godsdienst en Vryheid te verliezen, namen hunnen toevlucht tot den Prins van Oranje, die, door de voornaamste Grooten van dat gemelde Koningryk aangemoedigt wordende, zich;

zoo uit hoofde van zyne geboorte, als ten aanzien van zyn huwelyk aange-
spoort vondt, om, in weerwil van alle tegenkantingen, het onderdrukte volk
te hulp te komen. Hy vergaderde dan, met kennis en toestemming der Al-
gemeene Staten, een aanzienelyk getal krygsvolk by een, met 't welk hy,
op den tienden van Slagtmaand 1688, in zee stak, en op den vyftienden daar
aan volgende op de kusten van Engelandt aanlandde.

De Prins ontscheepte terstond zyn heir, en met veele Engelsche benden
versterkt zynde, trok hy zonder zich ergens op te houden recht aan naar
Londen, in welke Stadt hy, op den vyftienden van Wintermaandt, zyne pleg-
tige intrede deed, naa dat Koning Jacobus even te voren uit zyn Paleis was
gevlucht naar Rochester, van waar hy zich in stilte begaf aan boord van een
Fransch schip, 't gene hem behouden in Frankryk overbragt.

De Engelschen, door de gemelde vlucht des Konings, van hun Opperhoofd
berooft zynde, toefden niet lang om de kroon van dat Ryk den Prins van
Oranje, als hunnen Verlosser, nevens deszelfs doorluchtige Gemalin aan te
bieden, welke ook, op de krachtige aanhoudingen van 't gantsche volk, door
hen wierdt aangenomen: waar naa de Prins en de Princes door 't geheele Ryk
tot Koning en Koninginne wierden uitgeroepen, en op den een-en-twintigsten
van Grasmaandt 1689, te Westminster, met groote vreugde en plegtigheid
gekroont.

Koning Willem de III. hadt, gedurende zyne regeering, een gestadigen
oorlog, zoo met den onttroonden Koning Jacobus, als met Lodewyk den XIV.
Koning van Frankryk, dien hy gelukkig in 't jaar 1697 ten einde bragt.
Waar naa hy, zyne Ryken en Staten met veel roem geregeert hebbende, te
Kensington, op den negentienden van Grasmaandt 1702, is gestorven, zonder
eenige kinderen naa te laten, zynde de Koningin Maria, op den zevenden van
Louwmaandt 1695, te vooren reeds overleden, en leggen beide in de Kapel
van Koning Hendrik den VII. in de Abdye van Westminster begraven.
Door deze dood eindigde de Hooft-tak van 't doorluchtig Huis van Nassau-
Oranje, 't gene door de gantsche wereld was beroemt geworden.

Willem de III. hadt 't zelve ten top van luister en heerlykheid opgevoert,
zynde een Vorst geweest die uitermaten van zyne vrienden en onderdanen,
gelieft, en van zyne vyanden gevreesd was. Hy liet den naam naa van een
groot Koning, een wys en afgerecht Staatsman, een dapper Veld-overste, en
een goed Christen geweest te zyn. Hy was wys in zyne raadgevingen, omzich-
tig in zyne besluiten, stantvastig en vaardig om die uit te voeren, onverzaagt
in gevaar, waakzaam en onvermoeyelyk in zyne krygs-bedryven, oprecht in
zynen handel, een vyand van bedrog en valscheid, en vooral getrouw in
't houden zyner verbintenissen. Hy liet zich door zyne grootheid niet verblin-
den, maar was vriendelyk en gespraakzaam met een ieder daar 't te pas
kwam, anderzints stilzwygende en ondoorgrondelyk omtrent Staats-en Krygs-
zaaken: zyne Godsvrucht was onopgesmukt, en de liefde voor zyn Vader-
landt was 't grootste doelwit zyner handelingen.

By zynen uitersten wil, gemaakt in den Hage den agtienden van Wyn-
maandt 1695, benoemt hy tot zynen eenigen en algemeenen Erfgenaam in alle
zyne naatelatene heerlyke en andere goederen, Jan-Willem-Friso, zoon van
Kasimir Vorst van Nassau, Stadhouder van Vriesland, die in rechte lyne af-
stamde van Jan Graaf van Nassau, broeder van Willem den I. Prins van Oranje,
en tot zyne grootmoeder hadt Albertina-Agnes, tweede dochter van Prins
Fredrik-Hendrik: en stelde tot Uitvoerders van dien de Algemeene Staten
der Vereenigde Nederlanden.

Jan-Willem-Friso Prins van Oranje en Nassau, Heer van Breda, Erf-Stad-
houder van Vriesland, was te Dessau geboren den vierden van Oogstmaandt
1687, en bleef naa zyn vaders dood, voorgevallen den vyf-en-twintigsten van
Lentemaandt 1696, onder de voogdye van zyne moeder Amelia, dochter van
Jan-Georg Prins van Anhalt-Dessau. Welke kort naa 't openen van den ge-
melden uitersten wil, onophoudelyk by de Algemeene Staten aanhield, ten
einde haar zoon mogt werden gestelt in 't vredige bezit der goederen door
den Koning van Engelandt met de dood ontruimt: doch die naalatenschap
wierdt hem, onder andere, voornamentlyk betwift door Fredrik Koning van

Pruiffen, welke, uit hoofde van zyne moeder Louife, oudfte dochter van Fredrik-Hendrik Prins van Oranje, en uit kracht van den uiterften wil van dien Prins, een groot gedeelte derzelve voor zich eifchte. Dit verfchil toenmaals niet konnende beflift worden, gaf vervolgens aanleiding aan de Algemeene Staten, om den geheelen boedel van wylen Koning Willem, uitgezondert eenige Landen door den Koning van Pruiffen dadelyk in bezit genomen, onder hunne beheering te houden, en die by afgezondene Raden te laten beftieren, 't gene dus lang is gefchiedt, tot dat eindelyk in 't jaar 1732 deswegen, tuffchen den Koning van Pruiffen en den Prins van Oranje, een minnelyk Verdrag is getroffen, gelyk hier naa zal worden gemeld.

Deez' Prins was, naa zyn vaders overlyden, in 't jaar 1696 reeds aangefelt tot Stadhouder van Groningen en Ommelanden, mitsgaders van het Landschap Drente; en in 't jaar 1704 wierdt hy door de Algemeene Staten verkoren tot Opper-bevelhebber van het Voetvolk; in welke hoedanigheid hy telkens met een onverfchrokken moedt zyne onderhorige benden tegen den vyand aangevoert, en de grootfte gevaaren niet ontziende, te gelyk getoont heeft, dat hy in geen en deele ontaart was van het doorluchtig bloed van Nassau, waar uit zedert eenige eeuwen een reeks van dappere Krygshelden is voortgefproten.

Hy nam, in 't jaar 1709, ten huwelyk Maria-Louife, oudfte dochter van Karel Landgraaf van Hefsen-Kaffel, en van deszelfs gemalin Maria-Amalia Princes van Koerlandt, by dewelke hy alleen heeft gewonnen twee kinderen, namentlyk Charlotte-Louife, geboren den dertienden van Wynmaandt 1710, naamaals getrouwd met Fredrik, Erf-prins van Baden-Durlach, en Willem-Karel-Hendrik-Frifo, geboren te Leeuwaarden den eerften van Herftmaandt 1711, omtrent zes weeken naa zyn vaders ongelukkig omkomen.

De Koning van Pruiffen, een der voornaamften die zich, als hier voor gemeld is, tot de groote erffenis van wylen Koning Willem gerechtig achtte, hadt zedert een geruimen tyd met veel naadruk aangehouden, ten einde de verfchillen tuffchen hem en den Prins van Oranje eindelyk eens mogten werden afgedaan. Hy kwam deswegen in Zomermaandt 1711 zelf in 's Gravenhage, en liet van zyne aankomft aldaar aan den Prins, zich toenmaals in Vlaanderen, in 't Leger der verbonde Machten bevindende, kennis geven; welke, op de verdubbelde aanhoudingen der Algemeene Staten, ook befloot de reis derwaarts aan te nemen. Hy vertrok te dien einde op den elfden van Hooimaandt uit het Leger, alleen verzelt van den Heer Hilken, zynen Opper-Stalmeester, en eenige weinige bedienden, en kwam den veertienden aan den Moerdyk, alwaar hy eerft in een gewoon vaarttuig flapte, om daar mede over te fteeken, doch hy verliet dat weder, en tradt in de groote fchuit, waar in de koets geplaatft was, om zich daar in tegen den fchielyk opkomenden wind en regen te bergen: maar omtrent twintig fchreden van het landt, terwyl 't fcheeps-volk bezig was om de haven van 't Stryenfche Zas te winnen, wierdt de fchuit door een dwarrel-wind zoodanig over zyde gefineten, dat ze hellende veel waters inkrëeg. De Prins sprong in aller yl uit de koets, en viel met zyn byhebbende gezelfchap in den ftroom, en terwyl hy zich ter redding aan een touw vafhoudt, komt 'er een geweldige golf, die hem daar af rukt, en te gelyk met zynen getrouwen huisgenoot Hilken naar den grond dryft.

Dus eindigde Jan-Willem-Frifo Prins van Oranje en Nassau, op eene ontydige en gantsch beklaglyke wyze, zyne dagen, in den bloei zynes levens, nog niet bereikt hebbende den ouderdom van vier-en-twintig jaaren: een Vorft die, in zyne tedere jeugd, reeds zoo veele doorflaande blyken van wysheid, dapperheid, beleid en edelmoedigheid hadt gegeven, dat men de verwachting hadt, dat hy by meerdere jaaren den hoogften top van eer en roem zoude bereikt hebben.

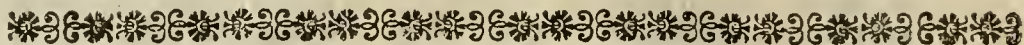
Zyn lichaam, in 't begin te vergeefs gezogt, wierdt eindelyk, naa verloop van eenige dagen, gevonden en naar Dordrecht gevoert, van waar het, gebalsemt zynde, naar Leeuwaarden wierdt overgebracht, en met eene heerlyke, doch uitermaten droevige Lyk-ftaatsie in 't graf zynen Voorvaderen gezet.

Willem-Karel-Hendrik-Frifo Prins van Oranje en Nassau, Heer van Breda, kwam, gelyk hier voor gezegt is, omtrent zes weeken naa zyn vaders smertelyk affterven ter wereld, en vervulde het gantsche Hof, 't gene in een diepen rouw gedompelt lag, met eene overmatige blydschap, naaden men de hoop en verwachting hadt, dat deez' doorluchtige Spruit uit den afgeknotten Stam voortschietende, en met luister opwassende, eens den roem en heerlykheid van het Nassausche Geslagt weder zoude oprechten, en in deszelfs voorigen bloeyenden stant herstellen.

Deez' Prins volgde zynen vader op in alle deszelfs goederen, doch bleef, gedurende zyne onmondige jaaren, onder het bestier van de Princes zyne moeder, en van den Landgraaf van Hessen-Kassel, zynen moederlyken grootvader. Hy wierdt, op den tweeden van Slagtmaandt 1722, door de Staten van Gelderland benoemt tot hunnen Stadhouder, Opper-Veldheer en Algemeenen Zeevoogt, welke hooge bedieningen, ingevolge den gemaakten Last-brief, hy in Wynmaandt 1729 eersaanvaardde. In 't jaar 1731 wierdt hy door de Staten van Vriesland meerderjarig verklaart, en nam dienvolgens met veel plegtigheid bezit van het Erf-Stadhouderschap dier Provintie; gelyk hy kort daar naa mede in 't bezit wierdt gestelt van het Stadhouderschap der Provintie van Groningen en van 't Landschap Drente.

Wy hebben hier voor gewag gemaakt van de verschillen, welke, even naa het overlyden van Willem den III. Koning van Groot-Brittanje, over deszelfs aanmerkelyke naalatenschap, tusschen Fredrik Koning van Pruiffen, en den overleden Prins van Oranje, waren opgekomen. Zedert dien tyd waren 'er verscheide voorslagen tot een minnelyk Verdrag gedaan, die telkens, dan van de eene en dan van de andere zyde, wierden van de hand gewezen, 't gene zoo lang geduurt heeft, tot dat eindelyk, in 't jaar 1732, door een plechtig Tractaat van Verdeeling, dat groote werk, door de Gemachtigden van Fredrik-Willem Koning van Pruiffen en van den Prins van Oranje, is afgehandelt, en aan ieder der verschillende partyen zyn aandeel in de gemelde erfenis toegewezen. By deze overeenkomst vielen meest alle de heerlyke en andere goederen in de Nederlanden gelegen, en daar onder de Stadt en het Landt van Breda, te beurt aan den Prins van Oranje; welke goederen dan ook by de Algemeene Staten, als Uitvoerders van den uitersten wil des gemelden Konings van Groot-Brittanje, volgens derzelve Besluit van den agt-entwintigsten van Slagtmaandt 1733, aan den Prins zyn uitgekeert en overgegeven geworden.

In 't jaar 1733 wierdt de Prins door George den II. Koning van Groot-Brittanje tot Ridder van den Kousseband benoemt, welk Ordens-teken hem met de gewoone plegtigheden wierdt overhandigt; en op den vier-en-twintigsten van Lentemaandt 1734 voltrok hy, binnen Londen, zyn huwelyk met Anna Kroon-Princes van Groot-Brittanje, oudste dochter des gemelden Konings. Welk doorluchtig Echt-verbondt God met zyne allerdierbaarste zegeningen wil agtervolgen, op dat het Huis van Nassau moge bestendig zyn tot in de verfte naageslachten!

VII. HOOFSTUK.

Byzondere Beschryving der Stadt Breda, derzelver Opkomst, Versterking, Uitlegging, en gemeene Gebouwen.

BREDA een der oudste en een der voornaamste Steden van Brabant van den tweeden rang, is gelegen in 't midden van 't Landt van dien naam, in een zeer aangename landsdouw, agt uren ten Westen van 's Hertogenbosch, zeven uren ten Oosten van Bergen-op-Zoom, tien uren ten Noord-oosten van Antwerpen, en drie uren ten Zuiden van Geertruydenberg.

Over deszelfs naams oorsprong wordt niet zeer getwist: men kan die 't alergevoeglykst afleiden van *Brede Aa*, om dat de rivier de Aa, door de zamenvloeying met de Mark, zich aldaar 't breedste uitsprekte; en deswegen zal men, als beuzelachtig, verwerpen 't gevoelen der genen die deze benaming willen doen voortkomen van *Bredenwal*, en daar van by verkorting, *Bredaal*, zoo als de Stadt nog menigwerf van 't onkundig gemeen genoemd wordt, of wel van *Bredendam*, gelyk Valerius Andreas stelt; voor reden dier benaming bybrengende, dat de grond om en by de Stadt zeer laag is.

Op wat tyd de Stadt Breda eerst is gebouwd, kan men met zekerheid niet melden, om dat oude Gedenk-stukken, die men voor handen heeft, niet verder gaan dan tot de twaalfde Eeuw, wanneer dezelve reeds als een Stadt bekend staat. Men zoude dien aangaande meer licht en kennis hebben, indien niet de Stads oude Schriften, met 't Stadhuis, tot een onherstelbare schade, in 't jaar 1534, door de vlammen verteert waren. Alleen wordt gewaagt dat Witger, de IV. van dien naam en zeyende Graaf van Stryen, Breda, alwaar toen-

Topogr.
Bllg.

toen-

toenmaals niet dan geringe Visschers woonden, welke, wegens de grootte en breedte der wateren, hen aan dien oort hadden nedergezet, en zich met de vischvangst geneerden, in 't jaar 888 tot eene Stadt zoude hebben gemaakt, en die met Wallen doen omgraven.

Bred. Kron.

Eer wy tot de verdere Beschryving der Stadt Breda overgaan, zal 't niet ondienstig wezen voor af te beschouwen den oorsprong en loop der twee Rivieren welke die Stadt besproeyen, te weten de Mark en de Aa.

De Mark, of Merk, begint te Koekhoven, een gehucht onder Merksplas, gelegen in 't Kwartier van Turnhout, 't gene daar van den naam voert, en loopt van daar langs Hoogstraten, Meerfel, Strybeek, Galder en Ginneken, door de grootte fluis, in Breda. Deze rivier was eertyds veel wyder en dieper dan die nu is, en wierdt by die van Hoogstraten, van 't Bosch aldaar, beschouwt op de wydte van zeven voeten; van daar tot by den Strywiël, staande op de scheiding van Breda en Hoogstraten, op vier-en-twintig voeten, en van daar nederwaarts hoe langer hoe breeder.

Over de vaart dezer rivier is dikwils verschil ontstaan tusschen de Heeren en Wethouders van Breda en Hoogstraten, en nog laatst, in 't jaar 1550, wanneer 'er geding zynde ontstaan voor den Kancelier en Raden van Brabant te Brussel, by vonnis van den vier-en-twintigsten van Wintermaandt 1554 wierdt gewezen, dat die van Breda voortaan zouden gehouden zyn, in de rivier de Mark alle beletsfel, 't gene de scheepvaart eenigermaten kon hinderen, af te doen, en dienvolgens alle boomen, stonken, paalen en staalen weg te ruimen, en te gedoogen dat een ieder ongemoeit daar op en over mogt vaaren. In 't vervolg van 'tyd is deze rivier boven de Stadt merkelyk verlandt, zoo dat men tegenwoordig naauwelyks met een bevracht schip kan komen tot aan 't Dorp Ginneken, omtrent een half uur van Breda gelegen.

De rivier de Mark de Stadt doorstroomt hebbende, neemt haaren loop nederwaarts voorby ter-Heyden, Zevenbergen, den Oudenbosch en Stant-daarbuiten, alwaar zy haaren naam verandert, en de Barlaak, gemeenlyk de Blaak, wordt genoemd. Van daar verder vloeyende, neemt zy den naam van Appelaar aan, naa 't Diep den Appelaar, 't gene in den jaare 1598 is ingedykt, en loopt voorby Nieuw-Gastel en den Fynaart, in de Dintel, die van daar verder langs Dinteloort of Princelandt stroomende, zich in 't Volkerak ontlafst. Door middel van deze rivier wordt de scheepvaart van Breda naar Holland en Zeeland met veel gemak en geringe kosten bevordert, en de onderlinge koophandel op die wyze aangekweekt.

De Aa, nu Weer of Weegreys, in 't jaar 1273 Weegreesse genaamt, heeft haaren oorsprong uit twee aderen; de eene boven Loenhout, Zuidelyk, en de andere boven Westdoorn, Noordelyk uit de heide komende. Deze rivier loopt van daar door Zundert en Rysbergen, alwaar zy den Kaarschotschen watermolen doet omwenden, en viel voorheen in de Stads Vesten, voornamentlyk dienende om den grooten watermolen te doen maalen: het overige water, 't gene door den watermolen niet kon verzwolgen worden, liep door twee kanaalen, beide nog in wezen, in de Stadt; waar van 't eene, genaamt de Gampelsche Gracht, boven de Tolbrug, en 't andere, de Donk genoemd, beneden de Tolbrug, zich in de Mark ontlafsteden.

De Weerreys of Aa hadt dus geene gemeenschap met de Mark, dan binnen de Stadt door de twee gemelde kanaalen, en 't gene door den watermolen doorging, en mede in de Mark viel. Doch die van de Moer-neering binnen Breda (die voor omtrent hondert en twintig jaaren een vaart hadden gegraven uit de moeren by Zundert, welke voorheen omtrent 't gehucht Over-Aa, een weinig beneden den Kaarschotschen molen, in de Weerreys viel, maar die in 't jaar 1646 langs de Hage wierdt verleydt, en een kwartier uurs boven de Stadt, gelyk nu nog, in de Weerreys valt:) hunne zware Turf-schuiten langs dezelve niet konnende in de Stadt brengen, waren zy genootzaakt, naa dat zy hunne vaart met de Weerreys hadden verenigt, even boven de Stadt een kanaal te graven, gemeenschap hebbende met de rivier de Mark, om hunne schuiten langs dien weg in de Mark, en dus verder in de Stadt te voeren. Doch alzoo dat kanaal aan beide zyden, zoo tegen de Mark als tegen de Weerreys,

reys, eene schutting hadt, bleef de Weerreys altyd, zonder haare wateren met die van de Mark te vermengen, haaren eigen loop behouden tot den jaare 1682, ten tyde der laatste versterking van Breda; wanneer men, onder voorgeven dat door de Weerreys te veel slib en zand in de Vesten wierdt gevoert, goedvondt, den loop welken die rivier van alle oude tyden hadt geheel en al te stoppen, en dien, door 't voorgemelde kanaal, boven de Stadt in de Mark te leiden; zoo dat die twee rivieren, op die wyze te zamengevoegt, en met een zwaren steenen beer van de Stads Vesten gescheiden, door de groote sluis thans in de Stadt stroomen. Door deze afleiding van de Aa zyn deszelfs twee sprankels, de Gampel en de Donk, mede t'eenemaal afgesneden, en krygen 't water alleen door den gewoonen vloed uit de Mark. De Gampelsche Gracht heeft door middel van een sluis in de Stads Vesten, omtrent den Fellen-oort, zyne uitwatering wel behouden, maar de Donk loopt, aan 't einde van den Haagdyk, tegen den wal te niet.

Den loop dezer twee rivieren dus beschouwt hebbende, keeren wy weder tot de beschryving der Stadt Breda. Deze Stadt was in haare eerste omwalling veel nauwer dan zy zich nu vertoont, beslaande alleen den grond van de oude Water-poort af, tot agter 't oude Beggyn-hof, heden nog de binnen-Stadt genaamt, welke van de oude Lombaart- of Eind-poort, tot voorby de oude Gasthuis-poort, met kleine Muuren en Torens is gevest geweest, waar langs men de rivier de Mark met geringe kosten hadt omgeleidt, om tot een graft voor die vesting te strekken: konnende zulks nog eenigzints afgenomen worden uit 't Handvest gegeven by Raso van Gaveren, Heer van Breda, in 't jaar 1290, waarby hy den Poorteren en Lieden van Breda in voorrecht geeft, dat zy mogen nemen Kassey-gelt, ten haaren oorbore, *om de Poort te beteren*:

Proeven
n. 26.

Naa dat Jan van Polanen, Heer van de Leck, de Stadt en 't Landt van Breda, in den jaare 1350, by koop van den Hertog van Brabant hadt verkregen, heeft hy begonnen de Stadt met hooge Muuren en Blokhuizen te besluiten; ten welken einde hy, in 't jaar 1355, den Poorteren 't recht verleende om hunne Accynzen te mogen hoogen en nederzetten, om dat zy *de Poorte zouden vesten en sterken*; welk werk omtrent 't jaar 1410 eerst is voltrokken in een bynaa ronde gedaante, gelyk in de nevenstaande Kaart, geschetst naa die gene welke heden nog op 't Stadhuis wordt bewaart, te zien is. In diervoegen was de Stadt gesterkt met Blokhuizen of Torens met tichelen gedekt (van dewelke heden nog een is overgebleven, namentlyk de Gevangentoren, aan 't einde der Molen-sstraat: en onlangs was 'er nog een in wezen, welke diende voor een Poeder-toren of Kruid-magazyn, staande omtrent de Waterpoort-sstraat op de Stads oude Veste, doch die in 't jaar 1702 is afgebroken, en op wiens grond eenige nieuwe huizen gebouwd zyn.) Verders hadt de Stadt hooge steene Muuren en Poorten, mitsgaders hooge en opgaande aarde Wallen, binnen en buiten de Muuren, met breede Bogen nevens dezelve: zoo dat de breedte der Muuren met de Bogen en Wallen, van de Water-poort af tot het Beggyn-hof, en verder, was van drie roeden.

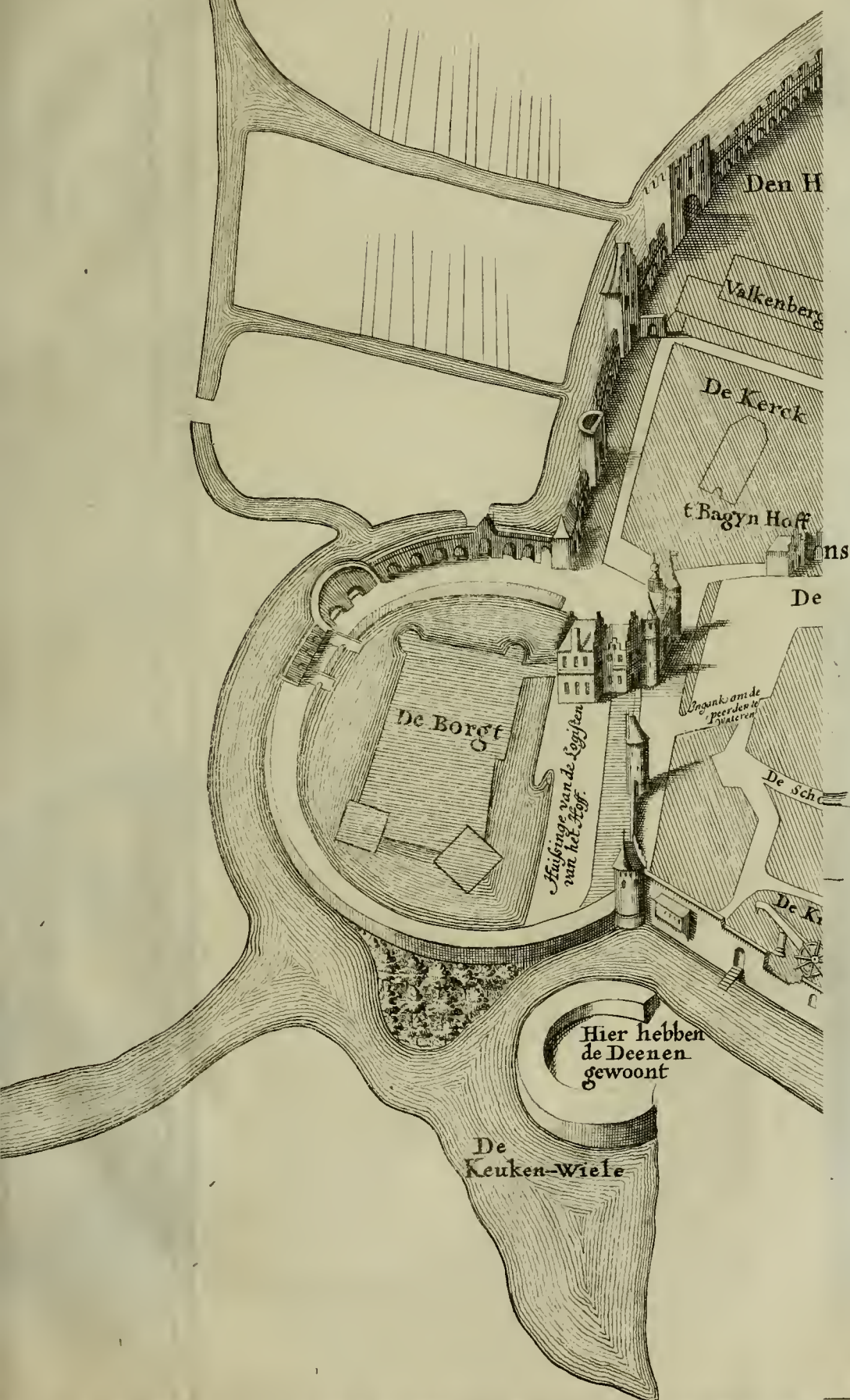
Proeven
n. 48.

De Stadt aldus omvest zynde, hadt drie voorname Poorten; als 1. de Gasthuis-poort, staande alwaar nu de Gasthuis- of Bosch-brug is; 2. de Lombaart- of Eind-poort, ter plaatse alwaar tegenwoordig de Ginnekens-brug is gelegen; 3. de Tolbrug-poort, die naar de Stads zyde eertyds gesterkt was met twee ronde Torens, welkers grondvesten tegenwoordig nog in wezen zyn: mitsgaders nog twee mindere Poorten, de eene aan 't einde der Molen-sstraat, waar door men ging naar het Klooster van St. Katarinen-dal, en van welke men nog heden, in den muur naast de Gevangen-toren, de overblyfzels ziet; en de andere, gestaan hebbende aan 't einde der Waterpoort-sstraat, nu gemeenlyk het Water-sstraatje genaamd, doch niet meer in wezen. Kort daar naa wierden de Bruggen van den Haagdyk over beide de armen van de Aa, namentlyk van St. Meerten aan den Fellen-oort, van Gampel, en van Donk, met Poorten gesloten, en in de Mark, agter den Burgt, een Draai-boom gelegd. In 't opgraven van den dyk aan de rivier de Mark, alwaar in 't jaar 1620 een steene beer wierdt gelegd, zyn nog ontdekt de grondvesten van een oud huisken, waar in de Boomfluiters voormaals heeft gewoont. Boven dien was 'er

nog

B R E D A .
*zoo als die Stadt,
in het Jaar 1350
door Jan van Polanen,
met muuren
en Wallen omringt is.*

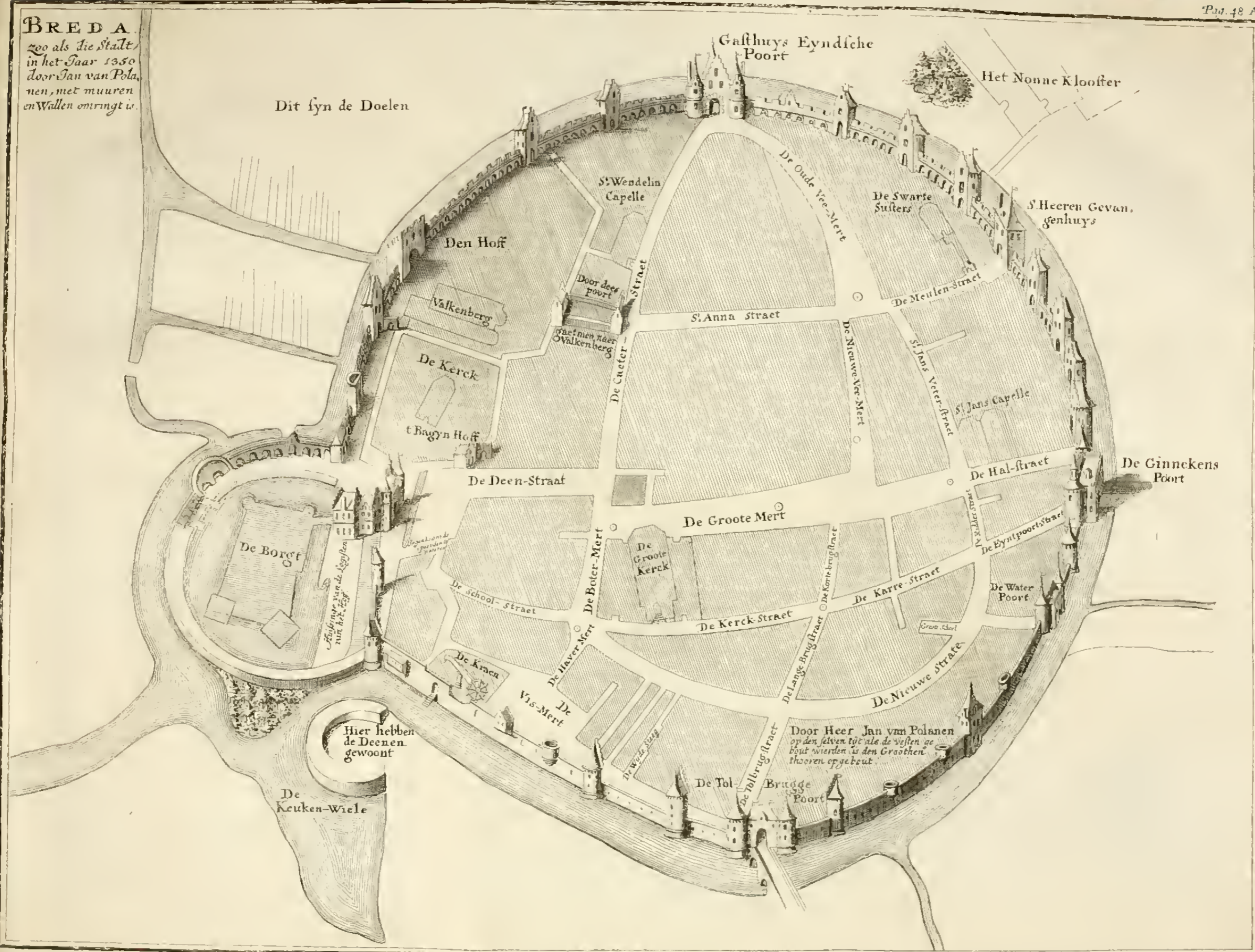
Dit syn de Doelen

BREDA.

zoo als die Stadt
in het Jaar 1350
door Jan van Polanen, met muuren
en Wallen omringt is.

Dit sijn de Doelen

Gasthuys Eyndse Poort

Het Nonne Klooster

S'Wendelin Capelle

De Swarte Sulters

S'Heeren Gevangenhuis

Den Hoff

Valkenberg

De Kerck

t Bagyn Hoff

De Deen-Straat

De Groote Miert

De Borcht

De Grootte Kerk

De Ginnekens Poort

De Hal-straet

De Water Poort

Hier hebben de Deenen gewoont

De Keuken-Wiele

Door Heer Jan van Polanen op den selven tyt als de vesten gebout wierden is den Grootheden thoren opgebout.

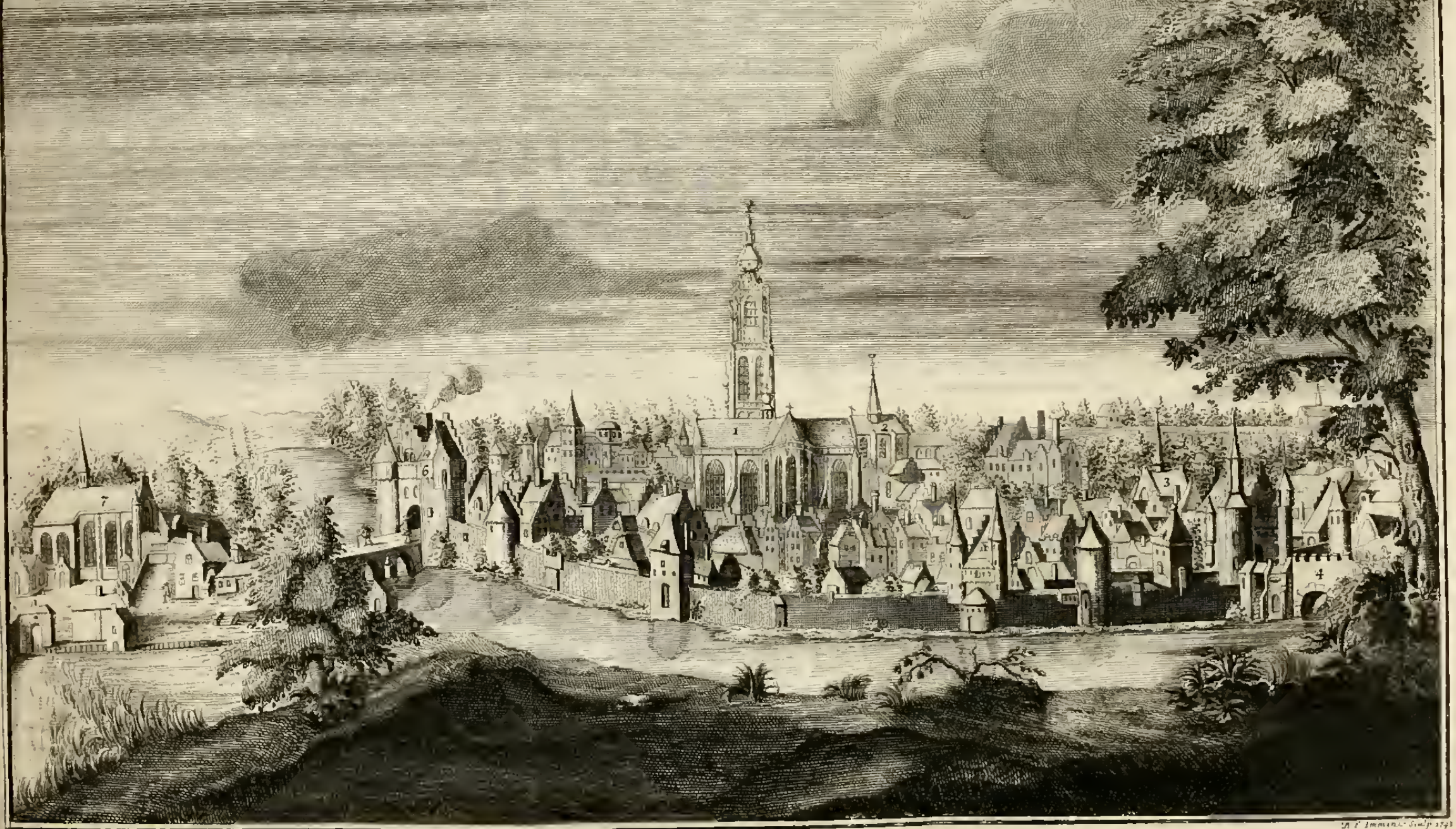
De Tol

Brugge Poort

1. de L. V. Kerk en Toren
 2. Het Begijnhof
 3. de Kapel van St Wendelin
 4. de Gast huys Poort en Brug
 5. de Kapel van St Jan
 6. de Nonnen Poort en Brug
 7. Het Klooster van St Katarina Dal

- 1. De V. Kerk en Tooren
- 2. Het Begynne Hof
- 3. de Kapel van St Wendelin
- 4. de Gast huys Poort en Brug
- 5. de Kapel van St Jan
- 6. de Nonnen Poort en Brug
- 7. Het Klooster van St Katarina Dal

H. de Swart del. 1799

BREDA zoo als die Stadt zig vertoonde omtrent het Jaar 1800.

A. F. Immers sculp. 1793

nog een Poort staande in 't hekelwerk op den Dam aan de groote fluis, agter de Vischmarkt, van welke Poort in de Stads Reekening van 't jaar 1559 wordt gewaagt, mitsgaders de jaarlyksche wedde van den Portier aldaar verantwoort.

Voor de drie gemelde Poorten der Binnen-Stadt zyn van oude tyden af drie Voorsteden geweest, te weten het Gasthuis-einde, het Ginnekens-einde, en de Haagdyk, die van tyd tot tyd aldaar zyn aangelegt en gebouwd. Deze drie Einden meer en meer bewoont en volkryker wordende, zoo hebben de Heeren van Breda gestadig de Borgeren aangezet, om die met wallen en grafsten binnen te sluiten; ten welken einde, in 't jaar 1512, Meerten Thomaszoon van Oelkens-Plaat, een beroemd Landmeeter, naar Breda wierdt ontboden, om te komen overflaan, op wat wyze de nieuwe Omgraving gevoegelykft zoude kunnen ondernomen worden. En naa een ryp overleg en onderzoek der verscheide ontwerpen, is eindelyk de graving der nieuwe Wallen om de Buiten-Stadt begonnen den elfden van Herfitmaandt 1531. De afgebroke huizen, die op de rooying der nieuwe Wallen stonden, en de weggegrave erven zyn van Stads-wegen betaalt, of daar voor renten op het lichaam der Stadt verleden. De Borgeren hebben, tot hulp en vordering van dat werk, veele en verscheide lasten en schoten toegestaan. Die van den Haagdyk gaven in 't byzonder daar toe, gedurende den tyd van zes jaaren, jaarlyks een-hondert en veertig guldens, en die van de Gasthuis- en Ginnekens-einden, ieder een-hondert guldens. Graaf Hendrik, als Heer van Breda, verstrekte in den tyd van vier jaaren, dat de graving duurde, jaarlyks zes-hondert guldens; en de Dorpen der Baanderye gaven insgelyks tot dat einde, in agt paayen, negen duizent guldens.

Naa dat de nieuwe Vesten waren voltrokken, heeft men in 't jaar 1536 begonnen de oude Muuren, Torens en Poorten af te breken, waar mede men vier jaaren is bezig geweest, en zyn de erven der Binnen-wallen ten behoeven der Stadt verkogt, of in erf-cyns uitgegeven; ten welken einde de Burgemeesteren den grond der gemelde Wallen en Binnen-vesten hadden doen meeten, om aan een ieder zoo veel erf, als agter derzelve huizen of erffenissen was gelegen, of by koop of op cyns te kunnen vergunnen. De nieuwe Gasthuis- of Bosch-poort, met deszelfs Bruggen, is aangelegt in het jaar 1537, de nieuwe Ginnekens-poort in 't jaar 1538, en de nieuwe Haagdyksche-poort in 't jaar 1546. Middelerwyl wierdt in 't jaar 1542 een begin gemaakt met het planten der Olme heesters op de Wallen.

De Stadt dus, door die nieuwe Omwalling, met de Buiten-einden vereenigt zynde, is in dien staat gebleven, uitgezondert eenige kleine veranderingen en verbeteringen in 't begin der Nederlandsche Beroertens daar aan gedaan, tot den jaare 1578, wanneer men begon dezelve merkelyk te versterken en met Bolwerken te omringen; ten welken einde de Magistraat de volgende Afkondiging liet doen.

„ Alfoe van weghen syne Ex^{tie} en der Stadt van Breda besloten is sekere
 „ nyeuwe Bolwercken te maecten, ende dese Stadt te fortificeren, soe men daer
 „ af alreede in dwerck is: Soe wort van sHeeren ende der Stadt Breda geor-
 „ donneert ende bevolen, Dat alle de ghene die onder de vyer gehoude Ven-
 „ delen syn, ende voorts alle andere die onder deselve Vendelen nyet en syn,
 „ tsy man oft vrou, gheestelyck oft wereltlick, oudt oft jong, nyemant
 „ bynnen dese Stadt uytgescheyden, schuldich fullen syn in persoene aen de
 „ Bolwercken voirsz: daer hen dat gewesen sal worden, te comen wercken,
 „ oft yemanden boven de xv jaeren oudt ende daer toe bequaem fynde te
 „ seynden, met halve Vendelen teffens, sinorgens precife ten acht uren met
 „ dlyuden van de poortclocke, ende daer te blyven tot elf uren toe, ende naer
 „ noen precife wederom met dlyuden van de voirsz: clocke ten een ure, ende
 „ daer te blyven tot savonts dat men de poortclocke luyt, sonder voor de ge-
 „ paste uren, tot dat men gelycker hant met 't Vendelafgaet, te vertrecken, op te
 „ pene van een Str. telcke reyfe, soe wel naer noen als voor noen, ende soe wel
 „ die voor de ure vertreckt als die na de ure compt, te verbeuren, tot des Rots
 „ behoef daer onder die Defaillant behoirt, ende daerenboven noch enen dach
 „ te moeten wercken: mer soe wye absent sal blyven, sal daer mede telcke

„ reyse, foe wel voor noen als na noen, verbeuren vyer Strs. eens, oock tot
 „ behoef als voir, wel verstaende dat de ghene die onder de Vendelen voirsz.
 „ nyet en fyn, by de vyer Corporalen van deselve Vendelen onder wyens
 „ wycken sy gefeten fyn, geordonneert sal worden, om by hen te weten met
 „ welcke Corporaelschappen en onder wat Rot elck schuldich sal fyn opt werck
 „ voirsz. te comen ende te wercken. Aldus gepubliceert op ten yersten dach
 „ in Meerte anno xv^c Lxxvij. „

Om welke kosten goed te maaken, men genootzaakt was eenen buitenge-
 woonen hondersten Penning om te slaan, mitsgaders op allerlei waaren en
 koopmanschappen, buiten de Stadt gevoert wordende, eene nieuwe Be-
 lasting te stellen. Naaderhant heeft Prins Maurits, in 't jaar 1622, de Vesting-
 werken der Stadt insgelyks zeer vermeerdert, en daar aan gebragt nog vyf
 groote Hoornwerken; als een voor de Gasthuis-poort, een voor de Ginnekens-
 poort, een voor het Bolwerk agter het oude Klooster, een voor de Haagdyk-
 sche-poort, en een voor het Kasteel.

In dier voegen zyn de gemelde Werken, zoo onder de Spaansche als de
 Staatsche regeering gebleven, tot dat eindelyk Willem de III. Prins van
 Oranje, Heer van Breda, in 't jaar 1682, de oude Vestingwerken geheel en
 al heeft doen ter nederwerpen, en de Stadt op eene gantsch andere wyze doen
 versterken, in die gedaante waar in men die nu ziet, en gelyk die hier ne-
 vens verbeelt staat. Ter uitvoering van dat gewichtig werk deed de Prins
 een groot getal krygsbenden rondom de Stadt het veld betrekken, die alle
 in den arbeid aan de Vesten wierden gebruikt, tot welkers vordering de
 Stadt en 't Landt van Breda drie-en-zeventig duizent guldens verstrekten. By
 deze nieuwe Omwalling zyn de drie Stads-poorten eenigzints verplaatst, en voor
 ieder derzelve een ruime Wapen-plaats gemaakt. Ter zelve tyd wierdt mede
 aan de Haven nog een kleine Poort gebouwd, alleen voor de voetgangers,
 om langs de rivier de Mark, alwaar men te voren met eën schuit wierdt
 overgehaalt, den vryen uitgang te hebben. Dit Poortje, gemeenlyk het Wa-
 ter-poortje genaamt, moet niet vermengt worden met de oude Water-poort,
 die eertyts ten einde der Waterpoort-sstraat, aan de Stads oude Vesten stont.

De Stadt op de gemelde wyze vergroot en gesterkt zynde, heeft in haaren
 omtrek omtrent vyf duizent schreeden, en begrypt in zich meer dan vyftien-
 hondert huizen, behalven de Barakken, welke van wegen het gemeene Landt,
 tot huisvesting van het krygsvolk, daar in gebouwd zyn. Zy heeft drie
 voorname Markt-plaatsen; de Groote Markt, gelegen in 't midden der Stadt,
 welke van eene aanzienelyke lengte en breedte is, en waar op zeven voorname
 Straten uitkomen, de Vee-markt, en de Haver-markt; mitsgaders omtrent
 vyftig, zoo groote als kleine, Straten, namentlyk:

In de Binnen-Stadt:

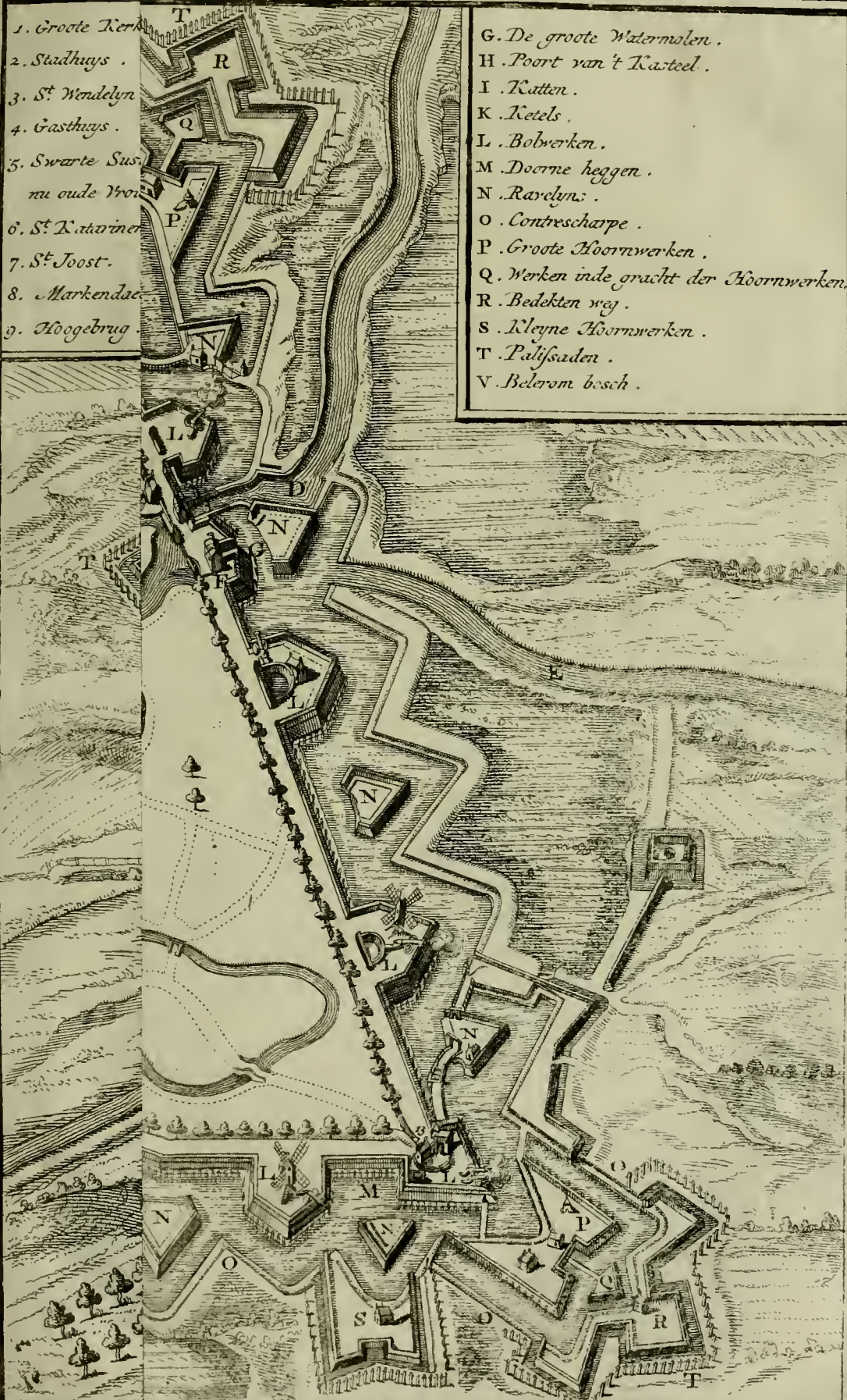
De Kater-sstraat,
 St. Anne-sstraat,
 Gasthuis-sstraat,
 Veemarkt-sstraat,
 St. Jans- of Veter-sstraat,
 Molen-sstraat,
 Hal-sstraat,
 Oude Hout-markt,
 Nieuwe Hout-markt,
 Eindpoort-sstraat,
 Ridder-sstraat,
 Kar-sstraat,
 Kerk-sstraat,
 Korte Brug-sstraat,

Lange Brug-sstraat,
 Tolbrug-sstraat,
 Steenbrug- of Nieuw-sstraat,
 Waterpoort-sstraat
 Oude Vest,
 Visscher-sstraat,
 Visschmarkt-sstraat,
 De Haven, of oude Kaay,
 Kraan-sstraat,
 Cingel-sstraat,
 School-sstraat,
 Reiger-sstraat, of Kerkenhuiskens,
 Kasteels Plein.

versterkt in het Jaar 1622.

1. Grooten Kerk
2. Stadhuis
3. St. Wendelyn
4. Gasthuys
5. Swarte Sus
nu oude Vro
6. St. Katerinen
7. St. Joost
8. Markendae
9. Hoogbrug

- G. De groote Watermolen.
- H. Poort van 't Kasteel.
- I. Katten.
- K. Ketels.
- L. Bobwerken.
- M. Doorne heggen.
- N. Ravelyn.
- O. Contrescharpe.
- P. Grooten Hoornwerken.
- Q. Werken inde gracht der Hoornwerken.
- R. Bedekten wey.
- S. Kleyne Hoornwerken.
- T. Palissaden.
- V. Belerom bosch.

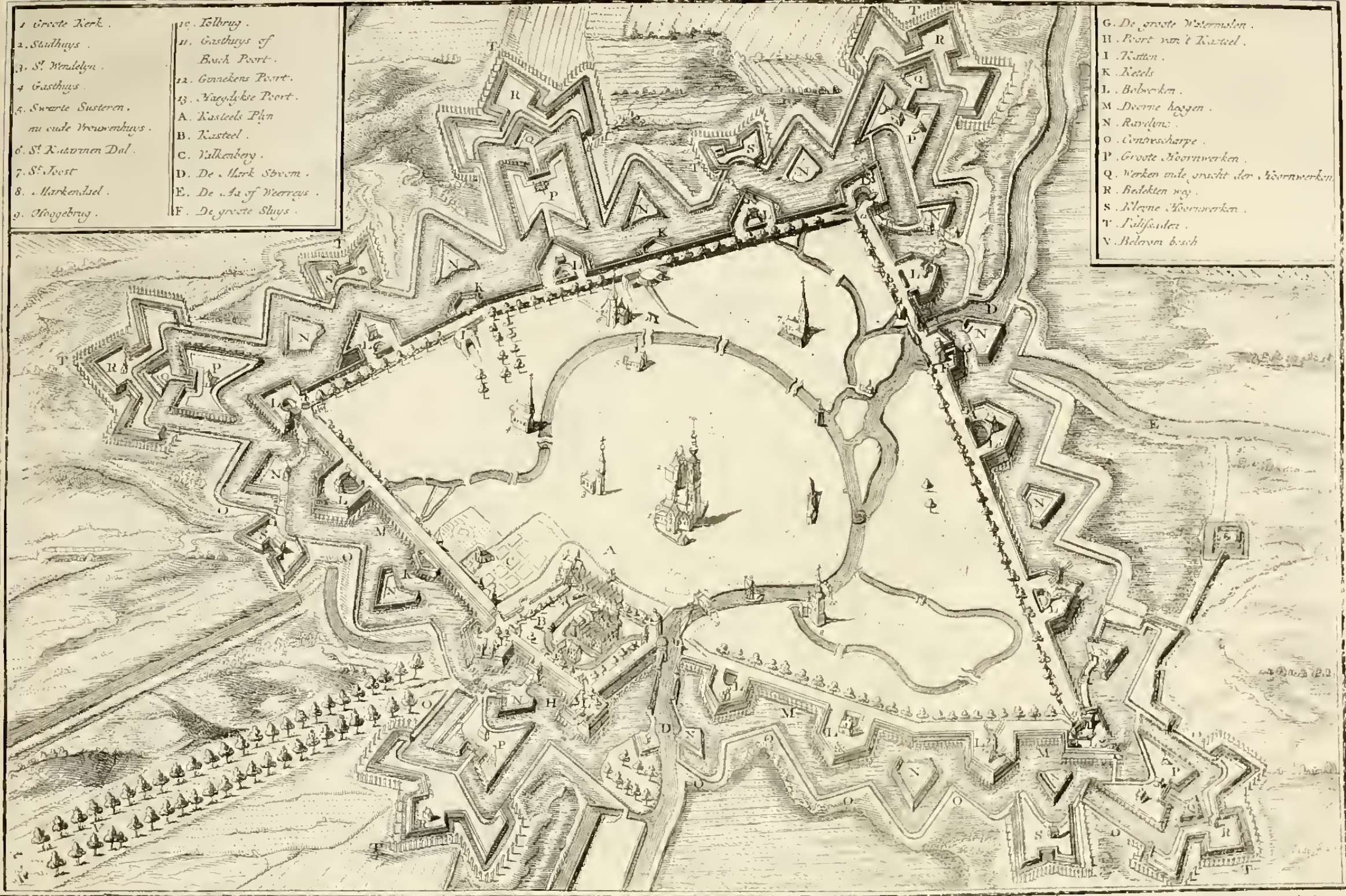

BREDA, door PRINS MAURITS met nieuwe Vesting werken gesterkt in het jaar 1622.

Pag 50

1. Grootte Kerk.	10. Tolbrug.
2. Sathuys.	11. Gasthuys of
Bosch Poort.
3. St. Wendelyn.	12. Genaekens Poort.
4. Gasthuys.	13. Vaeglycke Poort.
5. Swarte Susteren,
nu oude Vrouwenhuys.	A. Kasteels Plein
6. St. Katherina Dal.	B. Kasteel.
7. St. Joost	C. Valkenbey.
8. Markendael.	D. De Mark Strom.
9. Slaggebrug.	E. De Sa of Weerays.
	F. De groote Sluys.

G. De groote Watermolen.
H. Poort van 't Kasteel.
I. Katten.
K. Keetels
L. Bobbeken.
M. Doerne hoozen.
N. Ravdyn.
O. Centrescharpe.
P. Grootte Hoornwerken.
Q. Werken inde vrucht der Hoornwerken.
R. Bedekten weg.
S. Kleine Hoornwerken.
T. Salfsdule.
V. Belevon bosch

1. Het Kasteel.
2. Valkenberg.
3. Stadhuys.
4. Grootte Kerk.
5. Fransche Kerk.
6. Begyn Hof.
7. Markendaal.
8. St. Joost.
9. Nieuwevelt.
10. Het oude Kloos.
11. Oude Vrouwen Hof.
12. Weeshuys.
13. Militaire Hoofst.
14. Tuckthuys.
15. Arm Kinderhuys.
16. Gasthuys.
17. Vleysch hal.
18. Gouvernement.
19. Vis markt.
20. Water straet.
21. St. Anne straet.
22. Vee markt.
23. Gasthuys straet.
24. St. Jans of Veete.

Steenweg naar de ...

Weg naar Ieteroyze

GROENDT
der
B R

48. Doel straet.
49. Bouwery straet.
50. Pasbaan.
51. Keyser straet.
52. Vingerhoet straet.
53. Akker straet.
54. Hooge Barakken.
55. Ginnekens eynde.
56. Zwaan straet.
57. Bleyk straet.
58. Haag dyk.
59. Rosemaryn straet.
60. Gampel straet.
61. Gampelse Barakken.
62. Fellen Oort.
63. Donk straet.
64. In Vlaanderen.
65. Zout straet.
66. Nieuwe of Prince Kaay.

B. F. Immink sculp. 1743

A. Bolwerk. H. Ginnekenspoorts Bolwerk. I. Noort Bolwerk.
 K. Gasthuys. Waterpoort. R. Boschpoort of Gasthuys eyndsche Poort.
 S. Ginneke. Ruyterrye. Z. Grootte Sluys.

- 1. Nieuw Kasteel.
- 2. Valkenberg
- 3. Stadhuis
- 4. Groot Kerk
- 5. Franjische Kerk
- 6. Beegjen Tref
- 7. Markensaal
- 8. St. Joost
- 9. Tennevelt
- 10. Nieuw oude Klooster.
- 11. Oude Vrouwen Sluis
- 12. Washuis
- 13. Militaire Hoofdwacht
- 14. Luchthuis
- 15. Arm Kinderhuys
- 16. Gasthuys
- 17. Vleysch hal
- 18. Gouvernemente
- 19. Vis markt
- 20. Kater straat
- 21. St. Lane straat
- 22. Vee markt
- 23. Gasthuys straat
- 24. St. Jans of Vosterstraat
- 25. M. Jansstraat
- 26. Valftraet
- 27. Oude Woutmarkt
- 28. Nieuwe Woutmarkt
- 29. Eyndpoort straat
- 30. Ruller straat
- 31. Karstraat
- 32. Kerkstraat
- 33. Kortebrug straat
- 34. Langedbrug straat
- 35. Tolbrug straat
- 36. Nieuw straat
- 37. Waterpoort straat
- 38. Oude Vest
- 39. Visscher straat
- 40. Vischmarkt straat
- 41. Haven of Oude Kruis
- 42. Kraan straat
- 43. Vangel straat
- 44. School straat
- 45. Kerken huiskens of Regerstraat
- 46. Kasteels pleyn
- 47. Gasthuys eynde

- 48. Dool straat
- 49. Bouwery straat
- 50. Puckwin
- 51. Keyser straat
- 52. Vingerhoet straat
- 53. Akker straat
- 54. Nieuwe Banniken
- 55. Gennkens eynde
- 56. Zwaan straat
- 57. Bleek straat
- 58. Slang dyk
- 59. Koninginrijn straat
- 60. Gampel straat
- 61. Gampel Barakken
- 62. Fellen Cort
- 63. Donk straat
- 64. In Waaieren
- 65. Zout straat
- 66. Nieuw of Prince Kruis

GRONDT TEKENING
der Stadt
B R E D A.

A. Bolwerk van Backaf. B. Duyshuys. C. Muisvelt. D. Bospoorts Bolwerk. E. Prins. Maurits. F. Martin. G. Jussan. H. Gennkenspoorts Bolwerk. I. Voort. Bolwerk.
K. Gasthuys Yelden. L. Watermolens Bolwerk. M. Holland. N. Prince Bolwerk. O. Princesse Bolwerk. P. Tennemar. Q. Waterpoort. R. Boschpoort of Gasthuys eyndische Poort.
S. Gennkens poort. T. Hagedukse of. Intwepsche poort. V. Kroonhuysgezynen. W. Arsenden. X. Katten. Y. Stullen voor de Ruyterve. Z. Grootte Sluis.

J. F. L. van der ... 1701

In de Buiten-Stadt:

Gasthuis einde,
Doel-straat,
Bouwerye-straat,
Pasbaan,
Nonnenveldt,
Keyzer-straat,
Vingerhoet-straat,
Akker-straat,
Hooge Barakken,
Ginnekens einde,
Zwaan-straat,

Bleik-straat,
Haagdyk,
Rozemaryn-straat,
Gampel-straat,
Gampelsche Barakken,
Fellen Oort,
Donk-straat,
In Vlaanderen, enz.
Zout-straat,
Nieuwe- of Prince-Kaay.

Verscheide dezer Straaten, voornamentlyk de Kater-straat, Visscher-straat, Nieuw-straat en andere, waren voormaals, byzonder ten tyde als de Graven van Nassau, Heeren van Breda, hunne vaste woonplaats aldaar hielden, met veele groote Edellieden huizen verciert, te weten die van Elderen of Renesse, Assendelft, Brecht, Hocrom of du Blioul, Conroy, Masschereel, Gruter, Waalwyk, Wessel, Wardenburg, Wyngaarden, Bruheze, Steelant, Pigghen, Montens, Haansberg, en meer andere. Onder deze munteden boven alle uit de huizen van Elderen, Assendelft en Brecht, welke deswegen verdienen wat nader beschouwt te worden.

Het huis van Renesse, mede genaamt van Elderen, gebouwd door de Heeren van dien naam, stont aan de Noord-zyde der Reiger-straat: het zelve was zeer oud, en wierdt omtrent den jaare 1500 bezeten by Fredrik van Renesse, Heer van Many en Mal, Drossaart der Stadt en Lande van Breda. Dit huis was voormaals het grootste en aanzienlykste gebouw der Stadt, en besloeg den gantschen grond, beginnende van de West-zyde van 't Hof van Holland, tot voorby de Herberg de drie Morianen. Doch in latere tyden is het zelve, by de erfgenamen van het Huis van Elderen, verkogt, en daar naa tot zes byzondere wooningen verordent, welke thans nog uitmaaken 't grootste gedeelte van de Noord-zyde der Reiger-straat.

Het huis van Assendelft, een der oudste Ridder-huizen van Breda, met eenen uitstekenden toren, staande aan de West-zyde der Steenbrug- of Nieuw-straat, wierdt omtrent 't jaar 1540 bezeten by Heer Klaas van Assendelft, Ridder, Schoutet van Breda: welke huizinge, met deszelfs groote erven, naderhand by de erfgenamen van den Heer van Kralingen, in 't jaar 1626, is verkogt aan de Paters Minder-broeders, die dezelve, met toestemming van den Magistraat, in 't begin des jaars 1631, hebben gesticht tot een Konvent van die Orden. Maar de gemelde Minder-broeders, naa 't herwinnen der Stadt in 't jaar 1637, volgens de Verdrag-punten, genootzaakt zynde hun Klooster te verlaten, hebben 't zelve, met toestemming der Overheden, weder verkogt. Het voorgemelde huis bestaat thans in drie byzondere wooningen, wordende de eene bezeten by den Advocaat Mr. Jan Cheeuws, de andere by den Rentmeester van 's Heeren Domeinen, Karel van Naarssen, en de derde by den Schepen Jan Waalwyk.

Het huis van Brecht, een schoon en sterk gebouw, staande aan de Noord-zyde van de Cingel-straat, en strekkende agter tot aan de Vesten van 't Kasteel, is mede zeer oud, en omtrent de dertiende Eeuw reeds bekend geweest. Het tegenwoordig huis is in 't jaar 1525 gebouwd door Godevaart van Brecht, Ridder, Heer van Duffen en Baillieriën; van wiens erfgenamen het naamaals, by koop als anderzints, aan verscheide byzondere eigenaaren gekomen zynde, thans wordt bezeten by den Oversten Lt. Michiel Samuël Mestral.

De overige Adelyke woonhuizen zyn meest alle, in den grooten brandt van 't jaar 1534, door de vlamme vernielt, doch naderhand weder herbouwd, en in 't vervolg van tyden door voorname luiden bezeten en bewoont geweest.

Het Stadhuis.

Aan de Ooft-zyde der Groote Markt heeft van alle oude tyden geftaan 't Raadhuis der Stadt Breda, zonder dat men weet op wat tyd, of door wien 't zelve gebouwd is; hoewel men uit eenige oude gedenkftukken genoegzaam kan afnemen, dat het door de eerste Heeren van Breda moet geficht zyn. Dit oude Stadhuis is, op den drie-en-twintigften van Hooimaandt 1534, met 't grootft en 't beft gedeelte der Stadt, door de vlamme verteert.

Het tegenwoordig Raadhuis is, kort naa den brandt, op de oude grondflagen in der haaft weder opgebouwd. Het hadt voormaals van binnen die gedaante niet waar in men het heden ziet, zynde 't zelve toenmaals onderscheiden in hooge en benede-vertrekken. Het hoog gedeelte befloeg de gantsche linker zyde van 't gebouw, en daar in de Voor-zaal, de Vierfchaar, de oude Schepenen-kamer, nu de Secretarye, de Griffie enz. Het beneden vertrek aan de rechter zyde, gemeenlyk 't kleine Raadhuis of Vogelfank genaamt, was met 'den grond der Groote Markt gelyk, doch is in latere tyden verhoogt, en met 't ander getimmerte geëffent zynde, gefchikt tot de vergaderplaatsen van den Magiftraat en andere Collegien.

De Voorgevel heeft niets zonderlings om aan te merken, verbeeldende alleen een oud gebouw, 't gene de Overheden, door de volgende oorlogen en ongelukken des tyds, verhindert zyn geweest in een beteren ftant te brengen. Echter heeft men naamaals de binnen-vertrekken merkelyk verandert, en op de agter-plaats een zeer fchoone Zaal, met nog eenige vertrekken voor den Concierge, de Stads Bibliotheek en andere doen bouwen.

Boven de Voor-zaal van 't Stadhuis is een zeer ruim en aanzienelyk vertrek, 't gene thans gebruikt wordt by 't Gilde der Schutteren, de Kolveniers genaamt, tot 't houden hunner gewoone vergaderingen. Van deze en andere kameren zal vervolgens, onder 't X^{de} Hoofstuk van 't tweede Boek, naader en breeder gehandelt worden.

Tot de gemeene maaltyden, die voorheen by de Stadt wierden gegeven, was nog een byzonder huis, gewoonlyk het Teir-huis genaamt, 't gene agter den toren ftont, ter plaats alwaar nu 't Haverloopen uithangt, en naderhant verplaatst is in 't huis de Noort, 't welk, met het daar agter fttaande Kaats-fpel, in 't jaar 1536 van Stads-wegen verkogt is.

De Vleefch-hal.

Aan de West-zyde der Groote Markt, tuffchen de Korte Brug-ftraat en de Ridder-ftraat, ziet men de Vleefch-hal, een zeer groot en fterk gebouw, zynen uitgang hebbende in de Kard-ftraat. Dezelve is in 't jaar 1613 eerst gebouwd, in plaats van de oude Halle, die voorheen aan 't einde der Hal-ftraat ftont, en die naaderhant tot een Zaai-hal is verordent, gelyk hier naa breeder zal gemeld worden. De Voorgevel is van een tamelyke Bouw-orden, en de Poort van den ingang vry aanzienelyk. Boven deze Halle hebben de Schutters van den Voetboog, of van St. Joris, in de Stads Schriften gemeenlyk de *oude Schutten* genaamt, een kamer, die by den Magiftraat aan hen is vergunt tot het houden hunner onderlinge byeenkomsten.

Het Gouvernement.

Van de Groote Markt Noordwaarts afgaande komt met op het Kasteels Plein (oudtyds de Deene-ftraat genaamt, naa de Deenen of Normannen, die daar by het Slot Brunenheim gebouwd hadden) een zeer ruime en aangename wandel-plaats, met linde-boomen beplant, uitzicht hebbende op 't Kasteel en den tuin van Valkenberg; aan welkers Westelyke zyde zich opdoet de woonplaats der Stadvoogden van Breda, gemeenlyk het Gouvernement genaamt. In voorige tyden hielden de Stadvoogden hun gewoon verblyf op het Kasteel, alwaar hen, zoo door de Princen van Oranje, als ten tyde der Spaanfche regeering,

ring, een bekwame wooning wierdt vergunt. Doch Justinus van Nassau, natuurlyke zoon van Willem den I. Prins van Oranje, de Stadvoogdye van Breda in 't jaar 1606 hebbende bekomen, heeft kort daar naa omtrent 't Kasteel eenige erven gekogt, en op derzelve grond een treffelyk gebouw gestelt, alwaar hy vervolgens, tot den jaare 1625, zyn verblyf heeft gehouden. In 't vervolg van tyd, naa de herwinning van Breda in 't jaar 1637, hebben de Stadvoogden geene vaste wooning gehad, doch op den dertienden van Slagtmaandt 1680, is het gemeld huis by den Raad van State, van Willem-Hendrik Graaf van Hoorn, en deszelfs gemalinne Vrouw Anna van Nassau, vbor negen duizent zeven-hondert vyf-en-zeventig guldens gekogt, en voor 't toekomende geschikt tot eene vaste en gestadige woonplaats der gemelde Stadvoogden. Men ziet nog heden de wapens van den gemelden Justinus en deszelfs huisvrouw Anna van Merode boven de Poort in steen gehouwen staan. Het huis zelf is een zwaar en sterk gebouw, voorzien met veele fraaye vertrekken, en zeer bekwam om een talryk gezin te kunnen huisvesten. Aan de overzyde van het Plein zyn de stallingen en koets-huizen, en agter dezelve heeft men een aangenamen tuin.

De Haven, Visch-markt, Waage, Kraan, enz.

Van 't Kasteels Plein gaat men door de Cingel-sstraat naar de Haven, welke door de rivier de Mark, vereenigt met de Aa of Weerreys, binnen de Stadt wordt gemaakt, en van eene aanmerkelyke lengte en breedte is, aan beide zyden verciert zynde van eene schoone Kade met linde-boomen beplant. Voorheen was de grond aan wederzyde der Haven onbetimmert, en strekte zich ten Oosten, binnen de Stadt, uit tot aan de Visscher-sstraat, welke den naam heeft ontleent van de Visschers die in overoude tyden hen alhier nedersloegen, en het eerste beginsel aan de Stadt hebben gegeven; en ten Westen, buiten de Stadt, tot aan 't laage Landt, 't gene telkens by een hooge vloed wierdt overstroomt.

Naaderhant vindt men, en het blykt ook uit de Stads oudste Reekeningen, dat tusschen de Visch-markt en de Tolbrug veele scheeps-timmerwerven zyn geweest, die in 't vervolg van tyden, naa dat de Haagdyk met de andere buiten-einden in 't jaar 1531, door de nieuwe omgraving der Wallen, binnen de Stadt was gesloten, plaats hebben gemaakt voor een reye fraaye huizen, welke omtrent dien tyd aldaar gebouwd zyn. In 't jaar 1552 heeft men, langs de Oostzyde van de Haven, begonnen eene Kade van blaauwen steen, daar toe van Namen aangevoert, uit het water op te metselen, die in 't jaar 1563 eerst is voltrokken, en gemeenlyk de Oude Kade wordt genoemd. En naadien de West-zyde mede van tyd tot tyd wierdt verhoogt, en met huizen betimmert, zoo vondt men goed aldaar insgelyks eene nieuwe Kade te bouwen, welke in 't jaar 1613, ten tyde van Philips-Willem Prins van Oranje, Heer van Breda, is voltooit, en deswegen den naam voert van de Nieuwe of Prince-Kade.

Over deze Haven leggen twee steene Bruggen, de Tolbrug en de Nieuwe of Hooge Brug. De Tolbrug, van ouds met twee torens aan de Stads zyde gestekt, is een werk van eene hooge oudheid, en reeds over veele eeuwen gebouwd geweest. Aan deze Brug wierdt eertyts 's Heeren Tol ontfangen van de schepen die hooger de Mark opvoeren naar Hoogstraten. Op St. Leenaarts-avondt 1530 is deze Brug door een grooten vloed, welke een gedeelte der Stadt overstroomde, ingestort, doch kort daar naa weder opgebouwd. De Nieuwe of Hooge Brug is aangelegt omtrent het jaar 1550, en in den jaare 1698 t'eenemaal vernieuwt, bestaande uit drie zware bogen, met eene wyde opening in 't midden, geschikt tot de doorvaart der schepen, welke opening met een dubbelde Valbrug wordt gesloten. Behalven deze twee, zyn 'er binnen de Stadt nog verscheide andere steene Bruggen over beide de rivieren, of derzelve armen, van tyd tot tyd gebouwd: te weten over de Mark, de Ginnekens- of Lombaart-brug, de Keyzers-brug, de Nonnen-brug, de Gasthuis- of Bosch-brug, de Doel-brug en de Steen-brug; en over de Aa, de St. Meertens-brug, de Gampel-brug, de Donk-brug en de Brug by Markendale.

Aan de Ooft-zyde van de Haven, by de Hooge Brug, ziet men de Vifch-markt, alwaar de Zee-vifch wordt afgeflagen en verkogt, welke omtrent 't jaar 1500 aldaar is gebouwd, op den grond van een gedeelte van 't huis van ouds het Paradys genaamt, 't gene in den jaare 1492 te dien einde van Stads-wegen is gekogt. In 't jaar 1554 wierdt het Int-huisje daar by getimmert, 't gene thans meeft gebruikt wordt by het Gilde der binnen-Voerlieden.

Omtrent 't jaar 1490 heeft de Magiftraat mede verfcheide Erven gekogt, zoo van Willem Egels als van Kerzyn Zeemants, en dezelve doen effenen en flegten tot een bekwam Plein, waar op naamaals de Kraan is gebouwd. Aan dit Plein staat de Stads Waage, waarfchynlyk in den jaare 1355 eerft getimmert; want Jan van Polanen, Heer van de Leck en Breda, geeft op den zevenden van Herffftmaandt van dat jaar aan de Stadt de Waage, *om die by baaren Eedt te verwaren ter Poorten behoef en tot der Koopluiden behoef.* Het tegenwoordig gebouw, 't gene niets merkwaardig behelst, is in 't jaar 1659 aangelegt. Het boven-vertrek is door de Overheid vergunt aan de Schutters van den Ed. Handboog, of van St. Sebastiaan, tot het houden hunner gewoone vergaderingen.

By de oude Vifch-markt, onder welke benaming de gantsche ftreek, daar nu de Kraan, de Waage en de Vifch-markt gebouwd zyn, eertyts wierdt begrepen, was voormaals de Koren-markt gelegen, van dewelke reeds in 't jaar 1355 wordt gewag gemaakt. Hier omtrent moet mede geftaan hebben de oude Halle, welke door Jan van Polanen, Heer van de Leck en Breda, op den zevenden van Herffftmaandt 1355, aan de Stadt is vergunt, volgens de belending in den Brief vervat, in dier voegen dat die gelegen was *by der Coerenmarkt, alreucst Jorys erve, dye menheit Matthys die Smit, aan die Oeffside, en Jans Coninx erve was aen die Noertside, en aen die Suytside en aen die Westside ftreckende neffens die Strate.* Naa de nieuwe omgraving der Wallen in 't jaar 1531, by 't verleggen der Haven en 't wegruimen der Vesten en Poorten die by en omtrent de Vifch-markt voormaals geweest waren, is die Halle, naa alle waarfchynlykheid, mede afgebroken, immers vindt men 'er naaderhant niet meer van gewaagt; en zedert dien tyd hebben de Dekens en Gezworens van den Wollen-werke, of van de Laken-hal, welke, volgens de voorgemelde vergunning, hunne Rechtbank op die Halle hielden, ook hunne vergadering op het Stadhuis gehouden.

De Latynfche School.

In de Steenbrug- of Nieuw-ftraat, heeft van oude tyden af geftaan de Latynfche School, zynde een zeer oud gebouw van weinig aanzien. Men weet niet op wat tyd, of door wien dezelve is geficht; alleen vindt men, dat ze voor 't jaar 1500 reeds moet ingeftelt zyn geweest, want omtrent dien tyd befpeurt men uit de Stads oudfte Schriften, dat door den Magiftraat tot Rector dier Schoole is benoemt Jacobus Zevitius, toenmaals Bestierder der Latynfche Schoole te Hoogftraten. Deze School is verdeelt in drie byzondere Claffen, door een Rector en een Conrector bedient wordende. Het opperbestier derzelve staat aan eenige Leden van den Magiftraat, die jaarlyks daar toe verkoren worden, en by dewelke gemeenlyk de oudfte Predikant der Nederduitsche Hervormde Gemeinte wordt gevoegt: dezelve zyn voor den jaare 1742.

Mr. Andreas de Bons.
Dr. Paulus Snellen.
Dr. Jan George van Son.

Thomas Ernst van Goor.
Mr. Sebast: Jan van Meyers.
D. Samuel Hoeffft, *SS. Tb. Dr.*

Het Tuchthuis.

Aan 't einde der Ooft-zyde van de Hal-ftraat, ftont eertyts de oude Vleefch-hal, waar van die ftraat nog heden den naam voert. Men vindt van dezelve omtrent 't jaar 1490 reeds gewag gemaakt, wanneer ze belendt wordt, ten Westen van 't huis toenmaals bezeten werdende by Heer Willem van Gaal-

Gaallen, eerst Kanonnik, en naaderhand Deken van 't Kapittel te Breda, 't gene in 't jaar 1639 is bekeert tot een Arm-kinderhuis. Naa de verplaatsing dezer Vleesch-halle op de Grootte Markt, is dit gebouw, in 't jaar 1613, verordent tot een Zaai-hal, welk handwerk te dien tyd binnen Breda in een grooten opgang was. Maar naa het verval dier neeringe, bleef de Zaai-hal buiten eenig merkelyk gebruik tot den jaare 1707, wanneer by de Regeerders der Stadt en Lande van Breda wierdt besloten, om, volgens het Oetroy hen by de Algemeene Staten verleent, binnen de Stadt Breda op te richten een Rasp- en Tuchthuis, ter beteugeling van Dieven en Vagebonden, mitsgaders van ondeugende en lichtvaardige Vrouwlieden; welke heilzame instelling ook in dat zelfde jaar wierdt volvoert, en de gemelde Zaai-hal, met nog een gedeelte der nevensstaande huizinge, op gemeene kosten, gebouwd en verordent tot een Tuchthuis. Wat nu de regeering en 't bestier van 't gemelde Huis aangaat; zulks zal men ten vollen kunnen zien uit 't volgend Reglement.

Oetroy van 't Tuchthuis der Stadt en Lande van BREDA.

„ De Staten Generaal der Vereenigde Nederlanden, Allen den genen, die
 „ dezen zullen zien, ofte hooren lezen, Salut, Doen te weten, dat Wy ont-
 „ fangen hebben de ootmoedige Supplicatie, aan Ons gepræsenteert uit de
 „ naam ende van wegen Drossard, Burgermeesteren en Schepenen der Stadt,
 „ mitsgaders Officieren en Regenten der Vryheden en Dorpen van de Ba-
 „ ronnye van Breda, inhoudende, hoe dat zy, tot beteugeling van Dieven,
 „ Vagabonden en Bedelaars, die tropswys en gewapender hand langs het
 „ Land lopen, tot groote schade van de Ingezetenen ten platten lande, die
 „ gedwongen werden alles te geven wat van haar geëischt werdt, ende
 „ by weigeringe, bevreest waren afgebrand ende t'eenemaal geruïneert te
 „ zullen werden, genegen zouden wezen op te rechten een Rasp- ofte Tuchthuis;
 „ Verzoekende, dat Wy haar te dien einde zouden willen verleenen Acte
 „ van Approbatie ende Oetroy tot het oprechten van het voorsz. Tuchthuis,
 „ volgens het Reglement hier naa volgende geïnferreert.

Reglement voor het Rasp- ende Tuchthuis der Stadt en Baronnye van BREDA.

I.

„ Over het welk, eerstelyk, zullen werden gestelt twee Regenten van
 „ de Stadt, ende drie van de Baronnye, mitsgaders nog twee Regentinnen-
 „ Moeders van deze Stadt, zullende die Regenten voornoemt respectieve ree-
 „ keninge doen van hun bewind alle jaaren, 'smaandags voor den Vasten,
 „ ten overstaan ende voor den Stadhouder met de Commissarissen en Sche-
 „ penen dezer Stede in der tyd, ende die van de Baronnye, welke bui-
 „ ten afgelegde of aangevangene administratie van den voorsz. Huize, haare
 „ rouleerende en gewoonlyke Commissaris-tour hebben van de Baronnye
 „ voorgemelt; ende zal de regeering ten dezen zynen aanvang nemen, on-
 „ der den Oetroye van Haare Hoog Mogentheden, met den dag van 't ver-
 „ leenen van 't zelve.

II.

„ Zullen in denzelven Huize worden gebragt alle alzulke Delinquanten, als
 „ by de Heeren van de Wet, daar toe gequalificeert, zullen werden geoor-
 „ deelt voor zekeren tyd in dien te mogen werden geconfineert, gelyk mede
 „ daar inne zullen werden gerecipieert alle Vagabonden, Landlopers en
 „ Vreemdelingen, gezond lyfs zynde, ende met bedelen of anderzints, in
 „ de Steden of ten platten lande onder de Baronnye, quaad of overlafst doen-
 „ de, alvorens door de Magiftraten, des geregtigt, wezende geëxamineert,
 „ en vervolgens de plano gedisponceert, of dusdanige, en hoe lange zy in den
 „ con-

„ confinemente zullen verblyven; zullende ook alle die zelve voorfz. by de
 „ Magistraten in de Baronnye niet gequalificeert om dien aangaande te dispo-
 „ neren, præparatorie werden ondervraagt ende gehoord, omme consecutive-
 „ lyk door de Wet van de Stadt te wezen geoordeelt, gelyk boven gemeld.

III.

„ Gelyk mede daar inne zullen werden ontfangen Hoeren, geabandon-
 „ neerde en andere roekelozen, zoo Vrouwen als Mans, oude en jonge per-
 „ foneu, mitfgaders Quistgoeden, en die van quade huishoudinge zyn, alle die
 „ niet alleen wegens de voorfz. hunne eigene quade gangen, maar ook die
 „ alzoo, met julte en gefundeerde redenen haarer Vrienden, worden aange-
 „ geven.

IV.

„ Indien men bevindt, dat in den Huize door dusdanige Geconfineerden
 „ was gebroken van importantie, of dat zy andere grove Crimens hadden ge-
 „ pleegt, dat alsdan by de Regenten den Officier zal worden kenniffe ge-
 „ geven, op dat die van den Gerechte daar over, naar merite en bevind,
 „ zouden kunnen ftraf exerceren.

V.

„ Dat de Tuchtelingen vechterye, difobediëntie, luiheid of andere ongere-
 „ geltheden plegende en begaande aan iemand der Suppoosten van den Hui-
 „ ze, of onder hen zelfs, zullen, naar merite van dien, ter discretie van de
 „ Regenten, mogen werden geftraft, met touw-, met flok-, of met roede-
 „ flagen, aan een geeffel-paal of blok daar toe opgereg; of ook, naa dat
 „ het hoog loopt ende verre gaat, dat men dezelve zal vermogen te fteilen
 „ te water en te brood, in eenen hoek van een kelder eenige dagen opgeflo-
 „ ten, ja zelfs dat zulke zullen mogen werden gefteft op eenen roofter van
 „ fcherpe eyken ribben, mede daar toe in een kelder gemaakt, zoo lange,
 „ ende ter tyd en wyle toe, dat genoegzaam vermurwt, beteringe beloven en-
 „ de mede bewyzen.

VI.

„ Dat verder binnen denzelven Huize zullen worden gefteft een deugt-
 „ faam en vroom Binne-Vader en Moeder, die, met een goed en trouw
 „ Knecht en Meid, de Tuchtelingen en Geconfineerden behoorlyk zullen op-
 „ passen, dienen ende bezorgen, ende daar voor flichtelyke Gebeden doen
 „ des morgens ende des avonds, tuffchen tyd ook acht gevende, dat voor
 „ ende naa den eeten behoorlyk werde gebeden, ende dat daarenboven de
 „ voornoemde Vader en Moeder des Zondags, en op andere hooge vast-
 „ geftefte ende geordonneerde Bede-dagen, in aanhoor van dezelve, zullen
 „ lezen ende doen flichtelyke vermaningen en predikationen.

VII.

„ De Tuchtelingen ende Geconfineerden zullen, naar hunne bequaamheid,
 „ zoo men bevindt, kaarden, fpijnen, of anderen gepermitteerden arbeid
 „ en werk doen, omme daar uit, zoo veel mogelyk, te kunnen hebben
 „ nodig onderhoud, als volgt.

VIII.

„ Zondag of Feest-dagen, gezouten of gekookt Vleefch of Spek, Boonen,
 „ Kool ende een ftuk Roggenbrood van ruim een vierdeel pond, 's avonds
 „ Karenmelk met Haverkort, en twee fueden Roggenbrood met Boter of Kaas.

IX. 's Maan-

IX.

„ 's Maandags 's morgens twee stukken Brood met Boter of Kaas, s'middags graauwe Erweten met vet en azyn, en twee stukken, als 's morgens;
 „ 's avonds een pint Karenmelk met Roggenbrood gekookt, en twee stukken,
 „ als voren.

X.

„ Dingsdags 's morgens als voren; 's middags witte Erweten met falie gekookt, ut supra.

XI.

„ 's Woensdags 's morgens, ut supra; 's middags Potje-beuling met vet daar over, en twee stukken Brood met Boter of Kaas; 's avonds een pint Karenmelk met Havergort, en een dubbeld stuk als voren.

XII.

„ Donderdags 's morgens, als voren; 's middags Stokvis met weinig boter, met een vierendeel Brood met Boter of Kaas; 's avonds Karenmelk, als voren.

XIII.

„ Vrydags als Dingsdags.

XIV.

„ Zaturdags 's morgens, als voren; 's middags een pint Karenmelk met Havergort; 's avonds als 's Maandags.

XV.

„ Den Drank zal zyn voor yder des daags anderhalve kanne Bier, van een gulde tien stuivers de ton, behalven op Feest- en drie Kermis-dagen, wanneer zy een anderhalve kanne Bier zullen hebben, van zes guldens de ton.

XVI.

„ Zullen ook werden verzorgt van een Bultzak met twee dekens, benefens klederen tot nooddruft, alles, naar opkomende goeden of dieren tyd, te verminderen of vermeerderen, en by de respectieve Regenten, naar voorvallende gelegenheid van zugt of ziekten der Tuchtelingen en Geconfineerden te reguleren.

„ Welk Reglement voorz: , naa alvorens daar op ingenomen te hebben de Advisen, zoo van den Raadt van State als van den Raadt van Brabant, Wy hebben geaprobeert ende geconfirmeert, gelyk Wy 't zelve in alle zyne Articulen approberen en confirmeren mits dezen; mits dat de onkosten zullen moeten werden gedragen voor een derde by de Stadt, en voor twee derde by de Baronnye van Breda; ende dat de Regenten van het voorz. Rasp- of Tuchthuis niet aanspreekelyk of schuldig zullen zyn, indien iemand van de Tuchtelingen, willende uitbreeken gewapender hand, en in 't opposeren tegens de Regenten van 't voorz. Tuchthuis of haare Bedienden, tot haare verweeringe wierde gekwetst, en daar van mogte komen te overlyden. Confenterende en Octroyerende dienvolgende aan de voorgemelde Supplianten, het voorz. Rasp- of Tuchthuis te mogen oprechten op het Reglement hier voren geïnserceert: Lastende ende beve-

„ lende voorts allen ende eenen iegelyken dien het aangaan mag , de Sup-
 „ plianten het volkomen effect van deze Onze Approbatie ende Oſtroy te
 „ doen ende te laten genieten ; want Wy zulks bevonden hebben tot geruſt-
 „ heid ende ſecuriteit van de goede Ingezetenen , ende tot inteugeling van de
 „ kwade en ondeugende Menſchen , dienſtig en nootzaakelyk te wezen. Ge-
 „ geven in den Hage , onder 't Cachet van den Staat , de Paraphure van den Heer
 „ Præſiderende in Onze Vergaderinge , en de Signature van Onzen Griffier ,
 „ op den twaalfden January zeventien-hondert zeven.

(Was gearapheert ,)

F. B. van REEDE.

(Onder ſtont ,)

Ter Ordonnantie van de hooggemelde
 Heeren Staten Generaal ,

(En was geteekent ,)

F. FAGEL.

Op dit Tuchthuis hoort men den vermaarden Dichter Pieter Nuyts , dus zingen :

Pæna feros , Tigresque domat , tumidoſque Leones.

*Hier ſtraft men na verdiens , de Boosheên , de cuveladden ,
 En alles , wat de ruſt van Stadt en Landt beroert.
 Hier brengt men weer te recht , door ſtrengheid en genade ,
 't Geen wierdt , door wangedrag , van 't ſpoor der deugd vervoert.
 Het oeffenen van ſtraf en tucht dempt ſnoode zeden ,
 En baart de Veiligheid van Liedén , Landen , Steden.*

Gevangen-Huizen.

Binnen de Stadt Breda zyn nog twee byzondere Gevangen-huizen : het een , ſtaande aan 't einde der Molen-ſtraat op de Oude Veſt , is nog de eenige overgebleve Toren waar mede de Oude Stadt in 't jaar 1350 , door Jan van Polanen , Heer van de Leck en Breda , is begonnen omveſt en geſterkt te worden. Deeze' Gevangentoren behoort aan den Heer van Breda , en wordt bewoont by een Cipier , door den Droſſaart aangeſtelt wordende. Op denzelfden worden in hegtenis geſtelt allé de Misdadigen , die , zoo in de Stadt als in 't Landt van Breda , uitgenomen Ooſterhout en Roſendaal , worden gevat , en voor de Schepenen van Breda te recht geſtelt. Het ander , zynde een fraay en ſterk Gebouw , wierdt op 't bevel der Algemeene Staten , in 't jaar 1684 , aan 't einde der Gampelsche Barakken , omtrent de Haagdyksche-poort , geſticht , en verordent tot eené' Gevangenis voor de Bezetting en 't verder Krygsvolk zich binnen de Stadt ophoudende. In 't zelve heeft de Geweldige-Provooft , die by den Raad van State wordt benoemt , zyne huisveſting.

De Gaſtbuis-Velden met de Tuighuizen , enz.

Niet verre van daar , tuſſchen de Haagdyksche- en Ginnekens-poorten , tegen de Wal , ziet men een zeer ruim vierkant Plein , omringt met een dubbelde reye van olme- en linde-boomen , gemeenlyk de Gaſtbuis-Velden genaamt , om dat de grond toebehoort aan 't Gaſthuis van Breda , welke by de laaſte Omwalling der Stadt , in 't jaar 1682 , op 't bevel van den Raad van Sta-

State is ingenomen, en tot een Wapen-plaats gemaakt, waar op de Bezetting thans nog jaarlyks in den krygshandel wordt geoeffent. Aan de Ooft-zyde van dit Plein, op den linker oever der rivier de Mark, staan twee groote Tuighuizen, welke aldaar in 't jaar 1682 zyn gebouwd, en waar in 't nodig Geschut en 't verder Oorlogs-tuig van 't gemeene Landt wordt bewaart: Aan de West-zyde staan mede twee zware Gebouwen, zynde het eene een groot en sterk Kruid-magazyn; aldaar in 't jaar 1699 gestelt; en het ander, 't Laboratorium of 't Werkhuis der Bus-schieters, waar in alle soorten van-Krygs-vierwerken bereidt worden.

De groote Water-molen en Sluis.

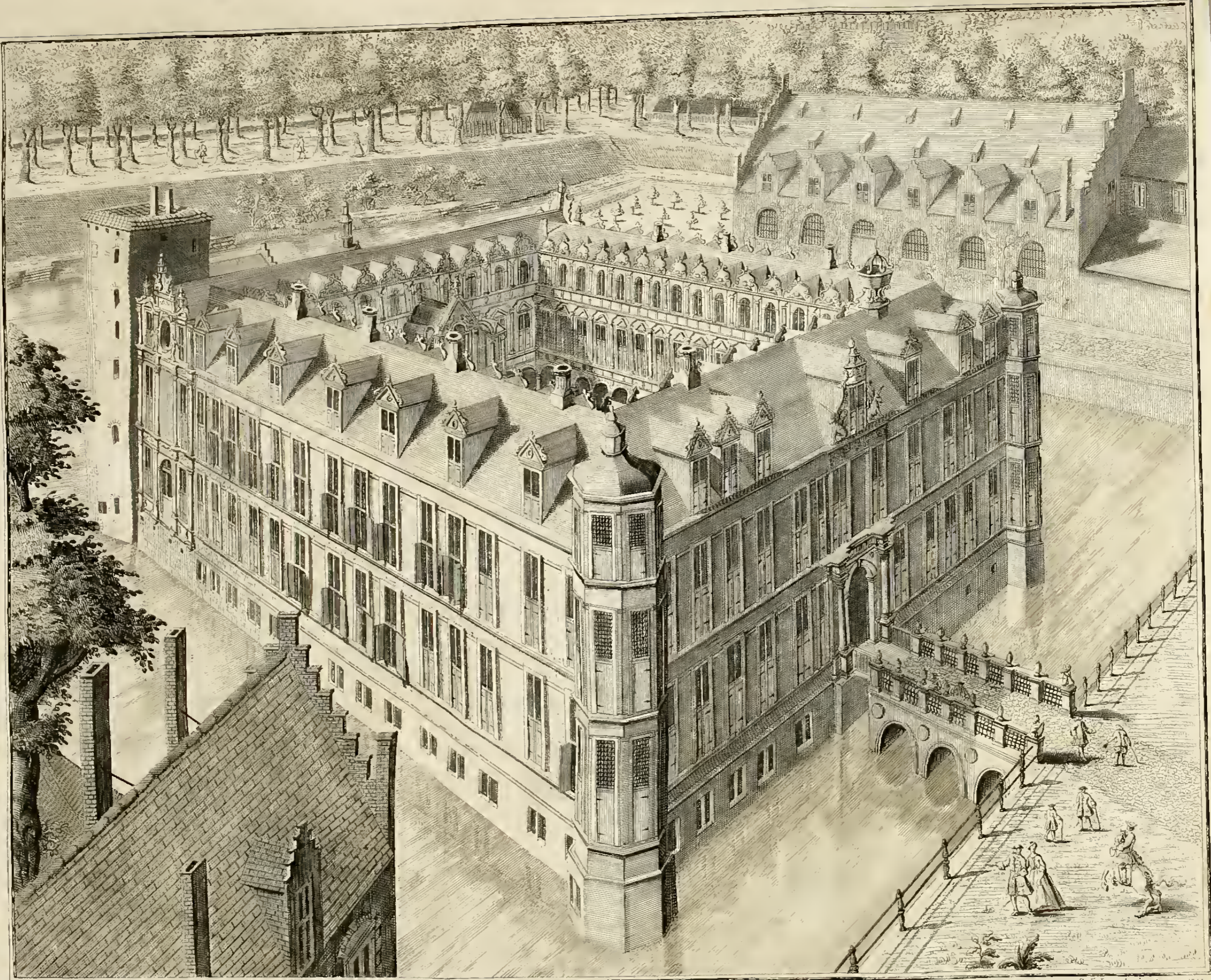
By dit voorgemeld Plein is, in 't jaar 1543, ten tyde van Reynier Prins van Oranje, Heer van Breda, begonnen gebouwd te worden de groote Water-molen, wiens gelyk in de Nederlanden niet wordt gevonden. Dezelve bestaat uit vier molens, gaande met drie paar Steenen, behelzende, binnen de muuren, de lengte van een-hondert en tien, en de breedte van veertig voeten. Het onderste gedeelte is van witten arduin-steen opgemesfelt, en heeft boven de molens vier verdiepingen, en drie byzondere zolders, elk ter lengte en breedte voor gemeld, als mede verscheide kamers en andere gemakken, tot gebruik en gerief der Molenaaren, en der genen die daar verders woonachtig zyn. Voor dat de Huizinge en 't Molenwerk wierdt gemaakt, was men afgesproken, dat de Heer van Breda zoude bekostigen al 't gene tot de Molens en 't Molen-werk nodig was, en de Stadt 't gene tot derzelve Blok-huis en sterkte behoorde. Deez' Molen maalde voorheen alleen op 't water der rivier de Aa of Weerreys, doch nu, naa de vereeniging van de Mark en Aa buiten de Stadt, op 't water dier twee rivieren. Aan de Ooft-zyde van de gemelde Water-molen, in den Wal, legt de groote Sluis, welke voormaals twee bogen hadt, ieder breedt negentien voeten, doch die in 't jaar 1700 ingestort zynde, weder is herbouwd, alleen met eene opening ter breedte van omtrent agtien voeten. Door middel van deze Sluis kan men, in tyd van nood, 't water der twee buiten de Stadt vereenigde rivieren, de Mark en Aa, schielyk doen steigeren, en 't gantsch omleggend Landt overstromen.

De Stadt Breda voert in haar Wapen drie zilvere St. Andries Kruiffen op een rood Velt, in die gedaante als hier voor staat afgebeeldt. Door wien of op wat tyd dat Wapen aan die Stadt is gegeven, kan men met gene zekerheid bepalen; hoewel het, naar alle waarfchynlykheid, zeer oud moet wezen, want men vindt reeds de drie Kruiffen verbeeldt op 't Zegel, waar mede 't groot Voorrecht, by Heer Hendrik den III. aan die van Breda in 't jaar 1252 verleent, bezegelt is. Het is echter te vermoeden, dat de meefte Steden en Plaatsen onder 't Graaffchap van Stryen behoort hebbende, tot eene eeuwige gedachtenis van den ouden stonk waar uit zy voortgesproten waren, met eenige verandering hebben aangenomen de Wapenen van Stryen, bestaande in drie roode St. Andries Kruiffen op een goudt Velt; en dat Breda uit dien hoofde voert drie zilvere Kruiffen op een rood Velt: Bergen-op-Zoom mede drie zilvere Kruiffen op een rood Velt, met een groen heuveltje daar onder: de Niervaart of de Klundert, drie goude Kruiffen op een zwart Velt: Zevenbergen, drie roode Kruiffen op een goudt Velt: Almonde drie goude Kruiffen op een zwart Schilt: Dubbelmonde, drie zwarte Kruiffen op een zilver Velt: Driemylen, drie zilvere Kruiffen op een zwart Velt: Wioldrecht, drie zilvere Kruiffen op een blaauw Velt: Willemstadt, in 't onderste kwartier, drie roode Kruiffen op een zilver Velt; en Dinteloort, of Princelandt, drie zilvere Kruiffen op een rood Velt, met een Post-horen in 't midden.

Het Kasteel.

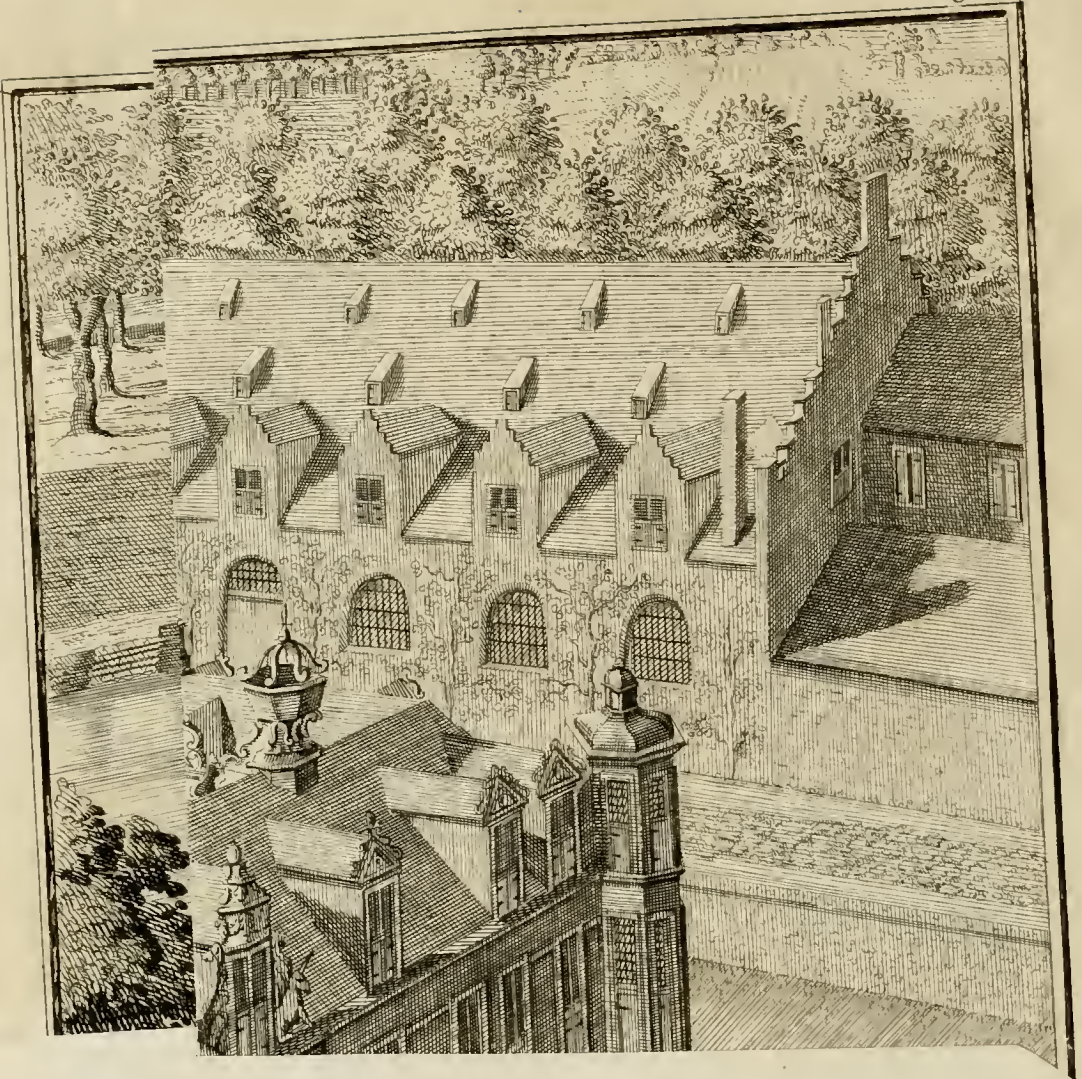
Gedurende 't verblyf der Deenen of Normannen te Breda, hebben de Heeren van Breda waarschynlyk hunne woonstede gehouden te Zundert op 't Huis te Laar, 't gene nog eenigzints is af te nemen uit den Sticht-Brief van Thoor, van den jaare 992, over welken, onder meer anderen, mede als getuige heeft gestaan G. de Zundert, dien Vrouw Hilfondis Gravin van Stryen aldaar haaren Kastelein noemt: maar naa dat Hendrik Heer van Breda 't Kasteel,

P. J. Swart del.

Hof des Prinzen van Oranje te Breda.

B. K. Jansz. fecit. 1743.

Proeven
n. 4.

Huis te ... te nemen uit den Sticht-brief van Thoor, van den jaare 992, over welken, onder meer anderen, mede als getuige heeft gestaan G. de Zundert, dien Vrouw Hilfondis Gravin van Stryen aldaar haaren Kastelein noemt: maar naa dat Hendrik Heer van Breda 't Kasteel,

steel, 't gene voormaals by de gemelde Deenen omtrent de rivier de Mark was gebouwd, in 't jaar 1124 hadt ingenomen, en deszelfs Torens en Sterkten ter neder geworpen, hebben zyue nakomelingen hun hof op den Burgt gehouden; naa welken Burgt, Bruneshem genaamt, eenige jongere zoonen der Heeren van Breda, en laatst nog Arnout van Loven, by 't leven van zynen broeder Heer Hendrik van Herftal, den naam gevoert hebben: en zomwylen ook wel op 't Slot te Scoten, 't gene voornamentlyk blykt by den uitersten wil, door Hendrik den III. Heer van Breda, in 't jaar 1246. gemaakt, waar by hy eenige voordeelen vergunt aan de Kapellanye in zyn huis te Scoten, onder beding, dat als hy of zyne nakomelingen hun verblyf aldaar niet hielden, de Kapellaan gehouden zoude zyn den dienst in de Parochie-Kerk te doen.

Proeven
n. 13.

Dit Slot plag te leggen binnen de Wal en Gracht van 't tegenwoordig Kasteel, ter plaatse daar 't Reiger-bosch, 't gene gedurende de belegering van 't jaar 1624 by die van de Stadt is afgehouden, gestaan heeft, en waar van, omtrent een eeuw geleden, nog overig waren de grondpalen van de Brug, nevens de rivier de Mark, en eene diepte, toenmaals genaamt de Kokenwiel, en by 't gemeld Bosch de grontvesten der vervalde muuren, die eenigen tyd te voren, in 't verleggen der Haven, waren afgebroken.

Recueil van
Haver-
mans.

Jan van Polanen, Heer van de Leck, een ryk en machtig Heer, de Stadt en 't Landt van Breda van den Hertog van Brabant by koop hebbende verkregen, heeft den ouden Burgt omver geworpen, en daar omtrent in 't jaar 1350 begonnen een ander Kasteel te bouwen, 't gene in den jaare 1362 eerst voltooit is, en waar van men heden nog een vierkanten hoek-toren, met een stuk van 't oud gebouw, by de Kapelle van 't Kasteel ziet staan.

Het nieuw Kasteel of 't binnenste Hof, 't gene het Donjon genaamt wordt, en met eene byzondere gracht omwatert is, heeft Hendrik Graaf van Nassau, Heer van Breda, begonnen te timmeren in 't jaar 1536, onder 't bestier van den beruchten Italiaanschen Bouwmeester Bologne, die een groot gedeelte van 't zelve, namentlyk alle de Gebouwen en Vertrekken aan de rechter zyde van den ingang, met de groote Zaal, nog voor 't overlyden van dien Graaf, voorgevallen den zevenden van Wynmaandt 1538, heeft voltooit. Reynier Prins van Oranje, Graaf van Nassau, heeft naa zyns vaders dood den bouw merkelyk gevordert; doch naa zyn ontydig sneuvelen is dat werk, eerst om de minderjaargheid van Willem den I. Prins van Oranje, en vervolgens wegens den langdurigen oorlog en wisselvalligen stant der Stadt van Breda, gantsch onvolmaakt blyven leggen, tot dat eindelyk Willem de III. Prins van Oranje, naamaals Koning van Groot-Brittanje, 't overig gedeelte aan de linker zyde van den ingang, door den vermaarden Bouwmeester Romans, naa 't bewerp van den ouden bouw, heeft doen optimmeren, onder wiens opzicht 't zelve ook in den jaare 1696 t'eenemaal is voltrokken. Een kostelyk en uitmuntend Paleis, wiens gelyk in de Nederlanden niet wordt gevonden, en 't gene deswegens waardig is wat nader beschouwt te worden.

Van 't buitenste Plein, gemeenlyk 't Kasteels Plein genaamt, komt men langs een Brug, leggende over de gracht welke 't Kasteel van de Stadt scheidt, door eene zeer fraaye Poort, die met veel Lof- en Beeldwerk, als mede met de Wapens van Keizer Karel den V., van Hendrik Graaf van Nassau, en van zyne gemalin Claude de Chalons, Princesse van Oranje, verciert is, op een zeer groot Voor-plein, met linde-boomen beplant; van waar men ter linker hand over een steene Brug, bezet met de Wapens van Reynier, Willem, Philips-Willem en Maurits, Princen van Oranje, gaat naar de Poort van 't Binnen-Kasteel; boven welke Poort men in de voorgevel ziet een ruime Nisse, voormaals verordent om daar in 't Stantbeeldt van Graaf Hendrik te plaatsen, waar boven men deszelfs Wapen, en daar onder deszelfs voornaam HENRICUS in gulde letteren, nog tegenwoordig ziet: hier door gegaan zynde, komt men op een vierkante Binnen-plaats, lang hondert zeven-en-dertig, en breedt twee-en-negentig voeten, omringt van eene ope Galderye, welke tien voeten breedt, en ondersteunt is door blaauwe arduin-steene Pylaren van de Dorische Bouw-orden, tusschen welkers kapiteelen veele Hoofstukken van Roomsche Keizers, als mede van Grieksche en Romeinsche Krygshelden

helden en Wysgeeren, op de wyze van Medaillons, geplaatst zyn. Onder deze Galderye wierdt nog onlangs tot eene gedachtenis bewaart de vergulde wagen, waar mede Prins Willem de I., twaalf jaaren oud zynde, op den zesden van Herfstmaandt 1544, in de Nederlanden gekomen is.

Aan 't einde van deze Plaats, recht over de Poort van den ingang, ziet men een heerlyken Trap, mede van blaauwen arduin-steen zeer konstig gemaakt, throons-gewyze overdekt, en met verscheide Pylaaren van de bovengemelde Orden ondersteunt, mitsgaders met veele Beelden, Wapens en Lofwerk verciert; langs welke men door verscheide wegen opklimt in een zeer groote en ruime Zaal, geheel op Pylaaren geveest, die de gantsche agter-zyde van 't Kasteel beslaat, en hondert zes-en-zestig voeten lang, en negen-en-dertig voeten breedt is: uit 't midden dezer Zaale gaat men neder in de Kapel, door Prins Reynier gebouwd, welke Anna van Egmont Gravin van Buuren, eerste gemalin van Prins Willem den I., door Gregorius Silvius, Bisschop van Ragusa, Vicaris van Robert van Bergen Bisschop van Luyk, heeft doen inwyden met een Outaar, ter eeren van Godt Almachtig, van de H. Maagd Maria, en van alle de Heiligen; waar van 't Stichting-feeft zoude invallen op den dag van Maria-Hemelvaart.

Van deze Zaal gaat men verders door twee groote opflaande deuren in eene Galderye, die, even als beneden, de gantsche Binnen-plaats omringt, insgelyks ondersteunt van blaauwe arduin-steene Pylaaren van de Ionische Orden, welke omtrent een derde in den muur gevat zyn, en tusschen welke men de vensters geplaatst heeft. Agter deze Galderyen, zoo boven als beneden, heeft men een menigte van prachtige Vertrekken, waar in, onder andere cieraden, uitmunten de zeer kostbare en konstig met goud en zyde doorweve Tapyten, verbeeldende de oude Graven en Gravinnen van Nassau, als mede de Princen en Princesen van Oranje, Heeren en Vrouwen van Breda, alle bynaa levens grootte, te paard zittende.

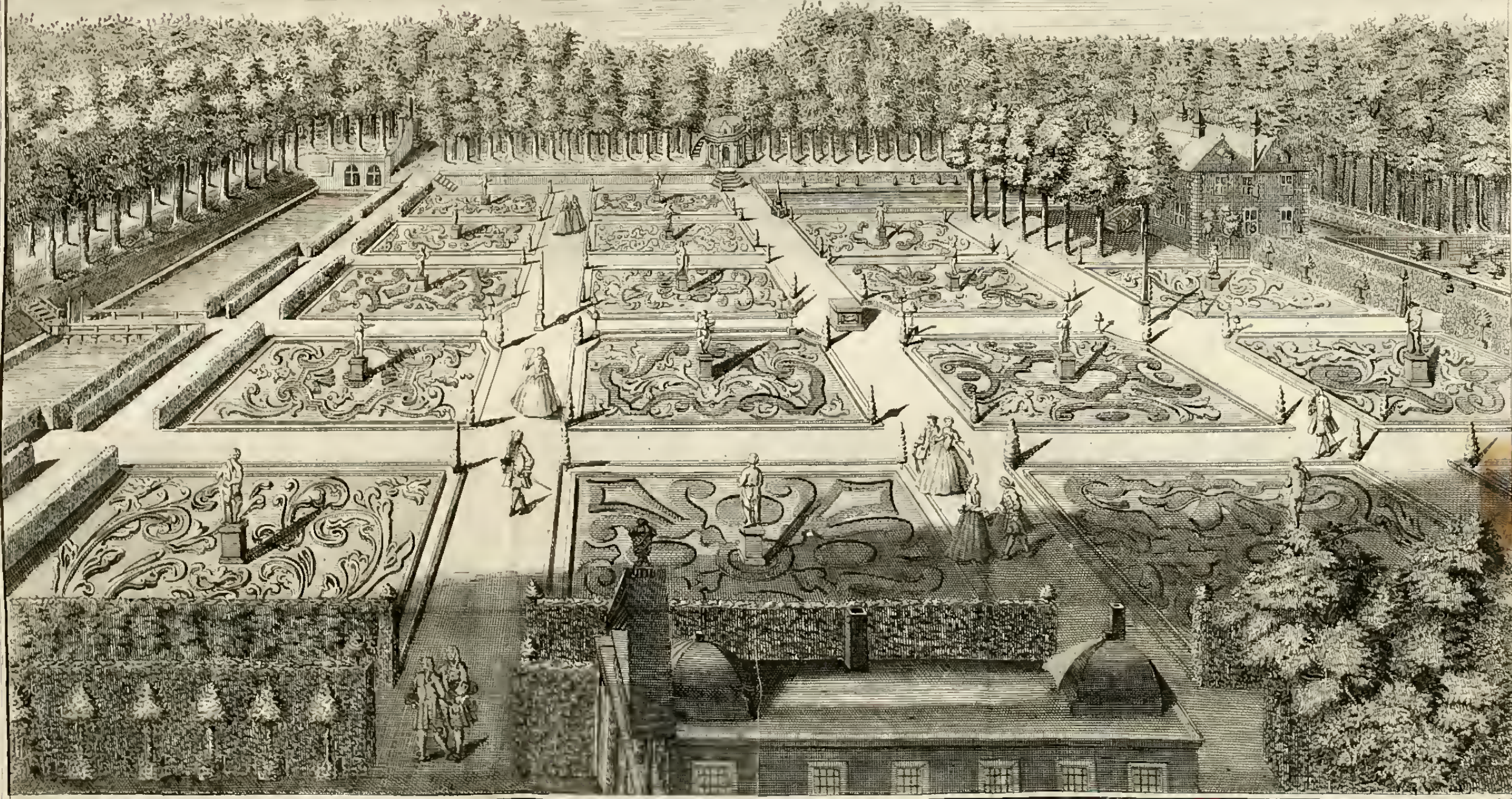
Boven deze Vertrekken is nog een derde verdieping, op dezelfde wyze als de twee andere, bestaande uit eene Galderye, mede steunende op arduin-steene Pylaaren van de Korintische Orden, die insgelyks omtrent een derde in den muur gevat zyn, met veele Vertrekken en Kamers tot gebruik der Huisgenoten en andere Bedienden van 't Hof.

Beneden, bezyden de Kapel, vertoont zig nog de vierkante Hoek-toren, met een stuk van 't oud getimmerte, het eenig overblyfzel van den Burgt door Jan van Polanen, Heer van de Leck en Breda, in 't jaar 1350 gebouwd; waar in tegenwoordig de Keukens, Kelders, enz. van 't Hof geplaatst zyn.

Tegen 't voorste Plein, of den ingang van de Stadt in 't Kasteel, ziet men nog een Galderye, welkers voorgevels eertyts verguldt waren. Deze Galderye heeft de lengte van hondert vyf-en-veertig, en de breedte van zes-entwintig voeten, en rust op vier-en-dertig Pylaaren van blaauwen arduin-steen; waar aan ten Oosten, op de wyze van een Bolwerk, uit de gracht, by Hendrik Graaf van Nassau, is opgetogen een zwaar en sterk Gebouw, genaamt 't Blokhuis of 't Bolwerk van 't Kasteel, met eenen uitstekenden Toren, die genoemt wordt het Plombé, voor dezen de woonplaats van Graaf Hendrik, van Prins Reynier, en van Prins Willem, die 't Donjon hielden voor de Vorsten en Heeren welke hen kwamen bezoeken; en aan de andere of West-zyde, insgelyks een hoog Gebouw, alwaar de Reeken-kamer van 't Huis van Nassau wierdt gehouden, zelfs ook ten tyde der Spaansche Regeering, by afgezonde Raden, van 't jaar 1568 tot 1577, en van 't jaar 1581 tot 1590.

Van 't midden dezer Galderye gaat men recht naar den Water-molen, die op 't water van de Mark maalt. Deez' Molen is by Graaf Hendrik mede Bolwerks-gewys uit 't water opgebouwd, en boven met veele Kamers en Vertrekken voorzien, alwaar de Markgravin van Zenette, de Graaf van Buuren, voor zyn vertrek naar Loven en zyne vervoering naar Spanje, Prins Maurits en Graaf Philips, eenigen tyd voor 't jaar 1581, hun verblyf hebben gehouden.

By dezen Water-molen, ten Westen, is door Prins Reynier gebouwd een zeer ruim Tuighuis, waar in een groot getal Geschut en veelerhande Wapentuig is geweest, de Heeren van Breda toekomende; onder andere veel oud metaal Kanon, waar mede de Koning van Hongaryen 't Huis van Nassau, wegens dien-

J. de Waert ad viv. del.

Den Hof van VALKENBERG.

J. G. Immink fec. et sculp. 1723.

diensten tegen de Turken, voormaals heeft vereert; desgelyks vier-en-veertig, zoo groote als kleine stukken metaal Geschut, die Ferdinand Koning van Kastiliën aan Graaf Hendrik in 't jaar 1531 hadt geschonken, welke alle naamaals, op bevel des Hertogs van Alba, daar uit genomen en vervoert zyn. Dit Wapenhuis dient thans tot een Magazyn voor 't Krygs-tuig der Algemeene Staten.

*Commelin
Leven van
Pr. Mauris.*

Nevens dit Magazyn loopt de uitwatering van den Water-molen, waar langs men uit de rivier de Mark allen oorlogs-voorraad met weinig moeite en kosten door de Sluis kan aanvoeren. Hier door wierdt eertyts binnen gehaalt 't vermaarde Turf-schip, waar mede 't Kasteel, en vervolgens de Stadt Breda, in 't jaar 1590, veroverd zyn. Men ziet nog heden aan de Oost-zyde van die gracht, omtrent den agter-hof van 't Kasteel, eenige blaauwe arduin-steenen in den muur uitstekende, tot een gedenk-teken, zoo men zegt, dat 't Turf-schip aldaar heeft gelegen. Aan beide de zyden dezer Sluis, tegen de Haven, staan nog twee groote ronde Gebouwen, waar van 't eene tot een Kruid-magazyn, en 't ander tot 's Lands Turf-huis wordt gebruikt.

Van 't Binnen-Kasteel Oostwaarts, gaat men over een Brug, die in 't jaar 1739, op 't bevel des Princen van Oranje, over de Stads Gracht is geslagen, in den vermakelyken Hof van Valkenberg, dus genaamt, om dat voorheen aldaar een Vogel-huis stont, 't gene den naam van Valkenberg voerde. Graaf Hendrik heeft dat Huis in 't jaar 1531 doen afbreken, en daar aan veele Erven gekogt, om eenen wyd-uitgestreken Tuin voor 't Kasteel te maaken. Deez' Hof, bestaande omtrent die mergen lands, bestaat thans in een groot Perk, omheint van hooge beuke-haagen, en in zeventien byzondere Palm- en Gras-perken verdeelt, in ieder van welke een wit gepleisterd Stantbeeldt geplaatst is. Ten Noorden heeft men een Terras uit den grond opgemaakt, lang driehondert en twintig schreden, breed zestien en hoog zes voeten, beplant met eene dubbelde reye hoog-opgaande linden; waar aan zich ten Oosten opdoet een dichtbewaassen Bosch van linde- en beuke-boomen, in veele wandelpaden doorsneden. Ten Zuiden was voorheen een klein Bosch, waar in buitengewoone hooge en zware boomen stonden, 't gene door den fellen stormwindt, op den eersten van Herfstmaandt 1717, t'eenemaal vernield zynde, in 't volgende jaar weder is herplant, en in vier, door haagen afgezonderde, vierkanten verdeelt. In 't midden van den Hof ziet men een vischryken Vyver, nevens welken gebouwd is de huizinge van Pergamont, aldus genaamt naa dèszelfs Stichter Jan de Boubert, gezegt van Pergamont, Groot-Kamerling van Graaf Hendrik; naa wiens afsterven, op den eersten van Wynmaandt 1550, dat huis aan den Heer van Breda is gekomen, die het nog bezit. Dit Valkenberg verstrekt den inwoonderen van Breda voor een aangename wandelplaat, welkers gelyk in geene Stadt der Vereenigde Nederlanden wordt gevonden.

Aan de Zuidwest-zyde van 't Valkenberg, omtrent de Poort van den ingang, vertoon't zich nog een groot vierkant Gebouw met een Binnen-plaats, behelzende de woning des Tuinmans, de Stallingen en Koetshuizen van 't Hof, als mede een ruime en welgeschikte Kaatsbaan, die zyn uitzicht heeft op 't Kasteels Plein. Ten Oosten was voorheen de Bouwerye van den Heer van Breda, waar van de Bouwerye-straat nog heden den naam voert, met de nodige Stallen voor paarden en beesten: doch voor eenige jaaren is 't Bouwhuis geschikt tot een-bekwame woning, en ten voordeele van den Heer verhuurt. In 't jaar 1741 is dit huis, op 't bevel des Princen van Oranje, verkogt.

Agter 't Kasteel, Noordwaarts, tusschen 't zelve en de kleine Warande, van ouds Amclenberg genaamt, is het Belcrombosch geweest, 't gene met staketfels was omheint en besloten, en waar in veele Harten en Reën wierden onderhouden, verstrekkende tot een Diergaarde of Park voor het Slot. Men ging derwaarts door de agter-poort van 't Kasteel, langs een dubbelde Laan van ype-boomen, waar nevens een Palmasie-baan was. Dit alles is, in 't begin der Belegering van 't jaar 1624, by die van de Stadt afgehouden en geslecht: men ziet echter heden nog op een heuvel een agtkant steene Speelhuis staan, 't gene in den jaare 1620 is gebouwd; voor en nevens 't welke men in 't vervolg

van

van tyd weder eenige dreeven of laanen van eyke- en linde-boomen , tot cie-
raad en eene aangename wandeling heeft geplant.

Naam-lyst der STAD- EN SLOTVOOGDEN van BREDA.

1567.	De Heer van Schouwenberg.	1630.	Jan de Maisieres , Heer van Chault, Vallon , Noiret, enz.
1568.	Pieter van Quaderebbe, Ridder, Heer van Berchem.	1636.	Gomar Fourdin.
1572.	Adriaan d'Etournel, Heer van St. Remy.	1637.	François de l'Aubespine, Markgraaf van Hauterive.
1577.	Francisco Verdugo.	1669.	Fredrik van Nassau, Heer van Zuyle- stein.
1578.	Jonkheer Roelof van Stakenbroek.	1672.	Karel-Florentyn, Rhyn- en Wiltgraaf.
1581.	Claude van Barlaimont, Heer van Haul- tepenne.	1677.	Jan-Theobald, Baron Weibnum.
1583.	Camillo del Monte.	1696.	Ernst-Willem, Baron van Salifch.
1585.	Odoardo Lanciavecchia.	1713.	Willem, Prins van Hessen-Kassel.
1590.	Karel van Heraugier.	1723.	Borchard, Baron van Rechteren.
1606.	Justinus van Nassau.	1738.	Jan-Warner, Vryheer van Pallandt.
1625.	Claude de Rye, Baron van Balançon.	1741.	Fredrik-Jacob, Landgraaf van Hessen- Homburg.

VIII. HOOFSTUK.

Beschryving van den Godsdienst, mitgaders der Kerken, Kapellen, en andere openbare Geestelyke Gebouwen binnen de Stadt BREDA.

DE Inwoonders dezer Landen waren van oude tyden herwaarts, gelyk hunne nabuuren de Duytschers, zeer overgegeven aan den Afgodendienst. Julius Cæsar, in zyne Aantekeningen, zegt wel, dat de Duytschers noch Priesters noch Offerhanden hadden, noch eenige Goden eerden, dan dië der menschen zinnen onderworpen waren, en van welke zy dagelyks hulp en baat ontvingen, gelyk de Zon, de Maan en 't Vuur; want van andere Goden wisten zy niet, ook hadden zy niet van hen gehoord: doch Tacitus, veel oplettender omtrent de zeden en pligten der Inwoonders van Duytschlandt en hunne aanpalende Gebuuren, getuigt, dat zy boven alles eerden Tuisto, en zynen zoon Mannes; als de eerste grondleggers van hunnen Landaardt. Het blykt ook dat de Duytschers, in den tyd van Tacitus, al kennis der Romeinsche Godheden gekregen hadden; want hy schryft, dat zy van alle Goden Mercurius 't allermeest eerden. Boven dien hadden zy hunne eige byzondere Afgoden, welke alle hier op te noemen ons te verre zoude afleiden, en waar van door de naauwkeurige Onderzoekers der Nederlandsche Oudheden, elders breeder en uitvoeriger gehandelt wordt.

Onder dit blinde Heidendom hebben de eerste Bewoonderen dezer Landen gelegen, tot dat het Christen Geloof in deze Gewesten is uitgebreidt. Men houdt het gemeenlyk daar voor, dat Clement Willebrord, van wiens uitersten wil hier boven gewaagt wordt, en die in 't jaar 736 of 739 stierf, geweest is de eerste Verkondiger van 't Christen Geloof in Taxandrië of Tessenderlandt. Dan daar mede wordt groot ongelyk gedaan aan de heilige Mannen, die veele honderde jaaren te vooren aldaar de Christelyke Leere gepredikt hebben: want niet lang naa de dood des Zaligmaakers, heeft Maternus 't begin gegeven aan de Kerk van Tongeren, waar van het Christen Geloof door Tessenderlandt voort verspreid is. Servaas, de X. Bisschop van Tongeren, dien eenigen willen dat Bloedverwant van Jesus Christus zoude geweest zyn, heeft het waar Geloof getrouwelyk tegen de Arrianen, in de Kerk-vergadering van Rimini, in den jaare 358, voorgestaan. Deez' gevluucht zynde van Tongeren, om den inval der Hunnen, is binnen Maastricht gestorven, en zyn zyne navolgers, 't zy onder den naam van Bisschoppen van Tongeren of van Maastricht, aldaar blyven wonen, ter tyd toe dat Huibrecht, de navolger van Lambrecht, die van Dodo, den broeder van Alpais, byzit van Pepyn van Herstal, vermoordt is, den Bisschoplyken Stoel in 't jaar 710 te Luyk gestelt heeft, waar onder 't Landt van Stryen vervolgens in 't Geestelyke altyd heeft gestaan, tot dat de nieuwe Bisschoppen door Philips den II. Koning van Spanje in de Nederlanden ingevoert zynde, de Stadt en 't Landt van Breda den Bisschop van Antwerpen onderworpen is.

De oorzaak waarom Willebrord gemeenlyk de Apostel van Tessenderlandt genoemd wordt, vertrouwt men deze te zyn, om dat hy aldaar, als Afgezant van den Paus, de instellingen van Romèn in de Christen Kerken 't aller eerst ingevoert heeft; gelyk omtrent denzelfden tyd ook in Duytschlandt een Engelsche Monnik, genaamt Bonifaas, eerst medehelper van Willebrord, en daar naa Aarts-Bisschop van Ments, mitgaders in Engelandt een Roomsche Monnik, met name Augustyn, om dat zy beide van den Paus van Romèn afgezonden waren, ook om die reden Apostelen van Duytschlandt en Engelandt zyn genoemd geworden.

Deze Landen hebben dus in 't Geestelyke onder de heerschappye der Roomsche Paussen gestaan, tot dat Luther, in 't jaar 1517, tegen de Pausselyke

Jul. Cæs.
de Bell.
Gall. lib. 6.

Tacit. de
mor. Germ.
§. 2.

Idem §. 9.

Van Loon
Holl. Hist.

Mirai
Annal.
Belg.

Scribani
Orig.
Antw.

Sigebert. ad
ann. 399.

Sulpit.
Sever.
lib. 2.
1^{al}. Andr.
Topogr.
Belg.

Mirai
Annal.
Belg.

Avenin.
Annal.
Bojor.
lib. 3.

Beda de
Gest. Angl.
l. 1. c. 29.

ke macht en de Roomfche Leer begon te prediken, als wanneer het licht der Hervorming in deze Gewesten ook doorbrak. Men vindt dat Hendrik Voes en Jan van Elch, Auguſtynne Monniken, de eerſte zyn geweest die in de Nederlanden als Lutheranen geleden hebben, en om die Leere, op den eerſten van Hooimaandt 1533, te Bruſſel levendig verbrandt zyn. De ervarentheid heeft daar naa geleert, dat niettegenſtaande de ſtrengbevelen van Keyzer Karel en van Koning Philips, en de wreede vervolgingen door de Onderzoekers des Geloofs gepleegt, de genen die men *Evangelifchen* noemde, echter vermenigvuldigt, en als tegen de byl opgewaſſen zyn.

*Polydor.
Virgil.
l. 8. c. 4*

In eene Reekening der Stadt Breda vindt men aangetekent, dat Ruardus, de Onderzoeker des Geloofs, met de zynen, op den twee-en-twintigſten van Hooimaandt 1550, aldaar gekomen was om 't Kapittel te hervormen.

Te Breda wierdt de vervolging door de gemelde Onderzoekers ook begonnen in 't jaar 1556, wanneer Jan de Scheerder, anders genaamt Jan de Leſer, aldaar om het Gelóof gevangen wierdt; welke in zyne belydenis voor den Droſſaart, de Burgemeesteren en Schepenen, veele luiden binnen Breda woonende, die van dezelfde gezindheid waren, bédragen heeft.

Deze Evangelifchen hielden groote onderlinge gemeenſchap met hunne Geloofs-verwanten binnen Antwerpen; en naa dat derzelve Vergaderingen te Antwerpen en te Breda, zoo binnen als buiten de Steden heimelyk gehouden waren, zoo hebben zy, in Bloei- en Zomermaandt 1566, buiten Antwerpen, mitsgaders buiten de Ginnekens-poort by Breda, in de Zandbergen, openbaarlyk, en in de volgende maandt met een wonderlyken grooten toeloop gepredikt.

Op Dingsdag den twintigſten van Oogſtmaandt 1566 is binnen Antwerpen, en Donderdags daar aan volgende, met nog twee dagen en nachten, de Beeldſtormerye te Breda geſchiedt, en niet geweert. En hoewel daar naa die van den Hervormden Godsdienſt te Antwerpen te vrede waren, de Kerken die zy in de Stadt ingenomen hadden te verlaten, en volgens 't Verdrag tuſſchende Hertogin van Parma en de verbonde Edellieden op den drie-en-twintigſten van Oogſtmaandt 1566 gemaakt, hunne Predikatiën voorts te houden buiten de Stadt op de gewoone plaatſen; zoo heeft nochtans de Magiſtraat dier Stadt, om verſcheide redenen, geraden gevonden, hen, op den vier-en-twintigſten derzelve maandt, daar toe plaatſen binnen de Stadt te vergunnen: 't gene die van denzelfden Godsdienſt binnen Breda, van Prins Willem, hunnen Heer, dien de wyze der gepleegde Beeldſtorming zeer miſhaagde, niet hebben konnen verwerven, niettegenſtaande door hen het volgende Smeekſchrift wierdt overgegeven.

*Reſolut. der
Stadt Breda.*

„ *Aen onſen Genedigen Heere den Prince van Oraengien, Grave van
„ Naſſou, &c. Heere van Breda, &c.*

„ Supplicéren in alder oitmoet ende venerencie Uwer Ex^{tien} goetwillige en-
„ de onderdanige onderſaten de Borgeren ende Ingeſetenen van Uwer Ex^{tien}
„ Stadt Breda, door de openbare Predicatie van Gods Woordt, in ende omtrent
„ derſelver Uwer Ex^{tien} Stadt nu onlancx gedaen, totte liefde van denſelven
„ Woorde ende van ſyn heylich Evangelium beruert ende ontſteken ſynde,
„ ende verſtaen hebbende, dat deſelve begonſte Predicatie voirtaen gedaen fou-
„ de moeten worden buyten deſelve Stadt, Dat Uwer Ex^{tien} gelieve te confi-
„ dereren ende te aenmercken de onbequamicheden ende inconveniënten daer
„ in gelegen, en die daer uut fouden mogen toecomen: In den yerſten de
„ onbequaemheyt ende ongelegentheyt der plaetſe, mitsdyen de winter nu aen-
„ ſtaande ende nakende is, Dat men nu alreede begonſt heeft de jonge Kyn-
„ deren in de godſalige Leere te leeren ende te onderwyſen; dwelck, over-
„ mits de groote ongelegentheyt ende onbequamicheyt alnu foude moeten
„ werden geïnterrumpeert, Datter veel crancke Vroukens ende van kynde be-
„ vrucht ſyn, denwelcken het oick ſeer qualick mogelick foude ſyn ſoo verro-
„ buyten te gaen, Dat het oick nyet wel gelegen en foude ſyn, de cleyne
„ nyeuw geborene Kynderkens buyten de Stadt, door coude, regen ende
„ wynt

„ wynt te dragen, om deselve ten Doope te presenteren, Dat het oick seer
 „ forchelick ende periculoos soude wesen, want hoewel sy Supplianten van
 „ Uwe Genad: wegen geassécureert souden syn, soo souden nochtans de
 „ quaetwillige van daer omtrent, als Boeren ende andere, by andere hatige
 „ ende misgunstige, soo wel bynnen als buyten der Stadt, hen Supplianten ende
 „ de de godsalige Predicatie des heyligen Evangeliums met veele leugenen
 „ ende lasteringen beswarende, beruert ende opgestooft wesende, hen Sup-
 „ plianten verstooren ende oproer maecken mogen, eer dat men denselven daer
 „ in belet, of hen Supplianten daer tegens succours soude connen doen, Ende
 „ en soude men sulcken hatigen ende misgunstigen, oft den ghenen die sy daer
 „ toe oprueren ende verwecken souden mogen, nyet connen beletten, sy en
 „ souden by nachte de bouwinge ende tymmeringe, die by hen Supplianten al-
 „ daer gemaect souden mogen worden, afbreken ende vernielen, Door wel-
 „ ke oirfaecken ende consideratien oick soude mogen gebueren, datter vele
 „ die de godsalige Leere souden hebben begonst te smaecten, ende hen van
 „ der Roomsche Religie afgesondert, hen selven hier toe oick nyet begeven-
 „ de, souden in een enckele godloosheyt mogen vallen. Alle 't welck des hier
 „ voir geruert is, ende des meer daer in geconsiderereert mach worden, by
 „ Uwer Ex^{tiën} genadelick aenmerkende, Bidden ende suppliceren dese Sup-
 „ plianten, Uwer Ex^{tiën} goede onderdanige ondersaten, seer oitmoedelick, dat
 „ derselver Uwer Ex^{tiën} gelieve hen totte Predicatie van Gods Woordt ende
 „ administratie ende uutdeylinge van de heylige Sacramenten, ennigen Tem-
 „ ple in der voirsz Uwer Ex^{tiën} Stadt te gonnen ende toe te laten, als Marcken-
 „ dale, oft ennige andere bequame, van de ghene die doch ledich staen, ende
 „ geacht mogen werden als oft se buyten de Stadt waren, naedyen dezelve
 „ buyten het yerste begryp van deselve Stadt staen ende gelegen syn, Daer
 „ by oick considererende, dat deselve Tempelen tot dyen eynde geërigeert ende
 „ opgericht syn, om den Godsdienst ende de Gebeden daer in te doen, soo
 „ als het van Gode in syn heylich Woordt bevolen is, het welck gheender
 „ prescriptie der tyden, door abuys van menschen, en can onderworpen syn,
 „ Ende dat sy Supplianten, borgeren ende ingesetenen Uwer Ex^{tiën} Stadt voirsz,
 „ (Die in allebehoirlicke gehoirsaemheyt willen Uwer Ex^{tiën} onderworpen syn,
 „ soo als sy tot noch toe oick altyt geweest syn, ende vooirts begeren te bly-
 „ ven) nyet en hebben misdaen waer door sy souden mogen worden geban-
 „ nen uut der voirsz Stadt gemeyne plaetsen, by honne voirouders geërigeert,
 „ ende tot reparatie ende onderhoudinge van dewelcke sy luyde ende hon-
 „ voirouders altyt gewillichlick hebben gecontribueert, Dwelck dat voirsz is
 „ de voirsz Supplianten oick verhoppen des te beter van Uwer Ex^{tiën} te mogen
 „ vercrygen, gemerct sy verstaen dat die van Antwerpen, ende in meer ande-
 „ re plaetsen, bynnen de Stadt blyven hon Predicatie doende, Zal oick Uwer
 „ Ex^{tiën} gelieven te aenmercken, dat tghene des by hen Supplianten alnu mit de-
 „ sen versocht wordt, sal dienen tot peyse, vrede ende eendrachtigheyt van
 „ den ganschen Lande, want het kenlick is dat de menichfuldige sedition ende
 „ beruerten om der Religie wille int Conincryck van Vranckryck honnen yer-
 „ sten oirspronck genomen hebben, uut dyen de Predicatie buyten de Steden
 „ geordonneert waeren, soo alst genoeg blyct uut den jammerlycken moort
 „ tot Vassy geperpetreert, gelyck men oick nu onlanx gesien heeft te Tho-
 „ loufe, alwaer groote bloestortinge onder de Predicatie by de vyanden der
 „ waerheyt gedaen is geweest, nyettegenstaende dat de gemeynte aldaer asseu-
 „ rance ende versekerunge van den Coninck ende van alle de Staten des Lants
 „ hadde, Aengesien dan dese petitie ende begeerte der Supplianten voirsz is
 „ redelick, ende dienende tot gemeyn welvaert ende vrede des Lants, ende
 „ besondere tot stichtinge van alle menschen, ende tot grootmaeckinge des
 „ Goddelicken naems, denwelcken men boven al eere ende dienst schuldich is,
 „ soo bidden ende suppliceren sy Supplianten seer oitmoedelick als voir, &c.

De Apostille op den kant staande, was van den volgenden inhoudt :

„ Syne Excellentie gesien hebbende dese Supplicatie, heeft wel willen ver-
 „ claren nyet te willen oft begeeren te contrarieren der Resolutie gegeven by

„ de Hoocheyt van myn Vrouwe die Hertoginne van Parma Regente, op de
 „ Supplicatie by de Heeren ende Edelen gepresenteert op tfayt van de nyeuwe
 „ Predicatie, waeromme sullen die Supplianten hen daer na mogen reguleren.
 „ Aft., onder Syn Ex^{tie} name, tAntwerpen, tweeden dach van Septembri 1566.

(Getekent)

GUILLE DE NASSAU.

Ondertuffchen hadt Prins Willem, op den vyfden van Herffstmaandt, van 't
 Stadhuis te Breda, in 't bywezen van den Schoutet, de Borgemeesteren en
 Schepenen dier Stadt, doen verkondigen de volgende Religions-Vrede, om
 binnen de Stadt en Lande van Breda agtervolgt te worden, ter tyd toe door
 den Koning, by advies der Algemeene Staten van den Lande, of ook by den
 Prins, anders zoude wezen vastgestelt.

„ Om van ons genedigen Heeren des Princen van Oraengien, Grave van
 „ Nassau ende Heere van Breda, &c. ende van derselver Syne Genad: Stadt
 „ Breda wegen te versien tegens alle diffensien, tweedrachten ende discorden,
 „ die om der Religien wil bynnen dese Syne Genad: Stadt ende Lande
 „ van Breda souden mogen opstaen, ende alle quaet ende inconveniënten
 „ die geschapen souden syn daer uut te ryfen, in tyts te obviëren, te ver-
 „ hueden ende te beletten, soo is van Syns Genad: ende der voirsz Synre
 „ Genad: Stadt wegen, tot peyse, ruste, vrede ende eendrachticheyt van
 „ alle Syne Genad: goede onderfaten, voir dese tyt geordonneert, gestatueert
 „ ende overdragen.

„ In den yersten, dat nyemant, van wat state, qualiteyt oft conditie hy fy,
 „ deen den anderen omt fayt van der Religien, tsy van deen oft van dandere,
 „ oft in oft omd exerceren van deselve, en sal mogen injuriëren, misdoen oft
 „ misseggen, behynderen oft beletten, met woorden oft met wercken, oft in
 „ enniger manieren; mer sal een yegelyck blyven ende hem houden mogen
 „ in syn Religie ende int exerceren van deselve, onbehindert ende onbelet
 „ van de ghene die van andere Religie souden mogen syn, oft van yemanden
 „ anders: Ende in soo verre yemanden om synder Religie wille, tware van
 „ deen oft van dandere, by yemanden ennigen overlast, hyndernisse oft belet
 „ gedaen werde, soo sullen de Borgers deser Stadt, ende andere ons genad:
 „ Heeren onderfaten, van wat Religie deselve oick mogen wesen, malcan-
 „ der daer tegens alle assistentie, behulp ende bystandicheyt doen, als goede
 „ medeborgers ende mede Ingesetenen, tot conservatie van den gemeynen
 „ peyse, vrede ende eendrachticheyt, Ende oft gevele dat yemant den an-
 „ deren met woorden oft met wercken injurieerde, sal de geïnjurieerde sulcx
 „ te kennen geven den Wethouderen, om daer aff de kennisse te nemen,
 „ ende geslicht te worden, soo sy bevynden sullen te behoiren, tsy by correctie
 „ van honne perfoonen, oft anderssins, sonder dat alsulcke geïnjurieerde hem
 „ daerom sal mogen wreken.

„ Dat de ghene van de nyeuwe Religie, oft soo men deselve noemen macht,
 „ hon Religie exerceren sullen moeten ter plaetsen die hen by de Overicheyt,
 „ te weten by onsen gened: Heere voirsz, oft van Syne Genad: wegen be-
 „ wesen syn oft bewesen sullen worden, ende nergens anders.

„ Dat nyemant tot ennige Predicatiën en sal mogen comen met ennige weer-
 „ barige wapenen, dan alleenlick met hon dagelick oft gewoonlick geweer,
 „ te wetten Rappier oft Dagge.

„ Dat een yegelyck, soo wel van deen als van dander Religie, gehouden
 „ sal syn te obtempereren en gehoirsaem te syn de Overicheyt, sonder by
 „ yemanden yet te doen, te attempteren oft voirts te stellen tegens de Or-
 „ donn: ende bevelen van onsen gened: Heere voirsz, ende van Syne
 „ Genad: Officiers ende Wethouderen, ende denselven in alle manieren voir
 „ te staen tot conservatie van den gemeynen welvaren, wel verstaende dat
 „ tselve nyet en sal syn in prejuditie van deen oft van dander Religie.

„ Dat egeen Predikanten oft Ministers van deen oft van dander Religie,
 „ en

„ en fullen mogen predicken feditieuſelyck oft oproerlick, daer uut ennige ſeditie oft oproer ſoude mogen ryſen oft opſtaen; welverſtaende, dat voir geen ſeditieuſe oft oproerige Predication verſtaen en worden, ſtraffingen van de abuſen oft erreuren in de Leeringe oft Ceremonien, oft tegens ennige quade ſeden, leven oft manieren; behoudelick dat 't ſelve geſchiede ſonder ennige injurieſe woorden.

„ Ende om eenen yegelycken wel geaſſecureert ende verzekert te ſyn vryelick te mogen blyven in ſyn Religie, ſoo wel in deen als in dandere, ſoo neemt de voirſz onſe gened: Heere de Princè, alle Syn Genad: goede Onderſaten, ſoo wel van deen als van dander Religie, in Syne Genad: protectie en ſauvegarde, Bevelende mits deſen allen Synè Genad: Officieren, cleken peyfelick ende vredelick in ſyn Religie te houden, ſonder ter ſaecten van dyen yemanden yet miſdaen oft miſſlegt te mogen worden in eniger manieren, uitgefondert de Anabaptiſten, die Syne Genad: hyer inne nyet en wilt hebben begrepen.

„ Des worden oick van Syne Genad: wegen met deſen ſeer ſcherpelyk verboden alle ſeditieuſe ende opruerige fayten oft voorſtellen, ſoo wel van deen als van dander parthye, ſoo dat in ſoo verre ennige fulcke gebuerden, deſelve van Syne Genad: gepunieert ende geſtraft fullen worden nae exigentie van deſelve.

„ Ende in ſoo verre yemandt contrarie den Ordonn: bovengedreuen dede oft voitſtelde te doen, deſelve als Inſracteurs ende Perturbateurs van den gemeynen peyſe, vrede ende eendracht, fullen van den voirſz ons gened: Heere wegen, ſonder ennich verdrach daer aff geſtraft worden, tſy metter galge, of anderſſins, ſoo als men nae exigentie ende gelegentheyth der ſaecten oft delicten ſal bevynden behorende.

„ Allet ghene des ende gelyck voirſz is onderhouden ende achtervolcht te worden, ende een yegelyck hem daer nae te reguleren, totter tyt toe by onſen alreghened: Heere den Coninck, by advyſe van de gemeyne Staten van den Lande, oft oick by onſen gened: Heere den Prince voirſz, anders geordonneert ſal ſyn. Onder ende achtervolgende welcke Ordonnan: een yegelyck gehouden ſal ſyn hem te ſubmitteren. (*En was getekent*)

LOUIS DE NASSAU.

(*Onder ſont*)

Duer bevel van myn genadigen
Heer den Prince.

(*Ondertekent*)

JACOB TSERAERTZ. MICHIËL PIGGEN.

JACOB VLAS. N. STEELANT.

JAN VOGELSANCK.

Omtrent het begin van den jaare 1567, naa den nederlaag te Ooſterweel en de beroerte binnen Antwerpen, wierden de Predikationen overal in deze Landen verboden, ten welken einde Prins Willem, op den laaſten van Bloei-maandt, te Breda het volgende Bevel tegen dezelve liet afkondigen, waar by hy zyn ongenoegen tegen de oproerige Byeekomſten, en den oloop die eenige maanden te voren aldaar was voorgevallen, te kennen gaf.

*Reſolutien
der Stadt
Breda.*

„ WILHELM, by der Gratien Goidts Prince van Oraengien, Grave tot Naſſou enz. Heere tot Breda enz. Onſen Droſſaert ende Schouteten der Stadt ende Lande van Breda Saluyt. Om te verhueden dat in toecomendè tyden bynnen onſe Stadt en Lande van Breda gelycke oloop, rebellie ende be-ruerte als ſekere maanden geleden in onſe Stadt van Breda ende daeromtrent is gebuert, nyet en geſchiede, ende geſien hebbende dOrdonnantie by ende

„ van wegen der Co: M^t opten xxviii^{en} dach Mey tot Antwerpen gepubli-
 „ ceert, Soe eest dat Wy hebben geordonneert ende gestatueert, ordineren en-
 „ de statueren by desen de Puncten ende Articulen hier nae volgende: In den
 „ eersten, dat alle valsche Predicanten ende Leeraers, Ministers ende gelycke
 „ verleyders des volcx by der doot ende galge gestraft sullen worden, boven
 „ de confiscatie ende verbeurte van alle henne goeden. Ende de ghene die
 „ huns wetens ennige huysen, hoven oft andere plaetsen hen toebehoirende
 „ leenen, ende toelaten sullen om aldaer Conventiculen ende ongeoirlofde Ver-
 „ gaderingen gehouden te worden, sullen mette selve pene van der galge en-
 „ de confiscatie van goeden gestraft ende gepunieert worden. Ende belangen-
 „ de den Receptateurs ende den ghenen die sulcke valsche Leeraers, Predi-
 „ canten ende verleyders favoriseren ende onderhouden, indien sy gewoen-
 „ lyck sijn tselfde te doen, en daerenboven obstinate ende verherste kettters
 „ sijn, willen ende ordineren Wy, dat sy oeck metter doot ende confiscatie van
 „ goede gestraft sullen worden, gelyck de verleyders selve. Ende de ghene
 „ die hen in de voirsz Conventiculen ende onbehoirlycke Vergaderingen vin-
 „ den sullen, deselve daer van arbitralycken gecorrigeert worden, mits by
 „ den Rechters aenschouw nemende op henne qualiteyt, oft deselve deur
 „ nyuefchiericheyt oft curiositeyt hen in de voirsz Prekingen oft Vergaderin-
 „ gen gevonden hebben, oft aldaer gestoet, gestaelt ende met wapenen ge-
 „ comen sijn om de voirsz Predicanten voir te staen, sustineren ende bescher-
 „ men, welcke Predicanten Wy verstaen en willen uyt onse Stadt ende Lande
 „ van Breda gebannen te worden op de galge. Willende ende ordinerende
 „ voirts meer, dat de Vaders ende Moeders, Broeders, Susters, Ooms,
 „ Moeyen, Meesters, Meestressen oft ander, gehouden sullen sijn te verant-
 „ woirden van de misdaet van heure kynderen ende van den ghenen die on-
 „ der hun bevel ende last staen, ende oick van hun huysgesin, boven de pene
 „ tfy van geesselinghe oft andere die de voirsz kynderen oft joncvolck daerom-
 „ me sullen moeten lyden, tot arbiterschepe van den Rechters, ten ware dat de
 „ voirsz Vaders ende Moeders, oft andere van tselve joncvolck last neobende,
 „ deden blycken hun beste ende uyterste neersticheyt gedaen ende behoirlycke
 „ forge en toeficht gedragen te hebben om hen van sulcke Prekingen, Con-
 „ venticulen en onbehoirlycke Vergaderingen te houden ende keeren. En-
 „ de om deselve te beletten en voircomen, willen Wy dat de ghene die ont-
 „ decken oft aenbringen sal ennige die de voirsz Prekingen, Conventiculen en-
 „ de onbehoirlycke Vergaderingen gehouden sullen hebben, indien sy daerinne
 „ geweest hebben, voir die reyse daer van onlast ende vry sullen wesen, sonder
 „ dat men hen daeromme sal mogen straven, mits nochtans beloovende, dat sy
 „ hen des nyet meer onderwynden en sullen, ende soe verre sy anders van on-
 „ sen heyligen Gelove ende van den Sacramenten der Kerken goet gevoelen
 „ hebben. Ordinerende onsen Drossaert ende Schouteten onser Stadt ende
 „ Lande van Breda wel ernstelycken, dat sy by alle mogelycke ende gevue-
 „ ehelycke middelen versien, dat de voirsz Prekingen, Conventiculen ende
 „ onbehoirlycke Vergaderingen belet mogen worden, ende tghene des voirsz is
 „ scherpelyck doen onderhouden ende observeren, op pene van tselfde te
 „ verhalen op den ghenen die daerinne onachtsaem ende gebrekelyck bevon-
 „ den soude worden, aengesien dat den dienst Goidts ende de gemeyne ruste
 „ daer aen soe grootelycx gelegen is. Ende seggen, verclaren ende ordineren
 „ by desen, dat soe verre yemant, wie hy sy, hem vervoirdere ennige Kerc-
 „ ken, Cloosteren, Cappellen oft andere geestelycke plaetsen te plunderen,
 „ berooven, bederven, verbranden oft daer aen overlast oft geweld te doene,
 „ oft daer toe hulpe, bystant oft assistentie te geven, directelyck oft indirecte-
 „ lyck, Aultaren, Reliquien oft Beelden van den heyligen Cruyce, Sancten
 „ oft Sanctinnen, tfy op die gemeyne straten oft geweyde plaetsen, te bre-
 „ ken, vernielen oft onder de voeten te treden oft werpen, oft op de heylige
 „ Sacramenten van der Kercken ennigen overlast oft injurie te doene, dat de-
 „ selve ter galgen verwesen ende geëxecuteert, ende heuren goeden geconfis-
 „ queert sullen worden als Kerckscheynders, Rovers ende openbare Dieven,
 „ Vyanden van Godt, van Ons en van der werelt, permittierende ende toela-
 „ tende eenen yegelycken deselve te mogen vangen, aentaften ende in han-

„ den van de Justicië te leveren ende stellen om gestraft te worden foe voirsz
 „ is. Daerenboven gebieden ende bevelen Wy allen Officiers, Wethouders
 „ ofte andere, van wat qualiteyt oft conditie die mogèn wesen, dat sy de voirsz
 „ plunderingen, berovingen ende brekingen met alle heure cracht ende macht
 „ weederstaen ende beletten, op arbitrale pene ende correctie, boven de restitu-
 „ tie van de schade die aen de Kercken by de voirsz Beeldebrekers ende Kerck-
 „ rovers gedaen sal wesen, totter welcke gehouden sullen syn de ghene die
 „ omtrent ende binnen der Prochie, daer sulcke brekinge oft schade geschie-
 „ den sal; geseten syn, ende deselve nyet belet oft wederstaen en sullen heb-
 „ ben, gemerct dat alsoe de voirsz Kercken onsen Héere Godt ende tot ge-
 „ bruyck van der Gemeynthe gededicieert syn, een yegelyck daer voor particu-
 „ liere forge dragen moet, als wesende een saecke die alle Cristene menschen
 „ bevolen ende gerecommandeert is te beschermen ende voirstaen, ende sun-
 „ derling de Prochie-Kercken by den ghenen van heure Prochie, dwelck Wy
 „ oeck willen verclaren ende verstaen onderhouden ende achtervolcht te wor-
 „ den voir ende aengaende den Cloosters, Cappellen ende anderé gewyde
 „ plaetsen die bynnen de limiten van de voirsz Prochie gestaen syn. Inge-
 „ lycx verbieden Wy wel scherpelyck te usurperen tghene dat den Geestelycken
 „ staet toebehoirt, te weten tDoopen, Huwelyck, Nachmael, Psalmodien
 „ ende gemeynen publicken Sank in onbehoirlicke ende ongeoorlofde Vergade-
 „ ringen ende Conventiculen, Begravinge ende dyergelycke acten, dwelck Wy
 „ verbieden ende interdiceren wel ernstelycken allen ende eenen yegelycken
 „ meer te doene, ende dexercitie van de nyeuwe Secten te gebruycken, op
 „ pene ende verbeurte van den lyve voir de ghene die sulcx souden doen oft
 „ doen doen; te executeren, tsy metter galgen oft metten sweerde, ter discre-
 „ tien van den Rechters, met confiscatie van goede. Ende aengaende den ghe-
 „ nen die daer over staen, jegenwoordich oft behulpich wesen souden, op
 „ pene van extraordinarisen straff, nae de qualiteyt van heure misdaet ende
 „ misbruyck. Verbiedende int generael alle andere forte ende manier van
 „ exercitie van Religie, dan alleenlick die oude van allen tyde in de Catho-
 „ lycxsche Kercken ontfangen, ende in onse voirsz Stadt ende Lande van
 „ Breda openbaerlick gebruyct. Ende bevelen ende willen wel ernstelyck,
 „ dat men de kynderen, terstont nae dat die geboren sullen wesen, sal open-
 „ barelyck doen doopen in de Prochie-Kerken, nae oude gewoonte, ende dat
 „ van denselven doopselen by den Pastoir oft Prochiaen register gehouden
 „ sal worden, inhoudende die dagen dat die geschiet sullen wesen, de namen
 „ van den Kynde, van den Vader ende Moeder, ende van den Peters ende
 „ Meters, sonder dat men de voirsz. kynderen vant voirsz Doopsel uyt den
 „ Prochien sal mogen dragen, op pene tegens de Vaders ende Moeders, die
 „ onachtsaem souden wesen henne kynderen te doen doopen, van sware
 „ ende rigoureuse correctie, nae circumstancie ende gelegentheyt van der
 „ saeken, ende foe verre sy heure kynderen anders deden doopen, op ver-
 „ beurte van den lyve voir ende tegens hen, ende den ghenen die deselve
 „ gedoopt souden hebben, mitsgaders tegens den ghenen die de voirsz kyn-
 „ deren anders souden doen oft dragen doopen, met adjudicatie ende confis-
 „ catie van haere goeden. Ende om alle misbruyck ende bedroch te verhue-
 „ den, ordineren Wy dat de Vroede Vrouwen, als sy tkynt ter werelt ont-
 „ fangen sullen hebben, indien tselve bynnen xxiiij. uren daer nae nyet ge-
 „ doopt en worde, den Pastoir oft Prochiaen van der Prochie daer van de
 „ wete sullen moeten doen, op pene dat sy daer van gecorrigeert sullen wor-
 „ den, nae tmisbruyck dat sy daer inne gedaen sullen hebben. Gebiedende
 „ ende ordinerende dat alle Vroede Vrouwen terstont solemptelen eedt doen
 „ ende sweeren sullen in handen van den Wethouders, heur nae dese onse Or-
 „ donnantie ende gebot te vuegen ende te reguleren. Verbiedende oeck feer
 „ scherpelick dat nyemant, wie hy sy, hem en vervoirdere de kynderen te leren
 „ oft Schole te houden, in wat tale tselvede soude mogen wesen, tsy int se-
 „ creet oft openbaer, sonder yerst ende voir al geëxamineert te wesen by den
 „ Capittle ende twee Gedeputeerden van der Wet, daer toe geordineert, de-
 „ welcke hem neerstelyck vragen sullen van syn Geloove, ende en sullen egheen
 „ daer toe mogen admitteren dan die ontwyffelick van de Catholycxschen ge-
 „ loove

„ loove syn, ende yerst solempnelyc eedt doen, dat sy geen boecken oft leeringe;
 „ van der Catholycxſchen Kercken gereprobeert ſynde, leeren en ſullen, daer
 „ van hen bewys by geſcrite gegeven ſal worden; Ordinerende dat alle die
 „ ghene die jegenwoordelick Schole houden, binnen tien dagen nae de publi-
 „ catie van deſen, hen nae deſe onſe Ordonnantie ſullen moeten vuegen ende
 „ reguleren; op pene van arbitrale punitie ende correctie, ende ſoe verre ſy
 „ bevonden worden hier naemaels ennige Dwalingen oft valſche Leeringen
 „ heur Scholieren geleert te hebben, op verbeurte van den lyfve ende con-
 „ fiſcatie van heure goeden, als valſche Leeraers ende Predicanten. Ende
 „ de Vaders, Moeders, Meesters ende Momboirs, die de kynderen tot ſulcke
 „ gereprobeerde Scholen wetens gefonden ſouden hebben, ſulien daer van
 „ arbitralyck geſtraft ende gecorrigeert worden nae den eyſch van den mis-
 „ daet. Bevelende oeck onſen voirſz Droſſaert ende Schouteten, tegens Pren-
 „ ters ende Vercoopers van Boecken, Scriften, Liedekens, Contrefeytſelen,
 „ Figuren, Schilderyen ende Papieren, ſcandeleus ende injurieuſ wefende,
 „ inhoudende blaſphemie ende beſpottige tegens Godt ende ſyne heylige
 „ Kercke, oft tegens de Co. M^t, te procederen mette penen ende verbeurten
 „ van den lyfve, ende conſiſcatie van goede, indien ſy gewoon ſyn ſulcx te
 „ doen; oft des neen, dat ſy daer van extraordinaerlyck ende rigoureuſelyck
 „ geſtraft ſullen worden, ſonder nochtans daeromme te moeten ſterven, ende
 „ oeck op ſtraff ende boete arbitrale voir ende tegens den ghenen die deſelve
 „ gecoft ſouden hebben ende wetens onder hen behouden. Ordinerende ende
 „ bevelende mede onſen Droſſaert ende Schouteten, te procederen tegens alle
 „ de ghene die opgeſtelt ende opgericht hebben Conſiſtorien, gelt ende pen-
 „ ningen op onſe Borgeren ende Onderſaten gelicht, bedwingende deſelve
 „ heur gehoirſaem te wesen al tegen die Overheyt die men Ons ſchuldich is,
 „ mitſgaders tegens de Wet daer toe by Ons behoirlyck geſtelt, ende dat meer
 „ is, tegen de Co: M^t, onſen ende heuren natuerlicken Prince gewapent heb-
 „ ben, hen daerenboven onderwonden de gemeyn aelmoeffen, ende deſelve
 „ aenvaert, doende deſelve uytdeylen tegens gewoenlicke forme, nae henne
 „ discretie, by geſuſpecteerde Aelmoeffeniers, die de aelmoeffen onder hen
 „ hielden, ſonder daer van rekening te doen, ſluytende uyt deſelve de arme
 „ Catholicque, ende oeck mede tegens de ghene die ſulcx in toecomende tyde
 „ ſullen doen, ende tegens de ghene die Hoefden ende Autheurs van de voirſz
 „ beroerte hebben geweest, willende dat tegens alle de voirſz ſtraffelyck
 „ ende rigoureuſelyck geprocedeert worde by executie van der doot metten
 „ ſweerde, ende van conſiſcatie van goeden, onder wat titule dat ſy hen ver-
 „ voirdert ſullen hebben over ons volck te ordineren, bevelen ende gebieden,
 „ tſy van Ouderling, Diaken, Toefiender, Superintendent oft ander dierge-
 „ lycke. Ende beroerende den ghenen die op onſe Onderſaten ennige pennin-
 „ gen oft goet heffen, lichten oft collecteren ſullen, alwaert dat ſy tſelfde wil-
 „ lichlicken wilden geven, ſonder des van Ons laſt, bevel, macht, authori-
 „ teyt, orloff en conſent te hebben, Wy willen dat deſelve arbitralyck daer aff
 „ geſtraft ende gepunieert ſullen worden naeden eyſch van der ſaecten, ende
 „ boven dien betalen vyermael ſoe veel als ſy gelicht ende ontfangen ſullen
 „ hebben, te bekeren, deen helft tonſen proffyte, ende dander helft tot prof-
 „ fyt van den ermen. Verbiedende ende interdicerende oeck den voirſz Sec-
 „ tariffen, tſimpel volck te verleyden oft aen te trecken by aelmoeffen, werck
 „ te geven, oft andersins, op pene van exemplaren ſtraff. Ende indien de
 „ ophewe van de voirſz penningen geſchiet ware, oft alnoch geſchieden, te-
 „ gens de Co: M^t, oft om Cryſchvolck te lichten, willen Wy dat de ghene die be-
 „ volen penningen gelicht oft gecontribueert hebben, oft alnoch ſouden mo-
 „ gen bevelen ende gebieden penningen te lichten oft contribuieren, metter
 „ doot geſtraft ſullen worden als rebelle, wederspannische ende ſeditieuſe men-
 „ ſchen, ende overſulcx henne goeden geconſiſqueert. Verclaren oeck mede
 „ de Hoefden ende Autheurs van de Vergaderingen, daer inne dat men ge-
 „ sloten heeft Nachtmal te houden, Cryſchvolck te lichten, ende daer toe
 „ contributie te doen, Kercken te bederven, dauthoriteyt van heur Conſiſto-
 „ rien te hanthouden ende vermeederen, der Co: M^t ende onſe bevele te
 „ beletten, voir rebellen, wederspannichen ende vyanden van de gemeyne
 „ Wel-

„ welvaert, verbiedende alfulcke Vergaderingen meer te houden, op te pene
 „ van de galge ende confiscatie van goede. Verclarende alle de ghene die
 „ ongeoorlofde Vergaderingen tot quaden eynde houden fullen, tſy om de
 „ Religie en om 't gemeyn ruſte in beroerte te ſtellen, voer wederſpennige
 „ rebelle ſeditieuſe menſchen ende Verſtoorders oft Perturbateurs van de ge-
 „ meyne ruſte, Ordinerende dat ſy overfulcx metter doot geſtraft ende gepu-
 „ nieert, ende heure goeden geconfiſqueert worden zoe voirſz. is. Ende
 „ voirts ſoe Wy onderricht ſyn dat zedert ennige jaren herwaerts ennige Le-
 „ dichgangers, Vagabonde, Apoſtaten en Fugitiven, hen bynnen onſe voirſz.
 „ Stede vertrocken ende hen onthouden hebben, ſunderlinge om de Reli-
 „ gie, bevelen Wy daeromme, dat alle de voirſz. perſoonen bynnen xxiiij.
 „ uren na de publicatie van deſen, hen vertrecken ende gaen uyter voirſz.
 „ Stede, op pene van gegeeſfelt ende gebannen te worden, oft van der doot,
 „ nae dat ſy door hun misdaet bevonden fullen hebben verdient te hebben.
 „ Gebiedende, willende, ordinerende ende ſtatuierende voirts, dat alle de
 „ ghene die uyt ennige plaetſen van herwaertſoverē bynnen onſer voirſz. Stadt
 „ van Breda van nyeuws fullen comen wonen, by den Officier ende Wet-
 „ houders neerſtelycken ondervraegt fullen worden oft zy uyt andere Stadt of
 „ Lant gebannen zyn, in welcken gevalle zy heuren tytſe van banniſſementē
 „ den ſelven Officier ende Wethouders fullen moeten exhiberen ende over-
 „ brengen; ende indien deſelve gebannen zyn om tſtuck van der Religie, Ket-
 „ terye oft andere redenen daer aen clevende oft dependerende, by wien de
 „ ſelven ban uytgeſproken ſoude mogen ſyn, en fullen die in onſer voornoem-
 „ de Stadt van Breda nyet ontfangen worden, noch aldaer vry ſyn, noch oick
 „ in andere plaetſen in onſen voirſz. Lande van Breda, mer fullen hen uyter
 „ voirſz. Stadt moeten vertrecken, op pene indien ſy zulcx nyet en deden,
 „ wederomme uyter ſelver Stadt gebannen te worden voor anderen gelycken
 „ tyt, ende op de ſelve pene als in heuren ban geſtelt ſal zyn, ſoe verre zy ge-
 „ vangen worden, ten ware dat onſe Officiers ende Wethouders voor goet
 „ bevonden tegens deſelve van nyeuws te procederen, dwelck zy in fulcken
 „ gevalle fullen mogen doen; ende indien de voirſz. Ballingen heuren Van
 „ verſwygen, ende men fulcx daer nae te weten quame, fullen dezelve ge-
 „ ſtraft worden na inhouden van den tytſe van heuren voirſz. banniſſementē,
 „ ten ware oick dat onſe voirſz. Officier ende Wethouders, om ſekere merc-
 „ kelycke redenen, bevonden tſelve te mogen oft behoiren te modereren. Ende
 „ aengaende andere, geen Ballingen weſende, die in onſe voirſz. Stadt voirtaen
 „ willen comen wonen, fullen deſelve gehouden worden over te brengen
 „ certificatie van heuren Paſtoor ende Wethouders van den Plaetſen daer uyt
 „ ſy vertrocken fullen zyn, inhoudende getuycheniſſe van heuren leven ende
 „ converſatie, mitsgaders redenen van hun vertreck, ſonder welke certifi-
 „ catie en fullen nyet toegelaten worden in onſer voirſz. Stadt te mogen woo-
 „ nen. Bevelende onſen Droſſaert, Schouteten ende Wethouders onder on-
 „ ſer Jurisdictie geſeten, tſelfde alſoe nae te volgen, ſonder diſſimulatie, gunſte
 „ oft conniventie. Eyntelicken verbieden Wy wel expreſſelycken allen ende
 „ eenen yegelycken, van wat qualiteyt oft conditie die zyn, ennige ongere-
 „ geltheyt oft ſchandael te doen opt ſtuck van der Religien, oft Catholycke
 „ Prieſters, Religieuſen oft andere Geeſtelycke Perſoonen, te injurieren met-
 „ ter daet oft met woorden, oft hen oick te vervoirderen, den ſelven Catho-
 „ licken ennich belet oft hynder te doen in dexercitie van de voirſz. oude
 „ Religie, Acte oft onregeltheyt voirts te ſtellen, daer deure de goede ende
 „ Catholycke vercort, geoffendeert ende verhindert ſouden mogen worden,
 „ op pene van der doot, indient ſchandael ſeer groot, uytnemende ende exceſ-
 „ ſyf ware, en oick van confiscatie van goede; ende indien tſchandael minder
 „ ware, van arbitrale correctie na den eefch ende qualiteyt van der ſake, tot
 „ exempel ende vreeſe van den anderen. Alles ſoe lange ende ter tyt toe dat
 „ by Ons hier op anders verſien ende geordonneert ſal zyn. Aldus gedaen tot
 „ Breda voirſz. op ten laeften dach der maent van Meye, int jaar ons Heeren
 „ duſent vyffhondert ſevenentſeſtich. (*Onder ſlont geſchreven.*) By mynen
 „ genadigen Heere in ſynen Rade. (*Onderteekent*) M. PIGGEN. (*Hier onder
 „ ſlont noch geſchreven aldus:*) Dit Placeaet oft Ordonnantie is tot Breda ter

„ Puyen af gepublicceert des Dincxdaechs den derden in Junio anno xv^c lxxij.,
 „ tvolck aldaer by dluyden van den clocken in groten getale vergadert zynde,
 „ present Schoutet ende alle de Schepenen, behalven Jan van den Berghe.
 „ Uytgelesen by my, (*en was ondertekent*) B. DE CORPUT.

Op den derden van Zomermaandt daar aan volgende, is Peter Peterfz. van Keulen, Borger ende Goudsmit te Breda, om den Godsdienst gevangen genomen; By den zelve wierdt de volgende Getuygenis in schrift gevonden.

„ Wy Dienaren der Gemeynen tot Breda, betuyghen by desen van Peter
 „ Peterfzen van Keulen, onsen medebroeder, en d'een met ons in den dyent
 „ des Ouderlinx onser voorsz. Gemeynen, dat hy is gawe in der Leere en
 „ Geloove, ende stichtig in syne wandelinghe, in kennissen der waerheyt heb-
 „ ben wy dese ondertekent den xiiij. April anno 1567. *Robert Janssen, Pie-
 „ ter van den Baarle, Jan Anthonis Wiltens, Goris Andrieffen, Hubrecht van
 „ Baarle, FRANCISCUS ADRIANI.*

In de eerste ondervraging, op den vyfden der gemelde maandt, gedaan, zegt hy in den dienst der Kerke, behalven de voornoemde Personen, nog gekent te hebben Hendrick van den Corput, Mr Frans van Etten, en Felten Diaken. Omtrent negen maanden daer naa wierdt Betteke zyne dienstmaagd mede op 't Kasteel gevangen gezet; en zyu zy beyde eyndelyck te zamen, den negen en twintigsten van Bloeymaandt 1568, op het Pleyn voor het Kasteel levendig verbrant. Waar van de geheugenis nog tot den huydigen dag bewaart wordt door den grooten Keysteen, leggende voor de Brug van 't Kasteel, ter plaatze alwaar de Paal, waar aan Peter van Keulen vastgekent was, gestaan heeft.

In Hooymaandt 1569 kwam Franciscus Sonnius Bisschop van 's Hertogenbosch te Breda, om onderzoek omtrent de Boecken te doen, en wierden daerna op 't uytduckelyck bevel des Hertogs van Alba, den negentienden van Oogstmaandt, op de groote Markt voor 't Stadhuys opentlyck verbrant, *Colloquia Erasmi, J. Carionis Chronicon cum appendiciis*, en meer diergelycke Boecken.

In de groote Kerkvergadering, by de Hervormde Gemeynen te Embden, in Wynmaandt 1571 gehouden, wierdt goedgevonden, dat de Gemeynen van Brussel, Antwerpen, 's Hertogenbosch, Breda, en andere die in Brabant mogten wezen, te zamen een Klaffis zouden uytmaken.

Naa dat de Stadt Breda, in 't jaar 1577, door Prins Willem den I. was veroverd, wierdt, op 't verzoek van die der Hervormde Leer, binnen de Stadt een provisionele Ordonnantie van den Aertshertog Matthias, aangaande den Religions Vrede, op den veertienden van Herfstmaandt 1578, afgekondigt, en dienvolgens by de Wethouderen aan die van den gemelden Godsdienst, wiers Predikant was Johannes Capito, de Kerk van Markendaal vergunt, ten wederzeggen der Algemeene Staten. Daarna hebben de Roomschegezinden hunnen dienst verricht in 't Markendaal, en de Hervormden, op den vyfden van Louwmaandt 1581, voor de eerste maal in de Groote Kerk gepredikt. Naa het innemen van Breda by de Spaanschen, op den agt en twintigsten van Zomermaandt 1581, is binnen dezelve alleen de Roomsche, en naa 't veroveren dier Stadt door Prins Maurits, op den vierden van Lentemaandt 1590, de Hervormde Godsdienst openbaerlyck in de Kerken gepleegt: Dan wierdt eerst, in Bloeymaandt 1591, de Groote Kerk geopent, en de Beelden daar in afgenomen.

In 't begin van het twaalfjarige Bestant, te Antwerpen, op den negenden van Grasmaandt 1609, gesloten, wierden op verscheyde Dorpen der Baanderye Predikanten geplaatst, niet zonder grooten tegenstant der Roomschegezinden, aan welke de Gezanten van Franckryck te zelve tyd, een handschrift verleent hadden, dat op de Dorpen van Brabant, behoorende onder de Steden van den Vereenigden Staet, geene verandering in den Godsdienst zoude gemaakt worden; Doch de Staten verstonden niet, dat daar by de oeffening der Hervormde Leer wierdt uytgefloren.

Als daarna, in Hollandt, de Kerken Dienaren onder elkanderen verdeelt wa-
 ren

ren wegens de Verschillen, tusschen de beroemde Hoogleeraren Jacobus Arminius en Franciscus Gomarus, over de Leer van Gods eeuwige Voorbeschikking, gerezen, en daar van de voncken oock binnen Breda overgevlogen waren; zoo heeft de Magistraet, op den vierden van Wintermaandt 1615, bevolen de Leeraers in geschrift te doen aanzeggen, dat zy hen voortaan zouden wachten de in verschil zynde stucken in hunne Leerredenen aan te roeren of te dryven, of deswegen by iemanden der Gemeente aanhang of partyfchap te maken; en zoo zy lieden het te vooren gedaan hadden, daar van op te houden, en hunne Toehoorders tot rust, vrede en Kristelycke eenigheid aan te maanen; mitsgaders met elkanderen in onderlinge liefde en slichting te wandelen, en alle oneenigheid te weeren, zoo veel mogelyck zoude zyn, ten eynde het niet van noden was by andere voegen en middelen daar in te voorzien, Met verder verbod, dat niemandt der Kerkendienaren buyten het Landt van Brabant zoude mogen reyzen, zonder alvorens daer toe van den Magistraet verlof gevraegt en verkregen te hebben. Door welke voorzorg het kwaad geweert, en de Gemeente in rust behouden is.

*Resolut.
der Stadt
Breda.*

In de eerste Klassicale Vergadering te Breda, in 't begin van den jaare 1616, gehouden, heeft de Magistraet, om de eenigheid in de Kerk en het Klassis te onderhouden, vier hunner Leden gemagtigt, om in die Vergadering te verschynen, die daar in oock zitting genomen hebben.

De Stadt Breda, in 't jaar 1625, door den Markgraaf Spinola, onder de geoorzaamheid des Konings van Spanjen gebragt zynde, zoo is de Roomfche Godsdienst aldaar weder ingevoerd: Doch, in 't jaar 1637, naa het verwinnen dier Stadt door Fredrick Hendrick Prins van Oranjen, zyn de Roomschgezinden genoodzaekt geweest de Kerken aan die van den Hervormden Godsdienst in te ruymen, en hen te vergenoegen met hunnen Godsdienst, onder oogluiking, in byzondere daer toe geschickte Plaetzen te mogen oeffenen.

Naa het sluyten der Munstersche Vrede, in 't jaar 1648, zyn alle de Kerken ten platten Lande van Brabant, onder 't gebiedt van den Vereenigden Staet, die dus lange door de Roomschgezinden waren ingehouden geweest, aan de Hervormden overgelevert: Weshalven de Prins van Oranjen, als Heer van Breda, in alle de Dorpen der Baanderye, welke nog van geene gewoone Leeraars voorzien waren, Predikanten plaatste, om die Kerken te bedienen. En nadien men beducht was, dat de plechtige bezitneeming dier Kerken mogt gestoort worden door de tegenkating der Roomschgezinden, zoo wierdt op 't uytdruckelyk bevel der Algemeene Staten, den Stadvoogd van Breda gelast, om gewapenderhand de nieuwe Leeraers en Kerkenraaden in 't bezit hunner toegewezene Kerken te stellen en te handhaven, 't gene oock vervolgens, in de jaaren 1649 en 1650, is verrigt, en zedert dien tyd tot heden toe is de Hervormde Leer in alle de Kerken der Baanderye geruft en vreedzaam verkonddigt: Werdende alleen aan de Roomschgezinden toegestaen de vrye oeffening van hunnen Godsdienst in Schuuren en andere plaetzen, geene uysterlycke gedaente van Kerken hebbende.

*Acta
Classis
Bred.*

De Nederduytsche Hervormde Gemeente te Breda, is zedert 't jaar 1590, bedient geweest door drie Leeraers, doch in 't vervolg van tyd, voornamentlyck naa het herwinnen der Stadt in den jaare 1637, door 't vermeederen der Inwoonderen en Ledematen, de dienst zwaarder wordende, heeft Willem de III., Prins van Oranjen, Heer van Breda, goedgevonden in 't jaar 1666, eenen vierden Predikant te beroepen. Welke vier Predikanten dus gezamentlyck den Godsdienst aldaer hebben waargenomen tot den jaare 1739, wanneer het den Prins van Oranjen, Willem Karel Hendrick Friso, behaagt heeft, uyt inzicht van den bloeyenden staat dier Kerk, by de vorige vier Leeraers eenen vyfden te benoemen: invoegen dat de Kerkenraad van Breda tans bestaat uyt vyf Predikanten en ses Ouderlingen, waarby, tot het inzamelen en uytdeelen der liefdegaven, gevoegt zyn ses Diakenen.

Deze vyf Predikanten maken met die van Oosterhout, Dongen, Gilze, Alphen, Baerle, Chaam, Ginneken, Zundert, Rosendael, Nispen, Etten, Leur, Sprundel, De Hage en Terheyden, nevens die van Princelandt, het Klassis van Breda uyt, 't gene in den jaare 1649, het Synode van Zuidhollandt is ingelyft, waar van het tans het elfde Lit is. De gemelde Hooge Kerk-

Groot Placcet-Boeck.
4 Deel.
bl. 348.

vergadering wierdt echter te Breda noch niet gehouden, niettegenstaende door het Klaffis ten dien eynde telkens kragtige aanhoudingen wierden gedaan. Doch, op den drie en twintigsten van Zomermaandt 1684, namen de Staten van Hollandt een besluyt, dat voortaan het Synode van Zuidhollandt mede te Breda op haar gewoone tourbeurt zoude gehouden worden; En dienvolgens is die Kerkvergadering voor de eerstemaal aldaar, in 't jaar 1686, geopent, 't gene aldus tot heden toe alle elf jaaren vervolgt wordt. Het gemelde Klaffis heeft jaarlycks drie gewoone Byeenkomsten, namentlyck op Woensdag naar Paefchen, op Dingsdag veertien dagen voor het houden van het Synode, en op den eersten Dingsdag in Herfstmaandt.

Naamlyst der PREDIKANTEN, die in de Gemeynthe van Breda den H. Dienst, zoo onder 't Kruys, als vervolgens, waargenomen hebben.

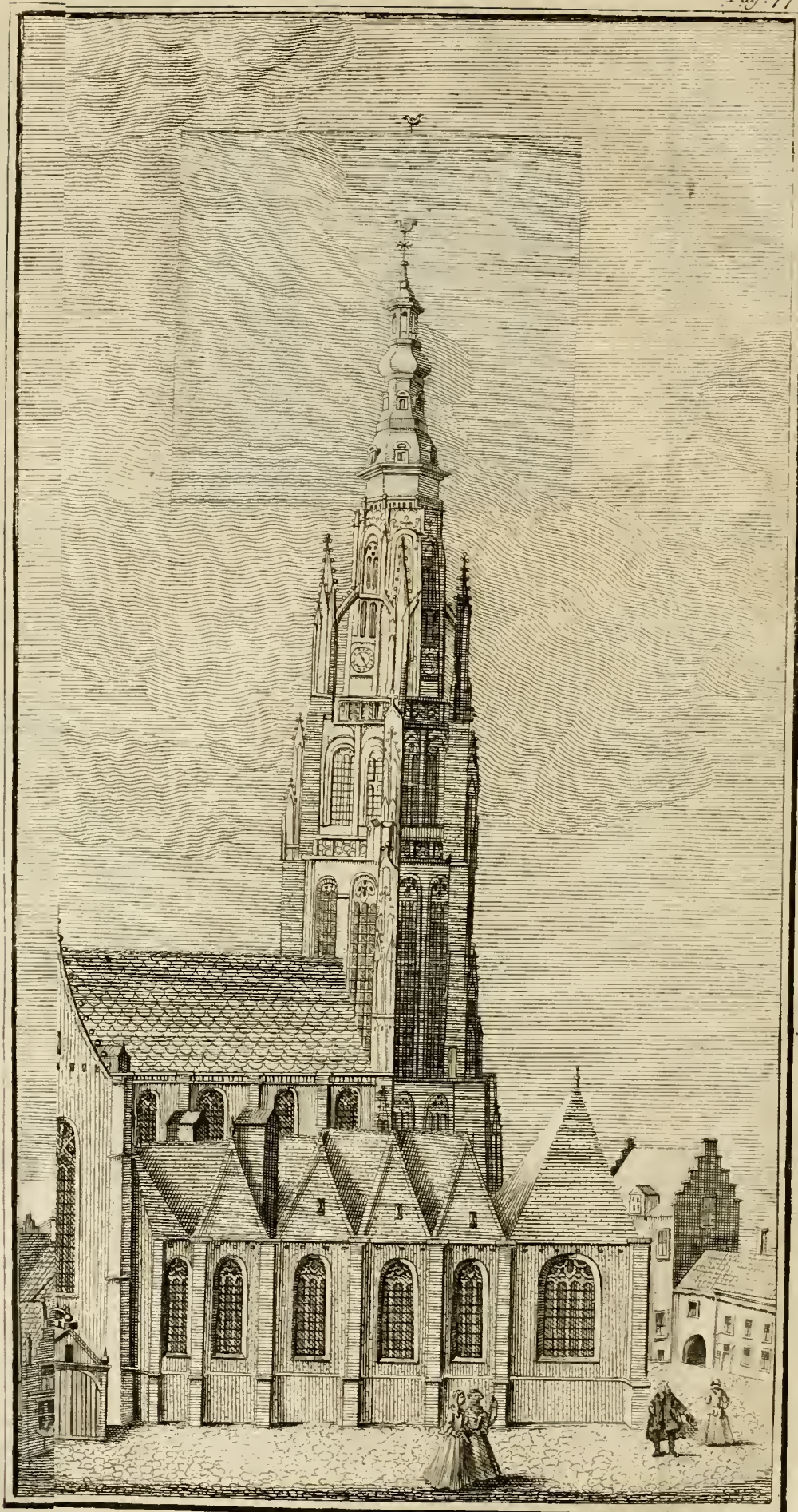
1559.	Adriaan de Kuyper.	1596.	Lucas Verhagen, <i>gestorven.</i>	1602.
1560.	Hermannus Stricker.	1601.	Henricus Boxhornius.	
1565.	Franciscus Junius. Lodewyck de Vogel.	1603.	Isaacus Næranus.	
1567.	Franciscus Adriani.	1604.	Michaël Hogius.	
1568.	Johannes Capito.	1609.	Isaacus Diamantius, <i>vertrocken naar Delft.</i>	1616.
1579.	Henricus van den Corput.	1616.	Cornelius Hanecops, <i>vertr. naar Amsterdam.</i>	1625.
1580.	Johannes Milius.	1638.	Christianus Lofecatius, <i>Emeritus</i>	1666.
1590.	Nicolaus Soppingius, <i>gestorven</i>	1592.	Ludovicus à Renesse, <i>SS. Tb. Professor, gestorven</i>	1671.
1591.	Johannes Milius, <i>herfelt.</i> Johannes Næranus.	1647.	Johannes Hankius, <i>gestorven</i>	1656.
1592.	Isaac van den Corput, <i>vertrocken naar Dordrecht.</i>	1595.	Martinus Lydius, <i>gestorven</i>	1655.
			Johannes Schulerus, <i>SS. Tb. Professor, gestorven</i>	1674.
			Franciscus Plante, <i>SS. Tb. Professor, gestorven</i>	1690.
				1666.

• Als stonde ik te prouk ombrent drie hondert Jaren
 Als 't eerste Stads Juweel, en stoffte op trins en wandel
 Ik verstoekte een kranken, met voor loetzen op de baren

AFBEELDING VAN DE GROOTE KERK EN TOREN.
 Door en van daerzelve afbrengen in den Jaare 1694

• Maar voor al wie in hej' Woestenen stond verbraveld
 Tot Bloemaand elnde zag mijn kraan en ingewanden
 Van't BLINIM Vier VerVinkt, InVaLLen en Verbrant Den.

Maar voor al wie in hey Woestunen stond verdwaald
 Tot Bloemaand elyde zag myn kruin en ingewanden
 Van't BLIXIM VIER VerVonkt, InVaLLen en VerbranDen.
 P. Nijs.

B. E. Invenit delin. et sculp. 1. 43.

1666.		1703.	
Henricus Mispelblom, <i>de eerste</i> Vierde Predikant, <i>gestorven</i>	1674.	Theodorus Bolten, <i>vertrocken</i> <i>naar Londen</i>	1711.
1672.		1704.	
Petrus van Balen, <i>gedimmitteert</i>	1678.	Marcus Boerhaven, <i>gestorven</i>	1719.
1674.		1711.	
Robertus de Gier, <i>gestorven</i>	1677.	Gabriël van den Velde, <i>Emeritus</i>	1740.
1675.		1720.	
Henricus Troyen, <i>vertrocken</i> <i>naar Middelburg</i>	1677.	Daniel Patyn, <i>gestorven</i>	1737.
1677.		1721.	
Jacobus Artopé, <i>Emeritus</i>	1704.	Willem Velse, <i>vertrocken naar</i> <i>Delft</i>	1724.
1678.		1724.	
Jacobus Triglandius, <i>vertrocken</i> <i>naar Utrecht</i>	1680.	Gisbertus Rumpf, <i>gestorven</i>	1731.
1679.		1731.	
Philippus Visscherus, <i>gestorven</i>	1691.	Benedictus de Graeff, <i>gestorven</i>	1739.
1680.		1732.	
Casparus Wachtendorp, <i>vertrocken</i> <i>naar Gouda</i>	1682.	Samuël Hœufft, <i>SS. Th. Dr.</i>	
1682.		1739.	
Johannes Noortberg, <i>gestorven</i>	1720.	Martinus Hazebroek.	
1692.		1739.	
Hermannus de Moor, <i>vertrocken</i> <i>naar Utrecht.</i>	1698.	Ægidius Burs Fruitier, <i>de eerste</i> <i>Vyfde Predikant.</i>	
1693.		1740.	
Johannes Kaskée, <i>Emeritus</i>	1731.	Petrus van Gilst.	
1699.		1740.	
David Knibbe, <i>vertrocken naar</i> <i>Leyden</i>	1702.	Johannes de Roos.	

De Grootte Kerk.

De Kerk van Breda is van overoude tyden een Parochie Kerk geweest, zonder dat men weet, wanneer die eerst gebouwt, of tot een Parochie Kerk ingestelt is. De Kanonniken van Breda, in zeker oudt Geding tegen de Kerk-

meefters, verhalen wel, dat omtrent 't jaar 1100, in 't ganfche Landt van Breda maar een Parochie Kerk was, namentlyck te Gilze, alwaar de Sacramenten moeftten werden bedient: En terwyl zulks aan die van Bredazeer ongelegen en moeyelyck was, dat omtrent den jaare 1200, aan den Heer en de Ingezetenen toegelaten is geweest, om binnen de Stadt eene nieuwe Kerk te mogen bouwen, welke van de Moederkerk van Gilze zoude afgezonderd zyn. En hoewel de Kanonniken hun zeggen met geene bewyzen fterken, zoo worden echter voor dat gevoelen by hen de twee volgende redenen bygebracht. Eerftelyck, dat onder de Aanhangzelen van Gilze, behalven Ginneken, Bavel, de Hage, en Etten, Breda oock begrepen zoude geweest zyn. Ten anderen, dat ingevalle binnen Breda, op die tyd, een Kerk was geweest, die zekerlyck zoude geftaan hebben onder de Parochie van Gilze, welke zich aan weerzyden der Stadt uytttreckte. Dan deze twee redenen, zonder verder bewys, zyn niet voldoende; Want indien de Kerk van Breda onder de Parochie van Gilze gehoord hadt, zoo zoude eenig teken van de affcheyding van Gilze, of van de overgift van het Stift van Thoor bekend zyn; Want een Paftoor van eene Moederkerk behoudt de voorftelling der Filiale Kerk, en de Perfoon der Moederkerk de infteiling; Daar integendeel de Heeren van Breda, van overoude tyden af, altyt de begeving der Paftorye van Breda gehadt hebben. De tweede reden befluyt mede niet byzonders; Want Vrouw Hilfondis Gravin van Stryen, in den Stichtbrief van Thoor, van 't jaar 992, verbindt Gilze met de Aanhangzelen aan 't gemelde Stift, zonder die te noemen, en zoude deswegen te betoonen ftaan, dat de Stadt Breda, met dezelfs Vryheid, daar onder is begrepen geweest; Daar in tegendeel blykt by de afzondering dier Aanhangzelen van haare Moederkerk, gefchiedt in het jaar 1316, dat die doenmaels waren, en van ouds geweest zyn Ginneken, Merterffen of de Hage, Etten en Bavel, wordende in den Scheidings brief geen 't minfte gewag gemaakt van Breda.

Dit zegt men alleen voorzeker, volgens eene oude overlevering, dat deze Parochie Kerk, die ter eeren der H. Maagd Maria gewyd is, en deswegen door de Roomfchgezinden gewoonlyck de Lieve Vrouwe Kerk genoemt wordt, eerft aan de H. Barbara, als Patrones, is toegeeygent geweest.

Proeven
n. 29.

In den jaare 1303, heeft Heer Jacob Perfoon van Gilze, en Deken van Beeck, deze Kerk tot eene Collegiale opgericht, en daar in geficht een Kapittel van agt Kanonniken, waer van drie zouden zyn Priesters, drie Diakenen, en twee Onder Diakenen, aan welke hy, by zynen uyerftten wil, gemaakt daags voor St. Denys dag, uyt zyne goederen genoegzame inkomsten heeft aangewezzen, en voorts zoodanige fchicking gemaakt, dat die agt Kanonniksdyen tot twaalf zouden konnen vermeerdert worden, gelyck in 't vervolg van tyd oock gefchiedt is. Rafo van Gaveren, Heer van Breda, heeft niet alleen deze infteiling met zyn goedvinden bekragtigt, maar nog boven dien 't geheel inkomen der Paftorye dezer Kerke, waer van hy 't recht van begeving hadt, aan de Kanonniksdyen gehecht, onder beding, dat die Paftorye altyt by eenen der Kanonniken zoude bedient worden. Al 't welke Theobaldus Biffchop van Luyck, met den Officiael, in 't zelfde jaar, mitfgaders Gerard van Nassau Aartsdiaken, in 't jaar 1307, bevestigt hebben. Volgens die Stichting wierdt de Deken by de Kanonniken, de Kanonniken by den Heer, en de Kapellanen by den Deken en de Kanonniken aangefteelt.

Acta Capituli Bred.

Proeven
n. 30.

Om deze nieuwe infteiling des te meer te vorderen, wierdt door Biffchop Theobaldus naar Breda afgezonden Mr. Macharius van den Bofch, Kanonnik te Luyck, die, op Sondag naa St Peter en Pauwels 1309, aldaer gekomen zynde, volgens zynen last, eene algemeene hervorming, zoo omtrent 't Hooft en de Leden van 't Kapittel, als ten opzicht van 't geestelyck en wereldlyck Regtsgebiedt, heeft ingevoerd, en ten dien eynde verfcheyde heylzame wetten gemaakt, die ten allen tyden oock in die Kerk zyn agtervolgt geworden.

Voor 't invoeren der nieuwe Biffchoppen in de Nederlanden, wierden de Deken en 't Kapittel gehouden onder 't getal der Secundarie Kerken van Luyck, en ftonden, voor de Hervorming, nog zonder middel, alleen onder 't bedwang der Pauzen van Romem.

Als in 't vervolg van tyden dit Kapittel, nevens verfcheyde anderen, omtrent dezen Oort gelegen, in hunne rechten, vryheden en oude gewoontens merckelyck

lyck wierdt benadeelt, zoo hebben de Kapittelen van St Jan te 's Hertogenbosch, van O. L. V. te Breda, St Pieter te Hilvarenbeeck, St Pieter te Oorfchot, St Oda te St Udenrode, St Katarina te Eyndhoven, en van St Pieter te Boxtel, in 't jaar 1505, een naeuw verbond van vereeniging aangegaen, om hunne Vrydommen tegen alle Kerckelycke en Wereldlycke Machten te beschermen, en die voor onderdrucking te behoeden: welk verbond namaels, in 't jaar 1563, wederom is vernieuwt en nader bekrachtigt.

Mirai.
Diplom.
Tom. 3.
pag. 222.

Dit Kapittel is, in 't jaar 1637, naa het innemen der Stadt Breda, en 't herstellen van den Hervormden Godsdienst, teenemaal vernietigt, en deszelfs goederen en inkomsten gehecht aan de Domeynen van den Heer van Breda, die daer uyt, mitsgaders uyt de verdere geestelycke goederen in den Lande van Breda gelegen, volgens overeenkomst met den Raad van State, aan een gedeelte der Predikanten, Kosters en Schoolmeesters, zoo in de Stadt als in de Baanderye, hunne jaarlykse Wedden verzorgt, wordende de overige uyt 's Lands gemeene middelen onderhouden.

Nadien dit Kapittel door de Heeren van Breda en andere godvruchtige Perzonen, met veele vryheden, rechten en aanmerckelycke voordeelen en Proven, van tyd te tyd, is begiftigt geworden, zoo vindt men oock onder de Dekens en Kanonniken veele genoemd, die uyt voorname Geslachten van Brabant en Hollandt zyn voortgesproten: En deswegen zal het niet ondienstig wezen daar van een Lyst te laten volgen, in zoo verre men die uyt de oude Registers en Jaargetyde boecken van 't Kapittel heeft kunnen te zamen brengen.

Necrolog.
Capitulis
Bred.

Naam Lyste der DEKENS van 't Kapittel van O. L. V. Kerk te BREDA.

1303.	Henricus de Grufere.	1492.	Rafo Voecht.
Bonifacius } Guillelmus. }	<i>onzeker op wat jaar.</i>	1506.	
1340.	Zigebertus de Beke.	Guillelmus de Gaellen.	
1341.	Reynerus de Valle.	1539.	Hieronymus de Blioul.
1350.	Egidius de Rivo.	1566.	Balthazar Maffchereel.
1398.	Guillelmus Fortis, <i>alias</i> Stercken.	1569.	Antonius Vaillant.
1401.	Henricus de Bye.	1570.	Gerardus Vlemincx.
1420.	Hugo Decanus.	1590.	Cornelius Wortel, <i>naa het innemen der Stadt van zyn Dekenschap berooft, naderbant Plebaan van St. Gudula te Brussel.</i>
1423.	Johannes van der Venne.	1625.	David à Mauden, <i>naa de vernietiging van 't Kapittel, in 't jaar 1637, Paasoor te Brussel.</i>
1461.	Carolus Oudart.		

Naam-

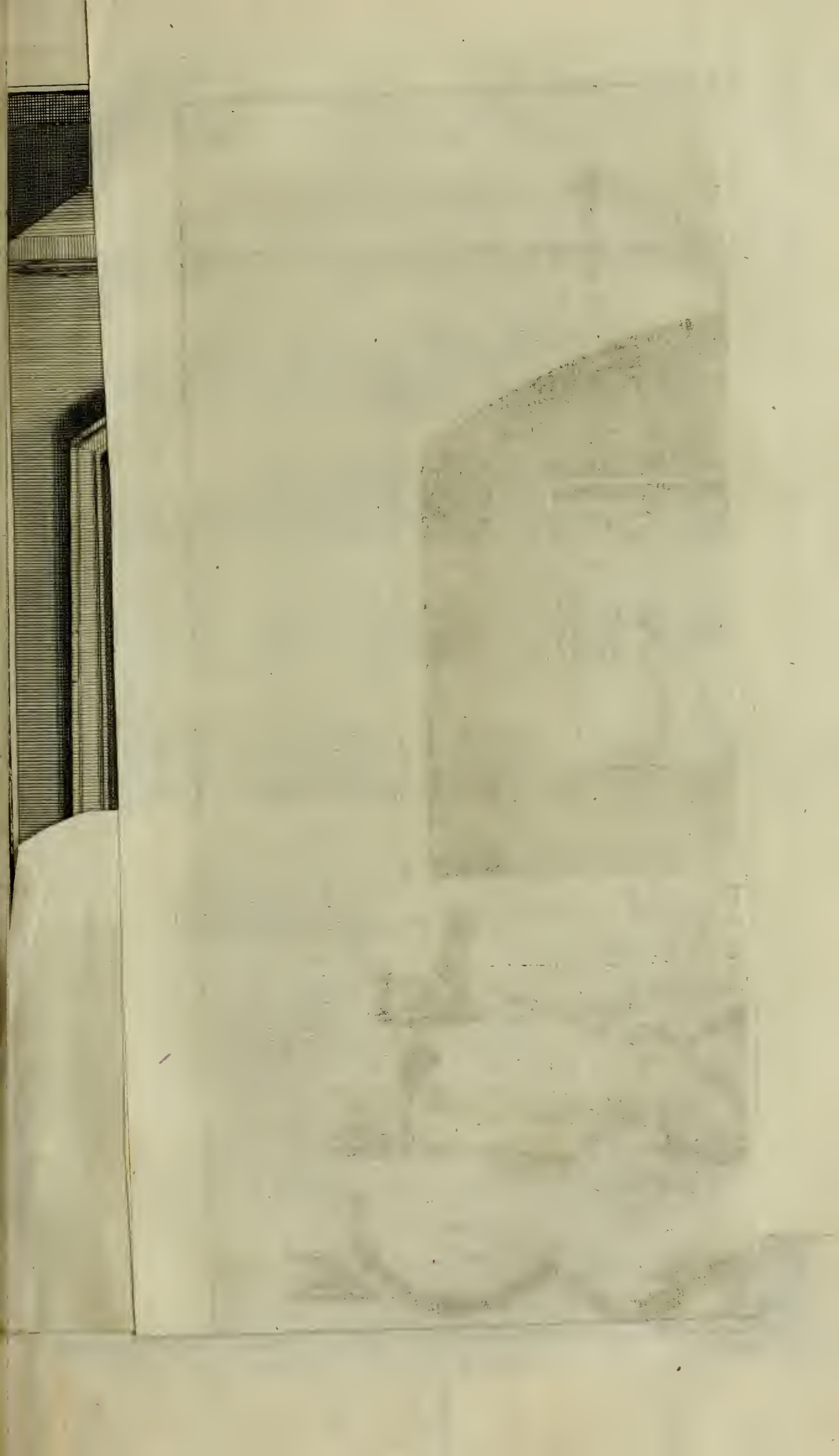
Naamregister der KANONNIKEN van O. L. V. Kerk te Breda.

Arnoldus Meldert.	1473. Godefridus van Loemel.
Bartholomeus Cant.	1474. Arnoldus Sanctus.
Johannes Voecht, <i>alias</i> Snoeyen.	1481. Johannes Voecht.
Wilhelmus van Ykel.	1484. Ludovicus de Loen.
Johannes van Ymhuysen.	Henricus van Heerle.
Walterus de Bye.	1489. Gummarus Dricx.
Walterus van Ykel.	1493. Wilhelmus Alfim.
Theodorus van Duvenvoorde.	1496. Jacobus de Zeghen.
Johannes de Prones.	Johannes van Aath.
Walterus Smits.	1497. Gifelbertus de Castro.
Philippus van Duvenvoorde.	1498. Zibertus de Neel.
Hermannus Schenkel.	1500. Michaël Keyen.
Lambertus de Rivo.	Arnoldus van Hoorne.
Simon vander Steen.	Johannes à Rivo.
Petrus de Oerom.	1502. Wilhelmus van Oesterzeel.
Johannes Pynappels.	1504. Henricus van Avoert.
Gerardus Grufers.	Egidius van Buerstede.
Arnoldus Binstroo.	1509. Engelbertus van Buerstede.
Petrus van Megen.	1510. Johannes Storm.
Henricus Corput.	Servatius de Mera.
<i>Van deze Kanonniken kan den rechten</i>	1514. Hieronimus van Oesterzeel.
<i>tyd niet bepaalt worden, by gebreck</i>	1515. Cornelius van Zebach.
<i>van behoorlycke aantekening.</i>	1517. Johannes Vuchtschoot.
1312. Gerardus Ludakens.	Johannes Barchman.
1329. Franco de Benouda.	1518. Antonius de Buyten.
1393. Egidius Kaerle.	1521. Johannes Wyesz.
1414. Petrus Norys.	Arnoldus van der Noot.
1435. Johannes de Rivo.	1522. Alexius Phariscauph.
Arnoldus van Druenen.	1535. Petrus van der Strepen.
1437. Jacobus Beys.	1549. Guarinus Poliet.
1438. Philippus van Waardenburg.	1557. Otto van Gaellen.
Adelbertus Varentrap.	Jacobus Son.
1439. Johannes de Neel.	1558. Fenerus Schynveldt.
1440. Florentius Tierloot.	1561. Wytoldus Stout.
Hugo Cloet.	1568. Johannes Buys.
1451. Petrus van der Hagen.	1570. Fredericus à Renesse.
1457. Antonius Belle.	1572. Nicolaus van Gaellen.
1460. D. Gidmarid.	1575. Engelbertus Montens.
1464. Johannes Zibben.	1576. Petrus Hooek.
	Severinus Montens.

Deze Kerk is naderhant, by de Heeren van Breda, zeer fraey verwelst, en met eers Koor met den Omgang en nog verscheide Kapellen vergroot. Voornamentlyck heeft Graaf Engelbrecht de I., in 't jaar 1410, voltoyt het Koor met alle de cieraden, en in 't jaar 1412, heeft hy daar aan gebragt het kopere Traliewerck, zoo dat men dezelve, niet t'onrecht, onder de aanzienelycke Kerken tellen kan, waar in het volgende waardig is om aangemerkt te worden.

Ter regter zyde der deure van den Noorden Omgang van 't Koor, ziet men de verheve Grafplaets van Jan van Polanen den I. Heer van de Leek en Breda, waer op zyn Beeltenis tusschen die van zyne twee vrouwen, Oeda van Hoorne en Machtelt van Rotfelaer, geplaatst is. Het Opschrift, 't gene in een kopere plaat gesneden was, is afgebroken; tegen den muur staat alleen nog 't Wapenschilt van Hoorn, zynde die van Polanen en Rotfelaer door den tyd verniet.

Daer benevens Oostwaerts is de prachtige Graffstede van Engelbrecht den I. Graaf van Nassau, Heer van Breda, en van Graaf Jan zynen zoon en Opvolger,

Groefstede van Enaibrest den 21. Grav. van Nassau, Heer van Breda en van Limburg Markgraven van Baden, zyne Gemalinne.

ger, doch zonder opschrift. Boven welke staan de Beeltenissen van Graaf Engelbrecht en Johanna van Polanen, aan de eene, en die van Graaf Jan en Maria van Loon, aan de andere zyde; alle knielende en biddende: zynde Graaf Engelbrecht verzelt van St. Joris en een Heremyt, en Graaf Jan van St. Jan en een Kardinael. Boven deze Beelden, die, hoewel uyt slechten steen gehouwen, echter van waarde zyn, staan de Wapenen van Nassau en Polanen. Op deze Grafftede stont voormaels mede dat vermaerde Lieve Vrouwen Beeld, waar van Hermannus Hugo, in zyn belegerd Breda, met zoo veel ophef gewaagt, en 't gene, naa deszelfs getuygenis, gedurende de belegering, in 't jaar 1624, van daar vervoert is.

Herm.
Hug. obf.
Bred.
pag. 121.

Tegen den muur, naast de bovengemelde Tombe, ziet men het afbeeldzel van St. Joris, zeer zwaar vergult zynde, geplaatst, waar onder staat:

„ Hier beneden legt begraven JORIS VAN FROENHUSEN, Camerlinck was
„ van Graaf Jan van Nassau, a°. 1512.

Hier voor legt een platte Zerk, waar op gehouwen staet:

„ Hier legt begraven GENOVEVA VAN VERNEBOURGH Gravinne van
„ NASSAU, sturf int jaar ons Heeren M. ccccxxxvij. xvij dage in April,
„ bidt voor hare ziele.

Daar tegen over is de Kapel van de H. Maagd Maria, of het Koor der Heeren van Breda; waar in door Hendrik Graaf van Nassau, ter eeren van zynen Oom en Weldoender, Graaf Engelbrecht den II, en deszelfs Gemalinne Limburg van Baden, is geplaatst de alom beroemde Grafftede, gemaakt door den vermaerden Konstenaer en Beeldhouwer Michiel Angelo de Buonarota, van Albast of Oosterfchen doorschynenden Marmer. Dezelve bestaat uyt twee Beelden, een Man en eene Vrouw, leggende op eene van toetsteen verheve Zerk ruggelings uytgestrekt. Boven dewelke een zware tafel van dien zelfden steen gedragen wordt door vier Mansbeelden, alle op hunne eene knie zittende; op welke tafel het Wapentuyg des Graafs, zeer konstig uyt marmer gehouwen, nederlegt. Deze vier marmere Beelden hebben hunne Opschriften, op vierkante albaste plaatjens, beneden hen gestelt, waar van 'er nog twee in wezen zyn. Het eene Beeld vertoont den Roomschen Keyzer Julius Cæsar; in Romeynsch Kryggewaadt, met 't volgende Opschrift:

„ C. Julius Cæsar, Virtute bellica imperavi.
„ Fortitudo.

Dat is:

C. Julius Cæsar, door Krygsdeugd heb ick geregeert.
De Dapperheid.

Het tweede verbeeldt den beruchten Roomschen Veldheer Regulus, met zyn bovenlyf gansch naakt, van eene verwonderings waardige kracht en konst. Waar onder staat:

„ M. Attilius Regulus, Fidem infractus servavi.
„ Magnanimitas.

Dat is:

M. Attilius Regulus, myn gegeven Woord heb ick onverbroken gehouden.
De Edelmoedigheid.

De twee andere, wiers opschriften afgebroken zyn, verbeeldén, naa myn oordeel, twee Grieksche Helden. Men kan nog bemercken, dat de Wapen-

kleederen dier twee Standbeelden voorheen vergult zyn geweest. Op den voet van den leggenden Zark, aan de Zuydzyde, staan de Kwartieren der Wapenen van den Graaf, en aan de Noordzyde, die van de Gravinne, zonder eenig verder opschrift.

In een glas aan de Oostzyde dezer Kapel, stont voormaels geschreven:
 „ Daem Jan Matys woonende tot Donghen, heeft dit Venster gegeven ter beternisse,
 „ van dat hy op d'eere en eedt van den Scoutet ende Schepenen van Gilze asaragende
 „ woorden gesproken hadde”. Welk opschrift alleenlyk hier wordt aangehaalt, om
 daar mede aan te toonen den mislag van Simon van Leeuwen en anderen, die
 het geven van dit glas toefchryven aan Jan van Daelhem, Heer van Dongen,
 wiers Heerlykheden, wegens zyne begaane misdaden, in 't jaar 1513, ten be-
 hoeven van Hendrick Graaf van Nassau, zyn verbeurt verklaart.

Simon van
Leeuwen
Batav.
Illust.

Voorby 't gemelde Koor der Heeren van Breda, ten Oosten, is de verheve Grafplaets van Jan van Polanen den II., met een Mansbeeld, in zynen Wapenrock, daar op leggende, en het volgende opschrift:

„ Hier legbet begraven JAN Here was VAN DER LECKE ende van BREDA,
 „ die sterf int jaar ons Heren als men screef M. CCCXCIIJ. xj daghe in Oeght-
 „ maant, bidt voer syn ziele.

Recht over deze Tombe ziet men de Grafftede der Heeren van Renesse of Elderen, bestaande in een verheve Zark, waar op twee marmere Beelden geplaatst zyn. Daer boven tegen den muur staat de Passie, of het Lyden des Heylands, in zeven marmere zwaar vergulde rondeelen, die in de beeltstormerye eenigzints geschonden zyn, zeer konstig verbeeldt. Beneden staat het opschrift in een blauwen Arduynsteen Zark gehouwen, van den volgende inhoud:

D. O. M.

„ Clariss. Equiti Dno FREDERICO A RENESSE D. DE MAL, Cæs: Consi-
 „ liario & ditionis Bredens: Praefecto summo
 „ D. Anna ab Hamelen, Elderen & Manj dña Conjugi charissimo Patrique
 „ op: mer: Uxor liberiq: cum lachrymis posuere.
 „ Vixit ann: 68. obiit Kal. Jun: an. a Christo nato 1538.
 „ Dña ANNA AB HAMELEN, ELDERIS, MAL ac MANNY dña ob singu-
 „ larem ejus in pauperes pietatem ubiq: laudatiff. istud Sepulchrum elegit. Vixit
 „ ann: 77. mens: 8. obiit a° 1550. 26. die mensis Junii.

Verders zyn in den gemelden omgang de volgende Graffschriften te lesen. In den muur aan 't Koor Noordoostwaerts, staat:

D. O. M. S.

„ Nobili & virtute bellica claro viro D. JOANNI TENERAMUNDANO D. de
 „ BORGNIVAL, Caroli V. Cæsaris a Machinis bellicis primario: primo Torna-
 „ censium & deinde Trajectensium (postquam Cæsaris imperium agnovissent)
 „ Dynastæ, heredes posuerunt. Obiit Bredæ Kalend: Maj: a° 1536.

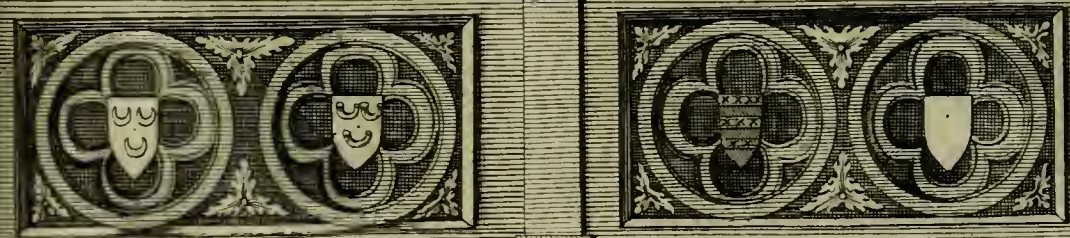
D. O. M. S.

„ Ill: ac generoso viro d° PETRO GUERRE, nobili Medio & unius cohort:
 „ mil: Ital: duci extr: qui in obsidione Antwerp: in acerrimo conflictu prope
 „ flumen Schaldim viriliter inter primas acies pugnavit ictu tormenti percussus
 „ occubuit pridie non: Junii a° 1585.

„ Icy gyst GABRIEL DE BIEST, en son temps Ecuyer descuyerie du tres Haut
 „ & tres Puissant Prince Charles Empereur de Rome Roy d'Espagne, & au
 „ illu-

Hier leghet begraven Jan, heer, was vander Lecke ende van Breda die sterf int jaer ons heren
alsmen seet M. C. C. xlv. xi. daghe in Decbr maent bidt voor syn Ziele.

HENDRICK,
eerste Heer van
BREDa naa def-
zels afzonde-
ring van het
Graeffchap van
Stryen, sterft in
't jaar 1090.

ENGELBRECHT
Heer van den
Lande van BRE-
DA, gestorven
in den jaare....

HENDRICK de
II. Heer van
BREDa, ge-
trouwt met
Lutgaard, Dog-
ter van *Ansfrid*,
Graaf van *Kleef*,
sterft in 't jaar
1125.

ARNOUT Heer
van den Lande
van BREDa, die
sterft omtrent
het jaar 1150.

ENGELBRECHT
van *Scoten*, ge-
trouwt met *Ber-
ta* van *Loon*,
dochter van
Gysbrecht Graaf
van *Duras*.

GODEVAERT
Heer van BRE-
DA, gestorven
in 't jaar.....

HENDRICK,
bekent onder
den toenaam
van *Scoten*, in
het jaar 1160.

GODEVAERT de
II. Heer van 't
Landt van BRE-
DA, getrouwt
met *Ludgaard*,
Nicht des Her-
togen van *Bra-
bant*, geeft zich
met zyn landt
in vassalagie aan
den Hertog, in
de jaaren 1190.
en 1212, en
sterft in 't jaar
1216.

TRYEN, BREDA, LOVEN, LIEDEKERKE, en RASSEGEM.

HENDRICK, kort na zynen Vader gestorven.

GODEVAERT de IV. Heer van BREDA, getrouwt met *Machtelt*, Suster van *Arnout* Heer van *Diest*, sterft in het jaar 1246.

GODEVAERT, noch jong zynde gestorven.

HENDRICK de III. Heer van den Lande van BREDA, gestorven omtrent den jaare 1260.

HENDRICK de IV. Heer van BREDA, getrouwt met *Sophie*, dochter van *Wouter Berthout* Heer van *Mechelen*, sterft in 't jaar 1270.

ALEIDA, getrouwt met HENDRICK van LOVEN Heer van *Herstal*, Heeren Vrouw van BREDA, zonder kinderen gestorven in 't jaar 1272.

ELISABETH, getrouwt met ARNOU van LOVEN, Broeder van Heer *Hendrick* van *Herstal*, en naa deszelfs doot, Heeren Vrouw van BREDA, mede zonder kinderen overleden in de jaaren 1182 en 1190.

RASO van LIEDEKERKE, eerst Heer van *Boelaer*, naderhant van BREDA, zonder oir gestorven in 't jaar 1312.

PHILIPS, naa zyn broeders doot, Heer van BREDA, getrouwt met *Sophie* van *Gent*. Sterft anno 1324.

ZEGER, Heer van *Boelaer* en *Ulvenhout*.

RASO, zonder oir gestorven.

KATRINA, getrouwt met den Heer van *Morsele*.

BEATRIX, getrouwt met *Arnout* Heer van *Wesemale*.

GERARD van *Wesemale* Ridder, eerste Hr. van BERGEN, naa deszelfs afzondering van 't Landt van *Breda* in den jaare 1287.

ADELISE, getrouwt met GERARD Heer van RASSEGEM, Heeren Vrouw van BREDA; welke *Gerard* 't Landt van *Breda* verkogt aan *Janden III.* Hertog van *Brabant*

MARGRIET, getrouwt met *Jan* van *Leefeldale* Heer van *Perck*, Burggraaf van *Brusfel*.

MARIE ongehoud gestorven.

JAN de III. Hertog van BRABANT, gaf 't Landt van *Breda*, in den jaare 1339, aan WILLEM van DUVENORDE Heer van *Oosterhout*, om het gedurende zyn leven te bezitten, en in 't jaar 1350, verkogt hy 't zelve aan JAN van POLANEN, Heer van de *Leck*, voor drie en veertig duyfent gulde hallingen.

- „ illustre Conte Henry de Nassau grand Chambellan dud^t Empereur tres humble Serviteur; trespassa l'an 1545 le 30 de Mars, prie Dieu pour son ame.
- „ Icy gist Mess: JEHAN DE HOCROM, en son vivant ch^{lr} Sr dudit lieu grand Bailly de Tournay & Tournesif & grand mre d'hotel du Prince d'Orange lequel trespassa le 4. de Febr. 1542.
- „ Prudentia & integritate vitæ ornatissimo Viro NICOLAO VIERLING illustrissimis Heroibus Henrico Comiti a Nassau, ac Renato & Guillelmo Principibus Auranæ a consiliis & rationibus. Liberi patri opt: merito tumulum cum lacrymis posuere.
- „ Vixit ann: 72. mens: 8.
- „ Obiit 6 Junii a^o 1546.
- „ Integritate Vitæ & prudentia insignis MICHAEL FIGGEN, illustr. Principis Auranici Castellanus in Nyervaert ac in supremo ejus consilio ration: apud Bredanos consiliarius. Vixit ann: 77. obiit 4. id: Decemb: a^o M D. XIIIIC.
- „ Hier leet begraven GHERIT VAN STREPEN, Secretaris d'Heeren Joan: Engelbert en Hendrick Grewen tot Nassou, sterf den lesten February a^o xv^c thien.
- „ Wel hem die in tyts bewoet
- „ Dat wel leven wel sterven doet.
- „ JOHANNI JUSTINIANO JANUENSI, mercatori fido probiq. florente adhuc etate vita functo, Jeronimus frater lugens posuit. Vixit annos 36. menses 6. dies 2. obiit a^o 1529 die 2. Octobr. cum novi & incogniti sudoris morbi Antverpiæ vigentis vitandi gratia huc me contulisset, ipsomet morbo humanis exemptus, hoc sub Saxo mortales reliqui exuvias.
- „ JEAN DE BOUBERT dit PERGAMONT cy gist, jadis Chambellain du feu Conte Henry Seigneur de Nassau aussy de Breda &c. au premier jour d'Octobre trespassa quand x^{vo} cinquante on escrivit. Dieu par sa grace luy face mercy.
- „ Sifite Viatores, vos moneo, ne etas quamvis tenella reddat socordes immemoræ, resque mortis vitæque post hanc futuræ. Ego in tenera etate annos nata nondum septem a patre Johanne ab Asseliers, qui jam ante matre mea Margareta de Dnysborgh privatus erat, quæ tantum quinque lustra aliquantulum excefferat. Sic Deo imperante, illo suam CATILINAM lugente, hinc etiam abripior. anno 1571. 10 Januarii.
- D. O. M.
- „ Si vos chara Parens Sororque chara, si te chare Vir occubans fefelli. Partus post triplicis pios labores, languore ex subito polo repente transcripta & superato evocata natu. Queri parcite, nec vocate duram, neu frustra teneros ciete fetus, nec sancto invidiam movete cælo.
- „ Haud vos deserui, sed antecessi.

Het gemelde Koor, 't gene Engelbrecht de I. Graaf van Nassau, Heer van Breda, in 't jaar 1410, aan de Kerck heeft gebouwt, heeft de lengte van negentig en de breedte van drie en veertig voeten, behalven den Omgang, die nog vyf en twintig voeten breed is, en is tans nog voor een gedeelte bezet met de fraeye gestoeltens der geweze Kanonniken, die aan de Zuidzyde van den Omgang hunne Vergaderplaets hadden, alwaer het Kapittel gehouden wierdt: Welke Kamer, die zeer ruym en verwelst is, tegenwoordig gebruykt wordt tot 't houden der Vergaderingen, zoo van den Kerkenraad, als van het Klaffis van Breda. Dit Koor behelst verders niet byzonders, dan alleen

eene groote menigte van Wapenschilden, die boven de Grafplaetsen, ter eeren en gedachtenis van veele hooge Krygs Overften, Stadvoogden van Breda, en andere aanzienelycke Perzoonen, opgehangen zyn.

De Kerk is van een fraeye Bouworden, naa de Gottifche wyze, en heeft van 't Koor tot de Westpoort, de lengte van eenhondert feventig, van de Zuid tot de Noordpoort de breedte van eenhondert dartig, en in 't geheel van den Toren tot het eynde van 't Koor, met den Omgang, de lengte van tweehondert vyf en tagtig voeten; hebbende boven dien doorgaans de hoogte van vier en zeventig voeten.

De Buyck of 't Ruym dezer Kerk is omringt van veertien Kooren of Kapellen, welke ter gedagtenis der volgende Heyligen, voor een gedeelte, gesticht waren: als 1. van S^t. Anna. 2. Ste Katarina. 3. Den H. Geest. 4. S^t. Andries. 5. S^t. Joris. 6. S^t. Huybert. 7. Het H. Kruys. 8. S^t. Antoni. 9. De H. Maagd Maria. 10. Ste Barbara. 11. S^t. Franciscus. 12. S^t. Michiel. 13. Aan de H. Maagd gewyd door den Heer Wouter de Gouda. 14. De Nispens Kapel. Zeven dezer Kapellen staan tusschen de Zuid- en Westpoort der Kerk: In de laatste by den Toren, ziet men een zeer schoone kopere Doopvont, met veel konst en uytvoering bewerkt. Tusschen de West- en Noortpoort zyn mede zeven Kapellen: In de vierde is de fraeye Grafftede van 't Huys van Assendelft, doch zonder opschrift.

In alle deze Kapellen, als mede in 't ruym der Kerk, stonden, voor de Hervorming, zeer veele Outaren, welke daar in gesticht, en met veele Renten en inkomsten, ter onderhouding der Kapellanen, begiftigt waren. Waar van men een naeukeurige Lyft zal laten volgen, zoo en indiervoegen die getrocken is uyt een zeer oudt Register, voorheen in de Kerk beruft hebbende.

OUTAAREN in de Kerk van O. L. V. te Breda.

1. Den Outaar van den *H. Geest*, gefondeert in het jaar 1300, hadt aan jaarlykze renten en inkomsten *twintig Rynsguldens*.
2. Den Outaar van de *H. Maagd Maria*, onder den toren, in 't Koor van S^t. Anna, gesticht in 't jaar 1301, hadt aan inkomen *drie en twintig Rynsguldens*.
3. Den Outaar van 't *H. Kruys*, gesticht in het jaar 1305, begiftigt met *twintig Rynsguldens* aan jaarlykze Renten.
4. Den Outaar van S^t. *Peter en Laurens*, gefondeert in 't jaar 1311, in 't Koor van Ste Katarina, hadt aan inkomen *tien Rynsguldens*.
5. Den Outaar van S^t. *Salvator*, in de H. Geest Kapel, gesticht in 't jaar 1335, begiftigt met *twee en twintig Rynsguldens* 's jaars.
6. Den Outaar van S^t. *Joris*, gesticht in den jaare 1340, hadt aan jaerlykze renten *een en veertig Rynsguldens*.
7. Den Outaar van O. L. V. en Katarina, in de Kapel van S^t. Andries, gesticht in 't jaar 1352, hadt jaarlycks *veertien Rynsguldens*.
8. Den Outaar van den *H. Theobaldus*, gesticht in 't jaer 1355, in S^t. Katarinen Koor, hadt aan jaarlycks inkomen *twee en twintig Rynsguldens*.
9. Den Outaar van O. L. V. S^t. *Anna en Katarina*, gefondeert in 't jaar 1358, begiftigt met *agtien Rynsguldens* aan erfelycke renten.
10. Den Outaar van S^t. *Andries en S^t. Joost Confessor*, in de Kapel van S^t. Joris, gesticht in 't jaar 1340, hadt aan jaerlykze renten *vier en twintig Rynsguldens*.
11. Den Outaar van *Jesus Christus, O. L. V. en S^t. Huybert*, gesticht in S^t. Huyberts Koor, in 't jaar 1370, gaf jaerlycks *vyftien Rynsguldens*.
12. Den Outaar van O. L. V. en alle de *Heyligen*, in 't Koor van S^t. Andries, gesticht in 't jaar 1370, hadt aan jaarlycks inkomen *dartien Rynsguldens*.
13. Den Outaar van S^t. *Laurens*, in 't Koor van Heer Wouter de Gouda, Prooft van S^t. Pieter te Utrecht, gefondeert in 't jaar 1378, hadt *tien Rynsguldens* jaarlyks.
14. Den Outaar van S^t. *Agatha* de eerste fondatie, gesticht in 't jaar 1385, begiftigt met *tien Rynsgulden* 's jaars.

15. Den Outaar van *S^t. Agatha* de tweede fondatie, gesticht op den Outaar van *S^t. Franciscus* in 't jaar 1388, hadt insgelyks aan jaarlykze renten *ne-
gen Rynsgulden*.
16. Den Outaar van *O. L. V. en alle de Heyligen*, in de Kapel op 't Kasteel, of in 't Koor der Heeren van Breda in de Kerk, was gesticht by Jan van Polanen Heer van de Leck en Breda, in 't jaar 1388, en hadt aan jaarlyks inkomen *tachtig Rynsguldens*.
17. Den Outaar van *S^t. Laurens*, in 't Koor van *S^t. Joris*, gesticht in 't jaar 1390, en begiftigt met *zeven Rynsguldens* jaarlyks.
18. Den Outaar van *S^t. Jan Baptist*, gefondeert in *S^t. Antonis* Koor, in den jaare 1392, was begiftigt met *negentien Rynsguldens* aan jaarlykze renten.
19. Den Outaar van *O. L. V.* de eerste fondatie, gesticht in 't jaar 1393, in *O. L. V.* Koor, hadt jaarlyks *ne-
gen en twintig Rynsguldens*.
20. Den Outaar van 't *H. Kruys*, in 't Koor der Heeren van Breda, gefon-
deert by Engelbrecht Graaf van Nassau, Heer van Breda, in 't jaar 1405, hadt *twintig Rynsguldens* aan jaerlykze renten.
21. Den Outaar van *O. L. V.* de tweede Fondatie, gesticht in 't jaar 1414, was voorzien met *twintig Rynsguldens* aan inkomen.
22. Den Outaar van *S^t. Michiel*, de eerste fondatie, gesticht in 't jaar 1414, met *agt en twintig Rynsguldens* aan inkomen.
23. Den Outaar van *S^t. Joris en Barbara*, in Nispens Kapel, gesticht by Heer Jan Uytencamp, in 't jaar 1418, hadt *vyftig Rynsguldens* 's jaars.
24. Den Outaar van *O. L. V.* de derde Fondatie, gesticht in *O. L. V.* Koor, in den jaare 1426, begiftigt met *vyf en twintig Rynsguldens* aan jaarlykze inkomsten.
25. Den Outaar van *O. L. V.* de vierde Fondatie, gesticht mede in 't jaar 1426, hadt insgelyks *vyf en twintig Rynsguldens* aan renten.
26. Den Outaar van *O. L. V. Boodschap*, gesticht in den jaare 1426, in 't *H. Geest* Koor, was voorzien met *vier en twintig Rynsguldens* 's jaars.
27. Den Outaar van de eerste Misse, gefondeert ter eeren van *S^t. Jan Baptist en Evangelist*, in 't jaar 1426, by Heer Wytman vander Eeck, hadt twee fondatien, waar van ieder een jaarlyks inkomen hadt van *zeven en dertig Rynsguldens*.
28. Den Outaar van *S^t. Jan Baptist*, in *S^t. Antonis* Koor, gesticht in 't jaar 1440, met *ses en twintig Rynsguldens* aan erfelycke renten.
29. Den Outaar van 't *H. Kruys*, voor het hooge Koor, gesticht in 't jaar 1440, door Jan Overgheer, ter verzoening der ziele van Engelbrecht Graaf van Nassou, Heer van Breda, hadt aan jaarlyks inkomen *vyftig Rynsgulden*.
30. Den Outaar van *S^t. Pieter en Eligius*, gesticht in 't jaar 1440, met *ses en dertig Rynsguldens* aan erfelycke renten.
31. Den Outaar van *S^t. Michiel*, de tweede Fondatie, gesticht in den jaare 1443, hadt aan jaarlyks inkomen *zeven en twintig Rynsgulden*.
32. Den Outaar van *O. L. V. en S^t. Joris*, in *S^t. Barbaras* Kapel, gesticht in 't jaar 1444, by Heer Niklaas Uutencamp, hadt *twintig Rynsguldens* 's jaars.
33. Den Outaar van *O. L. Vrouwen Boodschap*, gesticht in den jaare 1445, hadt aan jaerlykze renten *ses en twintig Rynsguldens*.
34. Den Outaar van *S^t. Crispyn en Chbrispiniaan*, gesticht in *S^t. Michiels* Koor, by 't Kapittel, met de Dekens en Gezworens van 't Schoenmakers Gilde, in den jaare 1446, begiftigt met *agtien Rynsgulden* aan jaarlykze renten.
35. Den Outaar van den *H. Adrianus en Chbristophorus*, gesticht in 't jaar 1446, met *ne-
gen en dertig Rynsguldens* 's jaars.
36. Den Outaar van *O. L. V. ontfangenis*, gesticht in 't jaar 1447, hadt *agtien Rynsguldens* aan erfelycke renten.
37. Den Outaar van de *H. Apostelen Petrus en Paulus*, gefondeert in 't jaar 1447, by den Heer en Mr. Wouter de Gouda, Proost van *S^t. Pieter* te Utrecht, met *twee en twintig Rynsguldens* aan jaarlyks inkomen.
38. Den Outaar van de *H. Weduwe Elisabet*, gesticht in 't jaar 1447, met *agtien Rynsguldens* aan renten.

39. Den Outaar der *Almogentheid Gods*, van O. L. V., S^t. *Kristoffel en Adriaan*, gesticht in 't jaar 1447, hadt *negen en dertig Rynsguldens* aan jaarlyks inkomen.
40. Den Outaar van S^t. *Andries en S^t. Laurens*, in S^t. Katarinen Koor, gefondeert in 't jaar 1448, met *veertien Rynsguldens* 's jaars.
41. Den Outaar van S^t. *Cosmus en Damiaan*, gefondeert in 't jaar 1499, met *een en twintig Rynsguldens* aan jaarlykze renten.
42. Den Outaar van S^t. *Servaas*, gesticht in den jaare 1506, hadt aan jaarlyks inkomen *dertig Rynsguldens*.
43. Den Outaar van S^t. *Simon en Judas*, gesticht in 't jaar 1507, met *twintig Rynsguldens* aan erfelycke renten.
44. Den Outaar van S^t. *Franciscus*, in 't Koor der Visschers, gesticht in 't jaar 1506, hadt aan jaarlyks inkomen *tien Rynsguldens*.
45. Den Outaar van den *zoeten naam Jesus*, S^t. *Bartholomeus* enz. by de Vonte, gesticht in 't jaar 1506, hadt insgelyks *tien Rynsguldens* 's jaars.
46. Den Outaar van S^t. *Antoni*, gefondeert in den jaare 1507, met *dertig Rynsguldens* aan erfelycke renten.
47. Den Outaar van S^t. *Henricus en Agatha*, in 't Koor van Lamora, gesticht in 't jaar 1520, hadt 's jaars *vyftien Rynsguldens*.
48. Den Outaar van S^t. *Willebrord*, gesticht in den jaare 1521, in S^t. Antonis Koor, met *tien Rynsguldens* aan jaarlyks inkomen.
49. Den Outaar van S^t. *Huybert* de tweede fondatie, gesticht in 't jaar 1522, hadt jaarlyks *veertien Rynsguldens* aan inkomen.
50. Den Outaar van de laatste Misse, gesticht ter eeren van S^t. *Servaas en S^t. Antoni*, in 't jaar 1519, by den Heer en Mr. *Servaas de Mera* Kanonnik te Utrecht, verdeelt in twee fondatien, waar van elck aan jaarlyks inkomen hadt *veertien Rynsguldens*.
51. Den Outaar van S^t. *Anna en Katarina*, in S^t. Annen Koor, gesticht in 't jaar 1525, met *vyf en dertig Rynsguldens* aan jaarlykze renten.
52. Den Outaar van de *H. Maagd Maria*, in 't Koor der Heeren van Breda, gesticht by Vrouwe Mengia de Mendoza Markgravin van Zenette, in 't jaar 1539, met *vyftig Rynsguldens* aan erfelycke renten.
53. Den Outaar van *Alderzielen*, op 't hooge Koor, gesticht in 't jaar 1550, met *twintig Rynsguldens* 's jaars.
54. Een *Erfmisse*, op S^t. *Barbaras* Outaar, gefondeert by Alyt Engels, in 't jaar 1573, met *zeven guldens* aan jaarlyks inkomen.
55. Een *jaarlykze Weeckmisse*, op S^t. *Antonis* Outaar, gesticht by Marie *Adriaanz Potters*, huysvrouwe van Hendrick van den Ryen, in 't jaar 1574, met *tien Rynsguldens* aan jaarlyks inkomen.

Boven dien waren nog in de gemelde Kerk verscheyde andere Proven of Prebenden, die met een jaarlyks inkomen voorzien waren. Namentlyck,

1. De kleyne Prebende gefondeert by *Jan van Polanen Heer van de Leck en Breda*, op den een en twintigsten van Hooymaandt 1372.
2. De Prebende van den Heer en Mr. *Antoni Vaillant*.
3. De Prebende van den Heer *Niklaas van Gaellen*.
4. De Prebende van den Heer *Jacob van Son*.
5. De Prebende van den Heer en Mr. *Gerard Vlemincx*.
6. De Prebende van den Heer *Kristoffel van Iffelsleyn*.
7. De Prebende van den Heer *Steven Gobbincx*.
8. De Prebende van den Heer *Peter de Hooch*.
9. De Prebende van den Heer *Daniel de Clerck*.
10. De Prebende van den Heer en Mr. *Hendrik sGraewwen*.
11. De Prebende van den Heer *Jan Donckers*.
12. De Vicarye van den Heer *Willem van Oesterzeel*.

Alle deze voorgemelde Outaaren wierden bedient door veele en verscheyde Kapellanen, die daar toe by den Deken en de Kanonniken aangestelt wierden, uytgezondert alleen de Outaaren in 't Koor der Heeren van Breda, welke aan zich

zich hadden voorbehouden 't Recht om dezelve t'allen tyde te begeven. Volgt nu een Lyft der Kapellanen in de Kerk van Breda, met alle naeukeurigheid getrocken uyt de oude Registers en Jaargetyde boecken van 't Kapittel:

Naam Lyft der KAPELLANEN gediend hebbende in de Collegiale Kerk van O. L. V. te BREDA.

Hermannus Maech.	1480. Henricus Vriese.
Jaspar de Lira.	Johannes Gruyter.
Bartholdus Heyman.	1483. Henricus de Mola.
Ludolphus van Uden.	1484. Egidius Oeghe.
Johannes Buriâu.	Johannes van Nyfpen:
Adrianus Heys.	1485. Florentius Tierloot.
Johannes Bracht.	1486. Bartholomeus de Wilde:
Adrianus de Buyten.	1489. Egidius Schoedonk.
Johannes van Chaam.	1492. Johannes de Rosendael.
Michaël Damaeffen.	1493. Johannes Buysfchel.
Guillelmus Chenu.	1494. Godefridus Petri.
Petrus Oppers.	1498. Lambertus Goedmans.
Christianus de Mera.	1499. Laurentius Buer.
Marcelis van Turnhout.	1500. Michaël Beys.
Ægidius de Buyten.	Johannes de Buerfleden:
Josephus Damaeffen.	1503. Jacobus Pigghen.
Petrus Rudolphi.	1504. Arnoldus Vept.
Florentius Tieleman.	1505. Nicolaus van Aerle.
Johannes van de Zande.	1506. Michaël Heys.
Rafo Arnoldi.	1507. Rudolphus van Otterdyk.
Antonius Regis.	1508. Johannes van Heerle.
Christophorus de Gaellen.	1510. Johannes Daniels.
Arnoldus van der Eept.	1511. Alstinus Petri.
Johannes Nagel.	1512. Cornelius van Apfel.
Simon Le Hardi.	Joh. Jacobus Bartholomei.
Reinerus Sterken.	1516. Walterus Heye.
<i>Van deze bovenstaande Kapellanen wordt</i>	1518. Petrus de Couwelaar.
<i>'t jaar hunner aanstelling niet gevonden</i>	1519. Johannes van Bergen.
<i>by gebreck van behoorlycke aantekening.</i>	1521. Laurentius de Heydis.
1327. Henricus Cuypers.	1522. Jacobus Wolfs.
1372. Johannes à Pacl.	1523. Walterus van der Eept.
Johannes Broeoch.	Johannes van der Hulst.
1418. Antonius Rybaert.	1525. Johannes Back.
1420. Arnoldus Stephani.	1526. Sebertus Boele.
1428. Bartholomeus Sterken.	Henricus Vogelaer.
1433. Ludeken van Uden.	1527. Arnoldus Blerincx.
1442. Petrus Block.	1530. Johannes Bers.
1444. Petrus van den Eynde.	1531. Johannes Merman.
1445. Johannes Groese.	1533. Johannes Regis.
1451. Johannes Hagebeeck.	Josephus Draeck.
1452. Johannes Piper.	1534. Johannes Barck.
1464. Gualterus Strick.	1535. Theodorus de Mera.
Guillelmus Smit.	Johannes Hofe.
1466. Antonius de Mera.	1537. Gerardus Merfel.
1470. Henricus van Nieuwenhuyfen.	Johannes Anselmi.
1471. Johannes van Ob.	1538. Johannes Luyfterborg.
1472. Johannes Apfel.	1543. Florentius Ryswyck.
1473. Johannes Norys.	Arnoldus Langhe.
1475. Johannes Slachregen.	1538. Petrus Bont.
1476. Johannes Clericus.	1544. Hermannus Marck.
1479. Johannes Valckeners.	Franciscus Eyndmeer.
	Florentius Rysdonk.

1549. Johannes van Brecht.	1562. Judocus Eerenbout.
1550. Adrianus Rolandus Heys.	1564. Cornelius 's Graeuwen.
1551. Antonius Roberti.	1566. Guillelmus Stephani.
1555. Guillelmus Weert.	1571. Franciscus Alexandri.
Adrianus Richardi.	1572. Hubertus Tilborg.
1556. Lubertus Scilders.	1573. Johannes Potters.
Johannes 's Gravemoer.	1574 Gerardus Velmans.
1557. Josephus Achel.	Gerardus Olmen.
1558. Arnoldus Petrus Yfaac.	1575. Adrianus Snavels.
Petrus Ypelaar.	1576. Christianus van Dun.
1559. Cornelius Hoodonk.	

Het gewelf dezer Kerke is, te tyde van Hendrick Graaf van Nassau, in 't jaar 1537, door den Schilder Yaiant, zeer fracy met lofwerck beschildert. En in 't jaar 1715 is het Orgel, 't gene te voren ter zyden de Zuidpoort der Kerk stont, en alleen gediend hadt voor het Koor der Kanonniken, tegen 't gewelf van den Toren geplaatst en zeer aanmerckelyck vergroot en verbeterd.

De Toren, aan deze Kerk staande, is een der hoogsten en schoonsten in de Nederlanden. De gene die voor dezen was, is op St. Marcellis nacht, den sestienden van Louwmaandt 1457, ter nedergestort, waar van dit Tyd veers nog overig is.

aLta brede tVrrIs MarCeLLI noCte Cadebat.

De tegenwoordige is in Hooymaandt 1468, in de weeck van Maria Boodschap, begonnen gebouwt te worden. Ten welken eynde Philips Hertog van Bourgondien en Brabant, aan Jan Graaf van Nassau, Heer van Breda, als Baanrods van Brabant, den Vrydom verleende van alle Tollen, tot het aanvoeren der bouwstoffen, volgens den brief daar van verleden, den zevenden van Sprockelmaandt 1462. Adam van Nispen, Drossaert van Breda, leyde daar van den eersten steen: En dezelve is eerst in 't jaar 1509, te tyde van Engelbrecht den II. Graaf van Nassau volmaeckt. Het kruys wierdt daarop gezet den een en twintigsten van Hooymaandt, omtrent den middag. In 't eynde des jaars 1503, zyn de klokken in de Zantbergen gegoten. De groote klöck, die Salvator genoemt was, is gegoten op St. Lucien dag, ter zwaarte van tien duyzent ponden. Op deze klok, anders oock Roelant, en gemeenlyck den Bom genaamt, welke, in den brant des Torens, op den elfden van Bloeymaandt 1694, geborsten en daar naa vergoten is, stonden de twee volgende veerskens:

Proeven
n. 60.

1.

„ *Myn naam is Roelant,*
 „ *Als ick luy aan eenen kant,*
 „ *Dan is tot Breda allarm of brant:*
 „ *Als ick gaa aan beyde syden,*
 „ *Dan is Breda in groot verblyden.*

2.

„ *Die tot Breda in vreucht wil leven,*
 „ *Die moet de Vrouwen de overbant geven.*

Des anderendaegs naa St. Thomas; zyn gegoten de klokken genaamt Maria Barbara, wegende selduyzent ponden, en St. Jan Evangelist zwaar vyfduyzent gulden; voor 't gieten van welke klokken de Meester ontving ses en vyftig gulden. Daarna, op den twaalfden van Zomermaandt 1511, heeft men een begin gemaakt met 't vervaardigen van den Voorflag, en wierden voor eerst daer toe ses klokken gegoten, die naderhant tot agtien vermeedert zyn. Dees Toren was hoog vierhondert en veertig trappen van beneden tot aan den Lantaarn.

Men

Men verhaalt voor zeker, naa luyd eener oude overlevering, dat dees Toren voornamentlyck gebouwt is uyt het offer van 't Sacrament van Niervaert, werwaerts in vorige tyden, van alle kanten een groote toeloop was van Pelgrims en Devotariffen: Waar van de geschiedenis op de volgende wyze verhaalt wordt.

Omtrent 't jaar 1300, is 't gebeurt, dat een zekere Jan Bantoen, torf stekende in de Moeren van de Niervaert, in tegenwoordigheid van twee Vrouwen, eenen gewyden Ouwel of Hostie vondt, welke door hem opgenomen zynde zeer sterk begon te bloeden. Hy daar door zeer verschrikt en verslagen wordende, liet de Hostie, al bevende, uyt zyne handen vallen, wanneer die zich van zelf op de vorige stede plaatste. Een der Vrouwen liep deswegen met grooten haast naar den Parochiaan van de Niervaert, om hem van zoo een wonderlyck geval kennis te geven. De Parochiaan kwam aanstonts, met zyne gansche gemeente, blootvoets derwaerts, en de Hostie met groote eerbiedigheid opgenomen hebbende, voerde die naar zyne Kerk. De Bisschop van Luyck hier van onderrigt zynde, heeft, om de waerheid dezer zaak te onderzoeken, derwaerts gezonden eenen Regtsgeleerden Voorspraak, genaamt Marcarius, Die, na dat hy Jan Bantoen en de twee Vrouwen ondervraegt hadt, echter ongelovig blyvende, met een yzere priem viermael getracht heeft die Hostie te doorgrieven, dan telkens sprong het yzer van zelf te rug: Doch voor de vyfde reyse het nogmaels hervattende, heeft de Hostie, in 't gezicht van alle de omstanders, uyt vyf plaetzen overvloedig bloedt gestort. Waar over hy gansch verbaast en dol geworden zynde, zyne handen heeft afgebeten, en is gestorven, eer hy te Luyck weder te rug keerde.

*August.
Wichmans
Brabant.
Mariana.
Lib. 2.
cap. 62.*

Daarna, als in 't jaar 1421, door den schrickelycken Vloed op St. Elisabeths nacht, de Stadt Dordrecht van 't vaste Landt geruckt, en de geheele Waard ondergelopen was, waar door de Niervaert in groot gevaar kwam, om mede overstroomt te worden: Zoo heeft Jan Graaf van Nassau, Heer van Breda, met bewilliging van Jan Graaf van Loon, Bisschop van Luyck, dit zoogenaamde Wonderbaar Sacrament, met een grooten stoet en geleyde van Geestelycken en Wereldlycken, van de Niervaert doen afhalen, en op den dertienden van Lentemaandt 1449, in de Kerke te Breda brengen, alwaar het op een prachtig Outaar omtrent de Sacristye is ter nedergesteld, en tot welkers eer naderhant, in 't jaar 1463, een Broederschap opgerecht is. Van al 't welke geen geheugenis binnen Breda is overgebleven, dan alleen een Tafereel, heden nog op 't Stadhuys bewaart wordende, 't gene voormaels boven den gemelden Outaar geplaatst was, en waarin de gansche geschiedenis staat afgemaalt. In 't begin der Nederlantsche beroertens, te tyde der Beeldstormerye, is dit gewaande Sacrament vernielt of weggevoert geworden, zonder dat men weet waar het gebleven is. De Schilderye raakte te zelve tyd mede aan stukken, om welke weder by een te zamelen, naa 't innemen der Stadt door Spinola, en 't invoeren van den Roomschen Godsdienst, de volgende afkondiging geschiede.

*Proeven
n. 76.*

„ Men laat weten van 's Heeren en Stads wegen, soo wie enige stukken
„ van de Schilderye het H. Sacrament van Miraculen van Niervaert aan-
„ gaande, en eertyts in de Kerk alhier gestaan hebbende, onder sig heeft,
„ dat hy niet en late deselve op 't Stadhuys alhier te brengen, en sal hem
„ van Stadswegen een vereeringe gedaen worden. Gepubliceert den 3.
„ July 1625.

(getekent)

Jon: Cools.

Dees Toren dus opgebouwt zynde, heeft buyten eenigen merckelycken ramp, gestaan den tyd van omtrent tweehondert jaaren: Doch is op den elfden van Bloeymaandt 1694, van den blixem geraakt, en niettegenstaande allen aangewenden vlyt, voor een groot gedeelte met den schoonen Voorslag en alle de Klocken afgebrant. Kortten tyd daarna is dezelve, voornamentlyck door de mildadigheid van Koning Willem den III. Heer van Breda, weder heerlyck, doch met eenige verandering aan 't bovenwerck, herbouwt, en

in 't vervolg van tyd met veele zware Klocken voorzien. In 't jaar 1723, is daar in mede geplaatst een konstig Klockenspel, 't gene, zoo wegens zyne zonderlinge form, als aangenaam geluyd zeer te roemen is.

Van ouds zyn te Breda twee Omgangen, of zoogenaamde Proceffien geweest. De eerste, anders de groote of van het H. Kruys, geschiede op Pinksterdag des namiddags. De andere of kleyne van 't Sacrament van Niervaert, wierdt gevierdt op den Sacramentsdag. Op beyde deze Omgangen trocken de Gilden en Schutters der Stadt en Baanderye, in de volgende order. Eerst de Oude Schutten voor den Omgang of Proceffie; Voor de Oude Schutten de Haegdyck; Voor den Haegdyck het Ginnekens eynde en 't Gasthuys eynde, tegen een; Daar voor die van Terheyden; Daar voor de Schutten van de Hage; Voor de Schutten van de Hage die van Ginneken; Daar voor die van Oosterhout; Daar voor die van Etten; Voor de Schutten van Etten die van Zundert en Rysbergen; Daar voor die van Alphen; Daar voor die van Chaam; En daar voor die van Gilze. Men gebruyckte oock Pypers en Snaarenspeelders, en op den grooten Omgang Zweert- en Kalverdansers, en van 't spel van St^e Barbara. Andere speelden van St^e Huybert, van St^e Joris met den Draeck, van de vier Aïmons of Heemskinderen; van Herodes, van de Herderkens, van St^e Jan Baptists Legende, en diergelycke meer. Verders gingen mede de Reus en Reuffinne, de Wildeman, en de dragers van den grooten Roeland. Al dit tuyg wierdt bewaart in de Stads-huyfinge, deswegen genaamt de Spilfschuur, staande in de Steenbrug- of Nieuwstraat; En om dat de Kerkmeesters 't zelve onderhielden, wierdt hen van Stadswegen gelaten het intgelt van den Visch. Al dit gemelde Speelgevaart is, om den benaenden en zorgelycken tyd in 't jaar 1574, niet meer gebruyckt, en daar naa in 't geheel agtergelaten.

St. Jans Kapel.

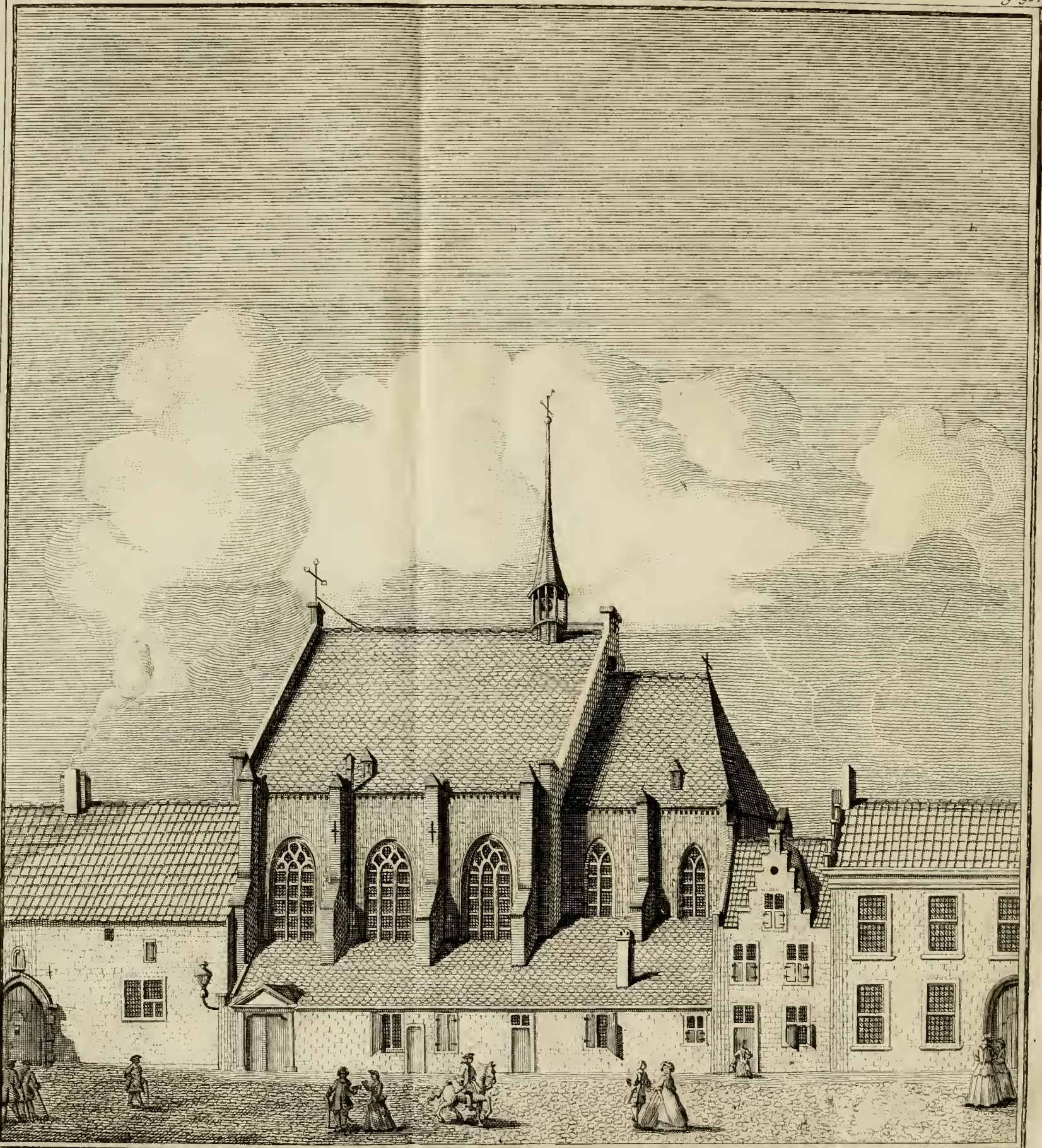
Naa dat Godevaert van Bouillon, met de andere verbonde Vorsten der Kristenheid, in 't jaar 1099, zich hadt meester gemaakt van 't Heylige Landt en de Stadt Jerusaleem, en aldaar, in 't jaar 1118, was opgericht de Orden der arme Ridders van de H. Stadt, naderhant bekend onder den beruchten naam der Tempelieren: Zoo heeft Hendrick Heer van Breda, korten tyd daar naa, in zyn Landt gesticht eene Commanderye van die Orden, en dezelve met veele goederen te Oosterhout, Dongen en Alphen ryckelyck begiftigt, gelyck uyt de Brieven deswegen verleent genoegzaam te zien is. Men vindt onder anderen, dat reeds in 't jaar 1184, Gerard van Duffele Ridder, verscheyde goederen, onder Turnhout gelegen, heeft geschonken aan de Commanderye der Tempelieren te Breda, volgens den Brief daar van in 't zelfde jaar gegeven by Rogier Bisschop van Kameryck. Men vindt mede, dat Beatrix Vrouwe van Putten en Stryen, by haaren Brief, gegeven te Stryen in 't jaar 1199, aan de gemelde Tempeliers gegeven heeft de Thienden onder Oosterhout. Ongetwyfelt is van dien tyd af, de Kapel van St. Jan binnen Breda gebouwt geweest: Want hoewel die benoemt is na de Ridders van St. Jans Gasthuys te Jerusaleem, nu van Malta, zoo moet men weten, dat met het uytroeyen der Tempelieren, oock alle gedachtenis derzelve met nieuwe benamingen uytgewist en vernietigt is.

Bezyden de Kapel in de Veter Straat, en agter tot de oude Halle, nu het Tuchthuys, is de Hoffstadt der Ridders geweest, met eenen steenen muur van de straat afgescheyden. Welken gront, met nog twee beemden agter den Haegdyck over Gampel, de Stadt, in 't jaar 1614, van de Ridders van Malta heeft gekogt, en dat Erf naderhant uytgegeven, om tot de oude Halle toe betimmert te worden, 't welk nog heden uytmaakt het oostelycke gedeelte der Hal straat.

In 't begin der Nederlantfche beroertens, hebben de Albanoïsen, die voor den Koning van Spanjen, binnen Breda in bezetting lagen, hunnen Godsdiensft in deze Kapel gepleegt, naa de wyze der Griekfche Kerk. Doch nu, zedert een lange reeks van jaaren, is dezelve geschickt voor de Militaire Hooftwacht.

image
quit.
lan:
. 17.

zi Di-
r: Bel-
m. 3.
: 489.

P. de Smert, ad viv. del.

B.F. Immink jnc. et sculp. 1743.

St. WENDELINS CAPELLE, of de FRANSE KERCK, met het BEGYN HOF.

maye
quit.
lan:
. 17.

ai Di-
: Bel-

m. 3.
: 489.

P. de Swart del.

De Kleyne Kerk, van outs genaemt, MARKENDAEL.

B. F. Inmink fecit 1743.

St. Wendelyn.

Deze Kapel, staande in de Kater straat, is buyten twyfel zoo oudt als die straat zelf, welke een van de oudsten dier Stadt is, en aan den H. Wendelinus toegewyd geweest. Dezelve is mede, in den grooten brant van 't jaar 1534, door de vlamme vernielt: Doch naderhant weder opgebouwt, en gevoegt aan 't Beggynhof, 't gene Hendrick Graaf van Nassou, Heer van Breda, in 't jaar 1531, aldaar hadt doen timmeren. Tegenwoordig wordt de Kapel gebruyckt by de Walsche Hervormde Gemeente, aan dewelke Maurits Prins van Oranjen die, in den jaare 1590, heeft doen inruymen. Deze Gemeente wierdt voormaals bedient by eenen Predikant, doch heeft nu twee Leeraars, welke Leden zyn van de Walsche hooge Kerkvergadering dezer Landen.

Naamlyst der PREDIKANTEN, die in de Walsche Gemeente te BREDA den H. Dienst waargenomen hebben.

<p>1590.</p> <p>Chrétien du Bloc, <i>Gestorven</i> 1609.</p> <p>1608.</p> <p>Lazare Bayard, <i>tot h: t jaar 1625, daar naa herstelt in 't jaar 1638. Gestorven</i> 1643.</p> <p>1643.</p> <p>Antoine Hulsius, <i>Vertrocken naar Leyden</i> 1668.</p> <p>1668.</p> <p>Etienne Croyzé, <i>Gestorven</i> 1717.</p> <p>1686.</p> <p>Jordain Olivier, <i>Vertrocken naar 's Hage</i> 1689.</p>	<p>1710.</p> <p>Daniel Clarion.</p> <p>1725.</p> <p>Jean Louis Clapparéde, <i>Vertrocken naar Maastricht</i> 1727.</p> <p>1727.</p> <p>Claude Jean Trinquand, <i>Vertrocken naar Xperen</i> 1732.</p> <p>1732.</p> <p>François Louis Faigaux, <i>Vertrocken naar Namen</i> 1735.</p> <p>1735.</p> <p>Frederic Guillaume Labroue.</p>
---	--

Marckendael.

Deze Kerk is zoo oudt, dat men niet recht kan nagaan, by wien of op wat tyd die gebouwt is. Het gemeene gevoelen komt echter daar op uyt, dat naa dat de Haegdyck door de St. Meertenspoort gesloten was, op de zamenvloeying der Aa en Marke, in 't jaar 1362, een Kapel zoude gebouwt zyn, die om die reden Mark en Aa, waarvan in 't vervolg van tyd, by verbaftering, Markendael gekomen is, genoemt wierdt. Deze Kapel met den Haegdyck, Nieuwe Kaay, en al 't gene aan de overzyde der Marke legt, behoorde voormaals onder de Parochie van Mertersheim of de Hage.

In 't jaar 1582, naa 't overrompelen van Breda door den Heer van Haultepenne, was, door Alexander Hertog van Parma, Opper Landvoogd der Nederlanden, bevolen aan Willem van Pamele Voorzitter van den Geheymen Raad, en Jan van Stryen Bisschop van Middelburg, om te overleggen, op wat wyze de Roomsche Godsdienst aldaar gevoegelykft zoude kunnen bevordert werden. Welke onder andere middelen oock voorsloegen, om al wat over de rivier de Mark binnen de Stadt besloten was, van de Pastorye van de Hage

*Gramaye
antiquit.
Bredan:
cap. 17.*

*Mirai Di-
plom: Bel-
gic:
Tom. 3.
pag. 489.*

te scheidende, en de Kapel van Marckendael op te rechten tot eene tweede Parochie Kerk, mitsgaders tot onderhoudt van een Pastoor daar aan te hechten een gedeelte der Thienden van Steenberg. Doch die voorflag, hoewel in alle deelen goedgekeurt, is echter, wegens den korten tyd, dat Breda doenmaals onder de Spaansche regeering bleef, onvervolgt gelaten.

Zedert lange jaaren herwaarts is deze Kerk gebruykt tot den Godsdienst der Nederduytsche Hervormde Gemeente, en gemeenlyck genaamt de kleyne Kerk. De Toren is zeer hoog, en met verscheyde Klocken en een Uurwerck voorzien.

De Kapel van St. Antonis.

Op 't eynde van den Haegdyck, over de St. Meertensbrug aan den Fellen Oort, heeft van ouds gestaan de Kapel van St. Antonis, welke, in 't jaar 1382, by de inwoonders van dien Oort is gebouwt, ter eeren van den H. Antoni, om dat zy geloofden, door zyn voorspraak van de besmettelijke ziekte verloft te zyn. Deze Kapel was mede onder de Parochie van Mertersheim of de Hage, doch is tans niet meer in wesen.

Gramaye
Antiq:
Bred:
cap. 17.

St. Jooft.

De Kapel van St. Jooft, op 't Ginnekens eynde, is omtrent 't jaar 1300, te tyde van Raso van Gaveren, Heer van Liedekerke en Breda, begonnen gebouwt te worden, doch 't Kerkhof is eerst, op den vierden van Oogstmaandt 1518, door den Suffragaen van Luyck gewydt. Men vindt, dat in deze Kapel de volgende Outaaren gesticht zyn geweest, die ter begeving stonden van 't Kapittel der Lieve Vrouwen Kerk.

Den Outaar van *St. Jooft*, gesticht in 't jaar 1311, hadt *twee en twintig Rynsguldens* aan jaarlyks inkomen.

Den Outaar van *St. Salvator*, gesticht in 't jaar 1336, met *twintig guldens* aan jaarlykze renten.

Den Outaar van *St. Salvator, O. L. V, St. Andries, St. Cosmus en Damianus*, gefondeert in 't jaar 1363, hadt *vier en dertig Rynsguldens* jaarlyks.

Den Outaar van *St. Salvator, St. Jooft, St. Jacob, St. Lucas Evangelist enz.*, gesticht in 't jaar 1412, met *agtien Rynsguldens* aan erffelycke renten.

Den Outaar van *St. Anna*, gesticht in 't jaar 1519, was begiftigt met *twintig Rynsguldens* aan jaarlyks inkomen.

Zedert de herwinning der Stadt Breda, is deze Kapel niet meer gebruykt tot den Godsdienst. De toren, die een fraeye naald of spits heeft, is voorzien van een Klock en Uurwerk, tot dienst en gemack van dat gedeelte der Stadt.

Beggynhof.

Reyckel Vi-
ta S: Begga.

Fleury
Hist: Ec-
clesiast:

Dat de Beggynen haren oorsprong en benaming hebben van Begga, Dochter van Pepyn van Landen, en suster der H. Geertruid, is uyt de oude Historischryvers bekend, en hier boven genoegzaam aangewezen: hoewel zommigen beweerden, dat die vergadering, eerst op lateren tyd, te Luyck is ingestelt door eenen Lambert le Begue, waar naa zy, in 't fransch, *Beguines* genoemt zouden zyn. De Beggynen zyn, eygentlyck genomen, geene zoogenaamde Religieusen, maar leyden een middel foort van leven tusschen 't Klooster en de Wereld. Zy staan alle onder zekere Wetten, doch zyn vry van geloften, en leven elck byzonder op haren eygen kost.

Le Roy not:
M: S: R:
Imp: l: 9.
c: 1.

Uyt de oude Schriften van dit Beggyn hof is lichtelyck af te nemen, dat 't zelve, in 't jaar 1240, gesticht is door Machtelt van Dieft, huysvrouwe van Godevaert den IV. Heer van Breda. Men vindt mede aangetekent, dat het een der oudste Hoven van gansch Brabant is, doch zonder eenig verder bewys.

Hendrick de IV. Heer van Breda, heeft, in 't jaar 1266, de Beggynen ontflagen van den Chyns, die zy jaarlyks aan hem en zyne Voorzaten betaalt hadden voor den gront van haar Hof, en aan haar toegeftaan, dat zy een Kapel en Kerkhof zouden maken, 't gene by Hendrick Biffchop van Luyck, in 't jaar 1270, is goedgekeurt.

Proeven
n. 15.
n. 16.

Dit Beggyn hof ftont voormaals binnen de Stadt, ter plaetze, alwaar tegenwoordig gelegen zyn de Kaatsbaan, de Stallingen van den Heer, met de plaats daar voor, mitsgaders de Burggracht, met 't groote vierkante steene Bolwerck, en Woonhuys nevens de poort van 't Kasteel. Dan alzo 't zelve te naa aan 't Slot en 't Kasteel gelegen was, is het op 't verzoek van Hendrick Graaf van Nassau, en toestaan van Erard de la Mark Biffchop van Luyck, in 't jaar 1531, verplaatst en gebouwt in de Katerstraat, by de Kapel van St. Wendelyn, alwaar 't zelve tans nog in wezen is, en van tyd te tyd, door de vergrooting der gebouwen merckelyck verbeterd wordt. Deze Beggynen staan onder 't opzicht eener Meestresse, en hebben eenen byzonderen Priester, tot verrichting van den Godsdienst, die te gelyck haar Biechtvader is. Zy waren, voor 't jaar 1730, nog omtrent veertig sterk; Doch, volgens 't Besluit der Algemeene Staten van 't zelfde jaar, moeten zy uytsterven, en mogen derhalven in dit Hof geene nieuwe Beggynen ingenomen worden.

In de Kapel van dit Beggynhof zyn voormaals verscheyde Outaaren gesticht, welke ryckelyck begiftigt waren tot onderhoudt der Priesteren, die ze bedienden; en meerendeels ter begeving stonden der Heeren van Breda. Waar van wy de volgende Lyst, getrocken uyt een oudt Register van 't Kapittel, hier laten volgen.

- Den Outaar van *O. L. V. en Katarina*, gesticht in 't jaar 1301, hadt jaarlyks *sesien Rynsguldens* aan inkomen.
- Den Outaar van *S. Katarina*, gesticht in 't jaar 1315, was begiftigt met *ses en twintig Rynsguldens* aan jaarlyke renten.
- Den Outaar van de *H. Maagd Maria*, gefondeert in 't jaar 1440, met *drie en veertig Rynsguldens* aan renten.
- Den Outaar van *St. Antoni*, gesticht in 't jaar 1440, hadt aan jaarlyks inkomen *dartig Rynsguldens*.
- Den Outaar van *St. Wendelyn*, gefondeert in 't jaar 1446, met *negen en dartig Rynsguldens* aan jaarlyke renten.
- Den Outaar van *St. Joris*, mede gesticht in 't jaar 1446, was begiftigt met *agt en dartig gulden* aan jaarlyks inkomen.
- Den Outaar van *O. L. V. St. Servaas, Monulphus en Godulphus*, gesticht by Mr. Roeland de Mera, Kanonnik van St. Servaas te Maestricht, op den elfden van Zomermaandt 1491, met *seftig Rynsguldens* aan erfelycke renten.

Ste. Katarinen Dal.

Heer Servaas van Liedekerke, met zyne huysvrouwe Ymmezoete, en zynen zoon Victor, heeft, in 't jaar 1268, te Vroenhoudt by Woude, een Klooster van Jonckvrouwen gesticht, en 't zelve de Orden van St. Norbert, anders Premontre genaamt, ingelyft, waar van de Kerk, tot lof en eer der H. Drievuldigheid, en van de H. Katarina, Maagd en Martelares, in 't jaar 1270, gewydt, en 't Klooster deswegen Ste. Katarinen Dal genaamt is.

Le Roy no-
iii: M: S:
R: Imp:
l. 9. c. 1.
pag. 456.

Arnout van Loven en Elifabet zyne gemalin, Heer en Vrouw van Breda, hebben niet alleen deze instelling met hun goedvinden bekrachtigt, maar boven dien de goederen van de Priorin en Susters van St. Katarinen Dal by bezegelde brieven van den jaare 1271, in hunne beschutting genomen, en dezelve met veele goederen en gronden van Erven onder Sonseel, Vlaffelt, Oosterhout, Mertersheim, en elders begiftigt.

Proeven
n. 20.

Als dit Klooster wegens 't doorbreken der Dycken by Lillo, met veele omleggende Plaatzten, in 't jaar 1288, door de wateren overlopen en vergaan was, heeft Raso van Gaveren, Heer van Liedekerke en Breda, de Nonnen, in 't jaar 1295, overgebracht by de Stadt Breda, en dezelve gevoegt by 't Gasthuys,

huys, waar in zy vertoeft hebben tot den jaare 1308, wanneer zy, om gemeenen oorboir, daar van weder gescheyden zyn. Te zelve tyd wierdt aan haar vergunt, om even buyten de Stads oude Vesten een Klooster te bouwen, 't gene nu nog in wezen is.

*Memorie
der Rech-
ten van 't
Klooster van
Oosterhout.
MS.*

Dit Klooster is door de Heeren van Breda, voornamentlyck door Die uyt het Doorluchtig Geslacht van Nassau, van tyd te tyd, met veele rechten en voordeelen begunstigt, Engelbrecht Graaf van Nassau, Heer van Breda, heeft te gelyck met zyne Gemalinne Johanna van Polanen aan 't zelve veele weldaden bewezen, in wiens tyd Elisabet van de Leck en Machtelt van Polanen, beyde Moeyen der gemelde Johanna, de eerste als Priorin, en de andere als Geestelycke, in 't voorschreve Klooster geweest zyn, met veele andere Jonckvrouwen, die alle van Edelen stamme waren.

Jan Graaf van Nassau, defzels zoon en Opvolger heeft het welwezen der Nonnen niet weynig behartigt, in zoo verre, dat hy zelf jaarlyks over haare Rekeningen zat, om te weten, of zy geen gebreck leden. Hy heeft 't Klooster eenige jaaren op zyne eyge kosten onderhouden, en verkreeg van den Paus van Romem, dat 't zelve, in 't jaar 1463, in verscheyde leden hervormt wierdt, onder andere, dat de Nonnen zouden onderhouden het eeuwig Slot, niets in eygendom bezitten, geene dienstmaagden voor haar zelve hebben; En in plaats van den Proost alleen eenen Biechtvader houden. Hy deed verscheyde wegen en stegen omtrent 't Klooster verleggen, om alle gedruys en straten gerucht daar van te weeren; zelf trock hy zyne dochter Odilia uyt het Konvent van Bethanien by Mechelen, en deed haar in dit Klooster aannemen.

Hendrick Graaf van Nassau, Heer van Breda, noemde zich Momboir van 't Klooster, en deed 't zelve nader hervormen, door 't onderhouden van het Slot, indiervoegen dat de Priorin alleen de sleutel zoude hebben van 't Binnen Klooster, en geene Mansperzoonen daar in toegelaten worden. Hy schonck met zyne Gemalin, de Princes van Oranjen, in de Kerk, nieuwelyks in 't jaar 1501 gebouwt, het fracy gestoelte op 't Koor: En als 't Klooster, door de nieuwe graving der Wallen om de buyten Stadt, veele erven verloren hadt, gebodt hy den Magistraat deswegen behoorlycke vergoedinge te doen. In 't jaar 1534, hebben de Nonnen zeer zware schade door den grooten brant, waar mede het grootste en beste gedeelte der Stadt verteert wierdt, geleden. Alle de huizingen van 't Klooster, uytgezondert alleen de Kerk en de Slaapplaatsen, wierden in asche gelegt, gelyck mede veele aangebouwde huyskens, die daar by en omtrent stonden, welke alle naderhant weder opgetimert zyn.

Te tyde van Willem den I. Prins van Oranjen, heeft 't Klooster mede veel geleden door de beeldstormerye, voorgevallen den drie en twintigsten van Oogstmaandt 1566, en vermits zulks den Prins zeer mishagde, nam hy de Nonnen in zyne byzondere hoede, en beschutte die voor allen overlast. Hy beval mede zynen Rentmeester, dat hy des Kloosters goederen zoude beschermen en gade slaan; Uyt dien hoofde wierdt 't Klooster zedert altyt genoemt 't Klooster van Nassau: Waarom oock de Heer van Haultepenne, te tyde der Spaansche furie in 't jaar 1581, 't zelve vyandyck aantaste, en door zyn Krygsvolck met de uysterste woede liet uytplonderen.

Naa de verovering der Stadt Breda, in 't jaar 1637, heeft Fredrick Hendrick, Prins van Oranjen, Heer van Breda, by eenen byzonderen gezegelden Brief, den Proost, die, in 't jaar 1625, van den Algemeenen Oversten der Premonstratenser Orden, volgens de eerste instelling, weder over 't Klooster gezet was, nevens den Vikaris en verdere Religieusen, met alle de inwoonderen van 't Klooster, in zyne bescherming genomen. Hy beval, dat de Nonnen 't Slot neerstlig zouden onderhouden, ten welken eynde hy 't Klooster ontlafte van alle inkwartiering der Zoldaten.

Doch de Prins, in 't jaar 1646, voorgenomen hebbende binnen Breda op te richten een Illustre School en Collegie, en deswegen een bekwame Wooning en andere geschikte plaatsen nodig hebbende, zoo tot huysvesting der Hoogleeraren, als tot de verdere Academische oeffeningen, heeft, op den twintigsten van Grasmaandt, met den Proost Balthazar Kruyt verdragen, dat hy 't

hy 't Klooster met den bygang en de Kerk aan den Prins zoude overgeven, op de volgende voorwaarden. 1°. Dat de Prooft, Vikaris, en verdere Religieufen 't Klooster zouden overbrengen naar Oosterhout, aldaar leven zonder iemands tegenzeggen naa hunnen regel, en vervolgen nieuwe Nonnen in te nemen. 2°. Dat zy zoo veele goederen zullen mogen aanwinnen, als zy te Breda verlaten, en voormaals by de nieuwe uytlegging der Stadt verloren hadden. 3°. Dat 't Klooster in zyne oude Vryheid zal gehandhaaft worden, en altyt blyven in de byzondere bescherming van 't Doorluchtig Huys van Nassau. 4°. Dat zy in dringenden noot hun verblyfplaats zullen mogen nemen in de Proofstye, die ten dien eynde aan hen vergunt wierdt met den hof daar aan gelegen, of wel een andere bekwame plaats daer toe nader te verkiezen. 5°. Dat de Nonnen zullen genieten allen agterstal harer goederen, tot 't jaar 1649 ingesloten. 6°. Dat aan hen zal vry staan, om allen den huysraad en de sieraden der Kerk en des Kloosters mede te voeren. 7°. Dat zy in tyd van Oorlog zullen mogen vertrecken buyten de Baanderye, en echter de Vruchten hunner goederen genieten, mits weder te rug keerende zoo ras den noot zal ophouden. In 't zelfde jaar wierdt nog een nader verdrag gesloten, waar by bevoorwaardt is, Dat de Prooft en Nonnen, op den sestienden van Herftmaandt, de Kerk zouden inruymen, ter inwydinge van de Illustre School en Collegie; Dat zy, tot vergoeding van zoo een haastig vertreck, zouden genieten 't volle inkomen der Prove Ten Hout; Dat van wegen den Prins aan hen zoude gegeven worden een Erf, agter de stallingen van den Heer, uytkomende in de Kater straat, om daar op een Refugie te bouwen; Dat zy gehouden zullen blyven 't Slot zeer naeuw te onderhouden; En dat, byaldien zy genootzaakt worden binnen de Stadt te vluchten, zy alsdan zullen vry wezen van den honderften penning, en alle borgerlycke Wachten. Ingevolge deze Voorwaarden is de Prooft met de Nonnen naar Oosterhout vertrocken, alwaar zy, naaby de Vryheid, een Erf gekogt, en daar op een nieuw Klooster getimmert hebben, waar in zy tans nog hun verblyf houden.

Prins Willem de II, heeft, naa zyn Vaders overlyden, door eenen zondelingen bezegelden Brief, alle de gunsten, voordeelen, rechten en gerechtigheden, by zyne Voorouders van tyd te tyd, aan 't Klooster gunstig verleent, naader bekragtigt, en den Prooft met de Religieufen in zyne beschutting genomen. En op dat zy met rust zouden genieten de uytwerkzelen der overeenkomsten met zyne Voorzaten aangeaan, zoo wilde hy, dat niemandt hen deswegen eenige moeyenis zoude aandoen, onder bedreyging van zyne hoogste ongenade. Zelf, als volgens 't Besluit der Algemeene Staten van den sestienden van Zomermaandt 1648, alle de geestelycke geordende Perzoonen 't Vereenigde Nederlandt moesten ruymen, zoo verklaarde hy, dat de Prooft en Vikaris daar onder niet begrepen waren, welke dienvolgens oock ongemoeyt in 't Klooster gebleven zyn.

De Prooft en Religieufen, op de gemelde wyze, zich te Oosterhout in hui nieuw gebouwt Klooster nedergezet hebbende, leefden aldaar in alle rust en stilte, tot den jaare 1672, Wanneer zy, naa dat den oorlog opgerezen was tusschen den Staat en den Koning van Franckryck, uyt vreesse van vyandlycke overvalling, plonderen en verwoesting, wedergekeert zyn tot hun oudt Klooster binnen Breda, 't gene, wegens de vernietiging der Illustre School en Collegie, ledig stont en zeer vervallen was; zy hebben aanstonts de gebouwen van 't Klooster, als mede de Kerk, waar in een Bende Krygsknechten eenigen tyd huys gehouden hadt, met groote kosten weder herstelt en bewoonbaar gemaakt, in dat vast vertrouwen, dat zy voortaan aldaar hun verblyf zouden blyven houden; Doch naa 't eyndigen van den Oorlog in 't jaar 1679, vondt de Prins raadzaam, dat zy weder naar Oosterhout zouden keeren, onder uyt-druckelycke belofte, van hen aldaar in zyne bescherming te zullen houden. Werwaarts zy oock, in 't begin van den jaare 1680, vertrocken zyn, en zedert dien tyd tot heden toe, met bewilliging der Algemeene Staten, zich aldaar in rust en vrede opgehouden hebben.

Naa 't vertreck der Nonnen, zyn de gebouwen van dit Klooster in vier byzondere Wooningen verdeelt, welke of door gunst bewoont, of ten voordeele

le van den Heer verhuurt zyn. In 't jaar 1740, zyn de zelve alle met de Kapel, op 't uytdruckelyk bevel des Prinsfen van Oranjen, verkogt.

<i>Naam Lyst der PROOSTEN van St. Katarinen Dal.</i>	<i>Naamlyst der PRIORINNEN van St. Katarinen Dal.</i>
1270.	1270.
Johannes de Rotfelaar, <i>uyt de Abtdye van St. Michiel.</i>	Ave Soete de Bortendonck.
1323.	1301.
Michaël van Liedekerke, <i>uyt de Abtdye van Nienoven.</i>	Elifabeth de Risloe.
1360.	1319.
Henricus Thomas van Meterfche, <i>uyt de Hooft Abtdye van Premontre.</i>	Catharina de Bergis.
1369.	1349.
Lambertus Ranghs, <i>uyt de Abtdye van Premontre.</i>	Catharina van der Kameren.
1403.	1373.
Petrus Dyn, <i>uyt de Abtdye van Premontre.</i>	Lutgardis van Goirle.
1420.	1406.
Joannes van Brant, <i>uyt de Abtdye van Premontre.</i>	Elifabeth, dochter van Jan van Polanen, Heer van de Leck en Breda.
1434.	1435.
Egidius van Edam, <i>uyt de Abtdye van Premontre.</i>	Jutta van der Sterren.
1439.	1447.
Martinus van der Hulft, <i>uyt de Abtdye van St. Michiel.</i>	Elifabeth van Oosterzeel.
1446.	1459.
Theodorus van der Strepfen, <i>uyt de Abt- dye van Bern in Hollandt.</i>	Margareta van Yrsick.
1460.	1476.
Petrus van Dun, <i>uyt de Abtdye van Ton- gerlo.</i>	Gerarda van Zallant.
1461.	1504.
Laurentius Oskens, <i>uyt de Abtdye van Premontre.</i>	Adriana van der Veken.
1463.	1536.
<i>In dit jaar is, op't verzoeck van Jan Graaf van Nassau, Heer van Breda, 't Kloof- ter door den Paus gesloten, en by den zelven verstaan, dat de Nonnen, in plaats van eenen Proost, eenen Biecht- vader</i>	Lutgardis van Zallant.

<p>vader zouden kiezen, 't gene oock ver- volgens is geschiedt, tot den jaare 1625, wanneer aan de Nonnen wederom is toe- gelaten, om, volgens de eerste instelling, eenen Prooft te benoemen.</p> <p>1625.</p> <p>Leonardus Lemmens, uyt de <i>Abdye van Parck.</i></p> <p>1626.</p> <p>Dionisius Mutsaert, uyt de <i>Abdye van Tongerlo.</i></p> <p>1635.</p> <p>Balthazar Cruyt, uyt de <i>Abdye van St. Michiel.</i></p> <p>1655.</p> <p>Henricus Affels, uyt de <i>Abdye van Parck.</i></p> <p>1676.</p> <p>Josephus van der Malen, uyt de <i>Abdye van Parck.</i></p> <p>1701.</p> <p>Rolandus de la Haye, uyt de <i>Abdye van Parck.</i></p> <p>1727.</p> <p>Hermannus Josephus de Goede, uyt de <i>Abdye van Parck.</i></p> <p>1729.</p> <p>Alexander Sloomans, uyt de <i>Abdye van Parck.</i></p> <p>1730.</p> <p>Thomas Danis, uyt de <i>Abdye van Parck.</i></p>	<p>1555.</p> <p>Magdalena Maffchereel.</p> <p>1590.</p> <p>Walburgis Spierinx.</p> <p>1623.</p> <p>Johanna van der Stegen:</p> <p>1627.</p> <p>Barbara Ortinx.</p> <p>1646.</p> <p>Catharina Snyders.</p> <p>1651.</p> <p>Maria Nelft.</p> <p>1676.</p> <p>Petronella van den Kieboom.</p> <p>1710.</p> <p>Anastasia van Hoydock.</p> <p>1728.</p> <p>Dorothea Pullen.</p>
---	--

De Swarte Susteren.

De Swarte Susteren, aldus genaamt van de swarte kleederen, die zy dragen, waren in 't eerst weynige Weduwen, die op 't platte Landt van Brabant, omtrent 't jaar 1371, begonnen de ziecken te bezorgen, zonder onderscheid van krankheden en buyten Wetten, tot dat zy, in 't jaar 1462, den regel en de kleeding van den H. Augustinus aannamen, waar van zy dan oock Augustinia-
ne Susters genoemt worden.

Op wat tyd deze Susteren eerst in Breda zyn komen woonen, is niet wel te bepaalen, Dit is zeker, dat zy, omtrent 't jaar 1500, haare Kerk en huy-
zingen gebouwt hebben aan de Oude Stads Veste, recht over 't Klooster van St. Katarinen Dal. Men vindt oock, dat op de voorstelling van wegen Graaf Hendrick aan den Magistraat gedaan, dezelve, in 't jaar 1538, aldus geant-
woort heeft.

„ Aanmerkende, dat de Swarte Susteren in de Stadt Breda niet alleen in
„ tyden van Pest, maar oock in alle andere ziekten een groot onder-
„ stant voor de arme borgeren waren, en een ygelyk die haar verfocht-
„ ten, zonder onderscheyd moesten bystaan, hen geraden docht dezelve

Scribani
Origin:
Anwerp:
cap. 12.
Lippi Lo-
van: l. 26
c. 18.

„ te onderhouden, en dat men die mogte doen blyven op hare Woon-
„ plaatze, alwaar zy op die tyt waren.

Alwaar dezelve vervolgens haar verblyf gehouden hebben, tot den jaare 1580, wanneer zy, wegens begaan bedrog van bloet zwetende beelden, daar uyt gezet zyn. Waar van de geschiedenis, getrocken uyt de Stads oude Registers, dus in 't kort is.

Resolut. der
Stads Bre-
da.

Deze Susteren hadden twee houtse Kruysbeelden, en eenen zoo genaamden *Ecce homo*, met offenbloet bestreecken, 't welke zy uytgaven een wonderdaad Gods te zyn, even of die beelden, om der menschen zonden, bloet zweteden, de zelve aan de luyden voorleggende, om die te kussen, en daar voor bedevaarden en offerhanden te doen. Het genē by den Droffaert en den Magistraet bevonden zynde bedrog en valsheid te wezen, hebben zy, tot overtuiging dier Susteren, die twee bebloede Kruysbeelden en *Ecce homo*, voor 't Stadhuys, op een tafel voor een ieder ten toon gelegd, en alle de Susteren, om die begane misdæet, in hechtenis gestelt: Aan welke Prins Willem haare schult vergeven heeft, uytgezonderd de Kosterinne, die uyt de Stadt gezet wierdt. De Prins beval verders, dat 't Klooster der gemelde Susteren tot een Pest of Ziekhuis zoude geordent worden, en dat een of twee der oudste Susteren, door den Magistraat, mogten onderhouden worden. Ten welken eynde aan vier der oudste Susteren onderhoudt en huysvesting verleent is. Daarna hebben Lynke Gysbrechts eenige overgebleve geproffide, en Jenneke Meertens gekleede in de gemelde Orden, op den twintigsten van Zomermaandt 1602, de Kapel, huyzinge, en verdere bouw van 't Swarte Susters Klooster, voor Schepen van Breda, vertegen en opgedragen ten behoeven der Stadt, met bespreck, dat Lynke Gysbrechts, 't groot huys ruymende, ge-
daurende haar leven zoude bewoonen het kleyn huys nevens den put.

Het gemelde huys is naamaels, in 't jaar 1606, bekeert tot een Weeshuys voor arme ouderlose burgerweesen, en 't kleyn huys, met den cingel, tot wonningen voor oude Vrouwen, die van de Armbezorgers, wiens Vergaderplaats mede in dit huys is, onderhouden worden.

De Graeuwe Susteren by Valckenberge.

Maria van Loon, Weduwe van Jan Graaf van Nassau, heeft ten behoeven van ses Graeuwe Susteren, vyftig gulden erflyck gemaakt, en daar naa, by bezegelde brieven van den eersten van Wintermaandt 1478, aan Katarina Bastaert dochter van Graaf Jan, gegeven een erflycke rent van drie en twintig gulden, op de gorssen van Sonseel en Swartenberg, met beding, dat ingevalle de gemelde Katarina zonder kinderen stierf, gelyck oock geschiedt is, die rent vervallen zoude op de Vergadering der Geestelycke arme Susteren, woonende aan de poorte daar men ging in Valckenberg, en dat men daar tegen in die Vergadering tot tien Geestelycken zoude aannemen.

Dit Susterhuys, staandē in 't midden der Katerstraet, en uytkomende in 't Valckenberg, is in de overrōmpeling van Breda door den Heer van Haukepennē, gemeenlyck de Spaansche furie genaamt, teenemaal afgebrant, en die Vergadering naderhant, met de Susteren, uytgestorven.

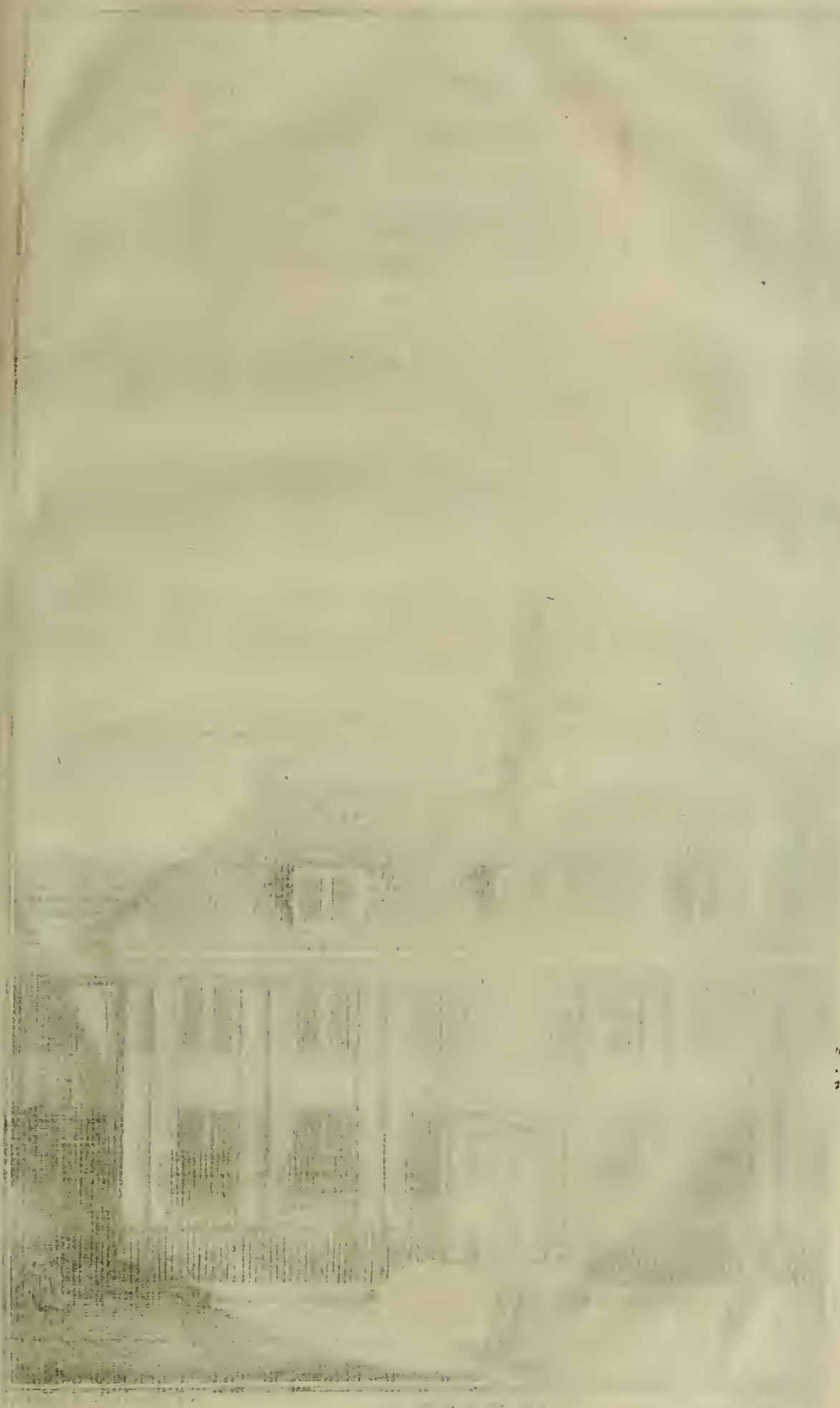
Mans Kloosteren.

De Heeren van Breda hebben nooyt eenige Mans Kloosteren binnen hunne Stadt willen toelaten, oock zoodanig daar tegen geweest, dat Hendrick Graaf van Nassau door de Wethouderen, Armbezorgers, en Meesters van 't Gasthuys, in 't jaar 1517, verzocht zynde, dat zy, tot hulp en geriēf der borgēren en inwoonders, agt of negen Cellebroeders mogten innemen, welke in tyd van pest de zieken zouden bystaan, en de dooden ten grave dragen, zulks nooyt heeft willen gedōgen.

Dan naa de Spaansche belegering en 't innemen der Stadt, in 't jaar 1625, heeft de Magistraat der Stadt Breda, op 't verzoek der Infante Isabella Clara Eugenia, de Kapucynen, en Jesuïten ingenomen, volgens derzelder Besluyt

Resolut.

van

P. de Swart ad riv. del.

GASTHUYS.

B. F. Immink fec. et sculp. 1743.

van den twintigsten van Zomermaandt 1625, die hunne Kloosters en Collegie vervolgens aldaar gesticht en geopent hebben: namentlyck de Kapucynen in 't eynde der Katerstraat, en de Jesuiten in de St. Jans of Veterstraat; tot inkoop van welke huizingen, de Infante aan de Jesuiten vyfduyzent gulden, en aan de Kapucynen vierduyzent gulden verstrekte.

*der Stadt
Breda.
Herm. Hu-
go Olf:
Bred. pag.
123.*

Te zelve tyd hadden zich mede aangegeven de Paters Augustynen en Minderbroeders, verzoekende insgelyks een Konvent, binnen Breda, te mogen stichten; doch hun verzoek afgeslagen zynde, hebben de Minderbroeders zich, op den ses en twintigsten van Grasmaandt 1626, weder vervoegt by den Magistraat, ten eynde aan hen mogt toegestaan worden, om ten hoogsten drie Paters te mogen zenden, die binnen Breda hun verblyf zouden houden, zonder kost of last van de Stadt, alleen om dezelve te dienen, en zonder 't getal te mogen vermeerderen, of een Klooster te bouwen, dan met byzondere toestemming van den Magistraat; doch wederom te vergeefs.

Waar op zy echter niet rustende, met kennis der Overheid, hebben gekocht 't Huys van Assendelft, met deszelfs erven en toebehoorten, staande in de Steenbrug- of Nieustraat, onder beding, dat uyt de vesting van 't gemelde Huys in 't minste geen gevolg zoude getrocken worden van eenige inneming of toelating van die Orden binnen de Stadt, als verstaan wordende, dat zy zich daar mede niet anders of verders zouden mogen behelpen, dan andere borgeren en Ingezetenen, die op de gewoone wyze in huysen en erven gevest worden.

Eyndelyk is de Magistraat, op de sterke aanhoudingen van Claude de Rye, Vryheer van Balançon, Stadvoogd van Breda, genootzaakt geworden de Paters Minderbroeders, volgens derzelve besluyt van den zeventienden van Louwmaandt 1631, op de volgende voorwaarden, in te nemen. 1°. Dat de Paters Acte zullen leveren van haare Doorluchtige Hoogheid de Infante, van dat geene andere Ordens of Geestelycke gemeenschappen zullen werden gezonden of ontfangen dan die binnen de Stadt reeds gezonden en ontfangen zyn, te weten de Kapucynen en Jesuiten, dat anderzints de inneming zal worden gehouden van onwaardigen en als niet gedaan. (De gemelde Acte van haare Hoogheid de Infante, van den zeven en twintigsten van Sprockelmaandt 1632, is by de voorschreve Paters bezorgt.) 2°. Dat de Paters geene andere Erven binnen de Stadt zullen mogen koopen, buyten de genen die zy tegenwoordig bezitten. 3°. Dat de Paters niet zullen mogen omgaan om vleysch, bier, brouwkoren, enz. geduurende den oorlog. 4°. Dat de Paters maar eens in 't jaar zullen mogen omgaan om kaarsen. 5°. Dat de Paters niet sterker zullen mogen in de Stadt wezen, dan ten getale van agtien. Alle deze voorwaarden; door de Paters Minderbroeders, daar toe by den Provinciael gevolmachtigt, ondertekent, en met 't groot Zegel van 't Konvent bekrachtigt zynde, zoo zyn dezelve dienvolgens oock binnen Breda ingelaten, alwaar zy in 't gemelde Huys van Assendelft hunne wooning genomen, en dat tot een Klooster of Konvent gesticht hebben.

*Resolut. der
Stadt Breda.*

Als naa de verovering van 's Hertogenbosch, in 't jaar 1629, alle de Geestelycke Ordens moesten vertrecken; zoo zyn de Dominicanen of Preeckheeren, die aldaer een zeer voortreffelyck Klooster hadden, mede genootzaakt geweest die Stadt te verlaten, wanneer zy hen eerst nedergezet hebben te Boxtel, naderhant te Eyndhoven, en vervolgens te Breda, alwaar zy, in 't laast van 't jaar 1636, ten getale van vyf en twintig Monnicken zyn ingelaten, en in de huizinge, genaamt 's Hertogenbosch, staande in de Tolbrug straat, eenen korten tyd vertoeft hebben.

*De Jonghe
desel. Bar.
Dominican.
pag. 100.*

Alle deze Geestelycke Ordens zyn, naa 't overgaan der Stadt Breda, in 't jaar 1637, volgens de Verdrag punten, vertrocken, en derzelve Kloosters en Wooningen naderhant in schoone wereltlycke gebouwen verandert.

Gasthuys.

Het Gasthuys, staande aan de Zuidzyde van 't Gasthuys eynde, is zoo oudt, dat men niet kan naagaan, by wien of op wat tyd, 't zelve gesticht en gebouwt is, de verfte geheugenis, die er van voorkomt, vindt men in den uy-

Proeven,
n. 13.

tersten Wil van Godevaert den III. Heer van Breda, gemaakt in 't jaar 1246, waar by hy aan dit Gasthuys twaalf ponden Lovens geeft.

Dit Huys wierdt voorheen bedient by weynige Geestelycken, die daar van, zoo omtrent 't Geestelycke, als 't wereldlycke, de zorg hadden, de zieken moesten bystaan, en de armen hunnen nootdrift bezorgen. Doch 't Klooster der Premonstratenfer Nonnen van St. Katarinendal, 't gene Heer Servaas van Liedekerke, in 't jaar 1268, te Vroenhoudt by Woude, hadt gesticht, door eenen zwaren inbreuk van wateren, in den jaare 1288, overstromt zynde, zoo heeft Rafo van Gaveren, Heer van Liedekerke en Breda, deze Nonnen, die zedert dat ongeval geen vaste verblyfplaats hadden, in 't jaar 1295, overgebracht by 't Gasthuys, alwaar zy verbleven zyn tot den jaare 1308, wanneer zy weder van 't zelve gescheyden wierden. Geduurende haar verblyf aldaar, waren de Nonnen verplicht een afgezonderd huys te houden, tot 't ontfangen der Zieken en Armen, gelyck te voren, tot dien tyd, gebruyckelyck was geweest, en die van hunnen kost en hulpmiddelen te voorzien. Vorders was bevoorwaart, dat, indien iemandt in 't Gasthuys wilde blyven, zulks moest geschieden met kennis van den Heer, den Prooft en 't Klooster, en van de Burgemeesteren en Schepenen der Stadt.

Het Gasthuys heeft van ouds bestaan in twee byzondere huyshoudingen, 't *Gasthuys* eygentlyck zoo genaamt, alwaar de oude gebreckelycke luyden van de Stadt wierden onderhouden; mitsgaders den *Beyaert*, alwaar de Pelgrims in hunne bedevaarden, en andere reyzende perzoonen wierden geherbergt: Maar alzo naamaels bevonden wierdt, dat, onder schyn van Pelgrimie, veel geboefte en kwaaddoenders hunnen opstal in den *Beyaert* namen, zoo hebben de Wethouderen, om die misbruycken en onbehoorlyckheden te weeren, den *Beyaert* gesloten, en deszels inkomsten gevoegt aan 't gemeene Gasthuys. Daar naa is den *Beyaert* gebruyckt voor een Pesthuys, en als die, wegens de langduurige Pestziekte, te naeuw viel, zyn op deszels plaats, in 't jaar 1599, van Stadswegen, nog ses nieuwe huyskens getimmert. In 't vervolg van tyden is dezen *Beyaert* bekeert tot een Geck en Dolhuys, en zyn de ses Pesthuyskens, nadien die van geen dienst meer konden wezen, in 't jaar 1740, ten voordeele der Stadt verkogt.

In 't jaar 1643, is de Voorgevel van dit Gasthuys zeer cierlyck opgebouwt, met een schoone poort en ingang van witten harden steen, boven dewelcke twee oude mannen in beeltenis staan. Op 't gebouw is een fraey torentje geplaatst, met een klock en uurwerck, tot gerief der borgeren en inwoonderen van dien Oort. Dit Gasthuys wordt tans bewoont by oude arme borgeren, die, ten getale van seftien, alhier hunnen kost en nootdrift hebben, onder 't opzicht van den Binnenborgemeester, als Oppergasthuysmeester, en van twee uyt de Wet, als Gasthuysmeesters, die daar toe jaarlycks by den Magistraat verkoren of aangehouden worden, en welke een Rentmeester toegevoegt is, die by den Heer voor zyn leven wordt aangestelt. Zedert eenige jaaren herwaerts heeft men in dit huys oock Proveniers aangenomen, die voor zekere zomme gelts, hun leven lang, daar in onderhouden worden.

Hier by staat nog een Kapel, voorheen ter eeren der H. Maagd Maria gewydt, en van de Geestelycken van 't Gasthuys bedient geweest zynde; Doch zedert lange jaaren geschickt, eerst voor de Engelsche Kerk, en nu tot 't Stads Werckhuys. In deze Kapel waren eertyts de volgende Outaren gesticht.

Den Outaar van *O. L. V.* gefondeert in 't jaar 1294, hadt jaarlyks *vyftien Rynsguldens* aan erfelycke renten.

Den Outaar van *St. 700ft*, gesticht in 't jaar 1340, met *vier en twintig guldens* aan jaarlycks inkomen.

Tot onderhouding van een goeden regel in dit Huys, zyn door den Magistraat van tyd te tyd, verscheyde Ordonnantien gemaakt, welke alle op te halen, gansch onnodig zoude wezen. Het zal genoeg zyn hier te laten volgen 't laatste Reglement van den jaare 1660, 't gene tans in 't Gasthuys nog wordt agtervolgt.

Reglement van 't Gasthuys der Stadt Breda.

„ De Edele Heeren Drofflaert, Borgemeesters en Schepenen der Stadt Breda, hebben goedgevonden en verstaan, dat men deze Artikelen en Ordonnantie van nu voortaan in 't Gasthuys deser Stadt sal onderhouden en observeren, ende dat op foodanige pæne en straffe, als hier naer volgt, 't zy met hare tafel, of wel hare portie te verbeuren, of foodanigh als de sake sal vereyffchen.

1.

„ In den eersten, dat men alle maelyden sal bidden, voor ende naar den eeten, voor zyne Hoogheydt den Prince van Orangien &c. voor de Ed: Achtbare Heeren van de Magistraat, ende voor de Regeerders en Weldoenders van desen huysse, als mede dat God de Heere de Gasthuysbroeders, en de spys en drank gelieve te segenen.

2.

„ Dat alle broeders van desen huysse, gesont fynde, gehouden sullen wesen des Sondags in de groote Kerke te gaan, om God den Heere te dancken voor syne genade, en des donderdags voormiddags in de Predicatie in desen huysse, om het woort des Heeren oock aan te hooren, ende die nalatig is eenigints te versuymen, ende desen Articul niet precies naarkomt, sal verliesen syn tafel en portie, of foodanigh als de sake sal vereyffchen.

3.

„ Dat niemandt den naam Gods ydelyk sal gebruycken mogen, of den een den anderen qualyk bejegenen, injurieren of andersints, maar sullen gehouden syn malkanderen te bejegenen met alle vriendschap, liefde en eenigheyt, en alsoo met malkanderen leven en sterven, ende die desen Art: eenigints komt te misbruycken, sal foodanigh worden gestraft naa merite ende gelegentheyt van saaken.

4.

„ Dat alle broeders tot oordeel van de Regenten, sullen moeten werken soo binnen als buyten den huysse op den acker en elders, ende alle 't gene den huysse aangaet, ende dat hen luyden belast ende geordonneert zal worden, ende soo iemandt daar in onwilligh of weygerachtigh wierde gevonden, sal verbeuren syn tafel en portie, ende dat voor soo veel tyt, als de Regenten sullen oordeelen te behooren, en ingevalle van verder weygeringe, sullen werden gestraft naa gelegentheyt van de saaken.

5.

„ Dat alle broeders, die sterk genoegh syn, ter tafel sullen komen ter ordinarise uyre, ende wie niet ter tafel komt, sal verliesen syn portie, en die voor die reyse niet mogen genieten, ofte van tafel dragen in geënder manieren, ende de sieken sullen werden getracteert naer gelegentheyt of foodanigh als haer siekte sal vereyffchen.

6.

„ Dat yegelyck syn spys en dranck altyt matelyk sal genieten ende gebruycken, ende soo iemandt eenige gulligheyt of onbehoorlykheyt pleegde, sal daar voor werden gestraft naer merite ende gelegentheyt van de saaken.

7.

„ Soo iemand van fyne ordinarife portie van kost yet overschoot, dat overfchot fal hy van de tafel niet mogen dragen, maar fal het felvige op de tafel moeten laten leggen, ende die bevonden wordt contrarie gedaan te hebben, fal werden gestraft als vooren.

8.

„ Dat niemandt van de broeders gaan fal in den kelder om bier te tappen of te yet anders daar uyt te halen, maar fal 't selve gedaan worden by de gene die de Regenten daar toe fullen ordonneren ende gelaften, ende oft yemandt de gene, die daer toe ware gestelt, met eenige onbehoorlycke woorden quame te gebruycken, fal daar voor werden gestraft naer gelegentheynt van faken.

9.

„ Dat niemandt in syn kamer vier fal mogen stoocken sonder consent van de Meesters, ten ware hy sieckelyck was, en den noot sulks vereyfschte, ende die bevonden worden contrarie gedaan te hebben, fal verbeuren syn tafel en portie.

10.

„ Dat de broeders en Proveniers de Regenten en hare Vrouwen in alles en overal binnen en buyten gehoorfaam fullen syn, en alle het gene henluyden belaft wordt, fullen moeten nakomen sonder tegensseggen of murmureren, op de verbeurte van hun tafel en portie, ende of de saake swaarder quame te vereyfschen, fullen daar voor worden gestraft naa behooren tot discretie van de Regenten.

11.

„ Dat niemandt van de broeders, sonder consent van de Regenten, wie hy zy binnen de poorte van desen huysen fullen mogen inlaten of inbrengen, anders als de gene die daar behooren, maar wel vreemde luyden van buyten, die quamen om dit huys te besien.

12.

„ Soo yemandt hem binnen of buyten den huysen misdroege in woorden of werken, hoedanigh dat soude wesen, fal verbeuren 't profyt van desen huysen, oft fal daar over werden gestraft naa gelegentheynt van faken.

13.

„ Dat niemandt van de broeders fal mogen vernachten buyten desen huysen in geenderley manieren, oft fal daer toe moeten hebben expres consent van Regenten, of die bevonden fal worden contrarie gedaan te hebben, fal daar over werden gestraft naa merite.

14.

„ Dat alle ende yder broeder des morgens als hy opstaet, syn eygen bedde fal uyt schudden ende opmaken ende synen waterpot uyt dragen ende dien spoelen, uytgefondert die siek of anders onbequaam syn mits hare gebreken van kreupel, blind of diergelyck tot oordeel van de Regenten.

15.

„ Dat niemant binnen of buyten den gehelen huysse, slaepkamer, stalle,
 „ schure of elders geenen toeback en sal mogen drincken op te verbeurte van
 „ tafel en portie, voor soo veel tyt, als de Regenten fullen oordeelen te be-
 „ hooren.

16.

„ Ten lesten, dat de Regenten de onregeltheden van de broeders fullen
 „ vermogen te corrigeren ende straffen naa haare discretie, ende gelyck sy-
 „ luyden van ouden tyden herwaarts altyt hebben vermogen te doen ende ge-
 „ daan hebben, ten ware in sware saken met kennisse van den Oppermeester.
 „ Aldus gedaen ende gearresteert ter Raetkamer van myne opgamelte Hee-
 „ ren, den 20 January 1660.

(En was getekent)

In absentie des Griffiers

J. VEREYCK.

Naam Lyst der MEESTERS, of REGENTEN van 't Gasthuys.

1514.	1523.
Jan Boghe. Dirk Aart Michielsz.	Roelof Heymans. Cornelis Betten.
1515.	1524.
Mr. Gooswyn Buysen. Cornelis Keyen.	Roelof Heymans. Antonis van den Brant.
1516.	1525.
<i>Gecontinueert.</i>	Roelof Heymans. Jan Boghe.
1517.	1526.
Cornelis Keyen. Cornelis Anissem Betten.	<i>Gecontinueert.</i>
1518.	1527.
Cornelis Keyen. Roelof Heymans.	Jan Boghe. Marck Reyens.
1519 - 1521.	1528. 1529.
<i>Gecontinueert.</i>	<i>Gecontinueert.</i>
1522.	1530.
Roelof Heymans. Cornelis Ygrams.	Jan Boghe. Roelof Willem Joosten.

1531.

1531-1533.	1558.
<i>Gecontinueert.</i>	Jan Cornelis Roevers. Aart van der Wark.
1534.	1559.
Roelof Willem Joosten. Roelof Piggen.	Jan Cornelis Roevers. Jan Marcelis Jan Meertens.
1535.	1560.
Roelof Willem Joosten. Hendrick van den Corput.	Rochus Keyen. Jan Marcelis Jan Meertens.
1536.	1561.
Antonis van Bernagien. Wytman van Buyten.	Rochus Keyen. Adriaan Beljaarts.
1537-1545.	1562.
<i>Gecontinueert.</i>	Adriaan Beljaarts. Simon Betten.
1546.	1563.
Wytman van Buyten. Aart Gielis.	<i>Gecontinueert.</i>
1547.	1564.
Paulus van Haestrecht. Hendrick van den Corput.	Simon Betten. Pieter Godert Jacobsz.
1548-1552.	1565.
<i>Gecontinueert.</i>	<i>Gecontinueert.</i>
1553.	1566.
Paulus van Haestrecht. Gabriel Jorisz.	Simon Betten. Jan Adriaanz.
1554.	1567-1569.
<i>Gecontinueert.</i>	<i>Gecontinueert.</i>
1555.	1570.
Cornelis Willem Daemfz. Peter Corn. van den Kieboom.	Jan Adriaanz. Quirynd Klaafz.
1556.	1571.
<i>Gecontinueert.</i>	Quirynd Klaafz. Willem Snellen.
1557.	1572.
Gerrit van Baerle. Jan Cornelis Roevers.	Willem Snellen. Simon Jacob Betten.

1573. Simon Jacob Bettén. Antonis Leendert de Haen.	1587. Peter Fray. Cornelis Jan Reynen.
1574. 1575. <i>Gecontinueert.</i>	1588. Huybert Frans Beens. Cornelis Jan Reynen.
1576. Jan Aart Michielsz. Pieter Willem 's Graeuwen.	1589. Huybert Frans Beens. Willem Jan Hulshout.
1577. <i>Gecontinueert.</i>	1590. Willem Jan Hulshout. Antoni Jacob Antonisz.
1578. Pieter Willem 's Graeuwen. Jan Cornelis Cheeus.	1591. <i>Gecontinueert.</i>
1579. Jan Cornelis Cheeus. Jan Gerritsz van Baerle.	1592. Antoni Jacob Antonisz. Peter Verhoeven.
1580. Jan Gerritsz van Baerle. Antonis Godert Jacobs.	1593. <i>Gecontinueert.</i>
1581. Antonis Godert Jacobs. Cornelis Hendrick Biekens.	1594. Peter Verhoeven. Cornelis Petéts van Etten.
1582. Dirk van Giffen. Meerten Frans Beens.	1595. Peter Verhoeven. Cornelis Hendrick Maas.
1583. Meerten Frans Beens. Dirk de Haen.	1596-1599. <i>Gecontinueert.</i>
1584. Dirk de Haen. Gerrit Aartisz van Loon.	1600. Peter Verhoeven. Thomas Hendrick Maas.
1585. Jan Péter Rovers. Jan Adriaan Rombouts.	1601. <i>Gecontinueert.</i>
1586. <i>Gecontinueert.</i>	1602. Jan Jacobs Crillaerts. Adriaan Antonisz de Haen.
	1603. <i>Gecontinueert.</i>
	O
	1604.

1604.	Adriaan Antonisz de Haen. Jasper Adriaanz.	1620.	Hendrick Thomas Maes. Cornelis Hermanz Olieflagers.
1605.	Jasper Adriaanz. Aart Aartfz Rovers.	1621 - 1624.	<i>Gecontinueert.</i>
1606.	<i>Gecontinueert.</i>	1625.	Jan Jan Dirven. Jan Commers van Cuyck.
1607.	Jasper Adriaanz. Antonis Janfz de Kick.	1626.	Gillis Peters van den Kieboom. Cornelis Janfz Stickers.
1608.	Antonis Janfz de Kick. Melchior Maes de Loecker.	1627 - 1631.	<i>Gecontinueert.</i>
1609.	Melchior Maes de Loecker. Maerten Spierings.	1632.	Joris Hendrikfz van der Wien. Jan Laureys Spycckers.
1610.	<i>Gecontinueert.</i>	1633 - 1641.	<i>Gecontinueert.</i>
1611.	Maerten Spierings. Goris Janfz van der Wien.	1642.	Jan Antonisz Hul. Cornelis Peter Rauws.
1612.	Goris Janfz van der Wien. Jacob Peters van Buerfede.	1643 - 1645.	<i>Gecontinueert.</i>
1613.	<i>Gecontinueert.</i>	1646.	Jan Antonisz de Kick. Marcelis Janfz Coens.
1614.	Jacob Peters van Buerfede. Klaas Janfz van den Kieboom.	1647.	Marcelis Janfz Coens. Cornelis Peter Blaeuwen.
1615. 1616.	<i>Gecontinueert.</i>	1648 - 1653.	<i>Gecontinueert.</i>
1617.	Klaas Janfz van den Kieboom. Hendrick Thomas Maes.	1654.	Antoni van der Noot. Cornelis Peter Blaeuwen.
1618. 1619.	<i>Gecontinueert.</i>	1655.	Cornelis Peter Blaeuwen. Hugo Jacobs.

1656.
N. Faefen.
Jan Cornelisz van de Werck.

1657.

Gecontinueert.

1658.

Jan Cornelisz van de Werck.
Adriaan Meermans.

1659.

Adriaan Meermans.
Pieter van der Wien.

1660-1663.

Gecontinueert.

1664.

Pieter van der Wien.
Antoni Betselaer.

1665-1667.

Gecontinueert.

1668.

Antoni Betselaer.
Mr. Jacob Knaep.

1669.

Mr. Jacob Knaep.
Antoni van der Noot.

1670-1674.

Gecontinueert.

1675.

Mr. Jacob Knaep.
Niklaas Knollaerts.

1676. 1677.

Gecontinueert.

1678.

Niklaas Knollaerts.
Adriaan Rauws.

1679-1680.

Gecontinueert.

1681.

Niklaas Knollaerts.
Adriaan van Overvelt.

1682.

Gecontinueert.

1683.

Adriaan van Overvelt.
Cornelis van Rotterdam.

1684.

Jan Cornelisz Viffer.
Cornelis van Rotterdam.

1685. 1686.

Gecontinueert.

1687.

Cornelis Vereyck.
Hendrick Kamerling.

1688.

Gecontinueert.

1689.

Hendrick Kamerling.
Cornelis Floren van Gils.

1690.

Cornelis Floren van Gils.
Jan Meermans.

1691.

Gecontinueert.

1692.

Jan Meermans.
Gofuin van Bernagie.

1693.

Gofuin van Bernagie.
Cornelis van Rotterdam.

1694.

Cornelis van Rotterdam.
Jan Huren.

1695.

Gecontinueert.

1696.
Jan Heeren.
Mr. Sebastiaan de Leerse.

1697.
Mr. Sebastiaan de Leerse.
Jan Meermans.

1698.
Jan Meermans.
David Bourffe.

1699.
David Bourffe.
Jan Heeren.

1700.
Jan Heeren.
Mr. Sebastiaan de Leerse.

1701.
Mr. Sebastiaan de Leerse.
Cornelis Vereyck.

1702.
Mr. Jacob van Buerstede.
Cornelis Vereyck.

1703.
Gecontinueert.
1704.

Cornelis Vereyck.
Mr. Jan Gerard van Goor.

1705-1707.
Gecontinueert.

1708.
Jan François de Raedt van Kerkum.
Hendrick Kamerling.

1709-1711.
Gecontinueert.

1712.
Mr. Jan Gerard van Goor.
Huybert Jan Ooms.

1713.
Mr. Jan Gerard van Goor.
Dr. Philip Willem Croyzé.

1714-1719.
Gecontinueert.

1720.
Mr. Karel van der Heyden.
Huybert Jan Ooms.
Mr. Jan Gerard Michgorius.

1721.
Gecontinueert.
1722.

Huybert Jan Ooms.
Mr. Jan Gerard Michgorius.

1723.
Mr. Jan Gerard Michgorius.
Jan Fredrick Tromer.

1724.
Jan Fredrick Tromer.
Mr. Andreas de Bons.

1725.
Mr. Andreas de Bons.
Mr. Jan Gerard Michgorius.

1726.
Mr. Jan Gerard Michgorius.
Thomas Ernst van Goor.

1727.
Thomas Ernst van Goor.
Cornelis Baillet.

1728.
Cornelis Baillet.
Andries David Knollaert.

1729.
Andries David Knollaert.
Mr. Jan Gerard Michgorius.

1730-1732.
Gecontinueert.

1733.	1738.
Mr. Jan Gerard Michgorius. Jan Fredrick Tromer.	Jan Fredrick Tromer. Antoni Geurts.
1734.	1739.
Jan Fredrick Tromer. Dr. Paulus Snellen.	Antoni Geurts. Willem Schoorn.
1735.	1740.
Dr. Paulus Snellen. Antoni Geurts.	Willem Schoorn. Thomas Ernst van Goor.
1736.	1741.
Antoni Geurts. Mr. Jan Gerard Michgorius.	Thomas Ernst van Goor. Bernard de Bringues.
1737.	1742.
Mr. Jan Gerard Michgorius. Jan Fredrick Tromer.	<i>Gecontinueert.</i>

Manhuys.

Péter Cant Zangmeester, Jan de Brouwer Treforier, en Jan de Potter van Breda, Kanonniken van Antwerpen; uytvoerders der uysterste Wil van den Heer en Mr. Anselmus Smit, gebooren te Breda, Koordeken en Corrector van Antwerpen, mitsgaders Protonotaris van den Roomschen Stoel, door hem, op den eersten van Oogstmaandt 1449, binnen Florencen in St. Antonis Klooster gemaakt, hebben deszelfs huys, staande binnen Breda op 't eynde van den Haegdyck, verordent en gesticht tot een Gasthuys en woonplaats voor agt oude Mannen, of tot dertien toe, als men voor elcken een pont groot Vlaams erflyck zoude verkregen hebben, en 't zelve met de nodige goederen en inkomsten voorzien. Alles volgens de Brieven der Stichtinge van den dertigsten van Bloeymaandt 1455, welke by Graaf Jan van Nassau, Heer van Breda, en den Magistraat der zelfde Stadt, op den ses en twintigsten van Hooymaandt 1455, als mede by Jan Bisschop van Luyck, op den sesden van Wintermaandt daaraanvolgende, aangenomen en bevestigt zyn.

Dit Manhuys is zedert deszelfs oprichting altyt bestiert geweest door twee Regenten, die jaarlyks by den Magistraat daer toe uyt de voornaamste borge- ren worden verkoren of aangehouden, over welke de Buytenborgemeester 't Oppergezag heeft. Aan deze Regenten is de gansche beheering van 't huys, als mede 't bewint over deszelfs inkomsten aanbevolen, mits dat zy gehouden zyn deswegen aan den Magistraat behoorlycke Reeckening te doen.

Vermits dit Manhuys, door verval van tyden, maar matiglyck van jaarlycks inkomen voorzien is, zoo worden daar in zelden meer dan tien of twaalf oude Mannen ingelaten, die aldaar van hunnen kost, en verderen nootdrift voorzien worden.

Lazarye.

Buyten 't Gasthuys eynde, onder de Vryheid en den byvanck der Stadt Breda, aan de Noordzyde van den Teteringschen weg, heeft van ouds gestaan een Lazarye, welke op 't bevel des Heeren van St. Remy, Stadvoogd van Breda van wegen den Koning van Spanjen, in 't jaar 1574, is afgebroken, zoo dat er niet van is overgebleven, als alleen, dat dezelve den naam heeft

gegeven aan de Lazarye stege, heden nog aan den Teteringschen Weg, buyten de Stads Vesten, uytkomende.

Weeshuys.

Dit Weeshuys hebben de Wethouderen der Stadt Breda, in 't jaar 1606, opgerecht op alzulcken regel en Ordonnantie, als hier naa volgt. En naadien doenmaels geen fonds was, om de Weeskinderen daar in-behoorlyck te onderhouden, zoo wierdt vastgesteld, dat de H. Geestmeesters of Aelmoesseniers koren tot brood, kleederen en linnen voor twaalf kinderen zouden verstrecken, en dat door de Diakenen den verderen kost zoude bezorgt worden; 't gene zoo lang agtervolgt is, tot dat, uyt hoofde der milde giften, erffenissen enz. van veele liefdadige Luyden 't uytreycken der aelmoessen niet meer nodig is geweest, en 't Weeshuys gebragt is in dien bloeyenden staat, waar in het zich tans bevindt.

Het gemelde Weeshuys wordt bestiert by een Binnenvader en Moeder, welke moeten wezen twee eerlycke geëchte lieden zonder kinderen, by zoo verre men die krygen mag, of ten minsten niet belast met kleyne kinderen die nog tot geen staat gekomen zyn. Het opzicht en de beheering van 't huys staat aan vier Buytenvaders, wiers huysvrouwen Buytenmoeders zyn, die jaarlyks by den Magistraat uyt de voornaamste borgeren worden verkoren en oock wel aangehouden, aan de welke een Rentmeester, zedert eenige jaaren, toegevoegt is.

By de oprechting is 't groote huys van 't Swarte Sufteren Klooster, staande op de Stads oude Veste, tusschen de Molestraat en 't Gasthuys eynde, geschickt tot een Woonplaets der Weeskinderen; Welk huys in 't vervolg van tyden zeer is verbeterd, en onder andere verciert met een steene poort, boven dewelke met vergulde Letteren staat:

GOD IS EEN VADER DER WEESSEN.

Ordonnantie en Oprechting van 't Weeshuys der Stadt Breda.

„ Alfoo myne Ed. Heeren de Regeerders der Stadt van Breda vertoont en
 „ te kennen gegeven is by den Predicanten, Ouderlingen ende Diakenen der
 „ Kercken, de groote inconvenienten en by den Christenen niet te lyden er-
 „ gernisse, die alle dagen bevonden worden, door faute van een Weeshuys,
 „ het welk tot nog toe in dese Stadt niet geweest is, Verfoeckende, dat by
 „ mynen Heeren voorsz. daar inne soude mogen werden voorsz. mits ordon-
 „ nerende een bequame plaetze, daer die schamele vader- en moederloose
 „ Weeskinderen christelyck ende eerlyck souden mogen onderhouden worden.
 „ Soo hebben myne Heeren rypelyck op die voorsz. verthooninge gelet heb-
 „ bende ende willende remedieren die gebreken, die men dagelyks fiet te ge-
 „ schieden, dat door verlatentheyd van Ouders ende armoede, mede veele arme
 „ Weeskynderen tot quaet comen, die anders goede luyden souden worden,
 „ indien syluyden in de Vreese Gods ende tot deuchden mochten opgevoet
 „ worden, daar door oock groote menichte van ongeregelde leechgangers da-
 „ gelycx aangroeyet, ende anderen consideratien in desen genomen, gecon-
 „ senteert ende geordonneert hebben, opgerecht te werden ende gemaect
 „ een Weeshuys ter eeren van Godt Almachtig ende tot vertroostinge ende
 „ onderhoudt van de armen miserabele Weeskynderen. Ende om 't selve te
 „ beginnen ende eenige Ordonnantien daar op te concipieren, daer toe ge-
 „ committeert Dionis Piggen en Joris Wynands van Bernagien, gelyck by den
 „ Kerckenraad gecommiteert waren Henricus Bockhoren Predicant, en Jacob
 „ Wachmans oud Ouderlingh voor een beginsel omme deselve saecke te helpen
 „ vorderen ende handelen, verhopende dat 't selve begonnen synde, veele
 „ goede menschen 't selve beginsel met heurlieder aelmoessen dagelycx soo
 „ langer soo meer sullen vorderen, dewelcke tot sulcken vorderinge meest
 „ verweckt sullen mogen werden, als sy bemercken die goede toeficht, or-
 „ „ donnan-

„ donnantie ende regule , daarmede sulcken huys begonnen ende achtervolgt
 „ ende hun luyden hope gegeven werdt , omme wel gedispenseert te worden
 „ 't gene syluyden mildelyck fullen geven. Ende hebben myne voorfsz. Heeren
 „ daer toe oock geordonneert het Vrouwe Sufters Clooster , gelyck dat gele-
 „ gen is binnē Breda , met den hoff ende syne toebehoorten , uytgenomen 't
 „ gene Sufter Lyn haer leefdage te gebruycken heeft , na wiens afsterven het
 „ selve oock tot den Weeshuysē sal geappliceert worden. Syn oock die voorfsz.
 „ Heeren geaccordeert met den Kerkenraadt oft gecomiteerden van denselven
 „ in tegenwoordigheid van den boven vier genoemde Vaders van het Weeshuys ,
 „ dat van de Aelmoesseniers , die men noemde H. Geestmeesters , coren tot
 „ broot , cleederen ende lywaet voor twelf Weeskynderen , ende dat van die
 „ Kercke uyt die aelmoessen ende liberale giften der litmaeten ende anderen
 „ den cost sal verstrekt ende besorcht worden. Hier op gesien hebbende seke-
 „ re Ordonnantien van Weeskynderen in andere Steden gebruykelyck , heb-
 „ ben myne Heeren collegialiter vergadert synde geconcipteert ende op een
 „ verbeteren geraamt sekere navolgende pointen ende artikelen , die in het
 „ Weeshuys ende by den Binnenmeester ende Buytenvaders fullen onderhouden
 „ worden , ten minsten ter tyt toe , tot het verloop der saecken anders vereyfs-
 „ schen , ende met advys van de Buytenvaders van de voorfsz. Heeren Regeer-
 „ ders sal verordonneert worden.

1.

„ In den eersten sal dit Weeshuys nu ende altyt genaempt werden *het Arme*
 „ *Weeshuys der Kercken ende der Stadt van Breda.*

2.

„ Item sal in dit Weeshuys gestelt ende altyts onderhouden worden een bin-
 „ nen Weesvader en Weesmoeder wefende twee eerlycke geechte personen
 „ sonder kynderen soo verre men sulcke krygen magh , oft ten minsten niet
 „ belast met eenige kleyne kinderen , die nogh tot geenen staet gekomen en
 „ syn , soo die eenigins te vynden syn , ende indyen niet , andere Vrouwen
 „ daer toe dienende sonder kynderen ; Welcken binnen Vadere ende Moedere
 „ den Weeskynderen fullen administreren spys ende dranck , ende by een dienst-
 „ maegt of meer nae dat den noot vereyfschen sal , (die men huynen sal) doen
 „ reynigen en havenen , ende oock metter tyt den selven daer toe houden ,
 „ dat syluyden op gesette tyden hen selven fullen leeren havenen ende reyni-
 „ gen , ende die oudste kynderen totter jongste behulpicheyt onderwyfen.

3.

„ Ende boven alle fullen die voorfsz. binnen Vadere ende Moedere deselve
 „ Weeskynderen onderwyfen in de vreesē ende tot den dienste Gods , leerende
 „ vooral huerlieder Vaderonse , Geloof , Tien geboden , ende andere goede
 „ gebeden , doende denselven oock by gebeurte des noenens ende avonts ter
 „ maeltyden *benedicite* ende *gratie* seggen , ende bidden voor de salicheyt ende
 „ welvaren van die genen , die dit Weeshuys met heurlieder goeden begift en-
 „ de voorts gevordert ende goetgedaen hebben , ende noch dagelycx begiften
 „ ende heurluyden deucht doen fullen. Van gelycken fullen sy deselve kynde-
 „ ren God doen dancken ende bidden , als sy slapen gaen , ende als sy opstaen ,
 „ ende oock hen te leeren reverencie doen allen notabelen perfoonen ende allen
 „ die in 't Weeshuys commen fullen.

4.

„ Ende aangaende de geregtheyt van de kynderen binnen den huysē ende
 „ heur dagelickse conversatie opter straten , als van God te bidden , op te staen ,
 „ slapen te gaen , ende hen selven te reynigen , te leeren ende te wercke te
 „ gaen , fullen de Binnen Weeshuysvader ende Moeder metter tyt by advyse
 „ van de buyten Weesvaders stellen sulcke regule , als syluyden naer der gele-
 „ „ gentheyt

„ gentheyt van der tyt ende qualiteyt van de kinderen bevynden fullen noote-
 „ lyck te wesen ende te behooren. Omme welke geregeltheyt te beter te
 „ onderhouden sal daer een taeffelken gestelt ende gehangen worden in de Eet-
 „ plaetse van den kynderen, daer inne oock mede gestelt mogen worden eeni-
 „ ge peynen daer mede men den kynderen meer met eerlycke schaemte dan
 „ met groote straffinge tot deuchden sal mogen opvoeden; Ende fullen die bin-
 „ nen Weeshuysvader ende Moeder hen daer fulcks in dragen, dat die boos-
 „ heyt gestraft, ende die deucht geoeffent werde.

5.

„ Ende oft gebeurde, dat eenige goede huyshouders, alst wel te verhoppen
 „ is, quamen hen te begeven ende woonen tot binnen Vader ende Moeder,
 „ denwelcken niet gelegen en soude syn heurlieder huysraet te vercoopen,
 „ ofte die begeren souden den selven mede in 't Weeshuys te brengen, sal ge-
 „ maect werden goeden pertinenten Inventaris van de beddens, laeckens,
 „ deeckens, linnen, wollen, cleeren, tin, coperwerck, houtwerck, ende
 „ anders, dat syluyden in 't selve Weeshuys vynden fullen, of dat naemaels
 „ daerinne gemaeckt oft geleverd sal worden, omme in 't scheyden uyt 't
 „ voorz. Weeshuys oft anders fulcx gebeurde, by henluymen ofte heurluyden
 „ Erven daer aff verantwoord te worden. Van gelycken sal oock een pertinen-
 „ ten Inventaris gemaeckt worden met specificacie van den huysraet ende in-
 „ boel, die fulcken binnen Vadere en Moedere in 't voorz. Weeshuys bren-
 „ gen, ende daer niet en fullen begeeren te laeten, omme alsdan hen op den
 „ selven Inventaris geresitueert te mogen werden als sy des begeeren fullen.

6.

„ Item sal van den Marctgang ende diergelycken uytgeef by de Binnen-
 „ moeder ende Marctganckster een Cedulle gehouden worden, welke Ce-
 „ dulle teynden veertien dagen oft naar den tyt wesen sal, overgeleverd sal
 „ werden ten Comptoire in handen van de Buyten Weeshuys omme by den
 „ Boeckhoudere in synen blaffaert geregistreert te worden, omme daer uyt te
 „ mogen bemercken hoe die lasten wassen oft verminderen.

7.

„ Item fullen by myn Heeren den Droffaert, Schouteth, Burgemeesteren,
 „ Schepenen en Raedt der Stadt van Breda op den vierden Martii, als men
 „ de Diensten gewoonlyck is te stellen, geordonneert worden twee notable
 „ perfoonen, Luyden met eeren en van qualiteyt, die daer toe nut ende bequa-
 „ me fullen syn, tot welcken dyenste geëligeert fynde, nyemandt en sal mo-
 „ gen 't selve weygeren op peyne van Twee hondert goude Croonen tot pro-
 „ fyt van 't Arme Weeshuys, Ende soo voorts alle jaers anderen vernieuwen
 „ oft twee nieuwe te setten, Desgelyckx oock van den Kerckenraedt twee
 „ bequame mannen tot Weeshuysvaders tot die twee voorgende verkiefen om
 „ 'tsamen het voorz. Weeshuys te bedienen.

8.

„ Item sal altyts een van de voorz. Buyte Vaders gehouden wesen net perti-
 „ nent Register te houden van den Ontfangh ende uytgaeff van den goeden
 „ jaerlicx incomende ende aelmiffen, die den armen Weeshuys gegeven ful-
 „ len worden, met behoorlycke distinctie van de Capittellen, tot welcken last
 „ myne Heeren de Regeerders der voorz. Stede fullen mogen committeren den
 „ genen van de buyten Weeshuysvaders, die sylieden bevynden fullen best daer
 „ toe gestilleert ende gequalificeert te syne, dewelcke jaarlyks op daegs naer
 „ Allerkynderen dach, Reekeninge, bewys ende Reliqua doen sal voor den
 „ andere syne mede Weeshuysmeesters, ende twee Commissariffen te ordon-
 „ neren uyt de Camere Judiciele der voorz. Stede, ende twee uyt den Kerc-
 „ ken-

„ kenraet. Justificierende deselve Boeckhouder syne Reeckeninge in sommen
 „ excederende twee Carolus guldens, met deugdelycke behoorycke quitantien,
 „ ende dye cleyne parthyen daer beneden tot den minsten stuver toe, by ken-
 „ nisse van syne Collegen ende Medebroeders.

9.

„ Van gelycken sal mede in 't voorfsz. Weeshuys een goet pertinent welge-
 „ bonden in leere ende welgesloten Register gehouden worden met pertinente
 „ quotatie van Blaeren ende taeffele: daer inne geschreven ende geregistreert
 „ fullen worden; Eerst dese Ordonnantie ende opstellinge van 't voorfsz.
 „ Weeshuys, ende soo deselve nae verloop van der tyt ende exigentie van
 „ faecken by myne Heeren de Regeerders der voorfsz. Stede gealtereert ende
 „ nogh gemaect sal worden; Ende daer naer de Brieven ende munimenten
 „ van de Renten en anderen jaerlicxen incommen van 't voorfsz. Weeshuys,
 „ ende noch in toecomende tyden ende wylen, als te hopen is, den voorfsz.
 „ Weeskynderen gemaect, gegeven ofte anders gelaten fullen werden. Alle
 „ welke Copyen by een van de Secretarissen deser Stede geauthentiseert sul-
 „ len worden, omme t'allen tyden daer toe recoers te hebben, alst van noode
 „ wesen sal, en de Originele brieven minst te roeren.

10.

„ Item ende soo wanneer eenige Rentebrieven geloft worden, sal op de
 „ marge van 't selve Register, voor op 't hooft van den selven Rentebrieff by
 „ handen van een van de Secretarissen deser Stede in der tyt synde, geschre-
 „ ven worden by wien ende op wat tyt sulcke lossinge gedaen sal wesen, ende
 „ in wiens handen dye penningen getelt fullen wesen, ende voorts daer
 „ naer, waer de selve hooftpenningen van de lossinge weder beleyt fullen syn,
 „ ende de quotatie van 't blat daar de nieuwe Rentebrieff daer mede oft met
 „ meerder somme aengecoft, geregistreert staet.

11.

„ Item de voorfsz. Buytenmeesters oft meerendeel van dien fullen ten minsten
 „ eens ter weeke, als Sonnendaegs nae de predicatie voor den middag oft
 „ naer den noen, soo 't hen lieden gelegenste sal syn, gehouden wesen te
 „ vergaderen in 't voorfsz. arme Weeshuys in een Cameren ofte Cantoir; ende
 „ aldaer communiceren ende resolveren op te nootelickheit ende affairen van
 „ den selven Weeshuys, in ofte boven welke Camere oft Cantoir fullen lig-
 „ gen alle voorfsz. Registers ende Blaffaerts, ende oock die provisie van Wollen
 „ ende Linnen, Laeckene, oft andere diergelycke den Armen Weeskinderen
 „ toebehoorende.

12.

„ Item sal in den selven Comptoire nogh gestelt worden een sterke kiste,
 „ daer inne gesloten fullen worden de Originele Brieven ende Munimenten van
 „ de Renten en anders den voorfsz. armen Weeshuys toecomende, mitsgaders
 „ oock 't hoofsthal van gelde, dat men soude moegen bewaren tot aencoopen
 „ van Renten en anders 't gene van merckelyke importantie sal syn; ende oock
 „ een dobbel van 't Register van de Rentebrieven, ende Munimenten als vo-
 „ ren, omme daer uyt in alle toecomende tyden te moegen weten die aug-
 „ mentatie ofte veranderinge van de Weeskynderen goeden, tot welke kiste
 „ drye sloten, diversche ende verscheyde sleutels gemaect fullen worden,
 „ daer van den eenen bewaart sal worden by den Burgemeester deser Stede in
 „ der tyt, de tweede by den oudsten Weeshuysvader, en den derden by den
 „ Boeckhoudere, ten ware off dye selve oudste Buytenmeestere selver Boeck-
 „ houder ware, in welken gevalle den anderen oudsten Weeshuysmeester daer
 „ aenvolgende de bewaernisse van den derden sleutel hebben sal.

P

13.

13.

„ Van gelycken fal in den voorfz. Comptoire oock gehouden worden een
 „ Registerken, daer inne jaerlyks gefchreven fullen worden de naemen ende
 „ toenaemen van de binnen en buyten Weeshuysvaders, ende onder een an-
 „ der Capittel de naemen ende toenaemen van de Weeskynderen, die in 't
 „ voorfz. Weeshuys ontfangen fullen werden, ende de naemen van haere Ou-
 „ ders, mitsgaders daer teynden aen den dach en jaer wanneer fyluyden daer
 „ uyt gefcheyden fullen fyn oft geftorven, ende tot wat ambacht of dienfte
 „ die gene die daer uyt gefcheyden fyn, hen begeven fullen hebben, omme
 „ alfoo te beter toefigt op te felve uyttescheyden kynderen te nemen.

14.

„ Item fullen alle jaers de Weeshuysmeesters in der tyt ende noch twee an-
 „ dere notable perfoonen, daer toe te ordonneren by myne Heeren de Re-
 „ geerders der voorfz. Stede, twee en twee te famen in de vyer quartieren
 „ van der Stede tot twee reysen met een fchaele of buydel ommegeen, om ael-
 „ miffen tot onderhoudt ende vorderniffe van 't voorfz. Weeshuys, te wetene
 „ alle jaers omtrent Baemmis ende omtrent Paeflchen op fulcken dach als 't
 „ beft gelegen fal fyn.

15.

„ Welcke dagen dat men ommegeen fal de Weesmeesters te voren fullen
 „ doen vercondigen by den Predicanten binnen defer Stede, verfoeckende,
 „ dat fyluyden met corten woorden een hertelyck vermaen willen doen tot
 „ caritate ende aelmoeffe, op dat de arme defolate Weeskynderen (dye door
 „ verlatenheyt ende armoede tot ondeuchden fouden mogen geraecken) by
 „ aenhout en goet onderwys tot deuchden ende in de vreefe Gods opgevoedt
 „ mogen worden.

16.

„ Item in dit voorfeyde Arme Weeshuys en fullen by den Weeshuysmeesters
 „ geen kynderen ontfangen werden, dan geechte kynderen, die verftorven
 „ fyn van Vader ende van Moeder, en dye heurluyden Ouders de achte lefte
 „ jaeren van huerlieder overlyden poorters geweest fyn, daer inne men oock
 „ regard nemen fal, dat de Innegeboore poorters kynderen geprefereert fullen
 „ fyn der luyden kynderen, dyer van buyten fyn commen wonen.

17.

„ Ende en fullen in 't voorfz. Weeshuys geen kynderen geaccepteert worden
 „ dye onder de vier oft vyff jaeren oudt fyn, nochte oock die 'snachts onreyn
 „ liggen, al waren die oock boven de vyff of fes jaren oudt, nogh geen out
 „ fynde over de tien jaeren, als fy ontfangen worden, noch oock dye van
 „ eenige euvelen oft andere vallende fieckten kranck ofte befmet fyn, oft
 „ oock van anderen fieckten dye contagieus, voortfmettende oft nyet lichte-
 „ lyck curabel en fyn, daer op in 't aannemen van de kynderen fonderlinge
 „ regardt genomen fal worden; Ende en fullen daer nyet langer inne blyven
 „ dan tot feftien jaeren incluyt.

18.

„ Item fal in dit huys een Camerken oft plaetfe, foo men dat gevoegelykft
 „ fal kunnen vinden, apert gehouden werden daer men ten minften twee fiecke
 „ kynderen (die van den anderen gefcheyden fullen fyn) fal moegen logieren
 „ ende heurlieder gemack doen; Maer off God yemant van de voorfz. Wees-
 „ kin-

„ kinderen met der haestiger oft andere contagieuse siekte visiteerde, als Peste,
 „ lazerye, oft andere diergelyke, soo sal 't selve kynt oft kynderen terstont
 „ gebragt worden ter plaetse daer men gewoonlycken is sulcken armen te on-
 „ derhouden, ende niet wedercommen voor dat sy gantselycken en al genesen
 „ fullen wesen.

19.

„ Item in dit voorseyde Weeshuys fullen voor 't eerste ontfangen werdet
 „ Twintigh oft Vier en twintigh Weeskynderen, eensdeels knechtken, eens-
 „ deels meyskens, dye al gecleet fullen sijn met een couleur van habyt, als de
 „ rokken van eenre verwe te weten tameyt, paerts, of gesits graeuw oft
 „ anders sulcks als de Weeshuysmeesters bevinden fullen geduerlykft te syne,
 „ met een kleyn biesken van wit en root in de bragoenen van de mouwen ne-
 „ dergaende, Ende den Weeskinderen oirbaerlickft, welke coupleuren de
 „ Weeshuysmeesters oock fullen mogen veranderen, soo wanneer bevynden
 „ fullen de oude opperleeden meest al versleten te syne, ende dat men op
 „ dye elders sal mogen besigen, ende dat men die sal behoeven te veranderen
 „ by verloop van goetheyt oft snootheyt van laeckenen, dat deur eenige beter
 „ gedueriger laeckenen van matelycken pryse uytcommen sal.

20.

„ Item die Weeskinderen die in 't Weeshuys ontfangen fullen worden, be-
 „ halven dat hier vooren generalyck ende vooral geseyt is, dat sy in de vree-
 „ se Gods onderwesen ende opgevoedt fullen werden, fullen oock des Son-
 „ dachs en alle predickdagen 't samen twee ende twee malcanderen geleyden
 „ ten Sermoene, Ende alsoo oock 't saemen wederomme thys komen sonder
 „ clappen oft praeten, ende aldaer blyven, te wetene dye knechtken op een
 „ plaetse, die men hen daer wysen sal in 't ooch van den Binnenvader, ende
 „ de meyskens in 't ooch van de Binnemoeder, daer op de Binnen Weeshuys-
 „ vader ende Moeder sonderlinge regard nemen fullen, soo in 't gaen nae der
 „ Kerken als anders, dat sy geen brooddronkenschap oft andere insolentie en
 „ plegen, maer hen eerlicken ende manierlicken dragen tot stichtinge van an-
 „ deren goeden kynderen, daer inne den Binnenvader sal mogen gebruyck-
 „ ken discrecie, omme in sonderlinge couwe dagen oft diergelycke saken den
 „ alderjoncxsten kynderen uyten Sermoene te moegen houden, omme nye-
 „ mant te turberen, ende oock onder 't Sermoen deselve sal mogen la-
 „ ten 't huys gaen, omme hen te wermen ofte ontbyten naer vereyffchen
 „ des tyts.

21.

„ Item sal eenen Meester gestelt worden, die dagelicx sal commen omme
 „ de voorz. kynderen te leeren tamelycken lesen ende schryven, ende sal goet
 „ regart genomen worden, dat den genen, die den Meester ofte de Wees-
 „ huysmeesters bevynden fullen van goeder aart ende verstant te syne, omme
 „ deselve te oeffenen ende goet geschrift te schryven, Latyn te laten leeren,
 „ om eenige goede luyden ten eersten te mogen dienen, oft anders naer de
 „ gratie die sylieden van God hebben ontfangen, bestelt te worden, ende
 „ den genen daer inne geen sonderlinge vernuftheyt oft verstant bevonden en
 „ sal worden, fullen na dat sy luyden redelycke fullen konnen lesen en schry-
 „ ven, naer dat sy luyden fullen connen begrypen, des werckendaegs geschickt
 „ worden elcx op sulcken ambacht of hantwerck, als de Weeshuysmrs van
 „ buyten en van binnen bevynden fullen den selven dienstlicxte te syne naer de
 „ sterckheyte van leden, ende industrie oft verstant, dat sy luyden in elcken
 „ van den jongers fullen connen bemerken. Daer inne oock goede toefigt
 „ genomen sal worden, dat syluyden ter gewoonlyker ueren op huerlyeder am-
 „ bacht gaen, ende thys komen, sonder lancx der straten te loopen, Ende
 „ fullen nyetemin deselve ambachtsjongers des predicaechs ende op eenige
 „ ledi-

„ ledige ueren soo in de Kercken als thuyt geoeffent werden, omme heurlyeder lesen ende schryven te onderhouden ende noch beter te leeren.

22.

„ Ende aangaande de Meyskens seer jongh fynde, fullen voor 't eerste geleert worden haer Onse Vader ofte Christelyck gebedt, het Geloof als voren, ende oock metter tyt lesen ende oock schryven, naer syluyden begrypen fullen connen en doenlicxt sal wesen, ende daer naer gestelt worden omme matelyck te leeren linnen ende wollen naeyen ende nae de gratie dye hen God voorts verleenen sal, gehouden ende geoeffent te werden tot alle huyswerck, van by eenige goede luyden te dienen, oft in eenige neringe gestelt te mogen werden.

23.

„ Ende dye ghene tzy meyskens oft knechtken dye tot eenige hantwerck oft neringe gestelt fullen werden, fullen ongenouden syn eenich gildegelt oft jaergelt te betalen soo lange sy onder 't Weeshuys bewaernisse staen fullen.

24.

„ Item soo wanneer yemant van de voorz. Weeskinderen tzy knechtken oft meysken gecomen sal wesen tot seftien jaren incluyt ofte eer soo kloeck geworden sal syn, dat de selven synen coft ende matelyck onderhoudt sal mogen winnen oft heurlyeder ambacht oft hantwerck redelyck connen, soo fullen alsdan deselve uyten huys gestelt worden, mits hunluyden gevende twee nieuwe hemden, een paer nieuwe schoen, een redelyck sterck gemeen habyt nyet uytmutende van eenige couleuren naer discretie van de Weesmeesters. Ende fullen de voorz. Weeshuysmeesters oock gehouden syn 't selve kynt te bestellen by een goet meester ist doenlyck, al soude men 't selve kynt met een pondt Vlaems weynich min oft meer moeten te baete commen voor 't eerste jaer, mits weder nemende gelofte ende borch van den Meester, dat hy 't selve kynt in redelicheynt tracteren sal, ende niet van hem stellen sonder merckelycke redenen ende buyten wete van de Weeshuysmeesters.

25.

„ Indyen de Weeshuysmeesters 't selve kint oft kinderen sulcx als voren niet en weten te bestellen, soo sal sulcken Weeskynt (met vrientschap uyten Weeshuys gefonden ofte verlaten fynde) des Sonnendaegs alst synen coft niet wel en soude mogen winnen, voor 't eerste jaer nae dat uyten Weeshuys gefceyden soude syn, mogen comen eten in 't Weeshuys, ende genieten de portie in 't voorz. Weeshuys met den anderen Weeskynderen, ten eynde dye Weeshuysmeesters te beter regart moegen nemen, hoe hy hem selven aenschickende is.

26.

„ Item oft gebeurde, dat yemant van de Weeskynderen in 't Weeshuys wende hem oneerlick aenschickte ofte tot eenige rabauwerie ofte rebellicheynt ware voegende, ende hy daer van tot twee oft drymalen verboden fynde des niet en liete, ofte hem niet beter aenschickte, soo fullen de Weesmeesters 't selve uyten huys mogen stellen ende eenen anderen in syn plaetse ontfangen.

27.

„ Item sal dit Weeshuys ende de kynderen perfoonen daer inne woonende „ al-

„ aityt vry wesen van Excyfen, contributien ende andere personele lasten, als
 „ oock nae rechte, soo lange syluyden in 't Weeshuys fullen woonen.

28.

„ Ende indien eenige apparentie is, dat de Weeskinderen dye in 't voorfsz.
 „ Weeshuys ontfangen fullen worden eenige goeden van heurlieder Ouders
 „ oft andere Vrienden aanbestorven waren eer sy daer commen fullen, soo ful-
 „ len in dyen gevalle dye Weeshuysmrs mogen eyschen ende dye naeste
 „ vrienden, die heurlieder Weeskint in 't Weeshuys fullen willen bestellen,
 „ gehouden syn te leveren den selven Weeshuysmrs inventaris ende bewys
 „ van den goeden, dye 't selve Weeskynt aenbestorven fullen syn, Ende van
 „ den selven goeden de Weeshuysmrs 't vruchtgebruyck oft usufruct hebben
 „ soo lange als 't selve Weeskint oft Weeskinderen in 't Weeshuys onderhou-
 „ den worden, ende soo wanneer dye daer uyt fullen scheiden oft verlaten wer-
 „ den, sal hem syn hoofsthal volgen tot synen ambachte oft neringe, by dis-
 „ pensatie van de Weeshuysmrs, sonder dat die Weeshuysmrs fulcken Wees-
 „ kynderen gehouden fullen syn te laten volgen eenige cleederen oft dierge-
 „ lycke meubelen, uytgefondert nochtans 't gelt ende Rentebrieven, daer van
 „ de hoofstomme oft hoofsthal alleenlyck totter Weeskynderen behoef sal be-
 „ waert worden, behoudelyk mede, dat niemandt van heurlieder naerste
 „ Vrienden eenige querele van cleederen oft diergelycke meubelen en fullen
 „ mogen maecken. Ende in gevalle 't selve kynt in 't Weeshuys quam te over-
 „ lyden, sal 't gunt dat fulcken Weeskynd in 't Weeshuys gebragt heeft, al-
 „ daer blyven soo wel in meubelen als immeubelen.

29.

„ Item indien dat er eenich Weeskynt in 't Weeshuys wesende eenig gelt
 „ aanbestorf, daer van sal die vruchtgebruyck of renten komen aen 't Wees-
 „ huys voorseyd soo langhe als 't selve Weeskynt in 't Weeshuys blyven sal,
 „ oft fullen dye naerste Vrienden van 't selve Weeskynt by advise van den
 „ Weeshuysmrs 't selve kynt met syn goet naer hen mogen nemen, mits beta-
 „ lende voor elck jaer montkosten ende onderhoud dat 't selve kynt daer ge-
 „ woont sal hebben dartich gulden 's jaers naer beloop des tyts.

30.

„ Item indien eenich Weeskynt fulcken goet aenbestorven synde alyvich
 „ worde nogh in 't Weeshuys wesende, fullen dye Vrienden of erfgenamen
 „ alsdan 't selve goet daer inne tot 's Weeshuys behoef laten, indien sy willen,
 „ oft mogen d'een helft van dien naer hen nemen mits betalende voor elck
 „ jaer montkosten ses ponden grooten Vlaems 't sjaers als vooren, metten
 „ dootschulden, ende laten d'ander helft tot proffyte van 't Weeshuys.

31.

„ Item soo verre yemande van de Weesen in 't Weeshuys wesende yet by
 „ testamente oft andere gifte gemaect oft gegeven worde, sal 't vruchtge-
 „ bruyck ofte renten van dyen 't Weeshuys volgen, soo lange 't Weeskynt
 „ dye 't selve gemaect is daer inne sal blyven. Ende 't selve Weeskynt uyt
 „ Weeshuys scheydende by believen ende goetduncken van de Weesmrs sal 't
 „ selve gemaecte oft gegeven goet hem volgen sonder afreck van eenige
 „ voorgaende costen, oft anders ten ware oft selve Weeskynt quaeme binnen
 „ 't Weeshuys te overlyden, in welcken gevalle fullen d'Erfgenamen van 't
 „ selve Weeskynt d'een helft van fulcken goet naer hen mogen nemen, mits
 „ betalende naer advenant van den tyt, dat 't Weeskynt aldaer geweest sal
 „ syn jaerlycx de somme van ses ponden grooten Vlaems mette dootschulden
 „ als voren, en latende d'ander helft tot profyte van 't Weeshuys.

„ Gefien by myne Heeren de Droffaert, Schouteth, Borgemeesteren, Sche-
 „ penen ende Raedt de voorfz. Ordonnantie van 't Arme Weeshuys, mitsga-
 „ ders het verfoeck van den Gecommitteerden voorfeyt, hebben de voorfey-
 „ de Ordonnantie eensdeels oock de felve gecorrigeert ende geaugmenteert
 „ hebbende, in alle fyne poinften, fulcx als boven, geapprobeert ende appro-
 „ beren defelve mits defen; Confenterende den Gecommitteerden hier voren
 „ genomineert heurlieder verfoeck ende conditien ende voorwaerden in 't voor-
 „ feyde Contract begrepen. Ordonnerende voorts mits defen een ygelyken
 „ die 't felve aengaen mach hem naer den inhouden van de voorfeyde Ordon-
 „ nantie te reguleren. Ende referveren Myne Heeren voorfeyt aen henluy-
 „ den dese Ordonnantie te mogen vermèederen, verminderen ende verande-
 „ ren naer heuren goedduncken ende discretie, naer verloop des tyts ende ge-
 „ legentheyth van der faecken. Gedaen binnen de Camere Judiciele der Stede
 „ Breda op ten 15e. dach in Mayo des jaers xvj^c. en fesse.

*Naemlyst der BUYTENVADERS of REGENTEN van 't Weeshuys
 der Stadt BREDA.*

1606.	Peter Willemsz Schuyfphil. Paulus Huybrechts.
D. Henricus Boxhornius. Jan de Bergaigne. Dionys Piggen. Jacob Wachmans.	1614. <i>Gecontinueert.</i>
1607.	1615.
D. Henricus Boxhornius. Jan de Bergaigne. Dionys Piggen. Jacob Willemsz Schuyfphil.	D. Henricus Boxhornius. D. Ifaacus Diamantius. Peter Willemsz Schuyfphil. Paulus Huybrechts.
1608.	1616.
D. Henricus Boxhornius. Dionys Piggen. Jan de Bergaigne. Jacob Wachmans.	D. Ifaacus Diamantius. Peter Willemsz Schuyfphil. Christoffel van Campen. Willem Huybrecht Beens.
1609. 1610.	1617.
<i>Gecontinueert.</i>	Peter Willemsz Schuyfphil. Christophel van Campen. Willem Huybrecht Beens. Nicolaes Aertfen Vermolen.
1611.	1618. 1619.
D. Henricus Boxhornius. Jan de Bergaigne. Dionys Piggen. Peter Willemsz Schuyfphil.	<i>Gecontinueert.</i>
1612.	1620.
D. Henricus Boxhornius. Dionys Piggen. Peter Willemsz Schuyfphil. D. Ifaacus Diamantius.	Peter Willemsz Schuyfphil. Nicolaes Aertfen Vermolen. Jan Felten de Ghintre. Adr: Franz van den Berge.
1613.	1621.
D. Henricus Boxhornius. D. Ifaacus Diamantius.	Nicolaes Aertfen Vermolen. Jan Felten de Ghintre.

Adr:

Adr: Franz van den Berge.
Bartholomeus Peter Snellen.

1622.

Gecontinueert.

1623.

Jan Felten de Ghintre.
Adr: Franz van den Berge.
Barth: Peter Snellen.
Mr. Willem Hanecop.

1624.

Adr: Franz van den Berge.
Mr. Willem Hanecop.
Herman Peterfz van Gennep.
Huybert Janfz de Wyfe.

1625.

In dit jaar, de Stadt Breda, door Ambrosius Spinola, onder de geboorfaamheid des Konings van Spanjen gebracht wezende, zoo zyn de kinderen, zich donmaels in 't Weeshuys ophoudende, vervoert naar Delft, om in de Hollandfche Weeshuysen verdeelt te worden, alwaar zy tot naa de berwinning der Stadt vertoeft hebben, en zyn wedergekeert in 't eynde van den jaare

1637.

Mr. Willem Hanecops.
Dr. Michiel Ryers.

1638.

Mr. Willem Hanecops.
Dr. Michiel Ryers.
Abraham Kegelaers.
Marten Cornelis Spierings.

1639.

Mr. Willem Hanecops.
Abraham Kegelaers.
Marten Corn: Spierings.
Hendrick Jooften.

1640. 1641.

Gecontinueert.

1642.

Hendrick Jooften.
Marten Corn: Spierings.
D. Lodewyck van Renesse.
Geraert van Campen.

1643.

Gecontinueert.

1644.

D. Lodewyck van Renesse.
Geraert van Campen.
Jan Willemsz van Bergen.
Anthonis Knollaerts.

1645.

Gerard van Campen.
Jan Willemsz van Bergen.
Anthony Knollaerts.
Jacob Hanecops.

1646.

Gecontinueert.

1647.

Johan Hausman.
Gerard van Campen.
Anthony Knollaerts.
Jacob Hanecops.

1648.

Gerard van Campen.
Johan Jacob Hausman.
Peter van Bernagien.
Reinier Coirmans.

1649.

Antony van Buerfede.
Johan Jacob Hausman.
Gerard van Campen.
Hendrick van Berlicum.

1650.

Gecontinueert.

1651.

Antony van Buerfede.
Johan Jacob Hausman.
Gerard van Campen.
Hendrick van Berlicum.

1652.

Antony van Buerfede.
Hendrick van Berlicum.
Damis Janfz.
Nicafius Le Clercq.

1653.

1653.	1664. 1665.
Damis Janfz. Nicasius Le Clercq. Jan Willemsz van Bergen. Jan Claafz Keyfers.	<i>Gecontinueert.</i>
1654.	1666.
Jan Willemsz van Bergen. Nicasius Le Clercq. Jan Claafz Keyfers. Jan van Alphen.	Cornelis Vingerhoets. Bastiaen van Bernagie. Anthony Knollaerts. Cornelis van Erfrenten.
1655.	1667.
Jan van Alphen. David van Leeuwen. Anthony van der Noot. Cornelis Bouaerts.	Anthony Knollaerts. Bastiaen van Bernagie. Cornelis van Erfrenten. Jan Baptista de Leerse.
1656.	1668.
Anthony van der Noot. Cornelis Bouaerts. Johan Buyckx. Rogier Meyers.	<i>Gecontinueert.</i>
1657. 1658.	1669.
<i>Gecontinueert.</i>	Cornelis van Erfrenten. Johan Baptista de Leerse. Johan Buyckx. François de Bons.
1659.	1670.
Anthony van der Noot. Cornelis Bouaerts. Rogier Meyers. Govert van Alphen.	<i>Gecontinueert.</i>
1660.	1671.
<i>Gecontinueert.</i>	François de Bons. Johan Baptista de Leerse. Cornelis Bouaerts. Adriaen Meermans.
1661.	1672.
Govert van Alphen. Cornelis van Erfrenten. Cornelis Vingerhoets. Dr. Eduard Nieuwenhoven.	François de Bons. Adriaen Meermans. Paulus van Heusden. Adriaen Vereyck.
1662.	1673.
Govert van Alphen. Cornelis van Erfrenten. Cornelis Vingerhoets. Antony Knollaerts.	Paulus van Heusden. Adriaen Vereyck. Hildegart Wiert. Mr. Jacob Knaep.
1663.	1674.
Cornelis Vingerhoets. Anthony Knollaerts. Johan van Bergen. Hendrick van Berlicum.	Hildegart Wiert. Mr. Jacob Knaep. Cornelis Vingerhoets. Anthony Knollaerts.

1675.

Cornelis Vingerhoets.
Anthony Knollaerts.
Bastiaen van Bernagie.
Dr. Louis Le Clercq.

1676

Dr. Louis Le Clercq.
Cornelis Botteyke.
Pieter Rauws.
Leendert van Erfrenten.

1677.

Cornelis Botteyke.
Pieter Rauws.
Leendert van Erfrenten.
Pieter Luchtenburgh.

1678.

Gecontinueert.

1679.

Pieter Rauws.
Pieter Luchtenburgh.
David Bourffe.
Mr. Jacob van Buerstede.

1680.

Pieter Rauws.
David Bourffe.
Mr. Jacob van Buerstede.
Cornelis Vereyck.

1681.

David Bourffe.
Mr. Jacob van Buerstede.
Cornelis Vereyck.
Hildegart Wierts.

1682.

Gecontinueert.

1683.

Cornelis Vereyck.
Hildegart Wierts.
Cornelis Botteyke.
Dr. Louis Le Clercq.

1684.

Cornelis Botteyke.
Dr. Louis Le Clercq.
Mr. Johan van Bernagien.
Leendert van Erfrenten.

1685.

Mr. Johan van Bernagien.
Leendert van Erfrenten.
Mr. Fredrick Hendrick Iffac.
Mr. Sebastiaen de Leerse.

1686.

Mr. Fredrick Hendrick Iffac.
Mr. Sebastiaen de Leerse.
Mr. Laurens Pels.
Mr. Jacob Martini.

1687.

Mr. Laurens Pels.
Mr. Jacob Martini.
Christoffel Hanecops.
Dr. Govert van Alphen.

1688.

Christoffel Hanecops.
Dr. Govert van Alphen.
Mr. Arnoldus Swaens.
Dr. Lambert Bernard Noortbergh.

1689.

Mr. Arnoldus Swaens.
Dr. Lambert Bernard Noortbergh.
David Bourffe.
Johan Meermans.

1690.

David Bourffe.
Johan Meermans.
Mr. Jacob van Buerstede.
Mr. Jacob Knaep.

1691.

Mr. Jacob van Buerstede.
Mr. Jacob Knaep.
Mr. Fredrick Hendrick Iffac.
Cornelis Vereyck.

1692.

Gecontinueert.

Q

1693.

1693.

Mr. Fredrick Hendrick Iffac.
Cornelis Vereyck.
Cornelis Botteycke.
Rombout Damisse.

1694.

Cornelis Botteycken.
Rombout Damisse.
Dr. Lambert Bernard Noortbergh.
Mr. Jacob Knaep.

1695.

Dr. Lambert Bernard Noortbergh.
Mr. Jacob Knaep.
Mr. Jacob van Buerfede.
Cornelis Vereyck.

1696.

Gecontinueert.

1697.

Mr. Jacob van Buerfede.
Cornelis Vereyck.
Mr. Jan François de Raedt van Kerkum.
Huybrecht Kip.

1698.

Mr. Jan François de Raedt van Kerkum.
Huybrecht Kip.
Dr. Lambert Bernard Noortbergh.
Mr. Sebastiaen de Leerse.

1699.

Dr. Lambert Bernard Noortbergh.
Mr. Sebastiaen de Leerse.
Mr. Fredrick Hendrick Iffac.
Anthony Peffer.

1700.

Mr. Fredrick Hendrick Iffac.
Anthony Peffer.
Hendrick Kamerlingh.
Rombout Damisse.

1701.

Mr. Fredrick Hendrick Iffac.
Hendrick Kamerlingh.
Johan Heeren.
Mr. Laurens Pels.

1702.

Hendrick Kamerlingh.
Mr. Laurens Pels.
Matthys van Overbeke.
Johan Meermans.

1703.

Mr. Laurens Pels.
Matthys van Overbeke.
Mr. Fredrick Hendrick Iffac.
Dr. Philip Willem Croyzé.

1704.

Matthys van Overbeke.
Dr. Philip Willem Croyzé.
Mr. Jan François de Raedt van Kerkum.
Mr. Sebastiaen de Leerse.

1705.

Matthys van Overbeke.
Mr. Jan François de Raedt van Kerkum.
Mr. Sebastiaen de Leerse.
Anthony Peffer.

1706.

Matthys van Overbeke.
Anthony Peffer.
Dr. Lambert Bernard Noortbergh.
Mr. Carel van der Heyden de Gouda.

1707.

Gecontinueert.

1708.

Anthony Peffer.
Dr. Lambert Bernard Noortbergh.
Mr. Carel van der Heyden de Gouda.
Hermannus Stuerman.

1709, 1710.

Gecontinueert.

1711.

Anthony Peffer.
Mr. Carel van der Heyden de Gouda.
Mr. Jan François de Raedt van Kerkum.
Mr. Fredrick Hendrick Iffac.

1712.

Huybert Jan Ooms.
Cornelis van der Hult.
Jacobus van Vechelen.
Mr. Johan Antoni Noest.

1713.

1713-1716.

Gecontinueert.

1717.

Jacob van Vechelen.
Mr. Johan Antoni Noeft.
Johan Fredrick Tromer.
Mr. Sebastiaen van Bernage.

1718.

Gecontinueert.

1719.

Jan Fredrick Tromer.
Mr. Sebastiaen van Bernage.
Cornelis Baillet.
Constantinus van Vechelen.

1720.

Jan Fredrick Tromer.
Cornelis Baillet.
Constantinus van Vechelen.
Mr. Ernst Jacob Michgorius.

1721.

Gecontinueert.

1722.

Cornelis Baillet.
Mr. Ernst Jacob Michgorius.
Mr. Carel van der Heyden de Gouda.
Mr. Andreas de Bons.

1723.

Mr. Carel van der Heyden de Gouda.
Mr. Andreas de Bons.
Jacob van Vechelen.
Dr. Paulus Snellen.

1724.

Jacob van Vechelen.
Dr. Paulus Snellen.
Thomas Ernst van Goor.
Mr. Willem Havius.

1725.

Thomas Ernst van Goor.
Mr. Willem Havius.
Constantinus van Vechelen.
Mr. Johan Antony Noeft.

1726.

Constantinus van Vechelen.
Mr. Johan Antony Noeft.
Cornelis van der Hult.
Hermannus Stuerman.

1727.

Cornelis van der Hult.
Hermannus Stuerman.
Dr. Jan George van Son.
Mr. Abraham Santvoort.

1728.

Dr. Jan George van Son.
Mr. Abraham Santvoort.
Thomas Ernst van Goor.
Mr. Willem Havius.

1729.

Thomas Ernst van Goor.
Mr. Willem Havius.
Jan Fredrick Tromer.
Mr. Andreas de Bons.

1730.

Jan Fredrick Tromer.
Mr. Andreas de Bons.
Cornelis Baillet.
Cornelis van der Hult.

1731.

Cornelis Baillet.
Cornelis van der Hult.
Antoni Geurts.
Hermannus Stuerman.

1732.

Antoni Geurts.
Hermannus Stuerman.
Mr. Aernout Duirkant.
François Le Maire.

1733.

Mr. Aernout Duirkant.
François le Maire.
Jan Waelwyck.
Dr. Jan George van Son.

1734.

Jan Waelwyck.
Dr. Jan George van Son.
Jan Fredrick Tromer.
Cornelis van der Hult.

1735.

Jan Fredrick Tromer.
Cornelis van der Hult.
Constantinus van Vechelen.
Mr. Albertus Waelwyck.

Q. 2

1736.

1736.

Constantinus van Vechelen.
Mr. Albertus Waelwyck.
Mr. Abraham Santvoort.
Willem Schoorn.

1737.

Mr. Abraham Santvoort.
Willem Schoorn.
Jacob van Vechelen.
Hermannus Stuerman.

1738.

Jacob van Vechelen.
Hermannus Stuerman.
Bernard de Bringues.
N. Pichot.

1739.

Bernard de Bringues.
Mr. Jacob Laurens Swaens.

Gerard Jan Noortbergh.
Constantinus van Vechelen.

1740.

Gerárd Jan Noortbergh.
Constantinus van Vechelen.
Mr. Andreas de Bons.
Mr. Hendrick van Baerle.

1741.

Mr. Andreas de Bons.
Mr. Hendrick van Baerle.
Mr. Aernout Duirkant.
Pieter F. de Bruyn.

1742.

Mr. Aernout Duirkant.
Pieter F. de Bruyn.
Antoni Geurts.
Jan Fredrick Tromer.

Oude Vrouwen Huys en Aelmoeffenie Kamer.

In 't jaar 1536, op den dertigsten van Herfstmaandt heeft Hendrick Graaf van Nassau, Heer van Breda, de Aelmoeffeniers aangesteld en aan hen gegeven een wytlöpig Reglement, 't gene door 't verloop van tyden, voor een groot gedeelte in onbruyck is geraakt.

De Aelmoeffenie Kamer, van welke de Buytenborgemeester 't hooft is, bestaat tans uyt ses Regenten, waar van er zedert eenige jaaren drie zyn van den Hervormden en drie van den Roomschen Godsdienst, met eenen Rentmeester. Boven dien zyn 'er nog twee Aelmoeffeniers, welke twee jaaren moeten dienen, en aan wie de dagelyckse en weeckelyckse uytdeeling, mitsgaders 't opzicht over de Armen aanbevolen is.

Deze hebben hunne Vergaderplaets in 't kleyn Huys van 't Klooster der Swarte Susteren, uytkomende in de Molen straet: zynde nog een gedeelte van dat Klooster met den cingel verordent tot wooningen voor oude Vrouwen en Weduwen, die aldaar door den Aelmoeffenye van kost en verderen nootdrift verzorgt worden.

Ordonnantie en Inzetting der Aelmoeffeniers.

„ HENRICK Grave tot Nassou, Marcgrave tot Zenette, Grave tot Catzenel-
„ lebogen, tot Vyanden, tot St. Vyt, Heere tot Breda, Dieft, Grimbergen,
„ enz. Allen den genen, die desen fullen sien, Saluyt. Alsoo de Keyser onse
„ alregenadigste Heere, remedierende ende voorfiende in 't jaer xv^c. twee
„ en dertich leffleden, op vele abuysen en onregeltheden wesende in desen
„ synder Majesteyts Nederlanden, onder andere sekere expresse Ordonnantie
„ gemaakt heeft op te abuysen wesende onder de Armen ende Bedelaars, ten
„ eynde dat de gerechte Armen te bath geholpen ende onderhouden sou-
„ den werden tot funderlingen soulaes, ende andere die van der aelmoeffen
„ niet en behoorden te gebruycken, daer af worden geprohibeert, om tot
„ beteren leven hen te stellen. Welke Ordinancie by diversche Steden te
„ warcke gestelt ende onderhouden worden tot funderlingen Godsdienste, tot
„ eeren ende commoditeyt van den selven Steden, ende tot groote hulpe, on-
„ derhoudt ende assistentie van de arme luyden. Begeerende daerom dat sulck
„ deuch-

„ deuchdelick Werk oock in myne Stadt en Lande van Breda onderhouden
 „ werde, hebbe ick doen visiteren die manieren ende Statuyten in sommige
 „ Steden hier op geobserveert, oock daer op gecommuniceert met Johanne
 „ Ludovico Vives, die seer in fulcke Ordonnantien gelaboreert heeft ende
 „ expert daer af is, Ende voorts dit alles doen communiceren den Borgemees-
 „ teren, Schepenen ende Raade mynder voorz. Stadt van Breda, die heur
 „ advys daer op in geschrifte gegeven hebben, Ende dit al gesien ende voorts
 „ daer op gehadt het advys van den Luyden van mynen Raede, hebbe ick
 „ by rype deliberatie geordineert ende gestatueert 't gene ende alsoo hier nae
 „ volgt.

I.

„ In den eersten, dat men van mynen ende der Stadtwegen sal ordineren
 „ ende stellen alle jaren drie eerlycke Mannen van goeden loffelycken leven
 „ ende van goeder competentie, die men heyten sal Aelmoesseniers oft Re-
 „ geerders van den Armen, door welke drie handen alle de goeden van den
 „ Armen fullen worden ontsaen ende geadministreert ende gedeelt, soo dat
 „ naa Godt ende heure conscientie ende nae deser Instructie oft andere die by
 „ my ende der voorz. Stadt namaels daer op gemaekt fullen worden, bevyn-
 „ den fullen behooren. Van welke drie Mannen d'een sal wesen van der Wet-
 „ te van Breda, ende d'ander twee borgers der selver Stadt. Welcke drie
 „ Mannen fullen ondersoek doen ende rapporteren, oft den last van desen by
 „ dryen mach onderstaen werden. Ende indien men vynt van noode, soo sal
 „ men nogh eenen tot den drien adjungeren, ende om dat sy te bath daer toe
 „ verstaen mogen, soo sal men hen toevuegen ende deputeren eenen Rent-
 „ meester, om alle de goeden daer af sy administratie hebben fullen, het sy in
 „ renten, koorn of chynse te innen, ende hen luyden de selve in handen te
 „ leveren, die daer aff wettelick ende deuchdelick reekeninge ende bewys
 „ doen sal.

2.

„ Item men heeft overslach ende taxacie gemaekt van alle de goeden, die
 „ de tafel 's Heylichs Geest, Gasthuys, Manhuys op ten Haechdyck, ende
 „ die Huysarmen tot Breda incomende hebben, ende van alle de selve goeden
 „ sal men maecten een Register, d'welck onder de Wette van Breda berusten
 „ sal ende blyven, ende die Copye daer af sal men doen in handen van de
 „ drie Regeerders voorz. Ende soo wat den Armen nae dees tyt aencomen
 „ sal in erffdomme oft jaerlycxen renten, oft incominge sal men oock int Re-
 „ gister voorz. stellen, Daer af de voorz. Rentmeester oock een Register
 „ hebben sal, om deselve op te brengen ende te innen foot voorseyt is.

3.

„ Ende dat men niettemin sal voldoen de meyninge ende goede begeerte
 „ van den Fondatoren, dat men die gewoonelyke deyldagen ende aelmoessen,
 „ die men gewoonlick is te doen, ende te houden, sal achtervolgen soo ver-
 „ re die alsoo gefondeert zyn, soo nae als men can. Ende soo wes den Ar-
 „ men op fulcke dage van al fulcke aelmoessen genieten, sal men hem aflae-
 „ en 't gene dat sy meer behoeven fullen.

4.

„ Item men sal in der Kercken van Breda Blocken ofte Kisten stellen met
 „ eenige teecken, daer men by kennen sal, dat die aelmoessen, daer in ge-
 „ bracht, fullen werden bekeert totter Armen behoef, Ende van desen Blocke
 „ fullen syn drie sleutelen, daer af deen slotel sal syn onder den Deken oft
 „ Cureyt, den anderen onder den Droffaert oft synen Stedehouder, ende
 „ den derden onder oft by die drie Regeerders voorz., Ende fullen te samen

„ met hen dryen die de slotelen hebben, alle xiv. dagen dese Blocken visite-
 „ ren, ende de aelmoessen daerinne geleyt fullen de Regeerders voorfz. uytne-
 „ men, ende de somme daer aff tekenen in twee boeken, daer aff de Deken
 „ oft Cureyt den eenen boeck oft Register, ende die drie Regeerders voorfz.
 „ den anderen boeck hebben fullen, Welcke Deken oft Cureyt, ende Drof-
 „ faert oock daer by fullen comen; soo wanneer de Regeerders voorfz. alle
 „ jaere heure Reeckeninge doen fullen.

5.

„ Item fullen die voorfz. Regeerders oft enich van hen oft die fy daer toe
 „ deputeren, alle Sondagen ende Heylich dagen ommegaen in der Kercken van
 „ Breda met toegesloten Boffen, begerende om Godswillen aelmoessen voor
 „ die arme Menschen.

6.

„ Ende ten eynde dat die goede Luyden daer te meer toe fullen fyn genegen
 „ ende getrocken, soo wort bevolen ende belaft den Curyet der Kercken van
 „ Breda, ende oock alle andere Predicanten tot Breda stacie hebbende van
 „ prediken, dat fy alle wegen ende seer dickwils in heur Sermoon den volc-
 „ ken verclaren, de groote weldaden ende verdiensten, die in dit falich werck
 „ gelegen is, Ende dat tselve nyet mogelick en is voortganck te hebbene noch
 „ te volbrengen dan by hertelycke ende milde subventie van den genen dies
 „ macht hebben, soo fy alderbest fullen mogen extenderen, daer fy vele ende
 „ bequaem materie toe vynden fullen uytter heyliger Schrifften, indien syt ter
 „ herten nemen, Ende dat de voorfz. Cureyt ende syn Substituyt in 't maken
 „ van allen testamenten, 't besoeck van allen siecken luyden ende andere be-
 „ quaeme plaetsen ende tyden insgelycx doen sal. Ende dat doende, hoopt
 „ men genoeg gegeven te worden, om dit al uytgericht te wordene by der
 „ gratien Gods.

7.

„ Ende oft dat noch nyet genoeg en ware, soo sal men op een oft meer
 „ dagen ter weecken, de Stadt ommegaen by de Regeerders oft Aelmoesse-
 „ niers voorfz., oft den genen die sy daer toe deputeren, voor der Luyden do-
 „ ren metten voorfz. besloten Boffen, maar soo wanneer dat van geenen noo-
 „ de en is, en sal men dat nyet doen.

8.

„ Soo verre dat van noode waere eenich huys te verkiesen daer in men al-
 „ derhande Vistalie ende berninge soude in bewaernissen leggen, om in be-
 „ quamen tyde te distribuerene, soo sal men daer toe nemen des Heylichs
 „ geest huysen in de Molenstraet tot Breda, of de Regeerders mogen dat van
 „ stonden aen deylen, oft ter tyt toe dat gedaen sy, binnen heuren huysen
 „ bewaren.

9.

„ Item fullen de voorfz. drie Aelmoesseniers oft Regeerders alle jaer teenen
 „ gesetten dage voor den Droffaert, Schoutet, Borgemeesteren en Schepenen
 „ in Breda, daer oock over fullen wesen die Deken ende Cureyt van Breda
 „ voorfz., op ter Stadthuys van Breda goede wettige Reekeninge ende reli-
 „ qua doene van allen heuren ontfangh, bewinde ende administratie, die sy
 „ dat voorleden jaer fullen gehadt hebben. Ende soo verre sy in eenige fau-
 „ ten oft gebreken worden bevonden, dat sal staen ter correctie ende arbi-
 „ tragien van der Wette, nae der gelegentheyt der saken.

10. „ Item

10.

„ Item ten felven tyde fullen de Regeerders van den voorleden jaere over-
 „ geven vier andere perfoonen die hen duncken nut ende bequame totter ad-
 „ ministratien van desen, uyten welcke by mynen Heeren en der Stadt we-
 „ gen twee fullen gestelt worden totter administratien, houdende van dryen
 „ altyt een gecontinueert, om den anderen den handel en bedryf te instrue-
 „ ren, oft men salder min oft meer continueren oft destitueren, soo de voorz.
 „ Droffaert, Schouteth, Borgemeesters, en Schepenen nootelyck oft oir-
 „ baerlyck vynden fullen.

11.

„ Item sal elck van den Regeerders voorz. tot synen aencomen doen voor
 „ de Wette solemnelen eedt, van dat sy den Armen getrouwe fullen syn,
 „ sonder yet te ontrecken oft te verstecken, en dat sy hen in 't administreren
 „ quyten fullen nae heuren vermogen sonder ongeordineerde faveure, haet,
 „ nyet oft andere passien, Ende soo sy dien eedt ten aencomen doen fullen de
 „ futuro, fullen sy in 't affcheyden dien renoveren geen ontrouwicheyt gedaen
 „ te hebben, als sy heur Rekeninghe doen fullen.

12.

„ Item al ist dat de opperste, sekerste ende beste loon hier aff is, die men
 „ van God verwacht hier ende hier namaels, soo sal nochtans de Wette elc-
 „ ken Regeerder toevuegen sulcken loon, als sy nae den eyfch van den moet-
 „ fel en de last, dat men uyt de Regeerders van den iersten jaere verstaan sal
 „ daar toe wel behooren, gracelyck fullen ordonneren, ende des daer aen ge-
 „ breeckt sal Godt voort loonen, Ende is yemandt van de Regeerders tot den
 „ Armen wel geaffecteert, als men hoopt eenige vynden sal, die mogen na-
 „ derhant heur loon van aelmoessen totten Armen behoefv geven.

13.

„ Item soo wie binnen der Stadt van Breda van buyten syn komen woonen,
 „ ende aldaer nyet een jaer volcomelyck gewoont en hebben, indien sy anders
 „ niet doen en willen dan van de aelmoessen leven, sal men die versheynden ter
 „ plaetsen van daer sy comen syn, mer comen en willen sy wercken ende
 „ daer mede by nae heuren cost winnen; ende men 't gebreck van die on-
 „ derstaen can, soo sal men dat uyt charitaten doen, mer indien neen; is meer
 „ van noode ende behooryck, dat men die van binnen versien, dan buyten
 „ lieden, ende naa desen tyt en sal men hyer nyemanden van buyten laten
 „ woonen oft van de aelmoessen leven, die synen cost selve nyet winnen kan.

14.

„ Item indien eenige Arme als buyten luyden versheynt syn, de sonder oir-
 „ loff wederom comen, sal men die stellen in hachten te vastene tot sekeren
 „ tyde, en sal men dan wederom versheynden ende verbieden op sekere penen
 „ weder te keeren, ende comen sy daer tegen, sal men die daer nae corri-
 „ geren.

15.

„ Item oft yemandt van den Armen op oft over de Regeerders voorz. oft
 „ den Gedeputeerden van hen murmureerde oft quade ontamelycke woorden
 „ sprake, sal daer aff van stonden aen ten exempel van anderen worden ge-
 „ corrigeert ter arbitragien van den Weth, Indien hy sulcx meer oft meerder
 „ dan te vóoren doet; die sal men slaen met roeden ende versheynden oft uyer
 „ Stede bannen, Ende oft yemandt tweedracht oft ophoop maeckte oft be-
 „ geerde

„ geerde te maecken , fal gecorrigeert worden , foo als men fulcke behoort
 „ ende gewoonlick is te straffen.

16.

„ Item men fal toeficht hebben , dat men dese aelmoeffen nyemanden en ge-
 „ ve , die macht heeft ende weet fynen cost ende byleven voor hem ende fyn.
 „ familie te winnen , mer iffer yemandt die wel wat , mer nyet foo veel win-
 „ nen mach als hy behoeft , fal men den felven doen wercken ende fyn beste
 „ doen , ende wes hem dan gebreekt , fal men hem uyter Armen goeden sup-
 „ pleren , ende fullen de Aelmoeffeniers ende Regeerders toefien , dat de gene
 „ die fy de aelmoeffen deylen fullen , hen oock stellen ende houden tot eenen
 „ deuchdelycken ende Kerftelycken leven. Ende oft yemandt foo onnaxaem en-
 „ de ongevreeft ware , dat hy fyn winninge niet thuys en brachte ende fyn
 „ huysvrouw ende kynderen daer mede niet en forchde te onderhouden van
 „ heur nootfaecken , dien fal men by alle strangicheyt ende naa de gelegent-
 „ heyt daer toe bedwingen in Justitie ter arbitragien van dien van der Weth.

17.

„ Indien dat foo fy , dat yemant wetende wat te winnen geen werck en vynt
 „ om fynen nootdorft daer by te vercrygen , de Regeerders voorfz. fullen ful-
 „ ken beforgen , om wat te doene , dat fy anders ter Armer proffyt coopen
 „ oft om gelt fouden moeten doen maken , oft ander werck doen hebben om te
 „ winnen heuren cost foo verre mogelyck fyn fal.

18.

„ Alle Saterdage fal men de armen behoefftigen perfoonen deylen ende ge-
 „ ven foo veele vynden fal hen voor de toecomende weke van noode te fyne ,
 „ den meesten deele in Viftualien , ende foo luttel in gelde als men can , doch
 „ tot discretie van de Aelmoeffeniers ende nae qualiteyt van den perfoonen ,
 „ Ende oft daer en boven eenigen Armen eenige nootfaeke het ware van fiec-
 „ ten , tegenspoet oft ander wittige faeke toequame , fal die de Regeerders
 „ voorfz. dat te kénnen geven ende fullen daer op verfien foo 't behoort.

19.

„ Item om der Arme kynderen tot eere ende vreefe Gods ende goede ma-
 „ nieren van jongs op te ftieren , fal men ordineren twee Scholen , d'een voor
 „ die Knechtken d'ander voor die Meysken , in welke Schoolen men oock fal
 „ aannemen ende onderhouden van heuren nootdorft , arme Kynderen die Va-
 „ der noch Moeder noch ander toeficht en hebben , en den felven Scholen fal
 „ men verfien van eenen Meester , die de Jongers leeren fal van des daer meer
 „ toebehoort.

20.

„ Item foo verre het te fwaar foude vallen voor de drie Regeerders voorfz.
 „ alle dese Jongers te dirigeren , foo fal men ordineren twee cerlycke verftan-
 „ dighe Mannen , die de voorfz. Jongers ende Meysken fullen regeeren by
 „ advys van de Schoolmeesters , eenige die men bevynt feer bequaem tot lee-
 „ ringe ende vluchtich van verftande , houdende ter fcholen , en de ander stel-
 „ lende op Ambaghten oft goede luyden te dienen , nae dat men elck ge-
 „ merckt fyn conditie , best geraden vynden fal. Ende alles des men daer
 „ toe behoeft fullen de twee Regeerders verforgen , en daer aff den felven
 „ jaerlyck Reekeninge ende reliqua doene , Welcke Kynderen fullen al-
 „ le Sondagen ende Heylich dagen ter Kercken komen ende openbaerlyck ge-
 „ leyt worden , oft foo dickwils alft de Regeerders believeen fal. Ende die van
 „ der Weth fullen tweemaal sjaers toeficht nemen ende vifitatie doen , hoe
 „ dese

„ dese Kynderen geregeert fullen worden, oft soo dickwils alst van noode wesen sal.

21.

„ Item oft ymant dochte, dat hy hem niet soude mogen bedragen voor hem ende syn huysgesin op t gene dat hem de drie Regeerders bedeylden, en de voorfz. Regeerders niet verstaen en wilden syn clacht om meer te geven, soo fal sulcke Arme syn clacht voorts doen der Wette, dewelcke twee van hen luyden fal ordineren om daer in te doen naer den eyfch der faken.

22.

„ Item soo en fal nyemanden, na dat dese Ordonnantien fullen beginnen, te wetene naer Alreheyiligen dach naeftcomende, geoorloft syn meer te bedelen oft aelmoessen van goede luyden te begeeren, tſy voor der doren 't ſy in der Kercken oft daar voor oft elders tot geenen dagen oft uren, dan alleen van de Regeerders voorfz. op pene defelve te straffen als de gene die tegen dese Ordonnantie opstellen te doen, ter arbitragie van der Weth, als voorfz. is.

23.

„ Gebeurdet dat ymant, van buyten der Stadt comende, ende van dese Ordonnantie noch nyet wetende, bedelt of broot bidt, daer en fal men geen straffinge over doen voor en der tyt den felven by yemanden van de Officieren van der Wette by den drie Regeerders, oft by den tweent totter armen Scholen gedeputeert oft ymanden dergelyck behoorlyck gewaerschouwt ſy, Ende alsdan fal men den felven Armen voor fynen nootdorft geven eenigen penningen oft Viſtalie, daer hy hem die reyse op bedragen mach, ende fal keeren van daer hy comen is, ten ware dat hy eenich hantwerck wiste oft wilde doen, daer hy hem felven mede voeden ende onderhouden mochte voor hem ende syn huysgesin in der manieren als voorfz. is.

24.

„ Item soo wie ſtadelyck van der Armen goeden onderhouden wordt, fal alſulcken goet, als hy achterlaet, vervallen ende toecomen tot behoeff van den gemeenen Armen, ten ware dat ſy getroude kynderen hadden, die van der aelmoessen niet leefden, dien dan 't ſelve goet fal volgen om hen daer mede te onderhouden. Maer daer inne en fullen niet begrepen ſyn eenige Armen, die mits ſieften oft ander ongevallen met tyden oft eensdeels der aelmoessen behoeven, ende voorts op andere tyden oft eensdeels der aelmoessen niet behoeven, oft wercken ende den coſt winnen, noch oock de gene die in eenen jaere voor heuren ſterfdach op der aelmoessen niet geleeft hebben.

25.

„ Maar dat alear men dit te werck ſtellen fal, men in elcke ſtrate twee, ende op elck eynde twee oft drie perſoonen fal ordonneren, die soo dick alst van noode wesen fal, beſoek fullen doen van alle arme menſchen in heur quartier, die hen ſelve int geheel of in deel nyet en mogen bedragen, oft nootdorft winnen, Ende fullen die met heure laſten en conditien, te weten oft ſy gehouwt ſyn, oft ſy kinderen hebben, en hoe veel, ende alle andere gelegentheyten noteren ende regiftreren, ende dat overbrengen in handen van der Wette oft die daer toe gecommitteert fullen ſyn ofte worden, om alsdan voorts t'overleggen ende te grooten wes men wel tot deſer faken soude behoeven, welke perſoonen om dit onderſoek te beth te doen, die van de Weth breeder inſtructie daer toe geven fullen.

R

26.

26.

„ Ende fal men furneren een borse oft somme van gelde die men verwerven
 „ fal aen de resten van den incominge der Armen voorfsz. nu ter tyt onbetaalt
 „ staande; oft met aelmoessen voor de Arme te bidden ende anders om dit
 „ werck te beginnen; hoopende dat Godt de Heere gratie ende vervolginge
 „ doen sal; dattet tot fynre eeren ende welvaert van alle den volcke voort-
 „ ganck hebben sal, ende valt daer inne gebreck, soo fal ick 't selve daer toe
 „ leenen om dese Ordinancie te wercke te stellen.

27.

„ Ende om dat de penningen van Armen ende miserabele perfoonen nae
 „ Recht gepreviligieert syn, ordonneere en statuere, dat men der voorfsz. Ar-
 „ men penningen, goeden oft renten fal mogen executeren by heerlycker exe-
 „ cutien, Ende fal de Rentmeester dat mogen over alle dorpen des Lants van
 „ Breda alsoo executeren; sonder gehouden te syne dat dagelycx Recht daer
 „ over te gebruyckene. Ende bevele 't selve mynen Drossaert, Schouteth en
 „ Schepenen der Stadt ende Lande van Breda sulcx te achtervolgen.

28.

„ Ende roerendé de onregeltheyt van den armen Melaetschen ofte Lafa-
 „ ruffche menschen, fal ick daer inne versien, soo nae gelegentheyte der saken
 „ behooren fal.

29.

„ Welcke Ordonnantie Ick by advyse van dien van der Weth van Breda
 „ voorfsz. altyts fal mogen vermeerderen, veranderen oft innoveren, alst my
 „ goet en proffytelyck duncken fal nae gelegentheyte des tyts ende der saken.
 „ Ende bevele scherplyck alle myne Officierien, Schepenen ende onderfaten,
 „ ende den genen die tot executie van dese voorfsz. Ordonnantie gestelt ende
 „ gecommitteert sullen worden, deselve te observeren ende achtervolgen en-
 „ de hen daer in quyten, soo nae Godt, recht ende als voorfsz. is behoort.
 „ Gedaen tot Breda onder myn hantteecken, den lesten dach Septembris int
 „ jaer ons Heeren Duysent vyff hondert sessendertich.

H. DE NASSAU.

Zedert de voorgemelde oprechting der Aelmoesseniers, zyn 'er van tyd te
 tyd eenige nadere Reglementen omtrent de behandeling der Armen gemaackt,
 die door 't verloop van tyden en verandering der saecken in onbruyck geraakt
 zyn; Eyndelyck is, in 't jaar 1692, de volgende Ordonnantie vastgestelt,
 welke heden nog in allen deelen agtervolgt wordt.

*Ordre ofte Reglement, waar nae de Gecommitteerden van de Aelmoes-
 seniers Kamer der Stadt Breda, by provisie, in het bedeylen
 der Armen haer precise sullen hebben te reguleren.*

I.

„ In den eersten, fal het Corpus ofte Leden der voorfsz. kamer bestaen uyt
 „ den Rentmeester van den Armen, die alleen fal hebben den ontfanck van
 „ alle het inkomen der Armen voorfsz., en twee administrerende Aelmoesse-
 „ niers, mitsgaders ses Gedeputeerden uyt de borgerye, uyt yder Wyck een;
 „ Ende fal daer over het opzicht en de directie staan aan den Heer Borgemees-
 „ ter in der tyt als Superintendent, met assistentie van twee Heeren Tienraads-
 „ man-

„ mannen: zullende deze Heeren hunne vergadering ofte Collegie houden in
 „ de kamer van het Oude Vrouwen huys binnen deze Stadt, ende zulks allé
 „ acht dagen op Zaturdag naa den noen de klokke twee uren.

2.

„ De voorfz. Gecommitteerden zullen alle arme Perfoonen, die tot noch toe
 „ zyn bedeylt geworden, de voorschreve bedeylinge opseggen, tot foodani-
 „ gen korten tyt, als fy luyden fullen beramen, fullende de voorschreve Ar-
 „ men, als dan de novo mogen verfoecken tot de bedeylinge weder geadmit-
 „ teert te mogen werden, formerende eene behoorlyke Lyste van alle de aan-
 „ genome Armen.

3.

„ De ordinaris bedeylingen fullen voortaan op de kamer werden gedaan;
 „ en fal de Man of Vrouw, die bedeylt worden, hare bedeylinge gehouden
 „ fyn zelfs te komen afhaelen, doch by ziekte ofte ander ongeval, fullen de
 „ adminiftrerende aangefelde Aelmoeffeniers zich daer van exactelyk informe-
 „ ren, fonder haer buyten dit iets te geven.

4.

„ Ende alle extraordinaris bedeylingen in siekte ofte ander extraordinaris
 „ toeval, fullen by speciale Resolutie van het Collegie moeten werden ge-
 „ accordeert.

5.

„ Voorts en fal niemant tot de bedeylinge werden geadmitteert, ten fy de
 „ Man met zyne kinderen, ofte daer geen Man is, de Vrouw defelve perso-
 „ nelyck komt te verfoecken.

6.

„ De Perfoonen welcke eenige assistentie verfoecken, fullen by het Colle-
 „ gie werden ondervraagt naa de quantiteyt, ouderdom, handtwerck ende
 „ winft van haere kinderen: Item wat inkomen fy fyn hebbende van hare
 „ neeringe of elders, ende fal foodanigh onderfoeck alle jaeren op nieuws
 „ werden gedaen.

7.

„ De Gecommitteerden fullen alle jaeren ende voorts van tyt tot tyt,
 „ goedt regardt nemen op de vermeerdering van de winften der kinderen,
 „ mitfgaders op het afsterven ofte ontlafinghe der zelve, als mede op het in-
 „ komen, 't gene fy geduerende hare bedeylinge, fyn genietende.

8.

„ Oock en fal aan geen huysgesin, waer van de Man in het leven is, ende
 „ alleen belaft is met twee kinderen, eenige bedeylinge werden toegestaen,
 „ geduerende de Somermaanden, die beginnen met den eerften Martii tot
 „ den laaften October, ende des winters aan geen huysgesin belaft met een
 „ kindt, ten ware nochtans uyt feer pressante noot en redenen.

9.

„ Geen bedeylinge fal oock mogen werden gedaen aan Soldate Vrouwen,
 „ welc-

„ welckers mans in andere guarnifoenen ofte in dienst van andere Heeren syn
 „ vertrocken.

10.

„ De Gecommitteerden sullen niemandt mogen bedeylen, die haer met be-
 „ delen ernieren, ofte die hare kinderen tot ledig gaen ofte bedelarye hou-
 „ den, nemaer sullen dezelve de bedeylinge ontrecken, ter tyt toe fy ha-
 „ re kinderen aan handtwercken, oft om goede luyden te dienen, hebben
 „ besteedt.

11.

„ Ende soo de selve Gecommitteerden bevinden, dat eenige van de Armen
 „ haar gelt qualyck gebruycken, soo sullen sy deselve in plaetse van gelt, ver-
 „ zorgen met broodt, ofte wel andersints gansch affnyden.

12.

„ Soo ymandt van de Armen met onwaerheden de Gecommitteerden, op
 „ het examen ofte onderfoeck, komt te abuseren, soo sal foodanige Per-
 „ soon ofte Persoonen aanstonts zyne bedeylinge afgenomen ende onthouden
 „ worden.

13.

„ Voorts soo fullen, geduurende de Somermaanden, geen andere Persoo-
 „ nen, als oude ende gebreckelycke, ofte wel die gene, die met seer one-
 „ reufe familien syn belast, mogen werden bedeylt, edoch ten tyde van de
 „ Wintermaanden naar dat den noodt bevonden sal worden, en 't selve sal ko-
 „ men te vereyschen.

14.

„ Gelyck de Gecommitteerden insgelycks gepermitteert wordt aen die ge-
 „ ne, die de Gecommitteerden komen bekennt te maecken, dat ymandt van
 „ de voorschreve Armen een ongeregelt leven leyde, ofte de bedeylinge mis-
 „ bruyckte, mitsgaders van de Gecommitteerden qualyck spreekte, daer voor
 „ eenige belooninge te doen naer discretie van de Heeren Gecommitteerden.

15.

„ Ende worden de Gecommitteerden by desen geauthoriseert ende geper-
 „ mitteert de Armen, 't haerder bedeylinge staende die een ongeregelt leven
 „ leyden, ofte de bedeylinge misbruykten, oock de gene, die de Gecom-
 „ mitteerden qualyck bejegenen, ofte van de zelve qualyck komen te spreken,
 „ met kennisse van de Heeren Droffaert, Burgemeesteren en Schepenen, soo-
 „ danig te straffen, als naer exigentie sal bevonden worden te behooren.

„ Aldus gedaen ende gearresteert by de Ed: Heeren Droffaert, President,
 „ Burgemeester en Schepenen der Stadt Breda, op den derden November 1692.
 „ (*Onder siont*) My present (*en was getekent*)

D. BOURSSE, Griffier:

Arm Kinderbuys.

Wanneer, naa 't overgaan der Stadt Breda, in 't jaar 1637, de oeffening
 der Hervormde Leere wederom was herstelt, en men teffens oplettende was,
 om de Gods en Armhuysen in een bloeyenden staat te brengen, zoo wierdt,
 onder

onder andere, bevonden, dat de Aelmoeffenie naeuwelycks konde dragen den laft van 't onderhouden en besteden der vader en moederloofe Weefen, Vondelingen, verlate Kinderen, en anderen geen recht hebbende tot 't Borger Weeshuys. Waarom de Wethouderen, willende daar in tydig voorzien, in 't jaar 1639, goedvonden een Huys op te rechten, waar in de gemelde Kinderen zouden opgevoedt en behoorlyck verzorgt worden. Ten dien eynde wierden, op den dertienden van Oogftmaant van 't zelfde jaar, benoemt Jacob Drabbe, Schepen, D. Ludovicus van Reneffe, Predikant, Daem Janfz, Tienraadsman en Aelmoeffenier, en Bastiaan Willemsz, Ouderling der Kerke van Breda, die te gelyck oock, zoo ras het Huys in staat zoude gebracht zyn, zouden dienen als Buytenvaders, met laft en bevel, om alles, tot vordering van dat heylzaam oogmerck, in een goede schicking te brengen. Dewelcke dan oock, met kennis en goedvinden van den Magiftraet, van de Buytenvaders van 't Weeshuys hebben gekogt een Huys en Erve, van ouds genaemt het Huys van Gaellen, staande agter de oude Vleyfchhal, omtrent de Keyzers brug, op de Stads oude Veste, en 't zelve geschickt tot een Kinderhuys, op de Inzetting en Regel hier onder vermeldt.

In den beginne wierdt dit Huys, voor 't grootste gedeelte, verzorgt uyt de middelen en inkomsten van den Aelmoeffenie of H. Geest Armen: Doch in 't vervolg van tyd is het tot dien staat gekomen, dat het daar van gefcheyden is, en door de milde giften van Godvruchtige en liefdadige Perzoonen, en verdere weeckelyckse en jaerlyckse inzamelingen, zoo verre heeft konnen bestaen, dat in 't zelve menigwerf tagtig en meer kinderen onderhouden worden.

Dit Arm Kinderhuys wordt geregeert door vier Buytenvaders, welckers Vrouwen te gelyck Buytenmoeders zyn, die jaerlycks, naa 't veranderen der Wet, by den Magiftraet uyt de voornaemste borgeren daer toe verkoren of aangehouden worden: mitsgaders by een Binnevader en Moeder, aan wie de zorg der huyshouding, en de opvoeding der Kinderen aanbevolen is.

Ordonnantie en Reglement van 't Arm Kinderhuys.

I. K A P I T T E L.

Van het Huys zelfs.

- „ 1. Het Huys aen de Keyfersbrugge op de Oude Veste gekogt van de Buytenvaders van het Weeshuys, sal van nu voortaan blyven geapproprieert ende hebben ende behouden de naam van *het nieuwe opperegte Arm Kinderhuys*.
- „ 2. De Slaeplaetsen sullen in het byzonder gemaect ende gehouden worden voor de knechtken ende meyskens elk alleen, dog fy sullen een Eetplaetse en Scholé hebben, tén fy het getal soo aanwaste, dat men anders geraden vonde.
- „ 3. Dit Huys sal altyt vry fyn van acchynsen, contributien, en andere Personele lasten.
- „ 4. Men sal een Kamerken houden van het Huys afgefondert voor eenige siecken, dog in besoeking van de Peste ofte diergelycke nooden, sullen se buyten dit Huys gebragt werden.
- „ 5. In dit Huys sal een vertreck kamer fyn, daar de Buytenvaders ofte Buytenmoeders alle weecken vergaderen, en daar inne een sterke kiste ofte kasse om boecken, papieren en wat meer nodig sal bevonden worden, in te sluyten, en sullen voor elcken Buytenvader sleutelen daar van gemaect en haer gegeven worden.
- „ 6. Den tuyn ofte hoff sal bezaeyt worden ende beplant, met het gene tot de keuken nootzakelyk is, en sullen de oudste knechtken by beurten op speeldagen gebruykt worden om den hoff te wieden en klaar te houden.

II. K A P I T T E L.

Van de Buytenvaders.

- „ 1. Tot opfigt van dit Huys ende dat daar aan dependeert fullen altyt worden verkoofen vier Buytenvaders.
- „ 2. Dese fullen worden genomen uyt de gequalificeerde ingefetenen deser Stadt, het Vaderlandt en de Gereformeerde Religie toegedaan ende getrouw fynde.
- „ 3. Dese haere Vrouwen fullen oock gebruyckt worden als Buytenmoeders, tot opfigt van 't gene de menage, de kleedinge, het linnen en het havenen der Kinderen aangaet en soo voorts.
- „ 4. Dese Buytenvaders fullen alle weken des Woensdags naa den middag ten twee uyren 't famen komen om te spreken van saecken dat Huys aengaende, tot vier uyren toe, ende met de gebeden de actie beginnen en eyn-digen.
- „ 5. Alle Resolutien fullen by pluraliteyt van stemmen bestaan.
- „ 6. Alle jaar fullen de Buytenvaders worden vernieuwt ofte gecontinueert volgens het goedvinden van de Achtb: Magistraet.
- „ 7. Een der Buytenvaders sal de actie der Vergaderinge altyt dirigeren ende Boeckhouder syn, namentlyck die daer toe by de Magistraet en Buytenvaders verkoren wordt.
- „ 8. Die buyten noodt afblyft sal verbeuren tot profyt van den Arme elke reyse ses stuyvers.
- „ 9. Daer fullen drie distincte boecken syn, een tot een Register van de naemen van de Buyten en Binnenvaders, en in een bysonder Capittel van de naemen, qualificatien, jaeren, afkomsten en comportementen der Kinderen &c: geteykent met A. B. C. &c:, het tweede tot een Resolutie boeck, het derde een Rekenboeck voor den Boeckhouder.
- „ 10. Alle jaer sal de Boeckhouder reekeninge doen den 10. October, en sal de eerste Reekeninge gedaan worden den 10. October 1640.
- „ 11. Geene maelyden fullen ooyt by haer gehouden worden tot laste van het Huys.
- „ 12. Al het gene tot welstant van het Huys dient, sal by de Buytenvaders en Buytenmoeders om Godswille gedaan worden.
- „ 13. Al 't gene tot den inboel van dit Arme Kinderhuys behoort, sal by den Boeckhouder opgeteekent, en alle jaer vernieuwt worden in het doen van Reekeninge.
- „ 14. Alle Reekeningen fullen moeten gedaan worden by quitantien ofte by blyck van Resolutien van de Buytenvaders ofte van de Heeren van de Magistraet.
- „ 15. Ordinaris sal men betalinge doen aan de lieden op de gewoonlyke Vergaderingen.
- „ 16. Een igelyck sal een sleutel hebben van het Huys, om daer in te gaen, en te letten op den welstant der kinderen, soo dikwils hy het sal geraden vinden.

III. K A P I T T E L.

Van den Binnenvader ende Binnenmoeder.

- „ 1. In dit Huys sal een Binnenvader en Binnenmoeder syn, van eerlycke „ Egte lieden sonder kinderen ofte ten minsten niet belaft met kleyne kinde- „ ren, oock een dienstmaegt.
- „ 2. Dese Binnenvader en Binnenmoeder fullen syn borgers van Breda ende „ professie doen van de Gereformeerde Religie, ende genoegsaem tot dit ampt „ gequalificeert, en gecofen worden by de Ed: Agtb: Magistraat na voor- „ gaande communicatie met het Collegie der Buytenvaders.

„ 3. De-

- „ 3. Dese fullen by Inventaris overleveren den huysraet hunlieden toekomende, ende sal 't selve in 't boeck van den Boeckhouder worden geïnventarifeert.
- „ 4. Dese fullen oock hebben te verantwoorden van allen 't gene het Arm Kinderhuys daer inne is toebehoorende, gelyck het haarlieden by Inventaris is overgelevert, en by hunlieden onderteykent.
- „ 5. Van 't gene by de Binnemoeder tot nootfakelyke minutien en oock voor haar tafel tot behoorlycke nootdrufft uytgegeven wort, daar van sal se aan de Buytenvaders alle maent overgeven specificatie, om haer die onkosten te voldoen, en het selve by den Boeckhouder op den blaffaert te stellen.
- „ 6. Het ampt van den Binnenvader sal syn, om de Kinderen op te trecken in lesen, schryven, cyfferen, gebeden &c. volgens het bysonder Reglement op de schoole genomen, en hier agter by gevoegt.
- „ 7. Het ampt van de Binnenmoeder sal syn op de haveninge der Kinderen en op het linnen, wöllen en voort op de menage in alles wel te letten, en de meyskens leeren naeyen, speldewercken, spinnen, huyswerck doen &c. daar van hy en sy elk in haar beroep haar werk fullen moeten maeken, sonder eenige kinderen van buyten in te nemen, ten sy met voorgaende consent van het Collegie der Buytenvaders.
- „ 8. Dese fullen oock altyt ten dienste staan ende gehoorfaemheyt bewysen den Buytenvaders en Buytenmoeders ende hunlieden altyt naa dit Reglement ende andere haare Ordonnantien hebben te reguleren.
- „ 9. En sy fullen daer over met hun beyde in alles van cost, drank, vier en licht, en huys huer vry syn, ende daerenboven tot tractement genieten de somme van Tweehondert gulden, te betalen alle vierendeel jaars het vierde part daer van, 't welck verschenen sal syn, ingaande het eerste vierendeel jaars by vertooninge van syne Acte van aenneminge, ende den datum daerinne geexpresteert.

IV. K A P I T T E L.

Van de Kinderen.

- „ 1. In dit Huys fullen komen alle sodanige Kinderen, die ouderloos ende in het Weeshuys, nae haer Reglement daer van synde, niet ontvanckelyck en syn.
- „ 2. Namentlyck die boven de vyf jaeren ende onder de festien jaeren syn, ofte wat jonger ende ouder naer de bequaemheyt der sodanige, daer van het Collegie der Buytenvaders oordeelen sal.
- „ 3. Dese fullen gekleedt worden bruynblaeuw, de Jongskens met bruyne hoeden ende haire hoedebanden, de Meyskens met swarte hullen, en allemael met eenerley slag van blaeuwe kouffen.
- „ 4. Sy fullen altyt op haren regter arm hebben een N met Orangie zyde geteekent, dat is *Nassou*, overmits oock een goet deel van de aelmoessen, uyt welke dit Huys nu werd opgerigt, van dit Doorlugtigh Huys gesprooten syn, en om de Kinderen tot gehoorfaemheyt van dit Huys te gewinnen. Sy fullen oock aen de bragoenkens hebben een biesken roodt ende wit.
- „ 5. In dit Huys fullen eerst werden ingebracht, die dus lange by de borgeren ende boeren syn bestaeyt geweest, ende sonder discipline geleest hebben.
- „ 6. En men sal voortaan niemant daer in brengen, dan met voorgaende kennisse ende approbatie van de Buytenvaders.
- „ 7. Die nogh te jongh syn en tot eenige ambachten nog onbequaem, fullen daer en tusschen in lesen, schryven, bidden, en alle Godzaligheyt worden opgetrocken: Die bejaarder syn fullen oock op ambachten ider nae syne gelegentheyt bestadet worden.
- „ 8. Alle die op ambachten bestelt worden, fullen in het gilde en jaergelt vry syn.
- „ 9. Die haer met dieverye off andersints groffelyck verlopen oft boven
- „ ver-

- „ vermaninge en bestraffinge ongeregelt dragen, fullen gestraft worden naer
 „ goedvinden van de Buytenvaders.
 „ 10. Die oock d'een d'andere mogte verwyten eenige merkelyke aanstoo-
 „ telyke dingen; van 't gene dese oft gene haere Ouders door de Justitie mog-
 „ te wegens haere misdaden wedervaren syn, fullen met roeden in tegen-
 „ woordigheyt van de Buytenvaders ofte Buytenmoeders gegeesselt worden.
 „ 11. Sy fullen oock gekomen fynde tot haere jaaren, en haeren kost kon-
 „ nende winnen, voor haer vertreck de Heeren van den Magistraet ende de
 „ Buytenvaders bedancken voor de liefde en forge soo verre voor haerlieden
 „ gedragen.
 „ 12. Sy fullen oock beloven God ende dese Staet getrouw te fullen bly-
 „ ven, en met een oock dat sy professie doen fullen van dese onse waere Ge-
 „ reformeerde Religie, daer inne sy soo lange binnens huys geoeffent syn ge-
 „ weest.
 „ 13. In 't uytsetten sal men haer met linnen ende kleederen versien ter dif-
 „ cretie van de Buytenvaders of Buytenmoeders.
 „ 14. De oudste ende geschickste onder de Meyskens fullen het Huys moe-
 „ ten dienen als Keukenmaagden, eer se daer uyt gaan, een half jaer ofte jaer
 „ ter discretie van de Buytenmoeders.
 „ 15. Men sal by inventaris der Kinderen goet aannemen, waar van het
 „ Ufufrecht dit Huys sal toekomen tot haer vertreck, als wanneer de hoofstaet
 „ tot haer ambacht ofte neeringe daar aan sal volgen, sonder de ingebrogte
 „ kleederen ofte diergelycke meubelen, dan wel het ingebragte gelt ende
 „ Rentebrieven, dan die daerinne sterven, daer van blyven alle mobelen en
 „ inboel aan het Arm Kinderhuys.
 „ 16. Dien goedt aanbesterft ende daer mede uytgaet, moet voor elk jaar
 „ montkosten betalen dertig Rynsguldens.
 „ 17. Soo hy daerinne naer 't aanbesterft goet nog is en sterft, sal 't sel-
 „ ve goet aan 't Arme Kinderhuys blyven, of mogen de Vrienden d'eene helf-
 „ te van dien trecken, mits betalende voor ider jaar montkosten ses en dertig
 „ gulden met de doot schulden.
 „ 18. By testament oft andersints, aen de arme Kinderen iets gemaakt wer-
 „ dende, sal in het uytscheyden aan de Arme volgen, sonder afbreuck van
 „ voorgaande costen, ofte andersints daer inne stervende, fullen de Erfgena-
 „ men d'een helft nae haer mogen nemen, mits betalende voor elk jaar mont-
 „ kosten ses en dertig Rynsguldens met de doot schulden.

V. K A P I T T E L.

Van de School ordere en Kerkgang der Kinderen.

- „ 1. Alle morgen fullen de Kinderen des somers ten ses uyren, en des win-
 „ ters ten seven uyren opstaan, en des avonds tydelyk te bedde gaan.
 „ 2. En hebbende haer gereynigt en gewassen te samen komen in de Eet-
 „ plaetse, alwaar by beurten rondsomme van de oudste beginnende, het Mor-
 „ gen gebedt met gebogen knien, gevouwen handen en blote hoofden sal wer-
 „ den gedaan in tegenwoordigheyt van den Binnenvader en Binnenmoeder.
 „ 3. Des avonds sal insgelyckx op sekere wyse het Avondt gebedt gedaan
 „ worden by beurten, en men sal in dese gebeden altyt ook voornamentlyk
 „ gedenken syne Hoogheyt en syne Doorlugtige familie, ende de Regenten,
 „ nae de formulieren daer van gemaect.
 „ 4. Des morgens nae gedane gebede fullen de Kinderen geoeffent worden
 „ op de volgende wyse.
 „ Vooreerst sal de bequaemste van de Kinderen elk synen dagh een Capit-
 „ tel in den Bybel met luyder stemme voorlesen, en dat tweemaal daegs onder
 „ het eeten.
 „ Ten tweeden. De Meefters sal se oeffenen successivelyk in drierhande
 „ Catechismus, waar van de gedruete exemplaren hem fullen worden behan-
 „ digt; De eerste sal wesen voor de ignoranten; De tweede voor de tweede
 „ soort

- „ foort van Leerlingen ; De derde voor de Catechumenen die wat verder fyn
 „ gekomen tot wetenschap. En fullen de Buytenvaders dickwils een proeve
 „ nemen van het toenemen der Kinderen in de waere kennisse der Godsalig-
 „ heyt.
- „ Ten derden, soo fal de Meester de Jongskens onderwyfen in lesen en
 „ schryven en fundamenten van de Christelyke leere van buyten te leeren,
 „ en dat van agten tot elven, en des naammiddags van een uur tot vieren.
- „ Ten vierden, insgelyks fal ook gedaan worden by de Binnenmoeder ten
 „ aensien van de Meyskens, met naien, spinnen, speldewerken en soo voorts,
 „ die men wat langer op haer werck, nae gelegentheyte van jaeren, sal hou-
 „ den, soo als van tyt tot tyt de Buytenvaders fullen goedvinden.
- „ Ten vyfden, sy fullen ook forge dragen, dat die op de ambachten gaan,
 „ tydelyk op hare ambachten mogen gaan, en des avonts tydelyk wederom
 „ thuis komen, en oock tusschen tyde, en op Sondagen die oeffenen in Gods
 „ Woort en Catechismus.
- „ Ten zesden. Niemand fal mogen uytgaan sonder consent van den Binnen-
 „ vader, nogh buyten trecken, nog 's nagts uytblyven, sonder consent van
 „ de Buytenvaders of Buytenmoeders.
- „ Ten sevenden, De Binnenvader fal se Sondaegs en op andere Feeft, Bid-
 „ en Dankdagen tweemaal in de Kerke brengen voor en na de middagh twee
 „ en twee in ordere. Eerst de Meyskens; daer nae de Knechtken, en nae
 „ de gedane Predicatie de Texten en de gesongene Psalmen doen naeleefen,
 „ en des avonts catechiseren, om alsoo de jonge jeucht vast te maeken in al-
 „ le de fundamenten onser Christelyke Religie.
- „ Ten agsten, de Kinderen fullen tweemaal in de weeke speeldagen heb-
 „ ben, gelyck in andere Scholen, en binnens huys, in de plaetse daer toe be-
 „ quaem synde, haer vermaacken met eerlycke exercitien.
- „ Ten negenden. In de Kerke fullen se een bysondere plaetse hebben, om
 „ toe te luysteren met stilligheyt ende eerbiedigheyt op de Predikation.
- „ Ten tienden, Sullen se ook op hare beurten de Catechetische vragen
 „ opentlyck beantwoorden in de Kerke Gods alhier.
- „ Ten elfden. Voorts als van eenige Ingezetenen dit Arm Kinderhuys iets
 „ word gemaect, soo fullen de Kinderen de lichamen ofte lycken van fooda-
 „ nige ter aarde vergeselschappen, en voor aan gaan twee en twee, en dat
 „ in het bywesen van de Binnevader, 't welck oock altyts plaets sal hebben
 „ in het affterven der Buytenvaders en Buytenmoeders.

V I. K A P I T T E L.

Van het Reglement der Taefel en Keuken.

- „ 1. De Buytenmoeders fullen alle weeken eens des naemiddags by een ko-
 „ men, en letten en besorgen alles wat tot de meeste menage des Huys en vor-
 „ dering der Kinderen, in het bysonder der Meyskens, strecken en dienen
 „ magh.
- „ 2. Ende fullen voorts, tot naeder order en gelegentheyte van tyt ende voor-
 „ val van saecken, de Buytenvaders foodanige andere Wetten ende Regle-
 „ menten mogen ordineren, als sy bevinden fullen te behooren; behoudende
 „ aan haar de interpretatie, additie ende diminutie van de selve.

Militair Hospitaal.

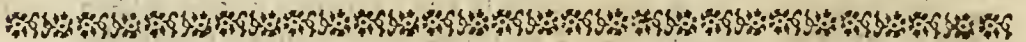
Vermits de Wethouderen der Stadt Breda, van tyd te tyd, ondervonden,
 dat by gebreck van een Gasthuys, veele ziecke en gekwetste Soldaten, die tot
 dien tyd toe, in hutten en andere diergelycke plaetzen gelegt wierden, door
 't ontbeeren van genoegzame hulp en toezicht, meerendeels verloren gingen,
 hebben zy hen, in 't jaer 1640, by de Algemeene Staten vervoegt, met ver-
 zoeck, dat aan hen lieden mogte vergunt worden tot 't doen van een

collekte of inzameling van vrywillige en liefdadige giften ter oprechting van diergelyck Gasthuys. Welkers toestemming, mitsgaders brieven van voorfchryven aan de Staten der byzondere Landschappen verkregen hebbende, zoo zyn tot het doen dier inzameling afgezonden Jacob Drabbe, en D. Christianus Lofecatus, Schepen en Predikant te Breda. Die dan oock zoo van zyn Hoogheid den Prins van Oranjen, de Staten van Gelderlandt, Hollandt, Zeelandt, Utrecht en Vrieslandt, verscheyde Steden en Leden van dien, als mede van eenige byzondere liefdadige perzoonen, binnen en buyten de Stadt, in de jaaren 1640, 1641, 1642 en 1643, eene genoegzame somme gelts hebben verzamelt, om met 't gene deswegen door 't gemeene Landt verstreckt is, het gemelde Gasthuys te kunnen opbouwen.

Ten dien eynde wierdt van Stadswegen aangewezen een zeker ledig Erf, gelegen aan de Stads oude Veste, ten Oosten van 't Borger Weeshuys, alwaar 't zelve, in 't jaar 1644, is gebouwt, en met een groote Zaal en andere gemacken, tot gerief der ziecke en gekwetste Soldaten, voorzien.

Dit Gasthuys, gemeenlyk het *Militair Hospitaal* genoemd, wordt bestiert by drie Regenten, van welken de Buytenborgemeester het hooft is, die jaarlyks by den Magistraet uyt de voornaemste borgeren worden aangestelt of wel aangehouden. Als mede by eenen Binnenvader, aan wien de huyshouding, verzorging, en 't onderhoud der ziecken of gekwetsten aanbevolen is. Boven dien wordt nog, tot hulp en genezing der gemelde ziecke en gekwetste Soldaten, door den Magistraet in dit Gasthuys bestelt een ervaren Arts en Heelmeester, met de verdere bedienden daer toe betreckelyck.

Aan dit Gebouw staat het *Theatrum Anatomicum* of de Ondleedkamer, waar op de Heelmeesters hunne gewoone Vergaderingen houden, en alwaer men verscheyde fraeye stucken der Ondleedkunde zien kan.

IX. H O O F T S T U K.

Gedenkwaardige Zaecten binnen de Stadt en 't Landt van Breda voorgevallen.

DE Stadt Breda heeft veele rampen en ongelucken, zoo van Brandt, als van Pest en Oorlog, zedert veele jaaren herwaerts, moeten ondergaan, waar van wy voorgenomen hebben een kort verhael te doen, meest getrocken uyt de Acteboecken en Registers der Stadt, voor zoo verre men die heeft konnen naagaan, doordien veele zaecten tans onbekent zyn, eensdeels wegens 't gebreck van goede Schryvers, ten anderen, om dat de Stads oude Schriften en Gedenckstukken, in den grooten Brandt van 't jaar 1534, met 't Stadhuys, tot eene onherstelbare schade, door de vlamme vernielt zyn. Vervolgens zullen wy opgeven al 't gene merkwaardigs binnen de Stadt en 't Landt van Breda, of daar omtrent, is voorgevallen.

Goudhoeven Kron: fol. 544.

In Lentemaandt 1489, kwam Heer Jan van Naeltwyck, met een grooten drom krygsvolks, van Rotterdam naar Geertruidenberg afzacken, om die Stadt daar mede te beleggen, welke hy oock innam, en zich daer in sterk verschanste. Die van Dordrecht en Schiedam zulks vernemende, togen aanstonts met alle hunne macht derwaerts, om hem van daer te verdryven; maar den aanslag misluctt zynde, vielen zy in 't Landt van Breda, allezints met rooven en plonderen veel wanorden bedryvende: Weshalven Jan van den Wyngaerden, Droffaert van Breda, genootzaekt wierdt de Landzaten by een te trekken, met welke hy tegen die Roovers optrock, en naa eene scherpe schermutzeling, eenigen van hen versloeg, en verscheyde gevangenen binnen Breda bragt, die hy meest alle liet onthalsen. Kort daer naa ontruymde Heer Jan van Naeltwyck de Stadt Geertruidenberg by verdrag, mits daar voor genietende eene goede somme gelts, welke die van Breda opschoten, om dat zy vrees-

vreesden groote schade en verwoesting te zullen lyden van 't Krygsvolck, 't gene de Hertog van Saxen by een zamelde, om Geertruidenberg daar mede te besluyten.

Op den zeven en twintigsten van Oogstmaandt 1490, branden binnen Breda af, de Tolbrugstraet, de Viſſcherstraet, de Havermarckt, de Viſchmarckt, en dus het derde en beste gedeelte der Stadt; zoo als de brieven van kwytſchelding van negen jaaren Bede, door Keyzer Maximiliaen, ten behoeven der Stadt Breda verleent, te kennen geven.

In den jaare 1515, begon binnen Breda de Pest zeer sterk te woeden, en ruckte in korten tyd veele borgeren en inwoonderen weg. Zedert dien tyd, tot den jaare 1539, is de Stadt daar van nooyt bevryd geweest, maar den meesten tyd zoo jammerlyck geplaagt, dat die, als verlaten, van alle menschen geschuwt wierdt. Ondertuſſchen openbaerde zich aldaer, in 't laatſt van Herſtmaandt 1539, mede de nieuwe ziekte, die men noemde het Zweeten, of de Engelsche ziekte, welke insgelycks veele menschen wegsleepte.

Een vry grooter en droeviger ongeval moest de Stadt Breda ondergaan op den drie en twintigsten van Hooymaandt 1534, wanneer omtrent negen uren voor den middag aldaer, by de Kapel van St. Jan een hevigen Brandt ontſont, die, door gebreck van behoorlycken tegenſtant, met zulken geweld voortging, dat binnen weynige uren bynaa dartienhondert huysen door de vlamme ver-teert wierden, en daar onder de Kapel van St. Jan, de Kercken van 't Gaſthuys, en van 't Swarte Suſteren Klooster, de Kapel van St. Wendelin, de gebouwen van 't Klooster van St. Katarinen Dal, behalven de Kerk en de Slaep-plaetzen, mitsgaders het Stadhuys, en daar in alle de Archiven en oude Gedenkschriften, uytgezondert eenige weynigen, zoo dat 'er niet overbleef dan alleen de groote Kerk, met omtrent hondert en feſtig huysen. Van dezen Brandt vind men in de Stads Registers het volgende aangetekent.

„ In dit jaar xv^c xxxiiij den xxiij in Julio is gebeurt een grooten Brandt te
 „ Breda, die began omtrent St. Jans Cappelle in de Veterſtrate, ende daer me-
 „ de verbrande de Veterſtrate, en de Ridderſtrate, Eyndſtrate, Steenbrug-
 „ ſtrate, tot Otte van Bruheze Wed:, ende Philips Peters Heeren huysingen,
 „ ende tot M^r. Symon de Wefalia in de Waterpoortſtrate, Karſtrate, Kerk-
 „ ſtrate tot de Maan toe, Cortebrugſtrate, Langebrugſtrate, tot Lambregt
 „ Ygrams huys, ende tot Jans van Overacker huys toe. De Merckt ende 't
 „ Kerkhoff tot de Kerke toe, ende aan de andere fyde tot de ſeven Sterren
 „ toe, de Katerſtrate van de Gaſthuys poorte af, tot de Suſterkens in Valc-
 „ kenberge, tot M^r. Zeger Cobbelgiers huys toe Medicyn, nu Don Pedro
 „ aan de Nieuwſtrate aldaer, ende daer toe Everts van Wiſſchels huys was,
 „ Jonk^r. Wynand Maſſchereel Wed. huys, M^r. Peter Wolfgancx huys, tot
 „ Wynants van Buyten huys toe, de Gaſthuysſtrate, Molenſtrate, 't Gaſt-
 „ huys eynde, en de Doelſtrate tot der Haenberchs huys toe aan de Weſtzy-
 „ de, ende tot Anthonis Godertſz Sprenkels huys toe aan de Ooſtzyde.

En alzo men beducht was, dat de borgeren en inwoonders, die met hunne huysen allen huysraed, en gereedſte middelen verloren hadden, gebreck zouden lyden, zoo is, in alle haeft, broodt en bier van Dordrecht ontboden, en te ſcheep aangevoert.

In zekeren Vrydom van den Geervlietſen Tol, van 't jaar 1552, word van den gemelden Brandt dus gewaagt: „ Mits den grooten Brandt, daer mede
 „ de Stadt in Julio 1534, meest al verbrant was, ten eynde dat men de bor-
 „ geren by malkanderen zoude houden, en oock op dat de Stadt weder opge-
 „ timmert zoude werden, heeft Keyzer Karel aan die van Breda vrydom ver-
 „ gunt van den Tol van Geervliet voor den tyt van agtien jaaren.” In een
 „ andere Vrydom, van 't jaar 1562, ſtaat aldus: „ Die van Breda hebben a^o
 „ 1534 een onverwinnelyke defolatie geleden by den ſubiten Brandt, waer
 „ door meer dan drie vierden van de huysen van de Stadt met alle hare ſub-
 „ ſtantien afbranden, en zedert door de langduurige ſiekte van Pest enz.

Op den vyf en twintigsten van Oogstmaandt 1540, kwam Keyzer Karel de V., naa dat hy zyne Landen van Hollandt en Zeelandt hadt bezichtig, te Breda, alwaar hy van Reynier Prins van Oranjen, op 't Kasteel gehuysveſt, en twee dagen zeer heerlyck onthaelt wierdt.

In 't jaar 1542, hadt zich Meerten van Rossfum, verzelt van de Heeren van Longueval en van Welle; met een leger van vyftien duysent mannen, vyandlyck te Oosterwyck, Tilborg, en Gilze nedergeslagen, en verbrande het Dorp Alphen: En als men vreefde, dat hy het op Breda gemunt hadt, liet Reynier, Prins van Oranjen, all' 't Krygsvolck, uyt zyne Landvoogdye van Hollandt, lichten en te Breda by een brengen. In de Stads Schriften vindt men genoemt de Kapiteynen Lubert Turck en Struys met hunne Voetknechten, en tien Vaandelen onder den Oversten Burmannia. Prins Reynier bemerkende, dat de Vyanden een aanflag op Antwerpen hadden, toog met 't gemelde Krygsvolck, waar by hen zyne Leenmannen en veele jonge Gezellen gevoegt hadden, met alle spoed derwaerts, sterk zynde omtrent drie duysent mannen te voet, en vierhondert te paert. Meerten van Rossfum middelerwyl 't Kasteel van Hoogstraten vermeestert hebbende, sloeg aldaer zyn leger neder, en van den Optocht des Prinssen van Oranjen kondschap bekommende, is hy denzelven op den weg voorgekomen, en heeft te Brasschaet, op de volgende wyze, een hinderlaag gelegd. Hy liet zyn Voetvolck achter de heggen op de ackers nederleggen, de Ruyterye stelde hy bedeckt achter een Kasteel, en deed vierhondert zwarte Deensche Ruyters hen, buyten de heyningen op de heyde, vertoonen. De Prins viel met zyn Voetvolck aanstonts op die Ruyters aan, welke langs de Brasschaetsche straet binnenwaerts in 't landt te rug wycgende, door den Prins met de zynen tot in de Hoeven vervolgt wierden: waar op de Vyanden, in de hinderlaag leggende, schielyck opstoven, de aanvallers van alle kanten omringden, en ze teenemael overhoop smeten. Men reket, dat 'er omtrent een duysent Voetknechten gesneuvelt, en twee duysent gevangen zyn. De Prins is het met 't meerendeel der Ruyterye binnen Antwerpen ontkomen. Deze nederlaag geschiede op St. Jacobs dag.

Willem de I., Prins van Oranjen, wierdt op den negen en twintigsten van Lentemaandt 1552, als Heer der Stadt en Lande van Breda, gehuldigt, van welke plegtigheid het volgende in de Stads Registers aangetekent is.

„ Myn geneden Heer, Heer Willem Prince van Auraingien, Grave tot
 „ Nassou, Heer tot Breda, is binnen der Stadt van Breda gehult op den dinxdag
 „ den xxix in Meert anno xv^c lij, Ludix style. Ende de Onderzaten in groten
 „ getale verfaamt synde hebben syn Geneden yerst huldt en eedt gedaan, soo
 „ als Heer Jacop Tseraerts, Ridder, Droffaert der Stadt en 's Lants van Breda
 „ dien den Onderfaten gestaeft heeft in 't cort. Ende dairna is Myn Heer den
 „ Prince van Auraingien door den Droffaert voirfz: voorgelesen den eedt in
 „ forma, soo die staet beschreven, *mutando primam personam in tertiam*, te weten,
 „ Myn genaden Heer den Prince van Auraingien gelooft en sweert, dat
 „ syn Genade alle poorteren en Ingefetenen &c. Ende myn Genade Heer
 „ voirfz. heeft soe den eedt gedaan. Present aldaer oock Myn Heer van Elde-
 „ ren; J. Corput Borgem^r, Aerts, Buysen, Ghoris, Lier, Wouwer, Vier-
 „ linck Schepenen, ende veel andere luyden, dienaren, Poorteren en ingefe-
 „ tenen van de Stadt, en veele Gecommitteerden van de dorpen. Ende is
 „ geboort met den slach van elff uren op ten middach. Op de selve tyt was
 „ myn genad: Vrouwe de Princeffe ende hare Vrouw Moeder met honne Sta-
 „ te oock op ter Stadthuys. Oick was de Heer van Champaign by myn
 „ Genad: Heere.

Alle deze hooge Perzoonen en meer anderen wierden door den Magistraet des middags op 't Stadhuys, aan negen byzondere Tafelen zeer prachtig onthaelt. Voor 't Stadhuys wierdt groote viering gedaan, en onder andere hadt men aldaer een schoone vercierde Zuyl geplaatst, waar uyt witte en roode wyn sprong. Ter gelegentheid dezer huldiging wierden van wegen de Stadt en 't Landt van Breda, aan den Prins, twintig duysent gulden geschoncken, in welke gift de Stadt een derde droeg.

Op den twaalfden van Louwmaandt van 't gemelde jaar, zyn door een zwaren Stormwindt uyt 't Noordwesten, alle de Polders, tusschen Antwerpen en Bergen op zoom, ingebroken, en stont de Vloedt, binnen Breda, op de groote Marekt tot aan den Bornput, en rondom het Kerkhof.

Naa dat Keyzer Karel de V., op den vyf en twintigsten van Wynmaandt 1555, de regeering zyner Landen aan zynen zoon Philips, met groote plegtigheid

Officiael
Boeck.
Lit. A.

Proeven
n. 74. 75.

Print:
Hout:
l. 13. c. 2.

tigheid, te Brussel, hadt afgeftaen, zoo wierdt dezelve in alle de Brabantfche Steden, als Hertog van Brabant gehuldigt. Onder andere kwam hy, den twee en twintigften van Herftmaandt 1556, te Breda, en ontving aldaar op 't Stadhuys, met veel pracht en ftatie, den gewoonen eedt van hulde en trouw. Ten aanzien dezer inhuldiging verkreeg Koning Philips van de Brabantfche Steden, tot een gefchenck, Agt en festig duyzent gulden, boven en behalven de aanmerckelycke giften, door de byzondere Steden aan hem gedaan.

In den beginne van 't jaar 1566, wanneer de Koning van Spanjen de harde beveelen omtrent den Hervormden Godsdienst, de invoering der Inquifitie, met het aannemen der nieuwe Biffchoppen en de inzettingen der hooge Kerkvergadering van Trenten, op 't alderftrengfte deed uytvoeren, en deswegen veele belyders van den Hervormden Godsdienst ten viere gedoemt wierden; Zoo is te Breda, door toedoen van Lodewyk Graef van Nassau, en van Philip van Marnix, Heer van St. Aldegonde, de eerste byeenkomst gehouden van omtrent vierhondert misnoegde Edelen, alwaar de eerste hant gelegd wierdt aan 't Verbondt, uyt kracht van 't welke vervolgens, op den vyfden van Grasmaandt van 't zelfde jaar, door de gemelde Edelen, het alom beruchte Smeekfchrift, aan de Hertoginne van Parma, Landvoogdesse der Nederlanden, in haar Hof te Brussel, is overgegeven.

Den twee en twintigften van Oogftmaandt 1566, geschiede te Breda de Beeldstormerye, die twee dagen, en twee nachten aldaer met veel hevigheid en wanorder gepleegt wierdt. En vermits, door de groote drift van 't Volck, de Overheden niet in staet waren, om die onbehoorlykheden en geweldenaarjen te weeren, en men egter bezorgt was, om allen ophoop en beroerte langs de straten voor te komen, en de Vrede en eendracht tusschen de borgeren en inwoonders te bewaren, zoo wierdt by den Magiftraet, met de Raedsluyden des Prinssen van Oranjen besloten, dat men van wegen den Prins, op Stads kosten, zoude in dienst nemen vyftig perzoonen, die de Officieren der Justitie, binnen de Stadt, zouden bystaan, om recht en gerechtigheid te handhaven in alle borgerlycke en halsstraffelycke zaecken, en alle geweld daar tegen te ftuyten: Maar aangaande den Godsdienst, dat men een iegelyk by den zynen zoude laten. Dienvolgende heeft Govert van Haefrecht, Heer van Druynen, Schoutet van Breda, de gemelde knechten, zoo te 's Hertogenbosch, in de Langestraet, als elders, aangenomen, welke, geduurende die onlusten, eenigentyd gedient hebben.

*Resol. der
Stadt Erg-
da.*

Daar naa is Prins Willem, voorziende het nakende onweder, op den elfden van Grasmaandt 1567, van Breda naar Duytslandt verrocken, tot groote droefheid zynen Onderzaten: Naa wiens vertreck de Heer van Schouwenborg de Stadt Breda, voor den Koning van Spanjen, in 't bezit nam, en door den Magiftraet de volgende Afkondiging deed doen.

„ Men doet kundigen van wegen myne Gen: Heer den Prince van Oran-
„ gien en deze Stadt Breda, eenen ygelycken, dat alle Vagebonden, Ballin-
„ gen, Ministers, Predikanten van quade Secten, Apostaten, en dyergelycke
„ perfoonen den Gemeynthen hynderlick wesende, die hoofden ende Au-
„ theurs van der brekinge van de Beelden, Altaren en Kercken, oyck de hand-
„ dadige, metgaders de gene die hen hebben laten inneschryven, en in het
„ velt wapenen tegens zyne Maj^c hebben gedragen of genomen, hen begeven
„ hebbende in dyenft buyten Steden van eenige Heeren der Co: Maj^c contra-
„ rie wesende en contrarierende de Placaten van wegen zyne Maj^c gepubli-
„ ceert, hen vertrecken tusschen nu en donderdag naestkomende ten xij uren
„ voor noene uyt deser Stadt en Lande, op te pene van metter coirden en gal-
„ ge gestraft te worden. Aldus gepubliceert Martis xiiij May xv^c lxvij, present
„ Schoutet, Wouwer, Broek, Montens, Wyfvliet.,

Waar op de langdurige inlantfche Oorlog gevolgt is, die geene Stadt der Nederlanden zoodanig getroffen en gefmert heeft, als de Stadt Breda, gelyck uyt het volgende verhaal blycken zal.

Den twintigften van Sprockelmaandt 1568, is Pieter van Quaderebbe, Heer van Berchem, Meyer van Loven, te Breda gekomen als Stadvoogd, en als Afgevaardigde des Konings van Spanjen, om de Stadt en 't Landt van Breda

*Resol. der
Stadt Breda.*

in beslag te nemen, die op den twaelfden van Zomermaandt den eedt van getrouwigheid ontving, naa dat, op den elfden van Bloeymaandt te vooren, aldaer in bezetting gelegd waren twee Benden Italiaensche Ruyteren van Camillo de Gonzaga Graef van Nivellaro, en van den Graef van St. Sigondo. Hy brantschatte de Stadt, die vervolgens eene goede somme gelts aan den Koning moest opbrengen. Hy beschreef mede de Dorpen der Baanderye, ten eynde zy genoegzaam volck zouden bezorgen, om aan de Wallen te werken, en dwong de Stadt aan ieder arbeyder anderhalven stuyver daags te betalen.

Op den sesden van Hooymaandt daar aanvolgende, kwam de Hertog van Alba zelf binnen Breda, verzelt door veele Grooten en Edellieden, om van de Stadt, in den naam des Konings, bezit te nemen, op wiens aankomst de groote klock geluyd, en van wegen de Stadt openbare vreugde bewyzen en vieringen gedaan wierden. Naa deszelfs vertreck wierden aldaer de Brieven van kwyttschelding afgekondigt van den volgenden inhoudt.

„ *Don FERNANDO ALVARES DE TOLEDO, Hertoge van ALBA, en Stadthouder, Gouverneur, en Capiteyn Guacl. &c.*

„ Lieve ende Beminde, Alsoe wy boven alle saken begheren ende zoucken
 „ alle goede middelen, om een eynde te maken van de Proceduyren opt feyt
 „ van den voirdeden turbelen, Ende dat men nochtans zonder quaet exempele
 „ ende consequentie nyet en can dissimuleren metten ghenen die van der Ligue
 „ en Confederatie van den Edelluyden geweest hebben, metten welken wy
 „ nochtans besien ende adviseren zullen te gebruycken van particuliere gracie
 „ ende pardon, zoo verre zy 't selve verdienen, en datter alsulcke concurrentie
 „ van redenen zyn, dewelke ons moveren moegen hun de voersz. gracie te
 „ verleenen, ende dat op de conditie hier naer verclaert. Versuecken wy
 „ u daeromme, ende nyetemin van wegen ons Heeren des Conincx ordineren,
 „ Dat gy terstont nae den ontfanck van desen, doet uytroepen ende
 „ publiceren alomme binnen de Stadt van Breda, daar men gewoinlyck is uyt-
 „ roepingen ende publicatien te doene, Dat alle de ghene die nyet en zyn ge-
 „ bannen, verlopen, oft latiteren, maar altyt syn jegenwoordich geweest
 „ ende althans jegenwoordich ende present syn, hen vindende belast ende
 „ beswaert van geweest te hebbene van den voersz. Geconfedereerden als on-
 „ dertekent hebbende zeker geschrift by hun genoemt het Compromis oft de
 „ Supplicatie geprefenteert den vyfften van April int jaar 1565, oft eenige
 „ andere rolle, billiet, oft dyergelycke, daer by zy hen getoocht ende ge-
 „ declareert hebben te wesen van de voersz. Aliantie ende Confederatie, zy
 „ gehouden worden hen te presenteren in persoone oft by Procureur voer ons,
 „ oft die van onsen rade daer toe gedeputeert binnen dertich dagen na de pu-
 „ blicatie van desen, om aldaer te verklaren ende lyden al 't gene dat in de-
 „ sen voorleden mach wesen, zonder yet daerinne te verswygen, met at-
 „ testatie gepasseert voer Commissarissen opt feyt van den turbelen aldaer oft
 „ in hun affwesen voer die Weth ter plaetse wesende, Doende oock genoeg-
 „ famelick blycken, dat zy onse Moeder der heyliger Kercken gereconci-
 „ lieert zyn, om dezelve reconciliatie gesien, van syne Majt. oock te moegen
 „ vercrygen gracie en pardon, op pene, indien zy binnen den selven tyde
 „ ende termyn nyet en verschynten oft compareren, en zullen ten gheenen tyde
 „ in gratie ontfangen worden, maer zal tegens hen in alle rigeur ende
 „ strangheyte van Justicie gehandelt ende geprocedeert worden, als weder-
 „ spanningen ende Vyanden van zyne voersz. Majt. ende zyne Landen. Ordonne-
 „ rende ende bevelende daer en boven die van der Weth om dezelve te laten
 „ uytroepen ende publiceren, dat de voersz. uytroepinge gedaan zynde, zy daar
 „ van behoerlycke Acte maken met declaratie van den dach, maent en jaar,
 „ dat de voersz. publicatie gedaen zal zyn geweest, ende dezelve ons over-
 „ zeynden in alder vliet, ende neerstigheyte, ende zoe haest 't zelve doenlyk
 „ werdt.

„ Lieve Beminde, onse Heere God wil u hebben in zyne heylige bewaringe.

„ Van

„ Van'ts Hertogenbossche den xxiiij Augusti a° 1568. (*Onder stont:*) Uytgelesen
 „ ende gepubliceert alhier tot Breda ter puyen af op ten Sondach den vyftten
 „ dach in September anno xv° lxxvij, present Keessel Stadhouder, Wouwer,
 „ Vloet, Borgemrs, Broeck, Montens, Wyfvliet, Joost Cornelissen Schepe-
 „ nen, by my, (*en was ondertekent:*) C. WERCK.

En dewyl de voorgemelde Brieven onder zoo veele bepalingen gegeven wa-
 ren, dat niemandt deswegen zeker was, zoo zyn veele borgeren en inwoon-
 deren, den Hervormden Godsdienst belydende, genootzaakt geweest de Stadt
 te verlaten, en elders veylige schuylplaetzen te zoeken. Zedert is de Stadt
 met zwaare bezettingen van Krygsvolck, zoo van de Benden te voet van den
 Graaf van Reulx, Liques, Julian Romero, Graaf Hannibal, Fugger en an-
 deren, als die te paard van Don Bernardin de Mendoza en Pedro de Taffis
 Spanjaerden, mitsgaders van Niklaas Vasta, en Jan George Massuca Albanoi-
 sen, overlast geweest, voornamentlyck, naa dat 't Volck des Prinsfen van
 Oranjen, op den laatsten van Oogstmaandt, de Stadt Geertruidenberg hadt
 ingenomen.

Peter van Quaderebbe, op den vyf en twintigsten van Zomermaandt 1570,
 in 't overgaen van Dordrecht, werwaerts hy als Stadvoogd verzonden was,
 van 's Prinsfen Krygsvolck gevangen zynde, die daarnaa te Buren in de gevan-
 genis stierf, wierdt Adriaen d'Estournel, Heer van St. Remy, van den Her-
 tog van Alba, tot Stadvoogd van Breda aangestelt. Geduurende wiens be-
 wind, die van Breda een aanslag smeedde, om de Niervaert by verrassing te
 vermeersteren, ten welken eynde zy, onder 't beleid van N: Blommert, eeni-
 ge schepen nytrusteden, om ze in dien tocht te gebruycken. Deze schepen
 stonden op stapel en wierden gebouwt op 't Nonnenveldt, doch waren zoo
 groot gemaekt, dat zy onder de Ginnekensbrug niet konden doorvaar-
 en; Waarom dien tocht agterbleef, en men daar van spotswyze dit Liedek-
 en zong:

*Hebt dy niet op de Klundert geweest
 Mette Bredasche Vloete,
 Ic hebber geweest ic en com er niet meer,
 Ic wierd bynaa doorschoten.*

In 't jaar 1575, is er binnen Breda gehandelt wegens den Vrede tusschen den
 Koning van Spanjen, en de Staten van Hollandt, Zeelandt en andere Bondge-
 nooten. De Heer van St Aldegonde hadt met den Heer van Noircarmes
 reeds in Lentemaandt 1574, en vervolgens de Heer van Champigny met Ka-
 rel Boyfot Landtvoogd van Zeelandt, in Zomermaandt daaraanvolgende, ver-
 scheyde onderhandelingen deswegen gehouden. Waar door eyndelyk wierdt
 te wege gebracht, dat de Groot Kommandeur van Kastilien te rade wierdt
 Dr Elbert Leoninus, onder vry geleyde, naar Hollandt te zenden, Welke, op
 den agtienden van Wintermaandt te Delft aankwam, en met den Prins van
 Oranjen, en de Afgezonden der Staten beraamde den Vredehandel te Breda
 voort te zetten. Ten dien eynde wierden derwaerts, van wegen Keyzer Maxi-
 miliaen, als Middelaars, gezonden de Graven Gunter van Swartzenburg, en
 Philip van Hohenlo, de eerste gehuud met de Suster, en de ander met de doch-
 ter van Willem Prins van Oranjen, Van wegen den Groot Kommandeur van
 Kastilien, in den naam des Konings van Spanjen, verschenen aldaar N. de
 Lannoy, Graaf van La Roche, de Heer van Raffegem, Stadvoogd van Ryf-
 fel, M^r. Arnout Sasbout, Kancelier van Gelderlandt, M^r. Karel Suys, Voorzitter
 van 't Hof van Hollandt, nu de Spaansche zyde houdende, en Dr Elbert Leoni-
 nus; En van wegen de Staten van Hollandt, Zeelandt en verdere Bondgenoo-
 ten kwamen aldaer Arent van Dorp, Karel Boyfot, Landvoogd van Zeelandt,
 Philip van Marnix Heer van St Aldegonde, Willem van Zuylen van Nyevelt
 Schout van Dordrecht, Jacob van der Does, Jan Junius de Jonge, Stadvoogd
 van Veere, M^r. Adriaen van der Myle, en M^r. Paulus Buys Voorfpraak van Hol-
 landt. Deze vergaderden voor de eerste mael te Breda op 't Stadhuys, den
 tweeden van Lentemaandt 1575. Wanneer van de zyde des Prinsfen en der Staten
 deze drie punten voornamentlyck aangedrongen wierden: 1. Het vertreck van 't
 Spaansch

*Em. van
 Meteren
 Nederl.
 Historie
 5. Boek.*

Spaansch en ander vreemd Krygsvolck uyt de Nederlanden; 2. Het intrecken der strenge bevelen tegen den Hervormden Godsdienst; 3. Het beroepen en vergaderen der Algemeene Staten. De Spaanschen toonden uytterlyck groote genegenheid tot den Vrede, doch zochten alleen tyd te winnen, en brachten tendien eynde verscheyde uytvluchten voor den dag, die telkens by die van Hollandt bondig wederlegt wierden: zoo dat de Graven van Swartzenburg en Hohenlo bemerkende, dat er, niettegenstaande allen hunnen aangewenden arbejd, niets gevordert wierdt, besloten van daer te vertrecken; Ten welcken eynde zy, op den sesden van Grasmaandt, in de Zamenkomst, van de overige Afgezanten afscheid namen, onder ernstige betuygingen van hun leedwezen, dat zy, door de bemiddeling des Keyzers, tot herstelling der ruste in de Nederlanden, niet 't minste hadden kunnen toebrenghen. Naa het vertreck dezer Gezanten zyn er nog eenige weynige byeenkomsten in de volgende maanden gehouden, doch zonder eenig gevolg. Waer naa men dien Vredehandel, in Hooymaandt 1575, vruchteloos te Breda zag afloopen.

Naa 't overlyden des Heeren van St. Remy, is Francisco Verdugo, by last-brief van den vierden van Louwmaandt 1577, tot Stadvoogd van Breda aangestelt; Die in de volgende maandt, met de Spaansche Benden, naer Maeftricht, en vorders uyt den Lande vertroocken is, uyt kracht van het eeuwig Edict gesloten te Marche en Famine; op den twaalfden van Sprockelmaandt 1577.

Niettegenstaende 't vertreck van 't Spaansche Krygsvolk, bleef de Stadt nog belast met drie Vaandelen Duytsche Voetknechten, onder 't gezag van Hans Jacob van Castel, Oversten Luytenant van den Baron van Fronsberg, die met drie andere Vaandelen van zyne onderhorige Bende, uyt Antwerpen verlopen, in 't Dorp de Hage gekomen zynde, van de Stadt tweehondert gulden ontving, om van daar, en vorders uyt de Baanderye te vertrecken: Dan des niettegenstaende is hy met zyn Volck, op den elfden van Oogstmaandt 1577, binnen Breda geruckt, en heeft zich by de drie andere Vaandelen gevoegt

*Resolut. der
Stadt Bre-
da.*

Deze drie laatste hebben, op den vyftienden der gemelde maandt, de wapenen opgenomen, en zyn met vliegende Vaandelen en een groot gedruys, voor 't Kasteel getogen, eysschende van hunnen Oversten Fronsberg, in 't bywezen van den Droffaert en eenigen uyt den Magistraet, dat aan hen gelycke zoldye van duyzent Kroonen, voor tien dagen, zoude werden verstreckt, als men voor den middag aan de drie andere Vaandelen hadt gegeven, of dreygende anderziints in de huysen en den kost der Borgeren te zullen vallen.

Niettegenstaende verscheyde minnelycke Vertoogen daar tegen by den Oversten gedaan, bleven de Krygsknechten echter in hunnen eyfch volharden, hoewel zy twee dagen te voren van Stadswegen Vyfhondert Kroonen hadden ontfangen: Weshalven de Magistraet genootzaekt wierdt die knechten verlof te vragen, om op 't Stadhuys te mogen gaan. 't Gene hen toegestaen zynde, zoo wierden alle de Leden van den Magistraet, de Raedsluyden des Prinsen van Oranjen, en de Tienraaden op 't Stadhuys geroepen, terwyl de deur der Raadkamer, geduurende de Vergadering, met gewapent Volck wierdt bezet gehouden. En naa lange onderhandelingen, is men ten laaften overeengekomen, dat aan de drie gemelde Vaandelen, den volgenden dag voor den middag, een leening van agt dagen zoude getelt worden, om aldus de zoldye der ses Vaandelen op een gelycken voet te brengen; Waarna de gemelde Heeren eerst omtrent elf uren in den nacht, door de Krygsknechten losgelaten zyn. Zedert dien dag tot den uyttocht dier Vaandelen, hebben die van de Stadt de bestemde leening van een duyzent, negenhondert, ses en vyftig gulden moeten uytreycken van tien tot tien dagen.

Deze gemeene Krygsknechten hebben, op den twintigsten daer aanvolgende, den Droffaert Jonk^r. Jan van Berchem, met geweld, uyt zyn huys gehaelt, willende, dat de Borgeren aan de Wallen zouden werken. Zy dreygden oock den Borgemeester Jan Cheeus, dat zy hem en den Magistraet, ten ware tot 't wercken bevel gegeven wierdt, zouden dootslaen. Waerom men genootzaekt was de volgende Verkondiging met de belle te laten doen:

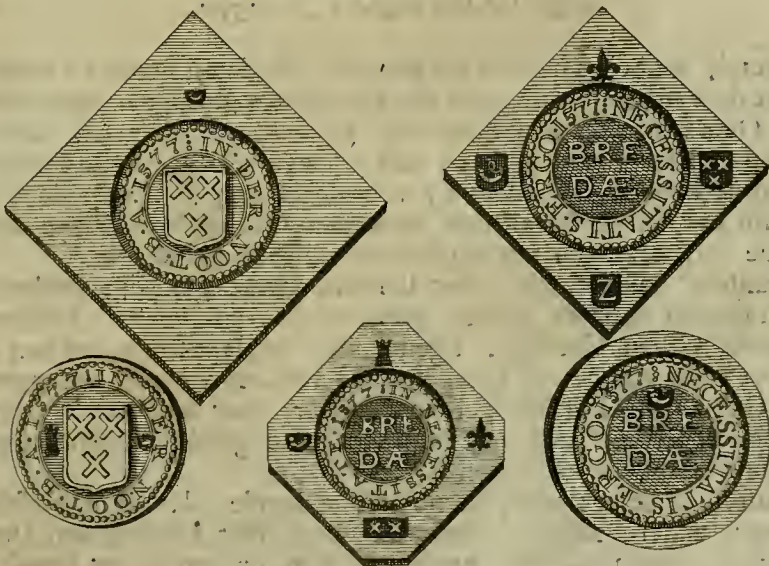
„ Men

„ Men adverteert van wegen en ten bevele van den Coronel Frensborgh en
 „ van de gemeyne Knechten van zyn Regiment alhier in guarnisoen leggende,
 „ dat een iegelijk borger en ingezeten deser Stad huyshoudende, gehouden sal
 „ syn terstont na de publicatie deses eenes Mans of Vrouwspersoon uyt te
 „ doen, om aan de Wallen te werken, en sullen versamen op het Nonnen-
 „ veldt.

De Overste Fronsberg hadt daar doen byvoegen en verkondigen, dat by al-
 dien de borgers niet aanstonts aan 't werck toegen, de Krygsknechten hen daer
 toe zouden dwingen.

Omtrent dezen tyd heeft de Graef van Hohenlo de Stadt Breda begonnen
 in te sluyten; hy hadt alleen de wegen naer de Stadt opgegraven, en was met
 zyn Volck, van buyten, niet stercker in getal, dan die van binnen, maar
 maakte des nachts een groot gedruys met heen en weer te trekken, om den
 Vyandt te misleyden.

De Stadt dus ingesloten zynde, waren de borgeren genootzaekt, om de ge-
 melde leeningen aan 't Krygsvolck te voldoen, hun zilverwerck in de munt
 te brengen, waar van, op 't bevel van den Magistraet, by de Goudsmeden,
 tusschen de vyf en ses duysent gulden aan vierkante zilvere Stucken gellagen
 zyn, die voor een en twee gulden wierden uytgegeven. Boven dien wierden
 er nog by de vyf duysent gulden aan tinne penningen gellagen, die voor drie
 en vier stuivers gangbaar waren. Deze Noodmunten, waar van er tans zeer
 weynige gevonden worden, hadden de volgende verbeelding.

I. Het eerste Stuck is vierkant, heeft in 't midden het Wapenschild der
 Stadt, en omhoog een ander ingestempelt; zynde dat van Oranjen; tot een
 teken dat door des Prinsen last de inwisseling en vergoeding geschiet is. Het
 Omschrift verder is dusdanig:

Van Loos
 Nederl.
 Hist. Penn.
 I Deel
 Bl. 237.

IN DER NOOT. BREDA. ANNO 1577.

II. Het tweede Stuck, dat van zilver en voor twee gulden gangbaar ge-
 weest is, als uyt de ondergestelde Z blyckt, heeft omhoog eene Lelie, in den
 rechter hoeck het Wapenschild van Oranjen, en in den flinker dat van Breda,
 wiens naam oock in het midden, en binnen dit Omschrift staat:

NECESSITATIS ERGO. 1577.

Dat is:

NOODSHALVE. 1577.

T

III. Het

III. Het derde en kleinste is van lood, en heeft in 't midden het Wapen van Breda, ter linker dat van Oranjen, en ter rechter zyde een Burgje gestempelt, binnen dit Omschrift:

IN DER NOOD. BREDÆ. ANNO 1577.

IV. Het vierde is mede van zilver, en voor eenen gulden gangbaar geweest, als blyckt uyt de twee ondergestelde talduyden letteren XX, en in den rechter hoeck staat het Wapenschild van Oranjen, in den bovensten een Burgje, en in den linker eene Lelie; verder leeft men tot Op-en Omschrift:

IN NECESSITATE BREDÆ. 1577.

Dat is:

IN DEN NOOD VAN BREDÆ. 1577.

V. Het laatste, dat van lood en rond is, heeft in 't midden den naam der Stadt, en daar boven het Wapenschildtje van Oranjen gestempelt; binnen het Omschrift dezer woorden:

NECESSITATIS ERGO. 1577.

Dat is:

NOODSHALVE. 1577.

Geduurende het beleg hebben de gemeene Zoldaten hunnen Oversten Fronberg, met de verdere Kapiteynen op 't Stadhuys gevangen gehouden, en daar naa den Oversten met den Heer van Kinlick een geheelen nacht aan den bornput op de Markt met ketenen vast gemaakt, begeerende Spitsrecht over hen gedaan te hebben, doordien zy voorgaven van hen trouwloos gehandelt te zyn: En om dat de Magistraet deswegen niet op 't Stadhuys kon komen, wierden de vergaderingen ten huys des Droffaerts gehouden.

Een Fransche zoldaat zyn bloot lichaem zwart gemaakt hebbende, is by nacht van buyten door de Vesten gefwommen, en den wal beklommen hebbende, heeft hy een Vaendel, 't gene aldaer geplant stont, en van den schiltwacht, uyt vrees dat het de Duyvel was, verlaten wierdt, weggenomen, en aan den Graef van Hohenlo gebracht, waar voor hy, naa 't overgaen der Stadt, door den Magistraet, met een vierkante goude Noodmunt ter waarde van Negen gulden, beschoncken is.

Ten laasten de Belegeraers, vernomen hebbende, dat de Duytschers eenen Kwakzalver, andere zeggen eenen Hopman, met brieven aan Don Jan van Oostenryck gezonden hadden, hebben zy dien, op zyn te rug komst, waargenomen, en als zy hem wel onthaelt en droncken gemaakt hadden, hebben zy zyne doofen en zalfbussen wel doorzocht, waarin een verborge brief van Don Jan wierdt gevonden; waarby hy de Duytsche knechten groote beloften deed, om de belegering tot 't uyterste te houden: In plaats van welcken brief zy eenen anderen, zeer konstig in de ondertekening en 't zegel naagebootst, gestoken hebben van den volgenden inhoud: „ Dat hy hen bedankte voor hunne trouw en dapperheid, en dat hy hen in al te groote weerde hield, om hen te Breda in gevaar te laten, en daerom beval, dat zy, zonder dralen, de Stadt opgevende by hem zouden komen om hunnen achterstel te ontfangen. De Kwakzalver, wacker geworden zynde en zich alleen bevindende, is in stilte doorgesloopen en binnen de Stadt gekomen. De Krygsknechten by trommelslag op de groote Markt vergadert zynde hebben den verdierden brief gelesen, en dien geloofst; Waer naa zy in onderhandeling met den Graef van Hohenlo zyn getreden, en naa eenige voorbedingen, hebben zy de Stadt, met hunnen Oversten, op den vierden van Wynmaandt 1577. in deszelfs handen overgegeven. Naa de overgave wierdt Jonkr. Coenen, met zyne Bende, op 't Kasteel in bezetting gelegd. Geduurende dit beleg zyn de meeste huysen op den Fellen Oort afgebrant.

Naa

Naa dat de Duytsche Zoldaten uyt de Stadt getrocken waren, bleven eenigen van hen te Terheyden en Teteringe leggen, tot last en verdriet der Ingezetenen, waerom de Droffaert Heer Jan van Berchem, met het Vaendel jonge Gezellen derwaerts trock, en hen van daer verjoeg, brengende eenige gevangenen, en daar onder den Luytenant Blomt, binnen Breda.

Op den vier en twintigsten van Louwmaandt 1580, wierdt Prins Willem de I, naa zyn te rugkomst uyt Duytslandt, met den Aertshertog Matthias van Antwerpen komende, te Breda met alle bedenckelycke vreugde tekenen en vieringen inghaelt. De Prins huysveste den Aertshertog op het Donjon, en onthaelde hem, geduurende den tyd van ses weecken, met de uysterste pracht. Onderwyl wierdt de Prins, met den Aertshertog, de Marckgraven van Havré en Bergen op zoom, en verscheyde andere Edellieden, op den vyf en twintigsten van Sprockelmaandt, door den Magistraet, met een heerlyck feest en avondmaelyd, op 't Stadhuys, onthaelt. Waar naa de Aertshertog, over Bergen, naer Antwerpen, te rug keerde.

Naa 't overgaen der Stadt Breda, en 't vertreck der Duytsche Krygsknechten, hebben de borgeren weynig tyd gehadt, om onder 't gebiedt van hunnen rechtgeboren Heer den adem te scheppen; Want op den agt en twintigsten van Zomermaandt 1581, is de Stadt, door het Kasteel, by de Spaenschen met geweld en verrassing ingenomen, welk geval zich op volgende wyze heeft toegedragen.

In 't begin van Zomermaandt 1581, hadt de Overste La Garde de bezetting uyt de Stadt Breda gelicht, om de kleyne steden en versterckte huysen daar omtrent gelegen, te vermeersteren, latende alleen in de Stadt de helft der Bende Voetknechten van Jonk^r. Floris van Brederode en eenige weynige Krygsknechten op het Kasteel leggen. Klaude van Barlaimont Heer van Haultepenne, daar van kondschap bekomen hebbende door Karel van Gaveren Heer van Fresin, die wegens verbode verstandhouding met den vyandt in 't Kasteel van Breda gevangen gehouden wierdt, deed aanstonts door den Oversten Maarten Schenk te Eyndhoven veel volcks by een vergaderen, onder voorgeven van daar mede Geertruidenberg, Heusden, en andere byleggende Plaetzen te willen overvallen. La Garde zulks vernemende sloeg zich met zyn volck neder tusschen Turnhout en Hoogstraten: Haultepenne daar en tegen legerde zich by Hilvarenbeeck, van waar hy, den zeven en twintigsten des avonds, seer stil opbrack, en des morgens omtrent twee uren, met zyne benden, voor 't Kasteel van Breda aankwam.

Ick vind uyt den mont der Weduwe Maubus, doenmaels Kasteleinsche van 't Kasteel, aangetekent; dat dien nacht aldaar in bezetting lagen vyf en dertig soldaten, onder 't bevel van den Kapiteyn Barvoets, van welke twee, d'een genaamt Baléfre een Luykse Overloper, en de ander een zoetelaer, met den vyandt gemeenschap hielden. Baléfre was dagelyks in de keuken met de bedienden van den gevangen Heer van Fresin, en wierdt van hen, om geen vermoeden te geven, voor een dief, struyckrover en deugeniet gescholden. Dien nacht, als 't Kasteel verrast wierdt, stont hy drie uren agter een op schiltwacht, en als een ander Krygsknecht kwam om hem af te lossen te zelve tyd, als de Vyand bezig was de Vesten te beklimmen, wist hy dien, onder verscheyde voorgevingen, te rug te zenden, zeggende, Ick zal voor u nog wat schilderen, naderhant kond gy het voor my doen. Op die wyze is de Vyand, zonder gerucht te maken, langs de gracht, die wegens eenige verbeteringen aan de Vestingwercken droog gemaakt was, op de Wallen geklommen, jaagende de bezetting, die meerendeels beschonken was door 't drincken van een ton bier, hen van wegen den Heer van Fresin gegeven, van daar te rug naar 't binnen Kasteel. Twee en twintig soldaten, de overige of gedoodt of gevangen zynde, verweerden zich aldaar nog eenigen tyd, maeren derdemaal van de Spaenschen opgeeyfcht zynde, gaven zy hen over, op 't aanraden des gemelden Heeren van Fresin, onder beding van hunne wapenen te behouden, die hen echter naderhant zyn afgenomen. De Kasteleinsche wierdt insgelycks, tegen 't gegeven woordt, geplondert en van alle haere goederen berooft.

Godevaert Montens, Binnenborgemeester of President der Stadt Breda,

een braaf en wacker Man, kennis bekomen hebbende, dat 't Kasteel door de Spaanschen veroverd was, ging aanstonts, verzelt van den Wachtmeester Wierick van den Biefstraten, naar de Wallen, deed die door de borgeren alom bezetten, en toog met een gedeelte derzelve naar 't Kasteel, om de Vyanden te beletten van daar in de Stadt te dringen. Aldaar gekomen zynde liet hy op 't Pleyne tegen 't Kasteel een affnyding maeken, het Kaatspel en de daar by staande huizingen wierden vol Volks gelegd; Omtrent 't huys van Brecht in de Cingelstraet wierdt een tweede verschantzing opgeworpen, en op de groote Kerk en Toren eenig Volck, met dubbele haaken, geplaatst, om was 't mogelyck, door een sterken tegenweer de Vyanden zoo lang op te houden, tot dat de Overste La Garde, kennis van 't overrompelen van 't Kasteel bekomen hebbende, met zyne Benden, tot ontzet der Stadt, spoedig zoude konnen aanrucken.

De Heer van Haultepenne meester van 't Kasteel zynde kwam terstont langs de poort in de Stadt vallen; doch wierdt door den dapperen tegenstant der Borgeren, ondersteunt door een gedeelte van 't Vaandel voetknechten van Jonckr. Floris van Brederode, onder 't beleid van den Vaandrig Dorp, die aldaer oock gekwetst wierdt, genootzaakt met groot verlies af te wycken. Aan dien kant gestuyt zynde nam hy voor, om langs de Valbrug in 't Valckenberg te dringen, en van daar de Stadt aan te tasten. De Borgeren hadden voor die brug in aller yl eene affnyding opgeworpen, waarin zy zich dapper verweerden; maar door de groote macht der Vyanden overmant zynde, waren zy genootzaakt te rug te deinsen. Het Vaandel jonge Gezellen, onder den Kapiteyn Hendrick Feckens, die aldaer doot bleef, hield nog een korten tyd den Vyand met schermutselen op, maar was eyndelyck genootzaakt dien post mede te verlaten. De Vyand dus meer en meer doordringende maekte zich meester van 't Kaatspel, de Stallingen van den Heer, en de daar by staande huysen, en stack terstont de Stallingen in brand: Doch niettegenstaande door de opgaande vlamme eerst wat schrick veroorzaekt wierdt, hield de bende Jonge Gezellen echter aldaer wederom stant, en belette den Vyand verder voort te gaan.

Haultepenne in deze aanvallen veel volck verliedende, en beducht zynde, dat de benden onder den Oversten La Garde reeds in de Stadt gekomen waren, nam in beraad om in 't Kasteel te rug te trekken: Maar de Overste Maarten Schenck hield zulks tegen, en zyne benden een hart in 't lyf sprekende, viel met groot geweld uyt 't Kaatspel in de Stadt. De Borgeren van alle kanten door versch volck aangetast wordende, konden niet langer tegenstaan, maar waren gedwongen de Stadt dieper in te trekken, en verschansten zich in 't begin van de St. Anne straat aan de Veemarkt, in de St. Jans of Vesterstraet, en aan de Halstraet, alwaar 't zwaarste gevecht voorviel, en veele vyanden gedoodt wierden. De Borgeren, zoo wel die van den Roomschen als van den Hervormden Godsdienst, kweeten zich moedig, Vrouwen en Kinderen ontzagen zich niet alles aan te brengen, dat tot de Verschantzingen nodig was: Jaa de Geestelycken zelf toonden hunnen yver met een ygelyk tot 't waarnemen van zynen plicht, aan te moedigen.

De Vyanden in de binnen Stadt door de Borgeren te rug gedreven zynde keerden weder naar 't Valckenberg, en van tyd te tyd sterker wordende, deden zy de Borgeren, die zich aldaer weder geposteert hadden, al vechtende te rug deinsen: Waar naa zy zich over den wal naar de Gasthuyspoort begaven, en die, naa een korten tegenstant, vermeersterden, langs welke zy aanstonts hunne Ruyterye binnen de Stadt brachten. De Burgemeester Montens hier van verwittigt wordende, trock ten spoedigsten derwaerts, om, was 't mogelyck, de poort en brug nog tydig te bezetten, maar de Vyand was alreeds zoo sterk binnen de Stadt gekomen, dat hy, nog de Wagtmeester van den Biefstraten, met hun onderhorig Volck, die konden tegenhouden, zoo dat zy teenemael wierden overhoop gesmeten, en veele borgeren aldaer gedoodt. De Wachtmeester ontkwam het door de Vesten; de Burgemeester wierdt zwaar gewondt, en van twee Albanoische knechten gevangen genomen, maar door hen, op hoop van grooter buyt, weder verlaten zynde, begaf hy zich naar de Haegdyckse poort, werwaerts de Luytenant der Jonge

ge Gezellen, een Vaandrig van de Borgerye, en de Opziender der Veffingwercken mede geweken waren. Zy bolwerkten hen aldaar, zoo veel als de tyds gelegenheid hen toeliet, alleen maar in hoop, om 't Krygsvolck onder den Overften La Garde aldaer te mogen afwachten, aan wien ten dien eynde verfcheyde booden afgezonden waren; Doch de Vyand merckende, dat die poort door de Borgeren nog gehouden wierdt, kwam met al zyn macht te paert, langs de Straten, en te voet langs de Wallen, derwaerts aanrucken, en dwong de Borgeren, naa een korten tegenweer, de vlucht te nemen en die poort te verlaten.

Als nu Haultepenne van alle de poorten meester was, en die met veel Krygsvolck hadt doen bezetten, keerde hy weder naar de groote Markt, alwaar 't Stadhuys, de Kerk en de Toren van de Borgeren nog ingehouden wierden, welke van daar zeer fterk fchoten, en veele Spanjaerden deden sneuvelen. Hy tafte die met veel geweld aan, en naa een wackeren tegenftant, wierd er eyndelyck van Verdrag gefproken, 't gene op de fchoone beloften van Haultepenne oock getroffen, doch aanftonts trouwloos verbroken wierdt.

De Stadt aldus, naa eene wackere verdediging van omtrent tien uren, vermeeftert zynde, wierdt tegen 't gegeven woordt, aan de Soldaten ten roof gegeven, en met de uyerfte razernye en wreedheid geplondert. Men fpaarde nog Vrouwen nog Kinderen, jongen nog ouden, Geestelycken nog Wereldlycken, alles wierdt in de eerfte woede op de straten en in de huysen dootgeflagen, en de overgeblevenen op en zwaar en ondraaglyck rantzoen gefelt. Onder andere vindt men meer dan tagtig duyzent Veertelen granen van allerley inlantfch gewas, die opgetekent en ten behoeven des Konings aangeflagen zyn.

Naa deze Woede, heden nog de Spaanfche of Haultepens Furie genaamt, wierden omtrent vyfhondert vier en tagtig gefneuvelden, daar onder drie Priesters, begraven, en zyn daar naa de meefte borgeren naar Oosterhout en elders metter woon vertrocken. Men vindt zelf in een Vertoog, door den Magiftraat, in den jaare 1583, aan den Stadvoogd Camillo del Monte, tegen de onophoudelycke geweldenaryen der bezetting, gedaan, dat de Stadt doemaals zodanig ontvolkt was, dat er naeuwelyks vierhondert borgeren in waeren, waar van er nog dagelycks eenigen door gebreck en armoede ftierven.

Ondertuffchen wierden, op den vyf en twintigften van Louwmaandt 1582, van 't Stadhuys te Breda afgekondigt de volgende brieven van Pardon of Kwytfchelding door den Koning van Spanjen gegeven in Slachtmaandt 1581.

„ Philips by der gratien Gods Coninck van Caftillien, van Leon, van Arra-
 „ gon, van Navarre, van Napels, van Cicilien, van Maillorque, van Sar-
 „ deyne, van de eylanden Indien, en den vaffen landen der Zee Oceane, Erts-
 „ hertoge van Oofftenryck, Hertoge van Bourgoingnien, van Lothryck, van
 „ Brabant, van Limburgh, van Gelre ende van Melanen, Grave van Haes-
 „ bouch, van Vlaenderen, van Arthois, van Bourgoingien, Palsgrave van
 „ Henegouwen, van Hollant, van Zeelant, van Namen ende van Zutphen,
 „ Prince van Swave, Marcgrave des Heylichs Rycx, Heere van Vriellant,
 „ van Salins, van Mechelen, van de Stadt, Steden en Landen van Utrecht,
 „ Overyffel ende Groeningen, ende Dominateur in Afien en in Africque. Doen
 „ te weten allen tegenwoordigen ende toecomenden, dat alfoo het lichaem en
 „ de gemeene borgers ende ingefetenen der Stadt Breda, dewelcke van ons
 „ gehouden is geweest te leene, ende naderhant verbeurt ende geconfisqueert
 „ tonfen profyte, deur die Rebellie ende misdaet van Willem van Naffau
 „ Prince van Oraengien, fich tegens alle verbant ende devoir van goede Vaf-
 „ falen ende onderfaten, gerebelleert, opgeftaen, ende de Wapenen tegen
 „ ons haeren Souverainen Heere ende Natuerlycken Prince aengenomen heb-
 „ ben, Oock binnen derfelver Stadt gebrocht ende gelaten onfe Vyanden,
 „ heretycken, Rebellen, Kettters ende valsche predicanten van diversche
 „ feten, contrarierende onfer heyliger religie ende geloove, ende daerenbo-
 „ ven verjaecht ende gedoocht verjaecht te wordene de Religieufen ende an-
 „ dere Geestelyke perfoonen, gefcheynt ende geviolert de weerdige heylige
 „ sacramenten, bestormt ende afgebroken de altaaren ende beelden in diver-

*Resolut.
der Stadt
Breda.*

„ sche Kerken gedediceert ende gewydt ter eeren ende dienst Gods en van synen
 „ heyligen, gefurneert ende opgebracht penningen, beden ende contributien
 „ tot voetsel ende onderhout van honne ongehoorsaemhey, Rebelye ende
 „ wederspannighey, mitsgaders oock gebruyckt ende voorgewent alle wegen
 „ van hostiliteyt ende vyantschap tegens ons ende onse krysknechten liggende
 „ in onse landen daer omtrent, alles ter tyt toe sy ende de voorz. Stadt van
 „ Breda metter hulpe van Godt, ende by cracht ende geweld van onse wapen-
 „ nen onder onse gehoorfaemhey herbracht syn geweest. Ende hoewel dat
 „ overmits alle de voorz. Rebellien, wegen van feyten, ende andere grou-
 „ welycke stucken, excessen ende misdaden de voorge: van Breda opentlyck
 „ gevallen syn in de pene van 't Crym *Lesæ Majestis divinae & humanae*, en vol-
 „ gentlyck verbeurt lyff en goet, insgelycx oock allen de privilegien, Vryhe-
 „ den, Statuyten, Rechten ende autoriteyten, die ennichsins souden mogen
 „ toestaen ende competeren soo den lichame en de gemeeynte der voorz. Stadt,
 „ als den Ambachten derselver, ende anderssins in 't generael ende particulier.
 „ In der vuegen dat wy in versaeckinge ende detestatie van alfulcke hertnecki-
 „ ge boosheden, Rebellien en misdaden hadden mogen met recht ende reden
 „ de voorz. Stadt gansfelyck slechten, effenen ende ter ploege brengen, ten
 „ exempel en vreesse van allen, die van gelycken gedaan hebben, oft alnoch
 „ souden willen bestaen te doen. Soo ist, nochtans, dat wy gebruyckende
 „ onser gewoonlicker genade ende barmherticheyt, ende stellende gratie voor
 „ stranghey van Rechten en Justitie, hebben met goeden ryphen advyse van
 „ rade, ende ter deliberatie van onsen seer lieven ende seer beminden goeden
 „ Neve den Prince van Parma en Plaifance, Stadhouder, Gouverneur ende Ca-
 „ piteyn generael van onsen landen van herwaerts overe, vergeven, quytge-
 „ scholden ende geremitteert, vergeven, schelden quyte ende remitteren,
 „ uyt onser sunderlinge gratie by desen tegenwoordigen, den lichaem en de
 „ gemeente der voorz. Stadt van Breda, borgers ende inwoonders derselve,
 „ van wat staet, qualiteyt oft condicie sy syn, alle die excessen, crimen ende
 „ misdaden boven verhaalt, mitsgaders alle penen ende boeten corporelle, cri-
 „ minele ende civile, daerinne sy uyt faken van dien gevallen syn, hen ont-
 „ fangende in gratie ende restituerende tot hunnen goeden namen, famen en-
 „ de geruchten, mitsgaders in hunne goederen alnoch niet wesende gecon-
 „ fisqueert, in derselver vuegen ende manieren gelyck sy waeren voor en al
 „ eer de geschiedenisse van de faken voorz. Behalven nochtans ende uytge-
 „ steken de gene die tegenwoordiglyck by onse Commissarissen wesende tot
 „ Breda, in gevanckenisse gestelt ende gehouden syn, ende alle andere geweest
 „ hebbende principale hoofden, autheurs ende aenhangers van de voorz. Re-
 „ bellie en crimen: Als te weten, Ministers, Diakenen, Consistorianten,
 „ Prophanateurs ende Scheynders van de H. Sacramenten, Rovers, Stormers
 „ ende Brekers van Kercken, altaren ende beelden, ende generalyck alle an-
 „ dere geweest hebbende hoofden ende Capiteynen van de voorz. Rebellen
 „ ende Heretycken. Ende namentlyck *Roelant van Stakenbroeck, Christiaen*
 „ *Baers, Doctor Johannes Basius, Mr. Jacob Vlas, Marck Steelant, Baptista*
 „ *Vogelsanck, Johan Back, Claes Cornelissen, Godevaert van Luchtenborch, Gode-*
 „ *vaert Montens, Christianus Back, Hendrick Frekens, Corñ. Wachmans, Mr.*
 „ *Cornelis Buysen, Mr. Jan van Etten, Anthonis Franssen, Bartholomeus van den*
 „ *Corput, Willem Jaspaer Wiltens, Cornelis Beens, Seger Geritsen van Wyck,*
 „ *Wouter Bouwens, Cornelis Brouwer in 't Haentken, Henrick Janssen van den*
 „ *Corput Predikant, Jan van der Heyden de Siecketrooster genaemt, Coenraet*
 „ *Ewouts geheten Coman Coen, Wouter den Yseren Man, Henrick Puttens,*
 „ *Corñ. Schermers, Corñ. Kesens, Corñ. Claessen, Symon Wyngans, Michiel*
 „ *Meynaerts, ende Peter Hanneton.* Soo oock van gelycken nyet en fullen ge-
 „ nieten van dese onse voorz. gratie ende genade alle de gene, die tsedert de
 „ reductie ende veroveringe van de voorz. Stadt hen daer uyt vertrocken ende
 „ geabfenteert hebben, ende alnoch hertneckigh daer uyt blyven, hen hou-
 „ dende in Steden ende Landen geoccupeert by onse Vyanden ende Rebellen,
 „ Tegens den welcken respectivelyck sal geprocedeert worden zoot nae recht
 „ ende justitien behooren sal. Dat wy willen ende verclaren, dat onder dese
 „ onse voorz. gratie ende pardon insgelycx begrepen fullen worden soo wel

de lichamen ende gemeenten, als die particuliere Ingefetenen ende Inwoonders van den lande van Breda voorfz. voor foo veel fy tegen ons ende onfen Staet ende Lande fouden mogen hebben misbruyckt ende misdaen, foo verre fy nochtans niet en fyn van gelycke conditie, als fynde genen van de voorfz. Stadt van Breda hier vooren uytgesteken, wel verstaende dat de voorfz. uytgesteken perfoonen (behalven de gene die hier boven by namen ende toenames verclaert fyn) fullen mogen ons verfuecken ende bidden om gratie particuliere, daerinne verclarende ende te kennen gevende allen de circumstantien ende gelegentheden van de faken, waerop gelet fal worden, foo in termen ende manieren van genade ende gratie bevonden fal worden te behooren; Ende voor foo veel aengaet 't lichaem en de gemeente van de voorfz. Stadt Breda, mitsgaders de goederen, renten ende innecomen derfelver, Wy willende daerinne insgelycx gebruycken ende bethoonen onse milttheyt ende genade, hebben uyt sonderlinge gratie quytgescholden ende vergeven de confiscatie, die ons deshalven verschienen ende toegecomen is, om by hen lieden daer van te gebruycken, genieten ende besigen in derselver vuegen ende manieren, foo fy deden voor de voorfz. Rebelle ende alteratie, mits alleenlyck ons daer op betalende de renten, Actien ende Obligatien die fy mogen schuldich wesen den genen, die houdende fyn onse wederparthye. Ende belangende 't genē by der voorfz. Stadt fouden mogen schuldich fyn uyt faken van de goederen ons toegecomen by confiscatie, Wy verclaren, dat wy daer van quyt ende ontlafst gehouden fullen fyn, foo wel ten opsiene van de voorfz. Stadt, als oock van de particuliere perfoonen, voor foo veel aengaet de renten, lasten, ende obligatien die deselve particuliere fouden mogen vercregen hebben op de goeden van den voorgē. Oraengien geduurende dese troubelen ende beruerten, om wat faken dattet fy; Casserende ende voorts te niete doende, insgelycx verclarende nul ende van geender waarden allen brieven ende obligatien foo van indemniteyt als andere, uyt cracht van welcken wy fouden mogen gehouden fyn ende verobligeert aen de Stadt voorfz. 't fy int geheel oft in deel, te samē oft befondere. Ende nopende de justitie ende politie van de voorfz. Stadt, Wy hebben geordineert ende ordineren by desen, dat de selve fal worden gehandelt ende geadministreert gelyck zy eertyts van allen tyden gewoonlick is geadministreert te worden; Te wetene by Droffaert, Schouteth, Borgemeesteren ende Schepenen, dewelcke van nu voortaan by ons tonfer belieften ende nae ons goetduncken gecosen ende gesedt fullen worden, foo oock alle andere Justicieren ende Officieren tsy van de voorfz. Stadt, oft van de subalterne ende smale bancken der selver, welcke Rechteren ende Wetten fullen wyfen vonnissen, ordineren ende disposerē, foo wel int feyt van de Justitie als van de Politie, op den voet ende in gelycker vorme ende manieren, als de Wethouderen ende Magiftraten aldaer gewoonlyck waeren te doene die overleden jaeren, ende namentlyck tsedert den jaere 1567, totten tyde ende geschiedenisse van deser voorfz. Rebellen, Ende dat achtervolgende de gewoone geschreve Rechten, en daer deselve geen stadt grypen, volgens de Stadt eygen rechten, Costuymen ende privilegien; alles by provisie ter tyt en wyle toe wy fullen hebben doen visiteren de voorfz. Privilegien, Costuymen ende Stads rechten, dewelcke fy tot dien eynde gehouden fullen wesen terstont voor de publicatie van dese onse tegenwoordige gratie over te leveren in handen van onsen voorfz. Commissariffen, om deselve publicatie gedaen ende de voorfz. Privilegien ende Costumen oversien ende geexamineert fynde, daerinne te ordineren tsy in 't geheel oft in deelen; Ende voorts stellen sulcke vorm ende voet van justitie ende politie, als tonsen meesten dienst, ruste ende welvaren der voorfz. Stadt fal bevonden worden te behooren. Ende om dies wille dat men te meer stonden ondervonden heeft, dat de Cameren van Rhetorycken der Steden hynderlyck ende prejudiciabelyck fyne, hebben Wy deselve in de voorfz. Stadt van Breda gecasseert ende geannulleert ende te niette gedaen, casseren, annulleren ende doen te niet by desen, Verclarende hunne gemeyne goeden verbeurt ende geconfisqueert tonsen proffyte, om geappliceert ende gevuecht te worden tot onse Domeynen. Wel verstaende dat overmits

,, dese

„ dese onse tegenwoordige gratie die van de voorfz. Stadt Breda gehouden
 „ fullen worden op hunnen eygenen costen ende met hunnen eygenen goede-
 „ ren ende innecomen te restauren ende opmaken de Kercken, Capellen,
 „ Cloosteren ende Conventen, ende deselve te stellen in fulcken orden, staet,
 „ ornamenten ende vercyerfel, gelyck sy geweest syn te vooren al eer sy
 „ affgeworpen, bestormt ende gescheynt waren, ende noch daerenboven be-
 „ talen alle de oncosten soo men heeft moeten dragen ende noch dragen sal
 „ om de voorfz. Stadt, soo int geestelycke alst wereltlycke wederomme te
 „ brengen op eenen goeden ende behoorlycken regel, staet ende orden,
 „ waerinne wy die van Breda hebben gecondemneert ende condemneren
 „ mits desen. Verclaerende voorts nul en van geender waerden alle coopin-
 „ gen; vercoopingen ende alienation gedaen van gewyde plaetsen ende geeste-
 „ lycke goeden, indien geduerende dese troubelen aldaer eenige gedaen ende
 „ geschiet syn geweest, oock alle vercoopingen van Ornamenten, Reliquien,
 „ Kelcken en alle andere diergelycke dingen gedediceert ter eeren ende dienst
 „ Godts, dewelcke men sal wederom mogen eyschen ende vendiceren van
 „ de gene die men sal weten deselve onder hen oft by hen te hebben. Alle
 „ welcke poincten ende articulen wy willen ende bevelen in alles achter-
 „ volgt te worden, reserverende tot ons, onsen Erven ende nacomelingen
 „ Hertogen ende Hertoginnen van Brabant deselve te mogen interpreteren,
 „ veranderen, amplieren, vermeerderen ende verminderen, soo tot beter
 „ bewaernisse, welvaert ende prosperiteyt van der voorfz. Stadt ende tot on-
 „ sen dienst bevonden sal worden te behooren. Ontbieden daeromme ende
 „ bevelen onsen lieven ende getrouwen den Cancellier ende luyden van onsen
 „ Rade in Brabant, en allen anderen onsen Rechteren, Justicieren, Officie-
 „ ren ende ondersaten, ende dyen van onser Vassalen ende Smalreheeren van
 „ onsen lande ende Hertochdom van Brabant ende van Overmase, dien dit
 „ aengaen sal, dat sy onse tegenwoordige Gratie, pardon, genade, declara-
 „ tie, Ordonnantie ende Cassatie, op de conditien in der vuegen ende manie-
 „ ren boven vermeld, onderhouden ende observeren onverbrekelyck ten eeu-
 „ wigen dagen, sonder daer tegens te doen oft laeten geschieden nu oft in
 „ toecomende tyden eenich hynder, lesfel oft moeynisse ter contrarien; niet-
 „ tegenstaande eenige Wetten, Statuyten, Privilegien, gebruycken oft Cos-
 „ tuymen ter contrarien: Want ons alsoo gelieft. Ende op dattet sy een sake
 „ vast ende gestadich ten eeuwigen dagen hebben wy onsen segel hier aen doen
 „ hangen. Behalven in andere saken ons Recht, ende eenen ygelycken 't
 „ synen in allen. Gegeven in onsen Veltleger voor Doornick in de maent van
 „ Novembri int jaer ons Heeren xv^c. een en tachtich, van onsen Rycken
 „ te weten van Spaignien, Sicilien &c. den xxvj^{en} ende van Napels den
 „ xxvij^{en}. (*Op de plycke was geschreven aldus:*) By den Coninck in synen Rade,
 „ (*ende onderteekent:*) VERREYCKEN. (*Voorts op den rugghe stont:*) Gepubli-
 „ ceert ter puyen aff van den Stadhuysse der Stadt Breda ter presentie van Hee-
 „ ren Desiderius Tzestich Ridder en Cancellier van Brabant, Heeren Claude de
 „ Barlamont Heere van Haultepenne Gouverneur derselver Stadt van Breda,
 „ en de Heeren en Mrs. Philipsen Veufels ende Gooswyn Batfon beyde Ra-
 „ den Ordinaris in Brabant, Jan de Vos Schouteth der voorfz. Stadt, ende
 „ my Philips van Berchem Secretaris oock ordinaris in Brabant; ende eenen
 „ grooten hoop omstaenderen, den xxv^{en} January int jaer ons Heeren xv^c.
 „ ende twee en tachtich. (*Ende was ondertekent:*) P. BERCHEM. Ende
 „ met eenen grooten Segel in groenen wasse aen een dobbele coorde van
 „ gout ende silver gedraeyt uythangende besegelt. (*Nog lager stont:*) Gecol-
 „ lationeert aen den Originelen brieve van pardon van date, onderfz ende
 „ besegelt als voore, is dese voorfz. Cotype daer mede bevonden concorde-
 „ rende, by my Secretaris der Stadt Breda ende oock openbaer Notaris.

(*En was geteekent:*)

P. HEGELSON.

De

De Heer van Haultepenne, als Stadvoogdt van Breda aangestelt zynde, heeft, op den dertigsten van Bloeymaandt 1582, de Burgemeesteren en Schepenen op 't Kasteel gevangen gestelt, en hen gedwongen, om binnen twee dagen agt duyzent gulden op te brengen. Waar by het nog niet gebleven is; maar in de jaeren 1583, 1584, en 1585, hebben de borgeren, onder Verbandtschrift van de Stadt, vyftien duyzent negen hondert en zeven en tagtig gulden geschoten, en in alles te samen vier en vyftig duyzent en negen gulden moeten opbrengen.

Naa den Heer van Haultepenne, is Camillo del Monte, Bevelhebber van een bende Italiaensche Voetknechten, volgens den lastbrief by den Prins van Parma, gegeven den drie en twintigsten van Zomermaandt 1583, Stadvoogd van Breda geworden: In wiens afwezen, gedurende 't beleg van Antwerpen, 't gebiedt gevoert wierdt by den Kapiteyn Morozini, op wiens bevel dertig Italiaansche Knechten gekomen zyn ten huysse van den Burgemeester Jan Cheeus, om te eeten en te drincken, die zelf de tafel deckten, en uyt de Schappray en de Kelder al dat hen goetdacht voortbrachten, en zulks, om dat zy zwaarder zoldye van de Stadt begeerden te hebben.

Kapiteyn Morozini, den vyftienden van Slachtmaandt 1585 op 't sterk aanhouden van den Magistraet, met de Italiaensche Voetknechten uyt de Stadt gelicht zynde, is den anderen dag Odoardo Lanciavechia, als Stadvoogd, met Waelen en Italianen daar binnen gekomen, van welke de borgeren wederom grooten overlast geleden hebben, 't gene zoo lange geduurt heeft, tot dat, op den vierden van Lentemaandt 1590, het Kasteel van Breda en vervolgens de Stadt, op eene wonderlycke wyze weder onder 't gebiedt van den Vereenigden Staet zyn gebragt: En naadien dit zeldzaam geval by alle de Historieschryvers zeer is geroemt, zoo zal 't de moeyte weerdig zyn, dat in alle zyne omstandigheden wat nader en uytvoeriger te verhandelen.

Adriaen van Bergen, Torfschipper woonende op de Leur, een Dorp omtrent anderhalf uur van Breda, en niet verre van de rivier de Mark gelegen, gewoon jaerlyks den Torf aan 't Kasteel van Breda te leveren, hadt al overlang by zich zelve een aanslag gesmeedt, om door middel van zyn Schip de Stadt Breda van 't Spaansche jock te verlossen. Ten dien eynde sprack hy eerst met Philip Graaf van Nassau, aan wien hy zyn voornemen openbaarde. Dees nam genoeg in den voorflag en raadpleegde daarover met Maurits Prins van Oranjen. De Prins vondt den aanslag niet oudoentlyck, doch echter zeer hachelyck, en wilde, dat er deswegen nader zoude gehandelt worden met Karel van Heraugier, Edelman van Kameryck, en Kapiteyn van een Vaandel Voetknechten, een stout en dapper Krygsman, die naa een ryp overleg, en naa ingenomen advies van Jan van den Oldenbarnevelt Voorspraak van Hollandt, besloot het stuck, onder verwachting van Gods hulp, uyt te voeren.

Middelerwyl hadt Adriaen van Bergen, op de Leur, in 't ruym van zyn Schip laten maken een bekwame zoldering, waar onder omtrent zeventig mannen konden verborgen leggen, over welke zoldering hy den Torf zeer dicht en in goede orden deed opstapelen. Alles dus gereed zynde, vergaderde Heraugier zyn volck, 't gene hy uyt verscheyde Vaandels hadt zamengetrocken, namentlyck uyt dat van Graaf Philip festien mannen, onder de Kapiteynen Lambert Charles en Jan Logier, uyt 't Vaandel van den Heer van Famars mede festien mannen, onder den Kapiteyn Jan Fernet, uyt dat van den Heer van Lier twaalf Soldaten onder den Luytenant Matthys Helt, en uyt zyn eygen Vaandel vier en twintig mannen onder 't geleide van Gerard de Preys Schiltknaap, alle jonge en onverzaagde Krygslieden. Deze liet hy naar de Leur in stilte afzacken, met bevel om hen voor een korten tyd van montbehoefsten te voorzien. Naeuvelyks waren zy daar aangekomen, of men besloot, op Zondag den vyf en twintigsten van Sprockelmaandt, scheep te gaan: Maar door een onverwacht toeval scheen dien tocht vruchteloos te zullen uytvallen, Want de Schipper vermist zynde, wierdt 't Volck moedeloos, en voor verraad duchtende wilde het den aanslag laten vaaren, en 't Schip, om niet ontdeekt te worden, in brant steken. Doch in de volgende nacht kwam de Schipper weder te recht, en 't Volck moedt scheppende besloot voort te gaan: Ondertusschen wierdt aan

*Eman. van
Meteren
Ned. Hist.
10. Boek.*

Prins Maurits, die met zyn Leger tot by de Niervaert genadert was, van den voorgenomen tocht kennis gegeven.

Op maandag den zes en twintigsten, tegen den avondt, ging Heraugier met zyn Volck scheep, doch wierdt door tegenwint en opkomende vorst tot donderdag 's morgens opgehouden, niet zonder groot ongemack van koude, en gebreck van leeftocht, waar door 't Volck verflaauwt zynde begon te morren, en wilde niet langer in 't Schip vertoeven. Heraugier gaf hen derhalven vryheid, om naar de Schants Noordam te trecken, ten eynde de Krygslieden zich aldaer eenigzints zouden kunnen ververfchen. Eenen dag in dat Fort uytgeruſt hebbende, ging hy, donderdag 's nachts den eerſten van Lentemaandt, weder scheep, en kwam Vrydag 's morgens voor 't Reygerboſch by 't Kasteel van Breda, alwaar hy, door gebreck van water, tot zaturdag morgen ten tien uren bleef leggen. Geduurende dien tyd kreeg 't Schip van onderen in de kiel een leck, door 't welke veel water inkwam, en de Krygslieden genootzaakt wierden tot de knien in 't nat te zitten, maar door 't wafſende water 't Schip weder vlot wordende, bevondt men, dat 't leck op eene wonderbare wyze geſtoppt was.

Terwyl men hier lag, kwam een Corporael van de Wacht uyt 't Kasteel, om naa gewoonte 't Schip te doorzoekken, en tradt in den roef, alwaar hy een luyk opende, 't gene tegen de zoldering, waar onder 't Volck bedeckt lag, aankwam; maar niets gewaar wordende ging hy weder te rug, om daar van verſlag te doen. Het is te verwonderen en te gelyck een baarblyckelyck teken van Gods voorzienigheid, dat in dien tyd niemandt zich door den hoest ondeckte. De Luytenant Matthys Helt hadt, onder anderen, door 'de zware koude zoo veel geleden, dat hy zich niet onthouden kon van telkens te hoesten, en deſwegen beducht was zyne mede Soldaten te zullen verraden: Waarom hy, zyn dolk uyt de ſchede treckende, dien zyne mackers aanbodt, zeggende, *Spitsbroeders, boort my dien door 't kart, indien ick voortwaar met hoesten, ick wil liever ſterven, dan door myn ſchult u lieden alle in gevaar brengen.*

Als het water genoegzaam gehoogt was, wierdt de Sluys van 't Kasteel geopent, en alzo, door de menigte van het ys, 't Schip daar niet wel kon door komen, wierdt het door de Italiaanſche Soldaten binnen getrocken: Niet ongelyck aan 't houtte Grickſche Paart, 't gene oudtyts door de Troyanen, tot hun eygen bederf, binnen de Veste van Troyen gehaalt wierdt.

Het Schip dus in de gracht van 't Kasteel leggende, gaf de Wachtmeester bevel, dat de Wachthuysen dien avondt nog, mits de felle koude, van torf moesten voorzien worden. De Soldaten vielen derhalven aanſtonts aan 't werck, en haalden in korten tyd zoo veel Torf van daer dat de zoldering reeds begon ontbloot te worden; Doch de Schipper bemerkende 't groote gevaar, waar in hy zich bevondt, veynsde moede te wezen, en gaf de Soldaten eenig drinckgêlt, hen toeroepende, *De Wachthuysen hebben nu voor eerſt Torfs genoeg, gaet gylieden met myn knecht eens drincken, morgen zullen wy tyds genoeg hebben, om 't overige te onladen.* Het werck wierdt in dier voegen geſtaakt; Waarna de Schipper laſt kreeg, om nog voor den nacht uyt 't Kasteel naar de Stadt te gaan, die zich aanſtonts van daar maekte, en naar buyten ging, om Prins Maurits den geluckigen voortgang van hunne onderneming te hoodſchappen. Eenige dagen te voren was de Stadtvoogd Odoardo Lanciavechia, op kondſchap, dat Prins Maurits, die met zyn Krygsvolck by de Niervaert gelegert was, eenig voornemen op Geertruidenberg hadt, met een gedeelte zyner benden derwaerts getrocken, en hadt op die wyze de Stadt en 't Kasteel van 't nodige volck berooft.

Als de nacht gekomen was, maende Heraugier zyn Volck tot kloeckmoedigheid aan, en leyde 't zelve, omtrent elf uren uyt 't Schip; terwyl de Schippers knecht met pompen zoo veel gedruys maekte, dat de Wachten daar door belet wierden ietwes gewaar te worden. Aan land getreden zynde, verdeelde hy zyn Volck in twee hoopen, den eenen, onder 't beleid der Kapiteynen Lambert Charles en Jan Fernet, beval hy te trecken over den Wal naar de kant van de haven, met den anderen ging hy zelf beneden, langs 't Magazyn, naar 't Wachthuys ſtaande by de poort naar de Stads zyde. Derwaerts

waerts gaande ontmoete hem een Italiaanfche Soldaat, dien hy onverhoeds by de keel greep, en dus belette eenig gerucht te maken, en door wien hy van den staat der bezetting grondig onderrécht wierdt. Van daar toog hy in stilte naar 't Wachthuys, en den schiltwacht, die allarm maakte; nedergevelt hebbende, tastte hy de Wacht met veel geweld aan, en naa veel schietens door de deur en vensters, dwong hy de Soldaten om lyfs genade te bidden, welke hy hen zeer gewillig hadt willen schenken, doch de omstandigheid des tyds liet zulks niet toe, en deswegen wierden zy alle met den gebiedvoerden Vaandrig afgemaakt.

Ondertuffchen was de krygsroep gekomen tot in 't Binnen Kasteel, alwaer Paulo Antonio Lanciavechia, in 't afwezen zyns vaders, 't bevel voerde. Dees kwam met een gedeelte van zyn Volck op de bende, onder de Kapiteynen Lambert Charles en Jan Fernet, die reeds dus verre genadert was, uytvallen; dan gekwetst zynde wierdt hy met veel verlies in 't Kasteel te rug gedreven.

Zoo ras dit alles verricht was, en men 't Wachthuys, om alle ontzet uyt de Stadt afte snyden, wel bezet hadt, liet Heraugier de bestemde seynen geven, Waarop de Graaf van Hohenlo, met de voorhoede van 's Prinsens leger, voor 't Kasteel naderde, maar alzoo door de zware vorst en het ys de buyten poort niet schielyk genoeg kon geopent worden, wierdt het Volck langs eene opening in de stormpalen by de fluys ingelaten. Hohenlo binnen gekomen zynde, deed aanstonts den jongen Lanciavechia met zyn onderhorig krygsvolck opeyffchen, en verdroeg met hem, dat hy, behoudens lyf en goedt, met de zynen zoude uyttrekken: Kort daer naa kwam de Prins met de overige benden, zoo te voet als te paart, in 't Kasteel, verzelt van Graaf Philip, den Graaf van Solms, François Vere, Bevelhebber der Engelsche benden, Justinus van Nassau, Zeevoogd van Zeelandt, de Heeren van Famars, van der Does, en veele andere hooge Krygsverften.

Het Kasteel van Breda aldus veroverd zynde, wierden de Borgeren van wegen den Graaf van Hohenlo aangemaant, om zich weder onder de bescherming van hunnen rechtgeboren Heer te begeven, met bedreyging van anderszints met zyn Krygsvolck in de Stadt te zullen vallen. Waarop de Borgemeesteren Hendrick Montens en Jan Cheeus naar 't Kasteel wierden gezonden, die met Prins Maurits wegens de overgave gehandelt hebben.

Het is aanmerckelyck, dat 's nachts, op de eerste tyding dat 't Kasteel aangetaft was, de gansche bezetting der Stadt, namentlyck de bende Ruyteren van den Markgraaf del Guasto, en vyf vaandelen Italiaanfche Voetknechten, onder de Kapiteynen Graaf Francesco Vintimiglia, Cæsar Guerra, Dominico Rappetti, Jeronimo Gratiano en Jacomo Filaſſo, zoodanig met schrick bevangen wierden, dat zy de poort openbrekende zeer schandelyck naar Antwerpen gevluht zyn, en in diervoegen de Stadt buyten staat van tegenweer hebben gelaten.

Naa de Overgave der Stadt, zondt Prins Maurits de Heeren van Sonsfeldt, van Famars, en den Onder Zeevoogd van der Does op 't Stadhuys, om met den Magistraet over de rantzoenering te spreken. De Borgeren wierden van de plondering wel bevrydt, gemerkt zy onschuldig door de Spaanschen overrompelt, en naa een grooten tegenweer overweldigt zynde, medelyden verdient hadden: Dan wierdt hen opgelegd twee maanden zoldye te moeten betalen aan 't Krygsvolck in den tocht gebruyckt. 't Gene in den beginne op veertien duyzent gulden geschat wierdt, maar dagelycks vermeerderde den hoop, en daar vloeyden van alle kanten veele Bevelhebberen met hun onderhorig Krygsvolck naer toe, die alle, even of zy mede deel in 't uytvoeren van den aanslag gehadt hadden, door gunst en voorspraak des Graven van Hohenlo, op de lyst gestelt wierden; zoo dat de lyst der hoofden en Krygslieden eyndelyck zoodanig aangroeyde, dat de plondering bynaa weyniger zoude gesmert hebben, en de Borgeren genootzaakt zyn geweest tot betaling van 't rantzoen, op te brengen zeven en tagtig duyzent ses hondert en vier en tagtig gulden, gelyck uyt de volgende Aantekening blyckt: Welk ongeluck aan geene Stadt der Nederlanden, gedurende den Oorlog, wedervaren is.

*E. Reydt
Nedert.
Oorlog.*

*Resolus.
der Stadt
Breda.*

„ *LYSTE der Partyen bewezen op 't eerste Furniffement van 't Rant-*
 „ *zoen wegens twee maanden Solts door de Stadt Breda verschuldigt.*

„ De Engelsche Troupen	f 20468	-- : -- :
„ Drie Soldaten van Baex	f 156	-- : -- :
„ De Guarden	f 5244	-- : -- :
„ De Compagnien uyt Heufden sonder de Kapitey-		
„ nen	f 5950	-- : -- :
	f 31818	-- : -- :

„ *LYSTE der Partyen bewezen op 't tweede Furniffement.*

„ De Zeeuwfche Vaandelen sonder de Kapiteynen .	f 9698	-- : -- :
„ De Compagnien van Graaf Philip, Jonk ^r Jan van		
„ Egmont, en Nicolaes van Noorden	f 5134	-- : -- :
„ De Compagnien van de Kapiteynen Brock, Ver-		
„ gnier, Bernevelt en Vaddel	f 3530	-- : -- :
	f 18362	-- : -- :

„ *LYSTE der Partyen bewezen op 't derde oft laaste Furniffement.*

„ De Kapiteynen op Zeelandt	f 1400	-- : -- :
„ De Kapiteynen van Graaf Philip	f 600	-- : -- :
„ De Compagnien van Sax en Max	f 4388	-- : -- :
„ De Kapiteynen uyt Heusden	f 600	-- : -- :
„ De Compagnien van Liere, Wyngaerden, Lynden		
„ en Melvil	f 7974	-- : -- :
„ De Kapiteynen Brock, Wyngaerden, Lynden en		
„ Melvil	f 800	-- : -- :
„ De Sergeant Majors van de Willemftadt en Clun-		
„ dert	f 200	-- : -- :
„ De Compagnien van Kinsky en Edmont	f 9944	-- : -- :
„ De Gouverneur, Collonels &c.	f 8000	-- : -- :
„ De Kapiteynen en andere Appointez	f 1870	-- : -- :
„ De Commifsen van de Ammonitie, Timmerlieden		
„ en Canonniers	f 452	-- : -- :
„ De Matroofen	f 940	-- : -- :
„ De Hellebardiers	f 336	-- : -- :
	f 37504	-- : -- :

(*Onder ffont:*)

„ Syne Ext^{ie} ordonneert hier mede de Magiftraat deser Stede, dat fe haar
 „ int betalen van de refterende penningen van de taxe heur luyden opgelecht
 „ voor de twee maanden Solts reguleren achtervolgende dordre hier boven
 „ gefpecificeert. Act. Breda den xij^{en} Martii 1590.

(*En was getekent:*)

MAURICE DE NASSAU.

En hoewel by den Magiftraat Gemagtigden afgezonden waren, om aan de
 Algemeene Staten zoo mondeling als fchriftelyck te vertoonen den ellendigen
 en deernis weerdigen ftat der Borgeren, die, om een gedeelte van 't gemel-
 de rantzoen te betalen, genootzaak waren geweest hunne gereedfte goederen
 te verkopen of te verpanden, zoo dat zy geene middelen meer hebbende tot
 dat uyerfte zouden moeten komen, om de Stadt en hunne huysen te verlaten,
 't gene van een deerlyck voorbeeldt zoude zyn, en ftrecken tot groot naa-
 deel der gemeene zaak; Met verder verzoeck, dat de Staten hen geliefden
 by te ftaan met veertig duyzent gulden aan gereede penningen, om daar uyt
 te

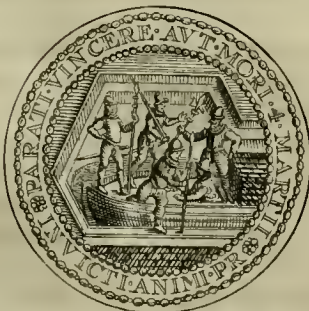
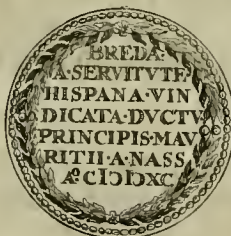
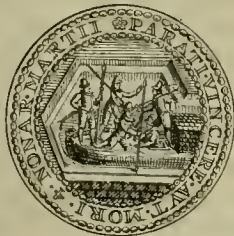
te kunnen voldoen de nog verschuldigde foldye van 't Krygsvolck; volgens de bovengemelde verdeling door Prins Maurits eygenhandig ondertekent. Zoo vermogten de Staten nochtans dat verfoeck niet in te willigen, maar namen alleen 't volgende besluit, waar mede die van Breda genootzaakt zyn geweest genoegen te nemen.

„ Die Staten Generael der geunieerde Nederlantsche Provintien, gesien
 „ ende behoorlyck overwogen hebbende het inhoud van desen remonstran-
 „ tie, Verclaren dat zy geheelycken genegen zyn ende tallen tyden zullen bly-
 „ ven om de Stadt van Breda, Borgers ende Ingefetenen van dezelve te hou-
 „ den in goede recommendatien, ende dezelve alle assistentie ende faueur te
 „ doen ende te bewysen nae haere uysterste vermogen, Ende dyen volgende
 „ de Remonstranten te gunnen ende accorderen mits dezen tot haren soulage-
 „ meenten en de vervallingen van een gedeelte van de twee maenden solts by
 „ hen lyeden belooft voor alle het Crychsvolck gebruyckt in het exploit op te
 „ voorz. Stadt, die twee derdendeelen van het geheel innecommen van
 „ drye jaren van de generale middelen die in dezelve Stadt ten behoeve van
 „ de gemeene faecke van wegen der Generaliteyt alreede in treyn zyn oft ge-
 „ brocht zullen worden, op ten voet gelyck dezelve cours hebben en betaelt
 „ worden in de Provincien van Hollandt ende Zeelandt, accorderende ende
 „ consenterende dat zy daerop zullen mogen negotieren zoo veele mogelyck
 „ die penningen in dese verfocht, ende deselve employeren aen de betalinge
 „ van het voersyde Crychsvolck, alsoo sy hen niet en vinden gelast aen de
 „ Remonstranten eenige gereede penningen oft voir deselve haer crediet, vol-
 „ gende het verfoeck alhier gedaen, aen jemanden te verstrecken, diewyle
 „ voer dese tyt alles aengeleght wordt tot afbreuck ende wederstandt des
 „ Viands. Aldus gedaen in de Vergaderinge van de voorz. Heeren Staten
 „ in sGravenhage den xxvij^{en} Mey xv^c tnegentich “.

(Onderteeckent:)

HEERMALE.

De verovering der Stadt Breda verweckte een onuytsprekelycke vreugde in de harten der Vereenigde Nederlanders, die deze Stadt niet te onrecht aanmerkten als een voormuur van den Staat. Men vierde die overwinning zeer plegtig door 't gansche Landt, en men sloeg, ter vereeuwiging van dat gedenkwaardig geval, goude en zilvere Penningen, in diervoegen als hier onder afgebeeld staan.

I. Op de voorzyde van den eersten, ziet men uyt het beschreven Turfschip, daar het in de Haven of Gracht van 't Slot legt, de verborgene Krygsknecht-

Van Loon
Nederl.

*Histori
Penning.
1 Deel.
Bl. 408.
en 409.*

knechten te voorschyn komen, en den rand daar rondom bestempelt met deze woorden:

PARATI VINCERE AUT MORI. 4. NONARUM MARTII.

Dat is:

BEREYD OM TE WINNEN OF TE STERVEN. DEN 4.
VAN LENTEMAANDT.

Zynde de Nacht op welken zy 't Slot gewapenderhandt en de Stadt Breda vervolgens by verdrag hebben gewonnen. De rugzyde heeft geen verbeelding, maar binnen een lauwerkrans dit opschrift:

BREDA A SERVITUTE HISPANICA VINDICATA.
DUCTU PRINCIPIS MAURITII A NASSAVIA.

ANNO CIO IOXC.

Dat is:

BREDA VAN DE SPAANSCHESLAVERNYE VERLOST
DOOR 'T BELEYD VAN PRINS MAURITS VAN
NASSAU. IN 'T JAAR 1590.

II. Op de voorzyde van den tweeden, ziet men de verschoole manschap, als vooren, uyt het Turfship te voorschyn komen, en de rand omzoomt met deeze woorden tot Op- en Omschrift:

INVICTI ANIMI PRÆMIUM. PARATI VINCERE AUT
MORI. 4. MARTII.

Dat is:

BELOONING DER ONVERWINNELYKE ZIELEN. BE-
REYD OM TE WINNEN OF TE STERVEN. DEN 4.
VAN LENTEMAANDT.

Onder het Wapenschild van Prins Maurits en den Leeuw der Vereenigde Gewesten, die in den eenen klauw eenen Bundel Pylen, en in den anderen een bloot Zwaard voert, leeft men op de achterzyde het zelve Opschrift als op den eersten Penning.

Karel Heraugier wierdt, ter belooning van zyne beproefde dapperheid, vereert met de Stadtvoogdye van Breda, de Kapiteyn Lambert Charles verkreeg het Sergeant Majorschap, de verdere Kapiteynen en Officieren wierden met eene goede somme gelts, en ieder Soldaat met eenen gouden Penning en belofte van Vordering beschoncken.

*Em. van
Meteren
Nederl.
Histor. 16.
Boeck.*

In 't begin van Grasmaandt daaraanvolgende, is Karel Graaf van Mansvelt Spaansch Bevelhebber, met een vliegent leger, omtrent Breda gekomen, en heeft te Terheyden aan de Mark een schants opgeworpen, met een brug over die rivier, waar mede hy de Stadt te water heeft besloten: Doch Prins Maurits, met zyne Krygsbenden, in Wynmaandt, daar voor geruckt zynde, dwong den Heer van Grobbendonck, welke daar in 't gebiedt voerde, de schants, naa vyf dagen belegs, aan hem over te geven, Waarna hy die door de huyslieden deed flechten.

*Goudhoe-
ven Kro-
nyck 2.
Deel. Bl.
280.*

Zedert 't veroveren van Breda, hadden de Spaanschen verscheyde pogingen gedaen, om zich op de eene of andere wyze daar van weder meester te maeken. Onder anderen hadden zy, in Sprockelmaandt 1599, een aanslag gesmeedt, om die Stadt by verrassing in te nemen; Ten welken eynde zy eenen Krygs-

Krygsknecht der bezetting, genaamt La Roche, voor twee duyzent kroonen hadden omgekocht; Doch dees maekte zulks aan Prins Maurits bekend, die met den Stadvoogd Heraugier en den Burgemeester Montens overleyde, om den Vyandt te betrappen. De Spaanschen onbewust van 't ontdeckte ver- raad, hadden den festienden der gemelde maandt vastgesteld, om den aanflag uyt te voeren, en waren onder 't beleid van den Heer van Grobbendonck en van Augustyn Mexia reeds voor eene der Stads poorten genadert, welke voor- bedachtelyck voor hen geopent wierdt: Doch de Valbrug der buytenste poort, uyt vrees van gevaer, al te schielyck opgehaelt, en te gelyck op den Vyandt geschoten wordende, trock die met weynig verlies te rug.

Op den vyfden van Sprockelmaandt 1600. is op de heyde, tusschen Loon op 't Zant en 's Hertogenbosch, voorgevallen 't beruchte gevecht tusschen den Heer van Breauté, Fran'sch Edelman in dienst van den Staect, en Gerard Abrahams, anders genaemt Leckerbeetken, Luytenant des Heeren van Grobbendonck Stadvoogd van 's Hertogenbosch, yder verzelt van twintig uytgelese Ruyters: En vermits dat geval zeer verscheyden in 's Lands Jaerboecken verhaelt wordt, zoo zal 't de moeyte waerdig zyn hier te laten volgen de oorspronckelycke Verklaring des Trompetters, die op hooge last, voor, in, en naa 't gevecht, aldaer is tegenwoordig geweest, in diervoegen als dezelve, in de Fransche taal, in de Stads Registers geboekt staat.

„ *Ter Ordonnantie van zyn Graaff. Ex^{tie}. Informatie genomen by*
 „ *Schepenen van Breda, in maniere als volgt.*

„ Aaron Fredrick van Engelandt oudt 35 jaeren, Trompetter onder de Com-
 „ pagnie van den Heer Themple, garnisoen houdende binnen deze Stadt Bre-
 „ da, rechtelyck gedagvaert zynde by Govaert Peterisz (*loco Prætoris*) ten
 „ eynde de waerheyt te zeggen, en deswegen gevraagd, wat hy gezien
 „ heeft aangaende 't gevecht voorgevallen tusschen den Heer van Breauté
 „ aan d'eene, en Leckerbeetken Luytenant van den Heer van Grobbendonck
 „ aan d'andere zyde, Verklaart, op den eedt aan zyn Ex^{tie} en de Heeren
 „ Staten Generael der Vereenigde Nederlanden gedaan, dat hy Deponent
 „ door zynen Luytenant den Heer Beringhen voorleden Vrydag en agt da-
 „ gen, zynde den vierden dezer tegenwoordige maandt, is gezonden naar
 „ Dongen, om te vernemen, waar zich de Heer van Breauté bevondt, den
 „ welcken hy aldaer aantrof, verzelt zynde van een en twintig Ruyters.
 „ Dat zy te zamen van daar den weg hebben genomen naar Loon op 't Zant,
 „ hebbende de voorz. Breauté by zich eenen Trompetter van den Heer van
 „ Grobbendonck, Dat hy Deponent des anderen daegs, met den gemelden Trom-
 „ petter, is gegaan naar 's Hertogenbosch, om aan den Heer van Grobben-
 „ donck kennis te geven, dat de Heer van Breauté reeds in 't dorp Vucht
 „ aangekomen was; Dat hy Grobbendonck daar op aan hem Deponent schrifte-
 „ lyck antwoord heeft gegeven met een flesch wyn, om die aan den Heer
 „ van Breauté te brengen, als mede nog eenige brieven, om die te behandi-
 „ gen aan den bovengemelden Leckerbeetken, dien hy Dep^t. ontmoete voor-
 „ by 't Gerecht van 's Hertogenbosch naar de Stads zyde, mede verzelt van
 „ een en twintig Ruyters. Op welck antwoord Leckerbeetken hem met zy-
 „ nen Trompetter te rug zondt, om de Ruyters van Breauté te tellen, en
 „ naadien zy, zoo aan de eene als andere kant, ieder een en twintig Ruyters
 „ by zich hadden, is er van elck eenen Ruyter weggezonden, zoodanig dat
 „ met den aanvang van 't Gevecht van wederzyden een yegelyck niet meer
 „ hadt dan twintig Ruyters.

„ Verklarende verders, dat terwyl hy, op order van den Heer van Breau-
 „ té, bezig was 't getal der Ruyters van Leckerbeetken op te nemen, hy met
 „ een oock acht gaf op de wapenen, waar mede zy voorzien waren, Dat hy
 „ Dep^t. aldoen niet anders kon bemercken, of ieder Ruyter hadt alleen, bo-
 „ ven en behalven 't gewone zydgeweer, twee pistoolen, en dat hy echter in 't
 „ gevecht bespeurt hadt, dat ieder der Ruyters van Leckerbeetken, boven
 „ de twee voorschreve pistoolen, nog by zich hadt een lange buffe of cara-
 „ „ byn.

„ byn. Dat hy Dep^t. verders door den Heer van Breauté gelaft wierdt, om
 „ den gemelden Leckerbeetken te gaan aanzeggen, dat hy nog wat meer aan
 „ deze zyde van 't Gerecht zoude naderen, welke hem Dep^t. tot antwoord gaf,
 „ dat hy naaby genoeg was, en aldaer een goet pleyn en veldt was om te
 „ konnen slaan, Waarop de Heer van Breauté en de voorfz. Leckerbeetken
 „ van wederzyde zeer langzaam begonnen te naaderen en op elkanderen los te
 „ gaan, zoodanig dat den Heer van Breauté twee paarden onder 't lyf doot-
 „ gefchoten wierden, die zich naa 't verlies van 't tweede paart gevangen
 „ moest overgeven; gelyck hy dan oock door de Ruyters van Leckerbeetken
 „ naar 's Hertogenbosch is geleyd geworden: Maar alzoo hy zwaar in de dye
 „ gekwetst was, en deswegen niet kon gaen, wierdt hem een hunner paar-
 „ den gegeven.

„ De Deponent verklaart verder, dat naa dat het voorfz. was voorgeval-
 „ len, hy zich alleen op den weg begaf naar de Stadt, om te zien wat het
 „ eynde zoude wezen van die zaak, Dat hy te zelve tyd gewaar wierdt dat
 „ drie of vier Ruyters van Leckerbeetken hem zeer fchielyck opvolgden,
 „ met grooten haast komende aanrennen uyt 't dorp Vucht, al roepende,
 „ *Onse Luytenant is doot, zy moeten alle met hem sterven.* Dat daer op een dier
 „ Ruyters het recht op den Heer van Breauté aanzette, en met zyn Caraby-
 „ denzelven zoo een zwaren stoot van vooren op de borst toebrecht, dat hy
 „ van zyn paart ter aarden nederviel, te zelve tyd nog bekomende een houw
 „ met een degen door zyn aangezicht. Dat ondertuffchen de Neef des Hee-
 „ ren van Breauté, welke met nog twee andere gevangenen weggeleydt wierdt,
 „ aldaer ter plaetze mede aankwam, Waar naa zy alle zoo door Caraby-
 „ ners gefchoten, als met houwen en fteken wierden afgemaakt, uytgenomen een Kor-
 „ porael, die behouden wierdt door eenen zekeren Lamhaer, hem agter de
 „ andere gevangenen om leydende.

„ Verders gevraagd zynde, of de Heer van Grobbendonck niet tegenwoor-
 „ dig was ter plaetze, alwaer de Heer van Breauté met de zynen wierdt doot-
 „ geflagen, Verklaart hy Dep^t. van neen, maar dat hy naar 's Hertogenbosch
 „ gaande, den Heer van Grobbendonck heeft gezien uyt de Stadt komende, en
 „ dat hy hem op de brug heeft ontmoet; En dat by het geval tegenwoordig
 „ zyn geweest vier of vyf perzonen zoo Borgers als Soldaten, die naa 't ge-
 „ vecht uyt de Stadt gekomen waren.

„ Aldus gedeponeert op den Stadhuyfe van Breda den 14 February 1600,
 „ prefent Govaert Peterfz (*loco Prætoris*) en Job Wynants van Ruth Sche-
 „ penen der voorfz. Stadt Breda. In kenniffe van my,

(*En was getekent:*)

B: VAN DEN CORPUT.

In 't jaar 1603. was er te Breda weder een grooten Brant, welke, op den
 zes en twintigften van Zomermaandt, 's nachts omtrent een uur, begon in ze-
 ker Achterhuysken staende op den Haechdyck, tegen over de Gampelstraat,
 beneven het huys genaamt Antwerpen, alwaar een Fransche Soldaet met eene
 lichte Vrouwe gehuysvest was, door welke den Brant veroorzaakt wierdt,
 en daar mede verbranden drie en vyftig wooningen, bestaande in vyfen twintig
 Woonhuysen, en agt en twintig Agterhuysen.

Op den dertigften van Bloeymaandt 1620, deed Prins Maurits, als Heer
 der Stadt en Lande van Breda, aldaar zyne plegtige intrede, welke geschiede
 op de volgende wyze. Naa dat de Prins op de grensen der Baanderye ge-
 komen was, wierdt hy aldaar door den Drofflaert en alle de Schouteten der
 Vryheden en Heerlykheden, mitsgaders door den Stadvoogd Justinus van Nas-
 fau, met eenige Kornetten Ruyteren, ontfangen, van welke hy tot aan de
 Stadt begeleydt wierdt. Hy kwam des namiddags aldaar aan, en vondt voor
 de Gasthuys eyndfche poort de zes Vaandelen Borgere in orden geschaart,
 en van den Magistraet nevens de Officieren der Borgerye verwilkomt zynde,
 tradt hy binnen de poort, van dewelke tot aan 't Kasteel de Bezetting in wa-
 penen

penen langs de straten gestelt stont. De Prins reedt daar midden door, onder 't lossen van 't geschut op de Wallen, en eene gestadige toejuching der inwoonderen, tot voor de Kamer van Vreugdendal, alwaar op een Zegenpoort de geschiedenis van Gideon vertoont wierdt. Op 't Pleyn voor 't Kasteel zag hy op een Praalboog mede eenige andere vertoningen. Vervolgens op 't Hof gekomen zynde, wierdt hy andermael van den Magistraet en verdere hooge en laage Stantsperzoonen begroet, terwyl ondertusschen 't Krygsvolk en de Borgerye uyt hun handgeweer verscheyde eerschoten deden. Naa dat de Prins wat geruyst hadt, kwam hy met zyn gansche Stoet van het Hof, en liet de Borgere, onder hunne byzondere Vaandelen, voorbytrecken, over welkers goede houding hy zich zeer vergenoegt toonde. Des avonds wierdt de Triomfklock geluydt, en onder 't afteken van een menigte Vierwerken, groote vreugde bedreven.

De Kamer van Rhetorica, genaamt *Vreugdendal*, stak boven al uyt in deze Vieringen en Vreugde bedryven, weshalven Prins Maurits benieuwt zynde die Kamer te bezichtigen, zich nog dien zelven avondt, met zyn geheele Hofstoet derwaerts begaf, en van de Leden met de uysterste hoogagting en blydschap ontfangen wierdt. Te zelve tyd las men aldaer verscheyde Versen, ter eeren van den Prins gedicht; Waarvan men er die twee zal melden, welke doenmaels den hoogsten prys verkregen, om dus een kleyn staaltje te geven van de Dichtkonst dier Kameren.

B A L A D E N

Tot lof van zyne Vorst: Gen: MAURITIUS Prince van ORAËNGEN, Grave van NASSOU &c. Baron van BREDA, uytgesproken by de Kamer van *Vreuchdendal*, op syn blyde Inkomste binnen de Stadt Breda, op den 30. Mey 1620.

NU triumpheert Breda, ó Princelyke Stadt,
 Gy Borgers singt en speelt, en wilt ook vreugt beginnen,
 Want uwen Ed'len Prins 's Lands kostelycken Schat,
 Uw Heer goet en getrouw, die hebt gy nu hier binnen.
 Daer gy na hebt gewenst, gewacht met vier'ge sinnen,
 Bedroeft door syn vertoef, die geeft u nu de hant,
 Komt groetendesen Heldt, wilt hem int hert beminnen,
 Die voor ons goet en bloet, en leven stelt te pant.
 Looft den vermaerden Vorst, die voor het Vaderlant,
 Tegen het Spaens geweld, zoo vinnig heeft gestreden,
 Van al syn daden roemt, die hy door liefden brant,
 Gedaan heeft tot 's Lands nut, in Velden en in Steden,
 Komt en besiet hoe schoon en beerlyck dat nu beden
 Tot Spaenjens schrik en spyt, ORANJEN beerlyck bloeyt,
 Wiens blad'ren groen en schoon, belomm'ren ons in Vreden,
 En syn vermaerde Vrucht ons hert met vreuchde voeyt.

Als Josue vermaert, soo heeft hy ons geleydt,
 In 't soete Canaän, vol vruchten t'onser baten,
 In plaats van 't Tranendal, soo heeft hy ons bereydt,
 Een liefslyck Vreuchdendal, daer wy genuchte vaten.
 Wy die als Israël, in Midians jock saren,
 Met haar afgodery moetwil en pracht gequelt,
 Hy kloecklyck heeft verlost, en vry in rust gelaten,
 Van Godt daer toe beweecht. Als Gideon den Helt,

*Den Godsdienst, heel verdruckt, heeft hy weer opgestelt,
En met een yv'rich hert Baäls aliaar doen breken,
Al was den Vyandt sterck en kwam met groot geweld,
Sy syn van Godt verschrickt, en schandelyk geweken.
Gelyck als David kloeck heeft Goliath gestreken
En 't Philisteensche beyr doen vluchten metter spoet,
Soo is Bourgoengien oock van onsen Prins doorsteken,
En heeft al haaren roem vertreden met den voet.*

*Het Spaensch verschrickyck vier, daer 't al voor heeft gebeeft
Socht desen Ed'len Prins te krencken en verteiren
Maar na Salmanders aart, heeft hy daar in geleeft,
En tot ons herten vreucht, geblust na syn begeiren,
't Trots Huys van Oostenryck, dat meend' hem te verweiren,
Met vreesfelyck geschut, en brengen heel tot niet,
Maar hy heeft kloeck gestaen, en gaat hem soo verweiren,
Als den Salamander doet, dat Spaenjen vreesst, diet siet.
Al meent hem 't Roomsche Vier te brengen in 't verdriet,
En syn vermaerde deucht en eere te doen sincken,
't is al verloren moeyt', want soo het Gout geschiet,
Soo sal syn eer en deucht door 't vier veel schoonder blincken,
En synen grooten naam sal ceuwich loff'lyck klincken,
Want hy uyt rechte lieffd', gelyck den Pellicaen,
Het bloet uyt syne borst, syn Jongskens geeft te drincken,
En heeft met raet en daet ons trouw'lyk bygestaen.*

*Dus Bredaesch Borgerye verheucht u kleyn en groot,
Want desen Ed'len Heer Prins MAURITS VAN NASSOUWEN,
Wiens deucht, loff; eer en prys om al des Werelts klood,
Tot op den hoochsten graet, men heerlyck hoort ontfouwen.
Een Prins, die Breda soeckt recht prinslyck op te bouwen,
Een Vorst, die voor Gods Woort en Kerke sorge draegt,
Een Heer, die 't recht bemint en onrecht soeckt te schouwen,
Een tterder, die den Wolf van syne Schaepkens jaecht.
Dus laet ons met gesanck en dichten onvertsaecht,
Hem will'com heeten hier, als onsen Heer verheven,
En dancken onsen Godt, van dat hem heeft behaecht,
Ons, naer ons herten lust, volmaeckten wensch te geven,
Oock bidden, dat hy mach in voorspoet lange leven,
En houden metter hant Gods Woort en Waerheyt schoon,
Op dat hy tot 's Lands heyl, door Godes geest gedreven,
Verkryg al's Werelts eer, en namaels 's levens Kroon.*

1.

DEs Baladen syn gesproken
Van het vreuchdich Vreuchdendal
Als men vierden overal,
't Berckenrys heel schoon ontloken,
Heeft gesongen loff en eer
Van den nieuw gekomen Heer.

2.

Een Salamander onbesweken
Stont in brant, in vlam, in vier,
Maar geen schaed' en leed' het dier
By den Prins met recht geleken,
Die als eenen Helt met lust,
't Spaensche vier heeft uytgeblust.

3.

't Boergoensche Huys, seer hoog verheven
Heeft oock groot getier gemaekt,
En met syn geschut gekraekt,
Om Salamander te doen sneven,
En te brengen heel tot schant,
Maar hy stak het selfs in brant.

4.

Onsen Heer, en Prins der Vromen,
Is dien avont, onverwacht,
Met 't geheel NASSOUWS Geslacht,
In het Vreuchdendal gekomen,
Daer hy ons, tot liefdens pant,
Gaf syn trouwe rechterhant.

5. 't Ber-

5.

't Berkenrys dat groeyd' en bloeyde,
Want het had nooyt blyder dach,
Dan alst desen Prince sach,
Hipocréne overvloeyde,
't Vreuchdendal en Phebi schaer
Hiet hem will' com allegaer.

6.

Hy aansach ons jonst en toonde,
Dat ons doen en werck bequaem,
Hem was lieff en aangenaem,
Metter Minnendronck by loonde
Onse moeyten in de Konst,
En beloofden ons syn jonst.

7.

Als hy nu van ons ging schejen,
Gevende het Berckenrys
Van haer werck den Opperprys,
Hebben wy noch gaen bereyen,
Nieuwe dichten en gesanck,
Tot NASSOUS lof, eer en danck.

8.

Hebben oock den Heer gebeden,
Dat hy onsen Prince goet
Segen voort in overvloet,
Op dat wy in rust en vreden,
Door hem mogen blyven vry
Van de Spaensche Slaverny.

De Spaanschen geen kans ziende, om, door heymelycke verstandhouding, hen wederom meester van Breda te maken, hadden al overlang beraadslaagt, om die Stadt met geweld aan te tasten, en onder hunne macht te brengen. Ten dien eynde wierdt de Markgraaf Ambrosius Spinola, Opperbevelhebber van 't Spaensche heyr, door den Koning gelast de belegering van Breda ten spoedigsten te ondernemen, en met allen yver voort te zetten. De Markgraaf hadt tegen dat ontwerp wel ernstige vertoogen gedaan, en aan 't Hof ver- toont de sterkte dier Stadt, welke van Krygsvolck en leeftocht wel voorzien was, en vooral het reeds zoo verre verlopen jaargetyde, en den aennaade- renden winter, waar door 't beleg zeer langzaam zoude voortgaan, en 't volck middelerwyl veel lyden. Doch de Koning by zyn voornemen volhar- dende, was Spinola genootzaackt een talryck leger onder het bevel van Jan Graaf van Nassau en van Hendrick Graaf van den Berg, te doen by een za- melen, met 't welke hy zeer onverwacht naar Breda optrock, en den agt en twintigsten van Oogstmaandt 1624, in 't Dorp Gilze aankwam.

Dien zelfden nacht liet hy 't Dorp Ginneken nog bezetten, en de brug over de rivier de Mark aldaar versterken. De Borgeren, onder 't bevel des Dros- faerts Jan van Aerffen, waren derwaerts wel opgetrocken, om dien post te verdedigen, maar de Vyand was reeds te sterk, en deswegen weken zy te rug, en staken 't Dorp, voor 't grootste gedeelte, in brant. Het Dorp Ter- heyden te zelve tyd van de Spaenschen bezet zynde wierdt in aller yl met veele wercken gesterkt, gelyck mede de Groote Warande, tusschen Breda en Ter- heyden gelegen, alwaar, onder 't opzicht van Don Jan de Medicis, over de rivier de Mark een Schipbrug geflagen wierdt, die ter beveyliging aan wederzy- den met een halve maan gedeckt was. Boven en beneden die brug liet Don Jan nog een staketzel van palen in de rivier heyen, waar door alle gemeen- schap te water met de Stadt afgesneden wierdt.

Van daer trocken de Spaanschen, onder 't bevel van Claude de Rye, Vry- heer van Balançon, naar Teteringe, en de Graaf van Ysenburg vestigde zich met zyne onderhorige benden in 't Dorp de Hage. Om alle deze Kwartieren te decken, hadt men van buyten eene Linie van *Circumvallatie* of van Omwal- ling gemaekt, welke in dezer voegen gericht was. Van 't Dorp Terheyden, alwaar Karel Roma 't bevel voerde, was die Linie getrocken over de Gehuch- ten van Hartel en Monnickhof, tot aan Teteringe, 't gene door den Vry- heer van Balançon bezet was. Van daar liep dezelve over Heusenhout naar Ginneken, alwaar 't Hooft kwartier van den Markgraef Spinola was. Van Ginneken was die verder getrocken, langs de versterkte brug over de Mark, tot aan 't Dorp de Hage, waarin de Graaf van Ysenburg 't gebiedt voerde; En van de Hage over Hoogsteen en Gageldonck, langs eenen dyck, die van daar, ter dichte van twintig en hoogte van ses voeten, door de laage landen, gelegd was, tot aan de rivier de Marke, ter plaatze alwaar de bovengemelde

*Aitzema
Zaken van
Staat en
Oorlog
5. Boeck.*

*Herm.
Hugo Obs.
Bred.*

Schipbrug geflagen was. Van daer begon mede een Linie van *Contrevallatie* of van Tegenwalling om alle de kwartieren tegen de uytvallen der Belegerden te decken. Deze was getrocken van de Groote Warande door den Polder de Vucht, langs den Swarten dyck; Van daar over den Teteringschen weg, langs den Ypelaer, tot aan de Zantbergen, stuytende tegen de Mark; En van daer nog verder, langs een brug over de Weerreys, door de Haagse straat en 't laage landt, tot aan den Emer; zynde nog boven dien een affhyding gemaekt van den bovengemelden Dyck tot aan de rivier, recht over Amelenberg of de kleyne Warande. Langs beyde deze Linien waren, ter tusschenwydte van vier tot vyfhondert schreden, menigvuldige Schantzen en Reduyten opgeworpen, om de onderlinge gemeenschap tusschen de byzondere kwartieren open te houden. Alle deze zoo ongemeene wercken wierden, door de buytengewoone wackerheid van den Markgraaf Spinola, in den tyd van zeventien dagen voltooyt.

*Resol. der
Stadt Breda.*

Ondertusschen waren de Belegerden niet min bezig, om alles tot een kloecke tegenweer te vervaardigen. Men liet alle de bosschen en boomen rondom de Stadt afhouden, en voornamentlyck alle de speelhoven, die doenmaels in groote menigte tusschen de Gasthuysyndsche en Ginnekens poorten gelegen waren, in der haast afbreken en slechten, om, zoo veel mogelyck, den Vyandt gelegentheid te benemen van aldaer post te vatten, en de Stadt onverhindert te naderen. De Magistraet droeg oock zorg, om alle de granen en verdere eetwaeren, die men in de borgers en andere huysen vondt, naeukeurig te doen opteykenen, waar van een nette uytrekening gemaekt wierdt, hoe verre die voorraad zoude kunnen strecken. Men deed boven dien door de bezetting al het Vee en 't koren, 't gene by de huyslieden gevonden wierdt, binnen de Stadt brengen, als mede de Vestingwercken in goeden staet stellen, en die met veele nieuwe vermeerderen.

De Stadvoogd Justinus van Nassau hadt middelerwyl mede bezorgt, dat de Borgeren zoo wel als de Krygsknechten de wallen zouden bewaken, en bragt door zyn gezag te wege, dat aan den Droffaert Jan van Aerffen in den Krygsraadt zitplaats vergunt wierdt, om te gelyck met de andere Krygsoversten by alle raadsplegingen tegenwoordig te zyn, ten eynde door dat middel de goede eenigheid tusschen de Borgerye en 't Krygsvolck des te naeuwer te verknochten. Men deed verders afkondigen, dat een ygelyck, van wat rang en hoedanigheid hy oock mogt wezen, gehouden zoude zyn, aan den Magistraet by eede te verklaren, wat gemunt gout en zilver hy onder zich hadt, om 't zelve, in den naam der Algemeene Staten te leen op te nemen, tot betaling van 't Krygsvolck en de arbeyders, die in grooten getale aan de Vesting werckten. Men kreeg op die wyze een hoofdzom van omtrent driehondert duyzent gulden byeen, waar uyt de gemelde kosten, voor 't grootste gedeelte, goed gemaekt zyn.

*Herm.
Hugo Obs.
Bred.*

Als de Markgraaf Spinola, door de voorgemelde verschantzingen, de Stadt Breda teenemael hadt ingesloten, en er een groote roep door gansch Europa was opgegaen, wegens die beruchte belegering, zoo vervoegden zich veele Vorsten en voorname Krygsoversten derwaerts, om die ongemeene Vestingwercken uyt nieuwsgierigheid te bezichtigen. Onder andere kwam Uladislaus Sigismond Prins van Polen en Grootvorst van Moscovien, een zeer vermaart Krygsman, naa dat hy zich eenigen tyd te Brussel, by de Infante van Spanjen, hadt opgehouden, den Markgraaf Spinola in 't Leger bezoeken, die met de uyterste naeukeurigheid alle die wyd uytgestreckte verschantzingen beschouwt hebbende, niet kon nalaten deswegen zyne hoogste verwondering te betoonen, en den Markgraaf van de aanstaande overwinning te verzekeren.

Middelerwyl was er tyding gekomen, dat Prins Maurits met zyn leger naar Geertruydenberg in optocht was, weshalven Spinola, door den Vryheer van Baillon, een voordeelligen post by Oosterhout tydig liet verstercken, waar uyt andersints aan de Belegeraars veel schade en ongemack kon toegebracht worden. Welcke post, naa dat de Prins meer genadert was, met zeven duyzent Voetknechten en dartig Kornetten Ruyteren bezet wierdt.

Aitzema.

Prins Maurits hadt zich ondertusschen met zyn heyr te Made nedergeslagen, alwaer hy twee en twintig dagen bleef leggen; Doch bemerkende, dat hy

hy op de sterke verfschantzingen der Vyanden geen 't minste voordeel kon behalen, beflout hy met zyn leger af te trekken, 't welke hy, niettegenstaande de krachtige tegenpogingen van Spinola, in goede orden, en zonder afbreuk verrigte; Waar naa hy zyn benden in twee hoopen verdeelde, zendende den eenen, onder Graaf Ernst, naar Rosendael, en den anderen, onder 't bevel van zynen broeder Prins Fredrick Hendrick, naar Sprang. De Prins zelf te Rosendael ziek geworden zynde, uyt verdriet dat hy 't verlies van zyne Stadt Breda tans voor oogen zag, liet zich, in 't eynde van 't jaar 1624, van daer naar den Hage brengen, alwaar hy, in Grasmaandt 1625, aan die ziekte overleedt.

In 't begin van 't jaar 1625, wierdt by den Algemeenen Staet ernstelyck geraadpleegt over de middelen, die tot 't ontzet van Breda voorgelagen wierden, en onder anderen besloot men allen toevoer naar 't Spaensch leger, zoo veel doenlyck, af te snyden, en den Vyandt, door gebreck van Mont en Oorlogsbehoefsten, tot 't opstaan der belegering te nootzaken. Ten dien eynde wierden scherpe bevelen afgezonden en de Landlyuden op dootstraf verboden eenige eetwaren in 's Vyands leger te voeren. Men worf veel nieuw Krygsvolck, en men deed veele posten bezetten, om den toevoer van leeftocht derwaerts te verhinderen. Door deze strenge bevelen waren de Landlieden bevreesd ietwes in 't Spaensch leger te brengen, waar door in 't zelve een groote schaersheid en dierte ontstont, zoo dat de Krygslieden gedrongen wierden 't vleysch der doode paarden onder hen te verdeelen, en tot spys te nuttigen.

De Markgraaf Spinola zat middelerwyl niet stil, en nam daar tegen alle bedenkeleycke voorzorg; Hy geboodt in de Stadt Lier een groot magazyn van granen op te rechten, van waer hy dezelve, door 't meerendeel der Ruyterye, onder 't gebiedt van Hendrick Graaf van den Berg, van tyd te tyd naar 't leger liet begeleyden. Graaf Hendrick hadt, om die Convoyen des te meer te beveyligen, te Baerle een Schants doen opwerpen, in dewelke hy een bende Ruyteren tot bezetting leyde. Hy liet nog boven dien drie andere Schantzen tusschen Lier, Herentals en Turnhout, in aller yl vervaardigen, gelyk mede de Graaf van Ysenburg een diergelycke Schants hadt laten maeken in 't Dorp de Leur, niet verre van de rivier de Mark gelegen. Door deze voorzorg wierdt alle noodige voorraad, met weynig gevaar, in 't leger aangevoert, en de Vyand in staat gestelt, om 't beleg en de uythongering van Breda met yver te vervolgen. De Markgraaf Spinola trachtende verders de gemoederen der Krygsknechten te winnen, en hen te gewilliger te maeken, om den zwaren regen, koude, en andere ongemacken des Winters met gedult door te staan, hadt aan hen, boven 't gewoone aandeel van broodt, oock een zekere maat bier doen uytleveren; En op 't zonderlinge bevel der Infante van Spanjen wierdt aan ieder Schiltwacht eenen dicken gevoerden rock, en aan 't verdere Krygsvolck kouffen en schoenen gegeven. Door welcke mildadigheden Spinola de Krygsknechten in toom hielt, en dezelve in alle voorvallen zeer bereydwillig tot den dienst maakte.

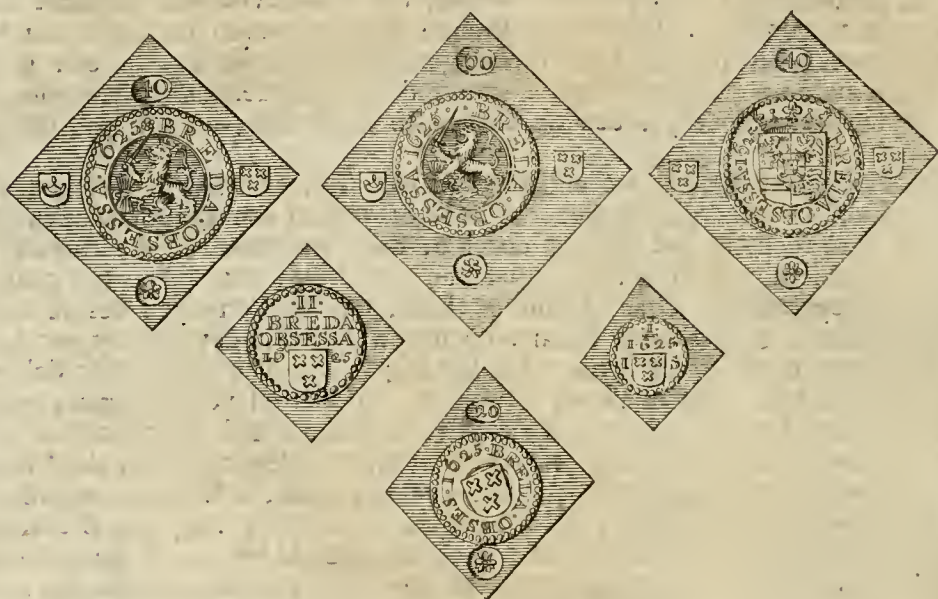
Het beleg dus langzaam voortgaande, nam Spinola voor de Stadt meer en meer te benaeuwen, en liet ten dien eynde in de drie voornaemste Kwartieren Beukeryen oprechten. De eerste en grootste was geplaatst voor 't Kwartier van Ginneken, met negen stucken grof geschut; de tweede in dat van Teteringe met ses stucken, en de derde in 't Kwartier van de Hage insgelycks met ses stucken grof geschut. Terwyl men hiër mede bezig was, deden de Belegerden verscheyde uytvallen, om de vyandlycke wercken overhoop te smyten, doch telkens wierden zy met verlies te rug gedreven; En na dat de gemelde Beukeryen in staat waren gebracht, wierdt de Stadt van drie zyden onophoudelyck beschoten.

De Belegerden dus benaeuwte wordende zagen mede naar middelen om, ten eynde de Stadt tot 't uysterste te houden. Men was beducht, dat door 't langdurig beleg de montbehoefsten eyndelyck zouden ontbreken, En derhalven vondt de Magistraet goet, in alle huysen en korenzolders een nader onderzoek te doen, en alle den voorraad van Granen, die voorhanden was, op te tekenen, 't gene gedurende de belegering, van maandt tot maandt herhaelt wierdt, gelyk

daer van in de Stads Registers nog overvloedige blycken gevonden worden. Alle de huysgezinnen wierden ten laaften mede opgeschreven, en 't broodt, zoo verre het strecken kon, aan dezelve op eene evenredige wyze, en tot een redelycken prys uytgedeelt. In Louwmaandt 1625, geschiede een algemeen onderzoek, in tegenwoordigheid der Burgemeesteren en der Afgezondenen van den Krygsraadt, en men deed de Borgeren en Ingezetenen, onder eedt en op straf van meyneedigheid, verklaren, hoe veele granen en meel zy in hunne huysen hadden, al 't welke in de Stads gemeene Korenschuuren wierdt opgelegd.

*Resol. der
Stadts Bre-
da.*

En naadien tot betaling van 't Krygsvolk en andere behoeften weynig gelt meer voorhanden was, zoo wierdt, op 't bevel der Overheid, afgekondigt, dat een ygelyck Borger en Ingezeten zyn gemaakt zilverwerck moest op 't Stadthuys brengen, waar van verscheyde zoorten van vierkante Stucken geslagen zyn, welkers afbeelding hier onder staet, en die voor een, twee en drie gulden gangbaer waren. Te zelve tyd wierden mede verscheyde zoorten van kopere Munt geslagen ter waarde van een, twee en drie stuyvers.

*Van Loon
Nederl.
Historipenn.
2 Deel Bl.
157.*

I. Het eerste, dat voor veertig stuyvers gangbaar geweest is, als blyckt uyt de Punische cyfferletteren, die in den bovensten hoeck gestempelt staan, heeft in den rechter hoeck het Wapen van Oranjen, in den sincker dat der belegerde Stadt, en in 't midden rondom den Leeuw der Vereenigde Gewesten dit Omschrift:

BREDA OBSSESSA. 1625.

Dat is:

BREDA BELEGERT. 1625.

II. Het tweede is aan 't eerste Stuck gelyck, uytgezondert dat het wat grooter, en voor festig stuyvers staande het beleg gangbaar geweest is, volgens den prys, die in den bovensten hoeck met Punische cyfferletteren gestempelt staat.

III. Van dezelfde waarde als 't eerste Stuck is oock het derde, en bestaat deszelfs verschil hierin, dat in plaatze van den Leeuw der Vereenigde Gewesten, hier in 't midden het Wapenschild van Prins Maurits, als Heer van Breda, gestempelt staat.

IV. Het

IV. Het onderste, mede van zilver, en voor twintig stuyvers gangbaar geweest, voert rondom het Wapen der Stadt dit Omfchrift:

BREDA OBSESSA. 1625.

Dat is:

BREDA BELEGERT. 1625.

V. De twee andere zyn kopere Noodstukken, waar van het eerste voor twee en een halve stuyver is gangbaar geweest, hebbende, boven het Wapenschild der belegerde Stadt, tot Opschrift:

BREDA OBSESSA. 1625.

Dat is:

BREDA BELEGERT. 1625.

VI. Het kleynste, mede van koper, is voor eenen stuyver gangbaar geweest, als blyckt uyt den prys, die ter wederzyde van 't Stads Wapen is uytgedrukt; waar boven staat:

BREDA. 1625.

Prins Maurits, niettegenstaande zyne doodelycke ziekte, echter voorgenomen hebbende de belegerde Stadt van mont en oorlogs behoeften te voorzien, liet veel Koren en andere Eetwaeren, in de havens der nabygelege Steden byeen brengen, en deed agtien platbodemde schuyten toerusten, om over de onder water staande Landen te kunnen vaeren. Deze schuyten waren met een zwaren boort, tegen de musket schooten, gesterkt, en boven dien bezet met vier tot ses stukken zoo metael als yzer geschut, en een goedt getal uytgelese manschap. Van deze uytrusting liet de Prins aan die van Breda kennis geven, met last, om mede eenige gewapende schuyten tegen den bestemden dag gereed te houden, met dewelcke zy onvoorziens uyt de Stadt zouden vallen, en de brug der Spaenschen trachten te vernielen. De Belegerden, hier van onderricht zynde, wapenden aanstonts veertien Ponten, waar van men ses met geschut voorzag, op welke zy driehondert Krygsknechten plaatsten, mitsgaders nog aan feshondert Voetknechten bevel gaven, om te landt, langs de rivier de Marke, een uytval te doen.

De Markgraaf Spinola van deze onderneming tydig kondschap bekomen hebbende, versterkte met alle spoedt de bezetting van Terheyden, hy liet langs de Dycken daaromtrent gelegen verscheyde affnydingen maeken, en vooral stelde hy in de Vucht, langs den Swarten dyck, een aanegekoppelt paalwerck, tusschen de vier Schantzen, die hy op dien Dyck hadt doen leggen, op dat van dien kant over de laage Landen, welke op ieder getyde door 't opkomende Vloeywater overstroomt wierden, geene schuyten zouden kunnen doordringen.

Maar terwyl alles tot den aanflag gereed was, veranderde de wint, die zedert langen tyd uyt 't Westen gewaeyt, en 't Landt met water vervult hadt, en naar 't Oosten omslaande deed 't gewoone getyde zeer verminderen, en dreef 't water van de overstroomde Landen in de rivier, en van daer verders zeewaerts in: Waar door de schuyten niet konnende over die Landen gevoert worden, in de havens bleven leggen, en den aanflag dus vruchteloos afliep.

Op die wyze wierdt de belegering van Breda vast voortgezet. De Markgraef Spinola beneerstigde zich om alle de kwartieren, niettegenstaande 't strenge Winter saisoen, in dien staat te houden, dat ze nog op de eene of d'andere wyze konden verrast of overrompelt worden. Hy droeg voornamentlyck zorg, dat de proviand naar 't leger in een genoegzame menigte wierdt aangevoert; Ten welken eynde hy een groot getal karren hadt doen
by-

byeenbrengen, die veel lichter dan wagens over de kwade en bedorve wegen konden gevoert worden; Door welke middelen hy de verwachting van Prins Maurits en der Algemeene Staten, die al te veel vertrouwen op 't wintergetyde gestelt hadden, teenemaël te leur zette.

Ondertuffchen begon, door de langduurige insluyting, 't gebreck aan leeftocht zich in de Stadt meer en meer te openbaren; Alle eetwaren waren op een overmatigen prys geklommen, door welke dierte de Bezetting en de verdere Inwoonderen gedrongen wierden kwaad voedzel te nuttigen. Hier uyt sproten zware ziekten, heete koortfen, en eyndelyk de Pest, waar door wel vyfduyzent zoo Krygsknechten als Borgeren en inwoonderen wierden weggeruckt. Echter hield de Stadvoogdt Justinus van Nassau, met de verdere Bevelhebberen, en den Magistraet, zich stantvastig, en moedigde door zyn voorbeeld de Krygsknechten aan, om de Stadt, op hoop van een goedt en spoedig ontzet, tot 't uysterste te houden.

Ten dien eynde wierdt in Lentemaandt 1625, voorgeslagen, om de rivier de Mark, door 't leggen van een dyck dwars door dezelve, omtrent Zevenbergen te stoppen, en aldus door 't ophouden van 't menigvuldige van de heyde afzackende water, de wercken der Spaanschen te vernielen, en hen te nootzaken de belegering op te breken. Dees voorslag goedgekeurt zynde, viel men aanstonts aan 't werk; Men liet een grooten hoop steenen zincken ter plaatze, alwaer de rivier 't ondiepste was, welke met kley en vette aarde aangevult wierden, en door de zonderlinge neersligheid der Werkbaafen scheen die dyck, binnen korten tyd, zyn volkomen beslag te zullen krygen; Maar een schieleycke verandering van 't weder, in den tyd der volle Maan, bracht zulcken overvloedt van water by, veroorzaekt door de aanhoudende sneeuw en regens, dat niet alleen de begonne dyck, maar zelf verscheyde Vestingwerken van de Stadt weggespoelt wierden. Dit afkomende water deed aan de Spaanschen mede grooten hinder, want de wegen tusschen derzelve wyd uytgestreckte kwartieren, met de daar by gelege verschantzingen, waren zoodanig overstroomt, dat men er niet dan met schuyten kon bykomen: Waar door de onderlinge gemeenschap tusschen die kwartieren wierdt afgesneden, en 't Krygsvolck, 't gene aldaer in bezetting lag, genootzaakt veel hongere en kommer uyt te staen. Dees watersnoodt duurde vier dagen, gedurende welken tyd veele Spaansche knechten van koude en ongemack stierven, en 't aanvoeren der granen en anderen leeftocht wierdt daar door, in den tyd van drie weeken, dus veragtert, dat er bynaa geen andere voorraadt in 't leger kwam, dan 't gene door de stroopende Soldaten aangevoert wierdt.

Zoo ras 't water weder gevallen was, wierdt 't werk aan den gemelden dyck hervat, en om de kracht des waters van Breda afkomende, des te beter te breecken, wierden voor den dyck twee hoofden tegen over elkanderen in de rivier uytgestoken, tusschen welkers opening zware balken, op de vorm van een drietandige vorck, zeer dicht by een gezet wierden. Het werk dus met yver gestadig wordende voortgezet, was men in hoop dat voorspoedig te zullen ten eynde brengen, vermits alleen een kleyne opening in den dyck te sluyten was. Maar de loop der rivier, zoo naeuw bedwongen wordende, nam uytermaten toe, en kwam met zulken geweld op de nieuw gemaekte hoofden aanzetten, dat 't welzant zich opwerpende de balken uyt den gront deed oprysen, en zoodanig tegen een stoten, dat de gemelde hoofden daar door voor 't grootste gedeelte omvergeworpen wierden. Daar op ontstont nog zoo een buytengewoone storm, dat de schepen, steenen, en boomen, die men hadt doen zincken, om den Dyck vast te maecten, in stukken wierden geslagen, en te gelyck wegdeven. Door dezen ongeluckigen uytflag wierdt den arbeyd aan den dyck teenemaël gestaakt, en deze onderneming, waar van men zich zoo veel goeds beloofde, viel gansch vruchteloos uyt.

Middelerwyl stierf Maurits Prins van Oranjen, in den Hage, op den drie en twintigsten van Grasmaandt 1625. Naa wiens doot zyn broeder Prins Fredrick Hendrick 't Opperbevelhebberschap van 't Leger aanvaert hebbende, voornam om nog een kans tot 't ontzet der Stadt Breda te wagen. Hy gaf ten dien eynde bevel, om op den vyftienden van Bloeymaandt 't Spaansch Kwartier te Terheyden aan te tasten, en liet de Engelsche en Fransche benden, onder

onder 't beleyd van den Overften François Vere, langs den Dyck van de Zwaluwe, derwaerts aanrucken. Deze kwamen met veel dapperheid op de Spaenschen aanvallen, en maekten zich aanstonts meester van verscheyde wercken en verschantzingen, uyt dewelke zy de Vyanden met veel verlies te rug joegen. Carlos Roma, die aldaar 't gebiedt voerde, bemerkende, dat zyne benden van alle kanten te rug weeken, kwam met eene weergaloofse kloekmoedigheid de Engelschen te gemoet trekken, en naa een scherp gevecht, waarin van weerkanten veel volcks sneuvelde, dwong hy dezelve te wycken, en alle de veroverde wercken weder te verlaten. François Vere trachte wel, met alle mogelycke dapperheid en beleyd, dat verlies te herstellen, maar de Spaenschen kwamen met zulken macht op zyne benden aandringen, dat hy genootzaakt wierdt den aftocht te nemen, 't gene hy in goede orden verrichte. Waar naa hy, zonder eenig verder verlies, met zyn Krygsvolck, in 't Leger onder den Prins van Oranjen, 't gene te Dongen nedergeslagen was, aankwam.

Prins Fredrick Hendrick eyndelyck bemerkende, dat de Verschantzingen der Belegers in zulken staat gestelt waren, dat 't niet mogelyck was daar tegen ietwes met vrucht te kunnen ondernemen, verliet, op den zeven en twintigsten van Bloeymaandt, zyn legerplaets te Dongen, en trock met zyn heyr naar de Langstraet, door welk schiellyck vertreck aan die van Breda alle hoop van ontzet benomen wierdt.

De Belegerden waren nu tot den uystersten noodt gekomen, de voorraad van broodt en meel liep ten eynde; de Pest en honger rukten dagelyks veele menschen weg: Daer en boven waren alle middelen van verlossing afgesneden, zoo dat men voorzag het niet langer te zullen kunnen houden. Derhalven wierdt, op den een en dertigsten van Bloeymaandt, een buytengewone Krygsraadt vergadert, waarin, naa een ryp overleg, besloten wierdt met den Markgraaf Spinola in onderhandeling te treden. Ten dien eynde werden van weersyden gevolmachtigden benoemt, welke ter bestemder plaatze, even buyten de Stads poorten, zamen gekomen zynde, wegens de Overgave der Stadt gehandelt, en naa verscheyde over en weerspraken eyndelyk de Verdragpunten op den tweeden van Wiedemaandt getekent hebben. De voorwaarden by den Magistraet en de Borgerye bedongen zyn van den volgenden inhoudt.

I.

„ Dat er zal beloofd en toegestaan worden een algemeene vergiffenis en volle vergeting van al 't gene by eenige Burgeren en inwoonderen der Stadt Breda, van wat hoedanigheid die zouden mogen wesen, voor of naa 't innemen der Stadt, zedert 't jaar 1590, tot nog toe, zoude mogen wezen begaan, zonder deswegen eenig onderzoek te doen, nog in geenderley maniere, onder wat voorgeven dat zoude mogen wezen, yemandt daar over te beswaren, als van misdaet van gekwetste Majesteit of anderzints.

2.

„ Dat alle Borgeren en inwoonders tegenwoordig of afwezig zynde, van wat staet of waardigheid die zouden mogen zyn, in dienst en eedt van de Staten, den Heer Prince van Oranjen, en van de Stadt, of daer buyten zynde, hunne woning den tyt van twee naestvolgende jaeren in de Stadt fullen mogen vervolgen, zonder aldaer te worden ondersocht, nog in hun gewisse ontruft, nog tot een nieuwen eedt gedwongen, mits dat sy aldaer in alle zedigheid leven, zonder eenige ergernis te geven, om gedurende dien tyt van twee jaeren, te overleggen of zy daer willen blyven wonen of niet, en ingevalle zy begeeren te vertrecken, zal het hen vrystaen van daer te gaen als 't hen gelieven zal, en zal alsdan aan hen gelaten worden 't vrye genot van alle hunne goederen, om dezelve te mogen bestellen, vervoeren, verkoopen, vervreemden, belasten en verzetten, soo als 't hen goedduncken zal, of dezelve te laten ontfangen en door zulke als zy begeeren te laten bestieren. En komende tot Breda of daer buyten te sterven

„ met of zonder uyerfte wil, zullen nogtans hunne goederen aan hunne ge-
 „ noemde Erfgenamen of hunne naaste Vrienden en Bloetverwanten volgen.

3.

„ Dat een ygelyck van de voorgemelde Borgers en inwoonders zynde in
 „ dienst als boven beëdigd of niet, welke naa dit Tractaet uyt de Stadt zul-
 „ len willen vertrecken, 't zy om van woonplaets te veranderen, of om an-
 „ dere inzichten, 't zelve altyt zullen vermogen te doen naa hun believen te
 „ water of te landt, met hunne Vrouwen, Kinderen, Huysgezinnen, Huys-
 „ raadt, Koopmanschappen, en andere roerende goederen, zonder dat hen
 „ deswegen eenig belet, onder wat voorgeven het oock zy, zal mogen aan-
 „ gedaen worden, nog dat zy oock geen anderen Vrybrief zullen nodig heb-
 „ ben, dan dit tegenwoordig Tractaet. En de genen die zullen willen ver-
 „ trecken en hun woonplaets nemen in Koningrycken, Landen, Gewesten,
 „ onzydige plaetzen, of wel daer Contributie betaalt wordt, zullen altyt vry
 „ en ongemoeyt mogen gaan, doorgaan en te rug keeren, koopmanschap-
 „ pen en hunne byzondere zaeken verrichten in de Landen, en Steden onder
 „ de gehoorfaemheid des Konings van Spanjen, en naa hun believen met hun-
 „ ne zoo roerende als onroerende goederen mogen handelen. En die van
 „ den Roomschen Godsdienst zyn, zullen hunne woonplaets binnen de Stadt
 „ weder mogen nemen, zonder daer toe eenig ander verlof te hebben dan dit
 „ tegenwoordig Tractaet.

4.

„ Wat aangaet de gene, die in de Vereenigde Nederlanden zullen willen
 „ trecken, om aldaer hunne zaeken te verrichten, die zullen zulks vryelyck
 „ viermael in 't jaer mogen doen, met voorweten des Gouverneurs, van den-
 „ welken zy gehouden zullen zyn en Vrygeleybrief te nemen, die oock ver-
 „ plicht zal zyn hen die te geven, ten zy hy wettige redenen daar tegen hadt.
 „ Waar naa zy, geduurende den tyt van twee jaeren, naa de teykening van dit
 „ Tractaet, zullen moeten wederkeeren en hunne wooning binnen deze
 „ Stadt vervolgen, of wel hun woonplaets nemen in onzydige plaatzen, of
 „ die Contributie betalen, alwaar zy zullen genieten de voorz. vryheid van
 „ te kunnen gaen, doortrecken, en handelen altyt en overal, met alle verde-
 „ re effecten van 't gemelde Tractaet, zoo als boven gezegt is.

5.

„ Dat de Predikanten met hunne Vrouwen, Kinderen, Huysgezin, Goede-
 „ ren en Meubelen vry zullen mogen vertrecken, zonder dat hen eenig hinder
 „ of schade zal toegebracht worden; En ten dien eynde zullen zy met wagens of
 „ schuyten voorzien worden, En zal hun toegestaan worden denzelven tyt,
 „ als hier boven gemelt is, om van hunne onroerende goederen te disponeren.

6.

„ De genen die zedert 't verraffen der Stadt, als Ouderlingen en Diake-
 „ nen gediend hebben, en die eenige bedieningen in de Kerk gehadt hebben,
 „ zullen in dit Tractaet begrepen zyn.

7.

„ Insgelycks zullen hier in mede begrepen zyn, alle Officieren, Commisen,
 „ Ontfangers en andere Borgers en inwoonders, die eenig bewint van pen-
 „ ningen, Reekeningen, of betaling van 't Krygsvolck, of eenige andere aan-
 „ neming gehadt hebben, welke met alle hunne goederen, huysraadt, en pa-
 „ pieren vry uyt de Stadt zullen mogen trecken, en boven dien met alle an-
 „ dere Borgeren genieten 't effect van dit Verdrag.

„ 8. De-

8.

„ Dezelve vryheid zullen oock genieten alle Schippers, die binnen deze
 „ Stadt zyn, en de gene die aldaer hunne Schepen hebben, welke daar mede
 „ zullen mogen vertrecken werwaerts 't hun gelieven zal:

9.

„ Ingevalle de Stadt niet genoegzaam voorzien is van Schepen en Wagens;
 „ om de Burgers en inwoonderen, die met hunne goederen en huysraadt zul-
 „ len willen vertrecken, te bedienen, zoo zal aan hen den tyt van twee jaa-
 „ ren gegeven worden, om ondertuffchen uyt Hollandt of van elders andere
 „ Schepen en Wagens te laten komen, die daar naa vryelyck zullen mogen te rug
 „ keeren, zonder eenigen anderen Vrybrief, dan dit tegenwoordig Tractaet.

10.

„ Dat aan de Borgers en inwoonders der Stadt geene andere Imposten of
 „ lasten zullen opgelegd worden, dan die door geheel Brabant, by de groote
 „ en kleyne Steden even gelyck gedragen worden:

11.

„ Dat de Bezetting, zoo te voet als te paardt, zal gelogeert worden in de bef-
 „ te order, en ten minsten last der Borgeren, als immers mogelyck zal wezen.

12.

„ In dit Verdrag zullen begrepen zyn alle de genen, die wegens Stads of
 „ hunne eyge zaeken afwezig zyn, om in alle vryheid te mogen in de Stadt
 „ te rug komen, en van al 't gene voorsz. is mede deel te hebben. Gelyck
 „ oock alle de Landlieden in de Stadt gevlucht, die hen vryelyck weder naar
 „ 't platte Landt zullen mogen begeven.

13.

„ Indien yemandt van den Hervormden Godsdienst, in den tyt van de ge-
 „ melde twee jaeren, binnen de Stadt kwam te sterven, die zal op een eerlycke
 „ plaets in een tuyn aldaer begraven worden, of zyn lichaem zal buyten de Stadt
 „ gevoert worden, daer hy of zyne Vrienden het zullen beschickt hebben.

14.

„ Dat alle Vonnissen by den Magistraet of die van de Hooftbanck geweest,
 „ van dewelke niet in tyts is gereformeert, zullen van waarde blyven, en
 „ haar stant grypen:

15.

„ Dat alle de gene, die voor dezen gelt aan de Stadt geschoten hebben, 't
 „ zelve zullen mogen weder eyschen, en daer van voldoening erlangen, met
 „ den intrest van dien. Insgelycks zullen oock alle Rentheffers door de Stadt
 „ betaalt worden van hunne renten en agterstallen, die verschenen zyn ende
 „ nog verschynen zullen.

„ Alle deze Voorwaerden, Pointen en Artikelen zyn vastgesteld, besloten
 „ en toegestaen, en by den Heer Markgraaf Spinola, en de Gevolmagtigden
 „ van de Stadt ondertekent. Belovende gemelde Markgraaf dezelve, door
 „ opene brieven van de Infante van Spanjen onder haar groot Zegel, bin-
 „ nen den tyt van veertien dagen te doen goedkeuren en bekrachtigen. Al-
 „ dus gedaan den 2 Juny 1625.

Naa dat, op den vyfden der gemelde maandt, de Stadt Breda door de Spaanfchen in bezit genomen was, kwam de Infante Ifabella Clara Eugenia, van Antwerpen, in 't Leger, en wierdt door den Markgraaf Spinola en andere Bevelhebberen met veel luyfter ontfangen. Den volgenden dag deed zy haare plechtige intrede binnen Breda, Waar van men 't volgende in de Stads Registers aangetekent vindt.

*Resolut. der
Stads Bre-
da.*

„ Op den zesden Juny 1625, is gekomen op het Stadhuys der Stadt Breda, ten vyf uyren na den middag, de Doorluchtigste Princes Dôna Ifabella Clara Eugenia Infante van Spanjen en Regente dezer Nederlanden, vergefelschapt met Don Alphonso de las Cuevas Kardinael en Gezant van zyne Majesteit den Koning van Spanjen, den Aertsbiffchop van Cefarëen, den Markgraef Spinola, den Hertog van Nieuburg, den Hertog van Aerschot, den Hertog van Bournonville, den Hertog van Saxen, den Prins van Portugael, den Graaf van Salazar Generael van de Cavallerye, Don Carlos de Colonna, Graaf Fredrick van den Berg Luytenant Generael van de Cavallerye, de Graven van Middelburg, d'Etterres, en van Yfenbroeck, met veele andere Barons en Edellieden, en ook by haer hebbende veele Gravinnen en Edele Jonkvrouwen van haer Hoff. Ende is haar Hoogheyt eerst geleyt geworden op de Kloveniers kamer, alwaer Deselve seer devotelyk heeft aengesien het beelt van het hoogweerdig H. Sacrament van de Niervaert. Ende alsoo op de tafel aldaer wierde gestelt een groot silver seer swaar vergult Kruys met een Remonstrantie en andere Reliquien wesende aldaer nog bewaert sedert het innemen van de Stadt, soo heeft den Aertsbiffchop het Kruys genomen in de hant, en 't selve aan de Infante laten kussen, 't welke sy gedaen heeft met groote reverentie, Ende heeft daer na hare Hoogheyt daer mede de benedictie gegeven, gelyk ook hare Hoogheyt de Reliquien, die aldaer wierden op de tafel gestelt, devotelyk heeft aengesien en gekust. Daerna is deselve geleyt na de Vergaderkamer van de Magistraet, alwaer sy sag de agt Vaandelē der Borgerye, dewelke door de Magistraet aan haer aengeboden synde, deselve daer voor bedankt en niet aangenomen heeft. Van daer gegaen synde na de Vierschaer heeft aldaer aandachtig beschouwt seker Crucifix, d'welke aldaer nog was blyven staen. Ende vorders gebragt synde in de Nederzalen van het Stadhuys heeft aldaer bereyd gevonden een prachtig banket, te weten een Tafel voor hare Hoogheyt, ende een voor alle de Jonkvrouwen. En na dat deselve aldaer hadde geweest omtrent een half uyr, is hare Hoogheyt van daer met een blyde gelaat vertrocken. Zynde ter selver tyt op 't Stadhuys tegenwoordig geweest, Mr. Henr: Montens President, Dingeman van der Locht Tresorier en Buytenborgemeester, Dr. van de Warck, Mr. Melis Janssen, Jan van Putte, Mr. Jan van Ceters, Peter van den Broeck, Mr. Adriaen van den Broeck, Cornelis Hulshout en Gerard van Arendonk, Schepenen “.

De Stadt Breda dus, naa eene belegering en uythongering van bynaa elf maanden, onder de macht des Konings van Spanjen gebragt zynde, wierdt de oeffening van den Hervormden Godsdienst aldaer, op zware straf, verboden, Weshalven veele borgeren en inwoonderen van die Gezinte genootzaakt wierden de Stadt te verlaten, en zich elders heen te begeven. Door dit vertreck wierdt de Stadt zeer ontvolkt, en leedt een groot verval in deszelfs neeringen en ambachten. Gedurende de Spaensche regeering is dat getal nog geringer geworden; Want als, in 't jaar 1631, uyt vrees eener nakende belegering, een algemeene omschryving wierdt gedaen, om naa de menigte der inwoonderen by tyds de noodige voorziening te doen van leeftocht, en andere behoeften, zoo vondt men in de Stadt alleen feshondert en een Mansperzoon, feshondert een en negentig Vrouwen, hondert zeven en twintig Knechten, tweehondert zeven en negentig Meyden, en negenhondert zeven en tagtig Kinderen, makende in alles te zamen Tweeduyzent zevenhondert en twee zielen.

Gedurende den tyd, dat de Stadt Breda in diervoegen weder onder de heerschappye des Konings van Spanjen is geweest, heeft deselve, door de zware bezettingen van Spanjaerden, Italianen en Walen, by de Stadvoogden, den Vryheer van Balançon, en Gomar Foudin, voornamentlyk naa 't overgaan van 's Hertogenbosch, telkens in de Stadt gebracht, veel geleden, en tot onder-

*Resolut.
der Stadt
Breda.*

derhoudt van dat Krygsvolk, 't gene door wanbetaling hunner veragterde soldyen, veelmaals aan 't muyten raakte, veele penningen moeten opschieten, 't welck zoo lang geduurt heeft, tot dat de Stadt, in 't jaar 1637, op de volgende wyze, wederom is gebragt onder de gehoorzaamheid der Vereenigde Nederlanden.

Wanneer Fredrick Hendrick Prins van Oranjen, met 't Staatsche heyr, in Hooymaandt 1637, voor Rammekens ten anker leggende, door de aanhoudende tegenwinden belet wierdt, om den voorgenomen tocht naar Duinkerken te bevorderen, nam hy voor 't Beleg van Breda te ondernemen, ten welken eynde hy met zyne Krygsbenden, op den een en twintigsten der gemelde maandt, 's morgens van Rammekens onder zeyl ging, en 's middags te Bergen op Zoom aanlandte. Hy liet aanstonts al 't Voetvolk met 't geschut en verderen Oorlogstreyn te Noordgeest, en de Ruyterye by Woude ontschepen.

Middelerwyl hadt de Prins bevel gezonden aan Hendrick Graaf van Nassau, Stadhouders van Vrielandt, die met eenige Krygsbenden, zoo te voet als te paardt, by Nimmegen gelegert was, om met dezelve in aller yl naar Breda op te trecken, en die Stadt ten spoedigsten te berennen. Graaf Hendrick kwam dienvolgens met zyn leger, op den een en twintigsten van Hooymaandt, te Oosterhoudt, en sloeg zich nog dien zelve dag neder te Teteringe, alwaar hy zyn kwartier nam, en door eenige Vaandelen post liet vatten op de groote Warande, tusschen Breda en Terheyden, naaby de rivier de Mark gelegen, welke plaats hy sterk liet verschantzen.

Op den drie en twintigsten dier zelfde maandt, kwam de Prins voor Breda, en vondt de Stadt reeds door Graaf Hendrik ingesloten. Hy ging terstont alle de voornaemste toegangen bezichtigen, en verdeelde de kwartieren op de volgende wyze. Het Dorp de Hage wierdt bezet met zeven benden Voetknechten, namentlyck die van Graaf Willem, Graaf Hendrick, Eerenreiter, Beverweert, en drie Schotsche van Balfour, Sandelhans en Hamont, met nog twee benden Ruyteren van La Force en Brochum, onder 't gebiedt van Willem Graaf van Nassau. De Prins zelf nam zyn kwartier, met de vyf Fransche Benden van Chatillon, Hauterive, Candale, Maisonneuve, en Charnassé, en vier Engelsche van Morgan, Culpeper, en Goring, by 't Dorp Ginneken, tusschen 't Mastbosch en de Mark, over welke rivier hy een schipbrug liet slaen, die aan de overzyde door de Walsche benden van Solms en Brederode bezet wierdt. Van deze brug, langs de Gehuchten de Molengracht en Zantbergen, tot aan 't Dorp Teteringe, wierdt 't grootste gedeelte der Ruyterye gelegert. De Overste Yffelstein hadt zynen post met eenige benden Voetknechten en Ruyteren te Terheyden, alwaar twee Reduyten opgeworpen wierden, om te beletten, dat de Vyand, langs de rivier, eenige versterking in de Stadt zoude werpen. De Groote Warande hadt Graaf Hendrick, door den Oversten Varick, met twintig vaandelen Voetknechten reeds doen bezetten, en over de rivier aldaer wierdt een schipbrug gelegd, om de gemeenschap met 't Kwartier van Graaf Willem open te houden. Tusschen deze brug en 't Dorp de Hage kreeg de Overste Luytenant Boshuysen zynen post, en wierdt met eenige Vaandelen Voetvolck geplaatst te Gageldonck.

De Prins, de Kwartieren dus verdeelt hebbende, gaf bevel, om die ten spoedigsten te verschantzen, welk werck, door den grooten yver van 't Krygsvolk, nog dien zelfden dag voltooyt wierdt. Waar naa men begon eene Linie van *Circumvallatie* of Omwalling, van 't eene Kwartier tot 't andere op te werpen, waar mede men drie dagen bezig was. Deze Linie nam zyn aanvang aan 't Kwartier van den Prins, en was getrocken langs 't Mastbosch tot aan Papemuts, een kleyne schants, door Spinola, gedurende de belegering van Breda, aangelegt, en nu door de Staatschen weder opgemaakt; Van daar door de Hage tot aan Gageldonck, en zoo voorts tot aan de rivier de Mark over Terheyden. En wederom aan de andere zyde van syn Hoogheids logement, over de brug tot aan Teteringe, en van daar voorts over de Velden langs den Swarten Dyck tot aan 't Dorp Terheyden. Deze Linie was op eene evenredige tusschenwydte met veele Schantzen, Reduyten, en andere Wercken gesterkt. Boven dien wierden de rivieren de Mark, en de Aa of Weer-

Aitzema
Sak: van
Staat en
Oorl: 17.
Boeck.

Memoires
de Fred.
Henry.

*Commelyn
Leven van
Fredrick
Hendrick.*

reyfe boven de Stadt gestopt, waar door alle de laage landen overftroomt en de verschantzingen der Belegeraars ontoeganckelyck gemaeet wierden. Om alle deze wercken des te valter te maeken, groef men een gracht voor dezelve ter wydte van twaelf en ter diepte van agt voeten, en men liet de aarde aan beyde zyden opwerpen, om 't naaderen der vyandyke Ruyterye te beletten. Tot 't vervaardigen van alle deze zwaare schantswerken gebruykte men omtrent drieduyzent boeren, en veele arme lieden, die uyt de Paltz, Hefsen en Westervalt, om den honger verlopen, zich in Hollandt ophielden.

*Boxhorn.
Obs: Bred.*

Ondertuffchen was Gomar Fourdin, Stadvoogd van Breda, een Krygsman uyt Edelen Stamme te Dieft geboren, die door zyne dapperheid en beleyd tot de hoogste Krygsbedieningen gevordert was, niet min oplettende, om de Stadt in een behoorlycken staat van tegenweer te stellen. De bezetting was even voor 't beleg tot drieduyzent vyfhondert mannen aangegroeyt; De Veftingwercken waren in een goeden staat, en de Stadt was met genoegzame krygs en montbehoefsten voorzien, in zoo verre, dat men van hem niet dan een wackeren tegenstant te wachten hadt.

De Magistraet droeg oock zorg, dat alle de granen en verdere eetwaren, die in de Stadt gevonden wierden, behoorlyck wierden opgetekent, en naa een naeuw onderzoek vondt men aldaer vierduyzent zeventien hondert agt en negentig Veertelen Rogge, tweeduyzent vier en dertig Veertelen Tarw, vierduyzent vierhondert twee en zeventig Veertelen Gerst, agthondert zeven en vyftig Veertelen Boekweit, en eenduyzent vyfhondert negen en negentig Veertelen Haver. En nadien de voorraad der granen, buyten verwagting, zoo overvloedig was, wierdt, op 't bevel van den Magistraet, de prys derzelve vastgesteld, namentlyck de Veertel Tarw op zeven gulden, Rogge en Gerst op vier gulden, Haver op drie gulden, Boekweit op vier gulden, een pont Boter op zeven stuyvers, en een pont Kaas op vyf stuyvers.

*Memoir:
de Fred.
Henry.*

De Kardinaal Infant, Opperbevelhebber van 't Spaansche heyr verwittigt zynde, dat de Prins van Oranjen Breda belegert hadt, trock ten spoedigsten alle zyne benden, die uyt vrees eener landing der Staatschen, langs de kusten van Vlaenderen verspreyt lagen, by een, en een leger van omtrent twintig duysent koppen verzamelt hebbende, kwam daar mede, op den vier en twintigsten van Hooymaandt by Antwerpen, alwaar hy met drieduyzent Keyzerfchen versterkt wierdt, en door middel van een Schipbrug over de Schelde toog. Den een en dertigsten sloeg hy zich neder te Hoogstraaten, en eenen dag aldaar uytgeruust hebbende, trock hy recht op de Verschantzingen der Staatschen aan, eenige Ruyterye vooraf zedende, om de naaftgelege Kwartieren van Graaf Willem in de Hage, en van den Oversten Luytenant Boshuyfen te Gageldonck te verspieden. Den tweeden van Oogstmaandt legerde de Kardinael zyn heyr te Rysbergen, omtrent een uur van de Kwartieren van den Prins van Oranjen en van Graaf Willem, in eene gelycke tuffchenwydte, afgelegen; Van waar hy die dagelyks door zyne Ruyterye liet beftoken.

Aitzema.

De Vyand zoo naa by de Linie van Omwalling gekomen zynde, zondt de Prins terstont eenige Vaandels, onder 't geleyde des Graven van Solms, naar Gageldonck, om dien post te verzekeren, en hield zich 'snachts zelf aan 't hooft van een gedeelte zynen benden, welke tuffchen 't Mastbosch en 't Dorp de Hage in slagorden geschaert stonden. Ondertuffchen liet men aan alle de meest bloot gestelde Posten, en voornamentlyck aan 't Kwartier te Gageldonck, gestadig arbeeyden, om dezelve in een goeden staat van tegenweer te stellen; Veertien dagen verlieden daar mede, in welken tyd de belegeraars genootzaakt waren zich in de gemelde stant en orden te houden.

Commelyn.

Naa dat de Kardinael Infant omtrent drie weeken in zynen Post te Rysbergen stilgelegen hadt, zonder middel te kunnen vinden, om door de wercken der Belegeraars heen te breecken, vondt hy raadzaam van daar te trekken: Dienvolgens brack hy, den vyftienden van Oogstmaandt, met zyn leger van Rysbergen op, en omtrent Meerfel een brug over de Mark geslagen hebbende, toog hy daer over, en sloeg zynen weg in naar Loon op 't Zant, van

waar

waar hy verders, zynen aanslag op de Schants Voorn mislukt ziende, het naar den Maas kant wende, en de Stadt Venlo, naa vyf dagen belegs, veroverde.

Alle de Verschantzingen in goeden staat gebragt zynde, begon de Prins, op den agtienden van Oogstmaandt, de Stadt Breda te naderen, en liet een Wapenplaets maeken by den Watermolen, staande op de Molenley, tusschen de Stadt en Ginneken. De Belegerden zulks bemerckende, kwamen met feshondert mannen daar op uytvallen, maar wierden door de Belegeraars zoo dapper ontfangen; dat zy gedwongen waren, naa eenig verlies aan weerkanten, de wyck te nemen.

Ondertusschen wierden de Loopgraven geopent, en men taste de Stadt van vier byzondere kanten aan. De Fransche benden maakten eene Linie, om de linker punt van 't Hoornwerck, voor de Ginnekens poort, bedeckt te kunnen naaderen, terwyl de Engelsche insgelycks bezig waren, om eene diergelycke Linie te trecken naar de rechter punt. Graaf Willem richte zynen aanval op 't Hoornwerck aan de Haegdyckse poort, en Graaf Hendrick taste 't Kasteel aan, welkers buytenpoort mede met een groot Hoornwerck gedeckt was. Alle deze nadernissen wierden met de uysterste vlyt en wackerheid, niettegenstaande 't geweldig schieten der Belegerden, dag en nacht voortgezet, en de Prins van Oranjen moedigde met zyn voorbeeldt de Hoplieden en gemeene Krygsknechten dagelycks aan, om door hunnen gestadigen arbeyd die wercken krachtig te bevorderen.

De Linien der Franschen en Engelschen begonnen middelerwyl zeer sterk te naderen aan 't Hoornwerck voor de Ginnekens poort, en nadien zy wat verre van een gescheyden waren, trock men eene Linie van Gemeenschap van de eene tot de andere, om in geval van noot elkander te kunnen byspringen. In 't midden dezer Linie wierdt een Beukerye van agt halve Kartouwen opgeworpen, en aan beyde kanten maakte men nog twee diergelycke, ieder van ses stucken, van welke de stryckweeren der vyandycke wercken onophoudelyck beschoten wierden. Onder begunstiging van dit gestadig vuur zetteden de Arbeiders hunne wercken zoo krachtig voort, dat men, hoewel niet zonder veel moeyte en verlies, den tienden dag naa 't openen der loopgraven, tot aan den voet van den bedeckten weg genadert was, alwaer de Franschen en Engelschen hen te gelyck begroeven, en aan ieder punt een Wachtplaats maakten, om de vyandycke uytvallen te kunnen tegengaan. Van daer begon men verder te *sapperen*, 't gene in 't begin, wegens 't verwaerlyck schieten der Belegerden uyt het grof en handgeschut, zeer beswaerlyck viel, doch echter, door den onverchrocken moedt der hooge en laage Krygslieden, in 't vervolg merckelyck gevordert wierdt.

Onderwyl was Graaf Willem, met zyne Loopgraven aan de Haagfche zyde, mede zeer genadert, en hadt aan 't hooft derzelve eene beukerye doen oprichten van ses stucken grof geschut, van dewelcke 't Hoornwerck aldaer gedurig beschoten wierdt. Vervolgens liet hy nog twee diergelycke maeken, de eene op den weg naar de Hage, en de andere tusschen de Stadt en 't Huys te Zuylen, van waar hy met twee Linien teffens de nadernissen deed voortzetten.

Graaf Hendrick zat inmiddels mede niet ledig, en deed met groote naerftigheid zyne wercken vorderen naar 't Kasteel, Doch om de hinderpaelen, die hy ontmoette, was hy genootzaekt, in plaats van 't Hoornwerck van voren aan te tasten, langs deszelfs vleugel te *sapperen*, welken hy op verscheyde plaatzen doorsneden vondt, 't gene zyne werken niet weynig verachterde. Echter naderde hy, naa veele zwatigheden verwonnen te hebben, tot aan den Dam, die de graft van 't Hoornwerck van de Stads graft scheidde: Maar denzelven regelmatig versterckt vindende, was hy genootzaekt dien naa Krygsorden aan te tasten.

De Franschen en Engelschen vorderden te gelyck hunne *sappes* van elcke punt, langs den bedeckten weg, en bragten die in 't midden by een; Waar door de Vyanden zoodanig verschriekt wierden, dat zy den bedeckten weg van 't Hoornwerck verlieten, alleen zich handhavende in den bedeckten weg der Vesting, welken zy aan wederzyde van dien van 't Hoornwerck, door eenige ver-

Mem: de
Er: Henry.

Aitzema.

verschantzingen, afgesneden hadden. De Belegers aldaar post gevat hebbende, vielen aanstonts aan 't werck, om de graft van 't Hoornwerck, die zestich voeten wyd en zes voeten diep was, te vullen, ten welken eynde men een groote menigte rysbosschen liet aanvoeren, waarmede die graft eyndelyk, naa verlies van veel volck, 'snachts tusschen den laatsten van Oogstmaandt en den eersten van Herfstmaandt gedempt wierdt: Doch vermits die Rysdam zeer bloot stont voor 't gestadig vuur der Vyanden, en 't byna onmogelyck was daar over te gaan, zonder gekwetst te worden, wierdt men te rade aan elken overtocht een blinde van rysbosschen te maeken. Terwyl men daar mede bezig was, wierdt de Overste Goring, aan wiens voorzichtig beleyd de goede voortgang van dat werck voornamentlyck te dancken was, door een kogel uyt een slang, zeer gevaarlyck in den enckel gekwetst.

Na dat de Rysdam dus over de Graft gebracht was, begon men den volgenden nacht te *sapperen*, langs den berm van 't Hoornwerck, en aan de rechter zyde van deszelfs hoorn te *mineren*. De Belegerden schoten zeer sterk, met voornemen om den Dam te vernielen, en deden veele Soldaten sneuvelen. Onder andere wierdt in die nacht de Heer van Charnassé, Fransche Afgezant en Overste van een bende Fransche Ruyteren, terwyl hy bezig was, om aan de arbeyders de nodige bevelen te geven, door 't hooft geschoten.

Op den vierden van Herfstmaandt waren de Overtochten in goeden staat gebracht, en men bezocht verscheide maal post te vatten op den Wal: maar de Vyand deed zoo wackeren tegenweer, dat de aanvallers telckens te rug gedreven wierden. De volgende dagen wierden doorgebracht met *sapperen* en *mineren*, welck werck, in weerwil van de veelvuldige uytvallen der Belegerden, echter spoedig voortging. De Mynen, die men in elke voorzyde van 't Hoornwerck gemaakt hadt, waren den zevenden gereed, en de Prins liet dezelve 's morgens te gelyck opspringen, 't gene zoo wel geluckte, dat de Belegerden, naa een hevige gevecht, uyt 't Hoornwerck gejaegt wierden. Deze in groote wanorden vlugtende naar een halve Maan voor de Ginnekens poort, en over een kleyne brug tusschen die twee Wercken willende trekken, overdrongen elkanderen, zoo dat de meeste in de Stads graft vielen, en daar in verdroncken.

*Memoir: de
Fr: Henry.*

Aitzema.

Het Hoornwerck op die wyze, door de Franschen en Engelschen, onder 't bevel van den Oversten Maisonneuve, en den Oversten Luytenant Holles, verovert zynde, kwam de Prins van Oranjen terstont derwaerts, en de Officieren en Soldaten voor hunnen ongemeenen yver en dapperheid bedankt hebbende, gebodt hy een borstweering op te werpen, langs de Stads graft van den eenen vleugel des Hoornwerks tot den anderen. Welck werck door de Krygsknechten met zoo veel lust en wackerheid uytgevoert wierdt, dat men dien zelfden dag nog bedeckt was. Men maakte vervolgens in den bedekten weg twee Beukeryen, eene aan de Fransche en eene aan de Engelsche zyde, yder van ses halve Kartouwen, om onder begunstiging van dat geschut de Overtogten of Galderyen over de Stads graft te brengen. Deze Galderyen wierden, op den negenden van Herfstmaandt, door 't bevel van den Prins, aan de minstbiedenden besteedt. De Fransche Galderye, welke moest overgebracht worden aan de rechter zyde van 't Bolwerck aan de Ginnekens poort, ter hoogte van agt, en ter breedte van negen voeten, wierdt aangenomen voor seftien duyzent gulden, en de Engelsche aan de linker zyde, voor zeventien duyzent gulden, om dat de Graft aldaer over de tweehondert voeten wydt was.

Graaf Willem was aan zynen kant, de Graft van 't Hoornwerck aan de Haegdyckse poort, door middel van een biesbrug, overgetogen, en liet een myn, welke hy aldaer vervaardigt hadt, springen, waar naa hy de bres door eenig Volck, onder 't bevel van den Oversten Luytenant Erskine, deed bestormen. Maar de Myn deed die uytwercking niet, die men er van verwachtte, en de Vyand toeschietende om de bres te verdedigen, deinsden de eerste aanvallers te rug, doch door versch volck ondersteunt wordende, schoten zy weder moedig toe, en daar wierdt van weerkanten scherp gevochten. Na dat dit gevecht een geruymen tyd, met gelyck voordeel, geduurt hadt, waren de Belegers, wegens gebreck aan wercklieden om een verschantzing tot

hun-

hunner bedecking op te werpen, eyndelyck genootzaakt met veel verlies af te wycken. De Belegerden oock veele Officiere en gemeenen verloren hebben: de hielden dien dag 't Hoornwerck wel in, maar vreezende door de Belegeraars met meerder macht aangetast te worden, en zich in geen staat vindende om een tweeden storm uyt te slaen, verlieten 's nachts 't zelve geheel en al, een goet getal wapenen en anderen voorraad agterlatende. Waar naa Graaf Willem daar in eenige affnydingen met een Wachtplaets en drie Beukeryen liet maeken, om de Galderye; die hy voorhadt over de Stads graft te brengen, te begunstigen.

*Memoir: de
Fr: Henry,*

Graaf Hendrick kon, als gemeld is, wegens de gemaakte affnydingen, den Dam aan 't Kasteel niet naderen, waerom hy denzelven door eenig volck deed aantasten, maar die wercken sterker en de graft dieper bevonden zynde, dan men bericht was, wierden de aanvallers licht te rug gedreven, zoo dat men aan dien kant weynig vorderde.

De Stadvoogd Fourdin merckende, dat de Fransche en Engelsche Galderyen over de Stads graft met yver wierden voortgezet, en vreezende van dien kant in 't kort bestookt te zullen worden, vondt raadzaam binnen de Stadt, ten wederzyde van de Ginnekens poort, eene affnyding te maeken, met een diepe graft daar voor, en van stormpalen wel voorzien. Ten dien eynde liet hy verscheyde tuynen en erven, daarby gelegen, innemen, en elf huysen afbrecken, onder belofte van de waarde derzelve aan de Eygenaars, ten kosten des Konings, te zullen voldoen; maar naa 't veroveren der Stadt wierdt zulks in den wint geslagen, en naa lange aanhoudingen zyn de afgebroockte huysen eerst, in Oogstmaandt 1645, van Stads wegen met sesduyzent en vyftig gulden vergoedt geworden.

*Boxhern
Obs: Bred:*

Middeleryl wierden de Galderyen aan beyde de Aanvallen, zoo van den Prins van Oranjen, als van Graaf Willem, met kracht voortgezet, hoewel de Belegerden van hunnen kant niets verzuymden, om den voortgang van dien arbeyd te stuyten: Uyt 't grof geschut, 't gene zy in 't Bolwerck aan de Ginnekens poort geplant hadden, en uyt 't hantgeweer der Soldaten wierdt onophoudelyck vuur gegeven, waer door veel volck aan de zyde der Belegeraars sneuvelde. Dit wierdt eenige dagen op den zelfden voet vervolgt, en door den Vyandt by dag omvergeworpen, 't gene door de Belegeraars by nacht gemaekt was.

*Resolut: der
Stadt Breda.*

Aitzema.

Aan den kant van 't Kasteel was Graaf Hendrick, niet tegenstaende alle de gemelde hinderpalen, die hem dus lange opgehouden hadden, tot aan de graft van 't Hoornwerck genadert, over welcke hy een brug van plancken liet slaan. Zoo drae zulks verricht was, deed hy door eenig Krygsvolck aan den berm van dat Werck post vatten, en daar in een Myn vervaardigen, welke, op den tweeden van Wynmaandt, wierdt aangestoken. De Myn sprong met een gewenschten uytflag, en Graaf Hendrick viel daer op met zyn volck, op 't Hoornwerck en 't daar by leggende Ravelyn, zeer moedig aan. En hoewel 't Ravelyn voor 't geschut des Vyands geheel open lag, nogtans wierden de Belegerden, naa een uur vechtens, en een geweldig vuur van weerkanten, naar de Stad gedreven, en de Belegeraars namen beyde de wercken stormenderhant in.

De Galderye aan de Fransche zyde was ondertusschen meer dan een derde over de Stads graft gebragt, Waerom de Prins, zich niet langer met 't voltooyen derzelve willende ophouden, beval 't overige gedeelte met rysbofschen te vullen. Dit werck wierdt, onder begunstiging van al 't grof en hantgeschut der aanvalleren, in twee dagen verricht. De Engelschen bragten hunne wercken mede zoo spoedig voort, dat zy, op den derden van Wynmaandt, aan de Stads wallen kwamen: Waar naa aan yder zyde van 't Bolwerck een Myn aangelegt wierdt, Deze gereed zynde om opgeblasen te worden, yreesden de Belegerden, dat zy van alle kanten te gelyck mogten bestormt worden, en wegens gebreck aan buspoeder naeuwelyks in staat zouden zyn, om die stormen af te weeren. Weshalven zy, op den sesden 's morgens omtrent zeven uren, de trom roerden, en verzochten gemagtigden naar den Prins te mogen zenden, om wegens de Overgave der Stadt in onderhandeling te treden.

*Mem: de
Fr: Henry.*

*Boxhorn
Olf: Bred.*

De Overfte Hauterive hadt dien dag in de Naderniffen de wacht, en gaf daar van ten fpoedigften kennis aan den Prins van Oranjen, welke terftont beval, dat men alle vyandlyckheden zoude ftaken, en de Hoplieden de Gentilot en Sombierre, als Gyzelaars, naar de Stadt zenden. Uyt de Stadt kwamen als Gemagtigden, wegens de Bezetting, de Hoplieden Marthart en Everwijn; wegens de Stadt en Borgerye, Kornelis van der Locht, Schoutet, Mr. Pieter van Hegelfom, Burgemeester; Mr. Jan van der Venne, Oudt Prefident, en Mr. Gysbrecht Eelkens Griffier; uyt den Raadt was er mede bygevoegt Mr. Adriaen van Ryen, en uyt den Geestelycken ftant Balthazar Kruyt Prooft van St. Katarinen Dal, en de Kanonnick van Maldere. Dien dag kwam men tot geen beflyut, en keerden deswegen de Oudt Prefident van der Venne, en de Kanonnick van Maldere naar de Stadt, om met den Magiftraet, over eenige voorgestelde punten, nader te fpreecken; Welke des anderendaegs te rug kwamen met nieuwen laft, Waarna, de Verschillen in der minne afgedaan zynde, 't Verdrag op de volgende wyze getroffen wierdt.

<p>„ Syn Hoogheyte ge- „ zien ende geexa- „ mineert hebben- „ de de Artikelen „ hier nevenstaen- „ de, heeft daer op „ verklaert, ende „ verklaert mits de- „ fen.</p>	<p>„ <i>Artykelen geproponeert by de Geestelykheit,</i> „ <i>ende den Drossaert, Schout, Burgemeeste-</i> „ <i>ren, Schepenen en Raedt der Stadt Breda,</i> „ <i>aan syn Hoogheyte. Myn Heere den Prince</i> „ <i>van ORANGIEN, Heere en Baron van</i> „ <i>BREDA voorsz.</i></p>
--	---

1.

1.

<p>„ <i>Dat deselve dit Arty-</i> „ <i>kel accordeert, mits dat</i> „ <i>alle personen daer in ge-</i> „ <i>mentioneert sig voortaan</i> „ <i>sullen hebben te dragen</i> „ <i>als sy schuldig syn.</i></p>	<p>„ In den eersten, dat alle faulten, vyantschap- „ pen ende misdaden, hoe groot ende van wat „ qualiteyt die selve souden mogen zyn of gehou- „ den souden mogen werden, sonder eenige uyt „ te steecken, die eenige Geestelyke of Weerelt- „ lycke perfoonen der voorschreven Stadt aldaer „ tegenwoordich of daer buyten wezende, tzy in „ 't generael of in 't particulier souden mogen ge- „ daan hebben, sullen teenemael vergeven ende „ vergeten blyven, als ofte die niet geschiedt en „ waren.</p>
---	---

2.

2.

<p>„ <i>Dat de twee Kloosters</i> „ <i>van Nonnen en Bagynen</i> „ <i>sullen gehouden werden</i> „ <i>in sulcker manieren als sy</i> „ <i>geweest syn voor den jaa-</i> „ <i>re seshienhondert vyf</i> „ <i>ende twintigh, by tyde</i> „ <i>van de Regeringhe van de</i> „ <i>Ho: Mog: Heeren Staten</i> „ <i>Generael.</i></p>	<p>„ Dat in de voorschreve Stadt Breda nu ende „ alle tyt voortaan sal blyven het openbaer ge- „ bruyck van de Catholyke Roomfche Religie in de „ groote Kercke, in de Kloosters ende Bagynhof, „ gelyck die nu twaalf jaaren leffleden is gebruyckt „ geweest, in sulckervoegen, dat niemant van wat „ qualiteyt hy zy, tzy civil of Militair, en sal „ vermogen daer inne eenich beletsfel, obftaeckel „ of schandael te doen in de Kercken of op de „ ftraet, met woorden of met werken, op arbi- „ trale correctie.</p>
---	---

3.

3.

<p>„ <i>Dat de Magiftraet sal</i> „ <i>gestelt</i></p>	<p>„ Dat de Magiftraet sal gemaect worden indif- „ ferent</p>
--	---

„ gestelt worden uyt de bes- „ ferent van perfoonen zoo van de Roomfche Ca-
 „ te ende gequalificeerf- „ tholycke, als van de Gereformeerde Religie.
 „ personen van de Stadt, „ Ende dat alle permanente Officien, immers die
 „ volgens de privilegien en- „ gene waar van de Bedienders, tot den jare festien-
 „ de Wetten van Brabant „ hondert vyf en twintich geweest hebbende, zyn
 „ ende van de Stadt voorsz. „ overleden; ende daer naer by den Grave Johan
 „ van Nassau geconfereert, mogen gecontinueert
 „ worden.

4.

4.

„ Dat alle Geestelyke „ Dat de Heeren vant Capitle met hunne Sup-
 „ Personen hunne goede- „ pooften, den Prooft ende den Nonnen Clooster
 „ ren sullen mogen genieten „ van S. Catharyndale, den Pastoor, het Collegie
 „ ende administreren, soo „ van de Societeyt Jesu, de Conventen van de Pa-
 „ als sy voor den jaare „ tres Capucynen ende Minnebroeders, het Bagyn-
 „ 1625 gedaen hebben. De „ hof ende de Religieusen van 't Sieck Gasthuys,
 „ gene die uyt de Stadt sul- „ ende alle andere Geestelyke perfoonen van wat
 „ len komen te vertrecken, „ staat of ordre die syn, die voor date van desen by
 „ sullen hunne goederen en- „ de Stadt geaccepteert ende aangenomen syn, sul-
 „ de meubelen mogen mede „ len blyven in vreedfame besittinge van allerhan-
 „ nemen, oock deselve het „ de goederen, Renten, Donatien, Thienden,
 „ sy buyfen of andersins, „ Privilegien ende Inkomen, hoedanig die syn, soo
 „ verkopen als Borgers. „ binnen als buyten de voorsz: Stadt; sonder ex-
 „ ceptie, nieuwe aan te nemen oft andere surroge-
 „ ren, ende gelyck alle ende yegelyck deselve tot
 „ nu toe gehouden, beseten ende gebruyckt heb-
 „ ben, sonder dat yemanden hier inne eenigh
 „ letfel, schade of hinder gedaen werde, en sullen
 „ alle Canonisien ende Beneficien fullende komen
 „ vaceren, moeten gegeven worden aan Room-
 „ fche Katholycken, volgende de fondatien ende
 „ de oude statuyten daer af zynde.

5.

5.

„ Dat de goederen, col- „ Het jaerlycx Innekomen van de goederen van
 „ lecten, aelmiffen van de „ het Weeshuys der voorsz. Stadt, soo erffelyck
 „ respectieve Armbuysen, in „ als haeffelyck, dewelcke het selve nu heeft of
 „ desen genoemt, sullen ge- „ naermaels, 't sy by testamente, gifte, koop, of
 „ bruyckt ende geadmini- „ andersins sal verkrygen, sal gedeelt worden pro
 „ treert worden, als desel- „ rate ende nae advenant dat de arme kinderen van
 „ ve voor den jaare 1625 „ een ende andere Religie bevonden sullen worden,
 „ syn geweest, sonder re- „ dewelcke oock elck eene wooninge ende Meesters
 „ gart te nemen op de Reli- „ apart sullen hebben. Ende de goederen, Collec-
 „ gie van de Personen, die „ ten ende aelmoeffen van den H. Geest, Gasthuys
 „ daer toe geemployeert wor- „ ende Manhuys op 't Gasthuyseynde, ende op
 „ den Haegdyck, sullen geregeert worden ende
 „ gedeelt by perfoonen, ende aen Armen van d'ee-
 „ ne ende d'andere Religie, sonder regard te ne-
 „ men van wat Religie sy syn, gelyck 't selve tot
 „ noch toe geschiedt is, aen wat zyde de Stadt ge-
 „ weeft is.

6.

6.

„ Syn Hoogheyt accor- „ Dat de Stadt Breda ende d'Ingesetenen van
 „ deert dit Arttyckel, maar „ dien, sullen blyven by alle hunne Privilegien en-
 „ wat „ de

„ wat het point van de Li-
 „ centen aangaet, sal het
 „ selve aan de Ho: Mog:
 „ Heeren Staten Generael
 „ ten besten recommande-
 „ ren.

„ de Vrydomme, ende dat aldaer geene meerdere
 „ lasten en fullen mogen gestelt werden dan aldaer
 „ gestelt en zyn geweest van den jare vyftienhon-
 „ dert negentich tot den jare festienhondert vyf
 „ en twintich, dewyle deselve onder de Regieringe
 „ van de Vereenigde Nederlanden is geweest. En-
 „ de also de Stadt met dese belegeringh t'eenmael
 „ is geruineert, dat se om 't selve te verhalen,
 „ mochte vry zyn voor twee jaren van de Licenten.

7.

7.

„ Syn Hoogheyt accor-
 „ deert dit verzoek voor den
 „ tyt van drie jaren, in-
 „ sonderbeyt mede voor de
 „ uytgeweekenen, mits dat
 „ die gene die in Neutrale
 „ Steden, ofte ten platten
 „ lande fullen komen te ver-
 „ trecken, ende daer na
 „ binnen de Stadt keeren
 „ willen, gehouden fullen
 „ syn het selve te doen by
 „ voorgaende kennisse van
 „ syne Hoogheyt, ofte van
 „ den Gouverneur.

„ Dat alle Borgeren ende Ingesetenen der voorsz.
 „ Stadt present of absent zynde van wat qualiteyt
 „ deselve syn, 't sy dat se geweest hebben in dienst
 „ van den Coninck van Spaengien oft niet, nae
 „ dit Tractaet daer uyt fullen moghen vertrecken
 „ daer 't hen gelieven sal, met hunne huysgesinnen,
 „ Meubelen, Papieren, ende andere roerende
 „ goederen, of fullen mogen continueren hun
 „ woonplaetse in de voorsz. Stadt den tyt van vier
 „ toekomende jaren, omme binnen denselven tyt
 „ te resolveren, of sy aldaer fullen blyven wonen
 „ of niet. Ende fullen geduerende denselven tydt
 „ vryelyck mogen verkeerren overal ten platten
 „ Lande, soo om te besien, waar sy hunne woon-
 „ plaetse fullen willen nemen, als om andere hun-
 „ ne particuliere affairen. Ende ingevalle sy in
 „ de voorsz. vier jaren, ofte ten eynde derselver
 „ fullen willen vertrecken, fullen 't selve met
 „ Vrouwen ende Kinderen ende goederen, oock
 „ vryelyck mogen doen, als 't hun gelieven sal,
 „ te water ende te lande, sonder in eenige Tollen,
 „ Licenten, oft ondersoek van schepen gehouden
 „ te syn, alwaert oock soo dat yemandt van de-
 „ selve vier voorschreve jaren eenige publicque
 „ diensten bedient hadde, ende fullen mogen dis-
 „ poneren van alle hunne goederen, deselve ver-
 „ kopen, beswaren, transporterren, ofte wel die
 „ te laten ontfangen ende administreren by sulcke
 „ als hun sal goetduncken, ende komende te
 „ sterven 't sy binnen ofte buyten de voorsz. Stadt,
 „ met Testament ofte niet, fullen deselve goede-
 „ ren volgen aan de geïnstitueerde Erfgenamen,
 „ ofte aan hunne naefte Vrienden ab intestato re-
 „ spective, ende fullen alle hunne meuble goede-
 „ ren, koopmanschappen, ende andere mogen
 „ vervoeren na hun goetduncken, sonder dat se
 „ van noden fullen hebben andere paspoort dan
 „ dit tegenwoordig Tractaet, ende die gene die in
 „ Neutrale Landen ofte ten platten Lande fullen
 „ vertrecken, fullen wederom in de voorsz. Stadt
 „ mogen komen wonen, alst hun sal gelieven, son-
 „ der daer nae oock eenig consent te moeten ver-
 „ soecken.

8.

8.

„ Sullen mogen vertrec-
 „ ken,

„ Dat de gene die om hunne particuliere affai-
 „ ren

„ ken, geduyrende den tyt „ ren fullen willen gaen in de Landen ofte Steden
 „ van drie jaren in vyant- „ onder den Coninck van Spaengien, fullen 't fel-
 „ lyke Landen ofte Ste- „ ve mogen doen, geduyrende den voorfz. tyt van
 „ den, ende wederom bin- „ vier jaren, foo dickwils alft hen gelieven fal,
 „ nen Breda mogen komen, „ ende fullen telcken reyfe wederom in de voorfz.
 „ doch by voorgaende con- „ Stadt mogen komen, om aldaer te blyven woo-
 „ sent des Gouverneurs. „ nen, ofte daer uyt te vertrecken als voorfz: is.

9.

9.

„ Wert geaccordeert , „ In 't voorfz. Contract fullen begrepen zyn alle
 „ voor soo veel de Borgers „ Borgers ende Ingefetenen der voorfchreve Stadt
 „ aangaet , maar de Paf- „ die absent fyn, oock alle de Pastoren ende Geef-
 „ torenen andere geestelycke „ telycke Personen in der Stadt gevlucht zynde,
 „ Personen in desen geroert, „ ende de huyslieden die van den platten Lande in
 „ fullen uyt de Stadt wel „ de voorfz. Stadt ofte elders gevlucht zyn, die
 „ mogen vertrecken , dan „ uyt krachte van dien vryelyck fullen mogen we-
 „ daer na sich hebben te „ derkeeren in hunne Dorpen en Wooningen, of
 „ reguleren nae de Placa- „ de voorfz. vier Jaren in de Stadt blyven naer
 „ ten van Retorfie by de „ hun gelieven. Ende fullen de Pastoren van de
 „ Heeren Staten gecma- „ Baronnie van Breda present ende absent zynde,
 „ neert , tot dat dien aan- „ ende hunne fucceffeurs wederom in hunne Paro-
 „ gaende een ander voet be- „ chie kerken ende dependentien van dien mogen
 „ raamt fal wesen. „ exerceren hunne Pastorale dienften ende behou-
 „ den hun inkomen, gelyck zy voor de Retorfie
 „ gedaen hebben.

10.

10.

„ Dit Artyckel wordt „ Dat alle Vonniffen by de Magistraet der voorfz.
 „ geaccordeert soo het leydt. „ Stadt ende by de Hooftbancke gewefen, daer
 „ af in tyts niet is gereformeert, fullen van weer-
 „ den blyven, ende het effect forteren, ende def-
 „ gelyks oock alle Contracten, voor ende in de be-
 „ legering gemaect, hoedanig die zyn.

11.

11.

„ Dit Artyckel wort inf- „ Dat alle gedane der Stads Reeckeningen ende
 „ gelyks geaccordeert soo het „ oock alle andere die aen de Magistraet gedaen
 „ leyt, mits dat alle Char- „ zyn, fullen in hun geheel blyven ende van waer-
 „ ters, Registers ende Pa- „ den gehouden werden.
 „ pieren, de Leenen, Do- „
 „ meynen en andere, t zy „
 „ geestelycke ofte andere „
 „ goederen, fyn Hoogheyd „
 „ concernerende, gestelt sul- „
 „ len worden in handen „
 „ van den genen, die fyn „
 „ Hoogheyd daer toe com- „
 „ mitteren fal.

12.

12.

„ Ende dit van gelyck. „ Dat die gene die Renten ofte schulden op de
 „ Stadt fyn hebbende, daer af alle jaren betaalt
 „ fullen worden sonder korten.

„ 13. Die

Z 3

„ 13. Dat

13.

„ Die van de Stadt Breda sullen sich in desen hebben te dragen als voor den jare 1625.

13.

„ Dat de Stadt Breda niet gehouden sal syn in 't maecken, repareren, ofte onderhouden van de Wallen, Vesten, Poorten, Bruggen, Corpsdeguardens, ende andere Fortificatie wercken, noch eenich vuyr ofte licht te geven aan de Corpsdeguardens, gelyck sy daer af vry is geweest de leste twaelf jaren, onder den Coninck van Spaengien.

14.

„ De Soldaten sullen gelogeert worden op servitien, gelyck in andere Steden van de Geunieerde Provintien gedaan wert. Aftam in het Leger voor Breda den sevendien October festienhondert seven en dertich.

14.

„ Dat al het Krygsvolck of Guarnifoen dewelcke in de voorz. Stadt sal gelecht worden, foo te voet als te paert, sal gelogeert worden in de Baracquen, ofte andersins sonder last van de Stadt ofte van de Burgerie derselver. Ende in gevalle eenige op de Borgers soudien moeten gelegd worden, daer af sal hen behoorycke servitie betaald worden, oock sonder last van de Stadt.

„ (Ende was onderteekent:)

FRED: HENRY DE NASSAU

FOURDIN.

PRINCE D'ORANGES.

(Nog lager stont:)

Ter Ordonnantie van syn Hoogheyt

(En was getekent:)

J. JUNIUS.

De Verdragpunten, in dier voegen van wederzyde getekent zynde, zoo wierdt den tienden van Wynmaandt bestemt tot den uyttocht der Bezetting, welke geschiede in de volgende orden. 's Morgens omtrent agt uren kwam de Lyfwacht des Prinzen van Oranjen, geleydt wordende door den Hopman Glefer, met nog vier Kornetten Ruyteren, en vier Vaandelen Voetknechten, voor de Gasthuysyndfche Poort, door welck krygsvolck alle de posten daar omtrent bezet wierden. Het overige heyr stont langs den weg, tot voorby Heusenhout in slagorden geschaart. Onderwyl had zich de Prins van Oranjen met Mevrouw de Princesse, den jongen Prins, en veele hooge Krygs-oversten, naar Heusenhout begeven, om den uyttocht der Spaenschen te bezichtigen.

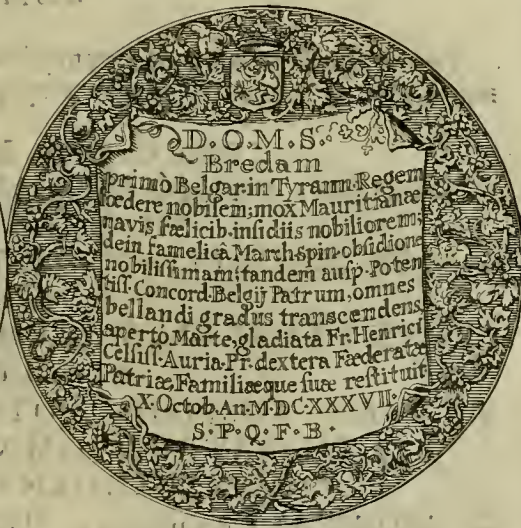
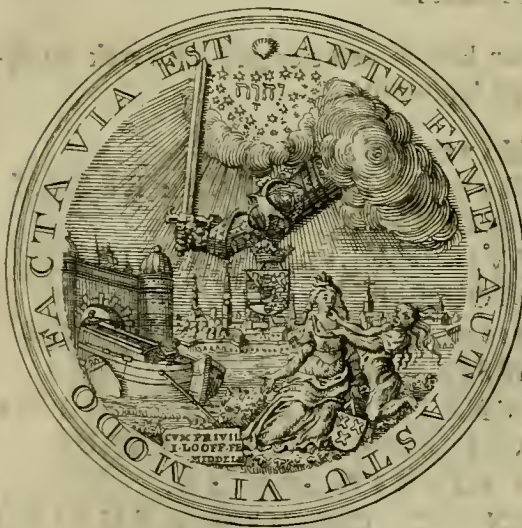
Omtrent elf uren kwam de Bezetting uyt de Stadt, welkers Voorhoede bestont uyt vyfhondert en festig Vuuroers en Piecken, meest Bourgonjons en Waelen, onder negentien Vaandelen. Deze wierden gevolgt door veele wagenen met pack en zack geladen, waarop zich veele ziecken en gekwetsten bevonden. Hier naa kwamen driehondert vyf en festig Voetknechten onder vyftien Vaandelen. Op deze volgden weder veele wagenen en karren met Oorlogs gereedschap en eenige Minderbroeders, Preeckheeren, en andere geestelycke Personen, waar van zommigen te voet gingen. Achter deze kwamen negenhondert en dartig zoo Vuuroers als Piecken, onder tien Vaandelen. Waarop volgden ses stucken grof geschut en twee Mortieren, met twaalf tonnen buspoeder en andere Krygsbehoefden op verscheyde wagenen geladen. Hierop kwam de Stadvoogd Gomar Fourdin, zittende, wegens zyne onpasselyck-

Boxhorn
Obf: Bred:

Aitzema.

lyckheid, in een beslote Koets, doch omtrent den Prins van Oranjen genadert zynde klom hy te paart, en reed denzelven te gemoet: Omtrent den Prins komende steeg hy van 't paart, 't gene de Prins insgelyck deed, en na eenige wederzydsche plichtplegingen, nam hy met korte woorden afscheyd. Verscheyde wagenen en daarop eenige Jesuiten, met hunnen huysraad en Kerkcieraden, voorby getrocken zynde, kwamen nog tweehondert en vyftig Voetknechten onder vier Vaandelen. Waar op volgden sestien Kapucynen met een groot Kruysbeeldt voor hen. Dees geheele treyn wierdt besluten door ses Vaandelen Spaenschen en Italianen naeuwelyks uytmaekende hondert en vyftig koppen. Indiervoegen geschiede de uyttocht der Spaensche Bezetting zonder de minste wanorden, welke door een gedeelte van 's Prinsen Ruyterye in alle veyligheid naar Lier en Mechelen begeleydt wierdt, alwaar ze den derden dag behouden aankwam.

Zoo-ras-de Stadt Bréda dan de Staatschen ingeruymt was, kwam de Prins van Oranjen, met een groote Stoet van hooge Bevelhebberen, daar binnen, en de wallen bezichtig hebbende gaf hy bevel om die ten spoedigsten te herstellen. Hy benoemde den Marckgraaf van Hauterive tot Stadvoogt, en naa dat hy den ouden Magistraet bedanckt hadt, stelde hy een nieuwen aan, bestaande uyt perzoonen van den Hervormden Godsdienst. 's Anderendaegs wierdt de Groote Kerk geopent, en daarin door D. Bergius Predikant te Wyck te Duerstede de eerste Leerreden gedaan, om Godt voor deze geluckige herstelling te dancken. Men liet mede, door last der Algemeene Staten, wegens deze overwinning, een openbaren Danckdag door 't gansche Landt houden, vreugde vuuren ontsteken, en de volgende Gedenkenpenningen slaan.

I. Op de voorzyde van den eersten ziet men aan den eenen kant eene Turfschuyt in 't Bredasche Slot voeren; ter gedachtenis dat op deze wyze door Mau-

Van Loon
Nederl.

Historipenn.
2 Deel
Bl. 238.

Maurits die Stadt eertyts gewonnen was. Voorts wordt de Bredasche Maagd door den Honger by de keel gegreepen, vermits ze Spinola federt door 't uyt-hongeren herwonnen hadt. Waar boven eyndelyk het Wapenschild van Fredrick Hendrick, en een sterk gewapende Arm met een bloot zwaard, onder den naam JEHOVAH, verbeeldt staan, om aan te toonen hoe altans door Fredrick Hendrick gewapender hand dezelve Stadt veroverd was. Welke drie verbeeldingen dit daar rondom gestelde Randschrift opheldert:

ANTE FAME, AUT ASTU, VI MODO FACTA VIA EST.

Dat is:

VOORHEEN IS DE WEG DOOR DEN HONGERSNOOT,
OF DE LIST, DOCH TANS DOOR 'T GEWELT
GEBAAKT.

En dewyl dees Penning met voorrecht der Staten, door den Stempelsnyder Looff te Middelburg, gemaakt is, zoo staat onder het verbeelde Turfschip op eenen steen dit Opschrift:

CUM PRIVILEGIO. J. LOOFF FECIT MIDDELBURGI.

Dat is:

DOOR J. LOOFF MET VOORRECHT TE MIDDELBURG
GEMAAKT.

Verder leeft men op de tegenzyde en binnen een sierlyk Loofwerck op zynen Naam zinspeelende, dit langwylige Opschrift:

DEO OPTIMO MAXIMO SACRUM.
BREDAM, PRIMO BELGARUM IN TYRANNUM REGEM
FOEDERE NOBILEM,
MOX MAURITIANÆ NAVIS FÆLICIBUS INSIDIIS
NOBILIOREM,
DEIN FAMELICA MARCHIONIS SPINOLÆ OBSIDIONE
NOBILISSIMAM,
TANDEM AUSPICIIIS POTENTISSIMORUM CONCORDIS
BELGII PATRUM OMNES BELLANDI GRADUS
TRANSCENDENS APERTO MARTE,
GLADIATA FREDERICI HENRICI CELSISSIMI AURIACTI
PRINCIPIS DEXTERA
FÆDERATÆ PATRIÆ FAMILIÆQUE SUÆ RESTITUIT.
X OCTOBRIS ANNI MDCXXXVII.

Dat is:

AAN DEN ZEER GOEDEN EN GROOTEN GOD TOEGEWYDT.
DE GEWAPENDE RECHTERHAND VAN
ZYNE HOOGHEYT FREDRICK HENDRICK, PRINS VAN
ORANJEN,
TE BOVENGAANDE ALLE TRAPPEN VAN OORLOOGEN,
HEEFT ONDER HET GEZAG DER
HOOGMOGENDE VADEREN VAN 'T EENDRAGTIGE
NEDERLANDT,
EYNDELYCK DE STADT BREDAM,

EERST

EERST VERMAART DOOR HET VERBOND T DER
 NEDERLANDEREN TEGENS DEN
 WREEDEN KONING,
 DAARNA VERMAARDER DOOR DE WELGELUCKTE
 LIST VAN MAURITS TURFSCHIP,
 EN VERVOLGENS ALLERVERMAARDST
 DOOR HET UYTHONGEREND BELEG VAN DEN
 MARKGRAAF SPINOLA
 EINDELYK DOOR OPENBAAR KRYGSGEWELT
 AAN HET VEREENIGDE VADERLAND
 EN ZYN EIGEN GESLACHT,
 DEN 10. VAN WYNMAANDT DES JAARS 1637.
 HERSTELT.

II. Het Voorstuk van den tweeden bevat het verheven grontbewerp der gewonne Stadt, en het Ruggestuk den Leeuw der Vereenigde Gewesten, nevens eenen stapel Wapenen, binnen en boven deze woorden tot om-en opschrift:

DEO FAVENTE
 AUSPICIIIS ORDINUM FOEDERATI BELGII,
 VIRTUTE HENRICI AURIACI PRINCIPIS,
 BREDA RECEPTA,
 26. SEPTEMBRIS 1637.

Dat is:

BREDA ONDER DE GUNST VAN GOD,
 DOOR 'T BELEYT DER STATEN VAN DE VEREENIGDE
 NEDERLANDEN
 EN DOOR DE DAPPERHEIT VAN FREDRICK
 HENDRICK PRINS VAN ORANJEN,
 DEN 26. VAN HERFSTMAANDT DES JAARS 1637.
 HERWONNEN.

Naa de Verovering der Stadt Breda heeft Prins Fredrick Hendrick getracht die met veele voordeelen te begunstigen; Onder andere nam hy voor in dezelve op te rechten een Illustre School en Collegie, waarin veele Edele en andere Jongelingen zouden kunnen opgekweekt worden in alle goede Konsten en Wetenschappen. Het Klooster der Premonstratenfer Nonnen van St. Katarinen Dal, gelegen aan de Zuydzyde der Stadt, wierdt daar toe verordent, welkers aangename gelegenheid en ruyme Vertrecken zeer geschickt geacht wierden tot de Studien en alle soorten van Academische Oeffeningen.

Men kwam dienvolgens met den Prooft overeen, dat hy 't Klooster met den bygang aan den Prins zoude overgeven, en op zeer goede voorwaerden, met zyne Nonnen, vertrecken naar Oosterhout. Zoo ras zulks verrigt was, wierden in alle Wetenschappen, Konsten en Taalen, beroemde Mannen tot Hoogleeraers van elders beroepen, welke alle te Breda aangekomen zynde, zoo wierdt den zeventienden van Herfstmaandt 1646, bestemt tot de plegtige inwyding van die Illustre School en Collegie. En vermits de Prins, met 't Staatfche heyr in 't velt zynde, die plegtigheid niet kon bywoonen, wilde hy echter, om aan dezelve meer luyfter by te zetten, dat zyne Gemalin Princes Amelia die met hare tegenwoordigheid zoude vereeren.

En om alles met des te meer deftigheid uyt te voeren, wierden tot Curateuren of Opperbezorgers dier Schoole verkoren de Heeren Jan van den Kerck-

hoven, Heer van Heenvliet, Houtvéster van Hollandt, en Opperhofmeester van de Koninglycke Princes Maria, Andreas Rivet, Hoogleeraer der H. Godkunde in de hooge Schoole te Leyden, en Konstantyn Huygens Heer van Zuylichem, eerste Raad en Geheimschryver van zyn Hoogheid.

Op den zeventienden van Herfstmaandt was alles in gereedheid gebragt, en des voormiddags vergaderden alle de Hoogleeraers omhangen met hunne Tabbaerden in 't huys van den verklaarden Reetor Magnificus Lodewyck van Renesse, van waar zy door de Oudt Burgemeesteren Willem Snellen en Isaac Noirot, als Afgezondenen van den Magistraet, wierden afgehaelt, en naar 't Hof geleydt, op 't welke alle de Curateuren, Raden en Magistraten reeds by een gekomen waren. Van daar wierden zy door de gemelde Heeren in 't binnen vertreck der Princesse gebracht, wanneer 't hare Hoogheid geliefde hen op 't minnelyckste te ontfangen, en in eene korte redenvoering te betuygen hare gunst en genegentheid voor de Wetenschappen, en hare groote vreugde, dat zoo een nut en berucht werck eyndelyck zyn volkomen beslag zoude hebben.

Na dat de Hoogleeraers en verdere Heeren hun afscheyd van de Princes genomen hadden, begon men den plegtigen optocht naar de Groote Kerk, in de volgende orden. 1. De Trompetters en Hauboiften van zyn Hoogheid. 2. De Stads Boden, hunne buffen met oranje zyde stricken op de borst dragende. 3. De Pedel of Dienaer van de Illustre School, in zyn plegtgewaad, welke op den boord van zynen Tabbaert in zilvere letteren voerde, *Illustris Schola Auriaca Bredæ*, en met zynen sceppter in de handt voortradt. 4. De aanttaande Reetor Magnificus D. Lodewyck van Renesse, Hoogleeraer in de H. Godkunde, gaande tusschen de twee Heeren Curateuren Jan van den Kerkhoven Heer van Heenvliet, en den Hoogleeraer Andreas Rivet. 5. Johan Hendrick Dauber; Hoogleeraer in Regtsgeleertheid, verzelt door de Heeren Arnout van Beaumont en David de Wilhem, Raden van zyn Hoogheid. 6. Albertus Kyperus, Hoogleeraer in de Genees en Natuurkunde, gaande tusschen de Heeren Kornelis van Aerffen, Heer van Wernhout, Drossaert der Stadt en Lande van Breda, en Laurens Busero Geheymfchryver van zyn Hoogheid. 7. Johan Brosterhuysen, Hoogleeraer in de Kruidkunde, en de Griekfche taal, tusschen de Heeren Jan van Aerffen, Ridder, en Pieter van Bernagie, Borgemeesteren der Stadt Breda. 8. Johannes Pellius, Hoogleeraer in de Wiskonst, begeleydt van de Heeren Oudt Burgemeesteren Willem Snellen en Isaac Noirot. 9. Johannes Philemon, Hoogleeraer in de Historien en Staatkunde, verzelt van de Heeren Schepenen Jacob Drabbe en Willem Stas. 10. Henricus Bornius, Hoogleeraer in de Bewys en Zedekunde, aan zyne zyden hebbende de Heeren Schepenen Antoni van Buerstede en Jan van Bergen Willemsz. 11. De Heer Jan Jacob Hausman, Raad en Geheymfchryver der Illustre School, begeleydt van de Heeren Schepenen Kristiaan Beens en Jan van Bergen Adriaensz. 12. De Heeren Adriaen Havermans en Jacob Hane-cop, Griffier en Geheymfchryver der Stadt Breda. Welke Stoet gevolgt wierdt door een groot getal Perzoonen van allerley rang en aanzien.

Van 't Kasteel langs de Katerftraet, Galthuysftraet, Veemarkt en de Groote Markt, stont de Borgerye aan beyde zyden in wapenen gefchaert, tusschen welke de gansche Stoet doorging tot in de groote Kerk, onder 't gestadig balderen van 't Geschut en van 't handtgeweer der Bezetting, en Borgerye. Ondertusschen kwam de Princes van Oranjen van 't Kasteel naar de Kerk, verzelt van de Princesfen hare Dochters, de Princes Mauritia van Portugaal, en de Gravinnen van Dohna en Brederode, van Willem Fredrick Graaf van Nassau, Stadhouder van Vrieslandt, van Fredrick Graaf van Dohna, den Heer Philip Stanhope, en een groot getal Jonkvrouwen en Edellieden van haar gevolg. Haar Hoogheid wierdt aan de Kerkdeur, door de Heeren Curateuren, Raden, Magistraten en Hoogleeraers ontfangen, en naar haar gewoon gestoelte geleydt, 't gene zoo wel als de Predickstoel en andere zitplaetzen met kostelycke Tapyten omhangen was. De Princes nedergezeten zynde, wierdt een ygelyck naa deszelfs rang en staat geplaatst, terwyl ondertusschen een aangenaam Musick van stemmen en allerley soorten van speeltuygen gehoord wierdt. Na dat zulcks geeyndigt was, beklom de Hoogleeraer Rivet den

Predickstoel, en deed van daer eene voortreffelyke redenvoering, op de tegenwoordige omstandigheid van tyden en zaeken wel gepast. De Redenvoering geeyndigt zynde, wierdt 't Musick hervat; Waarna de Heer Jan Jacob Hausman, Raad der Heeren Curateuren, en Geheymfchryver der Illustre School, zich op den Predickstoel begaf, en naa een korte vooraffpraak, van daar verkondigde de Wetten, Rechten en Vryheden van de Illustre School en Collegie. Op 't bevel van haare Hoogheid verklaarde hy verders D: Lodewyck van Renesse tot eersten Rector Magnificus, als mede tot Oper Regent van 't *Collegium Auriacum*, en den Hoogleeraer Bornius tot Onder Regent. Deze plegtigheid wierdt besloten met een keurlyck Concert van stemmen en speeltuygen: Waarna zich de Princes met hare gansche Hofstoet weder naar 't Kasteel begaf, gevolgt wordende van alle de gemelde Heeren Curateuren, Raden, Magistraetsperzoonen en Hoogleeraers, op de zelfde wyze en in die orden als hier boven gemeld is.

Naa dat men op 't Hof te rug gekomen was, deed de Rector Magnificus, in de Nederduytsche taal, eene krachtige aanspraack en danckzegging aan de Princes, welke dezelve met veel vriendelyckheid en liefstalligheid beantwoorde, en alle de gemelde Heeren op een zeer prachtig gastmaal liet onthalen.

Tegen den avondt zag men door de gansche Stadt niet dan Vreugdevuuren. De groote Kerktoren was omhangen met een ontelbare menigte van lantaernen, welke eene heerlycke en wyd uytgestreckte verlichting maekten. Voor 't Stadhuys wierdt een zeer konstig Vuurwerck aangestoken. De Triomfklocken weergalmden met 't gejuych van 't Volck, en op last der Princeffe wierdt 't geschut van de Wallen veelmaels geloft. Dus eyndigde die dag met blydschap, zynde alles, in goede orden en zonder de minste ververring, afgelopen.

De twee volgende dagen wierden doorgebracht met 't aanhooren der Redenvoeringen, door de Hoogleeraeren, ter inleyding hunner bedieningen, uytgesproken: Ten welken eynde men de Kerk van 't voorschreve Klooster in drie byzondere gehoorplaezen afgezonderd hadt; En wierdt alles, ten bywezen van hare Hoogheid en deszelfs Doorluchtig gezelschap, in de bovengemelde orden en schicking, volbracht. Deze geheele plegtigheid wierdt eynedlyck, met een kostbaer gastmael, door den Magistraet op 't Stadhuys gegeven, besloten.

Vervolgens wierdt 't bovenste gedeelte der gemelde Kerk vervaardigt tot een Boekvertreck, ten gebruyck van de Illustre School en Collegie, waar in de Boekwercken van den Prins van Oranjen, als mede die van den vermaarden D: Poliander à Kerkhoven, voormaels Hoogleeraer der H. Godgeleertheit in de hooge Schoole te Leyden, geplaatst wierden. Den Kruidhof, de Ontleedkamer, en 't Ryschool wierden mede met allen yver aangelegt en in gereedheid gebracht. En met een woordt te zeggen, niets wierdt verzuymt, wat eenigzints tot vordering van zoo een nut en heylzaam werck strécken kon. Was het maar van meer duurzaamheid geweest! En hadden de volgende ongelucken des tyds, voornamentlyck veroorzaekt door de langduurige minderjarigheid van Prins Willem den III, en de opgevolgde aanhoudende oorlogen, deze beroemde instelling niet geheel en al doen vervallen!

Op den zevenden van Louwmaandt 1650, deed Willem de II. Prins van Oranjen zyne plegtige Intrede te Breda, en wierdt van zyne Onderzaten, als hunnen Heer, met veel blydschap gehuldigt. Wanneer de Prins de Stadt naderde, vondt hy den Stadvoogd Hauterive, verzelt van veele Krygsoversten, met 't meerendeel der Ruyterye, te Dongen. Van waar hy zich stedewaerts begaf, en met een groot gevolg van allerley hooge stantsperzoonen de Stadt Breda intröck. De ses Compagnien Borgeren stonden aan wederzyde der straten geschaert, de Bezetting was mede onder de wapenen, zoo voor 't Kasteel, als op de Markt en andere plaetzen. De meeste huysen waren zeer aardig verciert, en op de Gasthuysbrug, de groote Markt en voor 't Kasteel hadt men Praalbogen opgericht. Terwyl de Prins door de Stadt trock, wierdt 't Geschut van de Wallen driemaal geloft, de Borgeren en Krygsknechten deden uyt hun handtgeweer verscheyde eerschoten, en na dat de Prins op 't Kasteel gekömen was, wierdt hy door den Magistraet met eene cierlycke

*Resolut.
der Stads
Breda.*

Redenvoering begroet, en met een geschenck van twaalf duyzent gulden, ter zake van deszelfs blyde Inkomst, beschoncken. Des avonds was de gansche Stadt verlicht, de Triomfklock wierdt naa gewoonte getrocken, voor 't Stadhuys een konstig vierwerk afgestoken, en alle deze vreugde, met een prachtig gastaal, door den Magistraet op 't Stadhuys vervaardigt, besloten.

Holl: Mer-
cur:

Naa dat Karel de II. Koning van Engelandt, zedert zyns Vaders ellendig omkomen, veele jaaren in Franckryck en elders hadt gesworven, zonder zich ergens veylich te achten tegen de wreede vervolgingen van Olivier Cromwel, die zich, onder den glimpigen naam van Protector of Beschermer, op eene geweldige wyze, van dat Koningryck hadt meester gemaakt, kwam hy eyn-delyck in 't begin van den jaare 1660, te Breda, alwaar hy op 't Kasteel, hem van zyne Suster de Princes van Oranjen tot zyn verblyf aangewezen, zyn in-treck nam. Hy verkoos deze Plaats des te gewilliger, om dat hy van daer met meer vrucht een waakend oog zoude kunnen houden op de bewegingen, die, naa de doot van den gemelden Cromwel, ten zynen voordeele, in Enge-landt gemaakt wierden. Het geluckte den Koning oock, in Bloeymaandt 1660, binnen Breda de eerste tyding van zyne volkome herstelling te ontfangen, wel-ke hem, volgens 't besluyt van 't Parlement, op eene plegtige wyze, aange-kondigt wierdt.

Zoo ras zulks verricht was kwam de Princes van Oranjen met haare twee Broeders de Hertogen van Jorck, en Glochester, mede te Breda, die van den Koning met veel vreugde en tederheid ontfangen wierden: Middelerwyl kwa-men van alle kanten zoo veele aanzienelycke en hooge Staetsperzoonen der-waerts afzacken, dat er in de Stadt naeuwelycks plaets gevonden wierdt, om die te herbergen.

Aitzema.

De Algemeene Staten, als mede de Staten van Hollandt, besloten insgelycks door eenige Afgezondenen uyt 't midden hunner Vergaderingen, den Ko-ning wegens zyne gewenschte herstelling op den Troon zyner Voorvaderen, te begroeten, en deswegen de vereyschte plichtplegingen af te leggen, welke, op den zeventienden van Bloeymaandt te Breda aangekomen zynde, aan-stonts by den Koning ter gehoor ingeleydt, en van denzelven met de uysterste hoogachting en erkentenis ontfangen wierden. De Koning verklaarde oock, op de sterke aanhoudingen dier Afgezondenen, dat zyn voornemen was eerst-daegs van Breda naar 's Hage te verreyfen, en aldaer zoo lang te vertoeven, tot dat de Engelsche Vloot op de kusten van Hollandt zoude genadert zyn. Dienvolgende wierdt alles tot 't vertreck van 't Hof gereed gemaekt, en veele zoo 's Lands als andere Jachten naar den Moerdyck gezonden, om de komst des Konings aldaer af te wachten.

Doch voor al eer 't Hof van Breda vertrock, wierdt, uyt zonderlinge last van haare Hoogheid de Princes van Oranjen, op zondag den drie en twintig-ften van Bloeymaandt, aldaer een openbare Danckdag geviert, en in alle de Kercken God voor 's Konings geluckige herstelling gedanckt. D. Johannes Schulerus Hoogleeraer in de H. Godkunde predickte 's morgens in de groote Kerk, ten bywezen der Princesse, en van 't gansche Hof, mitsgaders onder eenen ongemeenen toevloedt van Hooge en Aanzienelycke Perzoonen, die van alle kanten waren zamengevloeyt, om den Koning te zien en op te wach-ten. 's Avonds wierdt de Triomfklock getrocken, 't geschut van de Wallen geloft, de groote Toren met menigvuldige lantaernen verlicht, door de Stadt veele Vierwercken aangestoken, en op 't Stadhuys een heerlyck Gastaal gegeven.

Den volgenden dag vertrock de Koning, met de Princes van Oranjen en 't gansche Hof van Breda, naa dat hy den Magistraet voor deszelfs goetd ont-hael bedanckt, en denzelven nevens de Borgerye van zyne Koninglycke gunst verzekert hadt, en kwam des anderen daegs in 's Hage, van waer hy, naa een verblyf van tien dagen, gedurende welken tyd hy door de Staten van Hollandt heerlyck onthaelt wierdt, op den tweeden van Zomermaandt, ver-trock, en dien dag nog aan boordt ging van de Vloot, welke onder 't bevel van den Zeevoogdt Montaigu voor Scheveningen ten anker lag, waar mede hy, naa eene voorspoedige reyfe, geluckig in zyn Koningryck aanlande.

Die van Breda, vertrouwend op de gunstige toezegging des Konings, en

op de ongemeene vriendelyckheid, waar mede hy hen gedurende zyn aanwezen aldaer, bejegt hadt, lieten niet af, om door hunne aanhoudende verzoeken den Koning te bewegen, tot 't verleenen van een Verlofbrief, waar by aan die Stadt de vrye handel op Engelandt mogt toegestaan worden. Welk verzoek door den Koning eyndelyck ingewilligt, en op deszelfs uytdruckelyck bevel de volgende Acte gemaakt wierdt.

„ In 't Hoff te Withall,

„ Den 10. October 1660.

„ Present

„ Syne CONINCKLYKE MAJESTEYT.

„ Syne CONINCKLYKE HOOGH^t. den Hertog van JORCK.

„ Lord Cancelier,	„ Graaf van <i>Sandwich</i> ,
„ Lord Treforier,	„ Lord <i>Robberts</i> ,
„ Hertog van <i>Albermarle</i> ,	„ Mr. <i>Derwel Hollis</i> ,
„ Marquis van <i>Dorchester</i> ,	„ Mr. Treforier van 't Huys,
„ Lord <i>Steward</i> ,	„ Mr. Controlleur,
„ Lord <i>Chamberlaing</i> ,	„ Mr. Secretaris <i>Nicholas</i> ,
„ Graaf van <i>Leicester</i> ,	„ Mr. Secretaris <i>Morice</i> ,
„ Graaf van <i>Norwich</i> ,	„ Mr. <i>Arthur Annesley</i> .
„ Graaf van <i>St. Albans</i> ,	

„ Alzoo heden in den Raad gelesen is de ootmoedige Requête van de Magistraet der Stadt Breda toebehoorende aan zyn Hoogheid den Prins van Oranjen, waar in zy declàren de groote feliciteyt, die zy genoten hebben in 't ontfangen van zyne Maj^t, en tot verscheyde reysen de eere van zyn presentie aldaer te hebben gehad, als mede dat zyn Maj^t op zyn vertreck van daer gelieft heeft zyne gunst en particuliere inclinatie te expresseren tot het goede en welvaeren van haar Supplianten, en dat zyne Koninglycke gunst nimmer zoude ontbreken aan dezelve Stadt en inwoonders van Breda. Door zulcke minnelijke expressien van zyne Maj^t zyn de Supplianten geencourageert geweest om zyne Princelycke gunst te imploreren, om haer te vergunnen een Acte in forma, door kragte van welke van ende hare medeborgeren konden geauthoriseert worden om vry gebruyck van Commercie en trafyc te mogen hebben tot Londen en alle andere plaetzen en havens van zyn Maj^{ts} gebiedt, soo binnen als buyten Europa, alleenlyk met een kleyn Schip van haer eyge, toebehoorende aan dezelve Stadt Breda, ende dat dezelve aldaer mogten getraecteert worden met gelycke Privilegien en minnelykheyd, als syne Maj^{ts} eyge Onderdanen, soo wel in regard van Costumen, als Tollen en andere Rechten, betalende voor het in en uytvoeren van haare Goederen, als zyne Maj^{ts} gebore Onderdanen doen en niet meerder. Ende dat alles als een Acte van speciale gunst, tot een eeuwige memorie en gedachtenisse, van de goede tydinge van syne Maj^{ts} herstellinge, die aan syne Maj^t bekend gemaakt wierdt in hare voorsz. Stadt.

„ Soo is heden geordonneert, syne Maj^t in den Raad present synde, dat door syn Wel Ed: den Heer Treforier met advys van syne Maj^t, het voorsz. aan haar completelyk toegestaan en geconfirmeert werde, in sulcken maniere, als hem best bequaam sal duncken. Dat alsoo de Stadt Breda de Vruchten daar van geniete, als een eeuwigdurende Monument van syne Maj^{ts} Coninglycke gunste.

(En was getekent:)

RICHARD BROUWNE.

Aizema.

In 't jaar 1667, is te Breda, onder de bemiddeling des Konings van Zweeden, gehandelt over de Vrede tuffchen de Kroon van Engelandt, en den Algemeenen Staet der Vereenigde Nederlanden, welke twee Mogentheden, zedert 't jaar 1665, een bloedigen Oorlog tegen elkander gevoert hadden. De Staten benoemden, tot hunne Gemagtigden op dien Vredehandel, de Heeren Adolf Hendrick van Ripperda, Hieronimus Beverning, Pieter de Hubert, Alard Pieter Jongstal, en Ludolf Tiarda van Sterckenburg, Afgezondenen der Provintien van Gelderlandt, Hollandt, Zeelandt, Frieslandt en Groningen; Uyt welke de Heeren Beverning, Hubert, en Jongstal verkoren wierden, om, in 't begin van Bloeymaandt, voor af naar Breda te vertrecken, en alles, tot het ontfangen der verdere Gezanten, en tot het houden der Vergaderingen, aldaar te vervaardigen.

Op den twaalfden dier zelfde maandt kwamen de Baron van Hollis en de Heer Hendrick Conventry, als Engelsche Gevolmachtigden, met een Jacht, van Vlisfingen te Terheyden, alwaar zy eenige dagen vertoefden, tot dat middelerwyl het Huys der Aerssens, staende binnen Breda in de St. Jans of Veterstraet, in staat wierdt gebracht, om hen behoorlyk te kunnen huysvesten. Den vier en twintigsten daar aan volgende deden zy hunne plegtige intrede binnen de Stadt, welke met veel pracht geschiede, waar naa zy door den Markgraef van Hauterive, Stadvoogd van Breda, deftig onthaelt wierden.

Ondertuffchen waren de Afgezanten der verdere belang hebbende Vorsten mede te Breda aangekomen, namentlyk van wegen den Koning van Zweeden, als Middelaers, de Baron van Flemming, en de Heer Coyet, welke laastgenoemde kort daer naa stervende opgevolgt wierdt door den Graef van Dóhna; Wegens Franckryck, de Graef van Estrades en de Heer Courtin; En van wegen den Koning van Deenmarken, de Heeren Klingenberg en Carisius. Naa 't afleggen der gewoone Pligtplegingen tradt men tot het verhandelen van zaecken, en men beltemde den eersten van Zomermaandt tot het openen der Vergaderingen, welke op de Groote Zaal van 't Kasteel, die men daar toe hadt vervaardigt, wierden gehouden. Aan de Gezanten der byzondere Mogentheden wierden aldaer mede afzonderde Vertrecken aangewezen, tot het houden hunner onderlinge Byeenkomsten.

Verscheyde Onderhandelingen wierden er van tyd te tyd vervolgens gehouden, in welke alle de vershillende belangen wierden overwogen en beslist. Eyndelyk, op den drie en twintigsten van Hooymaandt, leyde men de laaste handt aan 't werck, en, naa dat alle de afgehandelde pointen waren in 't net gestelt, wierden dezelve, in een plegtige Algemeene Byeenkomst, door de Heeren Middelaers, en de verdere wederzydse Gezanten getekent.

*Lettres
d'Estrades
Tom. V.*

Den vier en twintigsten van Oogstmaandt waren alle de Bekragtigen van het geflote Tractaet reeds in de handen der Heeren Middelaers gekomen, welke ze nog dien morgen aan de verdere Afgezanten overbrachten. Naa de gedane uytwisselingen kwamen alle de Gevolmachtigden op de groote Zaal te zamen, en geduurende de wederzydse betuygingen van dankzegging aan de Heeren Middelaers, en van vreugde over den geluckigen uytflag hunner handelingen, wierdt het Geschut van de Wallen, en 't handgeweer der Ruyterye, welke op het Kasteels Pleyn geschaart stont, driemaal geloft. Omtrent vier uren naa den middag geschiede voor de woonhuysen der Afgezanten, onder Trompetten geschal, in een ieders byzondere taal, de afkondiging der geflote Vrede, en 's avonds zag men aldaer Fonteynen van Wyn, by de Fransche uyt Lelien, by de Engelsche uyt Roofen, en by de Deensche uyt den Olifants snuyt, stroomen. De Gevolmachtigden der Staten lieten insgelyks de afkondiging, door hunnen Geheimschryver, onder het blasen der Trompetten, van het Stadhuys doen, terwyl de Markt met Ruyters en Voetknechten bezet was. Voor het Stadhuys hadt men agt staken geplant, waar van zommigen met drie, anderen met vyf reyen flambouwen, met konstige vierwerken gevult, voorzien waren; Men hadt er mede opgerecht een verheven Toneel, waar op een groote Poort stont cierlyk van groente gevlochten, boven welke een Koninglyke Kroon geplaatst was; Aan de eene zyde van de Poort zag men den Nederlandschen Leeuw met zwaard en pylen gewapent, aan de andere zyde vertoonde zich de Hollandsche Maagd in haren gevlochten Tuyn besloten,

Aizema.

ten, houdende in hare rechterhandt een Speer, en daar op den Hoedt der Vryheid. Uyt alle deze Cieraden gingen des avonds veele en verscheyde uytmuntende Vierwerken op; Voor het Stadhuis stonden nog drie versierde Zuylen, bezet met de Nederlandsche Pyl-bundels, waar uyt witte en roode Wyn sprong; Van den Toren, die door een menigte Lantaernen verlicht was, waeyde de witte Vrede Vlag met Oranje streepen, en driemaal hoorde men het geschut, en het handgeweer der Bezetting losbranden. Dien avondt kwamen alle de Afgezanten, benevens veele andere aansienelyke Perzoonen van beyde de Sexen, op het Stadhuis, te zamen, en wierden aldaar door de gemelde Gevolmagtigden, in den naam der Algemeene Staten op een deftig avondmael onthaelt.

Men ziet op 't sluyten van deze Vrede de twee naa volgende Gedenkpenningen, door last der hooge Overigheid, geslagen.

I. De eerste verbeeldt op het voorstuck de Vrede, uytstortende den Hoorn van overvloed: zy vertreedt den Oorlogsgodt Mars, en steekt de weggesmeetene Wapenen in den brant, zynde de randt omzooft met dit Kantschrift:

Van Loon
Nederl.
Historipenn.
2 Deel Bl.
555. 558.

BELLO AB ANGLIS ILLATO,
A BELGIS FORTITER GESTO;
VINDICATA MARIUM LIBERTATE,
ET QUÆSITA ARMIS PACE.
XXXI JULII: MDCLXVII.

Dat

Dat is:

*DE OORLOG DOOR DE ENGELSCHEN AANGEDAAN,
EN DOOR DE NEDERLANDERS MOEDIG GEVOERT,
DE VRYHEID DER ZEEN GEHANDHAaft,
EN DOOR DE WAPENEN DE VREDE VERKREEGEN.
DEN 31. VAN HOYMAANDT 1667.*

Het platte Grondbewerp der Stadt Breda, Handelplaats der onderlinge Afgezanten, en befaamd door 't sluyten van eenen zóo roemruchtigen Vrede, is op de Tegenzyde, binnen dit Randschrift afgebeeldt:

*BREDA BELLONÆ SEDES,
CLANDESTINO ET APERTO MARTE CELEBERRIMA,
CONCILIANTIBUS SUECIS,
DAT PACEM GALLIS, ANGLIS, DANIS, BELGIS,
ET ORBI QUIETEM.*

Dat is:

*BREDA DE ZETEL DES OORLOGS,
ZEER VERMAARD DOOR VERMOMDEN EN OPENBAAREN
KRYGSHANDEL,
GEEFT ONDER DE BEMIDDELING DER ZWEEDEEN,
DEN VREDE AAN DE FRANSCHEN,
ENGELSCHEN, DEENEN EN NEDERLANDERS,
EN DE RUST AAN DE WERELT.*

II. Op de Voorzyde van den tweeden ziet men in 't verschiet eenige Schepen in gevecht, doch voorwaart Neptuyn, op zynen Zeewagen zittende, met opgeheven Drietandt het woedende Zeekrygsgewelt beteugelen, zóo als deze spreuck van den Mantuaan bevestigt:

SIC CUNCTUS PELAGI CECIDIT FRAGOR.

Dat is:

ALDUS IS AL HET ZEEGEDRUYS GEËYNDIGT.

Onder de Wapenschilden van Franckryck, Engelandt, Zweeden, Deenmarken, en den Nederlandschen Vryen Staat, is de Stadt Breda, boven dit Opschrift, 't gene op den voet der Rugzyde gestelt is, verbeeldt:

BREDA DEN 7. SEPTEMBER 1667.

Zynde de dag, naa dat de geslooten Vrede aldaar met veele plegtigheden was afgekondigt, die alom door de Vereenigde Gewesten, met het doen van Danckzeggingen in de Kercken, en het branden van Vreugdevuuren langs de straa-ten, is geseeten. Voorts leeft men in den randt deze spreuk van den zelfden Heldendichter:

NULLA SALUS BELLO, PACEM TE POSCIMUS OMNES.

Dat is:

*IN DEN OORLOG IS GEEN HEYL, WY ALLEN SMEEKEN
OM DEN VREDE.*

Om-

Omtrent dezen tyd begonnen de besmettelijke ziekten, die zedert het jaar 1659, onophoudelyk en met veel woede, binnen de Stadt Breda, geregeert hadden, eyndelyk aldaer op te houden. Men kan uyt de menigvuldige Voorzorgen en Regiementen tegen den voortgang derzelve van tyd te tyd gemaakt, en in de Stads Registers heden nog bekend, genoegzaam afnemen, dat ze in dien tyd zeer verderlyck zyn geweest, en een groot getal van Borgeren en Inwoonders weggeruckt hebben; waar door een merckelyk verval in alle neeringen en handteeringen veroorzaakt wierdt.

Willem de III, Prins van Oranje, in 't jaar 1668, meerderjarig verklaart zynde, stelde zich dienvolgens in het bezit der heerlycke en andere goederen by zynen Vader met de doodt ontruymt. Hy kwam ten dien eynde, op den seftienden van Slachtmaandt, te Breda, en den zeventienden deed hy aldaar zyne blyde Intrede, wordende met de uysterste vreugde en blydschap, en met de gewoone plegtigheden door zyne Onderzaten gehuldigt.

Geduurende den Oorlog, in 't jaar 1672, tusschen den Koning van Franckryck, en den Staat der Vereenigde Nederlanden, ontsaen, is het Landt van Breda, door den aanhoudenden inval van het Fransche Krygsvolk, 't gene zich in de Meyerye van 's Hertogenbosch hadt nedergeslagen, en niet dan op roven en plonderen afgerecht was, bovenmateu gedrukt geweest. Onder andere viel een Bende Fransche Ruyteren, in Bloeymaandt 1673, uyt de Schants Crevecoeur, in de Baanderye, en was reeds tot by Oosterhout en Teteringe doorgedrongen, met voornemen, om eenige Dorpen, die geene brantschattingen wilden opbrengen, in de asfche te leggen. Doch zy wierden daar in verhindert door een hoop Paardevolk, onder 't bevel van den jongen Graaf van Styrum, en van Fredrick van Nassau, hen uyt Breda tegengezonden, welke die Roovers zoo sel op 't lyf vielen, dat zy zich alle tot Krygsgevangenen moesten overgeven. De vreugde echter over dit voordeel wierdt niet weynig gematigt door het ontydig sneuvelen des Graafs van Styrum, en wegens de zwaare kwezuur, welke Fredrik van Nassau in den schouder bekomen hadt.

Holl. Mer-
cur. May
1673. Bl.
69.

In 't jaar 1694, wierdt de Stadt Breda weder van een zwaar en droevig ongeluck overvallen; Want, naa dat, zedert een geruymen tyd, een buyten-gewoone hitte en droogte geregeert hadt, zoo ontfont er, op den elfden van Bloeymaandt, tegen den avondt, een zeer zwaar Onweder, vermengt met Donder en Blixem: Omtrent agt uren, sloeg de Blixem met een schetterenden Donderslag, in den Lantaarn van den hoogen en schoonen Toren der Groote Kerk, welke aanstonts, eer men het bynaa gewaar wierdt, in een vollen brant stont. De vlamme verspreide zich van daer zoo schiellyck, dat, niettegenstaande allen aangewenden vlyt der Borgeren, het bovenste gedeelte van dien Toren, tot aan het vaste muurwerk, binnen weynige uren wierdt in de asfche gelegd. Door dezen geweldigen brant, was het loodt, waarmede de Toren op veele plaetzen belegt was, overal aan 't smelten geraakt, en drong tot door de gewelften, daar de Speel en Luyklocken hingen, waer door de *Bellefroyen* in brant raakten; en de klokken al smeltende naar beneden vielen: Omtrent elf uren zag men de groote Klock, gemeenlyck de Bom genaemt, door alle de gewelften heen vallen tot in de Kerk, door welke val die klock ten hoogften beschadigt zynde, buyten eenig gebruyck raakte. Men was niet zonder vrees, dat de vlamme zich verder verspreidende, de Kerk mede mogt aansteken; doch door het onophoudelyck aanbrengeu van water met de Brantspuyten, en den onvermoeiden yver der Borgeren, wierdt de Kerk eyndelyck behouden, en omtrent middernacht was de brant teenemael gebluft. Dees Toren is kort daerna wede heerlyk opgetimmert, welk werk in 't jaar 1702 eerst is voltooyt.

In 't jaar 1701, wierdt, volgens besluyt der Algemeene Staten, een aenmerkelyk getal Krygsbenden, zoo te voet als te paard, by een verzamelt, welke hen, den tienden van Herfstmaandt, onder het bevel van den Veltmarschalk Prins van Nassau Zarbruck, op de Heyde tusschen Breda en Oosterhout, nedersloegen. Dit Leger wierdt, op den agt en twintigsten dier zelfde maandt, nog met twaalf Engelsche Benden, tot ondersteuning van het Bondgenootschap, nieuwelings uyt Engelandt overgezonden, versterkt. Al dit Krygsvolk wierdt, in 't begin van Wynmaandt, door Willem den III, Koning van Groot Brittan-

nien, welke, tot dat eynde, cenige dagen te Breda bleef vertoeven, met alle naeukeurigheid gemonstert; Waar naa dit Leger opbrak, en de Benden naa hunne toegewezen Bezettingen afstrocken. Niet verre van de gemelde Legerplaets, op de lieyde tusschen de Stadt Breda en Dongen, wierdt, in 't jaar 1732, tot oeffening van het Staatsche Krygsvolk, weder een Kampement *geformeert*, onder het bestier van den Graaf van Hompesch, Opperbevelhebber der Ruyterye van den Staat, 't gene op den sesden van Herfstmaandt by een kwam, en den dertigsten dier maand weder scheide, geduurende welken tyd men zich met Spiegelgevechten en allerley foorten van Krygsoeffeningen bezig hieldt.

In 't gemelde jaar 1732, wierden de Verschillen over de rycke naalaten-schap van wylen Willem den III, Koning van Groot Brittannien, welke, zedert de doot van dien Vorst, tot dus lange gefweeft hadden, eyndelyk door een minnelyk Verdrag tusschen Fredrik Willem Koning van Pruysen, en Willem Karel Hendrik Friso, Prins van Oranje, uyt den weg geruymt; Waarna die Prins, als Heer der Stadt en Lande van Breda erkent zynde, den dertienden van Herfstmaandt 1737, zyne plegtige Intreede, op de volgende wyze, in die Stadt deedt.

De Prins van Oranje, met zyne Koninglyke Echtgenoot, op den elfden van Herfstmaandt van Zoefdyck vertrocken zynde, kwam nog dien zelfden avond te Oosterhout, alwaar zy door de Ingezetenen, in twee Benden verdeelt, nevens de twee Gildens der Schutters, met vliegende Vaandelen, en onder een gestadig gejuich en 't lossen van hun handgeweer, wierden ingehaalt. De Prins en Princes wierden, op hunne aankomst, door alle de Schouteten der Vryheden en Heerlykheden van 't Landt van Breda, welke tot dat eynde aldaer beschreven waren, plegtig verwelkomt, en bleven den volgende dag aldaer vertoeven, ten eynde aan die van Breda de nodige tyd te gunnen, om alles, tot derzelve Inhaling vereyscht wordende, in gereedheid te konnen brengen.

Op den dertienden dier zelfde maand, voormiddags omtrent elf uren, vertrocken haare Hoogheden weder van Oosterhout, en aan de uysterste Paalscheyding van het Regtsgebiedt der Stadt genadert zynde, vonden zy aldaer vier Afgezonden van den Magistraet van Breda, door welke ze plegtig verwilkomt en met eene redenvoering begroet wierden. Van daar reden zy verder door het Dorp Teteringe, alwaer de Landtzaten insgelyks in wapenen langs den weg geschaart stonden, naar het Speelhuys, in welk gebouw het middagmaal vervaardigt was.

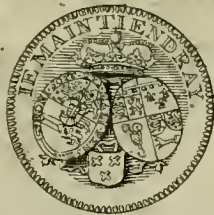
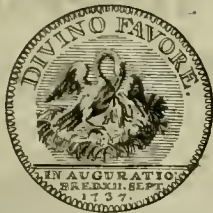
Omtrent drie uren naa den middag trocken de Prins en Princes, met hunne gansche Hofstoet, alle zeer pragtig uytgedoet, in de Stadt, onder het lofbranden van het grofgeschut van de Wallen, en het luyden van alle de Klocken. Haare Hoogheden binnen de Boschpoort gekomen zynde, zagen aldaer de ses Vaandelen der Borgeren, welke van die Poort tot aan het Kasteel, in twee reyen, in wapenen gestelt waren, langs welke de gansche Stoet doortrock door vier Eerepoorten, die op vier byzondere plaetzen waren opgericht. De eerste, staande omtrent de Gasthuys of Boschbrugge, was gemaakt naa de Toscaansche Bouworden, en hadt de hoogte van vyf en dartig en de breedte van vier en dartig voeten. De tweede was gestelt aan 't eynde der Veemarkt, deze was gemaakt naa de Dorische Orden, en was zeven en dartig voeten hoog, en drie en twintig voeten breedt. De derde en aanzienelykste was opgericht aan het eynde der Grootte Markt, volgens de Romeynsche Bouwkunde, en hadt de hoogte van ses en veertig, en de breedte van zeven en dartig voeten. De vierde en laaste, naa de gemengde Bouworden zamengesteld, ter hoogte van dartig en ter breedte van drie en veertig voeten, stont op het Kasteels Plein. Alle deze Eerepoorten waren zeer konstig gemaakt, en met veele en verscheyde Opschriften, Zinnebeelden enz. op de omstandigheden van tyden en zaken toepasselyck, verciert. Bovendien was de Puye van het Stadhuis zeer opgepronkt, verbeeldende het Portael van een Tempel, waar in de Godin der Gerechtigheid op haaren Throon stont geplaatst; Onder dien Throon zag men het Wapen der Stadt, ondersteunt van twee Leeuwen, uyt welkers muylen twee Fonteynen van rooden en witten wyn sprongen.

Wanneer haare Hoogheden door alle de gemelde Eerepoorten getrocken, en

en op het Kasteel in haar Vorstelyk Paleys gekomen waren, wierden ze door den Magistraet, aan hun hoofd hebbende den Drofflaert der Stadt en Lande van Breda, opgewacht en met eene welgepaste redenvoering begroet; Het zelfde geschiede mede door de Tienraaden, en verdere hooge en laage Stantsperzoonen, mitsgaders door alle de Predikanten en verdere afgezondene Ouderlingen, tot die plegtigheid, uyt de Stadt en 't Landt van Breda, byeengekomen.

Geduurende deze Pligtbewyzen, hadden de ses Vaandelen der Borgeren hen op het Kasteels Plein in slagorden geschaart, alwaar zy verscheyde eerschoten uyt hun handtgeweer deden. Waarna ze vervolgens op het Kasteel getrocken zynde, hen naar de brug van het Hof wendeden, voor welke bijg zich de Prins, met eenige Heeren van zyn gevolg, hadt geplaatst, en ald-ar van alle de Bevelhebberen, in het voorby trecken, met de Pieck en 't Vaandel gegroet wierden.

Tegen den avondt zag men de huysen van meest alle de Inwoonderen van eenig aanzien geillumineert, of met andere cieraaden opgetoyt; de groote Kerk Toren was door eene menigte van Lantaarnen, en de Naamletters van haare Hoogheden, zeer aardig verlicht, terwyl de klokken alomme geluyd, en op het Klokkenspel gestadig gespeelt wierdt. Omtrent agt uren wierdt een uytmuntend Vierwerk aangestoken, 't gene de Magistraet, op het Buiytenhof hadt doen vervaardigen. Dit Vierwerk omtrent een uur geduurt hebbende, begaf zich de Prins, verzelt van de Heeren van zyn gevolg, en de Leden van den Magistraet, naar het Stadthuys, alwaer een prachtige maalyd was bereyd, tot welke veele aanzienelyke Perzoonen mede genodigt waren. Geduurende de maalyd lieten zich de Trompetten en Pauken lustig hooren, en op het drincken der Gezondheden wierden telkens drie stukjes kanon, welke agter het Stadhuys geplaatst waren, geloft. Naa den maalyd kwam zyn Hoogheid op de Puye van het Stadhuys, voor dewelke het Volk, in grooten getale, vergadert was, en strooyde onder het zelve eene aanmerkelycke menigte van zilvere Gedenkpenningen, doende ter zelve tyd aan den Magistraet, Tienraaden, en andere Amptenaren diergelycke gonde Penningen uytdeelen.

Deze goude en zilvere Gedenkpenningen verbeelden op de voorzyde een Pellikaan, welke in haar nest zittende, haar borst openpikt, om met haar eygen bloedt haare jongen te voeden, met dit Omschrift:

DIVINO FAVORE.

Dat is:

DOOR GODDELYKE GUNST.

Onder staet:

INAUGURATIO, BREDÆ XII SEPTEMBRIS. 1737.

Dat is:

INHULDIGING, TE BRED A DEN 12 VAN HERFSTMAANDT 1737.

Op de rugzyde ziet men de Wapens van de Prins en Princes met het Wapen-

196 BESCHR: DER STADT EN LANDE VAN BREDA. I. Boek IX. Hoofst:
penschild der Stadt Breda daar onder, en tusschen beyden met Linten af hangen-
de, met dit Omfchrift:

JE MAINTIENDRAY.

Dat is:

ICK ZAL HET HANDHAVEN.

Ten eynde de gedachtenis van dezen doorluchtigen en gewenschten dag
by de laate naakomelingschap mogte in geheugen blyven, zoo wierdt, op 't
bevel an den Magistraet, de volgende Gedenkpenning geslagen.

De voorzyde verthoont haare Hoogheden te zamen zittende in een Triomf-
wagen, bespannen met een gekroonden Leeuw en een Eenhoorn, met dit
Randschrift:

VIRTUS ET FAMA TRIUMPHANT.

Dat is:

DE DEUGD EN DE LUISTER ZEGEPRALEN.

Boven den Triomfwagen vliegen twee trompettende Engelen, die het Wa-
penschild van Breda houden, by 't welke staat:

SENATUS CONSULTO.

Dat is:

VOLGENS BESLUYT DES RAADS.

Onder staet:

INAUGURATIO BREDÆ XII SEPTEMBRIS. 1737.

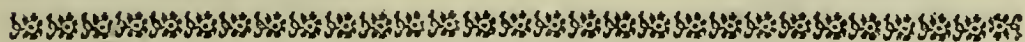
Dat is:

INHULDIGING TE BREDA DEN 12. VAN HERFSTMAANDT 1737.

Op de achterzyde ziet men de Namen en Wapenen van zyne Hoogheid
WILLEM KAREL HENDRIK FRISO, en van haare Koninglyke Hoogheid
ANNA, Kroon Princes van Groot Brittannien.

BESCHRYVING
D E R
STADT EN LANDE
V A N
B R E E D A.

T W E E D E B O E K.

I. H O O F T S T U K.

Van de Hoogheid en Gerechtigheden der Stadt B R E D A.

Breda is van ouds verscheyden geweest van 't Hertogdom van Brabant, gelyck hier voor genoegzaam is aangewezen. En deswegen moet men door den *Heer van den Lande* niet verstaan den Hertog van Brabant, maar alleen den Heer der Stadt en Lande van Breda, gelyck alle de oude Brieven en Chartren, zelfs naa 't jaar 1212, wanneer Breda het Hertogdom van Brabant reeds was ingelyft, hem eenparig noemen; als zynde een Opperhoofdig Heer over zyn Landt, zoo wel als de Hertog over 't verdere Brabant, uytgezondert Hulde en Manschap, die Jan Hertog van Brabant, by den Opdrachtbrief van 't jaar 1350, alleen uytsteekt en aan zich behoudt. Weshalven oock de Heeren van Breda nooyt gewilt hebben, dat hun Landt met eenigen anderen hoogen Eertitel zoude vereert worden, waer toe zy anderzints gelegentheyten genoeg hadden: En zulks in tegenstelling dier Heeren, welke in 't vervolg van tyden hunne Steden en Landen tot Hertogdommen, Marckgraeffschappen, Graeffschappen, Baronnen, enz: door eene zonderlinge gunst van hunne Opperheeren, hebben laten oprichten. Het is overzulks uyt misverstant, dat de Heeren van Breda, zedert lange jaaren herwaerts, den naam van Baronnen hebben gevoert, hoewel het waarschynelyck geschiet is uyt die reden, dat men geen recht begrip heeft gehadt van de eygentlycke hoedaenigheid der Baanderheeren van Brabant, die men genoegzaam niet heeft onderscheyden van de Baronnen of zoogenaamde Vryheeren, welke in latere tyden, van gemeene Edellieden, tot dien staat, op de eene of andere wyze verheven zyn:

*J. van Vlies
Recht van
Successie
Art: 9.*

*Le Roy
Notit: M.
S. R. Imp:
l. 6. c. 3.*

Daar in tegendeel de oude *Baanderbeeren* alleen hunnen naam ontleent hebben, van dat zy in Brabant Baniere voerden, onder welke hunne Leenmannen, wanneer zy ter heyrvaart optrocken, zich moesten schaaren. Zy worden in de oude schriften oock *Baerrodzen*, *Bander* of *Banerberen* genoemd, als Heeren der Benden, die zy leyden, of Heeren der Banieren en Vaandelen, die zy oprichteden; Welk voorrecht alleen toekwam aan zoodanigen die Heerlykheden onder hun gebiedt hadden, waar in een genoegzaam getal van Vassalen was, om die Banieren op te richten en te volgen.

*Proeven
n. 11.*

Uyt hoofde van den gemelden Vrydom, beweerde de Abdis van Thoor voorheen, dat hare goederen, in 't Landt van Breda gelegen, 't Hertogdom van Brabant niet onderworpen waren; alzoo de Heer van Breda, met zich in 't jaar 1212 aan den Hertog van Brabant in vassalagie over te geven, niet meer verplicht kon hebben dan zyne goederen met alle de rechten en heerlykheden van dien, latende ongeroert de goederen, met welke Hilfondis Gravin van Stryen, in 't jaar 992, 't Stift van Thoor begiftigt hadt, en die te vooren aan hare Voorzaten door Zuentibold Koning van Lothryck geschoncken waren. Waarom oock Hendrick Hertog van Lothryck en Brabant, in 't jaar 1243, staande over zekeren brief, waarby Hildegond de Borne Abdis van Thoor aan Godevaert Heer van Breda een rent beleyde, zich niet hooger heeft benoemt, dan *Beschermeer des Stifts van Thoor in 't Landt van Breda*.

Naderhant is de Stadt en 't Landt van Breda, ingevolge den Verkoopbrief, door Jan van Polanen, geheel van den Hertog van Brabant, tot een recht Erfleen gehouden: gelyck oock de Hertogen van Brabant, by hunne blyde Inkomsten en 't ontfangen des Landts, binnen Breda gehuldigt zyn: Namentlyck Aertshertog Philips, op S^{te}. Barbarás avondt 1494; Karel Prins van Spanjen, op den zeventienden van Hooymaandt 1515; en Philips Koning van Spanjen, op den twintigsten van Herfstmaandt 1549. En dienvolgens zyn niet alleen de Heeren van Breda, onder den tweeden Staat van 't Hertogdom, maar de Stadt mede, onder den derden Staat, op alle Dagvaarden van tyd te tyd beschreven, 't gene door ontelbare Beschryfbrieven kan bewezen worden.

Jaa zelf zyn de Vergaderingen der Staten van Brabant menigwerf te Breda gehouden. Onder andere vindt men in de Kronyck van Brabant, op 't jaar 1489, dat te Breda de Munt wierdt afgezet, zoo dat een gulden, die negen schellingen Vlaams deed, op drie schellingen gestelt wierdt, waarom te Brugge een groot oproer ontfont, 't welke by Engelbrecht Graaf van Nassau geslecht en scherp gestraft wierdt. Men vindt mede in de oudste Stads Reeckeningen aangetekent, dat Aertshertog Philips, den vyfden van Wintermaandt 1496, op 't Stadhuys van Breda terecht zat, en dat door hem 't voorstel aan de Staten van Brabant gedaen wierdt; En dat in 't jaar 1552, de Staten van Brabant te Breda beschreven waren, en donderdag den zevenden van Oogstmaandt aldaar op 't Stadhuys vergaderden.

*Mirai Di-
plom: Belg:
Tom. 1.*

*Proeven
n. 71.*

De Stadt Breda heeft oock veele en verscheyde Rechten en Privilegien van Brabant; mitsgaders Verbonden van Steden en derzelve Vryheden mede ondertekent en bezegelt, namentlyck, de Charter van Kortenberg van 't jaar 1312. Het Verbondt der Steden van Brabant van 't jaar 1354. Het Landrecht van Vrouwe Johanna Hertoginne van Brabant van 't jaar 1385. Het nader Verbondt van Vereeniging tusschen 't Hertogdom Brabant en 't Landt van Luyck, gesloten te Dieft in 't jaar 1398. Het Verbondt van Vereeniging tusschen de Hertogdommen van Brabant en Limburg van 't jaar 1415. De Brieven en Vryheden van Hertog Jan den IV. gegeven in den jaare 1422. De Unie van Utrecht, van 't jaar 1579, als Lit van Brabant en van den Staat; Het Verbondt der overgebleve Steden van Brabant, houdende de zyde der Algemeene Vereenigde Staten, als Bergen op Zoom, Grave, Willemstadt enz. hebben die van Breda, in 't jaar 1609, voornamentlyck gevordert en mede ondertekent.

Uyt kracht van 't teyckenen der Unie van Utrecht hebben die van Breda altyt beweert, dat zy 't recht van zitting in de Vergadering der Algemeene Staten behoorden te hebben, waar toe veelmaals krachtige vertogen gedaan zyn. Onder andere wierden, op den drie en twintigsten van Sprockelmaandt 1647, deswegen by den Magistraet naar 's Hage afgezonden de Drossaert

Kor-

Kornelis van Aerffen, de Oudburgemeester Pieter van Bernagie en de Griffier Adriaan Havermans, om by den Prins van Oranjen sterke aanhoudingen te doen, ten eynde de gemelde Stadt op de aanstaande Vergadering der Algemeene Staten, beroepen tegen den sesden van Lentemaandt, met de verdere Brabantfche Steden mogt beschreven worden, met verderen last, om aan de Algemeene Staten te vertooncn, dat die van Breda, uyt hoofde der voorgemelde Unie, door haare Gevolmachtigden, op den negen en twintigsten van Louwmaandt 1579, ondertekent, menigmaal ter Vergadering der gemelde Staten zyn beschreven geweest, en aldaer hunne Afgezondenen gehadt hebben, waar van verscheyde Lastbrieven nog voor handen zyn, te weten van den twintigsten van Herfstmaandt en elfden van Wynmaandt 1579, van den agt en twintigsten van Louwmaandt, vierden van Sprockelmaandt, vyftienden van Lentemaandt, elfden van Grasmaandt, zeven en twintigsten van Hooymaandt, tienden van Herfstmaandt, vyfden van Slagtmaandt, negentienden van Wintermaandt 1580, mitsgaders van den agsten van Sprockelmaandt 1581. Zedert welcken tyd de Stadt Breda, op den agt en twintigsten van Wiedemaandt daar aan volgende, onder de macht des Konings van Spanjen gebracht, en gedurende den Oorlog, dan van de eene, en dan van de andere zyde belegert en verovert zynde, het oock gebeurt is, dat in 't vervolg geene Beschryfbrieven meer zyn afgezonden. Welcke geweldige veroveringen, die de Stadt Breda, tot haar smert en ongeluck, heeft moeten ondergaan, haar echter dat Recht niet konden benemen, 't gene op een wettigen titel steunt, en door haar zoo rechtmatig was verkregen.

Deze Verdoogen zonder vervolg blyvende, wierden wederom Gevolmachtigden naar den Hage gezonden, om by den Prins van Oranjen, en verders in de Provintien, by de Steden en Leden derzelve, naadere aanhoudingen te doen. Welck werck verscheyde maanden geduurt heeft, tot in 't begin van den jaare 1649, in welken tyd de Afgezondenen alle de Provintien en Steden hebben bezocht, en hunnen last aldaar uytgevoert; doch, op 't goedvinden van zyn Hoogheid, is die zaak al wederom niet vervolgt, en heeft men daarmede stil gestaan, tot dat de Staat van Oorlog by de Algemeene Staten zoude wezen vastgesteld.

Ondertusschen stierf Prins Willem de II, zeer onverwagt, op den sesden van Slachtmaandt 1650; door wiens doodt het algemeene Wezen der meeste Provintien geen kleyne verandering onderging: En deswegen wierdt er besloten, alle de Bondtgenooten plegtig te beschryven, om, tegen den vyftienden van Wintermaandt, Staatsgewyze in 's Hage te vergaderen, ten eynde eenen vasten voet omtrent den Godsdienst, 't Verbondt, en 't Krygswezen te be- raemen. De Magistraet van Breda nam deze gelegenheid waer, om te gelyck, met de andere Steden van Brabant, hunne bewaernissen aan die buytengewoone Vergadering met kracht voor te dragen, en verzocht ten dien eynde aan den Magistraet van 's Hertogenbosch, om alle de Steden en Kwartieren van Brabant te Tilburg te willen beschryven, om zoodanige besluyten te nemen, die by deze tyds omstandigheden 't gemeene welwezen zouden konnen bevorderen.

Dienvolgende kwamen de Afgezondenen der voorgemelde Steden en Kwartieren, in Wintermaandt 1650, te Tilburg byeen, en naa verscheyde overwegingen, wierdt er met eenparigheid besloten een Verdoog op te stellen, waarby 't recht der Baanderheeren, Edelen, en Steden van Brabant, tot 't afzenden hunner Gemagtigden in de Vergadering der Algemeene Staten, of ten minsten tot 't bestellen van hunne byzondere huyshouding, zeer bondig aangewezen wierdt. Men zondt vervolgens wederom eenige Gemagtigden naar de byzondere Provintien, om nogmaels hun belang aldaar op 't kragtigste voor te stellen.

Middelerwyl waren de Afgezondenen mede in den Hage aangekomen, alwaar zy, op den twee en twintigsten van Lentemaandt 1651, gehoor by de Algemeene Staten verkregen hebbende, hun Verdoog in die Vergadering overgaven: Doch niettegenstaande alle de voorgemelde aanhoudingen, en dat zelf verscheyde Provintien volmacht hadden gegeven, om deswegen in onderhandeling te treden, bleef die zaak echter buyten vervolg, zonder dat er enig

*Aitzema
Herfelde
Leeuw.*

besluyt

*Bynkersh.
Verh: van
Staatsza-
ken 1 Boeck.
16 Hoofst.*

besluit van afwijzing gevonden wordt. Zedert welken tyd tot heden toe oock geene verdere bewegingen daar omtrent gemaakt zyn. Hoewel de Hooggeleerde Heer Kornelis van Bynkershoek Voorzitter van den Hoogen Rade in Hollandt, in zyne Verhandelingen van Staatszaeken, dat geschil onderzoekkende, 't zelve niet duyfter, ten voordeele van die van Breda, beslist.

*Proeven
n. 49.*

Het Landt van Breda is oock van alle oude tyden vry geweest van Schattingen en Hertogsbeden, en zoo 't al in eenige zonderlinge gevallen gebeurt is, dat die Beden 't eenige tyd betaalt zyn, zoo hebben de Hertogen van Brabant telkens by hunne opene brieven moeten verklaren, dat zulks alleen uyt gratie, zonder enig gevolg daar uyt te mogen trekken, geschiedt is; gelyck 't zelve uyt veele diergelycke schriften kan aangewezen worden, en voornamentlyck uyt de Acte *de non præjudicando*, door Hertog Wenselin en Vrouwe Johanna van Brabant, aan die van Breda gegeven op den negenden van Slachmaandt 1374.

*Proeven
n. 85.*

Dat die van Breda behooren by arrest te wyzen, heeft Prins Willem, in zyn Vertoog aan Keyzer Karel den V. zeer klaar aangetoont. Naderhant heeft Prins Philips Willem hem deswegen aan de Algemeene Staten beklagt, waer over tusschen denzelven en den Raadt van Brabant in 's Hage geding rees, 't gene voldongen zynde, door de ontydige doot van dien Prins aan den spycker is blyven hangen.

En vermits de Hertog, by den Verkoopbrief van den jaare 1350, niets heeft uytgestoken en voorbehouden, dan Hulde en Manschap, zoo hebben de Heeren van Breda, t' allen tyden Verlobbrieven verleent, om by uystersten wil te mogen bestelling doen van Leenen, insgelycks brieven van Wettiging voor Bastaerden, Vergunningen aan de Magistraten om lasten te stellen op koopmanschappen, kwytscheldingen van dootslagen en andere misdaden, en zulks afzonderlyck van den Hertog. En verleenden de Droffsaerden, in den naam der gemelde Heeren, aan de rechtplegende partyen Brieven van *Dagement*, *Appel*, *Inductie*, *Relief*, en andere diergelycke.

*Proeven
n. 58.*

Van alle de Rechten en Voordeelen, die de Stadt Breda geniet, zyn de twee volgende wel de voornaamste. Eerstelyck, dat de drinckbieren der Borgeren vry zyn van Acchyns en Gruytgelt, by zonderlinge vergunning van Jan Graaf van Nassau, tē tyde zyner blyde Inkomst en huldiging, in 't jaar 1446, gegeven, en daarop gevolgte bevestiging, van Maximiliaen en Maria Hertog en Hertoginne van Brabant van den jaare 1477. Ten anderen, dat uyt hoofde der Verdragpunten by 't overgeven der Stadt in 't jaar 1637, met de Algemeene Staten en Prins Fredrick Hendrick gemaakt, geene meerdere lasten over de Stadt mogen gestelt worden, dan aldaer geheven zyn geweest van 't jaar 1590 tot 1625, terwyl dezelve onder de regeering der Vereenigde Nederlanden geweest is.

*Proeven
n. 59.*

De Stadt Breda is oock van alle oude tyden geweest het Hooft van 't gansche Landt, en deswegen is dezelve oock met veele en verscheide voordeelen boven de Dorpen verheven en bevoorrecht. Gerard van Rassègem, Heer van Lens en Breda, gaf aan de Stadt 't Stapelrecht van alle 't goedt van den Lande van Breda, en beval, dat al 't zelve drie marktdagen aldaer ter markt moest komen, op eene keure van hondert schellingen telkens by de gebrekigen te verbeuren. De gemelde Heer heeft by de zelfde brieven nog verleent 't recht der Lakenneering, zoo dat nergens in den Lande, buyten de Stads poorten en Vryheid, eenige lakenen mogen gemaakt of verkogt worden; Welk voorrecht by Jan Hertog van Brabant, in 't jaar 1331, door Maurits Prins van Oranjen in 't jaar 1620, en by Philips Koning van Spanjen in 't jaar 1626, bevestigd is. Graaf Engelbrecht heeft, in 't jaar 1404, in privilegie gegeven, dat nergens in 't geheele Landt van Breda opslach van goederen mag zyn; dan binnen de Stadt; Welke vergunning Maximiliaen en Maria Hertog en Hertogin van Brabant, in 't jaar 1477, en Prins Maurits, in 't jaar 1591, by hunne opene brieven bekrachtigt hebben. Na den ouden herkomen mag niemandt in 't Landt van Breda bieren brouwen om te verkopen, dan alleen binnen de Stadt, gelyck Prins Maurits in zynen voorgemelden brief uytduckelyck verklaart heeft.

*Proeven
n. 33.*

*Proeven
n. 41.*

*Proeven
n. 55.*

De Stadt Breda verpagt en geniet de Accynsen van de bieren, die op de Dor-

Dorpen, uytgezondert te Oosterhout, Rosendael en Dongen, by de huyslieden ingeflagen, of ten tappe gefleten worden, volgens den Giftbrief van Engelbrecht Graaf van Nassau, verleent op den zeven en twintigsten van Hooymaandt 1475.

Proeven
n. 62.

Niet alleen de Borgeren en Ingezetenen der Stadt, en Vierfchare van Breda, maar oock de buytengezetenen, mogen hunne schuldenaren ten platten Lande van Breda woonende, by eenen Roeydrager der voorschreve Stadt doen inhalen, dat is doen inroepen en inbieden, en dezelve dienvolgens voor Schepenen van Breda te recht betrecken en aanspreecken voor alle *Personele Contracten, Actien en Schulden*, die binnen de Stadt en Vierschaar van Breda gemaekt of aangegaan zyn.

Boven 't gemelde gezag, 't gene de Stadt over de Dorpen heeft, zoo behooren aan dezelve, en staan onder hare Vierschaar, de Gehuchten van Lovensdyck, de Molengragt en de Zantbergen, te zamen met de verdere kwartieren het Dorp van Teteringe uytmakende, mitsgaders de Haag en Vyfhuyfen straat, en zoo voorts om de Stads Vesten, naa aanwyzing der bepaling van den Byvanck, hier agter op de 300 en volgende Bladzyden gemeldt. Overzulks zoo worden, by den Magistraet der Stadt, aldaar de Gemeentslieden of Gezworens, Colleeteurs, Kapelmeefters en verdere Amptlieden aangestelt. Die van Teteringe hadden oock voormaals hunne Parochie Kerk binnen Breda, doch die van de Haag en Vyfhuyfen straat hadden hunne Parochie in 't Dorp de Hage.

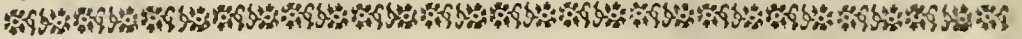
Die van Hartel, Schimmer en Wagenberg zyn oock eertyts onder de Parochie der Stadt Breda geweest, tot 't jaar 1400. wanneer tusschen die van Breda, aan de eene, en die van Hartel, Schimmer, Heyden en Wagenberg, aan de andere zyde, een Verdrag gemaekt is, waarby die van Hartel met hunne medestanders, nu te zamen 't Dorp van Terheyden uytmakende, om redenen van de afgelegentheid der plaats, grooten noodt van Wateren, en gevaar in 't gaan en te rug keeren, van de Poorterye en Parochie van Breda gescheyden zyn, en hen vergunt wierdt een Kapel te bouwen, en die, tot onderhoudt van eenen Prieftter, met de nodige inkomsten te voorzien. Doch des niettegenstaende moeten zy met de Ingezetenen van Breda gelden en betalen alle accynsen en imposten: Oock zyn zy met alle hunne have onderworpen ten inhalens, en moeten insgelycks, wanneer zy verzocht worden, die van Breda te bate komen ten gerechten Landtweer, en in andere heyrvaarden, oock in schoten of andere lasten de Stadt overkomende. Gelyck zulks alles blyckt by 't gemelde Verdrag, in alle deelen goedgekeurt en bekragtigt by Hendrick van de Leck, Heer van Heeswyck en Dinter, als Momboir van Jonckvrouwe Johanna van Polanen Vrouwe van de Leck en Breda.

Proeven
n. 52.

De Rechten en Costumen van Breda grypen oock plaats en worden binnen den geheelen Lande agtervolgt, daar in tegendeel geene andere Costumen zyn. En waar van de Stadt Breda geene Costumen, Ordonnantien of byzondere Rechten heeft, daarin is men gewoon te wyzen naar de beschreve Rechten. Men is oock gewoon oude herkomens en gewoontens, die als Voorrechten gehouden worden, binnen Breda te volgen, zonder dat van noden is dezelve met andere schriftelycke Privilegien te bevestigen.

De Borgemeesteren en Schepenen der Stadt Breda, hebben 't recht, om met den Droffaert alle Wetten en Ordonnantien, de Stadt en Borgerye voordeelig zynde, te maeken en vast te stellen, welke moeten onderhouden worden niet min, dan of die by den Heer van Breda gemaekt waren.

Alle kwaaddoenders en misdadigen, die by de Schouteten in den Lande van Breda, uytgezondert Oosterhout en Rosendael, worden gevangen, moeten by dezelve binnen Breda in gevangenis gebracht worden, en werden alsdan by den Schoutet van Breda geticht voor Schepenen dier Stadt, die over hen kennis en rechtspleging hebben tot veroordeeling of ontslag, zonder dat van de Vonnissen daar in gewezen eenig beroep op een hoogeren Rechter valt, maar worden die by den Droffaert en Schoutet ter uytvoer gebracht. En mogen oock binnen de Stadt en Vryheid van Breda geene getuygen gehoord, nog eenig onderzoek gedaan worden door Buytenrechtters, zonder toestaan ende bewilliging van den Schoutet, Burgemeesteren en Schepenen.

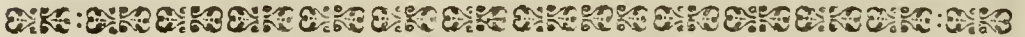
II. H O O F T S T U K .

Van de Hooft en Leenbanck 's Lands en Ressorte van B R E D A .

*Proeven
n. 42.*

DE Hooft en Leenbanck, waar onder, by beroep, gehooren de Stadt Steenberg en met dezelfs aanhangzelen, alle de Vryheden, Heerlykheden en Dorpen in 't Landt van Breda, als mede die van Dinteloort of Princelandt, en voormaels die van Oostmal, Schoten, Mercxem, Loenhout, en Eeckeren onder beyde de Heeren, is in 't jaar 1332 op Zaturdag naa Dertiendag, eerst opgericht door Jan den III. Hertog van Lothryck en Brabant. In deze Banck worden oock ter eerster instantie aangelegt en gewezen alle geschillen spruytende ter zaeke van Leengoederen, uyt den Huyfe van Breda gehouden wordende.

By de Ordonnantie van Procederen, door Prins Maurits, in den jaare 1606, verleent, zouden in de Hooft en Leenbanck als Regters verschynen de Heeren van den Rade, de Droffaert, de Rentmeester 's Lands van Breda, de Borgemeesteren, Schepenen en Griffier van de Stadt, oock de oude en naast verlatene Borgemeesteren en Schepenen, mitsgaders de Mannen van Leen, en de Griffier des Leenhofs van Breda. Doch op 't vertoog deswegen aan dien Prins, door den Magistraet gedaen, is die aanstelling buyten vervolg gebleven; En dus zyn tegenwoordig, gelyck van alle oude tyden, Regters in de gemelde Hooft en Leenbanck de Droffaert, de Borgemeesteren en Schepenen, mitsgaders de Griffier der Stadt Breda; En wordt van de Vonnissen by hen gewezen hervormt aan den Rade en Leenhove van Brabant in 's Gravenhage.

III. H O O F T S T U K .

Van de Hooge Amptenaeren, en hun Regtsgebiedt, en eerst van den Droffaert.

DE Droffaert der Stadt en Lande van Breda wordt by den Heer aangesteld, en doet den eedt in handen van den Heer of die van zynen Rade. Hy is Opperofficier en Superintendent over de Stadt en 't gansche Landt van Breda, in alle voorvallen verbeeldende den Persoon van den Heer. Eertyts voerde hy den naam van *Dapifer, Senechal*, oock wel van *Schootet en Rechter van den Lande van Breda*, gelyck hy met die benamingen in veele oude schriften en brieven voorkomt. Prins Maurits heeft aan denzelven gegeven eene wydloopige Instructie, welke wegens de verandering van tyden, voornamentlyck zedert dat by 't nader Reglement van 't jaar 1686, alle de boeten en breucken, in de Stadt en 't Landt van Breda vallende, door den Heer aan den Droffaert zyn overgegeven, die daar uyt oock alle de kosten, ter uytvoer van halsstraffelycke zaeken, moet voldoen, voor 't grootste deel wel in onbruyck is geraakt, doch echter om zyne byzonderheden verdient alhier gemelt te worden.

,, *Instruc-*

„ Instructie voor den Droffaert der Stadt en Lande van BREDA.

I.

„ In den eersten sal den Droffaert gehouden syn de Stat en Landt van Breda, met de Ingezetenen van dien, te beschutten en te bevryen van alle fortsen, geweld én overdaat, concussien, vexatien, dreygementen, en uytteeringen, ende te onderhouden knechten en paarden, soo veel genoeg sy om allen 't selve te beletten, ende desen synen last te volbrengen.

2.

„ Ende sal by hem selven ofte synen Stadhouder alle twee maanden ten minsten eens ryden op alle Dorpen des Lants van Breda, en goede toeficht nemen, dat hy alom de baanen en wegen veylig houde van Straatschenders, Knevelaers, Moeskoppers, vreemde Spekboeven, en van alderhande misdadigen.

3.

„ Item sal besorgen en neerstelyk toefien, dat alle Taverniers, Tappers, oft andere hen ter slete of ten gelage met bier generende, gedurende dese oorloge, hen in den Lande van Breda onthouden binnen de Dorpen, en niet op de Gehuchten, hoecken of winckelen, en dat niemandt het herberghouden of tappen en werde toegelaten, dan die naa voorgaende informatien van de Schoutetten en Regeerders van de voorsz: Dorpen fullen bevonden worden te stane ten goeden naeme en fame, en sunderlinge, datter gene omtrent de Stadt van Breda en worden gelogeert in eeniger manieren, al op pene van vyftig Carolus gulden voor de eerste reyse, en voor de tweede reyse hondert Car: gulden ende arbitraire correctie, welke penen by hem metterdaet fullen werden geinnēt ende geexecuteert, mits doende hier af eerst en alvoorens behoorlycke publicatien. Ende sal oock niet toelaten, dat eenige Cagiers, Botercoopers, Poulaliers, en andere diergelycke binnen de myle in 't ronde, omtrent en rondsomme de Stadt eenige opcoop van waeren doen gedurende desen Oorloge.

4.

„ Item sal naerstelyck observeren en gadeslaen, oft de Officiers der Stadt en Lande van Breda, als Schouteten, Borgemeesters, Schepenen, Secretarissen, Rentmeesters, geswooren Clerken, Roeydragers en Vorsters, elk in 't zyne, wel heur devoir doen, en hen quyten in de administratie ende bedienen van hunne officien, ende soo verre den Droffaert in eenige van dien gebreck bevindt, sal 't selve den Heer en Baron, oft synen Rade aengeven, om daar op te versien oft remedieren, soo men bevinden sal te behooren.

5.

„ Item de Droffaert sal alderhande misdadigen, soo wel binnen der Stadt ende onder de Vierschare van Breda, als buyten ten platten Lande, aantasten, vangen, doen vangen en doen punieren ende straffen, tsy criminelyck oft anders, soo hy naer heur misdaet sal bevinden te behooren, en andersints soo hier naer werdt geordonneert tot vrede ende ruste van den Lande en des Heeren eere en profyt.

6.

„ Item sal met de Schepenen binnen Breda, en met de Schepenen ten plat-

„ ten lande, in presentie van Schouteten, en in heurlieder absentien, alleen
 „ informatie op alle delicten en mesusen mogen nemen, en op alle 't gene de
 „ Hoocheyt, Domeynen en Geregtigheyt van den Heere Prince van Orangien
 „ aangaet, soo verre hy bevint 't selve behoorlyk te syn.

7.

„ Item sal de gevangen by hem ten platten lande onder Breda (uytge-
 „ sondert de gevange onder Oosterhoudt en Rosendael) brengen binnen de
 „ Stadt Breda, ende overleveren den Schouteth van Breda, om by hem bin-
 „ nen den derden dage beticht te worden naa den styl ende instructie in cri-
 „ minele saecken geuseert ende geobserveert, leveren van stonden aan aan
 „ den Schouteth de informatie, die hy tegens denselven gevangen heeft
 „ genomen. Ende fullen den Droffaert ende Schouteth van Breda met ge-
 „ meynen advys ende raet ende gelyckerhant procederen ende proces instrue-
 „ ren tegen alle gevangenen binnen Breda, tsy dat die by den Droffaert allee-
 „ ne in absentie van den Schouteth, of Schouteth alleene in absentie van den
 „ Droffaert, oft door heuren beveele binnen de Stadt en Jurisdicctie van Breda,
 „ of buyten ten platten lande door bevel van den Droffaert of Schouteth wa-
 „ ren gevangen, oft dat deselve oock by den Schouteth van Breda alleen ende
 „ sonder assistentie van den Droffaert binnen de Stadt van Breda oft onder de
 „ Vierschaer derselve waren aangetast ende gevangen.

8.

„ Teweten, fullen met eendrachtige communicatie, advys ende conclusie
 „ tegens den gevangen nemen ende ramen, die daer nae den Schouteth alleen
 „ in rechte sal overgeven en bedingen, ende fullen oock te samen spreken
 „ ende communiceren op de seyten die sy fullen poseren, ende die schriftu-
 „ ren, die sy fullen willen overgeven, en wat getuygen sy in de saecke willen en
 „ fullen produceren, ende in alles voorts 't samentlyk en met gemeynen ad-
 „ vyse de saecken beleyden ende instrueren: En ingevalle sy niet en konden
 „ accorderen, oft van diverse opinien syn, soo fullen sy terstont hun different
 „ die van syn Ex^{ties} Raad te kennen geven, om by haer beslicht te worden.
 „ En soo verre d'eene oft d'andere van Droffaert of Schouteth ten tyde van
 „ apprehensie absent en weygerig waren den gevangen ter Vierschare te bren-
 „ gen en te betichten, oft oock daarinne versuymich of nalatich vielen, soo sal
 „ evenwel den anderen gehouden syn daar mede voort te gaan by advys van
 „ de Ordinarisse Advocaten van den Heer, ende deszels Heeren Recht be-
 „ waren, gelyck hy sal bevinden te behooren.

9.

„ Item soo verre de Gevangen ter scherper examinatie wordt gewesen, ful-
 „ len den Droffaert ende Schouteth daar beyde compareren ende den Gevan-
 „ gen interrogeren, en fullen oock beyde te peerde compareren, soo wan-
 „ neer die Gevangen gecondemneert synde, sal geïnstrueert ofte geëxecuteert
 „ worden.

10.

„ Ende soo verre de Droffaert oft Schouteth om eenige nootelycke saecken
 „ moest buyten de Stadt van Breda reysen, het welk nogtans syn Excellentie
 „ verstaet, dat soo selden sal gebeuren als 't mogelyk is, ten tyde dat er ie-
 „ mandt van den Lyve oft criminele saecken ware gevangen, soo sal densel-
 „ ven, vooraleer hy uyt sal reysen, den gene die t'huys sal blyven, verclaeren
 „ en in geschrifte overleveren alle de informatie, die hy aangaende den Ge-
 „ vangen heeft: Verclaerende vorders syn advys, hoe en in wat manieren
 „ hem dunckt, dat men in de saecke behoort te handelen, en besoiagneren, op
 „ dat

„ dat door zyn absentie de faecke van den Gevangen niet en worde ver-
 „ agtert, en hy blyve sitten tot syns Princelyke Excellencies kosten.

11.

„ En sal de gene, die t' huys sal syn gebleven, de faecke, en proces van
 „ den Gevangen naer gewoonlyke styl en instructie voorts instrueren, son-
 „ der dat eenigfints uyttesettene door d'absentie van een van haar tweën.

12.

„ Ende sal de Droffaert egeene van de voorsz: Gevangenen ontslaen van der
 „ gevangenisse, noch oock met denselven mogen composeren, sonder gemey-
 „ nen advyse en verdragh gesamenderhant met den voorsz: Schouteth van
 „ Breda.

13.

„ Item de Droffaert sal neerstigheyt doen, datter goede mutuele ende on-
 „ derlingh verstant sy tusschen hem en den Schouteth van Breda, ende alle de
 „ Schoutetten en Vorsteren ten platten lande, aengaende allen 't gene dat sy t'
 „ samen te doen hebben ter cause van hare officien

14.

„ Item alle compositien aangaende lyff en leedt, mitsgaders van Overspel,
 „ en allen anderen delicten, als vuyft slagen sonder bloet, buts slagen met
 „ potten of stocken, t' sy dat er bloet na volgt oft niet, sullen als vooren ge-
 „ daen werden by den Droffaert in presentie van den Schouteth en den Clercq
 „ van den Bloede binnen der Stadt, soo verre sy binnen de Vierschare van
 „ Breda syn geapprehendeert, oft andersints van den Schouteth van de Dor-
 „ pen, onder wiens bedryff deselve delicten en misdaden syn geschiet, ende
 „ die mede in deselve compositien en profyten daer afkomende, souden
 „ part en deel hebben. En anders en sal de Droffaert egeene compositien
 „ doen, ten ware dat die Clercq van den bloede voorsz:, in andere urgenten
 „ affairen van syn Officie, als met den Ontfanger van de Bede oft diergelyc-
 „ ke onledig moeste wesen, in welken gevalle de Schouteth met den gecom-
 „ poseerden hen t'samen sullen vinden, terstont naa de compositie gedaan sal
 „ syn, by den Clercq, om dezelve te boek te setten.

15.

„ Ende sullen de Compositien gemaekt worden nae de qualiteyt ende gele-
 „ gentheyt van de Misdact, en 't voorgaende leven van de genen, die gede-
 „ linqueert hebben, ende niet naa de qualiteyt van het goet des misdadigen of
 „ delinquants.

16.

„ En sal de Droffaert, binnen de maandt, naa dat van de misdact oft de-
 „ licht hem gebleecken sal syn, of 't selve bekend, procederen tot de voorsz:
 „ compositien, sonder die misdadigen oft delinquanten, oft oock de Schoutte-
 „ ten langer of meer naer te laeten loopen.

17.

„ Item soo verre die misdaden of misgreepen en delicten notoir fulks syn,
 „ dat er geene corporele correctie, maer alleen een pecuniaire punctie toe en
 „ staet, soo sal de Droffaert ten bywezen des Schouteths als voor, met een
 „ vergaderinge en een traeteringe met die deselve compositie aengaen, in-

„ dien dat eenigfints redelyck is, 't gene dat die misdadige ofte iemandt van fynent
 „ wegen is presenterende, afdoen, En ingevalle fy in de eerste Vergaderinge
 „ niet en accordeerden, sullen nogh daertoe een Vergaderinge houden, in
 „ welke indien fy nogh niet en accordeerden, soo en sullen fy daer op niet
 „ meer vergaderen; Maar sal de Droffaert en Schouteth t'famentlyk den Eysch
 „ en 't gene daeraff dependeert met andere propooften in de Vergaderinge
 „ gehouden, terstont die van den Rade van syn Excellentie, soo die by der
 „ hant syn, te kennen geven oft overschryven, om by hen daer op geordon-
 „ neert te worden; of ingevalle die niet by der hant wesende, daar door ee-
 „ nigh merckelyck dilay of vertreck mochte veroorsaekt worden, den Eysch
 „ in geschrifte en in rechte overleveren en rechtelyk vervolgen.

18.

„ De Droffaert en sal geene Compositien maecken, nogh remiffien geven
 „ van Criminele saken, als van moorden, brantsichten, Vrouwencrachten,
 „ conspiratien, commotien, seditien, dootslagen ende andere diergelyke enor-
 „ me delicten, maer sal alle de kennisse daer af blyven aan syn Ex^{tie} ende synen
 „ Raedt, met synen ende des Schoutets advyfe.

19.

„ De Droffaert sal de Schoutetten op de Dorpen niet toelaten eenige com-
 „ positien te maken, oft aanveerden eeniger Bastaerden, Drift oft onbeheer-
 „ de goederen, oft eenige andere diergelycke, maer sal die selfs inventarieren
 „ oft de voorsz: Schouteten onder wiens bedryff sulke goeden syn Princelyke
 „ Ex^{tie} toekomen, sullen deselve goeden in presentie van twee Schepenen en
 „ den gesworen Clercq van der plaetse, doen behoorlyk inventarieren, met
 „ clare specificatie van dien, en daer nae overleveren in handen van den Rent-
 „ meester van den Quartiere, als van Breda, Steenbergem, oft Oosterhout,
 „ om die tot syne Princelyke Ex^{ties} profyt te verkoopen naa ouder gewoonte.

20.

„ Ende soo verre desen aangaende eenige van de Schoutetten in gebreke wa-
 „ ren sulks als vooren te doene, en daer aff agterhaelt worden, soo sal de
 „ Droffaert gehouden syn te procederen tot privatie van hare Officien, en daer-
 „ toe tot Correctie, als misbruyckt hebbende en gehandelt tegens haer Com-
 „ missie en Officie.

21.

„ Item terstont als de Droffaert verneemt eenigen dootslagh of ander quaad
 „ crimineel delict, binnen de Stadt en Lande van Breda gebeurt te syn, soo
 „ sal de Droffaert by hem zelf of by den Schouteth, onder wiens bedryff sulck
 „ delict gebeurt sal syn, terstont en pede stante, informatie nemen of doen
 „ nemen op de toecompste van den voorsz: delicte, en gelegentheyte van
 „ der saecke.

22.

„ Ende sal de Droffaert by hem selven en voor den Schouteth, alwaer sul-
 „ ken delict is gebeurt, van stonden aan behoorlyk beschryven oft doen be-
 „ schryven in presentie van twee Schepenen en den gesworen Clercq aldaer,
 „ ofte ook van twee burgers ofte gebueren, ingevalle van haeste, en dat de
 „ Schepenen niet by de hant syn, alle die haeffelyke goederen en gronden van
 „ Erven den misdadigen toebehoorende, en de haeffelyke goeden soo doen be-
 „ waaren, dat deselve niet verhandelt oft vervreemt en worden, en aangaan-
 „ de den gronde van Erve, sal by openbare uytroepinge verbieden, dat nie-
 „ mandt hem en vervordere deselve gronden van Erven, oft renten daar op
 „ te

„ te koopen , oft by mangeling oft by andere titulen te crygen , op pene
 „ van nulliteyt van voorz. vercoop en Conventien.

23.

„ Item de Droffaert en fal hem met civile faecken , die op de Rolle wor-
 „ den getraecteert , ende die tot fyn kennisse niet behooren , niet moeyen ,
 „ nogh hem felven daer vinden , maar laten den Schouteth aldaer fyn Officie
 „ exerceren , ten ware dat hem ten tyde van de Vierschare overquamen groote
 „ en sware faecken groote haefte behoevende , daer over hy met den Schout eth ,
 „ de Schepenen oft anderen uyt de Wet collegialiter vergadert zynde , terft ont
 „ soude moeten spreekē.

24.

„ Maer wanneer hy zaecten heeft fyn Ex^{tie} off der Stadt welvaren raken-
 „ de , en nochtans soo grooten haest niet en vereyschte , soo fal hy die Weth
 „ doen vergaderen op uyren , dat men de Rolle niet houdt , oft dat de Sche-
 „ penen op 't maken van hennen vonnisse niet vergadert ende geempecheert
 „ en zyn.

25.

„ Item de Droffaert fal hem niet vervorderen eenige Schepenen binnen off
 „ buyten Breda aff of aan te setten , oft te continuēren , maar wanneer hy ie-
 „ mandt vindt onbequaem tot den Schependomme oft andere Officien , oft
 „ datter eenige Schepenen door aftyvigheyt of andersints fyn gebrekende ,
 „ soo fal hy 't selve fyne Ex^{tie} te kennen geven , om daer op versien te worden.

26.

„ Item de Droffaert fal alle fyne neerstigheyt doen , omme de Regten ,
 „ Heerlykheyt , Domeynen &c: van Mynen Heere den Prince van Oraen-
 „ gien Heere tot Breda , over alle het Landt van Breda te bewaeren ende te
 „ voorderen.

27.

„ Item desgelyks oock voorderen alle Confiscatien , keuren , en breucken ;
 „ ende andere penningen en goeden toecomende tot profyt van fyne Ex^{tie} ;
 „ en die doen vorderen ende innen by den Schouteth der Stadt en 's Lands
 „ van Breda , en de andere Officieren der voorz. Stadt en Lands van dien ,
 „ dien 't selve van Officie wegen toebehooren fal , ende de selve daer toe
 „ bedwingen.

28.

„ Van gelycken fal hy oock voorderen de Reparatie , die hem by fyne Ex^{tie}
 „ specialyk ende schriftelyk belast wordt te doen over de Dorpen tot dienst
 „ van fyne voorz. Ex^{tie} , maer gehouden syn van deselve reparatien altyc
 „ goëdt bewys , reekeninge ende reliqua te doen daertoe versogt of vermaent
 „ synde , en hem wagten eenige anderē te doene , als die hem by fyne Ex^{tie}.
 „ schriftelyk sullen worden belast , ende die hy eerst en alvoren te bevele van
 „ syn Ex^{ties} Raadt en Rekenkamer fal gehouden wesen te doen interineren ,
 „ soo verre die saeke soo veel uytstels magh lyden , off andersints binnen acht
 „ dagen daernaē

29.

„ Item de Droffaert fal hem vinden by de Borgemeesters en Schepenen van Bre-
 „ da ,

„ da, wanneer dat men sal tracteren van eenige politicque saeken, oft nieu-
 „ we Ordonnantien te maeken, oft oude Ordonnantien te veranderen, te ver-
 „ minderen oft te vermeerderen, ende en sal niet toelaten, dat by de Borge-
 „ meesters oft Schepenen eenige Ordonnantie werde gemaekt, verandert oft
 „ gepubliceert, dan in syne presentie, ende sal neerstigh toelicht nemen, dat
 „ den Schouteth alle Ordonnantien van syne Pr: Ex^{tie} ende der Stadt neerstelyk
 „ doet onderhouden, en de Overtreders doet punieren als behoort.

30.

„ Ende alsoo syne Ex^{tie}. verstaet binnen de voorsz. Stadt, soo luttel als moge-
 „ lyck is, toetelaten Ryffelaers, Guychelaars, Quacksalvers, en diergelycke
 „ ligte soorten van Volken, soo de selve niet en syn dienende dan tot last
 „ van de Onderfaten en Ingefetenen, sonder eenige nuttigheyt ofte slichtin-
 „ ge, en dat overfulks foodanigh geselschap soo seer moet gekeert worden,
 „ als mogelyk is; Verbiedt en interdiceert syne Ex^{tie}. den Droffaert ende
 „ Schouteth fulke personen, binnen de voorsz. Stadt en Lande van Breda niet
 „ toetelaten, en daer schoon fulks soude mogen werden, om merckelyke reden-
 „ nen, toegelaten, dat 't selve voortaan geschiede by gemeynen consente des
 „ Droffaerts, Schouteth ende Eersten Borgemeesters, en anders niet, ten
 „ ware in d'absentie van een van dryen, in welken gevalle de presente alleen
 „ daar aff kennisse mogen nemen.

31.

„ Van gelycke verstaet syn Ex^{tie}, dat 't luyden van de groote Klocke op vrye
 „ Merkten oft ter oorsaeke van eenige publicque tekenen, sal geschieden by
 „ voorgaende Wete, Communicatie en Resolutie van den voorsz. Droffaert,
 „ Schouteth en Borgemeesters, en anders niet, dan in absentie, als in 't
 „ voorgaende Art:

32.

„ Item de Droffaert en Schouteth, onder wiens bedryff 't delict is geperpe-
 „ treert, sullen van den Delinquant soo meenigmael negen Stuyvers ontfangen
 „ voor Wyngelt als syne Pr: Ex^{tie}. van den selve delict en compositie oude
 „ Schilden sal ontfangen, welke negen Stuyvers de delinquanten sullen terstont
 „ moeten nederleggen en betalen, alwaert oock alsoo, dat de betalinge van
 „ de penningen, die den delinquant tot syn Pr: Ex^{ties}. behoeff hadde beloofd,
 „ waren op termynen te betalen.

33.

„ Ende van de voorsz. negen Stuyvers sal den Droffaert hebben de ses Stuyvers,
 „ en den Schouteth, onder wiens bedryff 't misdaet is gebeurt, de drie Stuyvers.
 „ En sal den Droffaert van de somme, die den delinquant syne Pr: Ex^{tie} sal beta-
 „ len, nogh hebben den vyfden penningh.

„ Aldus gedaan by syn Ex^{tie} in 's Gravenhage den 19^e dagh der maent van
 „ Februario in den jaere vyftien hondert vier ent negentigh: „

(Was gearapheert:)

MAURICE DE NASSAU.

(Onder stont:)

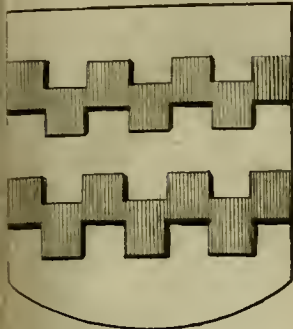
Ter Ordonnantie van zyne Ex^{tie}.

(En was getekent:)

J. MILANDER.

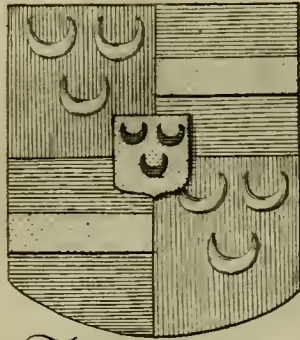
In

1627.

Karel Otto van
Klaesbricht, Heer
van Druynen.

1710.

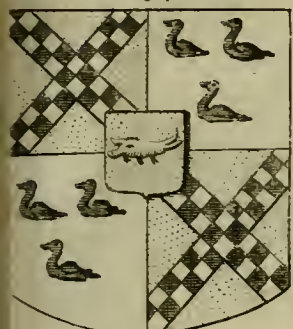
Arent, Baron van
Wassenaer Heer van
Duvenvoorden Voor-
schoten, Neur etc.

1730.

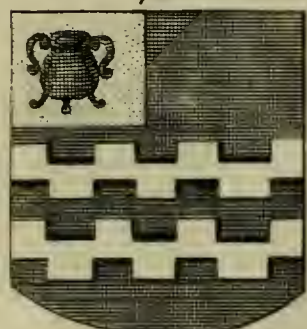
Steven, Graaf
van Randswick
H: van Homöet en
Gameren.

1637.

Cornelis van
Aerssen, Heer
van Wernhout.

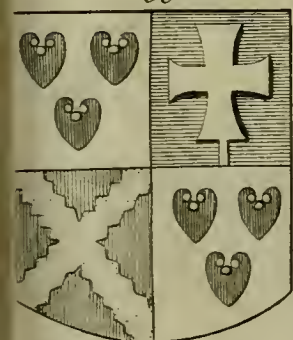
1722.

Govert van
Slingelandt Heer
vande Lindt etc.

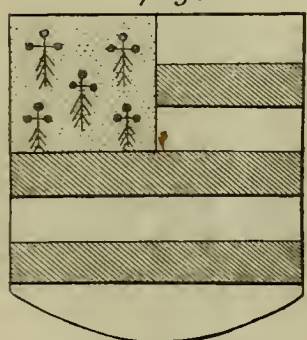

1659.

Karel Hendrik
van den Kerkhoven
H: van Heenvliet
Baron van Wotton.

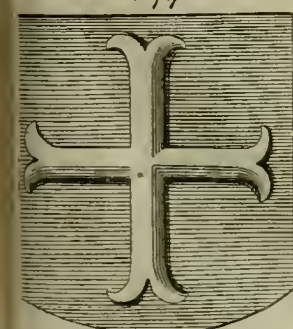
1725.

Jan Antoni
D'Averhoults
H: van Guincourt

1674.

Willem Bentinck
Graaf van
Portlandt.

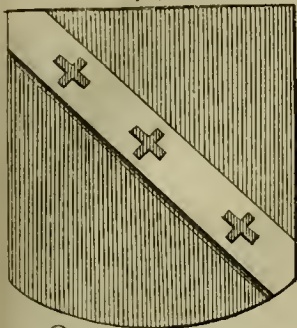
1735.

Willem Baron van Siere,
H: van beyde de Katryken,
't Zant, Karnis etc.

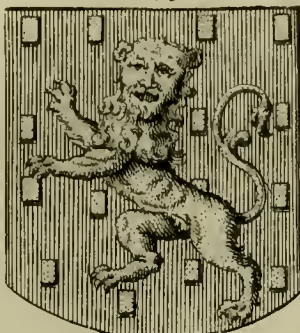

1470.

Hendrik Bar,
Ridder.

1539.

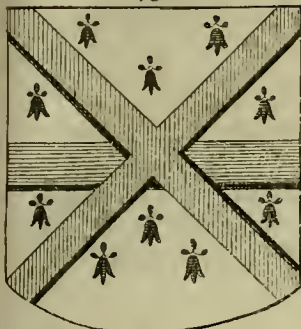
Jan van Renesse,
Ridder, Heer
van Many en Mal.

1583.

Hendrik van
Stembor.

1493.

Jan Masschereel,
Ridder.

1552.

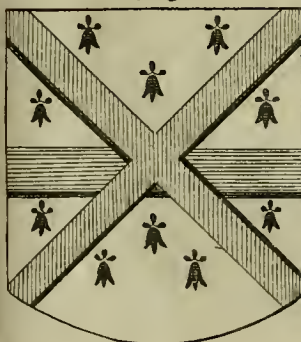
Jacob Faerarts,
Ridder.

1586.

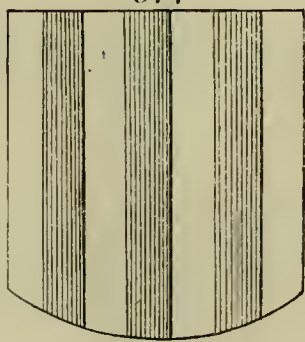
Jan van den
Wyngaarden, Heer
van Grebbe en Mel.

1513.

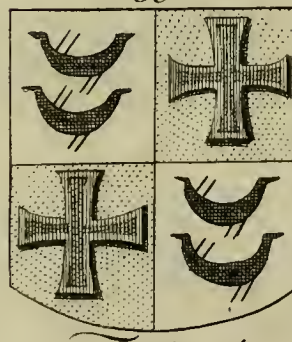
Wymandt
Masschereel.

1574.

Jan van
Berchem.

1591.

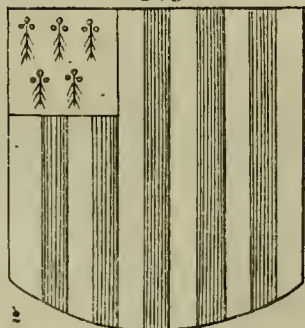
Ferdinand
Bernuy.

1525.

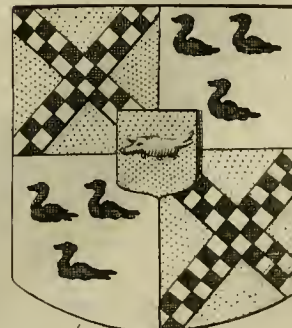
Fredrick van
Renesse, Ridder.
Heer van Mal.

1579.

Roelof van
Staekentbroek.

1613.

Jan van Aerssen,
Ridder.

In 't jaar 1686 is omtrent de voorgemelde Instructie eene groote verandering gemaakt, vermits doenmaels door den Heer alle de boeten en breucken zyn gelaten aan den Droffaert. Naderhant in 't jaar 1722, is wederom het volgende by den Raad der Domeynen vastgesteld, waar by het tot heden toe gebleven is.

„ Donderdag den 15 January 1722.

„ Den Raad considerende, dat by de tegenwoordige Vacature van het Droft
 „ en Schout ampt der Stadt en Baronie van Breda, eenige middelen van me-
 „ nage en van redres zouden kunnen werden beraemt, en tragtende daarinne,
 „ zoo veel in haar is, te voorzien, heeft dienvolgende na rype deliberatie en
 „ overleg, by provisie goedgevonden en verstaen 't geen hier na is volgende.

i.

„ Dat de Droffaert en Schout der Stad en Baronie van Breda, mitsgaders
 „ Stadhouder van de Leenen aldaer, zal moeten syn domicilie off woninge
 „ houden binnen de Stad van Breda.

2.

„ Dat dezelve geene onkosten van de Crimineele proceduren of Executien
 „ zal mogen tot laste van de Stadt of het Landt brengen, maer dezelve moe-
 „ ten vinden uyt de Boeten en Breuken, die volgens Resolutie van den 11
 „ January 1686 aan hem zyn gelaten.

3.

„ Dat deselve ten behoeve van den Heer en ter verantwoording van den
 „ Rentmeester sal moeten laten alle Bastaert, heerlose en geconfisqueerde
 „ goederen.

4.

„ Dat deselve in 't toekomende niet meer sal genieten eenig Tractement
 „ uyt deszelfs Domeynen, nogte ook eenig hout of Brant uyt deszelfs Bos-
 „ schen en Moeren.

5.

„ Dat deselve den Heer en Baron van Breda en deszelfs Raed in voorval-
 „ lende saken den Heere of den Raed concernerende en de Stadt en Baronie
 „ van Breda sal moeten gratis bedienen, en geene salarissen nog vacatien dies-
 „ wegens tot derselver laste mogen brengen.

6.

„ Dat deselve, by provisie, van de Stadt, in plaetze van een Somer en
 „ Winter present ider van duyfent vier en negentig guld: maer zal genieten
 „ vyffhondert gulden voor een Somer present, en gelycke vyf hondert gulden
 „ voor een Winter present.

7.

„ Dat deszelfs Stadhouder by desen Raad zal moeten werden geaprobeert
 „ en in eedt genomen; En eyndelyck dat dezelve by 't aanvaerden van zyne
 „ Commissiën, het nakomen en opvolgen van zyne Commissiën en de voorsz.
 „ poincten sal hebben te beweeeren.

(Was onderteekent:)

Accordeert met 't voorsz. Register.

J. V. SCHUYLENBÜRCH.

Van den Schouteth.

De Schouteth der Stadt Breda wordt insgelycks aangestelt by den Heer, in wiens handen, of in die van zynen Raad, hy gehouden is den gewoonlycken eedt te doen. Hy heeft mede zyne Instructie, tegelyck met den Droffaert, van Prins Maurits bekomen, welke oock voor 't grootste gedeelte in onbruyck is geraakt, voornamentlyk naa den jaare 1637, zedert welken tyd de Droffaert en Schoutet Ampten zyn te zamen gevoegt en door een en dezelfde Perzoon worden bedient. De Schoutet is eygentlyck maander van alle Schepenen Vonnissen en Tichter van alle halstraffelycke zaecken.

„ Instructie van den Schouteth.

I.

„ In den eersten sal de Schouteth van Breda de Vierfchare der voorfz. Stadt
 „ bannen, en deselve ter gewoonlyke uyre openen en sluyten, en den Sche-
 „ penen om Vonnisse manen in alle faecken criminele en civile, van wat con-
 „ ditie en nature die oock syn, en uyt wat faecken oock spruytende.

2.

„ Ende sal tot behoorycke executie stellen alle Vonnissen by Schepenen der
 „ Stadt van Breda gewesen, te weten, sal bystaen en behulpich wesen den
 „ Droffaert, wanneer hy ter executie stelt vonnissen in criminele faecken ge-
 „ wesen, en vonnissen in civile faecken in de Schepenbancke tot Breda gege-
 „ ven sal de Schouteth sonder den Droffaert met den Roeydrager en andere
 „ Dienaren ter executie stellen, tsy by gyseling, lyfspanninge, of andere ma-
 „ nieren van Executie, soo wel op de Perfoonen als goeden geseten, gelegen
 „ oft bevonden binnen den Schependomme en Vryheyt van Breda en binnen
 „ deselve Stadt executabel fynde, en sal in persoon by de executien present
 „ syn, wanneer die gene die executie versoect begeert syn persoon aldaer te
 „ hebben; gereserveert den Droffaert binnen de voorfz. Stadt executie van
 „ vonnisse staande ter kennisse van de Hooftbanke, oft Mannen van Leene,
 „ met oock die ter caufe van eenige reparatie gewesen worden, als over For-
 „ tificatien, Pioniergelden, Vragten, 's Heeren diensten, oft andere van ge-
 „ lyke nature, welken aangaande hy over den platten lande by syne Ex^{tie}
 „ specialyk gelaft werdt.

3.

„ Gelyck oock Vonnissen by Schepenen van Breda gewesen daer aff exe-
 „ cutie moet geschieden binnen den Lande van Breda, buyten den Schepen-
 „ domme en Vryheyt der Stadt Breda, sullen gedaan worden by den Drof-
 „ faert des Lands van Breda, off door syn schriftelyke Ordonnantie by den
 „ Schouteth van de Vryheden ofte Dorpen, daar onder deselve executien sul-
 „ len behooren te geschieden.

4.

„ Item de Schouteth sal neerfligh toefigt nemen, dat alle Ordonnantien en
 „ politien by den Heer en de Stadt gemaakt wel en scherpelyk worden on-
 „ derhouden en geobserveert, en dat by hem die penen en breucken spruyten-
 „ de uyt politicke Ordonnantien, en uyt cragte der selver binnen der Stadt
 „ vallende, en tegen de Overtreders van deselve gestatueert, haer afgenomen
 „ worden sonder dat den Droffaert hem daer mede sal hebben te bemoeyen,
 „ dan in cas van negligentie, nalatigheyt en merkelyke contraventie, sulks
 „ dat den Schouteth daer aff geïnfinueert fynde in gebreke bleve deselve penen
 „ te executeren.

„ 5. En

5.

„ En aangaende de Politicke faecken en Ordonnantien by den Heer en de
 „ Stadt gepubliceert, en daarinne de voorfz. Stadt het derdendeel is compe-
 „ terende, daarinne en fal den Schouteth egeene compositien mogen aangaen,
 „ nogh nopende de vervalle penen eenigh verdragh maecken, dan in presen-
 „ tie van eenen van de Borgemeesters der voorfz. Stadt, by tyde dienende.

6.

„ Item fal calangieren, die in 't verkopen van hunne goeden en waeren ge-
 „ bruycken minder mate off ligter gewigte, en die in haere neeringe of coop-
 „ manfchap tegens de keuren en breucken anders handelen, dan by fyn Ex^{tie},
 „ Borgemeesters en Schepenen is geordonneert, wanneer hy daer toe verfogt
 „ fal fyn van den Overdeken of Dekens van den Ambagte.

7.

„ Ende wanneer hy bevinden fal in eenigen Deken van den Ambagte negli-
 „ gentie oft conniventie om de Ordonnantien en Politien van fyn Ambagte te
 „ doen onderhouden, ten agterdeele van de gemeyne Welvaart en Borgeren
 „ van de Stadt, fal tegen den felven procederen, mitsgaders tegens de breuck-
 „ agtige, soo hy naa gelegentheyt van faecken en tot onderhout van alle goe-
 „ de politien fal bevinden te behooren.

8.

„ Item de Schouteth fal calangieren en composeren van allen crime, keu-
 „ ren, breucken, penen en andere onregeltheden binnen der Stadt van
 „ Breda en heurder Vierschare geperpetreert.

9.

„ Item de Schouteth van Breda fal vorderen en innen alle compositien in fy-
 „ ne presentie by den Droffaert van Breda gemaect met die gene die gede-
 „ linqueert hebben binnen de Stadt, en onder de Vierschare van Breda.

10.

„ Item fal ontfangen de Borgtogten die gestelt fullen werden voor de
 „ voorfz. Compositien, ende toefien dat de borgen fuffifant fyn, oft fal defel-
 „ ve daar voor inne ftaan.

11.

„ Item fal boven het Wyngelt van drie ftuyvers, daer aff in de Inffructie
 „ van den Droffaert is gefegt, nogh hebben den 25^e penningh van 't gene,
 „ dat fyne Ex^{tie} van elcke compositie fal komen, en dat voor 't ontfangen
 „ van de voorfz. borgtogte en innen van penningen, ende van de reeke-
 „ ningh daer aff te doene.

12.

„ Item de Schouteth fal fchuldig fyn de penningen van Compositien, daer
 „ aff den termyn is gevallen te Kersmiffe oft daer te vooren, te leveren te
 „ Lichtmiffe daer aenvolgende in handen van den Clerck van den bloede, En
 „ fal fyne rekeninge van dien jare, alsdan oock gereet hebben, en die den
 „ Droffaert oft die van den Rade overgeven oft fenden, om tot behooryk
 „ fluyten van dien te procederen, d'eerft dat haer fal fyn gelegen.

Dd 2

„ 13. Item

13.

„ Item de Schouteth sal hem wel en volkomentlyk doen informeren op alle
 „ gevechten en delicten, die binnen syn ampte sullen mogen gebeuren en ge-
 „ perpetreert worden, en sal metten Roeydrager bystaen en assistentie doen
 „ den Droffaert in 't vangen en spannen van de delinquanten, alomme bin-
 „ nen der Stadt en Vierfchare van Breda, naer ouder gewoonte en her-
 „ comen.

14.

„ Ende sal oock selve vangen ende spannen allen de delinquanten, die
 „ hy binnen de Stadt en Vierfchare van Breda sal comen aghterhalen, en die
 „ te rechte stellen en bedwingen, als vooren in de Instructie van den Drof-
 „ faert is begreepen.

15.

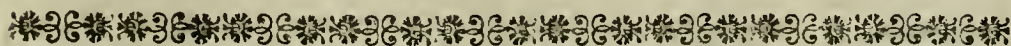
„ Item sal nae syn vermogen in alle dingen bewaaren die rechte hoogheyt
 „ en heerlykheyt van syn Pr. Ex^{tie} ende tot desen eynde oock mogen compa-
 „ reren ter Vergaderinge van den Droffaert en Magistraet, foo wanneer de-
 „ selve over politicke saecken of Ordonnantien by den anderen syn, om 't
 „ regte verstant daer aff wel te begrypen, Ende foo hy daertoe mede verfogt
 „ sal worden, daerop te helpen adviseren en te besorgen, dat deselve Ordonnan-
 „ tien gepubliceert, en tot volkomene en behoorlyke Executie wel worden
 „ gestelt.

„ Aldus gedaan by zyn Ex^{tie}, enz.

Naam Register van de SCHOUTETEN der Stadt BREDA.

1429.	Willeim van Alphen.	1523.	Jan Masschereel.
1443.	Wouter van Beverfluys.	1530.	Jan van den Wyngaerden.
1449.	Rudolf van Nieuwenhuysen, Ridder.	1542.	Dirk van Assendelft.
1472.	Jan van der Duffen.	1554.	Klaas van Assendelft.
1497.	Floris van Nispen.	1557.	Lancelot van Wyfvliet.
1513.	Pauwels van Nassau.	1558.	Jooft van Eyck.
1520.	Otto van Bruheze.	1560.	Adam van Berchem.

1565.	Govert van Haestrecht Heer van Druy- nen.	1659.	Karel Hendrik van den Kerkhoven, Heer van Heenvliet, Baron van Wotton.
1574.	Jan van Affendelft.	1674.	Willem Bentinck Graef van Portlandt.
1579.	Philips de Bye.	1710.	Arent Baron van Waffenaer, Heer van Duvendoorden, Voorfcho- ten, Veur, enz:
1583.	Jan de Vos.	1722.	Govert van Slingelandt, Heer van de Lindt, enz:
1591.	Jan van Affendelft Heer van Kralingen.	1725.	Jan Antoni d'Averhout Heer van Guincourt, enz:
1591.	Gerard Pelgrom.	1735.	Willem, Baron van Liere, Heer van beyde de Katwyken, 't Zand, Karnis, enz:
1625.	Govert van den Broeck.	1736.	Stephen, Graaf van Rantwyk, Heer van Homoet en Gameren. enz:
1626.	Cornelis van der Locht.		
1637.	Cornelis van Aerffen Heer van Wern- hout.		

IV. H O O F T S T U K.

Van den Binnenborgemeester en Schepenen.

DE Wet der Stadt Breda wierdt voormaels, naa oude gewoonte, by of van wegen den Heer van Breda, alle jaaren vernieuwt of aangehouden op den verlooren Maendag, 't gene aldus is onderhouden tot den jaare 1590, wanneer de Stadt by Prins Maurits, door middel van het Torffchip, op den vierden van Lentemaandt, veroverd zynde, zedert dien tyd de Wet oock jaarlyks op dien dag is verandert. In 't jaar 1625 is daar omtrent weder een andere schicking gemaekt, want als de Stadt, op den tweeden van Zomermaandt van dat jaar, door Spinola bemachtigt was, heeft men blyven den Magistraet, op den gemelden dag, verzetten tot het jaar 1637, wanneer de Stadt Breda laastelyck, door Prins Fredrick Hendrick, op den tienden van Wynmaandt, onder de gehoorzaamheid van den Vereenigden Staat herbracht zynde, de Wet voortaan altyt, op den tienden dier maandt, is verandert geworden.

De gemelde Wet bestaat uyt eenen Binnenborgemeester, dien men *President* noemt, en in negen Schepenen, waar van de President een is; En moeten de President en Schepenen, en oock alle de verdere Amptenaren in de Stadt Breda, zyn van echten bedde, gebore Brabanders, en Poorters der zelve, en mag niemandt anders eenig ampt aldaer hebben nog bekleeden.

De Binnenborgemeester, als Voorzitter der Schepenbanck, doet met de Schepenen den gewoonlycken eedt, die hem van den Droffaert wordt gestaeft, maar te zelve tyd doet hy met den Buytenborgemeester den eedt, als Borgemeester, mede ten stave des Droffaerts.

Doch de President heeft alleen de macht en 't gezag, om den Droffaert, den Buytenborgemeester, de Schepenen en de Tienmannen, zoo wanneer het de Stads zaecken vereyffichen, by een te roepen: Hy ontfangt alle smeekschriften, en brengt voor alle zaecken de Stads regeering, de Politie en de Justitie aangaende. Hy neemt, in de Vergadering, de stemmen op, en stemt 't laatst in Borgerlycke en Rechtzaecken, maar in halstraffelycke geeft hy eerst zyn stem, en verzamelt daarna alle andere stemmen: De President heeft oock de bewaaring van alle Gedingen, naa dat die voldongen, en in de Vergadering by den Griffier overgebracht zyn, en verdeelt dezelve onder de Schepenen, indien zulks nodig is, om by hen onderzocht zynde, ten vermane des Presidents, daar van in de Vergadering verslag te doen.

De President en Schepenen hebben, in de eerste instantie, kennis en rechtpleging over alle Borgeren en Ingezetenen der Stadt, en hunne have en goederen, oock over die onder de Stads Vierfchaer zyn gezeten, insgelycks oock over Buytenlieden en hunne goederen, die aldaer beslagen of ingehaelt zyn, zoo wel van halstraffelycke als borgerlycke zaecken, ten overstaen des Schoutets van Breda; uytgezondert, dat de Rechters der mindere Bancken in de Stadt, namentlyck de Weeskamer en de Lakenhal, in de eerste instantie, kennis hebben van zaecken aan hen in 't byzonder behoorende. Welcke Rechters jaarlyks, naa het veranderen der Wet, by den Magistraet wierden verkooren, vernieuwt of aangehouden; doch nu alleen die van de Lakenhal; wordende die van de Weeskamer, zedert een geruymen tyd, by of van wegen den Heer aangestelt; en van hunne Vonnissen beroept men aan den President en Schepenen.

De Vonnissen, by Schepenen gewezen, zyn voorheen van 't jaar 1350 tot den jaare 1500, niet beroepelyck nog hervormelyck geweest, doch in dat jaar heeft Keyzer Karel, als Hertog van Brabant, voor eerst verklaart, dat die zouden beroepelyck wezen aan den Kancelier en Raden van Brabant. Dan daerna, in 't jaar 1554, is, ten vervolge van Willem den I, Prins van Oranjen, het beroep in eene hervorming verandert, en niettegenstaende alle de Vertoogen, by den zelve als mede by deszelfs Opvolger Prins Philip Willem, daar tegen gedaen, heeft men blyven hervormen, gelyck men nog doet, aan den Raad van Brabant in 's Hage, uytgenomen van Vonnissen in halstraffelycke zaecken gewezen, waar van geen beroep nog hervorming valt.

De Borgemeesteren, Schepenen, Raadsmannen, Griffier, Secretaris, Stadsknaepen, nog eenige andere Stadsdienaeren mogen geene Acchynsen of Imposten der Stadt pachten, nog daar in deel hebben, direct of indirect.

Naa het veranderen der Wet, worden jaarlyks by den Magistraet gestelt vier Gezworens van de Lakenhal, waar van de Binnenborgemeester 't Opperhoofd is. Te zelve tyd worden oock verkoren Kerk en Kapelmeefters, Gasthuys en Manhuysmeesters, Regenten van Wees en Armhuysen, Twee H. Geestmeesters, of Aelmoesseniers, van welke altyt een blyft aangehouden, oock Erfscheyders, Brantmeesters, Put en Pompmeesters, Dekens over alle Ambachten, en voorts alle onderhorige Amptenaren.

De President en Schepenen hebben niet alleen 't bewint van Rechtzaecken, maar oock kennis en 't bestel van alle zaecken den Borgerstaet eenigzints betreffende, ten welken eynde zy tweemaal 's weeks, te weten, op Maendag en Donderdag, gewoonlyk by een komen; en mogen derhalven, met den Droffaert en den Buytenborgemeester, alle Keuren en Reglementen, ten meesten nut en voordeel der Stadt en Borgeren, maecken, ordonneren en doen onderhouden, op alzulcke Boeten en Breucken, als hen goedduncken zal daar op te stellen.

De

De President en Schepenen hebben mede de macht, om met den Droffaert en den Buytenborgemeester, mitsgaders naa ingenomen advies der Tien Raaden, de Acchynsen te vermeerderen of te verminderen, af en op te stellen, tot voordeel en oorbaer der Poorteren, zonder gehouden te zyn deswegen eenig verzoek aan den Heer te doen, volgens het voorrecht hen, by Heer Jan van Polanen, 's Woensdags naa St. Niklaasdag 1355, gegeven. En is niemant vry van Acchyns, dan alleen de Heer van Breda, met zyne huysgenooten, op 't Kasteel.

Om mede een goeden regel te houden in de regeering der Gilden of Ambachten, zoo wordt jaerlyks, naa 't veranderen der Wet, by den Droffaert, de Burgemeesteren en Schepenen, over elck Ambacht gestelt een Overdeken uyt den Magistraet, die met de Dekens en Gezworens van het Ambacht de betichting heeft van alle zaecken, daer die van de Ambachten tegen hunne Keuren hebben gebreuckt en hen misdragen; En zyn de Dekens verplicht, ten overstaen der Overdekens, jaarlycks hunne Reekeningen te doen en te laten sluyten.

De Binnenborgemeester, als Superintendent en Overdeken van de Lakenhal, heeft, met de Gezworens dier Halle, en met de geswoore Eyckmeesters der Stadt, de betichting van alle onechte gewichten, balancen, huysers, en ellen, die in koopmanschap gebruyckt worden, en wordt den betichten, by den Knecht der Lakenhal, dag van Rechte op de Halle betekent, en heeft de Overdeken de eene helft der boeten, en de Gezworens genieten de andere helft; wordende de Eyckmeesters met den Knecht beloont naa gelegentheid der zaecken, en naa bescheidenheid des Overdekens en der Gezworenen.

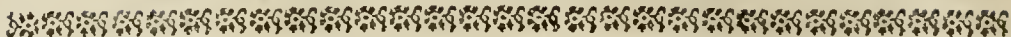
De Schepen Overdeken der Backers heeft, met hulp en bystant der gezwoore Broodwegers, en eenen der Stads Roeydragers, het recht, om 't broodt, 't gene te koop wordt gebacken, te mogen onderzoeken, en heeft mede de betichting van zulcken, wiers broodt lichter, als geordonneert is, wordt bevonden: zonder dat de Schoutet tot die betichting eenig gezag heeft, 't en zy hy daer toe van de Dekens verzocht wierdt, of dat de Dekens naalatig wierden bevonden in het doen agtervolgen der Keuren van hun Ambacht.

De gemelde Onderhoorige Bancken, nog oock eenige Ambachten, nog iemandt anders, wie het oock zy, mogen eenige Reglementen maecken, of keuren en breucken stellen, dan alleen de Borgemeesteren en Schepenen met den Droffaert.

Eedt van den President en Schepenen.

„ Ick N. Schepen der Stadt Breda, daer toe ick geordonneert ben, geloove en sweere, dat ick N. N. Heere en Baron van Breda ende der voorz. „ Stadt goedt ende getrouw sal syn, en de gemeene ruste en welvaert helpen bevorderen. Soo wanneer my den Regter maent, die my van regt schuldigh is „ te manen, ick sal wysen goedt vonnisse ende gerecht, en desgelyck alle „ vonnissen, die ick wys ben, uytwysen sonder vertreck. Ende dat ick „ nogh gelt, gifte nogh eenigerhande goetdoen nemen nogh my doen oft laten gelooven en sal, by myn selven oft ymant anders, om ymanden in syn „ recht te vervorderen oft te veragteren, maer dat ick een ygelyck, rycken „ ofte armen, nae myn beste weten rechte en vonnisse doen sal, en helpen „ doen, sonder anders daer in te trecken, ofte eenigerhande verwe daer tegens te foecken oft voorts te keeren. Dat ick geven en dragen sal, ende „ segelinge heelen, dat te heelen staet. Dat ick oock wel ende getrouwelyck „ sal helpen houden en blyven by deser onser Stadts recht, en der selver eere, „ profyt ende gemeene ruste en welvaert sal vorderen, Ende generalyck in alle saecken als Schepen my wel ende getrouwelyck sal quyten, alsoo verre „ in my is en naa myn beste vermogen. En desen en sal ick niet laten om „ maegschap, om vriendschap, en om haet off nydt, om giften ofte geenderhande goetdoen, om geenderley noot, noch om vreesse van de doot.

„ Soo waerlyck moet my God Almachtig helpen.

V. H O O F T S T U K.

Van den Buytenborgemeester en Tresorier.

DE Buytenborgemeester en Tresorier wordt jaerlyks met de Wet verzet of aangehouden, en doet, voor al eer de Schepenen in eedt genomen worden, met den Binnenborgemeester den gewoonlycken eedt: Deswegen wordt de Buytenborgemeester geacht boven alle de Schepenen, hoewel hy zelf geen Schepenen is.

In de zaacken, welke den Borgerstaet betreffen, is het ampt des Buytenborgemeesters, Stads inkomen getrouwelyck te ontfangen en uyttegeven, het recht der Stadt gade te slaen en te bewaaren, de Poorters en Ingezetenen gerechtelyck voor te staen en te beschutten, en voorts alle de Stads zaacken te verrichten, doch alles met advies en Ordonnantie van den Droffaert, Prefident en Schepenen, indien de zaeck buytengewoon is. De Buytenborgemeester is oock gehouden, op 't bevel van den Magistraet, buyten de Stadt te reyfen, alwaer het de Stads zaacken vereyffchen, om deszelfs nut en voordeel te betrachten, 't en ware hy, wegens nootzakelycke bezigheden, zich daer toe niet kon ontledigen, in welk geval de Magistraet iemandt anders uyt de Wet, of een ander bekwaem persoon daer toe benoemt.

Het is mede de plicht des Buytenborgemeesters wel toe te zien, dat alle de Stads Reeckeningen, te weten van de Colleeteurs der Achynsen, van de H: Geestmeesters en hunnen Rentmeester, van Kerk en Kapelmeesters, van Gasthuys en Manhuysmeesters, van de Regenten van 't Weeshuys, Armkinderhuys, Hospitael, en andere diergelycken, binnen korten tyd, naa het vernieuwen der Wet, in de Vergadering van den Magistraet worden overgelegd, om by de genen, die uyt de Wet daer toe zullen benoemt worden, afgehoort en gesloten te worden, waer toe de Binnenborgemeester en Schepenen zoodanige dagen zullen mogen nemen als hen goedduncken zal. Behoudelyck, dat alle de Reeckeningen binnen de drie eerste maanden, naa het vernieuwen der Wet, zonder uytstel zullen moeten worden gesloten.

De Buytenborgemeester moet mede beneerstigen, dat alle Loquateurs en andere Appostillen der gemelde Reeckeningen, die van voorige jaaren nog mogten openstaen, voldaan en gezuyvert worden binnen den tyd van drie maanden.

Wat nu betreft de Reekening des Buytenborgemeesters, dezelve is hy gehouden voor den, naa den uytgang van zyn jaar, 't gene vervalt op den negenden van Wynmaandt, in de Vergadering van den Magistraet, over te leggen; welke alsdan, met de Tien Raaden, schuldig zyn die aftehooren en optenemen, op dat die uysterlyck binnen een maandt, naa de overgeving, moge gesloten zyn, op de verbeurte van een pont Vlaems ten lasten des Borgemeesters, die daer omtrent zal bevonden worden nalatig te zyn. En zal de Borgemeester gehouden zyn het slot zyner Reekening te zuiveren, en zulks op zyne Reekening te doen aenteykenen binnen zekeren korten tyd, naa dat die zal wezen gesloten. De Borgemeester is oock schuldig in zyne Reekening gewag te maecken van alle de Stads profytelycke en onprofytelycke schulden, dat is, van de genen, die men de Stadt schuldig staet, en welke de Stadt zelf aan iemandt zoude mogen schuldig wezen, op dat men daer uyt telkens den rechten staet der Stadt zoude kunnen kennen.

Zoo wanneer eenig Poorter der Stadt Breda in zyn perzoon of goederen, binnen den Lande van Breda, voor perzonele schulden en Actien wordt belast, of met recht aangesproken, zoo zyn de Borgemeesteren schuldig, ten verzoeke van zoodanigen Poorter, van Stadswegen te schryven aan de Schouteten en Wethouderen der plaetzen, daar hy gemoeyt en aangesproken wordt, ten eynde zy den perzoon of goederen van hunnen Poorter, die nergens in 't

Landt

Landt van Breda, over perzonele schulden en Actien mag aangefproken worden, dan binnen de Stadt, daar hy buyckvast woont, ter zaecke van alle perzonele schulden, schoten of lasten, ongemoeyt laten; en zoo iemandt dien Poorter over de gemelde schulden heeft aangefproken met recht, dat hy hem daer van kost en schadeloos ontslae, 't en ware zy eenige redenen daar tegen hadden, welke zy de Borgemeesteren, binnen den tyd van agt dagen; 't zy mondeling of by geschrifte, zullen moeten komen opgeven. En zoo verre de Schoutet op dat schryven niet past, of dat de Wethouderen hen daar naar niet schicken, zoo wordt, ten verfoecke des aangefproken Poorters, by de Borgemeesteren anderwerf geschreven: En ingevälle de Schoutet en Wethouderen alsdan nog niet gehoorzamen, zoo worden binnen agt dagen, na die ongehoorzaemheid, de Schoutet of Wethouderen, binnen Breda komendé, aldaer beslagen en in gyzeling gehouden te tyd toe, dat zy den Poorter van de rechtsvorderingen kost en schadeloos hebben doen ontslaen. Doch staet aantemercken, dat de derde brief zomwylen wel uyt beleeftheid is geschreven, voor al eer eenig beslag tegen den ongehoorzamen Schoutet en Wethouderen gebruyckt is.

De Buytenborgemeester moet oock alle de Stads Straaten en Gebouwen gadeslaan, en zorg dragen, dat die in een goeden en behoorlycken staet onderhouden werden. Hy mag egter geene nieuwe of buytengewoone wercken maecken, dan met voorgaande kennis en toestemming van den Magistraet. Hy staeft oock den eedt van getrouwigheid den genen, die Poorters der Stadt Breda begeeren te worden. Zoo wanneer eenige Poorters of Ingezetenen nodig hebben brieven van Voorschryven, om rechtelyke Weeten of uytwinningen, buyten de Stadt, te laten doen, zoo worden die hy zoodanige Poorters en Ingezetenen verzogt van den Buytenborgemeester, die ze by den Griffier doet vervaardigen naar de Voorschriften, welke in de Stads Registers geboekt staen.

De Buytenborgemeester verdraegt mede, neffens den Schoutet, van alle boeten en breucken, waar in de Stadt aandeel heeft.

Eedt der Borgemeesteren.

„ Ick N. als Borgemeester der Stadt Breda, daer toe ick geordineert ben,
 „ sweere en gelove N. N. Heer en Baron van Breda en der voorz. Stadt ge-
 „ trouw te syn, en hare goederen te regeren, 's Heeren hoogheyt en heerlyk-
 „ heyt, mitsgaders de Stads zaken en recht na myn beste te bewaren, alle
 „ poorters en ingezetenen van Breda in heur cracht en goede eenigheyt te hel-
 „ pen houden, der Stads goetd, eere, en profyt, en de gemeene ruste en
 „ welvaart te voorderen, en alle schaden en oneenigheyt te weiren, helen
 „ dat te helen is, ende voorts al te doen, dat een goet Borgemeester schul-
 „ digh is te doen. Ende dat ick diens niet en zal laten om maegschap, om
 „ vrientfchap, om haet off nydt, om giften of geenderhande goetdoen, om
 „ geenderley noot, noch om vreesse van de doot.

„ Soo waerlyck moet my God Almaghtig helpen.

Naam Lyst van de BORGEMEESTEREN en SCHEPENEN der Stadt Breda, beginnende met 't jaar 1513, voor welken tyt, nadien de Stads Registers met 't Stadhuys, in den jaare 1534, verbrant zyn, geene behoorlycke aantekening gevonden wordt.

1513.

Borgemeesteren.

Jan van Bruheze.
Hendrick van der Daesdonck.

Schepenen.

Willem Boeykens.
Godert van Nispen.
Hendr: van Halmale.
Hendrick van Nassou.
Mr. Adr: Clincker.
Hendrick van Reeffel.

1514.

Gecontinueert.

1515.

Borgemeesteren.

Hendrick van der Daesdonck.
Mr. Jan van Hoilten.

Schepenen.

Willem Boeykens.
Godert van Nispen.
Hendrick van Halmale.
Hendrick van Nassou.
Mr. Adriaen Clincker.
Hendrick van Reeffel.

1516.

Borgemeesteren.

Hendrick van der Daesdonck.
Mr. Jan van Hoilten.

Schepenen.

Willem Boeykens.
Hr. Jan van Diemen, *Ridder.*
Hendrick van Halmale.
Hendrick van Nassou.
Mr. Adriaen Clincker.
Hendrick vand' Reeffel.

1517.

Gecontinueert.

1518.

Borgemeesteren.

Mr. Jan van Hoilten.
Hendrick van Halmale.

Schepenen.

Willem Boeykens, *obiit.*
Hr. Jan van Diemen, *Ridder.*
Mr. Adriaen Clincker.
Hendrick vand' Reeffel.
Jan van Nederverne.
Mr. Roelant de Roever.
Adr: Meens, *nae de doot van W: Boeykens.*

1519.

Borgemeesteren.

Hendrick van Halmale.
Mr. Jan van Hoilten.

Schepenen.

Heer Jan van Diemen, *Ridder.*
Mr. Adriaen Clincker.
Hendrick vand' Reeffel.
Jan van Nederverne.
Mr. Roelandt de Roever.
Adriaen Meens.

1520.

Borgemeesteren.

Jan van Nederverne.
Hendrick van d' Reeffel.

Schepenen.

Hendrick van Halmale.
Heer Jan van Diemen, *Ridder.*
Mr. Adriaen Clincker.
Mr. Roelandt de Roever.
Adriaen Meens.
Mr. Jan van Hoilten.

1521.

Gecontinueert.

1522.

1522.

Borgemeesteren.

Jan van Nederverne.
 Cornelis Jacobs van Ceters, *obiit.*
 Mr. Jan van Hoilten, *naa de doot van*
 Corn: van Ceters.

Schepenen.

Heer Jan van Diemen, *Ridder.*
 Hendrick van Halmale.
 Mr. Adriaen Clincker.
 Adriaen Meens.
 Mr. Jan van Hoilten.
 Dirck van Oosterzeel.
 Dirck Aartfz., *in de plaats van* Mr. Jan
 van Hoilten.

1523.

Borgemeesteren.

Jan van Nederverne.
 Mr. Jan van Hoilten.

Schepenen.

Hendr: van Halmale.
 Mr. Adr: Clincker.
 Dirck van Oosterzeel.
 Dirck Aartfz.
 Jan van den Wyngaerden.
 Anthonis van den Brande.

1524.

Borgemeesteren.

Jan van den Wyngaerden.
 Jan Roelofzone Key.

Schepenen.

Hendrick van Halmale.
 Jan van Nederverne.
 Mr. Jan van Hoilten.
 Dirck Aartfz.
 Jan van den Wyngaerden.
 Heer Jan van Diemen, *obiit.*
 Aert van Broekhoven, *naa de doot van*
 Hr. Jan van Diemen.

1525.

Borgemeesteren.

Jan van den Wyngaerden Janfz.
 Jan Roelofzone.

Schepenen.

Hendrick van Halmale.
 Mr. Jan van Hoilten.
 Dirck Aertszone.
 Aert van Broekhoven.
 Anthonis van den Brande.
 Raphaël van Bruheze.

1526.

Borgemeesteren.

Hendrick van Halmale.
 Mr. Adriaen de Clincker.

Schepenen.

Mr. Jan van Hoilten.
 Adriaen Meens.
 Jan van den Wyngaerden.
 Jan Roelofszone.
 Gheraert Vinck.
 Mr. Gooswyn Buyfen.

1527.

Borgemeesteren.

Jan van den Wyngaerden.
 Hendrick van Halmale.

Schepenen.

Mr. Adriaen Clincker.
 Mr. Jan van Hoilten.
 Dirck Aertszone.
 Raphaël van Bruheze.
 Gheraert Vinck.
 Mr. Gooswyn Buyfen.
 Michiel Corn: Michielsz:

1528.

Borgemeesteren.

Otte van Bruheze.
 Mr. Jan van Hoilten.

Schepenen.

Mr. Adriaen Clincker.
 Dirck Aertszone.
 Raphaël van Bruheze.
 Gheraert Vinck.
 Mr. Gooswyn Buyfen.
 Michiel Corn: Michielsz.

E e 2

1529.

1529.

*Borgemeesteren.*Otte van Bruheze.
Mr. Jan van Hoilten.*Schepenen.*Mr. Adriaen Clincker.
Dirck Aartszone.
Raphaël van Bruheze.
Michiel Corn. Michielsz.
Mr. Claas van der Heyden.
Corn: Anthonis Mattheufz.

1530.

*Borgemeesteren.*Otte van Bruheze.
Mr. Jan van Hoilten.*Schepenen.*Mr. Adriaen Clincker.
Dirck Aertszone.
Raphaël van Bruheze.
Mr. Gooswyn Buysen.
Mr. Claas van der Heyden.
Corn: Anthonis Mattheufz.

1531.

*Borgemeesteren.*Mr. Jan van Hoilten.
Hendrick van Halmale.*Schepenen.*Mr. Adriaen Clincker.
Mr. Roelant de Roemer.
Dirck van Oosterzeel.
Cornelis Antoniszone.
Philips Peters Heeren.
Cornelis Keyen.

1532.

*Borgemeesteren.*Mr. Jan van Hoilten.
Hendrick van Halmale.*Schepenen.*Mr. Adriaen Clincker.
Dirck Aertszone.
Raphaël van Bruheze.
Mr. Claas van der Heyden.
Philips Peters Heeren.Cornelis Keyen, *obit.*Mr. Gooswyn Buysen, *naa de doot van*
Corn: Keyen.

1533.

*Borgemeesteren.*Mr. Jan van Hoilten.
Hendrick van Halmale.*Schepenen.*Mr. Adriaan Clincker.
Raphaël de Bruheze.
Dirck Aertszone.
Mr. Claas van der Heyden.
Philips Peters Heeren.
Lucas de Mere.

1534.

*Borgemeesteren.*Mr. Jan van Hoilten.
Hendrick van Halmale.*Schepenen.*Mr. Adriaen Clincker.
Raphaël de Bruheze.
Dirck Aertszone.
Mr. Claas van der Heyden.
Philips Peters Heeren.
Jan Jacobs van der Byestraten.

1535.

*Borgemeesteren.*Mr. Jan van Hoilten.
Hendrick van Halmale.*Schepenen.*Mr. Adriaen Clincker.
Dirck Aertszone.
Raphaël van Bruheze.
Mr. Gooswyn Buysen.
Mr. Claas van der Heyden.
Jan van der Byestraten.

1536.

*Borgemeesteren.*Raphaël van Bruheze.
Dirck Aertszone.*Schepenen.*

Mr. Jan van Hoilten.

Mr.

Mr. Gooswyn Buysen.
Mr. Claas van der Heyden.
Jan Jacobszone.
Andries Vierling.
Cornelis Anthonisz.

1537.

Borgemeesteren.

Raphaël van Bruheze.
Dirck Aertszone.

Schepenen.

Mr. Jan van Hoilten.
Mr. Adriaen Clincker.
Mr. Roelant de Roemer.
Mr. Claas van der Heyden.
Andries Vyerling.
Jan van Overacker.

1538.

Borgemeesteren.

Raphaël van Bruheze.
Dirck Aertszone.

Schepenen.

Mr. Jan van Hoilten.
Mr. Roelant de Roemer.
Mr. Gooswyn Buysen.
Mr. Claas van der Heyden.
Jan van Overacker.
Jacob van der Byestraten.

1539.

Borgemeesteren.

Raphaël van Bruheze.
Cornelis Anthonisz.

Schepenen.

Mr. Jan van Hoilten.
Mr. Roelant de Roemer.
Dirck Aertszone.
Jacob van der Byestraten.
Cornelis van Alblas.
Hendrick Koene.

1540.

Borgemeesteren.

Mr. Jan van Hoilten.
Cornelis Anthonis Mattheusz.

Schepenen.

Mr. Gooswyn Buysen.

Philips Peters Heeren.
Cornelis van Alblas.
Hendrick Koene.
Mr. Jan de Hertoghe.
Cornelis van den Corput.

1541.

Borgemeesteren.

Mr. Jan van Hoilten.
Mr. Claas van der Heyden.

Schepenen.

Dirck Aertszone.
Mr. Gooswyn Buysen.
Philips Peters Heeren, *obiit.*
Cornelis van Alblas.
Hendrick Koene.
Cornelis van den Corput.
Jaspar Wiltens, *naa de doot van Phi-*
lips Peters Heeren.

1542.

Borgemeesteren.

Mr. Jan van Hoilten.
Mr. Claas van der Heyden.

Schepenen.

Dirck Aertszone.
Mr. Gooswyn Buysen.
Cornelis van Alblas.
Hendrick Koene.
Cornelis van den Corput.
Jaspar Wiltens.

1543.

Borgemeesteren.

Cornelis van den Corput.
Jaspar Wiltens.

Schepenen.

Mr. Jan van Hoilten.
Dirck Aertszone.
Hendrick Koene.
Severyn Montens.
Mr. Claas van der Heyden.
Roelof Pigghen.

1544.

Borgemeesteren.

Cornelis van den Corput.
Jaspar Wiltens.

Schepenen.

Mr. Jan van Hoilten.
Dirck Aertszone.
Hendrick Koene.
Severyn Montens.
Lauwereys de Vere.
Pauwels van Haefrecht.

1545.

Gecontinueert.

1546.

Borgemeesteren.

Mr. Jan van Hoilten.
Cornelis van den Corput.

Schepenen.

Dirck Aertszone.
Cornelis van Alblas.
Severyn Montens.
Lauwreys de Vere.
Adriaen Schoyte.
Mr. Franchoys Clincker.

1547.

Borgemeesteren.

Mr. Jan van Hoilten.
Cornelis van den Corput.

Schepenen.

Dirck Aertszone.
Severyn Montens.
Laurens de Vere.
Adriaen Schoyt.
Mr. Franchoys Clincker.
Godert Piggen, Pauwelfz.

1548.

Borgemeesteren.

Mr. Jan van Hoilten.
Cornelis van den Corput.

Schepenen.

Dirck Aertszone.
Mr. Gooswyn Buysen.
Severyn Montens.
Mr. Franchoys Clincker.
Godert Piggen.
Diederick Zeeffin.

1549.

Borgemeesteren.

Dirck Aertszone.
Hendrick Montens.

Schepenen.

Mr. Jan van Hoilten.
Cornelis van den Corput.
Mr. Gooswyn Buysen.
Adriaen Schoyt.
Diederik Zeeffin.
Ghoris Buysen.

1550.

Gecontinueert.

1551.

Borgemeesteren.

Cornelis van den Corput.
Hendrick Montens.

Schepenen.

Mr. Jan van Hoilten.
Dirck Aertszone.
Mr. Gooswyn Buysen.
Dirck Zeeffin.
Jan van Lyer Andriefz.
Jan van den Wouwer.

1552.

Borgemeesteren.

Mr. Jan van Hoilten.
Cornelis van den Corput.

Schepenen.

Dirck Aertszone.
Mr. Gooswyn Buysen.
Severyn Montens, *obit.*
Ghoris Buysen.
Jan van Lyer.
Jan van den Wouwer.
Mr. Mattheus Vyerlingh, *naa de doot*
van S. Montens.

1553.

Borgemeesteren.

Mr. Jan van Hoilten.
Jan van den Wouwer.

Schepenen.

Schepenen.

Cornelis van den Corput.
Mr. Adriaen van Doirne.
Dirck Aertszone.
Mr. Gooswyn Buyfen.
Ghoris Buyfen.
Bernard van Etten.

1554.

Borgemeesteren.

Mr. Jan van Hoilten.
Jan van den Wouwer.

Schepenen.

Cornelis van den Corput.
Mr. Adriaen van Doirne.
Dirck Aertszone.
Mr. Gooswyn Buyfen.
Ghoris Buyfen.
Bernard van Etten.

By de gemelde zeven Schepenen heeft Willem de I. Prins van Oranjen, Heer van Breda, volgens de Ordonnantie by hem gemaekt, op den tienden van Lentemaandt 1554, nog twee gevoegt, inwoegen dat zedert dien tyd de Schepenbank van Breda heeft bestaen uyt den President en agt Schepenen; En zyn de twee gemelde Schepenen de volgende.

Jan van Overacker.
Adriaen Schoyt.

1555.

Borgemeesteren.

Mr. Frans Clincker.
Severyn Montens.

Schepenen.

Mr. Gooswyn Buyfen.
Jan van Overacker.
Ghoris Buyfen.
Jan van Lyere.
Bernaert van Etten.
Gherit van den Broeck.
Jan Jochumfz.
Willem de Roever.

1556.

Borgemeesteren.

Dirck Aertszone.
Severyn Montens.

Schepenen.

Cornelis van den Corput.
Ghoris Buyfen.
Jan van Lyer.
Jan van den Wouwer.
Bernaert van Etten.
Gherit van den Broeck.
Jan van den Berghe.
Willem de Roever.

1557.

Borgemeesteren.

Cornelis van den Corput.
Jan van den Wouwer.

Schepenen.

Dirck Aertszone.
Mr. Adriaen van Doren.
Ghoris Buyfen.
Jan van Lyer.
Gherit van den Broeck.
Jan van den Berghe.
Cornelis Wachmans.
Cornelis Starenborgh.

1558.

Borgemeesteren.

Cornelis van den Corput.
Jan van den Wouwer.

Schepenen.

Dirck Aertszone.
Mr. Adriaen van Doirne.
Adriaen Schoyt.
Ghoris Buyfen.
Gherit van den Broeck.
Cornelis Wachmans.
Cornelis van Scharenborgh.
Mr. Claas van den Brant.

1559.

Borgemeesteren.

Cornelis van den Corput.
Mr. Adriaen van Doren.

Schepenen.

Jan van den Wouwer.
Ghoris Buyfen.
Gherit van den Broeck.
Corn: van Scharenborch.
Mr. Claas van den Brant.
Cornelis Godertfz Clock.
Peter Sprongh.
Mr. Adam van den Reessel.

1560.

1560.

Borgemeesteren.

Jan van den Corput.
Mr. Adriaen van Doren.

Schepenen.

Jan van den Wouwer.
Ghoris Buyfen.
Gheraert van den Broeck.
Jan van den Berge.
Cornelis Cheeus.
Peter van Baerle.
Mr. Adam van den Reeffel.
Cornelis Montens.

1561.

Borgemeesteren.

Jan van den Berge.
Gheraert van den Broeck.

Schepenen.

Jan van den Corput.
Jan van den Wouwer.
Ghoris Buyfen.
Mr. Adam van den Reeffel.
Cornelis Montens.
Peter van den Hagen.
Hendrick Wiltens.
Hendrick van Baerle Peterfz.

1562.

Borgemeesteren.

Jan van den Berge.
Gheraert van den Broeck.

Schepenen.

Jan van den Wouwer.
Ghoris Buyfen.
Mr. Adam van den Reeffel.
Hendrick van Baerle.
Aert van der Wercke.
Jan Willem Stevens.
Mr. Godert van Luchtenberg.

1563.

Borgemeesteren.

Ghoris Buyfen.
Gheraert van den Broeck.

Schepenen.

Jan van den Wouwer.
Jan van den Berge.
Cornelis Wachmans.
Mr. Adam van den Reeffel.
Peter van den Hage.
Aart van den Warck.
Jan Willemsz.
Mr. Godert van Luchtenberg.

1564.

Borgemeesteren.

Ghoris Buyfen.
Cornelis Montens.

Schepenen.

Jan van den Wouwer.
Jan van den Berge.
Gheraert van den Broeck.
Mr. Adam van den Reeffel.
Jan Willem Stevens.
Godert van Luchtenberg.
Mr. Thomas Gerritz van der Vloet.

1565.

Borgemeesteren.

Jan van den Wouwer.
Cornelis Montens.

Schepenen.

Ghoris Buyfen.
Jan van den Berge.
Gheraert van den Broeck.
Cornelis Wachmans.
Mr. Godert van Luchtenbergh.
Mr. Claas van den Brant.
Mr. Jan van Diepenbeeck.
Mr. Thomas van der Vloet.

1566.

Borgemeesteren.

Jan van de Wouwer.
Cornelis Wachmans.

Schepenen.

Ghoris Buyfen.
Jan van den Berge.
Gheraert van den Broeck.
Cornelis Montens.
Mr. Godert van Lugtenbergh.
Mr. Thomas van der Vloet.
Lanceloot van Wyfvljet.
Andries van den Kieboom.

1567.

1567.

Gecontinueert.

1568.

Borgemeesteren.

Jan van de Wouwer.
Cornelis Wachmans.

Schepenen.

Ghoris Buyfen.
Cornelis Montens.
Mr. Godert van Lügtenbergh.
Mr. Thomas van der Vloet.
Gheraert van den Broeck.
Lanceloot van Wyfvliet.
Andries van den Kieboom.
Joost Cornelis Godertsz.

1569.

Borgemeesteren.

Ghoris Buyfen.
Mr. Thomas van der Vloet.

Schepenen.

Jan van de Wouwer.
Gherit van den Broeck.
Cornelis Montens.
Lanceloot van Wyfvliet.
Peter van Baerle.
Cornelis Govert Cheeus.
Joost Cornelis Godertsz.
Joost Cornelis Rovers.

1570.

Gecontinueert.

1571.

Borgemeesteren.

Geerit van den Broeck.
Mr. Thomas van der Vloet.

Schepenen.

Ghoris Buyfen.
Jan van den Wouwer.
Cornelis Montens.
Lanceloot van Wyfvliet.
Joost Corneliszoon.
Jan Cornelis Rovers.
Mr. Jan Lemmensz.
Godert Cornelis Cheeus.

1572.

Borgemeesteren.

Jan van den Wouwer.
Geerit van den Broeck.

Schepenen.

Ghoris Buyfen.
Cornelis Montens.
Mr. Thomas van der Vloet.
Godert Cornelis Cheeus.
Jan van Baerle Peterszoon.
Nicolaes Cornelis Claefz.
Jan Cornelis Rovers.
Geerit Cornelis Havermans.

1573.

Borgemeesteren.

Jan van den Wouwer.
Geerit van den Broeck.

Schepenen.

Ghoris Buyfen.
Cornelis Montens.
Mr. Thomas van der Vloet.
Joost Cornelisz van den Broeck.
Godert Cornelis Cheeus.
Jan Peterszoon van Baerle.
Nicolaes Corneliszoon.
Geerit Cornelis Havermans.

1574.

Borgemeesteren.

Jan van den Wouwer.
Mr. Thomas van der Vloet.

Schepenen.

Ghoris Buyfen.
Cornelis Montens.
Joost Corneliszoon.
Jan van Baerle.
Nicolaes Corneliszoon.
Geerit Havermans.
Cornelis Geritz van Baerle.
Boudewyn van der Myl.

1575.

Borgemeesteren.

Ghoris Buyfen.
Jan Cornelis Godertszoon.

Ff

Sche-

Schepenen.

Jan van den Wouwer.
Geeraert van den Broeck.
Cornelis Montens.
Mr. Thomas van der Vloet.
Jan Peterszoon van Baerle.
Geerit Cornelisz Havermans.
Cornelis Gerritzoon van Baerle.
Boudewyn van der Myl.

1576.

Borgemeesteren.

Mr. Thomas van der Vloet.
Jan Peterszoon van Baerle.

Schepenen.

Ghoris Buyfen.
Cornelis Montens.
Geeraert van den Broeck.
Jooft Cornelisfoon.
Lanceloot van Wyfvliet, *obit.*
Bernaert van Etten.
Cornelis van Ipelaer.
Heymerick Adr: Heymericks.
Godert Cornelis Cheeus, *na de doodt van*
L: van Wyfvliet.

1577.

Borgemeesteren.

Geraert van den Broeck.
Godert Cheeus.

Schepenen.

Ghoris Buyfen.
Bernaert van Etten.
Cornelis Montens.
Mr Thomas van Vloet.
Jooft Cornelisfoon.
Jan van Baerle.
Cornelis van Ypelaer.
Heymerick Adr: Heymericks.

1578.

Borgemeesteren.

Godert van Lugtenburgh.
Geerit van den Broeck.

Schepenen.

Cornelis Wachmans.
Godert Cheeus.
Claas Cornelisfoon.
Cornelis van Baerle.
Heymerick Adr: Heymericks.

Mr. Godert Roelants.
Mr. Hugo van Baerle.
Jan Marcellisfoon.

1579.

Borgemeesteren.

Godert van Lugtenburgh.
Claas Cornelisfoon.

Schepenen.

Cornelis Wachmans.
Jooft Cornelis Godertfz.
Boudewyn van der Myl.
Heymerick Adr: Heymericks.
Mr. Godert Roelants.
Mr. Hugo van Baerle.
Godert Montens.
Mr. Cornelis Buyfen.

1580.

Borgemeesteren.

Godefroy Montens.
Claas Cornelisfoon.

Schepenen.

Ghoris Buyfen.
Mr. Godert van Lugtenburgh.
Heymerick Adr: Heymericks.
Mr. Hugo van Baerle.
Christiaen Back.
Jan Maartenfz de Wilde.
Hendrick Feckens.
Anthonis Franz.

1581.

Borgemeesteren.

Godefroy Montens.
Christiaen Back.

Schepenen.

Ghoris Buyfen.
Cornelis Wachmans.
Niclaas Cornelisz.
Mr. Hugo van Baerle.
Mr. Cornelis Buyfen.
Mr. Hendrick Feckens.
Anthonis Franz.
Mr. Jan Henryks.

1582.

1582.

Borgemeesteren.

Mr. Hugo van Baerle.
Joost Cornelisz.

Schepenen.

Ghoris Buyfen.
Bernaert van Etten.
Mr. Godert Roelants.
Boudewyn van der Myl.
Mr. Geerit Ottens.
Jan van Ostaye.
Peter van den Broeck.
Jan Cheeus.

1583.

Borgemeesteren.

Goris Buyfen.
Johan Cheeus.

Schepenen.

Mr. Hugo van Baerle.
Mr. Geraert Ottens.
Bernaert van Etten.
Boudewyn van der Myl.
Peter van den Broeck.
Mr. Dirick van Giffen.
Mr. Sebregt 's Grauwen.
Adriaen Anthonisz.

1584.

Borgemeesteren.

Mr. Hugo van Baerle.
Boudewyn van der Myle.

Schepenen.

Ghoris Buyfen.
Mr. Godert Roelants.
Johan Cheeus.
Dirk van Giffen.
Mr. Sebregt 's Grauwen.
Adriaen Anthonisz.
Jan van Mol.
Mr. Gerrit Ottens.

1585.

Borgemeesteren.

Mr. Hugo van Baerle.
Jan Cheeus.

Schepenen.

Boudewyn van der Myle.
Mr. Godert Roelants.
Ghoris Buyfen.
Mr. Gerrit Ottens.
Peter van den Broecke.
Thibault de Cotereau.
Matthys van der Goes.
Peter van Alphen.

1586.

Borgemeesteren.

Ghoris Buyfen.
Joost Cornelisz van den Broeck.

Schepenen.

Mr. Hugo van Baerle.
Johan Cheeus.
Mr. Godert Roelants.
Bernaert van Etten.
Mr. Gerrit Ottens.
Thibault de Cotereau.
Mr. Matthys van der Goes.
Pieter van Alphen.

1587.

Borgemeesteren.

Mr. Gerrit Ottens.
Mr. Sebregt 's Grauwen.

Schepenen.

Ghoris Buyfen.
Joost Corn: van den Broecke.
Mr. Hugo van Baerle.
Mr. Godert Roelants.
Thibault de Cotereau.
Mr. Hendrick Montens.
Mr. Dirck Wachmans.
Pieter van Alphen.

1588.

Borgemeesteren.

Joost van den Broecke.
Boudewyn van der Myl.

Schepenen.

Goris Buyfen.
Mr. Hugo van Baerle.
Mr. Godert Roelants.
Thibault de Cotereau.
Mr. Hendrick Montens.
Aert Aert Roovers.
Nicolaes Hey.
Pieter Fray.

1589.

Borgemeesteren.

Mr. Hugo van Baerle.
Peter van den Broecke.

Schepenen.

Goris Buyfen.
Thibault de Cotereau.
Mr. Hendrick Montens.
Peter Fray.
Aaert Aert Roovers.
Nicolaes Hey.
Peter van Alphen.
Jan Marcelifz.

1590.

Borgemeesteren.

Mr. Hendrick Montens.
Jan Cheeus.

Schepenen.

Mr. Hugo van Baerle.
Thibault de Cotereau.
Jan Peterfz van Baerle.
Mr. Dirck Wachmans.
Jan Marcelifz.
Jan Matthyfz.
Peter Fray.
Peter van den Broeck.

1591.

Borgemeesteren.

Jonkr. Willem de Hertoge, Heer van
Oostmal en Steen, en naa deszelfs
resignatie.
Goris Buyfen.
Mr. Sebregt 's Grauwen.

Schepenen.

Mr. Hugo van Baerle.
Jan Marcelifz.
Hendrick Feckens.
Peter Hoevenaers.
Willem Janfz Zeepfieder.
Pauwels Jacobs van Sundert.
Johan de Loecker.
Hendrick van der Hagen.

1592.

Borgemeesteren.

Mr. Willem Martini.
Sebregt 's Grauwen.

Schepenen.

Goris Buyfen.
Mr. Hugo van Baerle.
Heymerick Adr: Heymericks.
Jan Marcelifz.
Pauwels van Lantschot.
Jan de Loecker.
Mr. Joachim Gillis.
Philips Wachmans.

1593.

Borgemeesteren.

Mr. Willem Martini.
Pauwels van Lantschot.

Schepenen.

Goris Buyfen.
Mr. Hugo van Baerle.
Mr. Sebregt 's Grauwen.
Mr. Joachim Gillis.
Philips Wachmans.
Mr. Hendrick Vogelfanck.
Cornelis van Ceters.
Hendrick van der Hagen.

1594.

Borgemeesteren.

Mr. Willem Martini.
Pauwels van Lantschot.

Schepenen.

Goris Buyfen.
Mr. Hugo van Baerle.
Jan Cheeus.
Mr. Sebregt s' Grauwen.
Mr. Joachim Gillis.
Hendrick van der Hagen.
Jan de Loecker.
Dionys Piggen.

1595.

Gecontinueert.

1596.

Borgemeesteren.

Godevaert Montens.
Jan Marcelis.

Schepenen.

Goris Buyfen.
Mr. Hugo van Baerle.

Mr.

Mr. Sebregt 's Graeuwen.
 Mr. Joachim Gillis.
 Johan Cheeus.
 Hendrick van der Hagen.
 Jan de Loecker.
 Dionys Piggen.

1597.

Gecontinueert.

1598.

Borgemeesteren.

Jonkr. Govert Montens.
 Mr. Sebregt 's Graeuwen.

Schepenen.

Goris Buyfen.
 Mr. Hugo van Baerle.
 Jan Marcellis.
 Pauwels van Lantschot, *obiit.*
 Mr. Joachim Gillis.
 Hendrick van der Hagen.
 Dionys Piggen.
 Dingman van der Locht.
 Godert Peterfsz, *naa de doot van P: van Lantschot.*

1599.

Borgemeesteren.

Godevaert Montens.
 Dionys Piggen.

Schepenen.

Goris Buyfen.
 Mr. Hugo van Baerle.
 Mr. Sebregt 's Graeuwen.
 Govaert Pieterfsz.
 Dingman van der Locht.
 Job Wynantsz van Ruth.
 Jacob Marcellis van Deuren.
 Joris Wynants van Bernagien.

1600.

Borgemeesteren.

Godevaert Montens.
 Dionys Piggen.

Schepenen.

Goris Buyfen.
 Mr. Hugo van Baerle.
 Mr. Sebregt 's Graeuwen.
 Hendrick van der Hagen.
 Jan Marcellisz van Zorghen.
 Mr. Joachim Gillis.

Dingman van der Locht.
 Jan Brantschat.

1601.

Borgemeesteren.

Jonkr. Willem de Hertoghe, Heer tot Oostmal, enz:
 Godevaert Pieterfsz.

Schepenen.

Mr. Hugo van Baerle.
 Goris Buyfen, *obiit.*
 Hendrick van der Hagen.
 Mr. Joachim Gillis.
 Dionys Piggen.
 Johan de Bergaigne.
 Willem Beens.

Joris Wynants van Bernagien.
 Franchois Backx, *naa de doot van G. Buyfen.*

1602.

Gecontinueert.

1603.

Borgemeesteren.

Jonkr. Willem de Hertoghe.
 Joris Wynants van Bernagien.

Schepenen.

Mr. Hugo van Baerle.
 Mr. Hendrick van der Hagen.
 Mr. Joachim Gillis.
 Dionys Piggen.
 Jan de Loecker.
 Govaert Pieterfsz.
 Jan de Bergaigne.
 Frans Backx.

1604.

Borgemeesteren.

Jonkr. Willem de Hertoghe.
 Hendrick van der Hagen.

Schepenen.

Joris Wynants van Bernagien.
 Mr. Joachim Gillis.
 Godevaert Pieterfsz.
 Dionys Piggen.
 Dingman van der Locht.
 Jan de Loecker.
 Mr. Jan Goeswini.
 Johan Brantschat.

F f 3

1605.

1605.

Borgemeesteren.

Mr. Hendrick van der Hagen.
Dionys Piggen.

Schepenen.

Mr. Joachim Gillis.
Jan de Loecker.
Govaert Pieterfz.
Joris Wynants van Bernagien.
Jan de Bergaigne.
Jan Brantschats.
Mr. Jan Goeswini.
Roeloff Bacx.

1606.

Borgemeesteren.

Mr. Joachim Gillis.
Joris Wynants van Bernagien.

Schepenen.

Jonkr. Willem de Hertoghe.
Dionys Piggen.
Jan de Loecker.
Godevaert Peter Boudewyns.
Jan Brantschats.
Jan de Bergaigne.
Mr. Jan Goeswini.
Roeloff Bacx.

1607.

Borgemeesteren.

Jonkr. Willem de Hertoghe.
Dionys Piggen.

Schepenen.

Mr. Joachim Gillis.
Joris Wynants van Bernagien.
Jan de Loecker.
Jan de Bergaigne.
Mr. Jan Goeswini.
Dr. Govaert van den Broeck.
Willem Beens.
Peter Lantschot.

1608.

Borgemeesteren.

Jonkr. Willem de Hertoghe.
Joris Wynants van Bernagien.

Schepenen.

Dionys Piggen.
Mr. Joachim Gillis.
Jan de Loecker.
Jan de Bergaigne.
Mr. Jan Goeswini.
Dr. Godefroy van den Broeck.
Roeloff Bacx.
Jan Matthys Dyrven.

1609.

Gecontinueert.

1610.

Borgemeesteren.

Jonkr. Willem de Hertoghe.
Dionys Piggen.

Schepenen.

Joris Wynants van Bernagien.
Mr. Joachim Gillis.
Jan de Loecker.
Jan de Bergaigne.
Mr. Jan Goeswini.
Dr. Govaert van den Broeck.
Willem Beens.
Pieter Lantschot.

1611.

Borgemeesteren.

Joris Wynants van Bernagien.
Dionys Piggen.

Schepenen.

Jonkr. Willem de Hertoghe.
Mr. Joachim Gillis.
Jan de Loecker.
Dr. Govaert van den Broeck.
Willem Beens.
Peter van Lantschot.
Jan Brantschats.
Mr. Ambrosius Martini.

1612.

Borgemeesteren.

Joris Wynants van Bernagien.
Willem Beens.

Schepenen.

Jonkr. Willem de Hertoghe.
Mr. Joachim Gillis.

Dionys

Dionys Piggen.
Jan Brantschats.
Dr. Govert van den Broeck.
Mr. Ambrosius Martini.
Balthasar Baldi.
Pauwels Huybregts.

1613.

Borgemeesteren.

Mr. Joachim Gillis.
Willem Beens.

Schepenen.

Jonk^r. Willem de Hertoghe.
Joris van Bernagie.
Dionys Piggen.
Dr. Godefroy van den Broeck.
Jan de Loecker, *obit.*
Balthasar Baldi.
Pauwels Huybregts.
Jacob Boge.
Mr. Jan Goeswini, *naa de doot van*
Jan de Loecker.

1614.

Gecontinueert.

1615.

Borgemeesteren.

Jonk^r. Willem de Hertoghe, Heer van
Ooftmal.
Pauwels Huybregts.

Schepenen.

Mr. Joachim Gillis.
Joris van Bernagie.
Dionys Piggen.
Willem Beens.
Dr. Godefroy van den Broeck.
Balthasar Baldi.
Adriaen Backx.
Bartholomeus Snellen.

1616.

Gecontinueert.

1617.

Borgemeesteren.

Jonk^r. Willem de Hertoghe.
Joris van Bernagie.

Schepenen.

Dionys Piggen.
Dr. Godefroy van den Broeck.

Balthasar Baldi.
Adriaen Backx.
Pauwels Huybregts.
Jonk^r. Eustatius Surmont.
Jan van den Corput, *obit.*
Peter van Lanschot.
Mr. Jan Goeswini, *naa de doot van* Jan
van den Corput.

1618.

Gecontinueert.

1619.

Borgemeesteren.

Jonk^r. Willem de Hertoghe.
Dionys Piggen.

Schepenen.

Joris van Bernagie.
Mr. Jan Goeswini.
Dr. Godefroy van den Broeck.
Balthasar Baldi.
Jonk^r. Eustatius Surmont.
Adriaen Backx.
Jonk^r. Johan van Hersbeeck, Heer
van Brunisse.
Mr. Hendrick Bergaigne.

1620.

Gecontinueert.

1621.

Borgemeesteren.

Jonk^r. Willem de Hertoghe.
Joris van Bernagie.

Schepenen.

Dionys Piggen.
Adriaen Backx.
Balthasar Baldi.
Jonk^r. Eustatius Surmont.
Jonk^r. Johan van Hersbeeck.
Dr. Godefroy van den Broeck.
Mr. Hendrick Bergaigne.
Jan van Lanschot.

1622.

Gecontinueert.

1623.

Borgemeesteren.

Jonk^r. Willem de Hertoghe.
Joris van Bernagie.

Schepenen.

Schepenen.

Adriaen Backx.
 Balthasar Baldi.
 Jonkr. Eustatius Surmont.
 Dr. Godefroy van den Broeck.
 Jonkr. Jan van Hersbeeck.
 Mr. Hendrick Bergaigne.
 Jan van Lanschot.
 Jan Felten de Ghintere.

1624.

Borgemeesteren.

Jonkr. Willem de Hertoghe.
 Bartholomeus Snellen.

Schepenen.

Joris van Bernaige.
 Dr. Godefroy van den Broeck.
 Balthasar Baldi.
 Adriaen Backx.
 Jonckr. Eustatius Surmont.
 Jonckr. Jan van Hersbeeck.
 Jan van Lantschot.
 Jan Felten de Ghintere.

1625.

Borgemeesteren.

Mr. Hendrick Montens.
 Dingman van der Locht.

Schepenen.

Dr. Godefroy van den Broeck.
 Mr. Melis Jansz.
 Mr. Johan Ceters.
 Jan van Putte.
 Peter van den Broecke.
 Jan Joosten van den Broeck.
 Cornelis Hulshout.
 Geraert Arendonck.

1626.

Borgemeesteren.

Mr. Hendrick Montens.
 Dingman van der Locht.

Schepenen.

Dr. Godefroy van der Locht.
 Johan van Putte.
 Mr. Jolian Ceters.
 Adriaen van Gelcom.
 Gerard van Arendonck.
 Mr. Adriaen van den Broecke.
 Peter van den Broeck.
 Cornelis Hulshout.

1627.

Borgemeesteren.

Mr. Adriaen van den Broeck.
 Mr. Arnold van Soust.

Schepenen.

Dingeman van der Locht.
 Mr. Peter van Hegelsom.
 Johan van Putte.
 Mr. Vredevorst van Dalem.
 Mr. Johan Cools.
 Augustyn Wils.
 Hendrick Antoni Wissems.
 Huybrecht Sprongh.

1628.

Gecontinueert.

1629.

Borgemeesteren.

Mr. Adriaen van den Broeck.
 Augustyn Wils.

Schepenen.

Johan van Putte.
 Mr. Vredevorst van Dalem.
 Mr. Peter van Hegelsom.
 Michiel de Bliome.
 Mr. Christian van der Locht.
 Johan Aertsen Rietmaker.
 Jan Cornelis Hulshout.
 Huybregt Sprongh.

1630.

Borgemeesteren.

Mr. Adriaen van Ryen.
 Mr. Adriaen van den Broeck.

Schepenen.

Dr. Godefroy van den Broeck.
 Jonckr. Peter van Gestel.
 Mr. Jan van der Venne.
 Mr. Maerten van Wermont.
 Mr. Peter van Hegelsom.
 Augustyn Wils.
 Huybregt Sprongh.
 Dominicus Leemputte.

1631.

Borgemeesteren.

Mr. Johan van der Venne.
 Dingeman van der Locht.

Schepenen.

Schepenen.

Mr. Adriaen van Ryen.
 Mr. Adriaen van den Broeck.
 Jonkr. Peter van Gestel.
 Jan van Putte.
 Mr. Jan Cools.
 Mr. Martin Wermont.
 Dominicus van Leemputte.
 Mr. Peter van Hegelsom.

1632.

Borgemeesteren.

Jonkr. Peter van Gestel.
 Mr. Christiaan van der Locht.

Schepenen.

Mr. Jan van der Venne.
 Dr. Godefroy van den Broeck.
 Mr. Peter van Hegelsom.
 Huybregt Sprongh.
 Jonkr. Albrecht van Dungen.
 Mr. Laurens de Leeuw.
 Jan Jooften de Bruyn.
 Gysbrecht Eelkens.

1633.

Borgemeesteren.

Mr. Adriaen van den Broeck.
 Mr. Jan van der Venne.

Schepenen.

Jonkr. Peter van Gestel.
 Mr. Christiaan van der Locht.
 Mr. Peter van Hegelsom.
 Mr. Meerten van Wermont.
 Jonkr. Albrecht van Dungen.
 Jan Jooften de Bruyn.
 Dr. Jan Montens.
 Paulus van Veltwyck.

1634.

Borgemeesteren.

Johan van Putte.
 Mr. Jan van der Venne.

Schepenen.

Mr. Adriaen van den Broeck.
 Jonkr. Peter van Gestel.
 Dr. Godefroy van den Broeck.
 Mr. Peter van Hegelsom.
 Cornelis Hulshout.
 Huybregt Sprongh.
 Jonkr. Albrecht van Dungen.
 Pauwels van Veltwyck.

1635.

Gecontinueert.

1636.

Borgemeesteren.

Mr. Peter van Hegelsom.
 Johan van Putte.

Schepenen.

Mr. Johan van der Venne.
 Mr. Meerten Wermont.
 Jonkr. Albrecht van Dungen.
 Mr. Paulus Leemputte.
 Mr. Anthonis Lips.
 Mr. Adriaen Dirven.
 Dr. Johan Montens.
 Jan Jooften de Bruyn.

1637.

Borgemeesteren.

Johan van Aerffen.
 Mr. Willem Snellen.

Schepenen.

Jonkr. Johan van Hersbeeck, Heer
 van Bruynisse.
 Jonkr. Philips du Jardin.
 Mr. Jacob Lanschot.
 Daniel Buycx.
 Isaac Noiroot.
 Peter van Bernage.
 Jacob Drabbe.
 Hendrick Jooften.

1638.

Borgemeesteren.

Johan van Aerffen.
 Mr. Willem Snellen.

Schepenen.

Jonkr. Johan van Hersbeeck.
 Jonkr. Philips du Jardin.
 Daniel Buycx.
 Isaac Noiroot.
 Peter van Bernage.
 Jacob Drabbe.
 Hendrick Jooften.
 Mr. Willem Stas.

G g

1639.

1639.

Gecontinueert.

1640.

Borgemeesteren.

Johan van Aerffen.
Jonkr. Jan van Hersbeeck, Heer van
Bruynisse.

Schepenen.

Mr. Willem Snellen.
Isaac Noirot.
Peter van Bernage.
Jacob Drabbe.
Hendrick Jooften.
Mr. Willem Stas.
Dirck van Hoorn.
Daem Janfz.

1641.

Borgemeesteren.

Johan van Aerffen.
Mr. Willem Snellen.

Schepenen.

Peter van Bernage.
Jacob Drabbe.
Hendrick Jooften.
Mr. Willem Stas.
Daem Janfz.
Anthony van Buerstede.
Christiaan Beens.
Jonkr. Willem van Lanckveld.

1642.

Borgemeesteren.

Johan van Aerffen.
Mr. Willem Snellen.

Schepenen.

Peter van Bernage.
Jacob Drabbe.
Mr. Willem Stas.
Jan Goris van der Wien.
Anthony van Buerstede.
Christiaan Beens.
Jonkr. Willem van Lanckveld.
Jan van Bergen.

1643.

Gecontinueert.

1644.

Borgemeesteren.

Johan van Aerffen.
Pieter van Bernage.

Schepenen.

Mr. Willem Snellen.
Isaac Noirot.
Jacob Drabbe.
Mr. Willem Stas.
Anthony van Buerstede.
Jonkr. Willem Lanckveld.
Damis Janfz.
Jan van Bergen.

1645.

Borgemeesteren.

Johan van Aerffen.
Pieter van Bernage.

Schepenen.

Mr. Willem Snellen.
Isaac Noirot.
Jacob Drabbe.
Mr. Willem Stas.
Anthony van Buerstede.
Jan van Bergen.
Christiaan Beens.
Jan Adriaansz van Bergen.

1646.

Gecontinueert.

1647.

Borgemeesteren.

Johan van Aerffen.
Mr. Willem Snellen.

Schepenen.

Pieter van Bernage.
Isaac Noirot.
Jacob Drabbe.
Mr. Willem Stas.
Anthony van Buerstede.
Jan Willemsz van Bergen.
Christiaan Beens.
Jan Jacob Hausman.

1648.

1648.

Borgemeesteren.

Johan van Aerffen.
Mr. Willem Snellen.

Schepenen.

Peter van Bernage.
Jacob Drabbe.
Mr. Willem Stas.
Anthony van Buerstede.
Jan Willemsz van Bergen.
Jan Jacob Hausman.
Daem Janfz.
Franchois Bruyninx.

1649.

Borgemeesteren.

Johan van Aerffen.
Mr. Willem Snellen.

Schepenen.

Pieter van Bernage.
Jacob Drabbe.
Mr. Willem Stas, *obijt.*
Anthony van Buerstede.
Damis Janfz.
Jan Willemsz van Bergen.
Johan Jacob Hausman.
Jan Adriaanfz van Bergen.
Govert van Alphen, *naa de doot van*
Mr. W. Stas.

1650.

Borgemeesteren.

Johan van Aerffen.
Mr. Willem Snellen.

Schepenen.

Jacob Drabbe.
Johan Jacob Hausman.
Govert van Alphen.
Christiaan Beens.
Mr. Johan van Vliet.
Jacob Wachmans.
Dr. Michiel Ryers.
Anthony van der Noot.

1651.

Gecontinueert.

1652.

Borgemeesteren.

Johan van Aerffen.
Jacob Drabbe.

Schepenen.

Pieter van Bernage.
Christiaan Beens.
Govert van Alphen.
Mr. Johan van Vliet.
Dr. Michiel Ryers.
Anthony van der Noot.
Damis Janfz.
Jan Buycx.

1653.

Borgemeesteren.

Johan van Aerffen.
Jacob Drabbe.

Schepenen.

Isaac Noirot.
Pieter van Bernage.
Damis Janfz.
Christiaan Beens.
Dr. Michiel Ryers.
Anthony van der Noot.
Jan Buycx.
Jacob Stas.

1654.

Borgemeesteren.

Isaac Noirot.
Jacob Drabbe.

Schepenen.

Johan Buycx.
Christiaan Beens.
Dr. Michiel Ryers.
Anthonis van der Noot.
Adriaen van der Schoot.
Thomas van Oirschot.
Jacob Stas.
Henrick van Berlicum.

1655.

Borgemeesteren.

Isaac Noirot.
Jacob Drabbe.

Schepenen.

Johan Buycx.
Jacob Stas.
Adriaen van der Schoot.
Thomas van Oirschot.
Henrick van Berlicum.
Damis Janfz.
Mr. Willem van Beeck.
Jan Meyers.

G g 2

1656.

1656.

*Borgemeesteren.*Jacob Drabbe.
Isaac Noirot.*Schepenen.*Jan Buycx.
Damis Janfz.
Mr. Willem van Beeck.
Pieter van Bernage.
Jan Meyers.
Christiaan Beens.
Johan Jacob Hausman.
David van Leeuwen.

1657.

*Borgemeesteren.*Jacob Drabbe.
Isaac Noirot.*Schepenen.*Damis Janfz.
Johan Jacob Hausman.
David van Leeuwen.
Pieter van Bernage.
Dr. Michiel Ryers.
Jan Willemfz van Bergen.
Johan van Alphen.
Jacob de Bons.

1658.

*Borgemeesteren.*Pieter van Bernage.
Hendrick van Berlicum.*Schepenen.*Jan van Bergen.
Johan Jacob Hausman.
Dr. Michiel Ryers.
Jacob de Bons.
Jan Buycx.
Jan Meyers.
Cornelis Vingerhoets.
Eduard van Nieuwenhoven.

1659.

*Borgemeesteren.*Pieter van Bernage.
Hendrick van Berlicum.*Schepenen.*Jan Jacob Hausman.
Jacob de Bons.
Jan Buycx.
Eduard van Nieuwenhove.
Mr. Willem Snellen.
Anthonis van Buerfede.
Jan van Alphen.
Jonkr. Jan van der Strepen.

1660.

Gecontinueert.

1661.

*Borgemeesteren.*Mr. Willem Snellen.
Jan Buycx.*Schepenen.*Pieter van Bernage.
Henrick van Berlicum.
Anthonis van Buerfede.
Johan Jacob Hausman.
Jacob de Bons.
Jonkr. Jan van der Strepen.
Damis Janfz.
Johan van Bergen.

1662. 1663.

Gecontinueert.

1664.

*Borgemeesteren.*Mr. Willem Snellen.
Jan Buycx.*Schepenen.*Pieter van Bernage.
Henrick van Berlicum.
Anthonis van Buerfede.
Jacob de Bons.
Jonkr. Jan van der Strepen.
Damis Janfz.
Johan van Bergen.
Samuel Zuerius.

1665.

*Borgemeesteren.*Anthonis van Buerfede.
Pieter van Bernage.*Schepenen.*

Schepenen.

Mr. Willem Snellen.
 Jan Buycx.
 Jan van Bergen.
 Jacob de Bons.
 Jonk^r. Jan van der Strepen.
 Samuel Zuerius.
 Johan Damisse.
 Cornelis Vingerhoets.

1666.

Borgemeesteren.

Anthonis van Buerfede.
 Pieter van Bernagie.

Schepenen.

Mr. Willem Snellen.
 Jan Buycx.
 Johan van Bergen.
 Anthony van der Noot.
 Cornelis Vingerhoets.
 Jonk^r. Jan van der Strepen.
 Samuel Zuerius.
 Johan Damisse.

1667.

Borgemeesteren.

Anthonis van Buerfede.
 Pieter van Bernagie.

Schepenen.

Mr. Willem Snellen.
 Johan Buycx.
 Anthony van der Noot.
 Cornelis Vingerhoets.
 Samuel Zuerius.
 Johan Damisse.
 Adriaen van der Schoot.
 Jonk^r. François van Blyenburgh.

1668.

Borgemeesteren.

Mr. Willem Snellen.
 Pieter van Bernagie.

Schepenen.

Johan Buycx.
 Anthony van der Noot.
 Jonk^r. Jan van der Strepen.
 Samuel Zuerius.

Johan Damisse.
 Johan Meyers.
 Mr. François de Bons.
 Cornelis Schotte.

1669.

Borgemeesteren.

Mr. Willem Snellen.
 Pieter van Bernagie.

Schepenen.

Johan Buycx.
 Adriaen van der Schoot.
 Jonk^r. Jan van der Strepen.
 Samuel Zuerius.
 Johan Damisse.
 Johan Meyers.
 Mr. François de Bons.
 Cornelis Schotte.

1670.

Borgemeesteren.

Mr. Willem Snellen.
 Pieter van Bernagie.

Schepenen.

Jan Buycx.
 Adriaen van der Schoot.
 Jonk^r. Jan van der Strepen.
 Samuel Zuerius.
 Johan Damisse.
 Mr. François de Bons.
 Cornelis Schotte.
 Willem van Bergen.

1671.

Borgemeesteren.

Mr. Willem Snellen.
 Pieter van Bernagie.

Schepenen.

Adriaen van der Schoot.
 Jonk^r. Jan van der Strepen.
 Samuel Zuerius.
 Jan Damisse.
 Mr. François de Bons.
 Cornelis Schotte.
 Willem van Bergen.
 Cornelis Botteyke.

Gg 3

1672.

1672.

Borgemeesteren.

Mr. Jacob van Bergen.
Jonk^r. Johan van der Strepen.

Schepenen.

Mr. Willem Snellen.
Pieter van Bernagie.
Samuel Zuerius.
Mr. François de Bons.
Cornelis Schotte.
Cornelis Botteyke.
Henrick van Berlicum.
Hildegart Wierts.

1673.

Borgemeesteren.

Pieter van Bernagie.
Jonk^r. Johan van der Strepen.

Schepenen.

Mr. Willem Snellen.
Johan van Alphen.
Cornelis Vingerhoets.
Mr. François de Bons.
Willem van Bergen.
Cornelis Botteycken.
Hildegart Wierts.
Mr. Jacob Knaap.

1674.

Gecontinueert.

1675.

Borgemeesteren.

Mr. Willem Snellen.
Mr. François de Bons.

Schepenen.

Jonk^r. Jan van der Strepen.
Cornelis Botteyken.
Hildegart Wierts.
Mr. Jacob Knaap.
Johan Damisse.
Mr. Engelbert Graswinckel.
Mr. Pieter van Luchtenburch.
Adriaen Bernagie.

1676.

Borgemeesteren.

Mr. François de Bons.
Cornelis van Botteycken.

Schepenen.

Mr. Willem Snellen.
Damis Janz.
Jonk^r. Johan van der Strepen.
Hildegart Wierts.
Mr. Jacob Knaep.
Mr. Engelbrecht Graswinckel.
Mr. Pieter van Luchtenburch.
Adriaen Bernagie.

1677.

Borgemeesteren.

Damis Damisz, *de Oude*.
Cornelis van Botteyken.

Schepenen.

Johan van Alphen.
Willem van Bergen.
Mr. Pieter van Luchtenburch.
Adriaen Bernagie.
Pieter Beens.
Pieter Rauws.
Dr. Christoffel van Campen.
Abraham de Clerq.

1678.

Borgemeesteren.

Damis Damisz.
Willem van Bergen.

Schepenen.

Johan van Alphen.
Hildegart Wierts.
Mr. Pieter van Luchtenburch.
Adriaen Bernagie.
Pieter Rauws.
Dr. Christoffel van Campen.
Abraham de Clercq.
Paulus Snellen.

1679.

Borgemeesteren.

Mr. Pieter van Luchtenburch.
Willem van Bergen.

Schepenen.

Hildegart Wierts.
Pieter Rauws.
Dr. Christoffel van Campen.
Abraham de Clerq.
Paulus Snellen.
Hendrick Damius.
Mr. Jacob van Buerstede.
Mr. Fredrick Hendrick Mac.

1680.

1680.

Borgemeesteren.

Willem van Bergen.
Paulus Snellen.

Schepenen.

Hildegart Wierts.
Hendrick Damius.
Mr. Jacob van Buerstede.
Mr. Fredrick Hendrick Iffac.
Anthony Knollaerts.
Adriaen van Overvelt.
Laurens Boudens.
Cornelis Vereyck.

1681.

Borgemeesteren.

Willem van Bergen.
Paulus Snellen.

Schepenen.

Hildegart Wierts.
Pieter Rauws.
Hendrick Damisse.
Mr. Jacob van Buerstede.
Mr. Fredrick Hendrik Iffac.
Anthony Knollaerts.
Laurens Boudens, *obiit.*
Cornelis Vereyck.
François Schagen, *naa de doot van L.*
Boudens.

1682.

Borgemeesteren.

Paulus Snellen.
Mr. Jacob van Buerstede.

Schepenen.

Pieter Rauws.
Dr. Christoffel van Campen.
Anthony Knollaerts.
Cornelis Vereyck.
François Schagen.
Willem van Gent.
Christoffel Hanecops.
David Bourfle, *d'Oude.*

1683.

Borgemeesteren.

Paulus Snellen.
Mr. Jacob Buerstede.

Schepenen.

Willem van Bergen.
Hendrick Damius.
Adriaen van Overvelt.
Mr. Fredrick Hendrik Iffac.
Willem van Gent.
Christoffel Hanecops.
Dr. Louis Le Clerq.
Jacobus Wachmans.

1684.

Gecontinueert.

1685.

Borgemeesteren.

Mr. Jacob van Buerstede.
Paulus Snellen.

Schepenen.

Hildegart Wierts, *obiit.*
Dr. Christoffel van Campen.
Mr. Fredrick Hendrik Iffac.
Anthony Knollaerts.
Cornelis Vereyck.
Jacob Wachmans.
Johan Schouwen, *obiit.*
Dr. Govert van Alphen.
Willem van Bergen, *naa de doot van H.*
Wierts.
Pieter Rauws, *naa de doot van J: Schou-*
wen.

1686.

Borgemeesteren.

Mr. Jacob van Buerstede.
Paulus Snellen.

Schepenen.

Willem van Bergen.
Dr. Christoffel van Campen.
Mr. Fredrick Hendr: Iffac.
Anthony Knollaerts.
Cornelis Vereyck.
Pieter Rauws.
Jacob Wachmans.
Dr. Govert van Alphen.

1687.

Borgemeesteren.

Paulus Snellen.
Mr. Jacob van Buerstede.

Schepene-

Schepenen.

Mr. Fredrik Hendr: Iffac.
 Willem van Bergen.
 Anthony Knollaerts.
 Cornelis Vereyck.
 Christoffel Hanecop.
 Johan van Erfrenten.
 Hendrick Kamerlingh.
 Willem van Erp.

1688.

Borgemeesteren.

Willem van Bergen.
 Mr. Jacob van Buerstede.

Schepenen.

Paulus Snellen.
 Cornelis Vingerhoets.
 Mr. Fredrik Hendr: Iffac.
 Anthony Knollaerts.
 Cornelis Vereyck.
 Dr. Louis Le Clercq.
 Johan van Erfrenten.
 Hendrik Kamerlingh.

1689.

Borgemeesteren.

Willem van Bergen.
 Mr. Jacob van Buerstede.

Schepenen.

Paulus Snellen.
 Cornelis Vingerhoets.
 Mr. Fredrik Hendr: Iffac.
 Anthony Knollaerts, *obiit.*
 Cornelis Vereyck.
 Willem van Gent.
 Dr. Govert van Alphen.
 Paulus van Heusden.
 Christoffel Hanecop, *naa de doot van*
 A. Knollaerts.

1690.

Borgemeesteren.

Mr. Jacob van Buerstede.
 Willem van Bergen.

Schepenen.

Paulus Snellen.
 Cornelis Vingerhoets.
 Mr. Fredrik Hendr: Iffac.
 Cornelis Vereyck.

Willem van Gent.
 Dr. Govaert van Alphen.
 Paulus van Heusden.
 Gofuin Bernaige.

1691.

Borgemeesteren.

Paulus Snellen.
 Willem van Bergen.

Schepenen.

Mr. Jacob van Buerstede.
 Cornelis Vingerhoets.
 Mr. Fredrik Hendr: Iffac.
 Cornelis Vereyck.
 Pieter Rauws.
 Willem van Gent.
 Gofuin Bernaige.
 Johan Heeren.

1692.

Borgemeesteren.

Paulus Snellen.
 Mr. Fredrik Hendr: Iffac.

Schepenen.

Willem van Bergen.
 Mr. Jacob van Buerstede.
 Cornelis Vingerhoets.
 Cornelis Vereyck.
 Willem van Gent.
 Gofuin Bernaige.
 Johan Heeren.
 Johan François de Raet van Kerkum.

1693.

Borgemeesteren.

Mr. Jacob van Buerstede.
 Mr. Fredrik Hendrik Iffac.

Schepenen.

Paulus Snellen.
 Cornelis Vereyck.
 Cornelis Vingerhoets.
 Gofuin Bernaige.
 Johan Heeren.
 Johan François de Raet van Kerkum.
 Mr. Johan Gerard van Goor.
 Dr. Lambert Bernard Noortbergh.

1694.

1694.

Borgemeesteren.

Mr. Jacob van Buerstede.
Paulus Snellen.

Schepenen.

Mr. Fredrik Hendr: Iffac.
Cornelis Vingerhoets.
Cornelis Vereyck.
Gofuin Bernaige.
Johan Heeren.
Joh: Franc: de Raet van Kerkum.
Mr. Johan Gerard van Goor.
Dr. Lambt. Bern: Noortbergh:

1695.

Borgemeesteren.

Mr. Jacob van Buerstede.
Paulus Snellen.

Schepenen.

Mr. Fredrick Hendr: Iffac.
Cornelis Vingerhoets.
Gofuin Bernaige.
Johan Heeren.
Joh: Franc: de Raedt van Kerkum.
Mr. Johan Gerard van Goor.
Dr. Lambt. Bernard Noortbergh.
Anthony Peffer.

1696.

Borgemeesteren.

Mr. François de Bons.
Mr. Jacob van Buerstede.

Schepenen.

Paulus Snellen.
Mr. Fredrik Hendr. Iffac.
Cornelis Vingerhoets.
Cornelis Vereyck.
Johan Heeren.
Joh: Franc: de Raet van Kerkum.
Mr. Johan Gerard van Goor.
Anthony Peffer.

1697.

Gecontinucert.

1698.

Borgemeesteren.

Mr. François de Bons.
Joh: Franc: de Raedt van Kerkum.

Schepenen.

Paulus Snellen.
Mr. Jacob van Buerstede.
Mr. Fredrik Hendr: Iffac.
Cornelis Vingerhoets.
Cornelis Vereyck.
Johan Heeren.
Mr. Johan Gerard van Goor.
Anthony Peffer.

1699.

Borgemeesteren.

Mr. François de Bons.
Joh: Franc: de Raedt van Kerkum:

Schepenen.

Paulus Snellen.
Mr. Jacob van Buerstede.
Mr. Fredrik Hendr: Iffac.
Cornelis Vereyck.
Gofuin Bernaige.
Mr. Johan Gerard van Goor.
Anthony Peffer.
Mr. Jacob van Lansbergen.

1700.

Borgemeesteren.

Paulus Snellen.
Mr. Jacob van Buerstede.

Schepenen.

Mr. Fredrik Hendr: Iffac.
Cornelis Vingerhoets.
Cornelis Vereyck.
Hendrik Kamerlingh.
Mr. Johan Gerard van Goor.
Anthony Peffer.
Nicolaes Knollaerts.
Jacobus van Bergen.

1701.

Borgemeesteren.

Paulus Snellen.
Mr. Jacob van Buerstede.

Schepenen.

Mr. Fredrik Hendr: Iffac.
Cornelis Vingerhoets.
Cornelis Vereyck.
Hendrik Kamerlingh.
Mr. Johan Gerard van Goor.
Jacobus van Bergen.
Cornelis van Eyll.
Matthias van Overbeke.

Hh

1702.

1702.

Borgemeesteren.

Mr. Jacob van Buerstede.
Joh: Franc: de Raedt van Kerkum.

Schepenen.

Mr. Fredrik Hendr: Iffac.
Cornelis Vereyck.
Hendrick Kamerlingh.
Mr. Johan Gerard van Goor.
Jacobus van Bergen.
Cornelis van Eyll.
Matthias van Overbeke.
Mr. Jolias Eckhardt, *en naa deszelfs
resignatie.*
Dr. Lamb^t. Bernard Noortbergh.

1703.

Borgemeesteren.

Mr. Jacob van Buerstede.
Joh: Franc: de Raedt van Kerkum.

Schepenen.

Mr. Fredrik Hendr: Iffac.
Cornelis Vereyck.
Hendrick Kamerlingh.
Gofuin Bernaige.
Mr. Johan Gerard van Goor.
Cornelis van Eyll.
Dr. Philip Willem Croyzé.
Adam van Hogeveen.

1704.

Borgemeesteren.

Mr. Fredrick Hendr: Iffac.
Joh: Franc: de Raedt van Kerkum.

Schepenen.

Cornelis Vereyck.
Hendrick Kamerlingh.
Gofuin Bernaige.
Mr. Johan Gerard van Goor.
Cornelis van Eyll.
Dr. Philip Willem Croyzé.
Adam van Hogeveen.
Huybrecht Jan Ooms.

1705.

Gecontinueert.

1706.

Borgemeesteren.

Gofuin Bernaige.
Mr. Johan Gerard van Goor.

Schepenen.

Mr. Fredrik Hendr: Iffac.
Joh: Franc: de Raedt van Kerkum.
Cornelis Vereyck.
Hendrick Kamerlingh.
Dr. Philip Willem Croyzé.
Adam van Hogeveen.
Huyb^t. Jan Ooms.
Mr. Adriaen Schagen.

1707.

Borgemeesteren.

Gofuin Bernaige.
Mr. Johan Gerard van Goor.

Schepenen.

Mr. Fredrik Hendr: Iffac.
Joh: Franc: de Raedt van Kerkum.
Cornelis Vereyck.
Hendrick Kamerlingh.
Dr. Philip Willem Croyzé.
Adam van Hogeveen.
Huyb^t. Jan Ooms.
Mr. Carel van der Heyden de Gouda.

1708.

Borgemeesteren.

Mr. Johan Gerard van Goor.
Adam van Hogeveen.

Schepenen.

Mr. Fredrik Hendr: Iffac.
Gofuin Bernaige.
Joh: Franc: de Raedt van Kerkum.
Cornelis Vereyck.
Hendrick Kamerlingh.
Dr. Philip Willem Croyzé.
Huyb^t. Jan Ooms.
Mr. Carel van der Heyden de Gouda.

1709.

Borgemeesteren.

Gofuin Bernaige.
Mr. Johan Gerard van Goor.

Schepenen.

Mr. Fredrik Hendr: Iffac.
Joh: Franc: de Raedt van Kerkum.
Hendrick Kamerlingh.
Dr. Philip Willem Croyzé.
Huyb^t. Jan Ooms.
Mr. Carel van der Heyden de Gouda.
Dr. Lamb^t. Bernard Noortbergh.
Mr. Jacob Artopé.

1710.

1710.

Gecontinueert.

1711.

Borgemeesteren.

Gofuin Bernaige.
Joh: Franc: de Raet van Kerkum.

Schepenen.

Mr. Fredrik Hendr: Iffac.
Mr. Johan Gerard van Goor.
Hendrick Kamerlingh.
Dr. Lamb^t. Bernard Noortbergh.
Dr. Philip Willem Croyzé.
Huyb^t. Jan Ooms.
Mr. Carel van der Heyden de Gouda.
Mr. Jacob Artopé.

1712.

Borgemeesteren.

Mr. Johan Gerard van Goor.
Joh: Fr: de Raedt van Kerkum.

Schepenen.

Mr. Fredrick Hendr: Iffac, *obiit.*
Gofuin Bernaige.
Hendrick Kamerlingh, *obiit.*
Dr. Lamb^t. Bernard Noortbergh.
Dr. Philip Willem Croyzé.
Huyb^t. Jan Ooms.
Mr. Carel van der Heyden de Gouda.
Mr. Jacob Artopé, *obiit.*
Mr. Antony van Buerstede, *naa de doot van J: Artopé.*
Cornelis van der Hult, *naa 't overlyden van Fr: Hendr: Iffac.*
Jacob van Vechelen, *naa 't affsterven van H. Kamerlingh.*

1713.

Borgemeesteren.

Mr. Johan Gerard van Goor.
Gofuin Bernaige.

Schepenen.

Joh: Fr: de Raedt van Kerkum.
Dr. Lamb^t. Bern: Noortbergh.
Dr. Philip Willem Croyzé.
Huyb^t. Jan Ooms.
Mr. Carel van der Heyden de Gouda.
Mr. Anthony van Buerstede.
Cornelis van der Hult.
Jacob van Vechelen.

1714.

Gecontinueert.

1715.

Borgemeesteren.

Mr. Carel van der Heyden de Gouda.
Gofuin Bernaige.

Schepenen.

Mr. Johan Gerard van Goor.
Dr. Lamb^t. Bern: Noortbergh.
Huyb^t. Jan Ooms.
Dr. Philip Willem Croyzé.
Mr. Antony van Buerstede.
Cornelis van der Hult.
Jacob van Vechelen.
Johan Fredrick Tromer.

1716.

Gecontinueert.

1717.

Borgemeesteren.

Mr. Johan Gerard van Goor.
Gofuin Bernaige.

Schepenen.

Mr. Carel van der Heyden de Gouda.
Dr. Lamb^t. Bern: Noortbergh.
Dr. Philip Willem Croyzé.
Huyb^t. Jan Ooms.
Mr. Antony van Buerstede.
Cornelis van der Hult.
Jacob van Vechelen.
Johan Fredrick Tromer.

1718.

Borgemeesteren.

Mr. Johan Gerard van Goor.
Gofuin Bernaige.

Schepenen.

Mr. Carel van der Heyden de Gouda.
Dr. Philip Willem Croyzé.
Huyb^t. Jan Ooms.
Jacob van Vechelen.
Johan Fredrick Tromer.
Pieter Snellen.
Christiaen Johan Pels.
Jacob Peffer.

1719.

Borgemeesteren.

Gofuin Bernaige.
Mr. Carel van der Heyden de Gouda.

Schepenen.

Mr. Johan Gerard van Goor.
Dr. Philip Willem Croyzé.
Huyb^t. Jan Ooms.
Jacob van Vechelen.
Johan Fredrick Tromer.
Pieter Snellen.
Christiaan Johan Pels.
Jacob Peffer.

1720.

Borgemeesteren.

Gofuin Bernaige.
Mr. Carel van der Heyden de Gouda.

Schepenen.

Mr. Johan Gerard van Goor.
Dr. Philip Willem Croyzé.
Huyb^t. Jan Ooms.
Jacob van Vechelen.
Pieter Snellen.
Christiaan Johan Pels.
Jacob Peffer.
Dr. Johan George van Son.

1721.

Borgemeesteren.

Gofuin Bernaige.
Mr. Carel van der Heyden de Gouda.

Schepenen.

Mr. Johan Gerard van Goor.
Dr. Philip Willem Croyzé.
Huyb^t. Jan Ooms.
Jacob van Vechelen.
Pieter Snellen.
Dr. Lamb^t. Bern: Noortbergh.
Jacob Peffer.
Dr. Johan George van Son.

1722.

Borgemeesteren.

Gofuin Bernaige.
Pieter Snellen.

Schepenen.

Mr. Carel van der Heyden de Gouda.
Matthias van Overbeke.
Dr. Philip Willem Croyzé.
Huybert Jan Ooms.
Cornelis van der Hult.
Johan Fredrick Tromer.
Dr. Johan George van Son.
Mr. Andreas de Bons.
Hermannus Stuerman, *naa de resignatie van Overbeke.*

1723.

Borgemeesteren.

Gofuin Bernaige.
Pieter Snellen.

Schepenen.

Mr. Carel van der Heyden de Gouda.
Huyb^t. Jan Ooms.
Cornelis van der Hult.
Johan Fredrick Tromer.
Dr. Johan George van Son.
Mr. Andreas de Bons.
Hermannus Stuerman.
Thomas Ernst van Goor.

1724.

Borgemeesteren.

Gofuin Bernaige.
Pieter Snellen.

Schepenen.

Mr. Carel van der Heyden de Gouda.
Huyb^t. Jan Ooms.
Cornelis van der Hult.
Jacob Peffer.
Dr. Johan George van Son.
Mr. Andreas de Bons.
Mr. Cornelis van Erfrenten.
Thomas Ernst van Goor.
Cornelis Baillet, *naa de resignatie van Mr. C: v: Erfrenten.*

1725.

Gecontinueert.

1726.

Borgemeesteren.

Gofuin Bernaige.
Pieter Snellen.

Schepe-

Schepenen.

Huyb^t. Jan Ooms.
Mr. Antony van Buerstede.
Dr. Johan George van Son.
Thomas Ernst van Goor.
Cornelis Baillet.
Antony Geurts.
Mr. Abraham Santvoort.
Andries Knollaert.

1727.

Borgemeesteren.

Gofuin Bernaige.
Pieter Snellen.

Schepenen.

Huyb^t. Jan Ooms.
Mr. Antony van Buerstede.
Dr. Jan George van Son.
Thomas Ernst van Goor.
Cornelis Baillet.
Antony Geurts.
Mr. Abraham Santvoort.
Andries Knollaert.

1728.

Borgemeesteren.

Gofuin Bernaige.
Pieter Snellen.

Schepenen.

Huyb^t. Jan Ooms.
Dr. Jan George van Son.
Thomas Ernst van Goor.
Cornelis Baillet.
Antony Geurts.
Mr. Abraham Santvoort.
Andries Knollaert.
Mr. Willem Havius.

1729.

Borgemeesteren.

Gofuin Bernaige.
Pieter Snellen, *obijt*.
Mr. Andreas de Bons, *naa de doot van*
P. Snellen.

Schepenen.

Huyb^t. Jan Ooms.
Mr. Antony van Buerstede.
Dr. Johan George van Son.
Thomas Ernst van Goor.

Cornelis Baillet.
Antony Geurts.
Andries Knollaert.
Mr. Willem Havius.

1730.

Borgemeesteren.

Gofuin Bernaige.
Mr. Andreas de Bons.

Schepenen.

Huyb^t. Jan Ooms.
Mr. Antony van Buerstede.
Johan Fredrick Tromer.
Thomas Ernst van Goor.
Cornelis Baillet.
Antony Geurts.
Andries Knollaert.
Mr. Willem Havius.

1731.

Borgemeesteren.

Gofuin Bernaige.
Mr. Andreas de Bons.

Schepenen.

Huyb^t. Jan Ooms.
Mr. Antony van Buerstede.
Johan Fredrick Tromer.
Thomas Ernst van Goor.
Antony Geurts.
Andries Knollaert.
Mr. Willem Havius.
Dr. Paulus Snellen.

1732.

Borgemeesteren.

Gofuin Bernaige, *obijt, en naa deszeifs*
doot
Mr. Antony van Buerstede.
Mr. Andreas de Bons.

Schepenen.

Huyb^t. Jan Ooms.
Mr. Antony van Buerstede.
Johan Fredrick Tromer.
Thomas Ernst van Goor.
Antony Geurts.
Andries Knollaerts.
Mr. Willem Havius.
Dr. Paulus Snellen.
Johan Waelwyck, *naa 't avancement*
van Mr. A. v. Buerstede.

Ih 3

1733.

1733, 1734.

Gecontinueert.

1735.

Borgemeesteren.

Mr. Andreas de Bons.
Mr. Antony van Buerfede.

Schepenen.

Huybt. Jan Ooms.
Jan Fredrick Tromer.
Dr. Johan George van Son.
Antony Geurts.
Mr. Willem Havius.
Jan Waelwyck.
Hendrick de Meni.
Thomas van Alphen.

1736.

Borgemeesteren.

Mr. Andreas de Bons.
Mr. Jan Gerard Michgorius.

Schepenen.

Huybt. Jan Ooms.
Jan Fredrick Tromer.
Dr. Jan George van Son.
Antony Geurts.
Dr. Paulus Snellen.
Jan Waelwyck.
Thomas van Alphen.
Cornelis Provo.

1737.

Borgemeesteren.

Mr. Andreas de Bons.
Mr. Johan Gerard Michgorius.

Schepenen.

Huybt. Jan Ooms.
Jan Fredrick Tromer.
Dr. Jan George van Son.
Antony Geurts.
Jan Waelwyck.
Thomas van Alphen.
Cornelis Provo.
Cornelis Gysbt. Knollaert.

1738.

Borgemeesteren.

Mr. Andreas de Bons.
Dr. Paulus Snellen.

Schepenen.

Dr. Jan George van Son.
Andries Knollaert.
Antony Geurts.
Jan Waelwyck.
Thomas van Alphen.
Mr. Willem Hendrik Verbrugge.
Mr. Louis van Overbeke.
Willem Schoorn.

1739.

Borgemeesteren.

Mr. Andreas de Bons.
Dr. Paulus Snellen.

Schepenen.

Jacob van Vechelen.
Dr. Jan George van Son.
Thomas Ernst van Goor.
Andries Knollaert.
Mr. Willem Hendr: Verbrugge.
Mr. Louis van Overbeke.
Willem Schoorn.
N. Pichot, *en naa deszelfs resignatie*
Johan Waelwyck.

1740.

Borgemeesteren.

Mr. Louis van Overbeke.
Dr. Paulus Snellen.

Schepenen.

Mr. Andreas de Bons.
Jacob van Vechelen.
Thomas Ernst van Goor.
Andries Knollaert.
Jan Waelwyck.
Mr. Willem Hendr: Verbrugge.
Willem Schoorn.
Bernard de Bringues.

1741.

Borgemeesteren.

Mr. Louis van Overbeke.
Mr. Andreas de Bons.

Schepenen.

Dr. Paulus Snellen.
Jacob van Vechelen.
Dr. Jan George van Son.
Thomas Ernst van Goor.

Andries

proeven
1. 86.
87.
88.

... van GRIFFIER, mer joel en plaats in de Vergadering van den
Magistraat, en met macht, om alles te doen en te passeren, watter van en omtrent
die Vergadering zoude verzoegt worden en voorvallen.

En

DE REGEERENDE
MAGISTRAAT
DER STAD BREDA.

STEPHEN GRAAF VAN RANDWYK, Drossaart
EN Schoutet.

MR ANDREAS DE BONNS Binnen Borgem^r

MR LOUIS VAN OVERBEKE, Buyten Borgem^r

SCHEPENEN.

DE PAULUS SNELLEN.

JACOB VAN VEHELEN.

DE JAN GEORGE VAN SON.

THOMAS ERNST VAN GOOR.

ANTONI GEURTS.

JAN WAALWYK.

MR WILLEM HENDRIK VERBRUGGE.

BERNARD DE BRINGUES.

MR SEBASTIAAN JAN VAN MEYERS, Griffier.

CONSTANTINUS VAN VEHELEN, Secretaris.

Andries Knollaert.
Mr. Willem Hendr: Verbrugge.
Willem Schoorn.
Bernard de Bringues.

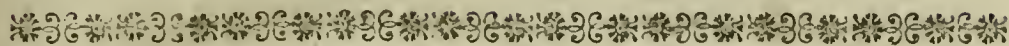
Borgemeesteren.

1742.

Mr. Andreas de Bons.
Mr. Louis van Overbeke.

Schepenen.

Dr. Paulus Snellen.
Jacob van Vechelen.
Dr. Jan George van Son.
Thomas Ernst van Goor.
Antoni Geurts.
Jan Waelwyck.
Mr. Willem Hendr: Verbrugge.
Bernard de Bringues.

VI. HOOFSTUK.

Van den Griffier en den Secretaris.

DE Vergadering van den Droffaert, de Burgemeesteren en Schepenen der Stadt Breda wierdt voormaels alleen bygewoont van eenen Geheym-schryver of Secretaris, die in de gemelde Vergadering plaats en zitting hadt, om alle de Besluyten door den Magistraet genomen, mitsgaders de verdere voorvallende zaecten in geschrift en te boeck te stellen; En buyten dezelve alle *extrajudiciele* Acten, als Vestingen, Verbanden, Schepenen gelosten, en diergelycke meer verleyde.

Ter Secretarye van Breda was voorheen mede de Vestkamer van 't gansche Landt, uytgenomen van Oosterhout, Rosendael, Etten en Dongen, welkers handhaving de Heeren van Breda altyt zeer ter harte genomen hebben, gelyck; onder anderen, ten vollen blyckt uyt de beveelen by Hendrick Graaf van Nassau, op den twee en twintigsten van Herfstmaandt 1531, en by Maurits Prins van Oranjen, op den vyfden van Lentemaant 1594. uytgegeven, waar by zy, niettegenstaande de aanhoudende tegenstrevingen van de Regeerders der verdere Dorpen en Heerlykheden, uytdruckelyck gewilt hebben, dat, gelyck van oude tyden gebruyckelyck was geweest, de gemelde Vestkamer altyt zoude zyn en blyven ter Secretarye van Breda, 't gene nock in 't vervolg van tyden aldus is in acht genomen, tot den jaare 1717, wanneer, door last des Domeyn Raads van den Heer van Breda, dat groot Voorrecht is vernietigt, en aan ieder Dorp zyne byzondere Vestkamer toegewezen.

Proeven
n. 86.
87.
88.

Omtrent 't gemelde Ampt van Secretaris is in den jaare 1560. een groote verandering gemaakt, gelyck uyt 't volgende kan gezien worden.

Naam Lyst van de SECRETARISSEN der Stadt BREDA.

1491.

Heinrick van den Wouwer.

1513.

Hendrick Montens.

1539.

Jan van den Corput.

1560.

In dit jaar is by vrywillige afftant van den gemelden Jan van den Corput, het Secretaris ampt der Stadt Breda verdcelt tusschen zyne twee zoonen, zynde de oudste, met name Bartholomeus, aangestelt tot Secretaris Politick en Judicieel, onder de benaming van GRIFFIER, met soel en plaats in de Vergadering van den Magistraat, en met macht, om alles te doen en te passeren, watter van en omtrent die Vergadering zoude verzogt worden en voorvallen.

En

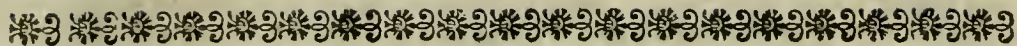
En de ander, genaemt Niklaas van den Corput, tot Secretaris ten Contracten, met macht, om alle vrywillige byzondere Contracten en diergelycke Acten, buyten de gemelde Vergadering, zonder verzoeck of voorgaande besiel van den Magistraet, ten overstaan van Schepenen, niet als Rechters, maar alleen als publike en wettige Getuygen te verleyden; mitsgaders nog tot Secretaris der Tienraden, van den Burger Krygsraad, en van 't Dorp Teteringe.

Naam Lyst der GRIFFIERS.

	1560.
Bartholomeus van den Corput.	
	1563.
Christiaen Piermans.	
	1578.
Bartholomeus van den Corput, <i>herstelt.</i>	
	1582.
Mr. Paulus Mechelman.	
	1590.
Barth: van den Corput, <i>herstelt.</i>	
	1597.
Mr. N. Goosuinus.	
	1607.
Mr. Gerard Havermans.	
	1625.
Mr. Paulus Mechelman, <i>herstelt.</i>	
	1627.
Mr. Willem Montens.	
	1635.
Mr. Gysbrecht Eelkens.	
	1637.
Mr. Adriaen Havermans.	
	1653.
Mr. Jan van Vliet.	
	1666.
Ananias Triglandus.	
	1678.
David Bourffe.	
	1700.
Mr. Hugo Samuel Bernaige.	
	1712.
Mr. Johan Gerard Michgorius.	
	1736.
Mr. Sebastiaen Johan van Meyers.	

Naam Lyst der SECRETARISSEN.

	1560.
Niklaas van den Corput.	
	1568.
Mr. Cornelis van de Warck.	
	1578.
Bartholomeus van den Corput.	
	1582.
Mr. Peter van Hegelsom.	
	1590.
Bartholomeus van den Corput, <i>herstelt.</i>	
	1607.
Adriaen Dyrven.	
	1633.
Cornelis Dyrven.	
	1635.
Mr. Christiaen de Roy.	
	1637.
Jacob Hanecop.	
	1652.
Govert van Alphen.	
	1675.
Niklaas Verbruggen.	
	1678.
Mr. Laurens Pels.	
	1717.
Constantinus van Vechelen.	

VII. HOOFSTUICK.

Van de Tien Raaden.

DE Vergadering der Tien Raaden is niet bekend geweest voor 't jaar 1541: Want in vorige tyden, indien by den Heer van Breda, of by de Stadt, eenige nieuwe lasten of schattingen op de Poorters en Ingezetenen zouden gestelt worden, was men genootzaakt de Schutten en de Dekens der Ambachten zamen te roepen, ten eynde hunne inwilliging daar omtrent te verstaen: Doch dewyl door 't groot getal derzelve dickwils veel wanorde voorviel, zoo heeft Reynier Prins van Oranjen, Heer van Breda, zulks in 't toekomende willende verhoeden, goedgevonden, op den vier en twintigsten van Oogstmaandt 1541, tien Perzoonen aantestellen, die in alle voorvallende gelegentheden de Schutten en Dekens der Ambachten zouden verbeelden, en wat die met den Droffaert en de Wet handelden, omtrent zaecken, daer de Gemeente mede wordt belast, dat zoude van weerden werden gehouden. Van deze aanstelling der Tien Raaden vindt men 't volgende in de Stads Registers aangetekent.

„ Den 24^{en}. dach in Augusto 1541.

„ Nadien de borgers van Breda in grooten getale vergadert myn genadigen
 „ Heere den Prince van Aurangien, ter presentie van syn gen: Rade, ant-
 „ woort hadden gegeven op 't gene des hen van wegen syn Gen: voorgehou-
 „ den was den 21. Augusti daer te voren, soo als de antwoorde voorfz: by
 „ forme van Supplicatie breder begrypt. Ende mynen Gen: Heere de borg-
 „ gers, ter presentie van beyde de Borgemeesters, alle Schepenen, preter Alblas
 „ en de Corput, my oock present, weder hadde doen seggen, dat nadien
 „ de borgers niet gesint en waeren totte belastinge ofte opstel van den acchyns
 „ van den Wyn, xx stuyvers op d'Ame, noch opstel van acchyns van Biere
 „ 2 stuyvers oft anderhalven stuyver opt Vat oft diergelycx, om daer mede de
 „ Wallen &c: te maecken, met begeeren in hen oude Vryheyt te blyven. Dat
 „ hoewel syne Gen: dochte 't zelve de alderminste belastinge, ende de be-
 „ quaemste maniere soude syn geweest, syn Gen: des oock te vreden waere
 „ hen te houden ende te laeten in hon oude Vryheyt. Voorts dat men de ou-
 „ de lasten ende resten executeren soude, &c: daer toe de beste maniere soec-
 „ ken, om de Fortificatien van de Stadt te doen. Onder andere, dat syn
 „ Gen: uyt seker genoemde getal van Borgers soude kiezen eenigen, die met
 „ die van de Weth letten souden op de bequaemste voegen ofte manieren daer
 „ toe dienende, te weten dat syne Gen: daer toe ordineren soude thien Bor-
 „ gers te kiezen uyten getal van twintich Borgers, die de Borgers in geschriftē
 „ overleveren souden, welke Thiene soo wanneer die verseth souden werden
 „ te gesworen Maendach, noch andere thien souden overleveren, Ende uyt
 „ die thien, die dan fullen syn, ende uyt die thien, die nieuw genoemt fullen
 „ worden, thien te ordineren, ende soo voorts. Gelyck dat in 't breet by den
 „ Heere van der Raet in presentie van mynen Gen: Heere, ende van syn
 „ gen: wegen verhaelt werde. Present oock myns Gen: Heeren Raet, te
 „ weten Myn Heere van Marfny en Mal, Ros, Hocrom, Maubus, Nechte-
 „ ven, H. Montens, V. Bruheze, Vierling &c:

Uyt hoofde der voorgemelde aanstelling hebben de Tien Raaden nog he-
 den hunne eyge benoeming, welke zy jaerlycks gehouden zyn, voor den
 tienden van Wynmaandt, aan den Droffaert van Breda over te geven, waer
 uyt de Heer van Breda dan vervolgens de verkiesing doet. Het ampt der
 Tien Raaden bestaat tans voornamentlyck daer in, dat zy moeten zorg dragen,
 dat de Poorteren en Ingezetenen met geene nieuwe lasten bezwaart worden,
 dan met hun goedvinden en voorgaende toestemming, dat zy moeten staan

over alle de Stads Reekeningen, dat zy moeten bywoonen alle Verpagtingen der Stads middelen, besteedingen, verkopeningen, omschryvingen van den hondersten penning en andere diergelycke zaacken, welke eenigzints de Stads geltmiddelen betreffen, in welke gelegentheden zy 't geheele lichaem der Borge-rye verbeelden. Doch omtrent zaacken behoorende tot de byzondere Regeering der Stadt, daar aen hebben zy geen 't minste gezag.

Eedt der TIEN RAADEN.

„ Dat swéer ick, dat ick als Raadsman der Stadt Breda, daer toe ick geor-
 „ donneert ben, N. N. Heer ende Baron van Breda, mitsgaders de voorn:
 „ Stadt in alle saken goet ende getrouw sal syn, de gemeyne welvaert en
 „ ruste helpen vorderen ende oneenicheyt en schade weyren. Dat ick in ende
 „ op alle saken, daer aff ick mette Wethouderen in Breda te rade gaen ende
 „ geroepen sal worden, sal helpen raden ende adviseren ende sluyten, 't gene
 „ dat ick naer myn beste verstant ende wetenschap sal weten dienende tot der
 „ Stadts ende gemeynte meesten oorbaer, profyt, ruste en welvaren, Helen
 „ ende secreet houden, dat behoort geheel te worden. Ende my daerinne in
 „ alles quyten als een goet en getrouw Raetsman der Stadt Breda behoort en
 „ schuldich is te doen. Ende des en sal ick niet laten, noch yets anders
 „ daerinne voorts keeren, om Vriendschap, om gunste, om haet oft nydt,
 „ noch om myn eygen profyt oft eenige anderley saeken.

„ Soo waerlyck moet my Godt helpen.

*Naamlyst der TIENMANNEN sedert hunne Aanstelling in den
 jaare 1541.*

1541.	1544.
Jan van Overacker.	Jan van Overacker.
Pauwels van Haeftricht.	Gherit Hubrechts.
Jaspar Wiltens.	Cornelis Claas Gysbrechtfsz.
Aert Gielis Wouterfsz.	Cornelis Godertfsz Clock.
Jacop van Baerle.	Aert Gielis Wouterfsz.
Gherit Cornelis Hubrechtfsz.	Gorys Wynants:
Thomas van den Brande.	Ghoris de Coninck.
Adriaen Jansz van der Hulst.	Robbrecht Anthonfsz.
Henrick van den Corput.	Wytman van Buyten.
Cornelis Claas Gysbrechtfsz.	Godert Pauwels Piggen.
1542.	1545.
<i>Gecontinueert.</i>	<i>Gecontinueert.</i>
1543.	1546.
Jan van Overacker.	Adriaen Boudewyns.
Gherit Hubrechts.	Jan van Overacker.
Pauwels van Haeftricht.	Joris van Barnagien.
Thomas Jansz van den Brande.	Aert Gielis.
Cornelis Claas Gysbrechtfsz.	Cornelis Godertfsz, in de Clock.
Aert Gielis.	Peter Papenbrug.
Adriaen Heymericx.	Wouter Leyten.
Jan Willem Roemerfsz.	Peter Henrick van Bairle.
Cornelis Godert Cheeufz.	Aert van den Corput.
Hubrecht Piggen.	Jan Meertens Jan Meertenfsz.

1547.

Jan van Overacker.
 Adriaen Boudewyns.
 Joris Wynants.
 Cornelis Godertfz, in de Clock.
 Peter Papenbrug.
 Aert van den Corput.
 Godert Anfems.
 Jan Joachimo.
 Mr. Peter Boghe.
 Jacob van der Byestraten.

1548.

Gecontinueert.

1549.

Pauwels van Haefricht.
 Cornelis Montens.
 Cornelis Godertfz, in de Clock.
 Jan Joachimo.
 Mr. Peter Boghe.
 Godert Piggen.
 Joris Wynants.
 Aert van den Corput.
 Adriaen Boudewyns.
 Henrick Wiltens.

1550, 1551.

Gecontinueert.

1552.

Jacob Willem Stevensz.
 Wytman van der Hulft.
 Henrick Wiltens.
 Gherit van den Broeck.
 Frans Boghe.
 Jan Cornelis Weverfz.
 Herman Peter Boyenfz.
 Peter Pauwels Piggen.
 Cornelis Montens.
 Wouter Matthys Emondts.

1553.

Cornelis Godertfz, in de Clock.
 Willem de Weert.
 Wouter Leyten.
 Andries Wiltens.
 Cornelis van Ypelaer.
 Jacop Willem Stevens.
 Cornelis van Bairle.
 Anffem Dirck Aertfz.
 Wouter Matthys Embaets.
 Joris Wynants.

1554.

Cornelis Godertfz.
 Willem de Weert.
 Jan Joachims.
 Wouter Leyten.
 Cornelis van Bairle.
 Anffem Dyrck Aertfz.
 Wouter Matthysfz.
 Joris Wynants.
 Peter Sprong.
 Henrick Cornelis Claefz.

1555.

Gherit van den Broeck.
 Jacob Willem Stevens.
 Adriaen Gorys de Coninck.
 Jan Aertfz.
 Coenraet Ewoutfz.
 Cornelis Godertfz, in de Clock.
 Jan Joachimo.
 Wouter Leyten.
 Wouter Matthysfz.
 Peter Spronck.

1556.

Cornelis Godertfz, in de Clock.
 Peter Spronck.
 Gielis Peter Yfacx.
 Coenraet Ewoutszone.
 Adriaen Ghoris de Conincxzone.
 Jan Aertfen van den Voirtbosch.
 Wouter Matthyszone.
 Frans Boghe.
 Henrick Wiltens.
 Adriaen Boudewyns.

1557.

Cornelis Godertfz, in de Clock.
 Peter Spronck.
 Joris Wynants.
 Gielis Yfacx.
 Frans Boghe.
 Adriaen Boudewyns.
 Aert van den Corput.
 Adriaen Ghoris de Conincxzone.
 Jan Cornelisz, in den Sloetel.
 Andries Wiltens.

1558.

Cornelis Godertfz, in de Clock.
 Gielis Yfacx.
 Frans Boghe.
 Adriaen Ghoris de Conincz.
 Andries Wiltens.
 Jan Willem Stevensz.

Frans van den Brande.
Godert van den Broeck.
Peter Heyndricx van den Kieboom.
Jan Mercelis Jan Mertenfz.

1559.

Jacob Willem Stevensfz.
Henrick Janfz van Mercereimer.
Peter Jan Adriaensfz.
Jan Aertfz van den Voirtbosch.
Henrick Wiltens.
Gielis Yfack.
Frans Boghe.
Jan Mercelis Jan Mertens.
Jan Willem Stevens.
Frans van den Brande.

1560.

Jacob Willem Stevens.
Jan Aertfz van den Voirtbosch.
Henrick Wiltens.
Jan Marcelis Jan Mertenfz.
Jan Willem Stevens.
Adriaen Janfz Dolyeflager.
Cornelis Clacfz.
Godert Cornelisz Boge.
Huybrecht Piggen.
Ghoris Huygen.

1561.

Jan Willem Stevensfz.
Jan Aertfz van den Voirtbosch.
Adriaen Janfz d'Olyeflager.
Cornelis Claas Jan Meertenfz.
Godert Boghe.
Corn: Joachims van den Berge.
Joris Wynants van Barnagien.
Willem Jaspars.
Cornelis Geraert Huybrechts.
Willem van Overacker.

1562.

Jan Aertfz van den Voirtbosch.
Jan Mercelis Jan Mertens.
Adriaen Janfz.
Cornelis Claas Jan Mertens.
Cornelis Joachims.
Jorys Wynants.
Willem Jaspars.
Rochier Keyen.
Anthonis Franz.
Willem van Overacker.

1563.

Willem Montens.
Jorys Wynants.

Cornelis van Ypelaer.
Cornelis Joachims.
Adriaen Janfz.
Joost Cornelis Godertfz.
Anthonis Franz.
Anthonis Vofs.
Christiaen Baers.
Jan Peterfz van Baerle.

1564.

Henrick Wiltens.
Joris Wynants van Barnagien.
Cornelis Joachims.
Cornelis van Ypelaer.
Adriaen Janfz.
Godert Boghe.
Joost Cornelisz.
Anthonis Franz.
Jan Peterfz van Baerle.
Symon Jan Gielisz.

1565.

Cornelis Cheus.
Peter van Baerle.
Peter van der Hagen.
Godert van Luchtenberg.
Henrick Wiltens.
Jan Aertfz van den Voirtbosch.
Cornelis Joachims.
Cornelis van Ypelaer.
Godert Boghe.
Joost Cornelis Godertfz.

1566.

Cornelis Cheus.
Peter van Baerle.
Peter van der Hagen.
Henrick Wiltens.
Jan Aertfz van den Voirtbosch.
Corn: Joachims van den Berghe.
Cornelis van Ypelaer.
Godert Boghe.
Joost Cornelis Godertfz.
Gheryt Havermans.

1567. 1568.

Gecontinueert.

1569.

Henrick Wiltens.
Herman Peter Hagaerts.
Cornelis van den Berge.
Cornelis van Ypelaer.
Jan Peterfz van Baerle.
Geerit Cornelisz Havermans.
Symon Jacob Betts.

Godert

Godert Cornelis Cheuszone.
Heynrick Jansz van Meer.
Jan Adriaenz Tyngieter.

1570.

Gecontinueert.

1571.

Cornelis Godert Cheeus.
Peter Heynricx van Baerle.
Cornelis van den Berge.
Geerit Cornelis Havermans.
Cornelis van Ypelaer.
Heynrick Jansz van Meer.
Jan Adriaenz Tyngieter.
Jan Peterfz van Baerle.
Claes Cornelis Claessen.
Huybrecht Jan Roovers.

1572.

Cornelis Godert Cheeus.
Peter Henricx van Baerle.
Cornelis van den Berghe.
Cornelis van Ypelaer.
Henrick Jansz van Meer.
Jan Adriaenz Tyngieter.
Cornelis Peterfz van Baerle.
Merten Beens.
Jan Cornelis Cheeus.
Adriaen in den Keyfer.

1573.

Cornelis van den Berghe.
Cornelis van Ypelaer.
Henrick Jansz van Meer.
Jan Adriaenz Tyngieter.
Merten Beens.
Adriaen in den Keyfer.
Cornelis Claas Jan Mertens.
Jan Geraertfz van Baerle.
Wynant Joris van Bernagien.
Jan Godschalckz van Megen.

1574.

Godert Cheeus.
Cornelis van Ypelaer.
Henrick Jansz van Meer.
Merten Frans Beens.
Jan Gerritz van Baerle.
Jan Godschalckx van Megen.
Matheus Mattheusz, in den Biekorf.
Adriaen Joris.
Jan Gerritsfoon van Merwyck.
Joachim Godertfz Vieraecke.

1575.

Godert Cornelis Cheeus.
Cornelis van Ypelaer.

Merten Beens.
Jan Gerritz van Baerle.
Jan van Megen.
Godert Boghe.
Cornelis Peterfz van Baerle.
Jan Cornelis Cheeus.
Heymerick Adr. Heymericks.
Willem Jan Roovers.

1576.

Godert Cornelis Cheeus.
Cornelis Gerritz van Baerle.
Boudewyn van der Myl.
Jan Adriaenz Tyngieter.
Merten Beens.
Jan van Megen.
Godert Boghe.
Willem Jan Roovers.
Gielis de Bonte.
Cornelis Hendrick Biekens.

1577.

Henrick Wiltens.
Cornelis Gerritz van Baerle.
Boudewyn van der Myl.
Jan Adriaenz Tyngieter.
Merten Frans Beens.
Jan van Megen.
Willem Jan Roovers.
Cornelis Henrick Bykens.
Anthonis Frans Anthonisz.
Jan Mateusz de Wilde.

1578.

Henrick Wiltens.
Joost Cornelis Godertfz.
Jan van Baerle.
Boudewyn van der Myl.
Jan Adriaenz Tyngieter.
Anthonis Frans Anthonisz.
Jan Mateusz de Wilde.
Willem Jaspaer Wiltens.
Christiaen Back Fransfoon.
Cornelis Willem Beens.

1579.

Henrick Wiltens.
Cornelis Gerritz van Baerle.
Jan Mertenfz de Wilde.
Willem Jaspaers.
Rochus Keyen.
Anthonis Franz.
Corstiaen Back.
Cornelis Michielz, Caesverkoper.
Matys Wouterfz.
Merten Beens.

li 3

1580.

1580.

Cornelis Wachmans.
 Joost Cornelisz.
 Henrick Wiltens.
 Mr. Cornelis Buysen.
 Rochus Keyen.
 Cornelis Janz van Dongen.
 Jan Cornelis Cheeus.
 Cornelis Michielsz.
 Willem Godertsz, Zeepsieder.
 Matys Wouter Bemonts.

1581.

Godert van Luchtenberch.
 Heymerick Adr: Heymericx.
 Jan de Wilde.
 Cornelis Janz van Dongen.
 Henrick Michielsz van den Put.
 Jan Geraertsz van Baerle.
 Willem Godertsz.
 Jan Cornelis Cheeus.
 Matys Wouter Bemonts.
 Symon Wygaus.

1582.

Jan van Baerle.
 Heymerick Adr: Heymericx.
 Jan Gerritsz van Baerle.
 Jan Maessen van Megen.
 Jan van Merwyck.
 Peter van Alfen.
 Anthonis Geert Jacobsz.
 Adriaen Anthonisz.
 Mr. Sebrecht de Graeuw.
 Mr. Jan Montens.

1583.

Godert Cornelis Cheeus.
 Jan van Baerle.
 Heymerick Adr: Heymericx.
 Mr. Godert Roelants.
 Jan Maartensz de Wilde.
 Peter van Alfen.
 Anthonis Godert Jacopsz.
 Jan Gerritsz van Baerle.
 Jan Maefs van Megen.
 Jan van Merwyck.

1584.

Godert Cheeus.
 Jan van Baerle.
 Heymerick Adr: Heymericx.
 Peter van den Broecke.
 Jan van Ostayen.
 Jan Maesz van Megen.

Jan Gheryts van Baerle.
 Marten Beens.
 Pieter Fraey.
 Anthonis Godert Jacobsz.

1585.

Godert Cheeus.
 Jan van Baerle.
 Heymerick Adr: Heymericx.
 Jan Marcelisz.
 Jan van Ostaeyen.
 Dirck van Giffen.
 Mr. Sebrecht Grauwen.
 Jan Gerritsz van Baerle.
 Merten Beens.
 Adriaen Anthonisz.

1586.

Jan Peters van Baerle.
 Godert Cheeus.
 Jan van Ostaeyen.
 Dierick van Giffen.
 Adriaen Anthonisz.
 Peter van den Broecke.
 Merten Beens.
 Mr. Jan Montens.
 Mr. Sebrecht de Grauwen.
 Jan Geritsz van Baerle.

1587.

Jan Cornelis Cheeus.
 Jan Jan Marcelisz.
 Jan van Ostaeyen.
 Peter van den Broecke.
 Mr. Jan Montens.
 Peter Fraey.
 Adriaen Anthonisz.
 Marten Beens.
 Jan Gerritsz van Baerle.
 Dyerick van Giffen.

1588.

Jan Cornelis Cheeus.
 Jan Jan Marcelisz.
 Jan van Ostaeyen.
 Peter van den Broeck.
 Mr. Sebrecht 's Graeuwen
 Adriaen Anthonisz.
 Heymerick Adr: Heymericx.
 Peter van Alphen.
 Merten Beens.
 Jan Gerritsz van Baerle.

1589.

Jan Peterfz van Baerle.
 Jan Cornelis Cheeus.

Heymerick Adr: Heymerick.
 Adriaen Anthonisz.
 Mr. Sebrecht 's Graeuwen.
 Jan van Oltayen,
 Merten Frans Beens.
 Jan Geertsen van Baerle.
 Mr. Dierick Waeghmans.
 Cornelis van Ceters.

1590.

Gregorius Buyfen.
 Heymerick Adr: Heymerick.
 Mr. Sebrecht 's Graeuwen.
 Adriaen Anthonisz.
 Pieter van Alphen.
 Meerten Frans Beens.
 Jan Gerritsz van Baerle.
 Jan van Ostaeyen.
 Cornelis van Ceters.
 Jacob Marcelis van Deurne.

1591.

Heymerick Adr: Heymerick.
 Jan Cheeus.
 Peter van den Broeck.
 Cornelis Gerritsz van Baerle.
 Merten Frans Beens.
 Jan Gerritsz van Merwyck.
 Adriaen Anthonisz.
 Adriaen Frans Beens.
 Cornelis van Ceters.
 Job Wynants.

1592.

Peter Hoevenaers.
 Willem Janz.
 Henrick van der Hagen.
 Mr. Henrick Vogelfanck.
 Cornelis van Ceters.
 Matthys Wouters.
 Jacob Abrahams Brouwer.
 Mr. Marcelis van den Corput.
 Jan Feltens de Ginter.
 Job Wynants.

1593.

Heymerick Adr: Heymerick.
 Jan Marcelis.
 Jan de Loecker.
 Mr. Henrick Vogelfanck.
 Peter Hoeveners.
 Willem Janz.
 Dingman van der Locht.
 Job Wynants van Ruth.
 Mr. Marcelis van den Corput.
 Peter Snellen.

1594.

Jan van Sorgen.
 Peter Hoeveners.
 Willem Janz van Giffen.
 Cornelis van Ceters.
 Mr. Henrick Vogelfanck.
 Job Wynants.
 Dingman van der Locht.
 Mr. Marcelis van den Corput.
 Peter Snellen.
 Cornelis Fraey.

1595.

Gecontinuert.

1596.

Jan Cheeus.
 Willem Janz van Giffen.
 Mr. Philips Wachmans.
 Cornelis van Ceters.
 Job Wynants.
 Dingman van der Locht.
 Mr. Marcelis van den Corput.
 Matthys Wouter Bemonts.
 Jan Matthys Dyrven.
 Godert Peterfz.

1597.

Jan Cheeus.
 Jan de Loecker.
 Willem Janz van Giffen.
 Cornelis van Ceters.
 Jan Matthys Dyrven.
 Matthys Wouter Bemonts.
 Mr. Marcelis van den Corput.
 Jacob Wachmans.
 Willem Beens.
 Joris Wynants.

1598.

Jan Cheeus.
 Cornelis van Ceters.
 Jan Matthys Dyrven.
 Jacob Wachmans.
 Jan de Loecker.
 Cornelis Abrahams.
 Willem Janz van Giffen.
 Mr. Arnout van Soult.
 Jan Brantschat.
 Jan Marcelis van den Corput.

1599.

Gecontinuert.

1600.

Mr. Henrick Montens.
 Jan de Loecker.

Mr.

Mr. Henrick Vogelfanck.
 Philips Wachmans.
 Cornelis van Ceters.
 Joris Wynants.
 Willem Beens.
 Jacob Wachmans.
 Jan Matthys Dyrven.
 Jan van Put.

1601.

Jan de Loecker.
 Philips Wachmans.
 Dingman van der Locht.
 Jan Brantschat.
 Job Wynants van Ruth.
 Jan Matthys Dyrven.
 Jacob Wachmans.
 Jacob Abrahams, Brouwer.
 Franchoys Backx.
 Roelof Backx.

1602.

Gecontinueert.

1603.

Job Wynants van Ruth.
 Jacob Marcelisz van Deurne.
 Dingman van der Locht.
 Philips Wachmans.
 Jan Brantschat.
 Jacob Wachmans.
 Willem Beens.
 Roelof Backx.
 Peter Schuyfphil.
 Jan van de Putte.

1604.

Jan Brantschat.
 Job Wynants van Ruth.
 Roelof Backx.
 Willem Beens.
 Philips Wachmans.
 Peter Willemsz Schuyfphil.
 Jan Cheeus.
 Jan Matthys Dyrven.
 Goosen Wynants van Bernagien.
 Peter van Lanschot.

1605.

Jan Cheeus.
 Cornelis van Ceters.
 Philips Wachmans.
 Dingman van der Locht.
 Job Wynants van Ruth.
 Willem Beens.
 Mr. Henrick Vogelfanck.

Jan Matthys Dyrven.
 Peter Schuyfphil.
 Peter van Lanschot.

1606.

Gecontinueert.

1607.

Jan Cheeus.
 Jan Brantschat.
 Dingman van der Locht.
 Jan Matthys Dyrven.
 Job Wynants van Ruth.
 Peter Schuyfphil.
 Jan Marcelisz van Sorgen.
 Mr. Arnoult van Sonst.
 Adr: Anthonisz de Haen.
 Claes Aertfz Vermolen.

1608.

Jan Brantschat.
 Job Wynants van Ruth.
 Peter Schuyfphil.
 Adr: Anthonisz de Haen.
 Claes Aertfz Vermolen.
 Govaert Peter Boudewyns.
 Willem Beens.
 Peter Lanschot.
 Pauwels Huybrechts.
 Jacob Boghe.

1609.

Gecontinueert.

1610.

Govaert Peter Boudewyns.
 Job van Ruth.
 Jan Brantschats.
 Roelof Backx.
 Peter Schuyfphil.
 Adriaen de Haen.
 Claes Aertfz.
 Pauwels Huybrechts.
 Jacob Boghe.
 Bartholomeus Snellen.

1611.

Govaert Peter Boudewyns.
 Job van Ruth.
 Roelof Backx.
 Peter Schuyfphil.
 Adriaen de Haen.
 Claes Aertfz.
 Pauwels Huybrechts.
 Jacob Boghe.
 Bartholomeus Snellen.
 Jan Felten de Gintere.

1612.

1612.

Johan de Loecker.
 Peter van Lanschot.
 Mr. Willem Hanecops.
 Johan Verhoeven.
 Mr. Michiel Michielsz.
 Goris van der Wien.
 Willem Matthyfz.
 Christoffel van Campen.
 Pauwels Bastiaanz.
 Pauwels Huybrecht Beens.

1613.

Johan Brantschat.
 Mr. Johan Gofuinius.
 Peter van Lanschot.
 Claes Aertfz Vermolen.
 Peter Willemsz Schuyfphil.
 Jan Felten de Gintere.
 Bartholomeus Snellen.
 Mr. Michiel Michielsz.
 Pauwels Bastiaanz.
 Pauwels Huyb^t. Beens.

1614.

Jan Brantschat.
 Peter van Lanschot.
 Nicolaes Aertfz.
 Peter Schuyfphil.
 Mr. Michiel Michielsz.
 Jan Felten de Gintere.
 Pauwels Bastiaanz.
 Pauwels Huyb^t. Beens.
 Jan Petersz Verhoeven.
 Philips van Sonst.

1615.

Mr. Jan Gofuinus.
 Jacob Boghe.
 Jan Brantschat.
 Peter van Lanschot.
 Nicolaes Aertfz.
 Jacob Wachmans.
 Peter Schuyfphil.
 Jan Felten de Gintere.
 Willem Huyb^t. Beens.
 Jacob Goris Dirven.

1616.

Gecontinueert.

1617.

Mr. Jan Gofuinus.
 Jacob Boghe.
 Peter Schuyfphil.

Jacob Goris Dyrven.
 Jan Felten de Gintere.
 Mr. Willem Hanecop.
 Roelof Bacx.
 Jan Verhoeven.
 Philips van Sonst.
 Huybrecht de Wyfe.

1618.

Gecontinueert.

1619.

Roelof Bacx.
 Peter van Lanschot.
 Pauwels Huybrechts.
 Jan Verhoeven.
 Mr. Willem Hanecops.
 Jan Felten de Gintere.
 Philips van Sonst.
 Christoffel van Campen.
 Jan Willemsz van de Raeck.
 Huybrecht de Wyfe.

1620.

Mr. Jan Gofuinus.
 Pauwels Huybrechts.
 Roelof Bacx.
 Jan Felten de Gintere.
 Christoffel van Campen.
 Philips van Sonst.
 Huybrecht de Wyfe.
 Jan Willemsz van de Raeck.
 Jan Brantschats.
 Willem Huybrecht Beens.

1621, 1622.

Gecontinueert.

1623.

Mr. Jan Gofuinus.
 Pauwels Huybrechts.
 Roelof Bacx.
 Christoffel van Campen.
 Philips van Sonst.
 Huybrecht de Wyfe.
 Jan Willemsz van de Raeck.
 Willem Huyb^t. Beens.
 Adriaen Janfz van den Berg.
 Jan Brantschats.

1624.

Mr. Jan Gofuinus.
 Roelof Bacx.
 Christoffel van Campen.
 Philips van Sonst.

K k

Huy.

Huybrecht de Wyfe.
Jan van de Raeck.
Willem Huyb^t. Beens.
Adr: Janfz van den Bergh.
Michiel Ryers.
Peter Willemsz Schuyfphil.

1625.

Augustyn Henrick Wils.
Jan Joosten de Bruyne.
Mr. Gerard van den Broeck.
Mr. Arnout Janfz van Loon.
Henrick Antonis Wyffens.
Huyb^t. Cornelis Spronck.
Adriaen van Geelcom.
Marten Gysb^t. Stickers.
Jan Henrick Janfz.
Corn: Peter Goosfens van Gilfe.

1626.

Mr. Gerard van den Broeck.
Augustyn Henr: Wils.
Henr: Antonis Wiffems.
Mr. Arnout Janfz van Loon.
Marten Gysb^t. Stickers.
Huyb^t. Cornelis Sprong.
Jan Joosten de Bruyn.
Mr. Gysbrecht Eelkens.
Jan van der Biefstraten.
Jan Cornelis Hulshouts.

1627.

Gecontinueert.

1628.

Dr. Godefroy van den Broeck.
Peter van den Broeck.
Mr. Jan van Ceters.
Gerard van Arendonk.
Cornelis Hulshouts.
Adriaen van Gelcom.
Mr. Aert van Loon.
Mr. Gysbrecht Eelkens.
Jan van der Biefstraten.
Jan Cornelis Hulshouts.

1629.

Dingman van der Locht.
Mr. Arnout van Sonft.
Dr. Godefroy van den Broeck.
Peter van den Broeck.
Mr. Jan van Ceters.
Adriaen van Gelcom.
Mr. Johan Cools.
Mr. Gysbrecht Eelkens.
Jan Joosten de Bruyne.
Gheleyn Popta.

1630.

Dingeman van der Locht.
Johan van Putte.
Peter van den Broeck.
Adriaen van Gelcom.
Cornelis Hulshout.
Mr. Johan Cools.
Jan Aertfz Rietmakers.
Jan Cornelis Hulshouts.
Mr. Johan Cools, Aart van Loon.
Godefroy Janfz van den Broeck.

1631.

Dr. Godefroy van den Broeck.
Mr. Peter van Hegelfom.
Huybrecht Sprongh.
Mr. Geraert van den Broeck.
Cornelis Hulshouts.
Jan Aertfz Rietmakers.
Jan Cornelis Hulshouts.
Mr. Aert van Loon.
Godevaert van den Broeck Janfz.
Jan Joosten de Bruyn.

1632.

Johan van Putte.
Mr. Adriaen van Ryen.
Mr. Adr: van den Broeck.
Mr. Johan Cools.
Mr. Martinus de Werimont.
Dominicus van den Leemputte.
Cornelis Hulshouts.
Jan Hulshouts.
Jan Aertfz Rietmakers.
Mr. Aert van Loon.

1633.

Dr. Godefroy van den Broeck.
Johan van Putte.
Mr. Adriaen van Ryen.
Mr. Johan Cools.
Cornelis Hulshouts.
Jan Aartfz Rietmakers.
Mr. Gysbrecht Eelkens.
Mr. Aert van Loon.
Godefroy Janfz van den Broeck.
Jan Cornelis Hulshouts.

1634.

Mr. Adriaen van Ryen.
Mr. Johan Cools.
Mr. Martinus de Weermond.
Johan Joosten de Bruyn.
Dr. Johan Montens.
Jan Cornelis Hulshout.
Jan Aertfz Rietmakers.

Mr.

Mr. Gysbrecht Eelkens.
Mr. Aert van Loon.
Godefroy Janfz van den Broeck.

1635.

Gecontinueert.

1636.

Mr. Adriaen van Ryen.
Dr. Godefroy van den Broeck.
Mr. Johan Cools.
Cornelis Hulshouts.
Huybrecht Sprongh.
Jan Cornelis Hulshouts.
Pauwels van Veltwyck.
Godefroy van den Broeck.
Willem Domis.
Jan Cornelis Joris.

1637.

Mr. Adriaen van Ryen.
Dr. Godefroy van den Broeck.
Mr. Anthony Lips.
Mr. Aart van Loon.
Mr. Martinus de Weermont.
Cornelis Hulshouts.
Jan Cornelis Hulshouts.
Anthony Wiffems.
Willem Domis.
Jan Cornelis Joris.

1638.

Jan van Landfchot.
Willem van Stryp.
Michiel Ryers.
Cornelis van den Kieboom.
Daem Janfz.
Roelant Jacobs.
Jacob Jan Goris Dirven.
Dingeman Beens.
Joris Beens.
Jan Cornelisz van Wie.

1639.

Gecontinueert.

1640.

Willem van Stryp.
Michiel Ryers.
Cornelis van den Kieboom.
Adr: Janfz van Tongerloo.
Marten Corn: Spierincx.
Abraham Kegelaers.
Jan van Bergen.
Huyb^t. Henricx de Wyfe.
Jan Anthonisz Kick.
Sebastiaen Willemsz.

1641.

Gecontinueert.

1642.

Willem van Stryp.
Michiel Ryers.
Marten Cornelis Spieringh.
Abraham Kegelaers.
Huyb^t. Henricx de Wyfe.
Sebastiaen Willemsz.
Cornelis Peter Raus.
Gerard van Campen.
Cornelis van den Kieboom.
Anthonis Corn: Cnollaerts.

1643.

Willem van Stryp.
Michiel Ryers.
Cornelis van den Kieboom.
Marten Corn: Spierincx.
Abraham Kegelaers.
Huyb^t. Henricx de Wyfe.
Sebastiaen Willemsz.
Cornelis Peter Raus.
Gerard van Campen.
Antonis Corn: Cnollaerts.

1644.

Willem van Stryp.
Michiel Ryers.
Cornelis van den Kieboom.
Abraham Kegelaers.
Huyb^t. Henricx de Wyfe.
Sebastiaen Willemsz.
Corn: Peter Raus.
Geraert van Campen.
Anthonis Corn: Cnollaerts.
Jan Anthonisz Kick.

1645.

Gerard de Wyfe.
Cornelis van den Kieboom.
Abraham Kegelaers.
Sebastiaen Willemsz.
Gerard van Campen.
Cornelis Peter Raus.
Anthony Cnollaerts.
Jan Anthonisz Kick.
Hendrick Joosten.
Jan Goris van der Wien.

1646.

Hendrick Joosten.
Jan Goris van der Wien.
Abraham Kegelaer.
Jan Anthonisz Kick.

Cornelis Peter Raus.
Gerard van Campen.
Anthonis Cnollaerts.
Cornelis van Erfrenten.
Adriaen Drinckvelt.
Henrick van Berlicom.

1647.

Hendrick Jooften.
Jan Goris van der Wien.
Abraham Kegelaers.
Gerard van Campen.
Anthonis Cnollaerts.
Adriaen Drinckvelt.
Cornelis van Erfrenten.
Hendrick van Berlicom.
Anthonis van der Noot.
Andries Buyfen.

1648.

Jan Gorisz van der Wien.
Abraham Kegelaers.
Anthony Knollaerts.
Adriaen Drinckvelt.
Cornelis van Erfrenten.
Hendrick van Berlicom.
Andries Buyfen.
Jan Adriaenz van Bergen.
Cornelis Bouart.
Anthonis van der Noot.

1649.

Gofuinus van Bernagien.
Abraham Kegelaers.
Anthony Knollaerts.
Cornelis van Erfrenten.
Hendrick van Berlicom.
Andries Buyfen.
Anthony van der Noot.
Cornelis Bouart.
Willem Lips.
Peter Leyten.

1650.

Cornelis van Erfrenten.
Andries Buyfen.
Cornelis Bouart.
Willem Lips.
Geraert van Campen.
Jan Willemsz Peys.
Jan Laureys Spycckers.
Willem van Gendt.
Mattheus Michielsz Smits.
Pieter Adam Leyten.

1651, 1652.

Gecontinueert.

1653.

Mr. Willem Stryp.
Corn: Michielsz van Erfrenten.
Adriaen Buyfen.
Cornelis Bouaert.
Willem Lips.
Peter Adam Leyten.
Gerard van Campen.
Jan Willemsz Peys.
Willem van Gent.
Mattheus Michielsz Smits.

1654.

Corn: Michielsz van Erfrenten.
Andries Buyfen.
Cornelis Bouaerts.
Willem Lips.
Gerard van Campen.
Jan Willemsz Peys.
Willem van Gent.
Jan Willemsz van Bergen.
Johan Ryers.
Abraham Kegelaers.

1655.

Andries Buyfen.
Cornelis Bouaerts.
Jan Willemsz Peys.
Willem van Gent.
Jan Willemsz van Bergen.
Johan Ryers.
Abraham Kegelaers.
Mr. Jacob van Bergen.
Johan van Alphen.
Peter van der Wien.

1656.

Michiel Ryers.
Antony van der Noot.
Andries Buyfen.
Cornelis Bouaerts.
Jan Willemsz Peys.
Willem van Gent.
Mr. Jacob van Bergen.
Johan van Alphen.
Peter van der Wyen.
Adriaen van Drinckvelt.

1657.

Johan Buycx.
Anthony van der Noot.
Andries Buyfen.

Adriaen

Adriaen Drinckvelt.
Cornelis Bouaerts.
Jan Willemsz Peys.
Willem van Gent.
Mr. Jacob van Bergen.
Pieter van der Wien.
Jacob van Vechelen.

1658.

Mr. Gofuin van Bernagien.
Jan Ryers.
Willem Lips.
Anthony van der Noot.
Andries Buyfen.
Adriaen Drinckvelt.
Jan Willemsz Peys.
Pieter van der Wien.
Jacob van Vechelen.
Mr. Jacob van Bergen.

1659.

Mr. Gofuin van Bernagien,
Anthony van der Noot.
Andries Buyfen.
Adriaen Drinckvelt.
Willem Lips.
Johan Ryers.
Mr. Jacob van Bergen.
Jacob van Vechelen.
Damis Jansz.
Anthony Knollaerts.

1660.

Gecontinueert.

1661.

Anthony van der Noot.
Anthony Knollaerts.
Andries Buyfen.
Adriaen Drinckvelt.
Willem Lips.
Mr. Jacob van Bergen.
Cornelis van Erfrenten.
Abraham Kegelaers.
Cornelis Bouaerts.
Johan Damisse.

1662, 1663.

Gecontinueert.

1664.

Hendrick van Berlicum.
Anthony van der Noot.
Anthony Knollaerts.
Cornelis van Erfrenten.

Adriaen Drinckvelt.
Cornelis Bouaerts.
Willem Lips.
Mr. Jacob van Bergen.
Johan van Alphen.
Johan Battista de Leerse.

1665.

Johan van Alphen.
Anthony Knollaerts.
Cornelis van Erfrenten.
Cornelis Bouaerts.
Willem Lips.
Mr. Jacob van Bergen.
Johan Batt: de Leerse.
Mr. Cornelis Damisse.
Johan Roelants.
Pieter Govert Puttingsh.

1666, 1667.

Gecontinueert.

1668.

Johan van Alphen.
Anthony Knollaerts.
Cornelis Bouaerts.
Willem Lips.
Mr. Jacob van Bergen.
Johan Batt: de Leerse.
Mr. Cornelis Damisse.
Johan Roelants.
Pieter Govert Puttingsh.
Adriaen Beens.

1669.

Johan van Alphen.
Anthony Knollaerts.
Cornelis Bouaerts.
Willem Lips.
Mr. Jacob van Bergen.
Johan Battista de Leerse.
Mr. Cornelis Damisse.
Adriaen Beens.
Anthony van der Noot.
Cornelis van Erfrenten.

1670.

Anthony van der Noot.
Johan van Alphen.
Anthoni Knollaerts.
Cornelis Bouaerts.
Willem Lips.
Mr. Jacob van Bergen.
Jan Batt: de Leerse.
Mr. Cornelis Damisse.
Cornelis van Erfrenten.
Mr. Jacob Knaap.

Kk 3

1671.

1671.

Anthony van der Noot.
 Johan van Alphen.
 Anthony Knollaerts.
 Cornelis Bouaerts.
 Willem Lips.
 Johan Batt: de Leerse.
 Mr. Cornelis Damisse.
 Mr. Jacob Knaap.
 Willem van Gent.
 Pieter Rauws.

1672.

Anthony van der Noot.
 Anthony Knollaerts.
 Cornelis Bouaerts.
 Willem Lips.
 Johan Batt: de Leerse.
 Mr. Cornelis Damisse.
 Willem van Gent.
 Pieter Rauws.
 Cornelis van Erfrenten.
 Johan van Bergen.

1673.

Anthony van der Noot.
 Anthony Knollaerts.
 Cornelis van Erfrenten.
 Cornelis Bouaerts.
 Mr. Cornelis Damisse.
 Willem van Gent.
 Pieter Rauws.
 Dr. Christoffel van Campen.
 Adriaen Vereyck.
 Johan Vertholen.

1674.

Gecontinueert.

1675.

Anthony Knollaerts.
 Willem van Gent.
 Mr. Cornelis Damisse.
 Pieter Rauws.
 Dr. Christoffel van Campen.
 Johan Vertholen.
 Johan van Erfrenten.
 Pieter Beens.
 Cornelis Vereyck.
 Govaert Veddens.

1676.

Anthony Knollaerts.
 Paulus Snellen.
 Willem van Gent.
 Johan van Alphen.

Dr. Christoffel van Campen.
 Pieter Beens.
 Johan Vertholen.
 Govert Veddens.
 Johan van Erfrenten.
 Pieter Rauws.

1677.

Anthony Knollaerts.
 Johan Vertholen.
 Johan van Erfrenten.
 Govert Veddens.
 Paulus Snellen.
 Johan Schouwen.
 Cornelis van Rotterdam.
 Hendrick Damisse.
 Dr. Govert van Alphen.
 Adriaen van Overvelt.

1678.

Anthony Knollaerts.
 Govert Veddens.
 Johan Schouwen.
 Cornelis van Rotterdam.
 Hendrick Damisse.
 Dr. Govert van Alphen.
 Adriaen van Overvelt.
 Cornelis van Aertsen.
 Hendrick Buysen.
 Christoffel Hanecop.

1679.

Anthony Knollaerts.
 Johan Vertholen.
 Govert Veddens.
 Johan Schouwen.
 Cornelis van Rotterdam.
 Adriaen van Overvelt.
 Dr. Govert van Alphen.
 Hendrick Buysen.
 Christoffel Hanecops.
 Mr. Johan Petrus van Bergen.

1680.

Johan van Erfrenten.
 Johan Vertholen.
 Johan Schouwen.
 Dr. Govert van Alphen.
 Cornelis van Rotterdam.
 Hendrick Buysen.
 Christoffel Hanecops.
 Mr. Johan Petrus van Bergen.
 Mr. Jacob Martini.
 Hendrick Kamerlingh.

1681.

1681.

Willem van Gent.
 Johan van Erfrenten.
 Johan Vertholen.
 Johan Schouwen.
 Cornelis van Rotterdam.
 Dr. Govert van Alphen.
 Christoffel Hanecops.
 Mr. Johan Petrus van Bergen.
 Mr. Jacob Martini.
 Hendrick Kamerlingh.

1682.

Johan van Erfrenten.
 Johan Vertholen.
 Johan Schouwen.
 Cornelis van Rotterdam.
 Dr. Govert van Alphen.
 Mr. Johan Petrus van Bergen.
 Mr. Jacob Martini.
 Hendrick Kamerlingh.
 Adriaen Vereyck.
 Willem van Erp.

1683.

Pieter Beens.
 Adriaen Vereyck.
 Johan Vertholen.
 Johan Schouwen.
 Cornelis van Rotterdam.
 Dr. Govert van Alphen.
 Willem van Erp.
 Govert Veddens.
 Jeremias van Loon.
 Jacobus van Vechelen.

1684.

Pieter Beens.
 Adriaen Vereyck.
 Govert Veddens.
 Johan Schouwen.
 Cornelis van Rotterdam.
 Dr. Govert van Alphen.
 Willem van Erp.
 Jeremias van Loon.
 Jacobus van Vechelen.
 Wouter van Ryckevorsfel.

1685.

Willem van Gent.
 Govert Veddens.
 Cornelis van Rotterdam.
 Mr. Jacob Martini.
 Willem van Erp.
 Jeremias van Loon.
 Jacobus van Vechelen.

Wouter van Ryckevorsfel.
 Nicolaes Knollaerts.
 Roeland Roelants.

1686.

Willem van Gent.
 Cornelis van Rotterdam.
 Mr. Jacob Martini.
 Hendrick Kamerlingh.
 Willem van Erp.
 Jeremias van Loon.
 Jacobus van Vechelen.
 Wouter van Ryckevorsfel.
 Nicolaes Knollaerts.
 Roeland Roelants.

1687.

Willem van Gent.
 Adriaen Vereyck.
 Corn: van Rotterdam.
 Mr. Jacob Martini.
 Jeremias van Loon.
 Jacobus van Vechelen.
 Wouter van Ryckevorsfel.
 Nicolaes Knollaerts.
 Mr. Adriaen van Bergen.
 Willem Provo.

1688.

Willem van Gent.
 Adriaen Vereyck.
 Mr. Jacob Martini.
 Jacob van Vechelen.
 Wouter van Ryckevorsfel.
 Nicolaes Knollaerts.
 Mr. Adriaen van Bergen.
 Paulus van Heusden.
 Leendert van Erfrenten.
 Johan Meermans.

1689.

Johan van Erfrenten.
 Adriaen Vereyck.
 Mr. Jacob Martini.
 Jacob van Vechelen.
 Wouter van Ryckevorsfel.
 Nicolaes Knollaerts.
 Mr. Adriaen van Bergen.
 Johan Meermans.
 Mr. Arnoldus Swaens.
 Johan Vertholen.

1690.

Pieter Rauws.
 Adriaen Vereyck.
 Mr. Jacob Martini.
 Jacob van Vechelen.

Johan van der Hult.
 Nicolaes Knollaert.
 Mr. Adriaen van Bergen.
 Johan Meermans.
 Mr. Arnoldus Swaens.
 Johan Vertholen.

1691.

Pieter Beens.
 Adriaen Vereyck
 Jacob van Vechelen.
 Nicolaes Knollaerts.
 Mr. Adriaen van Bergen.
 Johan Vertholen.
 Johan Meermans.
 Johan van der Hult.
 Mr. Sebastiaen de Leerse.
 Cornelis van Eyll.

1692.

Pieter Rauws.
 Adriaen Vereyck.
 Jacob van Vechelen.
 Nicolaes Knollaerts.
 Mr. Adriaen van Bergen.
 Johan Meermans.
 Johan van der Hult.
 Mr. Sebastiaen de Leerse.
 Cornelis van Eyll.
 Dr. Lambert Bernard Noortberg.

1693.

Pieter Rauws.
 Adriaen Vereyck.
 Jacob van Vechelen.
 Nicolaes Knollaerts.
 Mr. Adriaen van Bergen.
 Johan Meermans.
 Johan van der Hult.
 Mr. Sebastiaen de Leerse.
 Cornelis van Eyll.
 Jacobus van Erfrenten.

1694.

Dr. Christoffel van Campen.
 Adriaen Vereyck.
 Jacob van Vechelen.
 Nicolaes Knollaerts.
 Mr. Adriaen van Bergen.
 Johan van der Hult.
 Mr. Sebastiaen de Leerse.
 Cornelis van Eyll.
 Jacobus van Erfrenten.
 Jeremias van Loon.

1695.

Cornelis Vereyck.
 David Bourffe.

Jacob van Vechelen.
 Nicolaes Knollaerts.
 Mr. Adriaen van Bergen.
 Mr. Arnoldus Swaens.
 Hendrick Kamerlingh.
 Johan van der Hult.
 Mr. Sebastiaen de Leerse.
 Cornelis van Eyll.

1696.

David Bourffe.
 Dr. Lamb^t. Bern: Noortbergh.
 Jacobus van Vechelen.
 Nicolaes Knollaerts.
 Mr. Adriaen van Bergen.
 Mr. Arnoldus Swaens.
 Johan van der Hult.
 Mr. Sebastiaen de Leerse.
 Johan Meermans.
 Cornelis van Eyll.

1697.

David Bourffe.
 Dr. Lamb^t. Bern: Noortbergh.
 Jacob van Vechelen.
 Nicolaes Knollaerts.
 Mr. Adriaen van Bergen.
 Johan van der Hult.
 Johan Meermans.
 Jacobus Erfrenten.
 Cornelis van Eyll.
 François Beens.

1698.

Gecontinueert.

1699.

David Bourffe.
 Dr. Lamb^t. Bern: Noortbergh.
 Jacob van Vechelen.
 Nicolaes Knollaerts.
 Mr. Adriaen van Bergen.
 Mr. Arnoldus Swaens.
 Johan Vertholen.
 Johan Meermans.
 Cornelis van Eyll.
 François Beens.

1700.

David Bourffe.
 Johan Heeren.
 Jacob van Vechelen.
 Johan Vertholen.
 Jeremias van Loon.
 Mr. Adriaen van Bergen.

Johan Meermans.
Mr. Sebastiaen de Leerse.
Cornelis van Eyll.
François Beens.

1701.

David Bourffe.
Johan Heeren.
Johan Vertholen.
Jacob van Vechelen.
Jeremias van Loon.
Mr. Adriaen van Bergen.
Johan Meermans.
Mr. Sebastiaen de Leerse.
François Beens.
Mr. Johan van Bergen.

1702.

David Bourffe.
Johan Heeren.
Johan Vertolen.
Mr. Adriaen van Bergen.
Johan Meermans.
Mr. Sebastiaen de Leerse.
François Beens.
Mr. Johan van Bergen.
Mr. Willem Snellen.
Dr. Philip Willem Croyzé.

1703.

David Bourffe.
Nicolaes Knollaerts.
Cornelis van Rotterdam.
Johan Vertolen.
Mr. Adriaen van Bergen.
Mr. Sebastiaen de Leerse.
Johan van der Hult.
Mr. Johan van Bergen.
Adriaen Waelwyck.
Mattheus Smits.

1704.

Gecontinuert.

1705.

David Bourffe.
Nicolaes Knollaerts.
Cornelis van Rotterdam.
Johan Vertolen.
Mr. Adriaen van Bergen.
Mr. Johan van Bergen.
Adriaen Waelwyck.
Mattheus Smits.
Steven Vereyck.
Steven Fiers.

1706.

David Bourffe.
Nicolaes Knollaerts.
Cornelis van Rotterdam.
Johan Vertolen.
Mr. Adriaen van Bergen.
Adriaen Waelwyck.
Mattheus Smits.
Steven Vereyck.
Cornelis van der Hult.
Johan Hagens.

1707.

David Bourffe.
Nicolaes Knollaerts.
Cornelis van Rotterdam.
Mr. Adriaen van Bergen.
Adriaen Waelwyck.
Mattheus Smits.
Steven Vereyck.
Johan Hagens.
Cornelis van der Hult.
Sebastiaen Roelants.

1708.

Nicolaes Knollaerts.
Cornelis van Rotterdam.
Mr. Adriaen van Bergen.
Adriaen Waelwyck.
Mattheus Smits.
Steven Vereyck.
Johan Hagens.
Cornelis van der Hult.
Sebastiaen Roelants.
Cornelis Couwenbergh.

1709 - 1711.

Gecontinuert.

1712.

Nicolaes Knollaerts.
Cornelis van Rotterdam.
Mr. Adriaen van Bergen.
Adriaen Waelwyck.
Mattheus Smits.
Steven Vereyck.
Johan Hagens.
Cornelis van der Hult.
Cornelis Couwenbergh.
Cornelis van Gent.

1713.

Nicolaes Knollaerts.
Cornelis van Rotterdam.
Mr. Adriaen van Bergen.

L1

Adriaen

Adriaen Waelwyck.
Mattheus Smits.
Steven Vereyck.
Johan Hagens.
Cornelis Couwenbergh.
Cornelis van Gent.
Johan van Wasbeeck.

1714, 1715.

Gecontinueert.

1716.

Mr. Adriaen van Bergen.
Adriaen Waelwyck.
Mattheus Smits.
Steven Vereyck.
Johan Hagens.
Cornelis Couwenbergh.
Cornelis van Gent.
Johan van Wasbeeck.
Johan van Riel.
Cornelis Baillet.

1717.

Mr. Adriaen van Bergen.
Mattheus Smits.
Steven Vereyck.
Cornelis Couwenbergh.
Cornelis van Gent.
Johan van Wasbeeck.
Johan van Riel.
Cornelis Baillet.
Leendert Waelwyck.
Servaes Evermans.

1718.

Mr. Adriaen van Bergen.
Mattheus Smits.
Cornelis Couwenbergh.
Cornelis van Gent.
Johan van Wasbeeck.
Johan van Riel.
Cornelis Baillet.
Leendert Waelwyck.
Servaes Evermans.
Johan Delfziel.

1719-1721.

Gecontinueert.

1722.

Mr. Adriaen van Bergen.
Mattheus Smits.
Cornelis van Gent.
Johan van Wasbeeck.
Johan van Riel.

Cornelis Baillet.
Leendert Waelwyck.
Servaes Evermans.
Johan Delfziel.
Hendrick de Meni.

1723.

Mr. Adriaen van Bergen.
Cornelis van Gent.
Johan van Wasbeeck.
Johan van Riel.
Cornelis Baillet.
Leendert Waelwyck.
Servaes Evermans.
Johan Delfziel.
Hendrick de Meni.
Johan Roelants.

1724.

Mr. Adriaen van Bergen.
Cornelis van Gent.
Johan van Riel.
Cornelis Baillet.
Servaes Evermans.
Johan Delfziel.
Hendrick de Meni.
Johan Roelants.
Mr. Sebastiaen Bernaige.
Cornelis Kamerlingh.

1725.

Cornelis van Gent.
Johan van Riel.
Servaes Evermans.
Johan Delfziel.
Hendrick de Meni.
Johan Roelants.
Mr. Sebastiaen Bernaige.
Thomas van Alphen.
Adriaen Waelwyck.
Steven Fiers.

1726, 1727.

Gecontinueert.

1728.

Cornelis van Gent.
Johan van Riel.
Servaes Evermans.
Johan Delfziel.
Hendrick de Meni.
Johan Roelants.
Thomas van Alphen.
Adriaen Waelwyck.
Steven Fiers.
Dr. Paulus Snellen.

1729.

1729.

Cornelis van Gent.
 Johan van Riel.
 Johan Delfziel.
 Hendrick de Meni.
 Johan Roelants.
 Thomas van Alphen.
 Adriaen Waelwyck.
 Steven Fiers.
 Dr. Paulus Snellen.
 Gerard Johan Noortbergh.

1730.

Gecontinueert.

1731.

Cornelis van Gent.
 Johan van Riel.
 Johan Delfziel.
 Hendrick de Meni.
 Johan Roelants.
 Thomas van Alphen.
 Adriaen Waelwyck.
 Steven Fiers.
 Gerard Johan Noortbergh.
 Carel de Swart.

1732.

Gecontinueert.

1733.

Cornelis van Gent.
 Johan van Riel.
 Johan Delfziel.
 Hendrick de Meni.
 Johan Roelants.
 Thomas van Alphen.
 Adriaen Waelwyck.
 Gerard Johan Noortbergh.
 Carel de Swart.
 Johan Jacob van de Laer.

1734.

Cornelis van Gent.
 Johan Delfziel.
 Hendrick de Meni.
 Johan Roelants.
 Thomas van Alphen.
 Adriaen Waelwyck.
 Gerard Johan Noortbergh.
 Carel de Swart.
 Johan Jacob van de Laer.
 Cornelis Gysb^t. Knollaerts.

1735.

Cornelis van Gent.
 Adriaen Waelwyck.

Corn: Gysb^t. Knollaerts.
 Adriaen van Buerstede.
 Cornelis Provo.
 Jan van Gronsvelt.
 Jan F. de Bruyn.
 Hendrick Vertolen.
 Gysbrecht Swaan.
 François Le Maire.

1736.

Cornelis van Gent, *obit.*
 Adriaen Waelwyck.
 Cornelis Gysb^t. Knollaert.
 Jan van Gronsvelt.
 Jan F. de Bruyn.
 Hendrick Vertolen.
 Gysbrecht Swaan.
 François Le Maire.
 Sebastiaen van Buerstede.
 Louis Provo.
 Martinus van der Hult, *naa de doct van*
 Corn: van Gent.

1737.

Adriaen Waelwyck.
 Jan van Gronsvelt.
 Hendrick Vertolen.
 Gysbrecht Swaan.
 Sebastiaen van Buerstede.
 Louis Provo.
 Martinus van der Hult.
 Pieter F. de Bruyn.
 Niklaes Canters.
 Jacob de Bruyn.

1738.

Dr. Philip Willem Croyzé.
 Cornelis van der Hult.
 Jacob van Vechelen.
 Hermannus Stuerman.
 Jan van Gronsvelt.
 Sebastiaen van Buerstede.
 Louis Provo.
 Adriaen van Gherc
 Pieter van Rielle.
 Govert F. de Bruyn.

1739.

Cornelis van der Hult.
 Hermannus Stuerman.
 Johan Delfziel.
 Johan Roelants.
 Gerard Johan Noortbergh.
 Sebastiaen van Buerstede.
 Adriaen van Gherc.

Pieter van Rielle.
Govert F. de Bruyn.
Mr. Philip Jacob Tollius.

1741.

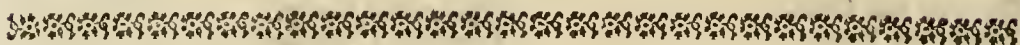
Gecontinueert.

1740.

Hermannus Stuerman.
Johan Delfziel.
Johan Roelants.
Gerard Johan Noortbergh.
Adriaen van Buerstede.
Adriaen van Ghert.
Pieter van Rielle.
Govert F. de Bruyn.
Mr. Philip Jacob Tollius.
Bastiaen Konings.

1742.

Johan Delfziel.
Gerard Johan Noortbergh.
Adriaan van Buerstede.
Adriaan van Ghert.
Pieter van Rielle.
Govert F. de Bruyn.
Mr. Jacob Tollius.
Bastiaan Konings.
Mattheus van de Laer.
Jan Mostman.

VIII. H O O F T S T U K.

Van de Weesmeesters en de Weeskamer.

DE Weeskamer, die by Hendrick Graaf van Nassau Heer van Breda, op den dertienden van Wintermaandt 1535, gemaakt en opgerecht is, bestaat uyt drie Weesmeesteren, welke jaarlyks daegs naa 't verzetten der Wet, voormaels by den Droffaert, de Burgemeesteren en Schepenen vernieuwt of aangehouden wierden, doch die nu te zamen met de Wet door of van wegen den Heer van Breda worden aangestelt, en een gezworen Klerck, welke voor zyn leven by den Heer wordt verkoren. Deze vergaderen tweemaal ter weeck, namentlyck op Woensdag en Vrydag ten Stadhuyse van Breda, om aldaer alle voorvallende zaacken af te doen.

De Conchierge van 't Stadhuis is gezwore Bode van de Weeskamer, die op last der Weesmeesteren gehouden is alle Weten, dagingen en verdere exploitien te doen.

Wat nu voorts de plicht van de Weesmeesteren, hunnen Klerck en Bode aangaet, zulks kan genoegzaam gezien worden uyt het volgende Reglement.

Ordonnantie van de Weeskamer der Stadt Breda.

„ HENRICK, Grave tot Nassau, Marckgrave tot Senette, Grave van Catzenellenboghe, tot Vyanden ende tot St. Vyt, Heere tot Breda, Diest, Grimbergen etc: Allen den genen, die desen mynen Brieff en Ordonnantie fullen sien oft hooren lesen, Saluyt; Alfoo tot mynder kennisse gecomen is, dat in myn Stadt en Lant van Breda de Weeskinderen, onnossele, simpele en andere Personen heurder sinnen nyet machtich zynde, ende insgelyckx andere, die onnuttelyck en qualyck heur goeden regeren ende overbrengen, groote scade ende vermindering in heure goeden geleden hebben, ende dicwils tot aermoede gecomen zyn, overmidts dat die voorsz. personen, dewelcke noch hen selven, noch heure goeden nyet en weten te regeren nyet genoegch versien en zyn geweest totte Tutoiren, Voochden oft Curateuren, die behoorycken inventaris van heure goeden behoorden gemaect te hebben, behoorycke cautie gestelt, ende daer toe eedt gedaen hebbende, om de voorsz. Personen ende haere goeden deuchdelyck en ten meesten oorbuer te regeren ende te administreren, ende daer van jaarlycks bewys, „ Rec-

„ Reeckeninge ende reliqua te doene. Ende alsoo sulckx meer gebeuren soude, ten ware by my hier in versien werde. Soo ist, dat desen aengesien, begerende daer inne te remedieren, ende hier op gehadt hebbende advies, eerst van de Burgermeesteren en Schepenen der Stadt Breda, ende daer naer van de Luyden van mynen Rade, geordonneert ende gestatueert, ordonneeren ende statueren mitsdesen de puncten ende Articulen hier nae volgende.

1.

„ In den Eersten, dat ick, ende in myne absentie mynen Droessaert en de Luyden van mynen Rade, by advies van de Borgemeesters van Breda, van mynentwegen sullen voortaan deputeren ende ordonneren dry discrete Mannen om Weesmeesters ende Oppervoichden van alle Weeskinderen ende andere Personen, die naa de Ordonnantie hier naer beschreven, in Tutele, Voochdye oft Curatele behooren gestelt te worden, welke Weesmeesters ick voor die eerste reyse gestelt ende geordineert hebbe, te weten *Jan van der Strepen* mynen Secretaris, en *Mr. Jan van Hoilten* ende *Roeloff de Roovere*. Ende dieselve ende andere toecomende Weesmeesters sal ick ende die voorz. Droessaert en de Luyden van mynen Rade, by advies als voore, altyt mogen destitueren, ende andere daer toe deputeren, alst my oft hen oorbaerlyck ende goet duncken sal. Welcke Weesms. ende Oppervoichden sullen tot haren behulpe, ende om een Weescamere te institueren, hebben eenen gesworen Clerck, die de Registers, Inventarissen, Rekeningen, Acten, Schriftueren, Sententien ende Brieven van der Weeskamer scrijven, teyckenen ende expedieren sal, die ick voor de eerste reyse stelle en ordineren *Andries Vierling*. Ende sullen oock hebben eenen gesworen Bode, om die doore van de Weescamere te bewaren, te bootschappen, weten, dagingen ende andere exploicten die hem bevolen sullen werden, en anders datter toe behoort, te doene. Welcke Bode altyts wesen sal der Stadts Cnape van Breda in der tyt synde. Ende sullen dese Weesms, gesworen Clerck ende Bode in 't aencomen van der voorz. Officien ende dienste gehouden syn te doen den behoorlycken Eedt, soo in 't eynde van deser Ordonnantie verclaert wordt in handen van den Droessaert van Breda voorz.

2.

„ Item die voorz. Weesms. ende Oppervoichden met heuren Clerck sullen op de Weescamere vergaderen twee dagen in de weeke, te weten des Woendags ende Vrydags altyt van acht uren tot thien uren voor noene, Ende en sullen nae der noenen, noch oock op andere dagen nyet derven comen, ten sy dat om redenen wille hen dat goet dochte, Ende dat sy parthyen daer op bescheyden, omme heure officie te administreren. Ende sullen onder henluyden sorteren moeten alle die Weeskinderen, onnosele, simpele ofte beroofde Personen van heuren verstande, oock die blind, stom en geheel doof syn, oft andere gebreken hebben, overmits welke sy hen selven noch heure goeden nyet bequaem en syn te regeren, geseten ende woonachtigh binnen der Stadt, Prochie ende Vryheyd van Breda, Ende die van de Dorpen ende platten lande van Breda sullen daer oock mogen sorteren indien 't hen belieft, maer en sullen de Weesms. nyemant van buyten der Stadt, Prochie ende Vryheyd van Breda mogen bedwingen om onder hen te sorteren, ten sy dat sy van den Ouders oft naeste Vrienden daer aff versogt syn, oft dat questie ende differentie viele op de ondeuchdelyke voichdyeen ende administratien van den Weeskinderen oft anderen onnosele ende gebreckelycke Personen voorz. ende heuren goeden, waer aff sy in dien gevalle de kennisse hebben sullen, ende sulcke personen oft pupillen versien, gelyck off sy binnen der Stadt geseten waren.

3.

„ Item sullen voor de voorz. Weesms. getraecteert ende gehandelt worden

„ den alle faecken der Voichdyen, Tutele en andere dingen d'Ordonnantie
 „ hier naer beschreven aengaende, daer aff fy luyden de kennisse nemen sul-
 „ len; Ende die Clerck sal daer af register houden; Ende ingevalle daer swa-
 „ righeyd viele, soo sullen fy de faken refereren aan de Luyden van mynen
 „ Rade, oft Borgemrs. en Schepenen van Breda, om by heurluyden advies
 „ geordineert ende gedaen te werden, alst nae recht en redenen behooren sal.

4.

„ Item wanneer Vader oft Moeder poorter oft ingeseten van der Stadt,
 „ Prochie of Vryheyd van Breda aflyvich worden ofte alreede aflyvich fyn,
 „ achterlatende onbejaerde Kinderen, het fy onder de seshien jaeren oft daer-
 „ boven onder de vyf en twintigh jaeren oudt synde, oft simpele, onnoosele
 „ oft beroofde kinderen heurder sinnen, oft die blind, stom, oft met allen
 „ dooff fyn ende onbequaem hen selven en heure goeden te regeren als voorsz.
 „ is, soo sal de lancxlevende van hen beyden oft die besittere van den sterf-
 „ huys, oft die naeste vrienden van den dooden binnen vyftien dagen daer-
 „ nae moeten comen oft seynden by den WeesMrs. oft Oppervoichden voorsz.
 „ ende brengen daer over de namen ende toenamen van sesse wereltlycke
 „ Manspersonen, te weten drie daer aff van 's Vaders syde, en d'ander drie
 „ van 's Moeders wegen den Weeskinde ofte den onmachtigen fynder sinnen
 „ van bloetswegen aldernaest bestaende; op die pene van ses Carolus gulden
 „ te bekeeren in drie deelen, daer aff my het een, 't ander de Stadt en 't
 „ derde den WeesMrs. toe geappliceert sal worden; ende voorts op gelycke
 „ pene te verbeuren van acht dagen tot acht dagen als die eerste 15 dagen
 „ overstreecken fyn, soo lange als fy van 't selfde te doene in gebreke bevon-
 „ den sullen worden, ten ware dat fy wettelycke ende goede excusatie moch-
 „ ten allegeren ende proberen, welcke penen oock verbeurt sullen werden
 „ in dryen als vooren; Ende daer aff sullen de WeesMrs. de kennisse hebben, En-
 „ de waeren de Ouders van alfulcke pupillen oft simpele oft andere gebrecke-
 „ lycke Personen van buyten geweest, ende binnen der Stadt oft Vryheyd geen
 „ vrinden oft magen en hadden, soo sullen in dyen gevalle de naeste ge-
 „ bueren van sulcken overleden perfoonen binnen de voorsz. vyftien dagen
 „ comen voor de WeesMrs. om den kynderen ende pupillen als voor verliet
 „ te syne.

5.

„ Ende van desen ses personen sullen die voorsz. WeesMrs. alsdan kiezen
 „ ende ordineren die drie daer aff, die hun duncken sullen aldernutst en be-
 „ quaemst te wesen totter voichdyen, regimente ende besorge van den Wees-
 „ kinderen oft andere Personen voorsz.; te weten den eenen ende den naesten
 „ ende bequaemsten totter Voichdyen, die de administratie van den goeden
 „ hebben sal, ende die andere twee toesienders. Ende totter voichdyen sal
 „ die Vader oft Moeder, Oude Vader oft Oude Moeder lancxlevende altyts
 „ voor yemant anders geprefereert fyn, ten waere dat fy beneden haer vyf
 „ en twintich jaeren oudt oft boven haer seshien jaeren oudt waeren, oft dat
 „ die WeesMrs. andere redenen hadden, het ware overmidts heuren tweeden
 „ houwelyck oft anders, om dewelcke fy niet bequaem en waeren de tutele
 „ ende administratie van heuren kynderen oft neven te hebbene, Ende wan-
 „ neer die Moedere oft die oude Moedere sal totter tutelen oft curatelen van
 „ heuren kinderen oft neven toegelaten werden, soo sullen fy luyden gehou-
 „ den fyn eerst ende vooral te renunchieren by expressen eede *Senatus con-*
 „ *sulto Vellejano*, 't welck een beneficium van Recht is, dat alle Vrouwen
 „ personen hebben van haer selven nyet te mogen obligeren, sprekene, oft
 „ haer verborgene voor een andere, ende insgelyks allen anderen Privilegien
 „ van Rechte de Vrouwen competerende. Ende en sullen de WeesMrs.
 „ egeene andere Vrouwspersonen tot Voichden toelaten, noch oock eenige
 „ Manspersonen, die onder heure vyf en twintigh jaren oft boven hare ze-
 „ ventigh jaren fyn.

„ 6. Ende

6

„ Ende foo die Weesms. dochten, dat de fes Perfoonen haer aengenoemt
 „ voor Momboirs, foo voorfeyt is, daer toe nyet wel bequaem en waren, ende
 „ dat fy vonden andere van den bloede van de Weeskynderen daer toe be-
 „ quaem fynde, foo fullen fy de bequaemste daer toe ordineren. Ende fyn
 „ die pupillen vreemdt, oft dat fy geene bequaeme van haer bloede en vinden
 „ tot heurder Voichdye ende Momboryen, foo fullen fy dien van andere de
 „ bequaemste in heure confcientie verfien. Ende oock foo verre die Vooch-
 „ den naer der Inſtitutie onbequaem worden, om vorder de Voichdye te ad-
 „ miniftreren, het ware overmits armoede, oft andere merckelycke redenen,
 „ foo fullen de Weesms. daerinne verfien, hem gevende eenen helper, oft
 „ hem gehele verlatende oft eenen anderen totter voichdye ſtellende, foo hen
 „ naer redenen goedduncken fal.

7.

„ Ende en fal nyemant Voicht van eenen Weeskynde oft andere gebrecke-
 „ lycke Perfoonen voorſz. mogen fyn, die van merckelycke ſomme Crédi-
 „ teurs oft Debiteurs van den ſelven fyn, oock Détenteurs en Occupateurs
 „ van heuren goeden; Ende daerom foo fullen die Weesms. vragen den
 „ Voichden als fy geordineert fullen werden, oft fy geen Crediteurs off Debi-
 „ teurs van de Weeskinderen off andere perſonen en fyn, oft beſitters van
 „ heuren goeden, daer aff fy hen fullen verclaeren by eede, Ende foo verre
 „ fyluyden alſoo interrogeert fynde 't ſelve verſweegen, foo fullen fyluyden,
 „ indien het Crediteurs fyn, haer Actie verliefen, ende fyn fy Debiteurs en
 „ fullen fy niet gelibereert worden, mits betalende in handen van den pupil-
 „ len, oft andere gebreckelycke Perfoonen voorſz. onder heure Voichdye
 „ geſtelt.

8.

„ Item geene Voichden oft Toefienders en fullen mogen eenige transporten
 „ oft Ceſſien van Actie van eenige Crediteuren van heure pupillen oft andere
 „ gebreckelycke perſoonen voorſz. verkrygen oft aen hen nemen, noch uyt
 „ cragte van ſulcken transporten oft Ceſſien tegen heur pupillen ageren, maer
 „ indien fulks gebeurde, foo fullen ſulcke Voichden ende Toefienderen van al
 „ ſulcken transporten, Ceſſie ende Actie geheel gefruſtreert blyven, ende die
 „ pupillen oft andere perſoonen voorſz. gelibereert, ende die Actie doot fyn.

9.

„ Item de drie voorſz. perſoonen aldus totter Voichdye ende toefiender-
 „ ſchap geordineert fynde, fullen binnen acht dagen gehouden weſen te com-
 „ pareren voor Weesms. ende Oppervoichden, om aldaer eenen behooryc-
 „ ken Eedt te doene, Ende dat op de verbeurte van drie Rynsguld: elcx die des
 „ in gebreke waere te doene, te appliceren in 3. deelen, als voorſz. is. Welc-
 „ ken Eedt hier achter geinfereert ſtaet. Ende daerenboven fal die Voicht
 „ oft die gene die hem tot een hulpe gegeven fal worden, ende die d'admini-
 „ ſtratie van den goeden hebben fal, gehouden zyn Cautie ende borchtoch-
 „ te te ſtellen binnen de Stadt oft Lande van Breda genoeg ende ſuffiſant
 „ fynde by eſtimatie van de Weesms., aleer hy de voorſz. adminiſtratie fal
 „ mogen aenvaerden. Ende hoewel die ander twee, die toefienderen fyn, geen
 „ cautie en fyn gehouden te ſtellene, om dat fy die goeden niet en admini-
 „ ſtreren, nietemin ſouden fy gehouden fyn, foo verre die Voicht ende ad-
 „ miniſtrateur onbequaem worde, oft qualyck adminiſtreerde, oft ſuſpect
 „ waere, oft groote negligentie gefchiede, om *in ſubſidium* geconveniëert
 „ ende geexecuteert te worden, indien de ſelve Voicht en adminiſtrateur ende
 „ ſyne borchtochte nyet ſuffiſant en waren, het en ware, dat die Toefienders
 „ goettyts van den voorſz. gebreke den Weesmeesters advertēerden omme
 „ daer.

„ daerinne versien te syne, d'welck sy schuldich fullen syn te doene, ende daerme-
 „ de hen mogen excuseren. Ende indien daerop questie gevele, soo sal sulcken
 „ Voicht ende administrateur geaccuseert synde, hangende dese questie, syn
 „ administratie hem geinterdiceert worden, oft eenen hulper hem gegeven
 „ worden, indien den Weesms. nae kennisse van faecken dat goeddunckt.

10.

„ Item soo verre yemandt by testamente Voicht van eenigen Weeskinderen
 „ oft anderen Persoonen, gebreckelyck zynde soo voorz. is, ware geinstitueert,
 „ soo sal nochtans sulcken Voicht, alee hy hem die Voichdye onderwinden
 „ sal, compareren voor dese voorz. Weesms., om by henlieden geconfirmeert
 „ te worden, soo verre sy dat goedt vynden, oft hem eenen adjunct geven,
 „ oft oock geheel gerefuseert ende die Voichdye hem geinterdiceert te worden,
 „ indien de Weesms. redenen daer toe bevonden, als dat sulcken Voicht naer
 „ der voorz. institutie in aermoeden gecomen waere, oft dat hy vyandt van
 „ den pupillen oft hem merckelyck suspest waere, oft om andere notabele redenen;
 „ ende dit al ten meesten oirbare van den Weesen, welke geinstitueerde
 „ Voichden oock fullen gehouden syn behoorycken Eedt te doene, Cautie te stellen,
 „ Inventaris te maken, Reeckeninge ende oock Reliqua te doene, het en sy,
 „ dat hy by den teneure van der voorz. institutie ende testamente daer
 „ aff expresselyck ontlast sy, in welcken gevalle nochtans soo blyft hy
 „ ende syne goeden altyts nae rechten voor die voorz. voichdye ende
 „ administratie verbonden.

11.

„ Item de voorz. Voichden ende Toesinders terstont als sy geordineert
 „ ende den Weeskinderen oft andere gebreckelycke Persoonen gegeven fullen
 „ wesen, soo fullen sy den staet van den sterfhuysse by den Clerck van de
 „ Weesms. in manieren als 't behoort doen maecken, om daer nae tegens den
 „ besittere oft besitterse van den sterfhuysse oft anderen Erfgenamen diet
 „ aengaet, scheydinge en deylinge te doene van allen den goeden den
 „ sterfhuysse aengaende; te weten ruerende ende onruerende, huysraet,
 „ have, uyttschulden en inschulden, Ende dit alsoo geschiet zynde,
 „ fullen sy de ruerende ende onruerende goeden, die den Weesen oft
 „ andere Persoonen te deele vallen fullen, setten oft doen setten op
 „ eenen Inventaris int geschrifte, ende den Inventaris brengen by den
 „ Weesms. ende heuren Clerck, om den Staet van de Weeskinderen
 „ ende andere voorz. Personen te maken, de uyttschulden ende de
 „ inschulden tegen een te confereren, ende vergelycken, ende voorts
 „ daerinne te ordineren als 't behooren sal.

12.

„ Ende den Inventaris sal men terstont extraheren ende in authenteyck
 „ Register stellen, welck Register onder dezelve Weesms. ende heuren
 „ Clerck sal blyven berustende, om daer nae ende den voorz. Inventaris
 „ jaerlykx by den Voichden ende administrateurs Reekeninge en bewys
 „ gedaen te werden. Ende dit selve fullen de Voichden gehouden wesen
 „ te doene binnen veerthien dagen, nae dat sy luyden Voichden
 „ geordineert fullen wesen op die verbeurte van drie Carolus guld.
 „ te appliceren in drie deelen als voor. Ende fullen die Voichden
 „ noch staen tot arbitrale Correctie van de Weesms. ten ware dat die
 „ besittere van den Weeshuysse onwillich ware om deylinge en Edicte
 „ te doene van den Goede van den Sterfhuysse, oft dat die Voichden
 „ andere goede en rechtveerdige excusatie hadden, van welcken sy
 „ binnen de voorz. veerthien dagen den Weesms. fullen adverteren,
 „ op die pene als voor, om daer inne versien te worden, als nae recht
 „ behooren sal. Ende int overbrengen van den voorz. Inventaris
 „ ende int maken van den State der Weeskinderen, ende Register
 „ als voorz. is, fullen die voorz. Voichden en Toesinders ende oock
 „ de besitteren van den sterfhuysse by eede verclaeren

„ ren ende te Heyligen fweeren, al overgebracht te hebben d' minste metten
 „ meesten sonder yet te verfwygene, ende indien fy noch yet bevonden, dat
 „ fy noch fullen overbrengen al ter goeder trouwen. Ende indien men namaels
 „ bevonde, dat de Voichden, Toefienders off besitters vanden sterffhuysse frau-
 „ duleufelyck yet verfwegen ende ten Inventaris nyet gebracht en hadden, soo
 „ fal men fulcke verfwyginge corrigeren als meynedigh, Ende hy fal daeren-
 „ boven uyt synen eygen goeden verbeuren de rechte estimatie van de verfweg-
 „ gen goeden te appliceren in drien als voorfz. is:

13.

„ Item fullen die voorfz. Voichden ende Administrateurs metten voorfz.
 „ Toefienders alle jaren schuldigh fyn voor den voorfz. Weesmsrs. te compa-
 „ reren, ende aldaer verclaren den ouderdom, state ende qualiteyt van de Wees-
 „ kynderen oft andere gebreekelyke Perfoonen als voorfz. is, totter voichdyen
 „ oft curatelen van den welcken fy gestelt fyn, om by advys van de voorfz.
 „ Weesmsrs. voorts dié te regeren tot heuren meesten eere, welvaeren endé
 „ profyt. Ende fullen alsdan die voorfz. Voichden ende Administrateurs, in
 „ presentie van de voorfz. Toefienders, suffisante ende volcomene Rekeningé,
 „ bewys ende Reliqua doen van heuren Regimente endé bewynde van de
 „ voorleden jaare op die pene van ses Carolus guld. te appliceren in drie dee-
 „ len als voore, welcke pene betaelt fynde ofte nyet, fullen nochtans reeke-
 „ ningé doen, als fy des telken jaare versocht worden. Ende insgelyks alle
 „ acht dagen verbeuren ses Carolus guld. soo lange als fy des in gebreke fyn
 „ fullen, die geappliceert fullen wesen als vooren, ende daer toe noch staen
 „ tot arbitrale correctie, ten ware dat fy hen met redelyke saken costen excu-
 „ sieren. Ende van dese Reekeningen, die alsoo gedaen fullen wesen, sal een
 „ dobbel blyven by den Weesmeesters ende heuren Clerck, ende daer toe Re-
 „ gister gehouden worden van de sloten van dien:

14.

„ Item fullen alle de Voichden ende Administrateurs van de Weeskinderen
 „ oft andere Personen onder Voichdye staende gehouden fyn alle het gelt on-
 „ der henlieden fynde, den Weesen toebehoorende daer fy Voichden aff fyn;
 „ comende tot merckelyken somme, te moeten bekeeren in den meesten oir-
 „ baere van de Weesen, in renten off anders, binnen veertien dagen ten lang-
 „ sten naer dat syt ontfangen hebben, sonder 't selve langer te mogen
 „ behouden; Ende off die voorfz. Voichden binnen de voorfz. veertien da-
 „ gen dat nyet en vonden te employeren ten oirbare van den Weesen, soo fullen
 „ sy gehouden worden sonder henlieden eenigfints te foeckene, dat te kennen te
 „ geven, den voorfz. dagh overstreken fynde, den voorfz. Weesmsrs. ende
 „ oock den Toefienders, om daer in by hen luyden gedaen te worden ten mees-
 „ ten oirbare ende profyt van de Weesen. Ende soo verre fy dat niet en de-
 „ den, ende daerin merckelyk negligent waeren, soo fullen sy gehouden wor-
 „ den den pupillen het intrest te betaelen van elcken seshien penningen een in
 „ jaerlykse Rente, nae rate van den tyde, dat sy de penningen onder gehadt sul-
 „ len hebben, ende daer aff doen, indien des noot sy, suffisante hypotheke,
 „ waer toe die Voichden by den Weesmsrs. bedwongen fullen worden by be-
 „ hoorlyke Provisie ende bedwange van Justitie.

15.

„ Item fullen de voorfz. Weesmsrs. den voorfz. Voichden, Toefienders
 „ ende andere Perfoonen oft Parthyen ende oock getuygen, dient behooren
 „ sal, voor hen ontbieden ende doen dagen by heuren voorfz. gesworen Bo-
 „ de, die daeraff gehouden word goede relatie te doene. Ende en fullen de-
 „ selve Weesmsrs. telken als 't nae recht behoort ende hun luyden goeddunckt,
 „ Eedt mogen nemen van den selven Voichden, parthyen ende getuygen, ende
 „ voorts in alle 't gene des der Voichden aangaet, ende der kennisse ende

Mm

„ Judi-

„ Judicature van de questien, faecken ende geschillen die ter causen der selver
 „ Voichdyen fouden mogen ryfen ende spruyten, doen alle 't gene des noote-
 „ lyk sal wesen ende hen profytelyk dunken sal gedaen te werden; Ende vie-
 „ len dier faeken ende questien veele, soo fullen sy die doen stellen by Rolle,
 „ om d'een voor d'ander nae opteroepen ende te hooren. Ende fullen de
 „ Weesms. den Momboirs ende andere personen mogen bedwingen tot on-
 „ derhoudinge van dese Ordonnantie by apprehensie ende gyselinge van heu-
 „ ren Personen ende andere behoorlycke wegen van Justitie, niettegenstaan-
 „ de Appellatie ter contrarie gedaen oft te doen, ende sonder præjuditie van
 „ dier. Ende dit op pene fulke ende te appliceren als voorsz. is, oft meerder
 „ oft minder penen, soo den Weesms. dat goedduncken sal.

16.

„ Item de Weesms. fullen den principalen Voicht ende Administrateur
 „ van de Personen ende goeden van de Weeskynderen oft andere Personen
 „ voorsz. indien hys begeert, mogen toebrengen eenen redelycken loon ende
 „ salaris van heuren arbeide, ende besondere den genen die vreemt sal syn den
 „ Weesen nyet bestaande, maer de Toesienders en derven geenen loon oft sa-
 „ laris hebben.

17.

„ Item al ist dat die Weeskynderen tot heuren 16. off 18. jaeren geacht
 „ oft gehouden mogen werden, als voljaert, ende dat de Tutele oft Voich-
 „ dye nyet langer en soude dueren, niettemin want nae dyen tyt tot vyfen-
 „ twintich jaeren toe de Jongers syn gemeynlyk tot heuren sorgelykste, want
 „ men dickwils siet, dat sy binnen dien tyt, als sy berooft syn van Vader en-
 „ de Moeder, die hen veel goets achtergelaten hebben, dickwyls arm ende
 „ byfter worden, soo is van node fulcken Jongers ende Persoonen oock te be-
 „ forgen, ende daerom fullen oock die gene die Momboirs syn geweest
 „ van fulcken Weeskynderen gecomen synde tot heuren 16. off 18. jaeren,
 „ voortaan blyven Curateurs van den selven, behoudende de Curatele ende re-
 „ giment van den zelve Jongers goeden totter tyt toe, dat de voorsz. Jongers
 „ 25. jaeren oudt fullen syn. Ten ware, dat al fulcke Jongers hen stelden
 „ tot houwelyken oft geestelyken staete, in welken gevalle sy fullen mogen
 „ het bewynt van heuren haeffelyken goeden hebben, Ende oock van den jaer-
 „ lykfen profyten ende Renten van heuren erfelyken goeden, sonder noch-
 „ tans deselve te mogen vercopen, alierenen, verthieren oft belasten, ten
 „ ware van node, oft tot merckelycken apparenten Proffyte, ende by wete en
 „ consente van heuren Curateurs, dewelcke voor alle fullen moeten komen
 „ by den Weesms. met fulcken kynt oft Persoon staende in curatele ende
 „ aldaer verclaeren den noot oft proffyte en de redenen van sulcker alienatie,
 „ vercoope, verthieringe oft belastinge ende sulcx proberen ende houden by
 „ eede, ende daerop verwerven Decreet ende Acte van Consente van de
 „ Weesms. Overmits d'welcke ende anders nyet de Schoutet en den Sche-
 „ penen van der Stadt en Lande van Breda fulcke alienatie, verthieringe, ver-
 „ coop oft belastinge fullen mogen passeren, Ende de Renten ende Erffgoe-
 „ den van den Kynderen, boven heur 16. off 18. jaeren in voichdyen noch
 „ staende, en fullen de Voichden ende Administrateurs insgelycx nyet mogen
 „ vercoopen, dan in cause van noodt oft notoiren profyte als voorsz. by hen
 „ luyden ende den Toesienders geprobeert ende by heuren eede gehouden,
 „ daer op sy insgelycx Acte van Consente ende Decreet van den Weesms. te vo-
 „ ren fullen geobtaineert hebben. Ende deden oock die voorsz. Voichden en-
 „ de Administrateurs oft oock die pupillen oft andere Personen voorsz. ter
 „ contrarien, soo fullen fulcke Contracten en Conventien doot, nul, machte-
 „ loos, ende van onweerden syn, ende indien de Jongers oft ander Persoonen
 „ voorsz. in Tutele oft Curatele staende eenige penningen daerop ontfangen had-
 „ den die vertiert ende onnutteyk doorgebracht waeren, die sal die Cooper
 „ „ geheel

„ geheel ende al verlooren hebben, maer waeren eenige van dien penningen
 „ in wesen oft bestaidt in notoiren profyte van de Weesen, die souden den
 „ Cooper geresitueert ende wedergekeert worden.

18.

„ Item dat de Jongers in Voichdyen oft oock in Curatelen staende tot heu-
 „ ren 25. jaeren toe nyet en sullen oock mogen doen van hen selfswegen ee-
 „ nige Coopmanschappen oft Contracten, noch schulden macken, noch geldt,
 „ ware, ofte goet op borge nemen, dan van bier, broodt ende nootdiensti-
 „ ge saecken heurs lyffs, ende dat totter somme van drie stuyvers eens, Ende
 „ deden sy ter contrarien dat sulcke coopmanschappen, schulden ende Con-
 „ traecten sullen oock nul ende van onwaerden syn, Ende hadden sy gelt
 „ daerop ontfangen, dat verquist ware, dat soude de parthye verlooren heb-
 „ ben, ende sullen de voorz. Jongers daer aff ontlast syn.

19.

„ Item wanneer eenige Jongers onder heur 25. jaeren wesende te hou-
 „ welyck gecomen syn, oft soe wanneer sy van goeden regiment ende cloeck
 „ van veritande syn, alsoo dat sy hen stellen tot Coopmanschap ende Neringe,
 „ ende mitsdien begeerden ontslagen te syn van der voorz. voichdye, soo sul-
 „ len heure Voichden ende Toesienders dan gehouden syn te ondersoecken de
 „ manieren, conversatie en regiment van de voorz. Jongers. Ende soo ver-
 „ re sy by deugdelyke informatie bevynden, ende by eede den Weesms.
 „ certificeren, dat nae heuren besten verstande sulcke Jonger syn goeden
 „ wel soude regeren sonder toedoen synder Voichden, ende dat 't selve den
 „ Weesms. in heure consciencie oock dunckt, soo sullen sy dan sulcken Jon-
 „ gen mogen ontslaen ende stellen uyter Voichdyen ende hem daerop verlee-
 „ nen Acte ende bescheet. Ende sal van dan voorts aen die coopmanschap ende
 „ hanteringe, die hy voorts doen sal, stadt grypen ende van weerden we-
 „ sen, uytgenomen altyts vertieringe oft belastinge van Erfelycke onruerende
 „ goeden als voorz. is.

20.

„ Item de Curatele sal dueren tot 25. jaren incluys, ende nyettemin indien
 „ eenige Jongers over de 25. jaeren out synde ende nochtans dien niet tegen-
 „ staende nyet oft luttel wyser en worden, maer bleven oft scheenen te wesen
 „ doorslagers ende verstrooyers van heuren goeden, sullen in dien gevallē
 „ niettemin blyven in Voichdyen oft Curatele totter tyt toe dat heure Voich-
 „ den oft Curateurs affirmeren sullen by heuren eedt, dat hen dunckt, dat sy
 „ sonder forge van byster oft erm te worden, heur goedt sullen wys genoegh
 „ syn te regeren in manieren als voorz. is.

21.

„ Item de Momboiren oft Curateuren en sullen geen lossinge van Rentē mo-
 „ gen doen heuren pupillen oft anderen persoonen onder heure Voichdye oft
 „ Curatele staende, oft oock scheidinge van onruerende Goeden die pupillen
 „ met anderen persoonen gemeen toebehoorende ten sy by kennisse ende de-
 „ creet van de Weesms., ende ten meesten nutte ende oirbaer van de Wee-
 „ sen, maer sy sullen wel sonder decreet mogen alieneren mobil goeden die
 „ verderffelyk syn ende niet profytelyk om te houden, als Cleederen, Vruch-
 „ ten en diergelyk, oock ten Weesen meesten profyte.

22.

„ Item en sullen oock de Voichden oft Curateuren geen groote ende mercke-
 „ lyke processen uyten name van de pupillen als Heyschers oft Verweerders mo-
 „ M m 2 „ gen

„ gen aennemē sonder advys en consent van de Weesmsrs., maer ingevalle
 „ dat den Tuteurs oft Curateurs dunckt profytelyck te syne, sulcke processen
 „ te sustineren, soo fullen sy te vooren den Weesmsrs. exhiberen die titelen en-
 „ de munimenten van den saken, uyt den welcken sy haer recht souden fon-
 „ deren, tot dien eynde dat het Goedt van den pupillen met frivolen pro-
 „ cessen niet wierde verquist.

23.

„ Ende en fullen diē voorsz. Voichden oft Curateuren insgelyks geen groo-
 „ te ende merckelycke Edificien mogen maken voor pupillen oft andere per-
 „ sonen voorsz., dan by consent ende decreet van de voorsz. Weesmsrs. naā
 „ kennisse by hen luyden gehadt van der nootzakelykheyd oft profyte van
 „ dien, maer fullen wel gemeene ende nootelycke reparatien sonder decreet
 „ mogen en oock behooren te doene; niettemin sy mogen daer aff den
 „ Weesmsrs. vermanen, als sy heure jaarlycxse Reekeninge doē, om heur
 „ advys daer op te hebben.

24.

„ Item Jongers onder haer jaeren wēsende als voorsz. is, fullen onghou-
 „ den syn eenige penningen te moeten betalen die sy op Dobbelschoolen oft
 „ elders met Caertspeelen, Closbaenen oft diergelyke speelen ontleent, ge-
 „ borcht oft verloren hebben en schuldich syn gebleven. Ende hadden sy
 „ gehadt daer aff eenich merkelyck verlies, 't selve fullen sy met rechte mo-
 „ gen eyschen ende recouvreren, maer dat die voorsz. Jongers verloren en-
 „ de betaelt fullen hebben met caitsen oft bal slaen tot vyff schellingen grooten
 „ Brabants toe, daeraff en sal men geen restitutie hen doen, fullen nochtans
 „ onghouden syn te betaelen 't gene des sy op sulcke spelen schuldich geble-
 „ ven fullen syn. Ende wie Jongers betrocke tot speelen en haelde in stooven
 „ oft bordeelen, die sal men corrigeren nae gelegentheyt der saken; boven 't
 „ gene dat die Jongers ontlast fullen blyven te betalen 't gene des sy aldaer
 „ verteiren ende schuldich blyven fullen.

25.

„ Ende insgelycx, soo wie eenige Jongers tot ongelycken houwelyck
 „ betrocke, daer toe rieden, ende by en over waren, om syn goets wille,
 „ het sy meyskens oft knechtken, daer hen merckelyke schade, achterdeel
 „ oft cleenicheyt in gelegen ware, ende het gebeurde, dat de Vrinden oft
 „ Momboiren daer aff 't onvreden waeren ende clachten quamen, soo fullen
 „ die gene, die de Jongers alsoo verleyt, betrocken; geraden oft daer by
 „ geweest hebben, arbitralyk gecorrigeert worden nae gelegentheyt der saken.

26.

„ Item de Boode van de Weescamer sal gehouden syn, als voorsz. is, alle
 „ weten, dagingen, bootschappen, bevelen, executien ende andere exploic-
 „ ten, die sy hem bevelen, wel ende getrouwelyck te doen, ende rechtveer-
 „ dige relatie daer aff te doen, ende sal cautie stellen in 't aancomen van syn-
 „ der officien, soo dat behoort. Ende fullen de Officierē ende Schoutethen
 „ van der Stadt en den Lande van Breda, indien des noot sy, hem in syn
 „ executien helpen, ende assisteren, ende hy sal hebben voor synen salaris, te
 „ weten van elcke weete, bevele oft daginge te doen binnen der Stadt en Vry-
 „ heyd eenen halven stuyver, ende buyten op de Dorpen ende van andere
 „ exploicten, als die Roeydragere van Breda, ende in 't maken ende over-
 „ brengen van elcken Inventaris, sal hy hebben eenen Stuyver, ende van elc-
 „ ken Reekeninge die gedaen sal worden, eenen halven Stuyver.

27.

„ Ende de Weesmsrs. ende heuren Clerck fullen hebben in 't maken ende
 „ over-

„ overbrengen van elcken Inventaris van de goeden van den Weesen ende
 „ andere Personen in Voichdye staende, voor salaris, te weten van elcken
 „ pont Brabants, dat suyver overblyven sal van den havelycken goeden ende
 „ inschulden, de lasten ende uyt schulden afgeslagen, twee Stuyvers eens, daer
 „ aff de Clerck sal hebben d'een derdendeel, ende die drie Weesmsrs. die ander
 „ twee deelen. Ende van elcke jaerlycxse Reekeninge sullen sy hebben van
 „ suyveren incomen half soo veele ende dat deelen als voorsz. is, maer waren
 „ daer soo veel lasten ende uyt schulden oft bycant soo vele als profytelyke
 „ goeden, soo sullen die Weesmsrs. ende heuren Clerck anderen redelycken
 „ salaris nae heuren arbeyde mogen nemen. Ende daerenboven sal heur
 „ voorsz. Clerck van de andere geschriften, acten, sententien &c: geloont
 „ werden gelyck der Schepenen Clerck oft Secretaris van Breda.

28.

„ Alle welcke Statuyten ende Ordonnantien, Ick Henrick Grave voorsz.
 „ ende myne Nacomelingen Heeren ende Vrouwen van Breda, ende in myn
 „ absentie den Droffaert en de Luyden van mynen Rade tot Breda, by advyse
 „ van Borgemeesters ende Schepenen, sullen altyt als 't ons oorbaerlyck, re-
 „ delyk ende goetduncken sal, mogen interpreteren, veranderen, meerde-
 „ ren ende minderen, soo ons den tyt en de redenen dat leeren sullen, daer aff
 „ ick de macht my ende myne voorsz. nacomelingen ende andere voorsz.
 „ reserve.

29.

„ *Den Eedt van de Weesmeesters.*

„ Ick N. sweere, dat ick d'officie van Weesmeester ende Oppervoocht van
 „ de Weeskinderen ende andere persoonnen van de Stadt en Lande van Breda,
 „ die naer der Ordonnantie van myne Gen: Grave van Nassauw als Heere van
 „ Breda, onder Voochdye oft Curatele gestelt sullen worden, daer toe ick nu
 „ gecommitteert sy, rechveerdelyk bedienen ende getrouwelyck exerceren
 „ sal, ende dat ick de Persoonnen ende haer goeden onder Voichdye ende
 „ Momboiryen staende in rechte ende goeder justitien nae mynder kennissen
 „ sal bewaren ende helpen bewaren, heuren oirbaer, bate ende proffyte
 „ voorts stellen, ende haere schade ende achterdeel ende onproffyte verhue-
 „ den. Ende oock rechtveerdige appointementen geven ende pronuncieren
 „ al na myn vermogen ende myn beste wetentheyte ende vyff sinnen; Ende
 „ dat ick den staet van de voorsz. Personen ende heuren goeden heymelyk
 „ sal behouden sonder dien yemanden te openbaren, het en ware den genen,
 „ die dien van Rechtswegen behooren te weten, oft by rade ende advyse
 „ van de Luyden myns voorsz. Genadigen Heeren Raede oft van Borgemren.
 „ ende Schepenen van Breda ende by bedwange van Justicie ende anders
 „ niet, Ende oft ick eenige faken verneme, die den voorsz. Persoonnen onder
 „ voichdye staende oft heure goeden tegendroege, ende die ick by myn sel-
 „ ven soude connen remedieren, dat ick die selve kundighen ende laten we-
 „ ten sal den Droffaert ende Luyden van den Rade van mynen voorsz. Gen:
 „ Heere, oft den Schouteth, Borgemren. en Schepenen van Breda, om by
 „ hen luyden geremedieert te worden alst behooren sal, Ende dat ick voorts
 „ doen sal alle tgene des een goet Weesmeester ende Oppervoicht voorsz.
 „ schuldich is te doen.

30.

„ *Volcht den Eedt van den Clerck van de Weesmsrs.*

„ Ick N. sweere, dat ick d'Officie van Clerck te synen van den Weeskinde-
 „ ren ende andere Personen van de Stadt en Lande van Breda, die naer der
 „ Ordonnantie van mynen Gen: Heere Grave van Nassauw als Heere van Bre-

„ da in Voichdye oft Curatele gestelt fullen worden, daer toe ick geordineert
 „ ben, rechtveerdelyk bedienen ende exerceren sal, dat ick haren oirbare,
 „ profyte ende bate voorts stellen ende heure schade verhueden sal nae myn
 „ beste vermogen, Dat ick alle Inventarissen ende Staten van heuren goeden die
 „ my gebeuren fullen te maecten oft te ontfangen, ende oock alle Registeren,
 „ AËten, Appointementen Sententiën Reekeningen ende andere geschriften
 „ rechtveerdelyck ende deuchdelyck schryven sal, op redelyken loon ende sala-
 „ ris, Ende dat ick den staet van de Weesen ende andere Perfoonen voorsz.
 „ sal heelen ende nyemanden den selven noch oock myn Registeren, Boecken,
 „ Reekeningen, Inventarissen oft Staten van heuren goeden, soo verre men
 „ heuren staet daer uyt soude mogen weten, en sal laten lesen, sien oft visite-
 „ ren, noch geen copye daer uyt geven, anders dan den genen, die den sel-
 „ ven Staet, Inventaris, Scriftueren ofte Reekeningen behooren fullen te we-
 „ ten van rechtswegen, ende dat by bevele ende ordonnancie van de
 „ Weesmsr. oft by bedwange van Rechte ende anders nyet. Ende oft ick
 „ eenige saken waernemen conde, die den voorsz. Weesen en Perfoonen on-
 „ der Voichdye staende oft heuren goeden tegensdroege, dat ick dat goets
 „ tyts sal cundighen ende laten weten, den Weesmsr. voorsz., ende insgelycx
 „ onderfoeken sal, oft eenige Weesen oft andere Perfoonen voorsz., die in
 „ Voichdye ende Curatele oft Tutele staen souden, ende heuren goeden niet
 „ overbracht en worden, om 't selve den Weesmsr. te kennen te geven,
 „ Ende voorts doen sal alle tgene des een goet ende getrouwe Clerck voorsz.
 „ schuldich is ende behoort te doen.

31.

„ *Den Eedt van den Bode van de Weescamer.*

„ Ick N. sweekere, dat ick d'Officie, daer toe ick gestelt ben, Stadtsbode
 „ te syn van de Weesmeesteren tot Breda, wel ende getrouwelyck exerceren
 „ ende bedienen sal, dat ick de deure van de Weescamer wel bewaren sal, ge-
 „ trouwe bootschappen, weten ende beveelen dragen ende rechtveerdige ant-
 „ woorde daer aff dragen sal, ende die niemanden seggen sal, dan de gene
 „ die dien behooren fullen te weten, dat ick insgelycx alle dagingen, exe-
 „ cutien ende exploitien van sulcken penen ende anders die my bevolen fullen
 „ worden, getrouwelyck doen sal, rechtveerdige relatie daer aff brengen,
 „ ende de penen oft weten die ick innen sal, sal leveren den genen die se
 „ behooren te hebben, naer der Ordonnantie van myn Gen. Heere. Ende
 „ van alle een deuchdelyck Registre ende Boeck houden sal, Ende voorts den
 „ Staet van de Weesen, soo veel als my kennelyck wesen sal, helen ende nie-
 „ manden seggen en sal in eeniger manieren, dan by Ordonnantie van de
 „ Weesmsr., dat ick oock der Wesen baete vorderen ende heur achterdeel
 „ verhueden, ende daer ick can vernemen, dat die oft heuren staet niet over-
 „ gebracht en worden, dat ick 't selve de Weesmsr. te kennen geven sal,
 „ ende dat ick voorts doen sal alle tgene dat een goet ende getrouw Bode
 „ voorsz. schuldich is te doen.

32.

„ *Den Eedt van de Voochden ende Toesienders oft Curateurs oft Tuteurs*
 „ *van de Weeskinderen ende andere Perfoonen voorsz.*

„ Ick N. sweekere, dat ick d'Officie, daer toe ick geordineert ben, te we-
 „ ten Voicht te syn van A. B. Weeskinderen die in mynder Momboiryen
 „ gestelt syn, wel ende getrouwelyck bedienen sal, dat ick de selve ende
 „ heuren goeden naer mynder macht ende beste wetenschappe tot heuren
 „ meesten profyte regeren ende administreren sal ende in allen saken heuren wel-
 „ varen ende profyt sal vorderen ende heure schaden verhueden, ende de selve
 „ Weeskinderen, soo lange sy in mynder Voichdye oft Curatele staen fullen, tot
 „ allen deuchden ende eeren raeden, die stellen ter scholen, oft op ambach-
 „ ten

„ ten oft neringen , oft anders bewegen nae heuren qualiteyt , faculteyt ende
 „ verftande , ende daer fy beft toe fchynen te voegen , nae mynen befte ver-
 „ ftande. Ende funderlinge toeficht ende bewaerniffe daar voor hebben fal ;
 „ fpecialyk vore die Dochters , om tot haren meeften-eeren ende profyte te co-
 „ men. Dat ick rechtveerdigen Inventaris van allen heuren Goeden maken ,
 „ ende van den felven rechtveerdige goeden Rekeningh. ende reliqua ter be-
 „ hoorlyken tyde ende als ick des verfocht worde , doen fal , Ende dat ick
 „ geenderhande van heure onruerende goeden oft Renten en fal vercoopen ,
 „ verthieren oft belaften , sonder merckelyke nootfakke oft profyt ende dat by
 „ confente van de Weesmrs. Ende dat ick den Staet van den Goeden der voorfz.
 „ Weeskinderen fecreet houden ende dien nyemanden en fal openbaren in
 „ geender manieren , ten fy dattet my by den Weesmrs. geordineert ende ge-
 „ confenteert fal worden te doen. Ende dat ick voorts al doen fal des een goet
 „ ende getrouw Voicht oft Curateur &c: fchuldich is ende behoort te doen:

33.

„ Ontbiede daerom ende bevele mynen Droffaert ende Schoutetten van der
 „ Stadt ende Lande van Breda , den Luyden van mynen voorfz. Raede , ende Bor-
 „ gemeefteren ende Schepenen van der Stadt en den Schepenen van de Dorpen
 „ des Landts van Breda , den voorfz. Weesmeefteren ende allen anderen my-
 „ nen Officieren ; Dienaren ende onderfaten , hoedanigh die fyn , ygelyk
 „ int fyne , dat de voorfz. Statuyten en Ordonnantien in maten foo die voore
 „ verhaelt fyn , eerft ende te vooren gepubliceert ende uytgesproken fynde ,
 „ tot allen plaetsen daer 't behooren fal , fy de felve wel ende fcherpelyck on-
 „ derhouden , obferveren ende achtervolgen , procederende tegens d'over-
 „ treders by executien van de penen daerinne begrepen ende andere Correctien
 „ als fy redelyk vynden sullen , sonder daer tegens te doene oft te laten gefchie-
 „ den in eeniger manieren ter contrarien. En des Toirconden hebbe ick de-
 „ fen gehantteekent met mynen name. Gedaen tot Breda den xiiij^{en}. dach in
 „ Decembri , int jaar ons Heeren xv^o. ende Vyffendertich Ludicx.

(Aldus onderteykent :)

H. DE NASSAU.

(Ende daer onder staet gefchreven :)

„ Dese Ordonnantie boven gefchreven is tot Breda ter puyen aff , *Populo in*
 „ *magna multitudine congregato* , gepubliceert op den Sondag decima Januarii
 „ anno xv^o. fesse en Dertich Ludicx styll , ten gewoonlycker uyren als men
 „ publicatien ende geboden doet. Uytgelesen by my

(En was geteekent :)

JOH. DE CORPUT.

*Naam Lyste der WEESMEESTERS , zedert hunne Aanftelling
 in den Jaare 1535.*

<p>1535.</p> <p>Mr. Jan van der Strepen. Mr. Jan van Hoilten. Mr. Roelant de Roever.</p> <p>1536.</p> <p>Mr. Jan van Hoilten. Lambertus van den Corput.</p>	<p>Jacob van der Byestraten.</p> <p>1537, 1538. <i>Gecontinueert.</i></p> <p>1539.</p> <p>Mr. Jan van Hoilten. Mr. Gooswyn Buyfen. Corhelis van den Corput.</p>
--	--

1540-1542. <i>Gecontinueert.</i>	1557, 1558. <i>Gecontinueert.</i>
1543. Mr. Jan van Hoilten. Cornelis van den Corput. Dyrck Aertfz.	1559. Mr. Adriaen van Doren. Cornelis Wachmans. Jan van den Berghe.
1544, 1545. <i>Gecontinueert.</i>	1560. Jan van den Berghe. Cornelis Wachmans. Mr. Claes van den Brant.
1546. Mr. Jan van Hoilten. Cornelis van den Corput. Henrick Montens, de Jonghe.	1561. Cornelis Wachmans. Mr. Claes van den Brant. Cornelis Huygen.
1547, 1548. <i>Gecontinueert.</i>	1562. Cornelis Wachmans. Mr. Claes van den Brant. Cornelis Montens.
1549. Mr. Jan van Hoilten. Cornelis van den Corput. Jan van Overacker.	1563, 1564. <i>Gecontinueert.</i>
1550, 1551. <i>Gecontinueert.</i>	1565. Mr. Claes van den Brant. Peter van der Hagen. Godert van Luchtenberch.
1552. Cornelis van den Corput. Pauwels van Haeftricht. Gheryt van den Broeck.	1566. <i>Gecontinueert.</i>
1553. Cornelis van den Corput. Cornelis Wachmans. Gherit van den Broeck.	1567. Godert van Luchtenberch. Lanceloot van Wyfvliet. Jooft Cornelis Godertfz.
1554. <i>Gecontinueert.</i>	1568, 1569. <i>Gecontinueert.</i>
1555. Dyrck Aertfz. Mr. Adriaen van Doren. Cornelis Wachmans.	1570. Lanceloot van Wyfvliet. Jooft Cornelis Godertfz. Jan Peterfz van Baerl.
1556. Mr. Adriaen van Doren. Jan van Overacker. Cornelis Montens.	1571. <i>Gecontinueert.</i>
	1572. Ghorys Buysen. Godert van Luchtenberch. Jooft Cornelisfoon.

1573.

Gecontinueert.

1574.

Jooft Cornelis Godertfz.
Godert van Luchtenberch.
Henrick van den Broeck.

1575.

Jan van den Wouwere.
Cornelis Wachmans.
Godert van Luchtenberch.

1576.

Geerit van den Broeck.
Cornelis Wachmans.
Godert van Luchtenberch.

1577.

Ghorys Buyfen.
Godert van Luchtenberch.
Cornelis Wachmans.

1578.

Ghorys Buyfen.
Jooft Cornelisfoon.
Christiaan Baek.

1579.

Ghorys Buyfen.
Gheryt van den Broeck.
Christiaan Baeck.

1580.

Cornelis Wachmans.
Jooft Cornelifz.
Mr. Godert Roelants.

1581.

Jooft Cornelifz.
Mr. Godert Roelants.
Heymerick Adr. Heymericx.

1582.

Jan van Baerl.
Mr. Jan Montens.
Heymerick Adr. Heymericx.

1583.

Gecontinueert.

1584.

Jan van Baerl.
Mr. Jan Montens.
Heymerick Adr. Heymericx.

1585.

Heymerick Adr. Heymericx.
Jan van Ostaeyen.
Mr. Sebrecht Grauwen.

1586.

Heymerick Adr. Heymericx.
Jan van Ostaeyen.
Boudewyn van der Mylen.

1587.

Jan Petersz van Baerle.
Boudewyn van der Myl.
Jan van Ostayen.

1588.

Gecontinueert.

1589.

Mr. Sebrecht's Graeuwen.
Jan van Baerle.
Jan van Ostayen.

1590.

Goris Buyfen.
Jooft Cornelifz.
Mr. Sebrecht's Grauwen.

1591.

Gecontinueert.

1592.

Jan van Baerle.
Jan Cheeus.
Mr. Hugo van Luchtenberch.

1593.

Gecontinueert.

1594.

Heymerick Adr. Heymericx.
Jan van Sorgen.
Philips Wachmans.

1595.

Gecontinueert.

1596.

Jan Cheeus.
Heymerick Adr. Heymericx.
Philips Wachmans.

N n

1597.

1597. <i>Gecontinueert.</i>	1611. Dingman van der Locht. Govaert Peter Boudewyns. Mr. Johan Gofuinus.
1598. Heymerick Adr: Heymerix. Jan Cheeus. Jan de Loecker.	1612. Dingeman van der Locht. Mr. Jan Gofuinus. Mr. Jan de Loeckere.
1599. Jan Cheeuws. Jan Marcelis van Sorgen. Mr. Henrick van der Hagen.	1613. Dingman van der Locht. Job Wynants van Ruth. Mr. Johan Gofuinus.
1600. Jan Cornelis Cheeuws. Mr. Philips Wachmans. Joris Wynants van Bernagien.	1614. <i>Gecontinueert.</i>
1601. Jan Cornelis Cheeuws. Jan Marcelis van Sorgen. Dingman van der Locht.	1615. Dingman van der Locht. Mr. Jan Gofuinus. Jan Brantschatz.
1602. Jan Marcelis van Sorgen. Dingman van der Locht. Mr. Philips Wachmans.	1616. <i>Gecontinueert.</i>
1603. <i>Gecontinueert.</i>	1617. Dingman van der Locht. Mr. Jan Gofuinus. Govaert Peter Boudewyns.
1604. Jan Marcelis van Sorgen. Jan Geens. Mr. Philips Wachmans.	1618. <i>Gecontinueert.</i>
1605. Jan Marcelis van Sorgen. Mr. Philips Wachmans. Dingman van der Locht.	1619. Dingeman van der Locht. Job Wynants van Ruth. Pieter van Lanschot.
1606. <i>Gecontinueert.</i>	1620-1624. <i>Gecontinueert.</i>
1607. Jan Cheeuws. Dingman van der Locht. Godert Peter Boudewyns.	1625. Mr. Gysbrecht Eelkens. Mr. Christiaen van der Locht. Adriaen van Gelcum.
1608, 1609. <i>Gecontinueert.</i>	1626. Mr. Gysbrecht Eelkens. Mr. Christiaen van der Locht. Henrick Anthonis Wiffems.
1610. Dingman van der Locht. Govaert Peter Boudewyns. Roelof Bacx.	

1627.

Mr. Gysbrecht Eelkens.
Gerard van Arendonck.
Adriaen van Gelcom.

1628.

Gecontinueert.

1629.

Dingman van der Locht.
Dr. Godefroy van den Broeck.
Adriaen van Gelcom.

1630.

Dingman van der Locht.
Johan van Putte.
Jonk^r. Aelbert van Dunghen.

1631.

Dr. Godefroy van den Broeck.
Mr. Peter van Hegelsom.
Jonk^r. Aelbert van Dungen.

1632.

Johan van Putte.
Mr. Martinus de Werimont.
Cornelis Hulshouts.

1633.

Johan van Putte.
Cornelis Hulshouts.
Mr. Gysbrecht Eelkens.

1634.

Mr. Martinus de Werimont.
Mr. Gysbrecht Eelkens.
Godefroy van den Broeck.

1635.

Mr. Martinus de Weirmont.
Adriaen Dyrven.
Godefroy van den Broeck.

1636.

Dr. Godefroy van den Broeck.
Cornelis Hulshouts.
Huybrecht Sprongh.

1637.

Dr. Godefroy van den Broeck.
Cornelis Hulshouts.
Mr. Martinus de Weermont.

1638.

Mr. Willem Stryp.
Willem Pollet.
Dr. Michiel Ryers.

1639.

Gecontinueert.

1640.

Mr. Daniel Buycx.
Dr. Michiel Ryers.
Adriaen Janfz van Tongerlo.

1641.

Gecontinueert.

1642.

Adriaen Janfz van Tongerlo.
Henrick Joosten.
Daem Janfz.

1643.

Gecontinueert.

1644.

Hendrick Joosten.
Adriaen Janfz van Tongerlo.
Jan van Alphen.

1645.

Hendrick Joosten.
Jan van Alphen.
Gerard van Campen.

1646.

Gecontinueert.

1647.

Geraert van Campen.
Hendrick Joosten.
Hendrick van Berlicum.

1648.

Hendrick van Berlicum.
Mr. Michiel Ryers.
Anthonis Knollaerts.

1649.

Hendrick van Berlicum.
Anthonis Knollaerts.
Gosuinus van Bernagien.

1650.	1662.
Damis Janssen. Jacob Hanecop. Andries Buyfen.	Anthony van der Noot. Jan van Alphen. Cornelis van Gent.
1651.	1663.
<i>Gecontinueert.</i>	Anthony van der Noot. Jan van Alphen. Pieter Nuyts.
1652.	1664.
Andries Buyfen. Jan Ryers. Jan van Alphen.	Anthony van der Noot. Pieter Nuyts. Lambt. Winckelmans.
1653.	1665.
<i>Gecontinueert.</i>	Damis Janssen. Pieter Nuyts. Cornelis Bouaerts.
1654.	1666.
Peter van Bernagien. Damis Janssen. Johan Ryers.	Damis Janssen. Johan van Bergen. Cornelis Bouaerts.
1655.	1667.
Peter van Bernagien. Johan Ryers. Christiaan Beens.	Anthony van Buerstede. Cornelis Bouaerts. Cornelis Vingerhoets.
1656.	1668, 1669.
Peter van Bernagien. Johan Ryers. Jacob Stas.	<i>Gecontinueert.</i>
1657.	1670.
Anthony van der Noot. Johan Ryers. Johan Meyers.	Anthony van Buerstede. Hendrick van Berlicum. Cornelis Vingerhoets.
1658.	1671.
Anthony van der Noot. Johan Ryers. Abraham van der Eycken.	Cornelis Vingerhoets. Bastiaen Bernagien. Cornelis van Erfrenten.
1659.	1672.
Anthony van der Noot. Johan Ryers. Damis Janssen.	Cornelis van Erfrenten. Bastiaen van Bernagien. Pieter Rauws.
1660.	1673, 1674.
<i>Gecontinueert.</i>	<i>Gecontinueert.</i>
1661.	1675.
Anthony van der Noot. Johan van Alphen. Eduard van Nieuwenhoven.	Sebastiaan Bernagie. Pieter Rauws. Lenaert van Erfrenten.

1676.

Willem van Bergen.
Sebastiaen Bernagie.
Pieter Rauws.

1677.

Willem van Gent.
Hendrick Buyfen.
Christoffel Hanecops.

1678.

Gecontinueert.

1679.

Johan van Alphen.
Hendrick Buyfen.
Christoffel Hanecops.

1680.

Pieter Beens.
Leonard van Erfrenten.
Johan Vertholen.

1681, 1682.

Gecontinueert.

1683.

Pieter Beens.
Johan Vertholen.
Johan Schouwen.

1684.

Pieter Rauws.
Johan Schouwen.
Hendrick Buyfen.

1685.

Adriaen van Overvelt.
Hendrick Buyfen.
Willem van Erp.

1686.

Gecontinueert.

1687.

Dr. Christoffel van Campen.
Jacob Wachmans.
Cornelis van Bergen.

1688.

Dr. Christoffel van Campen.
Góvert van Alphen.
Jacob Wachmans.

1689.

Dr. Christoffel van Campen.
Hendrick Kamerlingh.
Leonard van Erfrenten.

1696.

Dr. Christoffel van Campen.
Hendrick Kamerlingh.
Hendrick Buyfen.

1691-1693.

Gecontinueert.

1694.

Hendrick Kamerlingh.
Hendrick Buyfen.
Johan Meermans.

1695.

Adriaen Vereyck.
Hendrick Buyfen.
Johan Meermans.

1696.

Hendrick Kamerlingh.
Adriaen Vereyck.
Hendrick Buyfen.

1697-1699.

Gecontinueert.

1700.

Adriaen Vereyck.
Hendrick Buyfen.
Cornelis van Gent.

1701.

Dr. Lambt. Bern: Noortbergh.
Adriaen Vereyck.
Cornelis van Gent.

1702.

Johan van der Hult.
Cornelis van Gent.
Johan Vereyt.

1703.

Cornelis van Gent.
Johan Vereyt.
Steven Vereyck.

N n 3

1704.

1704. Cornelis van Gent. Steven Vereyck. Mr. Johan van Bergen.	1723, 1724. <i>Gecontinueert.</i> 1725.
1705. Mr. Johan van Bergen. Cornelis van Gent. Steven Vereyck.	Cornelis van Gent. Johan Roelants. Johan Delfziel. 1726-1734. <i>Gecontinueert.</i> 1735.
1706. Cornelis van Gent. Steven Vereyck. Cornelis Couwenbergh.	Cornelis van Gent. Adriaen Waelwyck. Cornelis Gysbrecht Knollaert.
1707-1717. <i>Gecontinueert.</i>	1736. Cornelis van Gent, <i>obit.</i> Adriaen Waelwyck. Cornelis Gysbr ^t . Knollaert. Hendrick Vertolen, <i>naa de doot van</i> Corn: van Gent.
1718. Cornelis van Gent. Cornelis Couwenbergh. Mr. Sebastiaen Bernaige.	1737. Adriaen Waelwyck. Hendrick Vertolen. Martinus van der Hult.
1719. <i>Gecontinueert.</i>	1738. Johan Roelants. Johan Delfziel. Gerard Johan Noortbergh.
1720. Cornelis van Gent. Cornelis Couwenbergh. Johan Roelants.	1739-1742. <i>Gecontinueert.</i>
1721. <i>Gecontinueert.</i>	
1722. Cornelis van Gent. Johan Roelants. Cornelis Baillet.	

IX. HOOFSTUK.

Van den Krygsraadt der Stadt Breda.

WAnneer de Krygsraadt te Breda eerst is opgericht, kan men, by gebreck van behoorlycke aentekening, niet wel bepalen. De oudste Ordonnantie, die in de Stads Registers gevonden wordt, is van 't jaar 1568., hoewel uyt de Voorreden niet duyfter af te nemen is, dat er in vorige jaaren reeds eenige Reglementen op 't waecken der Borgeren gemaakt waren, welke te dien tyd noch agtervolgt wierden.

Voor-

Voorheen was de Borgerye verdeelt in vyf Vaandelen, aan welke de Wacht der Stadt toebetrouwt was; Boven dien was er nog een Vaandel Jonge Gezellen, 't gene op zich zelf bestont, en aan den Krygsraad niet onderworpen was. Men vindt van dit Vaandel reeds gewag gemaekt omtrent 't jaar 1540., wanneer het met Reynier Prins van Oranjen optrock, om de Gelderschen uyt de Baanderye van Breda en 't Land van den Ryen, alwaar zy met branden en plonderen veel geweld deden, te verjagen. In 't begin der Nederlantsche oorlogen heeft 't zelve zeer aanmerckelycke diensten gedaen, voornamentlyck in 't jaar 1581., te tyde der overrompeling van Breda door den Heer van Haultepenne, wanneer het met de uysterste dapperheid de vyandlycke aanvallen telkens afkeerde, in zoo verre, dat door 't sneuvelen van den Kapiteyn Hendrick Feckens, en 't grootste gedeelte der gemelde Jonge Gezellen, dat Vaandel doenmaels teënmael is vernielt geworden, zedert welken tyd er oock niet meer van gewaagt wordt.

Naderhant zyn er weder agt Vaandelen geweest, waar van echter geen Reglement of Ordonnantie gevonden wordt: alleen blyckt 't uyt de Acte boecken der Stadt, dat naa de verovering van Breda, in 't jaar 1625., de agt Vaandelen der Borgerye door den Magistraet aan de Infante Isabella Clara Eugenia zyn aangeboden geweest. Eyndelyck is in 't vervolg van tyd 't getal dier Vaandelen vastgesteld en bepaelt op ses, waar by 't tot heden toe gebleven is, in gevolge de Ordonnantien deswegens van tyd te tyd gemaekt.

In diervoegen bestaet de Krygsraad der Stadt Breda tans uyt den Droffaert, de Borgemeesteren en ses Kapiteynen der Borgerye, welke Kapiteynen voorheen, naa 't veranderen der Wet, jaarlyks by den Magistraet wierden verkooren of aangehouden, doch nu voor hun leven worden aangestelt, welke Vergadering bygewoont wordt door den Secretaris der Stadt Breda, gelyck alles breeder kan gezien worden uyt de volgende Ordonnantie in den jaare 1724. vastgesteld.

Nieuwe geamplieerde Ordonnantie aangaande het Waaken van de Borgerye der Stadt B R E D A.

„ Droffaert, Borgemeesteren en Schepenen der Stadt Breda ondervindende,
 „ dat in de Ordonnantie by haar Ed: W. Agtbare aangaande het Waaken van
 „ de Borgerye deser Stede, op den 21 January 1712, gearresteert ende geë-
 „ maneert, nog eenige weynige duysterheden syn, dewelke, om alle dispu-
 „ ten voor te komen, wel behoorden geinterpreteert, en de opgemelte Or-
 „ donnantie in dese ofte gene opfichten oock behoorde geamplieert te wor-
 „ den. Soo ist, dat haar Ed: W. Agtbare in aanmerckinge, en uyt confi-
 „ deratie voor de gemeene ruste ende welvaren hunner respectieve Borgeren
 „ en Ingefetenen, de opgemelte Ordonnantie al nu ten deele interpreterende
 „ en ten deele amplierende, geordonneert en gestatueert hebben in maniere
 „ als volgt.

I.

„ In den eersten fullen alle Borgeren en Ingefetenen ter wagte geordonneert,
 „ gehouden en verbonden wesen hen daer inne wel ende getrouwelyck te
 „ quyten, gelyck alle goede Borgeren betaamt, volgens den Eed van onder-
 „ danigheyt ende getrouwigheyt daer toe staande, ende soo als elck Capi-
 „ teyn syne onder deszelfs Compagnie gehoorende sal gelaften ende bevelen
 „ op de naavolgende penen.

2.

„ Alle Mansperfoonen getrouwt of ongetrouwt boven de twintig jaren, en
 „ onder de seventig jaren, bequaem synde ter Ordonnantie van den Crygs-
 „ raad, die by hen selfs op een styl, handwerck, Renten ofte revenues bestaan,
 „ sonder onderscheyd of sy in een anders brood syn of niet, en het sy daer
 „ in

„ in een of meer in een en dezelfde huyshoudinge werden gevonden, fullen
 „ schuldig ende gehouden syn, om den twaalfden nagt de ordinaire Nagt-
 „ waghten op het Stadthuys, ofte wanneer het den tour van de selve wagten
 „ sal requireren, waer te nemen of andersins gehouden syn met den Capiteyn
 „ daer over te composeren, met dien verstande nochtans, dat wanneer Ou-
 „ ders en Kinderen, ofte Sufters en Broeders een en defelve negotie ofte
 „ handwerck in 't selfde huys syn doende, ofte van gemeene revenues op
 „ haer selfs syn bestaende, alsdan maar twee van de selve gehouden fullen syn
 „ op de Waghten te komen, ofte wel daer over te composeren.

3.

„ Gelyck mede als van outs, met den Capiteyn voor de gemelte ordinaire
 „ waghten fullen kunnen ofte moeten composeren alle Mansperfoonen boven
 „ de seventigh jaren, mitsgaders de Weduwen en Quesels, ende andere dogh-
 „ ters, in maniere als in den voren staenden Articul, op haer selfs bestaen-
 „ de, ter arbitragie van de Magistraet, het sy daer een ofte meer in een
 „ huyshoudinge werden gevonden, sonder onderscheyd of sy in een anders
 „ brood syn of niet, onder de limitatie als in den voren staenden Articul, ge-
 „ lyck mede de publike nering doende, gegageerde Militairen, als mede
 „ Militaire Vrouwen ofte Weduwen, mitsgaders die somers in het Leger gaen
 „ foetelen, of hen elders ophouden.

4.

„ Niemand sal vry syn van Ordinaire of Extraordinaire diensten, Toghten,
 „ of Waghten, als alleenlyck de Heeren van de Magistraet, Griffier en Secre-
 „ taris, mitsgaders de voorgenoemde afgegane Heeren en der selver Wedu-
 „ wen, soo lange die Weduwen mogten blijven, als mede de regerende Tien-
 „ raadsmannen en Weesmeesters deser Stede.

5.

„ Item fullen van de Ordinaire en Extraordinaire diensten, Toghten en
 „ Waghten vry syn, en als *Emeriti* geconfidereert worden alle Mansperfoonen
 „ boven de 70. jaren oudt, welke dertigh jaren de Borgerwaghten, Toghten
 „ en diensten personeel hebben waergenomen.

6.

„ Van Extraordinaire Waghten of diensten fullen vry syn alle Persoonen,
 „ sonder onderscheyd, boven de 70. jaren, de Regenten van de Godshuysen,
 „ de Aelmoesseniers, de Diaconen en de Brandmeesters deser Stede.

7.

„ Alle die gene, die vrydom van de Waghten of Extraordinaire diensten
 „ pretenderen te hebben, ofte namaels verkrygen fullen uyt gunste van den
 „ Heer en Baron van Breda, off van haar Ed: Wel Agtbaere de Heeren van
 „ de Magistraet, fullen schuldig syn hun bescheet, 't welk sy daar van heb-
 „ ben ofte bekomen, ten allen tyden, des vermaent synde, te vertoonen aen
 „ den Krygsraed.

8.

„ Elck Borger of Ingeseten (hier voren in den tweeden Articul gemelt, en
 „ met hen Capiteyn niet gecomponeert synde voor de Ordinaire Waghten)
 „ sal schuldigh ende gehouden syn in persoon, ten ware by sieckte, 't welk
 „ sal staen tot kennisse en jugement van den Capiteyn, of in syn absentie by
 „ den Officier de Waght commanderende, en in cas van dispuyt ter arbitragie
 „ van

„ van den Cryghsraed, sijn selfs te laten vinden, met behoorlyck geweer en
 „ wapenen, ter ordinaire plaetse op het Stadthuys, wanneer het sijn tour, als
 „ in den tweeden articul om te waeken op de ordinaire wagt is, en dat des
 „ avonds quart voor tien uren, op pøne, dat de Adelborften sullen verbeu-
 „ ren ses stuyvers, de Schildergasten negen grooten, ende die na het ophou-
 „ den der klokke te tien uren niet sullen bevonden werden, sullen dubbelt
 „ verbeuren, welcke absenten 's anderendaegs door den Sergeant of Com-
 „ mandeur aen den Capiteyn sullen opgegeven worden, omme vervolgens de
 „ selve boeten te doen ophaelen, en daer van by tyd en gelegentheyt de Adel-
 „ borften en Schildergasten haar aendeel te laten geworden.

9.

„ Een ieder sal op de Waghten moeten blyven in de maenden van October,
 „ November, December, January en February tot vyf uren, en in de an-
 „ dere maenden, tot dat de trommel van Reveille gellagen sal sijn by de Mi-
 „ litaire Hooftwagt, op pøne van twaelf stuyvers by de Adelborften, en ne-
 „ gen stuyvers by de Schildergasten te verbeuren, en by de Onderofficieren
 „ daer tegens contravenierende dubbelde pøne, boven de arbitraire Correctie,
 „ ten ware sy op Ronde, ofte ander employ by den Capiteyn, of in sijn ab-
 „ sentie by den Officier van de Waght waren gecommandeert; Maer alser ee-
 „ nige extraordinaire toevallen van Brandt, Allarm, Gevangens, ofte ander-
 „ sints mogten sijn, alsdan sal elck op de Waghten moeten blyven, tot dat
 „ sy door ordre van den Capiteyn ofte commanderenden Officier sullen worden
 „ ontslagen, op pøne als vooren.

10.

„ Ten tyde van voorvallen van Allarm of solemnele parade, wanneer, by
 „ ordonnantie van de Magistraet, de geheele Compagnie in de wapenen moet
 „ werden gebragt, sal een ieder Borger of Ingeseten (uytgenomen die gene
 „ dewelke in den vierden, vyfden en sesden Articul daer van geexcuseert
 „ sijn) met behoorlyck geweer selfs in persoon, precies op het bevel van
 „ de Capiteynen, ofte soo haest de trommel geroert, of de allarm Klock ge-
 „ luydt, ofte andere teecken en gedaen sullen worden, hen moeten begeven
 „ op de ordinaire Vergaderplaetsen by het Vaandel, met sijn behoorlyck ge-
 „ weer, ofte in tyt van allarm op de hier nae gedesigneerde Loopplaets,
 „ prompt ende gewilligh om te pareren de Ordres, die alsdan by de Ma-
 „ gistraet sullen werden gegeven, op pøne van arbitraire Correctie.

11.

„ Op ordre van de respectieve Capiteynen moeten oock alle Borgeren en In-
 „ gesetenen, in den tweeden Articul hier vooren gemelt, het sy dat sy
 „ gecomponeert sijn of niet, by tyde van Extraordinaire Waghten op den Trom-
 „ melslag, selfs in persoon met behoorlyck geweer en Wapenen, hen be-
 „ geven op de ordinaire Vergaderplaets by het Vaandel precies op den gestel-
 „ den tyt prompt ende gewilligh, om te gehoorsamen de ordres van den Capi-
 „ teyn of commanderenden Officier, op pøne dat die absent is verbeurt drie
 „ guldens: Maer de Weduwen of Doghters onder de 70 jaeren sullen alleen-
 „ lyk, en geene andere, kunnen volstaen met bequame personen in haare
 „ plaetsen te senden, ten genoegen van de respectieve Capiteynen, of com-
 „ manderende Officieren, op pøne als vooren.

12.

„ Niemand sal in het vergaderen, optrecken, of blyven ter Wachte, of
 „ daer af scheidende mogen maeken eenigh rumoer, twist of kyvagie, ofte
 „ onregeltheyt van sweeren, vloecken, dreygementen of veghteryen, nog-
 „ te met singen, roepen ofte andersints, op de pøne van drie guldens en ar-
 „ bitraire

„ bitraire Correctie; Ende of sulcx mogte gebeuren tegen den Capiteyn ofte
 „ eenige syner Officieren, dat sal staen op dubbelde pœnen, en daerenbo-
 „ ven nogh op arbitraire straffe na gelegentheyt der faecke.

13.

„ Niemand sal droncken op de Ordinaire of Extraordinaire Wagten mo-
 „ gen syn, nogh oock op de Parade mogen verschynen, op pœne van arbi-
 „ traire Correctie.

14.

„ Sal oock niemand op de Waghten mogen drincken, nogte brengen ee-
 „ nigerhanden dranck, 't sy Bier, Wyn of Brandewyn, als alleenlyck met
 „ permissie en communicatie van den commanderenden Officier, op pœne
 „ als boven.

15.

„ De Wagtmeeftter over de Borgerye deser Stad sal gehouden syn alle avon-
 „ den het Woord te brengen aan den Ed: Heer Droffaert, President ende
 „ Borgemeester, mitsgaders aan alle de respectie Capiteynen, en sal de
 „ Waght niet beswaert ofte verandert mogen werden, als met ordre van de
 „ Magiftraet, ende kennisse van den Cryghsraad, en met wetenschap van de
 „ Capiteynen.

16.

„ Het sal de Capiteynen vrystaen om Luytenants en Vaandrighs, mitsgaders
 „ Tamboers, by aflyvigheyt van de tegenwoordigen, te maeken, edogh ten
 „ genoege ende met approbatie van de Wel Edelen Gestrengen Heer Collonel:
 „ Dogh de aanstelling van de verdere Onderofficieren sal, als van outs, staen
 „ ter dispositie van de respectie Capiteynen.

17.

„ Geen Officier of Onderofficier en sal vermogen het Woordt vergeten,
 „ nogh oock van hem geven aen iemandt die daer toe niet geregtigt is, op
 „ pœne van tien gulden ende arbitraire Correctie ter discretie als voren.

18.

„ Een ieder sal schuldigh syn de Capiteynen, Luytenants, Vaendrighs ofte
 „ mindere Officieren van de Waght te toonen behoorlyck respect, en te ge-
 „ hoorsamen, oock specialyck wanneer hy sal belast worden de Ronde te gaan,
 „ of op schiltwagt te staen, en sal oock niemant van de Schiltwaghten mogen
 „ vertrecken, voor dat hy sal wesen afgeloft, op pœne van drie guldens en
 „ arbitraire Correctie.

19.

„ Den Officier van de Waght sal niemant meer als een of twee uren ten
 „ hoogsten agter malkanderen op schiltwagt vermogen te setten, ten ware uyt
 „ nootfakelykheyt ende met kennisse van den Capiteyn.

20.

„ Soo wie op Schiltwagt staande slapende wert bevonden, sal verbeuren
 „ syn geweer, 't welck sal geloft konnen werden met twintigh schellingen,
 „ en boven dien vervallen in eene boete van twee guldens.

21.

„ In tyde dat gecommandeert of de Trom geroert fal worden om te yfen,
 „ sullen alle Borgeren en Ingefetenen, uytgenomen die hier vooren in de 4^e,
 „ 5^e. en 6^e. Articulen daer van bevrydt syn, gehouden wesen selfs in perfoon te
 „ komen, of in hun plaetste stellen een bequaem Perfoon boven de agtien jaren,
 „ ten genoeg van den Capiteyn, met een behoorlycke byl of haeck voor-
 „ sien, ten bestemde tyt op de ordinaire Vergaderplaets by het Vaendel; op
 „ pøene van drie guldens.

22.

„ Ingevalle iemandt van de voorgemelte Borgeren en Ingefetenen, ofte den
 „ Perfoonen die sy gefonden hebben, sich absenteert onder het yfen, of niet
 „ present is als de Lyst gelesen wordt, het sy by het Vaendel voor, onder,
 „ of na het yfen, fal mede verbeuren de voorgemelte pøene.

23.

„ Een ieder van de voorgemelte Borgeren en Ingefetenen fal moeten instaan
 „ ende betalen de gelt pøene of breucke, die de in syn plaats gefondene per-
 „ foon verbeurt.

24.

„ Niemand van de voorgemelte Ysbreeckers fal vermogen ten tyde van het
 „ yfen op schaetsen te ryden, en ingevalle als iemand van de Ysbreeckers van
 „ d'eene Compagnie onder de andere mogte komen te ryden, soo fal de Ca-
 „ piteyn, onder wiens Compagnie hy bevonden werd, den selven mogen ca-
 „ langeren voor de boete van drie guldens, ten behoeven van het Rot, on-
 „ der wien hy bevonden werdt.

25.

„ Een ieder die den Capiteyn, de Officieren of Onderofficieren niet prompt
 „ gehoorlaemt ten tyde van het yfen, of andere ordinaire of extraordinaire
 „ gevallen, als de Compagnie of een gedeelte van dien onder de wapenen is,
 „ fal verbeuren drie guldens, en arbitraire Correctie na gelegentheyt van
 „ saeken.

26.

„ Niemand en fal eenige vergaderinge, byeenkomst ofte allarm maeken
 „ sonder expres consent ende voorweten van den Capiteyn ofte Bevelhebber
 „ van de Waght, op sulcke pecuniaire boete en arbitraire Correctie, als na ge-
 „ legentheyt van saeken bevonden fal worden te behooren.

27.

„ Tot dien eynde werdt de Loopplaets van de Compagnie voerende het
 „ Witte Vaendel met het devies, streckende langs de Suydsyde van de Brug-
 „ straet ende soo voorts langs den Haegdyck gedefigneert en aangewesen op
 „ de Marckt voor het Stadhuys.
 „ Van de Compagnie insgelycx voerende een Wit Vaendel, streckende langs
 „ de Noortsyde van de Brugstraet en soo voorts, op de Tolbrugh, met toe-
 „ sight op de Hoogbrug.
 „ Van de Compagnie voerende het Blæuw Vaendel, beginnende van de
 „ Westsyde van het Ginnekens eynde soo voorts, op de Ginnekens eyntse brug,
 „ met toefigt op de Keyfersbrugge.

- „ Van de Compagnie mede voerende het Blauw Vaendel, loopende langs
 „ de Oostfyde van het Ginnekens eynde en soo voorts, aan den Gevangen to-
 „ ren en het Nonnevelt.
 „ Van de Compagnie voerende het Oranje Vaendel, streckende langs de
 „ Noortfyde van het Gasthuys eynde en soo voorts, op het Kasteel pleyn.
 „ Van de Compagnie oock voerende een Oranje Vaendel, streckende langs
 „ de Suydfyde van het Gasthuys eynde en soo voorts, op de Gasthuys eynd-
 „ sche of Bosbrugge.

28.

- „ Ende sal elck aan syn huys, by tyde van Allarm, moeten uythangen light
 „ in een bequame lantaaren, op pøene van twee guldens en arbitraire Cor-
 „ rectie.

29.

- „ Niemand sal by dage of andersints mogen schieten naar eenige gevels
 „ van huysen, schouwen, of uythangborden en diergelycke, daar door iemand
 „ schade soude komen te lyden, op pøene van dartigh schellingen, boven de
 „ schade, en arbitraire Correctie naer gelegentheyd der saeke.

30.

- „ Sal oock niemand mogen schieten na eenige Vaendels, fulcx dat daar door
 „ het Vaendel soude kunnen beschadigt worden, op pøene van tien guldens,
 „ boven de reparatie van schade, en arbitraire Correctie als vooren.

31.

- „ Niemand sal ter Waghte komen met geleent of ander geweer, dan met
 „ behoorlycke snaphaenen en een goeden degen of houwer, en sal een yder
 „ gehouden syn, syn snaphaen en verder geweer wel te moeten onderhou-
 „ den, en op de Waght komende ten minsten voorsien syn met ses schooten
 „ kryud en bequaem loot, op pøene van tien stuyvers.

32.

- „ Een ieder Borger of Ingeseten sal gehouden syn hem te voorsien en altyt
 „ voorsien te blyven, ten minsten met een half pond goed buspoeder en twee
 „ pond lood, op pøene als voor, soo dickmaels anders werd bevonden.

33.

- „ Eens anders Roer en sal niemand op de Waghten mogen handelen, af-
 „ schieten of ongereet maeken, op gelycke pøene als voor, en nogh van ar-
 „ bitraire Correctie.

34.

- „ En sal yder dagh des avonds de Waght op 't Stadhuys moeten beset wor-
 „ den ten minsten met een Sergeant, Commandeur en ses Adelborsten boven,
 „ en met een Corporael, Landspefflaet, en agtien Schildergasten beneden,
 „ welck boven genoemde getal de respectieve Capiteynen van half tot half jaar
 „ gehouden fullen syn op de Waghten te besorgen.

35.

- „ En indien het getal van de Waekers ofte van die gene dewelcke op de
 „ Waght komen, door sterfte als andersints soodanig moghte komen te ver-
 „ minderen, dat de Capiteyn het opgemelte vastgestelde getal, in den 34^{en}.
 „ Arti-

„ Articul gefpecificceert, op de Waght niet foude konnen leveren, foo fal 't den
 „ Capiteyn in fulcken geval vryftaen uyt de Composanten foodanigen op de
 „ Waght te commanderen, dewelcke hy de bequaemfte daer toe fal oordee-
 „ len, op de pæne als in den vorigen sevenden Art: mits defelve alsdan oock
 „ vry en gelibereert fullen wesen van het half jaar beloofde compositie pen-
 „ ningen.

36.

„ Alle Capiteynen, Luytenants en Vaendrighs fullen gehouden fyn alle dagen
 „ hun zydgeweer te dragen.

37.

„ De Compositie gelden, de Breucken en boeten fullen paratélyck mogen
 „ afgepant worden door den Borger Provoost op ordre van den Capiteyn, me-
 „ de voor de kosten, ende fullen de afgepande goederen publickelyck mogen
 „ werden verkogt voor de Compositie gelden; Breucken en Boeten met de
 „ kosten, indien defelve binnen veertien dagen na de pandinge niet werden
 „ geloft, als van outs; Edogh het surplus daar van provenierende fal aen den
 „ Eygenaer gereftitueert worden.

38.

„ Soo wie den Borger Provoost injurieert of resistentie doet, of oock de af-
 „ geeyschte panden weygert te laten volgen, fal verbeuren drie guldens t'elc-
 „ ken reyfe, boven arbitraire Correctie, en fal eghier de pandinge voort-
 „ gaen.

39.

„ De mindere of andere Officieren hen tegens de voorschreve Articulen
 „ misgrypende fullen moeten betalen dubbelde breucken.

40.

„ Ende fullen alle de voorfz. breucken, voor foo veel die seecker gestelt,
 „ ende niemand hier voren fyn toegevoegt, fyn tot behoef van de Rotten of
 „ Corporaelschappen, daer onder die gevallen fyn, die dit gelt met kennisse en
 „ goedvinden van den Capiteyn fullen mogen verleggen en besteden na hun wel-
 „ gevallen.

41.

„ En al ist, dat by elck Articul niet is specialyck bygevoegt de arbitraire
 „ Correctie, foo is noghtans de intentie ende meyninge, dat alle mesuses en-
 „ de overtredingen van dese ordonnantie, in elck Articul begrepen, boven de
 „ gestelde ende uytgedruckte pecuniele boete, fullen staan tot arbitraire Cor-
 „ rectie, fullende speciael regard genomen worden, of iemand impertinent,
 „ by moetwille, ende opsettelyck heeft gepecceert ende gecontravenieert,
 „ dan wel by onnoofel versuym.

42.

„ Daerom dan oock van arbitraire pæne ofte correctie geen remiffien fullen
 „ vallen, of Compositien werden gedaen, dan by Convocatie ofte Vergaderin-
 „ ge van de Edele Heeren Droffaert, beyde de Borgemeesters, met alle de Ca-
 „ piteynen, ofte het meestendeel der selve: Behoudens oock de Actie aan den
 „ Heer Officier competerende voor alle atroce delicten, ende voorvallen,
 „ om die te institueren voor de Ordinaire Justitie alhier, die daar van de ken-
 „ nisse en Judicature competeert.

43.

„ De respectieve Capiteynen sal het vry staen haere Compofanten te taxeren na hunnen staet ende Conditie, daer in altyt betraght ende de equiteyt, ende redelyckheid, dogh ingevalle eenige van hen haer by alsulcke Taxatie moghten vinden befwaert, fullen hen daar over kunnen en mogen addresseren aen de Heeren van de Magistraet, om by haer Ed: daer over alsdan gedisponeert te worden nae behooren.

44.

„ Ende omme alle difordres voor te komen, en de Contraventeurs deser Articulen behoorlyck te doen straffen, soo sal op den eersten Dingsdag in yder maend Krygsraad gehouden worden, 's morgens ten elf uuren op den Stadhuyse alhier, in welcke alle de Capiteynen fullen moeten compareren, op een boete van twaelf stuyvers, en fullen dan op alle voorgevalle difordres en mesuses gedelibereert, ende de Contraventeurs gestraft worden na behooren.

45.

„ Ingevallye dat er dispuyt ontstaet tusschen de Capiteynen en Borgeren of Ingesetenen, ter saecke van het executeren en inmaenen van de Compositie gelden, of over den Vrydom en de exemptie van het selve, mitsgaders over de breucken, of boeten of andere diergelycke voorvallende saecken, soo fullen parthyen de saecken eerst brengen moeten ter decisie van den Krygsraad, en wanteer imand by de uytspreekke van den Krygsraad mogte sustineren benadeelt te sijn, die sal het vrystaan sijn ten sine van redres alsdan te addresseren aen de opgemelte Heeren van de Magistraet, omme by haer Edele Wel Aghtbare, na examinatie van saecken, daerop finalyck, sonder figuur van proces, te werden gedisponeert na equiteyt en behooren.

46.

„ Behoudelyck den Heer en de Stadt hun autoriteyt, van dese Ordonnantie en Articulen te veranderen, te hermaken, 't sy in 't geheel of ten deelen aftedoen, soo haer Ed: in 't toekomende na gelegentheyte der saecken en tyden fullen bevinden te behooren.
 „ Gelastende en bevelende, dat een yder in dese Ordonnantie begrepen, voor soo veel deselve hem aangaet, dese onse Ordonnantie, op de pennen daar by gestatueert, exactelyck sal hebben na te komen en te observeren.
 „ Ende op dat niemand van de selve eenige ignorantie soude kunnen praetexeren, soo is goedgevonden dese te doen publiceren en te affigeren.
 „ Aldus gedaen, gearresteert ende geresumeert in 't Collegie van de opgemelte Heeren van de Magistraet der Stadt Breda op heden den 20 Maert 1724. (*Onder stont:*) My present

(*En was getekent:*)

J. G. MICHGORIUS. Griffier.

X. HOOFSTUK.

Van de Binnen en Buyten Poorters, hunne Rechten en Gerechtigheden.

SOo wie binnen de Stadt Breda van Ouders, Poorters zynde, geboren wordt, die is Poorter en geniet alle de Voorrechten daer toe staende; Doch wordt hy geboren buyten de Stadt, onder deszelfs Regtsgebiedt, 't gene zich uytstreckt over Teteringen, Molengracht, Zantbergen, en voorts rondom de Stadt, binnen de scheidyng en palen daar van zynde, hier nae aangenoemt, soo is hy Buyten Poorter.

En iegelyck mag als Poorter en Poorteres ontfangen worden, mits dat hy by wettige certificatie ofte anderzints volkomelyk doe blycken van zyne laaste woonplaets en goetd gedrag, dat hy de vereyschte borg van drie hondert gulden stelle, en de rechten betale, en bovendien in handen van den Buytenborgemeester, ten vermanen van den Binnenborgemeester of een der oudste Schepenen, den gewoonlycken eedt aflegge.

Alle Poorteren, 't zy die binnen of buyten gezeten, geboren, ofte geëert syn, genieten alzulcke Vrydommen en andere Voorrechten als hier nae volgen.

Behoudelyck dat de Buyten Poorters, als zyn die van Tetering, Molengracht, of anderen by de Stads poorten woonende, geen Vrydom van Tollen, Achynsen of Ambachten genieten, soo lang zy buyten de Stads wallen blyven wonen.

Soo wie, man of wyf, Poorter of Poorteres wordt, en wettige kinderen buyten geboren heeft, alle hunne kinderen, zeven jaeren oudt en daer onder wezende, worden mede Poorters, maar die ouder zyn blyven onvry.

De kinderen, alsdan Poorters of Poortereffen geworden zynde, behouden hunne Poorterye, al waer 't zoo dat hunne ouders daer nae hunne Poorterye opseyden, of naer elders vertrocken.

Een Poorter trouwende eene vreemde huysvrouwe, 't zy jonge dochter, 't zy weduwe, zoo wordt dezelve Poorteres, en blyft nae de doot van haren man de Poorterye behouden; ten ware zy eenen anderen man, geen Poorter zynde, troude: Maar een in of Buytengezeten, trouwende eene Poortereffe, wordt daarom geen Poorter.

Een Poorter van Breda mag zyn eygen drinckbier brouwen, of doen brouwen, zonder daer af aan den Heer of de Stadt eenige acchyns te betalen, volgens 't groot Voorrecht by Jan Graaf van Nassau, Heer van Breda, in 't jaar 1446, aan hen verleent.

En nadien de Stadt Breda by Philips Koning van Spanjen als Hertog van Brabant, met toestemming der Staten van den Lande, en by advies van Willem Prins van Oranjen, Heer van Breda, als mede van den Kancelier en de Raden en Rekenkamer van Brabant, ter relatie van den Aertshertog Matthias als Opperlandvoogd der Nederlanden, en van den Raad van Staten nevens hem zynde, is opgericht tot eene vrye Stadt van Brabant, genietende alle de Vryheden en Voorrechten, welcke de Steden van Thienen, Dieft, Leeuwe en Nivelle gebruycken: zoo hebben dienvolgens de Poorters van Breda 't recht, dat de gene die aldaer eenig ambacht geleert hebben, in alle andere vrye Steden geacht en gehouden werden, als of zy 't Ambacht in de zelfde Stadt geleerd hadden: En zyn oock de gemelde Poorters vry van den Brabantsen Tol; 't gene alles breeder blyckt by de opene Brieven van Oëtroy daar van verleent in Lentemaandt 1581. welcke naderhant by de Algemeene Staten, in den jaare 1643, bekragtigt zyn.

Een Poorter van Breda mag, nergens in 't Landt van Breda, ter eerster instantie

stantie van hals en have, in rechten betrokken worden, dan voor de Schepenen van Breda: En indien hy binnen 't gemelde Landt ergens, van hals of have, wordt aangesproken, zoo mag hy van de Borgemeesteren der Stadt uyt-schryfbrieven verzoeken, waar by de Wethouderen der Plaetzen, daar zulcke Poorter is aengesproken, gelaft worden alle de proceduren, deswegen aangelegt, kost en schadeloos aftedoen: gelyck hier van, boven, onder den titel van den Buytenborgemeester, in 't vyfde Hoofstuk, breeder gehandelt is.

Insgelycks mag een Poorter van Breda, ter faecke van alle contracten, schulden en geloften, by iemanden van de Dorpen 's Lands van Breda, uytgenomen Oosterhout en Rosendael, binnen Breda gemaakt en aangegeen, zynen schuldenaer door eenen Roeydrager van Breda doen inhalen, en hem voor den President en Schepenen dag bescheyden, om in rechte te verschynen en te aanhooren den eysch, die tegen hem sal worden genomen, en ingevalle van Contumacie, dat tegen hem als gecontumacieerden sal worden geprocedeert tot uytwinning van zyne haefgoederen, en voorts van zyne andere goederen, zoo als naa rechten zal behooren.

En mag een Poorter van Breda de Ingezetenen van Terheyden, ter zaecke van alle Contracten, schulden en geloften, 't zy die binnen de Stadt of daer buyten gemaakt zyn, op de voorgemelde wyse doen inhalen; volgens 't Accoord tusschen die van Breda en Terheyden gemaakt, op den elfden van Slachta maandt 1400.

Een Poorter van Breda mag voor civile zaecken op de Poort of gevangenis niet gelegd worden, indien hy borg kan stellen, en er geen twyffel is, of de zaecke halsstraffelyck is dan niet.

Oock is geen Poorter of Ingezeten der Stadt schuldig eenig Issuegelt binnen de Stadt Antwerpen te geven van de goeden, die hem daer aenkomen of be-sterven.

Wanneer een Poorter opruymt van Schulden, die en sal geen Poorter meer zyn nog worden.

En of 't gebeurde, dat eenig jong kint, binnen de Stadt en Lande van Breda, door brandt, water of anderzints onnosel stierf, en verzuymt wierdt, daer af en beurt de Heer geen breucke.

Geene Borgeren mogen hen mede tegen den Officier Politick, of tegen de gewoone Justitie, behelpen met eenig Militair Voorrecht, ten zy die Borger ten minsten den tyt van ses weecken is aangenomen en onder eedt in vasten dienst ontfangen geweest, voor en aeler hy van zaecken van misdaed door den Politicken Officier wordt aengesproken, en dat hy dienvolgens heeft gedaen tocht en wacht en andere Krygsbedryven, volgens het bevel, by den Prins van Oranjen aan den Stadvoogdt van Breda gegeven, op den twaalfden van Bloeymaandt 1593.

De Borgerye der Stadt Breda bestaat tans uyt Dartig byzondere Gildens of Ambachten, en drie Kamers der Schutteren, welcke door de Heeren van Breda, of by den Droffaert, de Burgemeesteren en Schepenen in derzelve naam, van tyd te tyd opgericht, en met veele rechten en voordeelen boven andere voorzien zyn.

Lyste der GILDENS of AMBACHTEN binnen de Stadt Breda, gestelt naa den tyd hunner Oprechting.

1. Timmerluyden, opgerecht den 25 Juny. 1443.
2. Kramers, den 6 April. 1447.
3. Lakenkopers, den 14 September. 1537.
4. Silverfmeeden, den 2 December. 1552.
5. Schrynwerckers, den 19 Augustus. 1555.
6. Brou-

6. Brouwers, den 25 January.	1561.
7. Kuypers, den 3 Meert.	1561.
8. Smeeden, den 11 Mey.	1571.
9. Mandemaeckers, den 2 January.	1581.
10. Vifchkopers, den 16 Mey.	1591.
11. Hoedemaeckers, den 26 July.	1591.
12. Schippers, den 15 Juny.	1592.
13. Schoenmaeckers, den 9 September.	1598.
14. Chirurgyns, den 24 January.	1599.
15. Metzelaers, den 3 December.	1601.
16. Backers, den 8 Augustus.	1602.
17. Kleermaeckers, den 24 October.	1604.
18. Glazemaeckers, den 16 April.	1612.
19. Linnewevers, den 18 Meert.	1616.
20. Korenmeters, den 9 October.	1618.
21. Brandewynstokers, den 15 December.	1633.
22. Kraankinders, den 6 February.	1638.
23. Houtkopers, den 16 Juny.	1648.
24. Knoopmaeckers, den 10 December.	1658.
25. Vleyschhouwers, den 29 Mey.	1671.
26. Binnen Voerlieden, den	1671.
27. Buyten Voerlieden, den	1671.
28. Tinnegieters, den 12 Mey.	1681.
29. Wynkopers, den 24 Juny.	1681.
30. Bierkruyers, den 24 Juny.	1681.

Van de Schutteryen.

Binnen de Stadt Breda zyn mede nog drie Gilden of Broederschappen van Schutteren, welcke door de Heeren van Breda van tyd te tyd zyn opgericht, en met veele rechten en voordeelen begunftigt.

I.

De eerste en alderoudste is de *Kamer of Broederschap van den Edelen Hantboog*, anders gezegt *van St. Sebastiaen*, hoewel men den rechten tyd niet kan bepaalen door wien en wanneer die is ingeftelt, naadien alle de Voorrechten en Op-rechtingbrieven, of door de ongelucken des tyds, of door 't verzuym der Re-geer-

geerders, verloren zyn. Deze Schutten hebben tans hunne Vergaderplaets op de Kamer boven de Wage, aan hen ten dien eynde door den Magistraet vergunt: zy hadden hunnen Doelen voorheen buyten de oude Gasthuyspoort, doch hebben die nu omtrent de Gasthuysvelden, gelyck mede hunnen Schutboom buyten de Ginnekenspoort in de Zantbergen; alwaer zy op St. Jans dag gewoon zyn den Vogel te schieten. Philip Willem Prins van Oranjen, Heer van Breda hield deze Kamer in zulcken waerde, dat hy, in 't jaer 1609. zelf met de Schutten optrock, en te zamen met dezelve naer den Papegaey schoot. Deze Kamer wordt bestiert door eenen Overdeken, welke jaarlyks, naa 't veranderen der Wet, uyt den Magistraet daer toe benoemt of aangehouden wordt, twee Dekens en twee Oudermannen, aan dewelcke de betichting staet der genen, die tegen de Wetten van 't Gildt gebreuckt en overtreden hebben. Bovendien zyn er nog twee Busmeesters; welke verplicht zyn de inkomende penningen te ontfangen, en die getrouwelyck gade te slaen.

2.

De *Kamer van de Voet of Kruysboog*, gemeenlyck in de Stads Schriften, de *Oude Schutten*, of het *oudt Gildt van St. Joris* genaemt, is reeds zedert eenige eeuwen door de Heeren van Breda ingestelt geweest. De oudte Kaart die men voor handen heeft, is wel zonder eenige bepaling van dag en jaar, doch men kan echter uyt dezelve genoegzaam bespeuren, dat die omtrent 't begin der vyftiende eeuw reeds moet verleent zyn.

Men vindt, dat door de opkomende Nederlandsche beroertens, en het veranderen der Regeering dezer Landen, deze Kamer oock een geruymen tyd is vernietigt geweest. Doch Philip Willem Prins van Oranjen, Heer van Breda, heeft dezelve, by zyne Ordonnantie, gegeven den negen en twintigsten van Slachtmaandt 1617, weder opgerecht, en in haren vorigen stant herstelt.

Deze Oude Schutten waren eertyts in een groot aanzien, tot zoo verre, dat de Tienraaden, alvorens te besluyten op de pointen, hen door den Magistraet voorgestelt, dickwils met dezelve begeerden te raadplegen; zy wierden oock gewoonlyck op de Stads gemeene Maelyden genodigt; in den jaerlycksen Omgang hadden zy den rang voor de verdere Schutteryen, en moesten dien bywoonen in 't harnasch, met een rapier of lang mes, en een gereckten booge.

Zy hadden voorheen een Kapel in de Lieve Vrouwe Kerck, waar in, ter eeren van St. Joris, een Prebende of Beneficie gesticht was, welckers inkomsten zy tans nog bezitten. Hunne Vergaderplaets was voorheen op 't Stadhuys, welke Kamer zy naderhand, wegens hun verval, hebben verloren, en die in 't vervolg van tyd is gegeven aan de *Kloveniers*. Doch by de wederoprechting van het St. Joris Gildt, hebben zy, op den zevenden van Slachtmaandt 1617, van den Magistraet verkregen de Kamer boven de doenmaels nieuwgeboude Vleyschhal, waar op zy hunne gewoone Vergaderingen nog houden. Eertyts hadden zy hunnen Doelen aan 't eynde der Doelstraet, ter plaetse alwaar de Kapucinen Hof nu gelegen is; Maar vermits dien grondt, tot het maken van den gemelden Hof, wierdt ingenomen, en vervolgens, naa het vertreck der Kapucinen, aan den Heer van Breda verviel, zoo heeft de Magistraet aan hen, op den tienden van Wynmaandt 1644., van Stadswegen vergunt een Erf, by den ouden Volmolen, omtrent de Ginnekenspoort, 't gene zy tot eenen Doelen hebben vervaardigt, en alwaer zy hen nog heden in 't boogschieten oefenen.

Deze Schutterye wordt gerégeert by eenen Overdeken, uyt den Magistraet daer toe verkoren wordende, twee Dekens, vier Oudermannen en een Busmeester, aan dewelcke de betichting staet der genen, die hen tegen de Wetten van 't Gildt hebben misdragen.

3.

De *Nieuwe Schutten of Kloveniers*, anders genaemt het *St. Antonis Gildt*, wiers Kamer, door Willem den I. Prins van Oranjen, Heer van Breda, in 't jaer

jaar 1565, eerst opgerecht is, gebruycken de hedendaegse manier van Wapenen, te weten de Buffe, en hebben hunne Vergaderplaets op de bovenzaal van 't Stadhuys, die, door 't verval van het St. Joris Gilde, ledig staende, aan hen, te tyde hunner instelling, op 't verzoek van den gemelden Prins, door den Magistraet vergunt is. Zy hebben hunnen Doelen omtrent de Gasthuys velden, werwaerts die, zedert de nieuwe Omwalling der Stadt Breda, in 't jaar 1682, van het Gasthuysende, aan welcken oort de Doelens, zoo van den Edelen Hantboog, als van de Kloveniers, voormaels stonden, verplaatst is.

Deze Schutters hebben tot hunnen Hooftman of Overdeken, den Drossaert van Breda, dewelke, met twee Dekens, vier Oudermannen en eenen Busmeester, het bestier heeft over 't Gilde, en de uytvoering der Artikelen in de Kaart, aan hen door Prins Willem verleent, vervat.

De Kamer van Rhetorica genaemt Vreugdendal.

Op wat tyd, binnen de Stadt Breda, opgerecht is de *Kamer van Rhetorica*, weet men niet, doordien alle de oude Schriften en Papieren, in den grooten brandt van 't jaar 1534, te gelyck met de Kamer verteert zyn. Alleen vindt men aangetekent, dat ze geweest is een der oudsten van gansch Brabant, en geene in ouderdom boven haer erkende, dan de *Roode Rooze* te Loven.

In de Nederlanden zyn de Kameren van *Rhetorica*, reeds voor veele eeuwen; naa 't voorbeeldt van die van Sparten, Athenen, en der oude Romeynen, ingestelt, en met veele Voorrechten by de Prinsen van den Lande begiftigt geworden, door welke Kameren, in de voorlede tyden, niet alleen de bedorve tucht, en de kwade zeden dapper zyn over den hekel gehaelt, maar oock van tyd te tyd gelegd de beginfelen en gronden der Kristelycke Hervorming. En of wel de Geestelycken dezer Landen, vooral in 't begin der Nederlandische Beroerten, zeer geyvert en getracht hebben de gemelde Kameren te dempen en af te schaffen, onder voorwendzel, dat ze al te vryborstig en aan de Roomsche Kerck ergerlyck waaren door Vertooningen, Zinnebeelden, en andere Verhandelingen; zoo hebben zy echter tot hun oogwit niet kunnen komen, nademaal de Kameren by de Overheden zoodanig gestyft en gehandhaaft wierden, dat by de Pacificatie van Gent, door de Staten van den Lande, bevolen is, dat de Kameren en verdere loffelycke gewoonten in haaren ouden staet zouden herstelt worden.

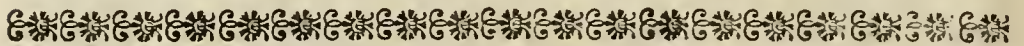
Zedert dien tyd heeft de Kamer van *Rhetorica* binnen deze Stadt mede haren adem beginnen te scheppen, doch alleen voor eenen korten tyd: Want de Stadt Breda, in 't jaar 1581, door den Heer van Haultepenne, by verrassing ingenomen zynde, zoo is dezelve door den Koning van Spanjen in den ban en te niet gedaan, mitsgaders by opene brieven verklaert scandaleus en verderfelyck te zyn, om de ergernissen tegen den Roomschen Godsdienst gepleegt. Vervolgens is ze, naa de verovering van Breda door Prins Maurits, in den jaare 1590, weder herstelt, En in 't jaar 1625, wanneer de Stadt door den Marckgraef Spinola was ingenomen, mits 't vertreck der oudste en voornaemste Leden, teenemaal onderdrückt geweest. Eyndelyck is deze Kamer, naa de herwinning der Stadt, in 't jaar 1637, volgens 't besluyt der Overheid van den veertienden van Slagtmaandt 1644, en naader by dat van den negentienenden van Sprockelmaandt 1646, weder in haren voorigen bloeyenden staat herstelt.

Deze Broederschap is, by de Heeren van Breda, en byzonder by Jan en Hendrick, Graven van Nassau, met veele aenzienelycke Voorrechten begiftigt, en onder andere aan dezelve vergunt, eene zekere menigte van Bieren te mogen brouwen, zonder daar van eenig Accyns of Gruytgeld te betalen. Van Stadswegen was oock aan elcken Gezelle toegelegd een Tabbertlaken, 't gene naderhand, in 't jaar 1613, geschat is op vyftig gulden, jaerlycks by den Buytenburgemeester te betalen: En zulks ten aanzien der zware kosten, die zy gewoon waren te doen, by de inkomsten der Heeren van Breda, met Triomfvieringen, speelen van zinnen, en andere verhandelingen: Zelf is deze Kamer by de Heeren van Breda in zoo groote achting geweest, dat verschey-

de derzelve die met hunne tegenwoordigheid wel hebben willen vereeren. Onder andere kwam Prins Maurits, verzelt van zyne gansche hofftoet, op den dertigsten van Bloeymaandt 1620. derwaerts, en wierdt van de Leden met veel vreugde en erkentenis ontfangen.

Deze Kamer was *Vreugdendal* genaemt, bestaande uyt de voornaemste borganen der Stadt, en hadt ymandt uyt de Wet tot Overdeken. Haar Zinspreuck was, *Wy vaten genucht*; het Wapen, *Een Berckenboom*. De Vergaderplaets was in het huys staande aan de Zuidzyde van de Veemarkt straet, op den hoeck der groote Marckt, 't gene haar in eygendom toebehoorde. In volgende tyden is deze Kamer teenemaal in verval geraakt, en eyndelyck, door 't uytsterven der nog overige Leden, gansch vernietigt, waar naa het huys, aan de Stadt vervallen zynde, in den jaare 1738, is verkogt.

Men vindt, dat voorheen binnen Breda nog een Kamer van Rederyckers geweest is, doch die is voor veele jaaren reeds vernietigt. Zy voerden den naam van *Oraigners*, en hadden tot hun Zinspreuck, *Uyt rechter liefde*, en tot hun Wapen, *Een Oranjeboom*.

XI. HOOFSTUK.

Van de Ingezetenen, mitsgaders van de Vierschaar en Vryheid der Stadt Breda.

Zoo wie binnen de Poorten van Breda buyckvast zyn woonende, die houdt men voor Ingezetenen der gemelde Stadt, en genieten alle de Vrydommen, en Gerechtigheden, even als de Poorters, uytgezonderd de Vryheid van den Tol, der Accynsen, en van zyn perzoon of goederen te doen uytchryven, als mede van eenige ambachten of neeringen te mogen doen, welke alleen aan de Poorters worden toegelaten.

„ *De Vierschare en de Vryheyt der Stadt Breda is streckende buyten de*
 „ *Stads poorten, volgens de verclaringe van oude Luyden daar van*
 „ *kennisse hebbende, als volgt:*

„ Jan Aernoutsfone van der Vloet *out omtrent 82 jaeren*, Peter Marten Claas
 „ Stickerfz *out 66 jaeren*, Sebastiaen Rombout 's Graeuwen *out 71 jaeren*,
 „ Heymerick Adriaen Heymericks *out omtrent 69 jaeren*, en Adriaen Rom-
 „ bout 's Graeuwen *sone out omtrent 48. jaeren*. Ende hebben by hon man
 „ waerheydt eedt presenterende des verfocht fynde, voor waerachtich ver-
 „ claert getuycht ende geaffirmeert, als dat de palen ende limiten der Stadt
 „ Breda en des Dorps de Hage, buyten de Haechdyckse poorte syn sचेय-
 „ dende soo als hier naer is gestelt. Actum defen 1 Meerte anno xv^c. seven
 „ en tnegentig, in presentie van Goris Buyfen Schepen in Breda ende van my.

(*En was ondertekent:*)

A. DYRVEN.

„ *Buyten de Haechdyckse Poort.*

„ Streckt de Vyerschare en de Vryheyt van de Stadt, tot op den Water-
 „ floot int gescheyt van den polder van d'Abroek onder Breda en de Hage
 „ gelegen, comende uyten Marck nae de Vyfhuyfen straet.

„ In de Vyfhuyfen straet tot drye of vier Roeden Noortoostwaerts over
 „ den Waterflood comende van den Kerckacker over den Wech van de voorfz.
 „ straet.

„ In

„ In de Haechstrate aan de Westzyde tot Geeryts van den Broeck erfgena-
 „ men erve onder de Hage, neffens Frans den Oliflagers erve onder Breda
 „ gelegen.

„ Aen de Suytzyde totten bogaert van Jan Cornelis Cheeuws, van Aart
 „ Aart Rovers onder de Hage, neffens Aert Ruysfeners erve onder Breda
 „ gelegen.

„ Op ten Rysberchfen wegh aen de Westzyde tot Jan Vervloets erve was,
 „ nu Jehenne Anthonis van Wilts weese erve onder de Hage, neffens Hen-
 „ rick Ruysfeners erve onder Breda.

„ Aan de Suydoostzyde tot het weechsken daer Aert Rovers zynen ge-
 „ bruyck wech over heeft nae synen beempt onder Breda gelegen.

„ Op ten Boeymeerschen wegh aan de Suytzyde totten Waterloop comen-
 „ de uyt de Vriesdonk, neffens het huysken genaemt de Fuyck, lopende na
 „ de Marck aldaer.

Buyten de Ginnekenseyndfche Poort.

„ Jan Cornelis Swavaerts, *out 65 jaren*, Jacob Wytman Peeter Vlaminx
 „ *out 46 jaren*, Jan Lauwreysz *out 48 jaren*, Cornelis Henrick Anffem Stoops
 „ *out 48 jaren*, Anthonis Cornelis Cornelis *out 45 jaren*, Willem Steven Henricx
 „ *out 40 jaren*, ende Cornelis Anthonis van der Heyden *out omtrent 40 jaren*, alle
 „ op ende omtrent de Meulengracht woonende, hebben eendrachtelyk by
 „ honnen eede, hen daerom nu behoorlyk gestaeft zynde, verclaert, als dat
 „ de palen en limiten alsoo syn staende ende scheydende, behoudelyk dat van de-
 „ selve palen, mits dese troublen, twee palen wech oft genomen syn, soo sy
 „ verclaerden, sonder argelift. Actum den xxvj^{en}. February anno xvc. seven
 „ en tnegentich. Present Buyfen, Lantschot Schepenen in Breda ende ick.

(*Ende was onderteykent:*)

A. DYRVEN.

„ Streckt de Vyerschare en de Vryheyt van Breda neffens de Marck totten
 „ Sloop tusschen Jacob Rombout Lips kinderen beemptd op ten Marck gelegen
 „ comende teynden de Santbergen opte Meulenvloet, ende voorts tot vyer
 „ steenen palen.

„ Den iersten paal staande op den cant van den Molenvloet aan de Noort-
 „ zyde getekent met een half kruys.

„ Den tweeden geteckent met een half cruys staande in den Lovensdyck
 „ omtrent Laureys Lenaerts Kynderen stedé.

„ Den derden oock met een half cruys, staande int gescheyt Dingen Keyen
 „ erfgen. ende Maeyken van der Biestraten erven in den Lovensdyck
 „ gelegen.

„ Den vierden staande int lant alnu behoorende aan Cornelis Beljaerts erf-
 „ gen. omtrent den Heusenhoufschen pat.

„ Ende van daer voorts is de Jurisdicctie en de Vierschare van de Stadt strec-
 „ kende na den Teteringschen Dyck tusschen Quiryne Claefs erf plech te syn
 „ onder Ghinneken ende Adriaen Laureys erf onder Breda gelegen.

„ Om voirts te weten het gescheyt van de Vierschare van Breda ende
 „ Ghinneken is omtrent Quiryne Claefs erve was naest den Heusenhoufschen
 „ wech eenen pael gestelt op ten Teteringschen dyck tegens Adriaen Michielsz
 „ erve over streckende voorts naer Heusenhout, tot eenen pael gestelt int erff
 „ van Pauwels van der Biestraten ende Michiel Menjaerts erve, streckende
 „ voorts nae den achtersten blick ende aen dbosken tot Ghinneken.

Buyten de Gasthuysyntsche Poorte.

„ Streckt de Vyerschare van Breda van den voorz. achtersten blick onder
 „ Ghinneken, voirts tusschen Bartel Janz Weyde onder Breda, ende synen

„ grooten Acker onder Ghinneken, na den berfchot onder Oysterhout gelegen,
 „ ende daer d'oude gericht van Breda plach te ftaen nae Ceters ende den
 „ Oosterfchen Eyckdyck, van daer op te wegen die foo nae der Aelft, als
 „ nae het groot blick, eensdeels onder Breda ende Oysterhout gelegen, co-
 „ mende, van daer om d'Abtshoeve onder Breda tot d'erffeniffe van Jan Wil-
 „ lemfsz erfgenamen onder Breda ende Godert Willemsz erve onder Terhey-
 „ den. Voorts tuffchen d'Abtsbeemden nae de Cruysvaert, van daer is voorts
 „ den Schouwvloot comende uyte Cruysvaert in de Vucht loopende over den
 „ Terheydenschen wegh, daer het Meyskens Cruys plach te ftaen, in den
 „ Marck is het gefcheyt tuffchen de Stadt en Terheyden.

In 't vervolg van tyden, veele verfcillen gerezen zynde, wegens de nieu-
 we van de Heyde ingenome landen, welke op de paling van Teteringen en
 Oosterhout waren gelegen, zoo is er eyndelyck, op den zevenden van Oogft-
 maandt 1725, een nadere Limietscheyding gedaen tuffchen de Vierfcharen van
 Breda en Oosterhout, en ten eynde voor 't toekomende alle oneenigheden
 deswegen te vermyden, vondt men goetd drie fteene paelen te zetten, waarop
 aan de eene zyde de Wapenen van Breda, en aan de andere die van Ooster-
 hout afgebeeld wierden; De eerfte pael ftaet aan den berg daer 't oude Gericht
 van Breda voormaels ftont, De tweede op den hoek van de middelste weg
 of ftraet uyt Ceters naar de heyde inloopende; En de derde op den uyerften
 hoek van het Poortiers hoefken. Deze drie paelen, gefteelt op eene rechte
 doorgaende linie, wyfen tans 't wacre gefcheyt aan der twee voorgemelde
 Regtsgebieden.

„ Maer de Vryheyt der Stadt Breda en ftreckt buyten de Gasthuyspoorte
 „ op ten Teteringschen Dyck nyet voirdet dan aen feker huysken lefmael
 „ toebehoort hebbende aen Aechte Jan Jacobs Weduwe, dwelck aen de Suyt-
 „ fyde van den Teteringschen Dyck noes tegens de Lazarye geflaen heeft en-
 „ de men te noemen plach het Mefmakers huysken al te famen deur verfchey-
 „ den accidenten van belegeringe ende fortificatie der voorfz. Stadt anno xv^o.
 „ zeven en negentich, ende daernaef afgebrant ende gebroken zynde foo ende
 „ gelyck dat eertyts by vyer verfcheyden doch confonante ende wittige tur-
 „ ben is beleyt in feecker proces dwelck tuffchen wylen Coetraet Ewoüts
 „ aenlegger ter eenre, ende Corneliffen van Oeteren als man ende Vooght van
 „ Marie Henricx Wilricx dochter ter andere zyde voor Wethouderen in Bre-
 „ da gemoveert is geweest, om te bethoonen dat de goeden buyten de Vry-
 „ heyt onder Teteringen en in de Vucht gelegen nae den Lantrechte van
 „ Breda tochtbaer zyn; Soo dat de Vucht ende Teteringhen liggen buyten de
 „ Vryheyt van Breda.

Ende volgen byer nae de Schouwefloten die by de Regeerders ende Gefwoorens van der Vucht met goede toezicht alle jaer fullen onderhouden worden, Ende oock de gene die onder de Vierfchare van de Stadt gelegen zyn, daer Schouteth ende Schepenen'sjaers eens de Vifitatie over te doen hebben, zoo met de Regeerders van der Vucht, Gemeentensmrs. van den Meulengracht, ende den Gezworens van den Polaer van Abroek.

„ In den yerften in de Vucht den Schouwefloot in de leege Vucht leggen-
 „ de int gefcheyt van de Vyerschare van Breda ende Terheyden ftreckende
 „ op te Cruysvaert.
 „ Item den Schouwefloot genaemt de Cruysvaert comende uyte leege Vucht
 „ van de Seepten tot in den Schouwefloot van den Swarten Dyck.
 „ Item den Schouwefloot in de leege Moeren tuffchen de erffeniffe van
 „ Convent van Tongerlo ende het gebuerlandt ftreckende van den Berfchen
 „ pat tot in der Cruysvaert voorfz.
 „ Item den Schouwefloot aan de Suytzyde van het Moerdyexken van het
 „ cleyne

- „ cleyne dycxken aen Peeter Adriaen Claesz erve, streckende tot achter het Moerdycxken.
- „ Item de Schouweflooten aen de Westfyde ende Suytseyde van den Swarten Dyck, soo verre als die syn streckende.
- „ Item noch den Schouwefloot, tot berief van de Galdersche Vucht, geordineert tusschen den Beemdt van Tongerlo en de Weeskinderen van Adriaen Aertsz van Meer, van den Swarten Dyck tot den Groenen Dyck.
- „ Ende ten eynde de Wateren uyt de Galdersche Vucht te beter loop totter Sluys souden mogen hebben, is geordineert, dat door den Groenen Dyck tegens den voorsz. Schouwefloot een fyl sal geleecht ende onderhouden worden comende in de Schouwefloot aen de Westfyde van den voorsz. Dyck.
- „ Item de twee Schouwefloten aen de Westfyde ende Suytseyde van den Groenendyck comende op Maesdyck.
- „ Item eenen Schouwefloot aen de Suytseyde van Maesdyck streckende van het Bylken in sHeeren hueren aen de Lazarye Stege tot den Swartendyck.
- „ Noch eenen Schouwefloot aen de Westfyde van Maesdyck streckende van den Gasthuysen geer totten Swartendyck.
- „ Item eenen Schouwefloot deur sHeeren beempden streckende van Joos Cornelissen tot den Maesdyck.
- „ Item noch eenen Schouwefloot streckende van het Vesgat oft Verbofsche Stege tot de Lazarye Stege.

Buyten de Gasthuys poorte.

- „ Eenen Schouwefloot aen de Suytseyde van den Teteringschen Dyck comende van de Heufenhoutse Stege oft wech tot in de Stads Vesten.
- „ Noch den Schouwefloot comende teynden den Schouwefloot van de Vucht eyndende aen de Lazarye Stege, van daer streckende door de Biefdonck en Speurdonck tot de Sluys achter t Casteel.

Buyten de Ghinnekenseyntse poorte.

- „ Eenen Schouwefloot beghinnende omtrent de erfenisse van Jan Peeterfz van Baerle achter den Molengracht streckende tusschen den Molengracht en den Leuwendyck tot in der Stadts vesten.
- „ Item noch eenen Schouwefloot achter den Leuwendyck beghinnende aen den steenen pael tusschen het gescheyt der Stadt ende Ghinneken comende aen de erfenisse van Maeyken Mr. Thomas van der Wege Weduwe door het hooch hout tot in de Wateringe tegens de Lazarye Stege over.
- „ Ende is noch eenen Schouwefloot die syn beghinne heeft van den Molengrafschen Wech door Pauwels Biefstraten erve na de Munt door Lambrechten Vermolens erve, loopende in den Merck.

Buyten den Haegdyck.

- „ Eenen Schouwefloot comende van den Kerckacker over den wech van de Vyfhuysen straet door den Polder van de Abroeck tot in den Merck.

XII. HOOFSTUK.

Vertoog der Geleerde en Beroemde Mannen binnen de Stadt en t Landt van BREDA geboren.

RODULPHUS VAN DER BEKE, gezegt A RIVO, in zyn leven Deken van t Kapittel te Tongeren, is een zeer voornaem Dichter en Historischryver geweest. Hy heeft zynen meesten levenstyd te Romen doorgebracht,

Valer.
Andrea
Biblioth.
Belgic.

waar hy oock, in 't jaer 1403, zyne dagen heeft geeyndicht. Men heeft van hem verscheyde Wercken in druck uytgegeven, namentlyck

De Canonum Observantia. 8°, Col: 1568. Romæ 1510, & Paris. Tom. 6. Biblioth. Patrum.

Historia Episcoporum Leodiensium, ab anno 1327. usque ad annum 1360, in Tomo tertio Rerum Leodiensium à Joanne Chapeavillio editarum.

Martyrologium, versibus complexum.

Calendarium Ecclesiasticum, Lovan.

ANSELMUS SMIT, anders genoemt FABER, Deken van Antwerpen, Protonotaris van den Apostolischen Stoel en Aertsdiaken van Henegouwen in de Kerck te Luyck, heeft een grooten naem verkregen door zyne uytmuntende geleertheid en godvruchtig gedrag. Hy is te Florence, in 't jaer 1449, overleden. By zynen uytersten wil, aldaer in 't Klooster van St. Antoni gemaakt, heeft hy verscheyde Godsdienstige instellingen gedaen, en onder andere gewilt, dat zyn huys staende te Breda op den Haegdyck zoude werden opgericht tot een Gasthuys voor oude Mannen, tot welkers onderhoudt hy genoegzame inkomsten bewees.

GUILLELMUS ABSELIUS, Prior van 't Kartuyfers Klooster te Brugge, en aldaer, in 't jaer 1471, overleden, is geweest een Man, zoo door zynen Adelycken afkomst, als wegens zyne nagelate Schriften zeer beroemt. Hy heeft geschreven,

Tractatus de Oratione Dominica, Carmine eleganti.

De Vera Pace.

Epistolæ complures.

Dialogus inter Patrem & Filiam spiritualem.

Vita D. Egidii, Rythmo dulcissimo.

De Officio Marthæ, Lib. 1.

En nog verscheyde andere Werken, die door den tyd in vergetelheid zyn geraeckt.

GERARDUS DE BREDa, van de Orden der Kartuyfers in 't Konvent van O. L. V. Kapelle by Enghien in Henegouwen, heeft zich door zyne wonderlycke geleertheid en kennis in de Heylige Bladeren zeer beroemt gemaakt, wordende van hem getuygt, dat hy was een Man van eene voorbeeldige Godvruchtigheid, van eene diepe Godgeleertheid, en van eene uytnemende Welsprektheid. Hy heeft in schrift naegelaten.

Vita Domini nostri Jesus Christi, rythmo.

In Psalmum lxxvij, Exurge Domine.

De Religiosorum Professione.

De Septem Horis Canonicis.

De Sacramento Altaris, seu Eucharistia.

En nog veele andere met de hant geschreve boecken, welke met agting in de boekzaalen der Geleerde Mannen bewaert worden.

LAURENTIUS VAN ROSENDAEL, eerst Onder Prior van 't Kartuyfers Klooster te Luyck, genaemt 't Huys aller Apostelen, naemaels Prior der Kartuyfers te Romen, is een doorgeleert Man geweest, en heeft geschreven

De Votis Monasticis, Lib. 1.

Sermones de tempore & Sanctis, de præcipuis anni Solennitatibus.

Welcke Wercken by de Kartuyfers te Luyck in groote weerde gehouden, en in derzelve Boeckzaal nog ongedrukt bewaert worden.

ANTONIUS BUYSSEN, genaemt BUSENIUS, eerst een voornaem Arts te Antwerpen, en naderhant Hoogleeraer der Geneeskunde in de Hooge Schole te Loven, heeft onder de Geleerde Mannen van zynen tyd grooten lof verdient wegens zyne buytengewoone kennis der Oosterfche taalen. Hy was een groot voorstander der Griekfche Geneeskundigen als Hippocrates, Galenus,

nus, enz. en daer en tegen een hevig tegendinger der Arabifche Schryvers. Hy heeft uytgegeven

Commentarius in Galenum de inaequali tempore, Lovan: 1548.

THOMAS VLAS, gezegt LINEUS, Raad van Hendrick Graaf van Nassau, Heer van Breda, heeft geschreven

Oratio in laudem Belli, Parisiis 1531.

Annotationes in Institutiones Juris Justiniani, fol: Francof: 1553.

JACOBUS ZEVITIUS, eerst Bestierder der Latynsche Scholen te Hoogstraten, vervolgens te Breda, een zeer voornaem Dichter: men heeft van hem

Rub, Comedia ex Veteri Testamento, Antwerp: 1533.

Ovis perdita, ex Novo Testamento, ibidem 1534.

Hy is in den bloey zyner jaaren te Breda gestorven in den jaare 1536.

ADAM KEZELIUS, of VAN DER KEZEL, heeft in zynen tyd veel opgang gemaect door zyne Latynsche Dichtwercken. Hy was een boezemvriendt van den vermaerden Gilbertus Cognatus, en heeft uytgegeven

Poëmata, edita à Joanne Paræo. Basil: 1556.

MELCHIOR NEIPERUS, was een groot voorstander der gedachtenis van den beroemden Erasmus, en heeft, in naavolging van denzelven, als mede van Junius en anderen, veele spreucken verzamelt. Men heeft dus van hem

Adagia, cum Chiliadibus Erasmi, fol: Paris: 1571.

Adagia, cum iis quæ Victor Giselinus collegit, Antwerp: 1578.

HUBERTUS RIETMAKERS, uyt een oudt geslacht voortgesproten, heeft tot voortzetter in zyne Letteroeffeningen gehadt den vermaerden Thomas Finus, Hoogleeraer in de Geneeskunde te Loven, van wien hy oock byzonder gelieft en geacht is geweest. Hy was een voornaem Geneesmeester te Thienen, en heeft een grooten roem naegelaten, wegens zyn doordringend oordeel, verstant en geleertheid, waer van hy blycken heeft gegeven in zyne twee volgende Wercken,

Traëtatus de Nephritico dolore, de causis, signis, prognosticis, & remediis Calculi & Arenarum, 4°. Lovan: 1622.

De Cura Sanitatis, Libri tres, Lovan: 1624.

EMANUEL VAN METEREN, zeer beroemt Historieschryver der Nederlandtsche Oorlogen, moet met recht genoemt worden onder de befaamde Mannen te Breda geboren, alzoohy van Vaders en Moeders zyde van die Stadt voortgesproten zynde, alleen by toeval te Antwerpen geboren was. Zyne huysvrouw was Esther van den Corput, dochter van Niklaas van den Corput Secretaris van Breda, en afkomstig uyt een der oudste Geslachten van die Stadt.

JAN VAN HEGELSOM, uyt een Borgemeesterlyck geslacht te Breda geboren, is een doorgeleerd Man geweest, Priester in de Groote of St. Lamberts Kerck te Luyck, alwaer hy, in 't jaer 1632, gestorven is. Hy heeft uytgegeven

Panegypticum Ferdinando Bavaro Episcopo Principi Leodiensi. Leod. 1613.

ADRIAEN HAVERMANS, Rechtsgeleerde, uyt een oudt Brabantsch Edel geslacht gesproten, wierdt, in 't jaer 1637, Griffier der Stadt Breda. Hy heeft zich, door zyne groote geleerdheid, en voornamentlyck door zyne uytnemende kennis der Brabantsche Oudheden, welke hy met veel moeyte en naeukeurigheid hadt verzamelt, zeer vermaert gemaect. Hy is te Breda, in den jaer 1653, gestorven, nae dat hy hadt in 't licht gegeven

Kejt Begryp en Bericht van de Historie van Brabant / Leyd: 1652.

JAN VAN VLIET, by de Geleerden meest bekend onder den naem van JANUS VLITIVS, was een voornaem Rechtsgeleerde, eerst Schepen, en na-

derhant, in 't jaar 1653, Griffier der Stadt Breda. Hy heeft onder de beroemde Mannen van zynen tyd niet weynig uytgebloncken, met dewelke hy in eene naeuwe verstandhouding heeft geleefd. Syne uytgegeve Wercken leveren een genoegzaam blyck uyt van zyne grondige kennis der Taalen, van zyne Rechtsgeleerdheid en Historiekunde en van zyne alom vermaerde Dichtkunde. Hy is te Breda gestorven, in 't jaar 1666. Naalatende de volgende schriften,

Quinquatruum Bredanarum Descriptio, sive in Inaugurationem Athenæi Arausiæ Bredæ solemniter instaurati, Poëma. Bredæ 1647.

't Recht van Successie volgens de Costumen der Stadt ende Lande van Breda / Bred: 1666.

Chronyck van Breda / ibid. 1665.

Gratius de Re Venatica, cum notis Jani Vlitii.

Sylvarum Bredanarum prima & altera, Bred: 1648.

KRISTOFFEL VAN CAMPEN, een ervaren Geneesmeester te Breda, en aldaer uyt een oudt geslacht geboren, heeft in zyne geboorte Stadt veele jaaren de Geneeskunde geoeffent, en geduurende dien tyd overvloedige blycken gegeven van zyne groote bekwaemheid. Hy is, nae verscheyde mael 't Schepens ampt aldaer bedient te hebben, in 't jaer 1696. gestorven; By zynen uystersten Wil heeft hy gewilt, dat alle zyne fraeye Boekwerken aen de Stadt Breda zouden blyven, welke tans nog op 't Stadhuys bewaert worden. Men heeft van hem

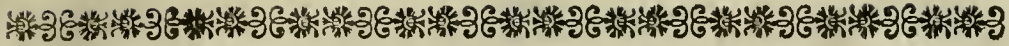
Collectanea Therapeutica de Pleuritide & Apoplexia, Bred: 1691.

WILLEM KEYEN, een voornaem Schilder en boezemvriendt van den geleerden Arias Montanus, is te Breda geboren, en heeft naderhant zyn Woonplaets te Antwerpen gehouden, alwaar hy oock, vyftig jaeren oudt zynde, gestorven is. Hy was een groot liefhebber van zyn Vaderlandt, en betreurde zeer de ongevallen die 't zelve door de wreedheid des Hertogen van Alba overkwamen: Als hy te Brussel de Graven van Egmondt en Hoorn hadt zien onthalsen, keerde hy terstont onder een gestadig zuchten te rug naar Antwerpen, en dien zelfden nacht stierf hy aldaer van droefheid. Hy heeft verscheyde uytmuntende Schilderstucken naegelaten, welke by de Liefhebbers in hooge waarde zyn, en onder anderen een Kristus aen 't Kruys tusschen de twee Moordenaers, 't gene van een wonderlycke kracht en uytvoering is.

MATTHYS BRIL, een beroemt Fruytschilder, is mede te Breda geboren. Hy heeft eenen Soon naegelaten, met name Paulus Matthyfz Bril, welke een der uytneemste Landschapchilders te Romen geweest is.

*Germ: Brice
Descript: de
Paris, Tom.
1. pag. 211.
Tom. 2.
pag. 50.*

MEERTEN VERHOF, geboren te Breda, omtrent 't midden der voorlede eeuw, is, nadien hy zynen meesten levens tyd in Franckryck heeft doorgebracht, voornamentlyck bekend geweest met den naam van DES JARDINS; Hy was een zeer konstig Beeldhouwer en Metaalgieter, en heeft zich zeer beroemt gemaakt door 't uytvoeren van verscheyde verwonderingswaardige Konststucken, welke heden nog te Parys, in veele Kerken en Kapellen, gezien worden. Hy heeft, onder andere, in 't jaar 1685, gemaakt alle de schetsen van 't alom beruchte Gedenkteken, door den Hertog van La Feuillada, ter eeren van Lodewyck den XIV, te Parys, in 't midden van de Plaats der Overwinningen, opgericht. En vervolgens heeft hy 't Stantbeeld des Konings, met alle de aanmerckelycke Bywercken en Cieraden, zeer heerlyck in metaal gebracht. Welk werck, wiers gelycke, tot dien tyd, in Franckryck nog niet was uytgevoert, hem een onsterffelycken naam verzorgt heeft.

XIII. H O O F T S T U K.

*Costumen , Keuren , Ordonnantien , en Reglementen der
Stadt B R E D A.*

Costumen van de Stadt ende Lande van B R E D A.

*Uytgesonden aan Myne Heeren den Cancellier , ende Rade in Brabant
den xix. Augusti xv° xlvii.*

Dit syn alfulcke Costuymen als men in de Stadt ende Lande van
B R E D A heeft onderhouden.

I. C A P.

Aengaende de Successie van Goeden.

I.

„ I N 't scheyden van den Houwelycken bedde, gaen, ende succederen
„ allen de erfelycke goeden, soo wel losrenten, als erfrenten ende
„ gronden van erfven, daer oock onder gerekent-huyfinghen, hovinghen, en-
„ de erfvenissen, ter zyde waerts van daer die ghekomen syn, soo wel die
„ erfgoeden die staende den Houwelycke eenighe van de houwelyckx luyden
„ aengestorven zyn, als die sy ten houwelyck ingebrocht hebben.

II.

„ Behoudelyck den langhstlevende syn tocht in d'eene hellicht van den eerst
„ aflyvighe oude erfgoeden buyten der Stads Vryheyt van Breda ghelegen,
„ indien den langhstlevende fulcken tocht begheert ende aenveert, in welcken
„ gevalle den langhstlevende soude verspaeren ofte verbinden oock syn selfs
„ erfgoeden tot behoef van syn Kinderen soo van den voorbedde als van den
„ naerbedde, indien daer Kinderen zyn van den selven bedde, daer de tocht
„ wordt afgehouden, soo als hier af by een vonnis der Hooftbancke van
„ Breda certyts is gewesen, hoewel te voorens verscheydentlyck daerinne was
„ gedeponereert, langhen tyt eer 't Vonnis der Hooftbancke voorsz. wert
„ gewesen.

*Dit Hooftvonnis sal men vinden in 't Register van de Renthen op 't Corpus
van de Stad verleden.*

III.

„ Item aengaende erfgoeden van d'een zyde, oft van d'ander ingebrocht,
„ oft aengestorven, die binnen staende houwelyck ten erve uytgeheven wor-
„ den voor renthe, ofte daer men andersints by erf voorwaerde renthe op is
„ blyven heffen, die niet vertiert en is, die renthen worden gehouden, ende
„ men hout voor recht, dat die souden hebben de nature van erfgoeden, ofte
„ gronden die uytgeheven worden, ofte daer men sulcke renthen op heft in
„ erf voorwaerden.

IV.

„ Insgelycx wordt gehouden van erfgoeden, ende renthen, die voor andere erfgoeden, ofte renthen vermangelt zyn, soo verre daer van sufficientlyck by brieven blyckt.

V.

„ Item soo wanneer Man oft Wyff, malkanderen in den coop, ofte vestinghe, ende verkryghen van eenighe erfgoeden opentlyck confenteren, ofte willecoren, dat sulcke erfgoedt, ofte renthe binnen staende houwelyck gekocht, staen ende gaen sal, ghelyck des eens ingebrocht erfgoedt in plaetse van andere erfgoedt, ofte renthe vertiert synde, oft door andere goede redenen; men heeft de brieven, ende willecoor daer van achtervolgt.

VI.

„ Item alle verkregghen erfgoeden, soo die genoemt zyn, midtsgaders alle haeffelycke, ofte ruerende goeden, weder die haefgoeden ingebracht, oft aengestorven ofte verkregghen zyn, hoedanigh die zyn, worden in 't scheyden van den bedde ghedeelt, half ende half, behoudelyck den langhstlevende syn voordeel in de kleederen, ende huysraet naer de Stads Keur, ofte Statuyt, d'welck geschreven is van het voordeel voorz. *in 't kleyn Keurboeck fol: XVI.*

VII.

„ Item alle personele schulden en Actien, worden in 't Scheyden van den bedde betaelt, half ende half, uytgescheyden de uytvaart, Kerckrechten, ende legaten van den dooden, die worden by de doot zyde alleen betaelt, ende ten last ghenomen, dies isser een Keur, oft Statuyt gemaect anno 1476, by het welck verklaert wordt onder andere, dat der huysvrouw erfgoeden niet en moghen worden voor des Mans schulden uytghewonnen oft verkocht: des Mans erfgoeden, ende heurder beyde haven, ende verkregghen goeden en souden eerst daerom verkocht, ende in de schulden van den Man bekeert zyn. *In 't groot Keurboeck fol: XVII.*

VIII.

„ Item de Natuerlycke, ofte bastaertkinderen en succederen den Vader niet, maer wordt voor een ghemeyn voix gheseght, dat Moeders in den lande van Breda gheen bastaerden en maecken: Te weten dat sy in heurs Moeders goeden succederen, maer niet in de goeden van hunne Vrienden van 's Moeders zyde, naer dat de Moeder doot is, noch oock van de Vrienden van hun Vaders syde.

IX.

„ Item de goeden van de natuerlycke perfoonen en succederen aen hunne Vrienden, ofte maeghschap niet, noch aen 's Moeders noch aen 's Vaders zyde, maer is gecostumeert dat den Heere van den lande die aenveert, ten waere dat sulcken bastaerde by sufficient Oetroy hadden gedisponeert.

X.

„ Item in successien, ende andere rechten van hanteringhe van Leengoeden, heeft men van ouders tot ouders hooren segghen, ende oock onderhouden, dat de selve rechten ende Costumen die men in 't Leenhof van Brabant onderhout, oock onderhouden worden in 't Leenhof van Breda, in de Hoven, ende Achterleenen oft Manschappen daer onder forterende.

„ XI. In

XI.

„ In andere chyns goeden leen wefende, daer man, oft wyf uyt verfter-
 „ ven, gheheylicht oft ongheheylicht, daer komen alle de kinderen ende er-
 „ ven tot de fuccessien van des aflyvighe goeden, haeff oft erff, ende deylen diē
 „ evenghelyek indifferent, soo wel dochteren als soonen, hoeft voor hoeft,
 „ ende is eenich van die Kinderen aflyvich, soo staen de Kinderen van den
 „ aflyvighen al te famen voor een cluft in de plaatse van den dooden.

XII.

„ Dies moeten de gheheylichte Kinderen, voor ende eer fy mede deylen
 „ fullen, innebrengheñ allen 't gene zy voor te houwe; ende andersins
 „ ewech hebben gehadt van hunne Ouders, of d'andere moeten daer eerst
 „ tegens verleken zyn.

XIII.

„ Maer gelieft het de houwelycksche, fy mogen uytblyven met het gene,
 „ dat hun te houwelyck is ghegheven.

XIV.

„ Item wanneer Man, oft Wyf sterft, die in staende houwelyck eenighe
 „ Kinderen uytgheheylicht hebben, soo en zyn de gehouwelyckte niet verbonden
 „ naer den eerst aflyvigen doot meer intebrengeñ, dan d'een hellicht
 „ van den houwelycx goet, dat hen ghegheven is van Vader ende Moeder,
 „ maer naer des lanckslevendes doot moeten fy d'ander hellicht oock innē
 „ brenghen, ofte stille staen tot dat d'andere daer teghen verleken zyn.

XV.

„ Item de Ouders ascendenten en succederen niet hunne oiren descendenten
 „ in deel, oft in 't gheheel, dan soo wanneer Vader ende Moeder eenich
 „ Kindt uytgheheylicht hebben, indien sulcken Kindt sonder oir sterft, soo
 „ fullen de goederen by sulcken Kindt achtergelaten verfterven op de Ouders,
 „ indien fy leven, oft is d'een doot, d'een hellicht aen de lanckstlevendē.
 „ Daer is een geschreven Statuyt af, daar men hier toe des gedraeght. Zie
 „ *Houteboecksen p. 5.*

XVI.

„ Dit uytheylicken verstaet men, als de Ouders de Kinderen uytheylicken
 „ met des Ouders goet, ende niet van de Kinderen, die by den lanckstleven-
 „ den Ouders, met de goeden die den selven Kinderen van hun selfs weggen
 „ toebehooren, uytgheheylicht worden.

XVII.

„ Item soo wanneer ymandt sterft, sonder oir, soo sal syn goet succederen
 „ ende ghedeylt worden aen ende by syn broeders ende susters, ofte aen hun-
 „ ne oiren, die in des aflyvighe plaatsē staen hoofsgewys in stirpes te deylen.

XVIII.

„ Indien sulcke aflyvighe gheen broeders ofte susters en heeft van vollen
 „ bedde, noch oiren die daer aff gebleven zyn, soo heeft het goet van den
 „ dooden twee syden, uytghescheyden die oude ingebrachte ende aenghestor-
 „ ven erfgoeden, ende renthen die in wesen zyn ten sterfdaeghe des aflyvi-
 „ ge, dewelcke succederen ter zyden daer die afgekomen zyn.

XIX.

„ Soo daer tweederhande Kinderen zyn, d'een den dooden van den hee-
 „ len bedde, ende d'ander van halven bedde bestaende van bloede, soo fullen
 „ de broeders ende susters van heelen bedde, oft hunne oiren, van allen de
 „ deelbaar goederen hebben voor af d'een hellicht, ende d'ander hellicht ful-
 „ len sy met de broeders ende susters van den halven bedde deylen eên yege-
 „ lyck hoeft voor hoeft, de Oiren van de aflyvighe broeders ende susters,
 „ altyt hunne Ouders representerende.

XX.

„ Item soo wanneer iemant sterft sonder oir, ende sonder levende broeders
 „ ende susters, ofte hunne oiren, te hebben, achterlatende Oomen ende
 „ Moeyen, dewelcke Kinderen hebben, soo sal het goet van sulcken aflyvi-
 „ ghen koomen aen de Oomen ende Moeyen die noch leven, ende niet aen
 „ hunne Kinderen, nietteghenstaende dat men seght, dat goet niet achter-
 „ waerts en sterft, want men sulcke successie *in collateralis linea* niet en re-
 „ kent achterwaerts te sterven, wel verstaende ofte eenighe Oomen ofte
 „ Moeyen gestorven waeren, Kinderen achterghelaten hebbende, dat de
 „ Kinderen mede souden deylen mette Oomen ende Moeyen die noch levende
 „ waeren, staende in de plaetse ende representerende hunne aflyvighe ouders.

XXI.

„ Item oft by houwelyckfche voorwaerden, ofte tractaet antenuptiael, ter
 „ contrarien van den Costumen voorz, ofte oock eenighe andere rechten,
 „ Keuren, ofte Ordonnantien, waere wettelyck gecaveert, bevoorwaert,
 „ ofte gheconvenieert, men soude houden dat men de houwelyckfche voor-
 „ waerden achtervolghen soude moeten.

XXII.

„ Item al ist soo dat eenighe Keuren oft Ordonnantien certydts zyn ghe-
 „ maect, van dat Man ende Wyf, te gader woonende binnen Breda, mal-
 „ kanderen souden moeten maecten de lyftocht en van hunne huysinghe met
 „ henne toebehoorten, ende daer en t'eynde te gaen daer sy schuldich is te
 „ gaen, ende oock seecker onder Keur ofte Ordonnantie, dat niemant syn
 „ goet ewech maecten soude moghen, ten ware by den Heere voor syne
 „ Mannen, ende voor syne Schepenen op sekere penen, soo is gecostumeert,
 „ ende onderhouden, dat het ghene dat Man ende Wyf malkanderen oft oock
 „ andere perfoonen niet ghehouwelyckt zynde, als sy bequaem zyn om te
 „ testeren, wettelyck ende valide by testamente maecten ende ordonneren
 „ voor Schepenen, oft voor Notaris ende ghetuyghen, dat 't selve wordt van
 „ weerden ghehouden, den Oiren descenderende altydt hunne legitime portie
 „ ghereserveert generalyck te spreken.

II. C A P.

Aengaende Naderschappe.

XXIII.

„ Is gecostumeert, ende wordt ghehouden voor recht, dat Naderschap van
 „ alle erfgoeden, pachten ofte renthen niet te lossen zynde, die verkocht
 „ worden, openstaet, om die te moghen versoecken ende obtineren ter tydt
 „ toe van sulcke erfgoed dry sondaeghsche proclamatie syn gheschiet, ende
 „ daer over 't selve erfgoed oft erfrente overgevest is met opdracht ende ver-
 „ thydenisse van den vercooper met Schepenen vonnisse, soo dat ghewoonlyck is.

„ XXIV. In

XXIV.

„ In gelycke maniere plach de Naderschap opentestaen van losrenten totten
 „ jaere 1531 toe, in welcken jaere seecker Statuyt oft Ordonnantie is ghe-
 „ maeckt, van dat men van losrenthen egheen dry fondaeghsche proclamatiën
 „ en derft doen.

„ Op den 29 September 1599, is by Borgemeesteren ende Schepenen in
 „ Breda attestatie ghepasseert, ten verfoecke van Adriaen Adriaen Claessen
 „ van Bieftraeten, als dat aen losrenten egheen Naderschap en is vallende.

XXV.

„ In 't selve jaer 1531 is gheordonneert, dat men van huysen binnen der
 „ Stadt Breda staende, die openbaerlyck met voorgaende proclamatiën ver-
 „ kocht worden, egheen Naderschap hebben en sal, welcke twee Ordonnan-
 „ tien t'federt zyn onderhouden.

XXVI.

„ Den ghene die naest van bloede is den vercooper, desen soude den naeste
 „ zyn om Naderschap te obtineren, ten waere van erfrenthen ofte erfpach-
 „ ten, daer soude den uytreycker worden gheprefereert allen den ghene die
 „ van bloede bestaen.

XXVII.

„ Oft den Naerderer den Vercooper bestont in een graedt ghelyck den Coo-
 „ per, men houdt dat den Cooper soude werden gheprefereert.

XXVIII.

„ Ende insgelyckx houdt men, ofte Naerderers waren, in *eodem gradu* den
 „ Vercooper bestaende, dat den ghene die voor, oft eerst, ghenaedert had-
 „ de, 't ware Man ofte Vrouwe, jonck oft oudt, soude preferentie hebben
 „ tot de Naderschap.

XXIX.

„ Men houdt dat de ghene die erfven in handen hebben, medepant wefende
 „ van eenighen commer daer 't verkochte goet mede belast waere, geen Nae-
 „ derschap en competeert, noch oock den ghenen die erfven in handen hadde,
 „ hebbende servituyt, 't zy dominante oft serviente, metten gront die ver-
 „ kocht wordt, hoewel men verstaet, dat in sommighe andere plaetsen fulcken
 „ perfoonen naderschap soude competeren.

XXX.

„ Nochtans waert goedt daar by versien, dat den Cooper van fulcke goe-
 „ den, oft den Naerderer van bloede, soude moeten des anderen grondt die
 „ medepant is in dien gevalle verskeren, van niet beschadigt te worden van
 „ de rent daer 't medepant af is, soo verre alst naer den Landtrechte niet en
 „ waere genoegh verskert.

XXXI.

„ Soo wie naerderschap begheeren wilt, komt voor Schouteth ende Sche-
 „ penen, ende stelt onder den Schouteth silver ende gout, met cautie van
 „ genoegh te doene van den coop, lyfcoop, Godtspenninck ende allès des
 „ den Cooper, ter saecke van den coop, heft voldaan, ofte soude moeten
 „ vol-

„ voldoen, ende dat wordt op den Sondagh daer naer gepubliceert, dat de
 „ Naerderfchap voorz. is verfocht, ende worden t'eenen sekeren daeghe in
 „ de weke naestvolghende verdachvaert cooper ende vercooper, ende de ghe-
 „ ne die daer present zyn gheweelt, om den coop te verklaeren, ten welken
 „ daeghe den cooper ende vercooper de naerderfchap moeten bekennen, of-
 „ te moghen oppositie daer teghens nemen, soo verre hun goetdunckt, ende
 „ dan daer inne te procederen soo het behoort.

XXXII.

„ Indien het verfocht wordt, soo behoort de Naerderer by synen eede te
 „ verklaeren, dat sulcken naerderfchap by hem ghedaen is voor hem selven,
 „ ende niet voor eenen anderen, noch daertoe gefuborneert, gehuert, oft ver-
 „ kregghen by iemanden, om dat voor eenen anderen te doen.

III. C A P.

Van Preferentie.

XXXIII.

„ Van ouden tyde is onderhouden, dat soo wie op eenighe goeden voor-
 „ komt in besettinghe, ende die besettinge voort vervolgt, soo recht is, tot
 „ volcomen uytwinninghe toe, dat die gheprefereert wordt andere crediteu-
 „ ren die naer besetten, ende soo voorts dien daer naest beset.

XXXIV.

„ Uytghenomen 's Heeren ende der Stadts Domeynen ende goeden, ende de
 „ ghene die ghelycke natuer hebben, als zyn penningen van haefgoeden, die
 „ by subhastatie, dwelck men noemt sterfhuysen, verkocht worden, item
 „ die obligatie hebben voor Schepenen gepasseert met verbintenis van des de-
 „ biteurs goeden, al en is die oock maer generael. Item ende oft men eenighe
 „ andere bevondt die preferentie behoorden te hebben, 't waere van Vonnif-
 „ sen eertyts by voorfaeten ghewesen, oft andersints naer Recht, daer af
 „ ghedraegt men ten rechte.

XXXV.

„ Item die van huysuere ten achteren zyn, worden gheprefereert aen de
 „ haefgoeden op den gront wesende.

XXXVI.

„ Item soo wanneer de goeden, die beseth zyn, ontfeth zyn onder cautie
 „ suffisant van te rechte te staen ende 't ghewysde te voldoen, generalycken
 „ te spreken, soo soude den ghene, die proprietaris is, de selve goeden mo-
 „ ghen verkoopen ende syn erfgoeden transporteren ende overvesten, sonder
 „ dat den eersten besetter op sulcke goeden, die naer den ontfeth vercocht
 „ ende overghevest ofte getransporteert worden, soo behoort, executie sal
 „ moghen doen.

XXXVII.

„ Maer soo verre den besetter teghens den ontfetter volkomen mach syne
 „ Aetie, soo soude hy d'executie daer af doen op alle de goeden van den ont-
 „ fetter, doen in wesen onverkocht ende onverthiert zynde, en waer daer
 „ faulte aen, aen den borghe in de ontfettinge geseth.

IV. C A P.

Van Maniere van Procederen.

XXXVIII.

„ In de Stadt van Breda zyn onder andere twee ghemeyn manieren van
 „ Procederen, d'een is by gedaginge ofte citatie, ende d'ander is by besettinge.

XXXIX.

„ Soo wie den anderen wilt doen ghedaeghen ende soo te recht betrecken,
 „ sal dat doen op den Genechtdach, tegens den Genechtdach dan naestco-
 „ mende. Den gedaechde mach dat eerste genecht doen ophouden, oft moet
 „ ten selven genecht naestkomende compareren, oft ten lancksten, indien hy
 „ 't eerste genecht heeft doen ophouden, ten genechtdaeghe dan naestcomen-
 „ de merckelycke nootfaecken, sieckte, absentie buyten de Stadt ofte Vier-
 „ schare, oft diergelyken gevallen cesserende.

XL.

„ De Gedaeghde die niet en compareren worden ten daege dienende, ter
 „ instantie van de heyschers, met eenen ghemeynen vonnisse van Schepe-
 „ nen verclaert verreyckt, ende verhaelt van den heysch op hun ghedaen,
 „ ende op dat Verreyck mach den aenleggere oft heyscher procederen tot
 „ panginge ende executie van syn schult, daer hy het daeghfel voor ghedaen
 „ heeft, ende soo wanneer daer panginghe af wordt versocht, soo wordt
 „ daer af eerst heuschen pandt geleverd, ende staet dan XIV. dagen, sonder
 „ daer en tusschen reële executie te doene.

XLI.

„ Compareert den Verweerdere oft Gedaeghde voor Recht, soo procede-
 „ ren partyen by aensprake, antwoord en voorts soo recht is.

XLII.

„ D'andere maniere van procederen is by besettinge, het sy voor personee-
 „ le oft reële schult, ende dient meest om den aenleggere oft Crediteure ver-
 „ sekeringe te krygen van syn schult, die hy eyscht.

XLIII.

„ Soo wie eenighe goeden, haef oft erfve doet besetten, moet den ghene,
 „ die de besette goeden toebehooren, een wete doen doen binnen de eerste
 „ XIV. daeghen dan naestcomende, soo verre sy binnen 's Lands ende vindt-
 „ baer zyn, maer soo verre de goeden daer en tusschen niet en worden ont-
 „ seth, soo moet den besetter in XIV. daeghen daer naer syn besettinghe
 „ vernieuwen als anderwerff, ende in XIV. daeghen daer naestvolghende als
 „ derde werf.

XLIV.

„ Soo verre men de leste XIV. daeghen laet overgaen sonder te ontfetten,
 „ soo mach den besetter 's anderendaechs naer dat overstaen is, oft soo wan-
 „ neer het hem daer naer ghelieft, daer af versuecken kennisse van Schepe-
 „ nen, ende wordt dan den besetter oft heyscher totte goeden ghedaen, ende
 „ staet dan noch veerthien daeghen, welke XIV. daeghen omghedaen zyn-
 „ de, indien de goeden haven zyn, soo wordt daer eenen Coopdach af ge-
 „ legt ter puyen af t'eenen sekeren daeghe, ten welcken daeghe den Cre-

„ diteur ofte befetter de opghewonnen goeden coopt uyt 's Heeren handt, ende de Schouteth van Officie wegghen, soo verre de befetter den hoochsten Cooper blyft, gheeft hem daer af den slach, behoudelyck eenen ieghelyck fyn voorrecht tot fynen gebreecken toe.

XLV.

„ Ten waere oft daer iemandt quaeme, die den Coop verdierde, in welken gevalle den Verdierder soude moeten voldoen den Opwinner van allen fynen gebreecke mette kosten daeromme ghedaen.

XLVI.

„ Indien de opghewonnen Goeden fyn erfgoeden, soo worden daer af dry Sondaeghsche proclamatiën ghedaen achter een ter puyen af, ofte op te Dorpen ter Kercken uyt, ende daer en teynde op eenen Sondagh daer naestvolghende, soo wordt daer eenen Coopdach af geleecht tegens eenen fekeren gelegghen dach, ende dien Coopdach wordt gehouden ten selven daeghe in der manieren soo van de have is gesecht, behoudelyck altyt een ieghelyck fyn voorrecht, ende den Heere wordt warand als van bedinghde goeden.

XLVII.

„ Daer en teynde soo wordt den Opwinner, achtervolgende fynen Coop, in 't opghewonnen erfgoed ghevest ende gheëft by vonnisse oft decreet van Schepenen, ende krycht soo perfectie van den opghewonnen erfgoed.

XLVIII.

„ Indien den Debitur noch niet en schickt te betalen, ende soo verre het personele schult is, soo behoort den Opwinner van het opghewonnen erfgoed openbaerlyck te sitten, mette gewoonlycke voorgaende proclamatiën, ter ghesetter ure ende plaetsse, ende alsdan te vercoopen de opghewonnen erfgoeden den meestbiedende, ende daer af neemt hy fyn ghebreck met alle kosten, ende 't Surplus blyft den proprietaris, ofte den naerbefetter die daer best recht toe heeft.

XLIX.

„ Item in opwinninghe van onderpanden voor renthen oft pachten, die men jaerlyckx heffende is, procedeert men op de selve onderpanden met besettinge in alder maniere, soo 't boven is gheseght van opwinninghe van erfgoeden.

L.

„ Salvo dat men van opwinninghe voor renthen ofte pachten van binnen 's jaers niet en derft eenighe fondaegsche proclamatiën naer der opwinninghe doen, noch Coopdach legghen.

LI.

„ Maer naedien de besettinghe alle dry overstaen fyn, en den opwinner daer toe ghedaen is, soo mach den opwinner daer aff opwinninghe brieven doen maecken, ende wordt dan daer inne by vonnisse van Schepenen ghe-decreteert de opghewonnen onderpanden te hebben, te houden ende te ghebruycken, gelyck fyn andere eyghen goeden, behoudelyck eenen ieghelycke fyn voorcommer.

„ LII. Men

LII.

„ Men verfaect, dat men hier voormaels track placht te onderhouden, foo
 „ wie alfoo fyn onderpanden voor renthe binnen 's jaar opghewonnen hadde,
 „ dat die fyn handt toe foude hebben moghen fluyten, ende dat fulckx eer-
 „ tyts wel ghedaen foude fyn.

LIII.

„ Maer wordt nu *passim* onderhouden oock in opwinninghe van erfgronden
 „ voor rente van binnen 'sjaers, gelyck van renthen van buyten 'sjaers, ende
 „ voor andere personele schulden, dat den opwinner, naer de volcomentheyt
 „ van fyn recht, twee oft drymael met voorgaende Sondaeghsche proclama-
 „ tien openbaerlyck sit om te vercoopen den meestbiedende.

LIV.

„ Ende foo verre dan niemandt en quame, die den Onderpandt wilde coo-
 „ pen, oft den Opwinner handtvullinghe doen, men houdt dat den Opwinner,
 „ allen weten ende Insinuatiën den proprietaris ende naheffer van renthen, off
 „ fy handtvullinghe doen willen, ghedaen ende andere ghewoonelycke solem-
 „ niteyten daer op wel gheobserveert synde, foude fyn handt moghen toe-
 „ fluyten, en dat men, *viâ ordinariâ*, die niet wel weder open en foude kon-
 „ nen ghekrygen.

LV.

„ Niettemin deselve toefluytinghe wordt felden geuseert, alfoo dat quade
 „ betaelders oft quaetwillighe dickwils luttel achten op uytwinninghe.

LVI.

„ Aengaende de opwinninghe van Onderpanden voor renten van buyten
 „ 'sjaers, dat is te weten die naer den verschyndach verjaert zyn, daer wor-
 „ den de manieren van procederen toe gheobserveert, ghelyck in de opwin-
 „ ninghe van erfgoeden voor personele schult alfoo boven gheseght is.

LVII.

„ Want het is te verstaen, dat renten van buyten 'sjaers, in den Lande
 „ van Breda, hebben eensdeels de nature van personele schulden, emmers in
 „ fulcken effect, als naer beschreven volght.

LVIII.

„ Te weten dat men daer voor foude oock moghen impeteren by gheda-
 „ ginghe, arrest, oft besettinghe, den persoon die den onderpandt als pro-
 „ prietaris ghebruyckt, ende geblaeyt heeft in 't jaer daer men de gheeyfch-
 „ te rente oft renten van buyten 'sjaers af betaelen moet.

LIX.

„ Insgelycx foude men daer voor moghen impeteren by besettinghe oft ar-
 „ restementen allen goeden, haeven, ende erfven van den selven ghebruyc-
 „ ker ende blayer die proprietaris is, foo als boven van personele schulden is
 „ gheseght.

LX.

„ Maer op den onderpandt en foude men niet gefondeert zyn de renten van
 „ buy-

„ buyten 'sjaers te winnen, naerdien den selven onderpand in een anders handt
 „ wettelyck waere ghetransporteert, eer den heylfcher daer op befeth ghe-
 „ daen hadde, ofte eer den heylfcher andere verbintenisse daer op verkreghen
 „ hadde.

LXI.

„ Soo als men oock op den onderpandt niet meer en soude winnen als een
 „ rente van binnen jaers, inghevalle daer een oft meer naerrentiers op ston-
 „ den, die oock t'achter waeren, ende soo verre die van hun achterwefen,
 „ te weten van de principale rente, niet en souden moghen voldaan wesen,
 „ soo dat de Naerheffers ghestaen souden, mits doende handtvullinghe de
 „ Voorheffers met een rente die van binnen jaers is als de instantie ghebeurt,
 „ mette kosten daer op ghedaen, ende met de rente daer naer verschenen.

LXII.

„ Maer soo verre als er gheen naecommer op enstaet, ende den onderpandt
 „ noch is in handen van den ghene die den onderpandt ghebruyckt heeft in
 „ den jaere daer men de gheeyfchte rente af schuldich is te betaelen, oft als
 „ den Voorheffer den Naerheffer wil syn rente laeten heffen op den onder-
 „ pandt, soo soude men moghen alle achterstellen haelen ende winnen op den
 „ onderpant.

LXIII.

„ Item soo wie renten heeft op verscheyden Onderpanden, allen die On-
 „ derpanden worden ghehouden, *pariter & in solidum*, verbonden voor sulcke
 „ renthe, ende al worden de Onderpanden ghesplit, den heffer en derft syn
 „ rente niet spliffen noch syn betaelinghe, maer moeten hem de geheele rente
 „ seffens betaelen, oft mach met recht op alle de onderpanden procederen.

LXIV.

„ Item al waert soo, dat iemandt veel jaeren lanck, al waert oock langher
 „ als den tydt van prescriptie, de betaelinghe van syn renthe, op verschey-
 „ de panden sprekende, hadde ontfaan op ofte van den besitter van eenen
 „ singulieren pandt, soo en soude daeromme oft daer mede syn recht, om oft
 „ op de onderpanden *in solidum* syn recht te moghen hebben sonder de be-
 „ taelinghe te splitten, niet verloren hebben, maer soude syn brieven moghen
 „ achtervolghen.

LXV.

„ Item soo wie heeft bypandt van eenighe rente tot oft by den principalen
 „ onderpandt gheset, dien bypandt wordt ghehouden als borghe, alsoo dat
 „ men de bypandt niet en mach oft en behoort te impeteren, te besetten,
 „ oft excusseren, men moet eerst den principaelen onderpandt gheproeft heb-
 „ ben. Maer des ghedaen zynde, soo wes gebreeckt aen den onderpandt,
 „ valt van der principaelder renten, ende van de rente van binnen 'sjaers,
 „ ten tyde doen men begonst heeft den Onderpandt te foecken met inthima-
 „ tie daer aff den besitter van den bypandt ghedaen, ende mette kosten van
 „ recht, mach men op den bypandt versuecken ende verhaelen, ende daer
 „ op procedeert men dan by besettinge, ghelyck op den Onderpandt.

LXVI.

„ Maer uyt 't ghene voorfz. is volght, dat men achterstellighe renten van
 „ buyten jaers op den Onderpandt niet en soude moghen verhaelen genera-
 „ lyck te spreken.

„ LXVII. Soo

LXVII.

„ Soo wie heeft generale obligatie ende ghelofte van Onderpandt, altyt goet
 „ genoegh te houden ende te maecken, met alle des ghelovers andere goe-
 „ den, teghenwoordich ende toecomende, die soude op den ghene die fulcx
 „ ghelooft heeft, ende op syne erfghenamen, ende op alle hunne goeden, die sy
 „ dan hebben, als daer op versueck ende instantie ghedaen wordt, wel ghe-
 „ fondeert zyn te verhaelen de principale rente, met de rente van binnen
 „ jaers, ende met de costen daerom ghedaen, ende de renten van buyten 's
 „ jaers soude men op den ghebruycker van de Onderpanden verhaelen mo-
 „ ghen.

LXVIII.

„ Maer soo wie specialen pandt, onderpandt, ofte bypandt heeft, sonder
 „ clausule generael, moet te vreden zyn met den Onderpandt ende bypandt,
 „ oft met het ghene, dwelck hem voor hypotheque specialycken gheset is,
 „ sonder op den vercooper, ofte syne andere goeden, ofte syn erfghenamen
 „ daer af iet te mogen winnen, ten waere dat den Vercooper van de renthe
 „ eenighen commer, last, oft calaengie versweghen hadde, oft ander bedroch
 „ hadde ghecommitteert, oft iet anders voortsgeheert, uyt oorfaecke van
 „ den welcken den vercooper van de rente oft syn erfghenamen ghehouden
 „ souden syn.

LXIX.

„ Item voor rente van binnen 'sjaers mach men panden aen alsulcke haeffe-
 „ lycke goeden, als men op den Onderpandt bevint, sonder voorgaende in-
 „ stantie daer op te derven doen, met beset oft andersints.

LXX.

„ Item die van den Capittel van Breda, hun supposten, ende andere Geeste-
 „ lyckheyt hebben geuseert, dat sy voor hun achterstellige renten moghen
 „ panden, soo wel van buyten als binnen 's jaers, van geamortiseerde goe-
 „ den, welck recht men verstaet hun eertyts ghegunt te zyn, ten eynde dat
 „ sy voor renten van buyten 'sjaers de Onderfaeten niet en souden trecken
 „ ten Gheestelycken Hove.

LXXI.

„ Item 't selve recht uferen nu oock de H. Geestmeesters, Gasthuysmees-
 „ ters, ende andere regeerders van arme menschen, uyt sekere constitutie
 „ ende Ordonnantie, in sekere jaeren, te wetene omtrent den jaere 1536,
 „ by den Heere van Breda gemaect, ende daer noch *in Judicio* niet sonder-
 „ linghs teghens en is gesecht noch geobtineert, daer men af weet.

LXXII.

„ Item soo wanneer men renten van binnen 'sjaers eyscht, ende daer voor
 „ instantie doet, daer men by Schepenen brieven ofte oude Manualen, re-
 „ gisteren, ofte andere authentique bescheeden af doceert, dat den eyscher
 „ die schuldich is te heffen, soo wordt den ghebruycker van den pandt ghe-
 „ houden te thoonen de betalinghe daer af, oft moet daer af den eyscher
 „ voldoen.

LXXIII.

„ Maer is onderhouden van renten buyten 'sjaers, dat den ghebruycker ende
 „ houder van den Onderpandt hem daer af mach ontschuldigen by synen eedt,

„ ten waere den eyfcher hadde innovatie oft recognitie van fulcke renthen
 „ van buyten 's jaers, oft ander fulcken bescheedt, daer van den eyfcher den
 „ eedt soude moghen defereren, oft ten waere dat den eyfcher daer voor
 „ instantie hadde ghedaen, eer de rente verjaert, oft buyten 's jaers waere.

LXXIV.

Item boven de twee manieren van procederen, te weten by ghedaginghe,
 „ ende by besettinghe voorgheruert, is noch een ander maniere van instantie
 „ te beghinnen, en dat by arrestement op den persoon, oft haefgoeden van den
 „ debiteur, van alle personele Actien, ende voor saecken hebbende de nature
 „ van personele Actien, ter plaetsen, daer men fulcken persoon oft syn haef-
 „ goeden bevindt, welck arrest duert XXIV. uren lanck, naer welcke XXIV.
 „ uren den ghearresteerde ende syn goeden weder ontfaghen soude zyn van
 „ den arreste, ten waere den heyfcher daer en tusschen hadde andere instan-
 „ tie ghedaen van befeth, hem willich ghevende van den arrest, oft dat den
 „ ghearresteerde gheloofte hadde intehouden, oft tot eenen sekeren daeghe van
 „ Recht te recht te komen, oft diergelycke.

LXXV.

„ Maer in desen is van oude tyden ende hercomen onderhouden, dat alle
 „ poorters der Stadt van Breda van hunnen halfse, have, ende alle personele Ac-
 „ tien, moeten te recht gestelt worden voor Schouteth, Borghemeester ende
 „ Schepenen in Breda, ende dat men deselve poorters oft hunne goeden
 „ voor personele Actien niet en mach arresteren, besetten, oft te recht be-
 „ trecken in den lande van Breda elders, dan voor Schouteth, Borgemeeste-
 „ ren ende Schepenen in Breda.

LXXVI.

„ Item boven desen zyn tot Breda noch verscheyde manieren van instantien
 „ te doen, Te weten van arbeytsloon, ende van goeden die opgheslaghen
 „ worden, ofte die teghens vremde luyden worden ghekocht, alle dewelcke
 „ men binnen de Stadt van Breda eyfchen mach met sommierlyck recht,
 „ doende den debiteur verdachvaerden, ende voor ooghen komen, sonder de
 „ maniere van besettinghe ofte ghedaginghe voorfz. daer inne te derven ob-
 „ serveren.

LXXVII.

„ 't Selve recht ende Costume is oock seecker jaeren 't sy XVIII, XIX,
 „ oft XX. jaeren oft wat meer gheleden, gheintroduceert van montkost, oft
 „ verteerde ghelaegen.

LXXVIII.

„ Item soo wie eenighe goeden met eenen oft meer ghemeyn heeft, t sy
 „ naer de doot van iemanden, oft anders, die mach eyschen scheidynghe van
 „ fulcke goeden, tzy haef oft erve, oft van beyde, ende daer af wordt dan
 „ de wete ghedaen openbaerlyck ter puyen af, teghen eenen ieghelyck, die
 „ tot den Sterfhuyse oft ongedeelde goeden recht of interesse hebben, om te
 „ compareren 't eenen gheleghen daeghe in de weecke daer aen volghende, ende
 „ wordt daer af oock wete ghedaen in persoon, soo verre en daer 't aen ver-
 „ socht wordt, ende dan procederen partyen daerinne by aenspraecke, ant-
 „ woort, ende andersints, gelyck in andere saecken; die heyfcher van scheid-
 „ ynghe, soo verre als 't is op den ghene, die in 't Sterfhuys van eenen
 „ dooden blyft, mach oock eyschen inventaris ende andersints, soo hy te ra-
 „ de bevindt.

„ LXXIX. Soo

LXXIX.

„ Soo verre als niemant daer teghens en compareert, om die fcheydinghe
 „ voorfz. te doen, oft daer teghens te fustineren, foo bedinght den heyffcher,
 „ dat den Schouteth, van zynder Officie wegen, ftaen moet in der onwilligher
 „ plaetfe, d'welck oock foo wordt gedecreteert by Schepenen, ingevalle hier
 „ af den partyen, dien het aengaet, wete fuffifant ghedaen zy, ende dan be-
 „ hoort den Schouteth, ten koften van de partye niet comparerende, de faec-
 „ ke te bedinghen ende te fustineren in den naem der abfenten niet compar-
 „ rende, foo hy tot derfelver partyen meesten oirbaer bevindt, ende wordt
 „ daer inne recht ghedaen foo 't behoort, ende 't vonniffe ghegaen zynde, foo
 „ deelt ende ftaet den Schouteth in plaetfe van den onwillighen, doende ende
 „ latende den heyffcher fyn rechte gedeelte volgen.

LXXX.

„ Item foo wie erfpenninghen te heyffchen heeft, mach dat doen met ghe-
 „ dachvaerdinghe, oft voor oogen ghebiedinghe, fonder de maniere van be-
 „ fettinghe oft ghedaginghe te moeten onderhouden.

LXXXI.

„ Item veftinghe van erfgoeden die verkocht zyn, ruyminghe oft handt-
 „ lichtighe van goeden, erfpaddinghe ofte openinghe van wegghen, ruyminghe
 „ van Vuylicheyt ofte onbehoorlyckheyt, ftooringhe teghens de erfwegghen oft
 „ ghebruyck dat een ander foude willen nemen, 't zy van Waterleydinghe,
 „ Waterval, te nae timmeringhe oft metserye, oft meer diergelycke faecken
 „ mach men begheeren oft intenteren by gedachvaringhe oft voor ooghen
 „ ghebiedinghe, fonder te derven doen instantie van befeth oft ghedaginghe
 „ met treyn van Ghenechten, maer in fulcke faecken procedeert men voort,
 „ naer ordonnantie van der Wet ende ghelegentheyt der faecken, 't fy fom-
 „ mierelyck oft by ordinarife wegghen.

LXXXII.

„ Item foo wie poorter is tot Breda, foo wanneer hy fyn goeden ontfet
 „ heeft, ende het in 't genecht gheboirt, foo dient den dach van Recht in 't
 „ genecht naeftkomende, maer 't eerfte genecht ghepaffeert, alsdan in 't ge-
 „ necht naeftvolghende den genecht naeftcomende, ende is den ontfetter geen
 „ poorter, foo dient den dach van Recht ten derden daeghe naer de ont-
 „ fettinghe.

LXXXIII.

„ Ende foo wie ontfet, doet daer af de wete den heyffcher of befetter, om
 „ te weten wanneer den dach van recht dient, ende dan procedeert men by
 „ Aenspraecke, Antwoort, Replycque, Duplycque &c.

LXXXIV.

„ Item foo wanneer iemandt eenighe fchult eyscht, die hy met obligatie, oft
 „ wettighe documenten, oft met levenden perfoon kan doen blyken, daer af
 „ moet den verweerder ter contrarie doen blycken betalinghe oft andere ex-
 „ ceptie, die daer teghens peremptoir waeren, oft wordt ghehouden de fchult
 „ te betaelen.

LXXXV.

„ Maer foo wanneer den Heyffcher gheen fchriftelyck befcheedt oft levenden
 „ thoon en heeft van fynre fchult, foo mach hy het feyt daer af fteflen ten
 „ eede, om by den Verweerdere eedt te fufcipieren, ende doende daar voor
 „ onfchult doorgaen, oft den aenlegghere den eedt te refereren, ende foo
 „ mach den aenlegghere obtineren.

„ LXXXVI. 't Is

LXXXVI.

„ 't Is van oude tyden, soo men verstaet, geobserveert ofte gheintrodu-
 „ ceert, dat soo wanneer iemandt eenighe schult eyfliche is hem compete-
 „ rende op eenen dooden persoon, al ist soo dat hy daer af gheen obligatie oft
 „ schriftelyck bescheedt en heeft, noch oock levende kennisse, dat hy sulcke
 „ schult mach obtineren met synen eedt ende met twee volcheeden, dat is,
 „ dat twee personen weerdich van geloove met hem sweeren, dat sy den
 „ heyscher voor sulcx houden ende kennen, dat hy gheenen quaden eedt
 „ doen noch schult metter eedt haelen soude willen, dien men hem niet schuldich
 „ en waere, hier op is dickwils ghecommunicceert, om reghel daer op te stel-
 „ len, want in *omnibus generaliter* toetelaeten schynt *iniquum*, heel af te stellen,
 „ schynt oock wat inconuenient te hebben, besonder in kleyne peynewaerden
 „ van Victualien ende daghelycxsche waere, die gebrocht worden.

LXXXVII.

„ Item onder de Hooftbancke van Breda forteren ende komen ter appella-
 „ tien allen de Bancken van de Dorpen 's Lants van Breda, Item die van
 „ Steenbergem, die van Eeckeren onder de twee Heeren, die van Merxem
 „ ende Schooten, die van Oostmale ende Loenhoudt.

LXXXVIII.

„ Item meest alle de Costuymen van Successie, ende andere die tot Breda
 „ worden onderhouden voor recht, worden oock in de Dorpen 's Lands van
 „ Breda onderhouden voor recht, behoudelyck dat die erfgoeden, die onder
 „ die palen van de Hoeven tot Etten gheleghen zyn, d'welck een Banck is
 „ van de twee Bancken tot Etten, syn haefdeylich ende succederen in 't scheid-
 „ den van den bedde ten beyde zyden, naer uytwyfen van de Charte daer af
 „ fynde.

LXXXIX.

„ Item, ende men verstaet, dat onder het Dorp van Dongen oock een ge-
 „ huchteken soude zyn, daer die nature van erfgoeden wat anders soude zyn
 „ dan elders in den Lande van Breda, ofte van de Costume, 't waere by in-
 „ troductie, ignorantie, oft andersints, daer af ghedraegt men ter Waerheyte.

„ Deze Costuymen boven geschreven zyn by my ter ordonnantie van Myn
 „ Heere Schouteth, Borghemeester ende Schepenen in Breda, volghende de
 „ brieven van bevel der Con: Majesteit, tot verscheyden tyden hier gheson-
 „ den, by een gecolligeert, ende hebbe deselve eerst den xxii. in Junio An-
 „ no xv^c. xlvii, Mercurii ghelesen ende laeten hooren, present *Wyck*,
 „ Schouteth, & *omnibus Schabinis preter Montens*, ende doen waeren daer som-
 „ mighe dinghen by gheset, soo van correctien ofte verbeteringhen op sommi-
 „ ghe saecken, soo oock van eenighe daer *dubium* in soude moghen wesen,
 „ soo dat in myn Minute is te sien, die ick daer af ghemaect hebbe, dewelc-
 „ ke som achterghelaten zyn; Ende hebbe die doen stellen in 't klaer *ut supra*,
 „ ende hebbe die wederom ghelesen ende laeten hooren de Hooftbanck van
 „ Breda op Donderdach den 18. July 1547, Daer present waeren Myn Hee-
 „ ren den Droessaert, *Wyck* zynen Stadhouder, Schouteth, Mr. *Steven Hoil-*
 „ *ten*, *Aertssen*, *Schoit*, *Piggen*, Schepenen, *Nederveen*, *Haesricht*, *Loec-*
 „ *ker*, ende hebben overdragen, dat men se soo oversynden soude *ut supra*.

„ Achtervolgende d'welck ick die wederom hebbe doen stellen in 't net,
 „ ende is daer voor aengeschreven een Missive aen Myn Heere den Cancellier,
 „ ende Rade van Brabant. soo dat achter in myn Minut staet gheminuteert, in
 „ date op den 17. Augusti Anno 1547. Ende soo uytghesonden *per Jan de*
 „ „ Stadt-

„ Stadtbode den 19. Augusti, de scitu & ordinatione, present Hoilten, Corpus,
 „ Aertzen, Montens, Clinckert, Schööt, Piggen. By my, (ende was getekent)

JOH. DE CORPUT.

Costumen ende Municipaele Rechten, die binnen de Stadt ende Jurisdittie van Breda, in plaetse van geschreven Rechten ghebeserveert worden, aen Myn Heere den Cancellier, ende Raede ons Heere des Koninckx gheordonneert in Brabant, overghesonden, volghende den Placcaete van zyne Majesteit, van den 13. Martii 1570.

I.

„ In den eersten is tot Breda een Hooftbancke, daer by appel forteren alle
 „ de Bancken van de Dorpen 's Landts van Breda, die van Steenberghe, die
 „ van Eeckeren onder de twee Heeren, die van Merckem, ende Schöoten,
 „ die van Loenhout, ende die van Oostmalle, in welke Hooftbancke, als
 „ oock in de Schepenen bancke wordt gheprocedeert ter Rolle, volgens d'Or-
 „ donnantie daer of by den Heer daerop ghemaect, daer af die Copye hier
 „ mede wort overghesonden, in welke Hooftbancke voorsz. oock ter eerster
 „ instantie worden gheintenteert processen spruytende ter oorfake van Lee-
 „ nen, die ghehouden worden uyt den huysen ende Leenhove van Breda.

II.

„ Item in 't scheidyden van den Houwelycken bedde, soo gaen die erfgoeden
 „ oft onruerlycke goeden, Renten quytbaer ende onquytbaer, ter zydewaert
 „ van daer die ten houwelyck inghebrocht, aenghestorven, ghelegateert, ofte
 „ ghegeven zyn, ende alle gheconquesteerde, ofte veroverde goeden, ende
 „ alle haeffelycke ofte verruerlycke goeden worden ghedeylt half ende half,
 „ behoudelyck den lanckstlevende seker voordeel, d'welck hy vooruyt mach
 „ nemen uyt den huysraet, ende uyt synen kleederen.

III.

„ Ende de huysen worden ghehouden voor erve, ofte erfelycke goeden.

IV.

„ Oock mach die lanckstlevende, indien het hem gelieft, nemen ende hou-
 „ den in tochte oft by leven, die hellicht in des eerst aflyvighe inghebrochte
 „ ende aenghestorve goeden, die buyten der Stadts Vryheyt in den Lande van
 „ Breda gheleghen zyn, maer in goeden binnen der Stadt, ende Vryheyt ghe-
 „ leghen en mach hy gheen tochte oft byleven houden, en den ghene die de-
 „ se tocht neemt, ende kinderen heeft van den selven bedde, die moet syn
 „ eyghen goeden oock in tochte besitten, ende en mach die niet vercoopen,
 „ ofte daer af disponeren.

V.

„ Item worden eenighe quytbaer Renten binnen staende houwelyck afghe-
 „ quyt, ofte worden eenighe onquytbaere Renten ofte gronden van erven oft
 „ huysen vercocht om penninghen, ende al worden om die penninghen ande-
 „ re erfgoeden ghecocht, dat is ghemeyn goet ende deylbaer. Ten waere
 „ dat eenighe huysen ofte gronden van erven ten erve uytghegeven werden om
 „ Rogpacht, ofte Renten; sulcken Rogpacht oft Renten souden staen ter selver
 „ nature als die uytghegeven huysen oft erven stonden, ende in 't scheidyden van
 „ den houwelyckx bedde gaen ter sydenwaert, daer af die huysen oft erven
 „ ghekomen waeren, desgelyckx soude syn van mangeling van erven om erven.

S;

„ VI. Item

VI.

„ Item in de goeden van den Vader ende Moeder deylen die Kinderen, 't fy
 „ foonen 't fy dochteren, alle even gelyck, ende is eenigh van de Kinderen
 „ gheftorven, die eenighe kinderen achter hem levende ghelaeten heeft, die
 „ kinderen, representerende heure Vader ofte Moeder, staen ende deylen in
 „ de ftede van heuren Vader oft Moeder.

VII.

„ Desgelyckx oock in alle deylinghen, die van beyden verfterven, heeft re-
 „ presentatie plaetse.

VIII.

„ Behalven in Leengoeden, daer inne wordt gheufeert 't ghemeyn Leen-
 „ recht van Brabandt.

IX.

„ In alle andere fuccessien daer gheen wettighe Kinderen en zyn ofte Kints-
 „ kinderen, ende voordere descendenten, komen de naeste Erfghenamen, en-
 „ de daer gheen broeders oft fusters, broeders oft fusters kinderen oft kints-
 „ kinderen en zyn, daer comen *Agnati & Cognati*, oft de erfghenamen van
 „ 's Vaders ende van 's Moeders zyde ter fuccessien, elck in de erfgoeden
 „ ende renten, die van hun lieden zyde ghekomen zyn, ende in de verkre-
 „ ghen goeden ende haefgoeden even ghelyck, ende dat in *firpes*.

X.

„ Item die bastaerden ende natuerlycke kinderen fuccederen in haers Moe-
 „ ders goeden, in have ende erve.

XI.

„ Item sterft een perfoon die heeft broeders oft fusters van vollen bedde,
 „ ende oock broeders ende fusters van halven bedde, in de erfgoeden gheko-
 „ men van der fyde, daer af de halve broeders en fusters niet en bestaen, daer-
 „ inne en fullen de halve broeders ende fusters niet deylen, maer die erfgoe-
 „ den ghekomen van der fyde, daer af de halve broeders en fusters bestaen-
 „ de zyn, fullen zy allen ghelyck deylen, ende in de haeffelycke ende be-
 „ ruerlycke goeden, ende oock in de goeden die fulcke perfoonen ghecon-
 „ questeert hadden, daerinne fullen die geheele broeders ende fusters voor af
 „ deylen die hellicht, ende in de andere hellicht die geheele ende halve broe-
 „ ders ofte fusters evenghelyck.

XII.

„ Item hebben Vader ende Moeder een Kint uytgeheylicht, ende dat Kindt
 „ sterft fonder wettighe Kindt ofte Oir, dat goet fal sterven op Vader ende
 „ Moeder, ende op niemandt anders, ende is een van beyde 't fy Vader ofte
 „ Moeder doot, d'ander levende deylt die hellicht.

XIII.

„ Maer dit en heeft gheen stadt, daer maer een van de Ouders en leeft, die
 „ fyn kint met des kints eyghen goeden besteeft.

XIV.

„ Item men en mach in der Stadt ofte Lande van Breda gheene Renten hef-
 „ fen

„ fen op borchtochte, maer die Renten moeten verpant zyn op goede onbe-
 „ ruerlycke onderpanden.

XV.

„ Ende in ghebreke van betalinghe van Renten oft Rogpachten, soo mach
 „ men voor die Rente van binnen 's jaers pandinghe begheeren aen eenigh
 „ beruerlyck goet, dat men op den Onderpant bevinden can.

XVI.

„ Ofte men mach den Onderpant met besetting recht vervolgen van 14
 „ daeghen tot 14 daeghen, tot dry besettinghen toe, voor die onbetaelde Ren-
 „ ten van binnen ende van buyten 's jaers, ende in soo verre dien Onderpant
 „ binnen den tyt van sesse weken niet ontfet en wort, soo wort die heffer
 „ van de Renten daer toe ghedaen den selven onderpant te hebben, te hou-
 „ den ende te ghebruycken, gelyck zyne andere eyghen goeden.

XVII.

„ Ende oft iemant eenighe nae Rente op den selven onderpant heeft, wil
 „ hy syn rente behouden, soo moet hy den Voorheffer voldoen van syn rente
 „ van binnen 's jaers, ende nemen overdracht van den opwinner van zynen
 „ opghewonnen onderpant, maer waere die opwinner veele Renten van buy-
 „ ten 's jaers t'achter, ende hy die aen de beternisse van den Onderpant, boven
 „ die naer Renten, foecken wilt, soo moet hy den naerheffer van binnen
 „ 's jaers voldoen.

XVIII.

„ Maer alsoo men ghewoonlyck is den uytreycker van Renten twee pach-
 „ ten onder te laeten tot voordeel van de Debiteurs, waer door die Credi-
 „ teurs, ende heffers van de Renten, van hunne reële Actien worden gefruf-
 „ treert, ende op de besitters van de panden in persoonen moeten ageren,
 „ soo waer seer goet, soo wel voor die Debiteurs als Crediteurs (onder cor-
 „ rectie van den Hove) dat de heffers van Renten werde geaccordeert
 „ op hunne panden dry oft ten minsten twee pachten *Actione in rem hypotheca-*
 „ *ria* te moghen halen.

XIX.

„ Ende wanneer die opwinder syn Renten van buyten 's jaers wilt foecken,
 „ aen die beternisse van den Onderpant boven alle Naerrenten, soo doet men den
 „ Onderpant veylen met dry Sondaeghsche gheboden, segghende, die oft die
 „ persoon heeft ghewonnen met vonnis ende met recht zynen Onderpant daer
 „ ghelegghen, die A. oft B. in handen heeft, die veyle ick als eerstwerff &c.,
 „ ende naer die dry Sondaeghsche gheboden soo lecht men een Sondaegse ge-
 „ bodt, ende daer naer wordt hy in den Onderpant ghevest.

XX.

„ Item van schatschult, oft ghemeyn schult op iemant te ghekryghen, soo
 „ useert men twee wegghen, de eerste is by ghedaginghe, dat men den Debi-
 „ teur doet ghedaghen, op den Genechtdaghe, ende dat mach die Debiteur
 „ eens op doen houden aen den Officier, ende ten naesten Genechte moet hy
 „ te recht komen, oft hy wort by contumacie verwonnen, ten ware absentie
 „ ofte nootsaeke.

XXI.

„ D'ander is by besettinghe, dat den Crediteur doet met recht besetten de
 „ „ goe-

„ goeden van den Debitteur voor zyn schult, ende die vervolght hy met dry
 „ besettinghen, ten ware dat die Debitteur die ontfette op eenen borghe, die
 „ hy ghehouden is te setten aen den Officier, ende die ontfettinghe ghedaen
 „ zynde, soo bescheyt hem die Officier dagh van recht, ende soo verre hy niet
 „ en ontfette ende borghe en stelde, soo soude die Crediteur procederen tot
 „ uytwinninghe, eerst van de haeffelycke goeden ende by ghebreke van
 „ dien, oft dat die insufficient zyn, voort totter erfelycke goeden, daer aff
 „ dry Sondaeghs geboden ghedaen worden, ende voort Coopdagh ghehouden,
 „ ende tot vestinghe gheprocedeert, ende naer die uytwinninghe vercoopt men
 „ de haefgoeden voor het Stadthuys openbaerlyck den meestbiedende, en-
 „ de van opghewonnen erfgoeden vercondicht men eenen Sondagh, ende
 „ noemt een herberghe; daer die uytwinder des Maendaghs sal sitten, om den
 „ meestbiedende te vercoopen alfulcke opghewonnen goeden, ende dat tot
 „ twee oft dry oft meer sitdaghen toe, ende moet die Uytwinder met
 „ syn schult, ende die costen van Recht, ende van te gheboden te sitten;
 „ te vreden zyn, ende en mach op elcken sitdach, ten coste ende laste
 „ van den Debitteur, niet meer verteert worden dan twelf stuyvers eens.

XXII.

„ Item van alle Contracten, Geloofsten, ende schulden by iemanden van de
 „ Dorpen des Lants van Breda, uytghefteken de Vryheyt van Oosterhout;
 „ binnen der Stadt van Breda ghecontracteert, ghedaen, ende ghemaekt,
 „ mach den Crediteur synen Debitteur mette Roeydraghers van Breda doen in-
 „ halen, denwelcken by den Roeydragher dagh bescheyden wort, om voor
 „ Schouteth ende Schepenen in Breda voor recht te compareren, oft wordt
 „ teghens deselve als ghecontumacieerde gheprocedeert, ende worden heu-
 „ re haeffelycke goeden daer voor gheexecuteert, ende tot Breda ver-
 „ cocht.

XXIII.

„ Item van alle vercochte erfgoeden; gheen leen wesende, ende Renten
 „ oft Corenpachten, 't zy dat die uytterhandt, oft by openbare sitdaghen
 „ den meestbiedenden vercocht syn, hebben die Maeghen van bloetsweghen
 „ Naderschap, om die voor den selven prys te hebben soo die vercocht zyn,
 „ binnen de dry Sondaeghsche gheboden die daer af ter Puyen af ghedaen wor-
 „ den, ende tot der veste toe incluyt.

XXIV.

„ Ende aen alle Renten ende Corenpachten hebben die uytreyckers der
 „ selver haer naderschap voor alle andere, die van bloetsweghen bestaen.

XXV.

„ Maer aen huysen in der Stadt staende, in soo verre die by openbare ver-
 „ condinghe ende sitdaghen vercocht worden, ende daer af men twee oft dry
 „ sitdaghen in verscheyde weecken, ende by Sondaeghsche vercondinghe ghe-
 „ houden heeft, daer aen en heeft niemant Naderschap.

XXVI.

„ In faeken van scheidyinghe ende deylinghe, van openinghe van weggen,
 „ van erfpenninghen te begheeren, van bekrooninghe van ghebruyck van
 „ weggen, van arbeytsloon te begheeren, &c: mach men alle dagen beghee-
 „ ren behalven des Sondaeghs, ende wordt partyen daer af de wete ghe-
 „ daen, om te recht te komen naer des Officiers moet naer ghelegentheyth
 „ der faeken.

„ XXVII. Een

XXVII.

„ Een Vrouwe Coopmanschap doende ende schulden maekende ter cause
 „ van heure Coopmanschappe, verbindt heuren Man voor defelve schulden,
 „ ende moghen fulcke schulden vervolght worden al soo wel teghen den Man
 „ ende zynen goeden, als teghens de Vrouwe ende heuren goeden.

XXVIII.

„ Item niemant onder de Stadt ende Lande van Breda goeden ende erven
 „ besittende, en mach defelve synen erve ende goederen in egheenderhande
 „ manieren bekommeren, ofte verthieren, met eenighe brieven oft voor-
 „ waerden, dan met brieven van der bancke des Landts van Breda, daer on-
 „ der defelve gronden van erven gheleghen zyn; Ten waere met Amptmans
 „ brieven der Stadt van Antwerpen, volghende de Concordaten daer af tuf-
 „ schen den Heere van Breda ende de Stadt van Antwerpen ghemaekt.

XXIX.

„ Item een Man en mach syn Wyfs erfgoed binnen der voorschreve Stadt
 „ ofte Lande ghelegen, sonder consent, niet vercoopen oft belasten, ende
 „ en mach men defelve erfgoeden voor haer Mans schulden oock niet uytwin-
 „ nen oft vercoopen, des mans erfgoed, heure beyde have, ende verkregghen
 „ goeden en fullen eerst daerom vercocht ende in de voorgaende schulden be-
 „ keert moeten zyn.

XXX.

„ Item is oock langhen tyt binnen de Stadt ende Jurisdictie van Breda
 „ voor recht gheobserveert, dat men naer de doot van eenighen persoon heeft
 „ moeten heyschen schulden, daer af den Crediteur gheen obligatie noch an-
 „ der wettigh bescheet is hebbende, presenterende ende doende den Credi-
 „ teur eedt, met twee volch eeden, die sweeren dat sy den heyscher houden
 „ voor sulckx, ende van sulcken staete, conditie, ende conversatie, dat hy
 „ gheenen eedt en soude willen doen, ten ware hem die schult rechtveerde-
 „ lyck ware competerende, welcke Volcheeden ende Observantie voorschre-
 „ ven, oock by Apostille van Myn Heere den Prince van Oraignien voorts
 „ is gheaboleert ende afghedaen gheweest, als oick by sekeren vonnisse by
 „ den Rade van Brabant, tusschen Dierick Sefyns aenlegghere, ende d'ers-
 „ ghenamen Zegher van Alviren ghegheven.

XXXI.

„ Item is tot noch toe binnen de Stadt ende Jurisdictie van Breda voor
 „ Costume gheobserveert, soo wanneer iemand is fugitif, ofte gheworden
 „ insolvent, stervende oft te lyve blyvende, dat de Crediteuren eerst beset-
 „ tinghe ghedaen hebbende op des fugitif oft insolvents goet, van hunne ghe-
 „ heyschte schult zyn gheprefereert, uytghescheyden 's Heeren ende der Stads
 „ penninghen, huysuere van haefgoeden, die op den pant syn, ende ande-
 „ re gheprivilegieerde schulden.

XXXII.

„ Maer alsoo Borghemeesters, Schepenen ende Raet der Stadt van Breda aen
 „ den Prince van Orangien, als Heere van Breda, Requeste hadden gepresen-
 „ teert, dat de preferentie van voorschreve besettinge van schulden niet ge-
 „ privilegieert wefende soude worden gheaboleert, ende afgedaen, ende dat con-
 „ currentie plaetsen soude hebben in saeken daer concurrentie naer recht plaets-
 „ se behoort te hebben, volghende den Mandamente der Keyferlycke Majes-

„ teyt in den jaere 1531 uytghegeven, daer op by mynen Heere den Prince
 „ voorschreve op den 14 Juny anno 1556, was gheappostilleert, blyckende
 „ by seker Acte hier mede overghelevert dat de voorschreve preferentie sou-
 „ de worden afgedaen, ende gheaboleert, ende dat men daer af eene ghemee-
 „ nelycke Acte soude concipieren, die syn Gen: onderteekenen ende beseghe-
 „ len soude, maer alsoo 't selve noyt en is gheefftueert gheweest, soo bid-
 „ den Borghemeesteren, Schepenen ende Raet der Stadt Breda seer ootmoe-
 „ delyck dat de preferentie aengaende de besettinghe voorschreven by zyn
 „ Majesteyt worde afghedaen ende gheaboleert, als oock de volch eeden,
 „ daer af in de voorgghenoemden Article mentie ghemaect is, ende dat con-
 „ currentie plaetse hebbe, daer deselve naer recht behoort te hebben.

XXXIII.

„ Item wordt binnen de Stadt Breda voor Costume gheobserveert, dat een
 „ Vrouwe gheen Coopwyf wesende, naer de dootd van haeren Man haer be-
 „ duchtende van insolventie van den Sterff huyshe heurs Mans, uyt den sterf-
 „ huyshe mach scheyden, sonder iet met haer draghende, ende den sleutel op
 „ 't graf stekende, met sulcken effecte, dat de Vrouwe daer mede blyft on-
 „ ghehouden ende onghemolesteert van de Crediteurs, al waert soo, dat sy na-
 „ maels quame tot beter fortune, oft dat haer by succesie eenigh goet
 „ verstorve.

Aengaende de Criminele sacken.

XXXIV.

„ Item voor soo veele de criminele ende hooghe Justitie aengaet, is te we-
 „ ten dat over de Stadt ende den geheelen Lande van Breda is eenen Droffaert,
 „ denwelcken is Superintendent, ende mach overal vangen, ende den
 „ Schouteth soo wel van der Stadt als andere van den platten Lande van Bre-
 „ da belasten ende bevelen te vanghene die hem, ende dat met goede infor-
 „ matie, goetduncken sal.

XXXV.

„ Item alle ghevangenen by den voorfz. Droffaert, ofte Schoutethen van
 „ de Dorpen, uytghesondert Rosendael ende Oosterhout die selve hooge Jus-
 „ titie hebben, werden gestelt in handen van den Schouteth van Breda, de-
 „ welcke deselve ghevangenen voor Borghemeester en Schepenen van Breda
 „ ghehouden is te tichten volghende d'informatie hem by den voorschreven
 „ Droffaert ofte andere Officieren ghelevert, ende dat binnen den derden da-
 „ ghe, indien de ghevanghene dat verfocht, ende moet oock alsdan die ge-
 „ vanghene daer op insgelycks binnen den derden daghe antwoorden, welke
 „ procedure wordt ghemeynlyck ghedaen verbalyck.

XXXVI.

„ Item ende bevinden de Schepenen, dat die materie den lyve niet aen en
 „ gaet, soo wordt die gevanghene, indien dat van zynent wegghen bedinght
 „ wordt, gerelaxeert onder cautie van te recht te staen ende 't ghewysde te
 „ voldoen, ende wort daer nae in de saeke sommierlyck gheprocedeert van
 „ derden daghe tot derden daghe, 't zy in *scriptis*, oft verbaelyck naer
 „ ghelegentheyte derselver.

XXXVII.

„ Item aengaende de Torture worden alle Knevelaers, Moortbranders,
 „ Kerckdieven, Straetfchenders, Moescoppers, ende Vagabonden, sonder fi-
 „ gure

„ gure van proces, by advys ende ter presentie van Schepenen, die men d'in-
 „ formatie precedente, (blyvende secreet onder hun lieden) in handen
 „ gheeft, even verre deselve informatie by hun lieden suffisant bevonden wordt,
 „ ter scherper examinatie ghestelt, uytghenomen de Poorters ende Landf-
 „ ten, die men daer toe openbaerlyck bedinghen moet, ten ware enorme fey-
 „ ten daer men van stonden aen die complicen af soude moeten vervolghen.

XXXVIII.

„ Item moet oock die ghevanghene die feyten over hem, by informatie
 „ precedente ghebleken, selfs door synen halfe, met goede circumstantie en-
 „ de reden van wetenschap bekennen, soo wel in de pyne, als binnen 24
 „ uren daer nae, onder den blauwen hemel, vry, los, ende ongebonden,
 „ al eer Borghemeester ende Schepenen tot condemnatie van deselve proce-
 „ duren, ten waere faeke, dat den selven ghevangen frivolock, nu bekennen-
 „ de, ende dan ontkennde, tergiverfeerde ende merckelyck calumnieerde,
 „ soo dickwils ghebeurt, in welcken ghevalle, ende synde de feyten, by den
 „ Schouteth gheposeert, soo klaerlyck ghebleken datter niets op te segghen
 „ valt, en werdt by den Borghemeester ende Schepenen op des Gevanghen
 „ ontkennen ende aegaen niet veele geleth, maer recht ghedaen over 't ghe-
 „ ne klaerlyck ghebleken is.

XXXIX.

„ Item ende soo wat feyten by de delinquanten in de pyne, ende daer
 „ naer onder den blauwen hemel als voor, ter presentie van twee Schepe-
 „ nen, bekent worden, wordt ghehouden voor volle ende suffisante ken-
 „ nisse, ende wordt daer op recht ghedaen naer exigentie van den cas, soo
 „ verre de feyten ende de delicten klaerlyck blycken gheperpetreert te zyn by
 „ informatie precedente, ofte andere notoirlycke kennisse.

XL.

„ Item aengaende Keuren ende breucken, civile ende criminele, daer af
 „ en mach gheen Schouteth, in den gheheelen Lande van Breda, compose-
 „ ren, dan myne Heere den Droffaert, uytghenomen alleen den vuystilagh
 „ sonder bloedt.

XLI.

„ Item alle breucken ende Keuren ghecomposeert zynde met den Droffaert
 „ als voor, daer af wordt dagh ghegeven van betalinghe een kennisse twee
 „ oft dry, nae de grootte van de ghecomposeerde breuck, beloofde pennin-
 „ ghen, ende faculteyt van den persoone, ende moet den Schouteth van der
 „ plaetse borghe stellen van de termynen te veldoene, welke penninghen by
 „ ghebreke van betalinghe worden gheexecuteert sonder Rechtsvoorderinghe
 „ daerom te moeten doen.

XLII.

„ Ende in andere saeken, concernerende de Policie ende welvaren van de
 „ Stadt, worden by Droffaert, Schouteth, Borghemeesteren ende Schepe-
 „ nen in Breda Ordonnantien op sekere penen ghemaekt ende ghestatueert,
 „ welke penen op de overtreders worden met heerlycke ende parate execu-
 „ tie gheexecuteert.

„ Ende des t'Oirconden hebben *Gregorius Buysen*, ende *Mr. Thomas van der*
 „ *Vloet*, Borghemeesters, ende *Christiaan Piermans* Secretaris der Stadt Breda
 „ deze geteekent, ter Ordonnantie van Droffaert, Schouteth, Schepenen
 „ ende Raet der voorschreve Stadt, desen 9 July 1570.

Ordon-

Ordonnantie ghemaeckt by den Doorluchtigen, Hoochgeboren Furst MAURITZ, geboren Prince van Orangie, Grave van Nassau &c: als Regent ende Administrateur van de Heerlicheden ende Goeden van den Doorluchtigen Hoochgeboren Furst den Prince van Oraengie, Grave van Nassau &c: opte stuck van Eviētie, ende nytwinninge van huysen, ende gronden van Erven, binnen der Stadt ende den geheelen Lanæ van Breda, voortaen te observeren, ende t'achtervolghen.

„ MAURITS, gheboren Prince van Oraengien, Grave van Nassau, Catzenellenboge, Dietz, Vianden, Marcgrave van der Vere, ende van Vlissinghen, Heere van St. Vyt, Doesburch, der Stadt Grave, ende van den Lande van Cuyck, Monster, Gouverneur ende Capiteyn Generael over Gelderland, Hollant, Zeelant, Westvrieslant, Zutphen, Utrecht ende Overysfel, ende van de Steden ende Stercten van Brabant, ende Vlaenderen, in de Unie wesende, Admirael Generael van der Zee, Regent ende Administrateur van de Heerlycheden, ende goeden van den Doorluchtigen, Hoochgeboren Furst, den Prince van Oraengien, Grave van Nassau onsen weerden seer geliefden Broederē. Allen den genen, die dese onse opene brieven fullen sien, oft hooren lesen, ende namentlic den Drossaert, Schoutethen, Borgemeesters, Schepenen, Regeerders, ende gemeyne Officieren, onderdanen ende ingesetenen van de Stadt, Vryheden, dorpen, ende platten lande van Breda, Saluyt. Alsoo over veele jaren binnen der Stadt, ende den lande van Breda, ghespeurt ende bevonden wort, dat de eviētien, oft opwinningen van huysen ende gronden van erven aldaer, voor de invincen ende opwinders van cleynen ghevolge, ende genoechsaem onprofytelick zyn, ende overfulcx by de quade rent, oft roggelderen, ende andere debiteuren seer weynich worden geacht: Midts dat den eygenaer, ende Proprietaris van de geevinceerde huysen, ende gronden van erven, (naer dat hen de selve met alle solemniteyten daer toe staende, behoorlic ende volcomelyc, tot vestens toe incluys, zyn ontwonnen: ende den Evincent by voorgaende drie Sondaechse Proclamatien openbaerlycken, nae't gebruyck, ende costume daer over hier voormaels onderhouden, heeft geseten, om syn opgewonnen recht den meestbiedende te vercoopen) t'allen tyde vry heeft gestaen, ende gheoirloft was by voldoeninge vant gene waer voor zyne huysen, ende gronden van erven alsoo waeren opgewonnen, ende refusie van costen daeromme gedaen, deselve syne ontwonnen huysen, ende gronden van erven, wederomme naer hem te nemen, ende den Evincent te doen doene Rekeninghe, bewys ende reliqua, van't ghene hy (gheduerende syne possessie) van de gheevinceerde goeden ghenoten, ontfanghen ende daer aen uytghegeven hadde, indervoegen, dat den evincent, oft opwinder nemmermeer by eenige middelen tot eene vaste possessie ende volcomen dominie van de opgewonnen huysen, ende gronden van erven (ghelyck dat de geschreven Rechten, ende alle goede Politicque ordre wel zyn vereyschende) en heeft connen geraken; Alle t welck veroirsaect heeft, dat de Rentghelders, ende andere Hypothecaire schuldenaren nyet en hebben gheacht, de Renten, Pachten, Chynsen ende andere reële schulden op henne goeden uytgaende, ende staende: Ende dat de Evincenten alsulcken forghe nyet en hebben ghedraghen int repareren ende onderhouden van den opgewonne huysen, ende gronden van erven, alst in eene geregleerde Stadt, ende landen wel behoorde, ende sy in hen eyge vaste, ende seker goeden wel souden doen, Tot grooter ruine, ende verderf van de huysen, ende gronden van erven, ghelyck by experientie binnen de Stadt ende lande van Breda bevonden is gheweest, ende noch daghelycx bevonden wort. Soo eest dat (om alle de voorsz inconvenienten wechtenemen, ende in toecomenden tyden te weeren) wy by deliberatie ende advys van onse lieve, ende ghetrouwe de lieden van onsen Rade ende Rekeninghe, daer oppe ghehoort die van der Hoofbancke der Stadt ende lande van Breda, ende van den Magistraet ende Raedt derselver Stadt, willende versien ter

„ gemeeyner welvaert der voorfz. Stadt, landen ende onderfaten , hebben ghe-
 „ boden, gheordonneert ende gefatueert, ghelyck wy ghebieden, ordonne-
 „ ren ende ftatuieren by defen, Dat van nu voortaan, int evinceran, ende
 „ opwinnen van huysen, ende gronden van erven, binnen der Stadt ende den
 „ gheheelen lande van Breda, de poincten ende articulen hier naer volghende,
 „ gheobferveert, ende achtervolcht fullen worden: Ende dat alle huysen ende
 „ gronden van erven in dier voegen ende manieren gheevinceert zynde, den
 „ evincenten ten eeuwigen dagen fullen vaft, ende feker blyven, sonder dat
 „ den eyghenaers, Proprietariffen, oft andere daer op recht hebbende, oft
 „ pretenderende, daer aen (by wat middele het waer) meer fullen moghen
 „ pretenderen, oft gheraken, maer daer van altyts verfteken fullen blyven,
 „ op dat de poffeffie, ende dominien van alfulcke goeden niet voorders onfe-
 „ ker blyven, maer eenmael vaft, ende feker wesen moghen, in conformi-
 „ teyt van de gefchreven Rechten, ende alle Politiffche ordre.

I.

„ In den eerften, foo wie voortaan, binnen der Stadt, oft den gheheelen
 „ lande van Breda, eenighe huysen, gronden van erven, geltrenten, ende
 „ rogpachten pretendeert te evinceran, ende optewinnen, die fal fchuldich en-
 „ de ghehouden zyn, binnen de voorfz. Stadt, ten registre oft boeck van den
 „ Griffier, ende ten platten Lande, by den Secretaris, in prefentie ende ter
 „ maniffè des Schouteths ende wyfen van Schepenen refpective, daer die huy-
 „ fen oft gronden van erven ghelegen zyn, voor d'eerfte zyne Acte van be-
 „ fettinghe te doen annoteren, met pertinente ende perfecte designatie van
 „ de Hypotequen, onderpanden, ende goeden die hy befetten wilt, ende
 „ met expreffie van den naem ende toenaem van den Proprietaris ende eyghe-
 „ naer derfelver, De fomme, fchult oft actie, die de befetter daer op is pre-
 „ tenderende, ende waer uyt, oft waer van defelve is toecomende.

II.

„ Van welke befettinghe aen den eyghenaer in perfoone, oft zynen huy-
 „ fe, indien hy binnen der Stadt, ende lande van Breda woonende is, Ende
 „ ingevalle van zyne uytlandicheyt, aen zynen Procureurs, Facteurs, oft an-
 „ dere bewindt van hem hebbende, oft by gebreke van dien, aen den Huer-
 „ man, oft ghebruycker van de felve befette huysen oft goeden; Ende by
 „ faulte van Huerman oft ghebruycker, aen de naefte ghebueren, ende voorts
 „ daer beneffens by Edicte ter Puyen aff, oft Kercken uyt, wete, ende infi-
 „ nuatie binnen de eerfte veerthien daghen, by eenen ghesworen Roeydra-
 „ ger, Vorfter, oft anderen dierghelycken Gherichtsbode, ghedaen fal moe-
 „ ten worden, die daer van fchriftelicke Memorie houden, ende relaes ma-
 „ ken fal moeten: Inhoudende den dach aen wien, ende in wat voegen, de
 „ wete ghedaen, ende wat antwoorde hem ghegheven is.

III.

„ Ende in foo verre de Goeden, binnen de voorfz. veerthien dagen niet en
 „ worden ontset, foo fal de befetter fchuldich zyn, defelve zyne befettinge,
 „ preciselyck op ten XIV. dach, naer date van de befettinge, als anderwerff,
 „ en voor de tweede reyfe, in manieren al als voor, ter maniffè van den
 „ Schouteth, by Schepenen te doen wyfen, waer van insgelycx, als boven,
 „ binnen XIV. dagen daer naer, by eenen Roeydrager, oft anderen Gerichts-
 „ bode, aen den Proprietaris, oft andere van fynent wegen, gelyck als voorfz.
 „ is, wete ghedaen fal moeten worden, Oock daer van gehouden Memorie,
 „ ende relaes gemaect, foo als van de eerfte Wete, ende infinuatie ge-
 „ segt is.

IV.

„ Ende fal defelve befettinge daer naer, precise op ten veerthienden dach,
 „ naer

„ naer date van de vernieuwinge als anderwerff (indien de besette goeden
 „ binnen middelen tyde noch niet ontfet en zyn) ter Griffie van Breda, oft
 „ in de Secretarie van de Dorpen sLants van Breda, als derdewerff vernieuwt
 „ worden, ende den besetter daer over laten manen, ende wyfen, daer
 „ van insinuatie doende doen, memorie houden ende relaes maken, alles ge-
 „ lyc van de besettinge, ende vernieuwinge als anderwerff gefegt is.

V.

„ Alle welcke vernieuwinghen, als anderwerff, ende derdewerff, precise,
 „ respectie op ten veerthienden dach als voor fullen gedaen, aengeteckent,
 „ ende daer over gemaent moeten worden, sonder die dagen te moghen voor-
 „ comen, oft laten overstrycken, op pene van nulliteyt van alle voorgaende
 „ solempniteyten, ende rechtsvoorderinghen: Wel verstaende, dat de ver-
 „ nieuwinge als anderwerff ende derdewerf, op alsulcken dach van der we-
 „ ke, tsy maendach, dynsdach, woonsdach, oft andere, als de besettinge
 „ begonst, ende gedaen is, fullen moeten gedaen, ende gecontinueert wor-
 „ den, Ten ware, by Acte van Schepenen, daer toe anderen dach werde
 „ verordonneert, dwelck sonder goede oorfake niet sal mogen geschieden.

VI.

„ Item alfoo hier voormaels bevonden is geweest, dat de Rentgeldereren en-
 „ de andere Debiteuren henne goeden, als voor beset zynde, niet en hebben
 „ geacht de selve t' ontfetten, dan int leste van de ses weken, ende also
 „ recht voor de Schepen kennis leydinge, op dat sy, by middele van dien,
 „ henne Crediteuren in langhduerich proces souden brengen, wel wetende,
 „ dat men hen, (al waert oock also, dat sy binnen d'eerste XIV. dagen ont-
 „ fetten, ende men uyt suyver ende liquide Obligatie procedeerde) binnen
 „ drye maenden tot geene antwoorde en hadde connen gebrengen: soo sal
 „ voortaan elcke vernieuwinghe haer default ende profyt mede brengen, als
 „ te weten, dat de gene, die de eerste XIV. dagen laet overstrycken, sonder
 „ te ontfetten, sal zyn verstekten van alle exceptien declinatoire: Indervoe-
 „ gen, dat soo wanneer yemant na de vernieuwinge als derdewerf, de voor-
 „ gaende besetting eerst ontfet, deselve in de sake ten eersten dage ter rolle
 „ dienende, sal moeten aennemen, om ten naestvolgenden Rechtdach daer
 „ aen, op des besetters eysch *peremptorie* te antwoorden, op versteck, doch
 „ sal, (sonder prejuditie van dien) wel mogen verfoecken Procuratie, en-
 „ de cautie voor de costen.

VII.

„ De voorsz. vernieuwinge als derdewerff gedaen zynde, soo sal de beset-
 „ ter op ten XIV. dach daer na, te rekenen van des anderen dachs, na ver-
 „ nieuwinge als derdewerf, daer over gehouden zyn te verfoecken, ende te
 „ beleyden kennisse van Schepenen, ende daer af als voren Acte nemen.

VIII.

„ Maer en sal de besetter de voorsz. kennisse niet mogen verfoeken, ende
 „ leyden, noch oock Schepenen daer af hem Acte laten gheven, Ten sy hy
 „ yerst ende voor al deuchdelyckheyt van syn schult den voorgenoemden
 „ Schepenen sal hebben ghebleken, ende ghewetticht, naer welcke Schepe-
 „ nen kennis leydinge de Debiteuren hunne besette goederen, onder geen
 „ borgen meer en fullen moghen ontfetten, dan mits namptiferende tghene,
 „ daer voor die beset zyn.

IX.

„ Dese Schepenen kennisse als voor beleydt zynde, so sal de besetter t'eyn-
 „ den

„ den XIV. dagen daerna, maer nyet eer, by drie Sondaechse proclamatiën.
 „ achter den anderen, alhier binnen de Stadt ter Puyen aff, ende op te Dor-
 „ pen, ter Kercken uyt, moeten doen condighen, wat goeden hy beset heeft,
 „ deselve besette goeden circumstantierende, ende duydeluyck designerende,
 „ waer die ghelegen zyn, ende hoe die ghenoomt zyn, met adjunctie van
 „ den naem ende toenaem van den Proprietaris derselver, ende van de Actie
 „ oft schult, daer voor hy die beset heeft.

X.

„ Ende de voorfz. drie proclamatiën gedaen zynde, so fal ten naestvol-
 „ ghenden Sondach, ter Puyen aff, oft ter Kercken uyt, eenen Coopdach
 „ van de besette goeden ghelegt worden, teghens esnen sekeren ghelegghen
 „ daghe, Ten welcken daghe de besetter de opgewonnen goeden uyt 's Hee-
 „ ren hant fal moghen coopen, ende hem den slach daer van, by den Schou-
 „ teth *nomine officii*, (behoudelyck eenen yeghelycken syns rechts ende
 „ voorcommers) laten geven, soo verre hy besetter daer aff hoochste coo-
 „ per blyft.

XI.

„ Maer by aldien daer yemandt anders compt, die den coop dede oft ver-
 „ dierde: Soo fal in dien gevalle de cooper oft verdierder den opwinder moe-
 „ ten voldoen van allen synen gebreken, mette costen daeromme ghedaen.

XII.

„ Ende fal oock alfulcke verdierder, ende Cooper, den opwinder (indien
 „ hy de huysen oft gronden van erven voor t verloop van Rentēn, Pachten,
 „ oft Chynsen, die hy daer op is heffende, heeft opghewonnen) daernaē
 „ syne Rentēn, Pachten, ende Chynsen, die van dan voortaan verschynen
 „ fullen, van jaere tot jaere moeten betalen ende uytreycken.

XIII.

„ Naer de voorfz. uyt 's Heeren handt coopinghe, soo fal de veste ende
 „ goedenisse van de gheevinceerde ende ghecochte huysen ende erfgoeden
 „ (op dat nyemant te precipitantelyck en worde gedepossideert, ende ver-
 „ reict, ende de voorgaende Costume dien aengaende onderhouden, van nu
 „ voortaan by alle billicke maticheyt worde gemodereert) by tyde van
 „ Vrede, een jaer, ende by tyde van Oorloghe, twee jaren, openstaen,
 „ maer fal de Cooper niettemin terstont treden in de Possessie van den opghe-
 „ wonnen goeden, om die by hem bewoont, gebruyct, oft (inghevalle die
 „ verhuurt zyn) de hueren daer van genoten te worden.

XIV.

„ Nochtans met fulcker mate ende Rekeninghe, dat de Opwinderen, oft
 „ hunne Actie hebbende, voor den inganck ofte loop van de voorfz. een, oft
 „ van de voorfz. twee jaren respective, gehouden fullen syn by den Griffier
 „ der voorfz. Stadt, oft ten platten lande by den Secretaris aldaer, op be-
 „ hoorlycken salaris, ter Puyen aff, oft Kercken uyt, tot meerder waer-
 „ schouwinge van de Proprietariffen, en andere goede luyden, schultbrieven,
 „ obligatiën, speciale oft generale hypotheque, op te opghewonnen goeden
 „ hebbende, tot drie malen toe, te weten van twee maenden tot twee maen-
 „ den, d'een achter den anderen volgende, de coopdagen by hen gehouden,
 „ in der manieren als voren, te doen condighen ende publiceren, dat sy al-
 „ fulcke huysen, oft gronden van erven, Rentēn oft Pachten, opgewonnen
 „ ende uyt 's Heeren handt gecocht hebben gehadt, ende deselve drie condin-
 „ gen oft publicatiën gedaen zynde, fal daer en t'eynde het voorfz. een jaer,

„ oft twee jaren, blyven stille ende open staen, totte expiratie van de selve
 „ jaren respectie toe.

XV.

„ Ende fullen de Griffier, Secretarissen, ende Vorsteren respectie gehou-
 „ den zyn den Schouteten, Borgemeesteren, ende Schepenen der voorz.
 „ Stadt ende ten platten lande respectie te adverteren, ende indachtich te
 „ houden van de dagen, op de welcke men de voorz. drie publicatien van de
 „ Coopdaghen sal moeten doen.

XVI.

„ Ende sal de Proprietaris, ende andere Actie totte opgewonnen goeden
 „ hebbende, deselve goeden binnen de voorz. een, ende twee jaren respec-
 „ tive, dat de veste openstaen sal (te rekenen nae expiratie van de voorz.
 „ driemaal twee maenden, oft eens ses maenden) weder crygen ende aen-
 „ veerden mogen, mits betalende oft voldoende den opwinder synen geheelen
 „ achterstel oft schult, daer voor d'ersgoeden opgewonnen zyn, mette rech-
 „ telycke kosten, ende nootlycke reparatien daer omme, ende aen gedaen;
 „ Ten ware d'Evictie voor verloop van Renten, Chynsen, oft Pachten waer
 „ geschiet, ende de voldoeninge oft hantvullinge werde gedaen by eenen jon-
 „ geren Rent oft Pachtheffer. In welcken gevalle den Eyncent alleen sal
 „ moeten worden voldaan een Rente of Pacht van binnen jaers, ende een
 „ van buyten jaers, te weten, de twee leste verschenen jaren voor de insti-
 „ tutie der Evictie.

XVII.

„ Ende sal den Opwinder aen den genen, die hem, als voor, van syne
 „ t'achterheyt hantvullinghe sal doen, schuldich syn te doen Rekeninghe, be-
 „ wys ende reliqua, van 't gene hy, gheduerende den tyt van syne possessie,
 „ van de opgewonnen goeden heeft genoten.

XVIII.

„ Soo verre daer niemant binnen de voorz. een oft twee jaren en compt,
 „ die den opwinder, oft syne Actie gecocht hebbende, handtvollinge (te
 „ weten, gelyck voorz. is) begeert te doen, soo sal deselve opwinder, oft
 „ die de Actie van hem gecocht ende vercregen, oft die hem de handtvollin-
 „ ge gedaen heeft, na de voorz. een, oft twee jaren respectie, by drie Son-
 „ daechse proclamatiën, ter Puyen aff, oft ter Kercken uyt, van acht dagen
 „ tot acht dagen, alnoch moeten doen vercondigen, dat de veste ofte goe-
 „ denisse van synen ophewonnen goeden, nu een, oft twee geheele jaren
 „ open gestaen heeft gehadt, ende dat hy oversulcx, na de eerste, tweede
 „ ende derde publicatien al nu noch te doen, hem, by vonnisse ende decreet
 „ van Schepenen, in syne opgewonnen goeden sal doen, ende laten vesten
 „ ende erven na den lantrechte; Ten ware hem, binnen middelen tyde, al-
 „ noch by den Proprietaris, oft andere naerdere actie daer op hebbende oft
 „ pretenderende, handtvollinge oft voldoeninge, gelyck voorz. is, gedaen
 „ werde.

XIX.

„ Ende op dat den Proprietaris, ofte andere, actie totte opgewonnen goe-
 „ den pretenderende, ten overvloet van alles mogen wesen gewaerschoot, soo
 „ sal den Roeydrager, Vorster, oft andere Gerichtsode, de publicatie voorz.
 „ doende, des anderen daechs na de eerste publicatie, schuldich zyn, van
 „ de voorz. syne publicatien een pertinent ende leesbaer Billet te maecken,
 „ ende 't selve voor de puyen van den Stadthuysse, oft voor de Kerckdeur te
 „ plecken, oft te affigeren, dwelck aldaer sal moeten hangen, ten uyteynde
 „ van de voorz. drie weken toe.

„ XX. De

XX.

„ De voorz. drie weken overstreken synde, sonder dat hem by den Proprietaris, ofte andere, actie op te opgewonnen goeden hebbende oft pretenderende, handtvolllinghe werde gedaen, soo fal den opwinder daer en teynden, soowanner het hem beliest, by vonnisse ende decreet van Schepenen in de opgewonnen goeden gevest ende geerft worden, gelyck als voor, sulcx dat se hem sullen zyn ende blyven seker ende vast, behoudelyck eenen yegelycken fyns rechts ende voorcommers.

XXI.

„ Welcke veste, van nu voortae, van alsulcken effecte sal wesen, dat den evincent daernae, ten eeuwigen dagen, van syne opgewonnen goeden, voor hem, ende syne oiren, erven, ende nacomelingen sal syn ende blyven volcomen ende paisibel Heer ende Meester, sonder dat daer na yemant, wie hy oock sy, den Evincent sal mogen oft connen gedeposseeren.

XXII.

„ Wel verstaende, dat den Evincent, indien hy syne evictie ofte opwinninghe, voor personele schult heeft gedaen (daerinne, oft onder worden begrepen buytenjarige Renten) in sulcken gevalle schuldich sal syn, na voorgaende proclamatiën openbaerlyck, tot eene gesette ure ende plaetsē te fitten, om die opgewonnen erfgoeden den meestbiedende te vercoopen, waer aff hy alsdan sal nemen syn ghebreck ende costen, daeromme gedaen; Blyvende het surplus voor den Proprietaris, oft andere daer best recht toe hebbende.

XXIII.

„ Wat aengaet de Huyfen ende gronden van erven voor date van desen opgewonnen ende geevinceert, Is onse Verstaen, Meyninghe, ende Ordonnantie, dat de Evincenten sullen schuldich ende gehouden syn te observeren, tachtervolgen, ende te gebruycken de solemniteyten by ons hier voren gheordonneert, naer den tyt, dat de goeden ende gronden van erven uyt 's Heeren hant gecocht sullen zyn, als namentlyck, dat sy voor d'eerst sullen moeten doen de drie proclamatiën van twee maenden tot twee maenden, als boven breeder gesegt is, Ende deselve alsoo voorts ter volcomender uytwinninge ende veste toe continueren.

XXIV.

„ Ende soo verre, geduerende deselve solemniteyten, de Proprietaris, noch oock yemant anders, recht tot de geevinceerde goeden hebbende oft pretenderende, en compt, die den Evincent hantvolllinghe doet als boven gesegt is, soo fal den Evincent in dien gevalle, op synen Evictie brief, ter presentie van Schepenen, by den Secretaris de veste gepasseert hebbende, moeten doen dorsseren, ende int registre margineren, dat by hem alle solemniteyten, volgende dese Ordonnantie, na date des briefs, van nieuw zyn gedaen ende geplogē, maer dat hem niemant hantvolllinghe heeft comen doen.

XXV.

„ Welk endorffement ende registreringe indervoegen voorz. gedaen zynde, sullen den Evincent (achttervolgende ende uyt crachte deser Ordonnantie) ten eeuwigen dagen, voor hem, zynen oiren, erven, ende nacomelingen, d'opgewonnen goeden seker ende vast blyven.

XXVI.

„ Maer inghevalle de Proprietaris, oft yemandt anders, recht totte geevinceerde goeden hebbende oft pretenderende, geduerende ende hangende de voorfsz. folemniteyten, den Evincent hantvollinge compt doen, fal alsdan de felve Evincent fchuldich ende gehouden fyn, van d'opgewonnen goederen ten doene ende behoeve van den ghenen, hem hantvollinge gedaen hebbende, te treden, te wycken, ende afftant te doene, in aller voeghen ende manieren, ghelyck als hier voren ghefegt is.

XXVII.

„ Ende alfo in alle Vestbrieven van alle opgewonnen goeden wort gheinfereert defe Claufule, Te weten, *behoudelyck eenen ygbelycken fyns rechts ende voorcommers*; Welcke claufule wy verftaen hier voren in verfcheyden manieren gheinterpreteert gheweest te zyn, ende overfulcx vele queftien veroorfaeft te hebben, foo wordt by defen verclaert ende gefegt, dat defelve Claufule ghene Renthefferen oft andere hypotecaire fchuldnaeren tegens den Evincenten te ftade, ende bate en fal comen, dan den genen, wiens Renten, Chynfen oft Pachten ouder van date zyn, dan de Rente oft hypotecaire fchult, daer voor de opwinninge gedaen is, in fulckervoegen, dat den Evincent de oudere Rentieren een jaer renten van binnen, ende een van buyten jaers, te weten die waren verfchenen immediate voor de uyt 's Heeren hant coopinghe, fal moeten betalen, midtsgaders oock alle de Renten, die naer date van dien, ende van de volcomen Eviçtie, voorts verfchynen fullen.

XXVIII.

„ Waer uyt volght, ende by defen verftaen ende verclaert wordt, dat jongere Rentieren ende alle ander jongere hypotecaire Crediteuren fchuldich zyn den Evincent (op pene, dat fy van henne Renten ende Aëtien ten eeuwighen dage verfteecken ende ghepriveert fullen blyven) te comen doen hantvollinge van fynen Chyns, Rente, oft Pacht, eenen van binnen ende eenen van buyten jaers als voor, ende van de coften van recht, fonder meer: Maer eenen anderen, geen Rentier noch hypotecaire Crediteur wefende, fal fchuldich zyn den Evincent van fyn geheel gebreck, mette coften daeromme gedaen, te voldoen.

XXIX.

„ Sal oock by de voorfsz. Claufule (*behoudelyck eenen ygbelycken fyns rechts ende voorcommers*) verftaen worden, dat de ghene die voor eenige Renten van buyten jaers alleen, oft andere Perfonele ende Schatfchulden, eenighe huysen ende gronden van erven heeft geevinceert, oft noch begeert te evincereren, defelve Evincent de Rentieren, foo wel jonghere als oudere, van hunne Renten van binnen jaers, ende andere naer de Eviçtie ende geduerende fyne poffeffie te verfchynen, fchuldich fal zyn te blyven betaelen, fonder eenige contradiçtie, foo dat de felve Renthefferen aen alfulcke Evincenten geene hantvollinge en fullen gehouden fyn te doen, Ten ware hen fulcx goet dacht ende geliefde.

XXX.

„ Hier mede derogerende, doot, ende te niet doende 't ghebruyck oft de poffeffie, die defen aengaende ter contrariën tot noch toe in de voorfsz. Stadt ende Lande van Breda onderhouden is gheweest.

XXXI.

„ Ende belangende d'opwinninghen van meubele ende haefgoeden, daer in „ fal

„ fal achtervolcht worden den ftyl ende manier van procederen, hier te voorens daer inne gepleecht ende gheobferveert.

„ Ordonneren ende bevelen daeromme den voorfz. Droffsaert, Schouteth, Borgemeesteren, Schepenen der voorfz. Stadt, met den Schoutetten, Schepenen ende Regeerders van de Vryheden, Dorpen in den Lande van Breda, ende allen anderen Justicieren, Officieren, Magiftraten, Dienaeren ende Onderfaten, Dat fy elcx van hen, foo hen toebehoort, onderhouden ende achtervolgen, doen onderhouden ende achtervolgen 't geene voorfz. is, sonder yet te doen oft te laten gheschieden (niet tegenstaende alle andere oft oude poffessie, ghebruycken oft costumen, daer oppe wy willen ende verftaen dat voortaeue niet en fal gelet noch gheacht worden) ter contrarien. Ende ten eynde niemant van dese onse Ordonnantie ende bevelen ignorantie en pretendere, dat fy defelve ter gewoonlycke plaetse ende ure, den Volcke meest vergadert fynde, condighen, uytroepen, ende publiceren: Want wy fulcx tot welstandt, oirboir, ende nut der voorfz. Stadt ende Landen bevonden hebben te behooren. Ghegeuen, onder onsen Name ende Segel hier op gedruickt in Placcate, den vyffentwintichsten dach der maent van Februario, in den jaere XV^c. seven en tnegentich. (*Onder stont:*) MAURICE DE NASSAU. (*Ende opt Spatium was gedruickt den Segel van zyn-der Princel: Ex^{cie}. in roode waffe. Nog stont onder gefchreven:*) Ter Ordonnantie van syne Ex^{cie}. (*Ende was onderteykent:*) MELANDER. (*Noch was onder 't voorfz. Placcaet gefchreven aldus:*) Dese Ordonnantie ende Placcaet is tot Breda ter Puyen aff gepubliceert, 't volck aldaer, by het luyden van het Clockken, in grooten getalle vergadert zynde, des Dyensdachs den xviii. Meerte Anno XV^c. ende XCVII, omtrent thien uren voor noen. Present myn Heere de Droffsaert, Schouteth, *van der Haegen*, ende *Loecker*, Schepenen der Stadt van Breda. Uytgelesen, By my als Substituyt des Griffiers. (*En was onderteckent:*)

BRANTSCHATS.

Ordonnantie op het Stockhouderfchap der Stadt Breda, en hoe hem de Stockhouder in fynen dienst fal gehouden fyn te reguleren.

„ In den eerften, foo wanneer ymand fal oft fullen begeeren van syne oft heure Meubelen goeden koopdach oft sterffhuys te houden, ende tot voorfichticheyt van de betalinge van die penningen die van den koopdach befomet fal worden, aan den Stockhouder verfoeckt oft verfoecken hem daer vooren particuliere ende fuffifante borge gestelt te worden, dat de Stockhouder gehouden fal fyn 't selve tot heuren contentemente te doen.

„ Item al waert also, dat hy Stockhouder des niet konde doen, fal nochtans gehouden fyn, hy Stockhouder des verfoecht fynde, fulcke koopdaegen oft sterffhuysen te houden, ende de meubelen, die men hem fal voortbrengen, wel ende getrouwelyck ten hoogften ende meestbiedenden uytterroepen ende te vercoopen, mits hy vercooper oft vercooperen betaellende foo veel, als men den Gefwooren Clercq oft Opschryver van de Coopdaegen ende sterffhuysen tot noch toe gewoonelyck is geweest te betaelen ende te geven, van de vercochte goeden op te schryven, ende daer aff boeck te houden, te weten den tweehondersten penninck, ende dan den boeck te laeten volgen den geenen, die den Coopdach oft sterffhuys hebben doen houden, omme die Cooppenningen daer aff selve, oft by yemanden anders, die hy dat toevertrouwt, te doen collecteren.

„ Item fal den voorfz. Stockhouder gehouden fyn allen 't gelt op de Coopdaegen gemaect op den gefetten tyt te betaelen, maar 't gene gereedt ontfangen wordt, promptlyck overteleveren ende te laeten volgen den genen die de Coopdaegen fullen hebben doen houden, gelyck fulckx tot noch toe gedaen is geweest, sonder dat hy Stockhouder fal vermogen 't selve gelt onder hem te houden dan tot den dagh oft daegen ende terminen by den Vercoopers toegelaeten ende geadmitteert.

Item

„ Item sullen gehouden syn den Stockhouder ende die gene, die het officie
 „ daer aff sal bedienen, eedt te doen, alle de goeden die vercocht sullen
 „ worden, so lange uytteropen, ende syn debvoir te doen, om die ten
 „ hoogften te brengen ende te vercoopen, min oft meer, als oft hem deselve
 „ goeden toebehoorden, sonder simulatie oft heymelyck verstandt met yeman-
 „ den anders te hebben, tot proffyte van hem selver, oft yemanden anders,
 „ ende dat hy geen slach van de selve goeden geven sal, sonder 't selve eerst
 „ den genen, die den Coopdach oft sterffhuys houden, gevraegt en hen con-
 „ sent daer toe gehadt te hebben: Ende voorts dat hy hem in alles van syn
 „ Officie voorfz. ende int onderhouden van dese tegenwoordige Ordonnantie
 „ ende Instructie quyten ende dragen sal, so als een goedt Stockhouder ende
 „ Uytroeper schuldich is ende behoort te doen.

„ Item oft gebeurde dat eenige goeden in den oproep geveylt zynde niet
 „ genoegsaem mochten gelden, dat in sulcken gevalle de gene die den Koop-
 „ dach oft sterffhuys houden sullen oft doen houden, deselve goeden aen hen
 „ sullen mogen behouden indien hen belieft, sonder ter saecke van de uytroe-
 „ pinge oft veylen van dien, den Stockhouder oft Schryver yets daer van
 „ te geven.

„ Item sal den Stockhouder gehouden zyn de Cooppenningen in ende op
 „ eenige Coopdagen oft Sterffhuysen gemaect wordende, daer van op dach te
 „ betaelen besproken wordt, te innen, op te haelen, ende te betaelen bin-
 „ nen ses Weecken naer den besproken verschyndach van den gehouden Coop-
 „ dach, ende de penningen procederende van de goeden die verkocht worden
 „ met gereeden gelde, sal de voorfz. Stockhouder insgelyckx gehouden we-
 „ sen deselve op te brengen ende te betaelen, ten langsten binnen veertien da-
 „ gen naer de voorfz. Coopdach oft sterffhuys, als voorfz. is, en indien hy
 „ hier inne gebrekich valt, soo sullen die gene, die den Coopdach oft Sterff-
 „ huys hebben doen houden, hem daerenboven daer vooren mogen doen exe-
 „ cuteren met pant als gereed gelt, dies soo sal deselve Stockhouder op eenen
 „ yegelycken, die iets in eenige Coopdagen oft Sterffhuysen beschult oft gekofft
 „ sal hebben, oock hebben reële executie met pant als gereed gelt, sonder
 „ daer voor gerechtelycke pandinge te derven versoecken, soo dat 't selve
 „ tot hier toe oock gedaen ende geplegen is.

„ Item en sal de voorfz. Stockhouder verfocht zynde by eenige Borgers,
 „ Poorters oft Ingefetenen, oft andere uytheemische persoonen, om eenige
 „ huysraedt oft andere, te schatten, te deylen, uyttesetten, te verkoopen,
 „ niet vermogen aldaer te gaen, noch 't selve te mogen doen, dan ter pre-
 „ sentie van den gefwooren Clercq, by Borgemeesteren, Schepenen en Raed
 „ deser Stadt daer toe geordineert, welcke voorfz. Clercq sal gehouden zyn
 „ de voorfz. schattinge, deylinge, uytsettinge en verkoopinge wel ende recht-
 „ veerdelyck te schryven ende goedt register ende boeck daer aff te houden
 „ op den loon ende salaris hier vooren verklaert, ende onder behoorlycke Ee-
 „ de, die hy daer van ten aenkomen van syn officie voor Borgemeesteren,
 „ Schepenen en Raed sal hebben gedaen.

„ Ende so wanneer van nu voortaan eenige borgers, poorters, ende inge-
 „ fetenen sullen begeeren eenig Sterffhuys te houden, ende heure goeden ver-
 „ koft te hebben op dagen, naer haer goeder geliefte, sal de Stockhouder
 „ daer voor genieten ende hebben voor salaris, naer ouden herkomen, den
 „ twintigsten penninck voor 't selve te innen, ende daer voor in te staen, maer
 „ so wanneer yemant syn goedt begeert te verkoopen met gereedt gelt, daer
 „ aff sal den Stockhouder maer hebben ende genieten voor salaris den dartig-
 „ sten penning, ende dat by provisie alleenlyck; Blyvende voorts de voorfz.
 „ Ordonnantie overal in haer geheel ter tyd toe, op alles oft ten deele van
 „ dien, anders nae gelegentheyte ende verloop van tyden, ter meerder voor-
 „ dernisse ende versekerheyte van den Heer, ende van der Stadts borgeren en-
 „ de ingefetenen sal syn geordonneert.

„ Aldus gedaen tot Breda in syne Maj^{ts} Reeckenkamer, met advys van Bor-
 „ gemeesteren, Schepenen ende Raed der voorfz. Stadt, xxix. dagen in Julio,
 „ Anno 1582.

Ordonnantie op het Eycken der Stads Maeten en Gewichten.

„ Ten eynde de Gezwoore Eyckmeesters deser Stadt mogen juster ende sekerder alle cleyne droge maten eycken en gelyck maecken nae het Stads oude Metalen gegoten Loopen van den jare 1437, soo syn den tegenwoordigen Eyckmeesters *Joannen Wouters van den Beemden*, *Schrynerwercker*, ende *Peter Aertssen*, *Smith*, tot het voorsz. oude Lopen geleverd van Stadswegen nogh meer kopere kleyne maten, als te weten van Een quartier en een half quartier, ende het sestiende deel van het voorsz. oude Lopen; Ende daer en boven nogh gelycke vier Soutmaten tegens den Loopen geeyckt, een 31^e Deel, als 't selve van ouden tyden, soo men verstaet, is geuseert geweest; Omme daer nae voortaan geeyckt te worden alle cleyne Maten, die men binnen deser Stadt sal mogen gebruycken. Ende syn de voorsz. Copere maten, soo voorsz. is, geeyckt ende geprobeert met het voorsz. Stads oude Loopen, ende daer mede bevonden te accorderen in eene oprechte Balance oft Schale daer toe gemaect, in presentie van Twee Schepenen ende den Substituyt van den Griffier daer toe gecommitteert zynde, ende dat in manieren navolgende.

„ In den eersten soo is in presentie van Schepenen onderz. geprobeert de Balancie, die bevonden is wel, juist, ende gelyck te zyn, gelyck oock van gelycken de houte Schalen daer aen gehangen synde, dese bevonden syn juist ende rechtveerdich, ende even gelyck tegens den anderen opwegende.

„ Ende daer na soo is tot twee distincte reysen vol gemeten met Spurrie saet, dat van oude tyden daer toe bewaert is, ende afgetrocken het voorsz. oude Loopen, ende elks eens uytgegoten in elck van de voorsz. schale is bevonden, dat d'een tegens de andere evengelyck was opwegende, soo dat 't selve regtveerdigh wordt bevonden.

„ Ende 't selve gedaen zynde, soo is d'een Loopen saets uyt eene van de voorsz. schalen laten loopen in sekere houten back, het andere Loopen saets gehouden in d'andere schale, ende daer tegens geprobeert het voorsz. nieuw Coperen quartier, en 't selve tot vier distincte reysen vol gemeten met 't spurrie saet voorsz. en uytgegoten in de voorsz. ydele schale, soo syn de voorsz. vier quartieren bevonden 't voorsz. Loopen juist op te halen, en tegens het selve gelyck op te hangen.

„ Item daer nae wederomme de voorsz. vier quartieren saets in den voorsz. back uytgelopen synde, is geprobeert het voorsz. koperen agtendeel, en 't selve tot agt distincte reysen vol gemeten synde met saet, als voor, ende uytgestort in de voorsz. ydele schale, is 't selve bevonden juist mettet voorsz. oudt Loopen in der voegen voorsz. gelyck te syn nae proportie.

„ Item is daer nae de voorsz. Schale wederom van de agt Deelen uyt laten loopen, ende geprocedeert tot proberinge van het voorsz. nieuw kopere sestiende deel, en 't selve tot seltien reysen distinctelyck vol gemeten met saet als voor, ende in de voorsz. ydele schale gegoten, is tegens d'oudt voorsz. Loopen bevonden juist accorderende.

„ Aldus gedaen tot Breda, op de oude Veemerkt in de huysinge genaemt 't Slot, op sekere boven kamere aldaer agter aan den Hoff, daer men gewoonlyck is de Eyckkamere te houden, den 4. Juny 1587, in presentie van *Ghoris Buysen* en *Thibault de Cotcreau*, Schepenen in Breda, ende de voorgemelte Eyckmeesters.

„ Item 's anderendaegs wesende den 5 Juny 1587, soo syn op de voorsz. Eyckkamere wederomme met de geswoore Eyckmeesters gecompareert Mr. *Sebregt 's Graeuw*en Borgermeester, ende Mr. *Hendrick Montens* en Mr. *Dirick Wachmans* Schepenen in Breda, om te proberen de Soutmaten, Ende om 't selve te mogen effectueren, is wederomme *de novo* geprobeert de voorsz. Balancie oft Schale elks appart en distinctelyck, en 't selve als voorgent. bevonden juist ende equabel. Naa 't welke soo is 't voorsz. gegoten oud Metalen Loopen tot twee distincte reysen gemeten vol spurrie saads, ende in

„ elck van de voorfz. fhale eenen gegoten, ende daernae uyt eene van de voorfz.
 „ fhalen genomen een feftiende deel van 't voorfz. Spurrie faedt, het welke van
 „ oude tyden het Loopen van Soutmaten minder is dan de Roghmate; soo is
 „ het ander geheel Loopen in den voorfz. houten back uyt laten loopen, ende
 „ alsoo voorts geprocedeert tot probatie van een nieuw Koperen Quartier, en-
 „ de 't felve tot vier malen diftinctelyck met 't voorfz. Spurrie faedt gevult
 „ fynde, ende metten ftreeckel afgestreecken, is telkens in de voorfz. fhale
 „ gegoten, ende is ten lesten bevonden met het voorfz. Loopen regtveerde-
 „ lyck te accorderen.

„ Item daer nae defelve quartieren wederom uyt fynde laten loopen, is ge-
 „ proeft een nieuw Coperen agtendeel ende 't felve tot agt diftincte reyfen
 „ vol gemeten metten Saedt voorfz. en telkens uytgegoten in de voorfz. ydele
 „ fhale, is bevonden 't felve met het voorfz. Loopen oock juyft overeen te
 „ komen.

„ Item daer nae alsdoen wederom uyt laten loopen de voorfz. achfte dee-
 „ len, en de voorfz. fhale wederom gevult *de novo* met een nieuw kopere
 „ feftiende deel, als 't felve tot feftien diverse reyfen vol gemeten ende in de
 „ voorfz. fhale uytgestort fynde, is het voorfz. feftiende deel met het voorfz.
 „ Loopen bevonden juyft ende rechtveerdelyck overeen te komen.

„ Ende op den 7 July 1587, daer nae fyn op te voorfz. Kamere gecompareert
 „ met de voorfz. Eyckmeesters, *Hugo van Baerle*, ende *Heymerick Adriaen*
 „ *Heymericks*, ten eynde omme te proberen feker houte Loopen, wefende
 „ den ycker van de Calcmate, houdende juyft 19½ Potten met Saedt, als
 „ voor de Balance en Schalen nou eerst geprobeert ende juyft bevonden syn-
 „ de, En defen ycker tot twee diftincte reyfen vol gemeten met faedt als voor,
 „ ende telkens uytgestort in de schalen, is bevonden 't felve Loopen juyft en-
 „ de rechtveerdich: Ende daernae Een van de Schalen hebbende laten uyt-
 „ lopen in den voorfz. houten back, is daer tegens geprobeert een nieuw an-
 „ der houte Loopen van de Calcmate, ende 't felve met faedt gevult ende in
 „ de voorfz. ydele fhale uytgegoten, is metten voorfz. ycker bevonden juyft
 „ te accorderen.

„ Aldus geprobeert, geproeft ende geexamineert ten dage, maende ende in
 „ presentie en plaetse als voorfz. is, My Substituyt des Griffiers alomme
 „ present ende tegenwoordich geweest fynde. (*Ende was onderteekent.*)

BAERLE.

„ Omme voor feker te weten het gebruyck van al der Stads maeten ende
 „ gewichten te eycken ende te proberen, soo hebben Borgemeesters ende
 „ Schepenen de gefwoorenen Eyckmeesters op ter Stadhuysse ontboden, ende
 „ hebben elcken van hen fcherpelyck ondervraegt ende geexamineert, Waer
 „ nae dat fy hen reguleren in 't eycken van maeten ende gewichten, daer fy
 „ op ten antwoordt hebben gegeven onder den Eedt tot hunder officie gedaen,
 „ 't gene hier nae beschreven volgt.

„ *Jan Wouters*, Schrynwerker, ende *Peter Aertsen*, Smit, Eyckmeesters
 „ van de Korenmate, Soutmaet, Calcmate, ende Smedecoolmaten, hebben
 „ verklaert, dat fy alle de voorfz. Maten, des verfocht fynde, eycken ende
 „ proberen met fuyver droogh spurrie faedt dat fy daer toe bewaren, in aller
 „ manieren als fy onlangs in presentie van Schepenen hebben geeyckt de kley-
 „ ne Coremaeten en Soutmaeten, daer van hier vooren Memorie is gemaect,
 „ dat al tegens de gelycke Maten, die hen tot dien eynde van Stadswegen
 „ fyn geleverd geweest.

„ Als het oude Metalen gegoten Corenloopen getekent met het getal 1437,
 „ Ende vier kopere mindere maeten, te weten een van Een quartiere, Een
 „ van een half quartier, ende Een van een feftiende deel van een quartier van
 „ het voorfz. Loopen.

„ Met den Corenmate worden alderhande Granen, boonen, erweten, faedt
 „ ende diergelycke Coopmanschappen, binnen Breda en den Lande van Bre-

„ da,

„ da, gemeten, behalven de Haver en Spelde, die met een befondere maete
 „ werden gemeten.

„ Om de Haver en Speltmate te eycken hebben de Eyckmeesters verklaert
 „ van Stadswegen ontfangen te hebben een gelycke Mate van een Loopen,
 „ waer nae dat fy alle Haver ende Speltmaten eycken, en dat 't felve Loopen
 „ is houdende 15 Bredaefche Potten en anderhalf beduyt faets, soo dat het
 „ Haver en Spelt Loopen meer is houdende dan het Koorenloopen anderhalven
 „ pot en een half beduyt faedts.

„ Van den Soute hebben de Eyckmeesters verklaert van Stadswegen geen
 „ feker mate ontfangen te hebben, dan hebben naa den ouden hercomen ende
 „ het aangeven van henne Voorfaten het Loopen van den Soute gemeten
 „ een 32^e deel min dan het Coorenloopen.

„ Om gevoegelycker de Soutmaten te mogen eycken, fyn den Eyckmeesters
 „ van Stadswegen geleverd vier kopere Soutmaten, metter Stads merck gete-
 „ kent, Een van een Quartier, Een van een half quartier, Een van een feftiende
 „ deel, en Een van een 32^e deel van het Loopen Souts voorfz. al behoorylyck
 „ gelyck fynde.

„ Om de Calckmaten te eycken fyn de Eyckmeesters geleverd twee Mae-
 „ ten, d'een houdende 19½ Bredaefche potten faedts, en d'ander half foo
 „ veel.

„ Om de Smedecoolmaten te eycken is den Eyckmeesters geleverd een Ma-
 „ te van eender hoogte en dikte van duygen naer een yferen patroon gemaect,
 „ om daer nae alle Smeekoolmaten te eycken, en is de voorfz. Mate houdende
 „ de twaelf Bredaefche potten en een half beduyt faets, wordt opgehoopt
 „ gemeten. Van defe mate is een Ordonnantie.

„ De Steenkoolen werden verkogt met den Gewichte ende in de Stads
 „ Wage gewegen met 144 ponden tseffens, die genaemt werden een Waage
 „ Coolen.

„ Syn binnen defer Stadt noch befunder maten gebruyckt geweest, die men
 „ heeft genoemt gehadt Watermaten, waermede alderhande goedt behalven
 „ 't fout, kalck oft smeekoolen, uyt de fchepen wordt gemeten, de Dobbel-
 „ mate meerder wefende dan de gemeyn dobbel foldermate omtrent een half
 „ quartier half, 't welk was gerekent voor de onkosten van de Coopers. Ten
 „ verfoecke van den Buytenman fyn die voorfz. Watermaten verboden te ge-
 „ bruycken, den 7 September 1588.

„ Hebben de voorfz. Eyckmeesters verklaert, dat alle de Stadts Maeten
 „ worden gebrant met 't Stads merck, binnen ende buyten, op den bodem,
 „ daer men defelve mede fal bekennen.

„ Den 13^e February 1587, is geordonneert, dat de Eyckmeesters voor hen-
 „ nen loon van Maeten te eycken, te branden met der Stads Merck ende te
 „ teekenen met de Letteren van dien jaare, van elcke dobbelmate fullen
 „ hebben vier ftuyvers, van elk Loopen 3 ftuyvers, ende van elcke minder
 „ Mate 2 ftuyvers.

„ Den 8^e February voorfz. is geordonneert geweest den Coorenkoopers
 „ Soutkopers ende elk ander, die in hen Coopmanschappen fyn de voorfz.
 „ Maten gebruyckende, fy waren groot oft kleyn, defelve te moeten doen
 „ vereycken.

„ By der Stads oude Ordonnantie bevindt men, dat men overmits de groote
 „ gebreken, die in de Maeten waren bevonden, alle de voorfz. Maten 's jaars
 „ eens heeft moeten vereycken, en proberen, ende telker reyfe teykenen
 „ met een nieuw teecken, en de Stads maeten alle twee maenden eens.

„ De Craenmeesters fyn van Stadswegen geleverd tot behoeff van de Ge-
 „ fwoore Meeters twee dobbel gelycke Coorenmaten, en twee dobbel Haver
 „ en Speltmaten, om alle graenen ende Coopmanschappen naer Stads Ordon-
 „ nantie ende den ouden hercomen daer mede gemeten te worden.

„ Syn de Craenmeesters geleverd een Calckmate houdende 19½ Bredaefche
 „ Potten faedts, ende is geordonneert, dat de gefwoore Meters ende alle an-
 „ dere die Calck verkoopen, in 't meten van de Calck de maeten fullen heb-
 „ ben gelyks der aerden, Ende dat fy lieden de maten fullen gelyks vol maken,
 „ al eer fy defelve fullen mogen ftrycken.

„ De Pagters van den Vertreckgelde van den Soute, fyn van Stadswegen
 „ geleverd twee Soutmaten, elk houdende een Vat fouts, dat fyn vier Loo-
 „ pen, Ende twee vaten maecken een sack fouts met den block en den streec-
 „ kel, daer mede fy fyn gehouden te meten met twee gefwoore Meters alle 't
 „ fout, dat binnen deser Stadt komt te landt oft te schepe, 't fy vercocht oft
 „ onvercocht, volgens de Ordonnantie van den 8 February 1587.

„ Item den voorfz. block wordt alleenlyck gebruyckt by de gefwoore Me-
 „ ters in 't meten van Vaten fouts, ende anders niet, alle minder maten is
 „ men fchuldigh gelyks ter aerden te ftellen ende te meeten.

„ De Dekens van den Smeeden Ambacht is geleverd van Stads wegen een
 „ geeyckte Smeecoolmate, om by den Knaep van hennen Ambachte, die daer
 „ toe wordt gefet, alle fmeedecoolen gemeten te worden.

„ De Dekens van 't Cuypers ambacht fyn Eyckmeesters van heel en half
 „ tonnen ende minder nae advenant te ycken, daer toe fy gebruycken eenen
 „ yferen beugel ende een yfere lange mate, fomtyts oock water oft Cooren.

„ *Herman Janfz van der Duffen* ende *Nicolaes Renaerts* Gefwoore van den
 „ Cuypers Ambachte van defen tegenwoordigen jaare 1588, hebben verklaert,
 „ dat fy als Eyckmeesters alle tonnen half en heel en mindere nae advenant
 „ eycken en branden met der Stads Merck, op de grootte nae befchrevene,
 „ volgende de Instructie ende declaratie van hennen Voorfaten hen achter-
 „ gelaten.

„ De Bredaefche Biertonne.

„ De Afyn tonne.

„ De Meede tonne.

} Elck op hondert Bredaefche Pot-
 ten, Een oft twee potten onbegre-
 pen meer.

„ De Ame van den Wyn 92 Potten, ende van Olie 90 Potten, hoewel dat
 „ dese twee Amen worden by de Eyckmeesters van de Potten geeyckt, fusti-
 „ neren de Dekens voorfz., dat fy die behoeven te eycken, als oock alle
 „ Maeten, die by hen worden gemaect.

„ De Harincktonne, Honinghtonne, Traegeltonne, Elck op 75 Potten, de
 „ half en Vierendeelen nae advenant.

„ De Zeeptonne op 68 Potten en een half, de halve nae advenant.

„ De Ajuyntonne op 75 potten, ende wordt op het hoop gemeten.

„ De Torfftonne, de Appeltonne, de Toltonne, elck op eenhondert en
 „ twee Bredaefche Potten, ende worden al op 't hoop gemeten.

„ De Houte Coolen worden gemeten met de Harinck oft Bredaefche tonne,
 „ foo dat by den Cooper ende Vercooper werdt geconditioneert, ende wor-
 „ den op 't hoop gemeten.

„ De Schorstonne, daer mede men ontfangt, genaemt de Landt tonne,
 „ houdt feven Loopen Corens, ende anderhalf quartier.

„ De Schorstonne, die men noemt de Craentonne, daer men de fchorfē
 „ mede uytleverd, houdt fes Loopē, een quartier en een feftiende Deel van
 „ een Loopen Coorens, ende worden alle Schorstonnen op het hoop gemeten.

„ De Meeltonne, daer men de gemaele fchorfen mede uytleverd, houdt een
 „ Veertel 1½ Loopen en 1½ quartier Rogs, daer defelve op behoort geeyckt
 „ ende gebrandt te werden.

„ De Zeeptonne behoort te houden 250 ponden Zeeps, de half ende Vie-
 „ rendeel nae advenant.

„ De Delffe Botertonne op 100 Potten, ende moet houden 300 ponden Bo-
 „ ter, de half en Vierendeelen naer advenant.

„ *Peter Yfack*, Tinnegieter, is gefwooren Eycker van Potkannen van meer-
 „ der ende minder diergelycke maten te eycken, heeft verklaert, dat hem
 „ tot dien eynde van Stadswegen fyn geleverd geweest vyff gegote Metaele
 „ Maten, met Stads wapen geteekent, de twee grootfte Maten elck van een
 „ Bredaefche Pot, Een van een halven Pot, Een van een Beduyt, ende Een
 „ van een half Beduyt, ende verklaert, dat den halven pot houdt juyst de ge-
 „ rechte helft van den voorfz. Pot.

„ Ende dat de Beduyt, die gerekent wordt het Vierendeel van den Pot, meer
 „ houdt,

„ houdt, dan het geregte Vierendeel van de pot een feftiende deel van defelve
 „ beduyt, maekt op den pot meer een half beduyt half.

„ De half Beduyt houdt juyft de helft van een beduyt, En dat de minder
 „ Maten als het Vierendeel, Agfte deel, en feftiende deel, van de voorfz.
 „ beduyt, worden geeyckt naer de grootte van de beduyt.

„ Is de voorfz. *Peter Yack*, oock Eyckmeester van de Gewichten, ende heeft
 „ verklaert van Stadswegen hem geleverd te fyn Twee pylen gewichts van ge-
 „ goten Koper, elck pyl van agt ponden Coels gewicht, waer aff den Eenen
 „ pyl is gedateert de date 1523, in Cyffer letteren, geteekent met het wa-
 „ pen van Ceulen, Antwerpen, en Breda; Den anderen die den oudften
 „ fchynt te fyn, is sonder Merk off Wapen, en fyn in fwaarte accorderende.

„ Alle goeden en Coopmanschappen, die binnen de Stadt ende Lande van
 „ Breda worden gecogt oft vercogt met gewicht, moeten werden gewegen
 „ met Ceulfchen gewichte voorfz., Behalven Goudt, Silver, Peerlen, en dier-
 „ gelycke Baggen ende Jouwelen, dewelke al by de Goudfmeden ende Jou-
 „ weliers worden gewegen met het Trois gewichte, op 't pondt een Once
 „ fwaerder wefende dan het voorfz. Coels gewichte.

„ Item wordt binnen der Stadt ende Lande van Breda by veele particuliere
 „ Perfonen gebruyckt de Huyfels gewichte, wefende feer onfeker, ende wordt
 „ geprobeert met het Gewichte; Ende oock in manieren hier nae befchreven
 „ volgens het verklaren van *Pieter Vingerboets*, geweest hebbende een exper-
 „ te meester van Huyfels en Balancen te maecken.

„ In den eerften, fal men den fchaft oft stuck van den Huyfel hangen in
 „ fyn Waterpaffe ende brengen den pyraël oft cloot op den eerften fteeck;
 „ daer den felven Huyffel fyn beginsel neemt, omtrent den Haeck, en geno-
 „ men den yerften fteeck uytbrengt agt fteenen, dan fal men hangen aen den
 „ haeck even veel gewichts, foo verre dat dat accordeert, is een-teecken;
 „ dat den eerften fteeck wel gefet is, anders moet den fteeck gefet fyn, daer
 „ den cloet fyn plaetse neemt. Van daer fal men voortgaen tot aan den der-
 „ den fteeck uytbrengende tien fteenen, en hangen daer nogh twee fteenen
 „ aen den Haeck behoorlyck gewicht, accordeert dit, foo is den fteeck van
 „ tien fteenen oprecht, oft anders moet men dit corrigeren ende teecken
 „ de plaetse daer den Cloet komt. Dan fal men den passer gebruycken ende
 „ deylen den agften ende tienden fteeck op den fteeck in twee gelycke dee-
 „ len, ende fal wesen den elfden fteen. Ende defe diftantie fal dienen wer-
 „ kende voorts met den passer tot date het eynde van den voorfz. Huyfel, uyt-
 „ brengende in alles vyf en twintig ende dartig, min ofte meer fteenen, nae
 „ de lengte van de fteeke van den Huyfel. Aldus te doen aen de ligte fyde,
 „ ende andere diergelycke Huyfels, met de grootte ende eysch van dezelve.

„ De Lant Roede oft Lantmate van Breda, die binnen der felver Stadt ende
 „ Jurisdicctie van Breda, ende alomme op alle Dorpen des Lants van Breda,
 „ behalven te Etten, gebruyckt wordt, is langh twintigh Voeten, elke Voet
 „ een geregt twintigfte deel van de felve Roede, ende vierhondert gelyke Roe-
 „ den voor het buynder gerekent.

„ Hier aff heeft de Stadt een halve yfere Roede in tien gelycke deelen oft
 „ voeten gedeelt: Dese halve Roede is oudt ende over alle memorialen tyde
 „ vast gemaekt geweest op den Steyger van defen Stadhuysfe, daer een yge-
 „ lyck, des van doen hebbende, de mate daer aen is halende.

„ Item den Voet van dese heel roede is daer aff een geregte twintigfte deel,
 „ en den felven voet magh gedeelt worden, om daer mede bequaemlyck alle
 „ fractie, ende al dat minder oft korter is dan een Voet te meeten in twaelf
 „ gelycke deelen, hoewel de meeste menigte dien oft gelycken Voet deylen
 „ in elf duymen.

„ Item de Stadt heeft nogh van feer oude tyden sekere vierkante yfere El-
 „ le ofte Maete, behalven de Elle op de Lakenhalle, gedeylt fynde in aght
 „ gelycke deelen, ende dese Elle is oock uytgemaekt tot gerieve van eenen
 „ ygelyken op de deure van defen Stadhuysfe by den Steyger.

„ Ter fyden van dese Elle staen geteyckent tweederhande Voetmaten, d'Een
 „ is den voorfz. Lantvoet oft twintigfte deel van de voorfz. Lantroede, staen-
 „ de beneden van defelve Elle, Ende den tweeden oft d'ander Voet staende

„ boven den Lantvoet, is den Houtvoet van dese Stadt; En desen is langer
 „ dan den voorfz. Lantvoet styff het agt en twintigste deel van den felven
 „ Lantvoet. Defen voorfz. Houtvoet of te lengte daer aff gebruycken de Tim-
 „ merluymden, Schreynerkers, Metfers, en Schaliedeckers ende diergelycke
 „ Ambachten, behalven dat de Glasmaekers den voorfz. Lantvoet gebruy-
 „ ken, soo men verstaet.

Ordonnantie der Stadt Breda op de Dienstboden.

„ Drofflaert, President, Borgemeester ende Schepenen der Stadt Breda, in
 „ confideratie nemende de clachten, die by verscheyden van haer Ingefete-
 „ nen, van tyt tot tyt, syn gedaen over de groote licentie, ongeregeltheyt,
 „ ende quaet comportement, het welck hedensdaechs by de Knechts, Dienst-
 „ maegden en Minnens, omtrent haeren Dienst werden gepleegt, tot groote
 „ vexatie en ongerief van haere Meesters ofte Vrouwen, hebben, tot voor-
 „ cominge van foodanige inconuenienten, by desen geordonneert ende gesta-
 „ tueert, gelyck haer Ed: ordonneren en statueren mits desen.

I.

„ Eerstelyck, dat alle Knechts, Dienstmaegden en Minnens, die haer in
 „ dienst van iemandt verbonden, ende daer toe een Hantpenningh ontfangen
 „ hebben, gehouden sullen syn, binnen den ghewoonelycken ende gepre-
 „ figheerden tyt, in haere Huyre of dienst te treden, sonder dat deselve sullen
 „ vermogen, desen haeren dienst te verlaeten, op te seggen, ofte den Handt-
 „ penninck weer te brengen, veel min haer binnen den selven tydt aen andere
 „ te moghen verbinden, op pøne van ses gulden boven arbitrale correctie
 „ naer gelegentheyt der saecke, ende daerenbøven evenwel ghehouden bly-
 „ ven den voorschreven dienst te presteren, op pøne dat sy van den Officier
 „ of deselfs Dienaers, of wel van de Roeydragers, tot haeren kosten, date-
 „ lyck uyt den huysse gehaelt ende tot haren yorigen dienst ofte eersten aen-
 „ ghenomen dienst, gheconstringeert sullen worden, mede op arbitrale
 „ Correctie.

II.

„ Dat reciproquelyck de Meesters en Vrouwen de voorschreve Dienstboden,
 „ als sy deselve in Huere hebben aengenomen, ende een Handtpenninck ghe-
 „ geven, niet en sullen vermogen de Huere op te seggen, nemaer gehouden
 „ syn deselve, op den behoorycken en bestemden tyt in haeren Dienst ofte
 „ Huere te laten comen ofte in te nemen, op pøne van een half vierendeel
 „ jaers Huere by de Meesters ofte Vrouwen, in cas van contraventie, aen de
 „ voorfz. Dienstboden te voldoen.

III.

„ Dat de voorfz. Knechts, Dienstmaechden, ofte Minnens gehouden sullen
 „ wesen, binnen den derden dach dat de Huere ingaet, hun in haeren dienst te
 „ begeven, op pøne van eenen gulden ieder dach, die sy naer den geprefi-
 „ geerden tyt in den dienst comen sullen, te verbeuren, welke Boete by hun
 „ Meesters ofte Vrouwen aen het bedongen Loon sal worden ghekort ende
 „ ingehouden.

IV.

„ Dat alle ende een ieder van de voorfz. Dienstboden, hun eens in hunnen
 „ dienst begeven hebbende, gehouden sullen syn den selven doorgaens in alle
 „ getrouwicheyt ende neersticheyt waar te nemen, ende haere Meesters en
 „ Vrouwen, als mede die van hare Familie, met behooryck respecte, ende
 „ ghe-

„ ghehoorsaemheyt te bejegenen, ende te dienen, ende voorts hun in stilheyt,
 „ eerbaerheyt ende maticheyt sulckx te ghedragen, dat haer Meesters en Vrou-
 „ wen in haren handel en wandel een goet genoeghen comen te nemen.

V.

„ Ende by aldien eenige Meesters ofte Vrouwen in den Dienst ofte Com-
 „ portement van desfels Knecht, Dienstmaeght, ofte Minne geen contente-
 „ ment maer misnoegen heeft, soo sal in sulcken gevalle de voorschreve Mees-
 „ ter ofte Vrouw, vermoghen aenstonts de Huere aan soodanighe Knecht,
 „ Dienstmaeght, ofte Minne op te seggen, ende haer laten gaen, mits als-
 „ dan aen deselve betalende haer verdient Loon tot den uyteynde van het hal-
 „ ve Vierendeel jaers, daer inne deselve getreden fullen syn, te reekenen
 „ naer de proportie van de bedonghen Huerpenninghen, waermede de voor-
 „ schreve Meester, ofte Vrouw, sal moghen beltaen, sonder ghehouden
 „ te syn daer van redenen te geven, ende sal de voorschreve Knecht, Dienst-
 „ maeght ofte Minne daer op datelyck moeten vertrecken, blyvende sooda-
 „ nighe gecassierde Knecht, Dienstmaeght, ofte Minnemoer, ingevalle sy
 „ haer moetwillig aenstellen, weygheren te vertrecken, ofte eenighè info-
 „ lentie pleegghen omtrent haere Meesters ofte Vrouwen, ofte die van de
 „ Familie, subject de straffe in den volgenden Artikel gestatueert.

VI.

„ Dat vóorders deselve Dienstboden niet en sullen vermogen haren dienst,
 „ sonder wettige redenen, te verlaten, ofte voor den tyt daer uyt te loopen,
 „ op pøene van een Vierendeel jaers ofte half jaer Loon ter arbitragie van
 „ d'Heeren van de Magistraet; de Meesters ofte Vrouwen te adjudiceren, ende
 „ de daerenboven op de clachte van deselve Meesters ofte Vrouwen op den
 „ Tooren te Water ende te Broode geset, tot discretie van de Heeren van de
 „ Magistraet voorschreve, ende sullen alvoren daer van te mogen gaen, de
 „ Costen daer en boven moeten betalen, oft dat deselve van de Huerpenninghen
 „ sullen werden afgekort.

VII.

„ Dat de voorsz. Dienstboden willende naer expiratie van haren Dienst, haer
 „ in anderen dienst beglieven, ghehouden sullen syn haeren dienst drie Maen-
 „ den, voor elcken termyn van Verhuystyt, op te seggen, ghelyck oock in
 „ soodanige gelegentheyt gehouden sal syn Meester ofte Vrouwe, niet ghe-
 „ negen synde haere voorschreve Dienstboden in den dienst te continueren, op
 „ pøene dat by stilswygen van Parthyen den dienst wordt gehouden gecon-
 „ tinuert.

VIII.

„ Dat mede de Besteders oft Besteedsters, oft die gene die hen behelpen
 „ met Knechts oft Meysjens te verhueren, niet vermogen sullen deselve voor
 „ de voorschreve drie Maenden, dat sy haren tyt uytgedient ende voldaan
 „ sullen hebben, op een ander te besteden, daer toe te raden of te helpen di-
 „ rectelyck oft indirectelyck, nochte deselve uyt hunne huere gelooopen we-
 „ fende te affisteren, te huysen, of te bergen, nemaer dat sy alvooren by de
 „ Meesters ofte Vrouwen sullen onderstaen, ofte de Huere van de voorschre-
 „ ve Dienstboden, ten uyteynde van de selve drie Maenden sal expireren,
 „ ende of de Huere van een van beyden de zyden is opgesegt, alles op pøene
 „ van twintigh gulden by de Besteders ofte Besteedsters, ten behoeve van den
 „ Officier te verbeuren.

„ Aldus ghedaen ende ghearresteert in Collegio van de ophgelte Heeren, den
 „ vierden February 1677. (*Onder stont*) In Absentie des Griffiers, (*En was getekent.*)

G. VAN ANDEL.

Ordon-

Ordonnantie van de Stadt Breda op den Brandt.

„ De droevige ervaringe genoegsaem , leyders! hebbende te kennen ge-
 „ geven , hoe dat door lossicheyt ende onachtsaemheyt der Borgerye ende In-
 „ gesetenen , menichmael Brandt comt te ontstaen ende te causeren , mitsga-
 „ ders oock bespeurt werdende , wat voor disfordres ende ongebondentheden ge-
 „ pleegt werden omtrent den Brandt, soo hebben Myne Ed: Heeren den
 „ Droffaert, President, Borgemeesteren ende Schepenen der Stadt Breda hen
 „ genootsaekt gevonden daer omtrent behoorlycke voorsieninge te doen, ende
 „ om alle ongelucken ende disfordres, soo veel mogelyck is, voor te comen,
 „ de volgende Brandtordres op te richten ende te ordonneren, op dat een
 „ yeghelyck sich punctuelyck naer de selve sal hebben te reguleren.

1.

„ Statueren ende ordonneren myne Edele Heeren dien volgens voor eerst,
 „ dat niemant van de Backers eenigen barne als Tacken, Mutfaerts ende
 „ andersints boven of ter zyde de Ovens naerder als drye a vier Voeten ver-
 „ mogen te leggen, op pene van drie gulden, die ter contrarie bevonden sal
 „ worden gedaen te hebben.

2.

„ Ende fullen geene Backers eenighe Colen mogen dooven als in steene
 „ Backen, Aerde, oft in Copere, Yfere oft diergelycke Potten van harde
 „ Materie gedeckt met yfere oft copere deckfels, ende de Colen gedooft
 „ synde, en fullen insgelycx noch by Backers noch iemandt anders gehaelt,
 „ anders bewaert mogen worden als in Backen in de Aerde, oft in Steenen,
 „ Copere, Yfere oft diergelycke Potten van harde materie, mede gedeckt als
 „ boven, alles op de pene van ses guldens t'elckens te verbeuren, als mede
 „ te vergoeden de schade die men daer door sal comen te lyden.

3.

„ Oock sal niemant van nu voortaan eenighe Heyde, Torff, Tacken oft
 „ Mutfaerts, Vlas, Hennipe, Linden, Papier, off eenich ander goet dat
 „ lichtelyck kan in brandt comen, op twee of drye voeten naer aen de pyp
 „ van eenige schoorsteen en mogen leggen, op een boete van ses gulden te
 „ verbeuren, als mede te vergoeden de schaden, die men daer door sal comen
 „ te lyden.

4.

„ Item soo wanneer by teecken en bevonden wórdt, datter in het huys ofte
 „ stallinge aen posten of anders Keerssen daer tegens syn gepleckt geweest, sal
 „ den bewoonder des huys verbeuren tien guldens, dewelcke hy weder sal
 „ verhalen aen die gene van syn gesinde die het selve gedaen heeft.

5.

„ Wordt mede eenen jegelycken verboden eenich Peck, Teir, Swavel, Olye
 „ of Traen in plaetse daer vier off licht gebruyckt wordt, te leggen op de
 „ boete als voor.

6.

„ Sullen mede voortaan in dese Stede geen Esten mogen werden gebruyckt,
 „ dan met yfere latten off met steen beleyt, sonder dat sy op eenich hout
 „ mogen berusten, op pene van vyf en twintich guldens.

„ 6. Ende

7.

„ Ende des morgens voor daege, ende by avondt vlassende ende hekelen-
 „ de, en sal men geen licht mogen gebruycken, dan in besloten hangende
 „ Lantaerne op een boete van drye guldens te verbeuren.

8.

„ Sullen oock de Vlaffers, soo lange sy by de keerffe wercken ende vlaf-
 „ sen, in geenderley manieren eenich vier by haer mogen hebben ofte ge-
 „ bruycken, op pene van drye gulden by den bewoonder des huys te ver-
 „ beuren, die den selven weder sal mogen verhalen aen die gene, die con-
 „ trarie deser eenich vier by haer gehadt ofte gebruyckt hebben, op de boe-
 „ te als voor.

9.

„ Ende om alle peryckel van brandt beter te verhoeden, ende deselve ont-
 „ staen synde, te voorsien, hebben myne Ed: Heeren voorschreven goetge-
 „ vonden in elke Wycke der Stadt Brantmeesters te nomineren.

10.

„ Sullende de Brantmeesters opficht nemen op de brandtemmers, leeren, en-
 „ de haecken, om de selve in goeden staet ende reparatie te onderhouden,
 „ ende te verdeelen ter plaetsen daer sy sulcx nodich achten sullen.

11.

„ Ende op dat de selve Brandtemmers leeren en haecken by brandt en-
 „ de noodt te beter metter haest gecregen worden, sullen de voorschreve
 „ Brandtmeesters de sleutelen van de sloten der brandtleeren geven te bewae-
 „ ren aen de naefte buerhuysen daer die hangen, die schuldich sullen syn de
 „ sleutels foodanich te bewaeren, dat sy op het spoedigsten in tyt van
 „ brandt becomen connen worden, op pene van arbitrale correctie.

12.

„ Ende ten eynde alle plaetsen van behoerlycke brandtgereedschap ende
 „ Emmers mogen werden voorsien, soo werden de Brandtmeesters geautho-
 „ riseert jaerlyks viermael de visite te doen, mitsgaders pertinente notitie
 „ te houden.

13.

„ Ende eenich ongeluck van brandt ontsaende, sullen de voornoemde
 „ Brandtmeesters, soo haest sulcx tot hun lieder kennisse gecomen sal wesen,
 „ hen naer den Brandt vervoegen, by haer hebbende sekere langen stock met
 „ deser Stede teecken, ten eynde by eenen jegelycken daer voor bekend en-
 „ de behoerlycken gerespecteert te werden, ende sullen de selve alsdan de
 „ voorsieninge doen, dat by den Brandt alles in goede ordre wert gehouden
 „ ende geobserveert.

14.

„ Soo daer Brandt comt te ontsaen, sal den Torenwachter naeuwkeurig
 „ achtig geven om door het cleppen van de Brantclock daer van aen de
 „ Borgerye datelyck kennisse te geven, op pene van cassatie, ende daer en
 „ boven een boete van vyftich guldens, ende wanneer de Borgerye by den
 „ brandt sal syn, sal den Torenwachter niet gestadich kleppen, ten sy den
 „ Brandt comt te verwackeren.

Xx

„ 15. Oock

15.

„ Oock in wiens Huys den Brandt ontfaet, fal den inwoonder daer van ge-
 „ houden fyn aenstonts op straet te roepen, *Brandt, Brandt*, ende in cas van
 „ verfuym verbeuren vyf en twintich guldens.

16.

„ Soo drae de Brandtclock gehoort off andersints van vier gewagh gemaect
 „ wordt, fal aenstonts de geheele Stadt Compagnie Burgers, wiens beurte
 „ het is op het Stadthuys te waecten, aldaer compareren op de verbeurte van
 „ drye guldens, by een ieder die niet en fal compareren.

17.

„ Ende soo het gebeurde, dat die Compagnie waect off waecten soude
 „ in wiens straete off wycke den Brandt ontfont, fullen de Burgers der selver
 „ straet by den Brandt mogen verblyven, ende de haer volgende Compagnie
 „ op het Stadthuys compareren, op de boete als voren, ende aldaer ordre ver-
 „ wachten wat haer te doen fyn fal.

18.

„ Sullende ondertuffchen een ander Compagnie, soo de waeckende volge,
 „ metter spoedt in de Wapenen comen voor het Stadthuys, ende aldaer de
 „ ordre van haeren Colonel afwachten, ende met den selven naer den Brandt
 „ affmarcheren, om aldaer in alles goede ordre te houden, op de pene als
 „ voren.

19.

„ De Borgerye ende ingefetenen fullen aenstonts op het hooren van de Brandt-
 „ clock lanternen voor haer deure hebben te hangen op dat een jeder veiligh
 „ naer den Brandt magh comen, op de boete van ses guldens, die daer aen
 „ naerlatigh fal bevonden worden.

20.

„ Item fullen op het gehoor van de Brandtclocke aenstonts alle Timmerlie-
 „ den, Metselaers, Bierdragers, Schaliedeckers, Smits ende Craenkinderen,
 „ als oock de Slepers (uytgenomen die geemployeert worden tot den dienst
 „ van de Brandtspuytten ofte Brandtbacken) met hunne respectieve breeckyfers
 „ ende gereedtschappen, sich naer de plaetse van den Brandt begeven, om al-
 „ daer op de ordre van de Brandtmeefters met alle diligentie den Brandt soec-
 „ ken te bluffen, op de pene van dry guldens te verbeuren by die gene die
 „ naerlatich fal bevonden worden.

21.

„ Mitsgaders fullen oock de overighe Borgerye die niet in de Wapenen co-
 „ men, sich naer den brandt begeven, om alle nodige assistentie te doen, op
 „ de verbeurte als voor.

22.

„ Ende fullen de Brandtmeefters bevoorderen, dat de aanwesende Borgerye
 „ haer rangheren in twee ryen, van den Brandt tot aen het Water, soo dat
 „ van de eene syde het Water door de emmers aengebracht ende aen d'an-
 „ dere zyde de ledighe emmers naer het water te rugghe gevoert worden, en-
 „ de

„ de fulckx met goede ordre, op verbeurte dat de contraventeurs fullen ge-
 „ straft worden met een boete van ses guldens.

23.

„ Alle die gene die Brandtemmers in haer huys hebben, fullen gehouden we-
 „ sen deselve aenstonts op de strate voor de deure te brengen, om sonder tyt
 „ verlies naer den Brandt gebracht te worden.

24.

„ Ende sal niemandt van de plaetse, daer den Brandt is, vermogen te scheid-
 „ den, voor ende aeler hem sulckx by de Brandtmeesters sal wesen geper-
 „ mitteert.

25.

„ Die de opsicht aenbevolen is van de Brandtspuytten, mitsgaders die gene
 „ van de Craenkinderen off Slepers daer toe geordonneert, fullen hen ten spoe-
 „ dichste vervoegen naer den Brandt met de Brandtspuytten, ende aldaer de
 „ nodige ordres verwachten, op pene van cassatie.

26.

„ Ende op dat alle diforders, soo op straete als by den Brandt, mogen
 „ werden voorgecomen, fullen alle Vrouwspersonen, Maeghden en Jongens
 „ sich hebben te onthouden van de plaetse daer de Brandt is, op de boete en-
 „ de verbeurte van drye gulden in cas van contraventie, voor welke boete
 „ henne respectieve Meesters ofte Ouders fullen moeten instaan.

27.

„ Ende op dat by den Brandt behooryck licht mach wesen, sal aen een ie-
 „ der Brandtmeester een Flambauw in verwaringe gegeven worden, om in
 „ tyt van noodt sich daer van te dienen.

28.

„ De Borgerye, die by den Brandt is, werdt geordonneert, dat sy zich be-
 „ leefdelyck ende voorsichtelyck in het gebruycken der Brandtemmers fullen
 „ hebben te dragen, ende in het nederwerpen der selve, op dat de goede luy-
 „ den beneden staende daer door niet en werden beledicht, op pene dat sy
 „ nae behooren fullen werden gecorrigeert.

29.

„ Imant syn devoir doende tot uytbluffing van den Brandt, ende gequetst
 „ wordende, sal deselve alsdan by den genen, uyt wiens huys den Brandt is
 „ gecomen, off by de eygenaers ende inwoonders van de gebuerhuysen, daer
 „ den Brandt wesen sal, bevrydt worden van 't Meeesterloon, ende grecom-
 „ pensert van syn smerte, ende voorts, tot onderhoudinge van Vrouw ende
 „ Kinderen, betaelt worden van alsulcke winst ende daghgelden, als hy by
 „ de voorschreve quetsinge ende smerte soude mogen hebben versuymt, ende
 „ dit tot arbitragie ende goetduncken van myne Ed: Heeren.

30.

„ Ende ten eynde de Brandtemmers, Leerèn, ende Haecken naer den
 „ Brandt bequamelyck mogen werden vergadert, ende op hare plaetse ge-
 „ bracht, syn daer toe specialyck geauthoriseert de Brandtmeesters, ende

„ voorts sulcke andere perfoonen, die tot haer lieder hulp gefstelt fyn, Ver-
 „ biedende alle andere hen fulckx te onderwinden, ofte eenige derfelver wegh
 „ te dragen off te verfteecken, op pene van aen den lyve ende goet als open-
 „ bare dieven geftraft te werden.

31.

„ Item, die eenige goederen uyt het Huys van den Brandt off daer omtrent
 „ van de huysen van de Borgerye gebergt off gehuysvest heeft, fal defelve
 „ binnen vier en twintich uren wederom moeten leveren in handen van den
 „ eygenaer, ofte wel op den Stadthuysfe, op de pene als voor.

32.

„ Item foo gedurende den Brandt iemandt fich vervordert te vechten off
 „ iemandt te quetsen, by daege off by nachte, fal boven het dubbel van de
 „ boete, by Placcate geftatueert, daer en boven arbitralyck geftraft werden.

33.

„ De naefte gebueren van den Brandt fullen gehouden fyn op het verfoeck
 „ van de Brandtmeesters te leenen wat diens ten bluffen van den brandt soude
 „ werden vereyscht.

34.

„ Die door onachtsaemheyt off andersins den Brandt veroorfaeckt, fal niet
 „ alleen de fchade aen fyne gebueren, die fy daer door fouden comen te
 „ lyden, vergoeden, en alle onkosten daer omtrent aangewendt voldoen;
 „ maer oock fyn vervallen in de boete van hondert gulden.

„ Aldus gedaen, geordonneert, ende geftatueert by myne Opgemelte Hee-
 „ ren tot Breda in Collegio, op huyden defen 22^e Juny 1693. (*Onder ffont:*)

Ter Ordonnantie van myn Edele Heeren.

(*En was getekent:*)

D. BOURSSE, Griffier.

*Ordonnantie op het Staaen en Looden, mitsgaders Verwen der Laeckenen
 binnen de Stadt BREDA, raeckende foo wel de plicht van de Gefwoore
 Staalmeesters, als de Verwers ende derfelver Knechten.*

I.

„ Eerftelyck fullen ten minften twee Staalmeesters gehouden fyn te ftaalen,
 „ driemael ter weeck, namentlyck Dingsdag, Donderdag en Saturdag voor
 „ de middagh van tien uyren tot elf uyren op den Staalhove, fonder dat fy
 „ fullen vermogen op eenige andere plaetsen eenige blaeuwe geverfde Lakens
 „ te vifiteren, ofte te ftaalen, als op het voorfchreve Staalhoff.

II.

„ De Staalmeesters ter eenre, ende de Verwers, ofte der felver Knechten,
 „ dewelcke hunne Laekens willen doen ftaalen, ter andere fyde, fullen uy-
 „ terlyck een quartier na tien uyren op de voorfchreve drie ordinaire dagen
 „ op

„ op den Staalhove ofte Laeckenhalle present moeten wesen, op een boete
 „ van drie stuyvers, over ende weder aen malkanderen te verbeuren.

III.

„ De Staalmeesters fullen niet alleen visiteren, off de Laeckenen blaeuw ge-
 „ verft synde de behoorlycke hoogte van de geordonneerde Stalen, op de
 „ Lakenhalle berustende, hebben, neen maer infonderheyt ende voor al oock,
 „ off het blaeuw alleen is suyver Indigo sonder opsetsel.

IV.

„ Ende fullen de Staalmeesters niet alleen aan geen der Verwers eenige de
 „ minste gunst off voordeel mogen bewysen, maar oock den Verwer, die
 „ eerst op het Staalhoff, ter gestelder uyre, comt, met syne Laeckenen, aldaer
 „ eerst helpen ende depecheren, ofte ieder van de selve overhand.

V.

„ De Staalmeesters fullen ontfangen eenen Stuyver voor ieder Lood dat ge-
 „ schroeft werdt, ten behoeve van de Stadt, en drie Stuyvers voor de Staal-
 „ meesters voor het Stalen ende schroeven van ieder Laecken, het sy van
 „ heele halve quarten, off lappen, ende op extraordinaire dagen, indien
 „ fulcx by de Verwers of Coopluyden gerequireert wordt, dubbelt, soo wel
 „ voor de Stadt als voor de Staalmeesters.

VI.

„ De Staalmeesters fullen geen Laeckenen staalen, als alleen die door de
 „ onder Eede synde Verwers off Knegts op het Staalhoff, om te staalen, ge-
 „ bragt werden.

VII.

„ De Staalmeesters fullen moeten pertinent Register houden van de Laec-
 „ kens, die door haer gestaalt ende gelooyt werden.

VIII.

„ De Staalmeesters fullen geen Laeckenen staalen, voor dat aen haer over-
 „ gegeven is een briefje van de quantiteyt en qualiteyt der selver, van den
 „ Verwer.

IX.

„ De Staalmeesters fullen sich voorts int geheel, voor soo veel haer aen-
 „ gaet, reguleren na dese Ordonnantie, en acht geven, dat deselve door de
 „ Verwers werdt nagecomen.

X.

„ De Staalmeesters fullen aengestelt worden door den Heer Superintendent,
 „ als van outs, en op dese Ordonnantie den behoorlycken Eed moeten doen,
 „ in handen van den selven Heer Superintendent van de Laeckenthal, ten
 „ bywesen van den Heer Griffier, dewelcke daer van aenteckeninge ende
 „ Notulen sal moeten houden.

XI.

„ De Staalmeesters, die sich niet behoorlyck sullen hebben gequeten naer 't
 „ voorschrift van dese Ordonnantie, sullen boven ende behalven de penen, by
 „ de Wetten ende Placcaten van den Lande tegens het perpetreren van dus-
 „ danige mesuses en fraudes gestatueert, vervallen sijn van hun voorchreve
 „ Staalmeesters Ampt.

XII.

„ Wanneer de Laeckenen op de Halle sullen sijn gekomen, sal de Verwer
 „ off sijn Knecht gehouden wesen over te geven een Notitie briefje van de
 „ Laeckenen, stuck voor stuck, met de nummers en Staal, welck briefje
 „ de Staalmeesters sullen visiteren tegens de Laeckenen, om te sien, off de
 „ Nummers ende de Staalen accorderen, ende als wanneer deselve d'accord
 „ sullen werden bevonden, en eerder niet, soo sal daer aen het Stadts Loot ge-
 „ schroeft werden, omme alsdan swart geverft te connen werden.

XIII.

„ Ende off het gebeurde, dat de Staalmeesters bevonden, dat het Laecken,
 „ off de Laeckenen sijn, off hare behoorlycke hoogte van blaeuw, off quali-
 „ teyt van Indigo blaeuw niet heeft, ofte hebben, soo sullen die alsoo bevon-
 „ dene Laeckenen, wel ende ordentelyck gemarqueert en in agtingh genomen
 „ synde, boven ende behalven, dat de Verwers voor ieder afgekeurt Laec-
 „ ken verbeuren een boete van ses Stuyvers ten behoeve van het Staelhoff;
 „ niet eerder op de Halle ten tweedemaal mogen werden gebragt, dan eerste-
 „ lyck op den daer aen volgende geordonneerden Staeldagh; ten ware om
 „ pressante redenen op een extraordinairen dagh, als wanneer deselve op
 „ nieuws sullen moeten werden gevisiteert, sonder dat, om eenige redenen
 „ ter werelt, die afgekeurde Laeckenen, off aen het huys van den Verwer,
 „ of op eenige andere plaetsen sullen mogen werden ten tweedemaal gevisi-
 „ teert ende gestaalt, als op den Staalhove voornoemt.

XIV.

„ Ende of het moghte comen te gebeuren, dat door de Verwers baasen
 „ meerder dan een loot aen een stuck Laecken wierde versogt, soo sal den
 „ Verwer een briefje off billiet van den Coopman, dat die sulcks eyscht ende
 „ versoekt, moeten vertoonen, het welck oock dan by de Staalmeesters
 „ naeuwkeurig sal werden aengetekent.

XV.

„ Gelyck oock den Verwer selfs, ofte in sijn afwesen desselfs Knecht sal
 „ schuldigh ende gehouden wesen, in cas, dat een Laecken in het Ketelen
 „ ofte swart verwen, sijn loot verloren mogte hebben, op sijn Eed te vercla-
 „ ren, dat het voorchreve Laecken het selfde is, waer aen het Loot geweest
 „ en daar van verloren is, ende sal alsdan het selve Laecken moeten accor-
 „ deren met het briefje van de Nummer hier boven gemelt, ende dat het sel-
 „ ve by gevolge te voorens de Halle gepasseert is, sonder eenige fraude off
 „ bedrogh, op de verbeurte van, boven en behalven de arbitraire Correctie,
 „ een boete van hondert en vyftigh gulden, te appliceren een derde ten be-
 „ hoeve van den Heer Officier, een derde aen den Aanbrenger, en het reste-
 „ rende derde, ten behoeve van den Armen.

XVI.

„ Ende ingeval oock dat iemand der Knegten op een quaedaerdige wyse,
 „ buy-

„ buyten kennisse van hare Basen , eenige falsiteyten omtrent de Looden mog-
 „ ten comen te plegen, soo sal foodanigen Knecht off Knechten moeten over-
 „ geleverd worden door den Baas, ende overtuygt fynde als een meyneedige
 „ ende falsaris werden gestraft.

XVII.

„ Den Heer Superintendent sal altyt wesen en blyven scheidtsman tusschen
 „ de Staalmeesters en de Verwers respectie, mits dat die gene, dewelcke
 „ vermeent by foodanige uytspake ofte afdoeninge gegraveert te syn, syn re-
 „ cours sal vermogen te nemen by de Heeren van de Magistraet deser
 „ Stede.

XVIII.

„ De Verwers ofte hare Knechten sullen geen Laeckenen, als schoon ge-
 „ spoelt, op de Halle mogen brengen, op pene van twee guldens op ieder
 „ Stuck, ten behoeve van de Lakenhalle, te verbeuren, ende derhalven sul-
 „ len de Staalmeesters wel onderzoekken en examineren, datter geen andere
 „ Laeckens, als schoon gespoelt, op de Halle werden gebragt, ende oock
 „ niet anders van de selven mogen werden gelooyt.

XIX.

„ De Verwersbaafen sullen alle jaren haaren Eed afleggen ende vernieuwen
 „ in handen van den Heer Superintendent, ten bywesen van den Heer Griffier
 „ ende de Geswoorens van de Laeckenhalle, namentlyck, dat sy geen
 „ heele stucken, halve, ofte quarten, oock geen lappen, twaalf, vyftien el-
 „ len, ofte meerder groot fynde, sullen mogen verwen, om alhier op 't
 „ Staalhoff met Stadts Stempel, 't sy als groot Staal, dubbeld Staal, ofte enkel
 „ Staal &c. gestaalt ende gelooyt te werden, als na dat het in de Kuyp in
 „ suyver Indigo, naer vereysch van de geordonneerde Stalen, op de Laec-
 „ kenhalle berustende, blaeuw sal geverft wesen, op pene van als meyneedi-
 „ ge te sullen worden gestraft, na de Placcaten van den Lande, ende boven
 „ dien te verbeuren een somme van een hondert en vyftigh guldens, te ap-
 „ pliceren als vooren.

XX.

„ Ende sullen ten dien eynde, ende tot beter nakoming van dien, oock ieder
 „ Knecht of Knechten der respectie Werckbaafen, dewelcke in de Verwe-
 „ ryen wercken ende gebruyckt worden, insgelycx onder Eede staen, ende
 „ den selven alle jaren vernieuwen in handen van den Heer Superintendent
 „ van de Laeckenhalle, ter presentie als vooren, ende verclaren, dat als sy
 „ ondervinden, dat haer respectie Verbaafen contrarie aen dese Ordonnantie
 „ comen te handelen, sullen schuldigh ende gehouden syn het selve aen te
 „ brengen aen den Officier alhier, op pene, dat sy bevonden werdende het
 „ selve gesecreteert off daer in de behulpfame hand geboden te hebben, insge-
 „ lycx arbitralyck te sullen werden gecorrigeert.

XXI.

„ De Verwers dewelcke komen te pecceren off valsch gebruyck te maken
 „ in haer verwen, sullen boven de boeten by de Ordonnantie gestatueert,
 „ aanstonts boven dien niet vermogen te verwen, ofte de exercitie van de
 „ Verwerwe te doen, binnen den tyt van een jaer en ses weecken.

XXII.

„ Dese Ordonnantie sal van alle die gene, dewelcke deselve eenigstints con-
 „ cer-

„ cerneert, stiptelyck moeten nagekomen werden, op de pene, hier voo-
 „ rens breeder vermeldt, ende sal derhalven defelve soo aan de Gefwoorne
 „ Staalmeefters, als aan de Verwers ende hunne Knegten, op 't doen van
 „ hunnen Eed, dat fy dese Ordonnantie precifelyck ende exactelyck sullen ob-
 „ ferveren, en soo veel in haar is, doen observeren, van woorden tot woor-
 „ den voorgelesen worden.

„ Eyndelyck referveren de Heeren van de Magiftraet aan haar de Amplia-
 „ tie, correctie, verminderinge, ende vermeerderinge, mitsgaders de interpre-
 „ tatie van dese Ordonnantie.

„ Aldus geresumeert ende vastgêstelt in 't Collegie van de Heeren Droffsaert,
 „ Prefident, Borgemeester ende Schepenen der Stadt Breda, op Donderdag
 „ den 29 Mey 1721.

(En was ondertekent:)

J: G: MICHGORIUS.

VASTE STEDEN Gedemoerde Steden
 Dorpen & Burchen Heeren-huizen & Kasteelen
 Kloostere B.Kapelle. & Schansen. & Water-Molens

NIEUWE VERBETERDE KAART VAN HET LANDT EN DE BAANDERYE VAN BREDA

15 Gemeente Duitche Myle van 15 in een Graad.
 Franche Mylen ofte Uren Gaans van 20 in een Graad.

Oceidens

Orients

S
P
A
N
S

Meridies

BESCHRYVING

D E R

STADT EN LANDE

V A N

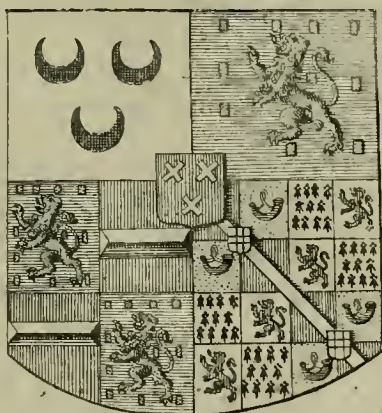
B R E D A.

DERDE BOEK.

I. HOOFTSTUK.

Vervattende eene Algemeene Beschryving van 't Landt van BRED A.

H Et Landt van Breda, zoo als het zedert de laatste Afdeeling, in 't jaar 1290, bepaalt is, grenst ten Noorden aan Zuidhollandt, ten Oosten aan de Meyerye van 's Hertogenbosch, ten Zuiden aan 't Landt van Turnhout en Graaffchap Hoogstraten, en ten Westen aan 't Markgraaffchap van Bergen op Zoom en 't Landt van Steenbergen. Men reket deszelfs lengte van 't Oosten naar 't Westen op negen uren, de breedte van 't Noorden naar 't Zuyden op zeven uren, en den geheelen omtreck op omtrent agt en twintig uren.

Preeven
n. 8.

De Rouck,
Nederl.
Herauld.
Bl. 287.

De eerste algemeene benaming van 't Landt van Breda vindt men in den brief, waar by Godevaert de II, Heer van Breda, zich met zyne Landen en Mannen, in 't jaar 1212 in Vassallagie overgeeft aan Hendrick Hertog van Lothryck; in welken brief, onder anderen, gewaagt wordt van de *Twaalf Dorpen 's Lands van Breda*. Het is met geene zekerheid te bepalen, welke die twaalf Dorpen geweest zyn: Alleen kan men uyt de gemelde afdeeling, in 't jaar 1290, tusfchen de Heeren van Breda en Bergen aangegaan, afnemen, dat doenmaels onder 't Landt van Breda behoorden Oosterhout, Nispen, Rosendael, Gilze, Ginneken, Bavel, Ryen, Dorst, Dongen, Hage, Etten, Terheyden en Teteringe; zonder dat te dier tyd eenige melding wordt gemaakt van de verdere Dorpen. namentlyck Alphen, Baerle, Chaam, Zundert, Rysbergen en Sprundel: Doch daer omtrent staat aan te merken, dat verscheide dier laaftgenoemde Dorpen doenmaels door byzondere Heeren wierden bezeten, en de andere onmiddelyck van den Hertog van Brabant afhingen, gelyk zulks in derzelve nadere beschryving zal aangewezen worden. Welcke Dorpen echter alle, in 't vervolg van tyd, zoo door erfvolging, Koop, Pandfchap, als anderzints, aan de Heeren van Breda gekomen zyn, die ze vervolgens den Lande van Breda ingelyft hebben.

Deze Landtstreeck is, wegens deszelfs aangename gelegenheid, t' allen tyde zeer geroemt geweest, als in zich vervattende alles, 't gene tot nut, voedsel, en verlustiging der Inwoonderen, strecken kan. Zy wordt door drie rivieren, de Mark, de Aa of Weerreys, en de Donge, met nog vele mindere Beecken en Wateren besproeit, langs welke zeer schoone Weylanden en beemden gelegen zyn. Aan de eene zyde heeft men vette Kley, en aan de andere vruchtbare Zavel landen; die een overvloedt van rogge en boeckweit voortbrengen. Men vindt er oock wyduytgestreckte Heyden en Wilderden, waarop dagelycks een ontelbare menigte van Schapen geweidt wordt, en welke met een den Liefhebber een wiltrycke Jacht verschaffen. Overal ziet men eene wonderlycke verandering van Bouw- en Weylanden, Heyden, en Beplantingen; het hout wascht er weelig, en geeft te gelyck voordeel en vermaak. Alphen roemt op zyne vette Hamels. Chaam, Zundert en Rysbergen op de alomberuchte Kapoenen. Zoo dat Maurits, Prins van Oranjen, Heer van Breda, dit Landt, niet te onrecht, zyne *Brabantfche Tempe* pleegde te noemen.

Het Landt van Breda bevat tans in zynen omtreck twee voorname Vlecken of Vryheden, namentlyck Oosterhout en Rosendael, en vyftien Heerlykheden, te weten, Etten, Leur, Sprundel, Hage, Dongen, Gilze, Nispen, Zundert, Ginneken, Rysbergen, Alphen, Baerle, Chaam, Terheyden en Teteringe.

Het gemelde Landt is doorgaens, daer het beteult en met geene Heyden bezet is, zeer volkryck. Men kan 't getal der Inwoonders gevoegelyck opmaken uyt de Lysten van het Gemael, welke jaerlyks by de Regeerders der gezamentlycke Vryheden en Heerlykheden moeten opgeschreven, en aan den Ontfanger van 's Landts gemeene Middelen ter hant gestelt worden; konnende uyt dezelve mede, met eenige zekerheid bepaelt worden de uytgestrekteheid en macht van yder byzonder Dorp. In 't jaar 1742. behelsde dus het gansche Landt van Breda dartig duyzent agt hondert zeven en dartig Menschen, namentlyck

Oosterhout.	4767.
Rosendael en Nispen.	4337.
Etten, Leur en Sprundel.	3150.
De Hage.	3180.
Dongen.	2124.
Gilze.	1685.
Zundert.	2352.
Ginneken.	2101.
Rysbergen.	1100.
Alphen.	1004.
Baerle.	1608.

Chaam.

Chaaam.	824.
Terheyden.	1604.
Teteringe.	1001.
	f 30837.

Deze Dorpen maken te zamen elf Dingbancken uyt, welke, in 't jaar 1328, door Klaas van Nispen, Schoutet van den Lande van Breda, uyt hoofde eener byzondere volmacht, hem ten dien eynde by den Hertog van Brabant verleent, eerst aldaer opgerecht zyn. Yder der gemelde Ding of Rechtbancken bestaat uyt eenen Schoutet, zeven Schepenen, en eenen Secretaris, voor welke, ter eerster *instantie*, alle de Ingezetenen in 't borgerlycke te recht staan, en van wiers gewyldens men beroept aan de Hooftbanck te Breda: Doch omtrent halsstraffelycke zaecken hebben zy geen gezag, en daar van staat 't bestel alleen aan den President en Schepenen der Stadt Breda, uytgezondert de Vryheden Oosterhout en Rosendael, die hoog, laag, en middelbaar Regtsgebiedt oeffenen, en van welkers vonnissen, in halsstraffelycke zaecken gewezen, geen beroep nog hervorming valt.

Proeven,
n. 38.

Men vindt echter, dat, te tyd als de Stadt Breda, in 't jaar 1625, onder de macht des Konings van Spanjen gebracht was, daaromtrent eenige verandering gemaakt is door Fredrick Hendrick Prins van Oranjen, Heer van Breda, die by zyne Ordonnantie, gegeven den drie en twintigsten van Lentemaandt van 't zelfde jaar, heeft gewilt, dat alle halsstraffelycke zaecken ten platten Lande, waar van 't Regtsgebiedt, niettegenstaende 't overgaan van Breda, aan hem voorbehouden bleef, voortaan niet meer zouden beticht worden voor de Schepenen van Breda, maar voor de Schouteten van Oosterhout, Rosendael, Etten, Hage, Zundert en Rysbergen, Dongen, Gilze en Ginneken, Alphen, Baerle en Chaaam, en Terheyden; welke Schouteten gestelt wierden in de plaats der gemelde Schepenen, om hunne Vierschaer te houden binnen Geertruidenberg: Doch na de herwinning van Breda, in den jaare 1637, is allés weder op den ouden voet herstelt, en die nieuwe Rechtbanck te Geertruidenberg vernietigt.

Reglement op de crim. Justitie in de Baronnye van Breda.
MS.

Aan de gemelde Schouteten en Schepenen staat mede de bestelling van 't gene het welwezen van 't Gemeene Landt van Breda aanbelangt. Ten dien eynde wordt tweemaal 's jaars, te weten in 't begin van Bloey- en Slachmaandt, binnen Breda een Landsvergadering gehouden, welke by den Droffaert of deszelfs Stedehouder vier weecken te vooren wordt uytgeschreven, en daar van den Schouteten en Magistraten kennis gegeven, met byvoeging der punten, welke op die Vergadering in overweging gebracht en verhandelt zullen worden.

Reglement op de Politie en Finantie in de Baronnye van Breda.
cap. 4.

Op deze beschryfbrieven worden, tegen den bestemden dag, uyt ieder Rechtbanck de Schoutet en twee Schepenen afgezonden, om de Landsvergadering by te woonen, die dan met den Droffaert of deszelfs Stedehouder, welke in die Vergadering voorzit, de macht hebben, om alles te verhandelen, en by meerderheid van Stemmen te besluyten, wat ten meesten nutte van 't Gemeene Landt geoordeelt wordt dienstig te zyn, van welke besluyten, door den Landschryver of Secretaris der Landsvergadering, aan ieder Rechtbanck een affchrift, tot derzelve naaricht, wordt afgezonden.

Den volgenden dag worden alle de Reeckeningen, zoo van byzondere Perzoonen, als van eenige Leden der Vergadering, die ietwes tot laste van 't Gemeene Landt te vorderen hebben, ingebracht, en naa onderzoek afgedaan. Welke penningen dan verders over alle de Dorpen verdeelt worden, volgens de *Repartitie* daar van laast in den jaare 1712, gemaakt, en geven overzulks tot vinding van een hondert gulden.

Oosterhout.	f 16 - 0 - 10.
Rosendael.	f 13 - 18 - 4.
Etten.	f 16 - 18 - 5.
Hage.	f 11 - 5 - 4.
Dongen.	f 3 - 15 - 8.

Gilze.	f	4	-	17	-	12.
Zundert.	f	6	-	14	-	10.
Ginneken.	f	5	-	12	-	15.
Rysbergen.	f	3	-	7	-	4.
Alphen.	f	3	-	8	-	8.
Baerle.	f	4	-	3	-	4.
Chaam.	f	2	-	4	-	12.
Terheyden.	f	4	-	15	-	4.
Teteringe.	f	2	-	17	-	12.

f 100 - 0 - 0.

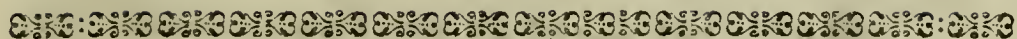
*Reglement
op de Poli-
tie en Fi-
nantie.
cap. 2.*

Alle de gemelde Dorpen hebben 't beftel hunner eyge geltmiddelen, welke door een Ontfanger, die by den Heer van Breda in ieder Plaats aangefteft wordt, beheert worden. Om de vereyfte penningen op eene ordentlycke wyze te vinden, zyn de Magiftraten gehouden, in 't begin van yder jaar, te maken een behoorlycken Staat hunner gewoone Laften, als Verpondingen, Beden, Intreffen der opgenome hooftzommen, Jaarlyke Wedden, enz.; met en benevens 't gené, by giffing naa gelegenheid van tyden en zaecken, nog voor buytengewoone kosten dient beraamt te worden. Welke Staat, ten overftaan van den Droffaert of van defzelfs Stedehouder opgefteft, en by denzelven, mitsgaders by den Schoutet en den Ontfanger onderteykent, te gelyck met een behoorlyck ontwerp van Omflag, tydig moet overgebracht worden aan de Rekenmeesters van den Heer van Breda, om by dezelve, naa bevinding, te worden goedgekeurt. Waarna dan oock de Quohieren van den Omflag, zoo over de Landen en Huysen, als over de Hoofden, door de Gezworens of Kwartiermeesters van ieder Wyck, te gelyck met den Schoutet en Schepenen worden opgemaakt, en aan den Ontfanger overgelevert, die gehouden is dezelve in te vorderen, en daar van jaarlycks behoorlycke Reekening te doen.

*Reglement
voor de
Schouten in
de Baron-
nye van
Breda.
Art. 1. 5.*

De Droffaert is Hoofftfficier over 't gansche Landt van Breda, en verbeeldt in alle voorvallende gelegtheden den Heer, Hy beëdigd alle de Magiftraten; welke jaarlycks, in yder Dorp, by den Heer benoemt worden. Hy ontfangt alle de Placaten en bevelen, zoo van de Algemeene Staten als van de verdere hooge Overigheden, en doet die op alle Plaatzen afkondigen en agtervolgen. Hy is Stadhouder van de Leenen, uyt den Huysen van Breda gehouden worden. Hy heeft alleen halsstraffelyck Regtsgebiedt over de geheele Baanderye, uytgezondert de Vryheden Oofferhout en Rosendael, tot welkers bevordering, van wegen 't gemeene Landt van Breda onderhouden worden ses Soldaten van de Roode Roede, welke voor dezen in grooter getal waren, en waar van, tot dienst des Droffaerts of van defzelfs Stedehouder, twee moeten te paardt dienen.

Om nu de byzondere beschryving van 't Landt van Breda in een geschickte orden te verhandelen, zal men niet volgen den rang, welke de Dorpen onder elkander houden, maar veel liever in acht nemen den ftant en de gelegthheid derzelve. En derhalven zal 't niet ongevoeglyck zyn die te beginnen van den rechter Oever des Markftrooms, welke 't gansche Landt in twee deelen scheidt, en van daar van Plaats tot Plaats voortgaande, die weder aan den linker oever van die rivier te eyndigen.

II. HOOFSTUK.

Beschryving der Heerlykbeden TERHEYDEN en TETERINGE.

T E R H E Y D E N.

OP den rechter oever der rivier de Mark, omtrent anderhalf uur van Breda, legt de Heerlykheid Terheyden; aldus, gelyck zommigen willen, genaemt, om dat ze aan 't eynde der Heyde gelegen is. Voor den jaare 1400. was dit Dorp een aanhangzel van Breda; behoorende onder deszelfs Parochie, van dewelcke het in dat jaar gescheiden is. By 't verdrag deswegen tusschen die van Breda, en de Schepenen en Gebuermannen van Hartel, Schymaer, Heyden en Wagenberg, op den elfden van Slachtdaandt 1400, gesloten, wierdt aan de laastgenoemde toegeestaan, dat zy, om redenen van de wydheid des wegs, en den grooten noodt van wateren, een Kapel mochten bouwen, en die met de nodige inkomsten, tot onderhoudt eens Priesters, voorzien, welcke Kapel altyt onderhorig zoude blyven aan de Moederkerck van Breda. Waar tegen de gemelde Schepenen en Gebuermannen hen ten eeuwigen dagen verbinden, dat zy voortaan zullen de Stads acchyns uytreycken, gelyck zy te vooren gedaen hadden; dat zy binnen der zelve Vierfchaer nimmermeer opslach hanteeren nog houden zullen van eenigerhande Koopmans goederen, die van daar voort vertiert of vervoert zullen worden; En dat zy en hunne naakomelingen altyt zullen verbonden blyven ten inhalens.

Proeven
n. 52.

De Kerck, welcke onder de benaming der Kerke van Zonzeel mede voorkomt, is in 't jaar 1400, met toestemming des Bisschops van Luyck, gesticht ter eeren der H. Maagd Maria en van den H. Antoni. In dezelve stonden, voor de Hervorming, verscheyde Outaren, die daar in van tyd te tyd gefondeert waren, namentlyck:

Proeven
n. 89.

Den Outaar van *Jesus Christus en Maria*, gesticht in 't jaar 1400, met *sestien Rhyngulden* aan Jaarlycks inkomen.

Den Outaar van de *H. Maria*, gefondeert in 't jaar 1410, met *twintig Rhyngulden* aan erfelycke renten.

Den Outaar van de *H. Drievuldigheid*, gesticht in 't jaar 1488, met *negentien Rhyngulden* aan Jaarlycke Renten.

Den Outaar van 't *H. Kruys*, gefondeert in 't jaar 1519, hadt twee fondation: ieder van *twintig Rhyngulden*'s jaars.

Tans wordt in deze Kerk, zynde een fraay en sterk gebouw, met een Toren voorzien, de Godsdienst verricht by een Predikant staande onder 't Klaffis van Breda.

Lyste der PREDIKANTEN van TERHEYDEN.

1639.	1680.
Carolus Gortzenius. <i>Gestorven.</i> 1661.	Cornelius Dons. <i>Emeritus.</i> 1711.
1662.	1711.
Alexander van der Lith. <i>Gestorven.</i> 1675.	Hugo Plassius. <i>Gestorven.</i> 1738.
1676.	1738.
Matthias Knaaps. <i>Gedeporteert.</i> 1680.	Jacobus Montanus.

Men heeft hier eene oude overlevering, dat die van Terheyden voormaals het recht van de Kraan gehad hebben, 't gene zy, in den jaare 1400, aan die van Breda zouden hebben overgegeven: Doch van deze Overgift wordt geen 't minste blyck gevonden, oock word 'er niets van gewaagt in 't bovengemelde Verdrag, alleen vindt men dat die van Terheyden daar in aan de Stadt Breda afftaan, dat 'er geen opflach van goeden binnen derzelve Vierfchaar voortaan zal gehouden worden, maar of daar door 't recht van de Kraan moet begrepen worden, zulks zoude te bewyzen staan. Dit is echter zeker dat nog heden niet verre van 't Dorp de *Kranesluys* en de *Kranevliet* bekend zyn.

*P. Nuys
Bred. Klio.
Bl. 89.*

*Grammaye
Ant. Bred.
cap. 18.*

Onder 't gebiedt van Terheyden behoort *Wagenberg*, een Gehucht, zich uytstreckende tot aan de Hooge Zwaluwe. Het was voorheen een hooge Heerlykheid, waar van Jan de III. Hertog van Brabant, op Vrydag naa Maria Hemelvaert 1349, het hooge en neder gerecht geeft aan Willem van Duvenvoorde Heer van Oosterhout, onder voorwaarde, dat by aldien dezelve zonder wettige geboorte aflyvig wierdt, die Heerlykheid zoude komen op Jan van Polanen, Heer van de Leck. Hier van was mede afkomstig 't vermaarde geslacht van Wagenberg te Lier, waar uyt, onder anderen, voortgesproten is Anselmus van Wagenberg, een zeer dapper Krygsoverste, die te tyde des Aertshertogs Maximiliaen leefde, en Kastelein was van Rupelmonde.

Op den rechter Oever der rivier de Mark, onder dit Regtsgebiedt, leggen nog twee Schantzen, beyde tans vervallen. De eene, genoemt de *Groote Schants*, is gelegen aan de Warande van den Heer van Breda, tusschen die Stadt en Terheyden, welke aldaer, in 't jaar 1639, tot verzekering der rivier gebouwt is. De andere, gemeenlyck de *Kleyne Schants* genaamt, legt naby 't Dorp, en is aldaar eerst opgeworpen in den jaare 1590, doch zedert verscheide mael, zoo van de eene als van de andere zyde veroverd zynde, geslecht en weder opgemaakt.

De Rechtbanck van Terheyden bestaat uyt een Schoutet en zeven Schepenen, met nog zeven Gezworens, die telkens over de Dorps geltmiddelen moeten gehoord worden. Boven dien heeft men hier nog een Dyckgraef, die 't bestier heeft over de vier Polders onder 't Regtsgebiedt van Terheyden leggende, te weten *Zonzeel*, *Crauwelsgorsch*, de *Binnenpolder* en *Hartel*, welke Polders door byzondere Gezworens en Penningmeesters geregeert worden.

T E T E R I N G E.

Ten zuiden van Terheyden, tegen den Byvanck of Vryheid der Stadt Breda, grenst de Heerlykheid Teteringe, Arnout van Loven en zyne Huysvrouw Elifabet, Heer en Vrouw van Breda, hebben, in 't jaar 1280, op St. Severynsdag, aan die van Breda geschoncken alle de gemeyne Weyden en Wilderden gelegen tusschen Emelenberg en den Ypelaer tot aan den Gracht streckende
naar

*Proeven.
n. 22.*

naar den Molen, en tot aan 't Bosch, 't gene *Verdebosch* genaamt wierdt. Deze gift heeft voornamentlyck 't begin gegeven aan Teteringe, 't welke, uyt dien hoofde, oock behoort onder 't Regtsgebiedt der Stadt Breda.

Dit Dorp bestaat tans uyt vier Kwartieren of Gehuchten, namentlyck *Teteringe*, *Lovensdyck*, *Molengracht*, en *Zantbergen*, en heeft boven dien nog drie Polders, te weten de *Vucht*, de *Marckboeck* en de *Kruchten*, waar in meest Wey en Hooylanden gelegen zyn.

Waar van *Teteringe* den naam ontleent heeft, is gansch duyfter en met geene zekerheid naa te gaan. De *Lovensdyck*, eertyts *Lovensdonck* genaamt, heeft zynen naam van Hendrick of Arnout van Loven, Heeren van Breda verkregen. De *Molengracht* voert den naam naa een Beeck, heden nog de *Molenley* genaamt, die zynen oorsprong in de Heyde nemende, ontrent de *Zantbergen* in de Mark valt. Op deze Beeck heeft van ouds, tusschen Breda en Ginneken, een Watermolen gestaan, welke in de belegering van het jaar 1624. afgebroken is. De bergen, waar van de *Zantbergen* hunnen naam hebben, zyn voorheen, tot verzekering der Stadt Breda, geslecht, en hebben plaets gemaekt voor een fraey getal huysen, die aldaar van tyd te tyd gebouwt zyn, en aan die zyde als eene kleyne Voorstadt verbeelden. Eertyts was de gansche streek tusschen de Gasthuys en Ginnekenspoorten met Speelhoven en Lustplaetzen bezet, die alle in 't begin van den inlantschen Oorlog, en voornamentlyk gedurende de belegering van 't jaar 1624. verwoest zyn.

Onder dit Regtsgebiedt, op den rechter oever der rivier de Marke, legt de kleyne Warande, behoorende aan den Heer van Breda, welke van ouds *Emelenberg* genoemt, den naam zoude ontleent hebben van de H. Amelberga, suster van Pepyn van Landen.

Die van *Teteringe* hebben altyt hunne Parochie binnen Breda gehad, en wierden als Buytenpoorters dier Stadt aangemerckt, doch tot gerief der Ingezetenen was aldaer een Kapel gebouwd, welke door een Kapellaan, die ter benoeming stont van den Pastor of Cureyt van Breda, bedient wierdt. Men vindt, dat in deze Kapel drie Outaaren gesticht zyn geweest, namentlyck

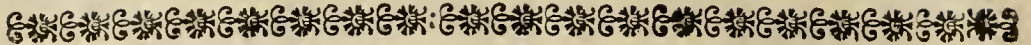
Den Outaar van *O. L. V.* in drie fondatien, gesticht in 't jaar 1450, hadt jaarlyks *twaalf gulden* aan erfelycke renten.

Den Outaar van 't *Hoogweerdig Sacrament*, gefondeert in den jaare 14...., hadt insgelyks *twaalf gulden* aan jaarlyks inkomen.

Den Outaar van *O. L. V. St. Martinus en Job*, gesticht in 't jaar 1505, hadt *tien Rhyngulden* aan erfelycke renten.

Tegenwoordig wordt in die Kapel, welke met een fraey Torentje en Uurwerk voorzien is, des zomers de Godsdienst verricht by de Predikanten van Breda.

Teteringe heeft geen Rechtbanck, maar behoort onder die van Breda, alleen worden 'er jaarlyks door den Magistraat van Breda ses Gezworens aangestelt, die met den Droffaert, den Buyten Borgemeester en twee Schepenen dier Stadt, het bestel hebben over alle zaken dezen Dorpe eenigzints betreffende.

III. H O O F T S T U K.

Beschryving der Vryheid OOSTERHOUT.

Oosterhout, een zeer aangenaam Vleck, veele kleyne Steden in uytgestrektheid en fraeye gebouwen overtreffende, legt omtrent een uur ten Noordoosten van Teteringe, en twee uren van Breda. De oorsprong van deszelfs naam is buyten twyfel afkomstig van 't veelvuldig Hout en Bosschen, die voormaals in deze Landstreek gevonden wierden.

*De Ronck
Ned. Her.
Bl. 287.*

Deze Vryheid was van ouds den Lande van Breda onderhorig, gelyck zy daar onder reeds vermeld staat by de verdeeling van 't zelve Landt tusschen Raso van Gaveren en Gerard van Wesemale in 't jaar 1290. gedaan: Doch is vervolgens voor een tyd daar van gescheiden, en door byzondere Heeren bezeten geweest.

*Proeven
n. 35.*

Raso van Gaveren, Heer van Liedekerke en Breda, in 'tjaar 1300; ten tweeden huwelyck getreden zynde met Adewyne, dochter van Heer Willem van Stryen, gaf aan dezelve 't Nedergerecht van Oosterhout. En in 't jaar 1325. schonck Adelise, Vrouw van Liedekerke en Breda, met Gerard van Raslegem, Heer van Lens, haren Man, het Dorp van Oosterhout met 't hooge Gerecht van dien aan Heer Willem van Duvendoorde, die in 't jaar 1358, zonder wettig oir naa te laten, overleden zynde, 't zelve, by zynen uystersten wil, naaliet aan Jan van Polanen, Heer van de Leck en Breda, door wien het wederom den Lande van Breda ingelyft is.

*Proeven
n. 18.*

Oosterhout heeft in 't jaar 1314. met de andere Steden van Brabant, mede ondertekent en gezegelt de blyde Inkomst van Jan den III. Hertog van Brabant. En in den jaare 1272. verklaarde Arnout van Loven, Heer van Breda, by zyne opene brieven, gegeven den negen en twintigsten van Zomermaandt, dat zyne mannen van Oosterhout, door gansch Brabant, vry zyn van alle Tollen, Weg en Gruytgelt, en dat zy, gelyck de andere Steden van zyn Landt, zullen hebben een vrye Week en Jaarmarkt.

*Le Roy
Not. M. S.
R. Imp. l. 9.
cap. 2.*

De Kerk van Oosterhout is een groot en deftig gebouw, voorheen gesticht ter eeren van den H. Oelbert, die omtrent deze plaats zoude om 't leven gebracht zyn. De Toren daar aan staande is niet voltrocken, doch uyt de zwaarte der grondvesten en van 't verdere getimmerte kan men genoegzaam afnemen, dat indien dezelve tot volkomentheid was gebracht, zyne hoogte zeer aanmerckelyck zoude geweest zyn. In deze Kerk wordt tans de Godsdienst verricht by een Predikant behoorende onder 't Klassis van Breda.

Lyste der PREDIKANTEN van OOSTERHOUT.

<p>1625.</p> <p>Arnoldus Martini, <i>Gestorven</i> 1640.</p> <p>1641.</p> <p>Tilemannus Walraven, <i>Gestorven</i> 1657.</p> <p>1658.</p> <p>Theodorus Winckelmans, <i>Ge- storven</i> 1688.</p>	<p>1689.</p> <p>Martinus van Hoeke, <i>Vertrocken</i> <i>naar Gornichem.</i> 1694.</p> <p>1694.</p> <p>Willem van Erfrenten, <i>Gestorven</i> 1720.</p> <p>1720.</p> <p>Eco Ecomá.</p>
--	--

Het Raadhuis, staande aan de Zuidzyde van de Markt of den Heuvel, is een fraey Gebouw met een Toren. Voor 't zelve staat een buytengewoone groote Lindeboom, welke wegens deszelfs sierlyke form en gedaante zeer geroemt wordt. In dit Raadhuis wordt 't Recht bedient by een Schoutet en zeven Schepenen, die hoog, laag en middelbaar Regtsgebiedt oeffenen. In halsstraffelycke zaeken valt 'er geen beroep nog hervorming, maar van burgerlycke zaeken beroept men aan de Hoofbanck te Breda. Behalven de gemelde Schepenen zyn 'er nog twaalf Gezworens, welke zoo veel als den Raad dezer Vryheid uytmaken, en telkens over belastingen, ontlastingen en alle andere zaeken, de geltmiddelen eenigzints betreffende, moeten gehoord worden.

Men zegt voor zeker, dat binnen deze Vryheid zich voorheen veele Ridderlycke Geslachten zouden onthouden hebben, 't geene nog eenigzints af te nemen is van de omwaterde Sloten of Kasteeltjens, die voormaals hier gebouwd, en waar van 'er heden nog eenige in wezen zyn.

De Koophandel, bestaande voornamentlyck in de Lakenhandel en Graan- neering, mitsgaders in de Pottebackeryen, bloeyt alhier nog tamelyck; waartoe van groot nut is de Vaart, welke van hier tot in de Donge gegraven is, en waar langs men met gelade Schepen naar Hollandt en Zeelandt kan vaaren.

De Abdis en 't Kapittel van Thoor heeft binnen deze Plaats mede een kleyne Rechtbanck, bestaande uyt twee Schepenen en eenen Griffier, die een gedeelte uytmaken van 't Laathof van Gilze, voor dewelke alle de goederen, onder dit Hof behorende, moeten geërft en onterft worden. Van de Rechten van dit en de andere Laethoven der Abdis van Thoor zal nader en uytvoe- riger onder Gilze en Baerle gehandelt worden.

Niet verre van Oosterhout, omtrent de Vaart, zyn nog te zien de overblyfzelen van 't Huys te Stryen, anderzints mede wel de *Burgt van Oosterhout* genaamt, 't gene door Heer Willem van Stryen, eersten Heer van Zevenbergen, aldaer in 't jaar 1290. gebouwd is. Het was een hooge Heerlykheid, en voerde galg en put, doch is nu 't hooge Gerecht van Oosterhout ingelyft, uyt welcken hoofde de Schoutet aldaer nog heden den titel van Schoutet en Kastelein van Oosterhout voert.

Deze Heerlykheid is in 't geslacht der Heeren van Stryen gebleven tot den jaare 1324. wanneer Gye van Vlaenderen, Heer van Ryckenborg, als in huwelyck hebbende Beatrix, Vrouwe van Putten en Stryen, 't steene Huys en zyne wooninge te Oosterhout, die men noemde het Huys te Stryen, met alle de goederen daertoe behorende, gelegen te Dongen, Dorst, Ulvenhout, Wernhout, Steelhoven, Oosterhout en Zundert, in erfpacht geeft aan Heer Willem van Duvendoerde, die, naa zyn affterven, 't zelve met de Heerlykheid van Oosterhout. naaliet aan Jan van Polanen, Heer van de Leck en Breda. Aan dit Huys was eertyts door Heer Willem van Duvendoerde een zeer fraay Park of Diergaarde aangelegt, 't geene de lengte hadt van vyfhondert Roeden, en alonime met staketzels omheint was. Doch in 't vervolg van tyd is dit Parck t'eenemaal vervallen, en heeft plaats gemaakt aan een zeer aange- naam.

*Gramays
Ans. Bred.
cap. 18. 22.*

*S. van
Icenwen,
Bat. Illust.*

*Proeven
n. 34.*

naam Bofch, 't gene van tyd te tyd merkelyck vergroot en verbeterd wordt, en geen kleyne luyfter en cieraad aan de Vryheid Oosterhout toebrengt.

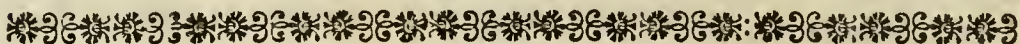
Oudh. en
Gest. van
Zuid-Holl.

Naaby het Huys te Stryen, aan de Oostzyde van de rivier de Donge, onder 't Gebiedt van Raamsdonck, heeft Heer Willem van Duvendoorde, ter eeren van den H. Bartholomeus gesticht een Karthuysers Klooster, genaamt 't *Huys des Bergs*, of anders 't *Hollandsch Huys*, 't welke in den beginne der Nederlandfche beroertens door 't krygsvolck is aangestoken en verbrant. Dé steenen van de Kerk zyn naderhant, op 't bevel van Willem den I. Prins van Oranjen, naar Geerttruidenberg gevoert en gebruykt ter opbouwing van het Hof aldaar. Aubertus Miræus in zyne *Oorsprong der Karthuysers*, gewaagt met veel lof van dit Klooster en van den gemelden Heer Willem van Duvendoorde.

Aan deze Vryheid is mede Oostwaarts gelegen 't Klooster der Premonstratenfer Nonnen van *St. Katarinen Dal*, 't gene in den jaare 1646, van Breda herwaarts is overgebracht; van welckers stichting en verdere lotgevallen, hier voor, onder het VIII. *Hoofstuk van 't Eerste Boeck*, breeder gehandelt is.

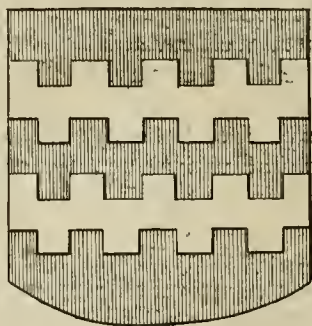
Onder 't Regtsgebiedt van Oosterhout behoort *Den Hout*, voormaals de Stamplaats der oude Ridderen van den Houte, of Uutenhoute, welke lange jaaren de Heerlykheid van Etten bezeten hebben. Alhier staat nog een Kapel, welke by Heer Willem van Duvendoorde op den eersten van Wynmaandt 1336. gesticht is, met een Gasthuys aan den H. Antoni toegewyd.

Dorft is mede een Gehucht onder Oosterhout, met een Kapel aldaar, ter eeren van den H. Marcoen, gesticht door N. van Dorft, Kanonick van Utrecht, die by zynen uytersten wil aan dezelve veele goederen bewees.

IV. HOOFSTUK.

Beschryving der Heerlykheid DONGEN.

Omtrent een uur ten Zuidoosten van Oosterhout, en twee uren ten Oosten van Breda, legt de Heerlykheid Dongen, welke den naam voert van de rivier de Donge, die niet verre van Turnhout uyt de Heyde voortkomende daar midden door stroomt, en zich by Geerttruidenberg in den grooten verdrongen Waart van Zuidhollandt ontlafst. Voormaals was ze een gedeelte van 't Landt van Breda, doch is in 't vervolg van tyd daar van gescheiden, en by eenige byzondere Heeren bezeten geweest.

Recueil van
Haver-
mans.

In 't jaar 1281. vindt men, dat Geraert van Ylga, op Donderdag naa grooten Vastenavond, voor Willem, Heer van Altena en Hoorne de goeden te Dongen opdraegt ten behoeven van Wouter Volkaerts: Dan des Zaturdags naa St. Laurens 1329. geeft Geraert Heer van Hoorne, Perweys en Herlaer 't hooge Gerecht van Dongen aan Willem van Duvendoorde Heer van Oosterhout, welke gifte by Willem, oudsten zoon des Heeren van Hoorne, Zondag naa St. Pieter en Pauwels 1329. bekrachtigt is.

Willem van Duvendoorde heeft, als Heer van Dongen, by zyne opene brieven, gegeven des Zaturdags naa Pinxteren 1350, aan zyne dochter Beatrix, huys-

huysvrouwe van Heer Roelof van Daelhem, verkogt en opgedragen zyne Wooninge te Dongen met de Hoffstadt, te houden te leen van hem en zyne nakomelingen, uytgezonderd het hooge en middele Regtsgebiedt, 't welcke hy aan zich behieldt, en zulks voor de zomme van tweeduysent zevenhondert twee en twintig gulden, agtien stuyvers, een helling zwarte Tornoisen, onder uytdruckelyck bespreck, dat ingevalle zyne dochter Beatrix, zonder wetig oir naa te laten, aflyvich wierdt, hy of zyne nakomelingen 't gemelde goedt weder zouden mogen lossen.

Le Roy,
Not.
March. 5.
R. Imp.
l. 9. cap. 3.

Deze Beatrix was mede Vrouwe van de Hooge en Laage Zwaluwe, gelyck zulks blykt by de brieven, door haar in 't jaar 1376. gegeven, waar by zy, met haaren oudsten zoon Willem van Daelhem, Heer van Dongen, het goedt van de Hooge Zwaluwe, met alle deszelfs toebehoorten, opdraegt aan Margriet van der Lippe, Vrouwe van de Leck en Breda, en haaren zoon verwekt by Heer Jan van Polanen. Van dewelcke 't Dorp de Zwaluwe verders afgekomen is op 't Huys van Nassau.

Vrouw Beatrix heeft by Heer Roelof van Daelhem verscheide kinderen gewonnen, door welke en derzelve naakomelingen de Heerlykheid van Dongen en de Laage Zwaluwe een geruimen tyd in 't geslacht van Daelhem is gebleven, gelyck uyt de naagemelde Erfvolging kan gezien worden.

ROELOF VAN DAELHEM <i>getrouwt met Beatrix, dochter van Hr. Willem van Duvendoorde, wierdt Heer van Dongen in 's jaar 1350, en sterft in 's jaar 1403.</i>	WILLEM, Heer van DONGEN en de Laage ZWALUWE, <i>getrouwt 1. met Elisabet, Wiericx dochter, met kinderen. 2. met Justina Sophia van Salms, zonder kinderen. Hy gaf aan die van Dongen 't gebruik van 's Heeren Vroentens, en sterft in 't jaar 1413.</i>	WILLEM VAN DAELHEM, Hr. van DONGEN en de ZWALUWE, <i>zonder oir gestorven in 't jaar 1438.</i>	ODELIE, <i>getrouwt met Herman de Heyger.</i>	ROELOF, Heer van DONGEN, <i>getrouwt 1. met Elisabet Cruesius. 2. met Anna van Berlaer, zonder oir gestorven.</i>
	HELENA <i>getrouwt met Gysbert van Heukelom, Knaap.</i>	ROELOF, na zyns broeders doot, Heer van DONGEN, <i>getrouwt met Jutte van Diemerbroeck, Vrouwe van Vloten, sterft in 't jaar 1479.</i>	BEATRIX, <i>getrouwt met Gillis Willemszoon van Wyndelneffe.</i>	JOZYNE, <i>getrouwt met Steven Justiniani.</i>
	JAN.	ERMIZONT, <i>getrouwt met Jan van Woudendorch, Knaap.</i>	ADRIANE MOININCX.	CORNELIA, <i>getrouwt met Wemmer Zweerts.</i>
	AECHT, <i>getrouwt met Otto van Gellichem, Ridder.</i>	JAN, naa zyns broeders Willems doot, Heer van de ZWALUWE, <i>getrouwt met Margriet van Haren, sterft in 's jaar 1448.</i>	JOHANNA, <i>getrouwt met Willem van Gaesdorp.</i>	WILLEM, Heer van de ZWALUWE, <i>sterft in den jaare 1503.</i>
	LYSBET, <i>getrouwt met N. Wilschel.</i>	JAN VAN DONGEN, en is geweest de laatste Heer van Dongen en de Laage Zwaluwe.	WILLEM VAN DAELHEM, Heer van de ZWALUWE, <i>sterft in den jaare 1480.</i>	JAN VAN DAELHEM, <i>erfde van Hr. Roelof de Heerlykheid DONGEN, en is geweest de laatste Heer van Dongen en de Laage Zwaluwe.</i>

Doch de gemelde Jan van Daelhem, Heer van Dongen en de Zwaluwe, een manslag begaan hebbende aan Karel van Lier, Onderschout van Turnhout, met noch verscheide andere zware feyten, zoo zyn alle de Leengoederen, die hy van den Huyse van Breda te leen hield, by Vonnis der Hooft en Leenbanck aldaar, op den vyf en twintigsten van Sprockelmaandt 1513, verbeurt verklaart ten behoeven van Hendrik, Graaf van Nassau, als Heer van Breda; Gelyck hy dienvolgens oock, by Vonnis van 't Hof van Hollandt, wegens Felonie veroordeelt is, en alle zyne goederen, die hy van den Graef van Hollandt te leen hield, insgelyks verbeurt verklaart zyn. Welke goederen, bestaande in Landen, Gorfchen, Aanwasschen, Viisscheryen enz., nu de Laage Zwa-

Vonnis der
Hooft en
Leenbank
van Breda.
MS.

Le Roy,
Not.
March. 5.
R. Imp.
l. 9. c. 3.

Zwaluwe genaamt, by Keyzer Karel den V., als Graaf van Hollandt, in 't jaar 1518, gegeven zyn aan den gemelden Hendrik, Graaf van Nassau, die dan oock daarmede, in 't jaar 1531, verleden is. In diervoegen is de Heerlykheid Dongen, als zynde een Achterleen van Breda, door Graaf Hendrick weder aan 't zelve Landt gehecht, zonder dat dezelve, zedert dien tyd, afzonderlyck dan met 't geheele Landt van Breda te zamen is verheven geworden.

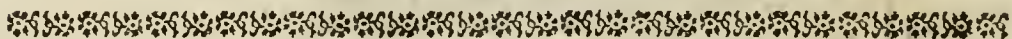
De Kerk van Dongen is een zeer oudt en sterk gebouw met een hoogen Torenvoozien: zy was voortyts gewyd ter eeren van den H. Laurens, docht wordt nu, naa de Hervorming, bedient by een Predikant, behoorende tot het Klassis van Breda.

Lyste der PREDIKANTEN van DONGEN.

1644.	Alexander vander Lith, <i>Vertrocken</i> naar Terheyden.	1662.	Simon van Hamerstede, <i>Emeritus</i>	1674.	
1662.	Carolus Backer, <i>Gestorven</i>	1664.	Godefridus van Andel.	1724.	
1664.	Eleazar Lootius, <i>Gestorven</i>	1672.			

De Rechtbanck bestaat mede uyt eenen Schoutet en zeven Schepenen, aan dewelke, tot 't verhandelen der Dorps geltmiddelen, toegevoegt zyn alleen twee Gefwoorens.

Niet verre van de rivier de Donge stont voorheen 't Slot der Heeren van Dongen, gemeenlyck het *Huys te Dieren* genaemt, aldaar by Heer Willem van Duvenvoorde gebouwd, 't gene door 't verloop van tyden nu gansch gesloopt legt, zoo dat 'er niet dan een stuck van een toren meer van overig is.

V. H O O F T S T U K.

Beschryving der Heerlykheid GILZE en RYEN.

Gilze, omtrent anderhalf uur ten Zuiden van Dongen, en drie uren ten Zuidoosten van Breda gelegen, is een zeer oudt. Dorp; 't gene onder den naam van *Gilleleyela* reeds bekend staat in den Stichtbrief van Thoor van 't jaar 992; waarby Hilfondis, Gravin van Stryen, 't zelve, met zyne aangezels schenkt aan 't Konvent van Thoor.

De Abtdis en 't Kapittel van Thoor hebben uyt dien hoofde, alhier noch veele goederen en Rechten behouden, onder anderen heeft de Abtdis binnen deze

deze Plaats een Rechtbanck, 't Oude Hof, of wel 't Laethof genaemt, bestaende in een Meyer, die van de Abtdis gestelt wordt, en zeven Schepenen of Laeten, door den gemelden Meyer verkoren wordende, namentlyk drie van Gilze, twee van Oosterhout, een van Ginneken, en een van de Hage; doch zoo in de Hage geen bekwame stof is, word 'er een van Rysbergen genomen. Welke Schepenen alle onder den Ouden Hove moeten gegoedt zyn. Deze Meyer en Schepenen vergaderen tweemaal 's jaars te Gilze, en houden hun Genecht 's Maandags naa belooke Paesschen, en op St. Denysdag, en doen alsdan alle voorkomende zaeken sommierlyk af. De gemelde Schepenen doen, by 't aanvaarden hunner Ampten, den eedt, dat zy aan de Genadige Vrouwe van Thoor zullen goedt en getrouw zyn, en de vervallende Hofrechten aan haaren Meyer te kennen geven. In dezen Hove vest men goederen, daar onder behoorende, en die aan de Abtdis of 't Kapittel eenigen Chyns of Rogpacht geven. Men bant de Vierschaar in den naam der Genadige Vrouwe van Thoor, om een ygelyck vonnis en recht te doen; men bezet goederen onder 't Laethof leggende, met vernieuwing en verders tot den koopdag toe; men doet deeling en Erfpaling; men geeft Voogden aan Weesen; men doet panding en uytwinning; men dagvaerdt over arbeydsloon; men verleyd naderschap; men maakt Poorters onderhevig van hals en have aan deze Vierschaar, enz.

Ordonnantie van den Ouden Hove te Gilze.

Dees Banck is gansch verscheiden van die gene, welke de Heer van Breda te Gilze heeft, bestaende uyt een Schoutet, die te gelyck Schoutet van Ginneken is, en zeven Schepenen, voor welke alle de Ingezetenen ter eerster instantie te recht staan, en by dewelken, tot het behandelen van Dorps penningen, nog gevoegt zyn negen Gezwoorens. Eertyts hadt de Abtdis geen recht om de Vonnissen van haar Hof ten uytvoer te brengen; Doch in 't jaar 1472. heeft ze zulks van Jan, Graaf van Nassau, Heer van Breda, verkregen, gelyck uyt den volgende Brief blyckt.

„ J O H A N Greve te Nassouw, tot Vyanden en tot Dyetze, Heere tot Breda, doen cond allen luden; Want van wegen der Eerweerdiger Abdissen, ende Vrouwen, en de gemeynen Capittel van Thoor ons te kennen gegeven is, dat vele van onsen Onderfaten, ende anderen, die Erfgoede ende chynsgoede besitten en gebruycken binnen onsen voorsz. lande van Breda gelegen, die de voorsz. Abdissen ende Capittel zekere erfelycke grontchynse daer aff schuldich syn, ende oock zekere hoofrechten, verschynende altyt als die selve goede by versterffen, by coope oft anderlints worden verandert oft vertiert. Ende al eest soo dat der voorsz. Abdissen ende Capitels Rentmeester voor de voorsz. Erfchynsen ende hoofrechten vele van de voorsz. goeden voir hunnen Meyer ende Schepenen in hunnen Hove van Gilze ende van Baerle, dair van ouden tyden die selve goede te rechte hebben behoort ende noch behooren, heeft uytgewonnen met alle rechte, Dat nochtans de besittende van de voorsz. uytgewonnen goeden, dair en boven die selve goede gebruycken, gelyck oft de voorsz. uytwinning niet en ware gesiet, sonder de voorsz. Abdissen ende Capittel oft hunnen voorsz. Rentm^{er} van de voorsz. hunnen gebreecken eenige betalinge te doene, oft op de voorsz. uytwinninge te achten, in grooter versmadenissen ende vertoringen van den rechte, ende niet alleene van der Heerlicheyt der voorsz. Abdissen ende Capitels, maar oock van onser hooger Heerlicheyt, tegen dewelcke, op dat soo is, alle de besittende van den voorsz. uytgewonnen goeden grotelick hebben misdaen ende gebrueckt, dwelck ons niet vuechlick en ware te laten lyden, Te vorder, want ons als Voogdt der voorsz. Abdissen ende Capitels toebehoort hunne goede onder ons gelegen te beschermen ende in hunnen rechten te houden. Soo eest, dat wy ontbieden ende bevelen allen onsen Schouteten van onsen voorsz. Lande van Breda, ende elck van hun besonder onder welker bedryff tenige gronden syn gelegen, dair de voorsz. Abdisse ende Capittel eenigen grontchyns ende bedryf schuldich syn op te heffen ende te hebben, dat sy ten versueck van der selver Abdissen ende Capitels Rentm^{er} gebieden ende bevelen van onsen wegen in oorden van twee oft dryen goede mannen, den besittenden van den selven gronden, die hen die voorsz. Rentm^{er} sal noemen, dat sy den selven

„ Rentmeester vernuegen ende voldoen terfont van allen synen gebreken ;
 „ dair hy de voorfz. gronde voor heeft uytgewonnen, alfoo dat hy des te vre-
 „ de moghe fyn, oft dat fy hem die felve gronde totter voorfz. Abdiffen en-
 „ de Capitfels behoeff laten volgen, sonder die meer te gebruycken oft hen-
 „ dyer meer tonderwinden in eeniger manieren, op te pene van tzeftich pon-
 „ den zwertte tot onfe Heerlicheyt behoeff dair aen te verbueren. Ende oft
 „ daer en boven den voorfz. uytgewonnen goede voordaen worden gebruyckt
 „ tegen den wille ende danck van den voorfz. Rentm^r, dat fy dan de gebruyc-
 „ keren van den felven goede dair aff van onfen wegen calangieren ende hen-
 „ den voorfz. breuck van tzeftich ponden zwertte affnemen met rechte, fon-
 „ der dat te laten oft yemande dair in verfchoonen in eeniger manieren, ende
 „ dat fy dair en teynde den voorfz. Rentm^r totter voorfz. Abdiffen ende Capit-
 „ fels behoeff de felve uytgewonne goede fullen doen gebruycken in de ftad
 „ van hunnen chynfe ende gebreken voorfz., ende hen dair inne van onfet we-
 „ gen houden, befchudden ende befchermen, ende alle hulpe ende byftant
 „ doen die hy fal behoeven, sonder eenich wederfeggen, Behoudelyck oft
 „ eenige van den voorfz. befitteren, mits eenige redenen, hen hier tegen op-
 „ poneren ende weiren willen met rechte, dat fy dair op tegen den voorfz.
 „ Abdiffen ende Capitfels Rentm^r voor ons gerichte, dair de voorfz. gronde
 „ onder fyn gelegen, yerft gehoort ende met rechte dair aff beflicht fullen
 „ worden ten beforge van een yegelycx rechte. Des toirconden hebben wy
 „ onfen Zegel aan defen brieve doen hangen, opter xv^e dach van Meye in 't
 „ jaer ons Heeren duyfent vierhondert twee en tzeventich“.

De Abtdis van Thoor erkent, omtrent haare goederen, geen Regtsgebiedt van den Heer van Breda, en is oock niet verplicht haare Chyns en Leenrechten van ymanden te verheffen, of deswegens hulde te doen.

Deze goederen beftaan, voor 't grootfte gedeelte, in aanmerkelyke Thien- den onder Etten, de Hage, Gilze, Ginneken, Alphen, en elders gelegen, als mede in veele en verfcheyde Leenen, Rogrenten, Chynfen, enz., tot welkers beftier een byzondere Rentmeester te Breda wordt gehouden. De gemelde Thien- den worden gemeenlyck, door de Gemagtigden van de Abtdis en het Kapittel, in Rogge by felters, uytmakende vier Veertelen, verpagt, doch egter in gelt voldaan, naa de Thoorfe Markt, welke jaarlyks in Winter- maandt, op Dingsdag naa Ste. Lucie, door den Droffaert, de Burgemeesteren en Schepenen der Stadt Breda, naa het houden van drie voorgaande weeke- lykfe Marktdagen, by openbare afkondiging, wordt vastgeftelt: Naar welke zetting dan oock meest alle de Rogrenten, in de Stadt en Lande van Breda ge- heven wordende, gefchickt en betaalt worden. Tot meerder verklaring zal men hier laten volgen een Lyft der gemelde Thoorfe Markten, zoo als die ze- dert den jaere 1535. jaarlyks gezet zyn, en waer uyt met eenige zekerheid de prys der granen in die jaaren kan opgemaakt worden.

Markten van THOOR, zoo als die, door den Magiftraet der Stadt BREDA, jaarlyks op Dingsdag naa Ste. Lucie, gezet worden.

	Guld. St. Oort.		Guld. St. Oort.
1535 De Veertel.	0 - 19 - 0	1547	0 - 9 - 0
1536 . . .	1 - 4 - 3	1548	0 - 9 - 0
1537 . . .	0 - 15 - 3	1549	1 - 2 - 3
1538 . . .	1 - 13 - 0	1550	1 - 0 - 2
1539 . . .	1 - 2 - 2	1551	1 - 13 - 1
1540 . . .	1 - 2 - 2	1552	1 - 11 - 1
1541 . . .	1 - 9 - 2	1553	1 - 13 - 1
1542 . . .	1 - 0 - 0	1554	0 - 18 - 2
1543 . . .	1 - 7 - 0	1555	1 - 7 - 1
1544 . . .	1 - 8 - 1	1556	2 - 11 - 1
1545 . . .	1 - 11 - 1	1557	1 - 5 - 1
1546 . . .	1 - 4 - 1	1558	1 - 4 - 1

	Guld.	St.	Oort.		Guld.	St.	Oort.
1559 Veertel.	1	5	0	1618 Veertel.	2	11	0
1560	0	19	1	1619	2	5	0
1561	1	6	1	1620	2	4	0
1562	2	0	1	1621	2	14	0
1563	1	4	0	1622	4	6	0
1564	1	4	1	1623	6	0	0
1565	2	12	0	1624	4	0	0
1566	1	10	2	1625	5	15	0
1567	1	8	1	1626	4	18	0
1568	1	16	0	1627	3	7	1
1569	1	5	1	1628	4	4	0
1570	1	15	0	1629	5	9	0
1571	2	14	0	1630	7	2	2
1572	3	11	1	1631	4	15	0
1573	2	12	1	1632	3	15	0
1574	2	2	0	1633	4	8	0
1575	1	5	3	1634	4	8	3
1576	2	6	1	1635	4	0	1
1577	2	15	1	1636	4	5	2
1578	2	12	1	1637	4	15	0
1579	2	7	1	1638	3	5	0
1580	2	10	0	1639	3	0	0
1581	2	5	0	1640	4	5	0
1582	2	3	3	1641	3	15	0
1583	1	18	3	1642	3	11	0
1584	2	10	0	1643	4	6	0
1585	4	10	1	1644	4	5	0
1586	5	15	1	1645	3	7	2
1587	4	1	1	1646	2	14	0
1588	2	4	1	1647	3	19	0
1589	2	12	0	1648	4	18	2
1590	2	19	0	1649	6	13	2
1591	2	2	0	1650	6	1	0
1592	2	0	0	1651	7	1	2
1593	2	8	0	1652	5	2	2
1594	3	4	0	1653	3	8	0
1595	4	10	0	1654	2	4	0
1596	3	18	3	1655	3	7	1
1597	4	10	0	1656	3	12	0
1598	4	10	0	1657	4	0	3
1599	3	15	0	1658	3	13	1
1600	3	15	0	1659	3	17	0
1601	2	17	0	1660	5	7	2
1602	2	12	0	1661	7	4	0
1603	3	1	0	1662	7	11	0
1604	2	3	0	1663	3	17	0
1605	1	17	0	1664	2	17	2
1606	1	18	0	1665	3	14	2
1607	2	17	0	1666	3	1	0
1608	4	2	0	1667	3	1	2
1609	3	1	1	1668	2	9	2
1610	2	11	0	1669	2	10	3
1611	3	10	0	1670	2	14	1
1612	3	6	0	1671	3	8	3
1613	2	12	0	1672	3	8	3
1614	2	9	0	1673	3	17	0
1615	2	16	2	1674	4	19	0
1616	3	8	2	1675	5	13	2
1617	3	6	0	1676	4	12	2

	Guld.	St.	Oort.		Guld.	St.	Oort.		
1677	Veertel.	3	15	0	1710	Veertel.	3	18	1
1678	.	2	14	2	1711	.	3	10	3
1679	.	2	11	0	1712	.	3	8	2
1680	.	2	7	1	1713	.	3	16	2
1681	.	2	18	0	1714	.	3	11	0
1682	.	3	2	0	1715	.	2	13	0
1683	.	2	14	0	1716	.	2	12	0
1684	.	4	11	2	1717	.	3	1	0
1685	.	2	14	0	1718	.	2	19	1
1686	.	2	8	2	1719	.	3	7	0
1687	.	2	7	0	1720	.	2	10	2
1688	.	2	7	2	1721	.	2	2	0
1689	.	2	17	0	1722	.	1	19	0
1690	.	2	16	2	1723	.	3	1	1
1691	.	2	17	0	1724	.	4	12	0
1692	.	4	4	1	1725	.	3	3	0
1693	.	5	12	0	1726	.	3	9	2
1694	.	4	0	0	1727	.	3	5	0
1695	.	3	4	0	1728	.	3	2	0
1696	.	4	6	0	1729	.	2	10	1
1697	.	4	18	0	1730	.	1	13	2
1698	.	8	4	0	1731	.	1	17	3
1699	.	6	1	0	1732	.	1	18	0
1700	.	3	7	3	1733	.	2	10	2
1701	.	3	13	3	1734	.	2	8	2
1702	.	2	15	2	1735	.	2	2	1
1703	.	3	1	1	1736	.	2	5	1
1704	.	2	18	2	1737	.	2	9	2
1705	.	3	4	2	1738	.	2	9	0
1706	.	2	9	0	1739	.	3	9	3
1707	.	2	4	0	1740	.	5	17	0
1708	.	3	9	0	1741	.	3	8	2
1709	.	8	14	3	1742	.	2	10	1

De Kerk van Gilze, ter eeren van St. Pieter gesticht, is van oude tyden af de Moederkerk geweest van Etten, Ginneken, Merterffen of de Hage, en Bavel, welke Parochien daaronder behoorden, en als deszelfs aanhangzels geacht wierden. Doch in 't jaar 1261 heeft de Bisschop van Luyck, ten verzoeke van de Abdis van Thoor, de Kapellen der gemelde aanhangzelen tot halve Kerken verheven, en daar in Stedehouders gestelt, om de sacramenten te bedienen, die hunne voorstelling van den Parochiaen van Gilze, als Pastor van de Moederkerk, en hunne instelling van 't Stift van Thoor, als Patroon dier Kerk, zouden ontfangen, en uyt de vruchten der kerken, t' hunner behoef en nootdrift eenige ponden Lovens trecken. Daarna, in 't jaar 1316, zyn de gemelde halve Kerken, met bewilliging van Adulfus Bisschop van Luyck, en op 't verzoek van Margriet van Petershem Abdis van Thoor, van haare Moederkerk in 't geheel gescheiden. In 't vervolg van tyd heeft Paus Pius de IV het Patronaetschap van Gilze en de Hage, met de Thienden van de Hage, Molenschot en Bavel, geschonken aan de Graduate Kanonniken van 's Hertogenbosch. In de gemelde Kerk wordt tans de Godtsdienst verricht by een Predikant staande onder 't Classis van Breda.

Lyste der PREDIKANTEN van GILZE.

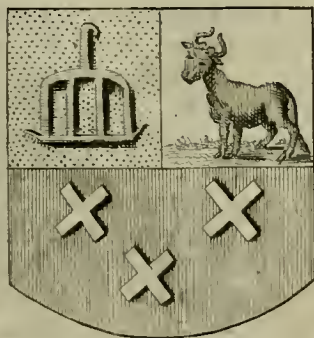
1646.	Johannes Hamerstede, <i>Vertrocken</i> naar Heusden	1651.	Jonas Paling, <i>Gestorven</i>	1693.
1653.	Henricus Mispelblom, <i>Vertrocken</i> naar Breda	1666.	Petrus Pronck, <i>Vertrocken</i> naar den Oudenbosch	1706.
1666.	Simon van Hamerstede, <i>Vertrocken</i> naar Dongen	1674.	Arnoldus Loyting, <i>Gestorven</i>	1716.
1674.	Guillelmus Hanecops, <i>Gestorven</i>	1688.	Arn. Hub. van der Donk, <i>Vertrocken</i> naar Geertruidenberg	1738.
1689.	Joh. Guill. Dukerus, <i>Vertrocken</i> naar de Leur	1690.	Albertus Schadde.	

Onder de Rechtbanck van Gilze behoort *den Ryen*, 't gene een oudt Dorp is, doch nu met Gilze zoo in 't kerkelyke als 't wereldlyke te zamengevoegt. De Kerk, zynde mede een oudt gebouw, is voormaals gesticht ter eeren van de H. Magdalena.

Molefbot is mede een Gehucht onder Gilze met een Kapel aldaar voorheen gebouwt ter eeren van de H.

Gelyck mede *Hulten*, een Heerlykheid eertyts toebehoort hebbende aan Heer Wouter van Diedegem, die dezelve op den vyfentwintigsten van Lentemaant 1368 verkogt aan Jan van Polanen Heer van de Leck en Breda, ten behoeven van zynen derden zoon Willem van de Leck, Kanonnik te Luyck.

VI. HOOFSTUK.

Beschryving der Heerlykbeden GINNEKEN en BAVEL.

Ginneken is een zeer vermakelyck Dorp, gelegen aan den Markstroom, omtrent een half uur ten Zuiden van Breda, van waar men derwaarts gaat langs een breede Straatweg aan wederzyde met olme en lindeboomen beplant.

Den naam van Ginneken vindt men niet altyt in de oude Schriften vermeld, vermits deze Heerlykheid voorheen dien van *Ulvenhout* mede gevoert heeft, gelyck zulcks door veele oude brieven kan bewezen worden. Verscheide jongere zoonen der Heeren van Breda hebben daar van oock den titel gedragen, en nog laastelyck Philips van Liedekerke, Heer van Ulvenhout, naamaals van Breda. Deze Heeren hadden hier oock hun slot en woonplaats, tans niet meer in wezen, doch 't welcke men, op niet ongegronde redenen, vertrouwt gestaan te hebben aan de rivier de Marke, achter de Hoeve van den Heer van Breda, gemeenlyck de Hoeve van Ulvenhout genaamt, alwaar voormaals de grontvesten ontdeckt, en oock een yzere deure, met nog eenige andere gedenkstuücken uytgegraven zyn. Uyt dien hoofde zyn de Ingezetenen van Ginneken nog heden aan die Hoeve verscheide diensten en hofrechten verschuldigt.

Naa dat Jan Hertog van Brabant, de Stadt en 't Landt van Breda van Heer Gerard van Rassegem hadt gekogt, verzette hy in den jaare 1334. aan Rafo Heer van Liedekerke, het Dorp van Ulvenhout, nevens die van Baerle, Alphen en Gilze, te lossen met duyzent ponden Parisis; welke Dorpen naderhant, naa 't affterven van den gemelden Rafo, door de uytvoerders van deszelfs uystersten wil, met kennis van den Hertog van Brabant, in 't jaar 1342, weder overgegeven zyn aan Heer Willem van Duvenvoorde, die dezelve stelde in handen van Jan van Polanen Heer van de Leck, door wien ze in 't vervolg den Lande van Breda weder ingelyft zyn.

Proeven
n. 31.

De Kerk aan den H. Laurens toegewydt, was oudtyts een ahangzel der Moederkerk van Gilze, waar van ze in 't jaar 1316. met bewilliging van Adulfus, Bisschop van Luyck, gescheiden is. Deze Kerk is een aanzienelyk gebouw, waar in onlangs een fraey Orgel geplaatst is; en wordt bedient door een Predikant, behorende onder 't Klassis van Breda.

Lyste der PREDIKANTEN van GINNEKEN en BAVEL.

1638.	Nathanaël Rombius, <i>Vertrocken</i> naar Cillershoek	1641.	Robertus de Gier, <i>Vertrocken naar</i> Breda	1674.
1641.		1675.		
1650.	Christianus Lofecatius, <i>Gestorven</i>	1650.	Theodorus Santvoort, <i>Gestorven</i>	1721.
1650.		1722.		
1672.	Theodorus van Eyl, <i>Gestorven</i>	1672.	Sebastianus Anemaet.	

Over de rivier de Marke, niet verre van Ginneken, legt het *Mastbosch*, groot tweehondert en festig buynderen, bestaende meest uyt Mast en Pynboomen, 't gene Hendrick Graaf van Nassau, Heer van Breda, in den jaare 1505. eerst heeft begonnen te planten. Ten Oosten van dit Bosch, aan den lincker oever van den Marktroom, is gelegen 't Kasteel van *Boevenjen*, voorheen aldaar gebouwd en bezeten by 't oude Geslacht van Boevenjen, 't welke in de dartiende eeuw reeds zeer vermaart is geweest, en in Brabant veele Ridders uytgelevert heeft. Het tegenwoordige Slot is getimmerd door Heer Jan Baptist Keermans, Eersten Raad van Philip Willem, Prins van Oranjen, van wien het dees Prins op den agsten van Wynmaandt 1614. gekogt, en naa zyn overlyden, op de volgende Heeren van Breda, die het nog bezitten, overgebracht heeft.

Aan de Westzyde van den Straatweg, die verder van Ginneken tot voorby 't Ulvenhoutsche Bosch, in de jaaren 1713. en 1714. gelegd, en aan weersyden mede beplant is, staat een sterk gebouw, *Grimbuysen* genaamt, aldaar gesticht by de Heeren uyt 't oude Geslacht van Grimhuysen, waar van het oock

oock den naam behouden heeft, doch naderhant hertimmer by Justinus van Nassau, Stadvoogd van Breda, van wien het in 't vervolg van tyd gekomen is op den Heer Jan de Wyse, voornaam Handelaer te Breda, door wiens erfgenamen het nog bezeten wordt.

Over dit Huys ziet men 't *Ulvenhoutse Bosch*, werwaarts men door een vierdubbelde Laan van Eyckeboomen gaat. Het beslaat eenhondert agt en zestig buynderen Lands, meest beplant, en met veele Laanen van Eyke en Beuckeboomen verciert. Daar aan paalt het *Annabosch*, beyde behoorende aan den Heer van Breda.

Onder de Parochie van Ginneken behooren de Gehuchten van *Galder*, *Strybeeck* en *Heusenbont*.

Galder, op den linker oever der rivier de Marke gelegen, heeft een Kapel, geweyd aan den H. Jacobus, met een stercken Toren. Hier legt de oude Hoffstadt *Daasdonck*, een achterleen van den Huyse van Breda, voorheen 't Erfgoedt van 't vermaarde Geslacht der Daasdoncken, in de Regeering van Breda en elders zeer bekent; waar uyt die, door verkoop in verscheide andere Huysen gekomen zynde, nu bezeten wordt by de Erfgenamen van den Graaf van Bochoven, Heer van Loon op 't Zant.

*Gramaye
Antiquit.
Bredan.
cap. 18.*

Strybeeck, op den rechten oever der Marke, aldus, gelyck zommigen willen, genaamt, om dat 't Landt van Stryen aldaar door een Beeck wierdt gescheiden van 't Landt van Hoogstraten, daar 't tegen aan paalt, heeft mede een Kapel, voormaels ter eeren van St. Hubert gesticht. Op de grensen van dit Gehucht, onder 't gebiedt van Meersel, in den Lande van Hoogstraten, staat een vermaart Klooster der Kapucynen, aldaar in 't jaar 1688. gebouwd, werwaarts van alle kanten, voornamentlyck uyt Hollandt, veel toeloop is. In den jaare 1739. is dit Klooster zeer pragtig vertimmer en aanmerckelyk vergroot.

Heusenbont, leggende naar den kant van Teteringe, heeft insgelycks een Kapel, waar in de H. Anna eertyts geviert wierdt. Hier by staat 't Huys te *Ypelaer*, mede een achterleen van het Leenhof van Breda, 't gene zeer oudt en al genoemd is in den Brief, waar by Arnout van Loven en Elisabet zyn Wyf, Heer en Vrouwe van Breda, op St. Severyns dag 1280, aan die van Breda schencken alle de Landen, en Wilderden, gelegen tusschen Emelenberg en Ypelaer. Hier van zyn oock afkomstig de oude Heeren van Ypelaer, die dat huys zeer lang bezeten hebben, en door gansch Brabant zeer vermaart geweest zyn. De tegenwoordige bezitter is de Graaf van Fonseca te Brussel.

*Proeven
n. 22.*

Onder Ginneken behooren nog eenige Achterleenen, van den Huyse van Breda verheven wordende, namentlyck *Köckelberg*, *Schoonendonck*, *Nieuwenhuys*, enz. die alle hunne byzondere Leen en Chynsboecken hebben.

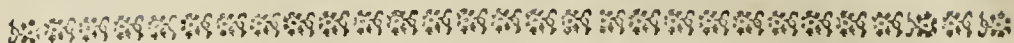
Bavel, tans met Ginneken, zoo in 't geestelycke als in 't wereldlycke, verenigt, was voormaels een Heerlykheid op zich zelve. De Kerk, die zeer oudt is, en een ahangzel was der Moederkerk van Gilze, waar van ze, met de verdere Kerken, in 't jaar 1316, gescheiden wierdt, is nog een aanzienelyck gebouw met een hoogen Toren, waar in de H. Maagd eertyts geviert wierdt. Men hadt in dezelve twee Outaren door Pieter Lybrechts van Ulvenhout in de jaaren 1313. en 1342. gesticht.

*Proeven
n. 31.*

Op de hoeve van *Wuestenberg*, onder 't gebiedt van Bavel, heeft Maria van Loon, Weduwe van Jan, Graaf van Nassau, met haaren zoon Engelbrecht, in 't jaar 1476, gesticht een Klooster van Reguliere Nonnen, volgende den regel van den H. Augustinus, en 't zelve met veele goederen en inkomsten begiftigt. Welk Klooster naamaels verplaatst en gebouwd is te Boeymeer, op den linker oever der Marke, onder de Hage, waar van hier naa onder het XIe Hoofstuk breeder zal gehandelt worden.

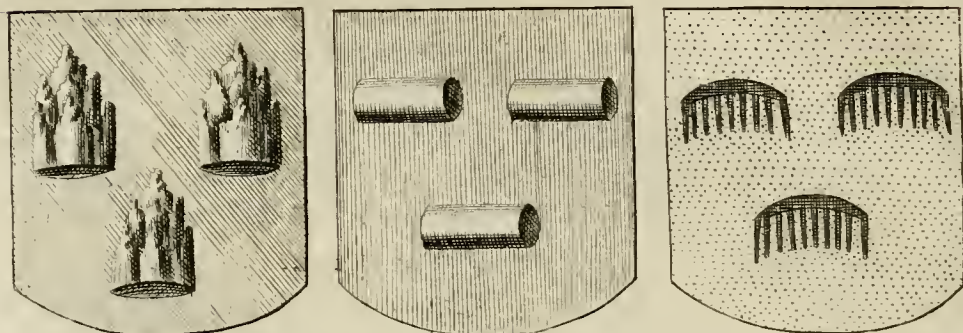
*Proeven
n. 63.*

De Rechtbanck van Ginneken en Bavel bestaat uyt enen Schoutet, die te gelyck Schoutet van Gilze is, en seven Schepenen, by dewelke, tot het behandelen der Gemeentens geltmiddelen gevoegt zyn tien Gezworens.

VII. H O O F T S T U K.

*Beschryving der Heerlykheden ALPHEN, BAERLE
en CHAAM.*

Proeven
n. 1.
n. 2.
Le Roy,
Not.
March.
S. R. Imp.
l. 9. c. 4.

Alphen, ruim drie uren ten Zuidoosten van Breda, op de grensen der Meyerye van 's Hertogenbosch gelegen, is een zeer oudt Dorp, 't gene te tyde der Francken al in wezen is geweest; immers vindt men, dat Engelbrecht de Salische Franck 't zelve, in 't vyftiende jaar der regeering van Childebert, Koning der Francken (712.), heeft gegeven aan den H. Willebrord, die by zynen uystersten wil, gemaakt in den jaare 726, dat wederom schenckt aan 't Klooster van Epternaken. Naa verloop van eenige eeuwen heeft 't gemelde Klooster het Dorp van Alphen, onder eenen jaarlykzen chyns, tot een eeuwigdurend gebruyck overgegeven aan 't Konvent van Tongerlo, aan 't welke Lodewyk, Abt van Epternaken, te tyde van Wipert, derden Abt van Tongerlo, die in 't jaar 1178. gestorven is, oock de Kerk van Alphen geschonken heeft, om die door hunne Afgezondenen te doen bedienen.

Proeven
n. 9.
Le Roy,
ibidem.

Naderhant is Alphen gekomen aan de Heeren van Breda; want Godevaert de II. Heer van Breda, geeft in den jaare 1216. de hoeve van Nieulandt aan 't Klooster van Tongerlo. En Arnout van Loven en Elifabet, Heer en Vrouwe van Breda, schencken aan 't zelve Klooster, te tyde van Jan van Berlaer, den dertienden Abt, zestig buynderen in bosschen en Woestynen, gelegen tusschen de hoeve van Nieulandt en 't bosch der Tempeliers.

Le Roy,
ibidem.

Verscheide jongere zonen der Heeren van Breda hebben zich voormaals den titel van Heeren van Alphen aangematigt. Onder andere vindt men, op 't jaar 1229, Gillis van Breda, Heer van Alphen, vermelt, welke naaliet Isen-trudis Vrouwe van Alphen, eerst gehuwd met Gillis van Oudenaerde, en naa deszelfs doot met Godevaert van Wesemale. Vervolgens heeft Philips van Liedekerke, zoon van Raso van Gaveren, Heer van Liedekerke en Breda, den naam gevoert van Heer van Ulvenhout en Alphen; doch, naa zyns broeders afderven, Heer van Breda geworden zynde, gaf hy die Heerlykheden over aan zynen jongsten broeder Raso, die zich daar naa mede heeft doen noemen. Dees Heer Philips heeft, in 't jaer 1309, aan den Abt en 't Konvent van Tongerlo, tot eene aelmisse, kwytgescholden een Rent van een wagen broods, die 't gemelde Klooster, uyt hoofde van deszelfs Landen, aan den Heer van Alphen, als hy verplicht was ter heirvaert op te trecken, schuldic was uyt te reycken.

Boven dien vindt men, dat Heymericus, zoon van Jan Heer van Alphen, in 't jaar 1370, op zyn goedt, gezegt *de Brake*, gelegen onder de Parochie van Alphen, voor Schepenen van Boffhoven een rent verleyde van een veertel rogs, ten behoeven van Willem, gezegt van Riel, welke gift Waltherus Heer van Alphen, by zynen brief gegeven vyf dagen naa St. Severyns dag 1379, nader bevestigt heeft.

Deze

Deze Heerlykheid is in 't jaar 1334, onder andere, door Jan Hertog van Brabant, mede verpant geweest aan Rafo Heer van Liedekerke, doch, gelyck hier boven breeder gemelt is, in den jaare 1342. weder overgegeven aan Heer Willem van Duvendoorde, die dezelve in handen gaf van Jan van Polanen Heer van de Leck, en door wien dit Dorp naamaels weder aan 't Landt van Breda gehecht is.

De Kerk is by deszelfs stichting aan den H. Willebrord toegewydt, en wierdt bedient by eenen Afgezondenen uyt 't Klooster van Tongerlo: tans wordt de Godsdienst daar in verricht by een Predikant, staande onder 't Klassis van Breda.

Lyste der PREDIKANTEN van ALPHEN.

1653.	Johannes Dabel, <i>Vertrocken naar de Hage</i> 1659.	1705.	Theodorus Akkersflood, <i>Gestorven</i> 1711.
1659.	Adrianus van Hagendyck, <i>Vertrocken naar Chaam</i> 1670.	1712.	Sebastianus Anemaet, <i>Vertrocken naar Ginneken</i> 1722.
1672.	Johannes Magerman, <i>Gestorven</i> 1702.	1722.	Petrus Haak, <i>Gestorven</i> 1736.
1703.	Gabriel van den Velde, <i>Vertrocken naar Etten</i> 1705.	1736.	Petrus Becude.

De Rechtbank van Alphen is zaamgevoegt met die van Chaam, en bestaat uyt een Schoutet, die te gelyck Schoutet van Baerle is, en zeven Schepenen, waar van 'er vier uyt Alphen en drie van Chaam genomen werden, doch yder Dorp heeft zyne byzondere Finantie, tot welkers bestiering jaarlyks aangestelt worden uyt Alphen ses Gezwoorens.

Alphen heeft niet weinig deel gehadt aan de ongelucken des tyds, want in den jaare 1542. wierdt 't zelve door Meerten van Rossum gansch afgebrandt, en in de volgende oorlogen heeft het door plondering, brantschatting en verwoesting veel moeten lyden.

Onder 't Regtsgebiedt van Alphen legt de Hoeve, *de Braake* genaamt; alwaar voorheen stont de Hoffstadt der Tempelieren, namaels, naa derzelve uytroeying, bezeten by de Maltezer Ridders, die hier eene Commanderye hadden, waar van nog heden de overblyfsels gezien worden, met een Kapel, ter eeren van St. Jan Baptist gesticht. Aan deze Commanderye behooren nog veele Landen en Thienden onder Alphen, Oosterhoudt, Dongen en elders gelegen, die tans alle by den Heer van Breda bezeten worden, en welke ze door eenen byzonderen Rentmeester laat bestieren. In 't begin dezer eeuw was deswegens verschil gerezen tusschen den Ridder de Fourneau, als zich den titel toeeygenende van Commandeur der Braake, in den naam der Ridderorden van Maltha, en de Raaden der Domeynen by den Koning van Groot Britannien naagelaten, welk verschil by verdrag geslist is, op die voorwaarde, dat de Heer van Breda aan de Ridderorden van Malta, of wel, in derzelve naam, aan den zoogenaamden Commandeur van de Braake zoude betalen een jaerlykse rent van drie duyzent ses hondert ses en sestig gulden, elf stuyvers, agt penningen, 't gene heden noch achtervolgt wordt.

B A E R L E.

Proeven
n. 4.

Baerle, een uur ten Zuidwesten van Alphen, en vier uren ten Zuiden van Breda gelegen, wordt 't aldereerst genoemd in den Stichtbrief van Thoor van den jaare 992, by dewelcke Hilfondis, Gravin van Stryen 't zelve, met den Outaar, door haar ter eeren van den H. Martelaar Remys gesticht, aan 't Konvent van Thoor schenckt.

Mirai Op.
Diplom.
part. 2.
pag. 947.

Miræus, in zyne byeenzameling der Fondatien, brengt een ouden brief voor, van 't jaar 1026, waar by Eremboldus zyn aloudt vry goedt in Baerle geeft aan de Abtdye van St. Pieter te Gent, alwaer de H. Amelberga begraven legt.

Hildegond, Abtdis van Thoor, heeft in 't jaar 1261. 't recht der begeving van de Kerk van Baerle aan 't Kapittel geschonken, en aan den Pastor dier Kerke jaarlyks vyftien ponden Lovens bezet.

De Abtdis van Thoor heeft hier mede, gelyk als te Gilze, een Rechtbank of Laathof. Tot dezen ouden Hove behooren alle de goederen gelegen te Chaam, Alphen, Goirle, Welde, Merksplas, en binnen Baerle, Nassau en Hertog, die in den zelve Hove chyns of Rogpacht geven. Dees Vierschaar bestaat insgelyks uyt een Meyer en zeven Schepenen of Laeten, waar van 'er vier moeten wonen te Baerle, een te Welde, een te Goirle en een te Merksplas. Deze houden mede tweemaal 'sjaars hun Genecht te Baerle op Dingsdag naa belooke Paesschen, en daags naa St. Denys dag: zy trecken geene Wedden of Jaergelden, dan worden op de gemelde Genechten, ten koste van de Abtdis en 't Kapittel, heerlyk onthaelt.

Baerle is in twee Regtsgebieden, tusschen den Hertog van Brabant en den Heer van Breda, verdeelt, waar van *Baerle Hertog* behoort onder 't Kwartier van Turnhout, en *Baerle Nassau*, zynde 't voornaamste gedeelte, onder 't Landt van Breda.

De Kerk, gesticht ter eeren van St Remys, is een aanzienelyck gebouw met een hoogen schoonen toren, staande op den grondt van Baerle Hertog, en behoort deswegens aan de Roomschegezinden. Naa het sluyten der Munstersche Vrede is allier de eerste Hervormde Predikant geplaatst, die zynen dienst verricht in de Kapel van St. Salvator.

Lyste der PREDIKANTEN van BAERLE.

1650.		1659.
Johannes Pool, <i>Vertrocken naar de Hage.</i>	1653.	Matthias Knaaps, <i>Vertrocken naar Terheyden.</i> 1676.
1653.		1676.
Abraham Santvoort, <i>Vertrocken naar Chaam.</i>	1659.	Johannes van Vechelen, <i>Gestorven</i> 1720.
		1722.
		Jacobus Coets.

Niet verre van Baerle ten Westen legt *Looveren*, een zeer vermakelyck Gehucht, alwaar een kasteel staat, 't *Huys te Brubeze* genaamt, voorheen by de Heeren uyt dat Geslacht gebouwd en bezeten, doch nu in eygendom toebehoorende aan den Heer Hasselaer.

Gramaye
Ant. Bred.
cap. 18.

Uylekoten, leggende omtrent een uur ten Westen van Baerle, behoort mede onder deszelfs Regtsgebiedt, en heeft een Kapel voorheen aan den H. Bernard toegewydt, dog nu mede bedient wordende by den Predikant van Baerle.

Zonderbagen heeft mede een Kapel, ter eeren van den H. Rumold gesticht. In dit gehucht heeft Philips de Goede Hertog van Bourgondien en Brabant, in 't jaar 1443., aan Dirk van Haren, vyf-en-twintigsten Abt van Tongerlo, vergunt,

gunt, om zes Schepenen of Laeten aan te stellen, die hunne Rechtbanck aldaar zouden houden om te erven en te onterven.

Casselre, gelegen op de uiterste grenzen van 't Landt van Breda tegen 't Graaffschap Hoogstraten, behoort mede onder Baerle, en heeft insgelyks een Laetbanck, genaamt *Wesemael*, toekomende aan den Graaf van Hoogstraten, waar onder veele gronden van Erven dingplichtich zyn. Zoo wanneer er over dezelve eenig geschil ryft, staat zulks ter besliffing van den Schoutet, de Leenmannen en den Secretaris van Hoogstraten, voor dewelcke oock alle vestingen, erffenissen enz. moeten verleden worden. Dees Banck strekt zich oock verder uyt onder de Parochien van Minderhout en Meer in 't gemelde Landt van Hoogstraten gelegen.

Baerle heeft den oorsprong gegeven aan een zeer oudt Geslacht, 't welke reeds in de dertiende eeuw bekend staat. Onder andere vindt men, dat Hendrick van Baerle, in 't jaer 1243., mede ondertekent heeft den Brief, waarby Hildegond de Borne, Abdis van Thoor, aan Godevaert den IV., Heer van Breda, een rent van vyf Keulsche Marcken, uytgaande op haar Hof te Baerle, verkogt.

De Rechtbanck van Baerle Nassau, bestaat uyt een Schoutet, die te gelyck Schoutet van Alphen en Chaam is, en zeven Schepenen, waarby gevoegt zyn nog twaalf Commerzetters of Gezwoorens, aan welke 't bestel gelaten is over alle zaken, de Geltmiddelen van dezen Dorpe betreffende.

CH A A M.

Chaan, by de oude Schryvers *Cambe* en *Cham* genaamt, is een der oudste Dorpen van deze Landtstreek, en in de Salische Wetten reeds bekend, als een der Maelfteden of Plaatzten, alwaar de Francken, naa dat zy, in de vyfde eeuw naa de geboorte des Heylands, zich in deze Landen nedergezet hadden, hunne vergaderingen hielden.

*Wendelin.
de Lege Sâ-
lica.*

Deze Heerlykheid is altyt een gedeelte van 't Landt van Breda geweest, doch in 't jaar 1243. geeft Godevaert de IV., Heer van Breda, de Landtbouwing van Chaam, ten erfelycken rechte, aan Willem, bringer van den brieve, gelyck hy hem noemt, op den last van jaerlyks aan den Heer van Breda, in den naam van Bede, te betalen twee sefteren Rogge, vier sefteren Garst en zes schellingen Lovens, met verdere voorwaarde, dat Willem gehouden zoude zyn, gelyck de andere Luyden van 't Landt van Breda, hem Godevaert en zyne naakomelingen te helpen in krygstochten, als hy beoorlogt wierdt, of zyne Dochter ten huwelyck besteede, of als zyn Perzoon in gevangenis gehouden wierdt.

*Kronyck
van Breda.*

Het blyckt niet, hoe lang dit Dorp van Willem en zyne naakomelingen in Erfpacht is gehouden, immers by de Limietscheyding en paaling tusschen Rafo van Gaveren en Gerard van Wesemale in 't jaar 1290. gedaan, wordt het nog onder de Dorpen 's Lands van Breda niet opgenoemt. Echter is het zeker, dat 't zelve in latere tyden den gemelden Lande is ingelyft, en te gelyck met de andere Dorpen verheven geworden.

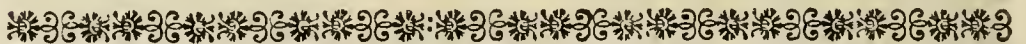
De Kerk, met een zwaren steenen Toren voorzien, was voormaals ter eeren van den H. Antoni gewydt, en wierdt bedient door eenen Afgezonden uyt de Abtdye van Tongerlo, welke alhier en te Alphen nog veele goederen bezit: Doch naa de invoering van den Hervormden Godsdienst, wordt de dienst daar in verricht door een Predikant staand onder 't Klaffis van Breda.

Lyste der PREDIKANTEN van CHAAM.

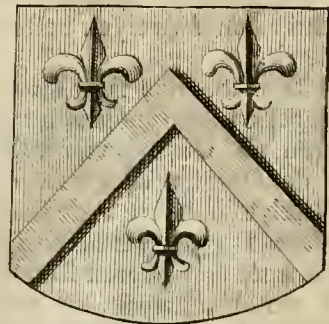
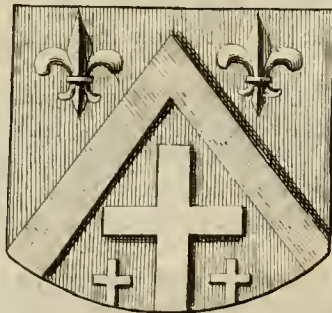
1643.		1697.	
Paulus Episcopus, <i>Vertrocken</i> naar 's Gravemoer	1648.	Theodorus van Hagendyck, <i>eerst</i> <i>Adjunct, Gestorven</i>	1714.
1649.		1715.	
Theodorus Winkelmans, <i>Vertrocken</i> naar Oosterhout.	1658.	Petrus Becude, <i>Vertrocken</i> naar Alphen	1736.
1659.		1736.	
Abraham Santvoort, <i>Gestorven</i>	1669.	Antonius Soutkast, <i>Vertrocken</i> naar Indien,	1741.
1670.		1743.	
Adrianus van Hagendyck, <i>Gestorven</i>	1703.	Johannes Huyberts.	

Onder deze Heerlykheid behoort *Snyders Chaam*, een Gehucht met een Kapel ter eeren van de H..... gesticht, welke tans een aanhangzel van de Kerk van Chaam is, en by eenen en den zelfden Predikant bedient wordt.

De Rechtbanck van Chaam maakt uyt een gedeelte van die van Alphen, doch de geltmiddelen van dit Dorp worden in 't byzonder bestiert door ses Gezworens.

VIII. H O O F T S T U K.

Beschryving der Heerlykheden ZUNDERT en RYSBERGEN.

Zundert, een vol Leen van Brabant, 't gene byzonder verheven wordt, legt omtrent drie uren ten Zuidwesten van Breda, aan de heirbaan naar Antwerpen, en is een groote Heerlykheid, voor veele eeuwen verscheiden in twee Regtsgebieden, welke door de Heeren van Breda, voor een gedeelte in pandschap, en voor een gedeelte in eygendom bezeten worden.

Proeven
n. 50.

Jan van Polanen, Heer van de Leck en Breda, verkreeg het eene gedeelte, in 't jaar 1387, van Johanna Hertogin van Brabant, mits aan haar verstrekkende duyzent Francken, munte des Konings van Franckryck, waar voor zy aan den zelven haare Heerlykheden van Groot en Klein Zundert, enz. verpande. Uyt dien hoofde gaf Antoni, Hertog van Brabant, namaels in 't jaar 1409, aan Engelbrecht, Graaf van Nassau, de macht, om te Zundert onder den Hertog Rechten en Rechtbancken aan te stellen.

Het

Het andere gedeelte was van overlange tyden 't Erfgoedt van 't Riddermatig Huys van Schoonhoven, en niet, als zommigen willen, van 't Geslacht van Coudenberg, gelyk zulks uyt den volgenden brief genoegzaam blyckt.

„ Cont si allen luden, die desen brief sullen sien oft horen leesen, dat ic Jan
 „ van Coudenberg noch Heer der heerlycheyt, noch patroon noch gifter der
 „ Kercken van Zundert en bin, noch noeyt in tiden voerleden en was, noch
 „ myn ouders mede, maer die heerlycheyt ende die ghiften van der Kercken
 „ van Zundert voorscreven behoren Jane van Scoenhoven Borchgrave tot Dor-
 „ mael toe, gelyc als sy hem van Heeren Jane van Scoenhoven sinen vader
 „ bleven, Ende hy houdende es teenen gerechten leen van mynre liever Vrou-
 „ wen van Brabant. In kennissen der waerheyt so heb ic Jan van Coudenber-
 „ ge voorscreven minen propren zegel aan desen brief gehangen. In 't jaer
 „ ons Heeren dusent drie hondert tnegentich en twee op den sesten dach van
 „ Julio. (*En was bezeugt met een cleyn wythangend zegel in groenen wassche.*)

Dit Huys van Schoonhoven is zeer oudt en in de Brabantsche Gedenkboecken zeer vermaart geweest. Onder andere vindt men Jan van Schoonhoven Heer van Zundert al opgenoemt onder de Edellieden van Brabant, welke de beruchte Charter, in 't jaer 1372, te Kortenberg tekenden. In dien Stam is deze Heerlykheid gebleven tot 't jaer 1465, wanneer Johanna, eenige overgebleve Erfdochter van Jan van Schoonhoven, met haaren man Willem van der Marck, zoon des Heeren van Arénberg, het Dorp en 't Goedt van Zundert in wisseling overgaf aan Jan Graaf van Nassau en zyne gemalin Maria van Loon, tegen 't Dorp, 't Landt, en de Heerlykheid van Lumpmen by Thienen gelegen. Welck Verdrag Karel Hertog van Bourgondien en Brabant, by zyne opene brieven, gegeven den negenden van Sprockelmaandt 1470. nader bekrachtigt heeft.

Het onderscheid dier twee Rechtsbedwangen, wordt noch heden in acht genomen, want over Zundert-Hertog wordt 't Recht bedient op den naam van Meyer en Leenmannen, en over Zundert-Nassau, van Schoutet en Schepenen. Voorheen was over de paaling dezer twee byzondere Regtsgebieden veelmaels verschil gerezen, 't gene, in 't jaer 1551, eyndelyk op de volgende wyze geflist is.

„ Op ten achtentwintichsten dach der maent van Augusto a^o. xv^c. een en
 „ vyftich zoo hebben Mr. Steven van den Berge Raedt ende Rentm^r. ende
 „ Michiel Piggen Greffier van de Rekeningen mynen Geneden Heeren den
 „ Princen van Oraengien &c. gereyft wesende tot Zundert om hen te doen in-
 „ formeren ende kennisse te nemen aengaende de Gehuchten aldaer genaempt
 „ onder den Hertoge. en waer deselve scheidende syn van de Gehuchten al-
 „ daer genaemt onder Nassou, voir hen doen roepen de nagenoemde Officie-
 „ ren, Wethouderen en eenige van den oudtsten Ingesetenen van den voorsz.
 „ Dorpe van Zundert, die kennisse van der selver saecken hebben souden mo-
 „ gen, te weten, Jacoppen Jan Kerstiaens sone out omtrent 40. jaeren, Scoutet,
 „ Cornelissen Gheryt Stoops sone out omtrent 70. jaeren, Henricken Aert
 „ Ladders sone out in de 70. jaeren, Schepenen in der Eenigen van Rysbergen,
 „ Anthonisen Laureys Hoesschaerts sone out omtrent 50. jaeren, Man in de
 „ bancke gen. onder den Hertoge te Zundert, Anthonissen Mars out omtrent
 „ 50. jaeren, Secretaris, Jooffen Joos sone out omtrent 40. jaeren, Vorster tot
 „ Zundert, ende Wouteren Jan Wielmans sone out omtrent 80. jaeren, Leen-
 „ man onder mynen Gened. Heere den Prince van Oraengien, metten wel-
 „ ken de twee Commissarissen myns. Gen. Heeren des Princen van Oraengien
 „ voorsz. gegaen syn ten plaetsen daer deselve gehuchten scheidende syn, so
 „ als hen luyden dat by de voirgen: personen gewesen wert: Ende aldoen en-
 „ de oick daerna wederom ten huysse ende herberge van den voirgen. Joof-
 „ sen Joos sone Vorster gekeert wesende, ende aldaer persoentlyck compare-
 „ rende de personen boven genoempt, hebben by de voorsz. Commissarissen
 „ geinterrogeert ende gehoert wesende op ende aengaende der saken boven
 „ gementioneert by den eede die sy luyden respectie tot honne Officien en
 „ anderssins den voorsz. mynen Gen. Heere gedaen hebben, eendrachtelyck
 „ getuygt, geaffirmeert ende verklaert, dat sy honnen Ouders, ende anderen
 „ van oude tyden altyt hebben hooren seggen, ende dat syluyden binnen den

„ tyde fy kennisse ende verstant van faecken gehadt hebben, altyt gehouden
 „ hebben ende houdende syn, dat het huys van wylen Gerit Boons Weduwe
 „ tot Zundert op ten hoeck van den Waterlaet is het uysterste huys onder
 „ den Hertoge, ende coompt aen de Langereeck gelegen onder Culenborch,
 „ tselve huys comende metten voirsten eynde aen sHeeren strate, streckende
 „ neffens deselve Langereeck, ende d'waterloopken daer neffens loopende ne-
 „ derwaerts in de grote beke, genaemt de Wegereyse, ende strect voerts van
 „ des voirsz. Gerit Boons huysinge over de strate, doir het straetken daer te-
 „ gens over liggende. Ende is thuyt staende tegens over des voirsz. Gerit
 „ Boons huysinge aen de noortfyde van der selver strate oick d'uysterste huys
 „ onder den Hertoge, ende de erven liggende over het straetken daer benef-
 „ fens liggende, loopende recht op na den Rootvenne, syn gelegen onder
 „ Nassou, behalven een huysken met een Schuere nu ter tyt toebehoirende
 „ Peteren Maes Cornelis Ghys sone, ende van daer westwaerts uut beneden
 „ den Engelschen dyck, tot op t'Blondeels wielken liggende, op t' cley-
 „ beecxken, daer alreneaest woont Gelis Aerts aen d'een fyde, ende Jan Buer-
 „ stedens aen d'ander zyde van den selven beecxken, beyde gelegen onder
 „ Nassou, Ende gaet van daer de paelsceydinge voirts oostwaerts op langs tsel-
 „ ve beecxken na Stuvezande toe, totter voirsz. grooter beke toegen: de
 „ Weeghreyse. Ende niettegenstaende de paelsceydinge voirsz. gaet gelyc
 „ boven gescreven is, dat nochtans binnen de voirsz. palen onder den Hertog-
 „ ge gelegen zyn eenige huysen ende diverse gronden van erven, die van al-
 „ len ouden tyden behoirt hebben ende behoiren onder Nassou en Culenborch, en
 „ dat van gelycken buyten de voirsz. palen onder de Heerlycheit van Breda
 „ eenige huysen, ende diverse gronden van erven gelegen zyn behoirende on-
 „ der den Hertoge, die te lang souden syn alle alhier verklaert ende gespecifi-
 „ ceert te worden, overmits de cleyneheit van deselve parcheelen.

„ Verklarende en affirmerende voorts de Deponenten voorgen: dat aen-
 „ gaende den goeden voirsz. gehouden worden diverse Vierscaren by diverse
 „ Officiëren ende Wethouderen, te weten aengaende de ghenē die gelegen
 „ syn onder Nassou en Culenborch by Schoutet ende Scepenen, ende aengaen-
 „ de de gene die gelēgen syn onder den Hertoge by Meyer ende Mannen, En-
 „ de dat de goeden, die onder Nassou behoiren, geveest worden voor Scepe-
 „ nen in der Eenigen van Rysbergen, ende dat men in saicken van appel-
 „ lation van de selve gaet te hoode aen de Hoofstbanck van Breda, Ende dat
 „ de goeden gelegen onder den Hertoge geveest worden voor Mannen tZundert,
 „ en dat men in faecken van Appellation van deselve gaet te hoode tot Sant-
 „ hoven.

„ De voirgen. Jacob Jan Kerstiaens sone Scoutet, Anthonis Mars Secreta-
 „ ris, ende Joost Joos sone Vorster, verclaerden en affirmeerden noch by
 „ honnen eede voirsz., dat binnen den Dorpe ende Heerlycheit van Clein Sun-
 „ dert gelegen syn dese nabescreven Hoeven oft Steden ende erven, te we-
 „ ten de Hoeve oft Stede die Aert Peter Jan Rombouts sone, de Hoeve oft
 „ Stede die Dirc Cornelis Roevers sone alias Teermans, de Stede die Wilbort
 „ Peter Jan Rombouts sone, de Stede die Anthonis Stevens, de Stede die
 „ Cornelis Cornelis sone Vervloet, die Stede die Cornelis Beatris, de Stede
 „ die Heylwich Buerstedens, de Stede die Jan Mercelissen, ende de Stede
 „ die Dirc Dyrch sone, die men noempt Broexkens, respectie in der tyt
 „ besittende syn, van alle dewelcke de huysen met eenige parcheelen van den
 „ erven daer toe behoirende, gelegen syn en resorteren onder den Hertoge,
 „ ende mede onder Culenborch ende Nassou.

„ Ende de voirgen. Cornelis Gheryt Stoops sone, ende Hendric Aert Lod-
 „ ders sone verclaerden noch voorts by honnen eede voirsz. dat sy honnen
 „ Ouders ende anderen van ouden tyden altyt hebben hooren seggen, dat
 „ den Heere van Breda competeert de hooge Heerlycheyt op te Heyrbaen,
 „ so wel onder Cuylenborch, als onder den Hertoge, ende dat deselve Heyr-
 „ baen behoirt te wesen breet veertich voeten, Ende dat syluyden altyt gesien
 „ en geweten hebben, dat de Scoutet oft Vorster by den Heere van Breda
 „ gestelt, ende niet de Officiëren onder den Hertoge of Cuylenborch, de
 „ bruecken op te selve Heyrbaen gevallen uytgericht heeft:

„ Al aldus gedaen ten dage jare ende plaetse voorsz. daer by ende over syn
 „ geweest als getuygen Jan Back ende Willem Adriaen Heymericx sone, En-
 „ de ick gefworen Clerck der Stadt Breda ondergetekent, mette getuygen
 „ voorsz. daer toe zunderling geroepen ende gebeden,

(Ende was ondertekent)

CORPUT.

De Kerk van Zundert is een aanzienelyk gebouw met een hoogen Toren, voorheen gesticht ter eeren van den H. Trudo. Tans wordt de Godsdienst daar in verricht by een Predikant behoorende onder 't Klassis van Breda.

Lyste der PREDIKANTEN van ZUNDEBT.

1639.	Henricus Heinsbergius, <i>Vertrocken</i> naar St. Annelandt	1642.	1656.	Petrus Becude, <i>Gestorven</i>	1690.
1643.	Johannes Schulerus, <i>Vertrocken</i> naar Princelant	1647.	1691.	Cornelius Zeylmans, <i>Gestorven</i>	1739.
1647.	Samuel Pistorius, <i>Vertrocken</i> naar de Made	1655.	1741.	Johannes Wilhelmus Coets.	

Binnen deze Plaats stont voorheen nog een Gasthuys, 't welk aldaar gesticht was by Heer Jan van Nederven en Margriet van Laar, zyne huysvrouw.

In voorigte tyden was alhier een groote handel door de menigte van Wollelakenwevers en Leerbereyders, die weekelycks op de Markten der omleggende Plaetzen stonden, als maendags te Rosendael, dingsdags te Breda, woensdags te Hoogstraten en vrydags te Antwerpen. Doch in den jare 1584, geduurende 't beleg van Antwerpen, ontstont te Zundert een groote brandt, waardoor wel tweehondert huysen in de asche gelegd wierden; door welk ongeval die neeringen teenemaal verlopen zyn.

De Rechtbanck dezer Heerlykheid is vereenigt met die van Rysbergen, en bestaat uyt eenen Schoutet en zeven Schepenen, waar van er altyt twee uyt Rysbergen genomen worden. De andere vyf worden uyt Groot en Klein Zundert gekosen, die oock, met nog twee anderen, te gelyck Mannen van Leen zyn onder Zundert Hertog: Boven dien zyn 'er nog tien Gezworens, die telkens over de belastingen en verdere Geltzaecken dezer Heerlykheid moeten gehoort worden.

In deze Parochie hadt de Abt en het Konvent van St. Bavo te Gendt voormaels eene kleine Heerlykheid van Renten en Hergeweyden, naamaels, in 't jaer 1523, verkogt aan Hendrick Graef van Nassau, Heere van Breda. Deze Heerlyckheid voerde den naam van *Zombecke*, en hadt infonderheid dit volgende Recht. Over andere jaaren, s'avonds op St. Severyns dag, waren de Leenmannen verpligt aldaer aan hunnen Heer te geven een eerlycke maelyd van twaelf Perzoonen, te eten en te drincken gefoden ende gebraden, gelyck te dien dage getydig zoude zyn. Ses mochten komen te paard en hunne paarden bestelt hebben van hooy, strooy, enz. en over dag en nacht een loopen haver. De andere ses komende te voet, mochten met hen brengen jaagende honden en vliegende vogelen, welke insgelycks moesten verzogt worden, den honden broots, en den vogelen aas genoeg: De ses komende te paard moesten noch hebben over den maelyd ses kwarten wyns, en drie tot hunnen slaepdranck. Een diergelycke maelyd wierdt den volgenden dag tegen den avondt weder bereydt, wanneer de gemelde twaalf Perzoonen van Rysbergen

te Zundert te rug kwamen. In het Bosch op de geweze Hoeve van den I feet, was voorheen nog te zien de plaats, alwaer de Burgt van Zombeecke eertyts gestaen hadt.

Niet verre van Zundert, omtrent de Weerreys, legt het *Huys te Laer*, anders *'t Hof* genaemt, wel eer, gelyck verhaelt wordt, de Woonplaets der Heeren van Breda, voornamentlyck te tyde, als de Deenen of Normannen den Burgt aldaer inhielden. Dit Huys heeft den naam gegeven aan een vermaert Geslacht, 't gene menigwerf in de oude Brieven voorkomt: Zelf vindt men dat Hilfondis Gravin van Stryen, in den Stichtbrief van Thoor, by haar gegeven in 't jaar 992, G: de Zundert haaren Kastelein noemt. Naderhandt is het lang bezeten geweest by de Adelyke Geslachten van Wyngaerden en Nederlanden. Tegenwoordig behoort het in eygendom aan de Weduwe en Erfgename van den Heer Arnout Otto, Oversten van een Bende Ruyteren in dienst der Algemeene Staten, die 't zelve, voor eenige jaaren, merkelyck verbetert, en met veele aangename tuynen en beplantingen verciert heeft.

Aan deze Heerlyckheid paalt mede het Dorp *Wernhout*, 't welk een hooge Heerlyckheid is op zich zelf. In den jaare 1453, was er Heer van de Graef van Oostervant, en in 't jaar 1487, de Heer van Kuylenburg. In latere tyden is het veele jaaren bezeten geweest door 't Geslacht der Aerssens, van dewelcke het, in 't laatst der voorlede eeuw, door koop gekomen is aan Willem den III. Koning van Groot Britannien. Wernhout is een Opper-of Hooftleen van het Leenhof van Brabant, waar onder veele Leenen, en zelf eenige Achterleenen behooren, die daar van afhangen: Deze Agterleenen hebben hunne byzondere Leenhoven, voor dewelcke men niet alleen de onderhorige Leenen verheft, maer oock verbintenissen en uytwinningen doet. De gemelde Heerlyckheid, hoewel omtrent de Verpondingen en andere Lasten met Zundert vereenigt, heeft echter zyn eygen Rechtbanck, bestaande uyt een Schoutet en zeven Schepenen, die hoog, laag, en middelbaer Rechtsgebiedt oeffenen, en die te gelyck Meyer en Leenmannen zyn; van welckers vonnissen men voormaels beriep aan de Mannen van Leen 's Lands van Mechelen, naamaels aan de Hoofbanck van Santhoven, doch nu aan die van Breda: Wordende echter de Costumen van Santhoven aldaer, zoo wel als te Zundert onder den Hertog, heden nog achtervolgt. Van Lyfstraffelycke zaecken, in deze Rechtbanck gewezen, valt geen beroep nog hervorming.

Omtrent een viendeel uurs ten Noordwesten van Zundert legt *Klein Zundert*, een Parochie op zich zelve, en voorheen behoort hebbende aan 't Klooster van Epternaken. Naderhandt is ze door Arnout van Loven, Heer van Breda, geschoncken aan den Abt van Tongerlo, die met het Konvent aldaer nog veele goederen bezit. De Abt van St. Bavo te Gendt hadt in voorige tyden daar op wel eenig recht voorgewent, doch, in 't jaar 1265, heeft hy daar van, ten behoeven van 't Klooster van Tongerlo, afgestaen.

De Kerck, die nog in wezen is, en een fraeyen Toren heeft, was eertyts aan den H. Willebrord toegewyd, doch is tans buyten eenig Geestelyck gebruyck.

RYSBERGEN.

Ten Zuidwesten van Breda, tusschen de Hage en Zundert, op beyde de oevers der rivier de Aa of Weerreys, is gelegen de Heerlyckheid Rysbergen, waar van men zegt dat de H. Bavo eertyts Heer zoude geweest zyn. In 't vervolg van tyd is ze bezeten geweest door den Abt en de Geestelycken van St. Bavo te Gendt: Immers vindt men, dat Keizer Otto de I, in 't jaar 965, de bezittingen dier Abtdye bevestigende, daar onder voornamentlyck opnoemt het Dorp Rysbergen, gelegen op de rivier de Aa, met den Molen, enz. Naderhandt, omtrent de twaelfde eeuw, behoorde ze aan Bernerus de Rifebergen, die, in den jaare 1158, verscheide goederen onder Effchen en Kalmt-hout gelegen, aan 't Konvent van Tongerlo heeft geschoncken, welke gift Godevaert, Hertog van Lothryck en Brabant, by zyne opene brieven gegeven te Loven in 't jaar 1179, nader bevestigt heeft. Zommigen willen, dat dees Bernerus uyt het Huys van Brabant afkomstig, en een zoon zoude geweest zyn van Arnulfus, toegenaemt de Brabander.

Proeven
n. 78.

Gramaye
Antiq.
Bred.
Cap. 2.

A. Wich-
mans Brab.
Mar. l. 2.
c. 61.

Hoe lang Rysbergen in dat Geslacht gebleven is kan men, by gebreck van behoorycke aantekening, niet melden. Echter is het zeker, dat die Heerlyckheid namaels gekomen is aen den Heer van Breda; hoewel de gemelde Abt en 't Konvent van St. Bavo daer in noch behielden eenige heerlycke Rechten, bestaende in Renten, Chynsen, de Jacht, enz. welke ze eyndelyck, op den negen en twintigsten van Slachtmaandt 1523, aan Hendrick Graef van Nassau, Heer van Breda, overgaven in mangeling tegen een erflycke Rent van drie ponden groot Brabants, die de gemelde Graef hen bezette op de Halle van Dieft, genaemt de Colve, staende binnen de Stadt Antwerpen; en onder voorwaerde dat aan den Abt zoude blyven het Recht, om de Pastorye en Vikaryen te begeven. Deze Overeenkomst is, in alle deszelfs deelen, door Keyzer Karel den V. in 't zelfde jaar bekragtigt.

*Le Roy,
Not. Mar.
S. R. Imp.
l. 9. c. 12.*

Rysbergen is een vermakelyck Dorp; bewoont by veele Kooplieden, die een grooten handel op Brabant dryven. In 't jaar 1572. wierdt het door de Spaanschen t'eenemaal in de asche gelegd, doch namaels door de inwoonders weder herbouwt.

De Kerck, ter eeren van den H. Bavo gesticht, doch nu meerendeels vervallen, was eertyts een Proofstye van de Abtdye van St. Bavo te Gendt, en is in 't vervolg met een Persoonschap en twee Vikaryen voorzien. Naa het invoeren van den Hervormden Godsdienst wierdt ze bedient by een Predikant behoorende tot het Klaffis van Breda, die aldaer den dienst verricht heeft tot het jaar 1675; wanneer die Kerck met die van Zundert vereenigt is.

Lyste der PREDIKANTEN van RYSBERGEN.

1648.		1663.	
Johannes Zas, <i>Verrocken naer</i>		Cornelius van Bergen, <i>Verrocken</i>	
Westmaes	1648.	<i>naer Maestricht</i>	1673.
1650.		1674.	
Josue de la Cave, S. S. Th. Dr.		Theodorus Santvoort, <i>Verrocken</i>	
<i>Gestorven</i>	1661	<i>naer Ginneken</i>	1675.

De Rechtbanck dezer Heerlyckheid is wel, gelyck hier voor gemeld is, vereenigt met die van Zundert, doch omtrent de Geltmiddelen heeft dit Dorp zyn eygen bestel, ten welken eynde alhier jaarlyks door den Heer aangestelt worden tien Gezworens.

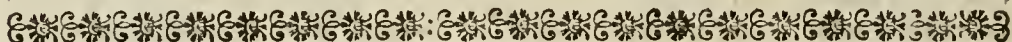
Onder Rysbergen behooren *Tichelt*, een Achterleen van het Leenhoof van Breda, 't genezynbyzonder Leenhof heeft, en *Kaerschoot*, alwaer, zedert lange jaaren, een Watermolen op de Aa of Weerreys heeft gestaen, welke Arnout van Loven, Heer van Breda, in 't jaar 1279, te leen uytgaf, waer van de twee volgende Brieven nog voor handen zyn.

„ Ic Arnoud van Lovene, Heer van Breda, en ic Ysabiulzyn Wyf, Vrouwe van Breda, makent cont allen den ghenen die dese lettren selen sien en
 „ hoeren, dat wi hebben ghegheven Heinreeke die men seit den Langhen, onsen
 „ knape, onse hoeve te Karleschoot, ende die Molen en al dat daer toe behoert
 „ in al diere manieren dat wi ende onse Voerseten dien Heeren waren van
 „ Breda hebben ghehouden, ende die Vesghere, ende sesse sesteren Corens die
 „ ons Jacob van Tighelt schuldich is jaerlich, Ende al dit hebben wi hem ende
 „ sinen hoere ghegheven te houdene van ons ende van onsen hoere te leene,
 „ Ende by die dat wi willen dat dit vaste si ende gestade, so hebben wi dese let-
 „ tren beseghelt met onsen seghelen, Hier over waren Myn Har Franke van
 „ Wesemale, Myn Har Gilis van Businghen Ridderen, Gilis van Breda, Ghe-
 „ raert van Tighelt, Coele van der Dilst, Willem syn broeder, Willem van
 „ den Hoegenhus, Willem Zyrichsoens, ende Hughe Lat. Dit was ghedaen
 „ in 't jaar van der incarnacien ons Heeren dusentech twe hondert seventich
 „ ende neghene es Manendachs in die Chincffen daghe.

B b b 3

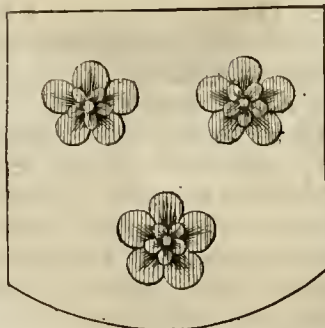
„ Jhan

„ Jhan bi der gratien ons Heren Hertog van Lothryck, van Brabant en van
 „ Lembergh, doen cont hen allen die dese letre selen sien en hoeren lesen,
 „ dat is comen vore ons en voer onse Mannen van leene die hier na syn bescre-
 „ ven, Her Heinrec gheheten van den Mortiere, Priestere, en heeft ons opge-
 „ dragen in onse hant overmits die maninge van ons en den Wisdom van
 „ onsen Mannen van leene, die hier nae genoemt syn, alfelke goeden alse
 „ hier na syn bescreven, die hi van ons plach te houdene in rechten leene,
 „ dats te wetene, In den eersten een hoeve also groot en also cleine alse hi hem aen-
 „ quam en verstarf van Beatrisen Scavardune synre Moeder en gelegen es
 „ te Tighelt in die prochie van Rysberghe, met allen haren toebehoerten,
 „ Item half die Molen te Karlschot met allen haren rechten en toebehoerten,
 „ ende visscherien die der voerseider Molen toebehoert, Item vyff sistere ou-
 „ der rogghe ende gherste jaerlics, en alle die mannen en alle de rechte die daer toe
 „ behoeren, leggende te Karlschot, Ende den ceyns te Tighelt in die prochie
 „ van Rysberghe met allen sinen toebehoerten ende met allen dien manieren,
 „ dattene Heinrec die Langhe voermaels te houdene plach, te Heeren Willems
 „ behoef van Duvenvoord Heren van Oesterhout ons-liefs ridders ende mans
 „ die aldaer tegenwerdegh was, ende warp ende verteech aen alle de voer-
 „ seide goede ende onderwes hem gelyc dat recht wysde met sinen vrien
 „ wille sonder enich recht daer in te behoudene in negheenre manieren.
 „ Ende alle dese voerseide dinghe wel en na recht ghedaen met maninghen en
 „ met wysdoeme ghelyc dat voerseid es; negheenen poente van recliten daer
 „ in achtergelaten. Soe ghaven wi den voerseiden Heren Willeme alle de
 „ voerseide goede gelyc datse voergenoemt syn, ende sinen oer ende naco-
 „ melingen erseleke en emmermeer in rechten leene, van den welcken goeden
 „ hi ons manscap dede, gelyc dat hi schuldich was te doene, ende wi
 „ ontfinghenne daer af in onsen hulden ende manscape. In orconscape van
 „ welken dingen wi hebben den voerseiden Heren Willeme ghegheven dese
 „ lettren befehlte met onsen segele, hier over waren onse Man van leene,
 „ dats tetewene Her Louys van Craynhem, Her Adaem van Helleke, Her
 „ Herman van Os, ridderen, Jhan Rikier van Mechlene ende Diederec die
 „ Loese van Brueffelle, dewelcke hebben hare segele gehangen ane dese lettren
 „ met den onsen seghelen, In kinnissen van allen den voerseiden dingen. Dit
 „ was ghedaen ende gegheven te Brueffelle des donredaegs naer Sinte Peters-
 „ dach in Sporkille in den jare ons Heren dufentegh ccc. fesse ende dertigh
 „ Bi den Hertoge en bi sinen Raad.

IX. HOOFSTUK.

Beschryving der Vryheid ROSENDAEL en Heerlykheid NISPEN.

Rosendael, zoo veel gezegt als het Dal der Roofen, is een zeer aanzien-
 lyck Vleck met hoog, laag, en middelbaar Regtsbedwang, 't welck in
 grootheid, macht, en gebouwen voor weynige middelbare Steden behoeft te
 wyc-

wycken, en streckt zich Westwaarts uyt tegen de grensen van 't Markgraafschap van Bergen op Zoom, van welke Stadt het drie uren, en van Breda vyf uren gelegen is.

Deze Vryheid is van aloude tyden geweest een gedeelte van 't Landt van Breda, en is oock door de Heeren van Breda bezeten tot Godevaart den IV, in wiens tyd men vindt, dat Arnout van Gaasbeke, die deszelfs dochter ten huwelyck hadt, zich in 't jaar 1260. heeft geschreyen wettig Momboir en Heer van den Lande van Breda, als daar in hebbende, uyt hoofde van zyne gemalin, Kalfdonck, Hulsdonck, Langdonck en Rosendael.

Raso van Gaveren, Heer van Liedekerke en Breda, by Adewyne, dochter van Heer Willem van Stryen, zyne tweede huysvrouwe, onder andere kinderen verwekt hebbende eene dochter met name Geertruid, welke trouwde met Klaas van Rymerswale, Ridder, Heer van Lodyck, bewees aan haar, met bewilliging van Raso van Gaveren, Heer van Boelaer, zynen oudsten zoon, in 't jaar 1290, onder meer andere goederen de erfelykheid en 't inkomen van Rosendael, met de middele en laage Heerlykheid van dien, het hooge Regtsgebiedt aan zich behoudende. Uyt dit huwelyck zyn voortgesproten de Heeren van Lodyck in Zeelandt, die oock vervolgens Heeren van Rosendael zyn geweest, tot den jaare 1501, wanneer Klaas van Rymerswale, Ridder, Heer van Lodyck, zyne Heerlykheid van Rosendael en Nispen, op den eersten van Grasmaandt, verkogt aan Engelbrecht Graef van Nassau, Heer van Breda, door wien dezelve weder aan 't Landt van Breda gehecht is.

Proeven.
n. 17.

Le Roy,
Not. Mar.
S. R. Imp.
19. c. 17.

De voorgenoemde Heeren hadden, niet verre van deze Vryheid, aan den Noorden kant van den weg naar Nispen, een omwatern Huys, voorheen 't *Huys te Rosendael*, doch nu gemeenlyck 't *Leengoedt* genaemt, verheven wordende van 't Leenhof van Breda, 't gene, tans meerendeels gesloopt, door de eerste Heeren van dat Geslacht gebouwd, en by derzelver opvolgers, zelf naa de bovengemelde verkoping, is bezeten geweest. Hét zelve behoort tans nog aan de Erfgenamen van Jonk^r Nicolaes Roccox, Heer van Heetvelde. Boven dien bezit de Markgraef van Espinay, als Heer en Baron van Boisgrout, Lodyck en Rymerswale, uyt dien hoofde, alhier de helft der Molens, mitsgaders een groot getal Weylanden, de *laage Vrouwe Made* genaemt, welke goederen insgelyks van 't gemelde Huys afgekomen zyn, en van den Heer van Breda te leen gehouden worden.

Deze Vryheid is begiftigt met veele voorrechten. Gerard van Rassegem, Heer van Lens en Breda, heeft aan dezelve, op St. Bavos dag 1321, gegeven den vrydom van Acchyns. Engelbrecht Graef van Nassau vergunde haar, in 't jaar 1502, boven de gewoonlycke Jaermarkt, een maendagse Weeckmarckt. Boven dien heeft Jan, Graef van Nassau, by opene brieven, gegeven den twee en twintigsten van Zomermaandt 1451, die van Rosendael vry verklaart van alle Hofdiensten welke de verdere Dorpen van 't Landt van Breda aan hunnen Heer van ouds verschuldigt zyn. Alle welke Voorrechten Willem de I, Prins van Oranjen, Heer van Breda, in 't jaar 1561, naader heeft bevestigd, en daerenboven, in 't jaar 1578, aan hen vergunt, dat zy eenē belasting zouden mogen leggen op alle vreemde inkomende Bieren.

De Inwoonderen van Rosendael van tyd te tyd in menigte en macht toenevende, besloten, tot voortzetting van hunnen Koophandel, een Vaart te graven, waar langs zy hunne goederen te water naer Hollandt, Zeelandt, en elders zouden kunnen vervoeren. Dienvolgens begon men, in 't jaar 1451, de Vliet of Beeck van Rosendael te delven, waer door de Koophandel aldaer veele jaaren gebloeyt heeft, doch nu, by gebreck van water, zeer begint te vervallen. Dees Vliet kwam voormaels uyt in 't Diep van den Appelaer, tegen over de Stelle van den Fynaert, doch loopt nu langs den Dyck van Kruyslandt, Noordwaarts in 't Volckerack.

Rosendael heeft mede geen klein deel gehadt aan de ongelucken des tyds: want in 't jaar 1572. verbrande de Kereck met de Marckt, en alle de huysen, tot aan de Haven. In den jaare 1590. wierdt de Kerck wederom door het Spaansch Krygsvolck aangestoken en verbrant. En ten dertemael is ze nogmaels, op den agt en twintigsten van Zomermaandt 1600, door de vlamme ver-

Gramaye,
Antiq
Bred. C. 19.
22.

verteert. Waer op, in 't jaer 1603, een hevige Pestziekte volgde, door welke veele honderden menschen wierden weggeruckt.

Proeven
n. 17.

De Kerck van Rosendael is eerst gebouwd in 't jaer 1268, wanneer die met toestemming van Arnout, Heer van Gaesbeke, tot eene Parochiekerck wierdt opgerecht. Voormaels was hier alleen een Kapel, welke wierdt bedient door eenen Afgezonden van den Parochiaen van Nispen, waar van ze een aanhangzel was. Deze Kapel was ter eeren van de H. Maagd Maria gesticht, en stont ter begeving van den Abt en 't Kapittel van Tongerlo, van welke de Parochiaen van Nispen mede afhing. Uyt dien hoofde bezitten de gemelde Abt en het Kapittel aldaer nog veele goederen.

In de gemelde Kerck, die door de voorverhaelde ongelucken nog eenigzints vervallen legt, wordt zedert de invoering van de Hervormde Leer, de Godsdienst verricht by een Predikant behorende tot het Klassis van Breda.

Lyste der PREDIKANTEN van ROSENDAEL.

1638.	1694.
Henricus Mispelblom, <i>Gestorven</i> 1653.	Arnoldus Henricus Sagijs, <i>Vertrocken</i> naar Geertruidenberg 1702.
1653.	1704.
Johannes Schulerus, <i>Vertrocken</i> naar Breda 1656.	Johannes Cuylenburg, <i>Gestorven</i> 1721.
1658.	1723.
Johannes Pool, <i>Gestorven</i> 1679.	Isaac Faesse, <i>Gestorven</i> 1739.
1679.	1740.
Henricus van Essen, <i>Gestorven</i> 1693.	Samuel François de Moraas.

Gramaye
Antiq.
Bred. cap.
22.

Binnen deze Plaats is van oude tyden nog een Gasthuys gesticht geweest, 't gene merckelyck vergroot en verbeterd is door Arnout van der Neste, Niklaas Hendricksz., en Jan Buse, die 't zelve geschickt hebben tot een verblyfplaats voor arme Reyzigers; welke Fondatie by Jan van Polanen, Heer van de Leck en Breda, in 't jaer 1363, en by den Bisschop van Luyck, op den twee en twintigsten van Slachtmaandt 1380, nader bevestigd is.

Rosendael is voorzien van een aanzienelyck Raadhuys, staande aan de Oostzyde van de Marekt aldaar, 't gene in den jaere 1730, zeer verbeterd is. Daar in wordt 't Recht bedient by eenen Schoutet en zeven Schepenen, die hoog, laag en middelbaar Regtsgebiedt hebben. Boven dien zyn 'er nog tien Gemeentsluyden, of Gezworens, die over 't behandelen der Vryheidspenningen en belastingen telkens moeten gehoord worden.

De Gehuchten van *Haynck*, *Vinckebroeck*, *Vroenhout*, *Boeyinck* en *Waesberg* zyn gelegen onder 't gebiedt van Rosendael, doch hebben hunne Parochie te Woude in 't Markgraeffschap van Bergen op Zoom. Hier over is veelmaels geschil ontstaan, 't gene eyndelyck, door 't volgende verdrag, in 't jaer 1485, beslist is.

„ Wy Michiel Denis sone, Cornelis Jacobsen, Rombout van Nispen, Maefsen, ende Jacob Jan Lienffen, Schepenen ons lieffs Heeren van Nassau tot Rosendael, Ende wy Jan Jacobs, Harman Spronck, Anthonis Jooffen ende Jan Willemsen, Schepen, ons lieffs Heeren van Bergen tot Wouw, kennen ende maecken condt allen den gene die dese ons tegenwoordige letteren sullen sien oft hooren lesen, dat om alle beters wille, ende om eendracht ende minne te onderhouden, syn tot meer stonden vergadert geweest de onderfaten ons lieffs Heeren van Nassau geseten onder de Parochie van Wouw, te weten Haynck, Vinckebroeck, Vroenhoudt, Boeyinck en Waesberch „ ter

„ ter eenre, ende de onderfaten van de Parochie van Wouw gefeten onder
 „ onfen lieven Heeren van Bergen ter andere fyden, op hunnen hoeck aldaer
 „ fy dachvaerden met malcanderen gehouden hebben, en fyn ter floote over-
 „ comen, dat die onderfaten gefeten onder de Parochie en de Vierfchare
 „ van Wouw niet en fullen mogen houden, hechten noch arrefteren de
 „ voorfz. Onderfaten van Haynck, Vinckebroeck, Vroenhout, Boeyinck
 „ ende Waesberch noch heure goederen mogen beftellen, beftellen, belaften
 „ noch becommeren, noch doen beftellen, beftellen, belaften noch becom-
 „ meren van eenige gebreken oft fchulden die fy oft eenige van hen eyschen-
 „ de fouden mogen fyn. Desgelycx en fullen de voorfz. Onderfaten ons lieffs
 „ Heeren van Nassau van Haynck, Vinckebroeck, Vroenhout, Boeyinck
 „ ende Waesberch niet mogen hechten, houden, noch arrefteren den On-
 „ derfaten ons lieffs Heeren van Bergen van de Parochie ende Vierfchaere
 „ van Wouw noch heure goederen mogen beftellen, beftellen, belaften noch
 „ becommeren, noch doen beftellen, belaften, beftellen noch becommeren,
 „ maer fullen de voorfz. Onderfaten ten beyden fyden van heuren gebreken
 „ oft fchulden fy ende heure nacomelingen tot eeuwigen dagen d'een den an-
 „ deren mogen foecken ende volgen te rechte ter plaetfe ende ter Vierfcha-
 „ re daer fy onder gefeten fyn, ende mitsdefen foo hebben de voorfz. On-
 „ derfaten ons lieffs Heeren van Nassau onder de voorn. Parochie van Wouw
 „ gefeten mede geloofd te contribuieren ende te geldene in alle fchoten ende
 „ laften nu ende tot eeuwigen dagen van de Kerck oft Thoren van Wouw
 „ voorfz. ende in alles daer aen cleven mach. Behoudelycken de voorn.
 „ Heeren beyde heuren goede Recht, sonder te prejudicieren oft te hinde-
 „ ren 't confent by denfelve Heeren in defen gegeven. In kenniffe der
 „ Waerheyt, foo hebben wy Schepenen voorfz. by confent van onfen Hee-
 „ ren ende oock verfoecken van de voorfz. Onderfaten ter beyder fyden on-
 „ fe ende onfer mede Schepenen gemeyne Segelen hier aen gehangen ende
 „ defen Brieff befegelt. Gedaen in 't Jaer ons Heeren duysent vierhondert
 „ vyff en tachtentich, drye dagen in Novembri. *Ende was befegelt met twee*
 „ *Segelen van groenen wassche uythangende in dubbele ferte.*

Daerentegen heeft 't Dorp Segge, gelegen in 't Markgraeffchap van Bergen op Zoom, zyne Parochie te Rosendael.

Onder 't Regtsgebiedt van Rosendael, zyn nog twee Achterleenen van het Huys van Breda, te weten *Langdonck* en *Borteldonck*, die hunne byzondere Leenhoven hebben.

N I S P E N.

Nifpen, eertyts Nifipa genoemt, is een zeer oudt Dorp, 't gene aan 't eynde van 't Landt van Breda, op de grenfen van 't Markgraeffchap van Bergen op Zoom, en omtrent vier uren van Antwerpen, gelegen is. Het zelve behoort tans onder 't Regtsgebied van Rosendael, waer mede het in 't wereldlycke te zamengevoegt is.

Deze Heerlykheid was, onder andere, mede door Johanna Hertogin van Brabant, in 't jaar 1387, aan Jan van Polanen Heer van de Leck en Breda, voor duysent Francken verpant.

Arnout van Loven en zyne Gemalin Elifabet, Heer en Vrouwe van Breda, geven in 't jaar 1269, alle de nieuwe Thiendente Nifpen aan 't Konvent van Tongerlo. Men vindt nog, dat door Hendrik, Biffchop van Luyck, aan 't gemelde Konvent, alhier verfcheyde goederen, met de begeving der Kerk, in 't jaar 1157, toegewezen zyn, in bevestiging der gifte voorheen door Arnulfus, toegenaemt de Brabander, aan de Kerk van Tongerlo gedaen.

De Kerk is seer oudt, en gesticht ter eeren van de H. Maagd Maria.

Dezelve wierdt voormaals by die van Tongerlo bedient. In vorige tyden hadt de Parochiaan van Nifpen de begeving der Kerke van Rosendael en Kalmthout, die in 't geestelycke van de Kerk van Nifpen afhingen, en wierden gewoonlyk by den Abt van Tongerlo twee of drie Kanunnicken afgezonden, die de gemelde Kerken, zonder eenige voorgaande toestemming van

C c c

den

August.
Wichmans
Frab. Mar.
 l. 2. c. 61.

Proeven
 n. 79.

Le Roy Not.
Marib. S.R.
 Imp. l. 9.
 c. 16.

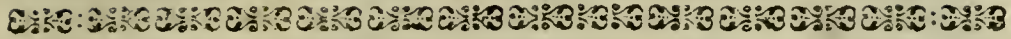
den Aertsdiaken van Luyck, bedienden, gelyck uyt den brief door den Kardinael Reinaldus S. Hadriani, als Aertsdiaken van Luyck, in 't jaar 1368. gegeven, genoegzaam aftenemen is.

Naa de Munstersche Vrede, is alhier, gelyck in de andere Plaetzen dezer Landstreeck, een Predikant aangestelt, behoorende onder 't Klaffis van Breda.

Lyste der PREDIKANTEN van NISPEN.

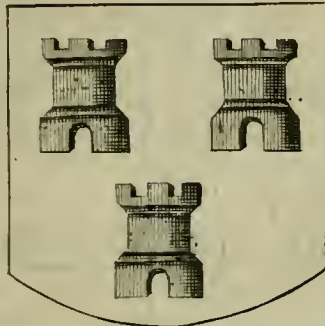
1648.		1658.	
Angehus van Aken, <i>Vertrocken naer</i>		David Lofecatius, <i>Gestorven</i>	1686.
<i>de Nieuwe Tonge</i>	1653.		1687.
1654.		Samuel van der Hagen, <i>Gestorven</i>	1720.
Petrus Becude, <i>Vertrocken naer</i>			1722.
<i>Zundert</i>	1656.	Zacheus de Jongh, <i>Gestorven</i>	1742.

X. H O O F T S T U K.

Beschryving der Vryheid ETTEN, mitgaders der Heerlyk-
heden LEUR en SPRUNDEL.

E Tten, een zeer oudt Dorp, in de Salische Wetten reeds bekend, alwaar het als een der Maelsteden of Vergaderplaetzen der Francken, omtrent de vyfde eeuw, al opgenoemt wordt, is een groot en volckryck Vleck, omtrent twee uren ten Westen van Breda gelegen. Het voert den naam van *Vryheid*, hoewel geen hoog Gericht hebbende, en behoorde van alle oude tyden aan 't Landt van Breda, waaronder het oock by de verdeeling tusschen de Heeren van Breda en Bergen, in 't jaar 1290, gedaen, mede getelt wordt.

*Wendelin
de Loge
Salisa.*

Naderhant is Etten geweest 't Erfdeel van het oude Geslacht van den Houte of Uutenhoute, waarin het veele jaaren geweest is, gelyck uyt 't volgende Geslachtregister kan gezien worden.

<p><i>Jan van den Houte</i> of <i>Uutenhoute</i>, Rid- der, getrouwt met <i>Katrine van Brecht</i>, sterft den 4. van Wiedemaandt 1360.</p>	<p><i>Jan</i>, Ridder, was met Hertog <i>Wen-</i> <i>selin</i> in den slag te Baeswylre. <i>Aart.</i> <i>Godevaert.</i> <i>Hendrick.</i> <i>Peter.</i></p>	<p><i>Jan</i>, Heer van <i>Et-</i> <i>ten</i>, getrouwt met <i>Katrine</i> stichte 't Gasthuys te <i>Etten</i>, sterft zon- der oir. <i>Katrine</i> getrouwt, 1. met <i>Wouter van</i> <i>der Meer</i>, 2. met <i>N. Steenwech.</i> { <i>Hendrick Steen-</i> wech.</p>
---	--	--

Doch in 't jaar 1450, wierdt deze Heerlyckheid, door Hendrick Steenwech, aan Jan Graaf van Nassau, op den selden van Wynmaandt, verkogt onder voorwaerde, dat Jan van den Houte zyn Oom zoude behouden het recht om de Kapellanie en het Gasthuys aldaer te begeben.

Het gemelde oudt Ridderlyck geslacht heeft hunne Woonplaats mede te Etten gehadt op 't slot door hen aldaer gesticht, 't geene deswegen nog het *Kasteel van den Houte* genoemt wordt. Het zelve is door den tegenwoordigen bezitter Kornelis Cornkoper, Schoutet van Etten, voor weynige jaaren weder prachtig opgebouwd.

Arnout van Loven en Elisabet zyne huysvrouw, Heer en Vrouwe van Breda, verkopen, in 't jaar 1277. de geheele Thiende van Etten aan Guda Abdis van Thoor, welcke tans nog by de Abdis en 't Konvent van Thoor bezeten wordt.

*Proevs:
n. 21.*

De Kerck is gesticht ter eeren van de H. Maagd Maria, en was voormaels een Aenhangzel van de Moederkerck van Gilze, waar van ze in 't jaar 1316, mede gescheiden is. Door de ongelucken des tyds legt dezelve nog voor een gedeelte vervallen met den Toren, die, in 't jaar 1733, gansch ingestort is. De Godsdienst wordt tans verricht in het Koor, 't gene een ruym gebouw en met een Orgel voorzien is, door een Predikant staande onder het Klaffis van Breda.

Lyste der PREDIKANTEN van ETTEN.

1648.		1705.	
Bartholomeus van Wesel, <i>Vertrocken naar Willemstadt</i>	1654.	Gabriel van den Velde, <i>Vertrocken naar Breda</i>	1711.
1654.		1711.	
Petrus Plaffchaert, <i>Gestorven</i>	1685.	Arnoldus Noortbergh, <i>Gestorven</i>	1717.
1686.		1717.	
Fredericus van Hermikhuysen, <i>Vertrocken naar Afch</i>	1691.	Lambertus te Winckel, <i>Vertrocken naar Goes</i>	1722.
1691.		1724.	
Jeremias Mees, <i>Gestorven</i>	1703.	Wigbold Muilman, <i>Vertrocken naar Brielle</i>	1732.
1703.		1732.	
Marcus Boerhaven, <i>Vertrocken naar Breda</i>	1705.	Gerardus Fabritius.	

*Gramaye
Antiq.
Bred. cap.
17.*

Binnen deze Plaats staet nog een Gasthuys, 't gene door Heer Jan van den Houte Ridder, en Katarinè zyn Wyf, aldaer gesticht is ter eeren van St. Jan Baptist en Evangelist, S. Katarina en Barbara, om daer in de zeven Wercken der barmhertigheid te oeffenen, vyf Armen te onderhouden, mitsgaders alle nachten twee Reyzigers te herbergen, volgens hunnen uystersten Wil, gemaakt den zevenden van Grasmaandt 1454. Dit Gasthuys wordt tans bewoont by oude Vrouwen.

De Rechtbanck van Etten, waar onder Leur en Sprundel mede behooren, bestaet uyt een Schoutet en zeven Schepenen, waarby, tot het behandelen der Dorps Geltmiddelen, mede gevoegt zyn elf Gemeentslyuden of Gezworens. Deze houden hunne Vergaderingen op het Raadhuys dezer Vryheid, 't gene een fraay gebouw is, met bequame vertrecken voorzien.

Etten is zeer verscheiden omtrent deszelfs Plaatzelycke Rechten. Het eene Gedeelte gebruyckt de Rechten en Costumen van Breda. Het andere gedeelte, gemeenlyck, *Etten onder de Palen van de Hoeven*, genaemt, heeft zyn byzondere Rechtbanck mede bestaande uyt zeven Schepenen, en een gansch verscheiden Landrecht, dat men de Hœvensche Charter noemt, 't gene aan hen by Hendrick den IV. Heer van Breda, in 't jaar 1267. gegeven is, in manieren als volgt.

„ Allen Kersten ghelovigen menschen, die dese tegenwoordige letteren sullen sien oft hooren lesen. Wy Heynrick Heere van Breda, saluyt in onsen „ Heere, en te kennen die waerhey. Om dat die dingen die geschiet syn in „ der tyt nyet vergaen en sullen met loope des tyts, daerom sullen wy worden „ besorget in der eeuwicheyt met vasticheden der Schriftueren, want die „ denckenisse der menschen lydende is en vallende, Hierom doen wy te weten allen „ lieden met inhouden defer Iren: dat wy in der tyt doen wyt doen mochten bey- „ de

„ de by confentē en toedoen des edels mans Heere Wouter Berthout Heere
 „ van Mēchelen, Sophien ons Wyfs vader, hebben gegeven ende verleent den
 „ lieden by Etten die Witte ende ſorge oft voorwaerde die in defen tegen-
 „ woordigen Sarterie beſcreven ſtaet, woonende van den Boſſche dat men
 „ heet *Lieſche* totten watere dat men heet die Marcke, ende tuſſchen den ter-
 „ men van den Haenberge ende Halderberge totten boſſche dat men heet *Voch-*
 „ *te*, ende onſe eerde meer ontfangen hebben, wes dat ſy in de voorſz. ſtede
 „ blyven oft en doen euwelick te beſittene. By alſoo dat in elcker hoeve
 „ erffs een wooninge van drie ſt Lovens ſal worden getimmert, ende in elc-
 „ ker wooninge een menſche ten minſten dagelycx ſal woonen ende blyven.
 „ Item die voorſz. lieden ſullen jaerlycks van elcken buynder des erffs voorſz.
 „ betaelen twaelff penningen erffchyns ons ende onſe nacomelingen ende erff-
 „ genamen die nae ons comen ſullen, alle jaer op Ste. Maertensdach in den
 „ winter. Ende een yegelick nae de grootheyt ſyns erffs, dat hy beſit van
 „ den erven voorſz, maar wie oock deſe Chynſpennin. Lovensche niet en be-
 „ taelde op ten voornoemden dach, die ſal ſe betaelen op ten naeſten dach vol-
 „ gende met een boete van drie ſchellingen Lovens, met deſen Chynſe, ſoo ſul-
 „ len deſe lieden vry ſyn ende quyt van allen beden ende ongewoonelicke
 „ coſtuymen ende allen gemeenen arbeyt ende dienſte, heten waere dan ſake,
 „ dat wy oft eenich Heeren van onſen nacomelingen oft kynderen te hylyck
 „ brochten, oft Ridders worden gemaect, oft oock wel onverſienelick gevangen,
 „ oft dat de Hertoge van Brabant (dat Godt verbieden wille) van ons behoeffden
 „ gemeyn dienſten om dye Vyanden die onſe vaderlycke lant vernielen wouden, ten
 „ wederſtaen ende te verdryven, In deſe ſaken en ſullen deſe goede lieden nyet uyt-
 „ genomen worden, Voortane ware yemant van deſen lieden voorſz, die dat er-
 „ ve dat hy beſittende is in den goeden voorſz. vercoſt oft voor ander erve
 „ verwifelde; oft een deel daer aff eenich van ſynen kynderen te hylyck ga-
 „ ven, van elcker verhandelingē oft verthieringē der goeden voorſz. ſal geven
 „ den genen die hem des goeden uyt ende quyt maeckt xvij pennin: Lovens
 „ ons oft onſe nacomelingen, maer wie oock de gifte der erffgoeden voorſz.
 „ ontfanght, die ſal voldoen de Scepen: van den kennispennin; ſoo wie oock
 „ van deſe lieden ſterft van dien ſoo behoort ons oft onſe nacomelingen te heb-
 „ bene aghtien penn: Lovens, te gelden van den genen die des doots erffelyck-
 „ heyt ontfaaen, Ende een erffgenaem alleen mach ontfaaen die gifte van erffe-
 „ lyckheyt met eendrachtigen confente ende wille alle der erffgenamen die
 „ daer toe behoorende ſyn, ſoo wanneer deſe erffgen: ſelver gedaen willen
 „ ſyn tot deſen erve dan ſullen ſy haer rechten der erffelyckheyt voorſz. op-
 „ dragen den Heere ende der Schepen: met allen rechte dat daer toe behoo-
 „ rende is, ende aldus ſullen ſy worden gedaen tot haeren erve van den kyn-
 „ deren deſer lieden voorſz. ſoo ſullen die ſoonen ende dochteren deelen die
 „ erffelyckheyt haars vaders oft moeders, in gelycken deelen ende elcx deel
 „ even groot, ware ſake dat oock ymant van deſe lieden voorſz. hylyck de-
 „ den ende die een van beyden ſtorve, alle dat erve dat ſy te gader beſeten
 „ hebben ſal men in twee deelen, ende dat een deel ſal toebehooren ende be-
 „ houden die levende, ende dat ander deel des doots erffgen: Item wie oock
 „ ſyne erve vercoopen wille die ſal openbaeren in die Kercke binnen drie ſon-
 „ dagen in tegenwoordigheden van Schepen: oft ymant van ſynen naeſten oft
 „ van ſynen erffgen: dat erve begeerende te coopen dat hy wifte dat open-
 „ baerlycken dat erve te coop waere, Waer oock ſaecke dat nyemant van
 „ ſynen naeſten dat erve en cochte binnen den termynē van de drie ſondaechſe
 „ geboden ende den tyt over waere ende dat erve anderſins vercoſt waere,
 „ tot dien erve ſal nyemant geen recht hebben te wederroepene oft weder aen
 „ te comene, maer die gene die dat erve gecoft heeft, ſal tot dien erve ge-
 „ daen worden, behoudelick des Rechts, dat in al ſulcken ſaken behoorlyk is
 „ te geſchiene. Schepenen ſullen worden geſedt ende ontfedt nae dat den
 „ Heere genoecht ende in Schepenen Ambacht en ſal nyemandt geërft ſyn,
 „ Die boete van claginge van ſchulde oft van anderen dagelycxen ſaecken is ge-
 „ ſedt tot twee ſchellingen Lovens aen den Heere te betaelene van den genen
 „ die in de ſaecken verwonnen wordt, Waer oock dat ſake dat hooge ſaecken

„ gevele, daer aff fal die gene die verwonnen wort in de saken beteren den
 „ Heere nae gelegentheydt der saecken daer die clachte oft gedinge aff comen,
 „ Ware soo wie vonnisse van Schepenen wedersegget, die sal verbeuren twintich
 „ schellingen ons oft tot onsen nacomelingen te gevene, ende elcken
 „ Schepen drie schellingen Lovens, Soo wie den anderen schade dede met crach-
 „ te oft met wille, hy fal syn op de boete van twintich schellingen Lovens,
 „ ons oft onsen nacomelingen te gevene, ende den genen die schade gedaen
 „ waere tweevout syn schade te beteren, Soo wie int sryden den anderen
 „ den yersten slach gave sonder bloet telaten sal betaelen voore die boete vyff
 „ schell:, worde oock bloetreyse gedaen sonder scherp yser, dat is op de boete
 „ van xx. f. Lovens te betaelene van den genen diet gedaen heeft ons oft onsen
 „ nacomelingen, Waer oock een sweert getrocken wort in sryde oft uyter scheyde
 „ gedaen oft een stock met nagelen oft een knyff die strengelyck verboden
 „ wordt, die met eenich van desen ymanden wondede, ist metten sweerde,
 „ dat is op die boete van hondert schell: Lovens ons oft onsen nacomelingen te
 „ betaelene, maer ist met eenen knyff oft met eenen stock met nagelen ge-
 „ lyck voorfsz. is, dat is gesedt op die boete van tien pont der munte voor-
 „ noempt, te betaelene gelyck voorfsz. staet, Die in sryde den eersten slach
 „ geeft fall alle die gene die daer aff beschaedt worden haer breucke ende
 „ schade wedergeven ende betaelen ende doen heelen ende gefondt maecken
 „ alle die wonden des geens die daer gequetst is, sonder coste oft schade des ge-
 „ quetsdens ende alle die schade die de gequetsde leydt binnen den tyde syner
 „ siectheden die sal hem weder voldoen die gene die en gequetst heeft. by or-
 „ dineeringe van Schepenen, Pays ende vriendschap te makene van allen sry-
 „ de sal men doen met ordinantien der Schepenen, Ist sake dat die naeste par-
 „ thyen den pays niet gemaken en kunnen, soo wie den anderen quetsste dat hy
 „ verleempt waere die is op achtalf pont te gevene den gequetsden ende den
 „ Heere hondert f. Lovens, Soo wie den anderen dootsloege, die is op te pe-
 „ ne van den dootslage, Ende die tot des anders huys quame loopende binnen
 „ den palen voorfsz. met grammen moede ende om quaet te doene, ist sake dat
 „ hy binnen den vadergetuynte des huys quame ende daer aff verwonnen
 „ worde, hy is op die pene van xx. schell. Lovens ons oft onsen nacomelingen
 „ te betaelen, Soo wie dat dan aant huys loopt oft clopte oft stake op die dore
 „ van den huysse al soo menichwerpen als hy dat dede ende daer aff verwon-
 „ nen wordt, al soo dick is hy op te boete van xx. schell. Lovens te betaelen
 „ ons oft onsen nacomelingen, Dewelke ist sake dat hy thuys dan breeckt oft
 „ die dore des huys ende ginge daer binnen met crachte, die verbeurt hon-
 „ dert schell. Lovens te betaelen gelyck voorfsz. is, Ende ist sake dat hy dan
 „ ymant van den huysse quetsste tot bloetrysen, voor die maniere ende voor
 „ die daet der quetsuren sal hy betalen den Heere ende den gequetsden dob-
 „ bel bloet, Ende ist sake dat hy ymanden doode in den selven huysse voorfsz,
 „ soo sal hy staen in pericule synslyffs ende alle syn goet tot 's Heeren wille,
 „ Soo wie kennis droege aen hem ende ten versuecken van den Heere nyet
 „ overen gave ende wederseyde, al soo dicke als hy des weygerde ende daer
 „ aff verwonnen worde, soo is hy op xx. schell. Lovens den Heere, Brant-
 „ stichters, Dieven, Dootslagers, Roovers, Vercrachters der Vrouwen op
 „ lyff en goet den Heere, Die wegen van desen goeden int midden door-
 „ gaande fullen syn halff buenders breed sonder verminderen dan der wege, En-
 „ de de graften oft flooten die men heet watergangen doorgaende desen goe-
 „ den voorfsz. fullen worden gemaect met ordantie der Schepenen ende ons
 „ Richters. Ende om dat alle dese dingen saken ende puncten van allen men-
 „ schen ende van ons ende onse nacomelingen onwederroepen ende onbesmet
 „ eeuwelick fullen blyven ende worden gehouden, soo hebben wy met voor-
 „ sieniger deliberatien oft vryheyden desen tegenwoordigen Charter besegelt
 „ met onsen segele. Ende dit was gedaen int jaer ons Heeren Duyfent ii. lxxvii.
 „ in de Loumaent.

Die van Etten hebben mede verscheyde Rechten van der zelve Heeren uyt
 't geslacht van den Houde verkregen, gelyck, onder andere, uyt den vol-
 genden brief blyckt.

„ Cont fy allen lieden, die desen brieff fullen sien oft hooren lesen, dat wy
 „ Jan van den Houte Ridder gelooft hebben ende gegeven tot eeuwigen dagen, al-
 „ len den goeden luyden van den Vierfchare van Etten ende in de palen van
 „ de hoeven tot Etten, dat ick noch myn oor noch oock myn nacomelingen
 „ nyemandt panden en fullen mogen noch doen panden hy en fy voor van der
 „ faken verwonnen met vonnisse ende met Rechte. Voorts soo geven wy en-
 „ de geloven voor ons, voor onse oor ende voor onse nacomelingen den goeden luy-
 „ den van Etten ende in de palen van de Hoeven tot Etten voorfz, dat wy
 „ van geenderhande twifte die onder ons vallen mach geen waerheyt gebie-
 „ den en fullen noch doen gebieden nyemandt van onsen wegen, voordere dan
 „ van den genen die daer by ende aen geweest zyn. Voort zoo hebben wy
 „ gelooft ende gegeven voor ons voor onse oor ende voor onse nacomelingen, dat
 „ wy geen Schouteth setten en fullen ten fy by der gemeenten ende by der meef-
 „ ter menichten, Voort soo hebben wy gelooft ende gegeven voor ons voor onse
 „ oor ende voor onse nacomelingen, dat wy fullen houden ende doen houden al-
 „ fulcken keuren als tot Etten gemaect fullen worden by onsen Richter ende Sche-
 „ penen ende by der Gemeenten van Etten voorfz. tot dier tyt dat die affgeleyt wor-
 „ den by der gemeenten ende by der meester mennichte. Voort hebben wy
 „ gelooft ende gegeven voor ons voor onse oor ende voor onse nacomelingen,
 „ dat wy geen Spoyweerders setten en fullen noch doen setten binnen den Dor-
 „ pe voorfz, dan by der meester mennichte die gegoet syn ende gemoert op
 „ dese vaarde. Voort soo hebben wy gelooft ende gegeven voor ons voor
 „ onse oor ende voor onse nacomelingen, dat wy geen dagelycxse boeten en
 „ fullen nemen noch doen nemen binnen der Vierfchare van Etten anders dan
 „ men neemt binnen den gemeenen Lande van Breda. Ende om dat wy Jan
 „ van den Houte Ridder voorfz. willen dat alle de voorfz. punten wel ende
 „ getrouwelick gehouden worden, van ons van onse oir ende van onse nacomelin-
 „ gen den goeden lieden van Etten ende in der palen van de Hoeven tot Etten
 „ hen ende haren oir ende haren nacomelingen, Ende in kennisse der Waer-
 „ heyt soo hebbe ick Jan van den Houte Ridder voorn^t desen brieff besegelt
 „ met mynen properen segele onder uyt hangende. Gegeven int jaar ons Hee-
 „ ren duyfent iii^e en vyffentseventich des Sondaechs nae sinte Jacobsdach.

DE LEUR.

De Leur, omtrent een half uur ten Noorden van Etten gelegen, onder
 wiens Rechtbanck 't zelve oock behoort, is een kleyn Dorp, alwaer een
 Vaert is, die in de rivier de Marke, by het Zwartenbergfche Veer, zynen uyt-
 loop heeft. Door middel van deze Vaert is alhier een groote Koophandel in
 Granen, Rys, enz., Waar door deze Plaats in een tamelyken bloeyenden
 staat is.

De Kapel, by de inwoonderen, in 't jaar 1284. ter eeren van de H. Maagd
 Maria gesticht, behoorde onder de Parochie van Etten, en wierdt by een
 Kapellaen van den Pastor aldaer bedient. In 't jaar 1714. is dezelve zeer sier-
 lyck herbouwd en met een fraey Torentje en Orgel voorzien; daer in wordt
 tans de Godsdienst verricht by een Predikant behoorende onder het Klassis van
 Breda.

Lyste der PREDIKANTEN van DE LEUR.

1653.	Vincentius van Deurn, <i>Vertrocken naar Amersfort</i>	1661.	Christianus Lentfrinck, <i>Vertrocken naar Geervliet</i>	1715.
1661.		1689.	Ludovicus Bonnet, <i>Gestorven</i>	1739.
1690.	Joh: Guillelmus Dukerus, <i>Vertrocken naar Berkel</i>	1700.	Ludovicus Lolkama.	

SPRUNDEL.

Sprundel, mede behoorende onder de Rechtbanck van Etten, waar van het een aanhangfel is, legt omtrent drie uren ten Zuidwesten van Breda, en twee uren ten Noordoosten van Rosendael. Het is een zeer oudt Dorp, alwaer eertyts een Kasteel gestaen heeft, *Sprundelheim* genaemt, gelegen aan de rivier Moerwater, 't gene Hilfondis Gravin van Stryen, in 't jaar 992, onder meer andere Goederen, aan het Konvent van Thoor schenkt. Van dit Kasteel worden de Grondtvesten, zoo men zegt, nog hedendaegs aan het Voor- endt getoont, en de gemelde rivier Moerwater is, naa alle waerschynelykheid, zedert lange jaaren weder opgeruymt, en naar het Dorp de Leur geleyd, waer van ze nog heden den naam van de *Leurse Vaert* draegt.

Proeven
n. 4.

Deze Heerlykheid heeft Jan van Polanen Heer van de Leck en Breda, in 't jaar 1387, mede van Vrouwe Johanna Hertogin van Brabant in pandschap bekomen, en op die wyze aan het Landt van Breda gehecht.

Proeven
n. 50.

De Kerk was voormaels een groot en sterk gebouw, ter eeren van de H. gesticht, met een hoogen toren, doch door de ongelucken des tyds is ze voor een groot gedeelte vervallen. Daar in wordt tans de Godsdienst nog verricht by een Predikant staande onder het Klaffis van Breda.

Lyste der PREDIKANTEN van SPRUNDEL.

1648.	Hermannus Hoorn, <i>Gestorven</i>	1654.	Jacobus Coets, <i>Vertrocken naar Baerle</i>	1722.
1658.	Johannes de Maubus, <i>Gedeporteert</i>	1672.		1722.
1673.	Henricus van der Linden, <i>Gestorven</i>	1716.	Johannes Huyberts, <i>Vertrocken naar Chaam</i>	1743.

XI. HOOFSTUK.

Beschryving der Heerlykheid DE HAGE.

DE Hage, eertyts *Mertersfen* of *Mertersheim* genaamt, waarschynelyck naa deszelfs Beschermheylig St. Meerten, voert den naam van Hagen of Heggen, om dat deze streck voorheen met veel hout en hagen bezet was. Het is een zeer vermakelyck Dorp een half uur ten Westen der Stadt Breda gelegen, van waar men langs een aangename breede Straatweg, aan weerzyden met olmeboomen beplant, derwaarts gaat.

Voormaals wierdt dit Dorp voor een gedeelte van den Hertog van Brabant en voor een gedeelte van den Heer van Breda bezeten; Doch Jan van Polanen Heer van de Leck en Breda, het eerste gedeelte, onder anderen, op den agsten van Grasmaandt 1387, van Johanna Hertogin van Brabant, voor duyfent Franken, mede in pandschap bekomen hebbende, heeft 't zelve den Lande van Breda ingelyft.

Proeven
n. 50.

De Kerk was zeer oudt, en is ongetwyffelt al in de dertiende eeuw gebouwd geweest. Eerst was 'er alleen een Kapel, die in 't jaar 1261, door den Pastoor van Gilze tot eene halve Kerk en als een aanhangzel van de Moederkerk van Gilze verheven wierdt, van welke ze in 't jaar 1316. weder gescheiden is. De tegenwoordige Kerk, ter eeren van den H. Martinus gewyd, is een zeer sterk en aenzienelyck gebouw met een Koor en Orgel voorzien. De Toren heeft een naald of spits, die wegens zyne aanmerckelycke hoogte en fraeye bouworden, zeer geroemt wordt. De Godsdienst wordt tans aldaar verricht by een Predikant behoorende onder 't Klassis van Breda.

Proeven
n. 31.

Lyste der PREDIKANTEN van DE HAGE.

1648.		1676.	
Johannes Lampe, <i>Vertrocken</i> naar Obdam	1652.	Hermannus van Essen, <i>Vertrocken</i> naar Rosendael	1679.
1653.		1679.	
Johannes Pool, <i>Vertrocken</i> naar Rosendael	1658.	David van Krombrugge, <i>Vertrocken</i> naar Delfshaven	1681.
1659.		1681.	
Johannes Dabel, <i>Gestorven</i>	1671.	Gerardus Jeremias Step, <i>Vertrocken</i> naar Willemstadt	1695.
1671.			
Mauritius Reignac, <i>Emeritus</i>	1676.	Ddd	1695.

1695.	Johannes Junius, <i>Vertrocken naar</i> Loenen	1702.	1711.	Lambertus te Winkel, <i>Vertrocken</i> <i>naar Etten</i>	1717.
1702.	Ernestus Ludovicus Diederix, <i>Vertrocken naar Hulft</i>	1711.	1718.	Tiberius Arnoldi, <i>Vertrocken naar</i> Katwyk op Rhyn.	1722.
			1722.	Johannes Peyfel.	

De Parochie van de Hage strekte zich in voorige tyden wyd en zyd uyt, en onder dezelve was mede begrepen al 't gene binnen de Stadt Breda, tot aande rivier de Marke, gelegen was. Doch nadien de Haegdyck naderhant met de St. Meertens poort gefloten wierdt, is er op de zamenvloeying van de Marke en Aa, in 't jaar 1362, een Kapel, ter eeren van de H. Maagd Maria, gebouwd, die deswegens oock den naam van *Markendaal* bekomen heeft. Deze Kapel wierdt echter door eenen Afgezonden van den Parochiaan van de Hage bedient, welke oock uyt de middelen dier Pastorye wierdt onderhouden. Op den Fellen oort wierdt vervolgens mede, in 't jaar 1382, een Kapel gesticht, en aan den H. Antoni toegewyd, welke insgelyks ter begeving stont van den gemelden Parochiaan. Naa de Hervorming is dit ahangzel van de Parochie van de Hage afgezondert.

- Van dit Dorp gaat men, door twee schoone Laanen of dreeven met Eycke. boomen beplant, ten Zuiden naar het *Mastbosch*, waar van reeds onder het VI. Hoofstuk gehandelt is, en ten Westen naar het *Liesbosch*.

Het Liesbosch, dus genaamt naar de streek, waar in het gelegen is, beslaat eenhondert vyf en vyftig buynderen Lands, en heeft de gedaente van een langwerpig vierkant, in verscheyde Parken, die door byzondere recht doorgaande Laanen afgescheiden worden, verdeelt. Een derzelve, de *Torendreef* genaamt, heeft de lengte van omtrent driehondert Roeden, en uyt dezelve ziet men recht op den Toren van Breda. Het gansche bosch bestaat meest uyt Eyckeboomen, waar van er zommigen van eene buyten gewoone hoogte en dichte zyn, en verstrekt den inwoonderen van Breda en der omgelège Plaatzten voor eene zeer aangename verlustiging. In dit bosch waren voormaals veele Harten, die door de Heeren van Breda aldaar, tot hun vermaak, onderhouden wierden, doch, naa 't overlyden van Willem den III. Koning van Groot Britannien, zyn dezelve meest uytgeroeyt en verjaacht. De Prins van Oranjen, heeft echter voor de jacht aldaar weder aantekweecken en in zynen voorigen staet te herstellen.

Te Boeymeer, op den linker oever der rivier de Marke, tusschen de Hage en Ginneken, heeft eertyts gestaan een besloote Klooster van Jonckvrouwen, 't gene Maria van Loon weduwe van Jan Graaf van Nassau, met Engelbrecht haaren zoon, in 't jaar 1476, met bewilliging van Lodewyck van Bourbon Bisschop van Luyck, op de Hoeve van Wuestenberg te Bavel opgericht hadt, en 't welke naderhant herwaarts overgebracht is. Dit Klooster was *Vredenburg* genaemt, en bestont uyt vyf en twintig Nonnen volgende den regel van den H. Augustinus.

De gemelde Maria van Loon gaf, op den negen en twintigsten van Slachtaandt 1484, aan 't zelve Klooster een stuk erve, beempd en bosch, groot twee en een half buynder, gelegen te Boeymeer, met nog een Sester Rogs erfelyck, tot een prove voor eene eerbare arme maagd, waer toe zy haare Nicht Jonckvrouwe Elisabet van Nassau Beilstein, nog onbejaert zynde, benoemde.

In den Stichtbrief van dit Klooster was bevoorwaert, dat de Nonnen in erfelycke goederen en Renten, in 't Landt van Breda, zouden mogen verkrygen en bezitten de waarde van Vierhondert Rhynsgulden, 't gene Karel Koning van Kastilien, als Hertog van Brabant, niettegenstaande den veertienden en vyftienden artikel der byvoegzelen van zyne Inkomst, ten verzoeke van Hendrick Graaf van Nassau, bevestigt heeft.

De Prior of Abt van den *Tbroon* (voorheen een Klooster der Reguliere Kanonniken volgende den regel van den H. Augustinus, gelegen naaby Grobendonck aan de Nethe) was haaren Overste, de Pater, die oock *Rector* en *Confessor* genaamt wierdt, was een Geestelycke van die Abtdye. De gemeene Susters wierden geregeert door de Mater of Priorin, Sub Priorin en Procuraterse.

Geduurende de belegering van Breda, in 't jaar 1577, is dit Klooster geplondert en verbrant, en hebben de Nonnen daar naa zich eenigen tyd binnen die Stadt opgehouden, alwaar zy eyndelyck, in 't jaar 1610, uytgestorven zyn. Zedert dien tyd is 't gemelde Klooster overgebracht naar Lier, daar het tans nog in wezen is.

Onder 't Regtsgebiedt van de Hage behoort *de Beeck*, een Gehucht met een Kapel, voormaels door de inwoonders aldaer gebouwd, en aan de H. Geertruid, eerste Vrouwe dezer Landen, toegewyd, welke door den tyd vervallen zynde, op 't bevel van Engelbrecht Graaf van Nassau, Heer van Breda, weder herbouwd is.

Niet verre van daar ten Oosten legt *Gageldonck*, tans vereenigt met *Hambroeck*, zynde een Achterleen van den Huysse van Breda, alwaar voorheen een omwatern Slot gestaan heeft, gelyck uyt de oude grondtvesten en de overgebleve muurwercken nog kan bespeurt worden. Het zelve behoorde eertyts aan 't aloude Geslacht van Gageldonck, 't gene reeds in de twaalfde eeuw zeer beroemt is geweest, en in Brabant veele Ridder's uytgelevert heeft. Onder andere vindt men, dat Hugo van Gageldonck, Ridder, en zyne Zusters Beatrix en Sophie, in den jaare 1253, veele goederen, te Tilborg gelegen, aan 't Klooster van Tongerlo schencken. Hier staat nog een Kapel, wel eer aan de H. Maagd Maria toegewyd, doch nu buyten eenig geestelyck gebruyck. In deze Kapel was voorheen een Kapellanye gesticht, die ter begeving stont van den Heer van Gageldonck.

Men vindt, dat 't Goedt van Gageldonck met de Hoeve, 't Kasteel, de huyzinge, Nederhoven en den Hasenberg, daar de Kapel op staat, groot in huyzingen, landen, beempden en bosschen, twee en zeventig buynderen, omtrent 't jaar 1430, verheven en bezeten is geweest by Willem van de Leck Heer te Bergen, die het met zynen zoon Otto te leen heeft gehouden van 't Leenhof van Brabant te Brussel. Dees Willem van de Leck heeft deze Heerlykheid, in 't jaar 1435, verkogt aan Willem de Bye, die in den jaare 1450. van den Hertog van Brabant verkreeg, dat zyne Heerlykheden van Gageldonck en Hambroeck tezamen gevoegt wierden om een Laethof uyttemaecten, waarvan de volgende Brief nog voorhanden is.

„ Wy Philips bi der graciën Gods Hertoghe van Bourgoingen, van Lothryck van Brabant ende van Limborch, Greve van Vlaenderen van Artois
 „ van Bourgoingen Palatyn van Henegouwe van Hollandt van Zeelandt ende
 „ van Namur, Mercgreve des heylichs Rycks, Heere van Vrielandt, van
 „ Salins ende van Mechelen, Allen den ghenen die desen brief selen sien of
 „ hooren lesen, saluyt. Want onse lieve getrouwe Willem de Bye ons heeft
 „ te doen toenen, hoe dat hy van ons te leen houdende is twee heerlycke
 „ hoven, den enen geheten den hof van Gageldonck, Ende den anderen gehe-
 „ ten den hof van Hambroeck, gelegen deen bi den anderen in de prochie van
 „ der Hagen by Breda, met alrehanden bedrive ende rechte van heerlic-
 „ heden dair aen behorende, By redenen van welken hoven hy ende syn
 „ voirsaten van ouden tyden af gehadt hebben ende hy noch tegenwoordighs
 „ heeft in elck van denselven hoven 't bedryf van heerlicheden ende rechten
 „ ende onder dandere eenen Meyer die met sine Laten gewoenlyck is geweest
 „ te hebben die kennisse ende berechtinge van syne laetgueden aldair als van
 „ erven, onterven ende vonnissen dair op te geven tallen tyden als des ge-
 „ buert. Ons oetmoedelyck biddende want sine Laten van sine voirsz. hoven
 „ van Gageldonck ende Hambroeck dicwile also zeere onbereet syn dat onse
 „ goede lieden ende andere die heurre ende heurs gerichs behueve, mits heur-
 „ re absentien te meer stonden groot ongerief ende achterdeel hebben gehadt,
 „ Ende dat oick die voirsz. Laten inneghene van den voirsz. hove tot her toe

„ den rechte eedt gedaen en hebben gehad, Alsoe dat na die brieve van on-
 „ fer blider incoemst in onsen lande van Brabant soude behoire, Wy sine Laten
 „ voirsz. van beyden den voirsz. sinen hove van Gageldonck ende Hambroeck
 „ soude versamenen willen ende die te stellen onder eene Meyer ende dair
 „ af maken een hof, ende hem voirt confenteren ende verleenen, dat hi en-
 „ de sine nacomelinghen besitters der voirseider hoven van nu voirtaen tot ewi-
 „ gen dagen uut sine voirseide Laten zeven gezwore Laten zoude mogen kie-
 „ sen, setten ende eeden of by hore Meyer aldair doen kyesen, setten ende
 „ eeden, die weder ontfetten ende andere aldair setten alsoe dicke ende me-
 „ nichwerve als hen dat nut ene oirbaerlyck soude duncken wesende om the-
 „ dryf van den voirseiden heerlicheneden ende rechte met heure voirsz. Meyer
 „ te moghen houden ende hantieren gelyck sy dat van ouds herbrecht ende
 „ geploghen hebben gehad. Soo doen wy te weten, dat wy aangefien den
 „ redene voirsz. en beden des voirsz. Willems geneygt, hebben syn voirsz. ho-
 „ ve van Gageldonck ende Hambroeck van sonderlingen graciën versament
 „ ende vereenicht, versamenen ende vereenighen met desen onsen brieve om
 „ die voirtaen by eene Meyer ende by die Laten dair af samentlyck ende on-
 „ versceyden te worden gehouden tot een hof alsoe dat een Meyer dair inne
 „ sal moghen manen ende die Laten die dair in der maniere hier onder bescre-
 „ ven gestelt fullen worden recht selen doen onversceyden van alle saken tot
 „ heurre kennissen behoirende, gelyck diezelve Laten in elken hove dair af tot
 „ her toe geploghen hebben te doen, ende dat die voirsz. Willem ende syne
 „ nacomelinghen van nu voirtaen tot ewighen daghen uut ende van sine voirsz.
 „ Laten der voirsz. synre hoven van Gageldonck ende Hambroeck sellen mo-
 „ ghen kyesen setten ende eeden of by hore Meyer doen kyesen setten ende
 „ eeden zeve goede eerbaire mannen die wyste ende rechtverdichste die sy sel-
 „ len connen ende moghen, die alle of die zommige van hen ontfetten ende an-
 „ dere in heure stat wederfetten, alsoe dicke ende menichwerve als hen dat
 „ nut ende oirbairlyck sal duncken wesende. Welcke gheeyde Laten overmidts
 „ den voirsz. Meyer sellen hebben die hanteringhe ent bedryf van allen laetgoe-
 „ den totte zelve hove behoirende als van erven onterven vonnissen te rey-
 „ ken ende allen anderen saken te doene synder voirsz. heerlicheyt ende rech-
 „ ten aengaende gelyck sy van ouds herbracht ende geploghen hebben te doe-
 „ ne. By alsoe dat die voirsz. Meyer ende Laten tot heuren aencommen bo-
 „ ven den eet dat sy anders den Gherechte doen sellen, zweren fullen lyflick
 „ aen den heylegen ende des begairende van saken tot heurre kennissen behoi-
 „ rende guet recht redene ende bescheyt te doene, Ende voert dat si gelt guet
 „ ghifte noch geenrehande guetdoen noch dienst nemen en sellen noch by hen
 „ doen noch laten geloven by hen zelve oft yemande anders om yemande in
 „ den rechte te vorderen ofte achteren, mer dat sy eene yegelyke arme ende
 „ rike evengelycke recht ende vonnisse doen zellen sonder yet anders dair in-
 „ ne te trecken oft enighe verwe dair tiegen te sueken oft voorttekeeren in
 „ enigher manieren. Ende of die voirsz. Laten oft eneghe van hen onwil-
 „ lich waren die voirsz. eede te doen, soe willen wy die dair toe bedwon-
 „ ghen te worden met horen live ende gueden ende allen andere maniere dair
 „ toe dienende. Ontbieden hieromme ende bevelen onse Drofftaet van Brabant
 „ onsen Schouthet van Antwerpen ende Mercgrave ons lants van Rien ende
 „ allen anderen onsen Ambachteren Richteren ende dienaren van den Smale
 „ Heeren in den selven onsen Lande gelegen ende hoire Stedehouderen nu syn-
 „ de ende namaels wesende ende allen anderen dien dat aengaen mach, dat
 „ sy den voirsz. Willeme ende sine nacomelingen onse graciën vereeringhen en-
 „ de verleeninghen voirsz. rustelyck ende vredelyck doen ende laten gebruyc-
 „ ken sonder hen enighen hynder commer of letsel dair inne te doen ofte la-
 „ ten gesien in enigher manieren. Ende des torconden hebben wy onsen zeg-
 „ gel aan desen brief doen hanghen. Gegheven zesse daghen in Augusto
 „ int jair ons Heeren Dufent Vierhondert ende Vyftich.

Willem de Bye deze Heerlykheid eenige jaaren bezeten hebbende, droeg die,
 in den jaare 1459, weder over aan Jan Graaf van Nassau, Heer van Breda.
 Zedert dien tyd is Gageldonck gebleven in 't Huys van Nassau tot Willem den
 I. Prius van Oranjen, welke 't laast daar mede voor 't Leenhof van Brabant,

op den drie en twintigsten van Louwmaandt 1544, verleden is. Prins Willem gaf die wederom tot een agterleen uyt aan zynen vertrouweling Antoni van der Straelen, Borgemeester van Antwerpen, naa wiens ongeluckige doot, deze Heerlyckheid ten behoeven des Konings van Spanjen wierdt verbeurt verklaart. Naderhant is ze zoo by koop als by erffenis in verscheide Huyfen en Geslachten geweest, tot dat ze eyndelyck is gekomen aan de Graven van Vertaing, van wiers Erfgenaem François Philip Prins van Rubempré en Everberg, dezelve tans nog bezeten wordt.

Tusschen Gageldonck en de Beeck legt de Heerlyckheid *Burgst*, mede een Achterleen van den Leenhove van Breda, 't gene insgelycks een Laethof en verscheide heerlycke Rechten heeft. Het is een aanzienelyck Goedt, in zynen omtreck bevattende een hondert vyfen twintig buynderen Lands, en behoorde voorheen aan 't Geslacht der Nobelaeren, van dewelcke het de tegenwoordige bezitter Ferdinand van Arkel, Heer van Broeckhuysen, by erffenis verkregen heeft.

Omtrent een half uur beneden de Stadt Breda, op den linker oever des Mark Strooms, staat 't Huys *den Emer*, zynde een oudt Brabantsch vol Leen, voormaels van den Hertog verheven wordende, doch nu van 't Leenhof van Brabant in 's Hage. Het is een omwatert Slot, 't gene eertyts een gedeelte maakte van de Heerlyckheid Gageldonck, waar van het, ten behoeven van Johanna van Gageldonck, getrouwd met Godevaert van Hambroeck, omtrent 't jaar 1450, gescheiden is. Deze liet het naa aan hare dochter Elifabet van Hambroeck, die daar mede, tegelyck met haaren Man Jan van Wyck, op den vyftienden van Grasmaandt 1482, voor 't Leenhof van Brussel verleden is. Zedert dien tyd is dat huys lange jaaren in 't geslacht der van Wycken gebleven tot 't jaar 1559, wanneer dat Leen, op den agtienden van Louwmaandt, by koop gekomen is aan Jonkr Claude Michault, die het naaliet aan zynen zoon Jonkr Wynand Michault; van wien het verder gekomen is op Hendrick van Wyngaerden, Heer van Heeraertsbergen, Ammers, Westkercke enz., welke het in 't jaar 1629, verkogt aan Adriaen Kornelisz. van Kleef; naa wiens doot, het op den dertigsten van Louwmaandt 1642, by koop kwam aan Jonkr Hendrick Cannaeerts, die het eyndelyck verkogt aan Roelant vanden Brandeler, in wiens stam het tot heden gebleven is, en tans wordt bezeten by Michiel Samuel Mestral, Oversten Lt. van een Regiment Zwitzers, in dienst der Algemeene Staten.

De Rechtbanck van de Hage bestaat uyt een Schoutet en zeven Schiepenen, aan dewelcke, tot 't bestieren der Dorps Geltmiddelen, toegevoegt zyn zeven Gezwoorens.

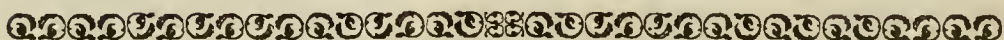
BESCHRYVING

D E R

STADT EN LANDE

V A N

B R E D A.

VIERDE BOEK.

Vervattende veele Privilegien en oude Brieven, mitsgaders Vryheden, Rechten, Costuymen, en andere zoo algemeene als byzondere Stucken, betreffende de Stadt en 't Landt van BRED A, meest dienende tot bewys en opheldering der Geschiedenissen en zaecken in de drie voorgaande Boecken verhandelt.

N^o. I.

Giftbrief van *Engelbrecht de Salische Franck*, waar by hy 't Dorp *Alphen* schenkt aan den *H. Willebrord* en 't Klooster van *Epternaken*.

IN Xsti nomine, Domino sanctissimo & dilectissimo, Patri *W. Episcopo*, Engelbertus filius Gaotberti quondam Donator.

IN den naam van Christus, aan den heyligsten en zeer geliefden Vader *Willebrord Bisschop*, Engelbrecht de zoon van *Gaotbert* eertyts gifter.

Dum leges & jura sinunt, & convenientia Francorum est, ut de facultatibus suis, quisque quod facere voluerit, libe-

Terwyl 't de *Wetten* en rechten toelaten, en de gewoonte der *Franken* medebrengh, dat een yder de *yrye*

liberam habeat potestatem, & necesse est, ut quisque pro incerto hujus vite exitu de rebus suis aliquid ad Dei partem committat, ut per hoc indulgentiam facinorum suorum percipiat.

Idcirco Ego Engelbertus pro remedio animæ meæ seu retributione æterna aliquid tibi Domine Pater & Pontifex W. de rebus meis donare decrevi, quod & ita feci, hoc est in Pago Taxandriæ, in loco nuncupato Alphein, quod mihi ex paterno jure legitime provenit, hoc est, casatas xj, cum sala & curticulo meo, quem ad presens habere visus sum, cum mancipiis & omni peculio eorum.

Hæc omnia tibi a die presentî trado atque transfundo, cum omni integritate vel adjacentiis eorum, hoc est, casis, curticlis, silvis, terris, pratis, pascuis, & aratoria terra, aquis, aquarumque decursibus, mobili & immobili, egressu vel ingressu & Warischalo.

Hæc omnia tibi do, donatumque esse perhennis temporibus volo. Hoc habeas, teneas, possideas, tuisque ad possidendum relinquant, & quidquid exinde facere volueris, liberam & firmissimam in omnibus habeas potestatem. Si quis vero, quod futurum esse non credo, Ego ipse. . . . in ferat tibi una cum cogente fisco auri liberas v, argenti pondo x. & nec sic quod repetit evendicare valeat: Sed firma & stabilis hæc nostra Donatio permaneat ad stipulatione subnixâ. Actum publice Tilliburgis xij. Kal. Julias, anno xv. Childeberti gloriosissimi Regis. (711.)

Et do tibi in pago Testerventi super Mosam, loco Birni, casatam anam cum omni peculio.

Ego Vigilus Presbyter scripsi. Engelbertus,

vrye macht heeft, om naa zyn welgevallen van zyne middelen te bestellen, en het nodig is, dat een ygelyk, gemerkt den onzekeran uitgang zyns levens, ietwes van zyne goederen voor God aanlegge, op dat hy daar door de vergeving zyners misdaden moge erlangen.

Daerom heb ik Engelbrecht, tot baate myner ziele, en tot eene eeuwige vergelding, ietwes aan u Vader en Bisschop W. uyt myne goederen besloten te schenken; gelyk ik ook heb gedaen; te weten in 't Land van Taxandrie, ter plaats genaemt *Alphen*, die my door vaderlyk recht wettig is aangekomen, namentlyk 11. Wooningen en Erven met myn Huys en de Hofftede die ik tegenwoordig bezit, met de lyf-eigenen en alle hunne goederen.

Dit alles geef ik u heden in 't geheel over, met alle derzelver toebehoorten, bestaende in Huysen en Erven in Hoffteden, in Bosschen, in Landeryen, in Beempden, in Weyden, in Bouwlandt, in Wateren, en Waterloopen, in roerende en onroerende, in Uytgangen en Ingangen, en den Watergang.

Dit alles schenk ik u, en wil dat het u ten eeuwigen dagen zal geschonken blyven. Dat gy dit zult hebben, houden, bezitten, en aan de uwen in eigendom naalaten, en eene vrye en bestendige macht hebben om verders daer mede in alle deelen te handelen naa uw welgevallen. Zoo ymandt echter, 't gene ik niet geloof te zullen geschieden. Ik zelf die zal u geven en toebrengen door dwang der Bedienden van den Schatkist, 5. ponden goudt, 10. ponden zilver, en zich niet mogen toeeygenen 't gene hy in dier voegen wedereischt: maar deze onze Gift, met ons woord bekrachtigt, zal vast en bestendig blyven. Gedaen in 't openbaer te Tilburg den twintigsten van Zomermaandt in 't xv. Jaer des roemruchtigsten Konings Childebert. (711.)

En ik geef u in 't landt van Teisterbant op de Mase, in de plaets Birni, een Huys en Erve met alle defzels vruchten.

Ick Vigilus de Priester heb het geschre-

bertus, Warengato frater ejus, Paulus Presbyter, Aldrayo, Alduino, Nardgavio, Egisgaro, Nandivono.

schreven. Engelbrecht Warengato zyn broeder, Paulus de Priester, Aldrayo, Alduino, Nardgavio, Egisgaro, Nandivono.

No. 2.

Uyterste Wil van den *H. Willebrord Aertsb* isschop van *Utrecht*, en Verkondiger van 't Kristen Geloof in deze Landen.

In Christi nomine. Oportet Christianos viam veritatis agnoscere, per quam creatori suo digne meritis suis servire possint, ut oblatio eleëmofynarum eorum & devotio perveniat ad salutem: ipso summo dicente; Date, & dabitur vobis, & facite eleëmofynam, & ecce omnia munda sunt vobis.

In den naam van Christus. Het betaamt de Christenen den weg der Waerheid te kennen, door welke zy hunnen Schepper waardiglyk met hunne goede werken mogen dienen, op dat de offerhande hunner Aelmoessen en hunne Godsdienstigheid strekken tot hunne Zaligheid, dewyl de Alderhoogste zelf zegt, *Geest, en u zal gegeven worden, doet aelmoessen, en ziet alles zal u reyn wesen.*

Idcirco ego in Dei nomine Clemens Willibrordus Episcopus, cogitans casum humane fragilitatis, qualiter peccata mea possim ablucere, & donante Domino ad aeterna gaudia pervenire, dono à die presenti, donatumque esse perennis temporibus volo, hoc est, ad Monasterium Epternacum, quod est constructum super fluvio Sura in Pago (1) Bedensi. In nomine Patris, & Filii, & Spiritus Sancti, & SS. Petri & Pauli Apostolorum, & Sacrați Joannis Battista, vel cæterorum omnium Sanctorum, ubi ego ipse Clemens Willibrordus custos vel gubernator præesse vidor, & si Christo placet, corpus meum ibidem requiescere debet.

Daerom ick, in den name Gods, Klemens Willebrord Bisschop, overdenkende de broosheid der menschelyke natuur, hoe dat ik myne zonden zou mogen afwasschen, en door Gods goedheid tot de eeuwige vreugde geraaken. Zoo geef ik op den huydigen dag, en begeere dat 't zelve zal gegeven blyven ten eeuwigen tyden, te weten aan het Klooster van Epternaken, 't welk gesticht is op den Stroom *Sura*, in 't landt van *Beden*, in den naam des Vaders, des Zoons, en des H. Geests, der H. Apostelen Petrus en Paulus, en Johannes des Doopers en aller andere Heyligen; alwaer ik Klemens Willebrord zelf bewaerder en bestierder ben, en, zoo 't Christus behaagt, myn lichaam ook moet rusten.

Hoc est quod dono vel trado ad ipsum sanctum locum Epternacum, omnem rem vel Villas, seu mancipia, quæ mihi ingenui Franci, pro amore eorum & salute, tradiderunt vel condonaverunt.

Dit is 't gene, dat ik geef of schenke aan die heylige plaets van Epternaken, alle have, of plaetzen, of lyfcigenen, welke my de vrygebore Franken naa hunne liefdadigheid, en tot hunne Zaligheid geschonken ofte vereert hebben.

Similiter illas res quas Dominus Pipinus mihi condonavit, vel delegavit, seu Matriona sua Plietrudis, sive filius suus Dominus noster Karolus Major Domus, quas res ipsas Dominus Karolus, & genitor Pipinus, tam me vivente, quam de ista vita migrante, pro eorum mercede condonaverunt. Et

Mitsgaders de have, welke Heer Pepyn my gegeven of geschonken heeft, of zyne Huysvrouw Plietrudis, of zyn zoon Karel Grootmeester van 't Paleys, onze Heer, welke zelve goederen de Heeren Karel en zyn Vader Pepyn my zoo wel gedurende myn leven, als naa myne aflyvigheid, uit vryen wille geschonken hebben.

(1) *Bedensi*, hodie Bisburg apud Treveros.

Et illas alias res ex parte ego denomino, vel homines qui mihi eas tradiderunt vel delegaverunt, id est, ut hæc scriptura solemniter pro temporum serie confirmare debeat, & hi sunt homines nominibus his nominati.

Rauchingus mihi condonavit vel tradidit ecclesiam aliquam, quæ est constructa in Andverpo Castello, super fluvio Schalde in Pago Renensum, cum appendiciis suis, villas denominatas his nominibus, (1) Bacualdus, (2) Winnilencheimo, (3) Furgalarus, & in ipso Castello Andverpo tertiam partem de illo teloneo.

Et Heribaldus Clericus mihi condonavit & tradidit ecclesiam aliam in Pago Marsum, ubi Mosæ intrat in mare, cum appendiciis suis, & Mariscum unde Berbices nascuntur.

Et Angibaldus mihi condonabat vel tradebat villam quæ vocatur Wadradoch in pago Taxandrio, super flumine (4) Duthmala.

Et Ansbaldus mihi condonabat vel tradebat omnem portionem suam in villa quæ vocatur Busloth, in pago Taxandrio.

Et Berethinda, Deo sacrata Femina, mihi condonabat vel tradebat omnem portionem suam in villa (5) Hokanschoth, in pago Taxandrio.

Et Henricus mihi condonabat in villa, quæ vocatur (6) Peps.

Et Engelbertus mihi quondam condonabat, vel tradebat omnem portionem suam in Villa quæ vocatur Heinesloth, in pago Taxandrio.

Item quod Engelbertus mihi condonabat vel tradebat Villam quæ vocatur (7) Alphein, in ipso pago Taxandrio.

Item Ansbaldus Clericus mihi condonabat vel tradebat Villam quæ vocatur (8) Diosna, in pago Taxandrio super fluvio Digena.

En de andere goederen die ik voor een gedeelte opnoeme, of welde menschen die my dezelve gegeven of vereert hebben, op dat namelyk dit schrift, naa verloop van tyden, plegtig moge zyn en stand grypen; en dit zyn de Perzonen, zoo als zy met haare naamen benoemt zyn.

Rauchingus heeft my gegeven of vereert zekere Kerk, staande in den Burgt van Antwerpen op de Rivier de Schelde, in 't landt van Ryen, met haare aanhangzels, de Dorpen genaemt *Bacualdus*, *Winnilencheimo*, *Furgalarus* en 't derde deel van den tol in den zelve Burgt van Antwerpen.

En Heribald de Klerk gaf en schonk my eene andere Kerk in 't Landt Marsum, daar de Maas in de Zee valt, met haare toebehoorten, en een Moeras, 't welk Schapen voortbrengt.

En Angibald heeft my vereert en gegeven een Dorp, 't welke genaemt wort Wadradoch, in 't landt van Taxandrie, op de rivier de *Dommel*.

En Ansbald gaf of schonk my al zyn aandeel in 't Dorp genaemt Busloth in 't landt van Taxandrie.

En Berethinda, eene aan God gewyde Vrouw, gaf of vereerde my haar geheel aandeel in 't Dorp *Hokanschoth*, in 't landt van Taxandrie.

En Henrik schonk my (zyn aandeel) in 't Dorp geheten *Poppel*.

En Engelbrecht gaf of schonk my eertyts zyn geheel aandeel in 't dorp genaemt Heinesloth, in 't landt van Taxandrie.

Insgelyks gaf of vereerde my Engelbrecht het dorp, 't welke genoemt wordt *Alphen*, in 't zelfde landt van Taxandrie.

Insgelyks Ansbald de Klerk gaf of schonk my het dorp genaemt *Diosna*, in 't landt van Taxandrie, op den vloedt *Digena*.

Et

En

(1) Bacualdus, hodie Boecholt.

(2) Winnilencheimo, Weynegem.

(3) Furgalarus, nunc Vogelaer.

(4) Luthmala, hodie de Dommel.

(5) Hokanschoth, hodie Berichot.

(6) Peps, nunc Poppel.

(7) Alphein, Alphen prope Bredam.

(8) Diosna, hodie Dieffen in Majoratu Silvaducensi.

Et Thietbaldus mihi condonabat vel tradebat Ecclesiam aliquam quæ est constructa in Villa Multnaim, quæ Araride vocatur, cum appendiciis suis.

Et illustre vir Hedenus mihi condonabat vel tradebat omnem portionem suam in Villa quæ vocatur Armistadi super fluvio W itheo in pago Thuringasnes.

Superius nominatas vel scriptas ego Clemens Willibrordus trado atque transfundo, ad illam casam Dei superius nominatam Epternacum, vel ad illam sanctam congregationem Fratrum ibidem Deo servientium; cæ vero ratione, ut quicquid de iisdem rebus superius nominatis facere decreverint, in omnibus habeant potestatem faciendi, ut & ibidem omni tempore pro nostra mercede, vel seniore nostro Karolo Majore domus; seu eorum hominum qui mihi suas res tradiderunt, proficiant in augmentis.

Et illud placuit nobis inserendum. Si fuerit ullus de heredibus vel proheredibus meis, seu quælibet opposita aut extranea persona, seu judiciaria potestas, quæ contra hoc testamentum vel donationem meam, quam ego Clemens Willibrordus Episcopus sanctæ mente, plenoque consilio & devotione integrâ fieri jussi, venire aut agere, vel eam infringere voluerit, & si ista charta ei ostensa ad relegendum fuerit præsentata, se ipse exinde compescere noluerit: imprimis iram Dei omnipotentis incurrat, & sanctorum Angelorum, & ab omnibus Ecclesiis, vel consortio Christianorum efficiatur extraneus, & habeat partem cum Judâ, qui Dominum tradidit, & cum Dathan & Abiron, quos terra vivos deglutivit, & insuper inserat cum sorio fisco auri libras decem, argenti pondo quinquaginta coactus exsolvat, & quod repetit evindicare non valeat. Actum anno VI. regnante Theodorico Rege (726.)

En Thietbald gaf of vereerde my zekere Kerk, welke gebouwd is in 't dorp Multnaim, en Araride genoemt wordt, met deszelfs aanhangzels.

En de doorluchtige man Hedenus gaf of schonk my al zyn aandeel in 't dorp genaemt Armistadi, op den stroom Witheo, in 't landt van Thuringasnes.

Alle deze bovengenoemde en beschrevene goederen geef en overlevere ik Klemens Willebrord aan 't voorgemelde Godshuys Epternaken, of aan die heylige Vergadering der Broederen welke God aldaer dienen, onder deze voorwaerde, dat zy zullen vermogen met alle de voorschreve goederen te handelen naa hunnen vryen wil, en dat zy aldaer t'allen tyden, tot onzer zaligheid, of die van onzen Heer Karel Grootmeester van 't Paleys, of ook van die lieden, welke my hunne goederen geschonken hebben, zouden toemenen en vermeerderen.

En dit hebben wy willen daar by voegen. Indien er ymandt mogt wезen van myne erven of erfgenamen, of eenige tegensprekende of vreemde perzoon, of rechtelyke Overheid, welke tegen dezen mynen uystersten wil of Schenking die ik Klemens Willebrord Bisschop, wel bedacht, met rypen rade en oplettenheid heb laten opmaken, zoude willen opkomen, of handelen, of die verbreken, en dat hem dit schrift om te lesen, getoont en aangeboden zynde, hy zich egter niet wilde bedwingen, over dien kome eerst wel de toorn van God Almachtig, en van de H. Engelen, hy zy gescheyden van alle Kerken en uitgesloten van het gemeenschap der Christenen, en zyn deel zy met Judas, den verrader onzes Heeren, en met Dathan en Abiram, welke de aarde levendig heeft verslonden, En daer en boven zal men hem dwingen te geven in den Schatkist tien ponden gout, vyftig ponden zilver, en 't gene hy wederom eyscht, zal hy niet verkrygen. Gedaan in 't VI. jaar der regeering van Koning Theodoric (726.)

N°. 3.

Brief, waar by Keyzer *Otho de I.* aan de Kerk van *Nivelle* alle haare bezittingen, oock in 't Landt van *Stryen* gelegen, bekragtigt.

Otto, divinâ favente clementiâ, Imperator Augustus Romanorum ac Francorum.

Quædam Abbatissa de Monasterio constructo in honore S. Petri Apostoli, Sanctæque Virginis Gertrudis, pariter cum sanctimonialibus, nomine Adelberina, nostram adiit Serenitatem, rogans, ut auctoritatis nostræ præceptum vel confirmationem donavissimus.

Nos vero, interventu nostræ Conjugis Adelheidis, Filiique nostri, Regis scilicet Ottonis, petitioni ejusdem Abbatissæ assensum præbuimus, & quidquid Reginarius Comes, pro se, conjuge, filiisque ejus, ad prædictum Monasterium, ubi S. Gertrudis corporaliter requiescit, tradidit in pago Ardenne super fluvio Aisna, in Comitatu Waudrichia, in villa quæ dicitur Villare, mansas xij. Ecclesiam unam cum ædificiis, terris cultis & incultis.

Similiter quidquid prædicti Reginarii filius, nomine Liechardus, tradidit in pago Hasbaniensi, in Villa quæ dicitur Guigolonchian, mansas novem, mancipia xxxv. molendinum & cambam unam.

Rodolphus Comes tradidit in Villa, quæ dicitur Lentlo, mansas vj, silvam ad porcos lx. Joannes pariterque Rotboldus pro anima Sigefridi mansas tres, in Villa quæ dicitur Lupponio, super fluvio Tier molendinum unum, mancipia x.

Hillinus tradidit in Villa, quæ dicitur Gislebierno, Ecclesiam unam, silvam ad porcos quingentos, pro anima Gisleberti genitoris sui.

Otto, door de Goedertierentheid Gods, Keyzer der Romeynen en Franken, Vermeerderaer des Ryks.

Zekere Abtdis van het Klooster, gesticht ter eeren van den H. Apostel Petrus en van de H. Maagd Geertruid, genaemt Adelberina, te gelyk met haare geestelyke Susters, is tot onze Hoogheid genadert, biddende dat wy door ons gezag haer een gebod en bevestiging wilden verleenen.

Wy derhalven, door voorspraak van onze Echtgenoot Adelheidis, en van onzen Zoon, te weten den Koning Otto, hebben aan het verzoek dier Abtdis onze toestemming gegeven; en al 't gene de Graaf Raginer voor zich, voor zyne vrouw en voor zyne zoonen, aan het voornoemde Klooster, alwaer het lichaam der H. Geertruid rust, heeft overgegeven in 't landt van Ardenne, op de rivier de Aisne, in 't Graaffchap Waudrichia, in 't dorp gezegt Villare, te weten 12. Huyzen en Erven, eene Kerk met de gebouwen en de beteulde en onbeteulde landen.

Gelyk ook al 't gene de zoon des gemelden Raginers, met name Liechardus, heeft gegeven in 't landt van Hasbain, in 't dorp genaemt Guigolonchian, namelyk 35. lyfeigenen, den Molen en eene Brouwery.

Graaf Rudolf heeft gegeven in 't dorp, 't welke genoemt wordt Lentlo, 6. Huyzen en Erven, een bosch voor 60. verken. Joannes en te gelyk Rotbold, voor de ziel van Sigefrid, drie Huyzen en Erven in 't dorp genaemt Lupponio, op den stroom Tier een Molen en 10. lyfeigene.

Hillinus heeft gegeven in 't Dorp, gezegt Gislebierno, eene Kerk, een bosch voor vyfhondert Verken, tot laeffenis der ziele van zynen vader Gislebert.

Joannes & Uxor sua Hachunda mansum unum in Villa Tongrinas, Hadebranda prata & silvam super fluvio Til, Honolfus pro anima genitricis suae Helisquindae mansam unam in Comitatu Tesirebateni, super fluvio Huoltena. Adelardus mansam unam in Verechaim super fluvio Sambra, in Villa quae dicitur Culiaco, mansas duas, Roculfus Comes mansam unam in Villa Nerebach super fluvio Tenara.

Similiter tradidit Robertus, uxorque ejus nomine Gena, cum filio suo Regenarrio, mansas quatuor in pago Hainaco, in Villa quae dicitur Haina. Hillinus tradidit, pro anima Lietgardae, in Pago Brabantinse, super fluvio Ippingebaim mansas quinque, silvas ad porcos centum. Reginwaldus Presbyter stadium unum in Bruocfella, super fluvium Brania, mansas septem, Ecclesiam matriciam, silvam & prata.

Anno centesimo vicesimo septimo post transitum S. Gertrudis, tradidit quaedam puella, nomine Ricburgis, omnem hereditatem suam in terra Ribuariensi in Villa Buczefelt. Hereditas S. Gertrudis sita in Pago Tessandria super fluvio (1) Struona, in Villa quae dicitur (2) Bergom, cum integritate sua illic aspiciente: insulae tres, prima Bieveland, secunda Spiesant, tertia Gerselre.

Villam Merbeckam cum omni integritate quaedam Goifinar in Villa Ramnesbecka mansas xxx. Ecclesiam matriciam, in Honfa mansam unam, & quidquid pertinet ad mensam & utilitatem Fratrum & Sororum Deo, sanctaeque Gertrudi, Fratribus & Sororibus famulantibus donavimus, & nostro praeepto confirmavimus.

Luicolpus Cancellarius, ad vicem Wilhelmi Archiepiscopi, recognovi.

Datum ix. Kal. Februarii, anno Dominicae

(1) *Struona*; Fluvius Streene quondam in Pago Stryenli.

Joannes en zyne Huysvrouw Hachunda, een Huys en Erve in 't dorp Tongrinas. Hadebranda beempden, en een bosch op de rivier Til. Honolfus, voor de ziele zyner moeder Helisquinda, een Huys en Erve in 't Graafschap Teisterbant op den Stroom Huoltena. Adelard, een Huys en Erve in Verechaim op de rivier de Sambre, in 't dorp genaemt Culiaco, twee Huyzen en Erven. Graaf Roculfus een Huys en Erve in 't dorp Nerebach op den stroom Tenara.

Insgelyks gaf Robert en zyne Huysvrouw genaemt Gena, met haren zoon Raginer twaalf Huyzen en Erven in 't landt Hainaco, in 't dorp genaemt Haina. Hillinus heeft gegeven, voor de ziele van Lietgarda, in 't landt van Brabant, op de rivier Ippingehaim vyf Huyzen en Erven, een bosch voor hondert Verkens. Reginwald de Priester eenen Boomgaert in Bruocfella op de rivier Brania, zeven Huyzen en Erven, de Moederkerk, het bosch en de beempden.

In het hondert en zeven en twintigste jaar naa het overlyden der H. Geertruid, heeft zekere jonge dochter, met name Ricburgis, gegeven haare geheele nalatenschap in het landt van Ribuarien in 't dorp Buczefeldt. De Erfenis van de H. Geertruid gelegen in 't landt van Taxandrie op de rivier de Streene, in de Stadt, welke gezegt wordt *Bergom*, met allen deszelfs toebehooren, drie eylanden, 't eerste Bieveland, 't tweede Spiesant, 't derde Gerselre.

Zekere Goifinar gaf het dorp Merbecka met alle deszelfs toebehooren, in 't dorp Ramnesbecka 30. Huyzen en Erven, de Moederkerk; in Honfa een Huys en Erve, en al 't gene behoort tot de tafel en 't gebruyk der Broederen en Susteren, hebben wy gegeven aan de Broeders en Susters God en de H. Geertruid dienende, en hen 't zelve met dit gebod bevestigt.

Luicolpus de Kancellier, in plaets van Willem den Aertskepellaen, heb het naagezien.

Gegeven den vier en twintigsten van Louw-

(2) *Bergom*, hodie Bergen op Zoom.

minicæ incarnationis nongentesimo sexagesimo sexto. Indictione ix. anno regni Ottonis xxxj. Imperii iv.

Louwmaandt, in 'tjaar naa de Menschwording des Heeren, negen hondert ses en festig, de ix. Indictie, het xxxj. van het Koningryk, en het iv. van het Keyzerryk van Otto.

Actum Trajecto.

Gedaan te Tricht.

N°. 4.

Stichtbrief van 't Klooster van *Thoor*, door *Hilfondis* Gravin van *Stryen*.

In nomine Sanctæ & Individuæ Trinitatis.

In den naam der Heylige en Onverdeelde Drie-eenigheid.

Ego Hilfondis Comitissa terræ de Stryen, sequi cupiens eum qui est sponsus Virginum, de consilio Domini mei Ansfredi, Ecclesiam construxi in alodio meo de Thorne, ubi Ego & filia mea Benedicta sub regula sanctæ obedientiæ ita viveremus in hoc seculo, ut mereamur in futuro amictæ stolis albis inter Angelos comparere in districtu Jusli Judicis. Itaque amicos mihi faciens de mammona iniquitatis, atuli ad dictam Ecclesiam omne alodium, quod in terra mea de Stryen gloriosus Rex Zuentiboldus olim perdonaverat, inprimis ipsam Ecclesiam de Stryen, quæ est consecrata in honore B. Mariæ Virginis; Montem littoris, ubi Beatissima Gertrudis corporaliter conversata est, & cellam habet à B. Amando consecratam; Villam Gilleleyela cum appenditiis; Villam Baerle cum altari in honore Sti. Remigii Confessoris à me constructo; Castellum Sprundelheim cum omni integritate, sicut situm est super fluvium Moerwater, silvam ad porcos alendos, quemadmodum jacet inter duas Marcas, cum omni jure, Waricapio, teloneo, molendino, censu, pedagio & aquagio, in pratis, silvis, agris cultis & incultis, Wasinis, moris, humido, sicco, alto, basso, prout eadem Ego Hilfondis Christi famula & parentes mei tenuerunt. Non sit ullus Advocatus nisi quem Fratres & Sorores Cænobii de Thorne elegerint. Adjuro quoque heredes meos Stryen Dominos per eum, qui fuit & venturus est, ne ullam guerram aut malum consilium faciant huic meæ donationi, sed filiam meam ejusque congregationem defendant in armis & justitia. Datum apud Thorne anno DCCCXCII. Kalendis Junii, Indictione quarta. Testes fuerunt, Jobannes Abbas Sti. Pantaleonis, F. Balduinus Præpositus de Dirrba, G. Decanus, Et de militibus nostris Franco de Dun-

Ik Hilfondis Gravin van het landt van Stryen, trachtende hem te volgen die een bruydegom is der Maagden, heb, met raad van mynen Heer Ansfrid, een Kerk gebouwd in myn eygen Goedt van Thorne, alwaer ik en myne dochter Benedicta, onder den regel der heylige gehoorzaamheid, dus in dezen tyd zouden leven, dat wy in den toekomenden, bekleed met witte kleederen, mogten verwaardigt worden onder 't getal der Engelen te verschynen in 't gebiedt des rechtveerdigen Rechters. Derhalven my vrienden makende uyt den onrechtveerdigen Mammon, heb ik tot de voorgemelde Kerk aangebragt al het vrye goedt, 't gene de roemruchtige Koning Zuentibold eertyts in myn landt van Stryen geschonken hadt, voornamentlyk de *Kerk van Stryen*, welke is gewydt ter eeren der H. Maagd Maria, den *Berg des Oevers*, alwaar de H. Geertruid lichamelyk verkeert heeft, en een Kapel heeft door den H. Amandus ingezegent. Het dorp *Gilleleyela* met deszelfs aanhangzels, het dorp *Baerle*, met den Outaer ter eeren van den H. Belyder Remys door my gesticht. Het Kasteel *Sprundelheim* met alle deszelfs toebehoorten, gelyk het gelegen is op de rivier *Moerwater*; het bosch om *Verkens* te voeden, zoo als het legt tusschen de *twee Marken*, met alle rechten, *Wateringen*, *Tollen*, *Molens*, *Chynsen*, *Weggeden*, *Sloten* en *Grachten*, in beempden, in bosschen, in bebouwde en onbebouwde landen, in woestynen, in moeren, in natten, in droogen, in hoogen, in laagen, zoo als ick Hilfondis, dienstmaagd van Christus, en myne voorouders die bezeten hebben.

Dungha, H. de Emelberga, G. de Zundert Castellanus noster. J. Dapifer. Et de ministerialibus Episcopi Christophorus Girardus. In Domino feliciter.

ben. Geen Voorpraek zal er wezen dan de gene, welken de Broeders en Susters van 't Klooster van Thorne zullen verkoren hebben. Ick bezweer ook myne Erfgenamen, Heeren van Stryen, by den genen die was en die komen zal, dat zy geen twist of kwaade onderneming beginnen tegen deze myne gifte, maar myne dochter en haare vergadering beschermen met de wapenen en met gerechtigheid. Gegeven by Thorne in 't jaar 992, den eersten van Zomermaandt, de vierde Indictie. Getuygen waren Johannes Abt van S^c. Panthaleon, F. Balduinus Prooft van Dirrha, G. Deken. En van onze Ridderen, Franco van Dungha H. van Emelenberg, G. van Zundert onzen Kasteleyn, J. Hofmeester. En van de bedienden des Bisschops, Christophel Girardus. In den Heere gelukkiglyk.

N°. 5.

Brief, waar by *Engelbrecht van Scoten*, al zyn Oudt Goedt, 't gene hy te *Scoten* hadt, geeft aan de Kerk van *Villers*.

In nomine Sanctæ & Individuæ Trinitatis.

In den name der Heylige en Onverdeelde Drie-eenigheid.

Ego Godefridus gratiâ Dei Dux Lotharingiæ, omnibus quæ justa sunt custodientibus & diligentibus, pacem in perpetuum. Ad hoc nos divina bonitas in terreno principatu & honore constituit, ut justitiæ serviamus, & præceptum charitatis in omnibus impleamus: sic decet nos hominibus imperare & eis præesse in terris, quatenus humilitatis & justitiæ merito beatorum numero sociemur in celis. Hæc itaque distante justitiâ, si recte sapimus, si saluti nostræ consulimus, causas Ecclesiarum & utilitates presentium fideli discretionem componimus, pacique & utilitati futurorum eadem diligentiam providemus. Itaque satisficientes necessitati presentium, pacemque & quietem generationi quæ ventura est preparantes, hoc presentis pagine testimonio notum facimus, quod Engelbertus de Scotis totum Allodium suum, quidquid in agris, aquis, terris, silvis, pratis, pascuis, Schotis tenebat, omnem quoque familiam suam, quæ trans Lotharingiam manebat, tribus tantum puellis exceptis, quas etiam Engelbertus Deo & Ecclesiæ de Schotis donare decreverat, de cetero omnes redditus suos & quidquid prorsus in prefato Allodio, ju-

Ick Godevaert, door de genade Gods, Hertog van Lothryck, allen den genen, die de rechtvaerdigheid bewaren en liefhebben, altoosdurende Vrede. De Goddelycke goedheid heeft ons daer toe in het aerdsche Vorstendom en aanzien gestelt, op dat wy de gerechtigheid zouden dienen, en in alles vervullen het gebodt van liefdadigheid: dus betaamt het ons zoodanig over de menschen te heerschen, en over hen op aerden te regeeren, dat wy, door de verdiensten van nedrigheid en rechtveerdigheid, in den hemel onder het getal der gelukzaligen mogen geplaatst worden. Dewyl dan de gerechtigheid ons zulks voorleert, zoo wy recht wys zyn, indien wy zorg voor onze zaligheid dragen, zullen wy de belangen der Kerken en de nuttigheid der levenden met een getrouwe bescheydenheid voorstaen, en aan den Vrede en het voordeel der nakomelingen, met dezelfde neerstigheid voorzien. Derhalven voldoende aan de nootzakelykheid der tans levenden, en willende

re hereditario possidebat, totum Ecclesie Beatæ Mariæ de Villari, & Fratibus Deo ibi famulantibus pro salute sua & prædecessorum suorum contulit: Et ut illud Villariensi Ecclesie conservemus, in manu nostra legitimâ donatione contulit & jam dièbis Fratibus assignavit.

aan de nakomelingschap Vrede en rust bezorgen, zoo maken wy, door de getuygenis van dit tegenwoordige schrift, kond en kennelyk, dat Engelbrecht van Schoten al zyn vrye Goedt, 't gene hy in akkers, in wateren, in landen, in bosschen, in beempden, en in weyden te Schoten bezat, oock alle zyn huysgezin, 't welke aan geene zyde van Lothryck zyn verblyf hadt, alleen uytgezondert drie jonge dochters, welke dezelve Engelbrecht hadt besloten aan God en de Kerk van Schoten te schenken, voor 't overige alle zyne inkomsten, en 't gene hy verders in 't gemelde vrye Goedt erffelyk bezat, geheel en al aan de Kerk van de H. Maria te Villers, en aan de Broeders die Godt aldaer dienen, voor zyne en zyners voorzaten zaligheid, heeft geschonken: En op dat wy zulks aan de Kerk van Villers zouden bewaren, zoo heeft hy 't zelve door eene wettige gift in onze handt gestelt, en aan de voornoemde Broeders bewezen.

· Autoritate igitur & potestate Nobis traditâ præfatum Allodium sicut diffinitum, eidem Ecclesie in perpetuum confirmamus, sub nostra illud custodia & protectione suscipimus, auxilium & defensionem in necessitate promittimus. Et ut hoc ratum & immobile apud posteros habeatur, presentem paginam sigilli nostri impressione cum assignatione testium communimus, quorum ista sunt nomina. Godefridus de Breda & Henricus frater ejus, Willolmus de Donglebert & Gerardus frater ejus, Gerardus de Marbais, Balduinus frater ejus & Paganus de Marbais, Goswinus de Haverrech, Henricus Magthoc, Gerardus Tacon Firmianus. Actum est hoc, Verbi Incarnati anno M. C. LX. concurrente sexto, Indictione nonâ.

Wy dan door de macht en 't gezag, ons verleent, bevestigen aan dezelve Kerk voor. altyt het gemelde vrye Goedt, zoo als het hier boven beschreven staat, nemen het in onze hoede en bescherming, en belooven aan 't zelve alle nodige hulp en bystant. En op dat dit vast en onverbrekelyk by de nakomelingschap moge gehouden werden, zoo hebben wy dit tegenwoordige schrift met het opdrukken van ons zegel, en de onderteikening der getuygen bekrachtigt; welkers namen deze zyn. Godevaert van Breda, en zyn broeder Henrik, Willem van Dongelberg, en zyn broeder Gerard, Geraerd van Marbais, zyn broeder Boudewyn. en Paganus van Marbais, Goswin van Haverrech, Henrick Magthoc, Gerard Tacon de Pachter. Dit is gedaen in 't jaar der menschwording van Christus 1166. de negende Indictie.

No. 6.

Hendrick, Hertog van Lothryck, geeft aan Godevaert, Heer van Breda, het Goedt van Breda te leen.

In nomine Sanctæ & Individuæ Trinitatis. Ego Godefridus de Scoten, omnibus in perpetuum notum esse volumus tam posteris quam presentibus, quod ego G. de Scoten Castellum de Breda, cum omni Allodio quod tenui & teneo infra locum, qui Haga dicitur, libere in manu Domini Ducis Henrici, Domine Ducissæ M., & eorum hæredis resignavi; ipsi vero, quia mei prædecessores à suis prædecessoribus sic tenuerant, idem Allodium totaliter in feudum mihi contulerunt, & præterea homines Advocatarum suarum ibidem jacentium, immo quidquid ibi possidebant; feodis hominum suorum ministerialium locis judicii quæ Arlua vocantur exceptis: insuper vero liberum & absolutum præstiti hominum, & ipsi certum contra quemlibet mihi promiserunt auxilium, ubi de jure meo confisus, ad diem præfixum vel ad judicium vocatus venire non recusarem; uxori meæ si decederem sine hærede, in bonis meis eisdem usufructum recognoverunt, ut autem hæc rata, &c. Testes Galterus Berthout, Henricus de Cuch, Gerardus de Grimberg, Arnoldus frater ejus, Arnoldus de Dieft, Willelmus de Bierbais, Henricus de Hase, Arnoldus de Winsemale, Alardus Rapa, Goswinus de Hyscha, & hujus cartæ confectores, Gerardus, Raynerus.

In den naam der Heylige en Onverscheyde Drie-eenigheit. Ik Godevaert van Scoten begeere dat voor altoos kennelyk zy allen tegenwoordigen en toekomenden, dat ik G. van Scoten den Burgt van Breda, met al het vrye Goedt, 't gene ik heb bezeten en nog bezit beneden de plaets welke Hage genoemt wordt, vryelyk in handen van Heer Hertog Henrick, van Vrouwe de Hertogin M., en van haaren erfgenaem, gestelt heb, maar dat zy, om dat myne voorouders van haare voorzaten het zoo gehouden hadden, my dat zelve vrye Goedt geheely te leen gegeven hebben, en boven dien de Mannen van haare Voogdyen aldaer leggende, zelf alles wat zy daer bezaten, alleen uytgezondert de leenen haarer bedienden in de rechtplaetzen, welke *Arlua* genoemt worden. Vervolgens heb ik den vryen en onbepaalden eedt van hulde en manschap gedaen, en zy hebben my vaste en zekere hulpe beloofd tegen een yder, zoo ik, op myn recht betrouwende, tegen den gestelden dag, of in rechten gedaegt zynde, niet weygere te verschynen. Aan myne huysvrouwe, indien ik zonder erfgenaem aflyvig worde, hebben zy in de zelve goederen het vrugtgebruik bewezen, en op dat dit vast en bestendig zy, enz. de Getuygen waren. Wouter Berthout, Henrik van Cuyk, Gerard van Grimbergen, Arnout zyn broeder, Arnout van Dieft, Willem van Bierbais, Henrik de Hase, Arnout van Wefemale, Alard Rapa, Goswin van Hysch, en de opstellers van desen brief, Gerard, Reynier.

* * * * *

Henricus Dei gratiâ Dux Lotharingæ. Notum esse volumus tam futuris quam presentibus, quod Godefridus de Scota Allodium de Breda nostrum esse recognovit, & omnem Allodium, quod habet intra Indaginem quod vulgo Hagen dicitur, in manus nostras resignavit, & à Nobis in feudo recepit, præterea Venne uf-

Wy Henrik, by der gratien Gods, Hertog van Lothryk, willen dat aan toekomenden en tegenwoordigen kennelyk zy, dat Godevaert van Scoten erkent heeft, dat het vrye Goedt van Breda aan ons toebehoort, en dat hy allen het vrye Goedt, 't gene hy heeft onder den omtrek, welke Hage genoemt

usque Strine & conductum de Breda. Et insuper quidquid juris in terra prædicta habere debemus (exceptis ministerialibus nostris & feodo ministerialium & hominum nostrorum) ei & hæredibus suis in feodo concessimus; si vero prædictus Godefridus de Scota absque prole decesserit & uxor sua superstes fuerit, usumfructum in omnibus bonis suis quamdiu vixerit, de nostra concessione obtinebit; quod si aliquis injuriam vel gravamen, &c. Testes, Henricus de Cuyck, Arnoldus de Wesemale, Walterus Alph, Alardus Rapa, Walterus Bach, Wilhelmus de Ekerne (1169.)

noemt wordt, in onze handen heeft overgegeven, 'en weder van ons te leen ontfangen, met de Veenen tot by Stryen, en den Geleytol van Breda. En boven dien al het recht, 't gene wy moeten hebben in 't gemelde Landt (uytgezondert onze bediendens, ende leenen onzer dienaren en mannen) hebben wy hem en zynen erfgenamen te leen gegeven. Zoo egter de voornoemde Godevaert van Scoten zonder kinderen aflyvig wierdt, en eene Vrouwe naaliet, zoo zal dezelve, gedurende haar leven, van alle de gemelde goederen het vruchtgebruyck hebben. Indien ymandt eenig ongelyck of moeyenis, enz. Getuygen, Henrik van Cuyck, Arnout van Wesemale, Wouter Alph, Alard Rapa, Wouter Bach, Willem van Ekeren (1196.)

No. 7.

Brief, waarby *Dirk de VII*, Graaf van *Hollandt*, afstaat van al 't Recht, 't gene hy meende te hebben op 't Landt van *Breda*.

In nomine Sanctæ & Individuæ Trinitatis.

In den naam der Heylige en Onverscheide Drie-eenigheid.

Ne presentis ætatis negotia consumat oblivio, literarum iudiciis solent æternari. Notum sit igitur tam futuris quam presentibus hujus pagine inspectoribus, quod discordia fuerat à multis temporibus inter Henricum Ducem Lotharingiæ & suos prædecessores & inter Theodoricum Comitem Hollandiæ & suos prædecessores, de terra inter Mosam & Scaldim, de qua eatenus processum est, quod illa discordia consilio hominum utriusque tali modo sopita est. Comes resignavit in manus ipsius Ducis oppidum Dordracense ex utraque parte aquæ, Dordrechtswaerde, Hereswaerde, Dussen, ac totam Terram inter Stryen & Waelwyck, usque ad terram Ducis. Hanc quoque terram recepit Comes in feudum à Duce, & factus est homo suus ligius. Juravit etiam, quod de prædicta terra, & in propria persona, dicto Duci de cetero serviet, tanquam homo ligius domino suo, contra omnes homines, excepto Imperio, sicut jus suum est erga Imperium. Nec hoc detur oblivioni, quod Dordrecht, Dordrechtswaerde, Hereswaerde, & Dussen datum est concambium Duci & hæredibus suis, pro terra illa quam Dux & sui prædecessores calumniati sunt super Comitem & suos prædeces-

Ten eynde de handelingen der tegenwoordige tyden niet in vergetelheid zouden raken, is men gewoon die door de Schriften te vereeuwigen; Het zy dan kennelyk allen toekomenden en tegenwoordigen, die dezen brief zullen zien, dat er zedert lange jaaren verschil is geweest tusschen Henrik Hertog van Lothryk en zyne voorouders en Diderik Graaf van Hollandt en deszelfs voorzaten over het Landt gelegen tusschen de Maas en Schelde, waar omtrent zoo verre is gevordert, dat die tweespalt, door raad van weerzydse mannen, op deze wyze is beslist. De Graaf heeft in handen des Hertogs overgegeven de Stadt Dordrecht aan beyde zyden van 't water, Dordrechtswaerde, Hereswaerde, Dussen, en 't geheele Landt tusschen Stryen en Waelwyck, tot aan het landt des Hertogs. Dit voornoemde landt heeft de Graaf mede van den Hertog te leen ontfangen, en is dus deszelfs Leenman geworden. Hy heeft ook gezworen dat hy, uyt hoofde van 't gemelde landt, voor 't overige den Hertog in eygen perzoon zoude dienen, gelyk een Vassal zynen Heere,

decessores, ultra versus Zelandiam. Per hoc quoque remanserunt & sopitæ sunt omnes discordiæ, calumniæ & quæstiones, inter eos. Hæc bona concessit Dux Comiti jure Brabantino, ita videlicet, quod nullus heres inde exheredabitur. Similiter Dux juravit, quod Comitem jurabit contra omnes homines, tanquam hominem suum ligium, quamdiu consilio suo acquiescere, nec Juri Curie suæ stare voluerit, & hoc excepto Imperio, sicut jus suum est erga Imperium. Præter hoc dimisit Comes Duci & heredibus suis, quod omnes mercatores eorum per terram Comitis transfrentes, tam in aquis, quam in terris, manebunt in omni eo Jure theoloniorum, quo theolonia fuerunt à principio instituta: idem verò vice versâ Dux Comiti fecit. Præterea Comes renuntiavit omni juri quod habere se dixerat in Breda. Insuper conditum est, quod Comes non retinebit aliquem in terra sua, qui damnum faciat Duci vel suis heredibus quamprimum hoc perceperit; & idem Dux observabit. Omnes homines meliores Comitis juraverunt, quod hæc concordia stabilis permanebit; similiter homines Ducis. Sane quidquid Duci continget humanitus, Comes & heredes si jurabunt heredes Ducis conservare terram, & ligium præstabunt eis homagium, ut supra dictum est: Similiter Dux & sui heredes jurabunt heredes Comitis, si Comes decedat: quod si Comes & Dux moriantur, uxores & heredes eorum sibi invicem assistent & juvamen præstabunt. Hæc autem ut in posterum rata permaneant, sigillorum appositione tam Ducis quam Comitis sunt inviolabiliter roborata, testibus his. Theodoricus Trajectensis Episcopus, Mathildis Ducissa, Henricus Dux de Limborch, Albertus Comes de Daesborg, Philippus Comes Namurcensis, Willelmus frater Ducis, Henricus de Kuyck, Albertus filius ejus, Walterus Bertbout, Godefridus de Scoten, Arnoldus de Grimbergen, Arnoldus de Dieft, Leonius de Aa, Godefridus Castellanus de Bruxella, Arnoldus de Wesemale, Arnoldus de Waelhem, Willelmus Vulpes, Walterus Bac. Hi sunt homines Comitis. Rutgerus de Meerhem, Hugo de Voern, Theodoricus de Altena, Gerardus de Horst, Willelmus de Theylingen, Simon, Joannes & Isbrandus de Haerlem, Albertus Bernardi, Walterus de Egmonde, Florentius de Welde, Philippus de Wassenæ, Arnoldus, Henricus & Joannes de Ryswyck, Theodoricus de Bockel, hi etiam & alii quamplures juraverunt. Data sunt

tegen allen, uytgezondert het Keyzerryk, gelyk zyn recht omtrent 't Ryck is. En dit moet niet vergeten worden, dat Dordrecht, Dordrechtswaerde, Herefwaerde en Duffen, by verwisseling, zyn gegeven aan den Hertog en zyne Erfgenamen, voor het landt naar den kant van Zeelandt, 't gene de Hertog en zyne voorzaten van den Graaf en deszelfs voorouders ten onregte hadden gehouden. Hier door zyn ook alle de tweedragten, krakkeelen en geschillen tusschen hen ter nedergelegd. Deze goederen heeft de Hertog aan den Graaf verleent naa het Brabantsche recht, zoodanig dat geen erfgenaam daar van zal onterft worden. Insgelyks heeft de Hertog gezworen, dat hy den Graaf, als zynen Leenman, zal helpen tegen allen en een ygelyk, zoo lang hy zich aan zynen raad gedragen, of voor zyn Rechtshof verschynen wil, wel te verstaen uytgezondert het Keyzerryk, zoodanig als zyn recht omtrent het Ryck medebrengh. Bovendien heeft de Graaf den Hertog en zynen Erfgenamen toegestaan, dat alle hunne Kooplieden door de landen des Graafs trekkende, zoo te water als te landt, behouden zullen het recht omtrent de tollen, zoo als het zelve is bedongen wanneer die tollen eerst zyn opgerecht geworden; het zelfde heeft ook de Hertog wederom aan den Graaf beloofd. Daerenboven heeft de Graaf vertegen al het recht 't gene hy voorgaf te hebben op Breda. Bovendien is bevoorwaert, dat de Graaf niemant in zyn Landt zal houden, die den Hertog of zynen erfgenamen eenige schade zoude toebrengen, zoo ras hy daar van kennis zal bekomen; en de Hertog zal van gelyken doen. Alle de voornaemste Mannen des Graafs hebben gezworen, dat deze overeenkomst bestendig zal blyven. Insgelyks hebben de Mannen des Hertogs gedaan; zullende dit verdrag stand grypen, alhoewel de Hertog mogte aflyvig worden, by aldien de Graaf en zyne nakomelingen de Erfgenamen des Hertogs helpen het Landt voor hen behouden, en hen hulde en manschap doen, gelyk boven gemeld is; Insgelyks zal de Hertog en zyne nakomelingen, indien de Graaf komt te sterven, de erfgenamen des Graafs helpen. Indien beyde de Graaf en de Hertog stierven, zoo zullen hunne Vrouwen en

sunt hæc anno Dominicæ Incarnationis
M. CC. III. *tertio Nonas Novembris.*

en Erfgenamen elkanderen alle hulp en bystant doen. En op dat dit alles voortaan vast en bestendig blyve, zoo is het door de opdrucking der zegelen zoo van den Hertog, als van den Graaf onverbrekelyk bekragtigt, hebbende daar over als Getuygen gestaan, Diderik Bisschop van Utrecht, de Hertogin Mathildis, Henrik Hertog van Limburg, Albert Graaf van Daesborg, Philips Graaf van Namen, Willem broeder des Hertogs, Henrik van Kuyck, Albert zyn zoon, Wouter Berthout, *Godevaert van Scoten*, Arnout van Grimbergen, Arnout van Dieft, Leeuwe van der Aa, *Godevaert Kafteley*n van Brussel, Arnout van Wesemale, Arnout van Waelhem, Willem de Vos, Wouter Bac. Dit zyn de Mannen des Graefs; Rutger van Meerhem, Hugo van Voorn, Diderik van Altena, Gerrit van der Horst, Willem van Teylingen, Simon, Jan, en Ysbrandt van Haerlem, Albert Barenden, Wouter van Egmond, Floris van Welde, Philips van Waffenaer, Arnout, Henrik, en Jan van Ryswyck, Diderik van Bockel. Deze en nog meer anderen hebben mede den Eedt gedaen. Gegeven in 't jaar der Menschwording ons Heeren 1203. den derden van Slachtmaandt.

Nº. 8.

Godevaert Heer van Breda, geeft zich met zyn Landt over, in Vasallagie, aan Hendrick Hertog van Brabant.

In den naam des Alderhoichste Onverscheyden Drievoldigheyt.

Henrick, Hertoge van Lothryck, Allen in eeuwicheyt. Want 't geene, dat alleene der sterfhycker memorien gecommandeert wordt, midts lyentheynt des tyts lichtelyck verstryct: oirboirlyck gesien ist, op dat tgene, dwelck der memorien werdich is, by schriften wordde geperpetueert. Daeromme mits desen tegenwoordigen blade condt willen wordden toecomenden ende tegenwoordigen, Dat den Mannen die den Toll der schepen door den Rhyen ende der Schelde van ons te leene hielden, om heure onbehoirlicheyt ende violentie, die zy den voorlydenden aandeden, mits vonnesse onser Mannen ende heuren genooten, hebben doen abjudiceren. Van welcken Toll wy (de helft ons reserverende) hebben de ander hellicht onsen geminden verluchtigen Mannen Godfroid van Breda in rechten leene geconfereert, met fulcker conditien, dat die selve Godfroidt met zyn crachten ende machten alleen door die voorz. Wateren lyende, alsoe verre ons geleyt reyckt, vrede doen sal, sonder onsen labeuren ende costen, ten waere hem lichts tsegen reese soo groote macht, dat openbaer waere hem te behoevene onser hulpe; alsdan met onsen eygenen lichaeme ende allen onsen Lande, op dat noot zy, hem assisteren moeten. Van allen schepen Toll schuldich zynde, wy d'een deel, ende d'anderdeel die voorz. Godfroidt heffen sullen, maer voor den Wyn, die men hier voormaels van den

scepen wyn brengende, ontamelyck placht te nemene, drie alleene penningen Coolcher munte; van elcken vate te vorene; hebben wy gedecerneert, van dewelken wy die twee hebben behouden, den derden den voorfz. Godfroidt in leene confererende. Tot defen Toll te nemene fullen wy hebben eenen eygen Scip, ende eenen eygenen Tollenaer; desgelycx die voorfz. Godfroidt fal hebben een eygen Scip ende eenen eygen Tollenaer; Ende elck van ons fal, daert hem believen fal, nemen zynen Toll op 't Watere, dat genoempt wordt die Schelde. Ende op dat alle quade costume van nemen ende drinckene Wyn cessere, decernerer, dat elck die Administrateur ons ende des voorfz. Godfroidts Tols wesen fal, van de Coiplieden wyn exigeerde, oft in dancke geoffereert dien name, syn lichaeme fal onder ons macht syn, en sonder hoope van restitutie fal onterft wordden, Ende die Coipman die hem den Wyn gesconken heeft oft geoffereert, dat custbaerste vat Wyns, dat int scip wordt gevonden, fal hy verliefen. Voirtaen den Mannen die Scakerloe van ons in leene hielden; om die injurien ende vyolentien die zy foe wel te water als te lande den luyden aendeden, alle tleen van Scakerloe om heure verdiensten by Vonnisse van heuren genooten, hebben wy doen abjudiceren, ende tselve met alle geheelheyt hebben wy Heeren Godtfroide te leene geconfereert; Ende desgelycx tleen van Offendrecht, gelyck de ghene die dat selve te vooren van Ons hielden, den selven Godfroiden hebben geconfereert te leene met alsulcker aengesetter conditien, dat van Scakerloo ende Offendrecht hy oft zyn Erfgenamen die Breda oft Schothe hebben fal, dit leen altyt van ons fal hebben, ende nyet fal mogen eenen anderen daerin inherederen. Item foe wie van onsen Mannen quame in den Lande van den selve Heere Godfroidt om te woonene, hy fal die in vrede possideren, ten ware dat zy Ridders of Ridders zoonen oft van onsen Familien waren, foe verre sy wederom tot ons keeren woudén, alsdan fullen zy ons wesen als te vooren. Op die selve forme fal men observeren van der Mannen des voorfz. Godfroidts by alsoe van den onsen zy hen tot ons transfereerden om te woonen; Ende by alsoe van den onsen gingen van ons tot Godfroiden ende Landt onder ons hadden, fullen wy dienst van dien landen soo tamelyck nemen, gelyck van onns Mannen, in gelycke gebuerlyke valeure fullen wy hen doen. Ende 't selve behoirt te doene die selve Godfroidt van zynen landen, zynen Mannen tot ons comende, op dat de gene, die van ons willen gaen tot hem, ende van hem tot ons, in egeens daeromme nyet en wordden van enich van Ons gedetereert. Want by alsoe dat eenige van den eenen van Ons beyden vertogen totten anderen van Ons, ende van te voren geexcessieert hadde, oft van enigen dingen hem bedroch opgeleyt ware, nae der gelegentheyt van den excessie oft bedroge, by Vonnissen fullen zy ons emende doen. Item alle die Mannen des voorfz. Godfroidts die in den dage van dese Conventien vrye Steden, die van nyeuws hadden gemaect, ingegaen waren om te woonen, te wetene Oisterwyck, Arendonck, Herentals, Turnhout, Hoichstraten, op dat zy willen, daer altyt fullen woonen, Ende Heer Godfroidt van heuren Landen in syn Heerlicheyt liggende, alsoe tamelyck dienst nemen fal gelyck van de Landen van synen Mannen in gelycker weerde hy pleecht te nemene, alsoe dat zy daerom gheen behynderheyt en lyden; oft zy wederom keeren wilden, met gelycken moede laten wy hen weder wechgaen; maer waert faecke, dat zy na den tyt van deser Conventien wilden gaen om te woonen tot nyeuwe Steden, oft ander die wy maecten vry, ende ten ware by consente des voorfz. Godfroidts, ende daer aff by zyn wille dat deden, hen goeden fullen wesen in de macht desselfs Godfroidts, ende daer aff fal zynen wille doen, alsoe dat hy by dien ons nyet en fal offenderen. Item in al desgelycx ist te observerene van onsen Mannen, by alzoey lichts boven onsen wille tot vryen Steden, nu des voorfz. Godfroidts, hen transfereerden, maer willen eenige van den Mannen desselves Godfroidts hen transfereren om te woonen tot ouden onsen Steden van oudts geëdificeert, gelyck syn Bosch, Sichnen, Liere, Arschot, Antwerpen, Loven en diergelycken, dat fullen sy vry mogen doen met sulcken rechte als zy van oudts foe plegen te gaene. Dit alle gelyck voorfz. is Wy onsen Maegh ende getrouwen verluichtigen Man Godfroiden van Breda ende zynen erfgenamen in rechten leene hebben geconfereert om te houdene

dene van Ons ende onsen erfgenamen. Wederomme de voorgenoemde ver-
luchtige ons Man Godfroidt heeft ons als zynen verluchtigen Heere geloofd met
fynen eede geconfirmeert, dat hy ende zyne erfgenamen voirtane met heuren
Casteelen, Landen, Mannen, Ambachtsluyden ende eygenen lichaemen Ons
ende onsen Erfgenamen getrouwelyck dienen sullen. Ende ter confirmatien
van desen dingen, uyten gebode des voorsz. Godfroidts specialyck, alle Rid-
ders en Ridders zoonen allen zyns Lands twee hondert ende veertich Mannen
van de twelf dorpen hier toe gecoren, hebben gesworen ende hon ende hon-
nen erfgenamen daer toe geobligéert, oft licht deselve Godfroidt oft zyn Erf-
genamen 't gene dat voorsz. is infringeerden, off (gelyck voor getauxeert is)
ons nyet getrouwelyck dienden, sy alsdan met alle heure crachten ende goe-
den Ons oft onsen Erfgenamen tsegen den selven Godfroiden oft zyn Erfgena-
men sullen dienen, ter tyt toe, dat zy den selven oft zyn Erfgenamen tot on-
sen getrouwen dienst wederbracht sullen hebben. Wederomme waert dat ye-
mandt den voorsz. Godfroiden tonser saecken oorloghe attempteerde te move-
rene, Wy sullen hen met allen manieren affisteren; oft waert dat yemandt hem
onrechtelyck onterven wilde, zoe lange hy bereet waere den rechte te obedie-
ren, ende tot onsen Rade te stane, wy en sullen den selven als onsen verluch-
tigen Man nyet affwesen, dwelck met allen voorgaenden artikelen wy met
onsen eedt confirmeren. Ende op dat tblat van desen onser Constitutien hier
naemaels onbeveelt ende onbesmet gehouden worde, hebben dien doen be-
schryven ende met aensettens ons Segels met oock onderschifte van Getuygen
roboreren. Die namen der Getuygen zyn dese. Wouter Berthout, Geerdt
van Grimbergen, Aerdt van Ranst, Godfroid Casteleyn van Brueffel, Aert van
Wesemale, Aert Dapifer, Robyn van Thienen, Willem van Ekeren, Willem
van Liere, Wouter de Ruman, Amptman van Antwerpen, Willem van Halle
ende veele andere. Dese dingen syn geschiedt in 't jaer der incarnatien ons
Heeren duyfent twee hondert twelve, vj. Kalendas Martii.

N°. 9.Gifte der Hoeve van Nieulandt te Alphen aan 't Klooster
van Tongerlo.

*In nomine Patris & Filii & Spiritus
Sancti.*

In den Name des Vaders, en des
Zoons, en des Heiligen Geestes.

*Ego Godefridus Dominus de Breda no-
tum esse cupio tam presentibus quam futu-
ris, quod Ego in remissionem peccatorum
meorum, & precipue pro anima Patris
mei & in die sepulturæ ejus, divisi Eccle-
siæ Stæ. Mariæ de Tongerlo, mansum
unum in Villa de Alphen, liberum ab om-
ni onere & exactione in perpetuum. Ut
autem hoc ratum & inconvulsam perma-
neat, præsens scriptum sigillo meo & si-
gillo matris meæ de Breda feci confirmari:
Actum anno Dominicæ Incarnationis mil-
lesimo, ducentesimo decimo sexto.*

Ik Godevaart Heer van Breda be-
geere aan tegenwoordigen en toeko-
menden kennelyk te zyn, dat ik, ter
vergeving myner zonden, en voornā-
mentlyk voor de ziele myns Vaders
en op den dag zyner begraving, heb
gegeven aan de Kerk van de H. Ma-
ria te Tongerlo een Huys en Erve in
't dorp van Alphen, om dezelve ten
eeuwigen dagen vry van alle lasten en
schättingen te bezitten. En op, dat dit
bestendig en onverbrekelyk blyve, zoo
heb ik den tegenwoordigen brief met
myn zegel en met 't zegel myner Moe-
der (Vrouwe) van Breda doen bekrag-
tigen. Gegeven in 't jaar na de Ge-
boorte onzes Heeren duyzend twee-
hondert en seftien.

N°. 10.

Overeenkomst tusschen den Hertog van *Brabant*, 'en den Heer van *Breda*, wegens de Stadt en den Burgt van *Breda*.

In nomine Patris, Filii & Spiritus Sancti. Amen.

In den Naam des Vaders, des Zoons en des H. Geests, Amen.

Sciunt tam futuri quam praesentes, quod Henricus Dux Lotharingiae & Godefridus de Scoten in hunc modum convenerunt. Castrum & Villa de Breda Allodia Ducis sunt, & Godefridus pater dicti Godefridi ab ipso Duce ea in feodum tenebat, & idem Godefridus filius ea ab ipso Duce cum omni Allodio quod pater suus infra locum qui dicitur Haga habebat, in feodum tenet, tanquam ligius homo, &c. Testes, Joannes Praepositus Antverpiensis, Aegidius Berthout, Rafo de Gavera, Galterus de Bierbeek, Galterus de Campenbolt & Gisbertus Frater ejus, Walterus de Pulle, Arnoldus de Walhain, Bastinus de Berlaer &c. Actum apud Liram anno MCCXXIII.

Het zy kennelyk aan toekomenden en tegenwoordigen, dat Henrik Hertog van Lothryk en Godevaert van Scoten in dezer voegen zyn overeengekomen. De Burgt en de Stadt van Breda zyn een eygen goedt des Hertogs, en Godevaert, Vader van den gemelden Godevaert, hield dezelve van den Hertog te leen, en Godevaert de zoon houd ze van den gemelden Hertog, met al het vrye goedt, 't gene zyn Vader beneden de plaets, welke Haga genoemd wordt, bezat, te leen als zyn Vassal, enz. De Getuygen zyn Joannes Prooft van Antwerpen, Gillis Berthout, Rafo van Gaveren, Wouter van Bierbeeck, Wouter van Campenhout, en Gysbert zyn broeder, Wouter van Pulle, Arnout van Walhain, Bastiaan van Berlaer, enz. Gedae[n] te Lier in 't jaar 1223.

N°. 11.

Hildegond Abtdis van *Thoor* noemt den Hertog van *Brabant* baren *Advocaat*.

Omnibus hoc scriptum videntibus, Hildegondis Abbâtissa & totum Capitulum de Toren, salutem in vero salutari. Notum facimus universis, quod nos promissimus Illustri Principi Advocato nostro Duci Lotharingiae, quod bona Ecclesiae nostrae in Baerle & in Gilse & in confinio de Breda jacentia, nulli ad firmam dabimus, nulli procuranda concedemus, sed per nos personaliter vel per proprium nuntium ea procurabimus &c. Actum anno gratiae MCCXXXI.

Allenden genen, die dit Schrift zullen zien, Hildegond Abtdis en 't gansche Kapittel van Thoor, heyl in den waaren Heyland. Het zy kennelyk aan allen, dat wy hebben beloofd aan den Doorluchtigen Prins, *onzen Advocaet*, den Hertog van Lothryk, dat wy de goederen van onze Kerk, gelegen in Baerle, in Gilze, en in de nabuurschap van Breda, aan niemant zullen in pacht of te bedryven geven, maar door ons perfoonlyk of door onzen eygen afgezondenen zullen bedryven enz. Gedae[n] in 't jaar der Genade 1231.

N°. 12.

Verdrag tusschen Hendrik Hertog van Brabant en Heer Gillis van Breda, ter beslissing der verschillen onder hen gerezen.

In nomine Sanctæ & Individuæ Trinitatis.

Talis inter Dominum Henricum Ducem Lotbaringæ & Egidium de Breda compositio est ordinata. Ipse Dominus Dux hominum suum recognovit, Domino Egidio, & omnibus coadjutoribus suis & fautoribus offensam suam remisit: & idem Egidius fautoribus Ducis simile fecit vice versa. Omne spoliū hominibus Ducis ablatum, idem Egidius in manus Abbatis S. Michaëlis in Antwerp. restituet, ita quod si Dominus Henricus & Godofridus filii Ducis hanc compositionem approbaverint & per suas litteras patentes affirmaverint, præfatus Abbas ablata restituet spoliatis, & si quid fuerit distractum, secundum dictum Alberti de Kuyck, Arnoldi de Wesemale, & Abbatis Antwerp., & aliorum qui huic interfuerunt compositioni, idem Egidius recompensabit; quod si alter vel uterque præfatorum Nobilitium huic dicto interesse non poterit, aliud loco ipsorum eligetur. De excessu spoliationis factæ hominibus Ducis emendam præstabit sepeditus Egidius idem Duci, secundum dictum Alberti de Kuyck & Arnoldi de Wesemale prædictorum: Si verò alter vel uterque filiorum Ducis dictæ compositioni contradixerit, præfatum spoliū sepedito Egidio apud Crudebeke restituetur, & ipse cum suis cum securo conductu Ducis transibit ad locum tutum. Dominus Dux Castrum de Breda tenebit, salvo jure omnium hæredum Domini. Raso de Gavera & Arnoldus de Walein, W. de Pulle, & W. Dapifer sumptus Castri de Breda taxabunt & de redditibus terræ de Breda tantum assignabunt quantum sufficiet ad necessariam & honestam custodiam prædicti Castri. Cartæ & Scripta de Conventionibus inter Ducem & Dominum de Breda confectæ in loco suo apud Breda reponentur.

In den Naam der Heylige en onverdeelde Drie-eenigheid.

Tusschen Heer Henrick Hertog van Lothryk en Gillis van Breda is het volgende verdrag gelloten. De Heer Hertog heeft Heer Gillis in zyn hulde genomen, en aan hem, als ook aan alle zyne helpers en medestanders hunne schult vergeven; en de gemelde Gillis heeft 't zelfde gedaen aan de begunstigers des Hertogs. Allen den buyt aan de Mannen des Hertogs ontnomen, zal dezelve Gillis stellen in handen van den Abt van St. Michiel te Antwerpen: zoo dat, by aldien de Heeren Henrick en Godevaert, zoonen des Hertogs, dit verdrag goedkeuren en met hunne opene brieven bevestigen, de gemelde Abt de ontnomene goederen zal wedergeven aan den genen dien zy ontweldigt zyn, en zoo er iets vermist mogt worden, dat zal dezelve Gillis, volgens de uytpraek van Albert van Kuyk, Arnout van Wesemale, den Abt van Antwerpen, en van anderen, die by dit verdrag tegenwoordig zyn geweest, vergelden. Zoo een of meer der voornoemde Edelen by de uytpraek niet kon tegenwoordig wezen, zoo zal er een ander in defzelfs plaets verkoren worden. Wegens de buytensporigheid der plondering, gepleegt aan de Mannen des Hertogs, zal de gemelde Gillis aan den Hertog boete betalen, ingevolge de uytpraek der boven gemelde Albert van Kuyck en Arnout van Wesemale; Maar indien een of beide de zoonen des Hertogs dit Verdrag tegen spraken, zoo zal de voorschreve buyt aan den meergemelden Gillis by Crudebeke wedergegeven worden, en hy zal met de zynen, onder vry geley des Hertogs, tot een veylige plaats konnen overgaen. De Heer Hertog zal den Burgt van Breda behouden, onvermindert het recht van alle de erfgenamen van den Heer. Raso van Gaveren, en Arnout van Walein, W. van Pulle, en W. Dapifer zullen de kosten van den Burgt van Breda waardeeren, en daar toe, uyt de inkomsten van 't Landt

Landt van Breda, zoo veel bewyzen, als er zal vereyscht worden tot de noodige en bekwame bewaaring van den gemelden Burgt. De Brieven en Schrifften behelsende de overeenkomsten, tusschen den Hertog en den Heer van Breda gemaakt, zullen te Breda op haar plaets bewaart worden.

W. de Borde & alii custodes terræ de Breda, sæpessato Egidio de Breda & præfatis quatuor de receptis terræ de Breda rectam reddent computationem, & quod in usus præfati Castri, vel in utilitatem Ducis versum est ratum habebitur, residuum restituent ad mandatum prædictorum. Nulla occasio frivola adversum sæpeditum Egidium requiretur, sed si excesserit, citatus tractabitur per sententiam parium suorum; terram prope Some, præter Wolde quod Boidinus tenebat, statim rehabebit, quousque taxatores dictum suum promulgaverint, qui plus vel minus ei assignabunt, pro necessitate Castri conservandi. Insuper si infra tempus tutelæ relicta Domini de Breda debitum carnis persolverit, sæpessatus Egidius terram quam nomine dotis possidet, tanquam tutor possidebit. Datum in Festo B. Nicolai anno Domini MCCXXXII.

W. de Borde en de andere bewaerders des Lands van Breda zullen gehouden zyn aan meergemelden Gillis van Breda, en aan de gezeyde vier anderen, van de inkomsten des Lands van Breda goede rekening te doen, en 't gene tot dienst van den gemelden Burgt of tot voordeel des Hertogs is aangelegt, zal goedgekeurt werden, het overige zullen zy uytkeeren volgens 't bevel der voorgenoemde. Men zal geene opgeraapte oorzaak van verschil tegen den meergemelden Gillis van Breda opzoeken, maar zoo hy zich mogt hebben misgaan, zal hy, gedaagt zynde, van zyne mede Ridders gevonnist worden. Hy zal het Landt omtrent de Zoom, uytgenomen Wolde, 't geene Boidinus bezit, aanstonts wederhebben, zoo draa de voornoemde Waardeerders hun vonnis zullen hebben uytgesproken, die hem of veel of weynig zullen toeleggen, naa 't gene er nodig zal wezen tot bewaaring van den Burgt. Daerenboven, indien de overgebleve Weduwe van den Heer van Breda geduurende den tyt van het Mombooirschap mogt komen aflyvig te werden, zoo zal de meergemelde Gillis het Landt, 't gene hy onder den naam van Huwelyks goedt bezit, als Voogd blyven bezitten. Gegeven op St. Niklaas dag in 't jaar ons Heeren 1232.

No. 13.

Uyterste Wil van Godevaert den IV. Heer van Breda.

In nomine Patris, & Filii & Spiritus Sancti.

Ego Godefridus Dominus de Breda, ob remedium animæ meæ, Parentumque meorum, tale condidi testamentum. Prædicatoribus in Antwerpen, apud quos sepulturam elegi, centum libras Lovaniensium, in decem annos solvendas, pro quibus annuatim apud Hildernisse 50. sextaria avenæ infra dictum terminum accipiant in eleëmofynam

In den Name des Vaders, en des Zoons, en des Heiligen Geestes.

Ik Godevaert Heer van Breda, heb tot zaligheid myner Ziele, mitsgaders die myner Voorouderen, den volgenden uytersten Wil gemaakt. Aan de Preekheeren te Antwerpen, by dewelke ik myn begraafplaets verkoren heb, geef ik tot een aelmoes hondert ponden Lovens binnen tien jaaren te betalen,

nam contuli. Item in subsidium Terræ Sanctæ, pro redemptione Crucis in terra de Breda 100. Marcas Sterlingorum. In molendino cum ductibus & 20. sextariis sfliginis & 20. sextaria bordei . . . tam à me quàm à Patre & Matre . . . Insuper Arkoldo de Dieft Iratri meo 1000 libras Lovaniensium in eleëmofynam contuli super Villas Schoten, Mercxem & Eeckeren, quas cum omni integritate & jure tenebit, salvo Testamento prænotato & salvo jure Uxorise meæ, fructibus in sortem non computandis, donec diætæ 1000 libræ Lovanienses à meis heredibus ipsi Arnoldo totaliter fuerint persolutæ. Insuper cuilibet Ecclesiæ in terra mea sita ad faciendum reparandum viginti solidos Lovanienses contuli. Sacerdotibus verd istarum Ecclesiarum trecentalem. Monialibus de Borchflito centum solidos Lovanienses. Hospitali de Breda tres libras Lovanienses; Hospitali de Bergen tres libras Lovanienses, Hospitali Antverpiensi viginti solidos Lovanienses annuatim, quos nobis super diversa bona in censu solvere tenebantur. Ita tamen, quod in recognitione domini inde heredibus solvere tenentur sex denarios Lovanienses, & pro ista eleëmofyna anniversarium meum in perpetuum servabunt & de his denariis in die anniversarii mei pauperes rescient. Leprosis ibidem quadraginta solidos Lovanienses. Beginis clausis ibidem viginti solidos Lovanienses; Mechliniæ Leprosis 50 solidos Lovanienses; Hospitali triginta solidos Lovanienses. Ad Fabricam Ecclesiæ Fratrum Minorum ibidem 50 solidos Lovanienses; Sacerdotibus ibidem triginta solidos Lovanienses. Ad Fabricam B. Catharinæ ibidem viginti solidos Lovanienses. Beginis decumbentibus ibidem 20 solidos Lovanienses; Ecclesiæ B. Mariæ ibidem 5. solidos Lovanienses. Ecclesiæ B. Rumoldi 5. solidos Lovanienses; in Valle Liliorum 100. solidos Lovanienses; in Valle Rosarum 100. solidos Lovanienses; ad Fabricam Monachorum S. Bernardi 100. solidos Lovanienses; ad Fabricam Ecclesiæ de Schoeten 30. libras Lovanienses; Decimam meam de Santvliet, Conventui B. Michaëlis in Antwerpen in eleëmofynam contuli. Ita videlicet, ut si Ego, vel aliquis Antecessorum meorum, Conventum illum turbavi, vel damnificavi, per diætam eleëmofynam absolvamur, & quod anniversarium ibidem observent. Item Abbati de Conventu Villariensi 100 Marcas Sterlingorum in eleëmofynam contuli. Ita videlicet, ut si ego vel aliquis Antecessorum meorum ipsos in aliquo damnificavimus, vel molestavimus, per istam

talèn, waar voor zy jaarlyks, binnen den gestelden termyn, by Hildernisse zullen ontfangen vyftig sesters haver. Insgelyks tot bystant van het Heylige Landt, en lossing van het H. Kruys in 't Landt van Breda hondert Mark Sterlings. In den Molen met de Waterleidinge, en 20 Sesters rogge en 20 Sesters gerst . . . 200 van my als van myn Vader en Moeder . . . Daerenboven heb ik aan mynen broeder Arnout van Dieft 1000. ponden Lovens tot een aelmoes gegeven, op de dorpen Schoten, Mercxen, en Eeckeren, welke hy met alle regt in 't geheel zal bezitten, behoudens den voorgemelden uytersten Wil, en behoudens het recht van myne Vrouw, zullende de inkomsten niet mogen in rekening gebracht worden, voor en al eer de gemelde 1000. ponden Lovens door myne Erfgenamen aan den zelven Arnout ten vollen zullen betaelt zyn. Boven dien heb ik aan yder Kerk in myn Landt gelegen twintig schellingen Lovens, tot derzelver onderhoudt, gegeven; en aan de Pastors dier Kerken drie Jaaren inkomsten; aan de Nonnen van Borchflit hondert schellingen Lovens; Aan het Gasthuys te Breda drie ponden Lovens; Aan het Gasthuys te Bergen drie ponden Lovens; Aan het Gasthuys te Antwerpen jaarlyks twintig schellingen Lovens, welke zy aan ons wegens verscheyde goederen toteen chyns gehouden waren te betalen, zoodanig egter dat zy daar van, tot erkentenis van ons Erfrecht, aan onze Erfgenamen zullen betalen ses penningen Lovens, en voor die aelmoes zullen zy gehouden zyn myn Jaergetyde ten eeuwigen dagen te houden, op welchen dag zy ook uyt die penningen den Armen eenige verkwicking zullen geven. Aan de Leproosen aldaer veertig schellingen Lovens; Aan de geflote Beggynen aldaer twintig schellingen Lovens; Aan de Leproosen te Mechelen 50 schellingen Lovens; Aan het Gasthuys dartig schellingen Lovens; Tot den opbouw van de Kerk der Minderbroeders aldaer 50. schellingen Lovens; Aan de Priesters aldaer 30. schellingen Lovens; Tot den opbouw van de Kerk der H. Katarina aldaer twintig schellingen Lovens; Aan de Beggynen aldaer woonende 20. schellingen Lovens; Aan de Lieve Vrouwe Kerk aldaer 5. schellingen Lovens; Aan de Kerk van St. Rombout 5. schellingen Lovens; in Leliendal

eleëmofynam inde abfolvatur. De controverfia autem, quæ inter ipfos & nos vertitur, in Abbatem S. Michaëlis in Antwerpen & Priorem Fratrum Prædicatorum in Antwerpen sic compromittimus; ut ipfi diligenter & fideliter inquirent jus Monafterii Villarienfis & noftrum; & quacunque de jure habebuntur, eis libere assignent. Homines verò in terra noftra manentes, & fervilis conditionis exiftentes, liberos dimittimus; tali conditione, ut poft obitum eorum finguli 12. denarios Lovanienfes pro turmodo perfolvant à Fryffendyck. 10. Libras Lovanienfes ad Capellannum meum in domo mea Schoeten affigno; ita videlicet, ut ego, vel Succelfores mei, vel Uxoris meæ, dum ibidem non manemus, Capellannus in Ecclefia de Schoeten ad Altare B. Virginis tenebitur defervire; & fi Uxor mea medietate iftorum proventuum noluerit carere, ipfi rerum penfatio fiat ubicunque rationabiliter elegerit in terra noftra. Item Henrico Filio meo unico 100. Marcas Colonienfes in eleëmofynam contuli fuper medietate conductus de Breda, & fuper tres manfas, videlicet Wylybanck, & Henrico Vulpis & Joanne de Colonia. Anfelmo dicto Heya pro fervitio fuo dedi 20 libras Lovanienfes; Daniël de Zela 20. libras Lovanienfes; Henrico de Baerle decimam de Ginneken, quam à me in pacto habuit, liberam dimitto. Rogero 100. folidos Lovanienfes; Conæ 100. folidos Lovanienfes; Nicolao de Beke Notario meo 10. libras Lovanienfes; Joanni Garcioni meo 3 libras Lovanienfes. Hujus igitur Executores Testamenti duxi eligendos Viros Religiofos, Abbatem videlicet de Villers, & Abbatem S. Michaëlis in Antwerpen; quibus ed libentius, ut fideliter pro Testamento meo laborarent, eleëmofynam meam contuli; cum hoc etiam facere teneantur, cum fim cruce signatus; Insuper cum eis Executores meos elegi Viros Nobiles, Aencotam Beth. D. H. etiam Bertbout, & D. W. de Grimbergen; quibus humiliter pro animæ meæ remedio fupplico intuitu divinæ pietatis, ut hoc Testamentum meum fideliter exequantur cum Viris Religiofis prænotatis. Et fi aliquem de prænomatis Executoribus præpeditum negotiis abefle contigerit, & Abbates vel Prior unum de fuis Fratribus per Litteras fuas ad executionem hujus Testamenti pro fe miferint, in omnibus poteflatem iforum contineant, ac fi Abbates & Prior effent præfentes. Si tamen Nobiles tum etiam aliquando interefle non poterunt, quofcunque etiam per Lit-

dal 100. fchellingen Lovens; In Rosendael 100. fchellingen Lovens; tot den bouw der Monnikken van St. Bernard 100. fchellingen Lovens; Tot den opbouw der Kerk van Schoten 30. ponden Lovens; Aan het Klooster van St. Michiel te Antwerpen heb ik myne Thiende van Sandvliet tot een aelmoesgegeven, met dien verftande egter, dat indien ik, of ymandt myner voorzaten, dat Klooster hadt geftoort of benaadeelt, wy door middel van dit aelmoes mogen vergeving bekomen, en zy ook myn Jaergetyde aldaer zullen moeten onderhouden. Insgelyks heb ik aan den Abt en het Klooster van Villers 100. Marken Sterlings tot een aelmoesgegeven, behoudens dat zoo ik of ymandt myner Voorzaten hen in eenige zaken mogten befchadigt of gemoeyt hebben, wy door deze aelmoes daar van mogen vrygefproken worden. Aangaende de verſchillen, welke tuffchen dezelve en ons zwevende zyn, hebben wy ons in dezer voegen aan den Abt van St. Michiel en den Overften der Preekheeren te Antwerpen willen gedragen, dat zy neerftelyk en getrouwelyk ons recht, en dat van 't Klooster van Villers, zullen onderzoeken, en 't gene zy naar rechten zullen bevinden, aan hen vryelyk toewyzen. Den Mannen in ons Landt woonende en lyfeigenen zynde, ſchenken wy hunne vryheid, op die voorwaerde, dat zy naa hunnen doot yder 12. penningen Lovens voor..... zullen betalen te Fryffendyck. Aan den Kapellaen in myn Huys te Schoten geef ik 10. ponden Lovens, zoodanig nochtans, dat wanneer ik of myne of myner Vrouwen Erfgenamen ons verblyf aldaer niet mogten houden, de Kapellaen gehouden zal wezen den dienft te doen in de Kerk van Schoten voor den Outaer der H. Maagd; En zoo myne Vrouw niet wilde de helft dier inkomsten miffen, zal haar daar voor vergoeding gedaen werden op zulke plaets, als zy in redelykheid in ons Landt zal willen verkiefen. Insgelyks heb ik aan mynen eenigen zoon Henrik 100. Keulsche Marken tot een aelmoesgegeven, op de helft van den Geleytol te Breda, en op drie Hoeven, te weten Willybanck, en Henrik de Vos, en Jan van Keulen. Aan Anfelmus, gezegt Heya, heb ik voor zynen dienft 20. ponden Lovensgegeven; Aan Daniël

teras suas patentes pro se transmiserint, potestatem eorum in his exequendis obtinebunt. Testes autem, qui huic facto interfuerunt, scilicet Magister Godfridus Decanus Lovaniensis, Frater Wilhelmus de Eekerna & Frater Lambertus suis socius, D. H. de Berthout, & D. Wilhelmus de Grimbergen, & D. Ægidius de Berchlaer, Nicolaus Canonicus de Beke, Anselmus Heya &c. Ne igitur &c. cum appensione sigillorum nostrorum testamur, Godefridum istud condidisse testamentum &c. . . . & quia ego pro Domino Abbate S. Michaëlis &c. . . . Actum anno M. CC. XLVI. ipso festo S. Marci Evangelistæ.

van Zela 20. ponden Lovens; Aan Henrik van Baerle schelde ik quyt de Thiende van Ginneken, welke hy van my in pacht gehadt heeft. Aan Rogier 100. schellingen Lovens; Aan Cona 100. schellingen Lovens; Aan Niklaas van Beke, mynen Notaris, 10. ponden Lovens; Aan Jan mynen Jongen drie ponden Lovens. De naa-genoemde Geestelyken heb ik goet-gedacht tot Uytvoerders van dezen uyt-ersten Wil te verkiesen, te weten den Abt van Villers, en den Abt van St. Michiel te Antwerpen, aan dewelke ik des te gewilliger myne aelmoessen heb gegeven, op dat zy des te getrouwer voor mynen uytersten Wil zouden waken; 't gene zy ook gehouden zyn te doen, om dat ik met het Kruys getekent ben. Daerenboven heb ik benevens hen tot myne Uytvoerders verkoren de Edele Mannen Ancota Beth: ook Heer Hendrik Berthout, en Heer Willem van Grimbergen, dewelke ik nedrig bid en smeek voor myner zielen zaligheid, dat zy volgens hunne Godvruchtigheid, dezen mynen uyt-ersten Wil, te gelyk met de voorge-melde Geestelyken, getrouwelyk uyt-voeren. En zoo het geviel, dat y-mandt der voorgenoemde Uytvoerders wegens nootwendige zaken moefte afwezig zyn, en de Abten of de Overste eenen hunner Broederen, met hunne Brieven voorzien, tot uytvoering van dezen uytersten Wil in hunne plaets zonden, zoo zullen die in alles dezelfde macht hebben, even of de Abten en de Overste zelf aldaer tegenwoordig waren. Indien de Edelen mede zomwylen niet konden tegenwoordig wezen, en ymandt in hunne plaets met volmacht kwamen te zenden, zullen dezelve even gelyk gezag ter uytvoering der bovengemelde saken hebben. De Getuygen welke by deze handeling zyn tegenwoordig geweest, te weten, Mr. Godevaert Deken van Loven, Broeder Willem van Ekeren, en Broeder Lambert zyn medegezel, Heer H. van Berthout, en Heer Willem van Grimbergen, en Heer Gillis van Berchlaer, Niklaas Kannonnik van Beeck, Anselmus Heya, enz. Op dat egter enz. . . . zoo getuygen wy met het aanhangen onzer zegelen, dat Godevaert dezen uytersten Wil heeft gemaakt, enz. . . . En om dat ik voor den Heer Abt van St. Michiel, enz. . . . Gedaan in 't jaar 1246. op St. Marcus Evangelist dag.

N°. 14.

Privilegie, waarby de Poorters van *Breda* vry verklaart worden van alle Schattingen.

Universis præsentes literas visuris & audituris, Henricus Dominus de Breda æternam in Domino salutem. Noverit universitas vestra, quod nos talem libertatem Oppidanis nostris de Breda concessimus tenendam & habendam, videlicet quod dicti Oppidani ad nullam nobis vel successoribus nostris tenebuntur exactionem, nisi ad militiam filiorum nostrorum & ad maritacionem filiarum nostrarum, nec non ad deliberationem captivitatis nostræ, si fortasse contingeret nos captivari. Insuper dicti Oppidani, cum necesse habuerimus, ad defensionem terræ nostræ venire tenebuntur. Concessimus etiam eisdem, ut omnes sententiâs suas, de quibus dubitaverint, apud Antverpiam requirant. Ut verò præmissa omnia rata & firma permancant, præsens scriptum sigilli nostri minimine roboravimus. Datum & Actum in Vigilia B. Joannis Baptistæ. Anno Domini M. CC. LII.

Allen en een ygelyk die deze tegenwoordige Letteren zullen zien en hooren, Henrik Heer van Breda, eeuwig heyl in den Heere. U lieden gezamentlyk zy kennelyk, dat wy zoodanige vryheid aan onze Poorters van Breda hebben vergunt te hebben en te houden, te weten, dat de gemelde Poorters geene Schatting zullen gehouden zyn te geven aan ons of onze nakomelingen, ten zy tot de Ridderfchap onzer zoonen, en tot het huwelyk onzer dochters, alsmede tot onze verloffing uyt de gevangenis, indien 't geval wilde dat wy gevangen wierden. Daerenboven zullen de gemelde Poorters gehouden zyn, als wy het van noden oordeelen, tot bescherming van ons Landt op te komen. Wy hebben hen mede vergunt, dat zy van alle hunne vonnissen, waar in zy meenen benadeelt te zyn, naar Antwerpen zullen mogen beroepen. En op dat al het voorschrevene moge vast en bestendig blyven, zoo hebben wy dit tegenwoordig Schrift met ons zegel bekrachtigt. Gegeven en gedaan op St. Jans Baptist avond, in 't jaar ons Heeren 1252.

N°. 15.

Brief, waarby *Hendrick*, Heer van *Breda*, 't *Beggynhof* aldaer begunstigt.

Universis præsentes Litteras inspecturis, Henricus Dominus terræ de Breda salutem & rei gestæ noscere veritatem. Præsentium testimonio notum facimus universis, quod Nos ob remedium animæ meæ & Parentum nostrorum, omne domistadium, in quo Begine de Breda ad præsens habitant, quod hætenus à Nobis & Prædecessoribus nostris sub annuo censu jure hereditario possidebant, conferimus eisdem in recto Alodio ulterius possidendum, quitas clamantes dictas Beginas ab omni jure & servitio, quod Nobis huc usque dare consueverunt, & quantum in Nobis est, Capellam & Cœmeterium ibidem fieri licentiamus. Volumus etiam, quod quidquid ibidem ulterius constructum seu ædificatum

Allen den genen die dezen tegenwoordigen Brief zullen zien. Hendrik Heer van 't Landt van Breda, heyl en de waerheid te kennen. Wy maken, door de getuygenis dezer, allen en een ygelyk kond en kennelyk, dat wy, om onzer en onzer ouderen zielen zaligheids wille, alle de Gebouwen en 't Hof, waar in de Beggynen te Breda tans woonachtig zyn, welke zy tot nog toe van ons en onze voorzaten op een jaerlykfen chyns erfelyk bezaten, haar gegeven hebben om ze voortaan als een vry eygen goedt te bezitten, dezelve Beggynen vry verklarende van alle rechten en dienften, die zy ons tot hier toe gewoon waren te

catum fuerit, ibidem permaneat in usus & utilitatem supervenientium Beginarum. In cujus rei testimonium & munimen presentem Litteram sigilli nostri munimine contulimus eisdem Beginis roboratam. Datum feria tertia post Dominicam Oculi, anno millesimo ducentesimo sexagesimo sexto.

te bewyzen, en, zoo veel in ons is, vergunnen wy haer, dat zy aldaer een Kapel en een Kerkhof mogen maken. Wy willen ook, dat al't gene aldaer verders zal gebouwt en opgerecht worden, daar ter plaatze zal moeten blyven tot gebruyk en nuttigheid der opvolgende Beggynen. Tot blyk en bekrachtiging van dit alles hebben wy dezen tegenwoordigen brief, met ons zegel bevestigd zynde, aan de gemelde Beggynen gegeven. Gedaan 's Woensdags naa den Zondag Oculi, in 't jaar duysend tweehondert ses en festig.

No. 16.

Bevestiging van den voorgemelden Giftbrief door *Hendrick* Bisschop van *Luyck*.

Henricus Dei gratiâ Leodiensis Episcopus, dilectæ in Christo novellæ Congregationi Beginarum in una Curia apud Bredanos commorantium salutem, & sponsum apprehendere quem sequuntur. Piæ vestre devotioni concipientes, quâ sæculi vitando contagia secretæ conversationis insignia suscepistis, ut sponso celesti tantummodo placeatis, eâ volumus paci vestre providere cautellâ, quod obsequiis vacando divinis, spiritus unitatem servare possitis. Auctoritate igitur quâ fungimur, locum vestrum cum personis in eodem commorantibus sub B. Lamberti & nostra protectione presentium tenore suscipimus. Viro discreto Decano Consilii Bekensis nostris dantes Litteris in mandatum, quod deinceps vos molestari ab aliquo non permittat: molestatores, si qui fuerint, per Censuram Ecclesiasticam comespescendo. Et ut vos à nocivis distursibus obtemperare possitis, concedimus vobis, quod in loco vestro habeatis Oratorium, in quo (salvo jure Parochiali) à proprio Capellano dumtaxat vel alio Catholico divina valeant suo tempore officia celebrari. Concedimus insuper vobis in Religionis assumptæ favorem, quod apud vos proprium habeatis cæmeterium ac propriam sepulturam absque juris Parochialis præjudicio. In cujus rei testimonium presentem Litteram vobis tradimus, sigilli nostri appensione roboratam. Datum anno Domini M. CC. LXX. in festo B. Leonardi.

Hendrik, by der gratien Gods, Bisschop van Luyck, aan onse in Christus zeer beminde nieuwe Vergadering der Beggynen, hen in zeker Hof te Breda ophoudende, heyl, en den Bruydegom, welken zy volgen, vast te houden. Wy ons zeer verheugende over uwe Godvrucht, waar door gy de besmettingen des werelds willende vermyden, het teken van eene afgezonderde gemeenschap hebt aangenomen. ten eynde gyl: alzo den Hemelschen Bruydegom alleen zoudt behaaglyk wezen; hebben zoodanig aan uwe rust en vrede willen voorzien, dat gy de Goddelyke plichten waarnemende, den geest der eenigheid moogt behouden. Wy dan, door de macht welke wy gebruyken, nemen, door den inhoud van dezen Brief, uw Hof, met de perzoonen daar in zich ophoudende, in des H. Lamberts en onze bescherming, bevelende, door onzen Brief, aan den zeer discreten Deken van het Kapittel te Beeck, dat hy voortaan niet dulde dat u van ymandt eenige moeyenis worde aangedaen, en zoo ymandt daar tegen mogt handelen, de overtreders door Kerkelyke straffen in den toom te houden. En op dat gy u zoudt konnen onthouden van schadelijke redenvoeringen, zoo vergunnen wy u, dat gy in uwe wooning moogt hebben een Kapel, waar in (behoudens het recht der Parochie) door een eygen Kapellaen of anderen Catholyken Priester de Goddelyke diensten op

den behoorlyken tyd mogen gedaen worden. Daerenboven staan wy u toe, uyt aanmerking van den aangenomen Geestelyken staat, dat gy by uwe wooning moogt hebben een eygen Kerkhoff en een eygen begraafplaets, zonder naadeel van het recht der Parochie. Ten oirkonde van welke dingen, hebben wy u den tegenwoordigen Brief, met het aanhangen van ons zegel bekrachtigt zynde, verleent. Gegeven in 't jaar ons Heeren 1270. op St. Leenderts dag.

No. 17.

Brief, waarby *Arnout van Gaesbeek* goedkeurt de oprechting der Kerk van *Rosendael* tot eene Parochie kerk:

Universis presentes Litteras visuris. Arnoldus de Gasebeke Tutor legitimus & Dominus terræ de Breda, salutem & noscere veritatem. Universitati vestræ notum fieri cupimus, quod homines nostri de Kalfdonck, de Hulsdonck & Langdonck constituti in nostra presentia, Capellam sitam in loco dicto Rosendale ab eis inceptam & consummatam in honore Dei Genitricis Sanctissime, per consensum & voluntatem suorum Prælatorum, propter remotionem viæ à Matrice sua Ecclesia de Nispen, & defectum non solum in divinis officiis, sed in necessariis Ecclesiasticorum Sacramentorum, dotaverunt novem bonariis terræ, prati & nemoris, jacentium in locis vulgariter dictis Schage, Harverdonk, & alibi: quam terram sub suis custibus propriis, infra triennium instans arabilem procurare promiserunt, ipsamque simul cum prato & nemore sub suis propriis expensis claudere promiserunt & sepire. Census verò prædictorum terræ, prati & nemoris suas proprias hereditates redigerunt, & dictam dotem liberam effecerunt. Nos verò desiderantes augmentationem & promotionem divini servitii, hanc donationem factam. firmam & ratam habemus & presentibus confirmamus; in cujus rei testimonium presentem litteram sigilli nostri munimine duximus roborandam. Datum & Actum in Woude anno Domini millesimo, ducentesimo, sexagesimo octavo, feria secundâ post S. Huberti.

Allen den genen die dezen tegenwoordigen brief zullen zien, Arnout van Gasebeke, wettig Momboir en *Her van 't Landt van Breda*, heyl en de waerheid te kennen. Wy begeeren dat ulieden gezamentlyk bekend zy, dat onze Mannen van Kalfdonck, van Hulsdonk en Langdonk, in onze tegenwoordigheid verschenen zynde, de Kapel, gelegen ter plaetze genaemt Rosendael, by hen begonnen en voltrocken, ter eeren der allerheyligste Moeder Gods, met toestemming en weten hunner Prelaten, om de verafgelegentheid van haare Moederkerk te Nispen, en wegens het gebrek niet alleen van den Goddelyken dienst, maar ook de nootzakelykheid der Kerkelyke Sacramenten, hebben begiftigt met negen buynderen Landt, Beempden en Bosch, gelegen ter plaetzen gemeenlyk genaemt Schage, Haversdonck, en elders; welk Landt zy beloofd hebben, op hunne eyge kosten, binnen den tyd van de eerste drie jaaren, tot Bouwlandt te maken, en het zelve, met den beempt en 't bosch, op hunne eyge kosten, te sluyten en te beheeynen. Den chyns van het gemelde Landt, Beempdt, en Bosch, hebben zy op hunne eyge erven gestelt, en dus de gemelde gift vry gemaakt. Wy dan begeerende den Goddelyken dienst te vermeerderen en te bevorderen, verklaren die gedane gift voor vast en bondig, en bekrachtigen dezelve mits dezen. In oirkonde waar van wy dezen tegenwoordigen brief met ons zegel heb-

hebben bevestigd. Gegeven en gedaen te Woude. in 't jaar ons Heeren duysend twee hondert en agt en festig, den tweeden dag naa St. Huybert.

N°. 18.

Arnout van Loven, Heer van Breda, geeft aan die van Oosterhout den vrydom van alle Tollen, enz.

Ego Arnoldus de Lovanio Dominus de Breda, notum facio tam presentibus quam futuris, quod homines Villæ de Oosterhout sunt & debent esse liberi per totam terram Brabantiae, ab omni Telonio, Pedagio, grutta camba, & habebunt diem mercatus in octiduo & francum forum in anno, sicut alia bona oppida terræ nostræ. Datum in Rosendale tertio Kalendas Julii, anno Domini M. CC. LXXII.

Ik Arnout van Loven Heer van Breda, make bekend en doe te weten allen tegenwoordigen en toekomstigen, dat de Mannen des dorps van Oosterhout door het geheele Landt van Brabant vry zyn en moeten wizen van alle Tollen, Weg- en Gruytgelt, en dat zy zullen hebben een Week- en een vrye Jaarmarkt, gelyk de andere goede Steden onzes Lands. Gegeven te Rosendael den negen en twintigsten van Zomermaandt 1272.

N°. 19.

Arnout van Loven noemt zich Rechder of Droffaert van den Lande van Breda.

Arnoldus de Lovanio Dominus de Bruhames, universis presentes litteras visuris salutem & scire veritatem. Noverit universitas vestra, quod nos tanquam Judex ex parte fratris nostri Henrici de Lovanio Domini de Breda, contulimus jure feudali Joanni de Langdonk & Wilhelmo fratri suo & Wilhelmo filio dicti Wilhelmi, septem mansos mori jacentes ante bona eorum in Langdonk, & ipsi recipient dicta bona in feudum à præfato fratre nostro Domino de Breda, cum ipsos ad præsentiam suam contigerit venire &c. Datum anno Domini M. CC. LXXI. in Octavâ Epiphaniæ.

Arnout van Loven Heer van Bruhames, allen den genen die dezen tegenwoordigen Brief zullen zien, heyl en de waerheid te kennen. U lieden allegaer zy kennelyk, dat wy, als Rechder, van wegen onzen broeder Hendrik van Loven Heer van Breda, tot een Leen hebben opgedragen aan Jan van Langdonck en Willem zynen broeder, en Willem den zoon van den gemelden Willem, seven hoeven Moers, leggende voor derzelve goederen in Langdonck, en zy zullen de voorgenoemde goederen van onzen voorgemelden broeder den Heer van Breda zelf te Leen ontfangen, als 't hen gebeuren zal in zyne tegenwoordigheid te verschynen, enz. Gegeven in 't jaar ons Heeren 1271. in de Octaaf van Drie Koningen dag.

Brief, by welke *Arnout van Loven* veele goederen schenckt aan 't Klooster van *St. Katarinen Dal*.

Nos Arnoldus de Lovanio Dominus terræ de Breda & Elisabeth ejus Uxor ejusdem terræ Domina, notum facimus universis tam præsentibus quàm futuris, quod Nos divinæ remunerationis intuitu, & ut plenam participationem omnium bonorum, quæ faciunt, vel in posterum Domino largiente sunt facturi, per Dei gratiam obtinere possimus, contulimus personis Religiosis, videlicet Præposito & Conventui Monialium Vallis S. Catharinæ, juxta Woude, Ordinis Præmonstratensis, Leodiensis Diæcesis, quadraginta bonaria terræ incultæ sive pratorum, jacientia inter Steele & locum qui dicitur Hongerdsbergh, tendentia versus Oosterhout, sub duobus denariis Flandrensibus veteris monetæ census annui, Nobis & Successoribus nostris à prædictis Religiosis, in Festo Beati Remigii & Bavonis apud Oosterhout persolvendis. Item contulimus eisdem in Parochia de Oosterhout viginti quatuor bonaria terræ cultæ & incultæ sive pratorum, jacientium circa locum qui dicitur Roete Monialium, sub duobus denariis Flandrensibus veteris monetæ census annui, Nobis & Successoribus nostris modò prædicto tempore solvendis. Item contulimus eisdem quindecim bonaria terræ incultæ sive pratorum, jacientia retro sylvam de Oosterhout, in parte Orientali, tendentia versus Donga, sub duobus denariis prædictæ monetæ census annui, Nobis & Successoribus nostris modò prædicto tempore & modo persolvendis. Item contulimus eisdem quatuordecim bonaria terræ cultæ & incultæ sive pratorum in Parochia de Merterche, in loco qui dicitur Lies jacientia, sub duobus denariis prædictæ monetæ census annui, Nobis & Successoribus nostris à prædictis Religiosis festo prædicto apud Bredam persolvendis. Prædicta verò bona singula & cuncta nec non & mansionarios in prædictis bonis manentes ab omni exactione & servitio, ob Divinam remunerationem, perpetuæ libertati donantes. In cujus rei testimonium præsentem eis Litteram dedimus, sigillorum nostrorum appensione munitam. Datum anno Domini millesimo ducentesimo septuagesimo nono, in Nativitate Mariæ Virginis.

Wy Arnout van Loven Heer des Lands van Breda en Elisabeth zyn Wyf, Vrouw van 't gemelde Lândt, doen kond en te weten allen en een ygelyk, zoo tegenwoordigen als toekomenden, dat Wy, uyt inzicht der Goddelyke belooning, en op dat wy, door Gods genade, volkomen deel mogen verkrygen aan het goed 't welke zy doen, en in 't vervolg door des Heeren gunst noch doen zullen, den Geestelyken Perzoonen, te weten den Prooft en 't Konvent der Nonnen van St. Katarinen Dal van de Premonstratenfer Orden, gelegen by Woude, onder het Bisdom van Luyck, hebben gegeven veertig buynderen Wilderden of Beempden, leggende tusschen Steelo en de plaats genaemt Hongerdsberg, streckende naar Oosterhout, op een jaerlyksen chyns van twee penningen Vlaems oude munte, aan ons of onze nakomelingen by de voorz. Geestelyken op St. Remys en St. Bavòs dag binnen Oosterhout te betalen. Insgelyks hebben wy haar gegeven in de Parochie van Oosterhout vier en twintig buynderen Bouwland en Wilderden of Beempden, leggende omtrent de plaats genaemt Nonnen Roete, op een jaarlyksen chyns van twee penningen Vlaems oude munte, aan ons en onze nakomelingen op den gezetten tyd te voldoen. Voorts hebben wy haer gegeven vyftien buynderen Wilderden of Beempden, gelegen agter het Bosch van Oosterhout aan de Oostzyde, streckende naar Dongen, op een jaerlyksen chyns van twee penningen der voornoemder munte, aan ons en onze nakomelingen op den voorgemelden tyd en plaats te betalen. Noch hebben wy haer gegeven veertien buynderen Bouwlanden en Wilderden of Beempden in de Parochie van Merterche (*de Hage*), gelegen ter plaetse welke Lies genoemt wordt, op een jaerlyksen chyns van twee penningen der voorz. munte, ons en onzen nakomelingen by de gemelde Geestelyken op den meerge-noemden dag binnen Breda te betalen: Alle de voorz. goederen, zoo wel gezament-

zamentlyk als in 't byzonder, mitsgaders de huysluyden op de zelve goederen woonende, uyt inzicht der Goddelyke vergelding een eeuwigduurende Vrydom van alle schattingen en diensten schenkende. Ten oorkonde van 't welk hebben wy haar dezen tegenwoordigen brief gegeven, en met het aanhangen onzer zegelen bekrachtigt. Gegeven in 't jaar onzes Heeren Duyfent twee hondert negen en zeventig, op den dag van Maria Geboorte.

N°. 21.

Arnout van Loven verkoopt aan de Abtdis van *Thoor* de *Thienden* van *Etten*.

Arnoldus de Lovanio Dominus de Breda, & Elizabeth ejus uxor ejusdem terræ Domina, universis quibus præsens scriptum hoc videre vel audire contigerit salutem, & præsentis testimonio Litterarum scire veritatem. Noverit universitas vestra, quod Nos vendidimus Dominæ . . . Dei gratiâ Abbatiſſæ Thorensi & suo Conventui decimas Villæ de Etten, tam antiquas quàm novas, quas hætenus tenuimus vel in posterum tenere possumus, infra metas & limites Parochiæ de Etten, pro certa summa pecuniæ jam in nostros usus conversa, nihil juris in eisdem decimis, ac earum attinentiis Nobis aut nostris Hereditibus reservantes. In cujus rei testimonium, ne aliqua materia quæstionis in posterum super præmissis verteretur, eidem Abbatiſſæ & ejus Conventui dare Litteras decrevimus sigillorum nostrorum munimine roboratas. Datum anno Domini millesimo ducentesimo septuagesimo septimo, in Vigilia B. Joannis Baptistæ.

Arnout van Loven Heer van Breda, en Elisabet zyn wyf, Vrouw van het zelve Landt, allen den genen, die dit tegenwoordig Schrift zullen zien of hooren, heyl, en door de getuygenis dezer Letteren de waerheid te kennen. Ulieden allegaer zy kennelyk, dat wy verkogt hebben aan Vrouwe . . . door Gods genade, Abtdis van Thoor en aan haar Konvent, de Thienden van het Dorp Etten, zo wel oude als nieuwe, welke wy tot nog toe bezeten hebben, en in 't toekomende nog zouden mogen bezitten, binnen de palen der Parochie van Etten, voor zekere somme van penningen, welke wy tot ons gebruyk reeds bekeert hebben; op dezelve Thienden en derzelve toebehoorten, voor ons of onse Erfgenaamen, geen het minste recht behoudende. In kennisse dezer dingen, op dat er geen stoffe van eenig verschild over het voorschrevene namaels mogt overblyven, zoo hebben wy beslooten aan de gemelde Abtdis en haar Konvent dezen brief te verleenen, met onze Zegelen bekrachtigt zynde. Gegeven in 't jaar ons Heeren duyzend, twee hondert zeven en zeventig, op St. Jans Baptist avond:

N°. 22.

Brief, waarby *Arnout van Loven* aan die van *Breda* geeft 't Landt gelegen tusschen *Emelenberg* en den *Ypelaar*.

Arnoldus de Lovanio Dominus de Breda & Elisabeth ejus Uxor ejusdem terræ Domina. Universis præsens scriptum visuris salutem & scire veritatem: Noveritis quod nos de consilio proborum & voluntate nostrâ dedimus omnibus in Breda commorantibus & suis successoribus in perpetuum possidenda, habenda & tenenda à Nobis & nostris Successoribus; omnia communia pascua & Wilderde, quæ jacent inter Emerberge & Ypenlaer usque ad fossam tendentem versus Molendinum & usque ad silvam quæ dicitur Verdebos. Insuper contulimus & conferimus prædictis de Breda omnia novalia in præfatis locis & terminis quæ data sunt ex parte nostra infra tres annos transactos usque ad hunc diem ad sua communia pascua perhenniter libere possidenda. In cujus rei testimonium præsens scriptum sigillis nostris confirmavimus. Datum in die Servatii anno Domini millesimo ducentesimo octuagesimo.

Arnout van Loven Heer van Breda, en Elisabeth zyn Wyf, Vrouw van het zelve Landt. Allen den genen die dit tegenwoordig schrift zullen zien, heyl en de waerheid te kennen. U lieden zy kennelyk, dat wy, op den raad van vroomen Mannen, en uyt onze vrye wil, den Inwoonderen van Breda en hunnen nakomelingen voor altoos hebben gegeven alle de gemeene Weyden en Wilderden, gelegen tusschen *Emelenberg* en *Ypelaar*, strekkende tot aan den Molengracht, en tot het bosch, 't gene *Verdebosch* genaemt wordt, om die ten eeuwigen dagen van ons en onze nakomelingen te bezitten, te hebben en te houden. Daerenboven hebben wy vergunt en gegeven aan de voornoemde Inwoonderen van Breda alle de Velden binnen de gemelde plaetzen en palen gelegen, welke van onsentwegen, binnen de laatste drie jaaren, tot dezen huydigen dag, uytgegeven zyn, om die als hunne gemeene Weyden ten eeuwigen tyden vryelyk te bezitten. In kennisse dezer dingen hebben wy den tegenwoordigen brief met onze zegelen bekrachtigt. Gegeven op St. Servaes dag in 't jaer ons Heeren Duyfend twee hondert en tagtig.

N°. 23.

Jan Hertog van Brabant geeft aan *Arnout van Loven* 't Landt van *Breda*, om 't zelve, geduurende zyn leven, te gebruycken.

Jean Duc de Brabant à tous &c. Comme il soit ensi, que la Terre de Breda nous soit issue par la mort de Isabelle femme d'Arnou de Lovain nostre Cousin, jadis Dame de Breda, pour le service qu'il nous àt fait nous li avons donné la Terre de Breda, sa vie durante &c. Tesmoins Willaume Sire de Horne, Jean Sire de Cuyck, Thierry Sire de Herlaer, Chevaliers; Godefroy de Brebant Sire d'Aerschot & de Virson nostre Frere, Henry de Lovain nostre Cousin & Wautier

Jan, Hertog van Brabant, aan allen enz. Nademael het Landt van Breda ons bevallen is door de doot van Isabelle, gemalin van Arnout van Loven onzen Neef, voormaels Vrouwe van Breda, zoo hebben wy hem, om den dienst welken hy ons gedaen heeft, het Landt van Breda, geduurende zyn leven, geschonken, enz. Getuygen, Willem Heer van Hoorn, Jan Heer van Kuyck, Dirk Heer van Herlaer, Ridders, Godevaert van Bra-

tier Berthout Sire de Malines. *Faict en l'an 1281, Jeudi après Pasques.*

Brabant Heer van Arschot en Virfon, onzen broeder, Hendrik van Loven onzen Neef, en Wouter Berthout Heer van Mechelen. Gedaan in 't jaar 1281. donderdaegs naa Paesschen.

N°. 24.

Afdeeling van Breda en Bergen op Zoom, tusschen Heer Rasfo van Gaveren, en Hr. Gerard van Wesemale.

Joannes, Dei gratiâ, Lotharingæ, Brabantiae & Limburgi Dux, Universis has literas visaris & audituris salutem & noscere veritatem. Noverit universitas vestra, quod propter obsequium quod Gerardus de Wesemale Miles frequenter nobis impendit, & frequenter adhuc nobis impendit, proborum usi consilio, eidem recognoscimus tanquam suam veram hereditatem ac legitimam majorum, dimidietatem totius Terræ de Breda, prout infra circulum seu districtum Terræ nostræ Brabantiae sita consistit, cum omnibus juribus & omnibus pertinentiis ad præfatum Dominium & ipsam Terram de Breda spectantibus, post decessum nobilis Viri consanguinei nostri Arnoldi de Lovanio Domini de Breda, habendam & libere possidendam, in hunc modum, quod Rasfo Dominus de Liedekerke habebit oppidum de Breda & relevabit omnia feuda ad dictam Terram de Breda spectantia, à quibuscunque Dominis tenentur & descendunt; & respectu dicti oppidi de Breda & dictorum feudorum habebit dictus Gerardus de Wesemale, pro se & parte sua, ex parte quondam Matris suæ proveniente, ad dictam Terram de Breda jus habente, bonis oppido de Breda & feudis equivalencia, & hoc facto participabit residuum sæpeditæ Terræ de Breda præfatus Gerardus de Wesemale cum dicto Domino de Liedekerke, de pede ad pedem, in alto & basso, in humido & sicco; similiter Domino de Liedekerke prænotato, omnibus cavillationibus & malo ingenio penitus exclusis, acceptante & indulgente, eidem Gerardo Domino de Wesemale concessimus, quod hæc bona quæ sibi de dicta Terra de Breda cedent, & suæ parti, ut est prædictum, ipse Gerardus & sui successores de Nobis & nostris successoribus secundum jus & consuetudines Terræ nostræ Brabantiae in feudum tenebunt & libere possidebunt; Promittentes eidem contra quoscunque de dictis bonis de Breda ad jus & diem comparere. Volentes tanquam Dominus rectam Warandiam præstare præsentium testimonio

Jan, by der gratien Gods, Hertog van Lothryk, van Brabant en van Limburg, allen den genen die deze letteren zullen zien en hooren, heyl en kennisse der waerheid. Ulieden allegaer zy kennelyk, dat, om de diensten welke Gerard van Wesemale, Ridder, ons menigwerf heeft gedaan, en nog staat te doen, wy hem, op den raad van vroomen Mannen, toeleggen, als zyne rechte erffenis ende wettig kinds gedeelte zyner voorouders, de helft van 't geheele Landt van Breda, zoo als het binnen den kring en begrip van ons Landt van Brabant gelegen is, met alle de rechten en toebehoorten tot de gemelde Heerlykheid en 't Landt van Breda specteerende, om het, naa de doot van den Edelen Man onzen Nefve Arnout van Loven Heer van Breda, te hebben en vry te bezitten, inder voegen, dat Rasfo Heer van Liedekerke zal hebben de Stadt van Breda en verheffen alle de Leenen tot het gemelde Landt van Breda behoorende, van wat Heeren dezelve gehouden worden en ahangen; En ten aanzien der voornoemde Stadt van Breda en der gemelde Leenen, zal de voorsz. Gerard van Wesemale voor hem en zyn aandeel, uit hoofde van zyne moeder voortspruytende, die tot het voorsz. Landt van Breda recht hadt, goederen hebben de Stadt Breda en dezelve Leenen in waardye gelyk wezende, en dit gedaan zynde, zal gemelde Gerard van Wesemale met den voorsz. Heer van Liedekerke het overige van het meer gemelde Landt van Breda deelen van voet tot voet, in hoogen en laagen, in natten en droogen. Insgelyks hebben wy, met toestemming en overgifte van den voornoemden Heer van Liedekerke, alle list en bedrog t'eenemaal daar buyten gesloten, aan den zelve Gerard van Wesemale vergunt, dat de gemelde Gerard en zyne nakomelingen de

no litterarum sigillo nostro sigillatarum. Et ut praemissa singula & universa, quem admodum conscripta sunt superius, sepe dicto Gerardo de Wesemale & suis successoribus a nobis & nostris successoribus rata in perpetuum teneantur & firma, ad majorem evidentiam & securitatem praemissorum rogamus charissimum fratrem nostrum Godefridum Dominum de Arschot & de Virson, & dilectum consanguineum nostrum Waltherum Berthout Dominum Mechliniensem, Arnoldum Dominum de Wesemale, Arnoldum Dominum de Walheim, Gerardum Dominum de Rotselaer, Henricum Dominum de Boutersem Walterum Volkaert, & Iwanum de Meldert milites nostros, ut sua sigilla una cum sigillo nostro praesentibus apponant & appendant. Et nos Godefridus &c. ad preces & instantiam dilecti Domini nostri Ducis memorati, nostra sigilla cum sigillo suo praesentibus duximus apponenda. Datum anno Domini M. CC. LXXXVII. Dominica ante Nativitatem.

goederen welke hem in het Landt van Breda voor zyn aandeel zullen aankomen; gelyk voorgemeld is, van ons en onze nakomelingen zullen te leen houden en vry bezitten, naa het recht en de costumen van ons Landt van Brabant; Belovende dezelve wegens de voorz. goederen van Breda, tegen een ygelyk in rechten, ten gezetten dage te verschynen: Willende wy ook, als Heer, door dezen brief met ons Zegel bezegelt zynde, daar voor rechte waerborg stellen. En op dat alle het voorschrevene, in diervoegen als het hier boven is ter nedergefelt, aan den meergemelden Gerard van Wesemale en zynen nakomelingen, van ons en onze nakomelingen, ten eeuwiggen dage vast en bestendig werde gehouden, zoo verfoeken wy, tot meerder blyk en zekerheid van het bovenstaande, onzen zeer geliefden broeder Godevaert Heer van Arschot en Virson, en onzen lieven neef Wouter Berthout Heer van Mechelen, Arnout Heer van Wesemale, Arnout Heer van Walheim, Gerard Heer van Rotselaer, Hendrik Heer van Boutersem, Wouter Volkaert en Jan van Meldert, onze Ridderen, dat zy hunne Zegelen te gelyk met onzen Zegel aan dezen tegenwoordigen brief willen hangen. En wy Godevaert enz. ter beden en verzoek van onzen lieven Heere den gemelden Hertog, hebben wy onze zegelen by zyn Zegel aan dezen brief doen hangen. Gegeven in 't jaar onzes Heeren 1287. Zondag voor Kersmis.

N°. 25.

Limietfcheyding tusschen de Heeren van Breda en Bergen op Zoom.

Wy Her Jan de Bere ende Everdey Schouteth van Antwerpen, maken condit allen den ghenen, die dese Lren. sullen sien oft hooren lesen. Dat wy by heeten ons Heeren des Hertogen van Brabant, hebben gedaen ende gewyft te houdene eene Limitatie ende een paling tusschen den Heere van Breda ende den Heere van Bergen op ten Soom; van der vorscher wildert in derre manieren die hier naevolcht. Dat es te verstaen dat die eerste pael sal zyn t' Huys daer de besieete man in woont buyten Halstren op Diericx huys gaende van den Dycke, ende van Diericx huys van den Dycke tot Doerlicht, ende van Doerlicht totten hogesten Halderberge, ende van den hogesten Halderberge totten pale die staet totten overster Maere, ende van daer ten uystersten huys te Sprundele dat Hermans is tsFalkeners, ende van daer opten Poesberge totten eygen van Akeren, ende alsoe neder ter Schelt toegaende, dat den Heere van Breda toegehorich was. Dat es all myns Heer Geraerts van Wesemale Heere van Bergen, uytgenomen den Moer die leeght boven Calsdonck van Doerlicht totten wege die gaet tot Sprundelwaert, daer off van des Moere soo es die helft, dat es

te

te verftane, die Noortzyde, die es myns Heeren Geraerts Heere van Bergen, ende dander helft van defen Moer Suydwaerts, die es 'ts Heeren van Breda. Ende elck Heere die heeft zyn gerechte hoge ende nedere binnen zynen palen van den Wildert. Voirt fal elck Heere hebben ende behouden voor fyn oorthoift van defen voors Moere die Wildert die leecht tuffchen dit Moer ende Calfdoncktdorp met zynen gerechte, ende die Wildert die leecht int eygen van Akeren die es s Heeren van Breda, ende die Wildert die leecht te Schooten ende te Mercxem, die es myns s Heeren Geraerts Heere van Bergen. Dese Limitatie ende Palinge hebben wy gedaen ende gewyft te houden behoudelyks yegelycx mans rechte. In oirconden van defen dingen ende om kenniffe der waerheyth hebben wy onse segelen gehangen aan defen Lren. Dese Lren waren gegeven in 't jaer Incarnation: ons Heeren Duyfent twee hondert negentich, des Maendachs voor Sinte Marcus dach.

N°. 26.

Brief, waarby *Raso van Gaveren* aan de Stad *Breda* geeft 't recht om *Kasfeygelt* te vorderen.

Wy *Raso van Gaveren Heere van Liedekercke* ende van *Breda*, maecten kondt, alle de ghene, die dese Lettre seulen sien ende hooren, dat wy der Poort van *Breda* ende onse lieden van *Breda* hebben gegeven ende geven, by rade goeder liede, wy ende onse nacomelingen der voorgeseygde Vryheide van *Breda*, om de port te betren, dat zy mogen nemen *Cauchidegelt* te haeren oirboire, de *Cauchide* te houden en te betren in welenlyken stuckx als men geeft in andren Vryheyden van *Brabant* boven ende beneden van allen den ghenen die comen in de Vryheyth van *Breda*, zonder die wy hebben gevriet met onsen opene brieve. Ende om dat wy willen, dat diet vaest ende gestade zy ten ewelycken dage, soe hebben wy dese letteren gezegelt met onsen proper uytgangenden Zegel. Dese Lre. waes gescreven ende gemaect doen men screef van ons Heeren jare *Dufente twee hondert ende negentche*, in sente *Marchz* dage *Eevangeliste*.

N°. 27.

Uytgift van *Sevenbergen*, door *Willem Heer van Stryen*, aan zynen Neef *Willem Hugemans*.

Allen den genen die defen Letteren sullen sien ofte hooren lesen, maken kont en kenlyk, wy *Wilhelm*, Ridder, Heer van *Stryene*, dat alle dat Land, *Mour* en *Gors*, dat leget tuffen *Okerlake* en *Lindonk* aan beyden zyden, en tuffen *Marke* en *Swaluwe* aan beyden eynden, alsoo als de *Okerlake* uyer *Marken* Westwaert loopt, en wyft den rechten *Ree* en *Drieboom* op ter *Sprange*, die haer alre naest is: En alsoo alse die *Sprange* uyer *Zwaluwen*, weder tegens de *Okerlake* komt geloopen, den rechten *Ree* en *Drieboom*: Ende van deser genoemider *Sprangen* Zuydwaert loopende langs der *Zwaluwen* kant, tot aan s Heeren goet van *Breda*: Dat dit voorschreven Land, *Mour* en *Gors*, *Willem Hugemans* sone, onsen Neve ofte syne oudsten Oir, die na hem komen mach kindskind telatene, en immers den oudsten Oir, mogen verkoopen en wettelyken waren soo wien dien sy willen, en haren wille mede doen, alse met haren vryen Leengoede. Ende want ons *Wilhelm* Ridder Heer van *Stryene* voorschreven, te pynlyke en te moeyelyke is, elke mense sonderlingen synen brief te bezegelen, soo hebben wy hen allen, zyn zy uyt *Vlaanderen*, of uyt wat andere Landen dat sy zyn, die 't Land, *Mour*, of *Gors* gekocht hebben of koopen sullen, jegens *Willem Hugemans* onsen Neve, ofte oock syn Oir voorschreven, binnen defen voorgenoemden palen, defen jegenwoordigen gemeenen brief in kenniffe en wetenisse bezegelt met onzen Zegele. En wy *Wil-*

helm, Ridder, Heer van Stryene voorschreven. beloven voor ons en onsen Oir, die na ons komen mach, allen den genen die tegens Willem Hugemanse of fynen Oir voirschreven, Land, Mour of Gors binnen desen voorgenoemden pallen gekocht hebben, of koopen sullen, te houdene en te doen houden, te vryen, te wetten, en te waren tegens allen menschen, Overheere van desengoede voorschreven. En om alle dese dingen te blyven vast ende gestade, soo hebben wy Wilhelm, Ridder, Heer van Stryene voorschreven, desen brief bezegelt met onzen Zegele uythangende. Dit was gedaen als men schreef in 't jaer ons Heeren 1290. op sint Lambertus dag.

N°. 28.

Brief, waarby blyckt, dat de Kerk van *Gilze* is geweest de Moederkerk van *Etten* en *Merterfen* of *de Hage*.

Nos Raso de Gaveren, Dominus de Liedekercke, & de Breda, universis praesentes Litteras visuris salutem & cognoscere veritatem. Universitati vestrae notum esse cupimus, quod cum discretus Vir Jacobus Confey, Bekensis Decanus, Investitus Ecclesiarum de Gilze & de Merterfen, Nobis non semel sed pluries quaestiones movisset super eo quod ipse Investitus affirmabat jus praesentandi ad Ecclesiam seu appenditium de Ettene, quod est membrum Ecclesiae de Merterfen collatio seu praesentatio ad ipsum Investitum pertinere dignoscitur, de jure ad ipsum etiam praesentatio seu collatio Ecclesiae seu appenditii de Ettene spectare deberet; & licet Nobilis Vir Henricus quondam Dominus de Breda, & Investitus Ecclesiae de Gilze (quae est matrix Ecclesia dictarum Ecclesiarum seu appenditiorum de Merterfen & de Ettene) auctoritate Domini Episcopi Leodiensis, propter pericula vitanda & propter commoditatem & Divinum cultum augmentandum, dictam Ecclesiam seu appenditium de Ettene per sectionem à dicta Parochia de Merterfen extractam esse, per se Parochiam esse impetraverit, salvo jure Matricis Ecclesiae, tanquam Investitus ibidem, quodque Dominus Arnoldus bonae memoriae, Dominus quondam in Breda, ad ipsam Ecclesiam seu appenditium de Ettene, in praesudicium & in injuriam ipsius Investiti praedicti de facto praesentavit, ipso Investito reclamante & contradicente. Nos cum tandem ad querimoniam praedicti Investiti comperta veritate à quamplurimis probis testibus terrae nostrae, sub suo sacramento examinatis, ita esse, ut praedictum est, recognoscimus & per praesentem expresse profiteamur, Nos & Successores nostros nullum jus habere in Ecclesia seu appenditio de Ettene praedicto, sive in collatione sive in jure Patronatus Ecclesiae seu appenditii ejusdem, volentes quod

prae-

Wy Raso van Gaveren, Heer van Liedekerke en van Breda, allen den genen, die dezen brief zullen zien, heyl en de waerheid te kennen. Wy begeeren dat Ulieden gezamentlyk kennelyk zy, dat nademael wy niet eens, maar te meermaalen met den discreten Man Jacob Confey, Deken van Beeck en Pastor der Kerken van Gilze en Merterfen, verschil gehadt hebben, doordien dat hy Pastor beweerde, dat het recht van voorstelling tot de Kerk of aanhangzel van Etten, welke een lit is van de Kerk van Merterfen, van welke Kerk van Merterfen de begeving of voorstelling aan hem Pastor werkelyk toebehoorende, van rechtswegen aan hem oock behoorde toe te komen de voorstelling of begeving der Kerk of aanhangzel van Etten; en alhoewel de Edele Man Henrick, voormaels Heer van Breda, en de Pastor van Gilze (welke de Moederkerk is der gemelde Kerken of Aanhangzels van Merterfen en Etten) door het gezag des Heeren Bisschops van Luyck, tot vermeyding van gevaren en om grooter gemak, en vermeerdering van den Goddelyken Dienst, de gemelde Kerk of aanhangzel van Etten, door een scheidung van de voorschreve Parochie van Merterfen hebben afgetrokken, en verkregen dat ze tot een eige Parochie is opgerecht geworden, behoudens het regt der Moederkerk en des Pastors aldaer, en dat Heer Arnout, goeder gedagtenis, eertyts Heer van Breda, tot naadeel en onglyk van den gemelden Pastor, en niettegenstaande deszelfs wederspraak en tegenzeggen, tot de voornoemde Kerk of aanhangzel van Etten dadelyk ymandt heeft voorgestelt: Zoo hebben wy eyndelyk, op de klagten des gemelden Pastors, uyt

veele

prædictus Investitus & sui successores, sine aliqua contradictione nostra vel successorum nostrorum, de ipsa Ecclesia seu appenditio de Ettene, & de jure presentandi seu Collatione ejusdem Ecclesie sive appenditii, ipse & sui successores libere gaudeant nunc & in futurum. Et ne præmissa, vel aliquid præmissorum, à Nobis vel aliquibus successoribus nostris (quod absit) valeat in posterum calumniari, presentes Litteras prædicto Investito & ejus successoribus contulimus, sigilli nostri munimine roboratâs. Datum anno Domini millesimo ducentesimo nonagesimo nono, feriâ quintâ ante Ramos Palmarum.

veele eerlyke getuygen uyt ons Landt, onder eede gehoord zynde, bevonden hebbende de waarheid alzoo te wezen gelyk hier boven is gemeld, willen erkennen en mits dezen bekennen, dat wy en onze nakomelingen geen recht hebben tot de voorsz. Kerk of aanhangzel van Etten, zoo omtrent de begeving als het recht van Patronaetschap der gemelde Kerk af aanhangzel. Willende dat de voorschreve Pastor en zyne Opvolgers, zonder eenig tegenzeggen van ons, of van onze Nakomelingen, het recht van Voorstelling of begeving der gemelde Kerk of Aanhangzel van Etten, nu en in 't toekomende vry zullen hebben en gebruyken. En op dat de voorschreve dingen, of ietwes der zelve, door ons of door eenigen onzer navolgers, ('t gene verre van ons zy!) in 't toekomende niet zouden kunnen tegengesproken werden, zoo hebben wy dezen tegenwoordigen brief, met ons Zegel bekrachtigt zynde, aan den gemelden Pastor en zyne Opvolgers verleent. Gegeven in 't jaar onzes Heeren Duyzend, twee hondert, negen en negentig, op den vyfden dag voor Palme Zondag.

N°. 29.

Uyterste Wil van Heer *Jacob* Deken van *Beeck*, waar by hy de Parochie Kerk van *Breda* oprecht tot eene Collegiale Kerk.

In Nomini Domini. Amen.

In den Name des Heeren. Amen.

Quoniam morte nihil certius, nihilque incertius horâ mortis, Ego Jacobus Prefbiter investitus de Ghilze, Decanus Consilii Bekensis Leodiensis dyocess. compos mei & sanæ mentis, sciens quod vita hominis brevis est, per modum testamenti mei seu ultimæ voluntatis meæ, de bonis meis disponens, Ordino sub hac forma, Quod cum in terra de Breda, à qua pro parte oriundus sum, & in qua bonamea pro majori parte consistunt, cultum divinum cupio ampliare, Et propterea, prout sæpius cum Domino Rasone, Domino de Breda, aliisque probis tractavi, affectavi & affecto, desiderans quod Ecclesia de Breda, fiat Ecclesia Conventualis & Collegiata, & quod in eadem Ecclesia sint octo prebendæ, ad quas prebendas habendas mea bona confero & consigno.

Nademael niets zekerder is als de doodt, en niets onzekerder dan de ure van dien, zoo heb ik Jacob, Priester, Pastor van Gilze, Deken van 't Kapittel van Beeck onder 't Bisdôm van Luyck, myne zinnen en verstant wel machtig, wetende dat 's menschen leven kort is, by wege van Testament of uytersten Wil van myne goederen bestellende, in dezer voegen geordineert. Dat nademael ik in het Landt van Breda, waer uyt ik gedeeltelyk oorspronkelyk ben, en waer in myne goederen voor het grootst gedeelte mede gelegen zyn, den Goddelyken dienst begeere te vermeerderen, en derhalven, gelyk ik menigwerf met Heer Rasone Heer van Breda, en andere deugtzaame Mannen overlegt heb, altoos verlangt hebbe en noch verlange, dat de Kerk van

Se-

Bre-

*Sequitur assignatio bonorum ad dictas
Prebendas habendas &c.*

Quorum quidem bonorum meorum assignatione facta, Ordino & dispono sic de eisdem, videlicet quod quilibet Canonicus de septem Canonicis antedictis viginti libras Turonen: nigrorum habebit perpetuo & annuam de bonis meis & redditibus supradictis & octavus Canonicus Dnus. Hugo de Merterff. decem libras, nam totidem idem Hugo ad suam prebendam de bonis suis propriis assignavit. Et sic dicta octava prebenda cuilibet aliarum septem prebendarum est in omnibus adequata, Et de illis octo Canonicis unus erit Decanus dictae Ecclesiae, qui ultra portionem prebendae suae ratione sui decanatus habebit decem libras Turonen. nigrorum. Praeterea volo & ordino, quod dicti Canonici semper resideant personaliter in ipsa Ecclesia, & quod qui ex ipsis non residet non habeat de prebenda sua, nisi viginti solidos Turonen. nigrorum, Et constituetur semper Vicarius loco absentis & non residentis, qualis debuit esse absens, cui Vicario debebuntur duodecim librae Turonen: de prebenda absentis, Si vero contigerit Vicarium esse Presbiterum, loco Canonici Presbiteri absentis, ille Presbiter Vicarius habebit quindecim libras Turonen. de prebenda Presbiteri Canonici absentis, pro anno quo deservierit pro absentis, Cetera vero pars fructuum prebendae Canonicorum absentium cedet Capitulo Ecclesiae supradictae, nec poterit nec debebit Capitulum ipsum alicui non residenti Canonico gratiam facere ultra dictos viginti solidos propter preces vel minas alicujus vel aliquas alias rationes. Item ordino disponens, quod de dictis octo Canonicis tres erunt Presbiteri, tres Dyaconi & duo Subdyaconi, & tenebunt sigillatim in officiendo in divinis & Horis Canonicis suas septimanas, videlicet Presbiter in Presbiteratu, Dyaconus in Dyaconatu & Subdyaconus in Subdyaconatu, Offitiis, & quolibet die cantabunt Missam cum Dyacono & Subdyacono vestiti in habitis debitis consecratis, & aliquo vel aliquibus ipsorum Canonicorum absent. eorum Vicarii facient sua officia in ordinibus antedictis. Si autem eorum aliquis negligens esset in praemiss. adimplendis, Canonicus careat cotidianis distributionibus illius diei, & Vicarius restituet de Salario

Breda tot een Collegiale Kerk werde opgerecht, en dat in die Kerk zouden getelt worden agt Proven, tot dewelke uyt te vinden ik myne goederen opdrage en bewyze.

Volgt de aanwyzing der Goederen tot de gemelde Proven enz.

Deeze opnoeming myner goederen gedaan zynde, zoo bestel en beschikke ik in dezzer voegen van de zelve. Te weten, dat yder der zeven voorsz. Kanonniken uyt myne bovengemelde goederen en inkomsten ten eeuwigen dagen jaarlyks zal hebben twintig ponden zwarte Tournoisen, en de agste Kanonnik Heer Hugo van Merterffen tien ponden, naadien dezelve Hugo, uyt zyne eyge goederen, mede zoo veel tot zyne Prove heeft bewezen, en op deze wyze is de gemelde agste Prove met de andere zeven in alles gelyk gemaakt. En van die agt Kanonniken zal er een Deken dier Kerke wesen, die uyt aanmerking van zyn Dekenschap, boven en behalven zyne gemelde Prove, zal hebben tien ponden zwarte Tournoisen. Daerenboven wil en begeer ik dat de voorschreve Kanonniken altyt in perfoon in de gemelde Kerk hun verblyf zullen houden, en dat die aldaer zyn verblyf niet houdt, van zyne Prove alleen zal trecken twintig schellingen zwarte Tournoisen, en daar zal altyt een Vikaris of Stedehouder in plaatze van den afwezigen gestelt worden, even zoodanig als de afwezige moest zyn, aan welken Vikaris, uit de Prove des afwezigen, zullen moeten gegeven worden twaalf ponden zwarte Tournoisen. Indien het egter geviel, dat die Vikaris Priester was in de plaats van een afwezigen Kanonnik en Priester, zoo zal die Priester Vikaris uyt de Prove van den afwezigen Priester Kanonnik, voor het jaar dat hy voor den afwezigen dienst zal doen, trecken vyftien ponden Tournoisen; maar het overige gedeelte van het inkomen der Proven van de afwezige Kanonniken zal komen ten behoeven van 't Kapittel der bovengemelde Kerk, en het Kapittel zelve zal niet kunnen of mogen, om eenige bedden, of dreygementen van wie het zy, of om eenige andere redenen, aan ymandt der niet verblyfhoudende Kanonniken, eenige de minste gunst bewyzen boven de voorsz. twintig schel-

rio suo duodecim denarios Turonen. nigror. nihilominus puniemur ad arbitrium Decani & Capituli prædictorum, nisi fortè legitimo impedimento detenti per alium idoneum illà die sua officia fecerint ministrari. Præterea ordinatum est, quod cum in ipsa Ecclesia sint due Capellane, quarum cujuslibet proventus valent quadraginta libras Turonenses vel circiter annuatim, post decessum Capellanorum eorundem, vel alterius eorundem decedentis, vel cedentis, portio ipsius decedentis vel cedentis Capellani dividetur, & fiant de illa portione due prebende Canoniorum, ita quod numerus dictorum octo Canoniorum augmentetur, sic quod cum essent primò octo Canonici, uno Capellano decedente fiant decem, vel alio decedente fiant duodecim prebende, quorum quidem Canoniorum qui fiant prebende debent adæquari aliis octo, & debent omnia bona ipsorum esse privata, videlicet & omnia in communi, quia non efferunt prebende eorum aliquatenus distincte. Insuper præordinatum & conceptum, est etiam, quod vacante Ecclesià in ea ponetur Rector, qui curam recipiet à Decano dicti Consilii, prout moris erit, & erit de gremio dictæ Ecclesiæ Collegiæ & de Jurisdictione Decani & Capituli, & frequentabit omnes Horas Canonicas prout alii Canonici & Vicarii facere tenebuntur, & habebit de redditibus dictæ Ecclesiæ usque ad valorem quadraginta librarum Turonen. de quibus solvet jura Episcopi, Archidiaconi & Superiorum suorum debita à Rectore Ecclesiæ memoratæ, cetera verò pars fructuum dictæ Rectoriæ cedit Capitulo dictæ Ecclesiæ Collegiæ. Ita quod de ipsis augmentatus erit numerus Canoniorum dictæ Ecclesiæ, & erit Canonicus ejusdem decimus tertius vel undecimus, qui habebit unam prebendam equalem aliis in redditibus dictæ Rectoriæ. Decanus idem etiam habebit de redditibus dictæ Rectoriæ in augmentationem sui Decanatus, decem libras reddituum annuatim, & superexcrescentia cedent tunc in communes usus Canoniorum residentium ibidem, Oblationes siquidem altarium taxabuntur rationabiliter dicto Rectori pro certa summa deducenda de dictis quadraginta libris, Et si ipsi Decanus & Capitulum ex una parte, & dictus Rector ex altera, in dicta taxatione non possunt concordare, dictus Rector habebit de aliis ipsorum Canoniorum redditibus suas quadraginta libras, & tunc ille oblationes cedent Capitulo prædicto. Et debet fieri taxatio supra dicta per Decanum Consilii Bekensis, & alios duos probos Investitos dicti Consilii, viciniore dictæ ville de Bre-

lingen. Insgelyks wil en beveel ik, dat van de voorz. agt Kanonniken, drie Priesters, drie Diakenen, en twee Onderdiakenen zullen wezen, en dat zy in het verrigten van den Goddelyken dienst en het waarnemen der geestelyke Getyden op vaste uuren, hunne weekbeurt zullen hebben, te weten een Priester in 't Priesterschap, een Diaken in het Diakenchap, en een Onderdiaken in het Onderdiakenchap, elk in zynen dienst, en dat zy op yder dag zullen een Misse zingen, met een Diaken en Onderdiaken, in behoorlyk gewyd gewaad. En eenig of eenigen der zelve Kanonniken afwezig zynde, zoo zullen hunne Vikarissen hunnen dienst waarnemen in de bovengemelde order. Indien egter ymandt derzelve verzuymde het voorgemelde te agtervolgen, zoo het een Kanonnik is, die zy verstecken van de dagelykfe uytdeelingen van dien dag, en indien een Vikaris, zal hy van zyn loon uytkeeren twaalf penningen zwarte Tournoisen, en zy zullen niet te min gestraft worden naa het goetvinden van den Deken en 't Kapittel, ten ware zy, door een wettig belet verhindert zynde, hunnen dienst dien dag door een ander bekwaam persoon hadden laten verrigten. Bovendien is vastgesteld, vermits in de voorschreve Kerk twee Kapellanyen zyn, van welke elke jaarlyks tot veertig ponden Tournois of daer omtrent, aan inkomen heeft, dat naa de doot of afftant der gemelde Kapellanen, of van eenen der zelve, de Portie van zoodanigen gestorvenen of afftand doenden Kapellaan zal gesplift, en daar van twee Proven zullen gemaakt, en het getal der gemelde agt Kanonniken aldus vermeerderd worden; zoo dat 'er te vooren agt Kanonniken zynde, by aflyvigheid van eenen Kapellaen, tien, en by afftant des anderen, twaalf Proven zullen wezen, welke Proven van zoodanige nieuwe Kanonniken met de andere agt evengeelyk gemaakt zullen worden, en alle derzelve goederen moeten vry en in 't gemeen zyn, om dat hunne Proven eenigzints afgezonderd niets zouden uytbrengen. Daarenboven is beschikt en beslooten dat, by het ledig staan der Kerk, in dezelve een Rector of Bestierder zal aangesteld worden, welkers aanstelling, zoo als 't gebruyckelyk is, door den Deken zal geschieden, en hy zal moeten genomen worden uyt

Breda, vel alios in quos partes ipsæ voluerint concordari. Si autem Rector prædictus velit esse contentus oblationibus prædictis, habeat ipsas pro dictis quadraginta libris: Legata verò facta dictæ Ecclesiæ Conventuali cedant eidem, & alia legata facta dicto Rectori, cedant sibi; Legata insuper facta generaliter dictæ Ecclesiæ, cedant Capitulo antedicto.

den boesem der gemelde Collegiale Kerk, staande onder het rechtsgebiedt van den Deken en het Kapittel, hy zal moeten bywoonen alle de geestelyke Getyden en Diensten, gelyk de andere Kanonniken en Vikarissen gehouden zyn te doen, en hy zal uyt de inkomsten dier Kerk trecken tot de waarde van veertig ponden Tournois, waar uyt hy de rechten des Bisschops, van den Aartsdiaken, en zyne Oversten, staande tot het Rectorfchap der gemelde Kerk, zal voldoen; Het overige gedeelte der inkomsten van 't Rectorfchap zal aan 't Kapittel der voorschreve Collegiale Kerk volgen, zoodanig dat uyt dezelve het getal der Kanonniken aldaer zal vermeerderd worden, en daar een dertiende of elfde Kanonnik wezen, die uyt de inkomsten van 't gemeld Rectorfchap eene Prove zal hebben, de anderen in baten en profyten gelyk wezende. De Deken zal mede uyt de inkomsten van 't zelve Rectorfchap, tot vermeerdering van zyn Dekens Ampt, aan jaarlyks inkomen trecken tien ponden, en het overschot zal verftrekken tot gemeen gebruyck der verblyfhoudende Kanonniken. De offerhanden op de Outaren geschiedende zullen redelyker wyze gewaardeert worden, om den voornoemden Rector daar voor zekere somme aftetrekken van de gemelde veertig ponden; En indien de Deken en 't Kapittel aan de eene, en de gezegde Rector aan de andere zyde, over de gemelde waardeering niet kunnen overeenkomen, zoo zal de voorschreve Rector uyt de andere inkomsten der Kanonniken, zyne veertig ponden trecken, en dan zullen die offerhanden het bovengemelde Kapittel toebehooren. En die waardeering zal moeten gedaan werden by den Deken van 't Kapittel van Beeck en twee andere deugdzaame Priesters van 't zelve Kapittel, welke 't naast by de Stadt Breda zullen wezen, of by zoodanige anderen als partyen zelf zullen eens worden: Maar indien de gemelde Rector wilde te vreden zyn met de voorschreve Offerhanden, zoo zal hy die genieten in de plaets der bovengemelde veertig ponden; maar de Legaten aan de gemelde Collegiale Kerk gemaakt, zullen by dezelve blyven, en de andere Legaten aan den voornoemden Rector gemaakt, zullen voor hem zyn; en de Legaten aan gemelde Kerk in't

Capellani etiam dictæ Ecclesiæ qui sunt & erunt, de jurisdictione dictorum Decani & Capituli erunt, & intererunt horis Canonicis cum Decano & Capitulo prædictis, & si non interessent, debent puniri per Decanum & Capitulum prædictos. Collatio verò Prebendarum prædictarum omnium spectabit ad Dominum de Breda, patronum dictæ Ecclesiæ, & collatio Capellaniarum ad dictos Decanum & Capitulum, Decanus verò ipse eligetur à Capitulo dicto & presentabitur Domino Leodiensi Episcopo confirmandus. Regimen autem Scholarum Matricularum & aliorum officiorum dictæ Ecclesiæ conferent idem Decanus & Capitulum conjunctim. Item ordino quod nullus poterit inibi esse Decanus, quin sit Canonicus ipsius Ecclesiæ, Canoniam habeat à Domino de Breda, Decaniam verò per electionem canonicam dicti sui Capituli obtinebit. Insuper ordinans dispono & volo, quod si Dominus de Breda præmissis nollet consentire, aut sustinere præmissa adimpleri, ita quod effectum non haberent; vel si per Episcopum Leodiensem, aut alios, ad quos hoc pertinet, præmissa non fuerint confirmata, ita quod effectum debitum non haberent, vel ordinatio mea in præmissis esset impedita, tunc volo, quod præsens ordinatio nulla sit, & quod Executores mei in præmissis, quos eligo, (videlicet vir Venerabilis & discretus Magister Macarius de Buscho, Canonicus Leodiensis, & Venerabilis Domina Abbatisa Monasterii de Thoren, & Frater Joannes dictus de Rotselaer, quondam Abbas Monasterii Averbodiensis, nec non Dominus Henricus Ecclesiæ de Gilse Plebanus) habeant potestatem plenariam dicta mea bona assignandi aliis piis locis, construendi Hospitalia, Ecclesias Collegiatas, Altaria & alia ordinandi in piis locis, prout salutis animæ meæ visum fuerit expedire. Volo tamen quod præmissa fiant tunc in aliqua Ecclesia spectante ad collationem seu presentationem dictæ Abbatisæ, si voluerit consentire.

gemeen gemaakt zullen het Kapittel toegewezen worden.

De Kapellanen der gemelde Kerk, welke tans zyn en namaels wezen zullen onder het gebiedt der gemelde Deken en Kanonniken, zullen met den voorsz. Deken en Kapittel zig laten vinden by de Kerkelyke Getyden, en zoo zy daar niet tegenwoordig zyn, moeten zy door den gezeiden Deken en 't Kapittel gestraft worden. De Begeving van alle de voorgemelde Proven zal staan aan den Heer van Breda, als Patroon der voorschreve Kerk, en de begeving der Kapellanyen aan den voorsz. Deken en het Kapittel. De Deken zelf zal door het voornoemde Kapittel verkoren en aan den Heer Bisschop van Luyk ter bevestiging aangeboden worden. Het bestier der Scholen, der Godshuyzen en andere bedieningen der gemelde Kerk, zullen de Deken en het Kapittel te zamen begeven. Insgelyks gebiede ik, dat niemandt aldaer zal Deken wezen, ten zy hy Kanonnik zy dier Kerke, zyne Kanoninksdye hebbe van den Heer van Breda, en het Dekenschap by eene wettige Kerkelyke verkiezing van het voorsz. Kapittel bekomme. Voorts zoo wil en bevele ik, dat ingevalle de Heer van Breda aan het geen voorsz. is zyne toestemming weygerde te geven, of niet wilde dulden dat het nagekomen wierd, zulks dat het zelve niet tot stand kon gebracht worden; of indien door den Bisschop van Luyck, of anderen aan welken het behoort, het bovenstaande niet wierde bevestigd, zoo dat het niet ter uytvoering gestelt, of myne voorsz. beschikking anderzins belet wierdt, dan begeer ik dat de tegenwoordige instelling nul en van geener waerden zal zyn, en dat de Uytvoerders, welke ik over het voorsz. verkiefe, (te weten de Eerwaardige en Discrete Mr. Macarius van den Bosch, Kanonnik van Luyk, de Eerwaardige Vrouw Abtdis des Stifts van Thoor, en Broeder Joannes, gezegt van Rotselaer, voormaels Abt van 't Klooster van Averboden, als mede Heer Hendrik, Plebaan der Kerk van Gilze) volkome macht zullen hebben, om myne voornoemde goederen tot andere Godvruchtige werken aan te leggen, om Gasthuysen te bouwen, Collegiale Kerken, Outaren en andere zaken te stich-

Omnia etiam alia bona mea mobilia & immobilia, de quibus non ordinavi, aut non ordinabo expresse, volo quod ad augmentationem cedant dictarum prebendarum, si eas contingat ad effectum perducere. Sin autem . . . sint in dispositione meorum Executorum, prout superius est expressum; protestans quod prædictam meam Ordinationem volo valere loco Testamenti seu ultimæ voluntatis meæ, vel alterius, quæ de jure poterit melius valere, volens quod dicti Executores mei omnia mea bona apprehendant ad faciendum præmissa, prout eis salutis animæ meæ visum fuerit expedire. Et si dicti Executores mei omnes non potuerint aut noluerint interesse, tres vel duo ex eis nihilominus exequantur, volens ut ubicumque duo ex eis posuerint diem ad aliquid exequendum, & alii vocati ad hoc non venerint, aut noluerint, vel non potuerint interesse, reliqui duo procedant & faciant quod incumbit, aliorum duorum absentia non obstante. Nomina verò illorum, qui nominati sunt ad illas prebendas sunt hæc, videlicet.

D. Henricus, Grufere, Decanus;

D. Henricus, dictus Grufere, ejus Frater;

D. Winricus de Eyke;

D. Hugo prædictus, Presbiteri;

Walterus & Jacobus, filii Joannis de Bye;

Et Joannes filius Wiconis de Camera.

Supplicans Venerabili in Christo Patri
nc

ten op Godsdienstige plaetsen, zoo als tot myner zielen Zaligheid best zal bevonden worden. Ik verftaa egter, dat het voorsz. alfdan geschiede in eenige Kerk staande ter begeving of voorstelling der gemelde Abtdis, indien zy daer in wil toestemmen.

Alle myne andere, zoo roerende als onroerende goederen, waer van ik niet bestelt hebbe, of niet uytdruckelyk zal bestellen, wil ik dat aangelegt worden tot vermeerdering der vornoemde Proven, zoo het gebeurde, dat zy ter uytvoer gebragt wierden. Zoo egter niet . . . zullen zy in de macht myner Uytvoerders blyven, gelyk hier boven is uytgedrukt. Ik betuyge te willen, dat deze myne bestelling zal strekken voor myn Testament of uysterste Wil, of voor zoodanige andere handeling als in regten best kan bestaan, begeerende, dat de gemelde Uytvoerders alle myne goederen onder hen nemen, om het voorschrevene uyttevoeren, zoo als hen, tot myner zielen zaligheid zal duncken dienstig te wezen. En by aldien myne Uytvoerders alle niet konden of wilden daar by tegenwoordig zyn, zoo zullen twee of drie derzelve niettemin de uytvoering kunnen waernemen; wilstende ik, dat alwaer twee derzelve een dag, om zaaken te doen, hebben vastgesteld, en de andere daer toe geroepen zynde niet kwamen, of niet wilden of niet konden daar by zyn, de overige twee egter zullen voortgaen, en doen 't gene vereyscht wordt, niet tegenstaande de afwezigheid der twee anderen. De Namen der genen die benoemt zyn tot de gemelde Proven zyn deze, te weten

Heer Hendrik Grufere, Deken;

Heer Hendrik, gezegt Grufere, deszelfs Broeder;

Heer Wynrik van Eyke;

Heer Hugo vornoemt, Priesters;

Wouter en Jacob, Zoonen van Jan de Bye;

En Joannes, zoon van Wico van de Kamer;

Biddende den zeer Eerwaerden Vader

ac Domino Theobaldo Dei gratiâ Leodiensi Episcopo, & ejus Officiali, ac aliis omnibus, quorum interest, ut præmissis tam pie conceptis consentiant, ea laudent, approbent, & suâ auctoritate confirmet. In cujus rei testimonium sigillum meum, unâ cum sigillis virorum discretorum Domini Danckini, Scholastici Ecclesiæ Bekensis, & Domini Henrici, Executoris mei prædicti, quæ his apponi petivi, appono. Et nos Danckinus & Henricus prædicti, qui præmissis interfuimus, cum aliis multis probis, sigilla nostra, ad suam petitionem dicti Domini Jacobi, præsentibus duximus appendenda. Datum anno Domini millesimo trecentesimo tertio, in Vigilia Dionysii.

der in Kristus, Heer Theobald, door Gods genade, Bisschop van Luyck, en zynen Official, en allen anderen dien't aangaet, dat zy aan de voorsz. zoo Godvruchtige ontwerpen hunne toestemming geven, dezelve billyken, goedkeuren, en met hun gezag bevestigen willen. In kennisse van alle 't welk, heb ik myn Zegel, te gelyk met de Zegelen der discrete Mannen, Heer Danckin, Scholaster der Kerk van Beeck, en Heer Hendrik, mynen voorgenoemden Uytvoerder, welke ik verzogt heb dat aan deze mogen gezet worden, hier aan doen hangen. En wy Danckin, en Hendrik voornoemt, by het voorsz. met meer andere vroomme lieden tegenwoordig geweest zynde, hebben onze Zegelen op het verfoek van den gemelden Heer Jacob, aan deze tegenwoordige wel willen doen hangen. Gegeven in 't jaar onzes Heeren Duysend driehondert en drie, op St. Denys avondt.

* * * * *

Venerabili in Christo Patri ac Domino suo, Domino Theobaldo Dei gratiâ Leodiensi Episcopo, ejusque Officiali, & aliis quorum interest, Raso Dominus de Breda, patronus Ecclesiæ Parochialis de Breda, Leodiensis dyocesis, reverentiam & noscere veritatem. Noveritis quod nos dispositionibus & ordinationibus prebendarum, & aliorum, de quibus fit mentio in literis Domini Jacobi, Investiti de Ghilse, Decani Consilii Bekensis, nostrum in omnibus adhibemus consensum, ea quantum in nobis est laudando, disponendo, ordinando & per omnia approbando. Supplices Vobis in Christo, quatenus præmissa approbetis & auctoritate vestrà ordinariâ confirmetis. In cujus rei testimonium sigillum nostrum præsentibus literis duximus appendendum. Datum anno Domini millesimo trecentesimo tertio, Dominicâ ante festum Katherinæ Virginis.

Aan den zeer Eerwaarden Vader in Kristus, Heer Theobald door Gods genade, Bisschop van Luyck, aan zynen Official, en allen anderen dien't aangaet, Raso Heer van Breda, Patron der Parochiekerk van Breda, behoorende onder 't Bisdome van Luyck, eerbieding en de waerheid te kennen. Ulieden zy kennelyk, dat wy de instellingen en begevingen der Proven, en andere dingen, waar van gewaagt wordt in de brieven van Heer Jacob, Pastor van Gilze, Deken van het Kapittel van Beeck, in alle deelen toestemmen, dezelve, zoo veel in ons is, billykende, vaststellende en t'eenemael goedkeurende. Biddende Ulieden om Kristus wille, ten eynde gy het beloofde goedkeurt, en met uwe gewoone macht wildt bekrachtigen. In kennisse waar van hebben wy onsen Zegel aan de tegenwoordige brieven doen hangen. Gegeven in 't jaar ons Heeren Duysend driehondert en drie, op Zondag voor 't feest van de H. Katarina.

* * * * *

Universis presentes Litteras inspecturis, Officialis Leodiensis salutem in Domino sem-

Allen en een ygelyk die deezen Brief zullen zien, de Official van Luyck
Iii 3 eeu-

sempiternam. Noverit universitas vestra, quod facta nobis fide per Viros discretos Dominum Danckinum, Scolaſticum Eccleſiæ Bekenſis, & Dominum Henricum, Plebanum Eccleſiæ de Ghilſen, de Teſtamento ſeu ultima voluntate Domini Jacobi, Decani Concilii Bekenſis, unà cum ſigillis eorundem præſentibus appenſis, ipſum Teſtamentum ſeu ultimam voluntatem, quantum in nobis eſt, per omnia laudamus, approbamus & confirmamus. In cujus rei teſtimonium ſigillum Officialatus Leodiensis duximus apponendum. Datum anno Domini milleſimo trecentefimo tertio, in Octavis B. Andreae Apoſtoli.

wig heyl in den Heere. Ulieden allegaer zy kennelyk, dat de discrete Mannen Heer Danckin, Scholaſter der Kerke te Beeck, en Heer Hendrik Plebaan der Kerk tot Gilze, ons vertoont hebbende het Teſtament of den uyerſten Wille van Heer Jacob Deeken van het Kapittel van Beeck, met hunne Zegelen daer aan hangende, wy het zelve Teſtament of uyerſten Wille, voor zoo veel in ons is, in alle deſelfs deelen billyken, goedkeuren en bekrachtigen. Ten oorkonde van dien heeft ons goedgeacht het Luykſche Official Zegel daar aan te hangen. Gegeven in 't jaar ons Heeren Duyſend driehondert en drie, in de Oſtaaf van den Heyligen Apoſtel Andries.

Nº. 30.

Hervorming van 't Kapittel der Collegiale Kerk te Breda.

Magiſter Macharius de Buſco Canonicus Leodiensis, Discretis & honeſtis viris Decano & Capitulo Beate Mariæ in Breda Leodiensis Dioceſeos, ſalutem in Domino. Litteras Reverendi in Chriſto Patris Domini Theobaldi Episcopi Leodiensis, quas legiſtis, audiviſtis atque recepſiſtis in his verbis: Theobaldus Dei gratiâ Leodiensis Episcopus, Venerabili Viro Machario de Buſco, Canonico Leodiensi, ſalutem in Domino ſinceram. De veſtra diſcretione plenius confiſi, vobis committimus & mandamus, quatenus ad Eccleſias de Corters, de Dieſt, de Beeck, de Oorſchot, de Rode & de Breda Collegiatas, nec non ad Monasterium de Hodonk Ordinis Sti. Benedicti noſtræ Dioceſeos, perſonaliter accedendo, officium Viſitationis exerceatis in eiſdem, tam in Capite quàm in Membris, tam in Spiritualibus quàm in Temporalibus, corrigendo, ſtatueno, ordinando, & reformando, quæcunque in diſtis Eccleſiis & Monasterio corrigenda, ſtatuenta, ordinanda & reformanda inveneritis, ſecundum quod vobis videbitur expedire; Contradictores & Rebelles, ſi qui fuerint, per cenſuram Eccleſiaſticam compeſcendo vice & auctoritate noſtrâ, in quibus vobis committimus vices noſtras. Datum anno milleſimo trecentefimo nono, in Vigilia Sacramenti. Harum autem Litterarum auctoritate acceſſimus perſonaliter ad Eccleſiam veſtram de Breda, Sabbatho poſt Feſtum Petri & Pauli Apoſtolorum, anno prædicto, & ipſam plenius viſitavimus, tam in Capite quàm in Membris, tam in Spi-

Mr. Macharius van den Boſch, Kanonnik van Luyck, aan de discrete en eersame Mannen den Deken en het Kapittel van O. L. V. te Breda onder 't Biſdom van Luyck, heil in den Heere. Gylieden hebt gezien, geleſen en gehoort de brieven des Eerwaerdigen Vaders in Chriſtus, Heer Theobald Biſſchop van Luyck, welke gy ontfangen hebt, zynde van dezen inhoudt: Theobald, door Gods genade, Biſſchop van Luyck, aan den Eerwaarden Man Macharius van den Boſch, Kanonnik van Luyck, oprecht heil in den Heere. Op uwe beſcheidenheid t'eenemaal betrouwende, zoo dragen wy u op en bevelen u, dat gy u in Perſoon begeeft naar de Collegiale Kerken van Korters, Dieſt, Beeck, Oorſchot, Rode, en Breda, als mede naar het Klooster van Hodonk van de Benedictiner Orden, behoorende onder ons Biſdom, en aldaer het ampt van Onderzoeker oeffent, zoo wel omtrent het Hoofst als de Leden, zoo wel in 't geeſtelyke als in 't wereltlyke, verbeterende, inſtellende, beveelende en hervormende, 't gene gy in de gemelde Kerken en Klooster zult bevinden verbeterd, ingeſtelt, bevolen en hervormt te moeten werden, naa 't gene u dunken zal te behooren; als mede van onſent wegen en door ons gezag de tegenſtrevers en wederspannigen, zoo er eenigen mogten wezen, door de Kerkelyke ſtraffen bedwingende,

Spiritualibus quàm in Temporalibus. Et quia invenimus plura in dicta Ecclesia reformanda, ad reformationem ipsius, de consensu & consilio vestro statuimus & ordinamus, auctoritate in hac parte nobis commissa, quod nullus Canonicus, vel Capellanus, vel vester Choralis, intret Chorum vel Ecclesiam vestram, præcipue quum divina & Horæ Canonice celebrantur, nisi induto super pellino.

Item statuimus & ordinamus, quod habeatis quolibet anno Generale Capitulum, videlicet in crastino Servatii, in quo omnes Canonici presentes, sine aliqua vocatione, poterunt & debebunt statuere vel ordinare de negotiis dictæ Ecclesiæ & regimine ipsius, qualiter ipsa Ecclesia pro anno futuro sit regenda, Et quidquid statutum fuerit per presentes ratum & firmum habebitur, & in dicto Capitulo fiet computatio de bonis Ecclesiæ totius anni, & qualiter bona ipsius ad dictum annum fuerint consumpta. Et quia nonnulli Viri Canonici decefferunt debitis obligati diversis, ita quod Creditoribus de bonis decedentium satisfieri non potuit, statuimus & ordinamus, quod ulterius Canonicus decedens habeat annum gratiæ, ita quod Executores ipsius decedentis recipient omnes fructus prebendæ decedentis per illum annum pro solvendis debitis suis, quotidianis distributionibus & anniversariis exceptis, quas non habeat decedens, & Executores decedentis dabunt Ecclesiæ predictæ centum solidos magnorum Turouensium de fructibus dictæ prebendæ, pro cappis seu ornamentis emendis.

de, als waar toe wy u onze macht verleenen. Gegeven in 't jaar Duyzend driehondert en negen, op den avond voor Sacramentsdag. Wy dan, door de macht ons by dezen brief gegeven, zyn in Persoon gekomen tot uwe Kerk van Breda op Saturday naa St. Pieter en Paulus in 't voorschreve jaar, en hebben de zelve naauwkeurig onderzocht, zoo omtrent 't Hoofst als in de Leden, zoo in 't geestelyke als in 't wereltlyke; en nadien wy verscheyde zaken hebben gevonden, welke in de gemelde Kerk dienen hervormt te worden, zoo gebiedten en bevelen wy tot derzelve hervorming, met uwe toestemming en goeden raad, volgens de macht ons in dezen gegeven, dat geen Kanonnik of Kapellaan, of ymant uwer Koorzangers, in het Koor of in uwe Kerk zal mogen komen, voornamentlyk als de Goddelyke Dienst en Kerkelyke Getyden gehouden worden, ten zy hy een Koorkleedt aanhebbe.

Insgelyks bevelen en gebiedten wy, dat gylieden jaerlyks een algemeen Kapittel zult houden, te weten daegs naa St. Servaes, waar in alle tegenwoordig zynde Kanonniken, zonder daar toe geroepen te zyn, zullen kunnen en moeten beramen en vaststellen, de zaken der voorschreve Kerk, en derzelve regeering, op wat wyze namelyk die Kerk voor het aanstaande jaar zal moeten bestiert worden. En al't gene by de daar tegenwoordigen zal beraamt zyn, zal voor vast en bestendig gehouden worden. En in 't gemelde Kapittel zal rekening gedaan worden van de goederen van de Kerk voor het geheele jaar, en in hoe verre haare goederen voor dat jaar besteedt zyn. En naadien zommige Kanonniken gestorven zyn, belast met verscheyde schulden, zoodanig dat men de schuldelyschers uyt de goederen der overledene niet heeft kunnen voldoen, soo bevelen en ordineren wy, dat een Kanonnik, hier nae stervende, zal hebben een jaar van gratie, zoodanig dat de Uytvoerders van dien aflyvigen zullen genieten alle de inkomsten zyner Prove voor dat jaar, om daar uyt zyne schulden te betalen, uytgezonderd egter de dagelykse uytdeelingen en jaargetyden, welke den aflyvige niet zullen te goed komen, en de Uytvoerders des afgestorvenen zullen aan de gemelde Kerk geven hondert schellingen

Item

Item statuimus & ordinavimus, quod Canonici dicti Loci possunt habere infra annum duos menses pro negotiis ordinandis, conjunctim vel divisim. Ita quod ipse Canonicus qui recedere velit, petet licentiam à Decano & Capitulo suo, quod, si justa fuerit causa, non denegabitur eidem, nec dies quibus recedunt à Villa de Breda & revertentur ad eandem non computabuntur; Et absentes tempore absentiae non habebunt quotidianas nec anniversaria; scribentur dies absentium.

Item ordinamus, quod Scholares frequentantes Scholas ibidem, ibunt in Ecclesia praedicta in Collegio Canoniorum, praecipue in festis novem lectionum, ad Horas Canonicas, prout visum fuerit expedire.

Item statuimus & ordinamus, ne aliquis Canonicus, vel alter de Capitulo existens, tractata in Capitulo & secreta ejusdem audeat alicui extra Capitulum revelare contra Decani prohibitionem, Et si quis contrarium fecerit, & convictus fuerit, per unum mensem careat prebendam & convertatur in communem usum Capituli.

Ordinamus etiam, quod Capellani dictae Parochiae, quum subsint Capitulo, vadant ad Horas Canonicas, diebus & horis, quibus commode possunt, Et Capitulum in refectioibus & aliis curialitatibus honeste eos contractet.

Item statuimus & ordinamus, quod Decanus in duplicibus & majoribus festis debeat celebrare summam Missam, nisi impeditus fuerit legitimo impedimento, & tunc per Canonicum vel Capellanum magis ydoneum procurabit eam celebrari.

Que

gen groote Tournoisen, uyt het inkomen der gemelde Prove, om kappen en andere sieraden te kopen.

Insgelyks stellen en ordineren wy, dat de Kanonniken van die Plaets in het jaar twee maanden mogen hebben om hunne zaken te verrichten, 't zy met eens of in verscheide reizen, zoodanig dat een Kanonnik willende van daar trekken, zal moeten verlof vragen van zynen Deken en 't Kapittel, 't gene, indien hy daer toe wettige reden heeft, hem niet zal geweigert worden, en de dagen, op welke zy van Breda vertrekken en aldaer wederkeeren, zullen niet mede gerekent worden; ende afwezigen zullen gedurende den tyd hunner afwezentheid niets genieten van de dagelykse uytdeelingen of jaargetyden; men zal register houden van den tyd hunnes uytblyvens.

Voorts verordineren wy, dat de Scholieren aldaer ter Scholen gaande, zullen in de voorgemelde Kerk gaari in de vergadering der Kanonniken, voornamentlyk op de Feestdagen der negen Lessen en op de Kerkelyke Getyden, zoo als zulks zal dienstig geoordeelt worden.

Verders stellen en ordineren wy, dat geen Kanonnik, nog iemant tot het Kapittel behoorende, eenige zaken of geheymen in 't Kapittel verhandelt, aan iemant buyten het Kapittel, tegen het verbod des Dekens, zal mogen openbaren, en zoo iemant het tegendeel dede, en daar van overtuygt wierdt, die zal voor een maand zyne Prove verbeuren, welke zal bekeert worden tot gemeen voordeel des Kapitels.

Wy ordineren mede, dat de Kapellanen der gemelde Parochie, tot het Kapittel behoorende, zullen moeten tot de Kerkelyke Getyden gaan, op de dagen en uren als hen best zal gelegen komen, en op tyden van vermaak en andere uytspanningen zal het Kapittel dezelve eerlyk onthalen.

Insgelyks stellen en verordineren wy, dat de Deken, op de dubbelde en groote Feestdagen, zal moeten een hooge Missie doen, ten zy hy door een wettige verhindering belet zy, en dan zal hy bezorgen dat zy door den bekwaam-

kwaamsten Kanonnik of Kapellaen gedaan worde.

Quæ Statuta & Ordinationes nostras præcipimus in virtute sanctæ obedientiæ firmiter observari, Volentes quod Decanus & Capitulum, rebelles, si qui fuerint, compellent censurâ Ecclesiasticâ ad observantiam præmissorum. In cujus rei testimonium sigillum nostrum præsentibus litteris est annexum. Datum anno & die Sabbathi prædictis.

Welke onse instellingen en verordeningen wy bevelen, dat, uyt kracht der heylige gehoorzaamheid, vast en bestendig zullen onderhouden worden, willende dat de Deken en het Kapittel de wederstrevers, zoo er eenigen mochten wezen, met de Kerkelyke straffen, tot onderhouding van het bovenstaande zullen bedwingen. Ten oorkonde waar van hebben wy ons zegel aan desen tegenwoordigen brief doen hangen. Gegeven in het jaar en op Saturdag hier boven gemeld.

N°. 31.

Scheyding der Kerken van *Ginneken, Merterfen, Etten en Bavel*, van de Moederkerk van *Gilze*.

In nomine Domini. Amen. Universis presentes litteras inspecturis, Magister Franco de Semblaco, Canonicus Ecclesiæ Sti. Martini Leodiensis, Commissarius ad infrâ scripta Reverendî Patris & Domini D. Adulphi Dei gratiâ Leodiensis Episcopi, salutem, cum notitia veritatis. Noverit universitas vestra, quod cum nobilis & venerabilis Domina Margareta de Pitrefem, Abbatissa Thorensis, Patrona Ecclesiæ de Gilze Leodiensis Diocesis, & Rutgerus, ejusdem Ecclesiæ de Gilze Investitus, seu Rector, supplicaverunt eidem Reverendo Patri sub hac forma.

In den Name des Heeren. Amen. Allen den genen, welke dezen tegenwoordigen Brief zullen zien, Mr. Franco van Semblais, Kanonnik der St. Meertens Kerk te Luyck, Gevolmagtigde tot het ondergeschrevene by den Eerwaerden Vader en Heer Adolf, door Gods genade, Bisschop van Luyck, heyl en kennisse der waerheid. Ulieden allegaer zy kennelyk, dat de Edele en Eerwaerde Vrouw Margriet van Pitrefem, Abtdis van Thoor, Vrouwe der Kerk van Gilze, onder 't Bisdome van Luyck, en Rutger, Pastor of Bestierder der gemelde Kerk van Gilze, gemelden Eerwaerden Vader een Smeekschrift hebben overgegeven aldus luydende.

Reverendo in Christo Patri ac Domino suo Adulpho, Dei gratiâ Episcopo Leodiensi, Margareta de Pitrefem, Abbatissa Thorensis, Patrona Ecclesiæ Parochialis de Gilze vestræ Diocesis, & Rutgerus ejusdem Ecclesiæ Investitus seu Rector, quidquid possunt reverentiæ, obsequii & honoris. Significamus vestræ reverendæ Paternitati, quod dicta Ecclesia de Gilze quatuor habet appenditia, consueta per Vicarios perpetuos, ab ipso Investito præsentandos, deserviri, bis distincta nominibus, videlicet Ginneken, Merterfen, Etten, & Bavel, quorum quemlibet per se sufficit, bona habens discreta à

Aan den Eerwaerden Vader in Kristus en Heer Adolf, by der gratien Gods, Bisschop van Luyck, Margriet van Pitrefem, Abtdis van Thoor, Vrouwe der Parochiekerk van Gilze, behoorende onder uw Bisdome, en Rutger, Pastor of Bestierder der zelve Kerk, alle bedenkelyke eerbied, dienst en eere. Wy maken aan uwe Eerwaardigheid bekend, dat de gemelde Kerk van Gilze vier aanhangzels heeft, gewoon door vaste Vikarissen of Stedehouders, by den gemelden Pastor voorgesteld, bedient te worden, zynde dezelve aldus genaemt, te weten *Ginneken*

Ma-

Kkk

ne-

Matrice Ecclesia, & reditus abundantiam sufficientem pro Investito seu Rectore qui curam gerit, & ad omnia onera tam episcopalia quàm archidiaconalia & alia supportanda, quæ dum vacant viri potentes illarum partium, suarum importunitate precum, quâ multoties non concedenda conceduntur, quibus ipsi Investiti resistere non poterant nec audebant, instare consueverunt apud Investitos dictæ Matricis Ecclesie, ac ipsos astringere pro suis Clericis vel familiaribus, ac aliis, quibus eis placebat, providendis de eisdem, adeo quod nunquam vel raro licebat ipsis Investitis personas, quas sciebant idoneas, de illa providere, ex quibus sequebantur inconvenientiæ, quod personæ minus idoneæ ad regimen ipsorum Appenditorum assumebantur, quod magis officit in Ecclesia Sancta Dei, divinum negligebatur officium, ac ipsi Investiti iram, indignationem & offensam ipsam Potentium sæpius incurrebant, in suum & Ecclesie suæ grave dispendium & jacturam. Quare nos, pro commodo & utilitate, tam Investitorum quàm Matricis Ecclesie & appenditorum prædictorum, unanimi consensu vestræ supplicamus Venerandæ Paternitati humiliter & devote, quatenus dicta appenditia dividere ac separare dignemini ab ipsa Matrice Ecclesia, & constituere Ecclesias Baptismales, proprios ac perpetuos habentes Investitos seu Curatos Loci, Archidiacono, dum vacaverint, præsentandos, & per istum instituendos in eisdem, qui curam illarum gerant, ac omnia onera tenebuntur supportare, earum collatione, seu præsentatione ad easdem, soli Abbatissæ Thorensi, quæ pro tempore fuerit, à Vobis perenniter attributâ. Vobis etiam Venerabili Viro Domino Neapolioni, Dei gratiâ Archidiacono Leodiensi, in cujus Archidiaconatu dicta Matrix Ecclesia & appenditia consistunt, supplicamus attentius, quatenus præmissis vestrum dignemini consensum benigniter impertiri. In cujus rei testimonium litteris præsentibus sigilla nostra duximus apponenda. Datum anno Domini millesimo, trecentesimo, sexto decimo, Sabbatho post nativitatem Beati Joannis Baptistæ.

noken, Merterfen, Etten en Bavel, van welke elk op zich zelf bestaat, hebbende goederen verscheyden van de Moederkerk, en genoegzame inkomsten voor een Pastor of Bestierder, welke die Pastorye zoude waarnemen, en om alle de lasten, zoo van den Bisschop, als van den Aartsdiaken en anderen te dragen; welke terwyl ze ledig staan, zoo zyn eenige vermogende Mannen dier plaatzen, door hunne overlastige verzoeken, waar door menigmael verkregen worden zaken welke niet behoorden toegestaan te worden, en welchen de Pastors zelve niet konden nog durfden wederstaan, gewoon geweest by de Pastors der gemelde Moederkerk aan te houden, en dezelve te noodzaaken, om hunne Klercken en huysgenoten, en anderen die het hen behaagde, daar mede te voorzien, zoodanig dat het nooyt of zelden aan dezelve Pastors geoorloft was, eenige personen, welke zy bekwam oordeelden, daar toe aan te stellen. Waar uyt die ongelegenheid voortkwam, dat onbekwame personen tot het bestier dier Aanhangezels aangenomen wierden, en het gene nog aantootelyker is, dat in Gods heylige Kerk de Goddelyke dienst verzuymt wierdt, en de Pastors zelve zich menigmael den toorn, den haat en de vyantschap der Grooten op den hals haelden, tot groot naadeel en schade van hen en van hunne Kerk. Waarom wy, tot gemak en voordeel, zoo wel der Pastors, als van de Moederkerke en de voorgemelde Aanhangezels, met eenparige toestemming, Uwe Eerwaardigheid zeer nedrig en gedienschtig bidden, ten eynde gy de gemelde Aanhangezels van de voorschreve Moederkerk wilt scheyden, en die opregten tot Doopkerken, hebbende haare eyge en vaste Pastors, aan den Aartsdiaken, als zy mogten ledig staan, voor- en by hem daar werkelyk instellen, welke die Pastoryen zouden waarnemen, en gehouden zyn alle de lasten daer toe staande te dragen, zoodanig egter, dat aan de Abdis van Thoor, welke in der tyd zyn zal, alleen de begeving of voorstelling der gemelde Kerken, ten eeuwigen dagen door U toegewezen worde. Wy bidden ook u, Eerwaardig Heer Neapolion, door Gods genade, Aartsdiaken van Luyk, in wiens Aartsdiakenschap

de gemelde Moederkerk en Aanhangezels gelegen zyn, ten eynde het u behaage aan het voorschrevenc uwe toestemming goedgunstiglyk te verleenen. In kennisse dezer dingen hebben wy aan den tegenwoordigen brief onze zegelen doen hangen. Gegeven in 't jaar onzes Heeren Duyzend, driehonderd en seftien, op Saturdag naa St Jans Baptist geboorte.

Idem Reverendus Pater Venerabili Viro Decano Ecclesiae S. Pauli Leodiensis in negotio hujusmodi commisit totaliter vices suas, mandans eidem, quatenus saper praemissis, inquisitione facta & habita diligenti, ad divisionem & separationem dictorum appenditorum à dicta Matrice Ecclesia, & ad alia contenta in dicta supplicatione procederet prout justum foret & ei visum expedire. Inquisitio igitur auctoritate dicti Reverendi Patris de praemissis per Dominum Wilhelmum, Investitum Ecclesiae de Raemsdonck, Inquisitorem ad hoc ab eodem Reverendo Patre deputatum, à testibus in forma Ecclesiae juratis & receptis, vocatis omnibus qui sua dicentur vel credentur interesse, ad videndum eos jurare, & dicta inquisitione eidem Decano reportata, riteque publicata, citatis generaliter in facie Matricis Ecclesiae & appenditorum praedictorum coram dicto Decano, omnibus qui sua interesse dicentur vel credentur, ad videndum reportationem & supplicationem dictae inquisitionis, dicendum contra ipsam & testes in ea productos, & procedendum ulterius ad divisionem & separationem praedictorum appenditorum à Matrice Ecclesia praedicta, ac alia in dicta supplicatione contenta, ut jus esset, cum intimatione debita, legali & consueta, & nomina qui sua dicentur interesse. Praefatus Reverendus Pater dicto Decano agenti in remotis, nobis in hujusmodi negotio vices suas commisit per haec verba:

De gemelde Eerwaerde Vader heeft dan den Eerwaerden Deken der St. Paulus Kerke te Luyk, tot deeze zaak, in zyne plaets; volkomen gemagtigt, hem gelaftende, dat hy omtrent het voorschrevenc een neerflig onderzoek gedaen hebbende, zoude voortgaan tot de afdeeling en scheidung der gemelde Aanhangezels van haare voornoemde Moederkerk, en de andere zaken in het gemelde verzoekschrift vervat behandelen, zoen in diervoegen als hem rechtmatig en goed zoude duncken. Het onderzoek derhalven omtrent het voorsz.; door last des gemelden Eerwaerden Vaders, gedaan zynde door Heer Willem Pastor der Kerk van Raemsdonck, als Onderzoeker daer toe by denzelven Eerwaerden Vader benoemt, en de Getuygen, naa Kerkenorden beëdedigt, daar op gehoord, en daar by geroepen zynde allen die daar tegen iets in te brengen, of daar by eenig belang mogten hebben, om die getuygen te zien zweeren; voorts van de gemelde onderzoeking aan den voorsz. Deken verslag gedaan, en zulks behoorlyk bekend gemaakt zynde, ook allen die vermeenen zouden daer by belang te hebben, in de Moederkerk en de voornoemde Aanhangezelen opentlyk ingedaegt zynde om voor gemelden Deken te verschynen, en het verslag der voorschreve Onderzoeking en Verzoek te zien, en daar tegen, als mede tegen de daar in voortgebrachte getuygen het nodige te zeggen, om verders naar rechten te treden tot afdeeling en scheidung der gemelde Aanhangezelen van haare voorschreve Moederkerk, en tot de andere zaken in het gemelde verzoekschrift vervat, met behoorlyke, wettige en gewoone Waarfchouwing en benoeming der genen die zeggen zouden daer by belang te hebben; zoo heeft de meergemelde Eerwaerde Vader, de gemelde Deken

Adulphus Dei gratiâ Leodiensis Episcopus, discreto Viro Magistro Franconi de Semblaco, Canonico Ecclesiæ S. Martini Leodiensis, salutem & omne bonum. De vestra discretione confidentes, in negotio supplicationis nobis factæ ex parte nobilis & venerabilis Domine Margarete de Pitresem, Abbatissæ Thorensis, & Rutgeri, Investiti Ecclesiæ de Gilze, nostræ Diœcesis, ad collationem seu præsentationem dictæ Abbatissæ pertinentis, super divisione & separatione quorundam Appenditorum dictæ Ecclesiæ de Gilze, faciendum ab ipsa Matrice Ecclesiæ & Jure Patronatus dictorum Appenditorum, seu præsentandum ad eadem, dum vacabunt, attribuendo dictæ Abbatissæ, vices nostras (quas aliàs à Nobis commissas Venerabili Viro Decano Ecclesiæ S. Pauli Leodiensis, nunc agenti eo in remotis, ad nos revocamus) vobis committimus per præsentem, mandantes vobis, quatenus secundum inquisitionem super dicta supplicatione de mandato nostro factam, & dicto Decano reportatam vel remissam, ulterius in præmissis, ratione præviâ, procedatis ad statuendum ac decernendum quod justum fuit & vobis visum expedire, ac faciendum quod decreveritis auctoritate nostrâ per censuram Ecclesiasticam firmiter observari. In cujus rei testimonium litteris præsentibus sigillum nostrum est appensum. Datum anno Domini millesimo, trecentesimo, sexto decimo, feriâ secundâ post Epiphaniam.

Nos igitur, auctoritate dicti Reverendi Patris nobis commissâ, ulterius procedentes in præmissis, dictâ inquisitione, totoque processu super præmissis facto, à nobis inspectis & examinatis, diligenter secundum ea quæ vidimus, audivimus & recognovimus, consideratâ utilitate Investitorum Matricis Ecclesiæ & appenditorum, hujus-
mo-

afwezend zynde, ons in defzelfs plaats hier toe gemagtigt, luidende defzelfs Volmagt aldus :

Adolf door Gods genade, Bisschop van Luyk, aan den discreten Man Mr. Franco van Semblais, Kanonnik van St. Meertens Kerk te Luyck, heyl en alles goeds. Betrouwende op uwe bescheidenheid, zoo hebben Wy in de zaak, rakende 't verzoek aan ons gedaen van wegen de Edele en Eerwaerde Vrouwe Margriet van Pitresem, Abdis van Thoor, en Rutger Pastor der Kerk van Gilze, behoorende onder ons Bisdrom, en staande ter begeving en voorstelling der gemelde Abtdisse, wegens de te doene afdeeling en scheidung eeniger Aanhangezels der voornoemde Kerk van Gilze van hare Moederkerk, en betreffende het recht van begeving dier Aanhangezelen, of het voorstellen van der zelve Pastoren, wanneer die Kerken zullen ledig staan, aan de voorgenoemde Abdis toe te wyzen, u in onze plaats aangestelt (welken last, door ons aan den Eerwarden Deken der Kerk van St. Paulus te Luyk, te voren gegeven, vermits hy tans afwezend is, wy ten dezen herroepen) en mits dezen gemagtigt en bevolen, dat gy, volgens het onderzoek door ons bevel, over het meer gemelde Verzoekschrift, geschiedt, en waar van aan den gemelden Deken verflag is gedaan, omtrent het voorgemelde verders voortgaet, met naa recht en reden te doen en te besluyten 't gene billyk is, en u zal duncken dienstig te wezen, en 't gene gy vastgestelt hebt, in onzen naam, door middel van het Kerkelyk bedwang te doen onderhouden. In oorkonde dezer dingen is aan den tegenwoordigen brief ons zegel gehangen. Gegeven in 't jaar ons Heeren Duyfend, driehonderd en seftien, den tweeden dag naa Drie Koningen.

Wy dan, van wegens en volgens den last van den gemelden Eerwardigen Vader aan ons opgedragen, met de voorgemelde zaak voortgaende, en al het geen nopens het voorverhaelde gedaen is, by ons gezien en neerstig onderzocht zynde, zoo hebben wy, in gevolge van het gene wy gezien, gehoort en

modi dicta appenditia de Ginneken, de Merterfen, de Etten & de Bavel, de consensu Patronæ & Investiti dictæ Matricis Ecclesiæ, auctoritate prædictâ decrevimus dividenda & separanda esse, dividimus & separamus ab ipsa Matrice Ecclesia de Gilze prædictâ, & constituimus Ecclesias Baptismales, proprios ac perpetuos habentes & habituras Investitos seu Curatos loci, Archidiacono, dum vacaverint, ab Abbatissa Thorensi decreto præsentandos, & per ipsum Archidiaconum instituendos in eisdem, qui curam illarum gerant, ac omnia onera teneantur supportare. Nos enim jus Patronatus dictorum appenditiorum, ad præsentandum ad eadem, Abbatissæ Thorensi, quæcunque fuerit pro tempore, & eidem Ecclesiæ Thorensi, prædictâ auctoritate attribuimus, annectimus & incorporamus per præsentem, inhibentes sub pæna excommunicationis in his scriptis, ne quis contra præmissa quidquam deinceps attentare præsumat, ac decernentes irritum & inane, quidquid contra ea in posterum contigerit attentari.

en bevonden hebben, het voordeel der Pastors van de Moederkerk en der Aanhazgels betragtende, de gemelde Aanhazgels van Ginneken, Merterfen, Etten en Bavel, met toestemming van de Gifterse en den Pastor der gemelde Moederkerk, uit name en van wegens gelyk voorz. is, besloten dat dezelve van de voorz. Moederkerk van Gilze behooren afgezontert en gescheyden te wezen, gelyk wy dezelve van haare voorz. Moederkerk van Gilze afzonderen en scheyden by dezen, en dezelve oprechten tot Doopkerken, hebbende en zullende hebben haare eyge en vaste Pastoren of Bedienaers, welke, de plaatze komende open te vallen, aan den Aartsdiaken, op 't bevel der Abtdis van Thoor zullen moeten aangeboden, en door den zelve Aartsdiaken aldaar ingestelt worden, en welke de diensten zullen moeten waarnemen, en alle de lasten daar toe staande dragen. Want wy het recht van Patronaetschap der gemelde Aanhazgels, om de Pastoren aldaer te benoemen, aan de voornoemde Abtdis van Thoor in der tyd, en de gemelde Kerk van Thoor, uyt hoofde van onze voorschreve volmagt, toewyzen, aanhegten en inlyven, mits desen, op straffe van den Kerkelyken Ban verbiedende, dat niemant tegens het voorschrevene ietwes besta te doen, en voor nul en van onwaerde verklarende 't gene hier tegen namaels mogt ondernomen worden.

* * * * *

Et Nos Adulphus Dei gratiâ Leodiensis Episcopus, nostrâ Pontificali auctoritate; Nos etiam Neapolio de filiis Universi, eadem gratiâ Leodiensis Archidiaconus, auctoritate nostrâ ordinariâ, ad supplicationem vestram Domine Abbatissæ Thorensis Patronæ, & Investiti, præmissis unâ cum eorum consensu scriptis, patrocinio approbamus & etiam confirmamus perpetuis temporibus duratura. In quorum omnium testimonium & munimen ad perpetuam rei memoriam, Nos Episcopus, Archidiaconus, & Franco Commissarius antedicti, sigilla nostra præsentibus litteris duximus appendi. Datum anno Domini millesimo, trecentesimo, sexto decimo, feriâ quintâ post Octavas Purificationis Mariæ Virginis.

En wy Adolf, door Gods genade Bisschop van Luyck, uyt onze Bisschoplyke macht; en ook wy Neapolio . . . door dezelve Genade, Aartsdiaken van Luyck, uyt ons gewoon gezag, hebben, ter bede der Vrouwe Abtdisse van Thoor, als Gifterse, en des Pastors voornoemt, en op derzelve schriftelyke toestemminge, het voorschrevene goedgekeurt en bevestigt, om ten eeuwigen dagen onderhouden te worden. In ooirkonde en ter bekragtiging van al 't welk, en ter eeuwiger gedagtenis dezer dingen, hebben wy, Bisschop, Aartsdiaken, en de Commissaris Franco voornoemt, onze zegelen aan den tegenwoordigen brief doen hangen. Gedaan in 't jaar ons Heeren Duyfsend driehondert en seftien, op den vyfden dag naa de Octaef van Maria Lichtmis.

N°. 32.

Gerard van Raffegem vergunt aan die van *Breda*, dat zy binnen de Stadt mogen Acchyns heffen.

Wy Gherart Here van Raffeghem, van Lens, van Liedekerke ende van Breda: Orconden ende kinnen med desen brieve, dat wy, overmidts orbare ende nutscap van onser porten van Breda, hebben geconsenteert ende gewilcoort. Dat Achise fullen gaen in onse porte van Breda voirgen. in alle diere manieren, dairt onsen porters orbaerlicke dunct wesen, duerende toe te haren wederfeggene ende nyet langer. Ende omme dat wy dit vaste ende gestade willen houden, soe hebbe wy des Brief besegelt met onsen propre segele uyt-hangende, in 't jaer ons Heeren, alse men screeff Dufant driehondert ende een en twintech, des Dyncendaghes na Sente Bavesdach.

N°. 33.

Verlegging der Weeckmarkt te *Breda* van Maandag op Dingsdag, met 't recht der Lakenmeering aldaar.

Wy Gheraert Heer van Raffegem, van Lens, van Liedekerke ende van Breda. Oirconden en kennen met desen Brieve, dat wy overmidts orbare en nutschap onser Porte van Breda hebben die Wekemerct van Breda die plach te ligghene oppe den Manendach, sal voordane meer wesen oppe den Dincendach, dien dach al uut, Ende geven haer alsolke vryheit, dat nyemant den anderen en mach besetten van scoude van Dincendaghes son opgange, tote Woenendaeghes noene, ten ware dat die schoud oppe den Merctdach gemaeket ware. Voert wille wy dat alle goedt ter markt come dry Markt-daghen op enen core van hondert scellingen, al soe dicke als ment brake. Ende dat nieman in onsen Lande enighen snede van Laken houden sal, noch gheen getouwe setten en sal, noch meesterye van vollene, anders dan binnen der porte van Breda. Ende om dat wy willen dat dese voorz. dinghen vaste ende gestade bliven, soe hebben wy desen brief besegelt met onsen propere segele uyt-hanghende. Gegheven int jaer ons Heeren als men screeff Dufent CCC. ende een en twintich, des Dincendages nae Sente Baves dach.

N°. 34.

Willem van Duvenvoorde verkrygt in Erfpacht 't Huys te *Stryen*.

Wy Gye van Vlaenderen Heere van Ryckenborgh, van Putte ende van Stryen, en Wy Beatrice Vrouwe van Putte ende van Stryen, maken kondt ende kennelyk allen lieden, die desen brief felen sien oft hooren lesen, dat wy hebben verpacht onsen goeden vrienden Willem van Duvenvorden Kamerlinck ons liefs Heeren 's Graven van Henegouwe ende van Hollandt, ende syne kinderen die van hem komen sellen, est soen oft dochter, in een Erfpachte onse Steenhuys ende onse Wooninge te Oosterhout, die men heyt *het Huys te Stryen*, ende alle onse goet, dat daer toe behoort, ist in Landen, ist in Beemden, oft in Pachte, oft in Chynse, oft in Molenen, oft in Thien-den, oft in Moere, oft in Laeten, oft in Mannen, ende allen vervallen ende oirbare die daer aff comen mogen, uytgenomen de Hergewaerden van den Mannen, die onse Vooroirders den Canonicken van Geervliet gegeven hebben, est binnen Dongen, est tot Dorste, est tot Ulenhout, est tot Wierenhoute, est tot Steele, oft tot Oosterhout, oft tot Sundert, ende maecken hem des

des machtich gyelyck ons selven te verhuere, te verpachtere en de Manne daer aff te ontfarende ende in te ervene, al soo lange ende al soo kort alst hem oirboir sal duncken, ende dat geloven wy hem voor ons ende onse nacomelingen vast ende gestade te houdene hem ende syne nacomelinghen. Ende van dese goede voorsz. sal hy ofte syne Erffghenaemen geven tot elcken jare te St. Martyns Misse in den winter, hondert pont swerter Tornoisen, eenen grooten Torroise over 16. penningen gerekent; oft die weerde daer aff in anderen goeden pajementen, die genge ende gave is. Ende waer oock saecke, dat Willem voorgen. geen kinderen en liete, soo soude dat voorsz. goet blyven in sulcken pachte als voorsz. es, op Jan van Polanen synen brueder, oft op syn oudste wettachtige kindt, waert sone, waert dochtere ende op ten oudsten ende op ten naesten, die van Heeren Philips van Duvenvorden komen ware. Ende waer oock dat saecke dat hem yemant des goets ongheluyck maecte, oft schade dede aen dat voorsz. goet, aen eenigherhande saecken, die ons ofte van onsen voirderen ruerde, soo verbinden wy ons ende onse nacomelinghen goede Warant daer aff te syne, hem ende syne nacomelinghen oft die schade op te rechten sonder eenighe cavellatie oft argelift. In kennisse der waerheyt ende oirkonde van dese dinghen, hebben wy desen brieff open besegelt met onsen segelen. Ende om die meerder sekerheyt hebben wy gebeden onsen lieven Heere Heer Willem Grave van Henegouwe, van Hollant, van Zeelant ende Heere van Vrielandt, ende Heer Gerarde Heer van Raffegem, van Lense, van Liedekercke ende van Breda, ende Vrouwe Adelise synen Wyve, als Heeren van desen goede, daert aff ruert, dat sy desen brieff besegelen willen mit ons ende mit haeren segelen. Ende wy Willem Grave van Henegouwe, van Hollant, van Zeelant, Heere van Vrielandt, ende Geeraert Heere van Raffegem, van Lense, van Liedekercke ende van Breda, ende Adelise onse Wyff, alse Heeren daer aft ruert, om beden ende verfoecke van Edelen luyden Heeren Gyen van Vlaenderen ons Neven ende Vrouwen Beatricen syns Wyfs onser Nichten voorsz. hebben desen Brieff besegelt met hem in kennissen met onsen segelen, Ghegheven in 't jaer ons Heeren Dusent dryhondert ende vier en twintich, des Maendachs in de Paeschdagen.

No. 35.

Gifte van 't hooge en neder Gerecht van *Oosterhout* aan Heer *Willem van Duvenvoorde*.

Wy Adelise Vrouwe van Liedekercke en van Breda, ende wy Geraerd Heere van Raffegem, van Lens, van Liedekercke en van Breda, als wettighe Momboir Adelisen voorgen., maken kondt en kennelyck allen den genen, die nu syn ende namaels wesen sellen, dat wy omme getrouwen dienst, die ons Willem van Duvenvoorde ons liefs Heeren sGraven Camerlinck van Henegouwen en van Hollant gedaen heeft, hem gegeven hebben en geven ons Dorp ende alle onse Gerechten hooge en neder, ende alle onse renten van Oosterhoudt geheelyck ende met alle heere heerlykheyt ende toebehoorte, hoe dat sy gelegen syn, al soo groot ende al soo veele als wy se daer hebben, ende nyet uytgescheyden, hem ende syne nacomelingen erfelyck ende emmermeer, sonder eenigherhande argelift. Ende in oirkonden van desen dinghen ende in vestinge ende te emmermeer behoef, soo hebben wy desen letteren besegelt met onse segelen in kennisse der waerheyt. Ende om de meerdere sekerheyt ende vestinge den voorsz. Willemen te doene ende syne naercomelingen, waer by dat hem alle de voorsz. dinghen emmermeer vast ende gestade blyven sullen; soo bidden wy ende verfoecken den hoogen Prince ende eenen Edelen Man onsen lieven Heere den Hertoge van Brabant, dat hy als overste Heere van desen goede, synen segel metten onsen in vestinge te emmermeer behoef ende te meerder sekerheyt, wille doen hangen aen de tegenwoordige Letteren. Ende Wy Jan by der gratien Gods Hartogh van Brabant, van Lothrycke en Lembergh, om-

omme beden wille ende verfoecke van Adelyse Vrouwe van Liedekerke ende van Breda, en myns Heeren Geraerds Heere van Raffegem en van Lens, van Liedekerke en van Breda, heur wettich Momboir en Man voorgem., soo loven wy ende confirmeren alle dese stucken voorgem. en beschreven, ende hebben onsen segel doen hangen aen dese Letteren met haeren voorz. segel in kennisse en bevestiginge der waerheyt. Dit was gedaen ende gegeven int jaer ons Heeren als men schreef Dartienhondert vyf en twintich, den Woensdachs naer Ste. Jans daghe Baptist, te midden somere. Besegelt met drye kleyne segelen, uythangende aan dobbelen groenen syde lintkens in geluwe wassche, den eersten wesende langwerpich en de andere twee ronde.

N°. 36.

Gerard van Raffegem verkoopt 't Landt van Breda aan Jan den III. Hertog van Brabant.

Roegier van Levedale Heere van Oirschot en van Percke, Roeloff van Pypenpoy Droffete van Brabant, Arnoudt Prooft van Wassenberge, Herman van Oflé, Gielis vander Boeveryen, Mr. Dirck van Beke en Ludeken van Uden, Allen den ghenen die dese Letteren selen sien ende hooren lesen saluyt, met kennisse der waerheyt. Condt zy eenen yegelycken, dat des maendachs die naest geleghen es nae Ste. Valentyns dach, onse Heere de Hertoge quam in een Hoff dat geheeten es Yetterbeke by Bruessel, dat behoirt ten Gasthuysse Ste. Goedelen van Bruessel, En ter selver uren quam aldaer Heer Geraerd van Raffegem, van Liedekerke en van Lens, en verkochte onsen Heere den Hertoge vooregenoemt de Heerlicheyt en 't goedt van allen den Lande van Breda met allen synen toebehoirten in hogen en in nederen, ende in allen dien dat geleghen es en gelyck dat myn Vrouwe zyn Wyff en Hy alse haere wittige Manboire en Man van onsen Heere den Hartoge houdende waren te Leene. En daer aff soe gaff heme onse Heere eenen Goodtspenninck in wittigen en gerechten Erfcoope, denwelken Goodtspenninck de Heere van Liedekerke vooregenoemt ontfinck en nam, en sloech en droech heme dat selve goedt op met zynre handt en met zynre slippen temmermeer behoeff ende erfleck, ende geloofde aldaer onsen Heere den Hartoghe, dat hy Vrouwen syn Wyff soudebrenghen voor onsen Heere den Hertoge, en haer doen verthyen op alle dat goet van Breda voorz. tons Heeren sHertogen behoef, alsoe dat vaste ende gestadigh soude syn ende blyven erflec heme ende zynen oir, ende oick alsoe ende met dien voerwaerden, dat onse Heere den Hertoge voorn. van desen daghe voirt die bovengenoemt es, syne handt soude slaen ende mach ane d'Landt ende Goedt van Breda voregenoemt, en heme daer aff onderwynden, gelyck en alsoe alse de Heere van Liedekerke ende de Vrouwe van Liedekerke syn Wyff voormaels hadden gedaen, Ende met dien selven goede voirtaen doen soude al zynen wille en mach, in wat manieren dat hy woude, gelyck dat een Heere schuldich es te doene en mach doen met zynen goede, En want wy hier over waren alse Mannen ons Heeren sHertogen, en der Vrouwe en sHeeren van Liedekerck als haere wettech Man, soe hebben wy dese Letteren en dese Vorwaerden bezegelt met onsen propren segelen in kinnessen der waerheyt, en by bede en verfoecke ons liefs Heeren sHertogen voorn. Gegeven op dien selven Maendagh voregenoemt in 't jaer ons Heeren als men screef Dusentech driehondert ende ses ende twintech.

N°. 37.Aanstelling van *Klaas van Nispen* tot Schoutet van den Lande van *Breda*.

Wy Jan bi der graciën ons Heren, Hertoghe van Lothrike, van Brabant ende van Lembergh, maken kont allen den ghenen, die dese Letteren selen sien en horen lesen, dat wy hebben gegeven ende geven Clause van Nyspen onsen *Schoutetbe van onsen Lande van Breda*, volcomene macht voert doen te eyssene ende eyschen van onsen wegen van allen saken ende dingen die te verdelene ende te verwisene toebehooren alle die ghene die mesdadech zyn jegen ons binnen onsen Lande van Breda van den dingen voirgenoemt, ende onse Scepenen daer op te maenne van onsen wegen, Ende wat maninghe ende wysdoeme, dat onse vorseide Schoutette en Scepenen hier op doen van onsen wegen, dat geloven wi vast ende gestadech te houdene, sonder dair yeghen yet te ghane noch te doene inné gheenre manieren. In orkenscape van welken dingen wi hebben onsen segel doen hanghen ane dese Letteren in kinnessen der waarheyt, dewelcke waern gemaect ende gegeven te Bruessele des Goensdaeghs nae Sente Remys dach in den yare ons Heeren Dufentegh driehondert twintegh ende achte.

N°. 38.Brief, waar by de Hertog van *Brabant* aan *Klaas van Nispen* volmagt geeft, om Schepenen en Dingbancken te mogen aanstellen in 't Landt van *Breda*.

Wy Jhan bi der gratiën ons Heeren Hertoghe van Lothrike, van Brabant en van Lembergh, maken kont allen den ghenen, die dese Letteren selen sien ende horen lesen, dat wy hebben gegeven ende geven Clause van Nyspen onsen Schoutete van onsen Lande van Breda, volcomene macht te settene ende te makene Scepenen ende Dingbanghe in allen onsen dorpen van onsen vorseiden Lande van Breda van onsen wegen, gelikerwys ende in diere manieren ochte wi se selve dair geset ende gemaect hadden, omme te wisene ende te doene van allen dinghen dat Scepenen toehoort nae maennesse ons Rechters, en es dat sake, dat sy gelaft werden van eenegen dingen, dies sy niet vroet syn, soe selen si comen ane onsen Scepenen van Breda, alse ane haer hoet. Ende wat si hen daer aff wisen, dat selen si voertgheven en dat sal gestadech bliven, en syn gehouden van onsen wegen. In orkenscape van welken dingen wy hebben onsen segel doen hangen ane dese Letteren in kennissen der waarheyt, dewelcke waren gegeven te Bruessele des Woendaeghs nae Sente Remys dach in den jaare ons Heeren Dufentegh driehondert twintich ende achte.

N°. 39.

Overdracht tusschen den Hertog van *Brabant* ende Jonckvrouwen
Marie en *Margriet van Liedekercke*, wegens
't Landt van *Breda*.

Het is condt allen lieden, dat wy gemeene Magen van de Joncvrouwen Marie en de Joncvrouwe Margriete myns Heeren Philips kinderen wylen Heer van Liedekerke, vergadert waren voor onsen Heer de Hertoge van Brabant, begerende aan hem ende biddende, dat hy de Joncvrouwen assigneren wilde en goeden int goet van Breda, welk was myns Heeren van Liedekerke der Joncvrouwen Vader voorz. Waer op onsen Heere den Hertoge antwoir- den, dat hyt geerne wilde doen, en gaf de Magen ceure, weder sy wilden by den Lantrechte, of by de gemeene Magen: hier op vergaderden Wy de gemeyne Magen van de Joncvrouwe voorz. ter eenre Stede, en droegen over een met een gemeyn accordt, dat ons wel mogelyck dochte ende redelyk we- sen, dat Joncvrouw Marie en Joncvrouw Margriete fouden hebben en ge- bruycken deene helft clarlyk doorgaens van de goeden van Breda, gelyk alst myn Heere van Liedekerke haer lieder Vader, daer Godt de siele af moet hebben, besittende en houdende was op den tyt dat hy leefde, Waer ook dat faecke dat myn Vrouw van Liedekerke die nu es der Joncvrouwen Suf- tere voorz. of myn Heere Geraert haer Man, dit voorz. goet gemindert had- den in eenigen deele, of wechgegeven of vercocht, daeromme en soude der voorz. Joncvrouwen deel niet wesen te minder, maer fouden dat goet in- brengen geheel, gelyk dat was op den tyt dat myn Heer van Liedekerke der voorz. Joncvrouwen Vader leefden. Ende over dese dingen voorz. ende overeendragen waeren wy als gemeene Magen van de Joncvrouwen voorz., myn Heer Geraert van Liedekerke, den Heere van Adingen, den Heere van Mechline, de Borchgraeve van Haveretz, myn Heer Seger van Gent, den Heer van Duffele, den Heer van Cranendonck, myn Heere Florkyn tsHeeren soone van Machline, myn Heere van Scoonhove, myn Heere Golan van der Tumben, en myn Heer Symon van Maelstede, Ridderen: Hendrick van Liedekerke, Wulpaert Vylain, Louis vander Aa, Geraert van Duffe- len, en Wouter Vilain. Ende om dat wy voiren ter stede waeren, daer wy onsen Heere den Hertoge dese voorz. worden hoirden spreken, soo hebben wy in deser voorz. manieren hier af gesegt ons goetduncken, biddende en ver- foeckende oitmoedelick onsen Heere de Hertoge, dat hyt in dese manieren wille consenteren, en de arme Joncvrouwen helpen, dat sy worden geassign- neert en gegoet in hare vaderlyke versterffenisse, want Edel Heere aen u staet hier af allen haeren troost en eere, hier mede doet al uwen wille. En om dat dit was gedaan by gemeynen accorde van ons voorz., soo hebben wyt gefegelt elck van ons met synen segel uythangende. Dit was gedaen in 't jaer 1228. op St. Jacobsdach en St. Christophori.

N°. 40.Acte van Legitimatie van Heer *Willem van Duvenvoorde*, door Keyzer *Lodewyck van Beieren*.

Ludovicus Dei gratiâ Romanorum Imperator semper Augustus, nobili Viro Wilhelmo de Duvenvoorde, militi suo & Imperii fideli dilecto, gratiam suam & omne bonum.

Licet primevus tuæ natiuitatis ortus, qui non est de legitimo matrimonio procreatus, à quibuslibet actibus legitimis, & civilibus honoribus te excludat, quia tamen bonæ conversationis habes testimonium & virtutis, ut erga te clementia clareat Augustalis, cum nasci ex illicito coitu non sit culpa geniti, sed potius generantis, veniâque digni sum, qui vitio elaborant alieno, Te legitimamus, habilitamus & restituimus ad omnes singulos & singulas honestates & honores, dignitates, & actus legitimos & civiles. tollentes & auferentes à te quamlibet illegitimitatis maculam atque notam, tecum in his & omnibus aliis super dicto defectu ex certa nostra scientia dispensantes. Ita quod succedere valeas, & heres ex testamento & ab intestato existere parentibus tuis, aut quibuscunque aliis seu alio quocunque relicti titulo recipere vel habere, & omnia alia exercere, & ad ea assumi ut legitimus, & quæ rite cadere possent, si ab origine fuisses legitime procreatus, non obstante aliquâ lege Juris vel Statuti generali vel speciali, & specialiter illâ lege, quæ spurios Manzeres nisi ex certa scientia legitimare prohibet, & quibuscunque aliis, quorum in præmissis fieri deberet mentio specialis. Quibus omnibus, quoad præmissa, de plenitudine Imperatorie potestatis ex certa scientia derogamus, omnique erga te exceptione & objectione prolis legitimæ quiescente. In quorum testimonium præsentem conscribi majestatisque nostræ sigillo jussimus communiri. Datum Papyæ, undecimâ die mensis Augusti, anno Domini millesimo trecentesimo vicesimo nono, Regni nostri anno quinto decimo, Imperii verò secundo.

Lodewyk, by der gratien Gods, Roomsche Keyzer, altyt Vermeerderer des Ryks, Aan den Edelen Man Willem van Duvenvoorde, zyne gunst en alles goeds.

Niet tegenstaende uwe oorspronke-lyke geboorte, welke uyt geen wettig huwelyk is voortgesprooten, u van alle wettige handelingen en eerampten uytfluyt, vermits gy echter de getuygenis hebt van een goed gedrag en deugdzaamheid, op dat onze Keyzerlyke goedertierentheid omtrent u zoude uytblyken, naadien gebooren te worden uyt een onwettige byslaap, geenzints de schult is der kinderen, maar veel meer der ouden, en dat zy weerdig zyn vergiffenis te erlangen, welke door eens anders schult lyden; zoo wettigen wy u, maken u bequaam en herstellen u tot alle en eene ygelyke eere en eerampten, weerdigheden, wettige en burgerlyke handelingen, van u wegnemende alle smet en blyk van onwettigheid, in deze en in alle andere zaken u van het bovengemelde gebrek, uyt onze rechte wetenschap, teenemael vry verkla- rende. Zoo dat gy moogt erven en erfgenaem wezen, by of zonder testam- ent, van uwe ouders, of 't geene u, van wie het anders zyn mag, op eenige andere wyze wordt naagelaten, moogt hebben en houden, en alle an- dere zaken verrichten en daar toeaan- gestelt worden, gelyk een wettige, en gelyk zulks naa rechten zoude kon- nen geschieden, indien gy uyt een wettig huwelyk waert voortgesproten; en dit niettegenstaende eenige wet van 't Recht, of van eenige algemeene of byzondere Lands of Stads keuren, en byzonderlyk die wet, welke verbiet de bastaerden en buyten huwelyk ge- teelde kinderen, niet dan uyt eene zekere wetenschap te wettigen, en wat voor andere zaken meer zyn, waar van hier voor een byzonder gewag zoude moeten gemaakt worden, wel- ke alle, zoo veel het voorgemelde aan- gaat, wy uyt onze Keyzerlyke volle macht te niet doen, alle uytzonde- ring

ring en tegenwerping van eene onwettige geboorte tegen u doende ophouden. In kennisse van welke dingen wy dezen tegenwoordigen Brief hebben doen opstellen en met ons Keyzerlyk zegel bekrachtigen. Gegeven te Pavia den elfden van Oogstmaandt, int jaar ons Heeren, Duysend driehondert en negen en twintig, het vyftiende jaar van ons Koningryk, en van ons Keyzerryk het tweede.

Eratque obfignatum majori sigillo, de fericiis frangiis viridis & flavi coloris propendente, in quo impressus Imperator in folio sedens, manu dextrâ tenens baculum, & sinistra orbem, & ab utroque latere, sicut & à tergo sigilli, Grypho.

En was bezegelt met het groot zegel, onder uythangende, aan een groene en geele zyde koord, verbeeldende het zegel den Keyzer zittende op zyn throon, in zyne rechterhandt den Scepter, en in zyne linkerhandt een Wereldkloot houdende, en aan byde zyden, gelyk oock op den rug des zegels, een Griffioen.

Supradicta collata cum Instrumento principali, quod inter Archievâ Principis Auviaci servatur, concordat, per me Graphiarium urbis & territorii Bredani, die xxviii Junii a° xvj° xlv.

Het voorz. vergeleken zynde met het Oorspronkelyke Schrift, 't gene onder de Archiven des Princen van Oranje bewaert wordt, is daar mede bevonden overeen te komen, door my Griffier der Stadt en van den Lande van Breda, den 28. Juny 1644.

(Et erat subfignatum)

(En was getekent)

A. HAVERMANS.

A. HAVERMANS.

N°. 41.

Privilegie, dat alle 't Wollewerck inkomen moet binnen de Poort van Breda.

Jhan bi der gratien ons Heren, Hertoge van Lothryck, van Brabant ende van Lembergh, doen cont allen den ghenen, die dese Letteren selen sien ende horen lesen, dat wi hebben gegeven ende geven voor ons, vore ons Oir ende voir onse nacomelinge, erflike endeemmermeer onsen lieven ende getrouwen lieden van onser Poort van Breda, dats te wetene onsen Scepenen, Gefwoernen en allen onsen Poorteren van onser voorfeider Poort, die nu syn ende naemaels syn selen, dat alle dWollewerck incomen moet binnen onser voorfeider Poort van Breda, dat es te verftane, dat niemen Lakene maken en mach, noch binnen landts doen maken, noch weven noch vollen en sal, noch scherdesch houden, noch laken snyden en mach, hi en wone binnen onser voorfeider Poort van Breda, en hi en fy Poorter daarbinnen. Ende ware dat sake, dat yemen wye dat hi ware eenech van desen vorfeiden poenten brake ochte dair yegen yet dade in wat manieren dat ware, ende hoe dickwyle dat geschiede, hy soudé verboren altoes alsoe menegewerf alst gevele vyff pont zwerter Tornoysse, den ouden groten Conings Tornoysen voir festhien penninghe gerekent, van welken boeten voirfeit wy, onse Oer ende onse nacomelinge

minghe felen altoes hebben die eene heleft, ende onse vorseide Poort van Breda die ander heleft. Ende alle dese voorseide poenten ende elck by hem mach een van de Gezworen van onser voorseider Poort calangieren ane die ghene die se breken ende verboren felen, oft dair yegen yet doen ofte gaen; En waer hyt op hem met tweeen wettegen Cnepen vertughen mach en wettelike betoenen; daer moeten fys pleghen sonder enege eedt dair yegen te doene, daer hys oock op hem wettelike niet en mach betoenen, daer mogen fys hem ontschuldegen met haire eet. Voort gheven wy ende hebben gegheven onser voorseider Poort van Breda alle haere gemeente, die onser voorseiden Poort toebehoort, uutteghevene tot erfeliken cheynse, ende haren vryen wille dair mede te doene, dat es te verstante de koet, den art, de heide bi den Molenvloet ende hore Visscherie.

Ende ontbieden en bevelen ernstelike onsen Drossaten, onsen Schouteten, ende allen onse Rechteren van onsen Lande van Breda, die nu syn ende naemaels syn felen, dat sy sonder enegh wedersegghen alle dese voirseide poente onser voirseider Poort vast ende gestadich houden ende doen houden en paiseke doen gebruiken, alsoe dickewyle alse fys versocht felen syn van onser voirseider Poort wegen. Ende alle de voirseide boeten ute te reiken te onsen behoef ende tot ons vorseider Poort behoef, alsoe dickewyle alst sal geschien, ende gevallen. Ende omme dat wy willen dat alle dese vorseide ende elc bi hem vast ende gestadich blive en wel gehouden tot eweliken dagen van ons, van onse oir en van onsen nacomelinghen, soe hebben wy gegheven onser voirseider Poort van Breda dese letteren besegghelt met onsen seghele, in kinnessen der waarheit. Dit was gedaen ende gegeven tot Bruessele in sHeileghe Kersts avonde, in den yare ons Heeren Dufentegh dryehondert dertich en een.

N°. 42.*Jan Hertog van Brabant* maakt de Schepenbanck der Stadt *Breda* 't Hooft van 't geheele Landt.

Wy Jan, bi der gracie ons Heren, Hertoge van Lothrike, van Brabant ende van Lembergh, doen condt allen den ghenen die dese Letteren felen sien ende horen lesen, want wi hebben gemaect onse Scepenen van onser Stad van Breda 't hoet van allen den Scependoeme van onsen Lande van Breda, En soe wat onse Scepenen van Breda vorseyt wisen ende uuttegeven op hare eet, ende op hare beste eendrachtelyc onsen anderen Scepenen van buten, als sy tote hen comen alse tot haren hoode, dat dat vast ende gestadich blive ende gehouden werde van elcker manlyc, Voort soe en willen wy niet, dat de manne van onsen voirseyden Lande van Breda yet ter Scepenvonnessen comen noch gaen en felen, en si dat sake, dat si bi consente ende wille ons Rechters, die nu daer es ochte naemaels wesen sal. En desen Brief willen wi dat hi dure te onsen wille en te onsen wedersegghene. In orkenschape van welken dingen wi hebben onsen Segel doen hangen ane dese Letteren. In kinnessen der waarheit. Dit was gedaen ende gegeven te Vuren, des Saterdaghs nae Derthiendagh in den yare Dufentegh driehondert twee ende dertich.

N°. 43.

Vonnis en Uytſpraak van *Philips van Valois*, Koning van *Franckryck*; tuffchen *Jan Hertog van Brabant* en *Gerard Heer van Raſſegem*; wegens de Verkoopng van 't Landt van *Breda*.

Philippe par la grace de Dieu, Roy de France, ſavoir faisons à tous, que comme deſors querele & comptention fuiſſent née entre noſtre très chier & ſeal Couſin le N. Duc de Brebant dune part; & Guerardt Seigneur de Raſſengbien, Chevalier, pour luy & pour Aelipz ſa fame, entant comme à eulx & à chacun deuls puet touchier daultre part, pour cauſe de la terre de Breda, aſſyſe au Duchauſme de Brebant; & laquelle ledit Seigneur de Raſſengbien diſoit appartenir à luy à cauſe de ſa femme, Et laquelle il diſoit ledit N. Duc avoir tenu par pluſieurs années ſans cauſe raiſonnable. Les gens dudit N. Duc de Brebant diſans au contraire, que à juſte & loyal titre dachapt l'avoit tenu & tenoit, Et que ledit Seigneur de Raſſengbien la li avoit vendue pour certain pris, lequel il avoit eu & receu dudit Duc. Ledit Seigneur de Raſſengbien replicant au contraire, que celle terre eſtoit de l'heritage de ſadite fame, & que celle vendition il avoit fait ſur condition, ſe elle plaiſoit à ſa dite fame, laquelle ne li avoit pas plu. Finablement nous & les dites parties eſtans à Amiens, nous deſirans à accorder leſdis diſcours & mettre bonne paix & bon accord entre ycelles parties, Envoyasmes nos amez & ſeaulz Larchevesque de Roën, Levesque d'Arras, le Seigneur de Gennille & aucuns autres nos ſeaulx Conſeillers, à noſtre dit Couſin le N: Duc deſſus dit, liquelz eſtoit lors malades, & ne pouvoit bonnement venir en noſtre preſence, pour ſavoir ſa entention ſour ce, liquel nous reportèrent que ledit... Duc vouti & accorda par devant eulx à ce deputez par nous & en noſtre nom, que ledit Seigneur de Raſſengbien paye & delivre audit... Duc, ou à ſon commandement, toute la ſomme de pecune que il avoit eu & receu dudit... Duc pour ladite terre, Et que ledit Seigneur de Raſſengbien entre en la foy & homaige dudit... Duc de la terre de Breda. & de tous les drois, appartenances & appendances dicelle, Et lidiz... Duc le en recevoir en ſa foy & homaige, Et que parmy ce lidiz... Duc renderoit, delivreroit & reſtitueroit & promiſt rendre, delivrer & reſtituer toute ladite terre de Bre-

Philips by der gratien Gods, Koning van Franckryck, doen te weten aan allen, dat nadien er zedert eenigen tyd verſchil en twiſt was ontſtaan tuffchen onzen zeer lieven en getrouwen Neef den Hertog van Brabant, aan de eene, en Gerard Heer van Raſſegem, Ridder, zoo voor hem als voor Adelife zyne gemalin, in zoo verre het haar of ymandt van den haaren mag aangaan, aan de andere zyde, wegens het Landt van Breda, gelegen in 't Hertogdom van Brabant, het gene de gemelde Heer van Raſſegem zeide hem toe te komen uyt hoofde van zyne Vrouwe, en by den Hertog nu veele jaaren, zonder eenige wettige oorzaak bezeten te zyn geweest: De Lieden des gemelden Hertogs daar tegen zeggende, dat hy het voorſz. Landt haddé gehouden en nog hielt by een rechmatigen en wettigen titel van koop, en dat gemelde Heer van Raſſegem 't zelve aan hem hadt verkogt voor zekere ſomme van penningen; welke hy ook van den Hertog hadt ontfangen: Waer tegen de voorſz. Heer van Raſſegem weder antwoordde, dat het voornoemd Landt was het Erfgoedt van zyne Vrouwe; en dat hy de verkooping hadt gedaen op voorwaerde, indien ze aan zyne Vrouw behaagde, maar dat zy haar niet hadt behaagt. Eyndelyk wy en de gemelde Partyen wezende te Amiens, en begeerende die twiſt uyt den weg te ruymen, en tuffchen de voorſz. partyen de vrede en eendracht te herſtellen, zonden wy onſe lieven en getrouwen, den Aertsbiſſchop van Roan, den Biſſchop van Arras, den Heer van Gennille, en eenige andere onze getrouwe Raden, aan onzen gemelden Neef den Hertog voorge-noemt, welke te dier tyd ziek lag, en daar door verhindert wierd by ons te komen, om zyne meening daar omtrent te verſtaan; Welke ons dan verflag deden, dat de gemelde Hertog, in tegenwoordigheid van hen, als daar toe by ons en in onzen naam afgezonden,

Breda audit Seigneur de Rasseghien, avecq tous les drois appartenances & appendances dicelle entierement, en aussi bon point & estat comme elle estoit, au tamps que lidiz... Duc la prist & mist ou fist mettre en sa main, En telle maniere toute voyes que ledit Sire de Rasseghien ne puet ne ne doit, pora ne debvera jamais riens demander audit... Duc, ses hoirs ne ses Successeurs, ne à ses gens, des levées, ysfues & biens, que il a pris & levé par luy ou par aultres de la dite terre, ou tamps passé, jusques au jour de huy; Ainz en est & demeure lidiz... Duc pour li, ses hoirs & Successeurs, ses gens & tous ceulz qui ont causé de luy tous quietes & delivrés perpetuellement. Et aussi en telle maniere & condition, que si lidiz Sires de Rasseghien, sadite fame, leurs hoirs, ou leurs Successeurs, & de chascun deulz, voloient vendre ladite terre de Breda & les appartenances ou appendances dicelle, il le deveront faire savoir audit N. Duc de Brebant, avant que il la vendent à aucune personne, Et lidiz... Duc, ses hoirs & ses Successeurs la pourroient & devoient avoir devant toutes aultres personnes se il leur plust pour tel pris comme lidiz Sires de Rasseghien, sadite fame, leurs hoirs ou leurs Successeurs, en pourroient avoir d'autre personne, quelle que elle soit; De rechief que ledit Sire de Rasseghien doit rendre audit N. Duc, les mises & despens pourfitables faiz par ledit N. Duc en amendement des edifices & maisons de ladite terre, Et se les dites parties nestoient à accord sur les mises & depens dessus dits, nous en ferions savoir la verité par certain ou certains Commissaires que nous deputerions à ce, sans tout plait & hors de tout jugement, Et ce que trouve en seroit rapporté à nous, nous par nous, ou par aultre ou aultres, en ordonnerons ou ferons ordonner & determiner, selonc ce que bon nous semblera, & à nostre pure volonté, Et aux choses dessus dites se consent lidiz N. Duc, & icelle promist tenir & garder pour luy, ses hoirs & ses Successeurs perpetuellement. Et aussi ledit Seigneur de Rasseghien établis en nostre presence par devant nous, les choses dessus dits promist pour luy, & prist en main pour sadite fame, leurs hoirs & leurs Successeurs tenir & garder fermement & perpetuellement, sans aller encontre; Et vult & accorda que de cest accord nous donnissions nos Lettres ouvertes à l'une partie & à l'autre. En tesmoignage desquelles choses nous avons fait mettre nostre Seel pendant en ces presentes Lettres faictes

den, verklaart hadt te vrede te zyn dat de voorz. Heer van Rassegem aan hem Hertog, of aan zyn ordre, zoudé betalen en overgeven de geheele somme van penningen, welke hy van den gemelden Hertog hadt ontfangen voor het voorz. Landt, en dat de Heer van Rassegem wegens het Landt van Breda met alle deszelfs rechten en toebehoorten, zoudé hulde en eedt doen aan den Hertog, en dat de Hertog hem zoudé ontfangen in zynen eedt en manschap. En dat hy zulks doende, de Hertog aan den gemelden Heer van Rassegem zoudé wedergeven en uitkeeren, gelyk hy beloofde weder te geven en uit te keeren het gansche Landt van Breda met alle deszelfs rechten, aanhangfelen en toebehoorten, in 't geheel en in zoo goeden staet, gelyk het was te tyde als het de Hertog in zyn bezit overnam of deed overnemen; zoodanig egter, dat gemelde Heer van Rassegem niet kan of mag, nog niet zal kunnen of mogen ietwes eysschen van den Hertog, zyne oiren en nakomelingen, nog van zyne bedienden, wegens de inkomsten en rechten, welke hy, het zy zelfs of door anderen, uyt het gemelde Landt, in den voorleden tyd, tot den huydigen dag toe heeft genomen en geheven; zulks dat de gemelde Hertog, voor zich, zyne oiren en nakomelingen, zyne bedienden, en alle de genen welke van zynent wege aangestelt waren, ten eeuwigen dage vry en onaanspreekelyk blyven: Voorts oock onder deze voorwaerde, dat indien de voorz. Heer van Rassegem, zyne Vrouw, hare oiren en nakomelingen, of iemant van hen, het Landt van Breda, met alle deszelfs toebehoorten t' eeniger tyd wilden veylen, zy dat zullen moeten bekend maken aan den gemelden Hertog van Brabant, voor en al eer zy het aan iemant verkopen; En de voorz. Hertog, zyne oiren en nakomelingen zullen het kunnen en mogen koopen voor alle anderen, zoo het hen behaagt, voor zoodanigen prys, als de gemelde Heer van Rassegem, zyne Vrouw, haare oiren en nakomelingen, daar voor van ymandt anders, wie hy oock mogt wezen, zouden kunnen bedingen. Eyndelyk, dat de gemelde Heer van Rassegem aan den Hertog zal wedergeven de nodige en voordeelige onkosten by den gemelden Hertog gedaen tot verbetering

à Amiens le xxxe jour d'Aoust Lan de
grace mil ccc. trente & quatre.

tering der gebouwen en huysen van het voornoemde Landt, En indien de voorsz. partyen niet konden overeenkomen wegens die kosten, dat wy daar van de waerheid zouden laten onderzoeken door een zekeren of zekere Gevolmagtigden die wy daar toe zouden afzenden, buyten eenige rechtspleging of geding; en van het gene zy bevinden zouden, aan ons verflag gedaan zynde, zoo zullen wy zelve, of door een ander of anderen, zoodanig besluyten en beschikken, of doen besluyten en beschikken, als ons zal goeddunken, naar onzen eygen vryen wil. En aan de bovengemelde zaken heeft de Hertog zyne toestemming gegeven, en beloofd die te houden voor zich, zyne oiren en zyne nakomelingen ten eeuwigen dagen. En desgelyks heeft de Heer van Raslegem in onze tegenwoordigheid, beloofd voor hem, voor zyne Vrouwe, voor haare oiren en nakomelingen, de voorschreve dingen te houden vast en ten eeuwigen tyden, zonder iets daar tegen te doen; willende en staande toe dat wy van deze overeenkomst onze opene brieven zouden geven aan de eene en de andere partye. In oorkonde dezer zaken hebben wy ons zegel aan dezen tegenwoordigen brief doen hangen. Gedaen te Amiens den 30. van Oogstmaandt 1334.

N°. 44.

Vidimus van 't Appointement, uytgegeven by *Philips* Koning van *Franckryck*, ter besliffing der vershillen gerezen tusschen *Jan* Hertog van *Brabant*, en *Gerard* Heer van *Raslegem*, wegens 't Landt van *Breda*.

A tous ceulz qui ces Lettres verront, Pierre Belagent Garde de la Prevosté de Paris, Salut. Sachent tous que nous lan mil trois cens trente quatre le Merquedi vingt ung jour de Decembre, veismes unes Lettres scellées du grand seel nostre Sire le Roy à double queue & en cyre jaune, contenant cette forme.

Aan alle de genen die dezen zullen zien, Pieter Belagent, Bewaarder van 't Ambacht van Parys, salut. Het zy kennelyk aan allen, dat wy in 't jaar Duysend driehondert vierendartig, op Woensdag den enentwintigsten van Wintermaandt, hebben gezien zekeren brief, gezegelt met het groot zegel van onzen Heere den Koning, in geel wasch en dubbele steerte, luydende als volgt.

Philippe par la grace de Dieu Roys de France, A tous ceux qui ces presentes Lettres verront & orront, Salut. Savoir faisons à tous, que pour appaiser les discords, que-

Philips, by der gratie Gods Koning van Franckryk, allen den genen, die dezen Brief zullen zien en hooren, salut, Doen te weten aan allen, dat wy,

querelles conceulx dentre nostre tres chier
 & feal Cousin le Duc de Brabant dune
 part, & Guerardt Sr. de Rassenghien,
 Chevalier, pour luy & Aalis sa femme
 entant comme à ceulx & chacun de eus
 peult toucher daultre part, pour cause de
 la terre de Breda assize au Duchié de
 Brebant, Avons ordonné en la manière
 que sensuyt, C'est assavoir, première-
 ment que ledit Seigneur de Rassenghien
 payera à nostre chier & feal Cousin le Duc
 dessus dit la somme de pecune que il avoit
 receue de luy pour la dite terre de Breda,
 & que nostre dit chier Cousin le recevra
 en homage de ladite terre & len mettera
 ou fera mettre en possession corporelle. A-
 vons ordonné que ledit Seigneur de Ras-
 senghien rapportera en la main de nostre dit
 chier Cousin ladite terre de Breda, &
 sera député par nous certain Commissaire
 pour scavoir & enquerre la verité des
 coustz & des mises raisonnables faittes à
 cause desdites reparations, pour loyaul-
 ment rapporter tout ce que il en aura
 trouvé à nous, pour en faire & ordonner
 ce que bon nous semblera. Item que le-
 dit Seigneur de Rassenghien joira & res-
 ploictera des fruits de ladite terre en la
 manière que ses devanciers en ont joy &
 resploicté, jusques à doncq que nous avons
 ordonné de la somme que deue sera à nostre
 dit chier Cousin le Duc, pour les coustz &
 mises raisonnables faittes à cause des dites
 reparations, Et au cas que ledit Sr. de
 Rassenghien seroit defaillant de payer à
 nostre dit chier Cousin le Duc la somme
 par nous ordonné à lui estre rendue pour
 les dites reparations, nous voullons que
 nostre dit chier Cousin lieve ou fache le-
 ver & exploictter les fruiets de ladite ter-
 re jusques à la value dicelle somme par
 nous ordonnée si comme dict est. En tes-
 moing de laquelle chose nous avons fait
 mettre nostre seël à ces presentes Lettres.
 Donné au Bois de Viennes le xvije jour
 de Decembre l'an de Grace Mil trois cent
 trente quatre.

wy, om te bevredigen de twist en ver-
 schillen welke geresen waren tusschen
 onzen zeer lieven en getrouwen Neef
 den Hertog van Brabant, ter eenre,
 en Gerard Heer van Rassegem, Rid-
 der, voor hem ende voor Adelise zy-
 ne gemalinne, zoo verré het hien of
 iemandt van hen mag aangaan, ter
 andere zijde, wegens het Landt van
 Breda, gelegen in 't Hertogdom van
 Brabant, daar van hebben bestelt op
 de volgende wyze; te weten eerste-
 lyk, dat de gemelde Heer van Rasse-
 gem aan onzen lieven en getrouwen
 Neef den Hertog voornoemt zal be-
 talen zoodanigen somme van pennin-
 gen, als hy van hem heeft ontfangen
 voor het voorschreve Landt van Bre-
 da, en dat gemelde onze lieve Neef
 hem zal ontfangen in eedt en hulde
 wegens het gemelde Landt, en hem stel-
 len of doen stellen in het dadelyke
 bezit van dien. Insgelyks hebben wy
 goedgevonden, dat de gemelde Heer
 van Rassegem het voorschreve Landt
 van Breda zal stellen in handen van on-
 zen voornoemden lieven Neef, en zal
 van onzent wegen afgezonden worden
 zeker Gemagtigde, om te weten en te on-
 derzoeken de waerheid der redelyke
 kosten gedaan ter zake der nodige ver-
 beteringen, ten eynde ons opregtelyk
 verslag te doen van al het gene hy
 daar omtrent zal hebben bevonden,
 om verders daar in te doen en te be-
 schikken 't gene ons zal goed dunken.
 Insgelyks dat de Heer van Rassegem
 zal genieten en heffen de inkomsten
 van 't zelve Landt, even alszyne Voor-
 zaten die genoten en geheven hebben,
 ter tyd toe dat wy zullen begroot
 hebben de somme, welke onzen ge-
 melden lieven Neef den Hertog zal be-
 hooren toegelegd te worden voor de
 redelyke onkosten by hem gedaan ter
 zake der voorschreve verbeteringen.
 En ingeval de Heer van Rassegem in
 gebreke bleef aan den gemelden onsen
 lieven Neef den Hertog te betalen de
 somme die wy zullen goedvinden dat
 aan hem uitgekeert worde voor de
 voorschreve verbeteringen, zoo wil-
 len wy dat onze gezeide lieve Neef
 heffe of doe heffen de inkomsten van
 het voornoemde Landt, tot zoo lange
 hy daar uyt van de door ons vastgestel-
 de somme voldaan zy, gelyk gezegt is.
 In oorkonde dezer zake, hebben wy
 ons zegel aan dezen tegenwoordigen
 brief doen hangen. Gegeven te Bois

de Vicennes den 17. van Wintermaandt, in 't jaar ons Heeren Duyfend, driehondert vier en dertig.

Desquelles Lettres estoient escriptz en la marge de soubz les mots qui sensuyvent. Par le Roy, à la relation de Larchevesque de Reins. P. Caisnot, Et nous en cest present transscript avons mis le seël de la Prevosté de Paris, Lan 83 le Merquedy dessus dits. (Signé.) VIVIER.

Beneden op den kant van welken Brief geschreven stonden de volgende woorden, *By den Koning, op het verslag gedaan door den Aartsbisschop van Rheims. P. Caisnot.* En wy hebben aan het tegenwoordige affchrift het zegel des Ambachts van Parys doen hangen, in 't jaar en op den Woensdag voornoemt. (*ge-teikent*) VIVIER.

N°. 45.

Brief, waarby Jonckvrouw *Marie van Liedekercke* aan Heer *Willem van Duvenvoorde* al haar recht overgeeft, 't gene zy op 't Landt van *Breda* nog voorbehouden hadt.

Allen den ghenen die dese Letteren selen sien ende horen lesen. Ic Mari van Liedekerke, dochter wilen Heeren Philips, Heer van Liedekerke ende van Breda, saluyt met kennissen der waerheyt. Ic doe cont ende kenlyc allen lieden, dat ic hantghemeene met Diericke Starke, die my met den rechte ende met enen vonnisse gegheven was ende geleverd te enen Mombor, ende met wyfdoeme der Mannen uuten Huyse van Breda, myns duncs ende met mynen vrien wille hebbe opghedragen ende quytgeschouden Heeren Willeme van Duvenvoerde, Heer van Oisterhout ende nu ten tyde van Breda, alle mynen goede ende versterften die my verstorven ende aneghecomen mochten wesen van mynen lieven Heer ende Vader Heeren Philips van Liedekerke voirgef. ende van myne liever Vrouwe ende Moeder sine Wyve, der God die ziele af hebben moete, gheleghen in den Lande van Breda oft toebehoerende den Lande van Breda, ofte in wat manieren dat si gheleghen mogen syn negheene poente van rechte after ghelaten, dat dair in sculdigh was te ghesciene, ende scelde dair af quite voir my ende voir myne erfghenamen Heeren Willemen voirgenoemt ende sine erfghenamen toete eweliken daghen, overmids twintich Ponden grooten Tornoyfen, eenen golden ouden Scilt van goude voir achtien penninghe gerekent, die hi my jairlix dair voer bewyft heeft, ghelikerwys also die brieve inhouden ende begripen die dair op gemaect syn, en die ic nu hebbe, Ende want ic dit ghedaen hebbe wetende mynre sinnen ende met minen vrien wille, so hebbe ic desen Brief bezeghelt met minen zeghele in kennissen der waerheyt, ende omme der meerre sekerheyt, so hebbe ic ghebeden mynen lieven vrienden den Mannen uuten Huyse van Breda, die dair ane ende met waren, dair alle dese uoirseyde dinghen met rechte ende met vonnisse geschieden, dats te weten Heeren Janne sone Heeren Arnouts Uutenhoute, ende Heeren Janne sone Wouters Uutenhoute, Ridders; Gielyffe van den Boeverien ende Gielyse van den Wyngairde, Cnapen, dat si desen Brief met my bezeghelen willen. Ende wy Jan Heeren Arnouts sone Uutenhoute, Jan Wouters soen Uutenhoute, Ridders, Gielys van de Boeverien ende Gielys van den Wyngaerde, Cnapen, om beden wille onts liever Joncvrouwen Marien van Liedekerke voirseyt, hebben onsen Zeghele ghehanghen ane desen Brief metten haren Zeghele, in kennissen ende in oronscape van allen den dinghen die hier voere syn bescreven. Dat was ghedaen ende ghegheven in Sinte Jans daghe ter decollatien, in 't jair ons Heeren Dusent dryehondert negheene ende vier-tich.

N°. 46.*Jan Hertog van Brabant verkoopt 't Landt van Breda aan Jan van Polanen Heer van de Leck.*

Jan by der gratien ons Heeren Hertoge van Lothrycke, van Brabant, van Lemborch, ende Mercgrave des Heilichs Rycx, en Godevaert van Brabant zyn soone, allen den ghenen die de Letteren selen sien oft hooren lesen, salut, met kennessen der waerheyt. Wy doen cont en kenlyk allen lieden, dat wy met groetere voorsienicheyt ende goedere deliberatien met onsen Raede gemeynlick daer op gehadt, en omme sonderleken en openbaren oorboire ende proffyt ons, onfere oir, onfere nacomelingen ende oick gemeynlick onfer Lande, hebben vercocht met consente ende willocore Johannen van Brabant Gravinne van Henegouwe ende van Holland onfere lievere oudster dochter, ende suster ons Godevaerts van Brabant voorseeght, in rechten en wettegen vercope vobre ons ende voore onse oir ende voore onse nacomelinge, Heeren Johanne van Polanen Heer van der Lecken, zynen oir, zynen Erfgenamen en zynen nacomelingen, nae hem erflycken ende emmermeer te besittene ons Landt van Breda geheelick en all, met allen den dingen die daer toe behooren ende schuldich zyn te behooren in Heerheyden, in Manscappen, in Vryheden, in Dorpen, in Lande, in Beempden, in Bosschen, in Wateren, in Visscherien, in Moere, in Moerdycken, in Souten, in Verschen, in Natten, in Drogen, in Ceynsen, in Renten, in Watermolen, in Wintmolen, in Forfaisten, in Gansen, in Capoenen, in Hoenderen, ende in allen anderen dingen des voorsz. Lande van Breda toebehoorende, hoe gedaen dat zy zyn oft wesen mogen, oft hoe dat sy genaemt zyn oft genaempt mogen worden, nyet uytgescheyden, gelyck en alsoe verre streckende tot dien selven, alsoe Heer Philips van Liedekercke Heer van Breda wylen, en zyne Voorders voore hem dat voorsz. Landt van Breda geheelicke voormaels van ons en van onsen Voorderen Hertogen van Brabant plaghen te houdene in rechten Erfleene omme een zekere somme gelts, dats te verstane om Drie en veertich duysentich guldenen Hallinge, welke somme gelts de voorsz. Heer Jan ons wel en wettelyck betaelt heeft ende vergouden, ende daer af volcomelyck genouch gedaen, alsoe dat wy hem daer aff quite scelden voor ons, voore onse oir ende voore onse nacomelingen tote euwelycken tyden, die welke somme gelts voorsz. wy voorsienechlyken geleecht hebben ende bekeert in openbaren en meerren oorboire en proffite ons selfs, en onfer oir en onfere nacomelinge, ende oick sonderlinge daer toe alles ons gemeyns Landts, Ende hebben dat Landt van Breda voorgenoempt met allen synen toebehoorten opgedragen met eenre volcomenre giften ende verleent, geset ende geerft, zetten ende erven volcomelicke voor ons, voore onse oir ende voor onse nacomelinge Heeren Janne van Polanen Heere van der Lecken voorgenoempt, zyne oir, zyne Erfgenamen en zyne nacomelingen nae hem erfleken ende emmermeer ende sonder si in allen den Lande en in alle de Heerheyt van den Lande van Breda, met allen en yegelycken goeden die daer toe behooren ende behooren mogen; En dat te houdene van ons, van onsen oir, ende van onsen nacomelingen voordaene erfleken en emmermeer in rechten Erfleene ten Brabantschen rechte, gelyck en in alle dien manieren, dat die Heeren van Liedekercke en van Breda dat voorsz. Landt ende Heerlicheyt van Breda met allen den toebehoorten, nyet uytgescheyden, geheelyck van ons ende van onsen Voorderen Hertogen van Brabant voormaels plagen te houdene in rechten leene. Ende hy Heer Jhan van Polanen voorgenoemt hevet ontfanen van ons Hertoge voorgenoemt te houdene van ons, van onsen oir, ende van onsen nacomelingen erfleken ende emmermeer, hy, zyne oir ende syne nacommelingen in rechten Erfleene ten Brabantschen Rechte, ende heeft ons daer aff gedaen Manschap, hulde en Eede, ende al dat hy ons schuldich was te doene, gelyck dat een Man van Leene schuldich es te doene zynen gerechten Heere; Ende wy hebbene daer aff ontfanen in onfer manschap alse onsen Man, met alle de solempniteyt daer toe behoorende,

ende sonder eenegen poente van rechte in desen dingen aftergelaten, dat daer toe behooren mochte, ende met zelcken conditien ende voorwaerden, dat wy Heeren Jhanne van Polanen Heeren van der Leeken voorgenoemt hebben geloofd ende geloven, dat wy negeene Mannen ontfanen en zelen die binnen der Heerscappien van Breda woonen en namaels wonen selen, noch negeene Poorters ontfanen ter Capellen, op ten Bosch, noch te Merchtceenen, noch in negeenen anderen onsen Dorpen, noch henne geene andere Vryheyt geven die tegens Heeren Jhans van Polanen voorgenoemt Heerlicheyt gaen mogen, En schelden hem quite ende ontfeggen alle haere Vryheyt, die zy op desen tyt hebben van Poorterscapen buyten der Heerheyt van Breda, ende van allen anderen Poorteryen, alsoe Heer Philips Heere van Liedekercke en van Breda en zyne Voorvaders Heeren van Breda voormaels dat voorfsz. Landt van Breda van ons ende van onsen Voorderen plagen te houdene, Ende willen dat zy hem voordane quite en vry bliven ende ongepoortert. Voorts zo geven wy hem ende willen, wat dat syne Scepenen oft zyne Mannen van Vonneste wyfen selen, dat dat nyemanden sal mogen beroupen voore negeene andere Rechten ofte Wyfere, Ende ware dat sake dat zy wysdoms behoefden, soo mogen zy hen beraden ende bevroeden aene onse Scepenen van Antwerpen. Ende wy bevelen yegelycken van de Ridderen, Cnapan, Mannen, Scepenen en allen anderen Luyden den Lande van Breda toebehoorende en wat state dat zy syn, dat zy den voorfsz. Heeren Jhanne van Polanen Heere van der Lecke zynen oir en zynen nacomelingen nae hem, hulde, manscap ende eedt doen, ende gehoorfaem voordaene syn ende emmermeer in allen manieren, gelyck dat zy haeren gerechten Heere van den Lande van Breda schuldich syn te doene; Behoudelyck altoos Heeren Willeme van Duvenvoorde Heere van Oisterhoudt onsen lieven Riddere en Man zynre lyftocht, die wy Hertoge hem bekent hebben met onsen openen brieve bezegelt, in allen den Lande ende Heerheyden van Breda voorgenoemt. Ende hebben geloofd ende geloven voor ons, voor onse oir ende voor onse nacomelingen den voorfsz. Heer Jhanne van Polanen Heere van der Lecke onsen Man, van den voorfsz. Lande van Breda warant te zyne ende rechte waerfscap daer aff te doene, en alle calaengien afftedoene tegens allen Creatueren, syn zy wyff, zyn zy manne, in wat manieren dat zy of yemandt daer toe spreken ofte eyfchen mochten, waert van schoude of van besterften oft in wat manieren dat die calaengie toequaeme ofte toecomen mochte, Ende hem alle cracht ende gewonte afftedoene in selcken manieren, dat hy Heer Jhan van Polanen voorgenoemt, syne Oir, syne Erfgenamen ende zyne Nacomelinghe nae hem des voorfsz. Landts van Breda met allen zynen toebehoirten gebruycken selen peyseleke ende vredeleke in euweleken tyden. Ende want alle des voorfsz. dingen wetteleke geschiedt syn ende nae den rechte, ende by den rade onser Mannen van Leene, die daer met ons over en tegenwoordich waeren, dats te weten Otte Heere van Kuyc, Gysbrecht van Abcoude Heere van Gaesbeke, Jhan van Wytvliet Heere van Blaersvelt, Lodewyck Heere van Diepenbeke, Jhan van Coslaer Heere van Witham, Ridderen, Alard van Os Prooft van Lovene, ende onse Rentmeester van Brabant, ende oock Geraert van der Heyden onse Droffart van Brabant, alsoe Mans man, negeene poente van rechte aftergelaten, dat daer met rechte toe ende in schuldig was te geschiene: Soe hebben wy in oircondscap daer aff onsen zegele met sekere scientien doen hangen aene dese Letteren in kennessen der waerheyt. Ende willen ende begheren dat Johanne van Brabant Gravinne van Henegouwe ende van Hollandt onse oudste dochtere ende fuster ons Godevaerts voorgenoemt, gelove ende sekere by haere Kerstelyckere trouwen, Heeren Jhanne van Polanen Heere van der Leck voorgenoemt, zynen oir en zynen Erffgenamen alle de voorfsz. poente ende geloften vast ende gestade te houdene ten euweleken dagen, Ende alles des Rechts dat zy naemaels hebben mochte, eyfchen oft calangieren in eenigen manieren in den voorseyden Lande ende Heerleheyden van Breda ende in den toebehoren vryleke, Ende sonder anders eenich Recht daar in te behoudene dan simpeleken de Manscap, gelyck dat voorfsz. is, affgae ende vertye. Ende in kennessen daer aff haeren zegel hange met onsen zegelen aen dese Letteren in oorkenscapen van allen desen voorscreven dingen. Ende want wy Johanne van Brabant Gravinne van

Hene.

Henegouwe en van Hollandt voorgenoemt kinnen ende aensien openbaerlyk, dat onsen lieve ende geminde Heer ende Vader Jhan, by der gratien ons Heeren, Hertoge van Lothryk, van Brabandt, van Lemborch ende Marcgrave des Heylichs Rycx, ende Godevaert onse broeder voorgenoemt, dese voorscreven dingen gedaen hebben voorsieneclikeken ommè sonderlingen grooten ende openbaren oorbore ende profyte haers selfs, onser oir ende onser nacomelingen, Ende oock gemeenleke alles haers Landts. Soe hebben wy geloofte ende gesekert by onser Kerstelekere trouwen Heeren Jhanne van Polanen Heere van der Lecken voorgenoemt, synen oir ende zynen nacomelingen na hem, alle dese voorscreven Voorwaerden, poente ende geloofte vaste ende gestede te houdene te euweleken dagen, Ende vryleke ons danck ende ons willen vertegen ende afgegaen alles des Rechts, dat wy, onse oir ofte onse erfgenamen nae ons heyschen mochten, hebben oft calaengieren in den voorsz. Lande, Heerlyckheyden ende goeden van Breda, in wat manieren dat dat geschien mochte ofte gevallen. Ende geloven voor ons, vore onse oir ende vore onse naecomlinge Heeren Jhanne van Polanen Heere van der Lecke voorgenoemt, zynen oir ende zynen naecomelinghen warandt te zyne ende rechte waerscap daer aff te doene in allen tyden, tegen alle creatueren, in allen den voormen ende manieren als hier voorens gescreven es. Ende hebben onsen zegel met den zegelen ons liefs ende geminds Heeren en Vaders, ende Godevaerds ons broeders voorgenoemt, gehangen aene dese Letteren, in oorconscapen ende in vestingen van allen desen voorschrevenen dingen. Ende wy Jhan by der gratien ons Heeren, Hartoge van Lothrycke, van Brabandt, van Lemborch ende Merckgrave des Heylichs Rycx voorgenoemt, bidden ende verfoecken eernsteleke onsen Mannen van Leene voorgenoemt, dats te wetene Otten Heere van Kuyck, Gysbrecht van Apcoude Heere van Gaesbeke, Jhanne van Wytfliet Hr. van Blaersvelt, Lodewycke Heere van Diepenbeke, Jhanne van Collaer Heere van Witham, Alaerdt van Os, Prooft van Lovene, en onsen Rentmr. van Brabant, ende oick Geraerdt van der Heyden onsen Drossate van Brabant alse Mans man, want sy daer over ende by waren, daer alle dese voorscrevene dingen geschieden, dat zy in getuyge daer aff haeren zegele met den onsen ende met den Godevaerds ende Johannen onser lievere kindere voorsz. hangen willen aene dese Letteren. Ende wy Otte Heere van Cuyck, Gysbrecht van Apcoude Heere van Gaesbeke, Jhan van Wytfliet Heere van Blaersvelt, Lodewyck Heere van Diepenbeke, Jhan van Collaer Heere van Witham, Alardt van Os Prooft van Loevene, en de Rentmeester van Brabant ende Geraerdt van der Heyden Drossate van Brabant alse Mans man voorgenoemt, want wy daer over ende by waeren, daer alle dese voorscrevene dingen geschieden, met vollen ende volcomen rechte, gelyck datse hier vooren syn bescreven, negeenen poente van rechte afftergelaten, dat daer in ende toe schuldich was nae vorme van rechten te geschiene, soe hebben wy overmidts zynen versoucke alse zyne Mannen ende zyne getuygen onse zegele met zynen zegele gehangen aene dese tegenwoordege Letteren in oorconscapen van alle desen voorscrevenen dingen. Ende omme dat wy Hertoge, Godevaert ende Johanne van Brabandt met herten willen ende begeeren, dat Heeren Jhanne van Polanen Heere van der Lecken voorgenoemt, synen oir ende synen naecomelingen alle dese voorscrevene dingen in euweleken tyden vaste, gestade ende wel gehouden worden van ons, van onsen oir ende van onse naecomelinghen sonder daer tegen yet te doene off te gane in eenegen manieren by ons oft by yemende anders, wie dat hy zyn mochte. Soe bidden wy ende verfoecken vriendelycke ende neernsteleke onsen lieven Mannen ende Vrienden, dats te wetene Jhanne van Loon Heere van Agimont, Heinricke Berthoud Heere van Duffele ende van Gele, Costine van Ranst Heere van Bergem, Geraerde Heere van Vorlaer, Jhanne van Meldert ende Jhanne van Wynegem, Ridderen, ende onsen lieven ende geminden Steden van Lovene, van Bruesfele, van Antwerpen ende van Thienen, hoe dat zy nyet tegenwerdich en waeren, daer dese voorsz. dingen geschieden, dat zy nochdan in oorconscapen ende kinneffen daer aff haere segelen met den onsen segelen willen hangen aene dese tegenwerdige Letteren, ende Heeren Jhanne van Polanen Heere van der Lecken voorseght, zynen oir ende zynen nacomelingen nae hem,

houden ende stercken in allen den coopen, vorwaerden ende giften, die hier voren zyn gefcreven, te eeuweleken dagen, gelyck ons felven ofte wy dLandt van Breda voorgenoomt ane ons behilden. Ende wy Jhan van Loon Heere van Agimont, Heinrick Berthout Heere van Duffele, Costin van Ranst Heere van Berghem, Gerardt Heere van Vorflair, Jhan van Meldert ende Jhan van Wyneghem, Ridders; Ende wy Scepenen, Raed ende gemeine Stede van Loevene, van Bruessel, van Antwerpen ende van Thienen, omme de beede ons liefs Heeren sHertogen voorsz., Godevaerts ende Vrouwen Johannen van Brabant synder voorgenomder kynder, soe hebben wy onse segele met haeren zegelen gehangen aene dese tegenwerdeghe, Letteren, in vestingen en in kennellen van allen saecken die hier voorsz. syn. En ware dat saecke, dat een ofte meer zegele van den voorgenomden zegelen ane dese tegenwerdege Letteren gebraken, en daer nyet ane gedaen en worden, oft van ouderdom ofte met anderen misvalle gebroken ofte gequetst, soe willen wy Hertoge, Godevaert ende Johanne van Brabant voorsz. nochdan, dat dese tegenwerdige Brieven in hare macht blyven eeuweleke ende altemale, gelyck ofte van alle dese voorsz. segele daar ane gans en ghene waeren gehangen. Dit was gedaen ende gegeven tot Bruessele des donredaechs nae Paessdach den eersten dach van Aprille in den jaere ons Heeren Duyfentich Driehondert en Vyftich. *Besegelt den Brieff voorsz. met eenen grooten uytbangenden zegele ende met noch dertbien andere zegelen.*

N°. 47.

Jan van Polanen Heer van de Leck en Breda, geeft aan die van Breda de Halle en Wage, en recht de Lakenhal op tot een Rechtbanck.

Wy Jan van Pollanen Here van der Lecke ende van Breda, doen cond allen luden, dat wy hebben gegeven ende gheven voer ons ende voer onse nacomingen onser liever Poerte van Breda, die Halle van Breda met allen haren toebehoerten, die gelegen is by der Corenmarckt alreacst Jorys erve dymenheit Matthys die Smit an die Oestzide, ende Jans Coninx erve was an die Noertzide, ende aan die Zuytzide ende ane die Westzide streckende nefsens die strate, gelyck als zy daar betymmert ende bepaelt is; over vyff Pond grote t'sjaers erfchyns moente dair d'een Coman den anderen tallen chynsdagen mede betalen mach, altoes te geldene op Kersavond, met alsulcken recht, als hier nae bescreven staet; Dats te wetene, dat die Deken van den Wollwerck met sinen Geswoerenen berichten sal alle die poynten, die den Wollwercke toebehoerende syn, gelikerwys dat die Scepenen ende die Geswoernen over een dragen sullen; Maar van den broeken die dair aff vallen sullen, dair aff sullen wy altoes hebben een derdendele, onse Poerte voerseit dander derdendele, ende die Deken met sinen Geswoernen dat derde derdendele, gelyck dat die coeren van den Wollwercke daar af begripen, welcken Deken wy fetten sullen alle jaere bi den Scepenen en Geswoernen der Poorte voirseit, die hen oirbairlyck dair toe sal duncken op haren eet. Voert so sullen die Vleysschouders staen gelyck dat sy nu staen beneden in die Halle, ende geven van elcker bancke alse die Scepenen en die Geswoerne met hen over een sullen dragen, ende metten anderen eynde van der Halle beneden, daar sal die Poerte hen orbair mede doen, alse ter Hallen behoef voorsz. Voert soo geven wy erflike voer ons ende voer onse nacominge onser liever Poerte voerseit alle die zamecoopen die binnen der vryheit van Breda vallen mogen, En oec die Waghe te verwaren bi haren Eede ter Poorten behoef voirseit, ende tots Comans behoef beide te hoegen ende te leegen tonser Poerte orbaer voerseit. Voert soo geloven wy, soo wanneer Jan onse oudste Sone bejaert ende t'sinen daghen comen is, dat wi hem alle dese voorsz. vorwaerden en geloofsten sullen doen houden ende confirmeren met sinen segele, overmits de meerre sekerheyt onser voornoemder Poerte, also dat sy hier aen seker sy en wale gehou-

houden. In orconden der waerheit hebben wi desen Brief besegelt met onsen segelle, En omme die meerre sekerheyt onser Poerte voorseit, soe hebben wi gebeden eersamen luden Gillise van den Wyngaerde onsen Drossate, Diederick Starcken Rentmeester van den Lande van Breda, ende Jonaesse van der Elst onsen Mannen uutten Huse van Breda, dat si desen Brief met ons besegelen willen. En wy Gillis, Diederick en Jonaes, Manne ons lieves Heren van der Lecke en van Breda voorz., om beden wille van hem, soe hebben wy desen Brief met hem besegelt met onsen segelen. Gegeven in 't jaer ons Heren Dusent CCC. vyftigh en vive, zeven daghe binnen Gherstmaent.

N°. 48.

Vergunning aan de Stadt *Breda* om den *Acchyns* te mogen hoogen en laagen.

Wy Jan van Polanen, Heere van der Lecke ende van Breda, doen cond allen luden die desen Brief sullen sien oft horen lesen, want onse goede luden van onser Poerte van Breda hare Ascynsen hebben gehoget ende gemeerret ome orbair en nutschappe der Poerte, ende sonderlinge omme die Poerte mede te vesten ende te sterken, soe hebben wy hen gegeven ende geven, dat zi die Ascysse weder neder mogen setten en hoghen totte haere Poert orbare, sonder enich verfoeken an ons dair aff te doene oft yemende van onsen wegen. En omme dat wy dat willen houden vaste ende gestade, soe hebben wy desen Brief besegelt met onsen segelle, int jaer ons Heeren M. CCC. vyftech en vive, des woendages nae Senter Claus dach.

N°. 49.

Acte, waarby *Wenselin* en *Johanna*, Hertog en Hertogin van *Brabant*, verklaren, dat die van *Breda* geene bede aan den Hertog schuldig zyn.

Wenceslaus van Behem, bider gratien Gods Hertoge van Lucemburch, van Lothryck, van Brabant, van Lymburch, Mercgr: des Heylichs Rycx, ende Jehanne, bi derselver gratien, Hertoginne des Hertoghdom: ende Marcgravinne des Marcgreffscaps voirsz, doen kond allen luden, want ons die Stadt ende Landt van Breda gheen bede noch settinge schuldich syn van recht, gelyck dat hoir caerten, die zy dair op van ons besegelt hebben, clairlic inhouden ende begripen, Soe bekennen wy ende lyen, dat si ons dese hulpe op desen tyt van gratien ghedaen hebben en van goeder gunste, ende niet om enichs rechts wille, dat wy tot henwairt te seggen hebben, of om eniger saken wille, die wi of onse Steden van Brabant geordineert oft overdragen mochten hebben, maer properlic om dieswille dat ons sels lyf gevangen was in den strijde van Baistwilre, ende sonderlingen om te beleggen ende succours te doen Heren Janne van der Leck oudtste sone tsHeeren van der Lecke en Breda, die in den selven Kieve mit ons nederlach, welcke hulpe en succours dat onse dese werf die Stadt ende Landt van Breda gedaen hebben van gratien; behoudelyk altoos hoiren goeden rechte en de Brieven die sy van ons besegelt hebben, die wy hen gelooft hebben ende geloeven in goeden trouwen voir ons, onse oir ende nacomelingen wail ende onverbrekelic te houden, sonder eenigh settinge of bede voort meer te eysschen ofte doen eysschen der Stad ende Lande van Breda voirsz, om negheenrande noedfaken wille, die ons opcomen mochten. In orconde des Briefs besegelt met onsen segelen. Gegeven ter Vueren ix dagen in November in 't jaer ons Heeren Dusent CCC tseventich ende vier.

N°. 50.

Verpanding der Heerlykheden *Groot en Kleyn Zundert, de Hage, Sprundel en Nispen*, aan *Jan van Polanen* Heer van de *Leck en Breda*.

Nos Decanus & Capitulum Ecclesie collectae Beatae Mariae in Breda, notum facimus universis, nos vidisse, legisse, manutenuisse & inspexisse literas quasdam illusterrimae Ducissae Brabantiae, sigillo suo, una cum sigillis Domini Johannis de Bouchout & Reyneri Hollant sigillatas, non vitiatas, non cancellatas, sed prorsus omni vitio carentes, & tenorem, qui sequitur, continentis.

Wy Deken en 't Kapittel der Collegiale Kerk van O. L. V. te Breda, maken kond en kennelyk aan allen, dat wy gezien, gelesen, in handen gehadt en bezichtig hebben zekeren Brief der Doorluchtigste Hertoginne van Brabant, met haar zegel, te gelyk met de zegels der Heeren Jan van Bouchout en Reynier Hollant bezegelt, ongeschonden, zonder eenige daar in gemaakte verandering, maar t'eenemaal van alle gebreken vry zynde, en van den volgenden inhoudt.

Jehane, bi der gratien Goods, Hertogynne van Luxemburg, van Lothryck, van Brabant ende van Limborch, Margrevynne des Heylichis Ryx, doen cont allen Luyden, dat want tot onsen versuecke ende vriendelycker beden, onse lieve getrouwe Raith Heer Jan van Pollanen Heer van de Lecke en van Breda ons geleent heeft de somme van Duysent Francken der munte des Coninx van Vranckryck, goet van goude ende gewichte. Soo eest dat wy hem dair voor in handen hebben gesedt ende verpant, in handen setten ende verpanden mit desen Brieve alle onse Heerlicheyt van Groot Sundert, van Cleyn Sundert, van der Hage, van Sprundel ende van Nyspen, gelyck ende in derselver vuegen, dat wi in den selven Dorpen gehouden hebben op alle Goede, Straten, Beemden ende Heyden, wair ende hoe dat sy daer bynnen de vyff Prochien syn mogen gelegen, om alle broken opteheffen, ende alle Richten ende Ambachten te setten, ende te versetten, alsoo wy tot her toe gedaen hebben. Behoudelyck dien, dat hi noch syn hoir ende naecomelingen onsen goeden luden bynnen den selven vyff Prochien geseten oft noch te sitten niet en sal mogen beeden, noch setten, buyten onsen consente, het en weer oft sy mit onsen gemeyne Lande beede golden, Ende oock dat hy die buyten recht en vonnisse nyet en sal laten hanteren. Ende hebben alsulcken conditien daer toe gedaen, dat wy, onse oir ende naecomelingen alle die Heerlicheyt weder lossen selen mogen mit Duysent Francken der muntten voorz, ende dat die Heerlicheyt der voorghen: vyff Prochien dan los ende leedich aen ons, onsen hoir ende naecomelingen Hertogen in Brabant dair meede gansselic wedercomen sal in onsen handen, alsoo die te vooren stont. Geloovende in goeden trouwe hem Janne Heer van der Lecke, sinen hoir ende naecomelingen dese saken gelyck sy staen voorgesz. vast ende van stede te doen houden, allen argelift uytgescheyden, In oirconden des Brieffs, daer wy onsen segel aan hebben doen hangen, Ende hebben voirt gebeden onse getrouwe Raidslude als Heeren Janne Heere van Bouchout ende Borggreve van Bruesel, ende Reynier Hollant onsen Rentmeester van Brabant, dat sy om die meerder sekerheyt wille hoere segelen hier mede aenhangen willen. Ende wy Jan Heere van Bouchout Borggreve van Bruyffel, ende Reynier Hollant Rentmr. van Brabant, ten bevele onser genediger Vrouwen d'Hertogynnen van Luxemborch ende van Brabant voirsz, om dat wy hier aen ende by syn geweest, daer dese voorz. saecken ende dingen also geschieden, hebben onse segele hyer mede aen hangen. In getuyge der Waerheyt, gegeven te Bruesel acht dagen in Meert int jaer ons Heeren 1387, nae costume des Hoofs van Camer:

Quarum Literarum visionis, lectionis & inspectionis testimonio sigillum nostrum presentibus duximus apponendum. Anno à Nativitate Chr. Millesimo C. C. C. G. decimo sexto, mensis Marcii die quarta, secundum stylum Curiae Leodiensis.

Tot getuigenisse dat wy den gemelden brief gezien, gelezen en bezichtig hebben, hebben wy ons zegel aan den tegenwoordigen doen hangen, in 't jaar naa Kristus geboorte, Duyfend vierhondert en fectien, den vierden van Lentemaandt, naa den styl des Hofes van Luyck.

No. 51.

Jan van Polanen sticht in de Kerk te Breda een Capellanye.

Universis Joannes Dominus de Lecka & Breda salutem. Cupientes divinum cultum adaugere, Capellaniam seu Præbendam de bonis propriis de novo creamus, fundamus & dotamus, in hunc modum, quod ejusdem Capellaniæ collationem Nobis & nostris successoribus Dominis de Breda perpetuò reservamus. Insuper ille, cui continget de præfata Capellania provideri, sit sub tutela Decani & Capituli Ecclesiæ B. Mariæ in Breda; Veruntamen tenebitur Nobis & successoribus nostris singulis diebus Missam celebrare in Castro nostro de Breda, seu in Capella nostra Choro Capituli contigua. Assignamus autem ad dotem decimas nostras de Spranghe prope Besoyen, easdem per præsentem amortizantes, ac eisdem exfestucando renuntiantes in perpetuum. Actum anno MCCCCLXXXVIII. Maii die vi.

Jan Heer van de Leck en Breda, allen en een ygelyk, heyl en zaligheid. Willende den Goddelyken dienst vermeerderen, zoo hebben wy een Kapellanye of Prove uyt onze eyge goederen van nieuws opgerecht, gelticht en begiftigt op deze wyze, dat wy aan ons en onze nakomelingen Heeren van Breda ten eeuwigen dagen behouden de begeving dier Kapellanye. Daerenboven zal de gene die met de gemelde Kapellanye zal begiftigt wezen, staan onder de bescherming van den Deken en het Kapittel der Lieve Vrouwe Kerk van Breda. Nochtans zal hy gehouden wezen voor ons en onze nakomelingen dagelyks een Missè te doen in onzen Burgt van Breda, of in onze Kapel naast het Koor van 't Kapittel. Voor de inkomsten van welke Kapellanye wy bewyzen onze Thienden van Spranghe naaby Besoyen, dezelve door dezen tegenwoordigen in een doode handt stellende, en daar van voor altyd afstaande. Gegeven in 't jaar 1388. den sesden dag van Bloeymaandt.

No. 52.

Verdrag tusschen die van Breda en Terheyden.

Wy Scepenen, Gezwoerne ende ghemeyn Stad van Breda op die een zyde, Wy Jan van Oesterhoudt, Claes Buyse, Jan Gysbrechts zone, Jan Gheerft, Jan Ryck Alsteen Peters soen, Laureys Wynricx sone, Schepenen in de Vierfchare van Hertel, Ende Jan van den Moer, Herman Peters zone, Herman Seben soen, Gheryt Coelmans, Elias Jans sone, Boudyn Gruten, Willem Jans soen, Claes van Tuyl, Peter Scaerts soen, Florens van Ryfwyck, Henrick van den Brugge, Peter Damaes soen, Herman Andries sone, Tyelman Gerouts, Peter Domaes soen, Nys Hugen zoen, Claes Block, Jan Claes Elen zoens zone, Jan Henricx soen, Peter Coelman, Berthout Berwouts zoen, Bazelys Michiel die Man, Claes Wouters soen, Jacop Thier, Aernd Wou, Gheryt Voet, Jan Boet, Peeter Hugen zoen, Diedric Veenlant, Ghebuerman ter selver Vierfcharen van Hertel op d'ander fyde, Doen cond allen Luden, Dat wy om kenliken orbair ende groter nootfaken wil, elc met andren verdragen ende geaccordeert zyn, by Rade en Consent ons lieven Heren, Heren Hen-

rick van der Lecke Here van Heefwyck, als Momboer onfer liever Jouffrouwen van der Lecke ende van Breda, op zulcke pointen, voirwarden ende geloften, als hier na gefcreven staen. Dat es te wetene, dat wy Scepenen en Gezwoerne ende die gemeyn Stadt van Breda kennen ende aenzien door God ende door mededoeghen van rechter Kerftenheyt wegen, Al eest dat die goede ende die gefeten syn te Hertel, te Schynmaer, Terheyden en op Wagenberch, altoes als mede Prochiaens van rechtswegen verfocht hebben die Moederkercke te Breda, met haire sepulturen, met kinderen te kerstenen, met bruyden ende met anderen solempniteyten van den heyligen Sacramente te vercrigen, Dair hem dagelycx mits verheyte des wegens ende grooten noet van Wateren, swair periculen en herden last is wedervaren. Soe ist dat wy hem geconsenteert hebben van gratien onthengt soe verre als onfer Stadt aenroert, dat zy binnen haerre Vierfcharen een Cappelle funderen mogen ende doen wyen, mogelyk gedoteert van zekeren renten tot eens Priesters behoeff, die hem daer uyt diene van Doopfele van sepulturen en anderen solempniteyten ende toebehoerten den heiligen Sacramente. Dairom hebben wy Scepenen ende Gebuermanne van der Vierfchare van Hertel voirsz. gelooft ende gewillecoort voir ons ende voir onse naecomelingen op ons ende op al onse goeden, die wy hebben of vercrigen mogen, der Stadt van Breda en haren nacomelinghe, want onse Cappelle altoes blijven moet een Appendys der Moederkerken van Breda, oft soe gevele, dat God verhoeden moet, dat op gewiede van der Capellen enech ongevalle van dootflage, van quetsure of ander violencien geschieden, dair de Bilschop van Ludick of Prelate toe seggen of broeken aff eysschen mochte, met swairnisse van geboden, dat dair af die Moederkerck tot Breda ende die dair onder horen, nemmermeer last noch commer liden en sullen, mer wy sullen se dair aff scadeloes houden en vryen, des sullen wy sulke brieven werven van den Prelaten dat zy des verzekert zullen blijven. Voort kennen wy Scepenen ende Gebuermanne in der Vierfcharen van Hertel gefeten ons selven ende onse nacomelinghen tote ewigen dagen verbonden te sine in der uytreikinge van der Stadt Achise van Breda, ende van die te ghelden ende te betalen als wy ende onse Voorvordere te hier toe gedaen hebben, sonder enech wederseggen. Voort en sal men binnen onfer Vierfchare van Hartal nimmermeer opslach hantieren, noch houden van gheenrehande Comans goede, dat van dair voort verthiert ofte gevoert sal worden. Voort sullen wy ende onse nacomelinghe binnen onfer Vierfchare van Hartel sittende altoes der Stadt van Breda te baten comen als wy des verfocht worden, ter gherechter lantwere, ende in anderen Heervaerden, in Scoten, in anderen laste, als wy tot noch toe gedaen hebben. Desgelycx sullen wy ende onse nacomelinghen altoes verbonden blijven ten inhalens, beide wy en onse have als haercomen is. Voort sullen wy ende onse nacomelinghe, die binnen der Vierfchare van Hartel gefeten zyn, altoes den wech tusschen Hartel ende Amelberge custberlyk maken ende houden, soe dat men dair gevuegelic varen ende keren mach; Behoudelic dien, dat die hoge brug dair die vaert doergaet gehouden sal worden van den ghenen, die se noch toe gehouden hebben. Voort es vorwaarde, dat wy Scepenen, Gezwoerne ende gemeyn Poorte van Breda, dese goede lude die in der Vierfchaer van Hertel wonachtich syn altoes houden sullen in der Protectie ende beschermte als zy tot hier geweest hebben: Behoudelic dien, dat van deser tyt voort nummermeer man, die dair gefeten is ontfangen sal worden in Poorterschapen tot Breda, mer die nu Porters syn, die mogent blijven haer leefdage lanck, ende die dair nae Poorter syn sal, die moet binnen der Stad vriheyte woenen. Op dat dese voirsz. Voirwarden ende geloeften aen elcker syden tote ewigen dagen vast ende onverbrekelyck gehouden moghen werden, soe hebben wy Scepenen, Gezwoerne ende gemeyn Stadt van Breda desen brief in kennissen der wairheit open besegelt met onfer Stad zegel. Ende wy Scepenen der Vierfcharen van Hertel hebben onse propre zegle dair aen gehangen, soo voer ons selven, soe voer die gemeyn Gebuermanne der Vierfchare van Hertel toebehorende, Want een openbair wilkoer met vonnisse dair op gestaedt waerd, dair die gemeyn Gebuere van Hertel in verwilcoerden ende geloofden op hem ende op hair goet, dat sy vast ende gestade houden souden soe wes die Schepen van Hertel in de voirsz. stucken voertsetten ende begrepen. Ende

de dairom hebben wy Scepen en Gezwoerne ende gemeyn Stadt van Breda op die een syde, ende wy Scepen ende gemeyn Ghebuermanne van Hertel op d'ander zyde, gebeden ende verfocht onsen lieven Here, Haren Henricken van der Lecke Hr. van Haefwyck als Momboir Jouffrouw Johannen Vrouwe van der Lecke ende van Breda onser liever Jouffrou, dat hi ter confirmatien van allen punten voorsz. om der meerder zekerheyt finen segel aen desen brieve willen doen hangen, Ende ons aen beyden syden daer toe dwingen met onsen live ende met onsen goede, dat alle vorwairden ende geloften voorsz. vast ende gestade gehouden werden. En wy Henrick van der Lecke Heer van Haeswyck als Momboir onser liever Nichten voorsz., hebben overmids bede ende verzoek der partyen voirgenoomt onse consent gegeven tot allen den punten ende voirwairden voorsz. ende confirmeren met onsen segele hier aen gehangen, En geloven die parthyen voorsz. in dien te hebben met horen live ende met haren goede, dat zy alle saken voorsz. vast ende onverbrekelyk houden zullen: Behoudelyck onser liever Nichten voorsz. hare Heerlicheyt in allen stucken voergeroert. En hebben overmids verzoec der partyen voorsz., en om der meerder kennisse wille gebeden, Eerbairen ende Wysen onfs liever Nichten Manne uyt den Huysse van Breda, te weten Willem van Dalem Heer van Donga, Gielys van den Campe, Boudyn van Tychelt, dat zy desen brieff met ons besegelen willen. En wy Willem, Gielys, Boudyn voersz., uyt verzoek der parthyen voorgenoemt, overmids begharte ons liefs Heeren voersz., hebben onse segele bi den finen als Manne onser liever Jouffrouwen voorsz. aen desen brieve gehangen. Dit was gedaen in 't jaer ons Heren Dufent vierhondert, Elf dagen in Novembri.

No. 53.

Stichtbrief van een Outaer in de Parochie-kerk te Oosterhout.

Venerabili Viro Domino Archidiacono Campaniæ in Ecclesia Leodiensi, Henricus de Lecka Miles, Tutor Domicellæ Joannæ Dominiæ temporalis Dominiorum de Lecka, Breda & Oosterhout. Dudum recolendæ memoriæ Wilhelmus Dominus temporalis de Oosterhout, consanguineus noster, in Ecclesia Parochiali de Oosterhout in honore B. Mariæ & S. S. trium Magorum unum altare dotavit, & antequam hujusmodi Altaris dotatio confirmaretur, idem consanguineus noster ex hac luce est subtractus, dictaque Domicella Neptis nostra in Dominio de Oosterhout successit. Volentes igitur diæli consanguinei nostri ordinationem pie inchoatam ad effectum deducere Datum apud Castrum de Breda, M. CCCC. II. Junii die XXII.

Aan den Eerwaerden Man, den Heer Aertsdiaken van Kempenlandt in de Kerk van Luyck, Hendrik van de Leck, Ridder, Momboir van Jonkvrouwe Johanna Vrouwe der Heerlykheden van de Leck, Breda en Oosterhout. Overlange heeft Willem Heer van Oosterhout, onze Neef, zaliger gedagenis, in de Parochie Kerk van Oosterhout, ter eeren der H. Maagd Maria en van de H. Drie Koningen, een Outaer gesticht, en voor aleer de gifte van zoodanigen Outaer bevestigt wierdt, is de gemelde onze Neef uyt dit leven gescheyden, en de voornoemde Jonkvrouw onze Nicht is hem in de Heerlykheid van Oosterhout opgevolgt. Wy dan willende de instelling van onzen gemelden Neef, zoo Godvruchtig begonnen, ter uytvoer brengen enz. . . . Gegeven in den Burgt van Breda in 't jaar 1402. den 22. van Zomermaandt.

N°. 54.

Inkomst van *Engelbrecht Graaf van Nassau*, en *Johanna van de Leck*, als Heer en Vrouwe van *Breda*.

Engelbrecht Jongreve to Nassau Here ter Lecke ende to Breda, en Johan Vrouwe van der Lecke ende van Breda syn wittige wyf, doen cond allen luden, Want van ouden tiden soe hercomen is, dat onse Voervadere die Heren tot Breda syn geweest, alle wege gratie ende genade gedaen hebben tot haere incoemst. Soo eest, dat wy onser Voervaderen waeldaden ende saligen wegen gherne natreden fouden, soo wy best conden; wair by dat wy tote onser incoemst voir ons en voir onsen nacomelingen Heren tot Breda fulke gracie gedaen hebben ende in privilegien gegeven der Stad ende den gehelen Lande van Breda, ende haren nacomelingen in ewigen tiden te houden ende te gebruiken fulcke ponten als hier nae bescreve staen. Eerst, off eenen Man een ongeval geschiede, daer hi syn lyff aen verboerde, dat hidan van den alingen goede, dat hi met den Wive besat, niet meer dan die een helft verboren en sal, behoudelyck den Wive haerre wederhelst, mer men sal uut den geheelen goede alle wittige kenlyke schult betalen; desgelycx salt syn van den Wive, oft hair so gevele, mer wairt dat fulcke sayt een ongeheilic- ten Persoen overviele, het ware Man ofte Wyf, die sal verboren allet goedt dat hem toebehoirt. Voort hebben wy der Stadt en den gehelen Lande voorsz. in rechter graciën gegeven, dat die broeke van enen onwetende Vrede son- der dootslach sal staen op t'selich pont ouder zwerter tornoyfen, dair aff sal die onwetenschap staen in deser manieren. Ofte een Vrede stonde tusschen partyen, ende een Persoen die dair in ruerde twistich worde op enen anderen, die oec in dien selven Vrede rueren mochte, mer dese twister hadde soe uut- lendich geweest, dat hi van den Vrede niet en wiste, ofte hi wair binnen Landes geweest, mer hem en ware niet condich, dat die ghene dair hi op ge- twist hadde, soe verre binnen maescappēn ware der eenre partyen, dat hi in den Vrede rueren mochte, dat sou heiten een onnosel oft een onwetende Vre- de. Ende woude die Heer oft syn Rechter op dien twister proeven, dat hem die Vrede oft die Maesschap kenlyc geweest hadde, des mach hem die twister affnemen met sinen eede, ende met hem twee wittige onberuste Manne, die des gheen partye en dragen, dair en sal forpel noch argelift in gefocht worden aen geenre zide, mer valt dair een dootslach van dien twiste, dat sal staen tot sinen rechte. Item gheven wy onser Stad en Lande voorsz. dat die broeke van enen bekenden steke sal staen op tzeftich pont ouder zwerte. Op dat der Stad ende den geheelen Lande van Breda voorsz. dese gratiën en privilegien voorsz. wael ende onverbrekelyck gehouden woirden in allen toecomenden tiden, soe hebben wy hen dese openen brief daer af gegeven met onsen segelen beseghelt. Dit was gedaen in 't jair ons Heeren Duyfent vierhondert ende vyer op Sen- te Bertolomeeus dach.

N°. 55.

Engelbrecht Graaf van Nassau geeft aan die van *Breda*, dat nergens opslach van goede zyn mag in 't geheele Landt, dan binnen de Stadt *Breda* en derzelve Vryheid.

Engelbrecht Jongreve te Nassou, Heere ter Lecke ende te Breda, ende Johanne Vrouwe van der Lecke ende van Breda syn wittige Wyf, doen condt allen luden, dat wy verclaert hebben ende in privilegien gegeven voir ons ende voir onse nacomelingen Heren tho Breda, Onser Stadt van Breda en haren nacomelinghen, om getrouwen dienst, dien si ons gedaen hebben, want si 't hoet van den gehelen Lande syn, Dat nergens opslach van goede syn en sal in den geheelen Lande, dan binnen der Stadt Vryheit van Breda gelyc alst van ouder coustume haircomen is, dair wy onse voirsz. Stad in geloofst hebben en geloven te houden ende te starken tote allen tyden. In kennesse van deser gratien en ghiften hebben wy onse segelen aan desen brieff daen hangen. In den jair ons Heren Dufent Vierhondert en vier, op Sente Bertelmeeus dach.

N°. 56.

Kwytbrief waar by *Engelbrecht Graaf van Nassau*, van die van *Breda* bekennt ontfangen te hebben
Twee duyzent Rhynsgulden.

Wy Engelbrecht Jongreve te Nassouwe Heer ter Lecke en tho Breda, doen condt allen luden, dat ons onsen lieve getrouwen Borghermeysters, Sceppenen ende ganffe gemeynheit onser Staet van Breeda, wael betaelt hebben twee dufent goede swair Reynsche gulden tot onser Incoemste en onser liever ghesellynehilix wegen, Ende scelden se alle voirsz. hier aff quyt, ledich ende loes, overmids desen brieve ende quitancie sonder ierhande arghelift. Ende hebben dyfs to thuyge in orcoende der waerheit onse segel aen desen selve brief gehangen. Gegeven in 't jair ons Heeren Dufent vierhondert ende vive, opten XXI. dach in Novemb. na costume des hoefs van Ludyck.

N°. 57.

Raming en Middeling gedaen by de goede Steden van *Brabant*, tusschen de Stadt *Breda*, en de Dorpen van *Alphen*, *Gilze* en *Baerle*, wegens het Brouwen, Weven enz.

By den Hertoghe ende by synen Raedt.

Dit is alfulcken raminge ende middeling als de goede Steden van *Brabant*, te weten *Loven*, *Bruffele*, *Antwerpen*, *Thienen*, *Leeuwen*, *Nyvele*, *Diest*, *Herentals*, *Lyere*, *Vilvoirden*, *Sichenen*, *Aerschot* en *Halen*, versfamentlyk in der Stadt *Loven* opten xxvij^{en} dach van November in 't jaer ons Heren duyfent iij^e en xvij. gemaect hebben, geordineert ende by willecoren der Gedeputeerden der Stadt van *Breda*, ende den dorpen van *Alphen*, *Ghilse* en *Baerle* die daer by en over waren, gesloten op alfulcken geschilde, als de voorgenoemde Stadt ende die dorpen voorgenoemt onderlinge hadden van haerder Brouweryen, Weveryen, Schoenmaeckerye ende oock van heure Weeckmerckt. In den yersten, op 't punct van der Brouweryen is geraemt ende gesloten, dat de voorgenoemde Dorpen elck besunder Brouwen sullen mogen in haren Dorpe alrehande Bier tot heur selfs drinken sonder enigen acchysse daer af te derven geven der Stadt van *Breda*, soo wes Bier dat sy alsoo brouwen om

dat int gros te vercoopen oft te tappen, daer fullen fy aff geven half accyfe ende daer mede fullen fy geftaen. Item op dat punct van der Weveryen is geordineert, dat foo wie laken oft ftucken op de voorfz. Dorpen maken, het fy tot haer felſs dragen, oft om voort te vercoopen, daeraff fullen fy geven van der ellen een lichten Engelschen Brabants, sonder daer boven vorder ge- laft te fyn. Item op dat punct van Schoen te maken is desgelycx gefloten, dat die voorgenoemde Dorpen ende Ingezetenen daer aff Schoen fullen mogen ma- ken tot heurs felſs flyten ende oock om te vercoopen sonder yet daer aff te ge- ven en sonder affſpraeck der Stadt Breda, foo wat Schoen oft Leder dat fy brengen fullen willen tot Breda ter meret om aldaer te vercoopen, die fal de Stadt van Breda voorgenoemt mogen doen koren, gelyk den Leder ende Schoe- nen aldaer gemaect ende gekoert worden. Endeworden die voorfz. Schoenen oft Ledere cusbaer bevonden, foo fullen dan die mogen vercoopen gelyk den Ingefetenen der Stadt voorgenoemt, worden fy oock oncusbaer gevonden, dat fy nae der Stadt Coor aldaer gecoort fullen worden. Item als op 't poynt van der Weeckmeret foo is overdragen en gefloten, dat de voorgenoemde Dorpen haer goeden in den penin. weerden fullen moogen tot alle mereten ende plaet- ſen, daert hen genuecht, voeren, sonder daer af van de Stadt van Breda off ymant anders gecalencieert te ſyne. Ende want om des gefchils wille voorfz. eenige van de onderſaten der voorfz. Dorpen gearreſteert ſyn geweest binnen der Stadt van Breda, mits dat fy niet en hebben willen gheven van de voor- genoemde puncten die hen die Stadt van Breda heylſchende was, ende daer aff in gebreke ende tachter ſynde van drie jaeren, Soo iſt dat de voorfz. Steden geordineert hebben, dat die gearreſteerde ontſlaen fullen ſyn ende quyt van den voorfz. achterſtel van drie jaeren, ende van allen calengieren die men hen daer- om doen mochte, behoudelyk dyen dat fy haren coſt betalen fullen, ende voort- aen geven gelyk boven voorfz. is.

N°. 58.

Jan Graef van Nassau geeft aan die van *Breda* het Voorrecht, om hun eygen Bier te mogen Brouwen, sonder daar van eenig Gruytgelt te betalen.

Wy Johan Greve te Nassouw, tot Dietze ende tot Vyanden, Heere tot Bre- da, Droſſet van Brabant, doen cont alle luden, Alsoe onſe lieve getruwe ende zeer gemynde Porterer ende Ingefetenen gemeynlyck onſer Stad van Breda, ons op huden datum des briefs, als zy ons voir hueren rechten geboiren Heer zeer blydelyck ontfanghen ende gehult hebben met eede en geloften van trou- wen, gelyck dat behoirde, zeer oitmoedelick gebeden ende by onſen getru- wen de Borgermeesteren, Scepenen ende Raide der ſelver onſer Stad hebben doen bidden, dat wy ter eeren van onſer incompſt ende blyder ontfangenif- ſen voorgenoemt hen genedichlick zouden willen ontlaſten van alſulcken Gruyt- gelde ende Affizen, als ſy van hueren Drincbier hadden plegen te geven. Dair toe wy feer willichlic ende met goeder herten geneycht zyn geweest, bedenc- kende de hertelycke mynne en de groete gunſte, die ſy met goeder meynin- gen ende volcomender gehoirſaemheyt tonſwaert hebben ende dragen ende al- toos gehadt ende gedragen hebben, alzoë ons dat wail kenlic is; Wair by wy hen recht vruntlik ende met zeer goeder ende gunſteger hertten, op dat ſy en- de hunne nacomelingen hen te bat in onſe vorfz. Stad fullen mogen behelpen ende geven, ende zoo vele te meer tonſwaert verbonden ende gehouden ſyn, gegeven ende verleent hebben de gracie ende vryicheyt hier naer beſcreven. Te weten dat alle onſe Poirteren en Ingefetene van onſer Stadt en Vierſcharen van Breda vorgenoemt nu ſynde ende altoos hier naemaels weſende, altyt van nu voordaen fullen mogen bruwen oft doen bruwen in huers felſs bruwgetou- we huer Drincbier voir hen ſelven ende voir huer gebroodde huylgeſin, zon- der ons oft onſen naercomelingen Heeren tot Breda eenich Gruytgelt, ende on- ſe voorfz. Stad eenige Affize daar aff te geven oft te betalen, op te manieren ende

ende condicien hier nae volgende. Te weten oft yement ware, die selve geen bruwgetouw en hadde, dat die geen en sal mogen hueren om gelt noch om geenrehande goetdoen, maer wail mogen ontleenen op dat hy can; Item dat nyement syn Borgerbier en sal mogen ewech leenen, vercoopen, vermangelen voir gelt off ander ware, noch oick sinen dienende off werckende geven in afflage van hueren loone ende arbejde. Item dat een yegelic syn Borgebier sal moeten bruwen op hem selven alleene, het en ware, dat yement zoe arm ware, dat hys niet wal gedoen conde, ende alsulcken armen perfoen sal dat yerst onsen Drosset ende Burgemeesteren van Breda te kennen geven, ende alzoe verre als hem dan die selve onsen Drosset ende Burgemeesteren van onsen wegen consenteren hem ander te bruwen ofte te doen bruwen, zo fall hyt mogen doen, maer anders niet. Ende zoe wie de contrarie van eenich van de voorsz. punten dede, en al zo dicke als hy dair in bevonden sal worden, die sal van dien volcomen Gruytgelt en Affize moeten geven, gelyck off wy geene vryicheyt dair af gegeven en hadden, ende dair toe verbeuren drie oude Schilde, den eenen tot onser heerlicheyt behoef van Breda, den anderen tot onfs voorsz. Stad behoef, ende den derden ouden Schilt tot behoef van den genen diet voert sal brengen. Voort hebben wy hier in clerlyc onderscheyden en besproken, so wie anders waer dan bynnen onfs voorsz. Stad van Breda Poirter ware, oft eenige andere vryicheyt hadde oft aenname nu oft in toecomenden tyden, dat wy dien de voorghen. vryicheyt niet gegeven en hebben noch en geven, ende dat hy dier in geenre manieren genieten noch gebruycken en sal, maer sal alle syn leefdage voir hem selven ende syn huysgesyn tvorsz. Gruytgelt ende Affize geven ende betalen, gelyc oft dese onse tiegenwoordige ghifte ende verleeninge niet geschiet en ware, het en zy dat wy oft onse nacomelingen Heeren te Breda by funderlinge gratien hen des gonne ende verleen en willen. Ende oft by gevalle eenige die anderssins Porteren waren oft andere vryicheyt hadden, een wyle tyts bleven sitten zonder Gruytgelt of Affize te geven, soe en sal hen nochtan dat geen recht noch possessie maken nogh geven, maar al so geringe als ment can bevynden, zullen zy van dan voerdaen ende oick van allen den vorleden tyde, diewyle sy andere vryicheyt gehadt ende geen Gruytgelt noch Affize gegeven en hebben, volcomen Gruytgelt ende Affize moeten geven ende betalen van allen den Biere, dat zy dair en bynnen hadden doen bruwen ende gesleten, zonder eenich verdrach. Ende want wy willen, dat onfs voorgenoemde Porteren ende Ingesetenen onfs voorsz. Stad en Vierfcharen van Breda dese onse ghifte en verleeninge boven gescreven vast, stede en onverbrekelic gehouden sal worden tot eewegen dagen op te manieren ende condicien voir verclaert, by ons, onsen Erven en nacomelingen Heeren tot Breda, dwelcke wy hen also in goeden trouwen geloof ende toegeseeght hebben, geloven ende toefeggen met desen onsen brieve, Soe hebben wy voir ons ende onse voorsz. Erven ende nacomelingen onsen segel hier aen doen hangen, ende voirt begert ende versocht de Burgemeesteren, Schepenen ende Raide onser Stad van Breda voorsz., dat zy om der meerder sekerheyt wille dese onse tiegenwoordige ghifte ende verleeninge, metten condicien en vorwaerden bovengescreven ende alle punten dair inne begrepen, met ende gelyc ons in den name van onse voorsz. Stad, ende also verre alst derselver onser Stad in eeniger manieren aengaen mach, bewillegen willen ende geloven te houden, zonder emmermeer daar tiegen te doen ofte te doen doene in eeniger manieren, dwelck zy alsoo gerne met onser begerten ende versuecke gedaen hebben; Behoudelic dat midts desen onse voorsz. Stad Breda in hur rechten ende privilegien gheensins vercort en sal zyn, maer deselve heure rechten en privilegien in allen anderen saken ende punten gansselic ende volcomelic gebruycken na inhoud van hunne Privilegien, Keurboecken ende Brieven, die zy dair af heeft ende huer by onsen Ouderen Heeren te Breda vortyts gegeven, gemaect ende verleent zyn, gelyc oft dese onse ghifte ende verleeninghe niet gedaen noch geschiet en ware, sonder eenich argelift. Ende wy Burgemeesteren, Schepenen ende Raide der Stad van Breda voorsz. bekennen openbaerlyck, dat wy ter begeerten ons liefs ghenedichs Jonckeren, Jonckeren Johans Greven te Nassouw, tot Dyetze ende tot Vyan den, Heer tot Breda, Drosset van Brabant voorgenoemt in den name van zyn-
der

der voorgenoemder Stad van Breda, ende alsoe verre alst derselver zynre Stad aangaen mach, sine ghifte ende verleeninge bovengescreven met allen den onderscheyde punten, condicien ende in der manieren boven verclaert, geerne bewillicht ende beliest hebbē. Gelovende in goeden trouwen voir ons ende alle onse nacomelingen in den name van derselver Stad, die altyt van weerden ende in huerder volcomender macht alzoe te houden, ende dair tiegen nimmermeer te doene oft laten geschien by ons selven off yemen anders van onser oft van der voorfsz. Stad wegen in geenre manieren. Ende hebben dairom derselver Stad groeten zegel ten saecken by den zegel ons liefs genedichs Jonckeren vorgenoemt doen hangen aen desen brief, in kennissen ende oircondschappen aller der saken bovengescreven. Gegeven opten lesten dach in Julio int jair ons Heeren, Duysent vierhondert sesse ende veertich.

N°. 59.Bekractinging van 't gemelde Voorrecht by *Maximiliaen en Marie*, Hertog en Hertoginne van *Brabant*.

Maximiliaen ende Marie, by der gratien Gods, Hertoge ende Hertoginne van Ostryck, van Bourgoignen, van Lothryck, van Brabant, van Lymborch, van Luxemborch en van Gelre, Greve ende Grevinne van Vlaenderen, van Artois, van Bourgoignen, Palatyn ende Palatine van Henegouwe, van Hollant van Zeelant, van Namen ende van Zuytphen, Merckgreve ende Merckgrevinne des Heylichs Ryx, Heere ende Vrouwe van Vriesslant, van Salins ende van Mechelen. Allen den genen dien desen brieff sellen sien ende hooren lesen, Saluit: Want onsen geminde die Borgemeesteren, Schepenen ende Raide der Stadt van Breda, in den naeme ende van wegen der selver Stadt ons hebben doen thoonen eenen openden gesegelden brieff, inhoudende alderhande diverse poincten van gratie ende vryheden, hen by wylen onsen lieven Neve, ende getrouwe Jonckere Johan Greve te Nassauw, tot Dietze ende tot Vyanden, Heere tot Breda, Droffaert van Brabant, by maniere van Privelegien ende ter eeren van syne incompste ende by der ontfanckenisse in deselve syne Stadt gegeven ende verleent; den welcken wy hebben doen oversien ende visiteren by onsen lieven getrouwen Cancelier ende Raetsluyden van Brabant, en dieft die teneur van woorde te woorde hier naer volght, ende is aldus:

Wy Johan Greve te Nassouw, tot Dietze ende tot Vyanden, Heere tot Breda, Droffet van Brabant, doen cond alle luden, Alsoe onse lieve getruwe enz. enz.

Ons ootmoedelyck biddende, de voorfsz. Burgemeesteren, Schepenen en Raide van der Stadt van Breda, dat wy hen den voirfsz. brieff met allen de poincten, gratien en vryheden daer inne begrepen, in meerdere bestendicheyt wouden confirmeren, ratificeren ende approberen. Soo doen wy te weten, dat wy tot heuren bede geneyght, die ons redelyck dunckt, ende op dat sy te meer tonswaerts gehouden ende verbonden syn ons in dienste te comen, Hebben den voorfsz. brieff met allen den poincten ende gratien hen dair inne gegeven ende beweert, van sonderlinge gratien voor ons, onsen Erven ende nacomelingen, Hertogen ende Hertoginnen van Brabant geconfirmeert, geratificeert ende geapprobeert, confirmeren, ratificeren ende approberen mits desen onsen brieve, willende dat die den voorfsz. Stadt van Breda van maghten ende van weerden gehouden worden ten ewigen dagen, sonder breken. Ontbieden daerom en beveelen seer eerenstelyk onsen Droffaet van Brabant, Schouteth van Antwerpen ende Merckgrave ons Lants van Ryen, ende alle anderen onsen en der Smaelre Heeren Ambaghten Officieren, Richteren ende Dienaren ons voorfsz. Lants van Brabant ende allen anderen die dat aengaen magh, dat sy den voorschreven van der Stadt van Breda der voorfsz. giften ende privilegien ende dese onse confirmatien, ratificatien ende approbatien, daer

daer aene gevolght . rustelyck ende vredelyck voortaan doen ende laten gebruycken, sonder iet daer tegen te doene, ofte laten geschieden in eeniger manieren; Want wyt alsoo gedaen willen hebben. Behoudelyck ons in allen anderen saecken onser Heerlykheit ende Regts, ende eenen ygelyck anderen des syns. Ende des toirconden soo hebben wy den segel van ons Marie Hertoginne voorfsz., denwelcken men gebruyckt in onsen voorfsz. Lande van Brabant, hier aen doen hangen. Gegeven in onse Stadt van Loven op den sevenden dach van Decembris int jaar ons Heeren Duysent Vierhondert seven en seventich. (*Op de Plycke stont*) By mynen Heer den Hertoghe ende myne Vrouwe de Hertoghinne, ter relatie van den Rade. (*Ende was onderteekent*) PETHIELT. (*Ende was gescreven op franchynen, onder uytbangende eenen Segel in roode wassche nen dobbelen sterte van franchyne.*)

N°. 60.

Brief, waar by de Hertog van *Brabant* den Heer van *Breda* vry verklaert van alle Tollen, zoo te water als te lant.

Philips by der gratien Gods Hertoge van Bourgondien, van Lothryk, van Brabant ende van Limburg, Greve van Vlaenderen, van Artois, van Bourgondien, Palatin van Henegouwe, van Hollandt, van Zeelandt ende van Namen, Marcgreve des Heylighs Rycx, Heere van Vrieslant, van Zalins ende van Mechelen. Allen ende yegelycken onsen Tolnaeren in onsen Lande van Brabant, beydete lande ende te water, ende oock den Tolnaeren alom opten rivieren van den Schelden ende den Mazen, byde den ghenen die van onsen weggen aldaer gestelt ende anderen aldair gestelt van weggen der gheentre die eenige Tollen by Octroye van ons oft onsen vorderen Hertoghen van Brabant dair af hebben, Saluit. Want wy verstaen hebben van onsen lieven Neve getrouwe Raide ende Drossate van Brabant, Janne Greve te Nassouw ende te Vianden, Heere tot Breda &c. Dat hy in meyningen is te doen bringen ende veuren beyde te water ende te lande tot Breda alderhande steenwerck en andere stoffen dienende tot eenigen Toiren, metselrien ende anderen werken die hy tegenwoerdelic begonnen heeft, ende in meyningen is te doen volmaken aen synen slot ende woeninge tot Breda metten toebehoirten, van den welcken na oude rechten *alle de Baenrodsen* ons voirfsz. Lants van Brabant, ende Marckgraeffschaps ons Lants van Ryen schuldich syn van allen Tollen vry ende ongelast te wesen. Soo eest dat wy u allen ende elcken bifonder ontbieden ende bevelen, dat gy elc int zyne alle die voirfsz. stoffen van steenwerck ende anders hoedanich die zyn, zoe verre die toebehoeren onsen voirfsz. Neve van Nassouw, ende u by synen brieven van certificatiën onder synen segel blyct, dat die toebehoeren hem en niemandt anders, ende dat die zyn omme te bekeeren in zyns selfs en nyemants anders wercken, voir ende by onsen ende anderen voirfsz. Tollen laet varen vry ende los, sonder dair af eenigen Tol te eysschen off te nemen, off den Vrachtenen of Schipluden dair inne te beletten in eeniger manieren. Ende des niet en laet, want dat van rechtswegen behoirt, ende wy 't alsoe gedaen willen hebben. Gegeven in onsen Stad van Brussel, zeven dage in Februario int jaer ons Heeren duysent vierhondert twee ende tseftich na costume ons Hoeffs. (*Onder stont*) By mynen Heere den Hertoghe, ter relatien van den Rade. (*Ende was onderteekent*) BRUGMAN.

N°. 61.

Blyde Inkomst van *Engelbrecht den II.*, Graaf van *Nassau*, als Heer van *Breda*.

Engelbrecht Greve tot Nassouw en tot Vyanden, Heer tot Breda, doen cond allen luden, want onse lieve en getruwe Ingefetene ende Onderfaten gemeynlic onser Stad, Dorpen en Lants van Breda voirgenoomt na doode wylèn des Edelen en Wailgeborenen Johans Greven te Nassouw, tot Vyanden, tot Dietze, Heeren tot Breda, ons lieffs Jonckeren ende Vaders, dien onse Lieve Heere God genedich sy, ons zeere willichlic en blydelic voir heuren rechten geboren Heer ontfanghen ende gehult hebben. Soe doen wy te weten, dat om die selve onse Ingefetene ende Onderfaten weder behoirlic te gelieven ende te verblyden, Wy tot huer oetmoediger beden ende tot gemeynen orboir, nutscap ende prouffyt van hen allen ende van allen hueren nacomelingen, Ingefetenen onser Stad, Dorpen en Lands voirsz., hem volcomelic confirmeert ende gevesticht hebben, confirmeren en vestighen met desen onsen brieve, voir ons ende allen onfs nacomelingen Heeren ende Vrouwen van Breda, alle alsulke goede oude Rechten, Previlegien, Gewoenten en Hanteringen, als hen voortyts by onsen Voirvorderen Heeren van Breda gegont en verleent syn geweest, om die voirtaen te moigen houden ende hanteren, gelyc zyse tot hier toe hebben gebruyckt. En dat wy hen oic dairenboven tot heuren ernstigen versueke van nyeuws gegondt, gegeven en verleent hebben, gonnen, geven en verleenen met desen onsen brieve de punten hier naevolgende. Te weten in den yersten, dat wy noch onse Erven Heeren oft Vrouwen van Breda voirdaen nyemande van onse voorz. Ingefetenen oft Onderfeten onser voirgenoomde Stad, Dorpen ende Landt van Breda niet en sullen bedwingen oin eenige maeghoene te dorven geven tegen hueren wille. Item oft gebeurde dat eenige jonge kynderen bynnen onse voirsz. Stad oft Lande van Breda by brande, water off anderslins onnoselic storven ende versuymt wordden, dat ons noch onse nacomelingen gheen brueken dair aff en sullen verschynen. Ende alsoe wylen onse lieve Joncker en Vader bovengenoempt bynnen synen tyden tot diversene plaetsen in den voorz. onsen Lande van Breda, veel eyken heeft doen setten, daer de onderfeten vele hulpen en arbeyts toe hebben ghedaen, Soe es onse wille ende meyninghe, dat alle eekelen die opte voirgenoomde Eyken sullen wassen, gemeyn sullen bliven totter voirgenoomde Onderfeten verckenen en beesten behoef, sonder datse yemandt sal moigen rapen, afflaen oft schudden, oft anderslins doen oft laten gebruycken. Ende want wy willen en uterlic begeren, dat alle de punten voirscreven, gelyc zy hier boven staen verclaert, van ons, onsen Erven en nacomelinghen Heeren oft Vrouwen tot Breda der voirgenoomde onfs Stad, onsen Dorpen en Lande voorz. en alle den Ingefetenen ende Onderfeten der selver en allen hueren nacomelingen tot eeuwigen dagen vast en onverbrekelic gehouden sullen worden, Soe hebben wy in oirconden van dien onsen segel aen desen brief doen hangen, die gemaect was opten xxvij. dach van Julio int jaer ons Heeren Dufent vier hondert viventzeventich.

No. 62.

Engelbrecht Graaf van *Nassau* bevestigt aan die van *Breda* alle hunne voormaels verkrege Voorrechten.

Engelbrecht Greve te Nassouw en tot Vyanden, Heer tot Breda, doen condt allen luden, Want wy onsen geminden den Burgermeesteren, Scepenen, Poirteren, Ingeseten en Onderfeten onfs Stad, Vryheit ende Vierscharen van Breda, en desgelycx onsen geminden den Ingeseten ons Lands van Breda voirgenoemt generalic geloofst, geconfermeert en belieft hebben alle alfulcke goede oude Gewoenten, Rechten, Privilegien ende Hantvesten, als zy hebben gebruyct nae uytwysen der brieve die wy hen dair aff hebben verleent; Soe eeft dat uyt sunderlinger lieffden, gunsten en affectien die wy hebben ende dragen tot onser voorsz. Stadt, ende totten Borgermeesteren, Scepenen, Poirteren, Ingeseten en Onderfeten derselver, gernerct de goede willege gechoirsaemheit, trouwe ende dienften, die zy ons ende onse Voorvorderen gedaen ende bewesen hebben, ende in toecomenden tyden noch doen en bewysen sullen moghen. Wy hen in 't speciaal ende insonderheit voor ons ende onse nacomelinghen Heeren en Vrouwen van Breda geconfermeert, bewillicht, gegeven ende gegont hebben, confirmeren, bewilligen, geven en gonnen met desen brieve: Dat de voirgenoemde onse Borgermeesteren, Scepenen, Poirteren, Ingesetenen en Onderfeten voirdaen tot onser voorsz. Stad behoef ten eeuwigen daigen toe sullen hebben, houden en gebruyken alle derselver Stad Goeden, Renten, Opcommingen en Proffytten van der Laken Assizen, van der Waghe, van den Kraen, van den Cautzy gelde, en van allen anderen ghelden ende onghelden der voorsz. onser Stad toebehoorende, die sy by levenden live wylen ons lieffs Jonckeren en Vaders, dien onse lieve Heere God genedich zy, hebben gehadt ende plegen te gebruyken, oock de Assizen van allen Wynen en Bieren, die in de voirgenoemde onse Stad, Vryheit ende Vierschare van Breda ende oic in onse Dorpe van der Heyden ten tappe vercocht ende gesleten sullen worden. Believende ende confirmerende oic mede onser voorsz. Stad ende onsen Borgermeesteren, Scepenen, Poirteren, Ingesetene en Onderfeten der selver alfulcken recht als zy tot desen daige toe useert en gebruyct hebben, als de Assizen tontfangen van allen den Biere, dat in onsen Dorpen van der Haghe, van Etten, van Zonzeele, van Rysbergen, van Ghilze, van Gynneken, van Alffen en van Baerle ten tappe gesleten fall wordden, ende oic van allen den Biere, dat de Onderfeten van den selven onsen Dorpen sullen leggen in hueren huysen, ende selve sullen drincken sonder vercopen, behoudelik dat de Ingesetene van den selven onsen Dorpen niet meer en sullen geven van den voorsz. Assizen onser voorsz. Stad, danzy by tyden van wylen ons lieffs Jonckeren en Vaders voirgenoemt gewoonlic en hebben geweest te betalen. Ende noch tot desen geven en gonnen wy onser voorsz. Stad alle alfulcken recht, als onse Voirvorders Heeren van Breda gehadt mogen hebben, oft ons noch hudendaiges mach toebehoiren in de Assizen en Goeden voirscreven. Believende, willende en confenterende dat deselve onse Stad heur dair mede behelpen sal moghen ende des gebruyken, Want wi boven de confirmatie van hueren ouden gewoenten voirgenoemt huer dat gegont en gegeven hebben, gonnen en geven met desen brieve, Gelovende in goeden trouwen voir ons, onse Erven ende nacomelinghen Heeren tot Breda de voorsz. onse Stad in 't gebruyck van dien altyt tonderhouden ende daer inne ende in allen anderen hueren Goeden, Renten, Rechten, Privilegien, Vryheyden, Hercomen en goeden Gewoenten voorsz. te helpen bescermen nae onsen vermogen. Ende want wy willen ende uterlic begeren, dat alle de punten voorsz. gelyc zy hier boven staen verclaert, van ons, onsen Erven ende nacomelingen tot eeuwigen daghen vast ende onverbrekelic gehouden sullen wordden, soe hebben wy in orconden van dien onsen segel aen desen brief doen hanghen, die gemaect was op ten xxvij. dach van Julio int jaer ons Heeren Dufent vierhondert videntseventich.

N°. 63.

Maria van Loon Gravin van Nassau sticht het Klooster van Vredenburg op de Hoeve van Wuestenberg te Bavel.

Universis & singulis præsentes Litteras sive præsens publicum Instrumentum visuris seu audituris, Maria de Loen, relicta quondam Illustris Joannis Comitis de Nassau, de Vyanden & de Dietze, Domini de Breda, & Engelbertus Comes de Nassau & de Vyanden, Dominus de Breda, ejus filius, salutem in Domino cum notitia veritatis. Notum facimus, quod nos de nostra, nostrorumque Parentum & Primogenitorum salute cogitantes, ac terrena pro caelestibus felici commercio commutare, Monasteriumque perpetuum sanctarum Virginum seu Sanctimonialium numero xxxv. de ordine & observantia Regulari S. Augustini ac sub clausura monastica, ubi Divinae Majestatis laus è virgineis organis assidue resonet, animaeque praedicti quondam Joannis Comitis de Nassau ipsarum Religiosarum devotis orationibus fervens memoria habeatur, erigere cupientes in loco vulgariter nuncupato Wuestenberghe, infra mansum ab eodem loco similiter dictum, in praedicto territorio situum, omnibus melioribus viâ, modo, jure, causâ & formâ, quibus melius & efficacius potuimus & debuimus, possumus & debemus, dedimus, contulimus & assignavimus, ac presentium serie damus, conferimus & assignamus perpetue & irrevocabiliter ad opus erectionis Monasterii hujusmodi mansum praedictum, cum omnibus & singulis suis pertinentiis, ac eis modo & formâ, quibus quondam Johannes filius naturalis de Lecka, nominatus de Wuestenberghe, ipsum mansum tempore vitae suae tenere & possidere solebat, sub annuo onere unius sextarii siliginis pauperibus in Bavel juxta testamentariam ordinationem praefati Joannis de Lecka, in die obitus seu anniversarii sui singulis annis erogandi & distribuendi in panibus ex eadem siligine coctis vel pistis. Nec non sub aliis censibus ex oneribus & ipso manso ab antiquo exeuntibus, & quae praedictus Johannes de Lecka ex illo annuatim solvere & portare consuevit. Sub tali conditione praemissis innixa, postquam praedictae Religiosae infra Dominium praedicti totius Territorii de Breda, cujus membra inter alias partes deputantur Dominia de Steenbergen & de Oosterhout, in bonis seu redditibus hereditariis summam seu

valo-

Allen en een ygelyk die deze tegenwoordige Letteren, of dit openbaer Schrift zullen zien of hooren, Maria van Loon naagelate Weduwe van wylen den Doorluchtigen Jan Graaf van Nassau, Vianden, en Dietz, Heer van Breda, en Engelbrecht Graaf van Nassau en Vianden, Heer van Breda dezelfde zoon, heyl in den Heere met kennisse der waerheid. Wy maken kennelyk, dat wy bezorgt zynde voor onze zaligheid als mede voor die van onze Ouders en Voorouders, en begerende het aardsche voor het Hemelsche, door eene geluckige ruiling, te verwisselen, en voor altoos een Klooster van heylige Maagden of Nonnen, ten getale van 25. van de reguliere Orden en Regel van den H. Augustinus, en onder een beslooten Klooster leven, alwaer de lof der Goddelyke Majesteit door maagdelyke stemmen geduurig zoude weergalmen, en in de aandachtige gebeden dier Geestelyken een ieverige gedachtenis gehouden werden der ziele van wylen den voorgemelden Jan Graaf van Nassau, op te rechten, in de plaats gemeenlyk genaemt Wuestenberg, beneden de Hoeve mede naa die plaats dus benoemt, en gelegen in de voornoemde Landstreek, zoo hebben wy op alle de beste wegen, wyze, recht, en manier, als wy best en krachtigst hebben vermocht en moeten, vermogen en moeten, gegeven, overgedragen en bewezen, gelyk wy by dezen tegenwoordigen geven, overdragen en bewyzen, onherroepelyk en ten eeuwigen dagen, tot oprechting van zulk een Klooster, de voorgemelde Hoeve met alle en een ygelyke toebehoorten van dien, en op die vorm en wyze, als wylen Jan, natuurlyke zoon van de Leck, toegenaemt Wuestenberg, die Hoeve by zyn leven gewoon was te houden en te bezitten, op den jaarlyksen last van een Sester rogge aan de Armen te Bavel, volgens den uytersten wil van den gemelden Jan van de Leck; op den verjaardag van zyn affsterven in brooden uyt de zelfde rogge gebacken, jaarlyks uyttekeeren; en uytte deelen; Als mede

valorem quadringentorum florenorum aureorum Rhenensium habuerint seu acquiserint, quam summam hujusmodi transire non poterunt, hoc est plura bona seu redditus viâ donationis, seu emptionis, aut alio modo acquirere seu apprehendere infra limites Territorii hujusmodi existentia, sed cum summa & quantitate hujusmodi contentæ esse tenebuntur. Quod quidem mansum cum suis pertinentiis antedictis nos Maria Comitissa & Engelbertus Comes præfati pro nobis nostrisque hereditibus & successoribus ad opus prædictum resignavimus, ac illi omnique juri quod in illo habuimus vel habere potuimus renunciavimus pure effectucando & amortisando, sub modis & moribus prænaratis. Rogantes Reverendum in Christo Patrem & Dominum nostrum D. Ludovicum de Bourbon, Dei gratiâ, Episcopum Leodiensem, quatenus omnia & singula præmissa suâ auctoritate Episcopali roborare & confirmare dignetur. In quorum omnium & singulorum fidem & testimonium præmissorum, has præsentis Litteras sive hoc præsens publicum Instrumentum per Notarium infra scriptum exinde fieri & subscribi, nostrisque & testium inferius nominatorum sigillis roborari jussimus. Datum & actum in Oppido de Breda, Leodiensis diocesis, in ecclesia collegiata ibidem, sub anno à nativitate Domini Millesimo quadringentesimo septuagesimo sexto, Indictione nonâ, die verò Martis, mensis Junii vicesimâ quintâ, horâ decimâ vel circiter ante meridiem, Pontificatus Sanctissimi in Christo Patris ac Domini nostri Domini Sixti divinâ providentiâ Papæ quarti, anno quinto. Præsentibus ibidem venerabilibus Viris Domino & Magistro Rafone Vooght Presbytero Decano prædictæ Ecclesiæ, & Gofuino de Roma Burgimagistro dicti opidi de Breda, testibus ad præmissa vocatis specialiter & rogatis.

de van andere chynsen en lasten, op die Hoeve van ouds geveft, en welke de voorschreve Jan van de Leck uyt de zelve jaarlyks gewoon was te dragen en te betalen. Echter onder die voorwaerde, dat het voorzeyde eerst plaats zal hebben, na dat de gemelde Geestelyken binnen het Regtsgebiedt van 't voorschreve gansche Landt van Breda, tot het welke de Heerlykheden van Steenberg en Oosterhout onder anderen mede behooren, in goederen en erfelyke renten zullen bezitten of verkregen hebben de somme of de waarde van vierhondert goude Rhynsgulden, welke somme zy niet zullen mogen te boven gaan, dat is, meer goederen of inkomsten binnen de palen van het gemelde Landt gevonden wordende, by wegen van gifte, of koop, of op andere wyze aan zich trekken of zich toeëigenen, maar gehouden zyn zich met de gemelde somme te vergenoegen. Welke voorschreve Hoeve met alle zyne gemelde toebehoorten, wy Maria Graaf, en Engelbrecht Graaf voorgenomt, voor ons, onze erfgenamen en navolgers tot het voorgemelde werk hebben afgestaen, en daar van, als mede van alle het recht, 't gene wy daar op gehadt hebben, of konden hebben, gerenuntieert, met dezelve op de voorverhaelde wyze te ontslaen, en in een doode handt te stellen. Biddende den Eerwaardigen Vader in Kristus, onzen Heer Lodewyk van Bourbon, door Gods genade Bisschop van Luyck, ten eynde hy alle en een ygelyke der voorgemelde zaken met zyn Bisschoppelyk gezag gelieve te bevestigen en te bekrachtigen. In kennisse en oirconde van al 't gene voorschreven staat, hebben wy dezen tegenwoordigen brief, of dit tegenwoordig openbaer schrift by den hier naa gemelden Notaris doen opstellen en ondertekenen, en met onse, en der naagenoemde getuygen zegenen doen bevestigen. Gedaan en gegeven in de Stadt Breda, onder het Bisdum van Luyck, in de Collegiale Kerk aldaer, in 't jaar naa de geboorte des Heeren, Duysend vierhondert en ses en zeventig, de negende Indictie, op Dingsdag den vyf en twintigsten van Zomermaandt, te tien uyren of daar omtrent voor den middag, in 't vyfde jaar van het Pauschap van onzen Heer den Alderheyligsten Vader in Christus, Sixtus de IV, door de voor-

zienigheid Gods, Paus, in de tegenwoordigheid der eerwaerde Mannen de Heer en Mr. Rafo Vooght, Priester, Deken der voornoemde Kerk, en Gofuin van Roma, Burgemeester der gemelde Stadt Bréda, als getuygen tot het voorgeschrevene insonderheid verzocht en geroepen.

Et ego Johannes Gruyter de Lovanio Presbiter Leodiensis dioecesis, publicâ sacrâ Imperiali auctoritate ac Venerabilis Curiae Leodiensis Notarius Juratus, quia premissis omnibus & singulis, dum modo & formâ fient & agerentur, predesignatis unâ cum prenotatis testibus personaliter interfui, eaque omnia & singula sic fieri vidi & audivi, idcirco hoc presens publicum Instrumentum manu alterius, me aliunde occupato, fideliter scriptum exinde confeci & in hanc publicam formam redegi, signoque ac nomine meis solitis & consuetis signavi & subscripsi, unâ cum appensione sigillorum Illustrum Personarum Donantium nec non Testium prescriptorum, rogatus & instanter requisitus in fidem & testimonium omnium & singulorum premisorum.

En ick Jan de Gruyter van Loven, Priester onder het Bisdom van Luyck, door openbaar Keyzerlyk gezag, en des Eerwaerden Hof van Luyck gezwore Notaris, nadien ick by al het voorgemelde, zoo en in diervoegen als het geschiedt en verhandelt is, te gelyk met de voornoemde getuygen, in persoon ben tegenwoordig geweest, en ick 't zelve alzo heb zien en hooren gebeuren, zoo heb ick dit tegenwoordig openbaer geschrift, ik zelve elders bezig zynde, door een ander getrouwelyk geschreven, daar van gemaakt, en in deze openbare vorm gebracht, ook met mynen gewoonen naam en zegel ondertekent en bezegelt, te gelyk daar aan hangende de zegelen der Doorluchtige schenkende Personen, en der voornoemde Getuygen, daer toe behooryk verzogt en geroepen, in oirkonde aller dezer voorschrevene dingen.

N°. 64.

Philips Aertshertog van Oostenryck, Hertog van Brabant, stelt die van Breda en Bergen buyten bedwang van alle Heeren, Bancken en Rechteren.

Philips by der gratien Gods Eertshertoghe van Oostenryck, Hertoghe van Bourgoignen, van Lotheringen, van Brabant, van Stier, van Carnten, van Crain, van Limborch, van Luxemborch ende van Gelre, Grave van Vlaenderen, van Hapsburg, van Tirol, van Fernette, van Arthoys, van Bourgoignen, Palatin van Henegouwe, van Hollant, van Zeelant, van Namen ende van Zutphen, Merckgrave des Heylich Roomschen Ryck, Lantgrave in Elfsaten, Heere van Vriesslant, van Opper Windisch Merck, van Porterant, van Salins ende van Mechelen. Allen den genen die nu syn oft namaels syn fullen, Saluyt. Alsoe onse lieve ende getrouwe Neve, Raide, Camerlinghen ende Ridderen van onse Ordine, Heer Engelbrecht Grave tot Nassouw, tot Vyanden, Heere van Breda enz., ende Heer Jan Heere van Berghen op ten Zoom, van Waelhem enz., ons te kennen gegeven hadden, hoe dat van seer ouden tyden boven allen memorien van menschen, de Landen van Breda ende Berghen een Landt heeft geweest toebehoirende enen Heere, tot eenen vryen Leen gehouden van den Hertoghen van Brabant, na den welcken de voorsz. Landen by autoriteyt ende consent wylen Hertoch Jans van Lothringen ende van Brabant in den jaare 1287. des Sondachs voir St. Jans Baptiste gescheyden syn geweest tusschen Heer Raesse van Liedekercke ter eenre, ende Heere Geraerde van Weesmale ter anderer syde, in sulcker vueghen ende conditien, dat de voorsz. Heere Raes van Liedekercke ende syne nacome-

lin-

linghen de Stadt ende Landt van Breda met heure manschappen ende toebehoirten, ende de voorsz. Heer Geraerd van Weesmale ende syne nacomelinghen de voorsz. Stadt ende 't Landt van Bergen mēt heure toebehoirten hebben, houden ende besitten souden van ons ende onsen nacomelinghen Hertoghen van Brabant, ende na den rechten ende costumen ons Lants van Brabant, als vrye Leenen, ende op de voorsz. manscap, hulde, eedt, ende diensten, Ende dat sy alsoe behoiren te syn vrye, exempt ende onbelast van allen Steden, Bancken ende Gerichten, ende heure ressort, subjectie ende onderdanigheydt sonder middele aan ons te hebben ende te nemen; desen niettegenstaende zoe hebben hen eenighe Steden, Bancken ende Gerichten over langhe tyden gepynt deselven Steden ende Landen van Breda ende van Berghen ende de ondersaten der selver te brengen ende te stellen tot ende onder haeren bedryven, jurisdictien ende onderdanicheyt, 't ressort van de saken van hen ende voir heuren Bancken ende Gerichten, by appellatien oft supplicatien, de correctien ende de executien van de Contracten ende Schepenen brieven voir hen gepasseert te usurperen, ende andere diversche saken ende materien te berichten, ende judicaturen derselver Heeren behoorende, aen hen te nemene, ende heure ondersaten buyten de Vryheyden ende bedryfve derselver Steden geseten daer op te beschryven ende by indirecte ende ondeuchdelycke wegghen te bedwingghen voir hen rechts te pleghen, ten groten affnemen van de Rechten, Hoochheden ende Heerlycheden in ende over de voorsz. Steden ende Landen toebehoorende, Ons oitmoedelyk biddende hier op te willen versien. Doen te weten, dat aengemerct de grote menichfuldighe diensten dye de voorsz. Grave van Nassou ende Heere van Bergen ons ende onse voirvaders ende sonderlinge onsen lieven Heere en Vadere den Roomschen Coninck gedaen hebben ende daghelycx doen, ende zoe wy hopen noch meer doen sullen, hebben by rypen raide, advys ende deliberatien van onsen voorsz. lieven Heere ende Vadere, den Heeren van onsen Bloede, Orden ende Raide by ons wesende, uyt onser Princelycke macht, gerechte wetentheyte ende sonderlinghe gratie de voorsz. Heeren van Breda ende van Berghen, heuren Steden, Landen ende Heerlycheden in 't gemeyne, ende elck bysondere, geset ende gestelt hebben, ende by desen setten ende stellen in alfulcken Rechten, Vryheden ende Exemptien, Staten ende Conditien als de voorsz. Steden, Landen ende Heerlycheden hier voirmaels waeren ende behoirden te syne, ende nyetemin henluyden van nyeuws gevende ende verlenende by de selver onser Princelycker macht, dat de voorsz. Heeren van Breda ende van Berghen, ende elck van hen, soe verre dat hen aencleeft ende na hen heure oiren ende nacomelinghen tot ewigen tyden, heuren voorsz. Steden, Landen, Luyden ende Heerlycheden hebben, houden ende besitten sullen vry, exempt ende onbelast van allen onsen anderen Steden, Bancken ende Gerichten, ende van de bedryve, jurisdictien, bedwanghe ende correctien der selver oft hennen Dienaren ende Officieren, ende dat de selve Heeren van Breda ende van Berghen ende heure Bancken ende Gerichten van nu voirtaen egheen ressort in cas van Appellatien, Relatien, Supplicatien oft andersints, noch egheen andere subjectien oft onderdanicheyt hebben oft halen en sullen aen enighe van onsen Steden, Bancken ende Gerichten in egheene saken, criminele, civile, reele oft personele, van wat state ofte conditien dye wesen mogen, maer sullen ingevalle van de voorsz. Appellatien, Relatien, Supplicatien ende andersins, als des van noode wesen sal, heure hooft ende ressort nemen, hebben ende versuecken sonder middel aen ons ende onsen Raide in Brabant, ende nyemanden anders, nyettegenstaende ennighen Statuyten, Ordonnantien, Privilegien oft Dispositien, die wy oft onse Voirvaders Hertoghen oft Hertoghinnen van Brabant oft Marckgraven des Heylichs Rycx daer teghen gedaen, verleent ofte gegeven moghen hebben, oft andere coustumen ofte heircomen ter contrarien van dyen geuseert ende onderhouden, Dewelcke wy desen aengaende, ende hoe verre dye de voerschreve Heeren van Breda ende Berghen; heuren Steden, Landen, Luyden ende Heerlycheyden ennichsins souden moeghen prejudicieren, gerevoceert, gecasseert ende te nyete gedaen hebben ende by desen uyt onse Princelycker macht ende gerechter wetentheyte revoceren, casseren ende doen te nyete, Ende oft sakewaere dat hier naemaels by ons ofte onse nacomelinghen

ghen by inadvertentie ofte anderffints enighe Privilegien, brieven; gratien oft behulpen verleent oft gegeven waeren voer den ennighen van onsen Steden oft yemanden anders, teghen dese onse gratie ende exemptie, ende tot prejuditie ende achterdeel van de voorfz. Heeren van Breda ende van Berghen, heuren Landen, Luyden ende Heerlycheden ofte heuren naecomelinghen, wy willen ende verclaeren nu voir alsdan ende alsdan voir alsnu, Dat dye van egheender weerden zyn en fullen, Ende dat defelve Heeren van Breda ende van Berghen tsamen ende bezondere dyen nyet en fullen obedieren, maer dat fy dyen fullen wederstaen, keeren ende weeren met allen behoyrlycken manieren als des zal moghen behoeven ende noot fyn, sonder daer aff te worden gestelt tot enighen ondancke oft misgrype van ons ende onsen oiren ende naecomelinghen, Ontbieden daeromme ende bevelen onsen Drossart van Brabant, onsen Meyer van Loeven, onsen Amptman van Bruessele, onsen Schouteth van Antwerpen ende Marckgrave ons Landts van Ryen, onsen Schouteth van den Boffche, onsen Baillu van Nivelles ende van onsen Walfsichen Lande van Brabant, den Borghemeesteren, Schepenen ende Raide onser Hoofsteden ende smalen Steden, ende allen Officieren ende Ambachteren ons Lants van Brabant ende heuren Stedehouderen, dat zy den voirschreven Heeren van Breda ende van Berghen, heuren oeren ende naecomelinghen van onser tegenwoirdigher gratien, ghiften, ordinantien ende vryheden ende exemptien doen ende laten peyffelycken ende vredelycken useren ende gebruycken, Want ons alsoo gelieft. Ende op dat dit vast ende gestentich fy, blyve ende gehouden worde tot ewighen daghen, Soe hebben wy den zeghel van onser voorschreven aldergenadichsten Heere ende Vadere ende van ons hier aen doen hanghen. Gegeven in onse Stadt van Antwerpen op ten achtsten dach van September in 't jaer ons Heeren Duyfent vyerhondert vyerentnegentich. (*Boven op te Plycke stont geschreven aldus*) By myne Heere den Eertshertoge tot relatien. (*Ondertekent*) J. STYVEN.

N°. 65.

Blyde Inkomst van *Hendrick Graaf van Nassau*, als Heer van *Breda*.

Henrick Grave tot Nassou, tot Catzenelboge, tot Vyanden ende tot Dietze, Heer tot Breda ende tot Grimbergen, Borchgrave van Antwerpen, enz. Doen condt allen luyden, want onse lieve en getrouwe Ingesetenen ende Onderfaten gemeynlyck onser Stadt, Dorpen en Lants van Breda voorgenaen doode wylen des Edelen geboren Heeren Heer Engelbrechten Grave tot Nassou ende Vyanden, Heere tot Breda, onsen lieven Ooms, dien onse Lieve Heere Godt genadich fy, ons seer willichlyck ende blydelyck voor heuren rechten gebooren Heer ontfangen en gehult hebben. Soo doen wy te weten, dat om defelve onse Ingesetenen ende Onderfaten weder behoorlick te believeen ende te verblyden, wy tot heurer oodmoediger beden ende tot den gemeynen oirbaer, ende nutfchap ende proffyt van hen allen ende van allen heuren nacomelingen ende ingesetenen onser Stadt, Dorpen ende Landts voorfz. geneycht wesende, hen volcomentlyck geconfirmeert ende gevesticht hebben, confirmeren ende vestigen met desen onsen brieve voor ons ende allen onsen nacomelingen Heeren en Vrouwen van Breda, alle alfulcke goede oude Rechten, Privilegien, gewoonten en hanteringen, als hen voortyts by onsen Voorvaderen Heeren van Breda gegondt, gegeven ende verleent hebben geweest, om die voortaan te mogen houden ende hanteren gelyck fy se tot hyer toe hebben gebruyckt, Ende hebben hen oock daarenboven tot heuren criftigen versuecke van nieuws gegondt, gegeven en verleent, ende mits desen onsen brieve gonnen, geven ende verleenen de puncten hier nae volgende. In den yersten, dat voortaan gheen Borger opte poorte oft in eenige gevanckenisse geleyt en sal worden dewelcke borge gestellen connen van eenigen civilen saken, alsoo verre daer geen twyffel in en is, oft crime fy oft nyet. Item ten tweeden, dat voortaan geen Poorteren eenich schot of bede geven en fullen dan

dan daer sy buyckvaft fyn, ende dat sy niet vorder gehouden fullen fyn van heuren goeden onder ons gelegen meer te betalen in des Hertogen schote oft bede, dan 't vierendeel van den taix, en in onse bede 't dertendeel, gelyck dat voorheen na den ouden hercomen by onsen Voorfaten onderhouden is geweest. Item ten derden, soo willen ende confenteren wy, dat een ygelyck fyn Landt fal mogen gebruycken soo als men dat by tyden van den Edelen Welgeboren Jonkr. Johan en Graven Engelbrechten, Graven tot Nassou ende Vyanden, Heeren tot Breda, onse Vader ende Heer Oome, beyde saliger gedachten, gedaen heeft, sonder die gaten te mogen stoppen. Item ten vierden, willen ende confenteren wy, dat nyemandt eenen anderen fyn goet en fal ontweyden, ende dat die gene die den anderen fyn goet ontweyt hadde ende alsoo schade dede, gehouden fal fyn 't selve by synder eedt alfulcken schade te grooten ende te weerderen. Item ten vyfden, confenteren wy, oft ymant, tsy man off wyff off kint int water viele, dat men dien sonder oirloff van ons oft onser Officier uyten water fal mogen nemen, ende na dien men schuldich fal fyn tselve ons oft onsen Officier te kennen te geven. Item ten seften, oft ymandt voortaan overlast worde met affdragende woorden, ende den selven sloech met vuyften sonder bloet laten, dat men tselve nyet en fal derven vreden. Item ten sevenden, soo willen wy en confenteren oock, dat voortaan alle Geestelycke Persoonen mede fullen contribuieren in allen beden en schoten van allen heuren goeden, sonder die geamortiseert fyn. Item ten achtsten, willen en confenteren wy oock, dat voortaan nyemant geen kynderen cloosteren en fal mogen, daer sy eenige Erfgoeden mede geven fullen, die aldaer na de doot van de selven gecloosterde Persoonen blyven fullen, maer fullen die selve Erfgoeden schuldich fyn alsdan weder te keeren aen die gerechte weerlycke Erffgenamen, ende van gelycken alle besterffen van Erfelycke goeden, dat die nae de doot van de gecloosterde Persoonen wederkeeren fullen aen heur gerechte Erffgenamen als voore. Item ten negenden, confenteren wy, dat van nu voortaan een Man, nae dat hy fyn huysvrouw getrouwt sal hebben, fal van der selver Voight fyn, ten ware dat by synen confente een ander Voight gestelt worde. Ende want wy willen ende uysterlyck begeren, dat alle de puncten voorsz. gelyck sy hier boven staen verclaert, van ons, onsen Erven ende naercomelingen Heeren ende Vrouwen tot Breda, der voorgenomde onse Stadt, onsen Dorpen en Lande voorsz. ende voorts allen den Ingesetenen ende Onderfaten derselver ende allen heuren nacomelingen tot eeuwigen dagen vast ende onverbrekelyk gehouden fullen worden, soo hebben wy Henrick Grave voorgenoemt in oirconden van dien onsen segel aen desen brief doen hangen, die gemaect was opten Eenentwintichsten dach van Julio int jaer ons Heerep Duysent vyff hondert ende viere.

N°. 66.

Fundatie by *Hendrick Graaf van Nassau* gedaen, om hondert arme Personen jaerlyks te kleeden enz.

Kont en kennelyk sy by desen allen ende een yegelycken dien dit openbaer Instrument fal worden gethoont, dat de Edele ende Hoochgeboren Heere, Heere Henrick Grave tot Nassau, Marcgrave tot Zenetten, Grave tot Catfelleboge, tot Vyanden, tot Dietze, Heere tot Breda, Dieft, Grimbergen, &c. mynen Genaden Heere, in proper persoon ten dage ondergefz. in tegenwoordicheyt van de getuygen hier onder getekent ende hier toe sunderlinge geroepen ende versocht, en van my Notarius openbaer gesworen Clerck der Stadt van Breda ondergetekent, comparerende, aldaer te kennen gegeven heeft, dat syne Genade ter eeren van Godt Almachtich, ende in laeffenisse oft vertroosting van synder Genaden, en synre Genaden Ouders en Voorfaten sielen, ende ter salicheyt van syne nacomeren, met goeder ryper voorgaende deliberatien ende raden begrepen, geordineert ende ingestelt hebben een eeuwige aelmoesse van hondert arme luyden alle jaer eens te cleeden van twee Hem-

den, eenen Tabbaert, een paer Hofen; een paer Schoen, en een Bonette, oft Hoet; ende daer toe jaerlycx elcken van de hondert Personen 20. stuyvers ende een roggen Broot van een stuyver te geven, in voorwaerde, formen ende manieren hier naer breeder verclaert. Te weten, in den eersten heeft myn Genade Heere de Graaf van Nassou voorsz. om dese Aelmoessene te fonderen ende te doteren, daer toe bewyft ende gegeven; geeft ende bewyft met desen 500 Rhynguldens al nu geëvalueert synde ende loop hebbende, oft die waerde daer voor jaerlycker ende erflycker Renten, alle jaer ende ewelyck by hem en syne Genaden oiren ende nacomelingen uytgereyct te worden. Ordinerende, dat hier aff elck van de voorsz. 100 arme menschen sal hebben tot twee Hemden ses ellen Lynen laken, de elle ten pryse van derdehalve stuyvers oft daer omtrent, dwelck voor elcken gedragen sal 15 stuyvers. Item elck tot eenen Rock oft Tabbaert, ende tot een paer Hofen, vyftalve elle grauwe wolle Laken; elck elle van 10. stuyvers oft daer omtrent, gedraegende voor elcken persoone twee Rhynguldens en vyf stuyvers. Item voor elcken een grauwe Bonet oft Hoeyken, ende daer voor te betaelen vyf stuyvers oft daer omtrent. Item voor het maecken van den Hemden, Rock ende Hofen voorsz. voor elcken Persoon ses stuyvers oft daer omtrent. Item voor elcken van de hondert arme voorsz. een paer Schoen die men voor ses stuyvers oft daer omtrent sal mogen coopen, Ende sal soo tsamen met den twintich stuyvers in gelde ende metten broode van een stuyver als voorsz. is, beloopen voor elcken Persoone vier Rhynguldens ende achtien stuyvers sjaars oft daer omtrent. Item sullen de voorsz. hondert arme menschen gehouden syn alle jaer op Aldergodsheyligen avont te Bichten te gane, ende op Alresielen daer nae te ontfangen tHeylich Sacrament des Lichaems ons Heeren Jesu Christi, ende sullen hier toe twee Priesters worden genomen, die haer Bichte hooren en 't Heylich Sacrament administreren sullen, dwelcke twee Priesters oock op Alresielendach sullen elck een Missē lesen, die de voorsz. hondert arme Menschen sullen hooren lesen elck van haer ten minsten vyff Pater Noster ende vyff Ave Maria, al ter vertroosting van des Fondatoirs voorsz. en syn Genaden Onders ende Voorfaten Sielen, oock voor syn Genaden Nacomelingen, die hier nae in der tyt overlēden sullen wesen ende voor alle geloovige Sielen, welcken tweek Priesters voorsz. men van 't gene dat voorsz. is te doen, geven sal elcken van hen beyden 25. stuyvers alle Jaer; ende daer over sullen syt selve dat voorsz. is doen moeten, sonder yet meer van de hondert armen Menschen voorsz. te mogen nemen. Item sullen die Deken, Prochiaen, de Drossaert, de Schouteth ende beyde de Borgemeesters der Stadt van Breda inder tyt synde, alle Jaer kiesē ende nomineren de hondert arme Menschen, die de Aelmoessen voorsz. hebben sullen, welcke ses voorsz. mynen Genaden Heere de Grave van Nassou daer toe stelt ende committeert, Te weten dat de ses Gecommitteerden voorsz. alle Jaer in scriften stellen ende 14. dagen voor Alreheyligendage byeen brengen sullen elck van hen de namen van hondert arme Menschen die by hen hier toe sullen syn gerecommandeert, uyt alle dewelcke sy ses samentlyck ende eendrachtelyck sonder gunste, hondert van den armsten, als oude, crancke, siecke ende andere, die aldermeest deser Aelmoessen syn behoevende, ende die gene die hen broot by ouderdom oft andere merckelycke inconvenienten nyet en connen gewinnen, kiesē sullen ende nomineren die dat Jaer de Aelmoessen voorsz. hebben ende ontfangen sullen, wel verstaende dat de Arme die dese Aelmoessen sullen ontfangen; sullen eerlycke oft deuchdelyke huys Armen wesen, die nyet gewoonlyck en syn dagelycx voor de deuren te bedelen; woonende binnen der Stadt van Breda oft ander landen mynen Genaden Heeren den Grave van Nassou toebehoorende, ende syne Genaden Ondersfaten wesende, daer aen de ses Gecommitteerde in honne consciētien bevynden sullen die Aelmoessen voorsz. bestet te syne, ende men sal de hondert arme Menschen voorsz. alle jaer veranderen, ten waere datter eenige waren van de hondert armen die t'sjaers te voren de Aelmoessen voorsz. hadden gehad, die derselver Aelmoessen veel meer behoefden dan andere, Ende offer eenige waeren even arme oft bequaem om dese Aelmoessen te hebben, dat alsdan daerinne geprefereert sal werden die gene die de voorsz. Aelmoessen noyt oft in lange Jaren daer te voren nyet gehad sal hebben. Ordinerende oock de voorsz. mynen Genaden Heere de

Grave van Nassou, dat de voorsz. ses Gecommitteerden altyt regarde fullen hebben, dat de Aelmoessen voorsz. nyet al oft veele en worden gedeelt aen Perfoonen in oft van eenen huysē. Item de voorsz. ses Gecommitteerden sulen alle Jaer eenen in der Stadt van Breda nut ende bequaem wesende deputeeren, die den armen Menschen voorsz. de Lakenen, Schoenen ende andere dingen voorsz. coopen, besorgen ende doen maecken sal, ende de selve Gedeputeerde sal alle Jaer goetstyts provisie doen om 't gene des hier toe van noode sal syn ten minsten costen dat men can opbrengen, ende sal voorts in desen doen soo als hem dat by den ses Gecommitteerde voorsz. sal worden geordineert, ende anders niet. Item de voorsz. Gedeputeerde sal alle Jaer de distributie van de Aelmoessen voorsz. doen, te weten hy sal de Cleederen, Schoenen ende andere Habyten voorsz. elcken van de hondert armen Menschen voorsz. leveren op Aldergodsheyligen avont na der Vesperen, ende de 20. stuyvers ende het roggen Broot voorsz. op Alresielendach na dat sy dat Heylige Sacrament ontfangen hebben, ende dit in de tegenwoordicheyt van de ses Gecommitteerden voorsz. oft den tween van hen die best daer toe fullen mogen verstaen. Ende om alle bedroch hier inne te schouwen, heeft myne Genade Heere den Grave van Nassou voorsz. geordineert ende wilt, dat men maken sal tweederhande soorten van Looden, te weten de hondert daer aff van eender soorten, die de voorsz. Distributor van de ses Gecommitteerde voorsz. ontfangen ende voort uytleveren sal alle Jaer den hondert arme Menschen, die by den ses Gecommitteerden voorsz. genomineert ende gecoren fullen syn, welcke hondert arme Menschen leveren fullen den Bichtvader, soo wanneer sy ter Bichten komen, ende die andere hondert Looden die men maken sal van een ander soorte, sal men leveren den Bichtvader, om die voort te leveren den hondert arme Menschen voorsz. soo wanneer sy hon Bichte hebben gesproken, ende absolutie van honnen sonden ontfangen fullen hebben. Ende die Distributor en sal nyemanden van den armen Menschen voorsz. de Cleederen oft Aelmoessen voorsz. geven, ten sy dat hy voortbrengē het Loot d'welck hy van den Bichtvader ontfangen sal hebben in teecken dat hy te Bichte sy geweest. Item alsoo in de estimatie boven gedaen van de vyffhondert guldens voorsz. boven de Aelmoessen ende lasten voorsz. overschieten sal een reste van omtrent 7 Rhynsguldens ende 10 stuyvers, soo wilt ende ordineert de voorsz. myn Genade Heere de Grave van Nassou, dat de Gedeputeerde totter Distributien voor synen last ende loor hebben sal alle Jaer tselve Rest van seven Rhynsguldens ende thien stuyvers, ten eynde hy hier inne te neerftiger ende te getrouwer zy alle saken ten meesten profyt van den Armen te bestellen, Ende deselve myn Genade Heere heeft voor dit Jaer XV^c XXXII. daeraff de distributie die op Alreheyiligen avondt ende Alresielen dach naestcomende sal gebeuren, gedeputeert Cornelis Keyen nu ter tyt Schepen in Breda. Item al ist soo dat elck parcheel van de Aelmoessen voorsz. boven gestelt ende geëstimmeert is eenen sekere pryse, is de wille ende ordinantie van mynen Genade Heere den Grave van Nassou voorsz. dat in soo verre men de Lakenen ende andere dingen voorsz. op eenich Jaer te minderen pryse dan die getaxeert syn coopen ende vercrygen mochte, men van 't gene daer aff overen sal, sal roggē brooden doen backen, 't stuck van eenen stuyver, die de Distributor voorsz. alle Jaer op Alresielendach andere arme Menschen des meest behoevende deelen ende om Godts willen geven sal. Ende sal de Gedeputeerde totter distributien voorsz. alle Jaer den ses Gecommitteerden boven genoemt doen wittige rekeningē, bewys ende reliqua van syne distributie ende administratie op de Rekenamere myns Genade Heeren des Graven van Nassou op de Borch te Breda. Item myn Genade Heere de Grave van Nassou voorsz. wilt ende ordineert, dat die hondert arme Menschen voorsz., die de Cleedinge ende andere Aelmoessen ontfangen fullen hebben, fullen die dragen ende behouden moeten tot hen selfs verdoen ende nootort, sonder die te mogen vercoopen, versetten, verwisselen oft wechgeven, ende sonder dat hen die voor eenige schulden oft andere saken affgepant ofte affhendich gemaect fullen mogen werden. Ende oft eenige van den Armen voorsz. de Cleedinge ende Aelmoessen vercochten, verwisselden, versetten, verspeelden oft wechgaven, dat die niet meer ontfangen oft gecoren en sal mogen werden, om van deselve Aelmoes-

fen yet te hebben. Item voort ordineert ende wilt expreffelyck de voorsz. mynen Genaden Heere de Grave van Nassou, dat de Rentmeester van Breda van syne Genade ende van syne Genade Oiren oft Nacomelingen in der tyt wesende, de vyffhondert Rhynsgulden voorsz. erfelyck ende alle Jaer volcomelyck, sonder eenige faute oft gebreck daer aen te syn, uytreyckende sal syn ende betalen tot twee termynen, te weten driehondert ende vyftich Rhynsgulden daer aff te Meye, ende dandere hondert en vyftich Rhynsgulden op Sinte Baven dach, van den welcken de Rentmeester van Breda in der tyt synde alle Jaer uytgeven sal maken in syne rekeninge, daerinne mede overbrennende een billet, inhoudende de verclaringe en de namen van de armen Menschen, die in 't selve Jaer gecoren sullen syn geweest ende de Aelmoessen voorsz. ontfangen hebben, onderteekent by den ses Gecommitteerden, op dat die Auditeuren mynes Genade Heeren voorsz. rekeningen altyt oock kennisse mogen hebben van den voorsz. Distributien. Item voort heeft mynen Genade Heere de Grave van Nassou voorsz. den ses Gecommitteerden die in der tyt wesen sullen voorsz. macht, autoriteyt ende bevel gegeven, om by hen aangaende desen te voorsien ende te sluyten, indien sy bevonden yet meer van dese van noode te wesen oft oirbaerlyck tot eeuwige onderhoudinge van desen Aelmoessen, heeft oock de voorsz. myn Gen. Heere de Grave van Nassou aan synen Genade Perfoon, synre Genade leven alleenlyck geduerende, behouden, aengaende de Distributie van de Aelmoessen voorsz. ende de ordinantie ende maniere van die te doen, volcomen macht dien aff ende toe te mogen doen, die te interpreteren, extenderen, veranderen ende anders daer aff disponeren, soo syne Genade goetduncken ende believen sal, blyvende niettemin de fondatie ende dotatie van de 500. Rhynsgulden jaerlycker ende erfelycker Renten totter Aelmoessen voorsz. geheellyck, altyt ende eeuwelyck in heure volle macht ende weerde. Willende voorts dat die interpretatien ende veranderingen, vermeerderingen, verclaringen ende andere dispositien, indien syne Genade binnen syne Genade leven eenige aengaende de distributien, ordinantien ende manier van dien te doen voorsz. naemaels deden, van weerden sullen syn ende altyt onderhouden worden ende achtervolgt gelyck dese tegenwoordige gifte ende ordinantie. Ende want mynen Genade Heere uysterlycke wille is, dat dese fondatie ende dotatie ten eeuwigen daege volbracht ende volcomelyck onderhouden worden, soo hebben syne Genade in der besten vuegen ende maten men dat doen mach, in goeder gestadiger ende onwederroepelycker giften ende donatien, die men noemt tusschen den levenden, daer toe gegont, ende gegeven ende getransporteert, gonnen, geven ende transportereren met desen de 500. guldens jaerlycker ende erfelycker Renten voorsz. by syne Genade ende syne Genade oiren ende nacomelingen na hem alle jaer den termyn voorsz. te betaelen uyt ende op syne geheele Heerlyckheit van der Hooger Swaluwe, met allen den goeden daer toe behoorende, hoe oft in den welcken die gelegen syn, ende gelyck syne Genade die nu ter tyt besittende is, welke Heerlyckheit en goede van der Hooger Swaluwe voorsz. myne Genade Heere den Grave van Nassou voorsz., mits dat die de sekerste ende de beste goede syn, die syne Genade voor de Aelmoessen voorsz. eeuwelyck ende erfelyck ende wel te verzekeren, te weten voor de vyffhondert Rhynsguldens erfelycker Renten voorsz. als goede gerechte onderpant gehypotheceert ende verbonden heeft, hypotheceert ende verbynt met desen, Renuntierende ende verthyende voorsz. myne Genade Heere de Grave van Nassou voor hem ende voor syne Genade oiren ende nacomelingen in presentie van de nabesz. getuygen ende voor my Notarius gesworen Clerck der Stadt van Breda, hier ondergenoempt tselve wettelyck stipulerende ende ontfangende tot behoeff van den Armen voorsz. ende allen diet aengaet oft aengaen sal mogen op ende van de voorsz. 500. Rhynsguldens jaerlycker ende erfelycker Renten sonder eenich recht daer aen te behouden, hem selven ende syne Genade oiren ende nacomelingen tot eeuwige onderhoudinge van dese donatie ende betalinghe van de 500. Rhynsguldens erfelycker Renten voorsz. verbyndende. Ende oft gebeurde, dat God verhoede, dat eenige oiren oft nacomelingen myns Genade Heeren des Graven van Nassou voorsz. honne Rentmeesters ende andere dient aengaen mochte, namaels gebreckelyck ende versuymelyck

lyck waeren de 500. Rhynsguldens erffelycker Renten voorfz. jaerlycx te betaelen tot behoef als voor, ende de fundatie van den Aelmoessen voorfz. te onderhouden, heeft mynen Heere de Grave van Nassou voorfz. daer op wylende voortien, expreffelyck ende specialyck bevolen, gelaft ende gecommiteert by defen, beveelt, laft ende commiteert met defen den Deken ende Prochiaen der Kercken van Breda, Droffaert, Schouteth, Borgemeesteren, Schepenen, ende Regeerders van den Huysarmen der Stadt Breda in der tyt fynde ende elcken van hen, de betalinge van der Renten voorfz. tot onderhouinge van dese Fondatiën ende Aelmoessen te versuecken, te eyschen ende oft noot fy met recht te vervolgen ende te crygen, tot behoef van den Huysarmen voorfz. op syne Genaden oiren ende nacomelingen ende op honne Rentmeesters van Breda in der tyt wesende, ende oock op de onderpanden voorfz. die syne Genade daer voir namelyck verbonden hebben, ende dat om geenrehande faken te laten. Ende tot vaster onderhoudenisse ende sekerheyt heeft de voorfz. myne Genade Heere de Grave van Nassou verfocht ende begeert, versueckt ende begeert met defen onsen Alregenaden Heere den Keyser, dat syne K. M. de fundatie, dotatie ende donatie van den Aelmoessen voorfz. ende besonderè de onderpandinge van de 500. Rhynsguldens Erffrenten op ter Heerlykheyt ende goeden van der Hooger Swaluwe met heure toebehoorten voorfz. consenteren, approberen, auctoriseren, ende ratificeren, ende mynen Genade Heere den Grave van Nassou voorfz. ende syne Genade oiren ende nacomelingen in het onderhouden van dien condemneren willen. Op ende van alle welke faken bovengesz myn Genade Heere de Grave van Nassou voorfz. van my Notarius gesworen Clerck der Stadt van Breda hier onder geteekent verfocht heeft, gemaekt ende uytgelevert te wordene, tot behoef van de genen diet aengaet oft aengaen sal mogen, een oft meer openbare Instrumenten in der bester formen. Ende tot meerder gelove ende vastenisse ende sekerheyt van allen defen, heeft synre Genade gelieft dit tegenwoordich Instrument met syne eygen hant te onderteekenen ende met synen Genaden zegelen te bezegelen. Dese dingen syn al te samen aldus geschiet ende gesloten by mynen Genaden Heere den Grave van Nassou voorfz. op syn Genaden Borch tot Breda, op ten sesten dach der maent van Januario ten elff uren opte middach oft daer omtrent, in den jaer der geboorte ons Heeren Duysent vyffhondert ende twee en dertich, ter vyffter Indictien, na costume van schryven sHoofs van Ludick, daer by ende over waeren de Vrome, Eerweerdige, Wyse ende seer Voorfienige Jonker Fredrick van Renesse Heere van Malle Droffaert s' Lants van Breda, Heer Charles Carondelet Heere van Patelles, Jonker Johan van Renesse, Henrick Montens Rentmeester, Jan van der Strepen Secretaris, Nicolaes Vierling Griffier van de Rekenamer, ende Dirick Zezyn Rentmeester Generael van Breda, myns Genaden Heere de Grave van Nassou voorfz. als getuygen hier toe sunderinge geroepen ende verfocht. (*Aldus onderteekent.*) H. DE NASSAU. (*Onder stont*)

Ende want ick Jan van den Corput van Breda, Clerck des Bisdoms van Ludick, by der Pauselycker macht openbaer Notaris, ende gesworen Clerck der Stadt Breda, daer mede over ende personelyck tegenwoordich ben geweest, daer de fundatie, dotatie, donatie, commissien, ordinantien, renunciatiën ende alle andere faken boven breeder gemelt by myn Genaden Heere de Grave van Nassou voorfz. gedaen ende bekent syn, dewelcke ick alsoo hebbe sien, weten ende hooren geschien ende in note genomen, soo heb ick daer aff dit tegenwoordich Instrument by eenen anderen, my daer en tussche tot andere wittige lasten vacerende, geschreven, gemaect ende in defen openbare forme gestelt, welck Instrument ick met myn eygen hant ondergesz. ende met mynen grooten gewoonelycken teekene onderteekent hebbe, In oirconden ende getuygenisse van allen den faken bovengesz. daer toe sunderling geroepen ende verfocht.

(*Ende was geteekent*)

JOH. DE CORPUT.
N°. 67.

N°. 67.

Ordonnantie, gemaect by *Hendrick Graaf van Nassau*, op de
Timmering der afgebrande Huysen en Hofsteden
binnen de Stadt *Breda*.

Myn Genaden Heere de Grave van Nassou &c. aenfiende de groote ende ontallicke schade die syne Genaden Stadt, Borgeren ende Ingesetenen van Breda by den brande in desen Somer lefleden gebeurt is, by den welcken den meestendeel van de Borgeren ende Ingesetenen voorsz. soo verarmt ende verdorven syn, overmits dat sy niet alleen heur Huysen verloren hebben, maar oock den meestendeel van haren Huysrade, Coopmanschappen en ruerende Goeden, dat sy naeuwelyck oft nemmermeer sulcke schade fullen mogen verhalen, toecomende de grootheyt ende geweldicheyt van den selven brant, uyt dien dat den meestendeel van de Huysen die verbrant syn met Rietdack gedeckt ende met Houtwerck in de mueren (dwelck al lichtelyk ontsteekt ende den brant baert) getimert syn geweest. Daeraff syne Genaden hertelyk seer bedroeft syn, ende beclagen meer het verlies van der voorsz. Stadt, en besunderere van de voorsz. Borgeren ende Ingesetenen, dan synder Genaden eygen schade. Begerende hier in te versien ende der voorsz. Stadt ende Borgeren te hulpen te comen, soo wel om beter, stercker ende geduriger Huysen tot heuren versekertheyt ende om in toecomende tyde van grooten brande bewaert te syn, te maken, als oock een neringe ende hanteringe binnen der voorsz. Stadt, tot welvaren ende vorderinge van den Borgers voorsz. te crygen, hebben syn Genaden yerst ende voor al geschreven aen de Keyserlycke Majesteit ende oock gesproken mynder Genaden Vrouwe der Coninginne, om te hebben quyttscheldinge, gratie ende exemptie van der beden der Stadt portie, ende oock van den tolle van Hollant en Zeelant, Dwelck soo syne Genaden ontwyfelyck hoopt ende genoch verstaen heeft, alsoo geschieden sal, tot groote vorderinge van der Stadt ende den Borgeren voorsz. ende daerenboven om noch voorder den Borgeren te helpen ende te assisteren.

Soo heeft syne Genaden gegunt allen den genen die Huysen timmeren fullen, binnen den nieuwen begrype ende ingravinge van der voorsz. Stadt, met harden dake ende met steenen gevelen oft met steenen mueren voor aen de straten ende met steenen doorcasynen ende venstercasynen, te geven den vierden peninck van 't gene dat die steenen doorcasynen ende venstercasynen aen de strate staende costen fullen, Ende fullen syne Genaden bestellen dat alhier tot Breda genoech Witwercx totten voorsz. casynen tot redelycken pryse te vyn den sal syn.

Ende noch hebben syn Genaden allen den genen die haer Huysen verbrant syn ende wederomme in manieren als voorsz. is timmeren fullen, quytgeschouden heurlieden portie die sy binnen vier jaren naestcomende in syne Genade bede fouden moeten contribuieren.

Item de Stadt sal alfulcke Persoonen die twee viercant hooch timmeren fullen, geven tot hulpe van Leydack op elcke roede van twintich voeten in 't vierkant xv^c. leyden, ende voor elck duyfent alse syn groen oft blauw Marten Vos, thien schellingen grooten Vlaems, ende alse pers syn, seven sch. grooten Vlaems, off die Stadt sal die leyen gheven, daer aff sy den keur hebben sal.

Ende den geenen die maer een viercant hooch timmeren ende met leyen decken fullen, die fullen op elcke roede dactx alleenlyk hebben seven hondert en vyftich leyen ten pryse ende tot keure van der Stadt als vore.

Ende die gene die met tichelen decken fullen, sal de Stadt gheven op elcke roede dactx drie duyfent tichelen oft voor elck duyfent xiiij. stuyvers, daer aff de Stadt oock de keure hebben sal, daer op men sulck ley ende tegeldack altyts sal moeten onderhouden.

Ende dese hulpe tot dack sal de Stadt geven den genen die binnen vier jaeren, te weten binnen den jaere xxxv. xxxvj. xxxvij. en xxxviii. heuren Huysen

fen timmeren fullen, ende nae dien tyt nyet. Ende sal nyettemin een yege-lyck nae de vier jaeren voorfz. timmerende, fyn Huysen in harden dacken decken moeten, sonder eenich voordeel nae de voorfz. vier jaeren te hebbene van der Stadt, ende de Huysen op heur selfs cost altyt t'allen dagen in harden dacke moeten houden.

Ende wort scerpelyck van wegen myns Genaden Heeren geboden, dat alle die ghene, die nae Lichtmisse naestcomende eenige Huysen, Achterhuysen, Stallen, Schueren oft Logien timmeren fullen oft maecken, die fullen moeten decken alle met harden dake, en dat men geen gelinten, heynfelen oft tuynfelen tusschen Huysen oft Hoven en sal mogen maken van riet oft stroo oft diergelycken, noch oock die gelinten daer mede mogen decken.

Item dat alle Huysen, hoedanich die fyn, nu staende binnen den nieuwen begrype ende ingravinge van der Stadt ende met riet gedeckt synde, die niet verbrant en fyn geweest, fullen moeten binnen vier jaeren gedeckt worden met harden dake; Ende fullen de Proprietarissen van der selver Huysen hebben van der Stadt tot voordeel van dat fy heure Huysen onder hart dack stellen fullen, half soo veel als de gene die affgebrant fyn hebben fullen als voorfz. is, te betaelen binnen vier jaeren nae den tyt fy heure Huysen onder hart dack gestelt fullen hebben, by gelycke portie.

Item is by mynen Genaden Heere geordineert, dat alle die gene die enige verbrande Huysen oft die Hoffsteden van verbranden Huysen wederom fullen optimmeren, ende in herde dake stellen, fullen hebben den tyt van ses jaeren lanck geduerende alle en elcke jaer quytsceldinge van der helft van den Renten uyster voorfz. Hoffsteden uytgaende, hoedanich die fyn gestelt, geestelyke oft weerlycke, oft de hefferen van den voorfz. Renten mogen de Renten van den yersten twee jaren quytscelden int geheel, ende daer mede gestaen, Ende van desen tweem manieren van quytsceldingen fullen de hefferen van den Renten die keure hebben, alleen den Heere chynse uytgescheyden.

Item wordt geadverteert eenen yegelycken die nieuwe Huysen binnen 't begryp van den nieuwen graven ende besonder opt Gasthuysynde timmeren fullen, dat fy die hooch setten, boven de groote vloeden die geweest fyn, want die straten oock gehoocht fullen moeten worden.

Item heeft myn Genaden Heere geordineert oft eenige Proprietarissen van Hoffsteden van verbranden Huysen oft oock eenige Persoonen Renten daer op hebbende, dien de selve Hoffsteden met heuren erven in handen comen fullen, die selve Hoffsteden ende erven nyet en betimmeren in harden dake, binnen den naesten twee jaeren van 35 en 36, dat die gehouden fullen fyn te Bamisse in den jaere van 36. die Hoffsteden ende erven te vercoopen anderen luyden die deselve Hoffsteden en erven betimmeren fullen int naeste volgende jaer van xxxvij. Ende fy daerinne gebreckelyck wordende bevonden, sal men in dyen gevalle fulcke Hoffsteden ende erven van 's Heeren wegen vercoopen om te worden betimmert als vore.

Item is noch geordineert, dat in gevalle ymant eenige Hoffstede ende erve gecoft hadde, die daer op geen Huys van twee viercant hooge en soude timmeren, ende een ander waere, die opt selve erve een Huys twee viercant hoog wilde timmeren, die sal naderfchap aen alfulcken Hoffstadt ende erven hebben, om die Hoffstede ende erven te hebben voor den anderen, om den selven prys daer vore d'yerste Cooper die gecoft hadde, jae al ware d'eerste Cooper daer inne gevest.

Item dat men sal moeten betimmeren al fulcke enge ende naeuwe plaetssen als tusschen die Huysen gelegen hebben, die alleen totter ofeldrop van den selven Huys gedient hebben, met enen gemeenen muer ende tot gemeene costen; ende met goten tusschenbeyde de daken, indien des noot fy, oft gelyck de Geërffden aen beyden syden fullen connen overeencomen, Ende in gevalle d'een van den voorfz. twee Geërffden willich waere te timmeren, soo sal d'ander hem volgen, hy en hadde al fulcke merckelycke redenen die den Erffscheyders die geordineert fullen worden oft die van der Weth met hem luyden, genoch ende suffisant fullen duncken te syne.

Item, als yemandt begeert op enen muer met synen Nabuer te timmeren, ende den Nabuer niet wel de macht van timmeren hebbende, consenteerde dat

fulc-

fulcke begeerder op fyns naeburich muer metsen ende die en opvuerde op fynen cost, en dat hy in stede van dien halven costen hadde fyns Naebuers deel van den erve, dat tusschen beyden henlieden Huyfen gelegen hadde tot verbreedinge van synen Huyfe, sal die begeerder dat gehouden syn te doene.

Item, daer twee Huyfen getimmert hebben geweest ende gestaen hebben op een gemeene muere, en die Proprietaris van der eender fyde gereet waere oft timmeren wilde, als die Proprietaris van der ander fyde alnoch vertreck nemen wilde van timmeren, sal nochtans de gene die vertreck begeert moeten tot halven cost opmaken den gemeenen muer van den selven Huyfen oft erven sonder wederseggen, ende in gevalle van weygeringen daer toe sonder vertreck bedwongen worden.

Item, en sal d'een Huys niet voorder, hoe luttel dat sy, ter stratenwaert mogen gemetst oft getimmert worden dan d'ander, maer sullen in alle straten de Huyfen gemetst moeten worden oft getimmert nae der linien ende richten, die hen luyden, by den Erffscheyders ende Gedeputeerden daertoe gelaft, geordineert ende gewyse sal worden; ende sal den metsers 't selve bevolen worden op sekere penen, ende oock op de penen van de mueren wederomme af te breken ende te hermetzen sonder loon, soo verre sy, buyten der linien ende richten, hen geordineert fynde, gemetst hadden.

Item, want sommigen straeten nyet wyt en fyn, is geordineert dat nyemandt aldaer bancken sal mogen setten ter stratenwaert inne ofte over de gooten, maer alleenlyck neffens ende aen de Huyfen.

Ende dat nyemant eenighekeldermonden, oft deuren oft trappen van kelderen oft vauten en sal mogen setten die boven oft beneden buyten de mueren van den Huyfe ter stratenwaert inne staen sullen.

Item, dat geen Hoefslagers heure oistallen nyet voorder buyten heuren Huyfen ter stratenwaert inne met den alderuytersten van den selven oistallen en sullen mogen setten dan hen luyden by den Schouteth ende Borgemeesteren geconsenteert en sal syn, op dat die strate noch oock de gebueren daer by geen gebreck en hebben.

Item, dat geordineert sullen worden twee oft drie goede Mannen hen metsens oft timmerens verstaende, oft die Metsers oft Timmerluyden geweest hebben, die genoemt sullen worden Erffscheyders, ende sullen enen behoorlycken eedt doen, enen yegelycken recht te doene, dewelcke alle geschillen den erven ende timmeringen aengaende beslichten sullen, op dat sy connen, ende ingevalle van swaricheyt 't selve rapporteren aen den Schouteth ende Wethouderen van Breda.

Item, dat de selve goede Mannen oock op sekere tyden omgaen sullen ende besien oft yemandt onbehoorlyck ter stratenwaert inne metst oft timmerde, ende dat calengieren en verbieden, ende voorts dien van der Weth te kennen geven. Ende dat die selve goede Mannen oock besien sullen oft die Metsers oft Timmerluyden in dachhueren werckende getrouwelick wercken ende der luyden Werck nyet en bederven, ende die sy bevynden luyelick, traechelick ende onbehoorlycke werckende, sullen sy vermanen dat te beteren, Ende den genen die sy bevynden sullen gebreckelick blyvende oft der luyden Werck bedervende, sullen den selven Werckluyden in d'eynde van haere werck doen doene affslach ende oock reparatie van verdorven Werck, nae dat sy sullen vynden behooren.

Alle welcke Ordonnantien myn Gen. Heere voorsz. sal mogen veranderen, meerderen, ende minderen, soo syne Genaden bevynden sullen tot welvaren van synder Gen. Stadt ende den Borgeren ende Ingesetenen van dien proffytelyck fynde, Ende viel hier in eenige swaricheyt, die sullen wy interpreteren ende verclaren als behooren sal. Ende willen syne Gen. voorts syner voorsz. Stadt ende Borgeren van Breda alle behulp ende assistentie doen in alle andere sacken hem mogelyck fynde tot heuren proffyte, welvaren ende tot verhalinge van heurer schaden soo veele des doenlyck syn sal. Gedaen tot Breda by myn Gen. Heere in presentien van den Luyden van syn Gen. Rade, ende van den Droffsaert en Borgemeesteren van Breda, xxij. dach Novembris, Anno xv^c. xxxiiij.

(Ende was onderteeckent)

H. DE NASSAU.

N°. 68.

No. 68.

Keyzer Karel de V. ontslaet die van Breda; voor den tyt van agtien jaren, van het betalen der Tollen, wegens den grooten Brandt, enz.

Charles, par la divine clemence, Empereur des Romains, toujours Auguste, Roy de Germanie, de Castille, de Leon, de Grenade, d'Arragon, de Navarre, de Naples, de Sicile, de Majorque, de Sardaigne, des Isles, Indes & Terre ferme, de la Mer Oceane, Archiduc d'Autriche, Duc de Bourgoigne, de Lothier, de Brabant, de Lembourg, de Luxembourg, Conte de Flandres, d'Artoys, de Bourgoigne, Palatin d'Hainaut, d'Hollande, de Zeelande, de Fernette, de Namur, Prince de Suave, Marquis du St. Empire, Seigneur de Frise, de Salins, de Malines, Dominateur en Asie & en Afrique. Aux amez & feaulx les Sieurs Tresorier general & Commis de nos Domaines & Finances, salut & dilection. De la part de nostre tres cher & feal Cousin, Chevalier de nostre Ordre & premier Chambellain, Monsr. Henry Conte de Nassau, Marquis de Zenette, Seigneur de Breda &c. &c. nous a été exposé, comme par Requesle à Nous présentée en son absence par ses Commis par deça, pouvons avoir assez entendu, que apres que les Bourgeois & Manans de la dicte Ville de Breda & des Villages à l'environ avoyent estez travailleez de Peste & autres maladies contagieuses par l'espace de six ou sept ans, la dicte Peste, dont ils esperoyent estre supportez en la saison passée, s'est reprinsé es Villaiges & subsiste en la dicte Ville trop plus aspre & rigoureuse que auparavant. Et que le 23. de Juillet dernier que grand quantité de ses Manans, pour evader la dicte Peste, s'estoient absenté de la Ville, & autres en fussent morts, feu de meschief s'est prins en icelle Ville. & à faulte de resistance, selon l'advertissement que les Commis lors en eurent, ils furent bruslés & au Faulbourgs vers Hollande de douze & quatorze cens Maisons & l'Eglise de Sainct Jehan, l'Eglise de l'Hospital & celle des Sœurs noires, la Chapelle de Sainct Wendelin & les Edifices du Monastère des femmes, dict le viel Cloitre, hors la dite Ville, saulf l'Eglise & le Dortoir. Et que le dit feu eust ainsi bruslé inestimable quantité de bledz & autres grains, & d'autres diverses Marchandises,

Karel, door de Goddelyke goedertierenheid, Roomsche Keizer, altyt Vermeerderaer des Ryks, Koning van Germanien, van Kastilien, van Leon, van Granada, van Arragon, van Navarre, van Napels, van Sicilien, van Majorca, van Sardinien, van de Eylanden Indien en het vaste Landt, van den Oceaen, Aartshertog van Oostenryck, Hertog van Burgondien, van Lothryck, van Brabant, van Limburg, van Luxemburg, Grave van Vlaanderen, van Artois, van Burgondien, Palsgraaf van Henegouwen, van Holland, van Zeeland, van Fernette, van Namen, Prins van Suaben, Markgraaf des H. Ryks, Heer van Vrieslandt, van Salins, van Mechelen, Heerscher in Asie en Afrika. Aan onze lieve en getrouwe de Heeren Thesaurier generael ende Commisfen van onze Domeynen en Finantien, Salut, en toegenegentheyt. Van wegen onzen zeer lieven en getrouwen Neef, Ridder onzer Orden, en Groot Kamerlinck, Heer Hendrik Graaf van Nassau, Markgraef van Zenette, Heer van Breda, enz. enz. is ons te kennen gegeven, gelyk wy uyt het Request aan ons, in zyne afwezigheid overgegeven door zyne Gemagtigden van herwaerts over, genoegzaam verstaan hebben, Dat naa dat de Borgers en Inwoonders van zyne gemelde Stadt Breda en van de Dorpen daar omtrent gelegen, gedurende den tyd van ses of zeven jaeren bezocht waren geweest met de Pest en andere besmettelijke ziekten, de gemelde Pest, waar van zy hoopten in 't voorleden jaargetyde te zullen verlost zyn geweest, zich wederom in de Dorpen heeft geopenbaert, en binnen de voorsz. Stadt veel harder en strengter woedt dan voorheen: En dat op den 23. van Hooymaandt laestleden, wanneer eene groote menigte van derzelve Inwoonderen, om de Pest te ontvycken, zich buyten de Stadt hadt begeven, en anderen gestorven waren, in die Stadt door ongeluk brandt is ontstaen, en, by gebrek van tegenstant, naa

ses, & comme les meubles & autres biens estans es dits maisons: chose pitoyable à voir, non seulement l'indicable interest de nostre dit Cousin le Conte de Nassau & des Manans du dit Breda, & l'apparente ruine de la dite Ville; mais aussi en grand diminution de nostre Domaine de Toulieux, le droit des quelz les Bourgeois du dit Breda souloyent payer y passans avec leurs marchandises, aussi en diminution de nos Aides en Brabant, desquels les Bourgeois de la Ville de Breda & du Territoir ont accoustuméz contribuer bonne portion, & icelle pour la pluspart payer capitalement; Pour autant que plusieurs des dits Bourgeois ayans de quoy vivre, pour evader la contribution capitale des dits Aides & de Toulieux, puis le dit feu se sont retiréz & retirent en Anvers, Boisleduc, Berges, Sinte Geertruyenberg, Zevenbergen & autres Villes, les Bourgeois desquelles sont francs de Toulieux & si paient les Aides à la charge du corps d'icelles Villes, Et est vraysemblable, que les Bourgeois du dit Breda qui encorés y sont, à semblable occasion abandonneront la dite Ville, sans espoir qu'ilz y doibvent retourner, & moins qu'ils y doibvent redifier leurs maisons bruslées, ne que Nous en l'advenir y debvions profiter de Toulieux, ny Aides, ne fust moienant prompt remede, & que sur la quittance de la portion de la Ville, Echevinage & Franchise de Breda & des habitans, de tous Toulieux & de tous Aides accordez & ecbouez & que accorder & ecbecir se pouvroient, pour le temps d'ung an requisé par les dits Commis par maniere de provision, Il nous ait plu faire tenir en surceance le paiement de ce que la dite Ville pouvoit devoir de sa portion de lui decourant du terme de Saint Jehan & de ce que en echerroit au Noël dernièrement passez, tant seulement jusques autrement en seroit ordonné. En oultre Nous a estez exposez par notre dit Cousin le Conte de Nassau, que en l'an quatrevingt & neuf dernier furent bruslées du feu de meschieff en la dite Ville de Breda en la Rue du Marchez aux poissons tirant à la porte vers Anvers, environ cent soixante dix Maisons, & que par la Hertelinge de Brabant, que lors se renouvela, furent trouvez dedans la muraille du dit Breda cinq cens soixante quatorze Maisons, & hors de la dite muraille es faulxbourgs à la Heyde & Teteringe qui sont de la franchise d'icelle Ville, six cens cinquante & trois, Revenans par ensemble à douze cens vingt sept Maisons;

Et

het bericht, 't gene de Commisen doen ter tyd daar van hadden, aldaar en in de Voorsteden, naar de Hollandsche zyde, verbrant zyn tusschen de twaalf en veertiën hondert huysen; mitsgaders de Kerk van St. Jan, de Kerk van 't Gasthuys en die van de Zwarte Zusters, de Kapel van St. Wendelin, en de Gebouwen van het Nonnen Klooster, gemeenlyk het oude Klooster genaemt, gelegen buyten de Stadt, uytgenomen de Kerk en de Slaapplaetzen. En dat die brandt ook eene onwaerdeerlyke menigte van Koren en andere Granen, en verscheyde soorten van Koopmanschappen, als mede den Huysraedt en andere goederen in de gemelde Huyzen wezende, hadt verflonden. Een erbarmelyke zaak om te hooren! niet alleen tot onnoemelyke schade van onzen gemelden Neef den Graaf van Nassau, en der Inwoonderen van Breda, en waarschynelyk tot verderf en ondergang der voorz. Stadt; maar ook tot groote vermindering van ons Domeyn der Tollen, welk recht de Borgers van Breda gewoon waren te betalen als zy met hunne goederen daar voorby kwamen, Alsmede tot vermindering van onze Beden in Brabant, waar van de Borgers en Inwoonders der Stadt en des Lands van Breda gewoon zyn een goedt deel, meerendeels hoeft voor hoeft op te brengen; Nademael ook verscheide dier Borgeren, hebbende middelen om te leven, om die hoofdelyke schatting der gemelde Beden en Tollen te ontgaen, zich, naa den voorz. brandt, van daar hebben begeben, en nog dagelyks vertrecken naar Antwerpen, 's Hertogenbosch, Bergen, Geertruidenberg, Zevenbergen en andere Steden, welkers Borgeren vry zyn van Tollen, en alwaer de Beden betaelt worden uyt de gemeene inkomste dier Steden, En het waarschynelyk is, dat de Borgers van Breda, welke daar nog zyn, by diergelyke gelegenheid de gemelde Stadt mede zullen verlaten, zonder hoop dat zy daar weder zullen komen, veel min hunne verbrande Huysen weder opbouwen, nog dat wy voor het toekomende aldaar zouden genieten eenige Tollen en Beden, 't en ware by tyds daar in werde voorzien, en dat, op den Kwytbrief van het aandeel der Stadt, Schependom en Vryheid van Breda en derzelve Inwoonders, van alle

Et que la portion d'icelle Ville en l'Aide de cent mille livres fut taxé à treize cens cinquante deux livres huit soulz Tournoys; que en l'an Vint six dernier, que les Maisons auparavant bruslées à Breda estoient reddifiées; la Hertelinge de Brabant fut derechef renouvelle, & que dedans la Muraille de Breda furent trouuées sept cens quarante ung Maisons & aux Faulxbourg à la Heyde & Teteringe & hors la dite muraille de la franchise dicelle onse cens vingt & une, Revenans à dixhuit cens soixante deux Maisons, & que lors la portion de la dite Ville en l'Aide de cens mille livres fut haussée de treize cens cinquante deux livres, sept soulz, huit deniers. Qu'à la dite Ville de Breda à l'occasion de la perte d'environ cent soixante dix maisons par le premier feu, furent faites graces de tous Aides pour le temps de nœufans; que en l'Aide courant de deux cens mille livres par an, six ans durant, en regard aux grosses charges, grace luy a esté fait durant les quatre premiers années de leur portion par chacung an, & les deux dernieres années de trois pars, & que avant le dit premier feu de Breda les Bourgeois de la dite Ville avec leurs denrées & marchandises & toujours puis jusques ores ont passé par devant le Touheux de Geeroliet & les membres dicelluy, moiennant la somme de six vingt livres Tournois par an de ferme, qui a à durer toujours jusques à l'an quarante, Nous requirant en toute humilité nostre dit Cousin de Nassou, consideré ce que dessus, & que par le feu du 23e Juillet ont esté bruslées en ladite Ville par compte fait cinq cens quatre vingt une Maisons, trois Eglises & une Chapelle, Et aux Faulxbourgs vers Hollande deux cens soixante & dixhuit, revenans à huit cens cinquante neuf Maisons, & inestimable quantité de grains & autres denrées & marchandises, & comme tous les meubles estans es dits Maisons comme dit est, & ne sont demeurez en ladite Ville que la Grand Eglise & cens soixante maisons; perte inestimable & à laquelle interest du premier feu ne fait à comparer. Et eu par Nous singulier regard à ce que les Bourgeois dudit Breda retirez es Villes dessus nommées, & autres franchises de Toulieux & Aides comme dit est, ne retourneront au dit Breda sujet audit Toulieux & Aides, & ny a espoir de redification d'icelle Ville, ains apparence de totale ruine, non seulement à l'insupportable perte dudit Exposant, & de ses Bourgeois la povre destruction, mais aussi à nostre interest en la manier diète, & outre ce en diminution de

alle Beden reeds toegestaen en verschenen, en welke zouden kunnen werden toegestaen en verschynen, voor den tyd van een jaar, by de gemeldé Gemagtigden voor eerst verzogt, het ons mogt behagen de betaling van 't gene de. voorz. Stadt zoude mogen schuldig wezen van haar aandeel, loopende van den termyn van St. Jan, en verschenen op Kersmis laastleden, op te schorten, alleen tot dat anders daar omtrent zoude wezen beschikt. Voorts is ons by onzen voornoemden Neef, den Graaf van Nassau, te kennen gegeven, dat in 't jaar veertien hondert negen en tagtig, in die Stadt van de Viller Straet tot aan de Antwerpsche Poort, door een ongelukkige brand, vernielt zyn omtrent hondert en zeventig Huysen, en dat by de Herteling van Brabant, welke doenmaels wierdt vernieuwt, binnen de muuren van Breda gevonden, wierden vyfhondert vier en zeventig Huysen. en buyten de gemelde muuren, in de Voorsteden als mede in Terheyden en Teteringe, welke onder de Vryheid der Stadt behooren, ses hondert drie en vyftig Huysen, te zamen uytmakende twaalf hondert zeven en twintig Huysen; En dat het aandeel dier Stadt in een Bede van hondert duysend ponden gestelt was op dertien hondert twee en vyftig ponden en agt stuyvers Tournois, dat in 't jaar vyftien hondert ses en twintig, wanneer de voorheen verbrande Huysen weder waren opgebouwt, de Herteling van Brabant weder wierdt vernieuwt, en dat binnen de muuren van Breda doenmaels gevonden wierden seven hondert een en veertig Huysen, en in de Voorsteden ook in Terheyden en Teteringe, buyten de muuren, onder defzels Vryheid, elf hondert een en twintig, makende te zamen agtien hondert twee en festig Huysen, en dat alldoen het aandeel dier Stadt, in de Bede van hondert duysend ponden, was verhoogt met dertien hondert twee en vyftig ponden seven stuyvers agt deniers. Dat aan de gemelde Stadt van Breda, ter oorzaak van haar verlies van omtrent hondert en zeventig Huysen, door den eersten brandt, voor den tyd van negen Jaaren kwytgescholden zyn alle de Beden; dat in de loopende Bede van tweemaal hondert duysend ponden, toegestaen voor den tyd van ses agtereenvolgende Jaaren, haar, gemerkt den zwaaren last die haar

de service que firent les predécesseurs dudit Expositant, & luy à raison de la dicte Ville ont accoustumé faire, s'il ny est remede. Et mesmement que de grace especial il Nous plaise accorder audit Suppl. pour sa dicte Ville, Echevinaige & franchise de Breda, support & quitance de tous Aides, accordez & que en l'avenir par les Etatx de Brabant à quelque occasion que ce soit accorder se pourront, & des arrierai ges d'iceux, Ensemble de Toulieux de Geervliet, de la ferme d'iceluy & de ce quilz en polroyent debvoir, & du droit de Toulieux de Ysekeroort, du quel en navigant de eau douce en eaux salée ilz sont francs & payent seulement en navigant d'eaux salée en eaux douce, que est peu souvent, & que petit Nous prouffite; Et outre plus de droit de tous Toulieux à nous appartenant, & ce pour le temps & terme de vingt ans prochainement venans du jour dudit dernier feu, & de ce que dessus luy faire expedier nos Lettres patentes pertinentes.

drukt, Kwyttschelding is gedaan van haar geheele aandeel gedurende de vier eerste Jaaren, en van drie vierdens in de twee laeste jaaren, en zulks van haar aandeel in ieder Jaar. En dat voor den eersten brandt te Breda, de borgers dier Stadt, zoo wel als zedert altyt tot nu toe, met hunne Eet- en Koopmans waaren, den Tol van Geervliet endeszelfs Comptoiren zyn voorby gevaren, voor eene jaarlykse uytreyking van hondert en twintig ponden Tournois aan pacht, welke pacht nog moet duuren tot het jaar vyftienhondert en veertig; de gemelde onze Neef van Nassau ons in alle nedrigheid biddende, dat, in aanmerking van al 't geen voorfsz. is, en dat door den brandt van den 23. van Hooymaandt in de gemelde Stadt, volgens de nette Lyft daar van gemaakt, verbrant zyn vyf hondert eenentagtig Huysen, drie Kerken, en een Kapel, en in de Voorsteden, naar den kant van Hollandt, twee hondert agt en zeventig, te zamen uytmakende agt hondert negen en vyftig Huysen, en eene onnoemelyke menigte van granen en andere waaren en Koopmanschappen, mitsgaders alle den Huysraedt in de gemelde Huysen wezende, gelyk voorfsz. is, zoo dat 'er in de gemelde Stadt niet meer dan de groote Kerk en hondert en seftig Huysen zyn overgebleven. Een onwaerdeerlyk verlies, en by 't welke de schade des eersten brandts niet is te vergelycken. En by ons zonderling in opmerking genomen zynde, dat de Borgers van Breda, welke hen, zoo als gezegt is, naar de bovengemelde Steden en andere Plaatzten, vry van Tollen en Beden wezende, begeven hebben, niet licht zullen naar Breda te rug keeren, welke Stadt aan de voorfschreve Tollen en Beden onderhevig is, en 'er dus geen hoop van wederopbouwung dier Stadt meer overig, maar in tegendeel haar geheele ondergang te verwachten is, niet alleen tot een onherstelbaar verlies van den gemelden Suppliant, en het droevig verderf der voorfsz. Borgers, maar ook tot onze merkelyke schade, gelyk boven gezegt is, en boven dien tot vermindering van den dienst welke de Voorzaten des voorfsz. Suppliants, en hy zelve zyn gewoon geweest te doen uyt hoofde van dezelve Stadt; 't en ware daar in werde voorzien; En dat het ons behage uyt een byzondere gunst

gunst, aan den Suppliant voor zyne gemelde Stadt, Schependom en Vryheid van Breda, te verleenen onderstant en kwyttschelding van alle de Beden reeds toegestaan, en welke verders by de Staten van Brabant, by wat gelegentheid het oock zy, zouden mogen toegestaan worden, met alle derzelver agterstallen, en te gelyk van den Tol van Geervliet en de Pacht van dien; met het gene zy deswegen nog mogien schuldig wezen, als mede van de Tollen van Ysekeroort, van de welke zy, uyt het zoet in het zout water varende, vry zyn, dezelve alleen betalende als zy uyt het zout water in het zoete varen, 't gene zelden gebeurt, en voor ons van weynig belang is, en boven dien noch van alle Tollen aan ons toebehoorende, en zulks voor den tyd van twintig naaftkomende Jaaren, te rekenen van den dag van den laefsten brandt, en van het gene voorsz. is hem te doen uytvaerdigen onze opene brieven daer toe dienende.

Sçavoir vous faisons, que ces choses considerés & sur icelles en l'advis premiers de Jehan Moies Receveur General de nos Aides de Brabant, & de Gens de nos Comptes à Bruxelles, & iceulx veulx & sur le tout ouiz par nostre tres chere & tres.aymée Sœur la Roine Douagiere de Hongrie, de Bobeme, pour Nous Regente de par deça, & par elle aussy ouy nostre dit Cousin le Conte de Nassou, Nous inclinans favorablement à la supplication & Requeste de nostre dit Cousin. Conte de Nassou, en consideration mesmement des grands, notables & agreables services, qu'il nous a fait en plusieurs & diverses manieres, Et à fin qu'en l'avenir il soit tant plus enclin d'y continuer, & que nos successeurs Ducz & Duchesses de Brabant puissent prouffiter de la portion d'Aides en sa dicte Ville, Echevinaige & Franchise de Breda. Avons à luy & aux inhabitants dicelle Ville, Echevinage & Franchise octroyé, consenti & accordé, octroyons, consentons & accordons par forme de Don & quitance, par grace especial, par ces presentes. Que pour dix huit années à venir, & trente six termes du jour de Saint Jehan Baptiste dernier inclus, pour le premier terme, en avant ilz seront, demeureront quites & dechargées de leur entiere portion de tous Aides accordées & à accorder à nostre prouffit par les Etats de nostre Pays & Duché de Brabant, que icelle Ville prent à sa charge selon la Hertel-

Doen u te weten, dat wy alle deze zaken in aanmerking genomen, en daar op alvorens gehadt hebbende het advies van Jan Moies Ontfanger Generael van onze Beden van Brabant, en van de luyden van onze Rekeningen te Brussel, en dezelve gezien en op alles gehoord zynde by onze zeer lieve en geminde Suster de Koninginne Weduwe van Hongaryen en Bohemen, van onzent wegen Regente dier Landen, en by de zelve mede gehoord zynde onze gemelde Neef de Graaf van Nassau, en wy genegen zynde, ter bede van onzen voornoemden Neef, den Grave van Nassau, wegens de groote, aanmerkelyke en aangename diensten, welke hy ons op veele en verscheyde wyze gedaan heeft, en op dat hy in 't toekomende des te meer genegen zoude zyn om daar in te volharden, en onze nakomelingen de Hertogen en Hertoginnen van Brabant zouden konnen genieten het aandeel zynere voorsz. Stadt, Schependom en Vryheid van Breda in de Beden, hebbeñ aan hem en aan de Inwoonders dier Stadt, Schependom en Vryheid, by wyze van gifte en kwyttschelding, uyt eene zonderlinge gunst vergunt, toegestaen, en verleent, vergunnen, staen toe en verleenen by dezen tegenwoordigen, dat zy voor den tyd van agtien naaftkomende jaaren, zynde ses en dertig

lingen dernièrement faite, tant pour la portion du Corps de la Ville, comme pour l'Echevinage & Franchise d'icelle comprise en la dicte Hertelingen seulement, sans toucher aux Villages, nommé le Pais de Breda, qui ont leur Hertelingen à part. Si vous mandons par ces dits presentes, que faisant les dits du Breda joyr de notre grace, Don & quitance, & accord, vous les tenez & par notre Receveur General de nos Aides de Brabant present & advenir faites tenir quittes & dechargées de leur portion de tous Aides accordez & à accorder en notre dit Pays de Brabant, comme dit est. Au quel notre Receveur General de nos Aides de Brabant present & à venir mandons par ces dites presentes lettres ainsi le faire. Et par rapportant du premier terme Copie Authentique des ces mesmes, & à chacun terme lettres & recognoissance des dits de Breda d'avoir jouy de notre dite grace & quitance, Et au dernier terme ces mesmes Originables pour être cassées à notre seureté. Nous voulons la somme à quoy notre dite quitance aura monté être passée & aliénée es Comptes & rabatue de la recepte de notre Receveur General des Aides de Brabant present & à venir qu'il appartiendra par les dits de nos Comptes à Bruxelles. Aux quels mandons semblablement ainsi le faire sans difficulté, car ainsi nous plait il, nonobstant quelconques Ordonnances, Restrictions, Mandemens ou Defenses à ce contraires. Donné en nostre Ville de Bruxelles le xvj. jour de Febvrier, l'an de Grace Mil cinq cens trente cinq, de nostre Empire le 15me, Et de nos Regnes de Castille & autres le 19me. Ainsi signé, par l'Empereur, la Roïne &c. Le tres Reverend Archevesque de Palerme Chieff du privé Conseil, le Duc d'Aerschot &c., le Conte de Hoochstrate & Seigneur de Molembais, Chieffs, Messires Jehan Ruffault Sr. de Neufville Tresorier General, Hugues de Grammaez Sr. de Wingene, Chevaliers Commis des Finances & autres presens. (Seelé en simple queue, Et escrit au doz) Les Chieffs, Tresorier General & Commis des Domaines & Finances de l'Empereur nostre Sire consentent, autant que en eulz est, que le contenu au blanc de cestes soyt furni & accompli tout ainsi, selon & par la mesme forme & maniere, que Sa Majesté le veult & mande estre fait par icelles. Fait au Bureau des Finances à Bruxelles le 25e jour de Febvrier, Mille cinq cens trente cinq. (Et signé) A. DE LALAING, PHILIPPE DE LANNOY. RUFFAULT, H. DE GRAMMEZ.

termynen, den dag van St. Jan laaftleden voor den eersten termyn gerekent, en zoo voort, zullen zyn en blyven vry en ontslagen van haar geheel aandeel in alle de Beden reeds toegeftaan en verders toe te staan tot onzen profyte by de Staten van ons Landt en Hertogdom van Brabant, welke die Stadt tot haren laste nemen, volgens de Herteling laaft gemaakt, zoo voor het aandeel van de Stadt zelve, als van het Schependom en Vryheid van dien in de gemelde Herteling begreepen, egter voor die alleen, en zonder dat uit te strekken tot de Dorpen, gemeenlyk het Landt van Breda genaemt, welke haar Herteling byzonder hebben. Willen en bevelen u derhalven by dezen tegenwoordigen, dat gylieden, die van Breda latende genieten onze gunst, gifte, kwytfschelding, en vergunning, hen vry houdt, en door onzen Ontfanger generael van onze Beden van Brabant, tegenwoordig en toekomstende, doet vry houden en ontslagen van hun aandeel in alle de Beden toegeftaan en nog toe te staan in ons Landt van Brabant, gelyk hier voor gezegt is. Aan welken onzen Ontfanger generael van onze Beden van Brabant, tegenwoordig en toekomstende, wy mits dezen bevelen zig daar na te gedragen; zullende op den eersten termyn, een Cotype authentiq van deze brieven moeten werden overgelegd, en op yder termyn een recognitie van die van Breda, waar by zy erkennen dat zy deze onze gunst en kwytfschelding hebben genooten, en op den laefsten termyn deze oorspronkelyke Brief zelve overgegeven worden, om te worden doorgeslagen en vernietigt tot onze zekerheid. Willende wy dat de somme, welke de gemelde onze kwytfschelding zal komen te bedragen, zal worden in rekening geleden, en afgetrocken van den ontfangst van onzen Ontfanger generael der Beden van Brabant, tegenwoordig en toekomstende, by hen welken het zal behooren, in onze Rekenkamer te Brussel, welken wy insgelyks bevelen alzo te doen, zonder eenige zwarigheid, want ons alzo behaagt, niet tegenstaende eenige Ordonnantien, Bepalingen, Mandementen of Verboden aan deze tegenstrydig wezende. Gegeven in onze Stadt Brussel den festienden van Sprockelmaandt, in 't jaar Duyfend vyf hon-

hondert vyf en dertig, van ons Keyzerryck het vyftiende, en van onze Koningrycken van Kaftilien en anderen het negentiende. Aldus getekent, by den Keyzer, de Koningin, enz. de zeer Eerwaarde Aertsbifchop van Palermen, Hooft van den geheimen Raad, de Hertog van Aerschot, enz. de Graaf van Hoogstraten, en de Heer van Molenbais, Hoofden, de Heeren Jan Raffault Heer van Neufville, Thefaurier generael, Hugo van Grammaez Heer van Wingene, Ridders, Commiften ter Finantie, en anderen daar by tegenwoordig zynde. (Gezegelt aan een enkele steert, en op den rug flant gefchreven) De Hoofden, de Thefaurier generael, en de Commiften der Domeynen en Finantien van onzen Heer den Keyzer, bewilligen, zoo veel in haar is, dat den inhoudt in 't witte dezer brieven vermeld, worde nagekomen en uytgevoert, zoodanig, en in dier voegen, als zyne Majesteyt daar in wil en beveelt te gefchieden. Gedaen ten Comptoire der Finantien te Bruffel den vyf en twintigsten van Sprockelmaandt, Een duysend vyf hondert en vyf en dertig. *En getekent*) A. DE LALAING, PHILIPS DE LANNOY, RUFFAULT, H. DE GRAMMAEZ.

No. 69.

Oftroy, waarby de Stadt *Breda* wordt opgericht tot eene Vrye Stadt, en voor altyt ontheven van den *Brabantschen* Toll.

Philippe, by der gratien Godts, Coninck van Caftillien, van Leon, van Arragon, van Navarre, van Napels, van Sicilien, van Maillorke, van Sardeyen, van de Eylanden Indien en de vasten landen der Zee Oceane, Ertshertoge van Oiftenryck, Hertoghe van Bourgoingnen, van Lothryck, van Brabant, van Limborgh, van Luxemborgh, van Gelre ende van Melanen, Grave van Hapsborch, van Vlaenderen, van Arthois, van Bourgoignen, Palsgrave van Henegouwe, van Hollandt, van Zeelandt, van Namen ende van Zutphen, Prince van Suave, Marckgrave des Heylich Rycx, Heere van Vriesslandt, Salins, Mechelen, van der Stadt, Steden ende Landen van Utrecht, Overyffel ende Groningen, ende Dominateur in Afie ende in Affricke, Doen te wete alle jegenwordige ende toecomende, dat wy ontfangen hebben die oitmoedige Supplicatie van die Superintendent Drossaert, Schoutethli, Burgemeesteren, Schepenen ende Raad der Stadt van Breda, inhoudende hoe dat de voorfz. Stadt wesende een Frontierstadt van onsen landen ende Hertogdomme van Brabant duerende den tyt van de voorgaende troubelen ende Spaensche Regeringe, altyt belast is geweest met sware garnifoenen boven die dagelyxe contributie beloopende tot groote excessive sommen, dewelke ende meer andere lasten soo groot en swaer syn gevallen, en alnogh jegenwoirdelyk syn, dat de selve Stadt gecomen is in geheele decadentie, ende die neringe seer vermindert, ende geschapen is voirts t'eenemaal gedefoleert te wordene; dwelck aenmerkend, hebben die voornoemde Supplianten onderlinge geadviseert eenige

nige middelen die fouden mogen dienen tot confervatie ende vermeerderinge van de neeringe der voorfz. Stadt, ende ten eynde de felve te meer ende beter fouden mogen werden gepopuleert, d'welck niet alleenlyck prouffytelyck en foude wesen voir de voorfz. Stadt, maer oock voor onfen landen ende Hertoghdomme van Brabant ende die Generaeliteyt, aengefien dat de voorfz. Stadt fynde wel gepopuleert ende goede neeringe ende prosperiteyt hebbende, middel foude hebben om de voorfz. Stadt, die als voiren moet bewaert worden als een Frontierftadt, hen felven te bewaren ende onderhouden, sonder dat van noode foude fyn defelve te bewairen ende onderhouden met vrepnde garnifoenen, ende om daer toe te comen; en hebben die Supplianten geen beter middel cunnen geadviferen 't welck ten meeften prouffyte van den Supplianten ende advanchemente van de voorfz. Stadt foude mogen geadmitteert worden, dan dat die voorfz. Stadt van Breda mede foude worden geerigeert tot een Hooftftadt onfes voorfz. Lants van Brabant, ende dat hen worde geoftroyeert, dat alle de gene die aldaer eenige Ambagte fouden leeren, den behoorlyken tyt voleynt hebbende over al fouden fyn vry, in aldervuegen al oft fy die felve Ambagten in eenige andere vrye Stede fouden hebben geleert gehadt, ende dat daer en boven d'Ingezetenen des voorfz. Stads van Breda fouden worden vry ende exempt van onfen Brabantschen Thol, alles in confideratie van de groote dienften den Landen gedaen ende noch dagelyx doende fyn, als foo by den onderhout van de garnifoenen, als in de jegenwoordige Fortificatie der voorfz. Stadt, grootelyx dienende tot confervatie van de nader geunieerde Provincien, te meer, geconfidereert dat voirtyden het Landt van Breda is geweest een Landt ende Jurisdicteie apaert, gefepareert ende diftinct van den Lande van Brabant ende gebeneficieert van veele fchoon privilegien ende exemptien, blyckende by feekere contracten gemaectt ende aengegaen tuffchen onfen Voorfaeten zaliger gedaften, Henrick, Hertogh van Lothryck ende van Brabant ter eenre, ende Godefroide van Breda ter andere zyden, in dato Duyfend tweehondert twalff sexta Calend. Martii, ende daerenboven en hebben die Hertoge van Brabant over het Landt van Breda geen beden gehouden, maer hebben die van Breda altyt vry ende exempt geweest van beden, sonder oyt eenige gegeven oft betaelt te hebben, ten tyde toe, van den Hertoch Wencelaus, die welcke yerft heeft verworven, dat men hem uyt gratie ende nyet van Rechtswegen heeft geaccordeert feker beden, blyckende by vier diversche brieven daer op den Ingefetenen van den Lande van Breda by den felven Hertoch Wencelaus verleent, in date refpective den vyftienften Novembris Duyfend dryehondert ende feven en vyftich, ende den twaelften January Duyfent dryehondert ende drye ent feftich, en den negenden Novembris Vierentzeventich, ende mitsdien 't voorfz. Landt van Breda is feparaet geweest van den voorfz. Lande ende Hertochdomme van Brabant, foo hebben die van Breda gewefen by arrest, sonder dat men van de Vonniffen by Schepenen van Breda gewefen heeft mogen appelleren oft reformeren aen die van onse Cancelrye van Brabant oft elders, oock naerdyn 't voorfz. Landt is gecomen aen den Hertoch van Brabant, noch oock naerdyn den Hertoch 't felve Landt heeft vercocht aan Jan van Polanen Heere van der Leck, blyckende by de brieven van vercrygen by den voorfz. van Polanen tegen den Hertoch gedaen, in date den eerften dach Aprilis Duyfend dryehondert ende vyftich, gelyck men van den vonnisse by de voorfz. Schepenen gewefen nooyt en heeft gereformeert, dan tzedert dat onfen feer lieven ende getrouwen Neve, Ridder van onfer Orden, Gouverneur van Brabant, Hollandt, Zeelandt, Vrieslandt ende Utrecht, Heeren Willem Grave van Naffou, Prince van Orangnen &c. minder van jaeren zynde, is geordonneert dat die van Breda fouden fyn reformable by provifie, by welcke brieven van Vercryge van Polanen blyckt oock, dat die Hertoch van Brabant thunwaerts nyet en heeft gereferveert dan fimpele homaige, indervuegen dat men int gene des voorfz. is den Supplianten wel foude mogen accommoderen, aengefien dattet felve foude gefchieden sonder onse fchade als Hertoch van Brabant ende van den Lande, maer ter contrarie tot grooten voordeel van den felven, foo 't felve foude tenderen tot meerdere digniteyt van onfen voorfz. Lande van Brabant, befundere nu ter tyt, in den afval van eenige van de principael Steden, ende andersints uyt dien comende de voorfz. Stadt gepopu-

gepopuleert te worden ende crygende prosperiteyt van neeringe, beter middel sal hebben om occurrerende lasten te helpen dragen, daer deure de voorfz. Stadt oock des te beter sal worden gepræfserveert ende gedefendeert tegens die vyanden in allen tyden, tot groot voordeel van de gemeynen Ingezetenen van Brabant ende omliggende Landen, Soo hebben de voornoemde Supplianten ons seer ootmoedelyk gebeden, dat ons gelieven sal, regard nemende op 't gene voorfz. is, ende andere goede consideratien, de voorfz. Stadt van Breda te willen erigeren tot een Hoofststadt, ende selve te maecken een Vry Stadt, soo dat de gene die aldaer eenig Ambacht fullen leeren, alomme fullen werden gehouden, al oft sy 't selve in eenige andere vrye Steden geleert gehadt hadden, ende tot dyen d'Ingezetenen der voorfz. Stadt van Breda van nu voortaan ten eeuwigen daghe te houden vry ende exempt van onsen Brabantschen Thol, gelyk andere Steden van Brabant, ende hen op alles verleenen ende te doen expedieren onsen opene brieven daer toe dienende. Soo ist, dat wy 't gene voorfz. is overgemerckt, ende hier op gehadt hebbende 't advis, eerst van onsen voorfz. Neve den Prince van Orangien als Baenreheer van Breda, daernaec van onsen lieven ende getrouwen die Cancelier, Præsident ende Luyden van onsen Raeden ende Reekeningen in Brabant, metgaders van den Hoofden de Gecommitteerde van onsen Domeynen en Financien, die welcke oock daer op gehadt hebben 't advis zoo van die van den Rade als Reekencamer tot Breda voorfz., ende consecutivelyck 't advis ende consentement van onse lieve ende wel beminde die Staeten ons voorfz. Lants van Brabant, genegen wesende ter beden ende begeert van de voorfz. van Breda, Supplianten, zunderlinge regard nemende op den voorfz. consente der voorfz. Staten ons Lants van Brabant hier inne gedregen, ende op de goede ende seer getrouwe diensten, groote schade, verlies ende cost by de voorfz. Supplianten, ende haere gemeyne Borgeren ende Inwoonderen der voorfz. Stadt van Breda, duerende dese troubles gedaen ende geleden, hebben oock by advyse ende deliberatie van onsen seer lieven ende seer beminde Neve ende Broeder den Ertshertoge van Oisteryck Hertoge van Bourgoignen enz. Gouverneur ende Capityn Generael van onse Landen van herwerts overe, ende van onse seer lieve ende getrouwe die Luyden van onsen Raeden van Staten neffens hem wesende, uyt onser rechten wetenthey, auctoriteyt ende volle macht de voorfz. Stadt van Breda opgericht ende geërigeert, oprichten ende erigeren by desen een Vry Stadt, ostroyende ende accorderende de voornoemde Supplianten, soo voor hen, haere nacomelingen in wette, als alle Borgeren ende Ingezetenen der voorfz. Stadt van Breda, dat deselve van nu voortaan sal wesen en gehouden syn voor een vrye Stadt, ende sal genieten van alle vryheden, Rechten ende præminentien, gelyk onse Steden van Thienen, Dieft, Leeuwe ende Nyvele genieten ende gebruycken, ende namaelyck, dat alle die geene die aldaer eenich Ambacht geleert fullen hebben, fullen in alle andere Vrysteden geacht ende gehouden wesen, al oft sy selve Ambacht in de selve andere Steden geleert hadden. Behoudelyck ende op expresse conditie, dat daer duer trecht dat die van onse Stad van Brussel pretendieren te hebben by evocatie van de perfoone ende saken van haer luyden Borgers ende de ghene aengaende de Drapperye, die sy noemen uyt schryvinge, geensints verandert noch gederogueert en sal wesen, hebben oock by advyse ende deliberatien als boven den voorfz. Supplianten geconsenteert ende geaccordeert, consenteren ende accorderen oick by desen, dat de Burgers ende Inwoonders der voorfz. Stadt van Breda van nu voortaan ten eeuwigen dagen vry ende exempt fullen wesen van de Brabantschen Thol gelyk andere Steden van Brabant, behoudelyck oock dat die voornoemde onse Financien de Rentieren geassigneert wesende op den voorfz. Thol versien fullen, in dien 't noot sy, van anderen onderpant oft hypotheke, naer advenant dat bevonden sal wesen den voorfz. Thol vermindert te syne by de exemptie van die van Breda voorfz., achtervolgende 't gene de voorfz. Thol van Breda in eenige jaeren herwaerts gedragen sal hebben, oock dat de voorfz. vrydom oft exemptie niet eer beginnen en sal dan nae de expiratie van den loopenden pacht van de voorfz. Brabantschen Thol, oft ten minsten dat die niet sal wesen in diminutie oft vercoringe van den selven, Ordonnerende ende bevelende daeromme den Pachteren, Collecteuren, Ontfangeren oft Wachten

van onsen voorfz. Brabantschen Thol, jegenwoordige ende toecomende, ende elcken van hun befundere dien 't selve aengaet oft raect, ende namaels aengaen ende raecten fal mogen, dat fy die Borgers ende Inwoonders der voorfz. Stadt van Breda van nu voortaeue ten eeuwigen daghe op de conditien in der vuegen ende manieren voorfz. laeten vry, vranck gaen, comen ende pafferen, sonder hen ter caufen van onsen Brabantschen Thol yet te heylfchen oft eenich belet aen te doene oft laten gefchien in eeniger manieren; Sullen oock de voornoemde Supplianten gehouden wesen onsen jegenwoordigen brief te draegen oft feynden foo in de Raetkamer van onse voorfz. Finantien, als in onsen Rekenkamer van Brabant, om aldaer insgelycx geregiftreert, geverifificeert ende geinterineert te worden. Ontbieden daeromme ende bevelen den voorfz. van onsen Raede van Staete, Cancelier ende Luyden van onsen Raede in Brabant, den voorfz. van onse Finantien ende Rekeningen in Brabant, ende allen anderen onsen ende onfer Vafallen Smalreheeren, Rechteren, Justicieren, Officieren ende Onderfaten dien dit aengaen mach, metgaders den voorfz. Pachteren, Collecteuren, Ontfangeren oft Waghten van onsen voorfz. Brabantschen Thol, ende elcken van hen befundere soo hem toebehooren fal, dat fy de voorfz. Supplianten mitgaders hare Borgers ende Inwoonders der voorfz. Stadt Breda van dese onse jegenwoordige Gren. Actie, Ootroy, Vrydom en confent op de conditien in der vuegen ende manieren voorfz. doen, laeten ende gedoogen rustelyk, vredelyk, volcomelyk ende eeuwelyk genieten ende gebruycken, sonder hen te doen noch laten gefchien, nu nog in toecomende tyden eenig hinder, letfel oft moeyeniffen ter contrarien, want ons alfoo gelieft. Ende ten eynde dat dit goet, vast ende onverbrekelyck gestadich blyve ten eeuwigen dage, soo hebben wy onsen zegel hier aendoen hangen. Behoudelyk in andere faken ons Recht ende een ygelyk 't zyne. Gegeven in onse Stadt van Antwerpen in de maent van Martio, int jaer ons Heeren Duysend vyffhondert ende een en tachtentich, van onse Rycken, tewetene Spaegnien, Sicilien enz. 't xxvj^e, ende van Napels 't xxviii^e. (*Onder op de spatium dubbelt omgeslagen stont*) Dese tegenwoordige Brieven fyn gefien geweest in de Cameren van de Rekeningen ons Heeren des Coninck &c. in Brabant, ende achtervolgende den innhouden van deselve aldaer geenregistreert ende geinterineert, int Register metter lettre P. beginnende, in Februario xv^e lxxiiij, cxij, xiiij. den lesten van Martio xv^e een en tachtentich. (*Was ondertekent*) **WOUWERE.** (*Ende daer nevens aen stont*) By den Coninck. (*Ende was ondertekent*) **PANTASSELIERS.** (*Ende op den rugge stont*) Die Hooft ende Gecommitteerde van de Domeynen ende Finantien ons Heeren des Coninck confenteren voor soo vele alft in hen is, dinhouden int wite van desen te worden gefurniert ende volbracht in zulcker vuegen ende manieren als fyn Majesteyt dat wilt ende beveelt gedaen te wordene by deselve. Gedaen t'Antwerpen ten Bureele van de voorfz. Finantien, onder de hantteekeninge van den voorfz. Hooft ende Gecommitteerde, den twintigften dagh in Meerte, xv^e een en tachtentigh. (*Was ondertekent*) **JAN DE BONZ, BOEYENBRUGGE, DE RONCK.** (*Ende aenhangende eenen Zegel in groene Waffchen met twee steerten.*)

N°. 70.Bekrchtiging van 't voorgemelde Octroy en Vrydom, door de
Algemeene Staten der Vereenigde Nederlanden.

De Staten Generael der Vereenigde Nederlanden, allen den genen die desen sullen sien oft hooren lesen, Saluyt. Doen te weten, Dat wy ontfangen hebben d'ootmoedige supplicatie aen ons geprefenteert by de Magistraet der Stad Breda, inhoudende, hoe dat sy aen den Raad van Staeten der Vereenigde Nederlanden by occasie van Verpachtinge van den Brabantschen Landthol vertoont hebben, dat op den naam van Coninck Philips, by advys van den Ertshertog Matthyas Gouverneur Generael van de Nederlanden, ende van Prins Willem van Oraignen, Hooghloffelyker Memorie, mitsgaders van de Staten van Brabant ende meer andere, in den jaere 1581. in Meerte, by formeel Octroy (waer van de Copey auctentyck mette interinemen in dorso ons is geexhibeert) om groote en merckelycke redenen daerinne vermeldt, ende bysonderlingh in regarde van Prins Willem Hoochloffelyker Memorie, als Baenderheere van Breda, die (gelyck de woorden luyden van 't advys van den Breeden Raedt van Antwerpen, by Copey aen ons vertoont) sy naest Godt Almachtigh noemen den eenigen middel van de beschermenisse van de Landen ende Hertogdomme van Brabant, de Stadt geconsenteert ende geaccordeert is, dat de Inwoonders van de selve ten eeuwigen dage vry ende exempt souden wesen van den Brabantschen Thol, gelyk andere Steden van Brabant, tot verclaeringe van welke woorden sy Supplianten bewesen hebben, dat door het simpel woordt van Thol nootfaeckelyck verstaen moet worden den Swygenden Landt Thol (want den Hertoge van alle oude tyden geen en anderen Thol en treckt) met het Geley en Peerdegelt, welke vonden tot verhooginge ende beswaerenisse van den Thol ingebracht, altyt tot op den dach van heden indistincte daer mede verpacht worden, oock dat de clausule, gelyk andere Steden van Brabant, beduyt, invoegen ende manieren gelyk andere Steden die den selven Vrydom hebben, welcken Vrydom de Inwoonderen van die Steden van haere goederen alleen genieten op Tholbrieven, en hebben sy Supplianten dienvolgende verfocht, dat de Stadt Breda van den gemelten Thol by den voorsz. Raedt over Brabant indistinctelyk verpacht, soude exempt gehouden worden, ende alsoo andere Steden aen den meergemelde Raedt quamen doleren over d'exactien van de Pachtters, heeft den selven Raedt tselve by beslotene Missive aen ons gecommuniceert, als wanneer wy goetgevonden hebben de voornoemde Thol int generael aff te doen; Doch alsoo der Supplianten verfoek daer mede niet voldaan en is, dewelcke in desen met de andere Steden geen en particulieren Vrydom hebbende, in gelyken graet gestelt worden, Behalvens dattet aen der Supplianten Vrydom van den Thol geen geringh naedeel soude connen geven, dat die over de Stad Breda verpacht waere geweest, ende uyt crachts van dyen verscheyde Executien gepleeght, sonder dat aan de Supplianten daer voor eenige reparatie voor het toecomende waere gedaen, dat oock den gemelde Raedt van Staete, nae kennisse van faecken, de Supplianten aen ons gerenvoyeert hebben, om aggregatie van 't voorsz. Octroy te versoucken, volgens derselver Resolutie in date ix January lestleden, Soo keerden de Supplianten haer tot ons, met alle eerbiedinge versouckende, dat wy 't voorgaende Octroy aggregerende, geliefden met duydelyke woorden te verclaeren, dat de Inwoonders van de Stad Breda ten eeuwigen dagen sullen vry syn en exempt gehouden worden van den Brabantschen Swygenden Landt Thol, Geley ende Peerdegelt. Welcken aengemerckt, soo ist, dat wy hier op gehadt hebbende het schriftelyk berigt van de Eerste presiderende ende andere Raden van Brabant, geformeert alhier in den Hage den xxx. January lestleden, ons ter bede van de Supplianten genegen vindende, dienvolgens voor goet, bestendich ende van weerden hebben verclaert te houden ende te sullen houden, gelyk wy voor goet, bestendich ende van weerden houden ende verclaeren, oock confirmeren by desen het voornoemde geallegueerde Privilegie,

Octroy ende Exemptie van den Brabantschen Thol, by Hertoch Matthias ende de Staeten van den Lande, naer voorgaende behooryke solemniteyten aan de meergenoemde Stad van Breda vergunt, in recompensie van de onuytsprekelyke diensten van den hooggemelden Heer Prins Willem, Prince van Oraignen ende Baroñ van Breda dese Landen ende den Staet van dien gedaen, Sonder dat deselve Stadt onder prætext van retorsie oft andersints in de possessie ofte gebruyck van dien sal worden geturbeert, veel min het meergemelde Privilegie, Octroy ende Exemptie van den Brabantschen Thol geinfringeert, ende in cas deses aengaende ter contrarien van dyen yetwes waere voorgenomen off gedaen, alle 't selve sal ilico worden gerepareert ende herstelt in de voornoemde paisible possessie; Waeromme wy ontbieden, lasten ende bevelen respectivelyk allen Justicieren, Officieren, Magistraten ende Inwoonders van de gemelde Hartochdomme ende Lande van Brabant, ende voorts allen anderen in onsen dienste ende onder onse gehoorfaemheyt wesende dien dit eenigsints aengaen mach, dat se respectivelyk de meer opgemelde Stadt Breda het volcomen effect van het meergemelde Privilegie, Octroy ende Exemptie, ende vervolgens van dese onse confirmatie rustelyk ende vredelyk doen ende laten genieten, sonder daer tegens te doen off gedoogen gedaen te worden eenigh hinder, letsel, empeschement ofte moeyenisse, ende in cas dies aengaende ter contrarie van dien yetwes ware voorgenomen ofte gedaen, alle 't selve invoege als vooren ilico te doen repareren ende herstellen in de meergenoemde paisible possessie, sonder daer van in gebreecken te blyven, want wy sulcx bevonden hebben alsoo te behooren. Gegeven onder onsen Cachette, Paraphure, ende Signature van onsen Griffier, in den Hage op den derden February xvj^e. drie en veertich. (*Onder stont*) Ter Ordonnantie van de Hooghgemelte Heeren Staten Generael. (*Ende was onverteekent*) CORNELIS MUSCH. (*Ende nogh op 't selve spatium stont gedruckt een Zegel in roode Wasse, Ende daar benevens was geeckent*) W. RIPPERDA.

N°. 71.

Verbondt der Steden van *Brabant* houdende de zyde der Algemeene Staten.

Alsoe tsedert de leste propositie ende onderhandelinghe van eenen gemeenen Vrede tusschen de Ertshertoghen van Oostenryck en de Coninck van Spaengien ter eenre, ende de Heeren Staeten Generael van dese geunieerde Provincien ter anderen syden, ende daer naer opten gemeynen voorflach van Trefves voor vele jaeren, daer op tegenwoordelyck noch aangehouden ende door intercessie van de Ambassadeurs van de Majesteyten van Vranckryck, Engelant ende andere Potentaten erenstelyk ghebesoigneert wordt de Respective overgheblevene Steden van Brabant houdende de parthye van de voorz. gheunieerde Provincien, als Breda, Bergen opten Zoom, Grave ende Willemitadt, door haere Ghedeputeerde seecker schriftlyck vertooch ende Remonstrantien hadden overgegeven, oock langhduerich vervolgh gedaen aen de gemelte Heeren Staeten Generael, op dat de selve in de voorz. onderhandelinghe mede nominatim ende specificie fouden uytgedruckt ende begrepen worden tot maintenelemente van der selver Steden Previlegien ende oude Gerechtigheden, om als lidmaten ende bontgenooten van de gemeene Unie tot Utrecht besloten (daer onder de voorz. Steden mede syn begrepen) mochten aengenomen ende erkent worden, Ende dienvolgende in de Generaliteyt Sessie ende Stemme hebben, ende geensints onder eenigen titel oft prætext gepreteriereert oft vervangen worden, velemin dat men over de voorz. Brabantsche Steden mette Landen, Dorpen, Quartieren ende Limiten van dyen, referterende onder de voorz. Respective Steden ofte Leen ende Hooftbancken van de voorz. Steden ende Landen van dyen yetwes in heure prejuditie ongehoort en sonder hunne bewillinge ende consent soude mogen resolveren, Ende naerdyen op het voorz. langhduerigh vervolgh niet anders en is vercregen dan alleenlyck dat de voorz. Gede-

Gedeputeerden hebben gerapporteert seeckere Acte van Resolutie der voorsz. Heeren Staten Generael, van date den xv January lestleden, gelyck hier naer van woorde tot woorde is volgende.

Die Staeten Generael van de Vereenichde Nederlanden hebben verclaert ende verclaeren mits desen, dat by besluyt van het Tractaet van Bestant voor veel jaeren tusschen de Ertshertogen van Oostenryck, soo in haeren name als in den naem van den Coninck van Hispanien, ende haer Ed. Mog., de Steden, Dorpen, Gehuchten ende platten Lande van Brabant, die haer Ed. Mog. houden ende besitten, daer inne oock begrepen sullen wesen; Ende dat sy luyden overfulcks oock sullen genieten den inhoud van de selve handelinge, ende soo geduerende het Bestant als daer naer by de Generaliteyt beschermt ende gehanthout worden in de gedecreteerde oude gebruyckte Vryheyt. Gedaen in den Haege ter vergaderinge van de Ed. Mog. Heeren Staeten Generael, den xv. January 1609. (*Geparapheert*) SLOOT. (*Ende onderteeckent*) AERTSENS.

Welcke voorsz. Acte geexamineert ende in deliberatie gestelt synde van de Respective Magistraten, breede Raeden ende Vroetschappen der voorsz. Steden, mitsgaders de voorgaende Acten ende Resolutien voormaels in desen gegeven, en hebben deselve niet kunnen oft mogen aennemen mits de verscheyde redenen daer toe moverende, breeder in de generale remonstrantie gededucceert. Ende besunder dat in de voorsz. leste Acte geinsereert staen dese woorden, *die Haere Ed. Mog. houden ende besitten*, als wefende duyster, ende naermaels tot haeren naerdeele ende prejuditie notoirlycke geinterpreteert souden worden, al oft de boovengemelte Heeren Staeten de Brabantsche Steden met meerdere Authoriteyt ende prerogativen souden houden ende besitten als d'andre Steden ende Leden van de andre Provintien, 't welck soude stryden niet alleen tegens deesse ende inhoud van de voorsz. Unie, ende verscheyden Geloosten ende Acten van de voorsz. Heeren Staeten in den jaere xv^c lxxxviiij, ende daer naer respectivelyck aen de voorsz. Steden vergunt, maer oock tot merckelycke prejuditie van der voorsz. Steden privilegien ende de gemeene vercregene vryheyt, daer aen de voorsz. Steden moeten en behoren te participeren, ende geensints onder titele van protextie oft andersints gehouden oft beseten te worden, maer als alle de andere Provintien, Steden ende Leden van de voorsz. gemeene Unie sonder onderscheyt gehandelt ende getraecteert te worden, gelyck dat by eendrachtige Resolutie van de voorsz. Magistraeten, van date den eersten February lestleden, onder henne respective segel is besloten, dewelcke oock aen de voorsz. Staeten Generael was ingedient; Ende alsoo hier op vorder vervolgh gedaen ende aengehouden sal moeten worden sonder eenich afscheyt, omme tot een resolutiff besluyt te comen, besonder in dese tegenwoordige rype conjuncture. Soo ist, dat de voorsz. Steden ende Leden hier boven genoemt met hunne Ingesetenen goetgevonden ende geresolveert hebben, hier op voorders aentehouden ende dese sake ten uyteynde te vervolgen. Omme waer toe te geraecken, ende de voorsz. Generaale Unie te manteneren met 't gene daer aen dependeert, als namentlyck feyt ende hanthoudinge sonder eenige veranderinge van de Waere Christelycke Gereformeerde Religie, ende de voorsz. gemeene vercregene oock gedecreteerde ende gebruyckte Vryheyt, hebben hen de voorsz. Steden gesamentlyck ende van nieu, in conformiteyt van de voorgaende Acte van Verbondt, in date den 2. September xvj^c seven, by de Gecommitteerde van de Respective Steden besloten ende geteekent oock by henne Principale geaggreëert, verbonden, verplicht ende geconfedereert, gelyck sy hen verbinden ende verplichten mits desen, dat se tot genen tyde van de voorsz. gemeene Unie ende Religie, noch oock van malcanderen als Brabantsche Steden met honne respective onderhoorige Dorpen ende Resorten niet en sullen scheyden, separeren oft demembreren, doen noch gedogen te laeten scheyden oft separeren in 't geheel noch in deel in eeniger manieren directelyck nog indirectelyck, oock omme wat oorsaecken oft pretext tselve soude mogen geschieden oft voorgeslagen worden, oft dat sy lieden dese voorgenomene sollicitatie voorders gelyckelyk sullen uytrechten ende malcanderen in desen assisteren met gemeynen advyse, raet ende resolutien, sonder

eenige veranderinge oft refuys, daer vooren hen met mutuelen eede verplicht houdende. Ende op dat allen 't gene voorsz. is vast ende bondich soude mogen syn ende blyven, hebben wy dese Aëte by de voorsz. breede Raeden ende Vroetschappen laeten agreëren ende confirmeren, ende mette segelender voorsz. Steden ende signatueren van hunne Secretariffen doen bevestigen, desen 18. Martii Anno 1609. (*Op de pliecke stont aldus*) Ter Ordonnantie van Drofflaert, Borgemeesteren, Schepenen en Tienraetsmannen der Stadt Breda. (*Ende was ondertekent*) A. D Y R V E N. (*Noch stont aldaer*) Ter Ordonnantie van de Magistraet ende Bredenraet der Stadt Bergen op Zoom. (*Ondertekent*) A. V A N D E P E R R E. (*Noch stont aldaer*) Ter Ordonnantie van 't samentlicke Magistraet der Stadt Grave. (*Ende was getekent*) In absentie van den Secretaris W O U T E R V A N R I E M S D Y C K. (*Noch stont aldaer*) Ter Ordonnantie van de Magistraet der Stede Willemstadt. (*Ondertekent*) A N D. D E V O S. (*Ende was den voorsz. brieff besegelt met de respectieve vier segelen van de vier voornoemde Steden onder uyt hangende in groenen Waffsche aen dobbele Francynen Steerten.*)

N°. 72.

Aentekening der Bedycking van verscheyde Polders in en omtrent het Landt van *Breda* gelegen.

1356. Zaturdag naa St. Lucie in Wintermaandt, geeft Jan van Polanen Heer van Breda, en Hendrick van Bouterffem met Maria van Mercxem syn Wyf, Heer en Vrouwe van Bergen, uyt om te bedycken aan Pieter van der Dilft en verscheyde anderen, den *Ouden Cromwiel* by Steenberg.
1367. Is bedyckt het *Westlandt* aldaer, en andermael naa deszelfs overftrooming, in 't jaer 1420.
1376. Op den eerften van Bloeymaandt is uytgegeven om bedyckt te worden het *Oude Landt* by Steenberg.
1380. De *Moerdyck*, als mede de *Steenbergse Moer* boven Vlasselt.
1380. De *Fynaert*, uytgegeven by Jan van Polanen en Hendrick van Bouterffem, op Vrydag na St. Pauwels, ten behoeven van Jan Boudewyns Soons-zone, en Geraert Willemsz cum suis.
1385. *Moermans Dyck*, op St. Meertensdag, aan Cornelis Jacobsz en syne medestanders.
1409. De *Hoevensche Beemden*.
1410. *Vosmert* of *Vosmaer*, uytgegeven om te bedycken by Willem Graef van Hollandt.
1427. Het *Neerlandt* te Woensdrecht.
1436. De Heerlykheid van *Stryen*.
1444. De *Nicuwe Cromwiel* by Steenberg, uytgegeven by Johanna van Polanen Gravin van Nassau, op den ses en twintigsten van Lentemaandt.
1482. *St. Oncommers* of *St. Guilgeforts Polder* by Steenberg, uytgegeven by Engelbrecht Graaf van Nassau, Heer van Breda.
1483. *St. Meertens Polder*, by den Ouden bosch.
1487. Het *Nieuw Oostlandt*, nu genaemt 't *Kruyslandt* by Steenberg, uytgegeven by Engelbrecht Graaf van Nassau.
1507. *Swartenberg* onder Etten, uytgegeven, om tot een versch Korenlandt bedyckt te worden, by Hendrik Graaf van Nassau.
1515. De *Polder van der Heye*, by Steenberg, mede uytgegeven by den gemelden Graaf Hendrik.
1521. *Stant daer buyten*.
1528. *Kerkengors* en *Silverhoeck*, nu *Graaf Hendriks Polder*, uytgegeven by Reynier Prins van Oranjen.
1533. Het *Oude Landt* van Zevenbergen.
1548. *Vrouw Jacobs Landt*, of den Ouden *Fynaert*.
1551. *Nieuw Gastel* of *Heer Jans Landt*, andermael bedyckt in 't jaar 1591.
1557. De *Klundert*, *Kleyne Fynaert*, *Groote Zantberg*, en de *Nieuwendyck*.

1564. Den *Ruygenhil*, of het *Landt van de Willemstadt*.
 1565. De *Nieuwe Heye*, by Steenbergem, uytgegeven by Willem den I. Prins van Oranjen.
 1572. *Schuldebors* en den *Appelaer*.
 1582. De *Heyningen*.
 1598. Den *Ouden Appelaer*.
 1605. Het *Princelandt*.
 1610. De *Gorffinge*, genaemt *de Heene*, by Steenbergem.
 1615. Den *Nieuwen Appelaer*, genaemt *Juffrouwen Polder*.

N°. 73.

Oude Munten waar van in de voorgemelde Brieven gewaagt wordt, met derzelve evaluatie, naa de tegenwoordige waarde.

	guld. strs. den.
Een Hollandsche gulden	0 - 16 - 0
Een Arnoldus gulden	0 - 15 - 0
Een lichter gulden	0 - 10 - 0
Een Beyersche gulden	1 - 4 - 0
Een Philips gulden	1 - 5 - 0
Een goude gulden	1 - 10 - 0
Een groote gulden	1 - 8 - 0
Een Postulaats gulden	2 - 0 - 0
Een oudt schilt	1 - 8 - 0
Een Boergoensch schilt	2 - 15 - 0
Een Fransch schilt	2 - 2 - 0
Een oudt Frans schilt	2 - 6 - 6
Een goudt Wilhelmus schilt	1 - 12 - 0
Een goudt Hollandsch schilt	1 - 13 - 0
Een goudt schilt	2 - 8 - 0
Een pont zwarte	1 - 6 - 4
Een pont zwarte Tournoysen	5 - 4 - 0
Een pont Tournois	1 - 0 - 0
Een pont Parisis	0 - 10 - 0
Een pont Vlaems	6 - 0 - 0
Een pont Brabants	4 - 0 - 0
Een pont Lovens	2 - 7 - 6
Een pont Payements	2 - 5 - 0
Een pont Hollandsch	0 - 15 - 0
Een pont goet gelts	1 - 0 - 0
Een goude Leeuw	2 - 4 - 0
Een goude Bourgoensche Leeuw	2 - 0 - 0
Een goude Engelsche Nobel	3 - 15 - 0
Een Vlaemsche Nobel	4 - 0 - 0
Een ouden groote	0 - 1 - 6
Een ouden Engelsche	0 - 0 - 10 $\frac{1}{2}$
Een Schelling grooten payements	0 - 2 - 4
Een Schelling Tournois	0 - 1 - 6 $\frac{1}{2}$
Een Schelling Lovens	0 - 2 - 4 $\frac{1}{2}$
Een Peterfas	0 - 18 - 0
Een Fransche Kroon	1 - 4 - 0
Een roode Sperwer.	4 - 0 - 0
Vier gulde Hallingen, maken	5 - 0 - 0
Vyftig Philips Klinkaerts, maken	42 - 0 - 0
Een Ryder	4 - 7 - 0
Een Vieryzer	0 - 2 - 4
Een goude Penning	2 - 2 - 0
Een Philips penning	0 - 1 - 6 $\frac{1}{2}$
Een oudt Denier, Hollandsch	0 - 0 - 4 $\frac{1}{2}$
Een Denier, Tournois	0 - 0 - 1 $\frac{1}{2}$

N°. 74.Eedt van den Heer der Stadt en Lande van *Breda*.

Ick geloove en sweere, dat ick alle Poorteren ende Ingefetenen der Steden, Vryheyt ende der Vierscharen van Breda sal houden ende doen ende helpen houden als een goet ende gerecht Heere schuldich is te doen, alle heure Rechten, Previlegien, Charteren, Statuyten, Costuymen ende Herbrenge, gelyck als hen die by onsen Voirvaderen Heeren van Breda gegondt ende verleent syn, ende gelyck sy die herbracht hebben, Ende dat ick alle Ingefeten van den Dorpen sLants van Breda insgelycx sal houden ende doen houden heure Rechten, Previlegien ende Costumen, gelyck sy die geuseert hebben, Ende allen Poorteren ende Ingefetenen der Stadt ende Dorpen voirsz. ende eenen yege-lycken Vonnis en Recht te doen geschieden, Ende daer tegens nyet te doene noch te doen doene noch te laten doene in gheender manieren.

Alfoo helpe my Godt.

N°. 75.Eedt van de Poorteren en Ingezetenen der Stadt en Lande van *Breda*.

Wy alle gemeynlyck ende elck van ons sunderlinge ende voor hen selven sekeren ende sweeren, dat wy onsen Genedigen Heere den Prince van Oraignen als Heer van Breda, die hier tegenwordelyck zynen Eedt gedaen heeft, sul- len van nu voortaan goet ende getrouw zyn, ende in allen redelycken saken onderdanig ende gehoorzaam, hem dienen ende doen in allen saecken als goe- de getrouwe luyden haeren Heere schuldigh zyn te doene,

Alfoo moet ons Godt helpen.

N°. 76.

Affschrift van 't gene geschreven staet onder de Schilderye van 't zoogenaemde *Sacrament van Mirakelen van de Nieuwaert*, tans noch bewaart wordende op 't Stadhuys te *Breda*, voor zoo veel 't zelve in wezen is.

t Sacramēt begoft te bloeyē
Doē hyt m̄ ter hant aēverde
Hē n̄z meer ē dorst moeyē
Liet wed' vallē in derde
Soot die Here begerde.

't Sacrament begoft te bloeyen
Doen hy 't metter hant aanveerde,
Het niet meer en dorst moeyen,
Liet weder vallen in d'eerde
Soo 't die Heere begerde.

Die Vroukes liepē op de Nīuwaert
Dē Pastoer vōdē sy faē
Dmirakel hebbē sy hē v̄claert
En hy is vā stōdē aen
Devotelyk d̄werts ghegaē.

Die Vroukens liepen op de Nieuwaert,
Den Pastoor vonden sy saen,
D'Mirakel hebben sy hem verclaert,
En hy is van stonden aen
Devotelyk derwaerts gegaen.

Die

Die

Die Pastor en tvolc vol 2mociē
 Knielēdē uut vieriger mīnē
 Hief op tSacramēt m3 devociē
 Te deū sīgēde m3 bliē sinē
 En brachtē ter Kerkē binē

Die Pastoor en 't volck vol commocien
 Knielenden uyt vieriger minnen,
 Hief op 't Sacramēt met devocien,
 Te Deum singende met blien sinnen,
 En brachten 't ter Kerken binnen.

Alst d9 jamerlyck was geproeft
 Wiert gestelt op fy stede
 En heeft daer 13 jaer getoeft
 De Nieuvaert noch staēde ī vrede
 En es ʏgaen doer swaters stuerhede.

Als 't dus jammēlyck was geproeft,
 Wiert 't gestelt op syne stede,
 Ende heeft daer 13 jaer getoeft,
 De Nieuvaert noch staende in vrede,
 Ende is vergaen door 'swaters stuerhede.

Doē mē xiiii^e en xxi screef
 Brackt d'lat ī twas jamer groot
 D3ter huys noch hof ē bleef
 Veel mēschē vdrockē ē blevē doot
 Sy warē al ī grooter noot.

Doen men xiv^e ende xxi schreef
 Brack 't lant in, 't was jammer groot,
 Datter Huys noch Hof en bleef,
 Veel menschen verdroncken en bleven
 doot,
 Sy waren al in grooter noot.

Veel dorpe stōdē ī dit lāt
 Mē dreefter doer wagē en vee
 Twas Hollāt eē costelyck pāt
 En nu es ien wilde zee
 Beter cāp dā hals ontwee.

Veel Dorpen stonden in dit Lant,
 Men dreefter door Wagen ende Vee,
 't Was Hollant een costelyck pant,
 Ende nu ist een wilde zee,
 Beter camp dan hals ontwee.

.

.

Een antwōrt es terfont gegevē
 Aē Graef Jā tot Breda here
 En hebbē enē brief gescrevē
 M3 dē bode reyfende zere
 Eē kov bode is wert grote ere.

Een antwoord is terfont gegeven
 Aen Graef Jan tot Breda Here,
 Ende hebben eenen brief gescreven
 Met den bode reyfende zere;
 Een gauw bode is weert groote eere.

Twas Graef Jā een blide tydige
 Doē hy dē bode hadde ghesiē
 Sȳ hert stōt in v̄blydige
 Horn des Biscops bedien
 Scryvēde tsal alsoe gheschien.

Des Biscops raet accordeerde
 Om te halē tot Breda ī der Kerke
 Dwelck Graef Jā ȳfirmeerde
 Sāt uut scuttē en clerkē
 Seer costelyck na der Merke.

An^o xiiii^c xlix hier op let
 Twas voor Breda grote glorie
 Wert mȳ revēcie geset
 In defelve Cyborie
 Noch jaerlicx houdēde memorie.

Veel Miraculē dē boeck narreert
 Hevȳ gedaē ī ald' stōt
 Eēs deels hier gefigureert
 Veel mēschē ghemȳ ghesōt
 Mē falt u makē cōt.

Alle Reliquiē v̄faēt aē scakulē
 En sȳ by dese geē ȳparacie
 Gheē meerd' vā Miraculē
 Dā Got selve tes schoō fōdacie
 En Beevaē vā administracie.

O Got ōder schȳ des broots
 Dȳ wōd'lyck ghevōdē nu
 Verlost ons des ewich doots
 Roepēdē tot allē u
 Remissie vā allē ōdē ruu.

't Was Graef Jan een blyde tydinge
 Doen hy den bode hadde gesien,
 Syn hert stont in verblydinge,
 Horende des Biscops bedien,
 Schryvende 't sal alsoo gheschien.

Des Biscops raet accordeerde,
 Om te halen tot Breda in der Kerken,
 D'welck Graef Jan confirmeerde,
 Sont uyt Schuyten en Clerken,
 Seer costelyck na der Merken.

Anno xiiii^c xlix hier op let
 't Was voor Breda groote glorie,
 Wert met reverencie geset
 In defelve Cyborie,
 Noch jaerlyks houdende memorie.

Veel Miraculen den boeck narreert
 Hevet gedaen in alder stont,
 Eensdeels hier gefigureert,
 Veel menschen gemaect gesont,
 Men sal 't u maken cont.

Alle Reliquien verfaemt aen scakulen,
 En syn by dese geen comparacie,
 Geen meerder van Miraculen
 Dan Got selve dees schoon fondacie,
 En Beevaert van administracie.

O Got onder schyn des broots
 Dus wonderlyck gevonden nu,
 Verlost ons des ewichs doots,
 Roepende tot allen u,
 Remissie van allen fonden ruu.

N°. 77.

Affchrift van een met de hant gefchreve Rym Kronyck, behel-
fende de Afkomst en de Opvolging van het oudt Door-
luchtig Geflacht van *Nassau*.

Als *Julius Cefar* met groot Heirschracht
Gallia overtrock, om hen ondert jouck te brengen
Des *Roomfchen* Senaets, waer tegens fy met macht
Hen rusten, naer verbuntenis haer vermengen
Aen *Ariovistus* den *Duytschen* Coninck fier,
Die *Franckryck* niet en wilde in sulck dangier
Verlaeten, fyn garnifoen daer liggende dier tyt,
Hem rustende met een Heir groot, twas te laeven,
Daer toe quam hem assistentie seer subyt,
Van *NASSOU* en *Simerius* Overfte der *Swaven*.

Des twee Helden met heirschracht fyn gearriveert by
Ariovistus, grootmoedich en obstinaet,
Die *Cefars* goetheyt verachte, daer met hem omtrent hy
Wilde tegen wil ende danck des *Roomfchen* Raet
In *Franckryck* trecken, fyn heir wart gans verflagen,
Met groot verlies der *Duytsen*, twas te beclagen,
Niet tegenstaende was dit Hooch Edel Geflacht
Van *NASSAU* doen ter tyt bekend, theeft gefloreert
Int gebruyck der Wapen, als Helden onverjacht,
Gelyck ons die affcompfte hier van informeert.

Haere groote daeden fouden onvermelt by desen
Nyet hebben gebleven, maer den tyt ignorant
Heeft sulcx beleth, soo wy bevinden en lesen,
Dat voor *Carolus Magnum* den Keyfer valiant,
Duytslandt is sonder kenniffe van letteren geweest,
Nochtans ist blyckelyck dat Godt, diet al geneest,
Door fyne goedertieren genaedt en voersichticheyt,
Dit Hooch Edel *NASSAU* Geflacht ons heeft bewaert,
Daer soo menich stoudt Edel Helt de dapperheyt
Syner daden door den doot fyn bracht onder d'aert.

Uyt desen Edelen Stamme is geboren,
Adolff van NASSAU, *Roomfch* Keyfer, den stryftbaer Helt,
Otto Coerforst van Ments, ick salt u doen hooren,
Die Hertoghen van *Gelre* fyn oock getelt,
Dryhondert ses en veertich jaeren met voerspoet
Hebben *NASSAUSCHE* Vorsten *Gelderlandt* behoet,
Al eest dat nu het Geflacht is uitgestorven,
En de Graven van *Egmond* daer inne gefuccedeert,
*NASSAU*s wapen zyn daer bleven onverdorven,
t'Eeuwiger memorien fullen fy werden geëert.

Princen van *ORANGIEN* fyn uyt desen bloet
Geboren, die voer die Vryheyt van 't Vaderlandt
Als getrouwe dappere Helden vrom ende goet,
Hebben gestreden om te weeren den Tyrant,

Daer over soo goetwillich stortende hen bloet,
 Maer Godt die ons allen door syn Croist behoet,
 Wil dese twee Princen van ORANGIEN excelent,
Philips Willem in *Spanien* behaff relaxeren,
 En *Maurits* regeringe segenen tot dyen ent,
 Op dat dese Landen in vrede mogen floreren.

Anno 1588.

OTTO Graef van NASSAU.

Otto Graef van NASSAU, soo die Cronycke vermeldt,
 Was den eersten daer aff wy vinden en lesen,
 Nochtans lange te voeren, het moet syn vertelt,
 Syn dese Graven bekent geweest, besunder desen,
 Onder Keyser *Henryck Auceps*, den srytbaer Helt,
 Was hy Veltoverst in den *Ongerschen* Crych gestelt,
 Dieselve overwonnen door syn groot ervaren,
 Hierom die Keyser te *Meyborch* een Tornoy vermeldt,
 Als men schreef negen hondert twintich seven jaeren,
 Daer dees Graeff hem Ridder thoonde, syn speer gevelt,
 Syns gelycx men noyt vant in wapenhanteren,
 Hy bleeff ins Keyfers dienst getrouw synder eeren,
 Halp die *Wenden* en *Slaven* dempen te gronde,
 Daer door sy tot Christen geloove syn bekeert,
 Hy troude een Egemael tot dyer stonde,
 Een Graffinne hooch Eedel uyt *Swaren* geëert,
 Sy was van des Keyfers bloede, soo ick meyne,
 En crech by haer een Soen, twee Dochteren reyne,
 Graeff *Walraven*, die naer hem heeft gesuccedeert,
 Hy is gestorven, tot *Nurenborch* geinhumeert.

Anno 972.

WALRAVEN Graef van NASSAU.

Walraven Graeff tot NASSOU is nae Vaders doet
 Erfgenaem ende Successeur geweest, dat is claer,
 In deucht, vroemheyt, daer toe in wapen stoudt van moet,
 Is beroempt geweest voer een Helt, dat is voerwaer,
 Onder Keyser *Otto* den jiersten van dyen naem,
 Die den tweeden Tornoy verschreeff met grooter faem,
 Tot *Rodenborch* aen die *Tauber*, alwaer sich scherden
 Veel Ridders en Graven met schilt en wapen goet,
 Daer dese Grave prys gewan groot van werden,
 Hy verliet den Keyser nyet, wefende van syn bloet,
 Hoe periculoes oock was de oorloch ofte tocht,
 In *Franckryck*, *Hongeryen* en *Bobemen* verfocht,
 Syn navolgers, twee Gebroeders van Eedel greyn,
 Den iersten *Walraven*, nae syn Vader gehult,
 Die tweede *Otto* genaemt, glooff my, tis certeyn,
 Waert Graef van *Gelre*, soo gy nae hooren sult,
 Dese Graven, oudt van jaeren, lang geregeert,
 Is door den doot uyt desen leven gepasseert,
 Licht binnen *Nurenborch* by syn voorouders daer
 In Synt *Chatryen* Clooster in een Tomb cerbaer.

Anno 1020.

WALRAVEN Graef van NASSAU.

Na d'overlyden des Vaders is Graeff *Walraven*
 In al syn patrimonial Landt als Heer gehult,
 Hy volgden in deucht syn Voorouders voetstaven,
 Als Ridder valiant, gelyck gy nae hooren sult,
 Te houwelyck nam hy eene gefelinne
 Van Edelen Geslachte, eene Gravinne
 Van *Arustyn*, schoon met deucht en eer becleedt,
 Sy bracht ter werelt twee Soonen haren Heere,
 Den eersten *Robert*, starck van lyff, soo men weet,
Arnoult, den tweeden, verciert met deucht en eere,
Otto, deses Graven Broeder, hadde getrouwt
 D'eenige Erffdochter des Vooghts van *Gelre* stout,
Adelbeyda genaempt, wardt het Landt syn erve, als men screef
 Duyfent seventich en negen jaren
 Maeckte Keyser *Henrick* de vierde, syn Neef,
 Dees Voochdy tot een Graeffschap, die corts daer naere
 Tot een Vorstendom wardt, nyet sonder reden groot,
 Als Graeff *Walraven* syn Lande met voorspoet
 Hadde geregeert veertich en acht jaeren net,
 Starff, en is tot *Nurenborch* onder d'arde geset.

Anno 1068.

ROBERT Graef van NASSAU.

Als nu Graeff *Walraven* was overleden,
 Syn bey syne Sonen hem gesuccedeert,
 Ende gehult in alle Landen en Steden,
 Hebben beyde in eer en deucht geprosperéert;
 In hanteren der wapenen als Ridders coen
 Ten dienste der hooger Keyferlycke Croen,
 Waer door sy oyck hebben recompensy ontfaen
 Van den Keyser, dat heerlyck ende schoone Landt
 Om *Nurenborch* gelegen, 't es hen onderdaen,
 Dese twee Broeders hebben t'famerhandt
 Gebout dat schoone en sterck Huys van NASSOUW,
 D'welck desen Stamme altyt is bleven trouw,
Arnoult is gescheyden uut desen leven,
 Sonder achterlatende wittige geboorte,
 Graeff *Robert* is alleen int Regiment bleven,
 En heeft syn Landt geregeert in goeder tsoorte,
 In staende Echt heeft hy verweckt eenen Soen,
Walraven, syn naevolger als Regent ydoen,
 Geregeert hebbende twee en veertich jaer,
 Is te *Nurenborch* ter eerde gedragen, en leecht daer.

Anno 1110.

WALRAVEN Graef van NASSAU.

Walraven, een Graeff tot NASSAU triumphant,
 Is een Erffgenaem geweest ende Succesfoir
 Van alle Heerlyckheeden, Steden ende Landt
 Dat hem van syn Vader toequam, als recht oir,
 Een Ridder coen was hy onder Keyser *Coenraet*,
 Dyer tyt geweest by hem een Crysman met der daet,
 Hy hadde in staender ee by syn Edel Vrouwe
 Twee Soenen, schoon, starck van lyve, en exelendt,
 Den iersten *Henrick*, den Vaderlandt getrouwe,
Robert, den tweeden, van syn kinsheyt op gewent
 Wapenen te hanteren, gelyck sulcx wel betaempt,
 Waer door hy naermaels wyt en breedt wardt befaempt,
 Graeff *Walraven* regeerde syn Landt met lust,
 Daer door hy leefde in voerspoet en rust,
 Justitie en recht doen syn ondersaten,
 Dit tot exempel syne kinderen gelaten,
 Geregeert hebbende veertich en ses jaer,
 Is verscheyden van hyer doer des doots gevaer,
 Leeght binnen der Stadt *Nurenborch* begraven,
 In Sint *Chatrynen* Clooster, in een Tomb verhaven.

Anno 1156.

.

HENDRICK Graef van NASSAU.

Nyet lank naar d'overlyden van *Otto* voernaempt
 Is Graeff *Henrick* als eenigh Erffgenaem gehult
 In Graeffschappen, Heerlykheden, gelyk sulcx betaemt,
 Godt heeft hem gesegent, en vermenichfuldt
 Syn Domeynen, den rycken Graeff wardt hy geacht,
 Hy was den lesten geweest van syn Geslacht
 Die allen die Landen t'samen gesegent heeft,
 En geregeert sonder imans bestooren.
 Hy trouwden een Egemael schoon en beleeft,
Adelheyda, Gravinne van *Gelre* gebooren,
 Sy was syns Geslachts, van Wapen en Naem
 Uyt NASSAU gesproten, leefden in vreden t'saem,
 Hebben in staender Ee t'samen geprocureert
 Twee Soonen, starck van lyve, en groet van moet,
 Den iersten *Walraven* genaempt, hooch geëert,
Otto, den tweeden, een dapper Helt een Ridder goet:
 Dese twee hebben den NASSOUSCHEN naem vermeert.
 Graeff *Henrick* hebbende geregeert met voerspoet
 Veertich ende twee jaren, syn Landen wel behoet,
 Is doer den doot uyt desen leven gepasseert,
 En leegt te *Nassou* begraven onder d'eerdt.

Anno 1254.

WALRAVEN Graef van NASSAU.

Walraven Graeff tot Nassou, naer syn Vaders overlyden
 Heeft met *Otto* syn Broeder gedeylt het Landt,
 Den *Laenstroom* was haren scheydtpael ten dyen tyden,
 Sulcx onverbreekyk bevesticht wardt met handt,
 Dat *Walraven* hebben soude en besitten
 Voer syn paert en aendeel, sonder verwiten,
 Alle die Landen boven die *Lane* gelegen,
 Als *Weylborch*, *Eisteyn* ende *Weysbaden*,
 Beneden die *Laen* was *Otto* deel bedegen,
Dillenborch, *Sigbem* ende *Bylseyen*, fulcx sy daden,
 Op dat 't Huys ende Graeffchap *Nassou* onbedeylt bleven,
 Vry een Graefelyck stant van niemant verheven.
 Graeff *Walraven* was van groot vermoghe,
 Hy trouwde een Gravinne Edel en schoen,
 Geboren van 't Huys van *Catsenellenboghe*,
 Daer by hy verwekte dry Soonen coen,
Adolph, den iersten, die Keyser waerd gecooren,
Philips en *Dirick*, naer hem gebooren,
 Geregeert hebbende dertich en vier jaeren net,
 Is gestorven, te *Nassou* onder d'arde geset.

Anno 1288.

ADOLF Graef van NASSAU.

Graeff *Adolf*, van wegen syner dapperheyt
 En grote daden in feyt van Oorlogh gedaen,
 Te tyde Keyser *Rodolf van Hapsborch*, tRyck heeft belyt,
 Is hieromme by den seven Koervorsten saen
Roomsch Keyser gecoeren, nyet sonder groot benyden
 Van Hertoch *Aelbrecht van Oistenryck* syden,
 Quam tegens den Keyser te velde met heirschracht,
 Als een Rebel, by *Wormbs* met verbitterheyt groot,
 Den Keyser is alder gebleven in den slacht,
 Corts hyer naer waerdt Hertoch *Aelbrecht* geflagen doot
 Van synen Neve, aenmerckt Gods wonderwarck,
 Die alle Rebellen straft; al syn sy noch soo starck.
 Veel oorloch had de Keyser als hy ontfinck de Croen
 Int Landt te *Duringen*, *Meysen* en *Elstaten*,
 Een Gravinne van *Limborch* was syne Vrouwe schoen,
 Van hen syn verweckt drie Graefelycke geslaechten,
Weylborch, *Weysbaden*, *Sarbrucken*, *NASSOUS* bloet,
 Dye noch jegenwoordich regeren met voorspoet;
 De Keyser gebleven synde met groten beclagen,
 Leegt te *Spyer* by synen Vyandt begraven.

Anno 1298:

OTTO Graef van NASSAU.

Wy keeren tot Graeff *Walraven*, aenmerkt die vlyt,
 Als men screef duyfent twee hondert vyftich en vyff
 Werdt *Otto* gehult in syn aendeel doen ter tyt
 Dat hem gekomen was van syn Vaders lyff,
 In syn Landt tot aen die rivier van de *Laen*,
 Dit alles was hem getrouw en onderdaen.
 Hy hadde eene Gefellinne uytvercoeren
 Schoon, Edel ende met deugdzaamheyt becleyt,
Agnes, eene Gravinne van *Solms* geboeren,
 Die hem ter werelt bragt dry Soons vol eerbaerheyt,
Dirick, *Johan*, *Henrick*, sy waren genaempt,
 Drye stoute en dappere Helden befaempt,
Henrick heeft syn Vader gesuccedeert,
 Om dat syn oudste Broeders sonder manlyck faet
 Gestorven waren, heeft hy 't Geslacht vermeert,
 Ende onderhouden den Graeffelycken staet.
 Graeff *Otto*, veertich en acht jaren met voerspoet
 Geregeert hebbende, syn Landen wel behoet,
 Is door den wegh alles vleys van hier gepasseert,
 En leegt te *Dillenborch* begraven onder d'eert.

Anno 1294.

HENRICK Graef van NASSAU.*

Als *Otto* waes gestorven met beyde syne Soonen,
 Soo heeft Graef *Henrick* syn patrimonie aenvaert,
 Hy heeft loffelyck geregeert, ick salt bethoonen,
 Als een vroom Heer syn onderdanen lieff en weert,
 Daer toe was hy een Helt in wapen onverjacht,
 Een Ridder stout, die menich speer brack met cracht.
 Met groot lust hy had wedrum gerepareert
 Dat wyt beroempte Huys *Dillenborch* tzynder tyt,
 Dwelck doer Vyanden brant was geruineert,
 In voergaender gestalt gebracht met grooten vlyt,
Adelbeyda, een Jonckvrouw van Graeffelycke stam
 Van *Arusteyn*, hy tot syne Huysvrouw nam,
 Ende is van hender byden lyff gebooren
 Twee Soonen, den iersten was genaempt
Otto, den anderen *Henrick*, soo ghy macht hooren,
 Van dyer quamen de Graven van *Bylsteyn* wyt befaempt,
 Welk Geslacht is wederom uytgestorven onlanck,
 Waren des Graeffschap *Dillenborch* annex, sonder dwanck,
 Twintigh negen jaren duerden 's Graven regument,
 Te *Dillenborch* begraven, syn Vader omtrent.

Anno 1323.

OTTO Graef van NASSAU.

Als Graeff *Hendrick* syn leven dus hadde gelaten,
 Heeft synen Soon, Graeff *Otto*, aenveert metter spoet
 Syn landt, wardt daer in gehult van d'Onderdanen,
 Die hy geregeert heeft als Regent vroem ende goet,
 Met justitie ende recht, 't welck dede verciere.
 Defen Graeff wardt voirspoedich in alle manieren.
 T'houwelyke hy nam tot syn eelicke Huyfvrouwe,
 Een eenige Erfdochter schoon en delicaet,
 Was Gravinne van *Vyanden*, gaff haer syn trouwe;
 Welck den Huyse van NASSAU was een cyeraet.
 Doer defen houwelyck is de Graeffschap van *Vyanden*,
 De Stadt van *Sent Vyt*, met die schoone Landen,
 Aan 't Huys van NASSAU gekomen, des sekerheyt:
 Daer toe heeft dese syn Gemael hem gedragen,
 Dry Soons *Jan*, *Henrick* en *Otto* seer verblyt,
 Syn opgewassen tot haren volcomen dagen.
 Graeff *Otto* hebbende veertich ses jaer syn Landt
 Geregeert, syn Onderdanen met goet onderstandt,
 Is doer den doot wechgenomen: dees Graeff geprefen,
 Leegt te *Dillenborch* begraven, soo wy lesen.

Anno 1369.

JOHAN Graef van NASSAU.

Graef *Otto* synde doer den doot wechgenomen,
 Quam syn oudste Soen Graef *Jan*; als succelloir;
 In syn Landen, van Vader en Moeder gecoemen,
 Heeft hy deselve beërft als een recht oir,
 Dese Graeff was den iersten van synen Stam,
 Die den titel van Grave van *Vianden* aannam:
 Hy wardt by alle syne Onderdanen gehult,
 Op dat justitie in syn Landt woirde verfuld,
 En voor gewalt geschut die hem waren onderdaen,
 Waer doer sy in vrede leefden saen.
 Uyt hooggeboren Stam nam hy tot eender Vrouwe,
 Van der *Marck* en *Cleef*, die men hem sach trouwe,
Margrieta genaempt; een Gravinne deuchsaem schoen,
 Die haren Heere droech vier Sonen triumphant,
Adolff, *Johan*, *Engelbrecht* en *Jan*, Helden coen
 In feyt van Wapenen, Ridders stout en valiant.
 Des Graeff hebbende syn Landen wel voergestaen,
 Is door den doot van hier uyt defen leven gegaen,
 Als hy regeert hadde dertich en een jaer,
 Wordt te *Dillenborch* begraven, en leecht daer.

Anno 1400.

ADOLF Graef van NASSAU.

Adolf Graef tot NASSAU ende *Vyanden*,
 Is naer d'overlyden syns Vaders gesuccedeert;
 In beyde dese Graeffschappen en Landen
 Wardt hy gehult, en heeft daer in geprospereert,
 Met deucht vermeert, als een vroem Graeff oprecht.
 Hy hylicten aen een Froulyn van Graeffelyck geslècht,
 Een eenige Erfdochter deuchsaem van goeder manier,
 Des Graeven van *Diets*, *Jutta* was sy genaempt,
 Haer schoonheyt was wyt vernaemt, een Gravinne fier:
 Sy leefden in vreden t'samen, als sulcx betaempt,
 Ende verweecten een eenige Dochter t'saem,
 Een Froulyn schoon, *Jutte* was oock haer naem,
 Die naermaels vertrouwt wardt, het is certeyn,
 Met vollen consent van Vader ende Moeder,
 Aen *Godsfriedt*.
 Die was.
 Dees Graeff *Adolff* hebbende geregeert,
 Twintich jaeren syn Landen gefloreert,
 Is doer den doot verwonnen, en leeght begraven
 Te *Dillenborch*, by syne Voerfaeten verhaven.

Anno 1426.

ENGELBRECHT Graef van NASSAU.

Graeff *Adolff* synde deser werelt overleden,
 Sonder achter te laten Mannelyck Oer,
 Is Graeff *Engelbrecht* syn Broeder doen getreden
 In 't regiment, wesende een recht Successoer.
 Hy trouwde eenen Welgeboren Frouw met gedogen,
 Een eenige Erfdochter, ryck ende seer vermogen;
 Van *Johannen* Heer vander *Leck* ende *Pilanden*,
 Quamen dees Heerlykheden, met *Breda* dat schoon Lant,
 Aen 't Huys van NASSAU vermeert aen onderdanen,
 Die sy geregeert hebben met wysheyt en verstant,
 Doer justitie, dwelk dees Landen dede floreren,
 En dese geheele Stam hilde in eeren.
 Dese Graeff verweckte by syne Gefellinne,
 Dry edel Soonen, oock een Dochter fier en schoen,
Jan, *Henrick*, *Otto*; *Maria* wardt Gravinne,
 Vertrauwt Graeff *Jan* van NASSAU *Wysbaden* coen.
 Dees Graeff geregeert hebbende, soe wy lesen,
 Ses en twintich jaer met loff en eer gepresen,
 Is verscheyden uyten leven, door des doots gevaer,
 Leegt tot *Breda* begraven in een Tomb eerbaer.

Anno 1446.

JOHAN Graef van NASSAU.

Engelbrecht fynde in den Heere ontslapen,
 Heeft syn outste Soon Graeff *Jan* syn lant aenveert,
 En is gehult in alle syn Erfflantfchappen,
 Gelyck hem dat was van rechts befcheert.
 Hy troude een Welgeboren Frou.

N°. 78.

De Abt en 't Konvent van St. *Bavo* te *Gendt* verklaren, dat het
 Recht ter begeving der Kapel van *Kleyn Zundert* be-
 hoort aan 't Konvent van *Tongerloo*.

Universis præsentes Litteras visuris, in Dei permissione Abbas, & Conventus Monasterii Sancti Bavonis Gandensis, Ordinis Sancti Benedicti, salutem in Domino. Noveritis, quod nos, habitâ deliberatione, & veritate inquisitâ, jus Patronatûs Capellæ de Parvo Sonderde ad Viros Religiosos, Abbatem, & Conventum Beatæ Mariæ de Tongerlo, Ordinis Præmonstratensis, Cameracensis diocœsis, recognoscimus pertinere, & nos nullum jus habere in eodem. In cujus rei testimonium, sigilla nostra præsentibus literis duximus apponenda. Datum Anno Domini Millesimo ducentesimo sexagesimo quinto, feriâ sextâ post festum beati Mathei, Apostoli. (Sigillata erant Originales duobus sigillis ex viridi cera in duplicibus caudis pergamenaceis dependentibus.)

Allen den genen die deze tegenwoordige Letteren zullen zien, door Gods toelating de Abt en het Konvent van St. Bavo te Gendt, van de Benedictiner Orden, heyl in den Heere. Ulieden zy kennelyk, dat wy, naa rype overweeging, en onderzoek der waerheid, hebben ondervonden, en erkennen, dat het Recht der begeving van de Kapel van Kleyn Zundert behoort aan de Geestelyke Mannen, den Abt en het Konvent van O. L. V. te Tongerlo, van de Premonstratenser Orden, in het Bisdom van Kameryk, en dat wy daer toe geen Recht hebben. In kennisse dezer zake, hebben wy onze zegelen aan den tegenwoordigen brief doen hangen, Gegeven in 't jaar ons Heeren Duyzend tweehonderd en vyfensfestig, den sefden dag aan het Feest van den Apostel St. Matheus. (*De Oorspronkelyke Brief was bezegelt met twee Zegels in groenen wassche, aan twee dubbelde perkamente Steerten nederhangende.*)

Wy Burgemeesteren, Schepenen, ende Raet der Stadt Antwerpen, Doen condt ende kennelycken allen den geenen, die dese letteren sullen sien, ofte hooren leesen, Dat wy op heden date deser gesien, ende gevifiteert hebben seeckeren brieve, geschreven ende beseegeldt, als vooren. Ende bevonden de selfde noch ter tyt gans gave, geheel, ende ongecancelleert: sonder Argelift. Ende des ten oirconden hebben wy den zegel ter faecken deser voorschreve Stadt van Antwerpen dese Letteren doen opdruken, op den achsten dach der maent van Augusti, van den jaere onses Heeren Duyfent ses hondert ende acht en veertich. Ende verclaeren de boven staende Cotype met den selven Originelen brieve van woorde tot woorde te accorderen. (*Ende was onderteekent.*) DELLA FAILLE. (*Hebbende nevens de Marge een Cachet, gedrukt in groenen Wassche, met een viercante papieren ruyte overdeekt.*)

N°. 79.

Verklaring van *Hendrick den II.* van dien naam, Biffchop van *Luyck*, wegens de Kerken en Thienden van *Nifpen en Sundert.*

In nomine Sanctæ & Individuæ Trinitatis Ego Henricus hujus nominis secundus, gratiâ Dei Leodiensis Episcopus, omnibus Christi fidelibus, tam præsentibus quam successuris. In perpetuum officii nostri ratio exigit, ut omnibus Christi fidelibus, in quantum possumus, consulere, & prodesse studeamus: Inde est, quod petitione Fratris Huberti, venerabilis Abbatis de Tongerlo, chartulam presentem conscribi fecimus, intestimonium confirmationis super Allodio, quod Tungerlensis Ecclesia possidet in Nispa: Arnulphusenim, qui Brabantinus cognominabatur, curtile unum libere & legitime Tungerlensi Ecclesiæ affectavit pro remedio animæ suæ, & predecessorum suorum. Postea verò prædicti Arnulphi filius Arnulphus, duas partes decimarum de Nispa, & conductum ipsius Ecclesiæ, & simili modo duas partes decimarum de Sunderda, & conductum ipsius Ecclesiæ, quæ ad ipsum pervenerant Hereditario jure, utpote, quæ de patrimonio ejus erant, per manum liberi hominis, Gothofridi de Breda, sæpèdictæ Tungerlensi Ecclesiæ tradidit, & legitime affectavit, & post in brevi, divinâ inspiratione permotus, in eadem Ecclesia se ipsum reddidit. Hujus rei testes sunt Henricus de Scoten, Reingotus de Suindrecht, Sigerus de Berga, Herimannus, Wilhelmus, Usmarus, Thibaldus. Quod autem à prædictis fidelibus factum est salvo Episcopali jure, presenti chartula & sigillo nostro confirmamus, & auctoritate Dei, & nostrâ, ratum haberi præcipimus. Actum est hoc anno ab Incarnatione Domini Millesimo centesimo quinquagesimo septimo, Indictione quartâ. (Sigillatæ erant Originales majori sigillo ex cera dependenti, duplici caudâ per sigillum quondam transfixâ, quod propter vetustatem corruptum est.)

In den name der Heylige en Onverdeelde Drieëenigheid. Ick Hendrick, de tweede van dien naam, door Gods genade, Biffchop van Luyck, aan alle gelovigen in Kristus, zoo tegenwoordigen als toekomstenden. De plicht van ons Ampt vereyscht altyt dat wy ons bevytigen, om aan alle gelovigen in Kristus, zoo veel wy immers kunnen, vorderlyk en van nut te mogen wesen; Daarom is 't, dat wy, ter bede van Broeder Huybrecht, Eerwaardig Abt van Tongerlo, dit tegenwoordig blad hebben doen beschryven; in getuygenis der bevestiging van het vry goedt, 't gene de Kerk van Tongerlo in Nifpen bezit: Want Arnulfus, toegenaamd de Brabander, heeft een hoeve vry en wettig aan de Kerk van Tongerlo bewezen, voor zyne en zynner Voorouderen zielen Zaligheid: Naderhant heeft Arnulfus, zoon van den gemelden Arnulfus, twee gedeelten der Thienden van Nifpen, en het bestier der Kerke aldaar, insgelycks ook twee gedeelten der Thienden van Zundert, en het bestier dier Kerke, welke by erfrecht aen hem gekomen waren, als zyn vaderlyk goedt zynde, door handen van Godevaert van Breda, aan de meergemelde Kerk van Tongerlo overgegeven, en aan dezelve wettig bewezen. En kort daar nae, door Goddelyke ingeving bewogen zynde, heeft hy zich zelve tot de gemelde Kerk begeven. De getuygen dezer zaak zyn, Hendrik van Schoten, Reynier van Zwyndrecht, Zeger van Bergen, Herman, Willem, Usman, Thibald. Het gene nu dus door de voornoemde gelovigen gedaan is, behoudens het recht des Biffchops, hebben wy met dezen tegenwoordigen brief bevestigt, en van Gods en onzentwegen bevolen, dat het zelve zal vast en bestendig wezen. Gedaen in dit jaar, naa de geboorte des Heeren Duyfend, eenhondert en seven en vyftig, de vyfde Indictie (*De oorspronkelyke brief was bezezelt met een groot zegel in wassche naarhangende, 't geen eer-*

eertyds met een dubbelde steert doorstoken was, maar door ouderdom vergaan is.)

Wy Burgemeesteren, Schepenen, ende Raet der Stadt van Antwerpen, doen condt ende kennelycken allen den geenen, die dese letteren fullen sien, ofte hooren leesen, dat wy op heden date deser gesien, ende gevifiteert hebben seeckeren brieve, geschreven ende besegelt als vooren, ende bevonden den selven noch ter tyt gans gave, gèheel, ende ongecancelleert, sonder argelist. Ende des t'oirconden hebben wy den segel ter saecke deser voorfz. Stadt van Antwerpen dese letteren doen opdrukken, op den achften dach der maent Augusti, van den jaere onfes Heeren Duysent ses hondert ende acht en veertich. Ende verclaeren de bovenstaende Copie metten selven Origineelen brieve van woorde tot woorde te accorderen. (*Ende was geteykent.*) DELLA FAILLE.

N°. 80.

Willem Graef van Holland geeft aan Willem van Duvenvoorde het Scout Ambacht van Geertruidenberg enz.

Wy Willem Grave van Henegouwe, van Hollant, van Zeelant, en Here van Vriessant, maken condt ende kenlic allen luden, Dat wy om menigen trouwen dienste, die ons Willem van Duvenvoorde, onse trouwe Kamerlic, gedaen heeft ende noch doen sal, hem gegeven hebben ende geven hem mit desen brieve, te sinen live, also lange als hy levet, onse Scoutambochte van onser poirte van Sente Gheerdenberge, metten boete van twee scelling, vertychte ende vordbanne, ende alle boeten van tien scellinc, ende voirt van allen anderen boeten, ende vervalte die dair boven syn, ende daer bynnen vervallen, dair sal hy aff hebben den derden pennige in diere manieren alse andere ambachtsheid hebben bynnen onsen Landen van Zuuthollant. Ende van de andere deele van den boeten ende van den vervalte die ons aencomt, sal hy off die ghene dien hy dair setten sal, ons off onsen Bailliu van Zuuthollant goede Rekeninghe doen als wys begeren. Voirt so hebben wy hem gegeven alle onse quaveele die wy hebben doin maken tot Sente Gheertruydenberge, in manieren als dat hy dair mede sal doen maken een Steenhuys, ende eene veste, dair hy aen leggen sal van syns selfs gelde, bynnen twee jaren naestcomende tote duysent ponden tornoyse (den groten over festien penninge gerekent;) ende was dat sake dat hy dair meer aenleyde ter goeder Rekeninghe, dat souden wy hem off onse erfgenamen betalen. Ende dit voirsz. Huys ende veste sal hy en syn erfgenamen van ons houden te rechten leene, ende alset gemaiet is bi onser poirte van Sente Gheertruidenberge voirseit, sal hyt houden ende verwaren op sinen kost, het en ware offer oirloge in den Lande quame, dat ons off onsen nacomelingen aenghinghe, ende wys behoefden te besetten, dat soude syn op onsen koste. Ende wy beloven in goeden trouwen voir ons ende voir onse erfgenamen Willaem voirseit ende sinen erfgenamen hier in te houden, ende te waren in sulker maniere alst voirseit is. Omme dat wy willen dat dit vaste ende gestalde blive gehouden, sonder enech gebreck, so hebben wy desen bryff besegelt met onsen segelen, Ende in orkondscapen ende te meerre vestenisse, so hebben wy gebeden onsen lieven ende getruwen Heeren Jacop bi der gnaden Gods Bisscop van Suden, onsen lieven ende getrouwen Heren Colyn Abt van Middelborch, onsen trouwen Manne Heren Symon van Benthem, dat sy desen bryff met ons besegelen willen met hoere segelen. Ende wy Jacop bi der gnaden Gods Bisscop van Zuden, Colyn Abt van Middelborch ende Symoen van Benthem, Ridder, hebben, in kennissen dat wy dair over waren, desen brieff besegelt mit onsen seglen: Gegeven in die Hage, oppe Sente Bartelmeus daghe int jair ons Heren M. CCC. drie ende twintich.

N°. 81.

Willem Graef van Hollandt, geeft aan Jan van Polanen Heer van de Leck, den Borch van Geertruidenberch.

Willem Grave van Heynegouwen, van Hollant, van Zeelant ende Heer van Vrielandt, maken cond ende kenlic allen luden die desen brieff fullen sien ofte hooren lesen, Dat wy voir ons ende voir onse nacomelinge gegeven hebben ende geven onsen lieven ende getruwen Ridder, Manne en Raet, Heren Janne van Pollanen Heer van der Leck, ende sinen nacomelinge, omme menigen truwen dinst die hy, sin Ouders, ons ende onsen Voirvorders dicwile gedain hebn, ende noch doin fullen, onse borch tot Sente Gheertruden Berge, borchfate dair aff te sine, met dien hondert ponden Hollandse penninge sjaars, alle jare tot Bamisse te betalen, die wy hem geven voir sinen wedden, ende die wy hem bewisen op dat broeck dat Gheerits van Wieldrecht, dair Godt die ziele aff hebn moet, plach te wesen, liggende tusschen den wegh dairmen gaet tot Oesterhoutwairt aen die een side, ende onse borch tot Sente Gheertruden Berge voregenoemt ain dander zyde, die Heer Willem van Duvendorde, Heer van Oesterhout, onse trouwe Kamerlinc, op desen dagh opheft, Ende metten Gerechte tot Sente Gheertruden Berge voirsz. Scoutete ende Schepenen dair te setten, na sinen wille ende goeduncken, also dicwile alst hem goet ende orberlic dunct syn, mit alrehande forfayte, boete ende vervalte, die bynnen der Vryheyt van Sente Gheertruden Berge voirsz. verschynen fullen, en die men metten Schepen van Sente Gheertruden Berge voirsz. bedinge sal, off sculdich is te bedinge, Dats te weten, In den ersten, so sal Heer Jan van Pollane voirgenoemt hebben alle die boeten ende vervalte tot thiene scellinge Hollands toe, ende dair beneden, voort so sal Heer Jan van Pollanen voirgefz. hebben dat derdendeel van al den groten boeten en forfayten, die bynnen der Poirten en Vryheyt van Sente Gheertruden Berge vursch. verschynen fullen, ende die men metten Scepenen van Sente Gheertruden Berge bedingen sal, off sculdich is te bedinge, als voirsz. is, gelijk andere Ambochtsheren in onsen lande van Zuuthollant, gelikerwys dat die brieve houde, Dat Heer Willem van Duvendorde Heere van Oesterhout voirsch. dair off heeft, van onsen lieven Heere ende Vader, dair Godt die Siele aff hebben moet, besegelt met sinen segele. Welke Borch, Renten, Heerlicheide ende Vervalle vurgefz. met allen horen toebehoren, Heer Jan van Pollanen Heere van der Leck voirsz. houden sal van ons ende onsen nacomelinge in allen maniere, alse hy van ons houdende is die Heerscapie van der Lecke, gelikerwys als die brieve spreken, die wy Heren Janne van Pollanen vurgefz. dair aff gegeven hebben, met onsen segele besegelt. In orconde desen brieve besegelt met onsen segele. Gegeve int jair ons Heren Dufent driehondert vier ende veertich, des Dinxdaechs voir Bamisse. (*Aldus geteykent*) *De Jussu Domini Comitis, presentibus Domino Tielmanno Moelen & Hermanno de Zwete.* S. LAIS.

No. 82,

Bulle van *Nicolaes den V.*, Paus van *Romen*, waar by hy aan *Maria van Loon*, Gravinne van *Nassau*, verscheidene gunsten verleent.

Nicolaus, servus servorum Dei, Dilectæ in Christo Filiae, nobili mulieri Mariae de Loz Comitissæ de Nassouwen, Leod. Dioc, Salutem & Apostolicam benedictionem. Provenit ex tuæ devotionis affectu, quo Nos & Romanam Ecclesiam revereris, ut petitiones tuas, illas præsertim quæ animæ tuæ salutem respiciunt, ad exauditionis gratiam admittamus. Hinc est, quod nos tuis supplicationibus inclinati; ut Confessor ydoneus, secularis vel regularis, quem duxeris eligendum, omnium peccatorum tuorum, de quibus corde contrita & ore confessa fueris, semel in vita & semel in mortis articulo duntaxat, plenariam remissionem tibi, in sinceritate fidei, unitate Sanctæ Romanæ Ecclesiæ, ac obedientia & devotione nostra, vel successorum nostrorum, Romanorum Pontificum canonice intrantium, persistenti, Apostolice auctoritate concedere valeat, devotioni tuæ, tenore præsentium, indulgemus. Sit tamen, quod idem Confessor de his, de quibus fuerit alteri satisfactio impendenda, eam tibi, per te, si supervixeris, vel heredes tuos, si tunc forte transieris, faciendam injungat, quam tu vel illi facere teneamini, ut præfertur. Et ne, quod absit, propter hujusmodi gratiam reddaris proclivior ad illa imposteriorum committenda, volumus, quod si, ex constantia remissionis hujusmodi, aliqua forsitan committeres, quoad illa prædicta remissio tibi nullatenus suffragetur. Et insuper quod per unum annum, à tempore quo præsens nostra concessio ad tuam notitiam pervenerit, computandum, singulis sextis feriis, sine impedimento legitimo jejunes, quod si prædictis feriis, ex præcepto Ecclesiæ, regulari observantiâ, pœnitentiâ injunctâ, voto vel alias jejunare tenearis, unâ aliâ die singulari Septimanarum ejusdem anni, quo ad jejunandum, ut præmittitur, non sis astricta, jejunes. Et si in dicto anno, vel aliqua ejus parte, esses legitima impedita, anno sequenti, vel alias qua primùm poteris, modo simili supplere hujusmodi jejunium, in toto vel in parte, quandocunque commode adimplere non potueris, eo casu Confessor ydoneus, quem ad hoc elegeris, jejunium in alia pietatis opera, prout animæ tuæ saluti videbitur expedire, commutare valeat, quæ

Nicolaes, knegt der knekten Gods, aan onze zeer geliefde dochter in *Kristus*, de Edele Vrouwe *Maria van Loon* Gravinne van *Nassau*, in 't Bisdom van *Luyck*, heyl en onzen Apostolischen zegen. Het is om de opregte genegenheid, waar mede gy ons en de Roomsche Kerk eert, dat wy uwe beden, voornamentlyk die welke uwer zielen zaligheid betreffen, gunstiglyk wel willen verhooren. Daarom is 't dat wy, ter uwer beden geneygt wезende, aan uwe Godtsvruchtigheid, mits deezen, vergunnen, dat een bekwaam wereltlyck of Geestelyck Biechtvader, dien gy daer toe zult willen verkiesen, door onze Apostolische macht zal vermogen, u eens gedurende uw leven, en eens in uw sterfuur, te verleenen een vollen afaet en vergeving van allé uwe zonden, welke gy met een boetvaardigh hert zult hebben gebiecht en met den monde beleden, by aldien gy namelyk in de oprechtigheid des geloofs, in de gemeenschap der *H. Roomsche Kerk*, en in de gehoorzaamheid en aenkleving aan ons of onze navolgers de *Pausen van Romen*, door een wettige Kerkeleyke verkiezing den *H. Stoel* beklimmende, zult volharden; zoodanig egter, dat de zelfde Biechtvader, wegens zaken, waer omtrent aan een derde voldoening moet gegeven worden, u zal opleggen, die, of zelve, zoo gy in 't leven blyft, of door uwe Erfgenamen, indien gy aflyvig wierdt, te geven; dewelke gy of zy lieden oock gehouden zullen wezen na te komen, gelyk voorsz. is. En op dat gy door dusdanige gunst niet des te ligtvaardiger moogt worden om diergelyken in 't toekomstige wederom te doen, zoo willen wy, indien gy, u op de kragt en het vermogen van zoodanige kwyt-schelding verlaatende, misschien op nieuw iets diergelyk kwaamt te doen, dat die vergeving u alsdan geenzins zal te stade komen. Daarenboven zult gy oock gedurende een jaar, te rekenen van den tyd dat deze onze ver-

quæ tu pari modo adimplere debeas. Alioquin præsens nostra concessio nullius sit roboris vel momenti. Nulli ergo omnino hominum liceat hanc paginam nostræ concessionis infringere, vel ei ausu temerario contra ire. Si quis autem hoc attemptare præsumpserit, indignationem Omnipotentis Dei, & Beatorum Petri & Pauli Apostolorum ejus, se noverit incursum. Datum Romæ, apud Sanctum Petrum, Anno incarnationis Domini Millesimo quadringentesimo octavo, Quinto Kalend. Julii, Pontificatus nostri Anno secundo. (Et erat subsignatum) A. DE FLORENTIA.

vergunning tot uwe kennis zal gekomen zyn, telkens om den zesden dag. 't en ware gy daar van wettelyk verhinderd wierde, vasten; doch zoo gy op de voornoemde dagen, het zy volgens het gebod der Kerk, of uit hoofde der penitentie u in de biecht opgelegd, ofte wel wegens een gedaane gelofte, of anderzints reeds gehouden waart te vasten, zult gy in dat jaar op eenen anderen byzonderen dag der weke vasten, op welken gy niet verplicht zyt om eene der voorsz. oorzaaken de vasten te onderhouden. En indien gy gedurende dat jaar, of een gedeelte van dien, wettig verhindert waart, zult gy in het volgende jaar, zoo ras gy zult vermogen, de gemelde vasten op de voorsz. wyze gehouden zyn te vervullen. Verders, indien gy misschien de voorgemelde Vasten in het geheel of ten deele niet kondt houden, in dat geval zal een bekwaam Biechtvader, welken gy daer toe zult verkoren hebben, dien Vasten in andere Godvruchtige werken, zoo als het tot uwer zielen Zaligheid best zal schynen, mogen verwisselen, welke gy alsdan insgelijks zult moeten vervullen, zullende anderzints deze onze vergunning van geene kracht en waarde zyn. Het zal derhalven aan niemant ter wêreld geoorloft zyn dezen onzen vergunbrief te verbreken, of lichtvaerdig iets daar tegen te doen: zoo echter iemandt zich wilde verstitouten zulks te ondernemen; die zy mits deezen gewaarschouwt, dat hy zich de gramschap van Godt Almachtig, en van de Heylige Apostelen Pieter en Paulus, daar door zal op den hals haalen. Gegeven in Romem te St. Pieter, in 't jaar naa de geboorte des Zaligmakers Duyzend vierhondert agt en veertig, den agt en twintigsten van Zomermaant, in 't tweede jaar van ons Pauschap. (*En was ondertekent*) A. DE FLORENTIA.

N°. 83.

Brief van *Jan Hertog van Brabant*, waar by hy *Engelbrecht Graaf van Nassau* vryspreekt van 't gene denzelven te laste was gelegd.

Jan bi der Gracien Gods, Hertoge van Lotharinge, van Brabant ende van Lymborch, Marcgreve des Heylichs Rycs, Greve van Henegow, van Hollant ende van Zeelant, ende Heer van Vrieslant, Allen den genen die desen brief

ful-

fullen sien, Saluit, Wy doen te weten, ende kennen openbaerlic mit desen Brieffe, dat wy nie gevuelte en hebben noch gewaer worden en syn, dat onse lieve Neve, getruwe Raet ende Kamerlinck, Engelbrecht Greve tot Nassow, Heere ter Leck ende tot Breda, hem gepynt mucht hebben enige stucken voirt te setten, of te helpen voirtsetten, die ons jegen dragen of te weder wesen muchten, of dair mit wy ons selfs, onse lande of onse vortliker mogentheyte onmechtich wesen muchten in eniger wys, ende off hem dat yemant opgefuecht hedde, of seggen muchte, so kennen wy dat hy des onschuldich is, ende hem dair aff ontschuldige, verdragen wy hem des, Want wy hem altyt goet ende getruwe, willich ende bereet vonden hebben, onse te dienen ende alle saken te doen, tot desen dage toe, Ende des torconden hebben wy onsen segel aen desen Brieff doen hangen. Gegeven in onse Stad van Nyvel, den xxix^{te} dach in Merte, int jair onse Heeren Dufent CCCC. twee ende twintich, na gewoenten onse Hoefs. (Onder font)

By minen Heere den Hertoge, dair by waren van sinen Rade, die Joncheer van Zeyn, die Heer van Rotzelair, Johan van Glymes, ende die Proiff van Cameryck.

N°. 84.

Verklaring der Baenrodzen, Ridderfchap en Steden van *Brabant*, ten voordeele van *Engelbrecht Graef van Nassau* enz.

Wy Baenroitsen, Ridderfchap, Stede ende Vryheyden des Lants van Brabant, doen cond ende kenlic allen den ghenen die desen Brieff fullen sien oft horen lese, dat wy nye gevuelte noch gehoirt en hebben, noch in eenigen saecken gewaer en zyn worden, dat die Edele onse lieve Neve, Swager ende Joncheer Engelbrecht Greve tot Nassow, Heere ter Leck ende tot Breda, alfulcken verbont ende verbyntenisse als voirmaels de drye State des Lants van Brabant voirsz., ter eeren onse liefs Heere Gods, en tot orbore, profyt ende tot behoef des Hoge geboren Vorsten ende Heeren Hertoge van Brabant ende van Lymburch, Grave van Henegow, van Hollant ende van Zeelant, onse genadigen Heer, en des gemeynes Lants, onderlingen ende samentlic gemaect hebben ende overcomen syn, nu of in enegen tyt gebroken heeft, of gestoort zoude hebben het sy int principael of in enigen van sinen articulen gedaen, mer heeft die voirsz. Joncheer Engelbrecht tvoorsz. Verbont wael getruwelic ende gestentelic gehouden, ende alle wege dair toe gedaen ende noch dagelicks doet, gelyc hy na in hebben des selven Verbonds sculdich is te doen. Ende of Heer Reyner van Berge, Ridder, die tvoirsz. Verbont gelyc ons lyflic ten Heyligen gefwore heeft te houden, ende die op tselve Verbont alrehande scrift ende redene geschreven ende gefuecht heeft, op enigen dien dat gedoert als wy verstaen, dat selve Verbont wael gehouden heeft also dat behoirt, der die voirsz. Heer Reyner selve wael weten. Gegeven onder segel der Stat van Loven *ad causas* hier aen gehangen, Des wy samentlic in desen selen gebreyken, Thien dage in Aprille, int jair onse Heeren Dufent vierhondert dry ende twintich.

Request, by Prins *Willem den I.* aan den Keyzer overgegeven,
om de Appellatie van de Hooft- en Schepenbancken te
Breda in eene Reformatie te veranderen.

AAN DEN KEYSER

Vertoont in aller ootmoet uwen ootmoedigen Vassal ende Dienaer Willem Prince van Aurange, Grave van Nassou, Baender Heere van Breda, dat in de jare Duyfent dryehondert vyftich tusschen Hertogh Jan van Brabant ende syne Kinderen ter eenre, ende Heer Jan van Polanen ter anderen, synde coop geschiet van de Baanderye, Stadt, Landt en Heerlyckheyte van Breda, onder verscheyde andere besonderheden aldaer voorgevallen, uytdruckelyk gehandelt en overcommen is, dat van alle tgene by Schepenen of Mannen van Leenen van den voorsz. Heer Jan van Polanen, alsdan Cooper van de gemelde Baanderye, soude gewesen worden, men niet en soude connen provoceren noch appelleren aen eennige anderen Rechteren, na welcke overeencomminge alle Vonnissen gewesen by de Schepenen van de voorsz. Stadt Breda, twelck men heyt in de Schepenenbanck, en oock de gewesene by de Mannen van Leenen van de voorsz. Baanderye, 't welck men heyt in de Hooftbanck, hebben gehadt plaetse en cracht van Arrest, sonder dat deffect oft executie van die oyt syn beleth door appellatie oft anderssins, behalvens dat eennige tyt herrewaerts de Officieren Fiscalen van Uwe Cancellerye in Brabant gepooght hebben, de Vonnissen van de voorsz. Schepenen en Hooftbancke van Breda appellabel te maecken en doen ressorteren onder den Rade van Brabant, Ende terwylen dat den Remonstrant in Voochdye was, mits syne jonge jaaren, hebben sy sulcken vervolgh en moeyte aangewent, dat eyndelyck Uw Majesteyt in 't jaar 1550. op syn laetste vertreckuyt dese Landen nae Duytschlant, appointeerden, by provisie alleen, en tot dat anders soude syn gediffinieert nae volcomere kennisse van faecken, dat men soude connen appelleren aen Uwe Cancellerye van Brabant van de Vonnissen van de voorsz. Schepenen, sonder voorders uytgedruckten oft spreken, en sonder daer onder te begrypen de Vonnissen van de voorsz. Hooftbancke. Ende des niettegenstaende hebben eennige onder decxfel van Uw voorsz. provisioneel Appointement, hen vermeten te appelleren van de Vonnissen van de voorsz. Hooftbancke, dewelcke in de voorsz. Cancellerye aengenomen syn, waer door de executien van de voorsz. Vonnissen beleth syn: Uwen Procureur Fiscael pretenderende, dat Uw provisioneel Appointement daer in soo wel plaetse moet grypen als in de Vonnissen van Schepenen: Den Suppliant sustinerende het tegendeel; door welck verschil, en andere dergelycke die dagelycx connen overcomen, en oock door soo veel beufelachtige Appellatien, die de quaetwillige daegelycx aenvangen, selfs in saken van seer clyne en byna van geene gewichte, den loop van Rechtspleginge tot Breda sulcx is beleth, dat alles blyft sonder effect en executie, en eyndelyck soude wesen den heelen ondergang van de voorsz. Plaetse.

Om waer inne te voorsien, ten eynde de Justitie aldaer beter soude mogen werden bedient ende geëxecuteert, ende om het voorsz. incidentele verschil te dooden, en andere diergelycke, soo soude den voorsz. Remonstrant toestaen, dat terwyle 't verschil over 't principael ongeslist is hangende, en sonder prejudicie van dien, Uw voorsz. provisionele Ordonnantie plaetse soude hebben, soo wel in Vonnissen van de voorsz. Hooft- als Schepenenbancke, mits in desen en d'andere den wegh van Appellatie sy verandert in Reformatie, soo wel voor de Vonnissen alreede gewesen, en daer van geappelleert is, als die noch te wyfen syn, en dat door Uw Majesteyt alsoo werden verclaert tot den uyteynde van de principalen questie, die door desen middel niet minder als door den wech van Appel sal van Uwen wegen voorsien syn tegens de misbruike oft andere ongeregeltheden die ondertusschen commen voorvallen in de voorsz. Vonnissen, om te syn verandert en gereformeert door de Uwe, indien het alsoo behoort,

hoort, ende sal den loop ende executie van de Justitie tot Breda voorsz. niet beleth worden.

Den voorsz. Remonstrant bidt ootmoedelyck aan Uwe Majesteit de voorsz. bewillinge te willen aennemen, onder de provisie en modificatie voorsz., ende doen opmaecken Acten in behoorycke maniere, dobbel voor de eene en d'andere van de Parthyen.

(Onder was aldus geapostilleert:)

Gesien d'Advys van die vanden Raedt van Brabant op dese Requeste, en nae gedaen rapport van alles aen den Keyser, syn Majesteit bewillicht aen de Suppliant, dat syn Hooftbanck van nu aff aen sal wesen reformabel, en dat de Appellatien aengevangen van Vonnissen alreede gegeven by syn voorsz. Hooftbanck, sullen veranderen in Reformatie en geëxecuteert, soo wel die gegeven syn als gegeven sullen worden, behoudelyck cautie, soo verre als 'er executie valt: mitsgaders oock ten insichte van Vonnissen, die in toecommende by de Schepenen gegeven sullen worden, behoudelyck dat de Vonnissen van Schepenen, daer van alreede geappelleert is, niet en sullen geëxecuteert worden, noch de Appellatie van deselve verandert in Reformatie, maer sullen haer gedragen na de cracht van Appellatie tot uyteynde van de saecken. Gedaen tot Brussel den 21. dagh van December, int jaer 1554. (Synde gearapheert) V. vt. (en noch leeger) MARIE.

N°. 86.

Ordonnantie van *Hendrik Graef van Nassau*, aangaende de Vestkamer te *Breda*, enz.

Den Grave van Nassou, onsen Droessaert van Breda, Salut. Alfoo wy by deliberatie van Rade en daer op gehad d'Advys van de Borgemeesteren, Schepenen en Rade onser Stadt Breda voorsz., geordonneert en gestatueert hebben, tot vermeerdering van de gemeene welvaert ende vordering van de neeringe binnen onsen voorsz. Stadt, oock tot onderhoudinge van onse Rechten en Domeynen, dat men voortaan Losrenten en Lyfrenten sal mogen verkopen, ende die goeden en vesten, sonder deselve by Kerckgeboden oft andersints te derven publiceren, Dat men oock van Huysen, staende binnen de voorsz. Stadt van Breda, die by voorgaende Publicatien en openbare Zitdagen verkogt sullen worden, egeen Naderschappe van bloetswegen en sal mogen leggen, maar dat deselve den Kooper sonder eenige veranderinge blyven sullen, het en ware dat deselve uytterhant oft heymelyck, sonder openbare Proclamatie ende Zitdagen verkogt worden, In welken gevalle de Naderschap stadt grypen sal, in manieren soo dat tot nu toe geuseert is geweest. Dat om te verhueden vele frauden en bedrogh, ende onder andere versteekinghe van onsen Vestgelde ons toebehoorende in onsen Lande van Breda, men alle Contracten van Vercoope van Erven, ende van Belastinghe van dien met Erf-, Los- oft Lyfrenten, Erffmangelingen ende andere Contracten daer Vestinghe toe behoort, soo wel van onser voorsz. Stadt, als van de Dorpen ons Lants, ter Vestinghe van derselver onser Stadt van outs staende ende behoorende, doen sal binnen derselver onser Stadt by de Schepenen, tzy van de Stadt oft van de Dorpen voorsz., soo dat behooren sal, ende metten Secretaris derselve Stadt, ende egeenen anderen, die gewoonlyck is de voorsz. Vestingete doen, ende ons van den Rechten van dien te responderen. Ende om dat van noden is, dat een iegelyck kennis hier aff hebbe, en dat de voorsz. Ordonnantien ende Statuyten onderhouden worden, Bevelen wy u seer ernstelyck, dat gy deselve Ordonnantien ende Statuyten doet publiceren ende openbaerlyck doet uytroepen, soo in onse voorsz. Stadt, als anders in onse Landen van Breda, daer dat behooren sal, dat gy oock deselve doet inschryven in de boecken ende registeren daer het van no-

de wesen sal, en dat gy, op sekeren groote peenen tot onsen behoefte te verbeuren, doet verbieden allen onsen Schoutethen, Schepenen en Secretarissen oft Clercquen, ende oock Onderzaten, foo van onser voorfz. Stadt-Breda, als van de Dorpen daer onder ressorterende, dat zy deselve agtervolgen, sonder daer tegens te comen in quader manieren, procederende ende doende procederen tegens de Overtreders by executie reëel, ende by effect van deselve peenen, en daer toe foo verre deselve Overtreders onse Officiers oft Dienaren syn, deselve van heure officien ende dienstdestituerende, en dat gy merckelycke suspicie hebben soudet, tſy op eenige van onse Schoutethen, Schepenen, oft Clercquen van onse voorfz. Dorpen, van dat ſy contrarie gedaan fouden hebben, deselve in dien gevalle bedwingende met heuren Eede hen te verclaeren. Des te doene geven wy u volcomen macht, autoriteyt en bevel, gebiedende allen anderen onder ons gefeten, u, dit doende, gehoorfaem te syn. Gegeven in onse Stadt van Breda voorfz., den 22. Septembris, anno xv^c xxxj. (*Aldus ondertekent*) H. DE NASSAU. (*Onder ſtont*) J. STREPEN.

N°. 87.Nadere Ordonnantie van *Maurits* Prins van *Oranjen*, nopens de *Vestkamer* ter *Secretarye* van *Breda*.

Maurits, geboren Prince van Oraengien, Grave van Nassau, Catsenellenbooge, Vyanden, Dietz, Marquis van der Vere en Vliſſingen, Heere van St. Vyt, Daesborch, der Stad Gravé ende Lande van Kuyck &c. Gouverneur ende Capiteyn Generael van Gelderlandt, Hollant, Seelant, Westvrieſlandt, Sutphen, Utrecht ende Overyſſel, Admirael Generael, Regent ende Administrateur van de Heerlykheden en Goeden vanden Huysen van Nassou, toebehoorende den Prince van Oraengien onsen geliefden Broedere, gevangen is in Spaengien. Alsoo tot onsen kennisse gecomen is, dat binnen sekeren jaeren herwaerts eenige Secretarissen van de Dorpen 's Lants van Breda, welke Dorpen gewoonlyck syn geweest van alle oude tyden tot Breda in de Secretarye oft Vestkamere ter Veste te komen, oft hon Substituyten oft Clercken, en oock eenige Notarissen, binnen de Stad ende Lande van Breda gezeten, hen vervordert hebben, ende noch dagelycks vervorderen, Erfgoeden, Renten ende Pachten, foo wel losbaare als erfelycke, te laten overvesten, transporteren, mangelen en verbynden, mitsgaders oock scheidyngende ende deylinge van sulcke Erfgoeden te passeren, niettegenstaende deselve altyts van alle oude tyden gewoonlyck zyn geweest, ende behooren gedaen ende gepasseert te worden in de voorfz. Secretarye oft Vestcamere tot Breda op ter Stadhuysen voor Schepenen van den Dorpe, onder dewelke deselve gelegen zyn, ende voor den Secretaris der Stadt en 's Lants van Breda aldaer, d'welck eensdeels toegekomen is door deze tegenwoordige troublen, ende andersins doordien dat de Raden by den Coninck van Spaengien aldaer gestelt in absentie van den Hooghgeboren Prince van Oraengien, onsen lieven Heer ende Vader, hooger Memorie, ende nu van onsen geliefden Broedere voorfz., eenige Dorpen, als Alphen, Baerl ende Chaem, sulcx etlycken tyt lange, om redenen, op sekere restrictie toegelaten off geconsenteert hebben gehad, door d'welck nyet alleenlyck onse voorfz. Heere Broedere van zyn Vestgelt en Chynsen, uyt de vercofte goederen gaende, versteecken wordt, ende syne Grontchynsen ende Heeren Chynsen daer aff is verliesende, Want die alsoo nyet aengenoemt, de Panden daer aff verdunckert, ende de Luyden onkenbaer gemaekt worden, Maar worden daer door oock vele luyden gebracht in groot verdriet, schaade, verliesinge van hon Erfgoeden, Pachten, Renten ende Chynsen, die zy luyden gecoft hebben gehad, om dat dezelve hen niet behooryk overgeveft, getransporteert ende verbonden zyn geweest, comende oock dickwils tot hen laste verholen commer, verbyntenissen, medepantschappen, bypantschappen, en andere lasten ende servituyten, die hen by de Vercoperen niet aengenoemt, ende in de brieven, die daer aff gepasseert worden, nyet uytgesteken en zyn ge-

geweeft, daar aff de Coopëren eenige goeden oock nyet en konnen weten off onderricht off gewaerschouwt worden by den Secretaris der Stat en 's Lants van Breda, die gewoonlick is, als voor, de Brieven daer aff te depechieren, passeren ende registreren, als daer aff geen kennisse gehadt hebbende; Oock worden hier door de Rentiers, die eenige Pachten off Renten op sommige goeden zyn heffende, daer aff verstecken, met meer andere inconvenienten, die hier uyt geschapen souden zyn op te staen ende te rýsen, ten waare by ons hier inne behoorlyk voorsien worde. Soo ist dat Wy, hier op gehadt d'Advys van de Luyden van onsen Rade en Rekening; wel scherpeleyck geinterdiceert ende verboden hebben, interdiceren ende verbieden mits desen, dat nyemant van de Secretarýsen van de Dorpen des Lants van Breda, honne Substituyten ende Clercken, oock van de Notarisen binnen der Stat ende Lande van Breda geseten, uytgenomen alleenlyck den Secretarýsen van Oosterhout, Rosendael, Etten, Dongen ende Zundert onder den Hertoge, die tot hyer toe altyd gewoonlyck zyn geweest honne Vestingen, Goedingen, ende andere sulcke gelycke Contracten te doen ende te passeren voor de Schepenen ende Secretarisen van deselve Dorpen, hen en vervoorderen voortaan eenige brieven van Vestingen, Goedingen, Mangelingen, Transporten, Opwinningen, Scheydingen off Deylingen van ennige Erfgoede, Paghten, Renten off Chynsen te depechieren, oft passeren op ennige Dorpen des Lants van Breda, uytgenomen de voorsz. Dorpen van Oosterhout, Rosendael, Etten, Dongen, ende Zundert onder den Hertoge, oft andersins, hoe 't selve soude mogen wesen in enniger manieren, Maar fullen zy luyden die alle moeten laeten comen gedaen ende gepasseert worden in de Secretarýe oft Vestcameré der Stad van Breda, voor Schepenen van de Dorpen daar onder deselve gelegen zyn ende reforteren, en voor den Secretaris der Stat ende des Lants van Breda, off synen gesworen Substituyt, nae dyen de voorsz. Schepenen, Secretarisen ende heuren Substituyten, soo van de voorsz. Stat van Breda; als van de voorsz. vier Dorpen, yerst en alvoren gebleken sal zyn by handen van de Rentmeesters van de respective Domeynen, dat den achterstel van de Chynsen uyt de vercofte goederen gaende, betaalt, ende deselve te Chynsboeck op des Kopers naem fullen zyn overgezet, en zoo als sulcks van oudts altyds aldaer gewoonlyck is geweest te geschieden, op dat deselve Schepenen en Secretaris van alle deselve kennisse nemen en dragen; onsen geliefden Heer Broedere recht daer in bewaeren, ende den goeden luyden van alle bedroch, verswegen comeren, verbyntenissen, servituyten ende andersins waerschouwen ende adverteren mogen, voor zoo veel hen mogelyck sal zyn, nae de kennisse die zy luyden daer aff hebben en dragen fullen, op dat deselve goede Luyden niet bedrogen en worden, ende oock om dat onsen geliefden Heere en Broedere van syne behoorlycken Chyns en Vestgelt nyet en worde gefraudeert noch verstecken oft onterft, op pene ende verbeurte, soo verre men nae dese tyt yemanden van de Secretarisen, hon Substituyten ende Clercken, ende oock van de Notarisen bevinden mochte, die contrarie van desen gedaen hadde, van zyn Ampt en officie vervallen te zyn, ende die binnen de Stat ende Lande van Breda van nu voortaan nyet meer te mogen doen off exerceren, ende daer en boven van arbitrale correctie, nae gelegentheyt van zaken, ende oock zulcke Vestingen, Transporten, Mangelingen, Verbyntenissen, Scheydingen ende Deylingen van Erfgoeden, Pachten, Renten ende Chynsen, weder erflycke oft losbaer, fullen zyn en blyven nul, machteloos, ende van onweerden, gelyck Wy oock met desen cassen, doot ende te niet doen, nul, machteloos ende van onweerden verclaeren alle alsulcke Vestingen, Transporten, Mangelingen, Verbyntenissen, Scheydingen, Deylingen, ende andere Contracten, Erfgoeden aengaende, die voor ennige Secretarýsen van de Dorpen des Lants van Breda, honne Substituyten off Clercken, voor ennige Notarisen 't sedert de reductie van de Stadt van Breda, gevallen den 4. Martii Anno Vyftien hondert 't negentich, gedaen ende gepasseert mogen zyn, uytgesteken in de voorsz. geannomineerde Vryheden ende Dorpen, Bevelende daeromme den Droffaert der Stadt ende 's Lants van Breda, den Schouteth van Breda, ende oock den Schoutethen van de voorsz. Dorpen wel expresselyck hyer op goeden toefigt, ooge ende regard te nemen, ten eynde sulckx niet meer en geschiede, ende

dat deze Ordonnantie in alle heure punten agtervolgt worde, tot welken eynde zy luyden defelve, foo binnen de Stadt van Breda, als op de voorfz. Dorpen des Lants van Breda, van ftonden aen by Cotype autenticq behoorlyck fullen doen publiceren ende affigeren, ten eynde nyemant daer aff ignorantie en hebben te pretenderen, Want Wy fulcx in onfen Rade voorfz. nootelyck bevonden hebben alfoo te behooren. Dusten oorkonden hebben Wy dezen ondertekent met onfen Name, ende met onfen Cachte hyer oppe doen drucken in placcate. Gegeven tot Breda, den vyfden dach van Meert, in den jaere Vyftienhondert vier en 't negentich. (*En was ondertekent*) MAURICE DE NASSAU. (*Ende was met een Cachet van zyne Exelentie in rooden Waffche, op 't Spatium gedrukt, gecachteert. Onder font gefchreven*) Ter Ordonnantie van zyne Exelentie. (*Ende was ondertekent*) J. MILANDER.

N°. 88.Vonnis van den Raad van *Brabant*, belangende de Vestkamer ter Secretarye der Stadt *Breda*.

In der faecken hangende voor den Ed: Raede van Brabant tuffchen de Wethouderen der Stadt Breda, eerst Rescribenten ende Gerequireerdens in cas communicatoir, ende nu Eyschers in cas petitoir, ende Aenleggers in Reconventie, ter eenre, Ende de respectie Schoutethen, Schepenen en Secretariffen van Terheyden, Ginneken, Baerle, Alphen, Chaam, Gilze, de Hage, Sundert en Rysbergen, alle Dorpen in de Baronnie van Breda, eerst Supplianten ende Requiranten, ende nu Verweerdens in Conventie ende Eyschers in Reconventie, ter andere fyde. Den Raedt met rype deliberatie van rade doorgesien ende overwogen hebbende allen 't gene ter materie dienende was, ende in desen heeft connen oft mogen moveren, Verclaert d'Eyschers in Conventie alleen ende privativelyck geregtigt te syn, van dat alle Vesten, Scheydingen, Deelingen, reële Verbanden ende Hypothecatiën van Erfgoederen onder Terheyden, Ginneken, Baerle, Alphen, Chaam, Gilze, de Hage, Sundert ende Rysbergen, moeten werden gedepecheert, gepasseert ende geregistreert ter Vestkamer in de Secretarye van Breda, Interdiceert de voorfz. Verweerdens, voortaan ende in toecomende geene diergelycke Acten, realiteyt importerende, anders te depecheren, passeren ende registreren, als alleen ter Vestkamer van de voorfz. Baronnie van Breda, ten overstaan van de Schepenen van de respectie Dorpen, ende den Secretaris der voorfz. Stadt ende Landen van Breda. En doende recht in Conventie, ontfeyt de Eyschers haaren Eysch ende Conclusie in 't selve cas op en tegen de Verweerdens gedaen en genomen. Ende compenseert de kosten, om redenen den Raedt daer toe moverende. Actum & pronunt: Mercurii 14. July 1660. (*Onder font*) Accordeert met het Register van de Dictums in den Raedt berustende. (*Ende was ondertekent*) CORN. GILLIS.

N°. 89.

Brief van *Jan van Beyerens*, Bisschop van *Luyck*, waar by die van *Hertele*, *Seymaer*, *Heyde* en *Wagenberg*, nu te zamen het Dorp en Heerlykheid van *Terheyden* uytmakende, tot een Parochie worden opgericht.

Johannes de Bavaria, Electus confirmatus Leodiensis, & nos Archidiaconus Campiniae in Ecclesia Leodiensi, Universis & singulis, presentes litteras inspecturis, in Domino Salutem. Ex parte Venerabilium & dilectorum nostrorum, Domini Henrici de

Jan van Beyerens, verkore en bevestigt Bisschop van Luyck, en wy Aartsdiaken van Kempenlandt in de Kerk van Luyck, allen en een ygelyk die deze tegenwoordige letteren zullen zien, heyl in den Heere. Van wegen

de Lecka, Mamburni & Administratoris Domini temporalis de Breda, ad quod pertinet jus Patronatus Canoniatuum & Prebendarum, ac Curæ seu Rectoriæ Ecclesiæ collegiatæ & parochialis Beatæ Mariæ in Breda, nostrorum Diocefos & Archidiaconatus, nec non Decani & Capituli ac Martini Florentii, Rectoris curati ejusdem Ecclesiæ, nobis est demonstratum, quod villa ruralis de Hertele, cum tribus suis Appendiciis, de Seymaer, de Heyda, & de Waghenberch, quæ sunt de integritate dictæ Ecclesiæ parochialis de Breda, & communiter quingentos Parochianos, salvo pluri, noscuntur habere, à dicta eorum Ecclesia distans per unam magnam leucam aquatici itineris & palustris, adeo quod pluvia inundante, seu crescente fluvii marino, & præcipue tempore hyemali, Parochiani dictarum villarum de Hertele, Seymaer, Heyda & Waghenberch, ad distam eorum Ecclesiam parochialem, pro ecclesiasticis Sacramentis recipiendis, & pro ecclesiastica sepultura facienda, vix accedere valent, & sepius non possunt, Unde hætenus gravia incommoda, tum in confessionibus, tum baptismo, tum sepulturis mortuorum, ac ceteris juribus parochialibus sunt perpeffi. Quare nobis, quatenus iisdem Parochianis, & dictis eorum periculis providere curaremus, extitit ex parte prædictorum Supplicantium. Nos igitur hujusmodi Supplicationi, tamque juri & rationi conformi, annuentes. ac dictorum Parochianorum commodis prospicere cupientes, per diligentem inquisitionem super præmissis, nostrâ auctoritate factam, repperimus præmissa in omnibus & per omnia veritate fulciri, ac dictis Parochianis, tam presentibus quàm futuris, justum & rationabile fore concedere subscripta. Quocirca Nos sepe dictis Parochianis de Hertele, Seymaer, Heyda & Wagenberch, cum suis appendiciis, tenore presentium concedimus & ordinamus, ut Capella, quam dicti Parochiani inter villas de Heyda & Seymaer, infra Parochiam de Breda edificari fecerunt & construi in honore Beatæ Mariæ Virginis gloriosæ, quæ est Patrona dictæ matricis Ecclesiæ de Breda, pro dictis ruralibus villis de Hertele, de Seymaer, de Heyda & de Wagenberch, cum dependentibus, unâ cum cymeterio eidem annexo, deditur & consecratur, & in illa Baptisterium à Rectore curato dictæ Ecclesiæ de Breda, seu per ipsum ad hoc deputando pro tempore, singulis annis, in signum subjectionis dictarum villarum & Coadjutoris sui subscripti, temporibus perpetuis benedicendum, sepultura ecclesiastica, Sacra-

me:11

gen de Eerwaerde en onze geliefde, den Heere Hendrik vander Leck, Momboir en Bestierder der tydelyke Heerlykheid van Breda, aan dewelke behoort de begeving der Kanoniksdyen en Proven, als mede der Pastorye van de Collegiale en Parochie Kerk van O. L. V. te Breda, gelegen in ons Bisdom en Aartsdiakenchap, mitsgaders den Deken en het Kapittel, en van Meerden Florisz., Pastor der gemelde Kerk, is ons vertoont, dat het Dorp van Hartel, met zyne drie Aanhangezels van Seymaer, Heyden en Wagenberg, welke behooren tot de gemelde Parochie Kerk van Breda, en gemeenlyk gerekent worden ten minsten vyfhondert Dorpelingen te hebben, van de gemelde haare Kerk een groot uui afgelegen, en door een moerassigen en met water bezetten weg gescheiden zynde, zoodanig, dat by overstroming van regen, of hoogen vloed der rivier, voornamentlyk in 't winter zai-soen, de Inwoonderen der gemelde Dorpen van Hartel, Seymaer, Heyden en Wagenberg naeuwelyks, en dikmaels in 't geheel niet, kunnen komen tot haare gemelde Parochie Kerk, om de Kerkelyke Sacramenten te ontfangen, en de Kerkelyke Begraaffnisse te doen, Waar door zy tot hier toe zeer zware ongemacken, zoo ontrent het biechten, en doopen, als in het begraven der dooden en verdere Kerkrechten, hebben geleden; waarom ons van wegen de gemelde Supplicanten is voorgehouden, ten eynde wy voor de gemelde Dorpelingen en hunne gevaaren wilden zorg dragen. Zoo hebben wy derzelve bede, als met het recht en de reden overeenkomende, billyk agtende, en begeerende aan het gemak der gemelde Dorpelingen te voorzien, naa een neerftig ondersoek nopens het geen voorschreven is te hebben laten doen, bevonden; dat het voorgemelde in alles op de waerheid steunt, en dat het billyk en redelyk zoude zyn. aan de gemelde Dorpelingen, zoo tegenwoordigen als toekomstenden, de navolgende zaken te vergunnen. Weshalven wy dan aan de voornoemde Inwoonderen van Hartel, Seymaer, Heyden en Wagenberg, en hunne Aanhangezels, mits deezen vergunnen en toestaan, dat de Kapel, welke de gemelde Dorpelingen, tusschen de Dorpen van Heyden en Seymaer, onder de Parochie van Breda,

mentum Eucharistiæ, extrema Unctio, ac cetera Jura & Sacramenta Ecclesiastica imponantur & conserventur. Quodque Rector curatus dictæ Ecclesiæ parochialis de Breda annuatim Presbiterum idoneum Coadjutorem pro dictis Parochianis, & qui ipsis dicta Sacramenta ecclesiastica ministrare valeat & administrabit, assumet, absque consensu nostro, aut alterius nostrorum, super hoc requirendo aut obtinendo, illumque in fine cujuslibet anni amovere, & alium in suum Coadjutorem hoc modo assumere, si sibi placuerit & expedire videatur, possit & valeat, Qui Coadjutor personalem in loco apto, prope dictam Capellam, seu una dictarum Villarum, faciet residentiam, Et nihilominus dictus Rector curatus sepeditæ Ecclesiæ parochialis de Breda incolis earundem villarum, si velit, Jura & Sacramenta ecclesiastica personaliter possit & valebit ministrare. Insuper volumus & ordinamus, quod redditus annui & perpetui, viginti quatuor florenorum Renensium, aut veterum, fortis monetæ, quos Parochiani dictarum villarum pro sustentatione dicti Coadjutoris, ac dote dictæ Capellæ, ad & supra bona pro ipsis ypothecata & inferius annotata, assignarunt, cedant Presbitero Coadjutori supradicto, qui cum eisdem pro sua sustentatione sit contentus, nihil ultra, à Rectore Ecclesiæ de Breda, qui est aut pro tempore futuro fuerit, petiturus Et si Rector curatus sepeditæ Ecclesiæ parochialis de Breda negligens fuerit Presbiterum in suum, quoad dictas villas, assumere Coadjutorem, aut talem assumpserit, qui in dicto loco personaliter non resederit, quod extunc Decanus & Capitulum Ecclesiæ de Breda, pro illo anno hujusmodi negligentiam possint & debeant supplere, ac Presbiterum idoneum, pro illo anno, assumere, eligere & deputare, qui, ut prefertur, residentiam in dictis villis faciet personalem, hujusmodi verò Coadjutore deficiente, seu personaliter, ut prefertur, non residente, dicti redditus annui, pro rata hujusmodi non residentie seu defectus, cedent in dictorum reddituum augmentum convertendi. Præterea prædicti Parochiani ad omnem Jurium parochialium præstationem, ad quæ ipsi de jure, vel laudabili consuetudine seu observantia, eorum matri Ecclesiæ de Breda, ac ejus Rectori & Matriculario prius tenebantur, illa ipsis & eorum Successoribus perpetuis temporibus integrè solvere & satisfacere debeant & teneantur, salvo etiam Domini Decani & Capituli dictæ Ecclesiæ de Breda jure percipiendi & levandi decimas,

tam

Breda, hebben doen bouwen en opreghen ter eeren van de H. Maagd Maria, als Patronesse van de gemelde Moederkerk van Breda, tot gerief van de bovengemelde Dorpen van Hartel, Seymaer, Heyden, Wagenberg, en derzelver Aanhangezelen, te gelyk met het Kerkhof daar aan gelegen, gewydt, en in dezelve een Doopvondt gestelt worde, by den Pastor der gemelde Kerk van Breda, of by den genen, die daar toe telkens by hem zal gemagtigt worden, en dat ten eeuwigen dagen, jaarlyks, tot een teken der onderhoorigheid van de gemelde Dorpen, en van hem die den Dienst aldaar waarneemt, dezelve ter bepaalde tydt op nieuw zullen ingezegent worden, ten eynde aldaar de Kerkelyke Begraeffenissen, het Sacrament des Outaers, het laatste Olyffel, en de verdere Rechten en Kerkelyke Sacramenten mogen werden gebruikt en toege dient. En dat de Pastor der gemelde Parochie Kerk van Breda, zonder onze toestemming, of die van ymandt onder ons daar toe noodig te hebben, zal vermogen jaarlyks een bekwaam Prieester of Vicaris voor de gemelde Dorpelingen aantenemen, welke hen de voorschreve Kerkelyke Sacramenten zal bedienen, en bevoegt zyn denzelven, telkens na verloop van een jaar, wederom af te zetten, en een anderen in zyne plaats tot Vicaris op de voorsz. wyze aantenemen, zoo als het hem zal behagen, en hem zal duncken dienstig te wezen; Welcke Vicaris in persoon, opeen bequame plaats, naby de gemelde Kapel, of in een der voornoemde Dorpen, zyn verblyf zal moeten houden; zullende niettemin de gemelde Pastor der meergenoemde Parochie Kerk van Breda, wanneer hy wil, aan de Inwoonders der voorsz. Dorpen de Kerkelyke Rechten en Sacramenten zelve kunnen en mogen bedienen. Daer en boven willen en beveelen wy, dat de jaarlykse en eeuwigdurende inkomsten van vier en twintig Rhynsgulden, of van oude zwaare munte, welke de Inwoonders der gemelde Dorpen, tot onderhoud van den voornoemden Vicaris en tot een gifte aan de gemelde Kapel, boven en behalven de goederen voor dezelve veronderpandt, en hier naa genoemt, hebben bewezen, zullen betaalt worden aan den voorschreven Prieester Vicaris, welke met dezelve

tot

ram majores quàm minores, in dictis locis, prout eas hactenus percipere & levare conseruerunt, quibus dictis Decano & Capitulo non intendimus, neque volumus per presentes, in aliquo derogari. Insuper volumus, concedimus & ordinamus, quod si in dicta Capella consecranda, aut in aliquo loco dictarum villarum ruralium, homicidium, mutilatio, aut sanguinis effusio, seu alter excessus committatur, unde secundum Statuta Sinodalia, aut alias, fortè à divinis cessandum, seu locus ecclesiastico interdicto supponendus, quod præterea in eisdem Capella & locis ruralibus dumtaxat, & nequaquam in Breda, & aliis locis Parochiæ ejusdem, erit à divinis cessandum, nisi ex culpa Domini temporalis, seu Justitiæ secularis, aut Opidi de Breda, hujusmodi excessus fuerit perpetratus, aut aliàs dictum interdictum Ecclesiasticum de jure fuerit ampliandum. Per premissa verò, que approbamus, laudamus & ratificamus, non volumus neque prohibemus, quin indigenæ seu Parochiani sepeditarum Villarum de Hertele, de Seymaer, de Heyda & de Waghenberch, & quilibet ipsorum in dicta Ecclesia Parochiali de Breda, & ab ejus Rectore Ecclesiastica Sacramenta & eorum jura percipere valeant seu valeat, si velint, aut velit, quoties ipsis & eorum cuilibet fuerit utile seu opportunum. Bona ypothecata, de quibus supra fit mentio, sunt hæc. Inprimis quatuor bonaria prati, situata in Parochia de Zonzele, juxta prata Jacobi dicti Coppentier, ab uno latere, & prata Ziberti dicti Tierloet, ab alio latere; Item duo bonaria prati, sita in jam dicta Parochia, juxta pratum Jobannis Ghiselberti, ab uno latere, & pratum Danielis de Baerle, ab alio latere; Item duo bonaria prati, sita in eadem Parochia, juxta pratum Nicholai dicti Buys, ab uno latere, & transitium aquæ, dictum vulgariter des Heeren Vaert, ab alio latere; Item unum bonarium cum dimidio prati, situm in antedicta Parochia, juxta pratum Nicholai dicti Buys prædicti, ab uno latere, & pratum Petri dicti Hazeleer, ab alio latere; Item viginti duo grossi veteres hereditarii censûs, quos Alstenus Petri Ziberti, Scabinus de Hertele, habet in Villa de Heyda ad certas ypothecas ibidem, prout in litteris Scabinalibus Scabinorum de Hertele, super hoc confectis, plenius continetur. In quorum omnium robur & testimonium, ac ampliorem firmitatem, presentes litteras sigillis nostris fecimus communiri. Datum anno à nativitate Domini Millesimo quadring-

tot zyn onderhoudt zal moeten te vrede zyn, en niets boven dezelve van den Pastor der Kerk van Breda, tans aldaar zynde, of in toekomstende tyden zullende wezen, mogen eyschen. En indien de Pastor der meergemelde Parochie Kerk van Breda nalatig bleef een Priester, voor zoo veel de gemelde Dorpen aanbelangt, tot zyn Vicaris aantestellen, of zoodanig een verkoos, welke in de voornoemde plaats niet in persoon zyn verblyf hielt, dat alsdan de Deken en 't Kapittel der Kerk van Breda, voor dat jaar zullen kunnen en moeten dat gebreck vervullen, en een bekwamen Priester, voor dat jaar, aantellen, verkiezen en derwaarts zenden, welke, gelyk hier voor gemeld is, in persoon zyn verblyf houde in de voornoemde Dorpen. En als 'er geen zoodanig Vicaris is, of dezelve in persoon zyn verblyf aldaer niet houdt, zullen de voorschreve jaarlykfe inkomsten, naar evenredigheid van dat niet verblyfhouden of gebreck, bekeert worden tot vermeerdering der boven gemelde inkomsten, voorts zullen de voornoemde Dorpelingen schuldig en verpligt zyn, alle Parochiale Rechten, tot dewelke zy van te voren, het zy van rechts wegen, of door eene lofselyke gewoonte en gebruyk, aan hunne Moederkerk van Breda, en deszelfs Pastor gehouden waren, aan hen en hunne Naavolgers ten eeuwigen dagen in 't geheel te voldoen en te betalen, behoudens mede het Recht van den Heer Deken en 't Kapittel der gemelde Kerk van Breda, om ter gemelde plaatsen te mogen heffen en ontfangen de Thienden, zoo grove als smalle, zoo en indiervoegen als zy die gewoon zyn geweest te heffen en te ontfangen, als waar omtrent wy niet verstaan of willen dat den gemelden Deken en Kapittel mits deezen iets worde onttrokken. Bovendien willen, vergunnen en ordineren wy, indien in de gemelde te wydene Kapel, of op eenige plaats der gemelde Dorpen, een doodslag, verminking, bloedstorting, of andere buytenspoorigheid voorviel, waar door men, volgens de Sinodale wetten, verpligt mogt zyn den Goddelyken dienst aldaer optefchorten, of die plaats gerekend worden onder het Kerkelyk verbod te leggen, dat alsdan alleen in de gemelde Kapel en Dorpen,

gentesimo primo, mensis Aprilis die vice-
simâ secundâ.

pen, maar geenzints in Breda en andere plaatzen dier Parochie, met den Goddelyken dienst zal opgehouden worden, ten ware zoodanig feyt begaan was door toedoen van den Tydelyken Heer, of van het Wereldlyck Gerecht, of van de Stadt van Breda, of dat anders het gemelde Kerkelyk verbod zig van rechtswegen verder zou moeten uytstrekken. Door al het geen voorz. is, en door ons goedgekeurt, vastgesteld en bekrachtigt wordt, is egter onze meening geenzints, te verbieden dat de Inwoonders of Dorpelingen der meergenoemde Dorpen van Hartel, Seymaer, Heyden en Wagenberg, of elk van hen in 't byzonder, niet zouden mogen in de gemelde Parochie Kerk van Breda, en van derzelve Pastor, de Kerkelyke Sacramenten en de Kerk Rechten ontfangen, indien zy willen, maar dat zy zulks zullen mogen doen, zoo dikmaels hen, of ymandt van hen, dat zal gelegen komen, of zy zulks dienstig zullen oordeelen. De veronderpande goederen . waar van hier boven gewaagt wordt, zyn als volgt. Eerstelyk vier buynderen beempden, gelegen in de Parochie van Zonzeel, aan de eene zyde naast de beempden van Jacob, gezegt Coppentier, en aan de andere zyde de beempden van Zibert, gezegt Tierloot; Insgelyks twee buynderen beempden, gelegen in de voornoemde Parochie, aan d'eene kant bezyden den beempdt van Jan Gysbertsz, en den beempdt van Daniel van Baerle aan de andere; Nog twee buynderen beempden, gelegen in dezelfde Parochie, hebbende den beempdt van Niklaas, gezegt Buys, aan de eene zyde, en den Waterlooop, gemeenlyk genaemt *des Heeren Vaert*, aan de andere zyde; Voorts anderhalf buynder beempden, gelegen in de voorgemelde Parochie, naast den beempdt van Niklaas, gezegt Buys voorz., aan de eene zyde, en den beempdt van Pieter, gezegt Hazeleer, aan de andere zyde; Insgelyks twee en twintig oude grooten erfelyken Chyns, welke Alsteen Pieterz Ziberts, Schepen van Hartel, heeft in het Dorp van Heyden, op zekere onderpanden aldaer, zoo als in de Schepene Brieven der Schepenen van Hartel, daar van gemaakt, breeder vervat is. In kennisse en bekrachtiging van alle deze zaken,

ken, en tot meerder bestendigheid van dien, hebben wy dezen tegenwoordigen Brief met onze zegelen doen versterken. Gedaan in 't jaar naa de Geboorte ons Heeren Duyzend vierhondert en een, den twee en twintigsten van Grasmaandt.

N°. 90.

Uytspraak van de Heeren van *Dongen*, van *Zelbach*, van *Affsche* enz., als verkore Scheydsmannen, tot besliffing der Verschillen, gerezen tusschen *Engelbrecht* Graef van *Nassau*, en *Hendrick* Heer van *Bergen*, over het Landt en Heerlykheid van *Breda*.

Allen den genen die onse jegenwerdige Lettren suelen sien en hoeren lesen. Jan van Grymbergen Heer van *Affsche*, Willem van Dalem Heer van *Donga*, Gherit van *Cockelberghe*, Herman van *Zelbach*, geheysten van der *Loe*, Henric van de *Water*, ende Jan Jansfoen van *Overheffelic*, Saluyt met kennisse der *Waarhey*t. Want de *Edele* ende *Vermogende* onse lieve ende gemynde *Joncker*, *Joncker Engelbrecht* Greeve van *Nassou*, Heer van der *Lecke* ende van *Breda*, an d'een side, ende onse lieve ende gemynde Heer, Heer *Henric* van *Bergen*, Heer van *Grymbergen* ende van *Melyn*, in d'ander side, van alfulcken *twiste* ende *gescille*, als enen langen tyt van jaren tusschen hen gestaen en gehangen hebben, om der *Erstalen* wille, die Heer *Henric* voergez. en mit hem Heer *Floris* van *Borffel*, Heer van *Sente Martensdyck*, als *Man* ende *Momboir* *Vrouwe* *Oeden* van *Bergen*, syne wettige *Gefellinne*, *Suster* Heeren *Henrics* voorsz., geeycht ende gevolght hebben open aen de *Stadt*, d'*Lant* ende *Heerlycheyt* van *Breda*, met huere toebehoirten, en ooc om alrehande dootslagen en gevechten wille, die gesbiet syn te *Steenbergen*, te *Rosendael* en daer *omtrent*, en van allen anderen *twiste* ende *discorde* tussen hen wefende, hoedanich sy syn oft geweest hebben, en waer af en uyt wien dat sy geruert, geport, of toecomen syn, hen geheellic ende al in ons gekeert hebben, ende mit opgerichten vingheren lyfflic ten heyligen gefworen, ewelyck vaste, gestede, onverbrekelyc te houden en te doen houden, wes wy daer af en daer uyt seggen, ordineren ende uytgeven souden, gelyc als heure opene besegelde *Brieven*, die wy daer af t'onswaerts hebben, clairlyc ende mit meer woirden inhouden ende begrypen; Ende Heer *Henric* voerghen: in den saken van de voorsz. *Erstalen* vervangen heeft en geloest te vervangen myn *Vrouwe* syn *Suster*, ende Heeren *Floris* huere *Man* voirgen: So doen wy te weten eenen iegelycken, tugen ooc ende dragen openbaerlic mit desen onse opene letteren, dat wy van de voorsz. *Erstalen* ons besproken ende bevroedt hebben mitten wysen ende vroeden van de *Lande* en van de *Bancken* daer de voorsz. *Stadt*, *Lant* en *Heerlycheyt* van *Breda* mit heure toebehoirten gelegen syn, en hebben ons oock geïnformeert ende besonnen uyt den opene *Brieve* daer mede saliger *gedenkenissen* Hertoge *Jan* van *Brabant* d'*Lant* ende de *Heerlycheyt* van *Breda* voorsz. mit huere toebehoirten hier voormaels verleende wilen Heeren *Janne* van *Polanen* Heer van der *Lecke*, *Oudervader* Heeren *Henrics* van *Bergen*, en zyne *Suster* voregen:, ende oock myn *Joffrouwen* de *Greevynen* van *Nassou*, wittige *Gefellinne* myns *Jonckeren* van *Nassou* voorsz., ende daer mede deselve *Lant* en *Heerlycheyt* bi den voorsz. Heer *Janne* van *Polanen* vercregen waren; en diesgelycs uyt anderen clairnissen ons daer af gedaen, en hebben uyt desen bevonden en bevynden, dat de voorsz. *Stadt*, *Lant* en *Heerlycheyt* van *Breda*, in hogen, in nederen, in naten, in droegen, mit renten, mit cheinsen, mit maelen, mit moeren, mit moerdyken, en mit allen huere anderen toebehoirten en aenhangingen, mit wat namen sy genaemt, en hoe die gelegen syn, altoes van ouden tyt hier af geweest hebben en noch syneen

Brabantſch Leen, ruerende ende afcomende of nedercomende, ende te leene gehouden van onſen genedigen Heer myn Heer den Hertoge van Brabant, en van ſinen hogegeborenen Vorderen Hertogen en Hertoginnen van Brabant ſaliger gedenkeniſſen, dat es te weten, uyt huere Camere van Brabant en uyt egheene anderen Hove of anderen Bancken, Ende daerom of mits deſe redene en anderen ons daer toe porrende en beruerende, Soe hebben wy van deſer voorſz. Erftalen, mit eendrachtigen accoërde van ons alle openbaerlyk gefeyt, gepronuntieert en uytgegeven, ſeggen, pronuntieren en uytgeven mit deſen gefcrifte, ende mit deſen onſen jegenwoirdigen ſeggen, dat Heer Henric van Bergen, Vrouwe Oede ſyn Sufter, en Heer Floris huer Man voerghen:, in de Stadt, in d'Lant, in de Heerlycheyten in den goeden van Breda voerſz., en in huere toebehoirten, en aenhangingen, of in eenige van hen, of tot eenigen van hen, recht, deel noch aenſprake en hebben, noch hebben en ſuelen, noch ſculdich en ſyn te hebben, van eenigen voerleden tyden, noch huer Nacomelinge en Erfgenamen dieſgelycx in eeniger manieren, Ende dat ſy en huer Nacomelingen en Erfgenamen voerſz. minen Joncker van Naſſou voerghen:, en myn Joffrouwe Johanne van Polanen, ſine wettige Gefellinne, en derſelver haire Nacomelingen en Erfgenamen, van allen deſen voortaan laeten ſuelen en ſculdich ſyn te laeten in ruſten, in vreden, ongemoeyt en onvervolcht, en dat myn Joncker en myn Joffrou van Naſſou voerſz., en heur Hoire en Erfgename, die alle gemeynlic los, vry, ruſtelyc en vredelyc houden, hanteren, beſigen ende beſitten, ende dierre nae huere vryen eygenen wille, en na huerre genueghen voertmeer altyt gebruycken ſuelen, gelyc als ſy mit rechte doen moigen en ſculdich ſyn te doen, ongehindert, onbelet, ongecalengiert en onbeſtuert, van Heeren Henricke en ſynre Sufter en huere Mannen voerghen:, en van heuren Hoiren en Erfgenamen, ſonder eenigerhande fraude of argeliſt, Behoudelic ende gereſerveert Heeren Henric voerghen: ſine jaerlikenen erſlike Rente van Vyffhondert guldene Hellingen, die hy heeft ende ſculdich is te hebben van de Huwelic-goede wylen mynre Vrouwe ſynre Moeder, op de Stadt, Lant en Heerlycheyt van Breda voerſz., en op huere toebehoirten, en behoudelic alſulcken achterſtelle als myn Joncker voerſz. Heeren Henricke voerghen: daer af ſculdich is, nae begrype van den zeggen, dat onſe genedeghe Hertogh van Brabant van deſelve achterſtellen gefeyt heeft en uytgegeven. Ende om dat onſe begeerte en meyninge es, dat dit onſe jegenwoirdige ſeggen ewelic, vaſt en onverbrekelic gehouden blive, ſoe bidden wy ootmoedelyc en vriendelyc mynen Joncker van Naſſou en Heeren Henrick voerghen:, eyſſchen hen ooc en verſuecken mit alle ernſticheyt, op ten eedt die ſy ons, als voorſz. es, daer toe gedaen hebben, gelyc als heur voerſz. Brieve clairlyc uytwyſen, dat ſy in d'een ſide en in d'ander bi deſen ſelven onſe voerſz. ſeggen, en by allen dien dat daer in begrepen es, vaſt en geſtentich bliven, en dat wael en getrouwelic houden en doen houden van allen den genen dient aengaet en aengaen mach, in allen der maten, formen ende manieren die boven verclairt ſyn en beſcreven, En dat ſy daer tegens niet en comen en doen, noch en laten geſchien mit woirden of mit wercken, by hen ſelven of by iemant anders, of voor hen ſelven, of voor iemants anders, ſonder argeliſt, in eenige toecomende tyden, Ende ſo hebben wy in oirconde, getuygeniſſe, en ewige veſticheyt onſe voerſz. ſeggenen, en alre dingen voerſz., onſer alre ſegele doen hangen aen deſen onſen opene en jegenwoirdigen letteren, die gemaect en gegeven waren in der Stadt van Mechlen, des Donresdaeghs nae Sente Martensdagh des heyligen Biſſcops en Confelloers, op den vyfftienden dach der maent November, int jaer onſe Heeren als men ſcreef Duſent vierhondert en veerthien. (*Ende was beſegelt met ſes uythangende ſegelen van groenen waſſche.*)

N°. 91.

Oprechting en Fondatie van het Manhuys op den *Haegdyck*
te *Breda*, door de Uytvoerders der uyterste Wille van
Heer *Anselmus Smit*, gezegt *Fabri*.

*In nomine Sanctæ & Individuæ Trinitatis,
Patris, & Filii, & Spiritus Sancti,
Amen.*

*Universis & singulis Christi Fidelibus,
presentibus & futuris, Petrus Cant, Cantor,
Johannes Braxatoris, Tesaurarius, &
Johannes Figuli, Canonici Ecclesiæ
Beatæ Mariæ Antverpiensis, Camera-
censis Diocesis, Executores Testamenti &
ultimæ voluntatis quondam Reverendi in
Christo Patris & Domini, Dni. Anselmi
de Breda, Sanctæ Sedis Apostolicæ Pro-
thonotarii, ac Literarum Apostolicarum Cor-
rectoris, & Decani dictæ Ecclesiæ Ant-
verpiensis, Salutem in Domino sempiter-
nam, cum infra scriptorum notitia verita-
tis.*

*Cum nuper, videlicet anno Dni. Mille-
mo quadringentesimo quadragesimo nono,
die primâ mensis Augusti, Florentiæ, apud
Monasterium Sancti Anthonii, præfatus
quondam Reverendus Pater, Dominus An-
selmus, Prothonotarius, suum in ejus ulti-
ma voluntate condens Testamentum, inter
cætera plenam & liberam nobis dederit
potestatem, facultatem & auctoritatem,
ordinandi & disponendi de omnibus &
singulis bonis suis mobilibus & immobili-
bus, ubicunque & in quibuscunque confi-
sistentibus, salvis suis in eodem Testamento
expressis particularibus ordinatis & lega-
tis, prout nobis & conscienciis nostris in
hac parte videretur expedire; Nos, singu-
lis legatis particularibus & aliis in dicto
Testamento expressis ordinationibus, juxta
ultimam voluntatem hujusmodi delibera-
tis, solutis & adimpletis, de residuis
etiam & supercrescentibus ejusdem quon-
dam Domini Testatoris bonis & rebus re-
pertis, collectis & ad manus nostras dedu-
ctis, nonnullis miserabilibus ac piis, ac aliis
personis & locis, pro ejus animæ salute,
quemadmodum conspeximus id juxta rei
qualitatem expedire, factis subsidiis &
clar-*

In den Naeme der Heylige en onver-
deelde Drievuldigheid, des Va-
ders, des Zoons en des Hey-
ligen Geestes, Amen.

Allen en een ygelyk Gelovigen in
Christus, zoo wel tegenwoordigen als
toekomenden, Pieter Cant, Zang-
meester, Jan de Brouwer, Treforier,
en Jan de Potter, Kanonniken van
O. L. V. te Antwerpen, onder het
Bisdom van Cameryk, Uytvoerders
van het Testament en den laatste Wille
van wylen den Eerwaerdigen Vader in
Christus, Heer Anselmus van Breda,
Prothonotaris van den Heyligen Aposto-
lischen Stoel, Corrector der Aposto-
lische Brieven en Deeken der gemelde
Kerke in Antwerpen, eeuwigduurend
Heyl in den Heere, met kennisse der
waerheid van het geen hier na geschre-
ven staat.

Nadien onlangs, te weten in 't jaar
ons Heeren Duysend vierhondert en
negen en veertig, op den eersten dag
van Oogstmaandt, wylen de gemelde
Eerwaerdige Vader, Heer Anselmus
Prothonotaris, zyn Testament of uy-
tersten Wil makende te Florencen in
't Klooster van St. Antoni, onder an-
deren aan ons de volkome en vrye
macht, vermogen en gezag heeft ge-
geven, om van alle ende ygelyke zy-
ne goederen, zoo roerende als onroe-
rende, waar ter plaetze en waar in
oock bestaande, te mogen ordineren
en bestellen, behoudens de byzondere
in het gem. Testament uytgedrukte
Legaten en Makingen, zoo en in dier-
voegen het by ons in gemoede zoude
bevonden worden te behooren, En wy,
alle de byzondere Legaten, en andere
in het Testament uytgedrukte be-
schickingen volgens den gemelden uy-
tersten Wil, vol daan en vervult hebben-
de, voorts van de overige goederen en
verder bevondene zaken des gemelden
Heere Testateurs, welke by ons ver-
zamelt en in onze handen gestelt zyn,

elargitionibus, Tandem præmeditantes tremendi & districti Judicis sententiam, quæ ipse de dispensatione bonorum, maximè ab his qui plus cæteris in hoc seculo aliquid dispensandum acceperint, rationem petiturus est, considerantesque, inter salutifera dispensationis & pietatis opera nulla præstantiora & validiora ad promerendam salutis gratiam, quàm quæ in hospitalitate miserabilium, egenarum & pauperum personarum impendentur, cum vix suavius & delectabilius iburificium potest facere quisque Deo, quàm curam gerere infirmorum, pauperibus & indigentibus subvenire; Reolventes etiam præfati quondam Domini Prothonotarii & suorum progenitorum caritatem, compassionem & favorem singulares, quos in hoc seculo erga valetudinarios, confractos, impotentesque pauperes viros, misericordiâ & pietate moti, exercere, dirigere & administrare visi sunt, volentesque & desiderantes, caritatem, compassionem, & favorem hujusmodi insequi in hac parte, ac tantò amplius, quantò exinde relicta & adhuc superexistentia præfati quondam Domini Prothonotarii bona salubrius dispensari, pauperesque valetudinarii, debiles & egeni ab incommodis relevari, & pietatis ac misericordiæ opera adimplere valeant, dictique Domini quondam Prothonotarii & primogenitorum suorum salus crescere possit; Ideo, anno millesimo quadringentesimo quinquagesimo quinto, die Veneris, tricesimâ mensis Maji, horâ primâ ejusdem diei, vel quasi, Pontificatus Sanctissimi in Christo Patris & Domini nostri, Domini Calixti, divinâ providentiâ Papæ tertii, anno primo, in Notarii publici & testium infracriptorum, ad hoc specialiter rogatorum, presentia, ad laudem Domini nostri Jesu Christi, sueque benedictæ Genitricis Virginum Virginis Mariæ, ac duodecim Apostolorum ejus, in remedium quoque & salutem animarum præfati quondam Domini Anselmi Prothonotarii, & suorum primogenitorum, omnibus melioribus modo, viâ, jure, causâ & formâ, quibus potuimus & deberemus, possumus & debemus, quandam Domum sitam apud oppidum de Breda, Leodiensis Diocesis, in vicodictò den Haechdyck, spectantem ad dictum quondam Dominum Anselmum, Prothonotarium, pro loco, hospitio & habitatione tredecim pauperum Virorum, successivis futuris temporibus ibidem sub vita & forma inferius annotata recipiendorum, ordinamus & deputamus; Ita tamen, quod ob equalitatem reddituum in hoc exordio ordinationis hujusmodi, dumtaxat octo perso-

næ,

voor deszelfs zielen zaligheid, eenige onderstanden en mildadigheden gedaan hebbende aan ellendige, godvruchtige en andere perfoonen en plaetsen, zoo als wy, ten aanzien van 't gevecht der zake hebben bevonden te behooren; Eyndelyk overdenkende het vonnis des ontzaggelyken en gestrengen Rechters, waarby hy zelf Reekening wil eyschen van de besteeding der goederen, voornamentlyk van die genen, welke meer als andere in deze wereld, om mede te deelen, verkregen hebben, En overwegende, dat onder de heylzame werken van mededeelzaamheid en liefdadigheid geene uytmuntender en kragtiger zyn, omde Zaligheid te verdienen, dan die aangelegt worden tot het Herbergen van ellendige, behoeftige en arme perfoonen, alzoo men God geen aangenamer nog lieffelyker reukoffer kan toebrengen, als zorge te dragen voor krankten, en de armen en behoeftigen te ondersteunen; Overwegende mede de byzondere liefdadigheid, mededoogenheid en gunste, welke wylen de gemelde Heer Prothonotaris en zyne Voorouders, door medelyden en Godsvruchtigheid bewogen zynde, omtrent ziekelyke, onmachtige en onvermogene arme Mannen, in deze wereld geoeffent, betoont en beweezen hebben; Willende voorts en begeerende zoodanige liefde, medelyden en genegenheid, in dat stuk opvolgen, zoo veel te meer, dewyl de nagelate en nog overschietende goederen van wylen den gemelden Heer Prothonotaris niet heylzamer als tot laffenis en onderstand van arme, ziecke, zwacke en behoeftige lieden zouden mogen besteedt, nog de wercken van Godsvrucht en barmhertigheid waardiger geoeffent, en dus de zaligheid van wylen den gemelden Heer Prothonotaris en van zyne Voorouders beter bevordert werden. Daerom hebben wy, in 't jaer Duyfend vierhondert en vyfenvyftig, op Vrydag den dertigsten van Bloeymaandt, s' middags om een uur, of daer omtrent, in 't eerste jaar des Pauschaps van den Alderheyligsten Vader in Kristus, onzen Heer Kalixtus den derden van dien naam, door de voorzienigheid van God, Paus van Romem, in de tegenwoordigheid van de ondergeschrevene openbaren Notaris en getuygen, daer toe infonderheid verzogt, tereere van onzen Heere Jesus Kristus, deszelfs gezegen-

nae, aut pauciores recipientur, quæ quidem personæ erunt viri bonorum nominis, conditionis & fame, sub & cum modis & formis viventes, & Deum colentes, prout inferius declaratur, Domumque prædictam pro receptaculo dictorum Virorum, nec non redditus, bona & pecuniarum summas infra scriptas assignamus, ac eisdem in & ad opus dictorum Virorum, realiter & cum effectu pro futuris perpetuis temporibus effestucando renunciavimus, præfatorumque pauperum Virorum congregationem & receptaculum, de & mediantibus Domo, redditibus, bonis & pecuniarum summis hujusmodi fundamus ac ordinamus, deputamus, assignamus, renunciamus & fundamus per presentes, stipulatione per nos in manibus Notarii publici infra scripti, vice & nomine omnium quorum interest, seu interesse poterit, quale in recipientium præstita subsecuta. Rogantes in visceribus caritatis, & requirentes Reverendum in Christo Patrem & Dominum, Dominum Episcopum Leodiensem, ut fundacionis hujus partes velit auctoritate suâ ordinariâ confirmare & approbare, nec non Illustræm & præpotentem Dominum Johannem Comitem de Nassou, de Dietze & de Vianden, ac Dominum patriæ de Breda, honestosque, prudentes & circumspicos Burgimagistros, Scabinos, Juratos & Consules dicti Oppidi de Breda, quatenus ordinationi, assignacioni & fundacioni hujusmodi annuere & consentire, ipsasque admittere, defendere & manutenere, ac ut participes esse valeant bonorum operum dictorum fundatorum pauperum, eisdem aliquid gratiæ & privilegii, pro relevamine & subsidio eorum majori, caritativè impendere velint, prout & quemadmodum in quâdam papii carta, desuper in vulgari Theutonico, pro laycorum pleniori intellectu, conscripta & confecta, plenius continetur & habetur, cujus tenor de verbo ad verbum sequitur, & est talis:

zegende Moeder en Maagd der Maagden Maria, en van zyne twaalf Apostelen, en tot zaligheid der zielen van wylen den gemelden Heer Prothonotaris Anselmus en zyner Voorouders, op de allergevoegelyste wyze, wege, recht en voorm als wy zouden hebben kunnen en mogen, kunnen en mogen by deze, zeker Huys gelegen by de Stadt Breda, onder 't Bisdom van Luyck, in het Vlek genaemt den *Haegyck*, behoorende aan wylen den gemelden Heer Prothonotaris Anselmus, opgerecht en bestelt tot een Gasthuys, Herberg en Woonplaets voor dartien arme Mannen, welke in toekomende tyden, op de hier naagenoemde levens wyze en vorm, daar in opgenomen zullen worden; zoodanig egter dat, om de gelykheid der inkomsten, in 't begin dezer instelling, alleen agt of weyniger perfoonen daar in zullen worden aangenomen, welke perfoonen moeten wezen Mannen van goeden naam, staat en faam, God vreesfende, en op de naabeschrevene wyze hun leven en wandel aenstellende; En wy bewyzen het voorgemelde Huys tot een verblyfplaets der gemelde Mannen, als mede de inkomsten, goederen en gereede penningen hiernaa genoemt, dezelve, ten behoeve der gemelde Mannen, wezentlyk en metter daet ten eeuwigen dagen vry verklaerende, en van dezelve afftant doende; welke verblyfplaets en vergadering der gemelde arme Mannen, met de voorsz. huysinge, inkomsten, goederen en gereede penningen, wy funderen, bestellen, afzonderen, en bewyzen, ook daar van afftand doen by deze tegenwoordige, volgens de belofte en toezegging daar van by ons in handen van den ondergenoemden openbaren Notaris gedaen, in den naam van allen die het mogt aangaen, of die in 't vervolg daarin belang mogten hebben, Biddende en verzoekende, om de ingewanden van liefdadigheid, den Eerwaerden Vader in Kristus den Heere Biffchop van Luyck, ten eynde hy deze stichting in alle defzels deelen, met zyn gewoone macht en gezag, gelieve goet te keuren en te bevestigen, als mede den Doorluchtigen en Mogenden Heer Jan Graef van Nassou, Dietze en Vianden, en Heer van het Land van Breda, en de Eerzame en Voorzienige Burgemeesteren, Schepenen, Gezworenen en Raaden der ge-

gemelde Stadt Breda, dat zy aan deze bestelling, bewyzing, en fundatie hunne toestemming geven, en dezelve inwilligen, beschermen en handhaven willen, en ten eynde zy deelagtig mogten wezen aan de goede werken der gemelde arme personen, dat zy aan dezelve eenige gunsten en voorrechten, tot derzelver hulp en onderstand, mildadiglyk gelieven te verleenen. Zoo en in diervoegen als in zeker papier, deswegen inde gemeene Nederlantsche tael tot beter verstant der Lecken, beschreven en gemaakt, begrepen is, welkers inhoud van woordt tot woordt hier naa volgt en aldus is luydende:

In den name Goyds des Vaders, des Soens, ende des Heilichs Gheests, Amen.

Cont sy allen ende yegelicken gelovigen menschen, die nu syn ende namaels wesen sellen, Dat wy Petrus Cant, Cantor, Johannes de Brouwere, Tresorier, en Johannes de Brouwer, die men heet de Potter, van Breda, Canoniken in onser Vrouwen Kerken te Antwerpen, Testamentoirs ende Hanttrouwige, geset ende gestelt by saligen gedachten wilen des Eerwerdichs Vaders in Gode ende Heeren Meesters Anselmi Fabri van Breda, Choordeken van Onser Vrouwe Kerken voorscreven, Prothonotarys ende Correctoirs des Heilichs Stoels van Romem, in synen uytersten wille ende Testamente, gemaeft tot Florencen in Synte Anthonys Cloestere, in den Jare ons Heeren Dufent vierhondert negen en veertich, des Vrydaechs, yerste dach van Oeghstmaent, In den welcken Testamente ten lesten hy ons gegeven heeft volle ende vrye machte van allen en de yegelicken synen goede, ruerlike ende onruerlike, waer ende in wat manieren die syn, Behoudelic andere poynten te voren gemaeckt, te ordineren, te bewisen ende te bestellen, alsoe ons ende onser Consciencien dat goetdunken sal, ende gelikerwys hy ons volcomelic betroude. Aenfiende des voorseyts Heeren ende synre Ouders saliger gedachten groete medoeft, liefheyden ende sonderlinge gonste, die sy by haren levenden live gehadt ende gedragen hebben altyt tot ouden, onmachtigen ende crancken armen menschen, alsoe te volbrengen de werken van ontfermherticheyt, ende ter salicheden ende laeffenissen der zielen tsHeeren ende synre ouders voorschreven, Hebben geordineert te eeren Goyds, ons liefs Heeren Jhesu Christi, synre gebenedyde Moeder en Maget der maechden Marie, ende synre heileger tweeleve Apostelen, in den huysse gestaen tot Breda op ten Haechdyck, wylen den Heeren voorsz., ontfaen te wordene in toecomenden tyden derthiene mannen, weseude als na bescreven staet. Ende overmids dat omme soe vele persoenen te voedene noch niet Renten genuuech en syn, soe sal men metten yersten beginnen mer met achte persoenen oft min tontfane, maer als men alsoe vele Renten vercregen heeft, dat elken persoen, tot xijj persoenen toe, als voersz. staet, een pont groot Vlaems erfelyc sal mogen hebben boven anderen commeren ende lasten, soe sal men volbrengen tgetall tot derthien persoenen toe, ende nyet meer. Ende desen voersz. persoenen sellen moeten syn van eerliker namen ende famen, vreedsammen ende kerstelicken levene, na de geboden der heiliger Kerken, oyten Ingesetenen der Stadt ende der Vryheyte van Breda, ten ware also dat men in der selver Stadt en Vryheit alfulcker armer lude niet genoegh en vonde, als die provenden verschenen waren, soe soude men van alfulken gelicken armen luyden als voersz. staen opten Dorpe des Lants van Breda mogen nemen, sonder de yerste ghyfte die wy Testamentoirs sellen mogen doen tot tweeen personen toe van Breda geboiren, als en woene sy nu ter tyt daer niet, Dewelke sellen syn onbelast van religiofer ordene, huweliken, kynderen, schulden, calaengien oft anderen commere, van de welken den Godhuysse ende bruederen moyfel, scade oft last comen mochte, Dewelcke oic niet sellen syn onnutten parsoenen oft van anderen onbe.

onbehoerliken levene, mer anders cranck, ende also onmachtich syn dat sy haer broet ende nootdorste niet gewinnen en connen, oic niet gewoonlyc en hebben gheweest voer der goeder luyden doeren broet te biddene, ende anders behoefstichende arm, ende tseftich jaer out, oft anders jongher oft ouder, dien den Ghyfters der provdene van noode ende behoerlyc sal duncken gegeven te wordene, Dewelke armen uyt rechter medoechsaemheden, caritaten ende ontfermherticheyden; uytgesteken alle beeden, gonsten, gedranghe ende ghyften, oft andere genieten, sellen worden gecoren ende in deesen Gasthuys ontfaen by den parsoenen oft Prochiaens van onser liever Vrouwen Kerken van Breda ende van der Hagen, als sy oft eenich van hen resideren sellen, oft anders by een oft tween van der Capitulen aldaer, die by den Deken ende Capittelen daer toe sellen worden gestelt, ende oic by twee Kercmeesters van onser Vrouwe voersz. ende twee Heilige Geestmeesteren aldaer, Ende in twydrachte van hen luyden sellen die Heeren, die Deken en Capittelle voersz., Overmans syn ende sluyten. Behoudelyc dat wy Testamentoirs voersz., also lange als wy, oft yemant van ons, by der graciens Goyds leven sellen, selve Ghyfters syn sellen op dat wy willen. Ende om dit Gasthuys ende arme Brueders ter eeren Goyds ende gemeynen profyte der Stadt ende tsLants voersz. wel te regeren, soe salt gelieven den Eerbaren Heeren Drosset, Schoutet, Burgemeesteren ende Schepenen der selver Stadt, te kieser, te ordineren ende te setten twee eerbaer, zedige ende van goeden levene Knapen ende Mannen uyt Stadt ende Vryheit voersz. dewelke Momboirs ende Provisoires sellen syn des Huys ende der Brueders voersz. Ende dese Momboire sellen kieser eenen uytten Brueders, die dair nutste toe sal syn, die men Besorger heeten sal, om te regerne ende te besturne alle dingen, oic te gebiedene den Brueders tot dat sy te doen sellen hebben, oerlof te gevene opt bescheyde, dewelke oic vreedsam syn sal, ende nyement verdrucken, forge ende last dragen van allen dingen gedaen te wordene. Dese Momboiren sellen altyt toefien, oft Gasthuys wel geregeert wort van den genen diet binnen Huys te regeren hebben, sonderlinge dat men gheen overtollicheyt en doe, daer men mede tachter soude comen ende tshanden. Oec sal men alle saken, welkerhande dat se syn, het syn van goeden, van persoenen, van geschille, van discorde, van twiste, oft van eenige saken die den voersz. Gasthuys, oft eenige werliken persoenen, die daer toe hooren sellen, in eeniger manieren aenruerende, by deser Momboiren bescheyden, ordineren, verclaren ende bestellen, oec alle misdaden metten Brueders corrigeren na alle gelegentheyden der saken, het en ware dat de saken hen te swaer oft te lastich worden, die soudan uytgerecht, gecorrigeert ende gedoemt worden by den Drosset, Schoutet, Burgemeesteren ende Scepenen voersz., sonder yemant anders toefzichten, toedoene, onderwindens, oft anders recht daer toe te hebben. Voert soe en sellen die Brueders niet beclappen heymelyc oft openbaer haren Momboren, Provisoren, Regenten oft Besorgeren gheensins, mer onderdanich syn ende gehoersam in doen ende laten, maer bevonden die Brueders openbaer gebreck oft last in de voersz. Momboirs ende Besorgere, dat sellen sy hen selve guetelyc ende zedichlyc seggen, oft den voersz. Drosset, Schouthet, Burgemeesteren ende Schepenen, dewelke daer om dan andere Momboire sellen mogen ordineren ende stellen. Noch salmen kieser by den Momboirs, Toefinders ende Brueders, twee uytten Brueders die daer toe profytelyc sullen syn, Ontfanghers geheyt, dewelke ontfaen sellen alle renten, goeden ende profyten, hoetaenich die syn sellen, toebehoorende den voersz. Gasthuys, ende voert uytgeven by rade ende consente des Toefinders, versien ende bewerven spyse, dranck, hout, torff, wullen ende linnen laken, ende alles des men daer redelyc behoeven sal, ten meesten profyte ende ter goeder tyt. Ende om dese dingen trouwelyc ende wittelyc te doene, sellen sy sunderlinge eet doen, ende allen halven jare, oft van jare tot jare, rekeninge doen voer die Momboirs ende gemeyne Brueders, daer yegelyc redelyc ende zedichlyc af ende toe sal mogen spreken, ende calengeren totten meesten profyte, sonder argelift. Deese Ontfangers sal men tallen drie jaren den outsten affetten ende eenen anderen metten genen die blyft aansetten, het en waere dat yemant gebreekelyc waer, dien mach men altyt affetten ende corrigeren, verdient hy des. Mede sal men dair oic hebben ende hueren een sterck, eerbaer,

baer, doechedelyc Joncwylf, die haer verstaen fal van des men daer te doen fal hebben, ende dat te doene, die oic ter mercht visch, vleysch ende anders fal coepen; trouwelyc ende altyt by rade ende bysne der Ontfangers, oft ten minste horer eenre. Ende waert dat yemant van den Brueders tselve Joncwylf, oft andere Dieners voirsz., met achterspraken, quaden worden oft slagen overloede, dien sal men corrigeren na gelegentheyt der saken, maer bevonde men in der waerheit dat yemant van den Brueders met haer oft met andere vrouwen vleyschelyc te doen hadde, soe foudse men uyten huysfe doen, ende oerloven, ende die Brueder soude verliefen die provende, ende al dat hy dair in 't Gasthuys gebracht hadde. Ende voer eer yemant als Brueder hier in fal worden ontsaen, fal hy inbrengen, bewisen ende overdragen, eewelyc ende erfelyc te hebben, met vestingen, Scepenbrieven oft anders, also dat behoerlyxte fal mogen syn ende vaste, alle syn erfelicke goede ende have, oec alle goeden die hem by verfterven oft anders toe sellen mogen comen in eeniger manieren, tot behoef van 't Gasthuys voersz., om die onder die Brueders in 't gemeyne te bruyken, soe dat na hoer doot van hene niemende niet fal mogen verfterven. Sellen oec dese Brueders, na dat versleten sellen syn haer oudste cleederen daer fy yerst mede in 't Gasthuys comen sellen, moeten dragen oec haer oudste cleden ende crapoenen van graeuwen wullen lakene, Ende des sellen die Besorgers ende Ontfangers uyten gemeynen goeden elken Broeder besorgen, na dat hy des noottelyc ende te goederwys behoeven fal, welke cleden men fal doen maken slechtelyc, sonder niewicheyden, even gelyc maecsel op allen reisen, dlaken te verboerene. Ende elc van dyen fal oec in synre incoemst inbrengen een bedde, twee paer slapenlaken, sargie oercuffens, ende andere daer toe behoerende, alsoe hy daer op cuyffchelyc slapen ende liggen fal willen, oec den Gasthuys te bliven na hare doot. Ende voert fal het Gasthuys versien, behoude-lyc dat yegelyc syndere cleedingen ende andere gewaden geraedsfamlyc, spaerlyc ende cuyffchelyc fal dragen. verwaren ende hanteren. Oec fullen sy alle dage, tot behoerliken tyden, als men daer toe luyden fal metter belle, van geliken spysen ende drancke, daer nyemant gheen sunderlinge voerdeel hebben en fal mogen, te famen in eenen Reefter eten ende drincken, sedichlyc, sonder clappen oft gerucht te maken, Ende dan in der stadt van der Benedictie yegelyc lesen een Pater noster ende Ave Maria, ende voer die gratie oec een Pater noster ende Ave Maria, Ende sunderlinge alle avonde, deese gratie geseit, fal een van hen, dient toebehoert, een belle luyden, ende dan sellen sy noch Goyde loven, ende seggen aldus: Ontfermhertige Heere God, Sceppere des hemels ende eertryx, geloeft ende bedanct moestu syn van allen dine goeden die du ons armen fondigen menschen gedaen ende verleent hebst, wy bidden dy oec by der verdienten ende middelingen dynre gebenedider Moeder ende Maghet der Maechden, ende aller dynre liever Heiligen, dattu onser ontfermen willes, ende vryen van allen funden, Wy bidden dy oec voer onsen edelen Heer ende Vrouwen tsLants van Breda, ende hair Geboirten, Raide, Rechters ende Ingesetene tsLants, oec voer die lieven zielen sHeeren ende Meesters Anselmi, Funderer ende Ghyfter deser aelmoessen, synre Testamentoirs, als sy te zielen comen sellen syn, oec voer alle gelovige zielen die van deser werelt gescyden syn, daer die heilige Kerke voer gebiedt te biddene, ende alle andere levende ende doode, die ons goet gedaen hebben, ende dagelicx doen, dattulieve ontfermhertige Heere God dier ontfermen willes. Ende spreken dan te famen Pater noster en Ave Maria. Als men ter tafelen geseten fal syn, sellen dienen twee van de Bruedere, dewelke namaels eten sellen, seggende oec Pater noster ende Ave Maria als voirsz. is, spysen ende dranck thamelyc opsettende ende afdragende, die scotelen, potten ende anders dat gebesicht is wasschen ende schickelyc opsetten, Ende dit sellen sy doen met weken, te wetene twee oudste in den Huysfe ontsaen deen weke, ende alsoe vervolgende ander twee, met welken ouderdomme sy hem oec hebben sellen in gane ende stane, ende doen d'een den anderen eere. Ende niemant die gesont is en fal alleene in synre cameren maelyt houden, het en waere dat yemant proeffelyc ziec waere, Ende die ziecke sellen die Brueders alle, ende mede sonderlinge twee daer toe geordineert, dies macht hebben, visenteren van den troesten, heffen, leggen, bystaen, ende anders na der zieckten bruederlyc, mynlyc ende Kerstelyc hantere-
ren

ren tot der doot toe, eest dat Gode alsoe gelieft, Ende so wie in aldusdani-
gen ende anderen werken van Ontfermhertigheyden hem weygerde ende we-
derspenich maeſte, die soude men uyten Huyſe doen, sonder weder te hebben
dat hy daer inbracht hadde. Boven al sal men neerstelyc in 't begin van der
zieften besorgen, dat sy haer Sacramenten van der heiliger Kerken mogen heb-
ben, sellen oec tsavonts, tot poynteliker uyren, sedichlyc slapen gaen, ende elc
voer syn bedde lesen op syn knyen vyfwerf Pater noster ende Ave Maria, al
mede ende deſgelyc tot haren opstaen, voer hem ende voer dye voirſeit syn,
ende neerstelyc ende ſerpelyc toefien vier ende kerſen sekerlyc bewaert te
wordene altyt, houdende puntelyc ende boven al bedden, lywaet ende al dat
dair toebehoert, sinnelyc ende cuyſlyc, lywaet oec te wasschen te dragene, en-
de weder te halene, alst noot sal syn. Oec ummer onderlinge met haeren boeden
ende met elken menschen sellen sy verkeerren, sonder yemant te slane, te quet-
sene, te verdruckene, oft eenich mesweynden te doen in woerden oft in werken,
eenige onhoesche, onbehoerlike, partylike oft onteemlike worden te sprekene,
oft gehengen onderlinge gesproken te wordene, mer leven in caritaten, oet-
moedeliker ende bruedeliker mynnen, sonder achtersprake, sonder kyven, oft
yet te verwytene, ende neerstelyc altyt niet dan van Gode ende yet anders
goets te sprekene ende te denckene. Item sal niemant van hem in tavernen,
ten danſe, noch tot geender werliker feestte oft anderen rumoeren gaen, maer
sullen in huys bliven, het en waere dat sy eenige nootſaken te doen hadden,
dewelke sy haren Oufsten te kennen sellen moeten geven, eer hy hem eenige
oerlof sal derven geven, ende alsoe oerlof hebbende, sullen sy hem ander
mogen uytgaen, ende dan terstont wederom thuys moeten comen, sonder met ye-
mende onderwegen eenige ydele woorden oft onbehoirlike clappagien te heb-
bene. Niement van hen sal funderlinge honden houden, oft oec andere mes-
sen dan redelike broetmesses dragen. Want oec ledicheyt wortele ende oer-
spronck is van allen sunden ende quaetheden, soe sal yegelyc, uytgenomen
ziecke, moeten arbeyden ende last dragen, funderlinge om die Huyſe ter goeder
tyt in goeden staet te houdene, Hove, Lande, Beemde, Dyke, Heyningen
ende anderen den Godshuyſe toebehoerende beesten stouwen, gens ende weder
brouwen, backen, water, torff ende hout te halene, vloere ende camerren te kee-
rene ende te reparerene, ende voert alle dinc te doen dat noottelyc, orboirlyc
ende profytelyc syn sal, ongeheyten oft by bevele, soe dat niement na den ande-
ren wachten, oft op den anderen hem verlaten sal mogen yet te doene, het en waere
hem verboden. Voertane en sal men in dit Godshuys niet mogen houden Feesten,
maeltyden van Bruloften, oft anders van buyten, Oec en sal niemant van den Brue-
ders eenige gaste van Vrienden oft Magen aldaer funderlinge mogen herbergen,
om daer te vernachten oft in synre camere houden, maer wilde yemant spyſe ende
dranck om Gode hem geven, die soudmen ter gemeynder tafelen ontsaen vrien-
delyc, ende dancken, Gode voor hem te biddene. Item sullen de voirſz. Brue-
ders, tot eerbaren luden huyſe genoidt ſynde, mogen gaen eten des noenens, niet
alleene, mer heuren twee tsamen, ende met orlove des Meesters. Sellen oec
die Brueders met ordinancien ende behoerten ter weeke eens, des vrydachs, twee
te gader, die daer toe sterck genoeg sellen syn, binnē der Vryheit van der Stadt,
voer der goeder luden doeren broot moeten bidden, ende oec tot allen spynde
ende deylinge die men over dooden oft anders doen sal in der Vryheit voirſz.
aelmoessen moeten halen, ende dat hen gegeven sal worden, sonder eenich be-
hendicheyt daer in te hebbene, brengen haren Ontfangers, om dat voert in 't
gemeyne te bekeerne, Ende waert dat yemant in 't Godshuys ontsaen, namaels
bevonden werde met eenige quaden, feyten oft openbaer alsoe moeylyc, pynlyc,
scaeylyc, dronken, dicwille onbesceyden, dieff, ongetrouwe, ongehoerſaem oft
anderſins van also quade pytsen ende fame, dat hy onder die Brueders niet be-
hoerlyc oft vredelyc en waere te bliven, dien sal men oyten Gasthuys ende
geſelſchap van den Brueders doen, nochte sal daer bliven dat hy dair inbracht
sal hebben, oft van sinen wegen noch toe mach comen, Maer waere yemant in
't Gasthuys die bevonden worde verwoet, ſinloes, lazers, oft van ander wree-
der oft vreeseliker zieften, van eenigen evel besmet, oft anders also besieet
daer andere menschen af besmet mochten worden, soe dat hy onder die Brue-
ders voerſz. niet en behoert te blivene, dien sal men uyten Gasthuys ende

Bruederfchappe doen, maer wat finen wegen in den Gasthuysse comen soude syn, oft toecomen soude moghen, sonder dat versleten oft verbeficht waere, soud men hem wedergeven, by raide van de Momboiren ende Brueders, behoudelyc dat dese besiecte Man oft Mannen, by ordinancien der voirsz. Momboiren, van den getale der voirsz. derthiene persoenen sal oft sellen bliven, maer hem sal dan volgen, na gelegenheyt synre sieften, syn leven lanc, buyten den voersz. Godshuysse, het sy een pont groot Vleems, oft een half pont, oft een derdendeel, gelyc den voirsz. Momboiren redelyc duncken sal. Woude oec yemant van de Brueders, in 't Gasthuys ontsaen synde, uyttrecken om elders beter henecomen te hebbene, dat mocht hy doen, maer dan soude den Gasthuysse bliven, als hy wech waere, wat van finen wegen incomen waere, oft noch toemocht comen. Ghevielt oec dat yemant van de Brueders hyer in ontsaen, namaels also vroem ende sterc worde, dat hy yet mochte winnen binnen den Huysse oft buyten, dat sal hy moeten doen, ende syn winnyng, sonder yet af te doen, in 't gemeyn profyt brengen den Ontfangers, die oec dair af rekeninge doen sellen, behoudelyc dat nyemant buyten en sal moghen trecken om yet te winnene, sonder oerloff van den Momboire ende Regeerders van den Bruederen; ende soe wie dit niet doen en wilde, dien soude men uyt den Huysse ende Bruederfchap doen, ende soude oec daer laten tselve dat dair van finen wegen comen was. Ende waer yemant van den Bruederen, overmits correctien oft anders, uyt den Gasthuysse ende Bruederfchap ghedaen ende beroeft, dien en soude men nummermeer, om yemans beden, gebeden, oft gheenrehande saken wille weder in mogen nemen. Oec overmits dat elc van den menschen der Vryheit ende tsLants voirsz. deser aelmoessen deelachtich sal mogen werden, soe sellen die Brueders in 't gemeyne alle jaere een bede mogen hebben binnen der Vryheit van der Stadt ende Dorpen tselvs Lants, sonder yemant hier namaels yet aentefien, Ende om dese bede sellen omgaen twee Momboiren ende twee Brueders binnen der Vasten, oft alst hem gelieven sal, ende dien dach sal men in der Kerken doen condigen tot Breda, ende anders daert behoeren sal, Voertane om te verdienen dese aelmoessen hier gesticht oec metter goeder luyden toedoene, sellen die Brueders hem Gode, synre gebenedide Moeder, den tweelleve Apostelen, ende allen Heiligen pynen optedragene, ende hem te dienen altyt met innyger hertten, hoerende te mynsten alle dage den Heyligen dienst van der Missse daert hem gerieffelyxte sal mogen syn. Ende sellen voertaen dagelysche Getyden seuldich syn te lesene, te Mittentyden, Missen ende Vesperen, voer elx seiven Pater Noster ende alsoe veele Ave Maria, Ende ten anderen cleynen Getyden, te wetene Prime, Tertié, Sexte, Noene ende Completen, telken Getyde drie Pater Noster ende drie Ave Maria, hem niet onschuldingen, maer goeder bedingen ende werken te doen mogen sy voer levenden ende dooden voirsz. Ummer sellen sy oec ten Sermone gaen daert hem sal mogen geboiren, ende te gader met haren Besorgers oft Meesters, ende by een bliven, ende als die Sermone oft Diensten sullen syn gedaen, wederom thuyswaert comen, Ende waert dat haer Meesters oft Besorgers met eenen oft met tween langer bleve, soe sellen dander tsamen thuyswaert gaen zedichlyc ende thamelyc, alst behoeren sal. Sellen oec by raide van haeren Prochiaen hem stellen ende sitten dickwyle te biechtene, ende alle jare, principalyc te Paesschen, ende ter anderen drie Hoechtyden, te weten Sinxen, Alreheiliger missse ende Kersavonde, totten Heiligen Sacramente te gane, ende dat werdelyc te ontsane als Kerstelike goede luyden, het en waere dat yemant van crancheiden, sieften oft om anderen wittige nootfaken ontschult hadde om dese naeste poynten voirsz. niet te mogen doen. In der Kerken sellen sy altyt by een sitten en staen, daer sy gerieffelyxte sellen mogen. Alst oec by der gracen Gods gevallen sal, dat yemant van den Brueders aflivich worden sal, dien sellen sy alle, oft eenich van hem, ende niemant anders, in haren bruederlike grauwen clederen voirsz., Kerstelyc ende minlyc voer syn ziel bedende ende lesende, ten grave dragen, ende begraven daer dat in der Prochien van der Hagen behoeren sal, Doende daer voer haerre zielen uytvaerde metter behoerten, tamelyc, na den armen staet der arme Gasthuys-bruederen, sonder maelyden, het en waere dat eenige vrienden van des doots wegen dat anders costeliker doen wouden, sonder des Gasthuys last oft cost. Sellen oec alle te gader syn in 't begraven ende uytvaerden voirsz. die gene die geen ontschult

schult en hebben. Ende om dese Ordinancie des te beter ende vaster gehouden te syne, sal yegelyc geloven in 't yerst van synre incomst, in goeder trouwen, etc der voorsz. punten na syn beste ende vyff sinnen als een goet mensche te houdene, ende te doen houden na syn macht, onderdanich te syn den Momboirs, Besorgers, ende allen anderen dienen, ende trouwelyc te helpen behouden die goede den Gasthuysse toebehoerende, ende die verloren souden mogen worden weder helpen vercrigene, met recht oft metter minnen, heymelike saken van den Huysse oft der Brueders heymelyc te houden ende niet te openbaren, syn medebrueders voer niemant anders te rechte te treckene dan voer die Momboirs ende Brueders, te houdene dat sy luyden ordineren sellen, dongehoerfame Brueders, also dat behoeren sal, te helpen doemen ende rechten, haet ende nyt uytgesteken, sonder om eeniger saken voregenoempt dat te laten, syne correctie aentenemene oetmoedelyc, het waer van uyten Huysse ende Bruederscap gedaen te wordene oft anders, sonder met yemant in 't openbaer, oft anders eenigen magen oft vrienden daerom te moeyene, Ende soe wie behoerlyc gewaerschoot dair tegen dede, soudenmen uyten Huysse ende Bruederscap doen, ende Godshuys sal behouden syn goet dat daer van sinen wegen comen soude syn. Sellen daerom geheelic hem scicken om alles met doechden te volbrengene ter eeren Gods, soo dat hy hem, ende alle Kerstelike levende ende doode Ghyfteren ende Besorgeren deser aelmoessen in syn ewige Ryke ontfaen gewerdige, Amen. Tot welker fondacien ende stichtingen, goedingen ende der armen Bruederen behoeff als voer, bewysen wy ende geven over met desen brieven, in der bester formen alst wy best mogen van rechts wegen, alle alfulken erfelike goeden als die Eerwerdige Heer Meeſter Anselmus hadde ende houdende was binnen der Stadt ende tsLants van Breda, nabescreven, met allen haeren rechten, toebehoerten ende brieven daer op gemaect, en oec met alle renten ende penningen die toecomen ende verschynen sellen in ewigen toecomenden tyden. In den yersten die nieuwe ende die oude Huysen, metten plaetsen, schueren, erven endemetter hoffstat die tegen Aert de Bruyne vercregen is, liggende ende staende op deynde van den Haechdycke westwaert &c. &c. &c. Ende om dese fundacie, stichtinge, ende makinge te bat gehouden, bescudt ende beschermt te mogen werden, Bidden wy oetmoedelike om Gods wille, den Hoegeboirnen ende Eedelen Johan Greve tot Nassow, tot Dietze ende te Vianden, Heere des Lants van Breda &c. en de Eerbairen, Wyfen ende Bescheydenen Burgemeesteren, Scepenen, Gheswoornen ende Raidslyuden der Stadt van Breda, dat sy dese fondacie, stichtinge ende makingen metten armen luyden in der manieren voersz. consenteren, aennemen ende gehengen, bescermen ende bescudden willen, na der bester formen ende rechte dat dat beste sal mogen syn, tot ewigen dagen, Verleenende oic uyt hoer gonste eenige privilegien tot voerdering der selver fondacien, ende den armen luyden voersz. te baten, om alder goeder werken medeelachtig te mogen worden.

In quorum omnium & singulorum fidem & testimonium præmissorum, presentes litteras, sive presens publicum Instrumentum etiam fieri, & per Notarium publicum infra scriptum subscribi & publicari petivimus, nostrorumque sigillorum fecimus appensione communiri. Datum & actum in Oppido Antwerpensi, Cameracensis Dioceseos, in Ecclesia Beatae Mariae, prope Altare trium Regum ibidem, sub anno, indictione, die, mense, hora & Pontificatu supradictis, ibidem presentibus circumspetitis & discretis Viris, Dominis & Magistris Johanne de Platea, alias de Lira, Officiali Cameracensi in Bruxella, Gysberto van den Werve, Petro Tonys, Canonicis, Johanne Mathie, Thomâ van den Leene & Huberto Cuper, Capellanis dictae Ecclesiae Beatae

In kennisse van alle en een ygelyke dezer dingen, wy de tegenwoordige Brieven, of dit tegenwoordig openbaer Geschrift hebben verzocht gemaakt te worden, en door den onderz. openbaren Notaris doen ondertekenen en authenticereen, als mede met het aanhangen onzer zegelen bekragtigen. Gegeven en gedaan in de Stadt van Antwerpen, onder het Bisdom van Kameryck, in O. L. V. Kerk, by het Outaer der Drie Koningen aldaer, in het jaar, indictie, dag, maandt, ure & Pauschap voornoemt, aldaar tegenwoordig zynde de Voorzienige en Discrete Heeren en Meesters Jan vander Straten, gezegt van Lier, Official van Kameryck te Brussel, Gysbert van

Beatae Mariae Antwerpensis, Testibus ad præmissa vocatis specialiter & rogatis.

Et ego Theobaldus Symonis de Warda, Clericus, Trajectensis Dioecesis, publicus Apostolicæ & Imperiali auctoritatibus Notarius, quia ordinacioni, deputacioni, assignacioni, renunciacioni, fundacioni eisdem, ac aliis & singulis præmissis, dum sic ut præmittitur per Venerabiles & circumspectos Viros, Dominos Petrum Cant, Cantorem, Johannem Braxatoris, Testaurarium, & Johannem Figuli, Canonicos, Executores & Testamentarios supra dictos, agerentur, & sicut unà cum prænomminatis testibus interfui, eaque fieri vidi & audivi, idcirco præsens publicum instrumentum, per alium fideliter scriptum, exinde confeci, publicavi, & in hanc publicam formam redegi, signoque & nomine meis solitis & consuetis, unà cum appensione sigillorum Personarum Donantium, nec non Testium præscriptorum, signavi & subscripsi, in fidem & testimonium omnium & singulorum præmissorum, rogatus & requisitus.

Johannes, Dei gratiâ, Episcopus Leodiensis, Universis & singulis presentia visuris seu auditoris, salutem in Domino. Inter cetera pietatis opera, quibus Altissimum placari credimus, id maxime arbitramur acceptum, si miserabilibus personis, pio compassionis affectu, propensius succurratur, sanè exhibita pro parte Dilectorum nobis in Christo, Petri Cant, Cantoris, Johannis Braxatoris, Thesaurarii, & Johannis Figuli, Canonici magnificæ Ecclesiæ Beatae Mariae Antwerpensis, Cameracensis Dioecesis, peticio continebat, Quod ipsi, veluti Executores Testamenti seu ultimæ voluntatis quondam Venerandi Patris Anselmi de Breda, dum vixit & decessit Sanctæ Sedis Apostolicæ Prothonotarii, ac Literarum Apostolicarum Correctoris, similiter in spectabili Ecclesia nostra Leodiensi Archidiaconi, vulgariter Hannoniæ nuncupati, dictæque Ecclesiæ Antwerpensis Decani, votum ejusdem exequendo, quandam mansio-
nem

de Werven, Pieter Tonys, Kanonniken, Jan Mathysz, Thomas vanden Leene, en Huybert Cuper, Kapellanen der gemelde Lieve Vrouwen Kerk te Antwerpen, als Getuygen tot het voorgemelde zonderling verzocht en geroepen.

Enick Theobald Symonfz. van Warden, Klerck, onder 't Bisdom van Utrecht, door het Apostolisch en Keyzerlyck gezag openbaer Notaris, om dat ick by de gemelde instelling, afzondering, bewyzing, affstant en fundatie, en anderę byzondere voorbeschrevene zaken, zoo als ze door de Eerwaerde en Voorzienige Heeren Pieter Cant, Zangmeester, Jan de Brouwer, Thesaurier, en Jan de Potter, Kanonniken, Uytvoerders van den gemelden uystersten Wil, gedaen wierden, te gelyk met de bovengenoemde Getuygen, ben tegenwoordig geweest, en dezelve heb zien en hooren geschieden, heb ik daar van dit tegenwoordig openbaer Geschrift, door een ander getrouwelyk uytgeschreven zynde, opgesteld, geauthentiseert, en in deze openbare vorm gebracht, en met myn gewoon teken en naam, te gelyk met het aanhangen der zegelen van de schenkende Persoonen, als mede der voorgemelde Getuygen, gemerkt en ondertekent, in oorkonde en kennisse aller dezer bovengemelde zaken, daar toe verzocht en geroepen zynde.

Jan, by der gratien Gods, Bisschop van Luyck, allen en een ygelyk, die deze tegenwoordige zullen zien ofte hooren, Heyl in den Heere. Onder andere Godvruchtige werken, waar mede wy geloven den Alderhoogsten te kunnen verzoenen, achten wy een der alderaangenaamste te zyn, als men, door een godvruchtig medelyden aangedaan zynde, de ellendigen gaarne te hulpe komt, Het verzoek aan ons overgegeven van wegen onze geliefden in Kristus, Pieter Cant, Zangmeester, Jan de Brouwer, Thesaurier, en Jan de Potter, Kanonniken van de voortreffelyke Kerk van O. L. V. te Antwerpen, onder 't Bisdom van Kameryck, behelfde, dat zy, als Uytvoerders van het Testament of uystersten Wil van wylen den Eerwaerden Vader Anselmus van Breda, in zyn leven Prothonotaris van den H. Roomschen

Stoel,

nem illius in Opido de Breda, nostræ Dioecesis, pro habitatione & hospitali quodam pauperum virorum deputarunt & ordinarunt, atque bonis ejusdem competenter dotarunt, quemadmodum in patentibus litteris, quibus presentes nostræ litteræ transfiguntur, latius vidimus contineri. Quare pro parte Executorum prædictorum fuit nobis humiliter supplicatum, quatenus ad honorem Ecclesiæ militantis, de cujus corpore pauperes existere dinoscuntur, ea quæ in dictis litteris continentur laudare, confirmare & auctorizare dignaremur, Nos igitur salubri considerationi Executorum prædictorum in Domino annuentes, ordinacionem hujusmodi, ac omnia & singula in eadem contenta, cui etiam patentes litteræ Illustris Johannis Comititis de Nassouwe &c. ac Domini temporalis de Breda, impendent, modo & formâ melioribus quibus possumus & debemus, laudamus, confirmamus & auctorizamus, jure matricis Ecclesiæ loci semper salvo. In quorum fidem & testimonium sigillum nostrum ad causas presentibus apponi mandavimus, sub anno à Nativitate Domini Millesimo quadringentesimo quinquagesimo quinto, mensis Novembris die sextâ.

Stoel, en Corrector der Apostolische Brieven, mitsgaders Aartsdiaken van onze Aenzienelyke Kerk te Luyck, gemeenlyk van Henegouwen genaemt, en Deken van de gemelde Kerk te Antwerpen, in nakoming van deszelfs geloofte, zekere Huyfinge, hem toebehorende, in de Stadt Breda, onder ons Bisdom, geschikt en opgerecht hebben tot eene wooning en Gasthuys voor eenige arme Mannen, en dat met deszelfs goederen behoorlyk begiftigt, indiervoegen als wy bevonden hebben in de opene Brieven aan welke onze tegenwoordige Letteren gehecht worden, breeder vervat te zyn. Weshalven wy van wegen de gemelde Uytvoerders zeer nedrig gefmeekt zyn, dat wy, ter eeren der Strydende Kerk, tot welkers lichaem de Armen als leden behooren, al 't gene in de gemelde Brieven vervat is, wilden goedkeuren, bevestigen en bekrachtigen. Wy dan aan het heylzame oogmerk der gemelde Uytvoerders in den Heere toestemmende, keuren goed, bevestigen en bekrachtigen, op de allerbeste wyze en vorm als wy kunnen en moeten, de gemelde instelling, en alle ende ygelijke zaken daar in vervat, zynde daar aan ook de opene Brieven van den Doorluchtigen Graaf Jan van Nassau enz. tydelyk Heer van Breda, medegehangen, behoudens egter altyt het recht der Moederkerk van die plaats. In kennisse van welke dingen hebben wy ons publicq zegel op de tegenwoordige bevolen te drucken, in 't jaar naa de Geboorte des Heeren, Duyfsend vierhondert en vyfenvyftig, den vyfden van Slachtmaandt.

Johan Greve te Nassouw, tot Vyanden ende tot Dyetze, Heer tot Breda, Allen Kerftenen geloiveghen Menschen, ende sunderlinge onsen Ingefetenen ende Onderseten gemeynlyc onser Stad ende Lants van Breda, nu synde ende namaels wesende, ontbieden wy onse groete, met kennissen der waerheyt, Ende want onse zeer geminde in Gode, Heer Peter Cant, Canter, Jan de Brouwer, Tresorier, ende Meester Jan de Brouwer, die men heyt de Pottere, van Breda, Canonicken in onser liever Vrouwen Kerke van Antwerpen, als Executeurs ende handttrouwege van den Testamente wylen des Eerweerdigen Vaders in Gode, ende Heeren Anselmi Smit, van Breda, Koordeken der selver onser liever Vrouwen Kerke, Prothonotarys ende Correctoir des Heylichis Stoels van Romen selegher gedachten, geordineert ende gesticht hebben ter eeren Goods, synre gebenedider Moeder Maeght der Maeghden Sente Maria, ende der tweleve Heyligen Apostelen Goods, Een Huys opten Haeghdyck in onse Stad van Breda vorfz., om dair in ontfangen te worden zekere arme manne personen, en oic dair toe zekere erfgoede ende somme van penningen, Renten, ende des dan ter noot sal mogen syn mede te coopen ende te vercrigen, overgegeven ende bewyft. Ende sy ons oetmoedelic om Goods wille hebben gebeden, dat wy de vorfz. Ordinancie, makinge, stichtinge ende fondacie der armer

armer lude voorsz. fouden willen confenteren, believen, aennemen, bescher-
men ende beschudden, ende by ons Stad van Breda voorsz. doen believen, aenne-
men, beschermen ende beschudden, in alle der vormen ende manieren als de voorsz.
Executeurs dat begert ende geordineert hebben, ende haere opene Brieven, met
hueren segelen besegelt, daer op gemaect, gehouden ende begrepen. Soo eest
dat wy, die altyt na onsen vermogen alle Godlike werken ende aelmoessenen
der armer menschen begeeren te voorderen ende te meerderen, die selve Ordi-
nancie, makinge, stichtinge ende fundacie, na inhoud der Brieve vorge^t, voir
ons ende onse nacomelingen confenteren, believen, ende in onse ende onser naco-
melingen beschudt ende beschermen nemen ende setten, van nu voortaan tot
eewegen dagen, in alle der bester vormen ende manieren dat wy connen ende
mogen. Verleenende voort van sunderlinger graciën, ende om Goods wille,
voir ons ende alle onse nacomelinge, den vorge: armen luden die in de vorge:
Huysen altoes ontfangen fullen wesen, eewelic geduerende, dat sy van de vor-
gen: Huyfingen, erven ende anderen hueren goeden ende haven, die sy nu heb-
ben ende namaels sulen mogen vercrigen, toter weerden toe van hondert En-
gelsche Nobelen jaerliker ende erfeliker renten, boven tHuys ende tHof met synre
toebehoirten voorsz., gheen schot, lot, bede noch egheene andere lasten geven
noch betalen en fullen, noch ooc selver waken noch waecgelt geven, maer
dair af ende van diergelike lasten altoes vry, ongemoeyt ende ongelast bliven,
Ende dat sy altoes voir hen selven ende huer huysgesin fullen mogen backen
ende brouwen broot ende bier, so hen dat gelieven sal, sonder emmermeer
eenich ongelt oft eenegen oncost dair af te betalen. Alle argelift uutgeschei-
den. Ende op dat dese onse confenteringe, believinge ende verleeninge voorsz.
te bat stentich ende tot eewegen dagen onvermindert moge bliven gehouden,
so hebben wy des torconden, voir ons ende onse nacomelinge, desen tegenwoir-
digen Brief, doir den principalen Brief van der Fondacien voorsz. doen steken,
ende met onsen segele besegelen. Ende om der meerdere zekerheit wille be-
gert ende verfocht aen onse lieve ende geminde Burgermeesteren, Scepenen
ende Raid onser vorge: Stad van Breda, dat sy oic van der selver onser Stad
wegen de voorsz. confenteringe, believinge ende verleeninge willen doen, in
alle der selver vormen ende manieren als wy die hier boven in desen Brieve
hebben gedaen, ende in kennissen van dyen desen selven Brief met onser vor-
gen: Stad segel oic doen besegelen, Dewelke wy Burgermeesteren, Scepenen
ende Raid terstont vorge: bekennen, dat wy ter liefden ende begerten ons liefs
genedichs Jonkeren, ende ter vruntliker beden van den Executeuren voorsz., gerne
also van der voorsz. Stad wegen van Breda gedaen hebben. Ende in orconden ende
kennisse van dyen, hebben wy der vorge: Stad segel by den segel ons liefs gene-
dichs Jonkeren voirgen: doen hangen aen desen Brief, die gesteken is doir die
principale Fondacie vorge:, ende gemaect was op ten sessentwintichsten dach
der maent van Julio, in 't jair ons Heeren Dufent vierhondert vivenvyftich.

N°. 92.

*Engelbrecht Graef van Nassau zegt aan Jan, Bisschop van
Luyck, zyne Manschap op.*

Den Hogeboeren vermogenden Hertogen Johan van Beyeren, Eleet van
Ludick, en Greven van Loon, mynen genedigen Heere. Ic Engelbrecht Gre-
ve to Nassow, Heere ter Leck ende to Breda, begere Uwer Genaden to we-
ten, also ic derselver Uwer Genaden Man en Raet ben, gelyc ghi weten
meught, dat mi op dese tyt also gelegen is mit de Hogegeborenen vermogen-
den Here den Hertoghen van Brabant ende van Lymborch, Greve van Hene-
gow, van Hollant ende van Zeelant, dat ic die Manschap ende Raetschap, en-
de alle die verbyntenisse, hulde ende eede, dair mit ic u verbonden ben ende
wesen magh, op dese tyt all opsegge, mit desen jegenwerdigen Brieve, en-
de en wille u te deser tyt nyet langer verbonden syn, dwelc u gelieven wille
in 't guede te nemen. Gegeven onder minen segel, op 't spacium des Briefs ge-
druet, op ten yerften dach van Meerie, in 't jair ons Heeren Dufent vierhondert
ende zeventien.

N°. 93.

Brief, waarby *Jan*, Hertog van *Brabant*, den Grave van *Nassou* schadeloos houdt wegens 't opzeggen van zyne Manschap aan den Bisschop van *Luyck*.

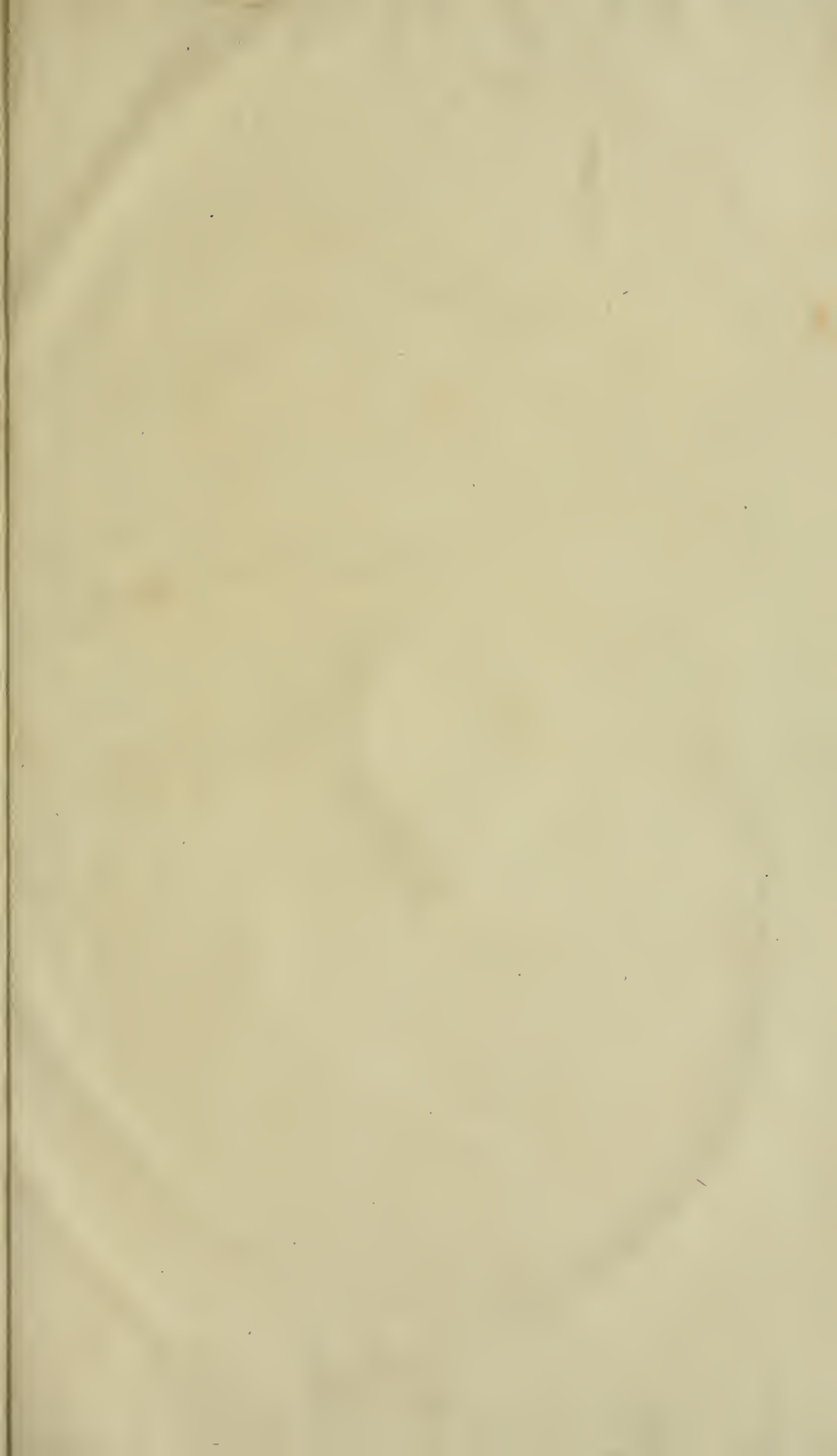
Jan, bi der gracie Gods, Hertoge van Lothryck, Brabant ende van Lymborch, Mercgreve des Heylichs Rycx, Greve van Henegouwe, van Hollant ende van Zeelant, en Heere van Vriesslant. Doen cont allen luden, also onse lieve Neve ende getruwe Raet, Engelbrecht Greve te Nassouw, Heere van der Leck ende van Breda, nu tot onsen ernstigh versueke ende begeerten onse hulper worden is, jegen onsen Oem Hertoge Johan van Beyeren, Eleet van Ludick en Greve te Loen, so bekennen wy voir ons ende onse erven, met desen onsen openen Brieve, dat wy alsulcken Mangle als die voirsz. onse Neve jaerlicx te leen heeft van onsen Oem voirsz., gelyc syne Brieve, die hy dair aff van hem heeft, wael claerlic begripen, dair aff hy hem nu om onsen wille die Manschap heeft moeten opseggen, den selven onsen Neve jaerlicx selve geven ende betalen sullen, also lange als deze onse vrede dueren sal, Ende weert sake dat onsen voirsz. Neve eenige Renten, hem ende synre Gesellynne toebehorende onder onsen voirsz. Oem gelegen, genomen, onthouden oft ontweldicht worden, so selen wy die selve Renten den voirsz. onsen Neve, die voirsz. onse vrede durende, jaerlicx oic selve doen geven ende wael betalen, sonder enich wederseggen. Ende ten eynde van onser voirsz. vreden selen wy denselven onsen Neve helpen dat hem 't voirsz. Mangle van onsen Oem weder gegeven ende verleent sal werden, ende dat oic hem ende sinen erve die voirsz. Renten, onder onsen Oem voirsz. gelegen, jaerlicx ongemyndert weder selen worden betaelt, na inhoud synre Brieven dair af wesende, Off wair wy hem dair toe niet geholpen en kunnen, soo selen wy hem dan die voirsz. Mangle ende Renten selve jaerlicx geven ende bewyfen, mit goeden Brieven, op sekere steden, dair hem die seker ende vast syn soelen, Ende soo wes kost oft schade onse voirsz. Neve om deser onser vreden wille lede oft gewonne, die selen wy hem wael doen verichten, ende dair aff goet Hoeftheere wesen, alsoo dat hy des billix te vreden sal wesen. Ende wy en selen onse vrede voirsz. niet soenen, noch laten zenen, noch die bestant maken, wy en selen den voirsz. onsen Neve ummers daer in besorgen gelyc ons selven, alsoo dat hy dair mit wael bewaert sal wesen. Alle dese voirsz. pointen, stucken ende articlen hebben wy geloest ende geloven in goeden trouwen voir ons ende onse erven stede vast ende onverbrekelic te houden ende te voldoen, sonder enigerhande argelift. Ende des torconde hebben wy onsen segel aen desen Brieff doen hangen. Gegeven in onsen huysse in den Hage in Hollant, xvijj dagen in Meerte, in 't jair ons Heeren m. cccc. en seventhien, voir Paesschen, na gewoenten onns Hof van Brabant. (*Aldus getekent*) By minen Heere den Hertoge, dair by waren Heer Henric van der Leck, Willem Blondeel, en Willem van den Berge. (*Onder-tekent*) C. DE DINTER.

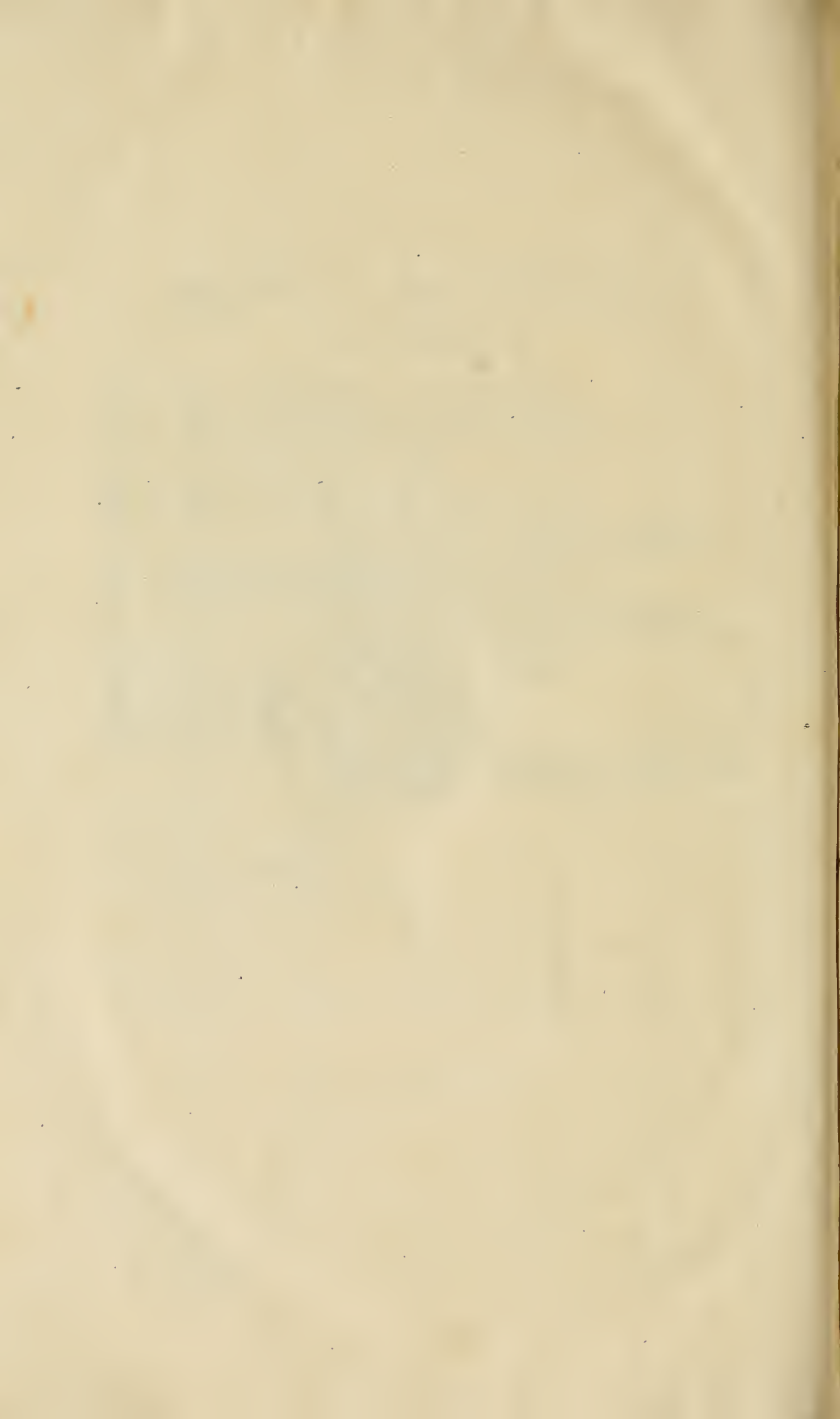
E Y N D E.

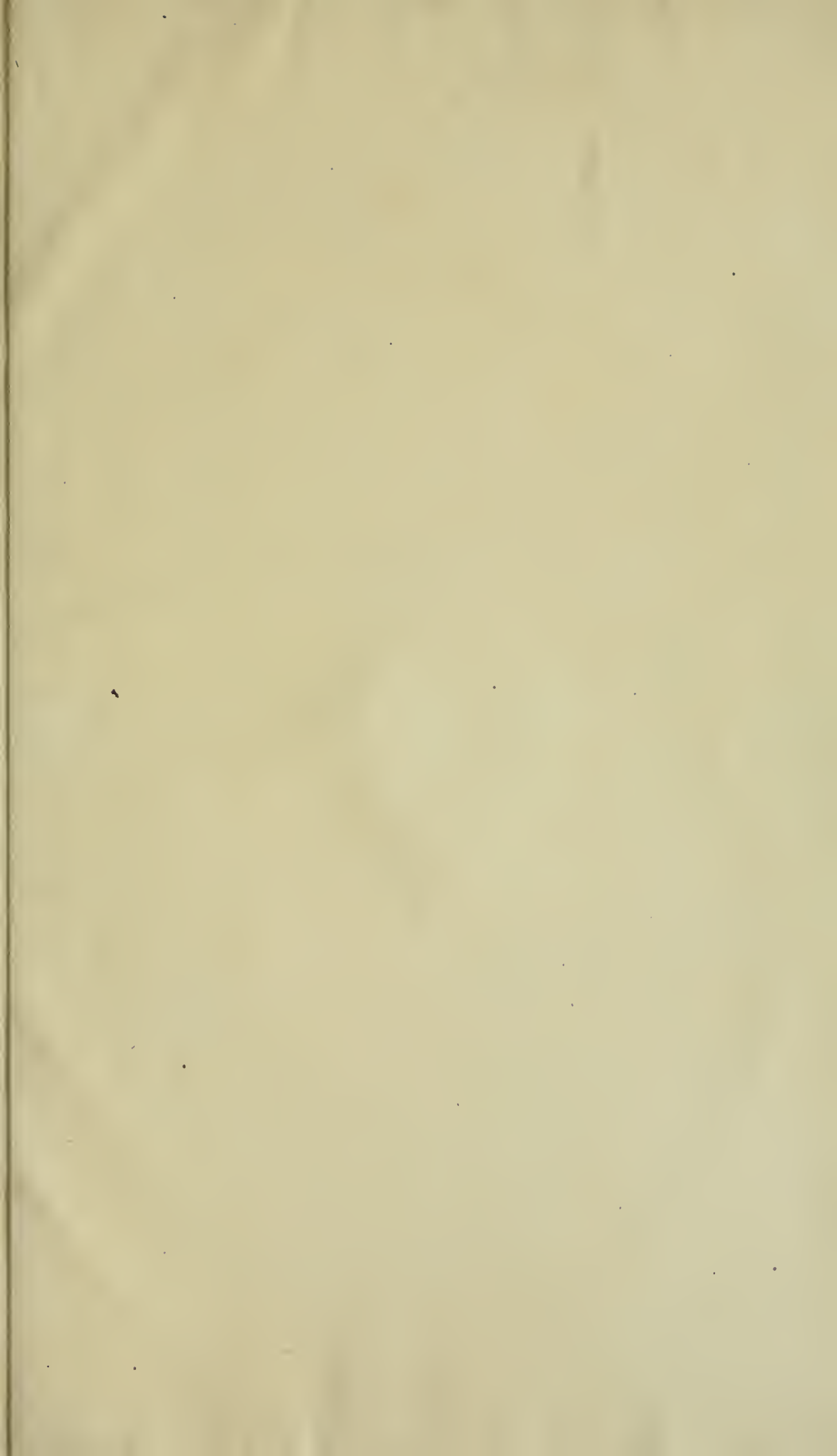
DRUK- en andere FEYLEN,

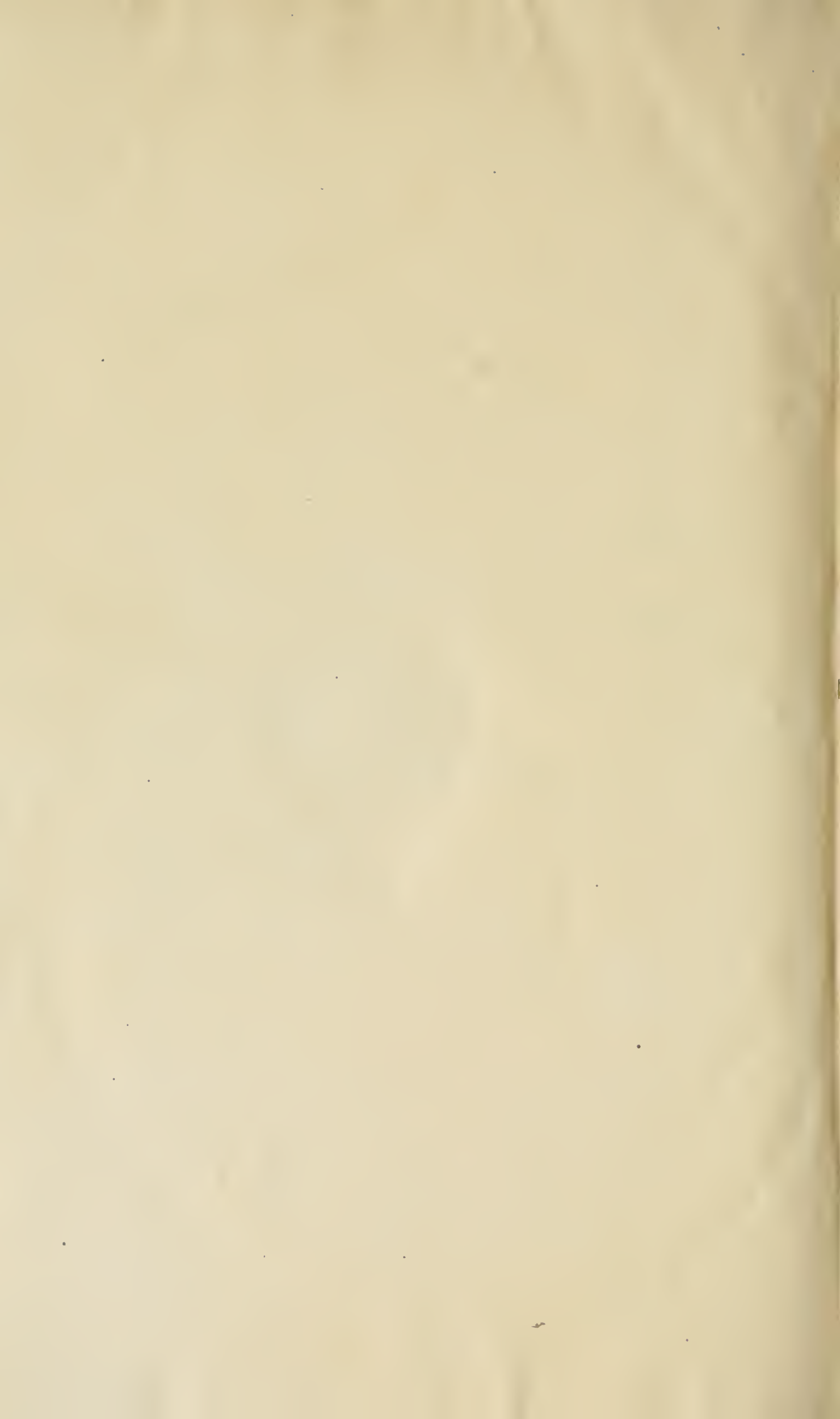
Dus te verbeteren.

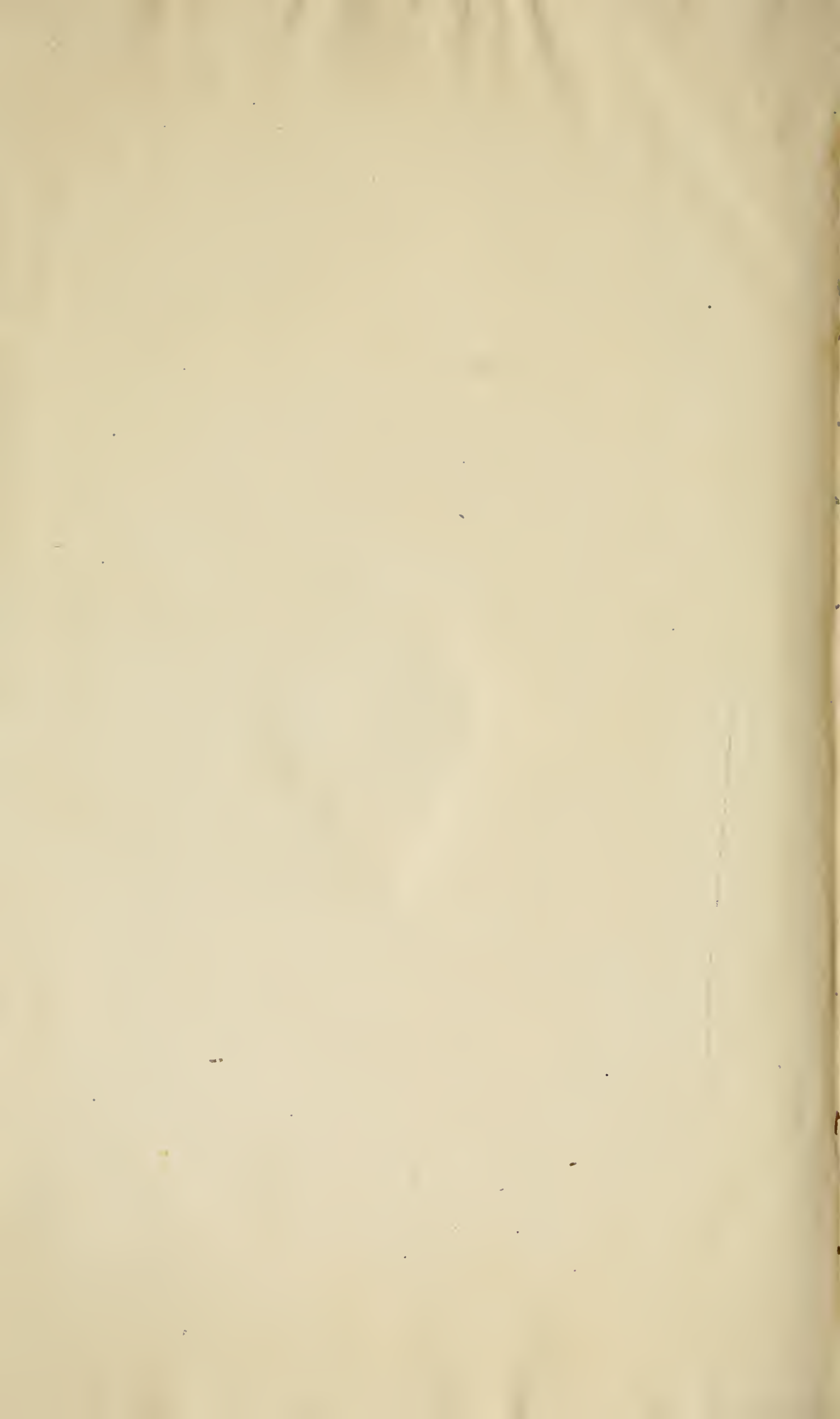
- Fol. 7. regel 5. *staat*, Ernelenberg, *lees*, Emelenberg.
----- 12. *staat*, Boffehoven, *lees*, Bofchoven.
Fol: 8. regel 28. *staat*, een eenigen zoon, *lees*, eenen zoon.
Fol: 20. regel 3. *staat*, Zout en Wildert, *lees*, zouten Wildert.
----- 44. *staat*, 1203, *lees*, 1303.
----- 46. *staat*, 1203, *lees*, 1303.
Fol: 31. regel 33. *staat*, Stadt Landen, *lees*, Stadt, Landen.
Fol: 33. regel 59. *staat*, voor aan, *lees*, voortaan.
Fol: 34. regel 14. *staat*, Chalons, *lees*, Chalon, en insgelyks op alle andere plaet-
zen, daar dat woordt zoodanig gespelt wordt.
Fol: 35. regel 44. *staat*, Biffchop van Utrecht, *lees*, Biffchop van Atrecht.
Fol: 40. regel 16. *staat*, Prins Oranje, *lees*, Prins van Oranje.
Fol: 48. regel 56. *staat*, Van Donk, *lees*, van de Donk.
Fol: 59. regel 43. *staat*, Bergen op Zoom mede drie zilvere Kruyffen op een
rood velt, *lees*, Bergen op Zoom mede drie roode
Kruyffen op een zilver velt &c.
Fol: 63. regel 23. *staat*, die mergen, *lees*, drie mergen.
Fol: 295. regel 7. *staat*, En iegelyck, *lees*, Een iegelyck.
Fol: 370. regel 37. *staat*, Boevenjen, *lees*, Boeveryen.
----- 38. *staat*, Boevenjen, *lees*, Boeveryen.
Fol: 409. regel 3. *staat*, Veenen, *lees*, Vennen.
Fol: 420. regel 21. *staat*, waar in zy meenen benadeelt te zyn, naar Antwer-
pen zullen mogen beroepen, *lees*, waar in zy zwa-
righeid vonden, raad zouden mogen halen by die
van Antwerpen.

U R N N

182

Vignettes & initials
Large fold map

3 double-page plates

* 18 engrav. pl. (14 figs.)

* 26 engrav. in text

With 55 ill. & coat of arms, coins, medals &c.

Seals XXVIII, 545, (11) pp.

5.000.-

